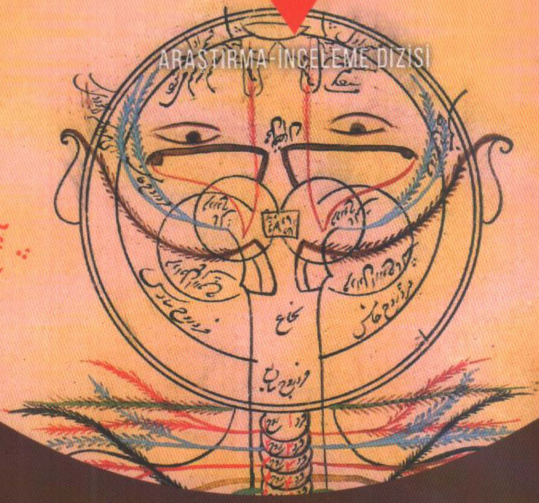

ARASTIRMA-İNCELEME DİZİSİ

İBN-İ SÎNÂ

El-Kânûn Fi't-Tıbb

DÖRDÜNCÜ KİTAP

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C. BAŞBAKANLIK
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 473
Araştırma-İnceleme Dizisi: 126

ISBN: 978-975-16-3293-7

İBN-İ SİNÂ

Çeviren: Prof. Dr. Esin KÂHYA

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

Dördüncü Kitap

©Atatürk Kültür Merkezi-2017

İkinci Baskı: 2000 Adet

İnceleyiciler:

Prof. Dr. Muhammet HEKİMOĞLU

Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Son Okuma: Uzm. Alim YANIK

Atatürk Kültür Merkezi

Ziyabey Cad. No.: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA

Tel.: 0312 284 3418

Belgegeçer: 0312 284 3465

www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım

ALEF Tanıtım Organizasyon Yapım ve Danışmanlık Hiz.

İbrahim ALTUNCU

www.aleftanitim.com

Arka Kapak Resmi: Şevki DEMİRCAN

Baskı: Semih Ofset (Sertifika No: 12613)

Basım Tarihi: Ocak, 2017

İbn-i Sînâ (980-1037)

El-Kânûn fî't-tıbb / İbn-i Sînâ ; çeviren: Esin Kâhya .— 2. Baskı Ankara :

Atatürk Kültür Merkezi, 2017.

4. c. (xxiv, 616 s.) ; 24 cm .— (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi yayını ; 473 .

Araştırma-İnceleme ; 126)

Dizin: [587]-616 ss.

bibliyografik bilgi içerir.

ISBN: 9789751632937

1. İBN-İ SİNÂ, 980-1037. EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

2. TP, TÜRK

3. TÜRK TİBBİ

4. BİLİM -- TARİH -- İSLAM İMPARATORLUĞU

5. TIBBİ BİTKİLER

I. Kâhya, Esin, 1941- II.E.a. III. Dizi

İBN-İ SÎNÂ

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİBB

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Çeviren

Prof. Dr. Esin KÂHYA

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
YAYINLARI

Prof. Dr. Esin KÂHYA

1941 yılında Ankara'da doğdu. 1964 yılında DTCF'den mezun oldu, 1971'de aynı fakültede doktorasını verdi. 1973-1974 yıllarında İngiltere'de burslu olarak görev yaptı ve bu süre içinde Wellcome Institute ve British Library'de de araştırmalarını sürdürdü. 1974 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Felsefe Bölümü'nde konuyla ilgili derslere devam etti. 1974 yılı ikinci yarısında Fransa'da Paris'te Bibliotheque Nationale'da araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1977 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 1986 yılında DTCF'de dekan yardımcısı olarak, 1994-1997 yılları arasında aynı fakültede Bölüm Başkanı olarak görev yaptı.

Prof. Dr. Esin Kâhya, konusunda Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Tarih ve Felsefe Bölümlerinde ders verdi.

Prof. Dr. Esin Kâhya, uzun yıllar Atatürk Kültür Merkezi'nde üye olarak görev yaptı. Ayrıca Uluslararası Tıp Tarih Kurumu, Türk Tıp Tarih Kurumu, Uluslararası Bilim Tarihi Kurumu, Türk Bilim Tarihi Kurumu, Türk Felsefe Derneği üyesidir. Esin Kâhya Atatürk Kültür Merkezi Şeref Üyesi seçilmiştir. (2014)

Esin Kâhya konusu ile ilgili muhtelif ulusal ve uluslararası toplantılara katılmıştır. Esin Kâhya'nın 30 kitabı ve 100'den fazla yayınlanmış makalesi bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	XIX
ÖN SÖZ.....	XXI

BİRİNCİ FEN

HUMMALAR HAKKINDAKİ KISIM	1
---------------------------------	---

Birinci Makale

Hastalığın Özellikle Pis Kokulu Olduğunda Tarifi.....	5
---	---

İkinci Makale

Her Gün Görülen (Günlük) Humma	7
Günlük Hummanın Geçışı	10
Yüksek Ateş Oluşturan Humma	13
Çok Şiddetli Olan Günlük Humma	13
Günlük Hummada Düşüncedeki Had Derecedeki Oluşum.....	13
Had Derecede Olan Hummanın Nöbeti	14
Günlük Hummanın Oluşturduğu Uykusuzluk	14
Günlük Hummada Uyku ve Rahatlama.....	15
Günlük Hummanın Rahatlamadaki Sınırı	15
Yoğun ve Şiddetli Hummadan Kaçınma.....	15
Yorgunluktan Arız Olan Günlük Humma.....	15
Günlük Hummada Dışarı Atma.....	16
Ağrıdan Oluşan Günlük Humma.....	17
Bayılmadan Arız Olan Günlük Humma	17
Açlıktan Dolayı Oluşan Günlük Humma Nöbeti	17
Susuzluktan Oluşan Günlük Humma.....	18
[Kanallardaki] Tıkanıklıktan Oluşan Günlük Humma	18
Hazımsızlığın Oluşturduğu Doluluktan Kaynaklanan	
Günlük Humma.....	21
Şişlerin Oluşturduğu Humma.....	24
Güneş Yanığından Oluşan Günlük Humma	25
Güç Düşüklüğünden Olan Günlük Humma.....	25

Soğuktan Oluşan Günlük Humma.....	26
Kabız Yapan Meyve Sularından Oluşan Günlük Humma.....	27
İçecekten Oluşan Günlük Humma.....	28
Besinlerle Oluşan Günlük Humma	28

Üçüncü Makale

İltihaplı Hummalar	28
İltihaplı Hummaların Alametleri Hakkında Bütün Söylenenler	31
Bazı İltihaplı Hummaların Farklı ve Bazısının Ortak Fonksiyonları	33
Ürperme, Üşüme, Titreme ve	
Hummanın Artması Konusunda Açıklama	36
Humma Olan Kişilerin Beslenmesi	46
Tedavisi Zorlayan Hummalardaki Arazların Açıklaması.....	53
Çok Fazla Olan Titreme ve Kasılma.....	54
Onlarla Oluşan Hafif Uyku (Dinlenme)	57
Baş Ağrılığı	58
Hummalar ve Benzeri Hastalıklardan	
Şikâyet Edenlerin Uykusuzluğu	58
Hummada Görülen Göz Kapağı Ağrıları	58
Dilin Sertliği ve Yapışkanlığı.....	58
Hummalarda Oluşan Tuzdan Dolaylı Aksırma	59
Hummada Arız Olan Baş Ağrısı	59
Öksürük Hakkında	60
İştihâ Kaybı	60
Oburluk Hakkında.....	60
Hummada Dil Siyahlığı	61
Böbreklerdeki Hastalığa Yatkınlık.....	61
Baygınlık	61
Nefes Darlığı.....	61
Yoğun (Şiddetli) Sıkıntı.....	61
Hummada Arız Olan Yutma Güçlüğü	62
Hummanın Belirtisi Olarak Kol ve Bacakların Soğuması	62
Safra Humması Hakkında Bütün Sözler	62
Mutlak Nöbet Hakkında Açıklama ve	
Dört Günde Bir Gelen Nöbet.....	63
Hakiki Nöbet ve Hakiki Olmayan Nöbet Arasındaki Fark	64
Yüksek Ateşli Humma ve Taribus Denen Humma.....	70
Kandan Oluşan Humma Hakkında Açıklama.....	73
Balgamî Humma Hakkında Açıklama.....	78
Balgamî Nöbetlerin Devrelerinin Belirtileri.....	79
Yüksek Ateş ve Üşüme ile Belirlenen Humma	82
İçte Ateş ve Dışta Üşüme Oluşturan Humma	82

Bazı Yerlerde Tek Başına İşlevleriyle Bir Yerde (Organda)	
Etkili Olan Hummalar	83
Hılta Bağlı Bayıltan Humma	84
Hafif İnciten Baygınlık Oluşturan Humma	84
Balgami Olan Gece ve Gündüz Humması	85
Dört Günde Bir Gelen Nöbetleri Olan	
Hummanın Sahibinin Beslenmesi	106
Parçalanıp, Çözülmenin Tabii Olduğu Durumların Oluşması.....	120
Yaşlılık Humması ve İltihaplı Humma	120
Veba ve O Cinsten Hastalıklar; Çiçek ve Kızamık.....	122
Şiş Oluşturan Hummalar (Ateşli Hastalıklar)	137
Vücudun İçinde Oluşan Şişlerin Oluşturduğu Hummalar,	
Belirtileri ve Hükümleri	138
Şatr-i Gib (Semitersiyyer Humma)	142

İKİNCİ FEN

BUHRANLA İLGİLİ HÜKÜMLER

VE ETKİLERİNİN AÇIKLAMASI	148
---------------------------------	-----

Birinci Makale

Nöbet Konusunda Çıkarsama Doktrini ve İyi ve Kötü Özellikleri.....	148
Nöbetler Hakkında ve Onun Kısımları ve Onunla İlgili Hükümler.....	148
İdrarın Oluşumundan Elde Edilen Kötü Belirtiler	196
Hastalığın Buhranlarının veya Çözülmesinin	
Son Bulmasının Belirtileri.....	200
Hastalığın Tekrarlama Hükümleri	200
Uygulanmaması Gereken Beslenme.....	206
Hastalığın Tekrarına Sebep Olan Hareketler	207

İKİNCİ MAKALE

BUHRAN VAKİTLERİ, GÜNLERİ VE DEVİRLERİ.....	207
Hastalığın Başlangıcı ve Buhranın İlk Hesaplaması	207
Buhranlı Günler ve Devrelerin Sebepleri	208
Bazı İyi ve Kötü Buhran Günleri ve Zaafı ve Onların Hastalıklarla	
Karşılaştırılması.....	211
Buhranlı Günlerinin Ortası.....	212
Ortakdaki Günlerde Görülen Buhranın Güçlülüğü ve Zayıflığı	212
Buhranın Birinci ve İkinci Açıklamalarında Kastedilen	
Varsayılan Günler Hakkında.....	213
Hummaya İşaret Eden Günler Hakkında Kısım	213
Şekillerine Göre Buhran Günlerinin Tarifi.....	214
Birçok Hastalığın Buhran Günlerinin Oranı Hakkında Açıklama.....	216

ÜÇÜNCÜ FEN ŞİŞLER VE PÜSTÜLLER (DÖKÜNTÜLER) 216

Birinci Makale

Sıcak ve Kötü Şişler	216
Sıcak Şişler ve Püstüller Hakkında Açıklama	217
Balgamî Şişler.....	218
Kırmızılık ve Grupları.....	222
Balgamî Kızılığın Tedavisi.....	223
Darıya Benzer Siville (Döküntü)	224
Sivillerin (Kaşıntılı Şişlerin) Tedavisi	224
Darıya Benzer Uçuğun Tedavisi.....	225
Çıban ve Egzama ve Diğerleri	225
Şişler ve Kabarcıklar	228
Ürtiker (Kaşıntılı Küçük Kabarcıklar)	229
Organın Bozulması ve Yenmesi ve Kangren ve Safakilus Arasındaki Fark.....	230
Vebalar.....	232
Bezlerde Oluşan Şişler	234
Sıcak İltihaplı Şişler (Çıbanlar).....	235
Çıbanların Süresi Konusunda Hükümler.....	237
Çıbanın Olgunlaşmasının Orta Safhasında Alınacak Önlem ve İrinleşme.....	240
Görünen Çıbanların Olgunlaşması İçin Uygulanan Yöntemler	240
Dışarıdan Uygulanan Çıbanı Açan İlaçlar Kısmı.....	243
İçteki Çıbanlar İçin Alınan Önlemler	245
Kabarcıklar (Döküntüler)	245
Bez	246

İkinci Makale

Soğuk Şişler ve Oluşum Özellikleri.....	247
Uzima Denen Yumuşak Balgamî Şiş.....	247
Ur (Tümör) Hakkında Açıklama	249
Bez	252
Döküntü Şeklindeki Bezler.....	252
Tümör (Nodül).....	252
Sıracı Hastalığı	252
Katı Şişler Hakkındaki Kısım	256
Eklemlerin Katılaşması (Sertleşmesi).....	259
Siğil Denen Hastalık.....	259
Kanser Hakkındaki Kısım.....	259
Kanserli Yapının Görüldüğü Yere Uygulanan İlaçların Bildirilmesi	261

Pis kokulu Şişler ve Kasların Şişleri	262
Gine Kurdu Humması (Filaria Medinensis).....	264
Üçüncü Makale	
Cüzam ve Sebebi	266

DÖRDÜNCÜ FEN	279
Bağlantıların Farklılaşması, Kırıklarla İlgili Bozukluk ve Kırıkları Yerine Yerleştirme.....	279

BİRİNCİ MAKALE

Cerahatler	279
Bağlantıların Farklılaşması Konusundaki Genel Açıklamalar.....	279
Çıbanlardan Elde Edilen Genel Hükümler	280
[Kaslardaki] Cerahatlerin Tedavisi Konusunda Genel Sözler.....	280
Dokuyu Oluşturan Etlendiren ve Kemiren İlaçların Tarifi	283
Açılması Gerektiğinde Cerahatli Yara ve Diğerlerinin Kesilip Açılması.....	284
Ağrılı Şişleri Olan Cerahatlerin Tedavisi	285
Karında ve Göğüsteki Organlarda Oluşan Cerahatlerin Önemi	285
Cerahatli Yaranın Bağlanması.....	290
Cerahatli Yaraları Olgunlaştıran ve Bitiren İlaçlar	293
İrinli Yaralar ve Bu yaralarda Et Bitiren İlaçlar	295
Taze Yaraların Cerahatinin Tedavisi Hakkında.....	297

İkinci Makale

Deriyi Yüzme (Kaldırma) İncinme, Bozulma, Düşme (Kırık), Burkulma, Vurma, Yırtılma, Kanama ve Benzerleri	298
Eklemdede Bozulma ve Yırtık.....	298
Taş, Duvar ve Benzeri Şeylerle Vücutta Oluşan Sakatlık ve İncinmeler.....	300
Karın ve İç Organları Üzerine Vurma (Darbe)	303
Kamçıyla Dövülmüş Kişinin ve Benzerlerinin Hali	303
Burkulma.....	304
Derideki Sıyrılma ve Ayak Tabanı Derisinde Sıyrılma	304
Delmek, Parçalamak ve Batan Dikeni ve Okları Kemikten Çıkarmak	305
Yüksek Ateşin Kanunu	309
Birinci Maksat İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar	310
İkinci Gaye İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar	310
Kaynar Sudan Oluşan Yanık Yaralar	311
Kan Sızması ve Tutulması	312

Üçüncü Makale

Yaralar Hakkında	319
Yaralar Hakkında Bütün Açıklamalar	319
Yaraların Tedavi Kuralları.....	324
Pis Yaralar.....	330
Derin, Çukur Şeklinde ve Gizli Yaraların Tedavisi.....	330
Kurtlu Yaraların Tedavisi	331
Yaralarda Et Bitmesi	332
Kokusu Olmayan Ancak Dokuyu Oluşturan Yaraların Tedavisi.....	332
Derin Yaralar (Fistül Oluşturan Yaralar) ve Bağlantısı Olmayan Derin Yaralar	338
Cerahatler Üzerinde Et Oluşumu.....	340

Dördüncü Makale**Sinir Bağlantılarında Farklılaşma ve Onların Kemiklerle**

Bağlantılarındaki farklılaşma	342
Sinirlerin Cerahatlenmesi ve Yol Bulup Akması ve Onların Yaraları.....	342
Sinirlerle Bağlantılı Hastalığın Tedavisinin Kanunu.....	343
Sinirlerinin İrinli Yaraları ve Açıklıkları	347
Yaralı Sinirlerde Görülen Şişler.....	349
Sinir Ezik ve Çürükleri	350
Bozuk Sinirin Hakkında Düşünceler	351
Sinirin Sertleşmesi ve Eğikliği	351
Kemik Hastalıklarının Açıklanması	351
Spina Ventosa (Omurların Büyümesi ve İncelmesi) ve Kemik Bozukluğu	352
Kemik Bozukluğunun Belirtileri	352
Bozuk Kemiğin Açılmasının Özellikleri	353
İyi Olan Yaralardan Kalan Kabuklar Kırık Kemik Parçaları.....	354
Kesilen Kemiğin Tedavisi.....	354
Sıcak Şişleri Olan Kırık ve Burkulma	354

BEŞİNCİ FEN

ZORLAMA	355
----------------------	-----

Birinci Makale

Çıkık	355
Çıkık Hakkında Genel Bilgi.....	355
Çene Kemiği Çıkığı	359
Köprücük Kemiği Çıkığı.....	360
Omuz Eklemine (Kemerinin) Çıkması	361

Omuzun İç taraftan Çıkması	364
Omuzdaki Küçük Kemığın Çıkması	364
Dirsek Çıkığı	364
Bilek Eklemi Çıkığı	365
El Parmaklarının Çıkığı	366
El Bilek Kemiklerinin Çıkığı	366
Omurların Çıkığı ve Ayrılması	366
Kuyruk Sokumu Çıkığı	369
Kalça Kemigi Çıkığı	369
Diz Çıkığı	373
Ayak Bileği Çıkığı	373
Topuk Kemiginin Eklem Çıkığı	374
Ayak Kemigi Çıkığı	374

İkinci Makale

Kırıktaki Genel Yöntemler	375
Kırıklar Konusunda Genel Bilgi	375
Kırık Kemiklerin Kaynaması ve Ters Durumla İlgili Hükümler	376
Tamir ve Bağlama Yöntemi	377
Yapılması Zorunlu Olan İşler	381
Kırık Kemığın Yukarı Kaldırılması	382
Bağların ve Kompreslerin Nitelikleri	382
Bağlamanın Ayrıntıları ve Açıklamaları	383
Çıkık Tahtalarının Niteliği	386
İnce Tahtaların Kullanımı Keyfiyeti ile İlgili	
Ayrıntılar ve Açıklamalar	387
Cerahatli Kırıklar	388
Kırık Kemığın Kaynaması	389
Kırık ve O Yolda Akan Sıvıların Tedavisinde	
Kullanılan Sıvı İlaçlar	390
Şişlere Engel Olan Sıvı İlaçlar	390
Kırığın Yoğunlaşıp Katılaşp Sertleşmesinde	
Kullanılan Sıvı İlaçlar	391
Eklemelerin Sertliğini Yumuşatan İlaçlar	391
Kırığın Düzenlenmesinden Sonra Uygulanacak	
Yiyecek ve İçecekler	394
Bağlanmaya Uygun Olan Maddelerin Renginin Özelliği	394
Kırık Çıkık Olduğunu Gösteren İşaretler ve Onların Şekillenmesi	394

Üçüncü Makale

Organlarda Olan Kırıklar	395
Çene Kemigi Kırığı	402

Burun Kırığı	403
Köprücük Kemîği Kırığı.....	404
Kürek Kemîği Kırığı (Omuz Kırığı).....	406
Göğüs Kemîği (Sternum) Kırığı	406
Kaburga Kırıkları.....	407
Omurlara Arız Olan Kırık	408
Kol Kemîği Kırığı.....	408
Ön Kol Kırığı	410
Bilek Kırılması	411
El Parmakları Kemiklerinin Kırılması	411
Leğen Kemîği ve İschium'un Kırığı	411
Uyluk Kırığı.....	412
Diz Kapağı (Patella) Kırığı.....	413
Baldır Kemikleri Kırığı.....	414
Ayak Bileği Kemikleri Kırığı.....	414
Ökçe Kemîği Kırığı.....	414
Ayak Parmakları Kırıkları	414

ALTINCI FEN

ZEHİRLER	415
-----------------------	------------

BİRİNCİ MAKALE

Zehirli İçeceklerin Özelliklerinin Belirlenmesinin Yöntemi ve Hayvanlar Yoluyla Oluşan Zehirlenmelerin Tedavisi	415
Zehirli içecekler ve İlaçlar Konusunda Uyarılar Hakkında Genel Sözler.....	415
Zehirli İçecekler Hakkında Açıklama	416
Zehirlerin Grupları Hakkında Çıkarımlar	417
Kötü İşaretler.....	418
Madeni ve Diğerlerinden Yapılan Donmuş Zehirler Hakkında Açıklama	421
Kurşun Karbonat Zehirlenmesi	422
Alçı.....	423
Kırmızı Kurşun ve Arsenik.....	423
Bakır Karbonat (Bakır Pası)	423
Demir Cürufu ve Kötülüğü	423
Kireç ve Arsenik	424
Sabun	424
Zaç ve Şap.....	424
Aç Karnına Soğuk Su İçme.....	424
Bütün Bitkisel Zehirler	425
Kurtboğan Otu.....	425

Hint Sümbülü	425
Mufiyun (Zehirli Bir Bitki).....	426
Sıcak Zehirli İlaçlardan Sütleğen Otu	426
Uşar	426
Ban Otu.....	426
Kısamahmut otu.....	427
Defne ve Çam Dikeni	427
Beladur (Anacardium).....	427
Yabani Kereviz.....	428
Dağ Üzüümü.....	428
Yabani Sedef Otu	428
Yabani Sedef Otu Zamkı (Asclepium Zamkı).....	428
Yabani Susam (Sarı Ağaç).....	429
Çin Dişi.....	429
Kundus (Sponaria), Beyaz Çöpleme, Artinisa (Tavşankulağı), Eşekhıyarı Suyu, Siyah Kimyon ve Siyah Ağaç Mantarı	429
Siyah Çöpleme	430
Cermadanek	430
Erguvan Ağacı.....	431
Hint Yağı ve Susam Yağı.....	431
Kunduzhayası	431
Ada Soğanı.....	431
Kurtboğan ve Kaplanboğan	431
Tesbih Ağacı ve Yaprığı	432
Pirinç Kabuğu	432
Isırgan Otu Tohumu	432
Küçük ve Siyah Salep	432
Tudirniyun (Malva Sylvestre, Sumak?).....	433
Tuyubin	433
Zinha Şekeri, Zinha Salgısı.....	433
Tükürük Üzerinde Şarabın Değişimi	433
Kötü Bal	434
Ökse Otu.....	434
Bütün Soğuk Zehirli Bitkisel İlaçlar	434
Afyon.....	434
Karabüken Ağacı.....	435
Abdüselam Otu	436
Derkiyun	436
Ban Otu.....	436
Şevkiran (Büyük Baldıran Otu)	437
İtüzümünün Uyuşturucu ve Kötü Çeşidi	437
Taze Kişniş	438

Pire Otu	438
Zehirli Mantar ve Yer Mantarı.....	438
Ermeni Okları.....	439

İKİNCİ MAKALE

İçilerek Alınan Hayvani Zehirler	439
Bütün Vücuduyla veya Bozulmuş Olması Dolayısıyla	
Öldürücü Zehir Etkisi yaratan Hayvanlar	439
Deniztavşanı.....	440
Kertenkele ve Bukalemun	441
Kertenkele	441
Salamander İçme Hakkında.....	442
Bütün Yeşil Kurbağalar ve Kırmızı Deniz Kurbağalarını İçmek	442
Sarı Kurbağa.....	443
Soğuk Balıklarla İlgili Kısım.....	443
Sıkıntı Oluşturan Kirler ve Bozuk Etler	443
Hayvanlardan Oluşan Zehirlenmelerden İki Cinsi,	
Öldürücü Safralar ve Geyik Kuyruğu, Engerek Yılanı Safrası Gibi.....	443
Demirkaplan Safrası.....	443
Kunduz Safrası	444
Geyik Kuyruğu.....	444
Hayvani Zehirlerden Üçüncü Grup	
Taze Boğa Kanı	444
Sürüngen Teri.....	445
Bukalemun Yumurtası	445
Bozuk Süt.....	445
Donmuş Kan	445
Midede Donmuş Süt.....	447

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Isırma ve Çarpıp Yakma Konusunda Başlangıç Sözleri	448
Bütün Isırık Tedavileri Hakkında ve Böcekleri Kaçırma	
ve Onların Isırması ve Çeşitleri	448
Isırık Üzerine Uygulanacak Sıvı İlaçlar	452
Böceklerin Yaklaşmaması İçin Vücuda Sürülecek Sıvılar	453
Bütün Böceklerin Kovulması (Böceksavarlar)	453
Canlıları Uzaklaştırma	455
Akrep Kovma ve Öldürme	455
Akrebi Yerinden Çıkaran Tütsüler	455
Pire Kovma.....	455
Sivrisinek ve Tahtakurusunun Uzaklaştırılması.....	456
Gelinciği Evden Uzaklaştırma	456

Fareyi Uzaklaştırma ve Öldürme.....	456
Karınca Kovma.....	456
Sinekleri Kovma.....	456
Büyük Eşek Arısı	456
Bokböceklerini Kovma.....	457
Beyaz Karıncaları Kovma.....	457
Güve Kovma	457
Yılan Çeşitleri	457
Basilikus Isırması (Sokması)	459
Harmana	460
Kırlangıç Adı verilen Yılanın Isırma Alametleri	460
Kuru Asiyus Isırması Belirtileri.....	460
Yasiyus Denen Yılan ve Salgısı.....	461
Mukrine (Boynuzlu Yılan).....	461
Oderis (Ouderis) ve Kesusuderus Denen Yılan Isırması.....	462
İdris	462
Engerek Yılanlarının Isırması Hakkında Açıklamalar ve Hükümler	463
Engerek Yılanlarının Isırması	
Bu Tedaviler Kanun Gibidir.....	463
Engerek Yılanı Isırmasında İyi Gelen Diğer İçecekler	465
Dışarıdan Uygulanacak İlaçlar	465
Amudiyus ve Bestin Diye Adlandırılan ve Isırdıkları İnsanlardan Temiz Kan	
Akıtan Yılanlardan Yapılan İlaçlar	466
Mutasa.....	467
Sıçrayan ve Zıplayan Yılanlar.....	467
Meşe Ağacı ve Dersus veya Deriyus.....	468
Cavresiye	468
Sistani.....	468
Değişik Renklerde Olan Rakşa Denen Yılan	
(Siyah-Beyaz Benekli Dişi Yılan)	468
Narsettis Denen Yılan.....	468
Fencusus	469
Emirzutis (Murzutis) ve Mevairus.....	469
Sisruhi Denen Kokuşma Oluşturan Yılan	470
Zehri Olmayan Sadece Isırmayla Zarar Veren Yılan Grupları	
Onlar Cidden Kötü Büyük Yılanlardır.....	470
Agazismun ve Nesr	471
Büyük Deniz Yılanı.....	471
İki Deniz Hayvanı.....	471
Diğer Bir Deniz Hayvanı, Trugurun	471

DÖRDÜNCÜ MAKALE

İnsan ve Dört Ayaklı Hayvan Isırığı.....	472
İnsan Isırığı	472
Ehli Köpek Isırığı ve Kurt ve Benzeri Hayvanların Isırığı.....	473
Kuduz Köpek, Kurt ve Çakal Isırmalarındaki Durum	473
Zikrettiklerimiz Dışındaki Kuduz Olan Hayvanlar Hakkında	474
Kuduz Köpeğin Isırdığı Kişinin Durumu	474
Kuduz Köpek tarafından Isırılanla ve	
Kuduz Olamayan Köpek Tarafından Isırılan Arasındaki Fark.....	476
Kaplan, Pars ve Aslan Isırmaları ve Pençe Yaraları	483
Timsah Isırması	483
Kurt Isırması	483
Kedi Isırması	483
Gelincik Isırması	483
Köstebek Isırması ve Onun Oluşturduğu Sıkıntıdan Kurtulma.....	484

BEŞİNCİ MAKALE

Haşerat Sokmaları ve Isırmaları	485
Yabani Dağ Akrebi.....	485
Akrep Sokmasıyla Oluşanlar	485
Suda Yaşayan Akrep	489
Örümcek ve Tarantula Çeşitleri	490
Tarantula Sokmasından Oluşan Arazların	
Genel ve Ayrıntılı Açıklaması	492
Örümcek Sokması ve Tedavisi	495
Bu Konuda Bilgi Sahibi Kişilerin Zikrettiği İki Hayvan	495
Murursa Denen Başka Bir Hayvan	495
Farsçada Derim, Yunancada Sulûkî ve	
Hindîde Tiânus Denen Akbaba Biti	495
Tabu' ve Harzi't-Tin	496
Büyük Eşek Arısı	496
Bal Arısı [Sokması] ve Tedavisi.....	497
Kanatlı Karınca ve Diğer Benzeri Hayvanlar	497
Bukalemun ve Kertenkele	497
Kırk Ayak	498
Salamander Isırması	498
Kara ve Deniz Skolokonderi	499
Deniz Akrebi.....	499
Deniz Örümceği	499
Kızıl Deniz Kurbağasının Isırması	499
Bütün Zehirli Deniz Böceklerinin Genel Tedavisi	500

YEDİNCİ FEN

SÜSLER	500
---------------------	-----

Birinci Makale

Saçlar (Kıllar) ve Pullar	500
Saçın Dökülmesinin Sebebi	500
Saçları (Kılları) Koruyan İlaçlar	502
Saç Uzaması	504
Güçlü Saç Çıkması.....	505
Saçkıran ve Yılcıncık	507
Kıl Döken İlaçlar.....	511
Kireç Kokusunu Gidermek	512
Kıl Bitmesini Engelleyenler	513
Kıvrıcık Saçlar	513
Saçın Düzleştirilmesi	514
Saçın Kırılması	514
Saçın İncelip Seyrekleşmesi.....	514
Gençlik ve Yaşlılık Hakkında Sözler	514
İhtiyarlığın Yavaşlaması.....	514
Saç Boyalarının Açıklaması.....	517
Saçı Siyaha Boyayanlar.....	517
Rengin Açılması ve Tedricen Rengin Açılması	521
Saçları Beyazlatanlar	522
Boyadan Sonra Yapılacaklar	522
Huzaz (Liken) ve Kuru Uyuz.....	523

İKİNCİ MAKALE

Cildin Renk Olarak Durumu	525
Cildin Renginin Değişmesinin Sebepleri.....	525
Hareketlendirerek Deride Renk Değişimi sağlayan ve Rengi Kırmızılaştıran ve Hoş Bir Parlaklık Veren Şeyler	526
Cildin Güneşten, Rüzgârdan ve Soğuktan Korunması	529
Vurma İzi (Morarma) ve Siyah İzler	529
Çiçek Hastalığının Yara İzleri	530
Ölü Kan ve Tırnaklardaki Lekeler Siyah ve Beyaz Noktalar	531
Dövme.....	534
Gül Şeklinde Lekeler ve Fazla Kızarma.....	535
Vitiligo ve Cüzam ve Siyah ve Beyaz Leukoderma	535

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Rengi Dışında Ciltte Değişme Oluşturan Hastalıklar, Kellik, Şirpençe, Belhiye ve Butm	545
--	-----

Uçuk.....	548
Akne Hakkında.....	551
Uyuz ve Kaşıntılı Döküntü.....	551
Uyuz.....	556
Gece Oluşan Deri Döküntüleri.....	558
Siğil ve Onun Çeşitlerinden İğne gibi Olan,	
Başı Eğri Olan ve Oluşan Akıntı.....	558
Boynuzsu Yapılar.....	560
Deride, Dudaklarda, El ve Ayak Derisinde Görülen Çatlaklar.....	560
Dudak Çatlakları.....	561
Ayak Çatlakları.....	562
El Çatlakları.....	563
Parmak Arasındaki Yarıklar.....	563
Kuyruk Sokumu Yaraları.....	563
Deride Koltuk Altındaki, İdrardaki ve Dışkıdaki Kötü Kokular.....	563
Mide Gazı, Dışkının Kötü Kokusunun Tedavisi.....	565
Bit ve Sirke.....	565

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Beden ve Kol ve Bacaklarla İlgili Durumlar

ve Kitabın Ziynet Kısımının Tamamlanması.....	567
El, Ayak, Dudak, Burun, Deri ve Penisin Yağlandırılması.....	576
Aşırı Şişmanlığın Kusurları.....	576
Şişmanı Zayıflatmak.....	577
Meme, Testis, El, Ayak ve Benzeri Kısımların Zayıflatılması.....	580
Tırnakların Hastalığı Hakkında Açıklama.....	581
Farekulağı, Tırnakların Yarılması,	
Tırnakların Pul Pul Olması ve Kaşınması.....	583
Tırnaklarda Görülen Bükülme (Koilonychia),	
İçe Doğru Bükülme (Onychocryptosis), Tırnak Düşmesi.....	583
Durumu Kötü ve Rengi Bozuk Tırnakların Çekip Çıkarılması,	
Diğer Tırnak Kusurları ve İyi Tırnak Bitmesi	
İçin Yapılması Gerekenler.....	584
Yeni Biten Tırnağın Korunması.....	584
Tırnak Üstündeki Beyaz Lekeler.....	585
Tırnakta Görülen Sarılık.....	585
Tırnakların Ezilmesi.....	585
Tırnaklardaki Ezilmede ve Onun Altındaki Kanın Donması.....	585

DİZİN.....	587
------------	-----

TAKDİM

Büyük Türk bilgini, filozof ve hekim İbn-i Sina'nın bundan bin yıl önce, milâdi 1014 yılında yazmayı tamamladığı ve adına haklı olarak "*El Kânûn Fî't-Tıbb*" dediği bu anıt eser, Türk kültür tarihinin mühim bir cüzi olmakla beraber tıp tarihimizin de en kıymetli başyapıtıdır. Milletimizin gurur duyacağı abidevî bir eserdir.

Kurumumuzun kurucu başkanı ve ilk bilim tarihçisi merhum Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın öğrencilerinden olan değerli bilim tarihçimiz Prof. Dr. Esin Kâhya, büyük emek ve özveri ile eseri günümüz Türkçesi ile ve ilk kez tam metin olarak hazırladı. Kendisine Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak milletimiz ve kültürümüz adına teşekkür ediyoruz.

Buhara'nın Afşin kasabasında doğup Buhara'da okumuş olan İbn-i Sina, devrin hemen bütün bilginleri gibi eserini Arapça kaleme almıştır. Eser, Latince başta olmak üzere çok sayıda dünya diline çevrilmiş, Selçuklu ve Osmanlı darüşşifalarında asırlarca özgün diliyle ders kitabı olarak okutulmuştur. 18'inci asırda Tokatlı Mustafa adında bir hekim tarafından o günkü Osmanlı Türkçesi'ne de çevirisi yapılmış, ancak bazı kısımları atlanmış olduğu için eksik bir tercümedir. Prof. Dr. Esin Kâhya çevirisinde, *el-Kanun fî't-Tıbb*'ın farklı kütüphanelerindeki yazma ve basma nüshaları karşılaştırılarak Hindistan'da 5 cilt halinde basılan daha tam bir nüshayı esas almıştır. Böylece eksiksiz bir metin ortaya çıkmıştır.

Tamamı 5 kitap halinde yazılmış olan eseri, 6 cilt olarak bilim dünyasına sunuyoruz. Çünkü eserin üçüncü kitabı, hacmi sebebiyle iki cilde bölünmüş halde basılmıştı. Elinizdeki Dördüncü Kitabın çevirisiyle, tıbbın temel kanunlarının yer aldığı bu abidevî eserimiz tümüyle Türkçemize tercüme edilmiş oldu. Bir sonraki adımda eserin bütün ciltlerinin yeni basımında tümünü bir kutu içinde sunmayı arzu etmekteyiz.

Bizi biz yapan kurucu ve inşa edici temel eserlerimizi yayımlamaya özen gösteren “Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları”nın, *El Kânûn Fî't-Tıbb*'ın tam tercümesi ile daha bir zenginleşmiş, kültürümüzün, medeniyetimizin kaynaklarının tespit ve gelişimine katkı yaparak milletimize hizmet görevini yerine getirmiş olduğunu düşünüyoruz.

Çalışmak bizden Tevfik Allah'tan.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı

ÖN SÖZ

İbn Sina'nın dünyaca tanınmış ve yüzyıllar boyunca tıp dünyasında el kitabı, başucu eseri olarak kullanılmış olan meşhur eseri *el-Kanun fi't-Tıbb*'in Türkçeye çevirisine Kültür Bakanlığı'nın önerisiyle seksenli yıllarda başladım. Çeşitli nedenlerle çevirinin tamamlanması 2015 yılını buldu. Beş kitaptan meydana gelmiş olan bu şaheserin, çevirisi yapılan ilk cildin Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları arasında çıkması/ basılması hususunda, o zaman Kurum Başkanı olan Prof. Dr. Sadık Tural yardımcı oldu. Çevirimin Birinci Kitabı'nın basılmasıyla diğer kitapların çevirisine başladım. Prof. Dr. Sadık Tural'dan sonra kurum başkanı olan Prof. Dr. Osman Horata ve daha sonra ve halen de kurum başkanı olan Prof. Dr. Turan Karataş'ın da destekleriyle *el-Kanun fi't-Tıbb*'in İkinci, daha sonra da Beşinci ve Üçüncü Kitapları basıldı. Şimdi de Dördüncü Kitab'ın basılmasıyla eserin ilk defa Türkçe tam tercümesi yapılmış ve yayımlanmış oluyor.

El-Kanun fi't-Tıbb'in çevirisinde Hindistan'da *al-Qanun fi'l-Tıbb* (Jamia Hamdard, Department of Islamic Studies, New Delhi, 1993) adıyla 5 kitap şeklinde basılan nüshası kullanılmıştır. Hindistan'da basılan bu nüsha *el-Kanun fi't-Tıbb*'in farklı kütüphanelerindeki yazma ve basma nüshaları karşılaştırılarak daha tam bir nüsha elde edilmiş ve söz konusu araştırma kurumu tarafından basılmıştır.

El-Kanun fi't-Tıbb daha önce, on sekizinci asırda Tokatlı Mustafa Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Ancak doğal olarak o dönemdeki tıp anlayışı içinde, Tokatlı Mustafa Efendi bazı açıklamalar ve ilaveler yapmak ihtiyacı hissettiği gibi, özellikle de bitki ve hayvanlarla ilgili genel açıklamaları tıp açısından gereksiz görerek eserden çıkarmıştır. Bu farklılıkları gördüğümüz için Jamia Hamdard'ın yayınladığı Arapça nüshayı esas almanın uygun olduğunu düşündük. Ayrıca, Tokatlı Mustafa'nın yaptığı çeviri nüshadaki

metin farklarını dip notları şeklinde göstermeyi tercih ettim. İkinci Kitab'ın Osmanlı Türkçesine tercüme edilen nüshası Doç. Dr. Kenan Süveren tarafından bugünkü yazıya aktarıldı. Üçüncü Kitabın ve Beşinci Kitabın Osmanlı Türkçesiyle olan nüshalarını kendim bugünkü alfabemize aktardım ve Arapça aslıyla farklarını belirleyip gösterdim. Dördüncü Kitabın Osmanlı Türkçesi metni ise Dr. Fulya Macun tarafından yeni yazıya aktarıldı. Çalışmalarımın hızlanmasını sağlayan Doç. Dr. Dr. Süveren ve Dr. Fulya Macun'a verdikleri katkılar için burada teşekkür etmek isterim.

Şüphesiz bu hacimli eserin uzun yıllar içinde gerçekleşen çevirisinde Sevgili Ablam Nevin Kâhya, metinlerimin düzeltmelerinde yardımcı oldu. Kendisine minnettarım.

Son olarak, başta Kurum Başkanı Prof. Dr. Turan Karataş ve Başkan Yardımcısı Şaban Abak olmak üzere kitabın basılmasında emeği geçen herkese burada teşekkür ederim. Umarım, bu muazzam eser, sadece tıp dünyasına değil, gerek yöntembilim bağlamında sunulan örnekleriyle gerekse yer yer kültür tarihi konusunda verilen açıklamalarıyla bilimle uğraşan hemen herkese yeni ufuklar açacak, yararlı olacaktır.

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara, 2015

*Sevgili annem Sadriye ve babam Hamdi Kâhya'nın
aziz hatıralarına ithaf ediyorum.*

Prof. Dr. Esin KÂHYA

**İbn Sina'nın Gözle Mükemmel Olarak Belirlenen Hastalıklar
Hakkındaki Kanun'un Dördüncü Kitabı'nın Başlangıcı Yedi
Kısımdan meydana gelmiştir.**

BİRİNCİ FEN

HUMMALAR HAKKINDAKİ KISIM¹

Hummanın Belirlenmesi: Humma garip bir ateştir; kalpte ateş oluşturur ve bütün bedendeki arter ve venlerdeki kan ve ruhla bütün vücuda yayılır ve kötü bir şekilde ısıtmak suretiyle vücudun doğal fonksiyonlarını bozup vücudun ateşini artırır. Ateşli hastalıklar insanda oluşturduğu fiillere göre ikiye ayrılır. Bunlardan biri hummalardır. Diğer arızidir. Ateşli hastalıkların şişler gibi arazları vardır. Bunlar arızı hummalardır; söylendiğine göre, bu humma ile sebebi arasında bir ilişki yoktur; o, vücutta oluşmuş olan kötü, bozuk şeylerden meydana gelmiştir. Muhtemelen o hastalığın onun sebebi tuzdur.

Ancak Şiş Humması: Şüphesiz ki bu humma şiş nedeniyle görülür ve ona tabi olarak oluşur. Şüphesiz o kişinin kendisindedir ve denildiği şekilde, onun içine işlemiştir. Sıcaklık ona uymuştur. Ondan (şiş) ağrı da oluşmuştur. Arızı humma olduğunda, sıcaklık ona uyar ve onda sızı şeklinde ağrı oluşur. O arızı hummaya benzer. Bu hummalardan günlük olanları arızı hummalardır. Eğer şişte oluşan iltihap dolayısıyla, şişe bağlı olarak meydana geliyorsa (ortaya çıkmışsa) onun asıl sebebi vücuttaki bozukluktur ve şiştir. Arızı sebeple ortaya çıkmıştır.

* TM: Tokatlı Mustafa Efendi

** Osmanlıca metin Dr. Fulya Macun tarafından hazırlanmıştır.

¹ TM: Kanun'un Dördüncü Kitabı. Bu Dördüncü Kitap kısımlara bölünmüştür. Kanun Kitabı'nın Dördüncü Kitabı bütün hastalıklar hakkında mükemmel söz bismillahirrahman-
nirrahim Allah fevka'l-itmâm bi fadlı'l-ümem. Hayren mâ yeşrikûn. Bundan önce bizim tıp ilminde beş bölüme ayırıp yazdığımız Birinci Kitap genel metod ve İkinci Kitap ilaçların
bütünü harfde ve Üçüncü Kitap organa ait hastalıkların anlatılmasıyla sözümler sebk etmiş idi. Anılan sözümleri yerine getirip şimdi beri Dördüncü Kitaba başladık. Dördüncü Kitabı yedi sınıfa ayırıp ve her sınıf makale bölümleri içine almak üzere düzenledik Geçen üç bölümde yazdığımız üzere fecine Allah'ın yardımıyla Dördüncü Kitap bittiğinde Beşinci Kitaba başlarız. Kanun'un Dördüncü Kitabından Sıtma ve İlaçla tedavilerde olan bütün sözlerin anlatılmasıdır. O da iki makeden oluşur.

Derler ki, hummada sıkıntı oluşmazsa şu belirlenir: Muhtemelen sıkıntı şişin varlığı dolayısıyla, ona bağlı olarak, meydana gelmiştir. Aynı zamanda yüksek ateş, sıkıntıyla karşılaştırıldığında sıkıntı çözülür. Ancak bu tartıştığımız şeyde olduğu gibi, bu tip şeyler tıp bilimin-den uzak olan şeylerdir. Doktor bu durumun dışındakileri tartışmakta başarısız olur. Bazen bu tartışmalara girerse de bu konuda temkinli olmak zorundadır.

Biz diyoruz ki, şiş hummaları ve tıkanıklıktan oluşan hummalar vardır. Biz insan vücudundakilerin hepsine bağlı olarak, hummanın 3 çeşide ayrıldığını söylüyoruz. İçinde rutubet içeren, etrafındaki organlara kıyasla ruhlar içeren hummalar, rutubetleri sıvı şeklinde olan hummalar. Onlar nefsanî ve hayvani ve nebati olan ruhların hummalarıdır. Etrafta yayılan buharlar hamamın havasıyla karşılaştırılır.

Öncelikle sıcaklığı yakan garip bir ateşi vardır. Eğer ateş yükselse onun yakınındakiler soğutulur. Şüphesiz ateşi yükseleni soğutmak gerekmez. Muhtemelen öylece kalması ve geri dönmesi mümkündür. Bu humma temel organların etrafındakileri de ısıtır. Hummanın 3 çeşidi vardır. Bunlardan biri insanın içinde değildir; insanın iç kısmıyla ilgisi yoktur. Bu dışarıdan gelenler de sıcaktır.

Şüphesiz temel organlarda oluşan humma, öncelikli olarak sanki yakmaya teşebbüs edecek gibidir; örneğin hamamın yakması, çok ısıtması veya demircinin üfürüğü gibi veya pişmiş şeyinki kadar yakıcı olur. Aynı zamanda buna *yakıcı olan, ince, nazik humma* denir. Şüphesiz humma öncelikli olarak hıltlarla bağlantılıdır; sonra organları etkiler. Hummalarda organlar sanki sıcak suya maruz kalmış gibidir. Bu sebepten kişinin derisi çok sıcaktır; adeta yanıyor gibidir veya sıcaklığı adeta sıcak ekmeğinki gibidir. Bundan dolayıdır ki bu cins hummalara *hılt humması* (karışıklığı?) denir.

Eğer humma öncelikle sonradan ruhlarla ve buharlarla bağlantılı ise daha sonra organlarda onlarla ve hıltlarla bağlantı oluşur. Sıcak her ayla hamamın ilişkisi gibi veya onda yanma olur ve havası ısınır ve de suya ve şişe ulaşır. Bu bir tip humma cinsindendir ki ona bugün *humma* denir. Çünkü o hızla çözülen latif bir şeyle münasebetlidir.² Ateşin günlük ar-

² TM: Vücudu eritici sürekli ateş üç tarzda meydana gelir. Birincisi garip sıcaklık önce organlarla ilgili olup sonradan ortaya çıkması ile ufanıma meydana gelir. Onun benzeri ateşin

tış göstermesi geceden başlar. Hummaların diğer cinslerinde bu şekilde artış görülmez. Bu tip fazlalıkların olduğu yerlerde ortaya çıkar.

Hummalar bir başka bakımdan da sınıflandırılır. Onlarda had de-recede ateş olup olmamasına göre de sınıflandırılır. Onlar kötü arazlar gösterenler ve kötü olanlar, gerekli olanlar ve şiddetli olanlar, birden şiddetlenenler ve onların benzerleri ve sıcak olanlar, kişide soğuktan oluşanlar veya korkudan oluşan titremeler ve onların her birinden veya onların terkip halinde meydana çıkmasından ortaya çıkanlar olarak sınıflandırılır.

Hummaların Oluşmasına Yatkın Olanlar: Hekimler dediler ki hummalara yatkın olan bedenler, sıcak rutubetli ve özellikle rutubet sıcaklıktan daha güçlüyse, onların terleri, idrarları ve dışkıları pis kokuludur. Bedenleri sıcak ve kuru olanlar da hummaya yatkındır. İlk günlük humma olur; sonra sıkıntı ve yanma hissi hızla artar. Bazen de adeta parçalar. Bazen rutubet ve kuruluk eşit olur ve sıcaklık da belli bir seviyededir. Bu tip humma sıcak buharla başlar. Sonra hılt hummasına dönüşür. Sonra onda soğukluk ve sıcaklık eşit olur ve rutubet artar. Onda hummalar öncelikle başlangıçta sıkıntı şeklinde görülür. Soğuk rutubetli ve soğuk kuru bedenlerde hummalar, özellikle günlük hummalardır.

Hummaların Zamanları: Başlangıçta hummaların zamanı diğer hastalıklardaki gibidir. Başlangıç yükseliş ve sona yaklaşma ve bitiş. Hummanın bu vakitleri bir bütündür. Nöbetten nöbete her birinde bu kısımları vardır. Başlangıçtan sonuna kadar kişi tehlikededir. Ancak inişe doğru, humma gerilediğinde hastanın nefsi, kendisi zikrettiğimiz sebeplerden dolayı helak olmaz.³

karda ile bir ilgisi vardır. Ufalanma günlük hummadan hastalığın yer değiştirmesi ile ortaya çıkar. Onun benzeri ateşin zukka ilgisi olur. Zira ateş ilk önce havayla ilgisi olur ve havadan vücuda geçer ve üçüncüsü humma ufalanmış hıltı geçer; onun benzeri ateşin çeperlere dağılmasıyla oluşur. Humma ile ilgisi olur. Bu sıcaklık nedeniyle çeperler sıcak olur. Bu tarz üçüncüyü hatırlatır. Ancak çözülmesinde hiçbir şey atılmamıştır, anıldığı üzere çözülmesi tercüme-yi yapan kulunuza Allah'ın ilimi ve Allah'ın ilhamıdır. İlgisi ile tefsiyenin farkı vardır. Zira tefsiye başlangıç soğutulmasıyla meydana çıkan sıcaklık soğumuş olur demektir ve ama ilgisinde başlangıcın soğutulması ile ilgili soğuma olmaz. Humma hıltın feşune organlarla buluşmasıyla olur ve bazı defa hıltın kendi buluşmaz Belki buharları buluşur ve iki benzetme bu anımla olur.

³ TM: Bazen zannedilir ki hummaların başlangıç ve bitiş zamanı yoktur. Bununla beraber bütün anlarda başlangıç zamanı ortaya çıkar. Ama anılan dört zamandan hummanın

Onun başlangıcı maddedeki yoğun sıcaklığın örganda yakıcı olduğu zamandır; dönemdir. Onda pişme oluşmaz veya pişme sonucunun zıddı bir durum bütün hastalıklarda görülür. Ancak bazen sırlar ateşlenme altında (içinde) ve sükûnette adeta gizlenmiştir. Eğer başlangıçtaki arazların bir kısmının gizli olduğu zannediliyorsa şüphesiz onda başlangıç yoktur; pişmenin işareti görülür. Zannedilir ki, onun başlangıcında olmadığı zannedilir. Hakikaten o başlangıcında değildir.

Görülen hareketin mukavemeti vasıtasıyla, onun içindeki yoğun sıcaklık (hararet) tahrik olduğunda, sıcaklık (humma) artar ve pişme işareti veya pişme yoluyla hastalığın (humma) arttığı görülür.

Onun sonunda madde ve tabiat arasındaki bağlantının kesilmesi hızlanır (yoğunlaşır) ve birinin diğerine üstün geldiği durum ortaya çıkar ve bu hal şiddetli savaş zamanıdır. Onun süresi nöbetlerin had derecede olduğundaki kadardır. Onların birbirini izleme hali tarif edilemez. İki durum arası üçüncü ile tarif edilir. Müzmin hastalıkların çoğunluk kötülüğü (oluşturduğu zarar) iki durumda (önceki ve sonraki humma) artmaz. Bazen çoğunlukla nöbetler hükmedildiği şekildedine benzer ve nihayetinde maddenin pişmesi ve onun tersinin ortaya çıkmasıyla tamamlanır.

Onun yoğun sıcaklığı olduğu vakit gerileme olur. Şüphesiz madde üzerinde üstün gelir; onu yener. O yöntem olarak, her şeyi kapsayan bir şeydir. Bu içteki gizli sıcaklığı azaltır ve etrafa nüfuz eder, hatta çözer ve yoğunlaşan şey artar.

Sonuç olarak, hastalıklarda çeşitlilik vardır. Hastalıklar cidden sınıra ulaştıkta dört güne kadar sona erer. Günlük hummaların hepsi had derecede olarak kabul edilmez. Çünkü hastalık olarak sınıra ulaşmaya yeterli değildir. Sınıra yaklaşmaya yakın sona erer. Muhtemelen onlar hastalıkların kendilerinin yoğunluğundan oluşur ve belirlediğim gibi, onu mutlak had derecede hastalıklar izler. Yedi günde devam eden yakıcıdır ve gün aşırı görülmesi gerekir. Onlardan bazılarının hiddeti bundan daha azdır Onların 14 gün süren had derecede müzmin olan-

---

arttığı ve yükseldiği zamanda onda yaradılışındaki sıcaklık ve hareket edip maddeye görünür bir dirençle karşı koyar ve onda bülüğa ermenin işaretleri görülür. O zaman sona erme zamanıdır. Onda beyne't-tabia ve maddeler arasında ve müzminleşip keskin humanın diğeri üzere üstün geldiği görülür.

lardır ve 20 gün sürenler 40 güne kadar ve 60 güne kadar ve daha fazla sürenler müzmin olanlardır. Müzmin ve mertbe olarak had derecede olan müzmin hastalıklar için kesinlikle zikrettiğimiz gibi, tedbirler hastalığa ait yiyecekler yararlıdır. Hummalardan çoğu başlangıçta tüketicidir ve hummalarda yine zıtlık artar ve de çok yoğun rutubetle son bulur. Daha sonra nöbet alt seviyeye gelir.

Yine hummaların zamanları da çeşitlidir. Onlardan uzun sürenler daha yoğundur ve sonlanması uzun sürer.

Birinci Makale

Hastalığın Özellikle Pis Kokulu Olduğunda Tarifi

Genel olarak, ilkin hastalık vakitleri hastalık çeşitlerine göre tarif edilir. Şüphesiz kuru kasılp titreme, sara, sükûnet, boyun iltihabı, had derecede ciddi hastalıklardır. Bunların her biri ciddi şekilde bozulma, harabiyet ve yüksek ateş meydana getirir; dört günde bir gelen nöbetler, müzmin felç ve hastalıkların tekrarlamasından oluşan nöbetler gibi. Şüphesiz eğer nöbetler kısa süreli ise bu hal hastalığın bitmeye yakın olduğunu gösterir; özel harabiyet halinde olduğu gibi. Şüphesiz nöbetlerin süresi 3 saatten 14 saate kadar olabilir. Nöbetlerin uzun süreli olması maddenin yoğunluğuna işaret eder; pis bir koku oluşur. Bu durum onun özel olmayan bir hastalık, harabiyet olduğunu gösterir.

Eğer hastalıkta nöbetler görülüyorsa, muhtemelen onun sıcak maddesi iltihaplı ateş içerdiğini gösterir; hastalık had derecededir. Onun maddesi ağır, yoğun soğuksa veya yoğunsa veya hastalık had derecede değildir ve sıcaklığı tekrar eder. Şüphesiz o hızla intikal ederse (gelirse) ve yüzü ve mide bölgesi (üst kısmı, hypocondria) incilir. Hastalık had derecededir. Eğer durumu o hal üzere devam ederse, bu had derecede kalmaz ve gücü zayıflar. Hastalık had derecededir veya hastalığın had derecede oluşumun dışında bir şey mevcut değildir; yaşa, duruma (hastalığın bulunduğu kısma) göre, tekrar edebilir. Sıcak yıllar ve sonuçta hastalık oluşur ve mevsimler onu (hastalıkların durumunu) hızlandırır ve sonuçta hastalık oluşur. Soğuk yıllar ve mevsimler hastalıkların yılı olmasını ve son bulmasını sağlar. Aynı şekilde ülkelerde durumu (sağlığı) etkiler; nabızı etkiler. Şüphesiz hızlı değişimler had derecede veya had derecede olmayan hastalığa sebep olur ve titreme ve sarsıntıda, eğer uzun müddet devam ederse, hasta-

lığa sebep olur ve titreme ve sarsıntıda da, eğer uzun müddet devam ederse, hastalık da uzun sürer ve eğer kısa olursa, hastalığın süresi de kısadır. Eğer hastalığın süresi kısa, fakat hastalık hiddetliyse ve titreme yoksa elbette hastalık kısa süren cinstendir.

Hastalık zamanı nöbet vakitlerinden anlaşılır. Şüphesiz eğer fazlalıklar bir araya toplanmışsa, vücuttaki bu fazlalıkların artmasıyla hastalıklar da artar. Çünkü onların oluşturduğu hastalıklar, daha sonra sorunların artmasına sebep olur. Bunlar harabeden cinstendir ve yorulmaz cinstendir. O oluştuğunda (hastalık oluştuğunda) bundan sonra ilerlemesi ve fazlalıkların oluşması da durur ve hastalığın sonuçlanması hızlanır ve ancak hastalığın saatini koruyan ve süresini uzatan ve hastalığın gerilemesini geciktiren fazlalıklar vardır.

Aynı zamanda hummanın arazlarının artmasından onun durumunun gücü ve noksan ve nöbetlerin azalıp artmasından onun şiddeti anlaşılır. Bazen zıtlıklar olabilir ve benzerlik olmayabilir.

Hastanın kusmasından durumu anlaşılır. Şüphesiz yoğun nöbetteki araz ter ve ishalse, nöbet öncelikle birinci derecede şiddetliyse, hatta ondan daha fazlaysa, kusma çok fazla ve güçlü değildir. Hastalık boşalmaya ve fazlalıkların atılmasına izin verir.

Zikrettiklerimizden hastalığın olgunlaşıp olgunlaşmadığı belirlenebilir. Örneğin pişmeyle birlikte üfürme varsa veya önce çok fazla olan beyaz bulutlu idrar olup, sonra çoğalıyorsa ve olgunlaşma veya onun zıddı görülüyorsa, bu hastalığın sona yaklaştığının belirtisidir. Yine eğer olgunlaşma görülüyorsa veya onun zıddına hızlı bir üfürme varsa veya beyaz bir bulut oluşmuşsa, bilinmelidir ki, bu sona yaklaşıldığının belirtisidir.

Ancak bilmelisin ki, nöbetin başlangıcında pek az vakit varsa (nöbetin başlamasına pek az bir zaman kalmışsa) hastanın nabzında baskı oluşur ve onun anlamı bilinir. O kol ve bacakların rengini baskılar ve özellikle kol ve bacaklarda soğuma oluşur ve bilhassa kulak ve burunda soğuma olur. Bu sırada kişi içinde sıcaklığın yayıldığını hissederek. Bazen kişiyi (hasta) rengi tamamen değişir ve sıkıntı ve gevşeklik meydana gelir. Hareketlerin sabitlendiği ve yüzde gevşeme olduğu belirlenir; konuşma ağırlaşır ve omuzlar arasında, sanki korkudan oluşmuş gibi bir titreme belirlenir. Bazen güçlü bir titreme olur. Ba-

zen de ter adeta akar; bir taraftan diğer tarafa hasta yürümek isterse, yürüyüşünde adeta çırpınma vardır. Hasta iki kulağında vızıltı duyar; harareti vardır (susuzluk hisseder). Vücudunun organlarında gevşeme ve adeta uzama olur; koklama gücü zayıflar. Başlangıçtan sonuna kadar hastada zaaf devam eder.

Hummanın ilk yarısında onun zaman içinde arttığı belirlenir; nabız atışı hızlanır; artar; sıcaklık bütün bedende yayılır ve artar, ancak hastalığın diğer yarısında ateş yavaş yavaş düşer. Hastalığın başlangıcında sıcaklık yayılırken yayılımı eşit miktarda olmaz, yani yayılma hızı eşit değildir.

Sonuçta sıcaklık ve hastalığın belirtileri görülmeye devam ederse, nabız olduğundan daha büyüktür; hızı daha fazladır ve değişkendir.

Hummanın inişe geçtiği durumda onun hızında azalmalar başlar ve bazı özellikleri kaybolur; nabız düzenli hale gelir. Sonra bedende ter oluşur ve aniden ateş yükselir ve birden düşüş görülür; ölüm gerçekleşir. Eğer humma hali yaklaşıp, nabız durumu gibi şeylerle uğraşmamak gerekir; hummanın ne derecede güçlü olduğu ile ilgilenilmelidir. Ben bu halin çoğunlukla harabiyet oluşturduğunu gördüm; hasta adeta bitmiş gibiydi. Onda bu durum korkunç bir ateş ve ürperme ile başlar; sonra kötü bir titreme görülür; sonra titreme sakinleşir ve üşüme geçer.⁴ Sonra sıcaklık dengelenir; sonra tekrar hastada üşüme görülür; daha sonra tekrar ateş yükselir ve ateş yükselene kadar hasta titremeye devam eder. Bilinmelidir ki hastalık uzun sürecektir. Ancak maddenin yoğun olduğu belirlenir ve bu hastalığın sebebidir. Ancak fazlalık madde soğuktur. Ancak hastalık görüldüğünde, ilkin üşüme sonra sıcaklık ve yoğunluk ve derinin farklılaştığı belirlenir.

İkinci Makale

Her Gün Görülen (Günlük) Humma

Günlük Hummanın Bütün Gruplarının Sebepleri: Özellikle sıcaklık görünüşlerinden anlaşılır veya bütünüyle ilgili olarak görülen sıcaklık-

⁴ TM: Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi budur ki bulguların şiddetlenmesi hastalık ile savaşmasında ortaya çıkar. Kaçın hastalık yenip karşı koymadan arız olsa savaşmayı terk eder ve savaşı terk ile bulgular yavaş olup hastaya hafiflik gelir ve hemen arkasından hastalık hastayı öldürür. Bazı nüshalarda soğuk tan olmuştur şeklindedir. Çünkü bu soğuk başlayışı doğal yaradılışının soğukluğudur. Eski soğuk aslına sonradan ortaya çıkan soğuktur.

tan ortaya çıkmış olup, sebebi yemen şeyler olabilir. Hummada bedenin bütününde karışıklık ve ağrılar ve görünen şişler oluşmuş olabilir. Şiddetli, yoğun humma ruhu parlatıp alevlendirecek kadar şiddetli, yoğun sebeplere ulaşamaz. Şüphesiz ki, o iltihaplı şiddetli şişleri etkiler veya zikrettiğimiz hıltların hummalarının onu sarsmasıyla oluşur. Harap edici sebepler, çoğunlukla daha öncekileri tahrik eder; kötü hummaları oluşturacak kötü sıkıntılar harekete geçer.

İnsanda tahmin edilir ki günlük humma (her gün görülen nöbetler) ancak beden ve ruhtan ve [onların] yoğunluğundan kaynaklanır. Bu hummalar çoğunlukla bir günde geçer. Yazıldığına göre 3 güne kadar olanları nadirdir ve az görülür. Süresini geçenlerin anlamı onun sıcaklığının ruhla ilgili organlara veya hıltta yayıldığını gösterir. İnsanlar arasında zikredildiğine göre, bazen humma 6 gün sürer. Tamamen bitmesi sanki diğer bir cinse geçmiş gibi olur. Bu hummanın tedavisi kolay, etkileri zordur. Aynı zamanda başlangıcında iltihaplı yapılar, kızarıklıklar görülür.⁵

İnsan hummanın olduğu gün hızlı hareket eder; zararı artarak şiddetlenir; beden ve ruh üzerinde yoğunluk oluşturur. Bu kuru sıcaklıktan oluşmuştur; muhtemelen hızla iltihaplı kızarıklık ve bozukluk oluşur; sonra hızla rutubet oluşur ve humma sıkıntısına doğru hızla hastalık ilerler; sonra çoğunlukla ateş görülür, daha sonra da onda kuruluk oluşur. Sıcak-kuru mizaçtan dolayı, hastada açlık hissi oluşur ve ona uykusuzluk eşlik eder; nefsanî bitkinlik veya bedeni bitkinlik oluşur. Bundan sonra, hastada hızla titreme, ürperme görülür ve onunla birlikte humma oluşur. Hastalığın ilerlemesi durdurulamaz. Bu durumdaki hastaya yemek yedirilir. Hastada hızla şişli, kızartılı, yoğun ateş oluşur.

Belirtiler: Bir günlük hummanın belirtisi, özellikle, ertesi günü son bulmasıdır. Onun oluşmasından önce belirlenen bir sebep yoktur ve başlangıcında da herhangi bir baskılanma söz konusu değildir. Çoğunlukla kişiyi etkileyen bu durumda üşüme görülmez; kötü bir sıcaklık vardır; gevşeklik ve uyku hali görülür; nabız kötüdür ve küçük-

⁵ TM: Günlük hummanın sona ermesi çabuk olmakla ona Yunan lugatında mukimarus derler. Mukimarus bir bedreviyye dir ki bir günde hem doğar ve hem doğurur ve hem de aynı günde ölür.

tür ve de zıtlıklar vardır. Muhtemelen bazen başlangıçta üşüme hissi oluşmuş olabilir veya ürperme ya da titreme görülür. Hastada iğne batırılıyormuş gibi bir his oluşur. Bunun sebebi kötü keymus buharıdır, ancak hızla bu his kaybolur. Çoğunlukla hastada çok yoğun iç-nelenme hissi varsa bu hastada yoğun buharların oluştuğunu gösterir. Derinin gevşek ve cansız, adeta kirli gibi olması dışında yanma hissi vardır. Muhtemelen tıbben bedenin sıcaklığı yorgun düşürür ve hasta sarhoş gibi olur.

Eğer idrar birinci günde olgunlaşmış, pişmişse nabız iyidir. O hummanın bir günlük olduğu kabul edilir. Eğer idrar da herhangi bir şekilde değişiklik yoksa humma günlük hummadır. Hıltın renginde değişikliğe meyil yoksa olgunlaşma kötüyse humma bir günlük hummadır. Bazen onda renk değişimi gözlenir. Eğer hastada renk değişimi mutedilse, hasta sağlıklı görünüyorsa hastalık da mutedildir. Hastanın rengi değişirse, ondaki değişim, ilkin idrarın değişiminden anlaşılır. Eğer o hastalık bizim bildiğimiz ateş yükselmesine benzemiyorsa, o günlük humma değildir.

Günlük hummada nabız değişkendir. Onun gücünün, daha yoğun veya daha hafif olup olmadığı belirlenir. Bu durumda nabız zayıftır ve karışıktır; karışık reaksiyon oluşturur. Mide ağzında yapışkan hıltların oluşmuş olmasından bu durum kaynaklanmış olabilir veya soğuktan veya humma dışında nabızı zayıflatan, küçülten sebeplerden kaynaklanmış olabilir. Yazıldığına göre, onun düzeni konusunda ve ona bakışta çeşitli zıtlıklar vardır. Bu nabız değişimi sebeplerinden biri hummayla ilgilidir veya ona yakın bir durumdan kaynaklanmış olabilir; yapının yoğun şekilde yorgun düşmesi veya iç organlarındaki gevşeklik ve benzeri durumlar gibi.

Görülür ki, şiddetli soğuktan dolayı nabız katılmış olabilir veya şiddetli güneş sıcaklığından dolayı kurur veya şiddetli kuruluştan veya ağrı veya uykusuzluk ya da sıkıntı veya kusmadan dolayı hastanın gücü tükenir. Bu durumda onda gevşeme olur; kasılma kaybolur. Çoğunlukla hastanın tabiatında hızla acayiplikler oluşur ve bu hızla olar kaybolur. Hastanın söz konusu kötü buharları hızla atması gerekir. Şüphesiz hastada nispeten mutedil buharlar da vardır. Muhtemelen bunlar daha sıcak olabilir. Eğer sıcaklık nabız üzerinde etkinse onu

kasar. Bu durumun solunumdan kaynaklandığı bilinmelidir. Daha sonra nabız geri döner. Sonra vücuttaki doğal sayısına döner ve bu iyi bir belirtidir.

Bilinmelidir ki, genel olarak, nabız ve idrar iyi ise, bu hal günlük hummaya işaret eder. Eğer iyi değilse, günlük humma değildir. Şüphesiz onun sebebi, çoğunlukla, idrar içinde saklıdır. Nabız günlük hummada değişkendir ve zayıftır; küçüktür ve şüphesiz ki bu günlük hummaya işaret eder. Onun başlangıcındaki gevşekliğe dikkat etmek gerekir. 2 saat içinde şiddetlenir; onda pis koku yoktur; belirtiler yoğundur, şiddetlidir. Hummanın zıt bulguları vardır. Onun arazları zorludur; sıkıntılıdır; yoğun ateşi olmayabilir, ancak bu hummada ağrı vardır. Eğer onunla birlikte sertleşme görülüyorsa ve yoğun sıcaklık yoksa onda şiddetli ağrılar vardır. Onunla birlikte baş ağrısı varsa gerekli olan sabitleme oluşmaz; daha sonra hummaya, nöbete ara verilir. Bu hal hummanın günlük olmasının nedenidir. Çoğunlukla doğal terlemeye benzer nemlenme ve terlemeye de ara verilir. Bu durum hıltla ilgili değildir. Miktar olarak da ifrat derecede şiddetli değildir. Muhtemelen o ter doğal tere yakın keyfiyettir. Şüphesiz günlük olmayan hummada sen çok fazla ter görürsün.

Günlük hummada, humma sahibi hamama girdiğinde onda alışlagelmiş olmadığı şekilde titreme, sarsılma gibi tepkilerde gecikme olursa bilinmelidir ki, humma kötü hummadır; sıkıntılı hummadır. Hasta hamamdan çıkarılırsa halinde herhangi bir değişim olmazsa, o humma günlük hummadır.

Günlük Hummanın Geçişi

Günlük hummaya tutulmuş kişiyi beslemek gerekirse, tabip bu konuda hata yapmamalıdır. Ona verilen besin vücuda zarar vermemeli ve ateş oluşturan safraya dönüşmemelidir. Çünkü aksi takdirde, o besinler vücutta süreklilik gösteren iltihaplı ateşe dönüşebilir ki bu da kötünün de ötesidir. Bazen bu kötülüğe, bozulmaya dönüşebilir. Aynı şekilde, eğer gözeneklerin açılmasına ve cismin çözülmesine yardım edilirse, vücutta hapsolmuş, onu ısıtan ve kokuşmaya sebep olan ve vücutta yanma oluşturan hıltların bu işlemi engellenir ve onların yakıcılığı kalmaz.

Günlük Hummanın Geçiş Alametleri: Bunun delili ter veya vücuttaki kötü rutubet veya terle birlikte, başka temiz olmayanların ortaya çıkmasıdır. Onun azalması uzun sürede ve zorlu bir sürede olur ve nabız iyileşmez. Muhtemelen nabızda bir şeyler kalır; baş ağrısında olduğu gibi, durur kalır. Bunların hepsi hummanın kötü ve parçalanıp ufalanmış hıtlara dönüştüğünü gösterir.

Şüphesiz sebepler şiddetli ise, onun gecikmesi vakit alır; uzar ve bozulmaya doğru yönelir. Ben atar damarların çok sıcak olduğunu belirledim ve yine gördüm ki humma bütün organlarda benzeri doluluk oluşturup yoğunlaşır. Yiyecek yendiğinde kalbin atışının aynı seviye olduğunu, katılığının (yoğunluğunun) küçüklüğü sabit olduğunda, nabızın aynı seviyede olduğunu, sertliğinin ve küçüklüğünün sabit olduğunu belirledim. Diğer söz konusu ettiğim bozukluk işaretlerinin de bulunduğunu gördüm.

Kanın sıcaklığından cinsi belirlenebilirse, ona *sıkıntı dışındaki iltihaplı humma* denir. Ben orada doluluk gördüm ve sıcaklığın arttığını ve yüzünde şiş oluştuğunu belirledim. Bu durum hummaya doğru giderse yoğun titreme oluşur; nabızda zıtlık vardır; küçültür; sırtta basık oluşur ve sıcaklık, kuru bir gevşeklik oluşturur; arazları şiddetlenir. Ancak idrar, bazen öncekinden daha olgundur ve çoğunlukla pışme (olgunlaşma) görülmez.

Bütün Arazlarıyla Günlük Hummanın Tedavisi: Günlük humması olanların hepsinde hızla sindirilen besinler verilmesi gerekir. Çünkü hummalı hasta ve hummadan zarar gören kişi çok kötü durumdadır. Ancak bazılarında sıkıntı, bitkinlik ve ağrı gibi durumlarda kolaylıkla uygulanır. Onların vücutlarında safra çoktur ve beden titreme ve sarımsıdan çok zarar görmüştür. Suya veya şaraba batırılmış yiyeceğin azar azar verilmesi gerekir. Çünkü o vücuda nüfuz eder. Onlar hummanın başlangıcında vücudu besler. Bazı besinler onun rahatlamasını engeller ve onun üzerinde latif, garip bir etki yaratır. Örneğin tıkanıklık, taşlaşma ve şiş gibi [oluşumlar olur]. Öncelikle alınan besinin bulunduğu yerden boşluğa inmesi ve boşaltılmasının sağlanması gerekir.

Soğuk Su: Öncelikli olarak içilmesi engellenmemelidir. Çünkü onun etkisi güçlüdür ve hastanın zaafını artıracığından korkulmamalıdır. Ona soğutucu ilaçlar iyi gelecektir. Ancak iç organlarda zaaf varsa ve

humma mevcutsa ve de humma kısa sürede son buluyorsa veya uzuyorsa, öncelikli olarak, hastaya verilen soğuk su ne artırılmalı ve ne azaltılmalıdır. Burada hastaya hamam yapma sayısının artırılması önerilir.

Bunun yanı sıra, günlük humma nöbetinin sona erdiğini gösteren belirtiler şunlardır: Onlarda maddenin tertibi ve damarlardaki doluluk durumu önemlidir. Terlemeyi sağlayacak olan gözeneklerde gevşeme olur; hastanın ateşi düşer; vücut soğur. Bozulma oluşmasından korkulursa da bu engellenebilir.

Şüphesiz hamama giren kişinin damarlarında tıkanıklık oluşmasından kaçınmak gerekir. Çünkü bu hastalıkta hamam bazen sıkıntıyı hareketlendirir. Aynı zamanda mesamatın açılmasının yanı sıra, hastalığın sonunda rahatsız edici bir durum oluşmamalıdır. Sindirimde bozukluk, hazımsızlık rahatsız edicidir ve hastalığın kötüye gitmesine sebep olabilir. Senin hastaya yine hamam yaptırman gerekir. Hastada nezle varsa hamam yaptırılmaz. Ancak yüksek ateşi olan hastaya hamam yaptırılmalıdır, ancak hamamda fazla kalmaması gerekir. Günlük humması olanların hiç birinin hamamda uzun süre kalmaması gerekir. Muhtemelen hamamdaki yoğun sıcak hava adeta sürünerek hastaya gelir ve hamamda uzun süre kalan kişinin üstünde yoğunluk, ağırlık oluşturur, hatta onun terlemesine sebep olur; onu terletir.

Ancak eğer vücut deri üzerine dökülerek yağlanırsa gözeneklerde tıkanıklık oluşur. Bundan dolayı, bütün günlük hummalar, tıkanıklık veya gözeneklerin tıkanmasına neden olmuş gibi kabul edilir. Şüphesiz hastalık sahibi, yani gözeneklerinde tıkanıklık olan kişiye masaj yapılırsa, derisi üstten ovulursa o tıkanıklık açılabilir. Daha sonra ondaki yoğun rutubet çözülür ve vücut kurutulur. Ancak vücudun buna ihtiyacı yoktur. Hastanın bedeninde doluluk vardır.

Günlük Hummanın (Nöbet) Sınıflaması: Günlük hummalar, kişinin kendi nefsiyle ve vücudun halleriyle ilgili olarak ortaya çıkar. Onlarda yapıda sıcaklık, çözülme, duygulanma, sinirlenme (gerilme), uykusuzluk, uyutma, korkutma, ferahlama oluşur.

Kişinin hareketleri onun vücudunun fonksiyonlarıyla ilgilidir veya onların fiillerinin karşısı hallerdir; onlardan fiillere ait olmayanlar onların zıddıdır. Onlar doğaldır. Onlar arasında uyumlu olanlar vardır. Bazıları dışarı atan fonksiyonlardır. Onlardan [uyumlu olmayanlar-

dan] günlük hummaya sebep olanlar ağrı oluşturur; ayrıca baygınlık, açlık ve susuzluk hissi oluşturur.

Diğer doğal yapıyla uygun olmayan fiiller de burada görülür; tıkanıklık, fonksiyon bozukluğu ve şişlerin oluşması ve kötü beslenme gibi. Ancak dışarıdan gelen nemlendirme sebebiyle oluşanlar da vardır. Örneğin güneşin yakmasıyla oluşan yanıklar gibi; yine soğuğun oluşturduğu sonuçlar ve yıkanma sonucu oluşanlar gibi.

Yüksek Ateş Oluşturan Humma

Bu hastalık sıkıntı veren karmaşasıyla hummanın ruhun içine işlemesiyle belirlenir.

Belirtiler: Ateş gibi sıcak idrar ve onun hiddeti, sahibindeki kuruluşun hâkimiyeti dolayısıyla hissedilir ve göz aşağıya doğru meyleder ve sükûnetinin ve karmaşıklığının çözülmesiyle göz aşağıya doğru ade-ta akar. Yüzün rengi titremeden dolayı safran rengindedir. Hastanın nabızı hareketli ancak zayıftır; bazen katılmaya meyleder.

Tedavi: Çoğunlukla günlük humma nöbetleri olanlar hamam suyuna girmelidir ve havayla temas etmeksizin hamam suyuyla yıkanmalıdır. Genel olarak, bundan sonra vücudu yağlamalıdır. Şüphesiz yağ hamamdan daha yararlıdır ve ferahlatan maddeler soğuk kokulu nesneler de yararlı olur. Bitki öz sularından göğüs üzerine uygulamak, onlarla göğsü ovalamak da yararlıdır. Bunlardan çok miktarda içilirse de yararlı olur. Şüphesiz bunların her biri hasta için iyi bir ilaçtır.

Çok Şiddetli Olan Günlük Humma

Ruhun bulunduğu yer sıcak olduğundan, hummada yapılan kaba, sert hareketlere dikkat etmek gerektiği söylenir.

Belirtiler: Burada sıkıntı oluştuğunun işareti sıkıntının özellikle gözün hareketlerinde dış taraftaki çözülmeden dolayı oluşan akıntı ile birlikte görülen durumdur. Burada nabızdaki doluluk korunmaz. Muhtemelen onda (nabız) zaaf vardır. Nabız hummayla birlikte yükselirse tedavisi sıkıntıda verilen ilaçla yapılır.

Günlük Hummada Düşüncedeki Had Derecedeki Oluşum

Hummada fonksiyonların oluşumlarıyla ilgili birçok görüş vardır. Onun sıkıntı yarattığı, bilhassa gözün sakin olan hareketini etkileyip, gözü aşağı doğru çektiğini ve dışarı doğru çıkardığını, hastanın bağır-

saklarında gürültü oluşturduğu ve yüzünün rengini sarıya meyilli hale getirdiği belirlenir. Onun tedavisinde dışarı akıntı sağlayacak ilaçlar kullanılır.

Had Derecede Olan Hummanın Nöbeti

Ruhun çok fazla sıcaklık oluşturmasıyla had derecede humma nöbeti görülür. Burada hummanın ruhu oluşur.

Belirtiler: Yüz çok kırmızıdır; onun hali korkutucudur veya yüzü sararmıştır; ruhun hareketinin dışı doğru şiddetlenmesinden dolayı gözler kızarır ve dışarı doğru fırlar. Bazen bazılarında hıltların hareketlerinden dolayı ürperme görülür veya yaradılıştan dolayı olan zafıtan dolayı titreme görülür. Hastanın idrarı had derecede kırmızıdır ve hiddet hissi vardır. Onun için en basit olan parlamaktır; kızmaktır. Nabız büyük, dolu, yüksek ve değişkendir.

Tedavi: Hastayı rahatlatmak, hikâyelerle, iyi şeyler koklatarak ve tatırarak sakinleştirmek gerekir. Onu çok sıcak olmayan sıcak suya sokmalıdır ve birçok rahatlatıcı yağlarla hazırlanan sıvı hastaya sürülmelidir. Aynı zamanda sıcak sularda onun için uygundur. Onu soğutucu yiyeceklerle beslenmelidir; rutubetlendirmelidir ve asla şarap içmesine izin verilmemelidir. Çünkü o zararlı maddelerin akışını engeller

Günlük Hummanın Oluşturduğu Uykusuzluk

Günlük hummada uykusuzluk da görülür.

Belirtileri: İlk uykusuzluk hissedilir; göz kapakları ağırlaşır; açılmaları hemen hemen mümkün olmaz; hastalığın çözülmesiyle gözler dibe batar. Bozuk besinden dolayı göz kapaklarında hareket (kırıştırmama?) olur. Çünkü çok buhar olur ve sindirim eksikliğinden görmede bulanıklık olur. Nabız zayıftır ve sindirimin kötü olmasından yüz safr rengindedir ve kötü sindirimden dolayı titremeyle birlikte şiş vardır. Ancak onda kızgınlıkta olduğu gibi kırmızılık olmaz.

Tedavi: Onun tedavisi ilaçları bırakıp, sakinleşmek ve uyumakla olur. Başa soğutan maddeler bastırılır ve rutubetlendirilir; rutubetli hamam uygulaması ve iyi keymusu olan (sindirimi iyi olan) yiyecekler vermek, rutubetlendiren merhemler uygulamak, yararlı maddelerden oluşan şuruplar vermek ve onda sürekli olarak sükûneti sağlamak iyi olur. Ancak hastada baş ağrısı vardır.

Günlük Hummada Uyku ve Rahatlama

Şüphesiz ruh, sıcak, yakıcı buharla çözülür; uyku uzun sürerse ve rahatsa çözülme olmaz ve onun ruhu ve yüksek ateşi dengelenir. Hasta sağlığına kavuşur.

Belirtiler: Uyku, hummanın iyileştiğini önceden işaret eder. Bu hal durumun iyiye gittiğini gösterir. Büyük rahatlama da ona işaret eder ve özellikle alışlagelenin dışında bir şeyler olmaması ve âdetin aksine bir şey oluşmaması ve buharla nabızda doluluk olmaması hastanın iyiliğe doğru gittiğini gösterir.

Tedavi: Onun tedavisi hamamın havasındaki rahatlama, havalandırıp yoğunluğunun giderilmesi ve sıcak suyla alınan mutedil banyo, az yemek yemekle yapılır. Ancak soğukluk, rutubet, perhiz dengeli olmalıdır; bir şey içmek gerekmez.

Günlük Hummanın Rahatlamadaki Sınırı

Hummanın geçtiğini, örneğin hastalığın şiddetinden, gazabından hasta kurtulup rahatlama gösterir.

Belirtiler: Hastada gazabın, yoğun şiddetin belirtisi görülür. Ancak gözün sıcaklığı rahatlar; şiddetli sıcaklık yoktur ve nabız biraz değişkendir.

Tedavi: Yoğun gazabınkine yakındır.

Yoğun ve Şiddetli Hummadan Kaçınma

Sıkıntı oluşturan hummadan kaçınma, şüphesiz hummanın oluşturuğu sıkıntıdan, gazaptan kurtulabilme ve rahatlama nispetinde, vücuttaki sıkıntı veren hareketten kaçma ve dışarıya akseden korkutucu hareketle belirlenir. Bu kaçış bütünüyle birden olabileceği gibi, yavaş yavaş da olabilir.

Belirtiler: Kötü sıkıntıların yaklaştığının belirtisi, özellikle de yoğun nabız ve nabızda zıtlıkların olması, gözde sıcaklık ve korkutucu ateşin olmasıdır.

Tedavi: Bunun ilacı sıkıntı ve üzüntü için kullanılan ilaçlardır. Tedavide korkudan emin olmalıdır. Burada iyi haber, müjdelere ve şarap hastaya yararlı olur.

Yorgunluktan Arız Olan Günlük Humma

Şüphesiz ruh ısıtılmasıyla bitap düşer; hatta humma da fonksiyonlara zarar verir. Çoğunlukla hayvani ve nefsanî olan fonksiyonlarda zararlı olur.

Belirtiler: Bu şikâyetler bitkinlik, eklemlerde ve bedenin diğer yerlerdekenden ısının farklı olması, artması ve dokunulduğunda hissedilmesi, bedendeki kuruluştan anlaşılır. Bazen orada nem olması da bir belirtidir. Onda kurutucu bir sıcaklık yoktur veya kurutucu soğukluk olmaz. Ancak ifrat derecede bitkinlik varsa, nem ve ter olur. Bazen akciğerlerin ortaklığından dolayı öksürük olur; nabız küçük ve zayıftır. Bazen serttir ve çözülme sebebiyle oluşan hareketten dolayı idrar sıcak ve sarı renktedir.

Tedavi: Onların tedavisi rahatlatıcı olmalıdır ve sıcak suyla hamam yaptırılmalıdır; merhem uygulanmalıdır ve özellikle merhem eklemlerin üzerine uygulanmalıdır; hazmedilebileceği miktarda piliç, balık yağı gibi keymusu iyi etler ve yağlar verilmelidir. Çünkü hastanın gücü zayıftır. Onları sağlıklı kişilerde görülen sindirimin görülmesi beklenmez. Muhtemelen daha aşağı seviyededir, zayıftır. Aynı şekilde onları çoğunlukla az besinle beslenmelidir. Zikrettiğimiz besinlerle ve örneğin rafadan yumurta ve iyi tavuk etiyle beslenmelidir.

Bazılarına göre, hastalık sahibinin bunların dışında, başka nazik tedbirler alması gerekir. Bu anlayış doğru değildir. Onlar rutubetli, taze şeyler yemelidir ve çok şarap içmelidir. Mizacı alışkın olmayan (şaraba alışkın olmayanlar) gül suyu ve benzeri içecekleri içmelidir. Organları nemlendirmek ve eklemleri kurutmak için yağlı merhemler kullanılır. Yine organları rahatlatmak ve gevşetmek için de yağlar kullanılır. Bunlardan menekşe yağı en yararlısıdır. Genel olarak bedeni onunla yağlamak gerekir. Özellikle baş ve boyun, sırt ve bütün eklemleri onunla yağlamak gerekir. Ondandır hamam yapmalıdır. Onun üstüne, güzel kokulu örtüler örtmelidir ve onu dikkatle toparlamak gerekir. Eğer o hastaya hamam yaptırmak gerekirse, evvelce konusunda anlatıldığı gibi, uygulanmalıdır.

Günlük Hummada Dışarı Atma

İshalin yanı sıra, hıltların oluşturduğu sıkıntıdan ruhun çok fazla hareketlenmesiyle ortaya çıkar; günlük hummalar ortaya çıkar ve hastayı humma adeta işgal eder. Çoğunlukla ona bağlı olarak bitkinlik oluşur. Ona ısıtıcı müshil ilaçları verilir. Buharlı rutubetlerden inenler kan alınarak bertaraf edilir. Onların kansal özelliği yağlı safraya dönüşür.

Tedavi: Kötü tabiatlı bilinen yollardan yumuşatılmalıdır ve hastayı soğutan şeylerle sindireceği miktarda yiyecek yedirerek, güçlendirip

beslemelidir. Bunlar kabız yapan, tutan şeyler olmalıdır. Mide üzerine yakılar, güçlendiren, ısıtan ilaçlar uygulanmalıdır. Bunlar aldatıcı özellikte olmamalıdır. Hepsı de kuvvetlendirmek için rahatlatan ilaçlar olmalıdır. Bunlardan hepsi sümbül yağı veya iyice pişirilip, olgunlaştırılarak, hatta yağ kısımlarına ayrışana kadar pişirilip, soğuk olan karaciğer ve kalp üzerine uygulanır.

Ağrıdan Oluşan Günlük Humma

Ağrı öyle bir histir ki ruhu ısıtır, hatta yüksek ateş oluşturur.

Belirtiler: Baş ağrısı veya kulak veya diş veya eklemlerin veya kol ve bacaklarının ağrıları, kulunç, basurlar ve diğer sürekli olan ağrıların humma nöbeti oluşturmaya meyli vardır.

Tedavi: Ağrının tedavisinin, kendi kısmında olmasını ayarlanıp, gerektiği şekilde düzenlenir. Sonra doğal ilaçlarla tedavi edilir. Eğer şarabın ağrıyı artırmasından korkulursa hastaya şarap içirilmez.

Bayılmadan Arız Olan Günlük Humma

Ruhun zorlu hareketinden bayılmadan sonra ateş yükselerek humma oluşabilir. Bazen bayılmadaki titreme geçtikten sonra humma devam edebilir.

Belirtiler: hastanın durum bayılmaya yakındır; günlük hummanın dıştaki humma alametlerinden başka güç kaybı olur; nabzın durumunda terslikler oluşabilir; sağlıkta düşüş görülür. Üşümenin hâkim olduğu durumlar kaybolur; hızla sıcaklığın hâkim olduğu görülür. Kişinin nabızı bağırsak kurtlarıyla yoğunlaşmış olan kişilerinkine benzer.

Tedavi: Onun tedavisi baygınlık ilaçlarıyla ve beslenmesi bilinen, keymusu iyi olan hızlı sindirilen besinlerle yapılır. Şüphesiz onun şarap içmesi gerekir. Hummadan dolayı şarap içilmesiyle sıkıntı oluşmaz. Eğer kişi baygınlık geçirmeden kurtulursa, humma zayıflamış gibi devam ederse, onun tedavisi soğutulması, ateşinin düşürülmesi esas alınarak tedavi edilmelidir; ona uygun şekilde uygulanmalıdır.

Açlıktan Dolayı Oluşan Günlük Humma Nöbeti

Bu durumda açlık halinde vücutta buharlar oluşur. Eğer kişi açsa humma oluşabilir ve kişinin nabızı hızlanır, zayıflar; bazen de katılmaya meyleder.

Tedavi: Yiyecekler hummada söylendiği gibi, hastaya *keşk* (*arpadan ekmekle yapılan çorba*) ve peynir alınarak hastaya verilir. Cidden güçlendirici yiyeceklerle hasta beslenir ve ona hamam yaptırılır; hasta çok ılık suyun içine oturtulup başına da o sudan dökülür; vücudu menekşe yağı, gül yağı ve kabakla rutubetlendirilir.

Susuzluktan Oluşan Günlük Humma

Bu durum susuzlukta görülen duruma yakındır. Öncelikli olarak, su kaybindan dolayı ortaya çıkar ve hastalık buharlı sıcak sularla teskin edilir.

Tedavi: Soğuk su ve soğuk meyve suları hastaya içirilir ve özellikle nar suyu hastaya iyi gelir. Hastanın vücudunu nemlendirmek gerekir. Eğer mümkünse, hastaya soğuk suyla banyo yaptırılmalıdır.

[Kanallardaki] Tıkanıklıktan Oluşan Günlük Humma

Derideki kirler, gözenekler içinde tıkanıklığa sebep olur. Bu durum genellikle az yıkanmaktan ortaya çıkar. Çoğunlukla tozlu yerlerde sık görülür; soğuktan da olabilir. Kabız yapan sulardan ve Güneş yanıklarından da kaynaklanmış olabilir. Damarların lifleri içinde tıkanıklık olabilir ve onların yolları, ağızları ve kanalları da tıkanmış olabilir. Eğer humma günlük humma ise, şüphesiz bu sınıftan olduğu söylenir. Aynı zamanda şöyle de denmiştir: orada çözülme olmalıdır. Solunum kaybolmuş; çok fazla sıcak buhar orada toplanmış ve çözülmeden kalmıştır. Bundan dolayı da çok fazla sıcaklık oluşur. Vücudu çok zayıf olan kişinin kanı çok sıcak olmaz. O günlük humma ruhudur. Şüphesiz kan çok sıcak olursa iltihaplı ateşten oluşan nabız atışları belirlenir. Biz onu zikrettik. Bütün hıltların oluşturduğu hummaların hepsinde bünyede bozulma oluşur. Muhtemelen hastadaki yüksek ateş, kırgınlık, sıkıntı ortaya çıkarır. Bu sıkıntıya doğru gidiş tıkanıklığın oluşmasına doğru yönelir. Solunum azalır ve sıkıntılı hummalara yöneliş oluşur.

Bu tıkanıklık şüphesiz hılt ve kanın çokluğundan da ortaya çıkmış olabilir. Ancak o çok yoğundur. Onun gevşekliğinden ve yine hastalıkta soluk almada zorluk dolayısıyla, beslenme yollarında tıkanıklık oluşması nedeniyle oluşan şeylerden, örneğin şişlerinden baskısı nedeniyle kabızlık oluşması veya diğer oluşan şeylerden ve bizim zikrettiğimiz diğer nedenlerden bu şikâyetler meydana gelmiş olabilir.

Günlük humma grubundan olan parçaların özelliği olduğu kaydedilmiştir. Çünkü o hummanın vücuttaki madde çokluğundan meydana geldiği söylenir. Vücuttaki madde fazlalığından meydana gelen hummanın çözülme, parçalanma ve öğütme özelliğinde günlük humma olduğu kaydedilmiştir. Bu humma, aynı zamanda, susuzluk ve iltihap oluşturur ve hastada sıcaklık vardır. Hastanın çok sıcak ve ortalı sıcak arasında bir sıcaklığa sahip dışkı vardır. Bu humma hıltların hummalarından olanlara benzer şekilde sıkıntı yaratır. Bu humma üçüncü günde sıkıntı yaratır. Humma, eğer üçüncü günde hala devam ediyorsa ondan sonra, güçlü bir tıkanıklık oluşur; yoğunlaşma yoktur, ancak dışarıdan o şekilde vasıflandırılır (tanıtılır). Eğer maddenin hareketi azsa, tıkanıklık azdır ve hatta rahatsızlık oluşturmaz ve rahatsızlık vermez. Bu hummada tıkanıklığın sabit olduğu addedilerek beklenir. Ondan sonra hastalık sıkıntı oluşturur. Hummanın soğuk nedeniyle oluşanı çoktur; titreme ve ürperme oluşturur. Bu hal vücutta sıkıntı ve bozukluk olduğunun işaretidir.

Ağrı varsa tıkanıklık oluşturur; sonra bedenin sol tarafından kan alınır. Kan almadan vazgeçmek gerekmez. Kan alındığında, humma sakinleşmiştir; ağrı devam eder.

Belirtiler: Günlük hummanın arazi sebebinin soğuk olmasıdır; son bulması uzun sürer ve tıkanıklıktan oluşur ve özellikle de nemlilik atılmadan humma durdurulamaz ve azalma da olmaz. Sen bedenin kanı çok olduğunda ve humma olduğundaki doluluk alametleri ve hıltların oluşturduğu gevşekliliği düşün ve ona göre hareket et ve işini yap.

Ağrı, yoğun hıltlar sebebiyle oluşan tıkanıklık ile gevşeklikten oluşan tıkanıklık arasında fark vardır. Ancak her ikisi de doluluk alametleridir. Sen bedenden şişleri kaldırıp yok edemezsen ve organların gevşemesini ve kızılığını yok edemezsin. Genel olarak burada birçok belirti vardır. Onların sebebi doluluktur. Doluluk alametleri ise kızılık ve ağrıdır. Damarların hızlı akışı şişme, organların uzaması, gevşemesi ve vücutta görülen başka görünen şeyler değişimlerdir. Eğer çok fazla tıkanıklık varsa nabız küçüktür. Şüphesiz eğer ifrat olmazsa nabızın küçülmesi gerekmez.

Tedavi: Hıltların çok olması ve doluluk hastalığının sebebi ise, hastadan kan alınması ve hastanın kusması gerekir. Çünkü kan alma hayırlı değilse ise kan almayı bırakmalıdır. Zorunlu olduğunda kan alınma-

lıdır. Şüphesiz kan alma ancak bu durumda uygulanır. Şüphesiz kan alma hıltların akmasını sağlar. Onlar karışmıştır; eğer karışıklık yoksa ondan kan almak ve kusmak gerekmez. Sonra tıkanıklığın açılmasına çalışılır ve yollar temizlenir ve hastayı kusturmadan önce kanalları temizleyecek tenkiye yapılmaz. Bazen bazı mecralara hıltlar çekilir ve onların çeperlerinde yapışır. Aynı zamanda bu takdirde bazen onunla kanallarda çok fazla tehlike oluşur. Bazen de çok fazla tıkanıklık olur ve artar. Çünkü o yoğundur ve özellikle delikler yaradılıştan darsa, yine kan alınır ve kusturulur. Humma oluşturan tıkayan yağlı fazlalıklar dışarı atılır ve iltihaplı oluşumların oluşması engellenmiş olur. Özellikle olgunlaşmış ve hasta bayılma durumuna yaklaşırsa, çok fazla hılt olduğu hissedilmiyorsa, muhtemelen tıkanıklık hissedilirse, şüphesiz hastalık sebebi hıltların yoğunluğundan kaynaklanmıştır ve onun dokularda gevşeklik oluşturmamasından kaynaklanmıştır. Ondan kan almak gerekmez; hastanın kusmasına da gerek yoktur. O tıkanıklıklar akışkanlık sağlayan ilaçlarla ve besinlerle açılır.

Humma hastalığı olduğunda tıkanıklık akıcı sıcaklık sağlayan maddelerle, örneğin tarçın, ballı sirke, hindiba suyu ve rezene suyu verilir. Bunlarla birlikte, onun için yıkayan yiyecekler de verilir. Ona keşk çorbası ve şeker birlikte verilmemelidir. Ancak keşk çorbası onların karıştırılmasının sakıncası yoktur.⁶

Sonra kusmanın gerekli olup olmadığına bakmak gerekir ve hummanın azalıp azalmadığını zikrettiğimiz şekilde belirlenip, hasta ona göre beslenmelidir. İkinci nöbetin birinci nöbetten daha zayıf olup olmadığı belirlemek için idrara bakmak gerekir ve ondan olgunlaşma olup olmadığı belirlenebilir.

Nabızı muayene etmekle, iltihaplanmanın, sıkıntı oluşturduğuna dair delil elde edilemez. Bu alınan tedbirler de dikkate alınır. Hasta üçüncü gününe girdiğinde, eğer nöbet 5 saate kadar uzarsa, daha sonra nöbetin zararlarını azaltmak ve hastayı rahatlatmak için nöbetten

⁶ TM: Bilinmelidir ki karaciğer yumrusundan büyüyen damara toplardamar derler; damar tektir. Ondan sonra dallanır; dallarına toplar damarlar derler ve toplar damarların dallarına cedavil derler ve cedavilin dallarına su yerleri derler ve onun dallarına revadi' derler ve onun dallarına şuarab. Benzerlerinde bütün bedende meşbuse ve mevsusedir. Ona lif damarlar da derler. Bu makamda lif ve su yerlerinden murad onlardır ve su yollarından murad fuhat karşılığıdır.

sonra hasaya hamam yaptırılır ve hastanın gevşemesi sağlanır. Ona mutedil, adeta onu parlatan, cilalayan maddelerle masaj yapılır; ovulur; hastaya bakla unu, bezelye unu, süsen kökü unu, öğütülmüş zera-vent, balla ve suyla karıştırılarak, hastaya uygulanır. Şüphesiz bundan daha güçlülere hastaya verilmeye cesaret edilirse, boraks uygulanır.⁷

Şüphesiz hamamın, doğal maddelerden yapılan ilaçların dışında uygulanmasına cesaret edilir. Hastada titreme, sarsılma görülür. Gözündeki kırpıştırma kalmaz. Çünkü onun oluşması kanallarda oluşmuş tıkanıklıktandır ve hamam onun açılmasını sağlayan cinstendir. Onun yemek yememesi ve bir şeyler içmemesi gerekir, ancak kanallarını açan bir şeyler yemesi için sabretmesi gerekmez. Örneğin çok miktarda ince arpa suyu içilebilir. Az miktarda arpa suyu kerevizle iyice pişirilip suyu verilir. Nöbet geri dönmez. İkinci bir defa hamam yaptırılır ve bu iştihasını getirir ve hasta beslenir. Eğer birinci nöbet azalırsa ve idrar iyi ise ilaçla tedavi mümkündür; çok az tıkanıklık olur ve o ilaçla tedavi edilir. Örneğin tedavi için kullanılan ilaçlarla hasta aynı zamanda beslenir ve beslenmeyle tedavi edilir veya hastalık daha güçlü olursa ve idrarın durumu normal değilse, kötü ise iltihap oluşmuş olabilir ve bu durumda iltihap için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir.

Hazımsızlığın Oluşturduğu Doluluktan Kaynaklanan Günlük Humma

Sindirim bozukluğundan dolayı kötü buharlar oluşur ve onlar yüksek ateş yapar ve humma ruhu alevlenir. Özellikle safravi vücutlarda bu durum ortaya çıkar ve gözeneklerin genişlemesi ile çoğunlukla fazlalıklar buharlaşır ve dumanlı buharlar oluşur ve ondan ekşi geçirmeler oluşur ve yiyecek yendiğinde onun hastalanmaya kabiliyeti artar. Bundan sonra hazımsızlık perhize dikkat etmemekten, hareketten ve güneşlenmekten hamam yapmaktan olabilir. Bundan başka dumanlı buharı çok olanlar aynı arazi meydana getirir. Özellikle bedenlerinde ağrı ve gevşeklik olanlarda görülür ve özellikle bağırsaklarında ağırlık ve gevşeklik varsa bu hastalık belirlenir.

⁷ TM: Allah daha iyi bilir. Bu sözden amaç budur ki humma bir saati alır iken anılan an-lam sebebiyle hummaya kuvvetsizlik gelip ikinci nöbette saat altıda almakla beş saat gecikse o gecikme saatinde hamama girilir.

Ancak ekşi geğirmenin maddesinin, onun sahibinde humma oluşmasına yol açtığı kaydedilmiştir. Şüphesiz hummanın oluşumu zayıftır; muhtemelen hummanın, hazımsızlık ve sindirim dışındaki sebeplerden oluşmasının ekşi geğirmeden kaynaklandığı zannedilir. Bunların tabiatı cidden serbest kalır ve hummalar terk ederse ve kişi onlardan kurtulursa dumanlı fazlalıklar cidden yararlı olur ve hummalardan kişi kurtulur. Çünkü dumanlı fazlalık vardır. Doğayı onlara karşı kapatmak ve onlardan kurtulmak için çeşitli ilaçlar vardır. Hazımsızlığın ve kişinin doğasındaki kötülükten kurtulması için 3 safhada (adımda) olur. Bundan sonra, hastaya güçlü dışarı atan maddeler vermelidir. Bazen onun karaciğerde hafakan (çarpıntı) olduğu görülür. Bu hastalıkta dil siyahtır; onun arazi doluluk oluşturur ve bu bir harabiyet niteliğindedir. Hasta üstünde iki katlı örtüyle örtülmüş gibi hissedilir. Hastanın gözleri kızarmıştır ve cidden yoğun ağrısı vardır; şiddetli iltihap oluşmuştur; nabız büyük ve hızlanmıştır; idrar kızarmıştır. Çoğunlukla hastanın bu durumu 3 gün devam eder. Bilmelisin ki, kötü humma 4 veya 7 devrede olur; bununla birlikte günlük humma da olabilir. Ancak bu hastalıkta nabız normaldir.

Belirtiler. Onun belirtileri geğirmenin ekşi ve dumansı olmasıdır. Eğer geğirme sağlıklı hale gelirse, iyileşmeye neden olur. İdrarında sıvının pişmesi olgunlaşması söz konusu değildir. Hazımsızlık sebebi uykusuzluk olabilir. Yüzünde titreme vardır ve göz kapakları ağrıdır.

Tedavi: Bu hazımsızlık, sahibinde çözülüp ortadan kalkmazsa onun tabiatı gevşek ve serbest kalmaya yetkin olmaz. Ancak onun tabiatı gevşek değilse, sıcaklıkla beraber gevşer. Eğer midede yenen şeyler ağır, yoğun şeylerse bunu takiben midede onun gevşemesine bakılır. Yükün dışarı atılmasının uygun olduğu bilinir ve lavman yapılır veya dışarı atmak veya yiyecekleri indirmek ya da sindirmek için bir şeyler içilir. Bu geğirme halinin tamamı iyiye işaret edebilir. Bazen yiyecek yukarıda duruyorsa arkaya vurmak ve hummaya yol açmamak için kusarak temizlenir ve hastayı sağlamlaştırmak ve sindirimin aşağıya doğru akmasını sağlamak ve onu zaafından kurtarmak için yabancı nar verilir. Hastaya sıcak lapalar, fitiller sindirim kısmında bilinen gevşeten ve sindirim sağlayan yakılar verilir. Eğer katılaşma olursa ancak atılması gereken kendiliğinden atılır. Ancak hasta eğer aç bırakılıp,

tahammül etmesine yardım edilirse, hatta sindirim bozukluğunun bütününü ortadan kalkması mümkün olabilir. Sonra hızla sindirilecek, iyi keymus olan ve hafif besinler verilir. Uyku ve açlıktan yararlanmak suretiyle, doluluğun hafifletilmesine yardımcı olmak için yeterlidir.

Şüphesiz dışarı atılan şeyin kötü olup olmadığı mevcut tabiata bakılarak karar verilir. Şüphesiz kötü maddeler tutulmamalıdır, hatta sonuçta hepsi dışarı atılmalıdır. Burada nöbetin sona ermesine bakılmalıdır. Eğer hastalık geçerse hamama girilir ve ancak hummayla birlikte olursa idrar aşağı inmez. Onun suyla hamam yapması doğaldır. Hava vücuda geri dönüp onu ısıtmaz. Sıcak suyun başın üstüne dökülmesinden korkmamalıdır. Şüphesiz rutubet olursa humma çözülür, ancak hastaya merhem uygulamasına çoğunlukla ihtiyaç vardır. Hummayı atlatmak için başa soğuk yağlar uygulanır; örneğin gül yağı ve nilüfer yağı gibi.

Şüphesiz bu günlük humma soğuktan ve görünen gözeneği yumuşatmak için soğuk su ile yıkamaktan ortaya çıkar. Dumanlı buhar, Güneş yanığında, söylenen yerde hapsolür; humma oluşur. Çoğunlukla iltihaba dönüşür. Buhar had derecede hapsolürsa şüphesiz kesinlikle sıkıntıda oluşmaz; günlük humma meydana gelmez.

Belirtiler. Sebep şüphesiz bedene dokunulduğunda çok yoğun olmayan bir sıcaklık vardır. Çünkü o çözülmemiştir. Muhtemelen onun çözülmeye hızla ihtiyacı olduğu içindir. Ancak onda şiddetli soğuk vardır. Bazen yoğunluğa meyillidir. Çünkü gözde akıntı olur. Muhtemelen onda orada tutulan buharlar ve sıvı sebebiyle şiş vardır. İdrar beyazdır. Tutulmuş buhar genişleyen gözeneklerden yoluyla dışarı atılır ve bu kişiler hamama girer ve beslenir. Ancak orada ifrat olmaması gerekir; güçle ifrattan korkulur; hamama çok fazla girmekten kaçınmalıdır. Muhtemelen senin bildiğin şeylerle beslenmelidir. Bunlar dışarı atılanlarla ilgili kısımda verilmiştir. Bunlardan biri de pelin otu içine zeytinyağı veya sümbül yağı konulup, bu terkibe batırılan sofun sıkılıp uygulanmasıdır. Şüphesiz bu uygulama zordur, ancak iyi yağla o hastalık yok olur.

Eğer dışarı atma devam ederse ve dışarı atılan şeyin kötü cinsten olmadığı belirlenirse, bu sof bezi üzerine taze ayva yağı ve mastika yağı konur. Yine onun üzerine sümbül yağı da ilave edilir. Bazen kefen beziyle bu uygulama yapılır ve özellikle karın üzerindeki şiddetli,

yoğun ağrıya dayanamazsan bu uygulamayı yaparsın. Bazen de çok kusma ve akıntı olduğunda kullanıldığı söylenen yakıların en kuvvetlilerinden verilmesi gerekir. Kişi hafif besinlerle beslenmelidir; özel seçilmiş tavuklar ve balıketleri gibi sindirimi kolay yiyecekler verilir ve daha sonra onun üzerine meyve gibi şeyler ve meyve suları ve kabız yapan şuruplar verilir. Şüphesiz bildiğin şeylerle (bu konuyla ilgili bilinen şeylerle) onun hareket arzusunu durdurmalısın; özellikle de ayvalı terkipile bunu yapabilirsin. Eğer hastalık son bulursa, hastanın kolay sindirebileceği ve mideyi güçlendiren ve tıkanıklığı açan şeyler verilmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Bundan sonra yükselen ateş ve arazlar inişe geçer, azalır; hafifler. Bu durumda kan alınmaz, hatta onun fiilleri düşüşe geçer. Öncelikle arpa suyu içilir. Özellikle kabak suyu ve biraz da badem gibileriyle hasta beslenir. Onun içine tarçın konmaz, çünkü o dili karartır. Onun yatağı soğuk olmalıdır.

Şişlerin Oluşturduğu Humma

Karındaki şişlere bağlı olarak oluşan hummalar çok kötüdür, iltihaplıdır. Bazen böyle şişleri olanlar çok sarsılır. Günlük hummaların adedi belirlenemez. Ancak görülen şişlerle birlikte bu söz konusu günlük hummalar görülür. Özellikle beslenme arazlarında oluşan büyük şişler ve etin içindeki gevşek şiş diye adlandırılan oluşumlar, örneğin karaciğerin fazlalıklarından kasık içinde oluşanlar gibi, kulak altında beyinden gelen fazlalıklar da bu tip günlük hummalar oluşturur; bunlar çözülmez, gevşemez. Ancak onlar kalbe kadar yayılan bir etki oluşturur, hatta onların kötü etkisi yüksek ateşle veya iltihapla birlikte görülür. Eğer sadece yüksek ateş varsa o günlük ateş cinsindendir. Eğer yüksek ateş iltihapla birlikteyse o karındaki şişlerin hummaları cinsindendir.

Çoğunlukla kişinin yüksek ateşi şişlerden oluşan hummalardır ve sebepleri de yaralara, ağrılara, vurmalara, düşmelere ve onlara atılan gönderilen maddelerden kaynaklanır. Maddeler gevşek et içinde birikir. Çoğunlukla bütün hummalar daha önce oluşan şişler sebebiyle meydana gelir; örneğin doluluktan önce oluşan tıkanıklık gibi. Oluşan hummaların çoğu günlük hummalardır. Eğer hummalar güçlüyse ve şişler köklüyse çoğunlukla iltihabı varsa, elementlerin sıcaklığı (çok sıcak olması) ve güçlü şişler de varsa, şüphesiz o zıddıyla ve adeta

aleviyle ortaya çıkar; bu kötü humma Hipokrat humması olarak adlandırılır ve bunlar günlük hummalardır. Çoğunlukla onları demevi (kansal) şişler izler. Bunlardan sonra, yüksek ateş ve benzeri meydana gelir.

Belirtiler: Daha önce zikrettiğimiz alametler orada şiş oluştuğunu gösterir ve sıhhatli duruma (hale) doğru yüzünde kırmızılık, şiddetli sıcaklık ve gevşeklik oluşur. Çünkü bunu, demevi (kansı) şişler ve şiddetli hummalar izler. Bu hummaları da oradaki nemli oluşum izler. Doluluktan dolayı nabız büyük, hızlı ve değişkendir ve sıcaktır. İdrar beyaz sıvı şeklindedir, çünkü madde, şiş oluşumuna meyillidir.

Tedavi: Bu hastalıktan önce kan alma ve maddenin dışarı atılması uygulanır. Öncelikle kan alınır ve sonra bedendeki fazlalıklar atılır. Şişler kendi kanallarındaki tedavi edilir ve nazik tedbirler alınır. Şüphesiz bu hastaya şarap içirilmez. Hastalık son bulana kadar yiyecek verilmemelidir. Hasta şiş organın üzerine karla soğutulmuş lapalar uygulanır. Bunlar yaraya baskı yapmamalıdır; zarar vermemelidir. Ona dikkat edilmelidir; acele etmemelidir. Muhtemelen beden arasını ve kalple arasını soğutup dibine kadar nüfuz etmelidir.

Güneş Yanığından Oluşan Günlük Humma

Bu tip hummada dibe dalan tıkanıklık olmadığı için, çözülme sözü konusu değildir. Çoğu insan bunda sıcak hamam alma âdetini bırakır. Bu hastalık onların bedenlerinde oluşan çoğu bedenin mizacından, yiyeceklerinden ve içeceklerinden ve uykusuzluk ve yorgunluklarından arız olan hallerinden dolayı oluşmuş buharlı safradır.

Tedavi: Onlar temizleyici (vücutu temizleyen) maddeler alırlar ve hamam yaparlar ve terlerler; ondan sonra hastalık son bulur. Hasta hububat ve bakla unu, acı badem, karpuz tohumu, çördük, çöp otu ve ekmek ve börek gibi şeylerle beslenir ve nemlendiricilerle masaj yapılır. Onlara nemlendirici içeceklerden çok miktarda içirilir ve tekrar tekrar hamam yaptırılır.

Güç Düşüklüğünden Olan Günlük Humma

Havanın veya hamamın sıcaklığından benzeri sıcaklıktan ve çoğunlukla güneşin yoğun sıcaklığından ortaya çıkar ve öncelikli olarak nefsanî ruhla alakalıdır. Eğer başta sıkıntı varsa ve havadaki sıcaklık

kalbi etkilerse humma meydana gelir. Sonra o bütün vücuda yayılır. Şüphesiz öncelikle kalbin normal sıcaklığı solunumla ilgilidir. Hastalık başın havanın sıcaklığından etkilenip etkilenmemesi ile ilgilidir. Ancak başın ve kalbin havadan etkilenmesinden dolayı hastalık meydana gelir. Çoğunlukla baş ve beyinde güneşli hava rahatlatan bir etki yaratır. Bundan dolayıdır ki o kişinin başındaki doluluğu güneşli havanın ve hamamın dışında, sıcak ve kuru yaz kalpte yaptığı etki temizleyici nitelikte değildir.

Belirtiler: Belirtisi sebebini de gösterir. Başta güneşin yoğun etkisiyle şiddetli iltihap oluşabilir. Bazen orada yoğun doluluk da olur. Eğer vücut temizlenmemişse, bozukluktan kurtulmamışsa başta ağırlık oluşur. Kalp kısmında nefes yoğundur ve içteki yoğun sıcaklıktan dolayı vücudun genelinde yüksek ateş olur. Bu vücutta görülen yoğun susuzluktan anlaşılır. Kişide hararet vardır. Her ne kadar hastalıkta inat varsa, sabit kalmaya karşı direnç mevcutsa da, inişe geçebilir.

Tedavi: Hastanın baş ve göğsü üzerine kompres yapmalı ve soğutan ilaçlar ve soğuk yağlar uygulamalıdır. Özellikle soğuk gül yağı kar içinde bekletilip başın üzerine, göğse ve diğer uzak yerlere uygulanmalıdır. Soğuk su ve onu kendi kanalında akıtacak soğuk şeylerle hummayı sonlandıracak şeyler içmelidir.

Eğer hastalık geçerse hamama girilir. Eğer hummayla birlikte hama- ma girilirse, idrar aşağıya inmez. Onun suyla hamam yapması doğaldır; hava dönmez ve onu ısıtmaz; sıcak suyun baştan aşağıya dökülmesinden korkulmamalıdır. Şüphesiz burada rutubet oluşur. Humma çözülür ve ona merhem uygulamasına çoğunlukla ihtiyaç vardır. Hummayı dışarı atmak için başa soğuk yağlar uygulanır; örneğin gül ve nilüfer yağı gibi.

Soğuktan Oluşan Günlük Humma

Şüphesiz bu günlük humma görünen gözenekleri yumuşatmak için soğuk su ile yıkanmaktan ortaya çıkar. Dumanlı buhar, güneş yanığında söylenen yerde hapsolür; humma oluşur; yüksek ateş olur ve çoğunlukla iltihaba dönüşür. Şüphesiz bu humma oluştuğunda, had derecede buharın hapsolması sıkıntıyla olmazsa, şüphesiz kesinlikle hastalık da oluşmaz; günlük humma meydana gelmez.

Belirtiler: Sebep şüphesiz, bedene dokunulduğunda, çok yoğun olmayan bir sıcaklık vardır. Çünkü o çözülmüş değildir. Muhtemelen

onun buna ihtiyacı olduğu içindedir. Ancak hastada şiddetli üşüme vardır. Bazen hastanın durumu yoğunluğa meyillidir. Bundan dolayıdır ki gözde akıntı olur. Muhtemelen onda orada hapsolmuş sıvı ve buhar sebebiyle şiş de vardır. Hastanın idrarı beyazdır. Orada tutulan sıvı ve buhar akıntı şeklinde dışarı atılır.

Tedavi: Humma sırasında hamama girilirse hastanın üstü örtülür; hatta hastanın terlemesi sağlanır. Hastanın üstü iyice örtülüp, hasta sarılıp sarmalanıp daha sonra, hastanın sıcak hava ve suyla teması sağlanır. Hastanın vücuduna sıcak lapalar uygulanır. Sıcak suda pişirilmiş lapalar, terkiplerle hastaya pansuman yapılır. Merhemlerle yapılan bu söz konusu masajla hastanın derisi iyice ovulur; onun rahatlaması sağlanır. Bu muamele hasta terleyene kadar sürdürülür. Hasta çok sıcak suyla yıkanır; hamamın havasının da sıcak olmasına dikkat edilir. Daha sonra deriye kuvvetli yağlar sürülür; başa da dereotu yağı, menekşe ve papatya yağı uygulanır ve hasta hafif besinlerle beslenir. Hastaya güzel kokulu bitkiler uygulanır ve beyaz ince şarapla karıştırılmış yiyecekler verilir. Bunlar hasta için soğuk sudan daha yararlıdır. Hastaya uygulanan yağlı merhemler yorgun kişiler için de yararlıdır.

Kabız Yapan Meyve Sularından Oluşan Günlük Humma

Kabızlığın, kişiyi kabız yapan sulardan kaynaklandığı belirlenmiştir; örneğin şap, zaç gibilerinin kişi üzerindeki hâkimiyeti gibi. Onlar görünen gözenekler üzerinde yoğunlaşır; buharlaşan maddelerin çıkmasını engeller. Biz onlardan ve yarattıkları bozuklukların çoğundan söz ettik.

Belirtiler: Onların sebep olduğu bozuklukların delili ciltte oluşturdıkları kuruluk, deride zaç suyu içine batırılmış cilde temas edildiğinde, kırıksıklıklar ve deride boyuna kesikler gibi oluşumlar görülür. Elle dokunulduğunda, diğerinde olduğu gibi, gözeneklerde tıkanıklık vardır. Nabız daha zayıftır ve daha küçük olup hızı daha fazladır. İdrarın beyazlığı yoğundur ve ince koyun idrarı gibidir. Kişilerin bedenlerinde gevşeklik yoktur ve gözlerinde büyüme olmaz.

Tedavi: Daha önce zikredilen hummaların tedavisinde yakın olan bir şekilde tedavi etmek gerekir. Onlar şarap içmemelidir, ancak gözenekleri genişleten su verilmelidir. Ancak şarap verilip verilemeyeceği araştırılmalıdır. Bazen onu şarap açar ve çoğunlukla onlar için nazik tedbirler alınması gerekir. Hamam havasının gevşetme özelliği vardır.

O kişi sıcak su ile hamam yapmalıdır. Çoğunlukla da daha sonra merhem uygulanmalıdır.

İçecekten Oluşan Günlük Humma

Şüphesiz şaraptan günlük humma oluşabilir. Onun baş dönmesi tedavisi, sarhoşluk tedavisidir. Bazen meyve suyu ve benzerlerini bırakmaya ihtiyaç olur. Sarhoşluk geçtikten sonra kişinin banyoya girmelidir.

Besinlerle Oluşan Günlük Humma

Sıcak yiyecekler günlük humma oluşturur. Çoğunlukla beynin işleminin, nefsanî ruh ve hayvansal ruh üzerinde etkisi gibi, yoğunlukla kalbin işlemesi üzerinde hummanın etkisi de aynıdır ve karaciğere ait besinler doğall ruh üzerinde etkili olur.

Tedavi: Burada soğutucu, idrar söktürücü ve tabiatı serbest bırakan ilaçlar kullanılır; kudret helvası, demirhindi gibi. Öncelikle karaciğer hindiba, bakla, ballı sirke ve sandal, kâfur, gül suyu ile yapılan yakılarla tedavi edilir. Sıvılardan soğuk bakliyat suları verilir ve onlar soğuk taze besin maddeleriyle desteklenir. Sonuç olarak, günlük hummalar hakkında verilen açıklamalar burada bitti.

Üçüncü Makale İltihaplı Hummalar

İltihaplı hummalar demevi ve safravi olur.⁸ İltihaplı hummanın sebebi kötü ve bozuk besinlerdir. Besinlerin cevherlerinin bozukluğundan veya hızla bozulmayı kabul ettiklerinden dolayı iltihap meydana gelmiş olabilir veya iyi olan kana dönüşmeyenlerden iltihaplı humma meydana gelir. Muhtemelen kötü hıtlar kalır. Muhtemelen kötü hıtlar soğuktur. Onda yoğun sıcaklık bulunmaz ve acayip bir şekilde bu durum onda acayip bir bozulma oluşturur; örneğın hıyar ve hıyar benzeri meyveler ve armut gibilerinin oluşturduğu bozukluk gibi. Bilindiğı gibi, yiyeceğın bozukluk oluşturması veya onun tertibinde iltihap oluşması söz konusudur.

⁸ TM: Mesela kan toplanması ve tutkunluk ile şiş ilk önce çıkıp ondan sonra şiş iltihap kötü kokarsa o iltihaplı hummaya sebep olup iltihaplı humma olur. Ama darbe benzeri sebep ile ilk önce günlük humma olur. Ağrının sıcaklığı ruhla ilgili olmakla ve o sıcaklık maddeleri ve bir organa işlemekle hummaya şiş bağılı olur ve eğer sınırladığı gibi tasnif de ederse iltihaplı hummaya geçip şiş hummaya bağılı iken humma yine iltihaplı olur.

Ancak oluşturulan tıkanıklık sebebiyle solunum engellenir ve bu düzenleme sebebiyle beden mizacı kötüyle karışır. Bu durum iyi sindirimi etkiler. Yine besinin sindirim fonksiyonunun yapılamaması ve madenin karışması da hastalığın tedavisini güçlendirir. Örneğin bir mizaç kötü hıltlar oluşturursa, sindirimin kısa zamanda olmasından dolayı bu bozulma olur. Belki de onun tahriki (hareketlendirilmesi) yetersizdir. Bu sebeple iltihaptan dolayı oluşan tıkanıklıktaki aşıkâr sebepler oluşur. Ancak dış şarların oluşturduğu sebeplerden biri zararlı, kötü havalardandır. Örneğin veba havası ve basık ve durgun havadır. Bu gibi kötü havalar ve besinlerin hepsi bir araya gelip hastalığı etkiler.

Çoğunlukla iltihap sebebiyle tıkanıklık oluşur ve tıkanıklık çoğunlukla hıltın ağırlığından veya gevşekliğinde ortaya çıkar. Bilindiği gibi, tıkanıklığın sebebi hıltların yoğun veya gevşek olmalarıdır. Bilinen tıkanıklığın katılığıdır. Eğer tıkanıklık olursa özellikle rahatlatma, sakinleşme olmamasından dolayı iltihap oluşur ve vakitsiz bir şekilde hareketle doluluk oluşmasını, bozukluk oluşmasını, hamam yapılması geciktirir. Örneğin hamam yapma veya güneş banyosu veya doluluk oluşturacak şeylerin yenmesiyle tıkanıklık oluşur ve mide ve karaciğerde sindirime dikkat etmek, gözlemek bırakılır; kokular ve sıcak pansumanlarla ısınmayı terk etmek iltihaplı hastalıklara sebep olur.

Bu hastalıkta genel olarak, bütün bedende iltihap oluşur. Organların zaafından veya şiddetli sıcaklıktan ve hiddetinden, ağrısından, iltihap yapan hıltan iltihap oluşur. O safradan meydana gelir. Ancak safra had derecede latif, ince dumanlar oluşturacak buharlar meydana getirir; kan da buharlaşır; onun buharları da incedir; naziktir. Ancak balgamin meydana getirdiği buharlar, yoğundur. Sevdadan dumanlar oluşmuşsa tuzlu ve yoğundur.

Sevdavi iltihap gün aşırı görülen hummayı oluşturur ve kendi yolunda akar. Kansal iltihap onunla uyuşur; balgamî iltihap birbiri peşine gelen nöbetler oluşturur ve kendi yolunda gider. Sevdavi iltihap dört günde bir oluşur ve kendi yolunda devam eder. Kanın yolu, damarların içidir ve onun yaraları damarların içinde oluşur. Ancak balgam, safra ve sevdâ da damarlar içinde iltihap oluşturur. Şüphesiz onlar damarların dışında da iltihap oluşturabilir. Eğer iltihap damarların dışında ise ve başka sebebi yoksa iç kısımdaki şişte iltihap yoktur. Ona bağlı

iltihapla tek tek zikrettiğimiz denemelerin gereği olarak o iltihaptan kalpte gevşeklik meydana gelir; arıza oluşur, yırtılır. Balgamî ise kalp yırtılmaz onlar orada gizli kalır.

Eğer iltihap damarların içindeyse humma olması gerekir; yüksek ateş olması söz konusudur. Ancak yırtılma yoktur ve yırtılmaya yaklaşım da yoktur. Muhtemelen onun daima güçlü olması gerekir. Onda nöbet olacağı bilinir. Eğer bütün damarların üzerinde oluşmuş bir iltihaplanma varsa veya çoğunlukla kalbe meyilli ise hasta güçlü olmaz ve yapısal eksikler görülür. Ancak bunun tersine onlar arasında ortaya çıkan farklılıklar da belirlenir.

Eğer iltihap dışarıda ise, yırtık oluşur; sonra da nöbet görülür. Çünkü iltihabı oluşturan madde nöbet süresinde iltihabın üzerine gelir ve sıcaklıkla ilgili olan rutubetiyle bozulur ve bedenden dışarı çıkar. Çünkü o damarlar içinde kötü mizaçlı değildir; tam anlamıyla çözülme de buna engel olur. Onun külü ve topraksı kısmı geride kalır; humma gevşeklik oluşturmaz; sıcaklık bir araya toplanmış iltihap halinde kendini gösterir ve orada yavaş yavaş tortu gibi atık haline gelir. Sonra sıcaklık geride kalır; devam etmez. Eğer yakıcı hılt içinde sıcak iltihap devam etmezse, kalmazsa, şüphesiz bu durum iltihabın bir yerde toplandığını gösterir. Önceki iltihaptan kalanın içindeki sıcaklık devam ederse, ancak orada iltihaplı madde kalmamış olsa da, hastalığın mevcudiyeti dolayısıyla, orada bozulma ve kokuşma oluşur ve kokuşma ve bozulma dolayısıyla oradaki maddeyi iltihap kaplar. İltihap oluşması vücut üzerinde etkili sıcaklığın (hararetin) yayılmasına, maddede çözülmeye ve bozulmaya sebep olur. Nöbetler hızlı değil, yavaş yavaş gelir. Onun yavaş oluşması, maddenin azlığı kadar, yoğunluğu ile de ilgili olup, iltihap oluşturan maddenin ağırlığından kaynaklanır. Bu madde 4 katlı gibidir. Onun hızı maddenin çokluğu ile ilgilidir. Bu madde balgamî olup camsı bir yapıdadır. Bazen nöbetler yavaş gelişir veya hafif tir; madde safravi olduğunda görüldüğü gibi. Hummalar damarlar içinde iltihap oluşturduğunda, bu bütün vücuda dağılır ve kalp bölgesine de gelir. Benim (İbn Sina) ifade ettiğim gibi, humma soğuk mizaç olduğunda serttir ve onda bozukluk oluşturur.

Ancak nabız, hummanın oluşturduğu zıtlıkların farklı oluşu ve onların şiddetlerindeki farklılık dolayısıyla zaaf ve arazları da farklılık gösterir.

rir. Şüphesiz onların içinde sertlik, katılık oluşur. Ancak yoğun tıkama oluşturan şişler uzun süre devam edebilir. Sıcak şişler, sinirsel organlarda oluşur veya katı şişler bu cinstendir ya da çok kuru veya başlangıçta soğuk olan şişler de bu cinstendir. Şişin gevşekliği maddenin gevşek, balgamî ve rutubetli, kansı maddeden oluşmuş olmasındandır. Yumuşak organda şiş, karaciğer iltihabı ve akciğer iltihabı (zatürriye) ve uyku hastalığı nedeniyle olmasından veya şiddetin ve yoğunluk olmasından veya şiddetinin yanı sıra, terleme isteği sebebiyle ortaya çıkmış olabilir. Nöbetin başlangıcında madde üzerinde bulunan baskılanmış kuvvet sebebiyle bastırılmış bir zaaf vardır ve tenkiye ve rahatlamayla onda yanma oluşur.

İltihaplı Hummaların Alametleri Hakkında Bütün Söylenenler

İltihaplı hummalarla ilgili olan her şey onların geçmişinde olan sebeplerle belirlenir. Özellikle eğer sebebi bunlardan biri değilse, rüzgâr, nabız ve solunum hızlanıp baskılanmasıyla oluşmuş olabilir. Burada şiddetli bir şekilde temizlenmeye (vücuttaki bazı maddelerin atılıp temizlenmesi) ihtiyaç duyulur. Burada sıkıntı olmaksızın, günlük hummalarda olduğu gibi, vücudu gevşeten bir sıcaklığa ihtiyaç vardır.

Çoğunlukla iltihaplı hummalar *melile* (kemiklere işleyen ateş) ile belirlenir. Kemiklere işleyen bu ateş durumu karıştırır. Sıcaklığın humma oluşturmaya, yırtılmaya ve kesilmeye karşı hastalık hastaya sahibine yararlı olanla karşılık vermeye (karşı koymaya), uyku ve uykusuzluğun ıstırabına, nefes darlığına, damarların uzamasına (gevşemesi, yapısal olarak bozulması), evhama, baş ağrısına, başın zonklamasına (başa adeta vuruluyor gibi ağrımaya) sebep olur. İltihap oluşturan hummanın süresi uzarsa veya zaaf olursa, hastanın rengi sararır. Bazen kemiklere kadar işleyen ağrı olursa, öncelikle oluşan çok fazla fazlalıktan ve onların karışıklığından humma olur; kusma, çok fazla duruma göre biraz fazla idrar oluşur; hasta kendisini adeta parçalanıyormuş gibi hisseder; başı ağırır ve ağırlı şişler oluşur. Halsizlikten dolayı hastanın nabızı düzensizdir veya çok yoğundur ya da hastalıktan kaynaklanan başka bir durum dolayısıyla bu durum ortaya çıkmış olabilir. Eğer sıkıştırma, bastırma ile ondaki bu araz ortaya çıkıyorsa, nöbet gelebilir ve baskı nabızdan geri çekilir; güçlü fakat kısa, farklı özellikte nabızlar oluşur. Bunlar güçlü değildir. Ancak başlangıçta aralarında zıtlık ve

anlaşmazlık vardır. O iltihaplı hummanın delillerinden ve özelliklerindendir ve maddesi hafif olduğundan çoğunlukla 4 günde bir görülür.

İltihaplı hummanın ilk devri damarlardan ve nemden belirlenir. Şüphesiz günlük nöbet onunla uyumaz. Eğer başlangıçta 4 günde bir görülen humma nöbetleri zikredilen nemlilikten meydana geliyorsa, onun iltihabı dağılmaz; başka bir yere geçip bulaşmaz. Çünkü onun iltihabı benzer unsurlardan oluşmuştur; uzun süreli olması onun iltihabi yapıda olduğunu gösterir. Nöbet tekrar ettiğinde, nabzın büyüdüğü (atış hızının arttığı) belirlenir. Ayrıca bu durumun kötüleştiğine de işaret eder. Bundan sonraki safhasında hastalıkta gerileme olur; nabzın hızlı atışı geçer; titreme ve sarsılma başlar ve titremeler hastanın vücudunun nemlenmesi ve terlemesiyle vücudu terk eder. Nöbet tekrar eder veya hasta bitkin hale gelebilir veya çok fazla güçten düşmemiştir; nabızı ve idrarı bir günlük nöbette olduğu gibidir. Hastalığın tamamen geçmesiyle arazları sakinleşir; hasta kurtulmuştur.

Çoğunlukla iltihapla birlikte susuzluk, baş ağrısı, dilde siyahlık olur. Özellikle hastalığın sonuna doğru bu belirtiler saptanır. Çoğunlukla hasta lahanadan rahatsız olur; ıstırapı şiddetlenir ve madde yoğunluğu artar. Nabız bundan dolayı yenilenir; güçlenir; nabız atışı değişir, azalır.

Ancak nabızda sertlik ve katılık oluşur ancak bu halin sürekli olması gerekmez. Organda oluşan katı şişlerle birlikte humma da görülür. Genellikle sert, katı organlarda bu şişler görülür. Katılık yoksa da veya varsa da soğuk su veya nabzın sertleşmesini giderecek olan bir şeyler veya *Nabız Kitabı*'nda söylenen nabzın katılaşmasına, sertleşmesine karşı kullanılan şeyler içilmelidir.

Ancak başlangıç ve gelişmede terslikler, zıtlıklar oluşur. Bu durum iltihaplı hummalarda görülen özelliklerdendir ve hastalık hakkında fikir veren önemli bir delillerdendir. Eğer hastalık çoğunlukla gün aşırı görülen humma ise bu maddenin hafifliğinden ve nabzın güçlü olmamasından ileri gelir. Söz konusu hummanın sürati yoktur. Bunun yanı sıra, o iltihaplanma oluşturmaz, çünkü pişmemiştir veya az pişmiştir. Bazen had derecededir; keskindir.

Bilmelisin ki had derecedeki humma tehlikelidir; bu organın kurtarılmasının zaman anlamına gelir. Eğer humma devam ederse za-

tülcentteki ve benzerlerindeki şiş sakinleşir. Bilinmelidir ki vücutta madde kalırsa bundan sonra o kalan madde ağrı oluşturur.⁹

Gerekli Belirtiler: Cidden görülür bir şekilde humma dolayısıyla nabızda sürekli olarak bir zıtlık bir terslik vardır. Onun yoğunluğunda düzensizlik ve düzeninde garip bir yoğunluk vardır ve bu humma sırasında devam eder ve gerileme veya durma yoktur. 24 saat sonra, zikrettiğimiz gerekli olduğuna işaret edilen titremeyle ilgili olan geri çekilme, durma, gerileme durumu oluşur ve nöbetler oluşmaz. Hastalığın durumunda artışların yanı sıra, zıtlıklar vardır. Düzensiz olup, azalır çoğalır; sınırsızdır.

Bazı İltihaplı Hummaların Farklı ve Bazısının Ortak Fonksiyonları

Safravi olan iltihaplı humma nöbetinin başlangıcındaki hareketleri kötü bir sertlik ve katılık gösterir veya başlangıçta şiddetlidir; yoğunudur. Onun vuruculuğundan neyin onu tahrik ettiği anlaşılır. Hareketleri cidden korkutucudur. Onun sınıflandırılması gerekir. Sadece her gün gelen nöbet had derecede latif maddeden olur ve hareketleri etkindir; had derecededir. Çünkü tekrar eden güçle desteklenir. Ancak doğal yapı üzerindeki safranın etkisinden dolayı sakindir ve gevşektir. Her gün olan nöbet, yani günlük nöbet saf değildir; aynı durumda değildir; sabit değildir; uzun sürede sabit hale gelir. Doyum yerindeyse, yanlış bir şekilde bu nöbetler 7 günü geçer; daimi hale gelir. Bazen bu nöbetler 7 günde son bulur. Kanın iltihaplanmasından olmaz. Şüphesiz, o devamlıdır; genel olarak sıcaklığı yumuşayarak artar. Safravi bir gevşeklik yoktur. Bazen 4 günde son bulur. Ancak balgamî olan her gün görülür. Şüphesiz o safravi olana nispetle sıcaklığı ve madde olarak yayılımı iki misli olup, soğuktur; onun ağırlığı söz konusudur, ancak süresi kısadır. Bundan dolayı da kötüdür; çok tehlikelidir. Mide ağzında zaaf oluşturur. Kandan olanı bayılma şeklinde kötü arazları gösterir; baygınlık ve arzu düşüklüğü oluşur; iştihâ azalır; hastada ince,

⁹ TM: bakiye hala mevcut olan ağrının yerine meyl eylemiştir. Hummiyat-ı lazime işaretleridir. Sürekli hummada kırmızılık bakımından olan nabızın ihtilafı gerçekten belli olur. Daha çok nabız düzen ve ölçü üzere olmaz ve sürekli humma olup yirmi dört saat geçtikten sonra ikla eylemez ve humma-i maklunun yanında bulunduğu sertlik ilerlemesi benzeri nesneler ona arkadaşlık ve beraberlik eylemez ve keza sürekli işaretlerindendir. Hummanın lüzumu ve artması katında durumun şiddete ihtilafı merre azalma diğer müddette olduğu bütün sürekli hummaya işaret eder.

hafif ağrıya benzer bir his oluşur. Bu durumda nabız hafiftir, ancak aynı zamanda sertleşebilir. Kısacası, nabız düşüktür ve nöbetler kısıdır ve özet olarak, sevdavi nöbetlere yakındır. Ancak balgamî nöbetler 4 günde bir gelir. Nöbet süresinin uzun olmasından dolayı ve madde soğuk olduğu için bu hastalığın sınırı yoktur. Ancak bundan dolayı şöyle bir ihtar yapılır: uzun sürede rahatlama olur ve bundan dolayı hastalıkta nöbetler hiddetli değildir; arazları yoğundur ve 4 günde bir nöbet olur veya daima gün aşırı olur ve kusmayla parçalanıp, çözülüp mecalsiz kalır veya diyare veya ter oluşur veya idrar atar. Ancak burun kanaması ve bunun gibi durumlarda yüksek ateş son bulur.

Bilinmelidir ki, 4 günlük nöbetler başlangıçta uzun sürer ve uygun olduğunda da sona erer ve ısrarla da son bulur. Yazılanlara göre, nöbet daima 4 günde son bulur ve tamamen bu sürede ısrarlıdır. Hummalar eğer gerektiği şekilde tedavi edilmezse ve özellikle, idrar organlarında şiş varsa ve özellikle de had derecede yüksek ateş varsa, hasta ağır, yoğun besinlerle beslenmemelidir. Ona verilen besinler tabiata uygun olmalıdır veya soğuk su içmelidir. İçilen su yoğunluk oluşturan kötü özellik taşınamamalıdır. Damarlar tamamen doldurulabilmelidir. Şüphesiz eğer zikrettiğimiz şekilde beslenmede yoğunluk olduğunda ve soğuk su içildiğinde daha önce bu konuda zikredilen yoğunluktan ve gözlenen yoğunlaşma ihtimalinden dolayı hasta güçlenir.¹⁰

Hummaların Arazlarının Delilleri: Bilinmelidir ki, hummaların delillerinden çıkarılan sonuç daha önceki tedbirden tespit edilir. Şüphesiz onun durumunun nasıl olduğu ve bizim zikrettiğimiz belirlenmiş arazların neler olduğu, hangi ülkelerden ve kısımlardan, yaştan, mi-zaçtan, nabızdan, idrardan, kusmadan, dışkıdan, burun akıntısından (kanamasından), hummadaki titreme ve terlemeden, sıcaklık (ateş)

¹⁰ TM: Bilinmelidir ki beden yaşa ilgisi olan sıcaklık ilişkisi olan bedenün bağırsaklarından çıkarmayıp onu değiştirmese o sıcaklığın bedende ihdaf eylediği esere sıcaklığa su da derler ve eğer bağırsaklardan çıkıp bağırsakların matlubu olan bir emre ihale eder ise ona olgunlaştırma derler ve o ihale olmayıp fakat latifi kesiften ayırıp latifi yukarı çıkarır ve kesifi dibe çöktürür ise ona yakma derler ve eğer olgunlaştırma ve yakmanın başka sebep ile beden yaşu bağırsaklardan çıkarır ise ona iltihap derler. İltihap ve her durum meydana çıkar an ihâleti'l-harâreti'l-garibe li'l-cimi'r-ratb ila ma hüve muhâlif li'l-gayeti'l-mukaide ma bakiye nev'an ve iza kânet hazîhi'r-rutube fi rutubati'l-beden. Hem bundan sonra ve la ene nazin biha ve la yenfau'l-beden ve fi hükmi'l-ufune marad irtiyah ve gayriha mine'r-revayihî'r-reddiyye ve keza ademü'r-rayiha ale'l-burude şerh Nefisi.

durumundan, nöbetlerden, arzudan, iştihadan, susuzluktan, solunumdan, baş ağrısı, uykusuzluktan ve hezeyandan (sayıklama) sıkıntısı gibi hummayla bağlantılı durumlardan hummanın durumu anlaşılır.

Hummalardaki çeşitli durumlar bu onların arazlarından anlaşılır; arazları onların durumunu gösterir; onların önemli veya önemsiz olduğu, örneğin ateşinin durumundan, miktarından, başlangıçtan sonuna kadar belirlenen şiddetinin yoğun veya gevşekliğinden belirlenir. Onlarda, öncelikle gevşeklik oluşur; sonra maddede çözülme ve yumuşama olur ve bunlar da gevşeklik, rutubet ve kuru sıcaklık oluşur.

Arazlar dörtgeninde oluşan nöbetlerdeki arazlar gibi, onların cinslerine ve arazlarına işaret eder; örneğin nöbetini cinsi nöbetin başlaması, titreşimi ve ondaki gevşeten sıcaklığı (yüksek ateşi) ile belirlenir. Araz, bunların kötü olmasından da belirlenir; örneğin endişe, huzursuzluk, hezeyan, uykusuzluk gibi. Arazlar cerahat oluşup oluşmadığına da işaret eder. Ayrıca, zikrettiğimiz gibi, idrarın durumundan hastalık belirlenebilir. Arazlar, buhrana ve zikrettiklerimize de işaret eder. Arazlar kurtuluş veya aksi durumlara ve bütün bizim zikrettiklerimize de işaret eder.

Sıcaklıkla ilgili cidden çok hüküm vardır; örneğin cildin kurşun renginden beyaza ve yeşile dönüşmesi, hıllardaki soğumaya işaret eder ve ağır ve yoğun sıcaklığın azalmasına veya titreme ve şişe ve yine hastadaki kötü hummasının diğer sebeplerine işaret eder; örneğin yüzün hızla büzülüp kuruması, şeklinin değişmesi, burnun incilmesi gibi. Ancak hastalık şiddetli, yoğun ateş hıllarda incelme, hızlı çözülme ve deri gözeneklerinde gevşeme de olur.

Nefsindeki hareketler ve maddenin çıkışı veya onun düşüşü de (azalması) diğer delillerdendir; diğer şeyler zikrettiğimiz gibi olur. Hummaların bitiş zamanı, arazları, hezeyanları, başta iltihaplanma ve zihinde karışıklıkla belirlenir. Hummaların başlangıç vaktinde hastalar titreme ve üşümeyle belirlenir. Hummanın başında ilkin çoğunlukla beyin zaafı, karında sıcaklık ve maddeye doğru yayılımı ve yine başlangıçta vücutta ıstırap oluşturan buharlar, vücuttaki çözülmeye sebep olan yanma oluşması sürekli görülen arazlardandır. Burada beyinde ve hastanın kendisinde çözülme, soğuma görülür. Kokuşmaya, iltihaplanmaya sebep olan hıltta soğuma olur veya ısınma olur.

Humma halindeki bilinen şeylerle-onun sınıflaması yapılır. O humma hiddetli ve yumuşatıcı ise o hummanın sebebi üşütmedir veya zikredilen diğer şartlardan belirlenmiştir. Hummanın zamanlarına göre, hummanın hali, onun gereği gibi olur ve sonra ateş dışı çekilir; ortaya çıkar; bunu görürsün. Humma halinde ürperme vardır; kişi üşür, titrer veya tersi olur; çok ter veya tersi durum hâsıl olur veya onun arkasından gelen tedbir haline, yaşına, sıcaklığına, zamana, yaptığı etkiye, nabız ve idrar özelliklerine göre hummanın vücudu terk edip edemeyeceği belirlenir.

Ürperme, Üşüme, Titreme ve Hummanın Artması Konusunda Açıklama

Titreme öyle bir haldir ki vücutta üşüme halinde görülür ve deride ve kaslarda iğnelenme oluşturur; ondan sonra gevşeme ve kırılma olur. Ondaki kırılma, kesintiye uğrama durumlarının grupları vardır. Ancak soğuk onun organlarında hissedilir ve kasları soğuğun sebebiyle arkadan çarpılır. Ürperme, organları sarsar, ama bu hal onlarda titreme oluşması anlamına gelmez. Burada titreme istem dışıdır. Bazen soğuk güçlüdür ve ürperme de güçlüdür. Balgamî hummada olduğu gibi ve şiddetli ürpermenin sebeplerinden biri kasların içine balgamın gönderilmesidir, yani kasların içinde balgamın oluşmasıdır. Bundan dolayıdır ki, kısacası, ürperme çok şiddetli şekilde birden fırlamış gibi olur. Ürpermeyle birlikte içeri doğru kan dağılır ve içte yayılır.

Bilinmelidir ki, soğuk hılt sakindir. Onun üstündeki örtüsü fiilini (reaksiyonunu) izler, onu takip eder ve kişi soğuğu hissetmez. Eğer uyarılırsa veya kişi çok üşürse ya da çok farklı sıcaklıklar dolayısıyla, kişi az üşürse veya bunun dışında bir durum ortaya çıkarsa, hastalıkla ilgili olmayan diğer organlar da tepki gösterir. Çeşitli mizaçlar dolayısıyla kişi soğuğu hisseder. Bilinmelidir ki, tıp bilimindeki bütün uygulamalarda bu bilinir.

Vücudun ürpermesinde çoğunlukla camısı bir balgamın yayıldığı bilinir. Bazen o devreder ve onun gücü humma oluşturan maddelerin ürperme gücünden gelir. Kokuşmadan önce maddenin çoğalmasıyla ürperme oluşturur. Şüphesiz, eğer humma yoksa kokuşma da olmaz.

Şüphesiz üşüme ve ürperme yenen şeyler nedeniyle oluşan hararetin şiddetinden ortaya çıkmış olabilir. Ürperme ve üşüme hummanın

oluşacağını gösterir. Çünkü olgunlaşmamış hılt öncelikle kasa gider ve kasa soğuk olur. Sonra sıcaklık içinde kokuşma oluşu kasa göre, o üşüme oluşur.

Hummaların oluşturduğu ürperme önceden hıltın gevşediğini gösterir. Kuvvet kasa gönderilen kuvvettir; deri üzerinde çok sıcak suyun uygulanmasından dolayı insanda ürperme oluşması gibi. Bazen kasa doğru yayılan ağır, yoğun sıcaklık harap edici olduğundan gevşeme oluşmaz. Sıcaklığın gevşemesiyle üşüme oluşur. Sıcaktan gevşeme deride oluşur ve kasın derinlerinde gevşeme olur.

Ürperme ve titreme karna doğru olan harap edici sıcaklık nedeniyle ortaya çıkar; karındaki şişler gibi. Bazen hummalarda görülen ürperme ve titreme dış tarafta görülür. Çünkü onlar damarlarda ürperten madde olduğuna ve ortaya çıktığına işaret eder. Ancak o madde pişmemişse o vakit buhran oluşur ve onu hafıfleme takip etmez, izlemez. Bu ürpermenin arttığını gösterir. Bundan dolayı güç galip gelmez; kişi güçlenmez; zayıflar. Muhtemelen maddenin artmasından ürperme ve titremesi de artar. Buradaki titreme ve ürperme ölüme işaret eder. Burada güçte zaaf ortaya çıkar ve yoğun sıcaklık düşer ve kuruluk oluşur. Ancak titreme, ürperme bu sebeplerden daha fazla sebepten ortaya çıkar. Şaşırtan heyecan ve baş dönmesi nadirdir; sık görülmez, yaşlıların hummaları atlatması zordur.¹¹

Bazen uzun süren humma vücuttaki şeylerde (kan gibi) yoğunluk oluşturur ve hummalar kişiyi adeta işgal eder. Bu ayaklara kadar uzanır ve iç organlarda da hissedilir. Hummalı kişide dil siyahsa, bu hummanın korkutucu olduğunu gösterir. Bu gizli hummadır. Eğer bu durumda humma olan kişi hamam yaparsa, felç olmasına sebep olur. Öncelikli olarak, hummanın tedavi edilmesi gerekir. Burada, nohut suyu, zeytinyağı ile demlendirilerek ve balla karıştırılarak humma için kullanılır. Baş tıraş etmek derinin gözeneklerini yoğunlaştırır; hummalarda şiddetlenen buharların çıkmasını sağlar.

İltihaplı Hummalar İçin Uygulanacak İlaçların Tamamına İşaret: Bilinmelidir ki, bu iltihaplı hummaları tedavi etmek için onu engel-

¹¹ TM: Ürpermede üşüme olur ve fakat ıgnelenme ile karıştırılmış olmakla ona üşüme denmez belki ürperme diye adlandırılmaz. ıGnelenmeden başka üşüme olup o üşüme bazı yere has olmaz ise ona üşüme denir.

leyen yönelmek gerekir. Hastaya rutubetlendirmek, ihtiyacı olmayan maddeleri pişirip vermek veya ihtiyacı olanları ve atması gerekenleri atmasını sağlamak ve yoğun olanları pişirmek; onların yoğunluğunu değiştirmek veya yoğunlaştırmak gerekir. Bazen hummada alınan tedbirlerin, hummaya olan istidattan kurtarmaya ve olgunlaşmamış olanları pişirerek karıştırmaya, dışarı atmaya ve çözmeye yatkınlık sağlamaya ve titreme ve ürpermeyi engellemeye yönelik olmalıdır.

Bazen pişen ve dışarı atılan buhar, muhtemelen onda aynı şekilde, çoğunluk oluşturur. Bu iki işin (pişme-piştirme) de önemli olduğunu gösterir. Bazen de humma için tedbir almak zorunludur. Örneğin Hint kabağı (tatlı kabak) ve başka bakliyat ve bu gibi maddelerden az miktarda hastaya verilir. Bunların suları hastaya içirilir. Genel olarak, meyve suları 1 haftaya kadar hastaya verilmemelidir. Az miktarda arpa suyu verilebilir. Bütün meyve suları hastaya zararlıdır. Midneyi bozar. Bu hastalara hamam da zarar verebilir. Çoğunlukla hastaya pişmiş şeyler verilmelidir. Hastaya verilenler hafif olmalıdır; ballı sirke gibi hastaya besinler soğutularak verilmelidir.

Bilinmelidir ki, bazen humma şiddetli ve hiddetli olur. Muhtemelen sağlığın bozulmasından dolayı tedavisi kolay olmaz; özellikle sabırlı, dirençli bir güç gerekir. Onda sebebi kesen inatçı bir mukavemet vardır ve hilt besinleri adeta keser; besinlerin yolunu tıkar ve yoğun soğutanları bile soğutulamaz. O çözülmeye engel olur. Mizacı ona ters gelecek şekilde değiştirip, soğutmakla meşgul ederek, hastalığın gücünü artırır. Yiyecek gücüyle yeniden canlanır, hareketlenir. Eğer güç canlanırsa, onun zıddı sayılan, ona ters olduğu kabul edilen ve hastalığı yönlendirdiği kabul sebeplerle, hastalığı oluşturan zıt maddelerin üstesinden gelinebilir. Bu hummada üşüme söz konusu olursa onu tutan maddelerle soğutanlar verilmez; yoğunlaştıran, soğutan haplar yerine pişiren, olgunlaştıran haplar verilir.

Bilinmelidir ki, humma tedavisi inceltten ilaçlarla tedaviye ters düşer. Çünkü inceltten ilaçlar hastalığın şiddetini artıran onu başlatan ilaçlar olmamalıdır. Eğer hastalık 'şekillenir' ve yiyeceğin gücü nefsanî bakımdan sabit kalırsa, onda olan güç onu terk eder. Bu durumda gücün ve maddenin, yani kişinin gücünün ve maddesinin gücünün

onun prensiplerine uygun olarak, tedavi edilmesi, tedbirinin alınması gerekir. İnşallah, kendi konusunda bununla ilgili bilgi verilecektir.

Bilinmelidir ki, hummayı bilinenlerin dışında bir şekilde tedavi etmek mümkün değildir. Şüphesiz nazik tedbirler almak ve nöbet dolayısıyla ıstırap çekerken, karnın boş olmaması ve günlük nöbetleri mümkün olduğunda tahrik etmemesi gerekir. Burada humma tedavisi de yapılmamalıdır. Burada bütün olarak güç durumunu görmek gerekir. Eğer güç varsa kan galiptir veya galip hılt, yani hâkim hılt kandır; kan almak gerekir. Özellikle idrar yoğun bir şekilde kırmızı ise, ateş sarısı değilse bu durumda safra hâkim olduğundan kan almaktan korkulması gerekir. O hiddetlidir. Ondan kan alındığında bu işlemi takiben özellikle hafif bir ishal görülür. Eğer onda kuruluk varsa, hastaya biraz arpa suyu ve kudret helvası, arpa suyu ve ballı sirke verilir. Eğer onun mizacı yumuşaksa, bundan farklı olarak, örneğin kudret helvası ballı sirkeyle verilir. Bu ishal yapmaksızın yapıyı yumuşatacaktır ve sert şeyler atılacaktır.

İhtiyacı olan güce ulaşana kadar ona lavman yapılır. Ona terkip şeklinde menekşe yağı, pancar yaprağı öz suyu, yumurta, kırmızı şeker, boraks verilir. Eğer yumuşayacaksa bu terkip onu yumuşatır. Bazen başlangıçta görülen zaafın son bulmasına ihtiyaç vardır. Bu eğer doğal bir tutulma ise, maddenin doğal olarak tutulmasından kaynaklanıyorsa ona idrar söktürücüler verilir. Örneğin ballı sirke, kereviz köküyle ve benzerleriyle pişirilir. Sonra o hasta terletilir ve terle onun gözenekleri açılır. Ancak hastaya uygulanan ilaçların çok sıcak olmaması gerekir; örneğin papatya yağı merhemi gibi. Yine beyaz şarap ve tatlı ılık suyla hastaya masaj yapılır.

Eğer humma geri dönerse, merhemler ve lapalardan biraz alınıp, uygulanır. Şüphesiz hıltın öncelikle meyli midede kusma oluşmasına doğrudur; muhtemelen bu kusmalar değişik miktarlarda olur. Ballı sirke sıcak suyla karıştırılıp, verilirse kusma için doğayı tahrik eder ve onun meylinin bağırsağa doğru olması zıt bir durum değildir. Hastalık gurultuyla daha iyi hissedilir ve ağırlığı, yoğunluğu artar; katılaşır ve ona benzer hal alır. Başlangıçta humma özellikle uykuyu engeller. Titreme veya üşüme ya da ürperme olduğunda bu hastalıklar uzun sürer. Şüphesiz maddenin bir kısmı iç organlarına yönelir ve hıltların

pişmesini engeller. Ancak bu cidden yararlı olur. Bazen sonuçta zarar oluşmaz. Hastayı soğuk sudan uzak tutmalıdır. Ancak çiğ meyve de verilebilir. Yoğunlaşmaya karşı pişmeye engel olunmalıdır. Bilinmelidir ki, yararlı olur diye, kan alınırsa daha sonra hastada kötü bir seyir oluşur.

Ancak eğer hastalık safravi ise, soğuk su onun inceliğini katılıp, fazlalık oluşturacak şekilde pişirir (olgunlaşır) veya onun mide ve karaciğerde zaaf oluşturacak şekilde veya soğukluk oluşturmasına ya da iç organlarında (karın organları) şiş oluşturmasına ya da karın organlarında ağrı oluşturmasına veya mizacın biraz kanla karışmasına sebep olur ya da oluşan yoğun sıcaklık zaaf oluşturur. Daha sonra hasta soğuk su içerse veya alışkan olmadığı halde soğuk su içerse ve sıcak ülkelerin insanları gibi soğuk su içmeye alışkın değilse, hızla titremeye ve kasılmaya başlar; sarsılır. Bu durumda hastaya soğuk su verilmesine ara vermek doğru olur. Onun (hastalık oluşturan madde) bütün olarak zayıflatılması gerekir. Eğer madde sıcak veya yoğunsa şüphesiz onun olgunlaşması sağlanmalıdır. Ancak vücut ağırdır ve yoğundur. Eğer yoğun maddenin sıcaklığı mükemmelse bu durum vücut için uygundur. Bu durumda güç tamdır. İç organları sağlıklıdır. Asıl mizacında soğukluk yoktur. Soğuk suyla birlikte görülmesine alışılmış hiçbir şey oluşmaz.¹² Muhtemelen cidden soğuk oluşu onun için olağandır. Soğuk su onun için yararlıdır. Şüphesiz bu durum çoğunlukla görülen bir şeydir. Ancak rahat bir şekilde, maddenin eksik olması halinde tabiatın destek olduğu belirlenir veya iyileşme durumunda olanda genellikle terle, idrarla veya kusmayla sağlık yeniden kazanılabilir; kişi sağlığına kavuşabilir.¹³

Bazen hekim çok su içilmesini önererek hastayı kusturur, hatta hastanın rengi yeşile döner ve titrer; sarsılır. Doktorun hastaya içirdiği su 1,5 man miktarındadır. Bazen humma balgamî özellik taşır ve bazen tabiat güçlüdür ve maddeyi idrar, ter ve ishale atar ve sağlığına kavu-

¹² TM: Hummanın sıcaklığı nuzufe olunmasa o hummanın sararıp solmaya dönmesi galiptir. Çünkü o hummada anılan durdurma olgunlaşmamışlıktan sakınmaya ihtiyaçtan sararıp solmadan sakınmaya ihtiyaç daha fazladır.

¹³ TM: Kanun nüshalarında dal mehle ile hurma kastedilir. Hurma taneleri hasad edilmiş ve toplanmıştır. Burada imla-i meleden toplanıp bir yere yığılmış hurmalar içindir..

şur; yine bazı hallerde çok fazla şiş veya iltihaplanmalara, bozulmalara sebep olur. Bu hal bazen yapının gevşemesinden daha iyidir.

Ballı sirke bazen susuzluğu giderir, keser ve susuzluktan kurtulmayı sağlar. O su gibi zararlı şişler oluşturmaz; ondan çok fazla birikim olmaz; çok fazla madde toplanmasına sebep olmaz; maddeyi yoğunlaştırır. Aynı zamanda gül suyu da mizaç üzerinde ballı sirke gibi olumlu etki yaratır. Eğer onun üstüne biraz soğuk su içilmezse, gözeneklerin tıkanacağından korkulur. Bir başka humma da gözeneklerin tıkanmasından, kapanmasından ortaya çıkar. Bazen soğuk suya karşı öncelikle hastanın tepkisi şiddetli olur. Eğer organın zayıflaması aniden ortaya çıkmışsa onun fonksiyonu bozulur; yutma ve solunum güçlüğü oluşur ve titremeler ve kasılmalar görülür; mesane zaafı oluşur veya böbreklerde zaaf oluşur ve bütün bunların görülmesi bu hastalıkta zorunlu olarak ortaya çıkar. Şüphesiz bu kişilerin soğuk su içmeleri onların sağlığının zarar görmemesi için engellenmelidir. Muhtemelen kişinin sıcaklığı güçlü, kasları ağır, yoğun, mizacı sıcak ve kuru ise, kusuyorsa, bazen soğuk su içmesine izin verilebilir. Arazların gerildiği ve onların piştiği görüldüğünde ve hıltların dışarı atılmasının belirlenmesi halinde hastaya ince şaraplar karıştırılıp verilmesinde ve çözen yapıda merhemlerin uygulanmasında hiçbir sakınca yoktur.

Hummanın ilk oluşumunda zikredilen durumları belirlersin. Bundan sonra olgunlaşma, pişirme ve dışarı atma fonksiyonu ile ilgilenmen ve azaltma ve hafifletme yoluyla işlemin olup olmadığını belirlemen gerekir. Muhtemelen kesilme sebebiyle sıcak veya soğuk olsun, maddenin atıldığını ya da atılmadığını belirleyebilirsin. Ancak biz onların zararlı olduğunu zikrettik. Bazen önemsiz miktarda olan hıltların çoğunun olgunlaşmaları sağlanıp dışarı atılır. Ancak bazen de dışarı atma işleminde olgunlaşmamış olan, ancak kötü mizaçta olanın harekete geçmesiyle kötü ve iyi birbirine karışır.

İnsan olgunlaşmada yumuşamaya meyilli değildir ve sıcak hıltlar incedir ve onların yumuşamaya ihtiyacı yoktur. Fonksiyonu, onun için, söylendiği gibi değildir. Muhtemelen pişirmede, yumuşamada yoğunluk olduğu da söylendiği gibi değildir. Maddenin kıvamı, yoğunluğu değişir, hatta kolayca dışarı atabilmek için şekillendirilmiştir. Tedavide hafif şeyler içilir ve ağır, yoğun şeyler içilmez. Onlar gevşek, yapış-

kan, tamamı kolayca atılan tutulamayan her şeydir. Muhtemelen ince, ısıtılmış olan şeylere ihtiyaç vardır. Isınmış olan hafifçe hafifleyip inceler ve gevşekliği son bulur. Eğer bu kişi pişme konusunda daha önce söylediğimiz sözleri, açıklamaları dinlemişse inceliyor, ona yoğunlaşmaya ihtiyacı olan ince hıltların bulantı yaptığını ve pişip olgunlaşmaya ihtiyacı olduğunu söyleriz. Bu hıltların değişip dönüşmesi gerekir. Yoğun olanların buna ihtiyacı vardır; dönüşüp geçirerek incelerler ve hafiflerler. Bunlar yapılamazsa, had derecedeki hummalarda içeride boşluklar oluşmasına yol açarlar. Başlangıçta olan birikimlerin, tortuların hastalık oluşturan söz konusu hıltlardan başkası da var mıdır? Şüphesiz onlar olgunlaşmıştır. Onların daha önceki fonksiyonlarında dışarı atılmıyorsa ve şayet onlar inceyse, pişip olgunlaşmaya fevkalade uygundur. Kan hummalarında ve safra hummalarında tortunun iyi olması gerekir.

Eğer tabiatın onları atması mümkün değilse, uygun da değilse, onlar atılmak üzere idrara yönlendirilir. Bundan dolayı icap edeni yapmak gerekir. Bilinmelidir ki, hastanın onu kusması, dışarı atması, sinirle donatılmış zorlu ve sakınılan boşluklarda onun pişirilip olgunlaştırılması ve vakit olarak, bir vakitten diğerine önce hılt yoluyla onların atılmalarıdır. Bazen hareket olur ve bunu yalancıktan yapmaz; hatalı bir davranış olarak da yapmaz. Bazen iyi kötüyle karışır. Öncelikli olarak Galen ve Hippokrates'in dediği gibi, insan için bunun güzel bir şey olduğu zannedilir veya fazlalık olduğu düşünülür ve de yapısal olarak o reddedilme yoluna gidilir. Şüphesiz zıtlar öncelikli olanlardır ve hoş görülebilir, affedilebilir. Ancak öncelikle olana, ilkin bakmak genel bir kaidedir.¹⁴

Zannediyorum ki, bu kişi bu kısımda başarılı olup, üzerine temellendirilen tecrübelerle uyuşmaktadır; örneğin kanunlar üzerine otur-

¹⁴ TM: bakıp süzme ve düşünüldükten sonra ola ve ben zannederim ki o adam için biraz denemeler oldu ki anılan maddeleri cerahat toplamadan önce kusma ona kurtuluş oldu. Ona mazur olup anılan mesele ve ama madde çok ve hareketli olup bir organdan diğer organa geçmiş olsa ben zannederim ki onun kusmasında cerahat toplamaya kadar zaman verilmez. Çünkü derhal kusma olunmasa bazı defa şişler menenjit ve hastalıkların dokularda yaptığı başka bozukluklar meydana getirir ve kusma bırakıldığında cerahat toplama zamanına erişkinlikten önce [cesaret eyledi ve fakat kanunlara uygun olmayan denemeye] [bu bölümde önem verilmez çünkü bazı defa da kurtulmama gerçekliği anlaşılmayıp kurtulma zannolunur ondan çok çekinmek gerekir].

tulmamış bu tecrübeler gibi. Bazen onlar başarısız olanlarla uyuşurlar ve tek örnek de değildir ve gerçekleşmeyen deneyimlerle uyuşurlar. Onların nadir örnek olması da zorunlu değildir.¹⁵

Ancak eğer madde çok hareketli ve organlardan organlara nakli çok fazlaysa, o sakince gitmez veya bazen onlardaki adeta delirten şişler ve bunlardan başkaca şişler de oluşturur. Onların pişmelerinin durduğu zamandan öncesindeki çarpmadan, vurmadan olduğunda kendi haline bırakılırsa, terk edilirse ve bu durum normal pişme, olgunlaşma olduğu zamana kadar uzarsa, bu durum söz konusu olmaz. Onun (cerahatli maddenin) dışarı atılması gerekir. Şüphesiz ondaki çarpma, vurma etkisinin bu durumda beklenenden daha az olabilir. Şüphesiz tabiat çok fazla dışarı atmaya doğru tahrik edilir; harekete geçirilir. Eğer onun olduğu görülse, şüphe yok ki, bu durum ondaki çok fazla hareketlilikten oluşmuş olabilir. Bu durum fazla cerahatli maddenin oluşmuş olmasından dolayı görülmüş olabilir.¹⁶

Bilinmelidir ki, kan almada, eğer kan yoğunsa, müşhillerle beklenen pişmenin, olgunlaşmanın olduğunu gözlemek mümkün değildir. Şüphesiz başka hıtlardaki pişmeye, olgunlaşmaya bakmak gerekir. Eğer hastalığın başından itibaren kan alınması engellenmelidir; izin verilmemelidir. Bazen gücün zaafı dolayısıyla hasta helak olur. Aynı zamanda hıltın hâkim olmasından korkulur ve dışarı atmada ihtiyatlı davranmak gerekir.

Şüphesiz pişme, olgunlaşma yoksa başlangıçta hareket de yoktur. Ancak sonuçta şeyleri tahrik etme söz konusu değildir; hatta doğa hâkim olur ve olgunlaşıp pişme oluşur; o harekete geçmez. O zaman sen onları harekete geçirirsin. Eğer besinler harekete geçirilse, tahrik edilirse, vücuttaki hıtlar harekete geçer; Hippokrates'in *haicatini*

¹⁵ TM: Güneşin sıcaklığı gübre yığınının bir parçasına isabet edip onu yok etme ve yaktığı baki kalıp sıra onun komşusu olan parçaya isabet eder ve onu da yakıp o da komşusuna bulaşır ve böylece bütün hepsi tutuşup yanar. Gübre yığnında bu durum görülmüş olur ve damarların dışında toplanmış olan fuzul de ona karışmıştır ve anormal bir sıcaklık oluşturmuştur.

¹⁶ TM: Işıklanmada etkin olan odun külleşip yok olduktan sonra ışıklanmanın sıcaklığı baki kalıp azar azar hareketle soğur. Keza iltihap yeri de kıyas üzere olur. Ama ilk nöbetle fazlalığa sebep dört hıltan narin parçanın coşkunluğu veya sıcak nesnelerin yenilmesi veya hava sıcaklığı olur. Anormal sıcaklığı iltihaba sebep olmaz. Çünkü aşırı sıcak katında vücudun anormal sıcaklığı bir yumuşak hakiki havaiyedir ki azbdir. Onda yakma ve kokutma olmaz. Ama Calinus katında öz ve normal sıcaklıklar tek şeydir.

deliliği diye adlandırdığı durum oluşur. Burada müşhil ilaçları almak gerektiği söylenir. Eğer müşhiller alınır, sonra bunların hastalığı olgunlaştıran, pişiren müşhiller olması gerekir. Fakat hastalığın öncesinde bunları almak gerekir. Ancak bunlar hastalığı harekete geçirmemelidir; çoğunlukla heyecanlandıran şeyler verilmemelidir. Örneğin zorunlu kusturucular bunlardandır. Hastanın gücünü düşüren yiyecekler verilmemelidir; onu yeterince güçlü tutacak şeyler verilmelidir.

Eğer hastalık *St. Antonio humması* (*trush aphthaa*) veya sağlığın bozuk olduğu bir zamanda dışarı atan maddeler veya soğuk olduğunda üşürken bu maddeler alınır, gün aşırı ishale dışarı atılmaz ve kan alınmaz. Doğal olarak dışarı atılma meyli dolayısıyla onların dışarı atılması söz konusudur. Eğer hıtlar durağan halden harekete geçmezse kötülük olmaz. Genel olarak, kötü zamanda bedende yoğun tedbirler alınır. Hatta arpa suyu içinde şeker içirilmez; gül suyu geceleri verilmez. Aksi takdirde kanallara baskı artar. Şüphesiz o hasta titrer; tehlikelidir. Muhtemelen ifrata kaçmamak gerekir. Şüphesiz hekim de tabiatın onlara ait olup olmadığını belirler.

Bilinmelidir ki o nöbetler yok olduğunda güçlü ve zayıf ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak yoğun gevşek yapışkan hılt güçlüdür. Ancak onun zayıf olan kısmı kolayca bir araya gelip toplanır. Çok fazla dışarı atılmaz. Hatta güçle azaltılamaz, dışarı atılamaz. Şüphesiz çok fazla sayıda kan almak mümkün olmaz. Çok fazla kanın bir defada atılmaması gerekir, ancak atılması gerekli olan kanın atılmasına ihtiyaç duyulduğunda bir defada atılmaması gerekir. Ancak kanın dışarı atılma sayısı belirlenemez. Bazen ona ihtiyaç vardır; görülen buhranlardaki çarpmalarda, nöbetlerde kuvvet zaafı oluşturur.¹⁷

Bilinmelidir ki, eğer baş ağrısı ve humma birlikte görülse, öncelikli olarak humma tedavi edilir. Bilinmelidir ki baş ağrısı olması bazen azalmış kötü hummanın artmasına sebep olur; sakinleştirmek gerekir ve küçük çocuğa, eğer iyi anne sütü ısıtılıp verilirse iyi gelir; onu memnun eder. Hummada sarılıkta olabileceği gibi, yaralar oluşmuşsa, bu şişe işaret eder ve onun ilacı arpa suyu ve ballı sirkedir. Eğer humma

¹⁷ TM: atar damarlar kalpten çıkıp bütün atar damarlar onun bölümü olmakla kalbe ulaşması açıktır ve toplardamarlar her ne karaciğerden çıkıp büyürse onlardan atar damarlara menfezler vardır.

hiddetliyse şiş olduğunu gösterir. Eğer humma kulunçla birlikteyse arpa suyu içmemelidir; zarar verir. Muhtemelen tavuk suyu verilme-
lidir ve yumuşatan çok yağlı lavman yapılmalıdır. Sonra arpa suyu ve-
rilmelidir.

Ancak demirhindi, kudret helvası ve yine bir çeşit *mannadan* ya-
pılan müshiller verilmelidir. Bazen onun üzerine kısa mahmude otu
konur (uygulanır). Bazen kısa mahmude otu içine gül suyu konarak
içirilir. Eğer madde yoğunsa, ağırsa, sabır gibi ilaçlar verilir. Onun ilaç-
larla yıkandığı belirlenir ve yıkama işi hindiba suyuyla tamamlanır ve
su ona yardımcı olur; sonra iyileşir. Ancak sarı helilenin de kullanıldı-
ğı söylenir; onun bu hastalıkta etkin olduğunun belirlendiği söylenir.
Çünkü o gözenekleri büzer. Sonra ishal yapar ve iç organlarını katılıp
sertleştirir. Şüphesiz daha sonra, tam olarak olgunlaşmayı sağlamak
gerekir. Nar suları, özellikle sıkılmış olan yağlarla zaman zaman veril-
mesi çok faydalı olur.

Müşhillerden menekşe ve kısa mahmude otundan müşhil yapılır
ve menekşeden 1 miskal ve kısa mahmude otundan 1 kırat alınır. Ba-
zen onun içine az miktarda nane konur; seçkin soğutan ilaçtan alınır;
içine kısa mahmude otu konur. Bu ilacın terkiibi şöyledir: kişniş, Hint
kamışı ve gülden 1,5 dirhem, kâfur 2 arpa tanesi miktarında kısa
mahmude otu ½ veya 1 danek; bu terkipler hastaya içirilir veya kudret
helvası 5 dirhem, bir çeşit mannayla aynı miktarda alınır. Şam elması
suyu ve ayva suyu gibi sular ve taze kişniş suyundan 1/6 kısım, diğer
sularla birlikte alınır; kudret helvasıyla birlikte bir çeşit kudret helvası
olan manayla bir araya getirilip; sonra 1,5 danek kâfur ile alınır. Yine
kudret helvasından 1 dirhem alınır ve ateşte muamele edilir ve bu
terkip üzerine kâfur ve kudret helvası ufalanır. Bir gece bekletilip ve
buhranın çözülmesinde, giderilmesinde kullanılır. Bu terkip bir tara-
fa konup, içindekilerin birleşmesi için beklenir. Daha sonra ondan 2
dirhemden 2,5 dirheme kadar alınıp hastaya içirilir. Şüphesiz manna,
yani bir çeşit kudret helvası, şeker kamışı şekeri ve tatlı sularla birlikte
hastaya verilir. Küçük mahmude otu ve kâfuruyla hazırlanan terkip
tatlandırılana kadar ondan ilave edilir. Kısa mahmut otundan 1 danek
konur, böylece hastanın idrarı nefesinin kötü kokması engellenir.

Yazın soğuk humması olan kişi kalın giysiler giymez. Eğer gece terlerse, bu maddenin çözüldüğünde kendini gösterir. Bu hummada öncelikli olarak hap kullanılması doğru olmaz. Ancak sonra pişiren ve dışarı atan ilaçlar kullanılır. Humma için alınacak olan haplar mide ilaçlarına benzer; nazik ilaçlardır. İlacın verilmesinde sayısına dikkat etmelidir. Şüphesiz humma zamanını hissetmelidir. Tedavi ile hastayı incitmemelidir ve önceden alınacak tedbirde hastalığın oluşabileceği sebep gözden kaçırılmamalıdır.

Humma Olan Kişilerin Beslenmesi

Bilinmelidir ki yüksek ateşle seyreden hastalığa yakalanmış olan kişilerin beslenmeleri rutubetli, taze, yiyeceklerle olur. Özellikle onların mizacı çocuktan daha nemlidir ve hastalık inatçıdır. Bundan dolayı onun mizacı çocuk mizacına benzer ve hastalıkta zıtlıklar vardır. Eğer nöbet olursa ve kişinin tabiatı kuruysa, elbette bozuk olan madde tamamıyla çıkarılmaz; hasta aksi takdirde tekrarlayan nöbetlerle karşılaşmak zorunda kalabilir. Bu nöbetler şiddetlidir ve elbette onun hastalığa uygun şekilde beslenmediği için hastanın içi boşalır. Eğer bu sırada beslenme olursa tabiat pişirmeyle ve artık maddeleri dışarı atmayla ilgilenir ve de hastalık kendi seyrini takip eder. Eğer hastalık uzun sürerse, beslenme işini hastalık bitimine kadar ertelemek gerekir. Beslenme için uygun zamanı ve nöbetin geçme zamanını beklemek gerekir. Ben bu durumdaki hastalarda bunun iyi sonuç verdiğini belirledim.

Bilinmelidir ki, beslenme ve alınacak önlemler nazik olmalıdır. Besinlerden cidden yoğun olanlar vardır ve aralarında bazısı çok da hoş olmayan etkiler yaratabilir. Bazısı ise yoğun olmasına rağmen çok hoş, latif bir etki oluştururlar. Ancak bunlar her ne kadar hoş etki yaratsalar da kişinin beslenmesini engelleyebilirler. Beslenmede cidden yoğun olanlar gerçekten beslenmeyi sağlayabilir.

Latif, hoş besinlerden vasat olanlar, nar suyu ve gül suyu cidden naziktir ve ince arpa suyu da ince, hoş besinlerdendir. Yoğun arpa suyu, soğuk bakla suyu veya örneğin sumak, ıspanak, Yemen baklası ve benzeri besinler hafif yiyeceklerdir. Bunların dışında arpa çorbası orta seviyede yoğun yiyeceklerdendir.

Lezzetli yabani kuşların, tavukların kanatları ve yabani hayvanların budu ve piliç budu ve kanatları, keklik budu, rafadan yumurta, biraz

küçük balıklar ve onların yan taraflarından yapılan arpa çorbası ve yağlı ekmek, bu sıraya göre verilir. Bunlar hafif yiyeceklerdir, ancak güçlü besinlerdir.

Arpa çorbası güzel bir besindir. Şüphesiz bunların dışında daha katı besinlere doğru da yönelebilir. Bunlar daha sade, etkisiz olmayan yiyeceklerle karıştırılır. Belli bir düzende ve yumuşak ve hummayı artıran, susuzluğu teskin edenler hızla nüfuz edenler, yıkayanlar ondaki maddelerin tutulmasına sebep olmayanlar, yapıda kasılma oluşturmayanlar hastaya verilir. Bunlar onların sonuçta tortusu yoktur. Gözenekleri sıkı sıkıya tutmazlar ve onlarda daralma oluşturmazlar onları kapatmazlar; farklı kanallara geçiş olmaz. Bazen onlar balgam gibi parlar. Eğer bu unsurlar iyice pişmişse, şüphesiz yaşlı kişilere keşk çorbası içirilmesi gibi önlemler alınmasına ihtiyaç duyarlar ve bu önlem onlar için uygulanır; onlara su ve ballı su verilir. Eğer tıkanıklıklar varsa, suyla ona nüfuz etmeğe çalışılır. Onlarla yapısı cilalanır kapalı olan delikler açılır. Ateşin düşürülmesi de tedavide gerekli adımlardandır. Şüphesiz, hastanın gücü azdır, ancak onun gücünün çok fazla artması için gayret sarf edilmez.

Ballı sirke de tedavide kullanır. O daha yoğun ve daha besleyici ve hastalık için daha güçlü bir son vericidir; yapıyı cilalar. Ondan sıcaklık oluşmaz. Bal sıcak iç organları için bal zararlıdır. Ancak bal aslında hastalığı keser. Bal hurma balından daha temiz ve daha iyidir. Baldan biraz yenir; yapıyı cilalar, parlatır. Aynı zamanda ballı sirke tatlıdır; şekerlidir. Lakin ballı sirke üzerinde şeker daha az etkilidir. Bazen o tırmalanma oluşturur. Bal had derecedeki hastalıklarda saklıdır ve biz hastaya yalnız arpa suyu içiririz ve ballı sirke için söylendiği üzere biz hastaya yalnız arpa suyu içiririz ve ballı sirkeyi söylendiği üzere, içiririz.

Nazik tedbirler hastalığın maddelerinin pişirilmesi için gereklidir ve tabiaten onun pişirilmesi, eritilmesi ve dışarı atılması mümkündür. Öncelikli olan inceltilemeyle latifleştirilmesiyle ona ne zaman son verileceğidir. Sen tabiatın ne zaman yoğunlaştığını belirlemelisin. Şüphesiz bu şekilde hükmetmekten de öldürücü olabilir. Kan almayla latifleşme, inceltilemeyle tamamlanır veya karın boşaltılır veya lavman yapılır veya teskin edilmesi gereken ağrı teskin edilir. İhtiyaç olan

kötü olandan kurtuluş oluşur. Sonra gerekli besinleri vermek gerekir ve diğerleri engellenemez.

Ağır olana karşı tedbir gücü azalmaktadır. O hastalığın başlangıcından itibaren farklılaşarak, yoğun zarar oluşturur. Şüphesiz yazın açılıp, çözülecek çok fazla yiyeceğe ihtiyacı vardır. Şüphesiz güç naziktir. Bazısı çok tekrar eder. Çünkü ondaki çözülme farklı farklıdır ve onun karşılığının da farklı farklı olması gerekir. Kışın oluşanın tersi olur. Şüphesiz kışın biraz besini çözer. Onun bedelinin çok olup olmadığından emin olamazsın. Sonra eğer sindirilmiş besin parça parça atılırsa onunla güç yeterli olur ve kısım kısım ondan ayrılır. Sonbaharda kötüleşir. Bundan dolayı kuvvetin korunması ve maddenin atılması arasında içeride incelmeye ihtiyaç vardır; azar azar farklılaşır. Genel olarak ve öncelikli olarak, kuvvet zaafı da vardır.

Bilinmelidir ki, şüphesiz o güç yiyecekleri parçalamazsa yiyeceklerin incelenmesi ve tatifleşmesi gerekir. Ancak güç buna dayanamaz. Eğer sıcaksa, tedavi yararlı olmaz. Şüphesiz onun tedavisi bilindiği gibi olur. O tedavi gücü değildir. Çünkü doktor ve aletlerin güce erişmesinde hizmet eder. Eğer bunu tasavvur edersen, hastalığın cidden had derecede olup olmadığına bakmak gerekir. Eğer bu yakında bitmişse, son bulmuşsa, hiddetlidir. Kuvvetli azalmamıştır. Başlangıcından nihayete kadar gücünün uzaması gibi, devam etmesi söz konusudur. Kuvvette görülen korkutucudur ve madde üzerinde yönlendiricidir ve güçlü besinle meşgul olmaz. Muhtemelen tedbir nazik olmalıdır. Asıl yiyecek terk edilirse özellikle buhran gününde ise böyle olur.

Şüphesiz hastalığın had derecede olduğunu görürsen cidden hastalık muhtemelen mutlaka had derecededir. Biliminin yanı sıra, kas-tedilen gaye nazik tedavidir. Özel buhran gününde salep önemlidir. Eğer hastalığın kronikleştiğini veya müzminleşmeye yaklaştığını görürsen, hafif tedbir almamalıdır. Şüphesiz güçlü olan hafif tedbirler sona erdirilerek, iyileşme olmaz. Ancak burada sana öncelikle daha yoğun olan grupları bir araya toplayan tedbirler gereklidir ve böylece sona yaklaşılabilir. Sen onları maddenin üzerine uygularsın ve başka bir şeyle de ilgilenmezsin.

Eğer kuvvetin güçlü olduğunu bilersen bu durumda tedavi gül suyu ve diğerleriyle kısaltırsın ve eğer o 7 günü geçmişse ve özellikle de

şişli hummalardansa şüphesiz zaaf tan korkmalıdır; arpa suyu vermeyi kısa kesmelidir. Eğer hastalığın durumu söylendiği gibiyse, fonksiyonun artıp güçlenmediğini ve muhtemelen gözlemle onun artmaya meylediğini incelemeye, hafiflemeye meyli olmadığını anlarsın. Öncelikle hastalıkta beslenme ve güçlendirmenin gerektiği kabul edilir. Çünkü aksi takdirde o pişmenin manası yoktur ve kusmanın önemi yoktur. Ancak onun fonksiyonun doğal olması, yani doğal fonksiyonunu yapması veya yapamamasının bir anlamı vardır. Biz onun fonksiyonlarındaki işleyişine bakarak beslenmenin ne derecede doğru yönlendirildiğini anlayabiliriz. Ancak biz hastanın güçten düşmesinden korkmadan onu uygun şekilde beslemeye devam ederiz.

Söz konusu ettiğimiz bedenler, dediğimiz gibi, birbirine zıt önlemler gerektirebilir. Özellikle eğer çok yemek alışkanlığı varsa o hastalar beslenmezse, beslenmeyi bıraksa da, muhtemelen bunu yapması zor olsa da, hastalık bittiğinde, fonksiyonlarının sorunları bitmiş olmaz. Çünkü onların güçlerinde zaaf oluşur ve zaaf dolayısıyla hasta bayılır ve ölüme yaklaşır. Eğer onlar güçlüyse ve zayıflama olsa burnun incelmesinden onda et kaybı olduğu anlaşılır. Onda zayıflık, halsizlik oluşur. Bazen yapışkan safra mideye oraya ulaştığında, öncelikli olarak, onda baygınlık oluşur.

Etleri (kaslar) mükemmel olan insanın, ancak, eğer besini kesilse, beslenmesine son verilse, zayıf düşer ve onda gevşek bir yapı oluşur. Besine engel olma ihtimali cidden zayıftır. Hastanın besini terk etme konusunda sabrı yoktur. Dolayısıyla kişide zayıf düşme, beslenmekten değil, ancak midesinde oluşmuş acı ve elemendir. Hastada bunlara baş ağrısı da ortaklık eder. Bunlar olması olanaklı olanlardır. Bu hastalar bazen arpa suyu ile tatmin olurlar; bazen de onlara nar suyu ve benzerleri karıştırılarak verilir. Onlar mide ağzını güçlendiren maddeler olmalıdır. Bazen yemekten önce bunlar ve benzerleriyle mide ağzının temizlenmesine karşı çıkılır. Hasta, eğer çok zayıf düşmüşse, onda bayılmaya yakın bir durum hâsıl olabilir. Sebep onun yoğun zayıflığı değilse, muhtemelen mide ağzına gelmiş olan safra olabilir. Ballı sirke çok miktarda su ile karıştırılarak veya şarap çok miktarda suyla karıştırılıp hastaya içirilir. Safravi hıltlar adeta fişkirir; safravi hılt çok fazlaştığında ise güç düşüşü meydana gelir. Eğer kabız yapan bitki öz sularından verilirse hasta sakinleşir.

Yaşlı ve zaafî olanlar ve de çocukların açlığa sabrı yoktur. Ancak orta yaşlılar çok sabırlıdır. Onlar geceleri sabrederler ve özellikle, organları geniş damarlı olanlar, soğuk havada açlığa karşı dayanıklıdır.

Doktorlar, çoğunlukla başka sebeplerden bu gibi hastalarda hataya düşerler ve öncelikle hastanın beslenmesini engellerler. Onların kişi güçten düşüp zarar gördüğünde ancak bu yanlış tedavilerine son verdikleri bilinir. Bu durum 2 bakımdan hatalıdır. Ancak hasta başlangıçta beslenirse bu yanlıştır. Bu yoğunluk oluşturur ve bu hastaya ağır gelir; ayrıca bu yoğunluk hasta için yararlı da değildir.

Bir hastalığa ulaşmak için (onu belirleyebilmek için) her yönden safraya gelenlere, bu doluluktan oluşan uykusuzluğa, pişmenin olmasından olan yoksunluğa, fazla gaz oluşmasına, çok fazla doluluk olup olmadığına, maddenin sıkışıklığına ve keskinliğine ve onların buharlarına bakılarak, hastanın durumu belirlenir. Hastalar mevcut olmayan sesleri işitir; hareketlerinde çok farklılıklar olur; olmayan şeyleri hayal ederler. Mide ağzında olan birikimden kaynaklanan titremeler olur. Nefislerinde midedeki doluluğun yarattığı sıkıntı vardır.

Ballı sirke ve arpa suyu içilmesinin prensipleri: Arpa suyu onun için-deki su değildir; onun ne şeklen ne de güç olarak suyla alakası yoktur. Ancak bu sıvı tedavide kullanılır ve yararlı olduğu için de kullanılan bir maddedir. Arpa, 20 sekerce su dolu bir kabın içine konur; onun toplam miktarı arpayla birlikte 21 sekerce olur ve yaklaşık 15 ölçü kalana kadar pişirilir; suyun rengi hafif kırmızılaşır. Bundan az bir miktarı hastaya yedirilir. Bu nemli bir terkiptir. O yıkanır ve fazlalıkları alınır; mutedil bir şekilde soğutulur. O arpadan elde edilmiş olup, ince bir yapıdadır. Eğer çok fazla pişirilmezse, sertliği, katılığı geçmez; ancak çok fazla pişirip yapışkanlaştırmamakta gerekir. Bu genellikle yiyecek gibi hastaya verilir, ancak pişirdikten sonra yıkamak gerekir. Genellikle, midenin cevheri soğuksa o ekşime oluşturur. Eğer midede garip bir sıcaklık varsa ve çok kötü mizaçlıysa, yine ekşime yapar.

Kabuklu arpadan alınıp hazırlanan arpa suyu içinde kabuklar vardır ve içine hastayı güçlendirecek şekerin yanı sıra, ballı sirke de konur. Daha sonra üzerine ekşi sirke ve aynı miktarda çok keskin sirke konur ve pis kokulu şeker ilave edilir. Muhtemelen üstü açık olarak bir tarafa bırakılır. Sonra sıcak buhara tutulur veya onun altına sıcak kül konur.

Ancak çok yakıcı hale gelmeden şeker sirke içinde sertleşir. Sonra taş gibi bir araya toplanır Bu halde terkip 1 saat kadar bekletilir. O çok sıcak değildir. Daha sonra bu terkip şeker ve sirkeyle karıştırılır. Sonra üzerine 2 parmak su konur ve belli bir kıvama gelene kadar kaynatılır.

Ballı sirke ve arpa suyu birbiriyle iyice özleşir. Bunlardan arpa suyu genellikle kötü olandır. Kuru tabiatlı olanların arpa suyu içmemesi gerekir. Ancak, içmesi gerekiyorsa, daha önce lavman yapmak gerekir. Bu terkip midede ekşime yapar ve içildiğinde titreme oluşturur. O ekşiten özellikte olup, kereviz kökü ve benzerleriyle pişirilir. Ona biber gibi bir şeyler de ilave etmek gerekir. Özellikle eğer mide çok nazik ve sıcaksa bu gereklidir.

Eğer şiş çoksa, bunlara biraz sıcak, yakıcı sirke ilave edilir. Ancak eğer ballı sirke bir defa içilirse, hıltları keser ve fazlalıkları atar veya pişirir. Hastaya ondan 2 saat sonra, şikâyetine son verecek zikredilen yıkama işlemi için ince keşk suyu verilir ve mide onunla adeta cilalanmış olur. Hastadaki fazlalıklar idrar ve terle atılır. Baygınlıkta ballı sirke içirilmesinin zararı olmaz. Şüphesiz midenin içindeki besini farklılaştırır. Daha önce, rutubetlenmeyi artırmak için gül suyu üzerine arpa suyu içilmelidir. Eğer bedende ve dilde kuruluğun hâkim olduğu görülürse, bazen bu durumda onlardan önce, tabiatı gevşetip yumuşatan şeyler verilmelidir; her 2 saatte bir demirhindi suyu gibi bir şey hastaya verilmelidir.

Çok Şiddetli Olan Hummaların Tedavisi: Yumuşatan, gevşeten, idrar attıran, pişiren, olgunlaştıran önlemler öncelikli olmalıdır. Bunlardan sonra, dışarı atmaya sağlayan ilaçlar ve zikrettiğimiz besleyen ilaçlar da öncelikli olarak hastaya verilmelidir.

Ancak onun şiddetli sıcaklığının soğutulması gerekir ve havayı soğutmak için hastaya soğutan yiyecekler ve de onu germeyen, kasma-yayan yakılar ve ilaçlar ve güzel kokulu maddelerle, örneğin keten tohumu öz suyu, ayva tohumu salgısı, eşek baklası öz suyu ve ağızdaki susuzluğu gidermek için meyan kökü ile ağza masaj yapılır; ağız onlarla ovalanır. Çünkü hastanın boğazının had derecede rutubetli kalması gereklidir. Kuru olmamasının gerçekten yararı vardır. Bazen Hint kavunu öz suyu, hıyar, şarap, gülyağı ile yararlı kâfurudan büyük bir miktar alınıp lavman yapılmasında yarar olabilir.

Havanın mümkün olduğu kadar soğutulmuş olması gereklidir. Ancak havanın soğutulmasında oluşabilecek sıkıntının da engellenmesi gerekir. Bu da birçok merhemle uygulanmasıyla sağlanabilir. Yapı çok soğuksa ısıtılır. Havanın soğutulmasıyla oluşacak sıkıntı giderilebilir. Bu da birçok merhemle uygulanmasıyla sağlanabilir. Çok donmuş, üşümüş olan dokunun üzerine söz konusu merhemler yayılır. Örneğin, evin duvarlarının sıcak çamurla kaplanıp, çamurun içine soğuk keten tohumu konması gibi. İçinde kaynak suyu, yağmur suyu konmuş fiskiye suyu ve tatlı su kaynaklarından alınan sularla havuz veya gölet gibi oluşumlar yapılır ve bunların üstü kapatılır. Tabaristan'dan getirilen bir örtü bahçenin diğer tarafına yayılır. Üstüne ayva, reyhan ve gül suyu konur ve yine onun üstüne elma nilüfer, gül, menekşe konur; sıcak soğuk meyveler de konur, örneğin elma ve ayva gibi. Onların üstüne gül suyu ile güzel kokulu bitkiler ufalanır. Onların üstüne söğüt, üzerine sandal ve kâfur dökülür. Onların üstüne de ıtır şerbeti sıvı olarak dökülür. Burada hasta oturtulur. Bu bir hava tedavisidir (Güzel kokularla tedavi).

Ancak besinlerle tedavi de bilinmelidir. Su kabağı suyu, özel kavun suyu, hıyar suyu, bir nevi hıyar olan kasad suyu veya marul sirkeyle muamele edilerek hastaya verilir. Bu terkip susuzluğu bastırır; sakinleştirir. Yine yağlı ekmek inek sütünden yapılmış peynir suyu alınır. Sonra iyice süzülerek hastaya verilir. Eğer terkip soğutulmak istenirse, tatlı ve ekşi nar suyu, koruk suyu, Şam dutu suyu, ekşi limon suyu, tuz koymaksızın, ekşi turunc suyu, amberbaris suyu ve benzeri sular alınıp hastaya verilir.

Ancak lapalar ve yakılar bilinen öz sularıyla hazırlanır; özellikle taze gül suyu, sandal ve kâfur ile gebere suyu, hindiba suyu soğuk kitre zımkı ile ve keten tohumu öz suyu, sirkeyle, gül suyu ile ve buna benzer sularla kullanılır. Soğutucu özellikteki sularla karaciğeri soğutan ilaçlar vererek büyük bir tedavi yapılır. Bu tedavinin büyük faydası vardır. Eğer onda (karaciğer) denge oluşursa hasta da sağlığına kavuşur. Bazen hastalığın sağlığı suyla sağlanır.

Eğer hastalık iner ve öksürük olursa veya başta ağırlık veya gerilim varsa, bu çoğunlukla çok fazla buharın orada olduğunu gösterir. Bundan dolayıdır ki, baş üstüne su veya sirke konmamalıdır. Muhtemelen

bu durum dolayısıyla buharlı sularla başı çok fazla ısıtmamalıdır. Eğer başa zararlı madde inmemiş ve bizim zikrettiğimiz böyle bir şey başta oluşmamışsa, pişmiş şeylerden bazı şeyler başa lapa şeklinde uygulanabilir. Ancak bazı lapalar, örneğin yoğurt ve sütle hazırlanan terkiplerin başa uygulanması zararlıdır. Şüphesiz bazen başa böyle uygulamalar yapılır ve sen de yaparsın.

Başta buharlarla oluşan doluluk oluştuğunda rutubet yoksa muhtemelen bu durumda olduğu gibi, bazen zarar vermez; yararlı olabilir. Uyku ve uykusuzluk hali burunda rutubet ve kuruluştan anlaşılır. Uyku ve dinlenme veya burun nemi muhtemelen görürsen, merhemler ve lapalar uygularsın ve maddenin aşağıya çekildiğini belirlersin. Yüzde ve burunda kızarmanın burun kanamasının hiçbir sakıncası yoktur. Karaciğer yakılarla soğutulmalıdır. Eğer üşüme varsa, terleme ve çözülmenin o vakte tesadüf etmemesi gerekir. Muhtemelen bunu görmen gerekir ve bu bazen hastalığın uzamasına sebep olur. Bunun yanı sıra, bazen hastalık uzun sürer, ancak onların hiddetinden emin olmak gerekir ve hummaların had derecede olmasından ve bağırsaklarda yırtık oluşmasından korkmak gerekir. Şüphesiz gücün zaafa uğraması artar ve tabiat fazlalıkları bağırsaklara göndermekte ve fazlalıklardan gerekli olan alıp, geri kalanı atmakta başarılı olamaz. Bazen fazlalık maddeler bağırsaklara geri döner ve midenin üst tarafında (hypocondria) sıkıntı yaratır ve orada birikip şiş oluşturur. Baş ağrısı oluşturur. Bazen haşhaş şarabıyla çok fazla zarar veren ince maddenin pişmesi sağlanır ve bu ilaç hastaya uyku verir.

Tedavisi Zorlayan Hummalardaki Arazların Açıklaması

Öncelikle olarak, hummaların şiddetli arazları ve tedavileri hakkında konuşalım. Sonra had derecedeki hummaların ayrıntıları hakkında açıklama yapalım. Bu arazlar, örneğin soğüğün nüfuz etkisi, titreme ve kasılma ve örneğin çok terleme, çok fazla burun akıntısı, örneğin şiddetli kusma, zaaf yaratan dışarı atma, örneğin helak eden susuzluk, örneğin çok fazla peklik, örneğin sebepsiz zayıflık ve örneğin dilde sertlik, ağız yaraları, örneğin tuzlu aksırık, zorlu baş ağrısı, aralıklı öksürük, peş peşe öksürük, mesela arzu düşüklüğü, doymama hastalığı, cinsel isteğin artması, cinsel arzu bozukluğu, hıçkırık gibi.

Çok Fazla Olan Titreme ve Kasılma

Bu durum terlemeyle bağlantılı olarak meydana gelmiş olabilir. Şüphesiz bu durumda hızla düzelir. Onun tedbir almaya ihtiyacı yoktur. Buhran dolayısıyla meydana gelenin arazını atmaya gerek yoktur. O zaaf veya başka benzeri sebeplerden meydana gelmiş bir şey değildir. Bazen etrafla (eller ve ayaklar)bağlı olarak, sakinleşir. Elle ve üstündeki giysilere hafifçe dokunularak, hasta sakinleştirilir. Dereotu veya papatya merhemiyile ihtiyacı olduğu kadar el ve ayakları ovalanır ve hasta güçlendirilir. Eğer hummalar varsa, başka şeylere ihtiyaç vardır. Çoğu kez hastanın el ve ayakları bağlanarak ve papatya yağı, süsen köküyle yapılan merhemlerle el ve ayaklar ovulur.

Hastalardan güçlü olanlarda kakule, kunduz testisi otu, sedef otu, pelin otu, yarpuz, boraks, sivri biber, nezle otundan yapılan merhemler bazen de üzerine uygulanır. Hardal ve şeytanterisi onların üstüne dökülür. Bazen bu ilaçlar suda pişirilir; sonra yağ onun içine karıştırılır. Tere suyu burada nefesi güçlendirir. O tek başına veya onun içine konan balkabağı yağı ile uygulanır. Aynı zamanda nane veya ballı sirke ile mide soğutulur.

Yapılan bu terkipin yoğunlu özellikleri iyidir; kuru dereotu alınır ve sarı sakız ve sedef otu, yarpuz, biber, nezleotu, kanın şarap içinde iyice pişirilir. Sonra onun yarısı susam yağı içinde pişirilip, suyu bertaraf edilir; sadece yağı kalır. Bu terkip merhem olarak kullanılır.

Bu yağ güçlü yağlardandır. Arap zamkı yağı, pelin otu yağı, kara pelin otu yağı, süsen yağı, sarı sakız yağı alınır ve onun içine 1 ukiyeden 3 dirheme kadar sivri biberden 1 denk ufalanarak, içine nezle otu konur. Yağ içinde pişirilmiş pelin otu veya zeytinyağı içinde pişmiş kereviz şeklindeki bu terkipler cidden yararlıdır.

Bazen tedavi için içeceklere ihtiyaç vardır. Çoğunlukla sıcak sudan çok miktarda içmek ve buhar üzerine yüzünü tutmak sakinleştirici olur. Eğer hasta bunlarla sakinleşmezse, hastalığı oluşturan madde daha yoğun olmasını istersek, anason, suyu içine yarpuz, kereviz, mastika, tere, dereotu konup pişirilerek, meyve suyu buharıyla uygulanır. Yine bu terkip içinde pelin otu, kara pelin otu, dereotu, bataklik sazı, sedef otu, mercanköşk, kustus ve bazı sıcak tohumlar kaynatılır. Bütün bu ilaçlar güçlü idrar söktürücü ve sarsılmayı, titremeyi teskin edicidir; sakinleştiricidir.

Dört günde bir gelen titreme ve ürperme şeklinde görülen nöbetleri ve benzerlerini sakinleştirmek için 1 miskal kustustan sıcak suyla içilir ve aynı miktarda ağaç mantarından sıcak suyla içilir. Ağaç mantarı bu hastalık için yararlıdır. Bazen onunla birlikte az miktarda afyon da verilir ve hasta uyutulup terletilir ve yoğun titremeleri, sarsılmaları ve ürpermeleri böylece engellenmiş olur. Bunun dışında yine süsenden 1 miskal alınıp, sıcak su içinde verilir. Yine 1 miskal ardıç sıcak suyla verilir. Yine 1 miskal temiz suyla kereviz verilir.

Terkip şeklindeki olan ilaçlardan 4 günde bir gelen nöbetler için tiryaklardan da kullanılanlar vardır. Yoğun tiryak, kimyon, yarpuz, biberler, şarap keskin balla, örneğin sedef otu, şeytantesi, nezle otu ve biberle terkip şeklinde hastaya verilir.

Yatarak Verilen İlaç: Nöbetten 1 saat önce hasta düz bir şekilde bir yatak veya rahatlayabileceği bir yere yatırılır ve ateş üzerinde ısıtılmış bir örtü üzerine örtülür. Yukarıdaki maddelerin her birinden bir kısım alınır ve iç yağı ile macun yapılır ve ondan bakla büyüklüğünde alınıp içilir. Yine çavşır, kunduz hayası, yabancı havuç, şeytantesi, nezle otu ve afyondan eşit miktarlarda alınıp, önceki gibi, hastaya verilir.

İyi Bir Reçete: Bunun gibi bir reçetede şöyledir: çavşır, ballı sirke, şeytantesi, Kirman kimyonu, kereviz tohumu, biber; her birinden 1,5 miskal, lotus meyvesi, safran, zeravent, kunduz hayası, sütleğen, sarı sakız, çörek otu, zencefil; her birinden 2 danek alınır; üzerlik ve nezle otundan; her birinden 1 miskal alınır ve balla macun haline getirilir ve sıcak suyla 1 fındık büyüklüğünde içilir. Bazen sıcak şarap içmek gerekebilir ve sıcak şeyler yemek gerekebilir. Dışarı atan yakılar, örneğin ayva ve hurmadan yapılan yakılar, lapalar yararlıdır. Muhtemelen yakıcı, sarsıntı, titreme olursa özellikle humma kötü, bozuk tanelerden oluşmuşsa bu yararlı olur.

Hummalardaki Çok Fazla Terleme İçin Alınan Tedbir: Buhranlı olan hummanın mümkün olduğu kadar kötü olmaması gerekir. Eğer mec-buri ve had derecede olursa canlanması ve soğuması gerekir. Şüphesiz, eğer, bunlar karışmıyorsa, soğuk yere dönmek gerekir.¹⁸ TM Uygulanan

¹⁸ TM: ilaçlar ve ısıtıcı gıdalar kullanılmasıyla da ishal olunur. Belki ürperme de yorgunluk olup ayrıca bila humma olur ise ona pis kokan hap içirilir; ondan şifa ortaya çıkar. Hummada arız olan aşırı ter tedbiridir. Aşırı terin nöbeti olanlarını olabildiği kadar tutma

tedavinin hemen nüfuz edip etmemesiyle ilgilenmek gerekmez; sonra nüfuz etmiş olabilir. Burada sebep idrarı ve onun artmasıdır. Bazen bayılma oluşur. Şüphesiz bu durumda ona masaj yapmak ve deriyi daha yoğun ovalamak gerekir ve bitotu yağı, söğüt yağı, gül yağıyla deri ovularak uygulanır veya meyvelerden yağ alınır; ayva, mazi, elma, yabani safran, gül, gül suyu ve benzerlerindendir; saflaştırılır ve bilinen şekilde yağ içinde pişirilip hastaya uygulanır.

İnce bitotu tohumu, gül suyu, pişirilmiş kehribar, hindiba ve benzerleri öğütülür ve saklanır. Bazen sirke suyuyla ve koruk özsuğu ile karıştırılır ve gül suyu, mazi, bitotu ve koruk iyice pişirilir. Bu terkip bilinen âlemin hayat suyudur. Eğer iş yoğunlaşırsa, soğuk özsuğuları ve zamkla muamele edilir; özellikle eğer bu sandal otu, kâfuru gibileriyle uygulanır; özellikle bu ikisine kokusunu artıran maddeler konup, içine sarı sakız konup, kar konarak kol ve bacakların üzerine uygulanır veya kol veya bacaklar kar içine sokulur veya soğuk su içine sokulup bekletilir.

Çok Fazla Burun Kanamasında Alınacak Tedbir: Mümkün olduğunca ondaki buhranı engelleyecek ani tedbirler almalıdır. Kol ve bacaklardaki had derecede hummalar ve burun kanaması engellenmelidir ve bunun için kanayan taraf üzerinden hacamat yapılır. Sonra bu kısma tedavi uygulanır. Sen mümkün olduğunca kanın hapsoldüğü kısmı soğutursun; hacminin artmamasını sağlamak için kanın burundan damla damla akmasını sağlarlar. Burun kanaması kısmında zikredildiği gibi, kan burnundan damla damla akar. Eğer bunun uygulanmasında engel varsa, başın orada burun kanaması kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. 4 günde bir nöbet gelen kişide burun kanaması olduğunda bilinen burun kanaması ilaçlarına ihtiyaç vardır. Şüphesiz dördüncü gün iyi olacaktır. Eğer ifrat olmasından korkarsak, dediğimiz gibi yaparız.

Yoğunluk Oluşturan Nöbetlerdeki Kusma Tedavisi: Buhran şeklindeki durumlarda, zorunlu olarak son verilemediğinde, bazı durumlarda kusma kesilir. Hasta kusarsa, baygınlık geçirebilir. Mevcut hıtların

---

ve önlemek layık olmaz. Ama ter sınırı aşır tutulmasına zorunluluk sebebi olsa gerekli olur ki onun yeri havalandırılmalı ve soğutulmalı ve ondan bıkkınlık hasıl olmaz ise soğuk yerde tercih oluna yani hasta salıncağa konulup kumlatılmalı.

atılabilmesi için ballı sirke ve sıcak su gibilerinden yardım alınır. Bazen ballı sirke yerine tarçın kullanılır. Ballı sirke ve bazı tohumlar birlikte kullanılır. Eğer içilen madde karışık ve ağırsa, yoğunsa, hasta sabır ve bazı yakılarla tedavi edilebilir. Eğer içilen terkip yoğun değilse, sadece ballı sirkeyle sıcak su verilir ve sonra nar suyu içirilir. Şüphesiz daha sonra 2 defa kusturulur, hatta denge sağlanır ve sakinleştirilir. Aynı zamanda nane, nar taneleriyle içilir. Bazen mide soğutmak sakinleştirir. Meşe mazısı gibi şeyler tedavi için uygulanmaz ve mazi kusmak ve sakinleştirmek mümkün olur. Onun ekşiliği, içilince kabız oluşturur. Şüphesiz içmeyi artırmak hastanın içindekileri kusması içindir. Eğer kişinin içindekiler, aşağıya doğru yoğunlaşıyorsa, bazen kusmayla mide güçlenir. Şüphesiz safra kusarak çıkarılırsa, içilen şeylerden önce, kabız yapanlardan almak mümkün değildir. Burada yakılar yararlı olur. Örneğin mazi ve nar kabukları ve benzeri kabuklardan alınıp, sirkeyle karıştırılıp içilir. Çok fazla sevdavi hıltı kusmak için, sirkeye batırılan süngerle masaj yapılır ve mide üzerine masaj uygulanır. Şüphesiz kötü kusma kısmında zikredilen ilaçların alınmasına daha fazla olarak ihtiyaç vardır.

İshal yapan Maddelerle Alınan Tedbir: İshal kısmında bu arazlar hakkında gerekli bilgiyi verdik. Aç karına kavrulmuş bezelye yemek verilerek, buna yardımcı olunur. Kitre zamkıyla pişmiş fasulye ve mercimek birlikte alınıp üzerine su ilave edilir ve bu özellikle de ekşiye nar taneleri konur.

Çok Fazla Susuzluğa Neden Olan Hummada Alınacak Önlem: Başa cidden soğuk yağlar uygulayarak soğutmak gerekir. Başın üstü yağlanır. Buna engel olunmamalıdır. Meyve sularıyla da soğutulur. Bunun için ayva çekirdeği salgısı gül yağıyla karıştırılıp, ağızdan verilir veya kayısı suyu hıyarın içine acur içi, kabak, kara marul tohumu, meyan kökü kullanılır ve susuzluk için *Akrabadin*'de yazılanlar kullanılır.

Çiğnenmiş ve kaynatılmış demirhindiden susuzluk için verilir. Bu terkip kuruluktan kurtarır ve uykusuzluğa ve sıcak kesip uykusuzluğa son verir.

Onlarla Oluşan Hafif Uyku (Dinlenme)

Hastalık oluştuğunda ve benzerlerinde hafif dinlenmek gerekir. Seslerin, aşağı organların nemlenmesine sebep olunmadığı takdirde,

ağrıyla bağlantısı olur. Mutedil tabiatla olan ilaçlarla gevşeme oluşturulur. Omuzlar ve omurga arasından hacamatın gerekli olduğunu görürsün.

Baş Ağrılığı

Tedavi için başın üzerine yoğurt uygulanır veya başa yağ uygulanır ya da lapa veya aksırtıcı, muhtemelen lapalardaki buharlar, papatya lapası gibi ilaçlar uygulanır; içinde menekşe ve tanecikli veya tanecikli olmayanlar da kullanılır.

Hummalar ve Benzeri Hastalıklardan

Şikâyet Edenlerin Uykusuzluğu

Ancak hastaya menekşe yağı ile marul tohumu yağı, nilüfer yağı, kabak ve baş ağrısında kullanıldığı bilinen uyuşturuculardan koklatmalıdır; rutubetli buharlar üzerine hastayı eğip nilüfer, güzel avrat otu, ufalanmış tatlı fesleğen ve senin işlevini öğrendiğin rutubetli kokulu maddelerden koklatmak iyi gelir. Aynı zamanda, onun haşhaş içmesi ve yalaması engellenmemelidir. Daha sonra 2 eline doğru ışığı yoğunlaştırmalı; çevresi iyice aydınlatılmalıdır; etrafındaki mevcut sesler ortadan kaldırılmalıdır. Hastanın kol ve bacakları bağlanmalıdır. Eğer bu bağların düğümleri sıkıntı veriyorsa hızla bağlar çözülür. Hastaya uyku bastırır; gözleri yarı yarıya kapanır. Hasta uyur. Eğer nöbet hafiflerse ve hasta sakinleşirse veya nöbetin yoğunluğu devam ederse, hastanın yüzü soğuk suyla yıkanır. Kara haşhaş, güzel avrat otu gibi bazı ilaçlar alınıp, pişirilir. Bu terkibe boraks da katılır. Suyla hepsi pişirildikten sonra, hastaya verilir. Bu terkip uykusuzluk için çok iyidir. Sarıyonca, köpek papatyası, haşhaş yıkanıp kavrulup buharı hastaya koklatılsa ağrı kesici olarak yararlı olur.

Hummada Görülen Göz Kapağı Ağrıları

Eğer hastalığın başlangıç evresinde midede fazla safra görülmüşse, hastaya biraz ballı sirke ve elma şarabı içirilir.¹⁹

Dilin Sertliği ve Yapışkanlığı

Hastanın dilinde yapışkanlık olduğunda bitotuyla ovulur veya yalancı söğüt, badem yağı ve şeker kamışı ile ovulur; hatta biraz tuzla ve gülyağı ile iyice temizlenir. Şüphesiz bu uygulamayla hasta hafif-

¹⁹ TM: Hummalarda arız olan kalp ağrısı tedbiridir.

ler. Bundan sonra dildeki sertliğin yanı sıra, yapışkanlık da giderilmiş olur. Muhtemelen kuruluk oluşursa, ağza taze ve yaş sebze uygulamalıdır ya da erik veya benzeri meyveler hastaya verilmelidir ya da Hindistan'dan getirilen tuz uygulanmalıdır. Onun rengi tuz rengindedir ve bal gibi tatlıdır. Onun üzerine *orchiganis* denenden bakla miktarında alınmalı ve dili rutubetlendiren ve ağzın kurummasını engelleyen ayva çekirdeği hastaya verilmelidir. Hastanın ağzını çok açmaması gerekir. Ancak onu iyice yalamamalıdır, çünkü bu ve benzerleri dili kurutur.

Hummalarda Oluşan Tuzdan Dolayı Aksırma

Bazen tuzdan dolayı olan aksırma hastaya çok büyük zarar verir. Şüphesiz tuz hastaya eziyet verir ve başı doldurur; gücü zayıflatır. Bazen burnun akmasına sebep olur. Bu durumda yüze, göze ve buruna masaj yapılmalıdır. Ağzı açıp yanakları yoğun bir şekilde ovalamalıdır. Başı çekip uzatmalı ve yanlara çevirmelidir; kol ve bacakları da bastırarak ovalamalıdır. Kulak içlerine sıcak yağ damlatılmalıdır. Kaslar rutubetlendirilmelidir. Hastaya meyve yedirmelidir; kafanın altına ısıtıcı nesneler konmalıdır. Uykusunda sık sık rahatsız edilmemelidir; hastayı incitilmemelidir. Onu had derecede yoğun kokulardan korumak gerekir; ona iyi kalitede hurma, buğday ve deniz süngeri koklatılmalıdır.

Hummada Arız Olan Baş Ağrısı

Bu hastalıkta kol ve bacaklar ve özellikle uyluklar nemlenir; bağlanır ve ayaklar ovulur ve maddeyi aşağıya çeken yakılar uygulanır ve baş bilinen soğutucularla desteklenir. Eğer iniş olmaz veya öksürük yoksa başa gül, menekşe, soğuk ayva yaprağı ve benzerleri pişirilerek uygulanır. Eğer hasta burnundan konuşmuyorsa, hastaya soğutan yumuşatıcı ilaçlar uygulanır; örneğin papatya gibi. Uyuşturan haşhaş gibi ve değıştirmeyen, ancak yok olmayı sağlayan sütler de aynı şekilde uygulanır. Eğer hastanın gücü yerindeyse koyun sütü verilir. Eğer zayıfsa, kadın sütü de verilir. Süt hastanın doluluğunun yanı sıra, rutubetini giderir. Aynı şekilde, dişi keçiden alınan süt uygulanır. Ayrıca dumanlı buharı olan ve başı kuru olana ve uykusu az olana rutubetli şeyler verilir. Eğer başında buharlı rutubet varsa onu aşağı çekecek yakılar verilip lavman uygulanır ve aşağıdaki organlar hatta testiste yoğunlaştırılır.

Öksürük Hakkında

Eğer sıcak ve kuru öksürük varsa hastaya ağızdan öksürük hapları ve yalanarak ve koklatılarak uygulanan ilaçlar verilmelidir; örneğin haş-haş gibi. Soğuk olan nişasta ve benzerleri verilir. Soğutan nemlendiren kefen bezleri, halis gül yağı, keten tohumu öz suyu, eşek baklası öz suyu ve benzerleriyle uygulanır.

İştihâ Kaybı

Bazen mide ağızındaki hilt sebebiyle hastanın yeme arzusunu kaybeder; midede geri kalanlar dışarı atılmaz veya boşaltılamaz. Çoğunlukla boğazın içine parmak sokulup midedeki sıkıntı yapan şeyin atılması yararlı olur. Özellikle eğer yemek borusunda zararlı bir şey oluşursa veya ekşime varsa kusma yararlıdır. Bazen çok fazla zaaf olur. Burada ne yapılması ve mizacın nasıl tedavisi gerektiği bilinmelidir; ona güzel iştihâyı düzeltecek hoş kokularla yaklaşılmalıdır. Örneğin suyla ıslatılmış ve kavrulmuş buğday kokusu veya suyla karıştırılmış, sirke kokusu gibi ve ısıtılarak verilen sos (yemek üzerine konan) ve biraz şarap iyi gelir. Ağız yaralarına mazı kokusu ve o sirkeli balık hapları ve benzerleri cidden yararlıdır. Birinci günden sonra, ağızdan alınan maddeler verilir. Onların içinde pelin otu ve bilindiği üzere sabır vardır. Demirhindiği iyi yağlarla vermek yararlıdır.

Oburluk Hakkında

Hastaya kokular koklatmak, mesela kaliteli Ermeni toprağını sirkeyle karıştırılıp, hastaya koklatılır. En kaliteli undan yapılan sıcak ekmek, kavrulmuş etler hastaya verilir. El ve ayakları sıkı sıkıya bağlanır; kulakları ve saçları çekilir; rutubetli, soğuk pişmiş lapalarla yaralar tedavi edilir. Şüphesiz birçok oburluk hastalığı olanların midelerinin ağızında his yoktur. Çünkü oraya gelen his yayılmıştır, ancak vücut dağılmamış his ister ve [iyileşmek için] zorunludur.²⁰

²⁰ TM: Ona kafadan his götürür ve bütün organlar aç olmakla gıdaya istek olur ve mide ağzı his yokluğu nedeniyle gıdayı tekadیر eylemez; dillerinin mevadi tedbirleridir. Gerek olur ki onların sevad-ı elsineleri olduğu gibi bırakılmayıp belki bildiğin sebep üzere kaşınsa ve eğer kazınsa ondan kötü buğular başa yükselip onda sersemlik ortaya çıkarır; istek çokluğu tedbiridir. Onlara soğuk yağlar ve hılavat yedirilmekle ilaç kullanılır. Hummada arız olan bayılma tedbiridir. Bazı defa hummaların başlangıcında mide ağızına safranin dökülmesi nedeniyle bayılma arız olur.

Hummada Dil Siyahlığı

Hummada dilin siyahlığı geçmez; kaybolmazsa muhtemelen bu sıkıntıyı atmak için dili ovalamak gerekir. Oradaki buharlar başa kadar çıkarsa menenjit oluşabilir.

Böbreklerdeki Hastalığa Yatkınlık

Bu yatkınlık soğuk yağlar ve tatlılarla tedavi edilir.

Baygınlık

Hummaların başlangıcında baygınlık görülür. Çünkü safra hastanın mide ağzına dökülür. Kişinin nöbetten önce onun üstesinden gelmesi veya nöbeti yağlı ekmek, nar suyu veya nohut suyu ile önlenmesi gerekir. Bilinmelidir ki, eğer bayılma ve humma aynı zamanda görülürse öncelikli olarak, baygınlık tedavi edilmelidir. Bunun için pek az ekmek 3 dirhem eski şarapla karıştırılarak, hastaya verilmelidir. Şarap eski elma şarabı olmalıdır ve bu fazlalıkları çözülmelidir. Çok fazla kan alma da bayılmaya sebep olabilir. Lavman hastaya en uygun tedavidir. Kusma da ona yararlı olur; şiddeti yatıştırır. El ve ayakları sıcak suyun içine sokmak da iyi gelir. Soğutulmuş arpa suyu içine nar taneleri konarak hastaya verilmelidir; bu sindirimi kolaylaştırır ve baygınlığı giderir.

Nefes Darlığı

Nefes darlığı nedeniyle hastada titreme oluşur. Solunum kaslarında kuruluk vardır. Ancak boğaza inen maddenin onu tıkamasından dolayı kişi boğulur gibi olur. Ancak solunum organlarına gelen sinirlerin nefes darlığının üstesinden gelmesi gereken zaafıtan kaynaklanır ve öncelikle bu hastalık rutubet oluşturan merhemlerle tedavi edilir. İkinci olarak, boğazdaki daralıp, boğulur gibi olma durumu engellenir. Üçüncü olarak, beyinin mizaç değiştirilir ve soğutmayacak ve nemlendiren merhemler boğaza ve mideye uygulanır. Örneğin hastaya dövülmüş çekirdek, eşek baklası, sandal, gül yağı ve benzerleri uygulanır.

Yoğun (Şiddetli) Sıkıntı

Çoğunlukla hissedilen yoğun keder, sıkıntı mide ağzında ise ve yakan soğuk iltılar mide içinde görölse, bunun sebebinin yiyecekler olduğu bilinir. Bu durumda hasta rahatlamak için etrafta suyun atıldığı yerlere götürülmeli, organları soğutmalı ve soğutan kokulu maddeler

uygulanmalıdır; örneğin nilüfer, gül ve meyvelerden elde edilen soğutan kokulu meyveler ve kokulu bitkiler, çarpıntıya yararlı olan sandal otu ve yoğun sıkıntı için kitre zamkı çok yararlıdır; hastaya kabak, eşek baklası ve herdem tazenin suyu ile soğuk olarak lavman yapılmamalıdır. Bu terkip gül yağı ile kullanılır.

Hummada Arız Olan Yutma Güçlüğü

Eğer hummada yutma güçlüğü olursa, biraz kanı atmak üzere kan alma yararlıdır. Şişe önlemek için sirke ve marulla beslenir. Eğer hastada fazla iştihâ varsa, bazen fitik oluşabilir; kırık varsa arpa suyu terkiye ilave edilir. Burada hasta iyi gözlenmelidir; akıllı olan bunu yapar. Hasta olanlar için lavman çoğunlukla müshil vermek iyi olur.

Hummanın Belirtisi Olarak Kol ve Bacakların Soğuması

Çoğunlukla yoğunlaşarak kol ve bacaklarda sıkıntı yapan sıcaklık başa doğru buharlaşır; kol ve bacaklar sıcak su içine sokulur ve su asla soğuk olmamalıdır.

Safra Humması Hakkında Bütün Sözler

Safravi hummaların 3 türü vardır; bu nöbetler periyodik nöbet ve hareketli, değişken nöbet ve özel nöbet gibi; safravi özel nöbet olduğu gibi. Özel olmayan ve safravi sıkıntı yaratan nöbet de vardır. Onun safravi cevheri balgamla karışmamış olanı ve çeşitli şeylerle karışmış olanı vardır. Bununla birlikte, nöbetin oluşma şartları da farklı olabilir. Bu durumda nöbetin şartı seçkin maddelere yönelmiştir. Burada nöbetin oluşmasına sebep olan madde tek olabilir. Onun nefsinde (kendisinde) bu madde karışmış olarak bulunur. Onun maddesi soğuk buharlarla karışmıştır. Onun bozukluğu ve iltihabı yoğundur ve onun oluşumunu bozar ve onu pişirir. Bundan dolayıdır ki, 2 farklı unsurun karışmasından nöbet oluşur. Çünkü nöbetlerden biri hakiki nöbet değildi. Aslında tek nöbet vardır. Bu sonradan oluşan nöbet hakiki değildir. Bazen bu yalancı nöbetin süresi yarım seneye kadar uzayabilir. Bazen de dalak büyümesine ve iç kanamaya sebep olabilir.

Ancak bazen yakıcılığın artması nedeniyle oluşan humma, yani hakiki humma da olur. Eğer o yakıcı ise asıl hummadır; gücüyle tanınır. Gevşek olanı hakiki humma değildir; asıl hummanın arazları yoğundur; şiddetlidir; sebebi maddenin hiddeti ve yoğunluğudur. O kalp

civarında, damarlarda, mide ağzında veya özellikle karaciğer civarında oluşur. Ancak genellikle şerefli organlardan kalbe yakındır.

Ancak nöbet safravi ise etten deriye doğru olur ve daima beden damarlarında yayılır; sonra kalbe ulaşır; susuzluk, baskı, gerginlik, ter, hezeyan, kusma, ağızda saradan dolayı ekşilik, ağızda yaralar, yarılmalar, baş ağrısı çoğunlukla görülen belirtilerdir. Genellikle hastanın mizacı kurudur. Çünkü madde fevkalade yakıcı olmaya meyillidir ve bu bedende ve deride hissedilir.

Mutlak Nöbet Hakkında Açıklama ve Dört Günde Bir Gelen Nöbet

Bu nöbette kişide öncelikle, titreme ve sarsılma ve iğne batmış gibi bir his oluşur; sonra üşüme hissedilir; güçlü titreme vardır. Üşüme oluşmadığında yoğun titreme vardır veya biraz soğuk olduğunda da titreme görülür. Üşüme olmadığında sıcaklık karına ve yapının içine doğru yayılır; adeta ateş fırlar. Hasta iğne batıyor gibi hisseder. Bu titreme hızla sakinleşir ve ısı artar. Bundan bu titremenin sebebi anlaşılır. Birinci günde titreme ve sarsılmalar daha şiddetlidir; dördüncü günde bunun aksi olur. Yine titreme kuvvetli bir şekilde başlar; sonra yavaş yavaş gevşer ve hızla son bulur. Dördüncü günde onun tersidir. Nöbetler kişiyi terk ederken, ter artar ve idrar da ateş rengindedir, ancak çok fazla olmayan bir yoğunluk vardır veya o iyi bir idrar değildir; olgunlaşmamış ve yoğundur.

Nöbet ateşi yakıcı ateşten daha sakindir; daha azdır. Beden elle uzun süre okşanırsa iltihap oluşmaz. Muhtemelen bazen iltihap oluşur ve ateş arttığında iltihap da artar. Nöbette arız olan belirtilerden biri de başta ağırlık olmaksızın uykusuzluk halidir. Ayrıca bazılarında nöbet hakiki değildir. Susuzluk, üzüntü, sıkıntı, gazap ve konuşmada bozukluk oluşur. Nabız diğer hummalara nispetle sıcak ve hızlıdır. Gevşeme ve kasılmaları eşit değildir. Çünkü buna sebep hıltın gösterdiği çabadır ve sonuçlanmaya olan ihtiyaçtır. Hıltlar bakımından diğer hummalardan daha farklıdır. Onlara göre, katıldığı daha azdır. Nabız onda daha güçlüdür. Muhtemelen çoğunlukla onda zıtlık hakiki hummadan başka zıt hummalar da vardır. Başlangıçta humma genişlediği zamanda nabız zorlanır. Sonra güçlenir ve hızlanır ve değişken olur. Zıtlıklar oluşur. Ancak bunlar çok fazla değildir.

Yaş, ülkenin âdeti, sıcaklığı, yaz ve kışı ve bu vakitte çok sıkıntı olması hummanın durumuna işaret eder. Eğer o ataklardan oluşmuşsa, kişi o nöbetlerin bütün gün devam ettiğini görür. Oradaki nöbetler gayet yoğundur, ağırdır. Muhtemelen başka deliller de görülür. Nöbetlerin hepsi hızla oluşur ve nöbet sahibinde uykusuzluk görülür; karaciğerin yanında hareketlilik, galeyan hissedilene kadar hastaya tatlı taneler verilmesi iyi gelir.

Hakiki Nöbet ve Hakiki Olmayan Nöbet Arasındaki Fark

Hakiki, hafif nöbetler 4 saatten 12 saate kadar devam eder. Nöbetin süresi daha fazla olamaz. Şüphesiz hakiki olmayan nöbet daha fazla devam eder. O genellikle 7 saat sürer ve hızla ısısını artırır; vücut sıcaklığının üşümeden sonra, hızla arttığı görülür. Aynı zamanda hakiki nöbetler, eğer 7 devre şeklinde yoğunlaşmazsa, çok fazla artış göstermez. Bazen nöbette onun maddesinde inceliğinde nazıklık yoktur ve ondaki fazlalık kusma veya ishale temizlenir. Nöbetin birinci gününde idrarın pişmiş olduğu görülür veya bazen ikinci gün veya dördüncü gün ya da yedinci günde idrar pişip olgunlaşır. Şüphesiz yedinci günde idrar çoksa bu nöbet hakiki nöbet değildir. Aynı şekilde, eğer süre kısa ise, nöbetler daha artar. Benzerlikleri nispetinde, düzenini koruyarak önceki daha kısadır. Hakiki olmayan nöbet, aynı zamanda çeşitli olabilir. Aynı zamanda had derecede günlük nöbete benzer. Bilindiği üzere, diğer belirtileri hummanın uzun sürmesidir.

Eğer başlangıçta onun sınırları eksikse, onun sınırlarının belirlenmediğini ve terle sonladığını görürsen, bu durum onun hakiki yalancı humma olduğundan şüphe edilemez. O adeta istemli terleme gibidir. Bazen hasta terler. Hakiki olmayan hummada onunla birlikte başta ağırlık ve doluluk olur ve nöbet uzar; hatta 4 saate ve hatta 24 saate kadar uzayabilir. Bazen de 30 saat olur ki bu aslında hakiki humma nöbetidir. Onun tamamlanması 48 saate kadar uzayabilir. 12 saatten fazla süren humma nöbeti hakikidir. Dört günde bir görülen humma hakiki humma değildir. Onda olgunlaşma yavaştır. Sıcaklıkta azalma görülmez hoş ve eğlenceli de değildir. Bazen çok fazla terleme olmaz. Bazen güçlü bir inişle başlamaz; çok fazla güçlü değildir. Uygun bir şekilde artış görülmez. Daha sonra adım adım güç azalır. Zorlayan arazların onda az olduğu söylenir.

Belirtiler: Hakiki dört günde bir görülen humma nöbetleri, çok şiddetli olur ve onun belirtileri de şiddetlidir; keskindir. Galen'e göre kan eğer kokuşmuşsa, bu tip nöbetler meydana gelir. Onunla ilgili açıklama daha sonra verilecektir.

Hakiki Dört Günde Bir Görülen Humma Nöbetlerinin Tedavisi: Hummanın tedavisinde dışarı atma ve beslenmenin nasıl olması gerektiği ve bütün bu kısımlar konusunda sana bizim açıklama vermemiz ve onlarla ilgili yapılan çalışmalardan da bahsetmemiz gerekir. Başlangıçta güçlü müshillere izin verilmesi ve helile ve benzerlerinin verilmemesi konusundaki açıklamalara pek iltifat etmemek gerekir. Ancak biz onun özelliğini belirttik. Muhtemelen öncelikle acele hareket etmek gerekir ve tedaviyi yumuşatarak yapmak gerekir. Burada kullanılacak ilaçlar arasında biz demirhindiye verdik; ondan 40 dirhem kadar sıcak su içinde pişirilir ve üzerine manna ve kudret helvası konur veya 2 ölçü nar suyu dökülür bu terkip kudret helvası, Acem kuru üzümü ve boru çiçeği ile pişirilip hastaya verilir veya kudret helvası ile erik veya manna veya menekşe şarabı veya saklanmış menekşe, hastaya haricen uygulanır.

Bazen keten tohumu salgısı bazı şerbetlerle, örneğin kayganlaştıran ve yumuşatan erik şurubu ile veya pişmiş boru çiçeği ile verilir veya hastaya yumuşatan lavmanlar uygulanır; örneğin pişmiş hatmi, hünnap, yeşillikler, süsen kökü, menekşe yağı, pancar suyu, boraks ve senin bildiğin benzerleriyle lavman yapılır. Eğer ihtiyaç olursa, hastaya dışarıdan masaj yapılır. Şüphesiz hastanın için arpa suyu ve bezerlerini içmemesi iyi olur; uygundur. Doğasını gevşeten, yumuşatan şeyler de yememelidir. Başlangıçta dışarı atmak için dört günde bir nöbet oluşturan hakiki humma, hakiki olmayan hummaya göre, daha az sıkıntı yaratır; hakiki olmayanın yarattığı sıkıntı daha fazladır.

Eğer üçüncü devreye kadar kan almak gerekmiyorsa, kan alınmaz, ancak hastanın hastalığının tahrik edilmesinden korkuluyorsa, hastadan kan alınmalıdır. Bu uygulama hatalı ise de, diğerlerinden daha az zararı görülür. Zorunlu olmadıkça günlük humma nöbetini harekete geçirmemelidir. Zikredilen şartların yanı sıra, nöbeti uyaran besinler verilmemelidir; idrar atan tohumlar verilmelidir.

Hastada kötü nöbet oluştuğunda, onun midesi boş olmalıdır. Nöbet olmadığı günde, her defasında, hastaya ballı sirke verilmelidir. 2 saat

sonra, arpa suyu verilir. Nöbetten sonra da ballı sirke vermek yararlı olur. Ayrıca, hastanın ayakları ılık suya sokulur. Böylece artan sıcaklık geri çekilmiş olur. Şüphesiz özellikle sonuçta ballı sirke ile zikredilen soğuk tohumların sütünün verilmesi de uygundur veya oluşan nöbetin üçüncü veya dördüncü saatinde de uygulanır ve nöbetten sonra hasta-ya arpa suyu içirilir.

Hasta için nazik önlemleri almak gerekirse, örneğin nar suyu, Hint kabağı suyu ve benzerleri içirilir. Zikredilen önlemler onun için yavaş yavaş ve hepsi, ne olursa olsun, sonuçlanmaya yakın iyi olur. Daha önceki günlerde arpa çorbası ve soğuk su içinde özenmiş ekmek verilir. Ancak nöbet olacağına dair işaret varsa bunun içine su, mercimek ve *mungu* (*Phaseolus mungo*) yumuşak yapılı şarapla süt karıştırılıp hasta-ya verilmesiyle olur.

Eğer hastanın midesinde yiyecek ekşimişse, üzerine cidden ince bir yapıya sahip olan arpasuyu içilmez. Eğer güçlü bir şey içilmesi gerekirse, kabuklu kereviz kötü hastaya verilir. Eğer bu iyi gelirse ve humma çok önemli değilse ve hakiki nöbet değilse, ona Hipokrat'a göre, biraz biber terkibe katılır. Şüphesiz yakında oluşabilecek buhrandan işaretler belirlenir; arpa suyu ve tatlı nar suyu ve mungo ve ballı sirkeyle verilir.

Onu ısıtan meyveler, nar, pişmiş erik ve bambudur. Ayrıca Hint kabağı pişirilip verilir erik ve yararlı şeylerdendir. O mutlaka olarak yararlıdır ve idrar atıcıdır. Bu ilaçla birlikte çoğunlukla hastadaki yüksek ateş için marul da verilir.

Bilinmelidir ki, nöbet görülen kişinin beslenmesinde kastedilen yeşil keklik kanatları, özellikle tavuk kanatları ve onların beyinleri de yararlıdır. Onlar hastanın kusmasını sağlar; bu hususta yumurta sarısı da yararlıdır. Ancak soğutmak ve rutubetlendirmek için arpa çorbası verilir. Hasta cidden ifrat derecede soğutulmaz; özellikle başlangıçta böyle hareket edilir; ancak yoğun iltihap varsa ve onun yakıcı bir hal almasından korkuluyorsa bunun aksi uygulanır. Eğer buhran oluşursa, bildiğin iyi tortuları o idrar içinde görürsün, onun doğal bir şekilde olduğunu açık ve seçik olarak, atılan idrardan belirlersin veya atılan maddelerden veya kusmuktan veya terden onları belirlersin. Şüphesiz eğer böyle bir hal görülmezse, bunları hastanın ishalle dışarı atmasını

sağlarsın. Bunun için 1 denk mahmude otundan²¹ gül suyu içinde veya demirhindi ile helileyi ve kudret helvasını, kuru üzümü, bazı kökleri ve Çin tarçınını, bildiğin şeylerin üzerine döküp hastaya verirsın. Onları şahtere, nisa ve mahmude otuyla da desteklersin.

Yine hastaya Hint kamışı ile müşhil hapları verilir. Müshil haplarının terkibi şöyledir: sarı helile 4 dirhem miktarında alınır. Tabaristan şekeri 20 dirhem, mahmude otu 1 danek alınıp soğuk suyla içilir. Daha sonra bu terkip idrar olmadığında verilir.

Eğer sıcak çok fazlaysa, iltihap çoksa ve hasta kusuyorsa, had derecedeki ateşi yok eden güçlü ateşi söndüren şeylerden hastaya içilmelidir. Bazen bu iş yakırlarla yapılır.

Ancak hamam, besinler olgunlaşmadan önce verilmemelidir. Besinler hastada olgunlaştıktan sonra ve en iyi ilaçlar ona verildikten sonra, hamam uygulaması yapılabilir. Özellikle alışlagelmiş olan besinler uygulanmalıdır. Olgunlaşmadan önce hastayı hamama sokma hatası yapılırsa, hasta başka şeylerle sakinleştirilmelidir. Hamamdan başka, ancak onun yapacağı etkinin benzerini yapabilecek şeylerle tedavi etmelidir. Onlara hamam mutedil olarak, iyi rutubetli havada yaptırılmalıdır. Eğer kalpte iltihap yoksa hasta mutedil rutubetli hava içinde bulunmalıdır. Menekşe yağı ve gül yağı ve suyla hazırlanan terkip hastaya uygulanmalıdır. Hasta uzun süre hamamda tutulmamalıdır; muhtemelen hızla hamamdan çıkarılmalıdır.

Hastanın uzun süre hamamda tutulmasının yerine tekrar tekrar hamama sokulmalıdır; bu daha iyi netice olur. Hamamda hasta ılık su içinde kendisine uygun gelecek kadar kalmalıdır. Hasta hamamdan çıktıktan sonra ince beyaz şarap içerse, karakteri karışır. Hastanın üstü örtülmelidir. Şüphesiz hasta hamamdan sonra çok terler ve vücudunda geri kalan maddeler de olgunlaşır.

Daha sonra, rutubetlendiren, soğutan şeylerle ve benzerleriyle hasta beslenir. Ancak hastalık hafiflemez. Hastalığın sonlarına doğru hastaya çok fazla şarap içirilir, çünkü şarap hummanın sona ermesini sağlar.

²¹ TM: suda ezilmiş ekmek ile o gibi beslenilir veyahut soğuk suda ekmeğin sütü ile beslenilir; maş ve mercimekten kullanılan gıda ile de beslenilir ve eğer yemek midesinde ekşir ise gerçekten ince olmayan arpa suyundan ona bir şey içirilmez ve eğer anılan arpa suyu içmeğe ihtiyaç olur ise oarpa suyu,

Çözülmesine ihtiyaç olan ancak geriye kalmış maddelerin çözülmesinde mizaca yararlı olur. O içerdği suyla hummadan kalmış ve karışıklık yaratan ve ısınmaya, vücutta ateşin yükselmesine sebep olan maddelerin kolayca atılmasını sağlar; vücudu hızla soğutur ve rutubetlendirir. Eğer ilaçlar verildiğinde susuzluktan dolayı buhran gibi hummanın sıcaklığından, ateşinden bir şeyler kalırsa, ballı sirke ile idrar söktüren ilaçlar veya onu olgunlaştıran tohumlar ve idrar söktürücü bazı kökler verilir.

Bilmelisin ki, humma nöbetinin tedavisi için şu ilaçlar kullanılır: Onların safrayı pişirip olgunlaştırmaya meyli olmalıdır. Hastanın sıcaklığını düşürüp, soğutmalıdır. Bunlardan ballı sirke, hıyar tohumu, hindiba tohumu, özellikle ufalanmak suretiyle hastaya verilir. Onlardan 2 saat sonra arpa suyu hastaya içirilir. Ona hafif, nazik yiyecekler verilir. Hastalığın başında yapıyı yumuşatacak lavmanlar ve idrar söktürücüler uygulanır ve benzeri ilaçlar verilir. Başlangıçta ona müshil verilmez veya ona yakın olanlar verilmez; örneğin menekşe şarabı ve meyve suları verilmez; yarayı gevşeten terkiplerle pansuman yapılmaz.

Hakiki Olmayan Hummanın Tedavisi: Hakiki olmayan hummanın tedavisi hakiki olaninkinden farklıdır. Ancak onlardan soğuk hummalarla ortak olanlar da vardır. Bunların daha az değerli soğuk hummalarla ortaklığı vardır. Bazen soğuk humma sahibinde görülen humma, hakiki humma değildir. Onlarda olgunlaşma beklenmez ve ekseriya pişmesi, olgunlaşması beklenirken humma sonuçlanabilir. Onlara hamam yaptırılmaz. Çünkü hamam pişmemiş olan balgamla orada olan sıkıntılı yerdeki maddeyi karıştırır ve kötü bir iltihap oluşmasına sebep olur ve maddeyi ince, hoş maddeyle karıştırır. Yoğunluk devam eder.

Eğer hasta her gün beslenirse, onun her gün beslenmesi ona zarar verir. Muhtemelen bir gün beslemeli; ertesi gün ona yiyecek verilmemelidir. Ona verilen besinler akıcı cinsten veya çok az sıcak olmalıdır; ısıtıcı özellikle olmamalıdır. Eğer erken dönemde beslenme yapılmışsa, hastalık daha yoğundur. Erken dönemdeki beslenmeden sonra görülen humma hakiki hummadır. Sonra yavaş yavaş nöbet hafifler. Eğer ondaki hafifleme başlangıçta aç olmadığı halde, çoksa bu verilen besinleri cidden latif olmasından ileri gelir ve biraz da soğuk olmalarından kaynaklanır. Ona başlangıçta lavman olarak, tek lavman yapılır ve ekseriyetle güçlü bir ishalde pişmenin oluşması ümit edilir.

Güçlü titremeler olduğunda hasta arpa suyu ile güçlendirilir. Örneğin dediğimiz gibi, arpa suyu mideyi ekşitir. Muhtemelen mevcut halinden daha güçlüdür. Bazen mizaç dolayısıyla²² yabancı kekik, yarpuz ve sümbüle ihtiyaç duyulabilir. Pancar da bu hastalara yararlı olur. Bu ekşi arpa suyu ve başka ekşi sularla karıştırılır.

Hakiki olan hummayla, hakiki olmayanın arasında yakınlık olup olmadığına bakılır, sonra aralarında zıtlık olup olmadığı belirlenir. Eğer hasta güçlü bulunursa kan alınır. Eğer kan alınırsa, lavman yapmaya gerek kalmaz.

Bilmelisin ki, kusma da onlara yararlı olur. Sonra onlara müşhil yapıcı ilaçlar verilir veya mutedil kaynatılmış gül suyu veya onun etkisine yakın ılgın içine konan müşhiller ve ballı sirke ile verilir. Bazen onun içine Çin tarçını konur ve bu terkibi daha güçlü kılar. Onun içine güçlendirmek üzere salep kökü de, konur.

Başlangıçta kullanılan yaralı lavmanlardan diğer bir lavmanın bir başkasının içinde de salep, Çin tarçını, şirec yağı ve boraks vardır. Bazen hakiki hummadan sonra, gerekli olduğunda bu terkip kullanılır.

Ancak olgunlaşmayı kontrol için kullanılan madde ballı sirke, gül suyu gibi şeylerle karıştırılır veya ballı sirkeyi ve kökler karıştırılır. Yedinci günden sonra pelin otu pişirilerek hastaya verilir. O mide için yararlı latif bir maddedir. Aynı zamanda rezene suyu ve kereviz suyu ballı sirkeyle verilir.²³ Şüphesiz bu uygulama on dördüncü güne kadar devam eder. Küçük gül haplarından hastaya içirilmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Eğer hastalık uzun sürerse, hastaya kafes otu ve onun pişmişinden yapılmış hapların benzeri ilaçlar verilmesi iyi olmaz. Midenin üst tarafı (epigastrium) benzeri ilaçlarla ısıtılır. Yine merhemler, haricen uygulanarak hastanın rahatlaması ve gevşemesi sağlanır. Eğer

²² TM: çördük otu

²³ TM: Çünkü maddeyi yumuşatma ve mideyi kuvvetlendirme mümkün olur ve keza rezene suyu ve kereviz suyu, ballı sirke karışımı ile içilir. Isıtılmış olan nesneler kılınır ve saf olmayan ilk zamanlarında gıda eksik kılınır. İlk zamanlarında olan gıdayla karşılaştırma ile başlangıçtan sonra derece derece ilerleme ile yumuşatılır, hatta nöbete göre yumuşatılması ziyade kılınır. İlk zamanlarda olan yumuşamanın daha çoğu aç bırakma ile olur. Ama saf zamanlarında başlangıç zamanında olan yumuşatma gerçekten yumuşak olan gıda yedirilme ile olur ve keza saf olmayanda soğutucular kullanılması çok az ve başlangıçta hukukları bir olur ve ishal kuvvetli olunmak.

bu sağlanabilirse, bilmelisin ki, hastalık olgunlaşmıştır. Kusma (dışarı atma) idrarla dışarı atma sağlanmıştır. Fazla bir şey verilemez.

Onlara besin olarak dışarı atanların iyi olanlarından 5 dirhem, yakı olarak uygulanır. Bunun için marul suyu, kasık otu suyundan, her birinden 3 dirhem ve kereviz tohumundan ve sarı helileden ve benzerlerinden, her birinden 5 dirhem, salepten 7 dirhem alınıp, kereviz suyu ile yapılan şerbetten 2 dirhem hastaya verilir.

Bu hastalığı olgunlaştıran diğer terkip şöyledir: kasık otu alınır ve pelin otu ve Kabil helilesi; her birinden 5 dirhem alınır ve bal kabağı ve hıyar ve kereviz tohumu, Arap dikenini ve boğa dikenini; hepsinden 10 dirhem, salep 1 dirhem, Çin tarçını 6 dirhem, Acem kuru üzümü 20 dirhem, yeşil sebze 30 adet, incir 10 adet ve gül suyundan alınır; İran gülünden 10 dirhem, toplam miktarında suyla pişirilir ve büyük bir bardakla hastaya içirilir. Bu terkibe kısa mahmude otu da karıştırılır.

Bazen bu hastalıktan ve bazen de zaaf yüzünden daha güçlü tedaviye ihtiyaç vardır. Gevşek kültür atılması sebebiyle hastanın güçlenmesi gerekir. Ancak atılması gerekenler bir defada çok fazla atılmalıdır. Muhtemelen derece derece atılmalıdır. Atılmasına ihtiyaç duyulan hılt geceleyin harcanır. Bunun için kullanılan ilaçlar farklıdır ve bunlarla azar azar atılması sağlanır ve çoğu atılır. Ancak azar azar bozuk olanları atılır. Bazen de çoğu hıltlar birden kesilip atılır.

Ancak eğer, azda olsa varsa kötü ülserler bazen şunlar yapılmaz: Örneğin artırma için alınan ilaçlar yarım dirheme kadar azaltılır veya daha az verilir ya da ihtiyaca göre daha çoğaltılır. Gerekirse, kısa mahmude otundan, dağıtan bitkilerden veya ondan üstün olanlarından verilir. Zikredilenlerle gül suyu ile macun yapılır ve taze gül suyu içine konup hastaya içirilir veya gül şurubu içinde hastaya verilir.

Yüksek Ateşli Humma ve Taribus Denen Humma

Yüzlerde Yanma: Safravi yanmanın (yüksek ateş) genel olarak, iltihabın sonucudur. Ancak bütün vücut damarları içinde veya kalp etrafındaki damarlarda olan iltihaba bozukluk veya mide ağzındaki damarlarda veya karaciğerlerdeki damarlardaki iltihaptan oluşan bozukluktan meydana gelir. Ancak balgamî ola balgam tuzudur. Kalp etrafındaki damarlarda bu tuz bozukluk oluşturur. Hippokrat'ın Kunnaş'ında da söylemiş olduğu gibi, sağ taraftaki ateşli yerde olur. Şüp-

hesiz ki bilindiği üzere, tuzlu balgam, had derecede safrayla balgamın sıvısından meydana gelir; ateşli kokuşma oluşturan safra birçok sıvıyla karışmıştır. Nöbetin en yoğun arazları harekete geçtiğinde, bu durumun kısa bir sürede oluşması gerekir.

Meşaiyyun şöyle demiştir: Bir tip hummalar yakıcı hummalardır. Eğer onlar ortaya çıkarsa, helak edici olur. Çünkü onlar cidden güçlü sebeplerden ortaya çıkar. Sonra onların gücü (kişilerin gücü) zayıflar. Ancak çocuklar ve gençlerde bu hastalıklar kendisini sıklıkla gösterir. Çocuklarda onların rutubetli oluşlarından dolayı hafif olur. Bazen de uykuyla onun buharları başı etkiler. Hipokrat şöyle demiştir: Bu tip yakıcı hummalar titreme ve zihin karışıklığı oluşturur. Titremeler zihinde çözülmelere sebep olur ve beyin ve sinirler cidden bundan dolayı ısınmış gibidir. Ateş o kadar yükselmiştir ki hasta adeta yanıyormuş gibi hissedir. Maddeler sinirlere doğru sapma göstermiştir. Çoğunlukla kusmayla son bulur veya dışarı atılır ya da burun kanaması olur.

Belirtiler: Onların alametleri tabiat olarak gizlidir; ancak şiddetli arazları dilin sertliğinden, öncelikle yüzün sararmasından, daha sonra susuzluktan anlaşılır. Hipokrat şöyle der: Öksürük oluşursa susuzluk sakinleşir ve onun susuzluğunun sebebi akciğerden kaynaklanır. Eğer akciğer tahrik edilirse, hastada öksürük görülür ve onunla gevşeyen etten dolayı akıntı oluşur. Çoğunlukla fonksiyonlardaki hareketlilikte sıcaklık görülürse, kişide güç yoktur. Hakiki olmayan hummanın tekrarlamasından korkmamak gerekir.

Safra nedeniyle uykusuzluk, gerilim, yanma, zihin karışıklığı, burun kanaması, baş ağrısı, şakaklarda vurma, gözlerde *enophthalmia*, safrayla bağırsakta gevşeklik, arzu düşüklüğü, ekşime gibi bozukluklar ve kötü arazlar oluşur.

Yanıp Harap Olan Yapının Tedavisi: Yanmanın, ateşin yükselmesi-nin tedavisi hakiki nöbetin tedavisi ile olur. Eğer dışarı atmaya ihtiyaç olursa, örneğin öncelikle, acil olanlar tedavi edilir. Bazen dışarı atma tam olgunlaşmadan olur. Bazen dışarı atmanın, yanı sıra kan alma da uygulanır. Bazen bu kan alma hastaya hızla uygulanması gerekir. Ancak bazen yararlı olur; bazen de sıkıntı, karışıklık yaratır ve ateşin çıkmasına sebep olur. Ancak hastaya en yoğun tedbir onu sakinleştirip, hastalığın etkisini hafifletmeye ihtiyaç duyulur. Hastaya yiyecek

verilerek, soğutulur. Eğer gücün düşmesinden korkulursa o beslenir; şüphesiz onun iştihası yoktur. Özellikle ondan çok şey çözümlüp atılmışsa iştihası yoktur. Şüphesiz onu his olmadığı için bolinus (oburluk) teşvik eder. Hastanın tamamen tedavi edici olarak nitelendirilen ve şiddetli humma tedavisinde kullanılan ilaçlara ihtiyacı vardır.

Hummalı biraz demirhindi suyu verilerek, sakinleştirmenin yanı sıra, uyutmak da iyidir; yararlıdır. Hastaya biraz kâfuru da verilebilir. Ona ballı sirke veya maydanöz tohumu verilir veya hindiba tohumu soğuk olarak verilir ve iyi, kaliteli bal kabağı da ona iyi gelir. Bizim zikrettiklerimizin soğuk suyunun içmek hastayı serinletir. Eğer onda soğuma varsa bunları içmesi engellenmelidir. Bazen bu hastalıktan şikâyeti olan kadının zihni karışıktır; su istemeyi unuttur. Ona su azar azar verilmelidir. Özellikle de onun dilinde kuruluk oluşmuşsa ve bu kısımlarda zikredilen arazlar çok abartılı hale gelmişse böyle yapılır.

Eğer hastada çok fazla burnun kanaması varsa, bu onun için çok tehlikelidir. Bunun yanı sıra, konuşması da tehlike yaratır. Onların nefesine bakıp ve göğüs bölgesinde titreme olup olmadığı kontrol edilmelidir. Onların bağlarını sirke, gül yağı, sandal, gül suyu ve kâfuru ve de benzerleri çırpılıp, karıştırılıp, zikredilen şekilde pişirilip hastaya verilir. Eğer şiddetli uykusuzluk varsa hastaya haşhaş şarabı içirmenin sakıncası yoktur. Ona başkaca kâfuru hapları gibi iyi eden, iyileştiren haplar daha sonra verilir. Bu durumda ballı sirke ve süt, hıyar tohumu, hindiba tohumu, eşek baklası tohumu, ihtiyaca göre, her birinden 2 dirhem ballı sirkeden 25 dirhem veya 30 dirhem alınıp hastaya verilir. Eğer ishal olması gerekirse, hastayı rahatlatmak için Hint kamışı içeren haplardan verilir.²⁴

Bu Hastalık İçin İyi Gelen Hap: Hint kamışı ve gülden; her birinden 2,5 dirhem alınır, safrandan 2 danek, eşek baklasından, hindibadan; her birinden 3 dirhem, kabak tohumu, hıyar tohumu; her birinden 2 dirhem, sandal 1,5 dirhem, meyan kökü tozu ve nişasta; her birinden 1 dirhem, kâfurudan 1,5 danek alınır; onlardan şerbet ve 1 dirhemlik haplar yapılır.

²⁴ TM: Daha çok olursa çünkü çok zaman onlara bulimiya arız olur, yani mide ağızlarından duygu yok olup, bütün organlar aç iken açlığı mide ağzı sezdirmez ve yemeğe aşırı isteği olmaz. Bunun üzerine hastada ayrışma görölse gerekli olur ki aşırı istek olmadan yemek alınıp yenilmesi gayret edilmeli; hatta bedel hallolunabilir; hasıl olup ölüme sebep olmaya.

Başka Bir İlaç: Gül 4 dirhem, kavun, hıyar, bir çeşit hıyar olan kısa denen bitki, eşek baklası; her birinden 2 dirhem, safran 1 danek, kâfuru 1,5 danek, kâfuru, zamk, nişasta, Arap zamkı, meyan kökü; her birinden 1 dirhem alınır. Bu karışımdan 2 dirhem içilir. Eğer hastalık iniş gösterirse, bu arazlar azalır; soğuğa meyilli suyla banyo yapmasında bir sakınca yoktur. Tuzlu balgam nedeniyle meydana gelen humma, hummalar arasında da iyi karşılanan bir hummadır.

Kandan Oluşan Humma Hakkında Açıklama

Galen şöyle tahmin etmiştir: kandan kaynaklanan humma kanın bozukluğu nedeniyle ki eğer kan bozuka safra oluşur ve kan oluşmaz ve de arkasından humma meydana gelir; bu humma safravidir; demevi (kansal) humma değildir ve zikredilen hareketlilik veya nöbet meydana gelir. Sen bu ilaçlarla onu tedavi edersen bu söz Hipokrat'ın açıklamasına zıt olur. Çoğunlukla söylendiği gibi, onda yoğunluk vardır. Eğer onda kötülük olarsa o da safravi olur.²⁵ Şüphesiz ki, bu söz iki anlamda da vehimdir. Çünkü eğer bizim naklettiğimiz gibi safranin bozulmasından sonra, bozukluk meydana gelmiş olsa şüphesiz çok ince olur. Eğer yanma olursa, kül olur. İkinci olarak, o eğer kokuşursa, bozulursa, o safravi bozukluktur. Kuru ağaçta sıcaklık oluştuğunda kül olacağını söylememiz gibidir. Burada bütün anlatılan durumlara tek tek bakmamız gerekir. Bunu belirleriz.

Bu anlatılan durumlardan birincisi üçüncü görüşten alınan kötü bir şeklidir. Onlardan biri kanın eğer bozulursa, inceleyeceği rakik kötü safraya dönüşeceği görüşüdür. Onun yoğun hali sevdavi olur; sevdaviye dönüşür. Onların hiç biri safravi olmaz. İkinci olarak, eğer bu olursa sonra bozulma olur; iltihap oluşur. Biz bu hali iltihap hali olarak, görürüz. Üçüncü olarak, eğer o başlangıçta safraysa daha sonra onda bozulmayla safra oluşmaz. Çoğunlukla bozukluk meydana gelir. İnce, rakik ve yoğun olmayan şeyden seçkin şey oluşur. Kokuşma olandan

²⁵ TM: Arapçada benzeri şu odun o halde alevlenme olur, yani her zamanki odun alevlenen ve tutuşup yanan olsa onun alevlenmesi odunun alevlenmesinden sonra kül olmasına sebep olur. İkinci anlamı budur ki, kan ne zaman ki çürüyüp koksa kanın iltihaplanma durumunda safra olur ve bu anlama yüklendiğinde anılan cümlelerin benzeri kuru ağaçta durumda, yani kuru ağaçta ısıtma olunduğu durumda kül olur. Anılan cümleden çok anlaşılmuş olan iki giriş de bakılsın. Hatta anılan cümle hangi anlama yüklenmek doğru idi ki veyahut onda doğru olan sebep olmadı.

ince ve yoğun olmayan şey oluşmaz; kokuşmuşu oluşturur. Kokuşmuş olandan kokuşmamış şey oluşmaz. Eğer o kokuşma oluşmuşsa, orada yoğun bir bozukluk olması gerekir. Orada bozulma ve çürüme vardır. Orada sevdavi humma vardır. Bu anlayışın açıklamasıdır.

Ancak ikinci açıklama sadece yanlıştır, yalandır. Çünkü iltihap kötüye gider ve iltihap onun için bir süreçtir. Kan zaman içinde, saf-raya dönüşmez. Muhtemelen iltihap kan tarafından oluşturulur ve o balgam vasıtasıyla ortaya çıkar; o balgamdır; safra oluşturmeyen balgamdır. Ancak bundan sonra, iltihap oluşarak tamamlanır. Muhtemelen Hipokrat'ın şu sözü doğrudur. Şüphesiz kan hummanın iltihabını oluşturur. Biz diyoruz ki kanın oluşturduğu humma iltihaplı, kötü hummadır; sıcak, ateşli hummadır. Bundan dolayı ona Hipokrat *sunuhis* (*paratifo*) olarak ve başka bir şey olmaksızın sürekli görülen hastalık diye adlandırmıştır. Çoğunlukla tıkanıklıktan dolayı galeyan halindedir; tepki verir; yoğun arazlar gösterir. Ona sıcak lavmanlar yapılmalıdır. Bir başka sebebi de günlük görülen hummadan daha şiddetli olmasıdır. Bundan dolayı ona *genç güç* demişlerdir.²⁶ Bu humma bütün kötü hummalar arasında kabul edilir. Günlük hummalar öncelikli olarak, ondaki hıltların sıcaklığı bakımından farklıdır ve iltihap oluşturan hummalardan da farklıdır. Günlük hummalarda iltihap oluşmaz. Çünkü eğer o humma had derecede ise günlük humma değildir. O humma paramparça eden bir humma değildir. O iltihap oluşturan bir humma değildir. Çoğunlukla hummayla nakledilen iltihap veya hummanın çarpmasıdır; yapıyı parçalamasıdır. Çoğunlukla Galen'in açıklamasındaki günlük hummanın yolunu izler.

Galen şöyle değerlendirir: Kandan kaynaklanan humma diğer hummalarla terkip oluşturur. Çünkü bozulma, iltihap oluşması, eğer kanın içindeyse, genelde o hıltın tamamındadır. Bu zıtlıkla ilgili

²⁶ TM: İlk anlamı meydana gelen kanın iltihabı ile safra bir yerde toplanmaz. Belki kanın iltihabı son bulup o sebepten safra meydana gelir. Nitekim odunun alevlenmesi ile kül gibi toplanmadığı gibi. İkinci anlam üzere o halde kokutmak bileşiminde olan o halde yalnız zarf olup şart anlamı ondan çıkarılmış olur ve ısıtılmış tabirinden işaret vardır ki, sıcaklık tesis edip kuru ağacın bir bölümü kül olduktan sonra diğer bölümüne bağlanmıştır. Kuru ağaçta kül ile kuru ağacın sıcaklığı toplanmıştır. Calinus tarafından cevap kabul olur ki yumuşağın kesikten farkı olması sureti tutuşup yanmada olur. İltihapta kan farkı olmaktan başka kötü olup safra olur. Kısacası Calinus'u yanlışla düşüren anılan sözün doğru anlamı yoktur; iki kavramdan hangisine yüklense kötüdür.

olarak, bazılarına göre, sözü uzatmaya gerek yoktur. Onun tabiatını açıklamanın da bir yararı olmaz. Bu hummanın sebebi doluluktur ve tikanıklıktır ve de çoğunlukla da perhizdir. Özellikle alışlagelmiş olanın dışında hasta kusmaya terk edilmelidir. Sonra, yoğun perhiz yaptırılmalıdır. Eğer kandan kaynaklanan humma çoğunlukla iltihap oluşturmuşsa, hastaya meyve suları ve iltihap için, örneğin hıyar ve ona benzer bitkiler, armut ve benzerleri verilmelidir. Hasta tamamen gevşemez; zayıflamaz; bezginlik oluşmaz veya ölüm oluşur.

Üçüncü sınıfı şöyledir: Sıkıntıyla başlayan eksiklik daha selimdir; kolayca sakinleşir. Sonra zayıflamalar, hastalığın inişe geçişi azalmaz. Çünkü çözülme çoğunlukla bozulur. Sonra belli bir duraklama oluşur. Bazen 7 gün nöbet olmaz; iştihâ artar, çünkü iltihaplanmada azalma olup, çözülme oluşur ve çoğunlukla onun buhranı yedinci günde oluşur. Özel bir kusma veya özel olmayan kusma ve dışarı atma belirlenir. Humma harekete geçer ve üşümeyle menenjit, çoğunlukla da uyku hastalığına geçiş olur. Şüphesiz humma çiçek hastalığına ve kızamığa dönüşebilir. Eğer araz ısrarlı olursa, karında iltihap şiş meydana gelir; hastada yanma hissi oluşur. Karnından davul gibi sesler gelir. Onda ishal azalmaz; onunla birlikte bitkinlik oluşur. Burada ishalin bir yararı yoktur. Sonra kurtçuklar uzaklaştırılır; dışarı çıkarılır. Özellikle arazlarından birisi de yaygın bir şekilde hastanın hafifçe rengi yeşillenmesidir. O ölüm işaretidir.

Belirtiler: Humma olduğunun alameti yüz ve gözlerdeki kırmızılık damarlarında şişlik, baş ağrıları, tam bir doluluk hali, titreme, terleme ve bunların yanı sıra, buhran çoğunlukla burunda ve gizli yerlerde kısıntı ve nefes darlığı olur. Çoğunlukla hasta üzerinde uyku hali vardır. Baş dönmesi, konuşma zorluğu olur ve kötüdür. Aynı zamanda bademcikler boğaz ve küçük dilde şiş olur; gözler yaşarır; gözden yaşlar akar ve rutubetli, çok yoğun, adeta güneşte kavrulmuş gibi bir ateş vardır. Büyük nabızı vardır; yumuşak, ancak güçlüdür; cidden değişken ve hızlıdır; karışıktır. Ancak zıtlıklar çok azdır ve hareketi hızlıdır; hızlı değişim gösterir. İki günde bir nöbet gelir. Had derecede harekette yüksek ısı yoktur ve 2 günde bir gelen nöbet güçlüdür. Burada iltihap oluşur ve hastanın sıcaklığı, ateşi yüksektir. Onun arazları daha

şiddetlidir ve tedavisi daha zorlaşır. O hareketlenir. Ancak burada kan incedir; yoğunluğu onun dışarı akmasıyla anlaşılır.

Para tifo başlangıçta günlük hummaya benzer. Lakin onun sıcaklığı biraz gevşeklik ve eziyet oluşturur ve hastada ateş ve nefes yoğunluğu oluşur; bu durum kalp civarını da etkiler, ancak iltihap kötüdür; iltihap vücutta eşit miktarda dağılmıştır, çoğunlukla da eşittir.

Ancak onların geçişinin (bulaşmanın) belirtileri boğaz iltihabında görülen farklılıklar ve boğaz şişlerinden bademcik iltihabından elde edilen belirtilerdir. Şüphesiz uyuz ve deri döküntülerinden bunu anlayabilirsin. Menenjit, baş ağrısı, zihin karışıklığı ve buradaki diğer belirtilerden de hastalığı belirleyebilirsin. Ancak uzun süren belirtileri pişmenin gecikmesinden anlaşılır ve hastanın yüzünün şekli değişir; hallerinin zıtlığı uzun süre içinde artar. Onlar kalıcı olur; olumsuz ve eksilmeler, azalmalar oluşur. Hatta onlar gittikçe de artıyor gibidir. Şüphesiz bunlar kan hıltının doluluğunun oluştuğunun işaretleridir. Ancak onların buhranı uzar. Onun buhranlarının süresi iltihap belirtilerinin ortaya çıkacağını işaret eder; humma süresi üçüncü ve dördüncü güne uzar; daha sonra bu hal yedinci günü bulur. Dört günde bir oluşan hummada buhranlar daha fazladır.

Kandan Oluşan Hummanın Tedavisi: Kanın oluşturduğu hummanın tedavisinde kaçınılması gereken, baygınlığa varacak kadar çok kusma ve kan cevherinin yoğunlaştığı durumlardır. Cidden ince sıvılar ve safravi maddeler, soğutan şeyler varsa ve yenen şeyler yoğunsa ve de yoğunlaştıran şeylerse, hastaya temizleyen çiğ hıltları ve maddeyi pişiren, çözen maddeler verilmelidir.

Ancak maddeleri dışarı atma, elden kan alma gibi tedaviler söz konusu değildir, yani araz görüldüğünde buhran olup olmadığına ve onun olgunlaşıp olgunlaşmadığına bakılmaz, ancak kökenine bakmak gerekir ve ona göre tedavi yapılır ve hastalık dışarı atılır. Eğer humma devam ederse, durum kötüdür; hatta bayılma yakındır veya hasta bayılır, ancak baygınlık geçirenlerin vücudu güçlüyse, baygınlık vücudun soğumasını sağlayarak, mizacı güçlendirir.

Bilinmelidir ki, kan alma ve soğuk su içmek, bazen diğer tedbirlerden daha çok yardımcı olur. Eğer hızlı hareket etmek gerekiyorsa onu öncelikle ayrı tutmak gerekir. Şüphesiz, bazen onu uygulamakta acele

etmemek gerekir. Ancak bazen hasta bayılmaya yakın değilse, bayılma safhasına ulaşmadan bazı maddelerin dışarı atılması gerektiğinde kan alınmaya tabi tutulur ve sürekli olarak damarları ovalamak gerekir; hatta kan alınması uygulanır. Hasta bazen hareketlenir; bozulur; kötü duruma düşer ve zaaf olarak ifade edilen durum oluşur; hafif besinlerle bayılma ve baygınlık oluşur ve sakinleşir.²⁷ Daimi olarak, tabiatı şu tarif edilenlerle yumuşatmak gerekir; tatlı nar suyu ve tatlı şarap had derecede ve kudret helvası, demirhindi verilebilir; bizim zikrettiğimiz yakılar uygulanır. Bazen bunların yanı sıra, dışarı atmak da gerekebilir; örneğin helile, şahtere, Çin tarçını ve bilinen benzerleri verilir. Şüphesiz elden kan almak söz konusu değilse, alınamıyorsa, alın damarından hacamat uygulanır. Şüphesiz bundan hiçbir sonuç elde edilemezse veya buna engel varsa, ishal yapacak olan maddelerle ve soğutucularla ve de benzerleriyle tedavi yapılır. Bunlarla, yani kullanılan maddelerle kanallar açılır. Kapalı kısımlar kesilerek o kısımlar açılır. Eğer kan alınınca hasta baygınlık geçirirse, hastaya ekmek ve koruk suyu verilir. Şüphesiz hastanın burnundan kanama kendiliğinden olabilir. Kanama kendiliğinden kesilmezse, baygınlık oluşur. Ancak eğer kan yoğun olursa 100 adet hünnap suyu alınıp, 5 ratl su içinde pişirilir, hatta öyle ki onun üçte biri kalana kadar işleme devam edilir ve ona şekerle kıvam kazandırılır. O çok yararlıdır. Yine mercimek de, özellikle ekşi, yakıcı sirkeyle alınırsa, buna benzer etki yapar. Sen sıcak hünnap şurubunu hastaya içirirsin veya mercimek ve mevcut ağır, yoğun madde sıkıntı yaratır. Ancak onu soğutmak gerekir; örneğin soğuk mercimek suyu ve soğuk pancar suyu, soğuk kudret helvası suyu içirilir. Bazen de şansı iyi gider. Bazen de humma balgamîyye dönüşür ve onun tedavisi gül ve benzerleriyle yapılır. Bu tedavi bazı hastalar için daha önce ve bazılarında da sonunda uygulanır.

Ancak arpa suyu da hastaya içirilir. O hasta için yararlıdır. Ancak onun mizacının yumuşak olması gerekir. Başlangıç dönemlerinde

²⁷ TM: Bademciklerin şişleri benzeri hastalıkların işaretleri olur ve onlardan bundan önce senin bilgin oldu. Çiçek hastalığına geçti ise çiçek hastalığı işaretleri o geçmeye işaret olur ve onları çok vakit geçmeden sen bilirsin. Keza zatül cenb ve baş ağrısı ve zihin karışıklığı ve benzeri hastalıklara geçti ise onların işaretleri hummanın onlara geçmesinde işaret olur. Onlar da, bundan önce senin bilgin oldu ve ama o kanlı hummanın alamına uzun müddet şebafat-ı hafife kullanmakla.

hasta şiddetli ve adeta galeyana gelir ve yoğundur; ateşten adeta yanar; arara hafakan (boğulur gibi olma) oluşur. Bilinmelidir ki, soğutmanın sınırlarını belirlemek ve kan almayı terk etmek ve dışarı atılma işlemini bırakmak gerekir. Şüphesiz tıkanma artarsa lavman yapılır ve iltihaplaşma, sıcaklık; ikinci günde kötüleşir. Ancak tenkiye yapılması gerekirse de gücün ve zaafın farklılığı, zıtlığı sebebiyle tedavi müşhillerle yürütülür.²⁸

Bazen hummaya kanın bozukluğu sebeptir ve bu durumda hastaya kâfuru hapları ve Hint kamışı hapları verilir ve bu haplar ona iyi gelir; tebeşir 3 ölçü, bakla tohumu 5 ölçü, kına tohumu 4 ölçü, kabak tohumu 6 ölçü, kitre zamkı, nişasta; her birinden 3 ölçü, süsen suyu 6 ölçü alınıp hepsinden hap yapılır.

Bir Başka Reçete: Özellikle karaciğer zaafı da varsa, gül 3 dirhem, kadıntuzluğu 2 dirhem, hıyar tohumu, bal kabağı, bezelye, Hint kamışı; her birinden 1 ölçü, kitre zamkı, nişasta; her birinden 1,5 dirhem, Çin tarçını, safran, kâfuru; her birinden 4 dirhem alınıp, hap yapılır.

Ancak beslenme üzüm nevinde mercimek cinsinden, nohut nevinden ve nar cinsinden ve sumak nevinden besinlerle yapılır. Bu gibi şeylerin yenmesinden ve yemek yemelerinin rahatsız edeceğinden korkulursa bunlar kesilir. Kudret helvasıyla, erikle, kabakla, nohutla ve meyvelerle, örneğin Çin armudu, nar, Şam elması verilir ve bakla, su kabağı, hıyar ve hıyara benzeyen kUSD (sarı salatalık?), hindiba, eşek baklası nohut, gebere ve benzerleri verilir. Şüphesiz baş ağrısı veya nefes alamama olursa veya uykusuzluk ya da zihin karışıklığı veya çok fazla miktarda burun kanaması olursa, sen bu arazlardan hastayı kurtarmak için kendi konularında verilen bilgilere göre tedavilerini yapmalısın.

Balgamî Humma Hakkında Açıklama

Kötü balgamî hummanın bir kısmında nöbet ara ara, bazılarında ise sürekli olur. Bilmelisin ki, buradaki sebep diğer hummalardaki gibi, onun zamanlarıdır. Onların başlangıç vakitleri ekseriya 18 gündür ve genellikle 40 ila 60 gün arasındadır.²⁹ Kişi 2 nöbet arasındaki zamanda

²⁸ TM: işaretler humma-ı demeviye işaretleri budur.

²⁹ TM: Bu hummanın en doğrusu saf ve ayrıca teri çok olanları olur. Anılan terin çokluğu maddenin inceliğine ve azlığına ve vücudun şişmesine işaret eder ve bu hummanın dördüncü zamanından pek uzun olan zaman zaman çoğalır ve yükselir.

fevkalade iyidir. Çok fazla ter belirtisi yoktur. Maddenin inceliği azlığı ve bedendeki çözülümü hastalığa işaret eder. Kısımların uzaması bu hastalığın ortaya çıkışının delilidir; hatta onun uzaması çoğunlukla nöbetin bilinmesine kadar sürer.

Kötü balgam camısı bir görünüm verir veya keskindir; ekşidir; şüphesiz tatlıdır; keskindir; tuzludur. Tuzlu hareketli, harekete geçiren nöbetin hummasının balgamdan nasıl oluştuğunu bilmelisin. Yaşlılar, çocuklar, yapısal bozukluk gösterenler, hastalıkları olanlar ve doluluk içerenlerle ateşlenenler, ekşi geçirmeleri olanlar, doluluk içerenler, midesindeki maddelerden dolayı midesinde üşütme olanlar yapısal bozukluğu olanlar ve midesinin ağzında sıkıntı hissedenlerde çoğunlukla balgamın rutubetlendirmesinden kaçınılır. Bilinmelidir ki bütün hummalar üşümeyle birlikte görülür. Şüphesiz nabız daralması ve düşmesiyle birlikte görülür.

Balgamî Nöbetlerin Devrelerinin Belirtileri

O *antomatos (emgirinus)* diye adlandırılır. Ancak onun sebebi camısı balgam veya ekşi balgamdır. O cidden çok üşüme oluşturur. Camısı özellikte olan bu hastalıkta titreme çok daha şiddetlidir. Ancak soğuk üşüme onda birden başlamaz. Muhtemelen azar azar kol ve bacaklarda başlar; sonra vücudun soğukluğu kar soğukluğuna ulaşır; ancak zorla ısınır ve birden ateşlenir. Tedricen soğuk geri gelir; muhtemelen azar azar üşüme geri döner. Bazen de onun üşümesi başlangıçta titreme ve sarsılma oluşturur. İltihap ve titreyip ürpermeden soğuk ve üşüme olduğu anlaşılır ve hastanın çok fazla üşümesi ve titremesi devri olarak devam eder.

Bu humma maddeden oluşmamışsa karıncalanma olur, hatta titreme şeklinde görülür. Şüphesiz onun iltihabı yumuşaktır ve onunla birlikte yoğunluk ve sabitlik vardır. Çoğunlukla ilkin üşütme ve titreme olmadan nöbetler oluşur. Muhtemelen oluşumu biraz gecikir ve bazen üşümeler oluşur; titremeler yoktur. Hastalık çoğunlukla baygınlıkla başlar. Bazen baygınlık da olmayabilir. Bu hastalık baygınlık olması, üşümecyle mide ağzındaki zaafıtan kaynaklanır ve arzu ve istek düşüktür. Besin maddesiyle ve güçle oluşan sindirin mevcut değildir. Ancak tuzlu balgam oluşur ve soğuk olmamasından dolayı ondan şiddetli olmayan

titremeler meydana gelir.³⁰ Burada oluşan balgam tatlıdır. Denir ki öncelikle titreme nöbetleri oluşur. Bu safhada üşüme ve ürperme yoktur.

Çoğunlukla balgamî humma nöbetleri bayılma ile başlar. Öncelikli olarak, ateş, çok yoğundur ve daha sonra bayılma olur. Öncelikli olarak iltihap tatlıya döner gibidir ve daha tuzluya ve incelmeye meyletmesinden dolayı meydana gelmiş gibidir. Sonra, daha ağırlaşır daha da soğuğa meyleder. Öncelikli olarak, zaaf ve buharlı olanda hararet, sıcaklık hissedilir; sonra eğer bu uzun sürerse, el organının üzerine konduğunda, bu çok iyi hissedilir. Onda yakıcı bir durum vardır. Ancak el üzerine konduğunda, sıcaklığın bütün vücutta aynı olduğu belirlenir. Nitekim yakıcı sıcaklığın bulunduğu farklı yerlerin üzerine el konulduğunda, buraların gevşek ve yumuşak yerler olduğu belirlenir. Sıcaklık garip bir şekilde arkadan temizler gibidir. Çünkü balgam yapışkandır ve onun ani hareketine karşı tepki verir; ona karşıdır. Ateşin artmasıyla, o harekete geçer; fazla harekete getiren şeyleri temizler; onların etkisini ortadan kaldırır. Şüphesiz bu oluşum o yere uygundur veya uygun düşmeyebilir; oraya uygun olmayabilir. Hastanın durumu bu yüksek ısının hareket dolayısıyla oluşup oluşmamasına bağlıdır ve de hastalığın iltihap oluşturmaya yaklaşım gösterip göstermemesiyle ilgilidir. Eğer terleme varsa, kötü bir şey ortaya çıkmaz ve bu hastalığın en iyi delili terin azlığıdır ve terin olduğu zamandır. Susuzluk balgamî hummada az olur, ancak tuzluluk veya şiddetli bozulma iltihap varsa, bununla birlikte susuzluk diğer durumlara göre daha az hissedilir. Fetüsün iltihaplanması da bu hastalıkta sıkça görülür. Vücudun yan taraflarının derisinde görülen terlemeyle ve orada görülen derideki gevşeme iyileşmeye işarettir.

Ancak balgamî humması olan kişinin rengi yeşile çalar veya sarımsı olur ya da beyaz renktedir; hatta madde toplanıp bir araya geldiğinde kurşuni rengi alır. Hatta nöbetin sonlarına doğru, birçok hummada görüldüğü gibi, kırmızı renk alır.

Ancak hastanın nabızı küçüktür ve öncelikle solunumu değişkendir ve çok aralıklıdır. Sonra daha değişken hale gelir. Onun değişkenliği ve

³⁰ TM: belalarından çok sayıda ürperme belki önce gelmez ve o ilk zamanlarda soğuk ve titreme de olmaz ve humma-i balgamîyenin daha çok zamanları bayılma ile alınır ve bazı defa o hummanın ilk zamanlarında şiddetli hararet görülür.

küçüklüğü dördüncü günde değişir ve nöbetle birlikte onda küçülmeler başlar; hem soluk hem de nabız azalır. Değişkenlik yoğunluğun azalmasındandır. Ancak o dördüncü günün nabzından daha hızlı değildir. Ancak dördüncü güne doğu nabız yavaş yavaş düşer veya önceki şekilde olur. Nabzın yoğunluğunun birbiriyle uyuşmaması, düzenin yokluğuyla ve çoğunlukla ondaki zaaf ve küçülmesindeki zıtlıklarla birlikte ortaya çıkar. Hastanın nabzının delilleri, delillerin doğrulanmasına bağlıdır.

Ancak onun idrarı öncelikle tutuktur; incedir ve çoğunlukla tıkanıklık ve soğukluk oluşturur. Daha sonra iltihap ve bozulmadan dola-yı kırmızılık oluşur. Pişmenin kötü olmasından dolayı, sıkıntı yaratır; onun durumu böyle zamanlarda değişim gösterir. Eğer madde yoğun olarak kalırsa ve kokuşmuş madde çözülürse, o zaman tortu beyaz olur. Bundan donra idrardaki madde çürüyüp kokuşma oluşturur ve vücut defetmeyi ve tıkanıkları açmayı engellediği sürece idrar kırmızı olur ve gözle bu karışıklık belirlenir. Bu karışıklık uzayıp gittiği sürece idrardaki kırmızılık devam eder. Ancak o biraz ince ve balgamîdir. Balgamî hummanın nöbetlerinin süresi 18 saat olup 6 saatte terk eder. Onun terki temiz bir terkip değildir. Buradaki madde yoğun ve çok yapışkan maddedir. Bu durum yaş, alışkanlıklar, mevsim, ülke ve beslenmeyle de ilgilidir. Onun sebebi söz konusu olan bozulmanın oluşturduğu harabiyettir. Zikredilen yüz renginin ve alnın sıcaklığından da anlaşılır; dokununca deri yumuşaktır. Mide ağzı zayıftır; arzu azdır. Bazen dalakta büyüme olur ve ekseriyetle ekşi geçirmeler oluşur.

Gerekli Belirtiler. Balgamî hummanın başka adları da vardır;³¹ *luska* da denir. Bu balgamî hummanın başka alametleri, başka ateşli hastalıklardaki gibidir ve ateşli hummalarinkine benzer. Başlangıcında titreme, üşüme ve ürperme vardır ve adeta vuruyor gibi bir his oluşur. 6 saat veya daha uzun bir süre nöbet sürer. Şüphesiz bu devrede geriye kalan madde çözülmez, ancak görülmeyip, gizli kalır.³²

Çoğunlukla Balgamî Cinsten Olan Hummalar. Şüphesiz bazen saf-ravi olanlardan bu tip hummalar meydana gelmiş olabilir. *Lisen* (yoğun) olan sevdavidir. Hummaların adları onların özellikleriyle belirlenir; *efliyya ve liforya* gibi. Her ikisi de farklı hummalardır. Ancak farklı

³¹ TM: inkiyalus ve likorya.

³² TM: Ona St. Antonio humması adı verilmesi doğru olmaz.

yerlerde bozulma oluşturlar ve oluşturdıkları terslikler içte ve dışta olabilir; üşüme ve yüksek ateş yaparlar. 3 kısım humma vardır. Hummaya ait hıtlardan kaynaklanan bayılma ve birden bayılma oluşturan humma ve de gece ve gündüz oluşan humma.

Yüksek Ateş ve Üşüme ile Belirlenen Humma

Bu humma efliyus diye adlandırılır. Camsı balgamî maddeden meydana gelmiştir; o karında ve karnın iç kısımlarında olur. Üşüme şeklinde bozuklukla kendisini gösterir. Diğerlerinden farklıdır ve görünüşte duman (ateş?) meydana getirir. Önce kokuşma olmaz; karında üşüme hissedilir. Şüphesiz onda, daha önce üşüme görülmez. Çünkü onun içinde sükûnet vardır; hummayla ilgili hareketlilik yoktur. Ancak onda iltihaplanma meydana geldiğinde yapı tahrik olur; harekete geçer; süratle yayılır ve eğer yayılmazsa, bedenin tamamına ulaşamaz.

Belirtiler. Onun sebeplerinin alametleri humma için zikredilenlerle aynıdır. Hastanın idrarı soğuktur sıcaklığı azalır; idrar kendi cinsinin özelliklerinden farklıdır. Hastanın nabızı farklı hızdadır ve çoğunlukla her gün daha da hızlanır; şiddetlenir. Bundan dolayıdır ki, onun maddesi ağırdır, yoğunur. Şüphesiz hastanın ateşi yükselir. Bazen nöbet oluşur. Çünkü bedende bunun gibi madde azdır ve biraz da kokuşmuş olması muhtemeldir. Bu da iki nöbet arasında oluşan sebeplerden kaynaklanmış olmalıdır. Bu bozukluk onun balgamî unsurlardan meydana gelmiş olmasından dolayı olmaz; o balgamî unsurun kokuşmuş, bozuk olmasından kaynaklanır. Bu hastalıkta nöbet her gün görülmez. Ancak onun nöbetleri 4 saatle 14 saat arasında tekrar eder; çoğunlukla da 14 saatten önce de bitmiş olabilir. Çünkü o hummanın maddesi nöbetin 24 saat devam etmesini sağlayacak kadar çok değildir.

İçte Ateş ve Dışta Üşüme Oluşturan Humma

Bu tip hummaya *liforya* denir. Bu humma çoğunlukla balgamîdir ve yoğun safradan da oluşabilir. Ancak balgamî unsurlardan meydana gelmişse, balgamî özellikler taşır. O belli bir yerde kendisini gösterir ve o yerin sıcaklığı bozulur. Çünkü o eriyip, çözülmez; bedenin dışına yayılıp, çok fazla buhar oluşturup oranın ısınmasını engeller. Burada biraz güç tükenmesi belirlenir ve hastalık eziyete dönüşür. Sıcakta

görünen görüntü kaybolur; hemen soğur ve özellikle görüntüde ağır, yoğun bir sıkıntı yoksa soğuk, camı bir yapı gösterir. Bundan dolayıdır ki buharla birlikte, onda yoğun bir şekilde çözülme ve erime belirlenir. Onda çürüme, iltihaplanma olmaz. Ancak yoğun olarak, ortaya çıkan ateş vasıtasıyla yapıda parçalanma, harabiyet oluşturur. Hastada kısa bir sürede şiddetli ateş görülür. Sonra ateş düşer; sıcak su buharı yok olur. Eğer yapı yoğun bir şekilde etkilenmişse, aslında şiddetli üşüme yapısal bozukluktan önce görülürse, vücutta da üşüme olduğu kabul edilir.

Ancak o safravi özellikteyse, onun oluşum sebebi safra olur. Eğer safra azsa ve kanındaysa ve bozuksa ve de hastalığın görüldüğü yer sıcaksa, ateşi yükselmişse, onda hiçbir şey çözülmez ve balgamî olanda açıkladıklarımız onda da görülür. Bu safravi olanı *tifures* diye adlandırılır. Ancak *liforya* denen cinstendir. İki nöbet süresince uzar. Söylenenlere dayanarak, hummanın nasıl olduğunu ve bütün bedende kalpten sıcaklığın nasıl kalktığı, nasıl tahrik olduğu ve nasıl yükseldiği kaydedilmiştir. Şüphesiz, kalpten gelen yüksek sıcaklık içinde bütün vücut harekete geçer. Burada açıklama şöyle verilmiştir: hastalığın sınırları mani olunamayan şartlar içinde seyrederek. Örneğin alınan su, rutubetli soğuk sular veya kuruluklar onun tabiatında etkin olur; bunların hepsi hastalıklar oluşturur. Ona herhangi bir engel yoktur ve tamamında bu yüksek ısı kalbe kadar ulaşır ve arterlerin içine ulaşır, onlara zarar verir. Ancak bazı yerlerde buna engel olunabilir. Örneğin yüksek ateşin görüldüğü yerlere soğuk şeyler konarak bu engellenebilir. Ancak bazı organlarda yüksek ateşin gerçekten büyük zararı olur.

Bazı Yerlerde Tek Başına İşlevleriyle Bir Yerde (Organda)

Etkili Olan Hummalar ³³

Bunun gibi olan humma soğuk hareketli, tahrik eden, harekete geçiren maddelerden meydana gelir ve sebebi her birinin sebeplerinden biri karındaki kokuşma, diğeri göğüsteki bozukluktur. Onlardan her biri çok fazla yayılıp, derine inmemiştir. Sonra, sen çürüyüp kokuşan dikkate alıp, hepsi için o kısma sıcak buhar uygularsın; o soğur. Bilmelisin ki, buradaki soğumanın sebebi hareket halindeki soğuk hıltır.

³³ TM: Bu humma cinslerinden safradan meydana gelen hummaya *tifudes* özel ismi olur ve ama *lifurya* cins isimdir. Bu hummanın balgamisine ve safravisine ad verilir ve bu humma-i şatar gün aşırı gelen nöbetten daha uzundur.

Hılt Bağlı Bayıltan Humma

Genel olarak, bu hastalık kötü pişen balgam sebebiyle meydana gelir. Çoğunlukla farklı özellik gösterir. Genellikle güçlü etkisi vardır. Çoğunlukla da onun yarattığı sıkıntı hareket ettiğinde mide ağzındaki zaafıdır. Bozulma anında çoğunlukla kahredici bir güce sahiptir ve şüphesiz, kusma ve onunla birlikte güçlenme de mevcuttur veya kuvvetle hareketin tahriki vardır. Şüphesiz dışarı atmaya, şiddetli, ishale veya zorlu kan almaya tedavi edilir. Hasta güce tahammül edemez. Tahammül edilmesi baygınlığı sakinleştirmekle söz konusu olur. Onun şiddetli kusmaya ve zamanda şiddetli beslenmeye ihtiyacı vardır. Çünkü onun hıltları beslenmez ve vücudunun güçlenmesi gerekir. Vücut beslenmeden yoksun kalmamalıdır. Şüphesiz yiyecek verilmesi, hastanın beslenmesi maddenin yukarı çıkmasını artırır ve hastanın gücünün düşmesi engellenmiş olur.

Hastada başlangıçta, soğuk şeyin (hılt) kalbe ulaşması durumunda baygınlık oluşur ve nabız düşer, küçülür; daha az atmaya başlar ve bu durum ölüme sebep olabilir. Sonra maddenin ısınması ve incilmesi için tabiat çaba harcar. Bazı kısımları hareketlendiren çürüme, bozulma onun üzerinde etki eder. Çünkü maddenin soğuk oluşundan kalp kendini kurtarmalıdır ve onun sıcaklığının zararı söz konusudur. Nabız hızlanır ve özellikle onun sık kasılmasından ve diğer hallerden nabızın hızı bu halin hâkimiyetiyle, küçülür; azalır, düşer ve hasta ölür. Onun devreleri balgamidir ve çözülmeyen, ayrılmayan 4 günde gelen nöbetlerdir; ter yapar, onunla birlikte yüzde iltihaplı şiş vardır ve vücut şişer.

Bazen kişinin halinde denge yoktur ve bundan dolayıdır ki, ondaki hâkim olan maddelerde de denge yoktur. Muhtemelen bunun sebebi maddelerin sıvı ve camsı özelliğidir. Bazen safra, bazen sevdâ ve bazen de onlar dut yenerek tedavi edilir. Ancak hastalıkta heyecanın yanı sıra, gözler yeşildir; boğazlanmış gibidir ve midenin yukarı kısmının alt tarafında şiş oluşur. Aynı zamanda, bağırsaklarda da şiş vardır. Bazen kusmuk ekşi olur. Şüphesiz bu hastalıkta dönüş yoktur.

Yoğun safra hâkim olduğunda humma ile birlikte bağırsaklarda yaralar oluşur ve hasta safra kusar ve çoğunlukla idrar balgamidir.

Hafif İnciten Baygınlık Oluşturan Humma

Bu hummada tek bir nöbette gücü ve nabızı düşürür veya vücutta o kadar hızlı oluşur ki bütün kas gücü harap olur. Bazen güçle birlik-

te dördüncü günde kuvvet düşmeyip püf püf diye sesler çıkarır. Bu oluşan keymuslardan kaynaklanır. Çoğunlukla o safravidir yapı olarak ince ancak şiddetlidir. Deride kötü zehirli cevher oluşturur. Şüphesiz vücutta kokuşma oluşturur. Mizaç cidden had derecede kurudur. Çoğunlukla bu nöbetler dört günlük humma nöbetleridir.

Balgamî Olan Gece ve Gündüz Humması

Gündüz nöbetleri, gündüzleri görülen nöbetlerdir ve gece görülenler, tersine gece nöbetleridir. Her ikisi de kötü değildir. Gündüz görülen nöbetler uzun sürer; daha kötüdür ve uzun sürdüğü için de daha çok ve daha sık vukuu bulur. Eğer o habis değilse, derinin gözenekleri de açılıp, buhar çözüldüğünde, bu durum belirlenir. Ancak çoğunlukla madde çoğaldığı ve güçlendiğinde görülmez. Bununla birlikte onda şiş oluşur ve bu gece oluşur. Midede doluluk varken hasta uykuya terk edilemez; o uyanık tutulur ve o güçten düşer. Hummanın maksatları sıcak günde yüksek ateş oluşturmak, soğuk gecede uykusuzluk yaratmaktır ki bu da vücudun sarsılmasıyla ortaya çıkacak yüksek ateşle olur. Genel olarak, balgamî olan humma bütün hummalardan daha zorludur.

Balgamî Hummanın Tedavisi: Bu hastalığın tedavisinde, hummanın vakitlerinin farklı farklı olması göz önünde bulundurulur. Ani olanların başlangıç ve bitiş zamanları onların olgunlaşmalarında görülen farklılık ve gizli oluşları, maddelerinden kaynaklanan çeşitlilikleri, yani yakıcı balgamî, camsı balgamî, tuzlu balgamî, tatlı balgamî gibi, tiplerindeki farklılığa göre tedavi uygulanır.

Bütün humma grupları başlangıçta 3 şeyle tedavi edilir; yumurta ve mutedil maddeyi parçalayan şeyler ve hafif parçalayan şeyler ve idrar söktüren şeyler verilir. Üçüncü gününe geldiğinde humma sebebiyle kişideki madde incelmıştır. Daha önce mevcut kalan maddeyle tedaviye devam edilirse yapı hareketlendirilir ve buda kişiye sıkıntı verir; bunu yapmamak gerekir. Dengeli bir şekilde bazı nazik tedbirlerden yardım alınmalıdır. Bazen üçüncü güne kadar sadece arpa suyu verilir ve maddeyi inceltmek üzere başka maddeler de kullanılarak tedaviye son verilir. Ona ancak maddeyi inceltip azaltan maddeler verilebilir. Hastalığın yaklaştığını görürsen, latif, maddeyi incelten maddeler verilmemesi gerektiğini bilmelisin.

Açlık ve uyku ile ilgili olarak, denilebilir ki, açlık ve perhiz hastayı zayıflatmaz. Bu hastalıkta bu uygulama yararlıdır. Muhtemelen başlangıçtan yedinci güne kadar çok yoğunluk vardır; sonra azalır. Ancak, öncelikle, hafif tedbirler almak yararlı olacaktır. Şüphesiz görülür ki, bu safhada yoğun tedbirlerle hastalığı bertaraf etmek imkânı yoktur. Hafif tedbirlerle hastalık yavaş yavaş son bulur. Çünkü bu sırada hastalığın ilerlemesi engellenebilir.

Eğer hastalık yedi günü geçerse hafiflemesi, etkilerinin daha az olması söz konusu olur. Şüphesiz bu midede zayıflama oluşturur ve mide zaafı olduğunda hastalık da artış gösterir. Hastalık uzadıkça hafifliği azalır ve yoğunlaştığı hissedilir. Genel olarak, bu hastalık hafif seyrederek ve dördüncü günde hastalığın hafiflemesi gerekir. Bundan dolayıdır ki, ona hemen yemek vermemelidir. Ona örneğin piliç suyu ile ekmek verilir. Ancak eğer hastanın zaafı söz konusu olursa veya sağlığında iniş görülüyorsa, bu durumda tersine hareket edip, tuzlular ve tatlılar verilir. Eğer hastalığın sebebi camısı, balgamî ve ekşi ise, ondan oluşan hummaya *firumuriyus el-zemheririye* denir. Bu hummada vücut ısısı artmaz. Onda öncelikli olarak, yumuşaklık oluşur ve o suyla tedavi edilir. İkinci olarak, onda yumuşatan ve kesen, yoğun, güçlü, etkili ilaçlara ihtiyaç vardır. Öncelikli olarak da, yumuşatıp, incelten, kesen, son veren ilaçlara ihtiyaç vardır. Bu ilaçlar çoğunlukla kesmenin dışında ısıtamazlar. Sadece keserler. Eğer çok kuruturlarsa, ikinci olarak, ısıtarak, incelten ilaçlara ihtiyaç duyulur ve yaralar kesilir ve özellikle, eğer balgam sevda ile karışmışsa kimyon ve күкүрт macunu ve onunla birlikte tozlu maddeler verilir.

Gül suyu ile birlikte başlangıçta uygulanan basit ilaçlar yedinci güne kadar hastaya verilir. Yine rezene suyu, hindiba suyu, kereviz suyu, gül suyu ile birlikte ihtiyaç dolayısıyla hastaya verilir. Ballı sirkenin fevkalade çok yararı vardır. Ballı su ile çördük otu ile verilir. Tabiatı yumuşatmak istendiğinde bu terkibi kullanmak mümkündür. Müshil olarak, şeker ve özellikle de kırmızı şeker ve kırmızı gül suyu bilinen İran gülü alınır. Şüphesiz bu yumuşatıcı bir müshildir. Eğer terkinin daha fazla yumuşatılmasına ihtiyaç varsa, boru çiçeği suyu içinde onun çözülmesi sağlanır ve Çin tarçını ve şeker kamışı da istendiği kadar karıştırılır. Yine gül suyu balla, kudret helvası ve boru çiçeği suyu içinde

çördük çöp otlı terkihi ile alınır. Başlangıçta veya daha sonra, hasta üzerinde müshiller ve yoğun şeyler uygulanmaz. Özellikle o madde safra ise, böyle bir uygulama mizacın bozukluğunu geri getirir.

Çoğunlukla başlangıçta her gece purgatifilaçlar içirilir; örneğin haftada 2 defa mastika hapi ve idrar söktürücü tohumlardan oluşan haplardan içirilir. Purgatif ilaçlardan biri şöyledir: zencefil ve mastika; her birinden 11 dirhem, salep 10 dirhem, hepsinin toplamı kadar teberzed şekeri alınıp, hazırlanır. Her gece 1 miskal verilir. Bu uygulama doğal yapı gevşek değilse, uygulanır. İhtiyaç olursa gecede 2 defada uygulanır.

Ancak önceden zikrettiğimiz gibi, ben pişme ve yapının yumuşamasını beklemeyi sevmiyorum. Muhtemelen yapıdaki gerginliği oluşturan şeyleri atmak ve geri kalanının pişmesini beklemek; bunda sabır göstermek gerekir. Bunun için benzeri ve onu kurutmayan ilaçların azar azar verilmesi gerekir. Daha sonra idrar söktürücü ilaçlar verilebilir. Bundan dolayı çoğunlukla erik ve demirhindi suyu ve mideyi zaafa uğratacak veya ince ishal yapacak ilaçlar verilir.

Eğer madde çok fazla soğuksa ona yalancı safran suyu verilir. Eğer madde safravi ise ona menekşe şarabı katılır veya bahçe menekşesi şarabı ve kudret helvası verilir veya sıkılmış turp suyu içine ballı su ve benzerleri konup hastayı kusturmak gerekir.

Eğer kusmaya ihtiyaç duyulursa çoğunlukla güzel kokulu kusturucular verilir; ağzın tadını değiştirmek için 1 miskale kadar turp hapi soğuk suyla içilir. Kusmayla birlikte midenin zayıflatılması cidden yararlı olur. Hasta bu gereksinmeye bu hastalık nedeniyle gelmiştir.

Bu uygulamayla 7 gün ve gece beklemek gerekir. Hastadan ilkin midede zaaf oluşur ve şiş meydana gelir. Eğer hasta kusmakta zorlanıyorsa, şiddet uygulayarak kusmaya zorlanmamalıdır. Özellikle başlangıç dönemlerinde bu şekilde davranılır. Ancak içeriden atılması gereken maddelerin atılması desteklenir. Burada midede zaaf oluşur; onunla birlikte, kasılıp, tutulursa hastaya nane şarabı ve bundan sonra, zikrettiklerimiz hastaya verilir.

Baş ağrısı varsa, papatya suyu, başın dört bir tarafına da gidecek şekilde sıcak suyla birlikte dökülür. Bu şiddetli sakinleştiricidir. Eğer arpa suyu almaya ihtiyaç varsa, usulüyle pişirilerek, mutedil miktarda verilir veya ballı sirke ve balla karıştırılıp verilir. Şüphesiz midede ekşi-

me olmamalıdır veya oluşmaya karşı ballı su verilmelidir. Öncelikle bu su yedinci günden önce verilmelidir. Öncelikle gül suyu, 2 saat sonra arpa suyu verilmelidir.

Hastalığın başlangıcında kullanılan merhemlerle hasta ovulmaz; başında uygulanan sıvılarda kullanılmaz. Çünkü onları kullanmak bedenın duvarlarında karışıklık yaratır. Rutubetin gevşetmesi iç organlarını rahatlatır. Soğuk sudan kaçınmak gerekir. İfade edilmek gerekirse, ben idrarın daha yoğun ve kırmızı olduğunu gördüm. Kan almanın bu durumda bir sakıncası yoktur ve hasta ballı sirke içmelidir.

Bilmelisin ki, ilaçlarla ovma, onlara yararlı olacaktır. Söylemek gerekirse, balgam daha yapışkan ve yoğunsa hastaya masaj yapmak, onun derisini sıkıca ovalamak yararlı olur. Denir ki, örümcek ağı gibi olan dokuyu zeytinyağı ile ovalamak cidden yararlıdır.

Eğer hastalık arttığında söz konusu ilaçlar alınırsa, çoğunlukla mide ağzına yararlıdır ve onu güçlendirir. Çiğnenerek alınan bu maddeler nane, mastika, anasondur. Hastaya biraz yiyeceklerle birlikte turp verilerek, zikrettiğimiz üzere kusma oluşturulur. Hastaya gül suyu, arada verilip, yemek yedikten sonra mide ağzını güçlendiren maddeler verilir. Hastaya sıcak su da verilir. Özellikle nöbetin başında bu şekilde hareket edilir. Şüphesiz bu şekildeki tedavi ile hasta titreme, ürperme ve üşümeye karşı koyabilir. Eğer hastada susuzlukta artış varsa o giderilmelidir. Çoğunlukla hastanın ham, olgunlaşmamış balgamı kusmasına izin verilir.³⁴ Öncelikle hastada pişmenin tam olarak oluşup, oluşmadığına bakmak gerekir.

Eğer hastalıkta ateş varsa, bu hâpı almasında yarar vardır: sarı helile, sabır, kasık otu suyu, pelin otu suyu; her birinden 5 dirhem olmak üzere safran ve mastikadan; her birinden 6 dirhem alınıp ve hap yapılır. Her gün hastaya 1 dirhem verilir; geceleri ilaçtan yarım dirhem verilir. Eğer pişmenin, olgunlaşmanın yararı görülürse, ona kereviz yaprağı

³⁴ TM: Fakat bu konuda gerçekten faydası şiddetlidir ve bu hastalığı kökünden çekip koparır ve kusma için yedinci günün beklenmesi gerekir. Çünkü yedinci günden önce olan kusmada şiddet olup midayı şişirir. Eğer yumuşaklık üzere ona kusma özürlü olursa şiddet ile kusma için izin olmaz ve eğer kusma geçer ise ayrıca devirden başlangıç zamanında geçer ise giderme olağan olmakla o kazf habsolunmaz ve ondan ceksiklik ve zayıflatma olursa ona mibe ve şarap binefa içilir. Bundan sonra bizim anacağımız içecekler ile habs olunur ve eğer hastaya baş ağrısı arız olsa,

suyu, rezene, bataklik sazı kökü ve kız saçı verilir. Şüphesiz eğer maddenin soğuk olduğu cidden bilinirse, biber yemenin sakıncası yoktur. Hasta çok olmamak şartıyla biraz şarap içebilir. Güçlü kuvvetle pişme ve çözülmenin rahatlığı aşikârdır. Diğer hummalarda görülenler pişme ve çözülme de aynı sürede olgunlaşır.

Hastalık güçlüyse, vücudu hareket ettirmesi, humma ve titreme oluşturmaları gerekir. Eğer hastalık gerçekten güçlüyse ona nüfuz edilemez; merhemlerin gücü artırılır. Ancak kullanılan yağların ince olması gerekir. Ancak bu durumda denge olur. Eğer humma on dördüncü güne erişirse hastaya genellikle maddeyi incelten ilaçlar uygulanır; örneğin rezene, kereviz gibi Bazen onlara bazı tohumlar ve maddeler de ilave edilir; anason gibi ve örneğin ballı sirke gibi. Bunun içine (ballı sirke) çördük otu ve yabani kekik katılır; gül tabletleriyle bu terkip verilir. Bazen midedeki zaaf sebebiyle, onun içindekileri artırmak gerekir; kendir, mastika, Hint selvisi, pelin otu ve benzer bitkiler katılır. Bunlarla hastanın humması giderilebilir.

İnce şarap, oradaki hıltları inceltmekte yararlı olur ve yoğun sıcaklığı destekler ve idrar atılmasını sağlar ve ter atar. Ben pelin otu haplarının hastayı güçlendirip hıltları, maddeyi pişirdiğini, olgunlaştırdığını belirledim. Bundan sonra, başlangıçtaki nöbetler üşüme şeklindedir; sıkıntı verir; eziyet oluşturur. Hastalığın başlangıcında hastaya sıcak su içirilir. Bu suyun içinde kereviz tohumu, anason ve nane kaynatılmış olmalıdır. Yine onlar bazı benzeri bitkiler de vardır. Onlardan daha güçlü olan ve haricen uygulanan lapa ve buharlar ve de benzerleri de vardır.

Yoğun titremelerde su ile pişirilerek hazırlanan şu reçete uygulanır: zencefil, yabani kekik, nane; her birinden 3 ölçü, gebere 4 ölçü, gül, yarpuz; her birinden 3 ölçü; kuru üzüm 7 ölçü; düzen üzere pişirilir.

Hummanın tam olarak olgunlaştığını görürsen, kuvvetle zararlı maddenin dışarı atıldığını ve idrarın da atıldığını anlarsın ve kuru üzüm ve kükürtle tenkiye yaparsın. Eğer madde çok balgamdan meydana gelmişse, tiryak içirilmelidir. Yine gül hapları ile rezene suyu verilir.³⁵ Şüphesiz bütün gece salep ilacı ve sabır hâpı, kasıkotuyla birlikte verilir; onunla birlikte şakayıkla muamele edilir.

³⁵ TM: bir nüsha zencefil, mercanköşk, çörekotu; her birinden üçer dirhem, kişniş dört dirhem verilir.

Bu pişmiş terkinin içeriği şöyledir: 7 purgatif kullanılır; salep 10 ölçü, kara helile 5 ölçü, kasık otu 5 ölçü, Hint tozu 3 ölçü, eşekdikenini ve benzerlerinden dörder ölçü, anason 3 ölçü alınır ve kereviz suyu ile pişirilir ve hastanın durumuna göre, hastaya içirilir.

Bu hastalığı düzelterek ve onu iyi edecek olan bir başka reçete de köklerden hazırlanır; süsen kökü 10, zamklardan 8 ölçü, kasıkotu 5 ölçü, kereviz tohumu, rezene; her birinden 4 ölçü, gül, sümbül, nane yedişer ölçü alınıp, hap yapılır ve hastaya verilir.

Yine iyi bir Terkip: Bütün köklerden onar ölçü, kuru üzün 7 ölçü, anason, mastika; her birinden 3 ölçü, kantaron, kasık otu; her birinden 4 ölçü alınıp, 3 ratl suyla pişirilir. Hatta sıvı miktarı 1 ratl kalana kadar devam pişirmeye devam edilir ve her gün aç karna içilir.

Bu durumda kullanılacak iyi ilaçların ve yararlı olanı ve en güçlüsü şöyledir: Bu ilaç yakı şeklinde uygulanır. Kasık otu öz suyu, pelin otu, kantaron kökü; her birinden 5 ölçü, kereviz tohumu, rezene tohumu, Kabil helilesi; her birinden 10 ölçü, ağaç mantarı 15 ölçü alınır. Gül tabletinden 15 dirhem, salepten 13 dirhem alınır ve bunlardan hap yapılır. O iyi bir müshildir.

Bir Başka İlaç: Saбір, sarı helile, ılgın, mastika, kasık otu, pelin otu suyu; her birinden 1 kısım alınır; yarım kısım safranla karıştırılır ve hastaya verilir.

Yine bir Başka Hap: Bu ilaç haricen uygulanır. Kabil helilesi ve tuz; her birinden dörder dirhem, kereviz tohumu, afyon, rezene; her birinden yarım dirhem ve pelin otundan yarım ölçü alınıp, ona 3 ölçü gül tableti, eşek dikenini ilave edilip 2 dirhemlik toz şeklinde hap yapılır.

Pişirilerek Hazırlanan Cidden Çok İyi Bir Terkip: Kasık otu 5 ölçü, meyan kökü ve nane; her birinden 3 ölçü, kereviz tohumu, rezene; her birinden 4 ölçü, gül 5 ölçü alınıp, hepsi pişirilir. Bu şerbetten her gün hastaya 3 ukiye verilir.

Yine iyi pişmiş olarak, 3 kökten her birinden onar ölçü anason ve kerevizden 2 ölçü, eşek dikenini, pelin otu ve kasık otu; her birinden 5 ölçü, kantaron 3 ölçü alınıp pişirilir. Bu terkipten 4 ukiye hastaya içirilir.

Yine Çok İyi Pişmiş Bir Terkip: Kasık otu, haşhaş, şahtere, eşek dikenini, pelin otu; her birinden 5 ölçü alınır ve ezilmiş kuru üzüm, sarı

helile; her birinden onar ölçü alınıp, pişirilir ve hastaya verilir. Burada etkin olan tuzlu balgamsa ve safraya eşlik edenler daha hâkimse, onun tedavisinde ağaç mantarı kullanılır. Eğer ondan 1 dirhem 3 gün boyunca verilirse, hastalığın uzaması engellenir. Sadece o verilir veya balla karıştırılıp, verilir. Buna ısırgan otu tohumu ilave edilir; sonra iyice ezilip toz haline getirilip, parça parça veya balla karıştırılıp hastaya verilir.

Ancak şüphesiz bu haplar alınırca, ishal yapar; karaciğerin zayıflığı sebebiyle onların etkisinin artması gerekir. Etkiyi artıracak olan ılgın ve Çin tarçınıdır. Midenin zaafı dolayısıyla anason ve mastika da verilir. Dalağın zaafı ve yoğunluğu içinde gebere kökü kabuğu ve geyikdili yosunu verilir. Şüphesiz çoğunlukla bu hastalığın olduğu kişilerde dalak hastalığı da görülür. Bazen bu sebepten Hint selvisi, ban otu tohumu, boy otu verilmesine gerek duyulabilir. Bununla birlikte sen şiddetli humma hali görürsün. Gece ifrat derecede sıcaklığın arttığını belirlersin.

Ancak pişirenlerin yanı sıra, bu hastalıkta daha çok güçlü dışarı atan maddelere ihtiyaç vardır. Hazırlanan bu şerbetle o sağlanır. Salep hapları hastaya içirilir ve güçlü lavman uygulanır. Bunların için kullanılan haplardan birinin terkibi de şöyledir: 1 denk mastika, 4 dirhem pelin otu öz suyu, ebucehil karpuzu yağı 1 danek, fiykara yakısı yarım dirhem, ağaç mantarı yarım ölçek, ballı sirke ve balla hap yapılarak içilir. Bundan mastika ve sabırla da hap yapılır.

Eğer madde çok sıcaksa müshil yapan Hint kamışı haplarından 3 tane, salep 3 miskal, mahmude otu yarım miskal, kasık otu 2 miskal alınır ve hastaya içirilir. Yine aynı miktarda kasık otu, pelin otu, kız saçı, helile, şahtere, kuru üzüm aynı miktarda alınır; pişirilir ve gerektiği kadarı içilir. Eğer vücutta ishal varsa, idrar atma, vücudun yumuşaması ve terleme daha önce olmalıdır. Hastalığın tam tedavisi için sabır ve balla hazırlanan içeceğe ihtiyacı vardır. Eğer hastalık duraksamışsa, gerileme söz konusu ise yemekten önce hamama girmekte sakınca yoktur.

Ancak hastanın hafif beslenmesi gerekir; örneğin sirke, kuru üzüm gibi. Bazen onun içine biraz turşu da katılır. Özellikle bu hastalığın onun (hastalık) sonuna doğru yapılabilir. Ancak onun yeşil keklik, pi-

liç, dağ kekliği ve benzerleri güçlü beslenme için kullanılır; özellikle de başkalarında bu durum ortaya çıktığında da kullanılır. Ancak o yeşil keklikler, piliçler, dağ keklikleri ve benzerleriyle daha güçlenir. Daha sonra hastalık durur. Bu hastalıkta bu şekilde davranmak gerekir. Özellikle ondaki pişmenin yanı sıra, sirke, hardal veya turşu ve nohut suyu, onun besinleri arasında yer alır. Eğer o besinler içine dereotu, zeytinyağı ve kimyon konarak ve yine soğuk olarak, pancar, tuşu ve sirke, yıkanmış zeytin ve sirkeli soslar hastaya verilir. Örneğin gebere sirkesi, dereotlu sirke ve yabani kekik, şeytanterisi, helyon gibileri soğutan şeylerle birlikte onun içine koyup vermektan ve rutubetli olanlardan kaçınmak gerekir. Beslenme zamanı nöbetin durma veya kesilmesinden sonradır. Nöbetten 4 saat önce hiçbir şey yenemez. Ancak uyku uyunabilir. Şüphesiz uyanıkken pişme, olgunlaşma olmaz. Ancak uykuda olur; uyanık halde çözölme oluşur. Yoğun hamam onlar için zararlıdır, ancak nöbet durduğunda kişi hamam yapabilir.

Hap Şeklinde Alınan Kusturucu İlaçlar: Ayva ilacının, bilinen nar-nane şarabının güçlendirmeye yarayacak kadarı hastaya verilir. Bu 10 dirhem ekşi nar tanesinden beyaz kendir ve mastika; her birinden 5 ölçü olmak üzere alınıp 7 dirhem nane, 2 ratl su içinde pişirilir ve süzöldükten sonra nane ruhu konur.³⁶

Çok Fazla Derecede Müshil Uygulanacaklar: Eğer ishal kötü ise bil-melisin ki onun önlemi kabızlıktır ve hastanın ilaçları kabız ilaçlarıdır. Ancak hastanın zaafı telafi edilebilir. İshal olduğunda hasta, pişmiş tavuk, buharlar, güzel uyutan kokularla tedavi edilir. Hastanın yüzünde ve kollarında ürperme ve titreme varsa ona şu ilaç önerilir: anason alınır ve yıkanmış zamktan alınır, her birinden 5 birim, ufalanmış acı badem, safran, sarı sakız; her birinden 4 dirhem, kereviz tohumu, rezene tohumu, elma çiçekleri; her birinden 3 ölçü; kasık otu öz suyu 3,5 ölçü, sümböl 6 ölçü, fiykara yakısı 7 ölçü, gül 10 ölçü, zamk, acı badem alınıp ilaç yapılır. Kişinin bunlara ihtiyacı vardır.

³⁶ TM: Kusmanın sağlanması beyanıdır. Layık budur ki aşırı kusmayı savmakta mibe ve bilinen şarap, nar, nane içilmekle yardım istenen ondan daha kuvvetliye ihtiyaç duyulursa bu kaynatılmış kullanıla; mayhoş narın tohumu 10 dirhem, kenevir, pek beyaz damla sakızı; her birinden beşer dirhem, nane yedi, iki litre su içinde kaynatılır ki o suyun içinde de iki bağ nane olmuş ola ve o suyun yarısı kalana kadar kaynatılır aşırı üzere o hummada olan ishalin sağlanması beyanıdır.

Uzun Süre Devam Eden Humma: Uzun süren humma ve titreme, üşüme ile birlikte görülür. 10 birim gül, mastika, sümbül, rezene, kereviz tohumu, hindiba, kasık otu öz suyu, pelin otu öz suyu; her birinden 4 dirhem, Hint kamışı 5 dirhem alınır ve hepsi bir araya getirilip, macun ve hap yapılır. Onun yapışkan şerbetinden 2 dirhem alınıp 10 ölçü gül suyu ve 2 ukiye rezene ile ve nane ile birlikte balla macun haline getirilirse fevkalade yararlı olur.³⁷

Bazen üşümeden dolayı, onun yüz ve omuzlarından başlayarak, kasıklarına kadar ovalamak, masaj yapmak gerekebilir. Sıcaklık ellerde ve ayaklarda yayılır ve hastanın sıcaklığı artar. Eğer hasta kendini yorgun hissederse ovalama bele kadar indirilmelidir. Bu sırada sıcaklık artar. Bu ovalama işini yağla yapmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Hatta vücut ihtiyacı olan sıcaklığı böylece kazanmış olur ve daha sonra bu sıcaklık vücudu terk eder.

İyi yağlardan olan zeytinyağı, papatya yağı, pişmiş dereotu yağı birlikte pişirilip 2 mevsimde de uygulanır. Yağla ovalamaktan vazgeçilirse, geceleri sıkıntı yaratır. Yağla masaj yapıldığı gibi, kuru masaj yapılmasında da bir sakınca yoktur. Mideyi koruyan, onu zayıflatmayan merhemler, midenin başı hizasından uygulanır. Onlar, örneğin papatya yağı, yabani sümbül yağı, dereotu yağı gibi maddelerdir ve onlardan daha güçlü özel üzümdür (razki denen üzümdür). Burada yararlı yakılardan biri de pişmiş mastika zankı gibi bir şeyle pişmiş papatyadan yapılır. Bu terkip zaaf durumunda şarapla içilir. Eğer arzu istek düşerse, zayıflarsa sade şarap içilir. Muhtemelen pişmiş dağ üzümü içine papatya, hurma, sarıyonca ve pelin otu da ilave edilir.³⁸

Yapışkan Denen Gerekli Balgami Yapının İlacı: Bunun için birbiriyle uyumlu maddelerden ilaçlar yapılır. Gün içinde had derecede farklı, fakat birbiriyle uyumlu nazik maddelerle ilaçlar yapılması gerekir. Örneğin ballı su, sirke, gül suyu, narçiçeği ve bal ve su ve de bal, reze-

³⁷ TM: Pelin otu, kızsacı, siyah Hint şahtere otu temizleyici kuru incir ağırlıkları beraber alınıp gerektiğinde içilir. Eğer vücut ishali ihtimal eylemez ise yumuşatıcılara ve idrar söktürücülere ve terleticilere ihtiyaç olan benzeri ilaçlardan verilir bal ile sarısabır katılır.

³⁸ TM: Bir nevi turşu ve bal katıla ve lifurya tedbirinde yumuşaklığa ihtiyaç inkıyalibusa yumuşaklığa ihtiyacından daha çok olur. Humma-i hiltiyyeden bayılmaya ilaçla tedavilerdir. Bu hummanın ilaçla tedavisi zordur. Onun maddesi yavaş yavaş kusula.

ne suyu, kereviz ve köklerden 1/3 ölçüsünde alınıp hızla uygulanması yararlı olur.

Orada uygulanacak beslenmeyle ilgili önlem, zaman geçişleri ve onların zıtları, güçlünün gücü ve zaafı ve de zikredilen daha önceki tedbirlerden oluşur. Hastaya iyi denenmiş ilaçlardan hastaya 10 hap verilir. Bunlardan biri gül 6 ölçü, meyan kökü özü 6 ölçü, şahtere ve sümbül; her birinden 4 dirhem, mastika 3 ölçü, kehribar 3 ölçü, anason 2 ölçü alınarak hazırlanır. Diğer haplardan biri kasık otu ile yapılan ilaçtır. Terkibi şöyledir: kasık otu, 4 dirhem, gül 1/3 dirhem, Hint kamışı 2,5 dirhem alınır. Yine kasıkotu 3 ukiye, gül yarım ratl, sümbül yarım ratl, Hint kamışı 4 ukiye alınarak hazırlanır. Yine pelin otuyla yapılan diğer bir ilaç şöyledir: pelin, yabani sümbül, kereviz, anason, acı badem, eşek diken, kasık otu öz suyu, mastika ve sümbül; hepsinden 1-2 birim alınıp inceltip, karıştırılıp macun kıvamına getirilir ve ondan hap yapılır.

İnklaus ve Lifurya: Bunlar, daha önce zikrettiğimiz ilaçlara yakın 2 ilaçtır. Onlar tedavide kullanılır. Öncelikli olarak, başlangıçta sirkeli bal ve şekerden meydana gelir. Onların içine pişirilmiş korukla bal ve gül şarabı ilave edilir. Daha sonra, tedavi için, azar azar tohumlarla su ve sabır şurubuyla ve gül haplarıyla mastikayla ve sabır hapıyla içilir ve fiykara yakısı ve kasık otu haplarıyla uygulanır.

Bunlarla da bütün olarak, madde sürüklenir. Bakla suyu, turp, dereotu, yarpuz ve kusturucularla kusturulur ve müshillerden yararlı olanlarından yararlanılır, özellikle de bunun için kara helile ve sarı helile, salep ve şeker verilir. Bu 2 yararlı humma ilacından etkin olanlarla lavman yapılır. Bu ilaçların içine yalancı safran salyası, kantaron unu, dereotu, papatya, demirdiken, sarıyonca, sarı sakız ve bal konur. Önlem olarak uygulanan *lifuryayı*, *inklaus* ile birlikte uygulamak gerekir.

Bayılma Oluşturan Hılt Oluşturğunda Görülen Hummanın Tedavisi: Bu hummanın tedavisi zordur. Onun tedavisinde hafiften güçlüye tedricen ulaşan kusma, ya da dışarı atma, uygulanır. Özellikle tabiat kendisi olarak iyi değilse, yapıcı özellik taşımıyorsa, bağırsaklarda ve onlara yakın damarlarda temizlik yapmak yararlı olur. Geri kalanına hafif masaj yapılır. Galen şöyle tahmin etmektedir: Çoğunlukla hasta kendisi atmaktan acizdir, ancak bu masajla, dışarıdan ovalamakla

mümkün olabilir. Onlar için uyluk kemikleri ve iki baldırdan başlayarak, ovma işlemi aşağıya doğru inmek suretiyle yapılmalıdır; bu şekilde yapılırsa iyi olur. Deriyi adeta tırmalayan sertlikte tüylü bir havluya, bu ovma işlemi yapılmalıdır. Sonra ellere geçilir; sırttan omuza doğru gelinir ve işlem deri iyice kızarana kadar devam eder. Sonra sırt ve göğse ve 2 el bileğine gelinir ve ilk sıraya tekrar dönülür. Hastanın yarısı zamanında bu ovalama işlemi yapılır; yarısında da uyuması sağlanır. Genel olarak, onların tedavisi prensip olarak cidden ısıtmanın dışında hafiftir.

Nazik, hafif yiyecekler, örneğin ballı su gibi şeyler ona yararlı olur, özellikle onun yiyeceklerine çördük otundan ve kereviz tohumundan onun yiyeceklerine katılırsa güçlendirici olur. Şüphesiz sen, hastanın çok fazla ishali varsa, kaynamış ballı su ile hastayı güçlendirirsin. Hafif mutedil ishal onlara yararlı olabilir. Ballı sirke de onlara yararlıdır. Kışın elbette içilmemelidir. Ancak yazın ve soğuk su içilmek istenirse onun içine katmalıdır. Onun içeceği sıcak sudur.

Hasta zorunlu olarak çok fazla sıcak veya çok sıcakla yakın olması durumunda sıcak şeylerden içmesi daha iyidir. Bu durumlarda oluşan susuzlukta ballı sirke ve bal içmek yararlı olur; öncelikli olarak su içmek gerekir. Özellikle güçlü hummalarda bu iyidir. Yazıldığına göre ve özellikle yaşlılarda bu uygulanmalıdır. Yemekten sonra şarap içmenin yerine geçecek bir şey yoktur³⁹

Bu hastalıkta daima kişinin nabzına bakmak senin üstüne vazifedir. Eğer nabızda zaaf ve düşme görürsen ona şaraba batırılmış ekmek vermelisin. Ancak eğer iç organlarında şiş yoksa bu iyi bir ilaçtır. Ancak ne zaman belli bir yere ait değilse, ona tedavi yapılamaz, çünkü

³⁹ TM: Sözü'n gelişi bu nüsha uygundur. Fakat la yeandiyyc sözünden la yeşteddü anlamından kastedilen ve parça odundan yaş odun anlamı kastedilir gibi olup ayrıkı görünür. Çünkü parçanın sözlük bakımından anlamı Cevheri tarafından yazılan Arapça sözlükte bildirildiği üzere budur. Bizim özetleyerek bildirdiklerimizi anlama ve zihinde kalmasını isteyen sözün gelişini anlama yeteneği olan kimselere gerekir ki Kanun'un bir yerinde olduğu gibi doğruluğu inceleye. Çünkü açıklamayı çekip uzatmaya sebep olmakla tercimeye uygun olmaz ve alevlenme ve tutuşup yanmanın zayıflığı ve titremeyi geçmeme ve tortunun vücudu hıltın kalınlığı ile olur. Rub'un soğuğu ile ağrıdan bir şey olur ki sanki o ağrı büyüklüğü kırar. Eğer son iyi olur ise ondan idrarın olgunlaşması olur ve fakat idrarın durumları ve renkleri çeşitli olur. Çünkü hıltların sevdası şitada doğar ve hangi hıltan doğar ise sevdanın rengi o hıltın rengine vurur ve rub'un olgunlaşmasına işaret budur ki onda titreme yumuşaklığı olur.

hastalığın oraya dönmesi söz konusu değildir. Bu durum nabızdaki değişimlerde de görülür. Burada hastanın yoğun bir şekilde ovalamaya, masaja ihtiyacı vardır. Burada şiddetli bayılmalar görülebilir, ancak masaj uygulamasını yapmak gerekir.

Eğer hastanın beslenmesi gerekirse, beslenme arpa suyu ile yapılmalıdır. Hastanın gücünün çok fazla düşmemesi gerekir; ona gül suyuna veya ballı suya batırılan ekmek verilir. Hamam onlar için zararlı olan şeylerdendir. Ona sıcak ve soğuk hava da cidden zararlıdır. Sıcak hıltların akciğerlere ve kalbe ve de beyne akışının emniyetle yapılmasını engeller. Soğuk onun pişmesini engeller ve yine onun tıkanıklığının, doluluğunun artmasına sebep olur. Eğer onun içinde safravi madde varsa kusma onun için kolaydır ve böylece hafifler; bu ona yararlıdır ve genel olarak, şüphesiz öncelikle onun için de uygundur.

Bayılma Oluşturan Nazik Hummanın Tedavisi: Göğse sandal ve gül suyu ile yakı yapılır ve azar azar yiyecek yok edilir ve yiyecek olarak, örneğin taze nar suyu ile ıslatılır ve soğuk olarak, hastaya verilir. Aynı şekilde, tavuk suyu ile ıslatıp verilir. Şüphesiz hastanın özellikle güçlendirilmeye ihtiyacı vardır ve özellikle sirkeyle piliç etinden alınır ve koruk suyu ile söylendiği gibi, hastaya soğuk olarak verilir. Yine özellikle gebere de bu hastalıkta yararlıdır.

Gece ve Gündüz Olan Hummalarda Alınacak Önlemler: Bu 2 hummada alınacak 2 önlem balgamî olanlarınkine ters değildir.

Dört Günde Bir Gelen ve Batratus Denen Nöbetler: Çoğunlukla dört günlük nöbetlerin 4 günde bir olduğu söylenir. Ancak onlar sevdavi hıltlardan oluşur. Daha sonra bozukluk yapanlarda iltihaplanma meydana getirir. Bilmelisin ki, bu bir bütündür. Yine bilmelisin ki, sevdavi denen kandandır ve ondan oluşan hıltlar yakıcıdır ve kül olur. Bilmelisin ki, bu hal doğal demevi (kansal) olandan oluşur. Dört günde bir gelen hummalardan balgamî olandan ve safravi ve yakıcı sevdavi olan hıltan oluşur. Bazı insanlar zannederler ki, dört günde gelen humma sevdavi tabiattan meydana gelmez. Şüphesiz o sevdavi hılt kokuşma oluşturmaz. Bu sözün doğrulanması gerekmez. Muhtemelen bütün rutubetle kokuşmadan sorumludur ve onun kokuşma oluşturma özelliği de vardır.

Çoğunlukla hummalar hastalıkların arkasından meydana gelir ve çeşitli hummalar o hastalıklarla yakınlık gösterir. Çoğunlukla bu

hastalığı dalağın hastalığı izler. Şüphesiz çoğunlukla dalak ağrıdan yoksun değildir veya dalakta sertleşme oluşması söz konusudur. Ancak dört günlük humma sakinleştiğinde dalakta şiş veya benzeri bir oluşum görülmez ve onunla birlikte dalakta şiş de mevcut değildir. Şüphesiz dört günde bir nöbet oluşturan humma olduğunda dalakta şiş oluşursa veya onunla birlikte çoğunlukla dalakta şiş görülürse, bu hastalığın dışarı atılmasıyla, yani hastalığın gerilemesiyle atlatılabilir. Denir ki dört günlük hummalardan kişi kurtulur; sevdavi ve kötü hastalıklardan da kurtuluş olur; örneğin melankoli, sara ve titreme ve ürperme oluşturan hastalıklar gibi. Çünkü bunlarda hılt kurudur ve çoğunlukla onun oluşturduğu hastalıklar iyi huylu hastalıklardır. Onların tedavisinde hata yapılmazsa, yaşa göre artış görülmez. Bazen 12 seneye ihtiyaç vardır; bazen de daha az süre alır ve bu süre uzayabilir de. Bu hastalıklar karında su birikmesine sebep olur. Bilinmelidir ki dört günde gelen humma için sonbahar korkutucu bir düşmandır.

Belirtileri: Dört günde bir gelen humma nöbetinde öncelikli olarak biraz soğuk uygulanır; sonra soğuk artırılır. Daha sonra, balgamdan kaynaklanan humma için de söylendiği gibi, son bulur. Eğer beden sıcaksa, sıcaklık çok şiddetli değildir. Çoğunlukla hastalık böyledir ve bu belirti onun balgamî olduğunu gösterir. Şüphesiz, yoğun ateşi hastayı yaktığı için onu zorlar; kişi adeta üstünde ince bir duman tüten ve alevleri çıkan ateş üstündeymiş gibi hisseder. Ancak bu durum bütün vücudu kapsamaz; muhtemelen o öyle bir sıcaklıktır ki, hastada ürperme ve titremelere de sebep olur ve yoğun bir şekilde seyredir. Bütün bunları sebebi hıltların yoğunluğudur. Onda bu yoğunlukla birlikte ağrı da görülür. Kişi adeta kemikleri kırılıyormuş gibi hisseder; dişleri adeta kırılmıştır. Ancak onun balgamî hıltı bütün vücuda dağılmış gibidir. Görmede zaaf vardır. Ancak onların yanı sıra, hastalıkta pişme ve olgunlaşma vardır. Çünkü yoğun bir şekilde kötü madde oluşur. Hastalığın başlangıcında bu bozuk madde azdır.

Dört günde bir oluşan nöbetli hummaların öncelikli olarak uzun süre devam ettiği belirlenir. Bu da hastanın dalağından kaynaklanır; ağrı vardır. Dört günde bir nöbet oluşturan hummanın belirtilerinden biri de mizacın durumudur. Burada sevdavi hıltla ilgili deliller vardır. Ayrıca yaş, mevsimler, beslenme, sıcaklık buna benzer şeyler de has-

talığın oluşmasında etkindir. Onun devri dörtlüdür ve yaklaşık 20 saat sürer. Hastalık genellikle yazın ara verir. Kışın 4 günde bir tekrar eder.

Çoğunlukla hummalar farklı farklıdır. Düzenli olmayan hummalar kalıntılarıyla karışıklık yaratırlar ve hummanın kendisinden kaynaklanmayan karışıklıklar da vardır. Hummalar geriye kalıntı hıltlar bırakmış olabilirler. Eğer bozuklukta, kötülükte bir denge, bir kararlılık varsa, bu humma dört günde bir görülen hummadır. Onda balgam yakıcıdır; devreleri uzundur ve çoğunlukla ara vermeden peş peşe görülür. Ter gecikir ve idrar çok yoğundur. Terin yoğunluğu azdır; keskin değildir. Genellikle, ondan sonra, balgamî hummalar onu izler. Kan yakıcıdır. Bu da idrarda kan görülmesiyle belirlenir. Onun yakıcı ateşi ve idrarın kırmızı olduğu belirlenir. Bunlar yüksek ateş nedeniyle ortaya çıkar. Mevsim ve yaşla da ilgilidir. Bazen demevi (kansal) hummadan sonra da aynı belirtiler görülür.

Yakıcı safra olduğunda hızlı ve yoğun nabız vardır; değişkendir; titreme, ürperme, üşüme baş gösterir. Kaslarda morarma olur; susuzluk ve terleme olur. Daha sonra hummanın şiddeti artar; susuzluk ve iltihap görülür. Bunlar sıcaklık, yaş ve mevsimle belirlenir. Bunların hepsi safravi mizaçla ilgilidir.

Dört günde bir olan hummada nabız yoğunluk gösterir; kuru hıltan dolayı böyledir. Çünkü hılt içe çekilir. Nabız titrer ve ürperir gibidir; eşit değildir. Çünkü onun tahriki eşit değildir. Nabızda ciddi olarak terslikler vardır. Bu da çok fazladır. Görünüşte bu durum yaradılıştan farklıymış gibidir ve bu durum tam olarak dört günde bir gelen hummaya işaret eder. Çoğunlukla gevşemeler eşit olmayıp, kasılmalar hızlı olur. Nöbette zıtlıklar oluşur. Dört günde bir gelen nöbetlerde nabız balgamî ve safravi olandan farklıdır ve değişkendir. Ancak onda gevşeme var gibidir. Nöbetin başlangıcında gevşeme artar ve farklılık oluşur. Çoğunlukla bu durum diğer hummalardakinden farklıdır. Aynı zamanda humma kemiklerde de etkili olur; değişik zamanlar ve hızda kendini gösterir.

Dört günde bir gelen hummalarda idrarda, maddenin soğukluktan dolayı, pişme yoktur ve madde yoğundur. Ancak sonuç iyidir. Hastalık süresince idrarın rengi ve halleri farklı farklıdır. Onun rengi siyaha çalar ve bu hıltların birbirine zıt olmasından kaynaklanır. Dört

günde bir görülen hummaların bir belirtisi de titremelerin yumuşak olmasıdır. Onda başlangıçta, idrar beyazdan yeşile çalar ve bunun sebebi sindirimin olmamasıdır. Onun halleri başlangıçtakine terstir ve çoğunlukla onun siyah olması, farklı hıltılardan meydana gelmiş olduğundandır ve bunun sonucunda o siyah görünür. Dört günde bir görülen humma çoğunlukla balgamî olan humma ile karıştırılır, diğer hummalarla pek karıştırılmaz. Susuzluk bu hummada az görülür. Ancak sevdavi safravi olan hummada susuzluk çok fazladır.

Tedavi: Bu hastalığa sevdavi ve demevi bir hastalık olarak bakılır veya sevdavi balgamî veya sevdavi safravi ya da sevdavi sevdavi hastalık denir. Bunlar için alınacak önlemler daha önce biz zikrettik. Ancak, bütün sınıflarda ortak olan noktalar olduğuna hükmediyorum. Bu hummalarda şüphesiz tamamen başlangıçta yoğunluk vardır. Burada kanın hâkim olup olmamasına göre, işlev kazanması gerekir; kanın etkinliğine göre, hastalığın gelişimi söz konusudur. Özellikle, eğer dört günde bir olan nöbetler sevdavi kansalsa (demevi) bu durumda o kişilerden hacamatla bir miktar kan almak ve bir miktar kanı dışarı atmak gerekir.

Bazen onun gariplikleri söz konusudur; bu acayıplığı çoğunlukla ondan atmak gerekir. Eğer kan almaya gereksinimi varsa ve kan alma hastaya zarar verebilecek haldeyse, o zaman hastaya güç zaafı söz konusu olur. Bundan dolayı sevdanın zıddı olan hıltı atmalıdır ve bu hıltı atılabilmesi için tahrik etmek gerekir. Şüphesiz, öncelikle latif ve latif olmayan humma yaratan hıltıları dışarı atmak gerekir. Burada yayılma nedeniyle, maddenin pişmesi söz konusu olur. Hummadan bir gün sonra nöbet tekrarlar. Öncelikle, idrarın güçle atılması gerekir.

Bu safhada merhemler uygulamada gerekir; içecek verilmesi uygun değildir; onun yerine uygun lavmanlar yapılarak hastayı yumuşatmak gerekir. Şüphesiz onu güçlendirerek tedavi kolaylaştırılır. Eğer hastalık kötüleşirse ve tabip başlangıçta dışarı atmaya ve kurtulmayı ön plana alırsa, ona öncelik tanırırsa, onu zorla atabilecektir ve hastalığa kökten engel olacaktır.⁴⁰ Ancak o hata yaparak, iyilik yapmış olmaz. Hastanın nöbet gününde soğuk su içmesi engellenmelidir. Hastaya tavuk veya piliç eti, keklik eti, üçüncü veya dördüncü devrede verilebilir. Daha sonra verilecek tavuk eti onun için yararlı olur. Daha sonraki

⁴⁰ TM: Biz ilk önce kusmaya işaret eyleriz.

günlerde ilaç da verilir. Nöbet için sıcak suya konan gül suyu günde 2 defa verilir veya gül suyundan 2 dirhem alınır ve 10 dirhem ballı sirke içine konarak hastaya verilir.

Sen sevdanın eğer safravi ise, öncelikli olarak, onu içinden atmak gerektiğini öğrendin. Burada helile ve menekşe gibi şeylerle yapılmalıdır. Eğer humma balgamî ise tohum gibi şeyler, öncelikli olarak, örneğin salep gibi güçlü şeyler ona verilmelidir. Eğer sevdavi ise ona verilen ilaçlar öncelikli olarak çıyan otu ve cinsaçı (küsküt) gibi maddelerle güçlendirilmiş ilaçlar olmalıdır.

Bilmelisin ki, zikredilenlerden de anlaşılacağı gibi, hastaya peynir suyu, çok iyi gelir. Bazen onun tek başına alınması gerekir ve bu tercih edilir. Özellikle sıcaklık çok baskınsa, hastanın ateşi çok yüksekse, böyle uygulanmalıdır. Şüphesiz iyice kaynatılmış gül suyu ve saf su maddeleri güçlü bir şekilde aşağı indirir. Özellikle madde zaaf içindeyse veya soğuk hıltlar hâkimse bu uygundur.

Kusma da, özellikle yemek öncesinde olursa veya yemekten sonra olursa yararlıdır ve de özellikle nöbet gününden önce uygulanırsa yararlı olur. Yine eğer fonksiyonlarda balgamî safra hâkimse, bu tedavi uygulanarak, hastaya yararlı olunabilir. Ancak hastalığın başlangıçta uygulanması doğru olmaz. Muhtemelen hacamat için bu hüküm doğrudur. Hastalığın başında uygulanmaması gerekir. Hastalığın başlangıcında pişmenin tamamlanması ve güçle ısıtılmayan kısmın atılması gerekir. İlaçlardan dolayı, güçte boşluk oluşmamalıdır ve beslenme terk edilmemelidir. İshal (dışarı atma) yüzünden zaaf oluşmamalıdır. Yine başlangıçta alınan nazik tedbirlerden dolayı, bu dönemde kuruluk oluşmuş olmamalıdır.

Bilinmelidir ki, eğer dört günlük humma zaafında parazit varsa, öncelikli olarak, arpa suyu ve ballı sirkeyle devrelerin yollarının açılması gerekir ve bu konuda çok hızlı karar verilmelidir. Burada ilk devreden sonraki devre 3 ila 4 saat sonra gelir. Eğer dört günde bir gelen nöbet kışın oluşursa, kişide çok pislik yaratır. Bu hastalık dolayısıyla hap içilmez.

Bilinmelidir ki, soğuk rutubetli şeyler kolayca sindirilebilir; keymus iyidir. Bu hastalık herhangi bir humma ile uyum içindedir ve tek başına olursa kuru olan sevdavi keyfiyet daha fazla etkilidir. Aynı zamanda

olgunlaşmaya zarar verilmesinden korkmamak ve ilaç vermek gerekir. Yine sıcak şeylerin hastaya verilmesinden de korkulmamalıdır. Kuru soğuk olan hastalara verilmelidir. Soğuk ve uygun olan rutubetli şeyler bu hastalıkta verilebilir; örneğin hindiba, marul, balkabağı, şeftalinin verilmesinde sakınca yoktur.

Şüphesiz çok fazla soğuk şeylerden kaçınmak gerekir. Bu marul gibi besinler için söz konusudur. Bu durum helva ve bal kabağı için söz konusu değildir. Ancak çok fazla idrar için kanın yoğunlaşmasına yönelinir ve bu hali sağlayacak özellikler su kabağında mevcuttur. Ancak, genel olarak, çözülme dolayısıyla da hastalık oluşur. Bu mevcut halde tatlı şeyler hastaya verilir. Bu ve bunun gibi benzerlerini senin bilmen ve belirleyebilmen gerekir.

Ancak sıcak yiyecekler dengeli bir şekilde verilmelidir; rutubette dengeli bir fazlalık olduğundan onlar cidden yararlı olur. Özellikle, eğer sıcaklık değiştirilmek istenirse, soğuk, rutubetli pişirilmiş şeylerden yardım alınır; örneğin hurma ile hindiba karıştırılır; tatlı, keskin ve yakan şeylerin yenmesinden ve ısının artmasından korkulmamalıdır; tatlı şeyler yemenin bir sakıncası yoktur. Ancak hastalığın sonunda böyle yapmak gerekir: pelin otu hapları hastalığın sonunda yararlı olur. Her gün yemekten önce hamamda sıcak suda oturmak ve her gün hamam yapmak yararlı olur. Ancak sadece vücudu rutubetlendirmelidir; sıcaklık artırmamalıdır. Onun rahatlatılması ve nazıkçe sakinleştirilmesi gerekir. Perhiz yapmak ve beden hareketleri yapmak ve nefsin terbiye edilmesi gerekir.

Bütün hummaların rutubetli ilaçlara ihtiyacı vardır ve bu ihtiyaç onların soğukluk ve sıcaklık ihtiyacına göre farklılık gösterir. Onların aynı zamanda kurutulmaya da ihtiyacı vardır ve bu da gücün kesilmesi, bitmesi, cılanması ve sebepsiz yere kuruma olmasıyla sağlanır. Ayrıca midenin çok güçlendiren yakılarla güçlendirilmesinin uygun olduğunu bilirsin. Hastalığın durumuna göre, ona uygun olarak, sıcaklık ve incelme kabiliyetinin güçlü olması gerektiğini anlarsın ve yine dalak ve karaciğerde katılaşma ve şiş oluştuğunu görürsün. Bazen onu turp suyu ve onun tohumuyla desteklemek gerekir. Bu terkibe ballı sirke katılabilir. Bazen hastaya pancar yedirilir ve mümkünse, hardal, balık ve benzerleriyle merhem yapılarak, uygulanır. Bundan

sonra çokça su içirilip arkasından ballı sirke verilerek oradaki istenmeyen unsurlar atılır.

Hastanın nöbet günü yemek yemesi yararlıdır ve daha sonra onu kusar; onun için soğuk zararlıdır; titreyip ürperme oluşturur. Hummanın hiddetini bal veya bal özelliği olan maddelerle azaltmak mümkündür. Ballı sirke balla içilir ve yenir. Daha sonra sıcak su hummayı azaltır (ateşi düşürür) ve hasta kusar. Nöbet bittiğinde kişi az bir özveriyle yeniden hayat bulur ve bu da yemek yemekle sağlanır. Eğer nöbetten önce hasta kusmak isterse ona beş saat önce bir şeyler verilir. Nöbetten 5 saat önce yemek yenebilir. Şüphesiz bu uygulama bazen yararlıdır. Ancak nöbetten önce kusma, nöbetin daha hafif olmasını sağlar ve onu rahatlatır; nöbetin atlatılmasını sağlar.

Nöbet günü oruç tutmak iyi bir tedbirdir, ancak nöbeti engellemez. Yemek yenmez, hatta nöbet bittiğinde ikinci günü hamama girilir. Ancak titreme fiili görülmektedir. Eğer titreme ve ürperme yoksa bütün vücudu kaplayacak şekilde sıcak su dökülmesinin bir yararı yoktur. Bu nedenle, içindeki hıltın patlama noktasına gelmeksizin tedavi tedbiri alınır. Üçüncü gün hasta kusturulur ve yenen fazlalıklar dışarı atılır ve hamamda hıltların çözülmesi sağlanır. Bu nedenle, nöbet gününde hastayı kusturmak gerekir.

Eğer sevda demevi (kansal) ise basilik damardan kan almak yararlı olur. Sonra biraz hafifçe kasarak kan damarlarından dışarıya bu latif maddenin atılması sağlanır. Burada eşek dikenini, boğa dikenini, çıyan otu, şahtere, Kabil helilesi ilaç olarak bu cinsten kabul edilir. Şüphesiz hummanın sebebi saf-ravi sevda ise, ona soğutucu ve ilaçlar ve de yiyeceklerden verilir; benzeri gelişmiş tertipler de kullanılır. Ilık su içine hasta oturtulur ve onunla hasta yıkanır. Başlangıçta vücudun tabiatını, menekşe ve su ile yumuşatmak gerekir ve yine peynir suyu ve çıyan otuyla veya ballı sirke ve küskütle bu işlem yapılır ve bunun için gül şarabı, boru çiçeği suyu Çin tarçını verilir.

Ancak tam olarak, hastalıktan kurtulmak için bazen 20 gün geçmesi gerekir. Çünkü onda olgunlaşma ise ancak belli bir sürede oluşur. Madde, eğer safravi sevda, bundan dolayı yavaş yavaş hasta hassaslaşır. Nihayet bu oluşum durur. Eğer yapıyı düzeltmek gerekirse, hastanın midesini düzeltmek üzere merhemler ve yağlar kokulu bitkiler kullanılmalıdır; onların gücü ilaç olarak kullanılan papatya, gül, pelin otu, sarıyonca ve benzerinin gücünü geçmemelidir; çok oruç tutulur, hatta devir günün

ona uygun zamanda ayarlanır. Eğer devir günü beslenmeye dayalı olarak, besin azaltılırsa, nöbet süreci de kısılır.

Yararlı olan yağların alınıp içine helile, küsküt ve içinde pişmiş me-nekşe konmuş ballı sirke ve kına konur. Bazen şeytantsi ve tükürük üzerine sürülür; özellikle o, nöbet gününde uygulanır. Eğer yapıda (vücut) şiş oluşmuşsa bu yararlı olur.

Eğer balgamî sevda varsa, ballı sirke, bal, kereviz suyu, rezene ve benzerlerinden yardım alınır. Hıltın başlangıçta eğer yumuşatılmasına ihtiyaç duyulursa mutlaka balgamin salep ve çıyan otuyla güçlendirilmesi gerekir ve ağaç mantarıyla güç desteklenmelidir. Pişme için (olgunlaşma için) ballı sirke, ballı tohumlarla kusma sağlanır. Mide rahatsızlandığında midayı güçlendirmek için yakılar uygulanır. Hatta bunun için hurma, incir ve benzerleri uygulanır. Aynı zamanda kustus yağı ile sıcak olarak, yağla masaj yapılır. Bazen de içine beyaz çöpleme ilave edilip güçlendirilip, ballı sirkeyle ovulmalıdır. Muhtemelen beyaz çöplemeyi turp içine koyarak, içmek veya sirkeyle çöplemeyi karıştırıp içmeye ihtiyaç duyulabilir. Bunlar ancak gücün zayıf düşmeyeceğinden korkulmazsa, uygulanabilir.

Sevdavi sevda, kan hücum etmeden önce harcanıp tüketilmelidir. Öncelikli olarak, bu boru çiçeği suyu, şeker kamışı şekeriyle dışarı atılır. Pişirilmiş sarı helile, Hint fasulyesi, şahtere, kuru üzüm verilerek, kusturulur. Eğer hastalık kötüye gidiyorsa, her durumda iyi olan yapıyı bozar; burada basilikten kan almak iyi gelir. Hasta yiyecek üzerine kuvvetle veya duruma göre, zamanı da hesaba katarak kuvvetle veya duruma göre, zamanı da hesaba katarak hafifçe kusturulur. Onun atılması yapılması gereken asıl iştir. Bu işlemi ilaçlarla ve güçlü lavmanla yapılır. Burada bu sırada alınacak ilaçlar küsküt, çıyan otu, ağaç mantarı, lavanta çiçeği, Ermeni taşı yıkanmış ve yıkanmamış olarak lapis lazuli, beş parmak otu, ballı şarapla verilir. Bazen ona siyah çöpleme de katılır. Bazen safravi olana sinameki ve şahtere, pelin otuyla birlikte ballı sirke içine konularak verilir. Sonra idrar söktürücü verilir. Bunlar balgamî kusturma için olumlu sonuç vermez.⁴¹ Sevdavi olanda tiryaklar, mitridatus, şeytantsi ilacı, kükürt, biberlcrden birer ölçü alınır ve sıcak suyla içilir. Hardal, her zaman alınmaz. Muhtemelen her üç günde bir gelen nöbette, öncelikle

⁴¹ TM: gül ve balla yapılan terkip bala mülazemet olunup kereviz ve rezene benzerlerinin suları ile içilir.

uzama söz konusudur. Aynı zamanda biberler, sos nevinden maddelerle hastaya verilir. Hastalık olgunlaşmadan önce bu gibi şeyler uygulanmaz. Şüphesiz önce verilenden sonra, hastaya tiryak ve soslardan içirilir. Bazen kişi hastalıkları daha sonra kendi üstüne çeker; özellikle kışın ve daha sonra bu durum söz konusudur. Şüphesiz onlardan önce hastadan kan almak gerekir.

Galen şöyle demiştir. Dört günlük hummada doğal yapıdan olarak aşikârdır ki nöbet olgunlaşınca müshil ve pelin suyu içilmesi gerekir. Sonra tiryak içilir. Ben diyorum ki şeytantsi ve 2 tane biber yemek yararlıdır. Eğer humma olgunlaşmış ve sonuna ulaşmışsa, bunları yemek ve süt içmek yararlı olur. Bunlarla birlikte tuzlu gebere, hardal ve muri (bir nevi balık sosu) hastaya verilir. Bazen 40 gün sonra, bütün bu içecekleri içmeye ihtiyacı vardır; örneğin *nebka* (*lotus meyvesi*), çördük otu meyvesi gibi. Aynı zamanda eğer had derecede humma olursa ve madde köken olarak, safravi ise bu söz konusudur.

Burada kullanılacak yararlı olma sıfatı taşıyan hap şöyledir: kaskı otu ve safran; her birinden 3 ölçü ve Hint kamışı, zamk, ılgın; her birinden 5 ölçü ve bakla tohumu, gül, sümbül, Çin saçı, anason, kereviz tohumu, gebere kökü, ban otu tohumu; her birinden 4 ölçü alınır ve hepsi ufalanıp, un haline getirilir. Kereviz suyu ile karıştırılarak ondan macun ve hap yapılır. Rezene, hindiba ve Çin saçı bu terkiple karıştırılarak içilir; çok yararlıdır.

Bu madde pişirilip, verilir; yararlı bir ilaçtır: sarı sakız 17 dirhem, sümbül 13 dirhem, nezle otu, kustus, bataklık sazı; her birinden 5 ölçü, kereviz 15 dirhem, anason 10 ölçü alınır ve eski şarapla ve zencefil balıyla macun haline getirilir ve ceviz miktarında hastaya içilir.

Bu sonuncusu uygun bir ilaç olmakla beraber, yeterli bir ilaç değildir. Bu hastalıkta pek az ağrı olmakla birlikte hastanın yüksek ateşi vardır. Onda oluşan yoğun hıtlar nedeniyle, onları inceleyecek ilaçlar verilmelidir. Bu terkip de şudur: ban otu, adamotu, 1 kırat, çördük otu yaklaşık aynı miktarda alınır. Bunların tamamı 3 ölçüden az olmalıdır. Bundan başka bir reçete de şöyledir: bostan yarpuzu 4 miskal, ısırgan otu 20 miskal ve pelin otu 1 miskal alınır, küçük haplar yapıp 1 dirhem şerbetle içirilir.

Bundan sonra, olgunlaşmayı gördükten sonra ilaç alınmalıdır. Burada uygun olan ilacın içeriği şöyledir: yıkanmış kuru üzüm veya Herat üzümü, yabani sarımsak, taze bitotu; her birinden 1 kısım alınır ve suda pişirildikten sonra, bir süre suda bırakılır ve karıştırılır; süzülür ve ondan 1 ukiye hastaya içirilir. Yine kereviz tohumu, anason, yabani kimyon; her birinden 5 dirhem alınır; yabani kekik, kasık otu; her birinden 3 ölçü alınır; çörek otu 4, Arap dikenini (eşek dikenini) 3 ölçü, kuru üzüm 10 dirhem alınır ve 3 ratl suyla pişirilir ve su 1 ratl kalana kadar pişirme işine devam edilir.

Bu reçeteyi uygulamak yararlıdır: Çörek otu, sümbül, yarpuz; her birinden 10 dirhem, karaman kimyonu, anason; her birinden 7 dirhem; şeytantesi 5 dirhem, zencefil 4 dirhem, Seylan tarçını 3 ölçü alınıp yeterince balla macun yapılır. Ondan 3 dirhem kereviz suyu ve rezene suyuyla macun içilir.

Şöyle Bir Terkipte Bir Hap: Kasık otu öz suyu 10 dirhem, Hint kamışı, rezene, sümbül, safran; her birinden 5 dirhem, zamk, ılgın; her birinden 4 dirhem, semizotu tohumu, *bir çeşit hıyar tohumu (kısa)*, her birinden 4 dirhem alınıp, kereviz suyu ile hap yapıp ballı sirke suyu ile içilir.

Balgamî Humma İçin Bir Reçete: Sarıyonca 35, safran, kereviz; her birinden 5 dirhem; iyi kalitede sümbül 4,5 ölçü, kunduz hayası 3 ölçü, anason 3,5 ölçü, kereviz tohumu ve Karaman kimyonu; her birinden 4 ölçü, kakule, Çin tarçını ve günlük; her birinden 2 dirhem alınıp, yabani kereviz suyu ile macun yapılarak, bir dirhemden 2/3'ü kadar miktarda uygulanır. Eğer hastalık çok yoğunsa, ılık su ve ballı sirkeyle hastayı kusturmak iyi olacaktır. Eğer güç gerekmiyorsa, yeri geldiğinde zikrettiğimiz ilacı hastaya uygulamamalıdır. Hasta bu ilacın lapasının buharına tutulur: pelin otu, papatya ve benzerlerinin sıcak buharı hastanın başı bir örtüyle örtülüp, altından buhar verilmek suretiyle uygulanır. Bu uygulama yararlı olur.

Hastalık Olgunlaştıktan Sonra Uygulanmasına Gereksinim Duyulan Müshiller: Kabil helilesi 6, pelin otu ve küsküt; her birinden 5 dirhem, sarı helile ve kasık otu öz suyu, helile meyvesi; her birinden 4 ölçü, kereviz tohumu, anason, rezene tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp pişirilir ve maddenin rahatça atılması için kullanılır veya 10 dirhem

kuru üzüm, Kabil helilesi, küsküt; her birinden 8 dirhem, şahtere 7 dirhem, Hint bezelyesi ve boğa diken, kantaron; her birinden 6 dirhem; kasık otu, bataklık sazı; her birinden 5 dirhem alınır, 5 ratl suyla 1 ratl kalana kadar pişirilir.

Hafif Bir Hap Tarifi: Bu terkip her gün 1 defa verilirse, yararlı olur; hafiftir ve denenmiştir. Küsküt, Irak salebi; her birinden 10 ölçü, Karaman kimyonu, anason; her birinden 7 ölçü, çörek otu, kereviz tohumu, rezene; her birinden 3 ölçü, çıyan otu 6 ölçü, beyaz kasık otu 8 ölçü, Hint tuzu 5 ölçü, fıykara yakısı 10 ölçü ufalanıp, un haline getirilir; çözülür ve macun haline getirilir ve 1,5 dirhem nane suyu ile içilir.

Balgamî madde için bu hap yararlıdır: Küsküt, nane, kasık otu; her birinden 8 dirhem, kereviz tohumu, anason, rezene; her birinden 3 dirhem, nef tuzu, 5 dirhem, yakı ve salep; her birinden 10 dirhem alınır, macun haline getirilir ve 1,5 dirhem yakı ve salep; her birinden 10 dirhem alınır, macun haline getirilir ve 1,5 dirhem şerbetle içilir.

Eğer humma dalak ağrısıyla birlikteyse, bu ilaç yarar bir rahatlatıcıdır. Hint kamışı 15 ölçü, kasık otu 12 ölçü, siyah helile ve yakıdan; her birinden 10 ölçü, Kabil helilesi, pelin otu; her birinden 8 ölçü; eşek diken ve boğa diken, yer palamudu, kasık otu suyu; her birinden 7 ölçü, ılgın 3 ölçü, gebere kökü kabuğu öz suyu 5 ölçü, kereviz tohumu, anason, rezene; her birinden 3 ölçü alınır ağırlar için macun hazırlanır.

Dört Günde Bir Gelen Nöbetleri Olan Hummanın Sahibinin Beslenmesi

Şu şekilde tedavi uygun olur: Öncelikli olarak, ilk haftadan üçüncü haftaya doğru hastanın gücünün tükenmesinin yanı sıra, nazikleşmesi ve incilmesiyle ilgili tedbir almak gerekir. Bu hastalığı tedavi için zahmetlerden kaçınmamak gerekir. Şüphesiz burada hastalık nedeniyle kişinin maddelerinde azalma olmuştur. Onların hastalanmalarından korkmak gerekir. Hastalığın süresi kısadır. Ancak daha sonra hastalıkta gücü canlandırmaktan kaçınmamak gerekir; örneğin hastaya küçük parçalara ayrılmış balık, rafadan yumurta gibi ve yeşil keklik verilir. Eğer hastalığın başlangıcında süre uzarsa, sıkıntılar engellenirse, hastalık henüz başlamamışsa, kuvvetin ve beslenmenin prensiplerini belirlemek gerekir. Hastaya fazla olmamak şartıyla, tavuk, piliç, koyun ve onların yavruları, yumuşak kuş eti, örneğin iyi tavuk, balık eti verilir.

Bilinmelidir ki, dört günde bir gelen nöbeti olan kişinin beslenmesinin aralıkları genel olarak şöyle olmalıdır: onun prensiplerinden ilki, humma nöbeti başlamadan önce yapılması gerekenlerdir. Muhtemelen ilkin bozulmuş olan sevdanın çektiği maddenin çözülmesi gerekir. İkincisi yoğunluğu olmaması gerektiğidir. Muhtemelen yoğunlaşmanın incelenmesi gerekir. Üçüncüsü bu işlemin az olmaması gerekir. Muhtemelen bu işlenmiş madde karın boşluğuna bırakılır. Dördüncü olarak, hastada kanın oluşması, sağlıklı olmalıdır. Çoğunlukla, aynı zamanda onun sıcaklık ve rutubeti de olur. Bilmelisin ki, şüphesiz hastanın beslenmesi hangi saatte nöbet olursa olsun, ondan önce yapılmalıdır; bu yapılamazsa, bazen nöbet sırasında beslenmeye ihtiyaç duyar ve zikredilen hastalık yaklaşıyor olabilir. Ancak hasta kusturularak karnın boşaltılması daha iyi olacaktır. O halde tabiat maddeyle ilgili değildir. Hastalık, maddi olmayanın atılmasıyla ilgilidir. Saf beyaz ince şarap ona yararlı olur.

Dört Günde Olan Nöbetin Tedavisi: Daha önce bizim anlattığımız üzere, bu hummada çözülme olur ve dördüncü denen humma, diğerleriyle birlikte, *Kanun*'da anlatılmıştır. Şüphesiz, aynı şekilde, normal seyreden şeylere bu hastalık zıttır. Eğer, sıcaklıkta dengeye doğru meyli varsa ve soğuğa meyil varsa, bu durumda bu hummada şu ilaçları almak gerekir; örneğin ballı sirke, gül suyu vermek ve kan almak gerekir. Çünkü damarlarında madde mahsur kalmıştır. Bundan sonra, bu hastalıkta biraz kaslarda gevşeme olur.⁴²

Beş ve Altı, Yedi ve Benzeri Süreli Hummalar:⁴³ Bu tip hummalara *Kimatus* denir. İnsanlar bu hastalığa devreden, belli aralıklarla görülen hastalık demidir. Onları oluşturan madde dört günlük hummayı oluşturan maddedir. Ancak onlarda madde de daha yoğun ve daha azdır ve çoğunluk sevdavi balgamî maddeden oluşur; altı, yedi ve bunun gibi aralıklarla oluşan hummalar böyledir. Şüphesiz Hippokrates onları gördüğünü söyler. Galen ise der ki ömrümce böyle bir şey

⁴² TM: Doktorlar diğer hastalıkta hummadan az miktarda zarar verme katında ve tatlılık ile sıcaklık çokluğu katında o ilacı içirirler ki onun sıfatı budur: ban otu tohumu ilacıdır.

⁴³ TM: Yine o nesnelerden biri de budur ki lazıme de olan luhume izin zayıf düşüründe olan etlere izinden çok az olur. Altı ve yedi günlük hummalar ve onun benzeri hummalar beyanındadır ve o hummaya Yunanca sözlükte hummaitus denir.

görmedim, der. Güçlü beş günde görülen humma gibi güçlü bir şey de görmedim. Şüphesiz böyle bir humma korkutucudur. O diyor ki: hummanın sebebi yediklerindir; bir ve dokuzuncu günde olan nöbetin tedavisi yedikleriyle sağlanır. Yiyecekler [uygun değilse] hasta nöbeti kendi üzerine çekebilir ve nöbet geri dönebilir.

Eğer bundan dolayı değişme ve düzelme olursa sebebinin onun devreleri olması gerekmez. Onun geri dönmesi, alınan önlemlerin de geri dönmesidir, demektir. Onun devreleri belirlenen süreler ve onların geri dönen devreleri değildir. Galen dedi ki hastanın muayenesinde bunları görmek gerekir. Hatta bu anlam, yoğun şekilde oluşmaz. Galen bu hummaların mevcudiyetini inkâr etmemekle birlikte, ancak asıl hastalık örnekleri gibi olmadığını ifade etmiştir.

Ancak Hippokrates yedi ve dokuz günlük hummalar hakkında söylediklerinde haklıdır. Burada hastalıklar aralarında fark yoktur ve onlarda dönüşüm söz konusu değildir. Burada onlar hakkındaki açıklamalara dönülür. Şüphesiz 7 gün süren humma uzundur, ancak öldürücü değildir ve dokuz günlük olan daha uzundur; o da öldürücü değildir.

Denir ki, beş günlük humma hummaların en kötüsüdür. Çünkü ülserleşmeden (akciğerlerdeki ülser özellikteki yaralardan) önce görülür; daha sonra senin öğrendiğin gibi, Galen'in sözünde son bulur.

Bu açıklama ve sürelerinden dolayı, onun ülserleşme olduğunu zannediyorum, yani onunla incelmeye, nazikleşme olur; yapı nazikleşir ve onun açıklaması beş günlük hummada kokuşmanın yerinin belirlenmesiyle yapılır. Genel olarak, bu belirlenemez. Şüphesiz en kötü hummalarda beş günlük humma özelliğinin olduğu söylenir. Çünkü onda incelmeden zayıflama önce oluşur ve sonra diğer hummalarda olduğu söylenenler görülür. Uzun sürerse, sıkıntı yaratırsa ve karışıklık oluştursa, çoğunlukla baş organlarında yanma (ateş yükselmesi) yaratır ve zaaf oluşturur.

Bu hummaların örneklerinin düzeninden diğerlerindeki her bir şekli üzere belirlenir. Çoğunlukla bu dördüncüdür. Şüphesiz bunu anlattık. Ancak çok hılt mevcutsa ve çok rutubet varsa dört günlük nöbet oluşur. Ancak erime şüphesiz çoktur ve özel dışarı atımlar ve özel olmayan dışarı atımlar görülür. Şüphesiz bu aralıklarla olur. Kötü

hıltlar kalmaz, ancak az bir kısmı ve daha yoğun olanı kalır. Bu nöbetin gecikmesini gerektirir. Bazen beş günlük olan nöbette de aynısı olur. Bu duruma uygun olarak, beden düzenlenmiştir, çünkü onunla ilgilidir ve parçalanır, ufalanır.

Yine eğer devam ederse, parçalanıp, ufalanır; bu sırada oluşan ve sonra az miktardaki kötü bozuk hıltlar uzaklaştırılmaz. Burada kül gibi pis kokulu iltihap oluştuğu belirlenir. Humma yıpratır ve beden de parçalanır, yıpranır. Şüphesiz orada oluşan kan hıltın yanma işaretleridir. Şüphesiz yanma vardır. Bildiğin gibi, onun birinci sebebi, nemin kokuşma yaratan humma veya galeyan oluşturan humma maddesidir; yiyecek verildiğinde, onlar birbiriyle uyuşmaz ve muhtemelen onlar damarlarda yayılıp kalır ve ince damarlar içinde birikir.

Onlardan rutubet donmaya yakın bir yapı kazanır ve bunlar besin maddesini faaliyetleriyle oluşmuş rutubetlerdir veya onlar eriyip çözülerek aşağıya doğru çekilir ve orada olanlara benzer bir yapı kazanırlar, ancak onlardan donmamış yapıda olan tek başına akar.

Onlardan biri çevresine doğru akar; o donmamıştır. Onlardan rutubetler ilkin yaratılmış olan kısımların benzeri organ kısımlarıyla birleşir; aralarındaki farklar kaybolur; rutubet oluşur. Örneğin ilk rutubet lambadaki lamba yağı gibidir. İkinci yağı örneğin kandil fiilinin emdiği yağ gibidir. Üçüncü rutubet lambadan alınan fitilin pamuğunun kısımlarına bağlanmış yağ gibidir.

Eğer asıl organlar alevlenir, çok ısınır, özellikle kalp ısınır, birlinen özelliklerine uygun olarak parçalayan, un eden bir hastalık oluşur. Karaciğerin sıcaklığı parçalayıcı özelliktedir. Ancak onun kendisi parçalanırsa, muhtemelen parçalanma kalp sebebiyle oluşur. Aynı şekilde, akciğerin ve midenin hali de böyledir. Ancak bu durumda organların ilk kısmından, özellikle kalpte olan rutubetler farklılaşır. Lamba içindeki yağdan dışarı dökülen yağların farklılaşması gibidir. Birinci derece olup, adıyla *'evvel* denir. O incedir ve Yunanca *aptikus* denir. O nevinin özel adı yoktur. Eğer birinci kısımda rutubet yoksa ve ikinci kısımda olanın da özel bir adı yoktur. Eğer birinci kısımda rutubet yoksa ikinci kısımda olan rutubette çözümleme olur ve harap olur. Nitekim lambadaki yağın ateşi (ışık) harap etmesi, terk etmesi ve ışığın kandilin kendi içinden ayrılıp bölünmesi gibi, derecelenme şek-

linde parçalanma olur ve etlerin gevşemesi diye adlandırılır ve buna *farismus* denir. Bununla başlangıç oluşur ve sonuçlanır. Sonra kandilin sonuna erişmesinden önce ayrılma olmaz. Yazıldığına göre, Allah isterse, ancak tedavi mümkün olur; özellikle dipteki çamur gibi parçalanıp, ufanma başlar; parçalanma safhasına ulaşılır ve nöbet oluşur ve üçüncü kısımda olan rutubet harap olur lambanın alevi kendi yapısını hareketlendirip yakması gibi, asıl rutubet üçüncü dereceyi oluşturur ve ona paramparça olma ve kötü meyve denir; Yunanca 'his kötülüğü, bozukluğu' denir. Bu hastalık nöbet olmayan humma veya vakti olmayan nöbetlerden oluşan humma diye adlandırılır.

Hekimler donmayla oluşan duruma yakın rutubetle parçalayan hummaları öğrenmek gerektiğini söylediler. Ancak bu hastalığın, kas ve katı temel organlar gibi, örneğin kemikler ve sinirler gibi, temel organlar, ısıtıldıklarında, bu organlardan uzaklaştığını söylemişlerdir. Temel organlar, örneğin kaslar ve kemikler ısıtıldığında, hummanın onlardan uzaklaştığı anlaşılır. Şüphesiz bu hastalık rutubetle bağlantılı olarak, ortaya çıkar. Öncelikli olarak onun anlamı sevdadır. Ortaya konan şudur: Önce harap olan kırılıp parçalanır. Donmaya yakın bir dönemde rutubetler oluşur sözü de doğru olmamalıdır. Bu açıklama pek de güvenilir, değildir.

Parçalanma şüphesiz hummanın nöbet gününden sonra, vukuu bulur. Burada iltihaplanma ve şişler oluşur. Daha sonra, başlangıçta olan bir parçalanma belirlenir. Burada asıl organlar adeta yanar; hilt yanmaz; bundan önce ruh da yanmaz, alev almaz. Muhtemelen öncelikle ısısının artması beklenir; günler geçtikçe organlardan, temel organların dışındakilerin ateşi artar. Ancak bunun oluşabilmesi için güçlü bir sebep olmalıdır.

Sebebin biri, parçalanmadan dolayı ortaya çıkar. Günlük humma da sebeplerden biridir. Hastalık sebebinin oluşması hastalığın şiddetiyle ilgilidir; onun zaafından kaynaklanır; örneğin yüksek ateş gibi. Hasta yüzünün üzerinde alev varmış gibi hisseder. Hastalık sebeplerinden biri de zaaftır. Zaaf arttıkça hastanın ateşi de artar; hastanın yüzü adeta alev alev yanar.

Hummanın iltihabı ve şişi çoğunlukla, humma oluşumu yüzünden, parçalanır; yırtılır. Bu hastalıkta hastaya verilen yiyeceğin fevkalade

hafif olması gerekir. Hasta soğuk sudan kaçınmalıdır. Kalp bölgesine kokulu ilaçlar ve lapalar uygulanmalıdır. Özellikle kalbin çevresindeki organların hastalıklarında hastanın üstü örtülür. Çoğunlukla da uygulama tabibin zorlaması üzerine yapılır. Çünkü güç düşer ve ara sıra baygınlık oluşur. Ona ekşi, et suyu, kokulu ilaçlar ve benzerleri verilir. İltihaplı hummalarda ve şişlerde parçalanma, yırtılma oluşur. Aslında öncelikli olarak, parçalanıp, yırtılma zor anlaşılır, fakat bilinirse kolay tedavi edilir. Daha sonrasında anlaşılırsa, bunun tersi olur. Hastada tamamen bitkinlik oluştuktan sonra, elbette onun tedavisi mümkün değildir.

Belirtiler. Hastanın nabızı hafif, sertliği değişken bir şekilde zaafi sabittir. Ancak o gevşektir; sıcaklığı, yani ateşi sabit olmamakla birlikte sıcaklığı hissedilmez. Maddelerde sıcaklığa meyil vardır. Başlangıçta yumuşak olmayan yapı o yöne doğru yönelir. Eğer el onun üzerine konup, bir saat kalırsa, kuvvetle araz, yani güçlü sıcaklık hissedilir; el adeta yanar. Sıcaklığın artışı azalmaz. Oradaki damarlarda (ven) ve arterlerde sıcaklık artar. Onların sıcaklığı azalmıyormuş gibi olur. Ancak onlara besin ulaştığında nabız şiddetlenir ve güçlenir; kemik içinde bile bu hal, yani yükselme hissedilir. Hekimler bilgisizliklerinden dolayıdır ki, bu araz belirlendiğinde hastaya yiyecek vermezler. Onların ateşi adeta artmış gibi olur. Bunun yanı sıra, onda adeta yağlanmış gibi bir durum oluşur. Göz kapaklarının üzerinden adeta su akıyormuş gibidir. Bütün bunlar güçlenmenin delilleridir.

Başka hummalarda böyle durumlarla karşılaşılmaz. Şüphesiz doğal hareketler hastaya ıstırap verir. Bu anlayış diğer hummalardakinden farklıdır. Daha sonra hastalık baskılanır ve bu sırada bilinen idrar yoktur. Muhtemelen içinde olduğu veya oluşan bu durum gereği hastalık sahibinde belirlenen yoğun sıcaklık hastada kıllar oluşmasına sebep olur. Çünkü sıcaklık organlar için uygun mizaç olur. Bu gibi durumların keyfiyetini *Birinci Kitap'ta* öğrendin. Ancak yiyeceklerden şeylerin inmesiyle, hastalığın yoğunlaştığı belirlenir.

Delillerden günlük hummanın parçalayan hummaya geçtiği ve sıcaklığın üçüncü saatte şiddetlendiği belirlenir. Çoğunlukla hummanın durgunluk halinden 12 saat sonra nöbet başlangıcı oluşur ve humma nöbetinden sonra 12 saati geçerse, onun belirtilerinin neler

olduğu belirlenemez. Muhtemelen kişinin 3 saatte yiyeceği sindirdiği ve yiyeceğin parçalanıp, yoğunlaştığı söylenebilir. Parçalanma, kötü, bozuk hummayla birlikte görülür. Kuru sıcaklık devam eder. Daha sonra hastalığın ilerlemesi durur ve sonra da inişe geçer. Daha sonra çok fazla ter görülür. Bu hastalık oluşmaya başladığında hastanın kusmalarında gevşeme olur ve hasta zayıflar. İdrarında yağlılık oluşur. Eğer parçalanma, ufalanma olursa ve diğer arazlar gizliyse, nöbetlerde bastırılmış demektir. Şüphesiz elbette erime, parçalanmada mevcut olanın dışındadır.

Bilmelisin ki, bazen o erime, midedekine benzer şekilde başlar; karaciğerin mizacı onunla birlikte bozulur.

Kaslardaki Gevşemenin Belirtileri: Bazen erime, parçalanma midedekine benzer şekilde başlar. Şüphesiz humma, kasların erimesine doğru yönelirse ve nabzın sertliği, zaafı, azalması, düzensizliği yoğunlaşırsa, özellikle şişlerin parçalanıp ayrılma ve incelmeleri söz konusu olmamasından dolayı bu durum yani humma ortaya çıkmışsa durum değişkenlik kazanır ve cidden zıtlıklar oluşur. Aynı şekilde hız artar ve nabız farekuyruğu diye bilinen cinsten bir özellik kazanır; hızlanır. Burada farekuyruğu gibi nabızı olan hastaya sıcak şarap verilir.

Kas gevşekliğinin belirtileri cidden şiddetli değildir. Şüphesiz bunun gibi, kas erimesi durumunun belli bir zamanı yoktur. Ancak bu durum oluştuğunda idrar yağlı gibidir ve keskin bir koku özelliği taşır. Hastanın 2 gözü derine batmış gibidir. Kaslardaki gevşeklik yoğun ağrıyla sonuçlanır. Çoğunlukla organlarda ve yüzde püstüller oluşur; şakaklarda yanma görülür; alın derisi adeta yayılır, uzar ve cildin güzelliği kaybolur ve adeta üzerinde toz varmış gibi görünür; güneşten yanmış gibidir. Hasta kaşlarını kaldırmakta ve göz kapaklarını açmakta zorlanır; gözler aşağı bakar, ancak bu uykusu olduğu için değildir. Burun hassaslaşır ve kılları uzar. Onda bit oluşur ve karnındaki deri adeta çekiliyormuş gibi olur. Göğsünde hafifleme hissi vardır. Cildi kurumuş gibidir; adeta çekilir. Göğüs derisi adeta çekiliyor gibi hissedilir. Tırnaklar kıvrılır ve adeta bükülür, ancak bu kıvrılma onların uçlarında da olur; tırnaklar içe doğru kıvrılır ve kırılır. Eğer kırılma olursa kıkırdaklar da erimiş demektir.

Eriten ve Parçalayan Hummanın Tedavisi: Bu tip kırıp, döküp parçalayan, eriten hummanın tedavisi soğutan maddeler ve önlemlerle yapılır. Hepsi onların sebepleriyle yakından ilgilidir ve ona zıt sebeplerle ortadan kalkarlar. Bazen bunlardan birisinin sebebi diğerine zıttır; örneğin soğuma oluşmasının sebebi gibi. Şüphesiz bazen sebep onun kuruluşudur. O tertibin, düzenin zıddıdır. Örneğin kâfur, Hint kamışı ve benzerleriyle hap yapılarak onlarla hasta soğutulur. Bazen sebep tertiptir. Yine bazen sıcaklıktır; o soğğun tersidir; zıddıdır; örneğin şarap gibi. Şüphesiz o rutubetlendirir. Ancak o aynı zamanda ısıtır. Bunları görmek gerekir.

Şüphesiz hastanın güçlendirilmeye ihtiyacı vardır ve ona yetecek kadar ilaç hazırlanır ve hasta güçten düşmeden önce uygulanır veya güçlü tertip şeklinde daha sonra uygulanır. Aynı şekilde verilecek terkip, örneğin et ve şarap gibileri, hastayı hızla güçlendirmek üzere verilir. Bu uygulama ya onunla aynı zamanda uygulanmalıdır veya daha önce yapılmalıdır. Bundan sonra onu soğutacak güçte ilaçlar verilmez.

Şüphesiz soğukta güçlendirme gereksinimi olur ve ona yetecek kadar ilaç yiyecek hazırlanır veya daha önce uygulanır veya güçlü bir tertip içinde daha sonra uygulanır. Aynı şekilde, verilecek terkip, örneğin et ve şarap gibileri içinde hızla güçlendirmek üzere hastaya verilir. Bu uygulama ya onunla birlikte ya da daha önce yapılmalıdır ve onu soğutan güçleri olanlar izlemelidir.

Şüphesiz sebep şişin erimesi, parçalanması veya organdaki sıvının dışarı çıkması ise öncelikli olarak tedavi etmek gerekir. Onun önlemini almayı seviyorum. Eğer hummalar cidden şiddetliyse, farklı fenlerden elde ettiğim uygun önlemleri uygulamayı severim. Başlangıçta kâfur hapı içirmekle başlamak gerekir ve ballı sirke ile sabah erkenden damarlardaki çekilir ve Güneşin doğmasıyla arpa suyu kanallardan hastaya verilir. Onun kirli olmaması gerekir ve gül suyu veya nar suyu ve onların yanı sıra, geceleyin keten tohumu öz suyu verilir. Ancak bunun için midenin ve diğerlerinin öncelikle engel olmaması gerekir.

Bilinen soğutucu önlemlerden soğutanlar çıkarılır ve bu diğer söylenenlerle soğutulur. Örneğin kâfur hapları ve soğutan yakular ve gevşetenler ve benzerleri ilaç olarak kullanılır. Hava ile bu hastalar

soğutulur. Hatta kışın da bu uygulanır. Şüphesiz hastanın üzerine örtü konup, korunması ihtimal dâhilinde değildir. Şüphesiz onların havasının soğutulması daha iyidir. Örneğin giysilerine sandal kokusu uygulanır; ilacın içine gül, kâfuru, sandal konur ve hayata destek olması sağlanır. Ona soğuk meyveler, ufalanmış tatlı fesleğen, gül suyu ile uygulanır ve hasta terletilir ve ona hamam yaptırılır. Uzun süre perhiz yapmak gerekmez; organların üzerinde soğuk yakı uygulanır. Bazen bu soğuk uygulama nefese ve sese zarar verebilir. Hastanın çok sinirlenmemesi, çok üzülmemesi ve sıkılmaması ve açlık ve susuzluğun çok uzun sürmemesi gerekir. Onlara güzel kokulu lapalar haricen uygulanmalıdır. Şüphesiz yeşillikler ona yararlıdır. Özellikle, göğüs üzerine ve çevresine o lapalardan uygulanmalıdır. Onlar soğuk olmalıdır ve onlarda kasıp büzme özelliği olmamalıdır. Çünkü kabızlık kuru-luktan kaynaklanır ve ilaçların iyileştirme gücünü engeller.

Geceleri tedaviyi değiştirerek devam etmek ve ısıtan ilaçlar vermek gerekir. Onun soğukluğunun şiddetini, hastalığı gözleyerek ısıtmak gerekir. Şüphesiz, o çok soğuksa, organı zayıflamaktan uzak tutmak engellenemez. Solunum organlarını zaafa uğrar. Solunum organlarına yakın olan organları, diyaframa ve diğer soluğu dışarı atan organlara kolayca zarar verir. Bunun için hastaya verilecek ilaçlar sütlü yiyeceklerle, meyvelerle, sıcak sularla birlikte verilir. Diğer organların zarar görmemesi için merhemlerle, yakılarla buruna çekilen ilaçlar koklatarak verilen ilaçlarla ön tedbir alınır ve dua edilir. Ancak burada hastalık açlık ve susuzluğa mal edilmemelidir.

Humma Hastalarını Soğutan İlaçların Zikri: Ancak onlar rutubetli ilaçlardır. Hepsi besin olarak bir araya getirilir. Hastayı beslemek üzere hepsi bir araya toplanmıştır veya hastalık üzerinde hâkim olan baskın yiyecekler kullanılır; örneğin yengeçle kaynatılmış arpa suyu gibi. Yengecin kolları bulunduğu yerden koparılıp alınır ve soğuk suyla yıkanır ve tuzla ve külle iyice muamele edilip 3 defa veya daha fazla işlem yapılır; öyle ki iyice temizlensin ve tertemiz olsun; zarar verecek kısımlarından kurtulsun diye bütün bunlar yapılır. Daha sonra arpa suyunda kaynatılır; inek sütünden suyunun atılması gibi, had derecede hummaların kısmında zikrettiğimiz bakla sularının elde edilmesinde yapıldığı gibi, mesela keten tohumundan salyasının elde

edilmesindeki gibi iyice kurutulur. Ancak onun içine sirke konursa, o şiddetli kurutucu olur. Çözümleme gücü için ilaçları bol suyla ve kıvamında karıştırarak ve öyle içmek gerekir. Bazıları rutubetlendirici ve yumuşatıcılarla kullanılır.

Eşek sütü daha hızlı rutubetlendirir ve soğutur, hatta söylenene göre, onun soğutması inek yağınkinden daha üstündür. Ancak o hummaları çözmeye muktedir değildir; onun maddesi uygun değildir ve iltihapları sonuçlandıracak karışımda değildir. Çünkü sütün yoğunluğu onun yağlı olmasını gerektirir ve içerdiği şeker onun etkili olmasını engeller. İltihap olduğu hissedildiğinde benzerleriyle bu düzeltilmelidir. Isının yükseltilmesinden korkmalı ve birkaç gün perhiz yaptırmalıdır. Onun tedavisi bilinen haplarla meyve sularıyla yapılır ve sonra normal işleme dönülür.

Ancak soğutan, kafayı rutubetlendirmeyen ilaçlar, örneğin kâfur hapları soğuk mercan hapları gibi özellikleri olanlar tedavide kullanılır. Örneğin Hint kamışı, Ermeni toprağı; her birinden 4 dirhem, gül 6 dirhem, nohut, hıyar, su kabağı, kehribar; her birinden 3 dirhem alınıp hap yapılır ve 2 dirhem içilir. O cidden çok iyidir.

Yine buna yakın bir başka reçete: Kuzu dili, nişasta, zamk, kitre zamkı; her birinden 3 dirhem, Ermeni toprağı, Hint kamışı; her birinden 4 dirhem, haşhaş 5 dirhem, gül, su kabağı tohumu, hıyar, nohut her birinden 6 dirhem, kabuğu soyulmuş ayva, kavun, kısa (bir çeşit hıyar); her birinden yedişer dirhem, meyan kökü hulasası 10 dirhem alınır ve keten tohumu ile macun yapılır.

Ancak merhemler ve güzel kokulu ilaçlar, soğutan yakılar, burna çekilerek alınan ilaçlar ve soğutucu ilaçlar uygulanır. Onlar arasında merhemlerden biri hıyar yağı, haşhaş, nilüfer, söğüt ve menekşe ile yapılır.

Ancak burada istenen şey nemlendiren soğutan şeylerdir ki o da erkeğin yatağı üzerine gül suyu saçılır veya hastayı fazla ısıtmayan Hint keteninden yapılmış yatak örtüsü kullanılır. Bu yatağın muhtemelen halaçla çok iyi atırılmış olması gerekir. Yatağın üstüne keten örtü konur ve hasta bu yatağa yatırılır. Şüphesiz bu hasta için sakinleştirici özellik taşır. Hasta heyecanlandırıldıktan sonra içine su konmuş yatak üzerine oturtulur ve onun yataktan kalkması engellenir. Yatağın ya-

nında meyve ağaçları ve yollar vardır ve yatağın altına soğutan ağaç yaprakları konmuştur. Örneğin söğüt ve bilinen canlı bitkiler konur. Hepsi de rutubetli ve güzel kokulu soğutuculardır, örneğin gül ve yine soğutan ağaç yaprakları, su kenarında yetişen sarmaşıklar gibi bitkiler kullanılır.

Rutubetlendiren İlaçların Açıklaması: Şüphesiz bunlarla verilenlerle birlikte rutubetlendiren ilaçlar da verilir. Ancak onların bir kısmı önceden zikredildiler. Bunlardan sütle içilen ve süttten yapıla peynirle ve hamam ve sıcak suya girme, merhemler, yağlar, güzel kokulu ilaçlar ve diğer önlemler hakkında söylenecekler vardır.

Akciğerdeki kuru iltihabı hastalıklar ilgili kısımda tedavi için süt içilmesi gerektiğini öğrendik ve mide iltihabında da süt içilmesinin yararlı olduğunu öğrendik. Bunların belli kuralları vardır. Çünkü kadının sütünden sonra en yararlı süt eşek sütüdür. Sonra keçi sütüdür. O hayvanları haşhaşla beslemek gerekir. Öğrendiğin gibi, süt soğuk rutubet oluşturur. Şüphesiz özellikle eşek sütü besinleri parçalayıp öğütücüdür, ancak yiyecekleri sonuna kadar parçalamaz, ufalamaz. Kadın sütü hepsinden yararlıdır.

Burada yine, ekşimiş süt içmek de ona yakın uygulanması gerekli bir prensiptir. Öncelikli olarak, 10 dirhemle başlanıp, 30 dirheme kadar gidilir ve onun üzerine onunla birlikte güçlendirici ve soğutucu haplar ilave edilir. Bunun için öncelikli olarak, içilen miktar artırılır ve sonra sindirime yardımcı olacak şeylerle desteklenir.

Ancak, ayrıca hasta sıcak suya sokulur; su sıcaklığı çoğunlukla yok eder. Söylendiği üzere böylece hasta güçlendirilir ve soğutan, rutubetlendiren haşhaş verilir. Fazlalıkları için, hasta terletilir; buharlı banyo veya buhar banyosu yaptırılır. Eğer soğuk suyla banyo yaptırılmışsa, onun üzeri sıkı sıkı örtülüp hastanın vücudunun nemlenmesi sağlanmalıdır. Ancak vücudun zaafına ve incelmesine mani olmak gerekir. Ancak bu uygulama ondaki zafiyetin oluşmasından önce yapılmalıdır.

Ancak beden zaafı, soğutulmasıyla birlikte ortaya çıkar ve bu da tedavi edilmesi gereken mizaca yönelir. Ancak onu etkileyen mizacın da tedavi edilmesi gerekir. Şüphesiz bu soğukluğun yarattığı zaaf yaşlılarda muhtemelen büyük harabiyet oluşturabilme ihtimali korkutucudur. Ancak bu durum çok fazla görülmez. Ancak bu durum

oluştığında hemen ölüm olmaz; hastalık zamanı geciktirir. Bazen bu durumda kişi bir süre daha yaşamaya devam eder. Çoğunlukla da bu yıpranma düzeltilebilir; hastalık çoğunlukla eritip yok edici olmayabilir.

Ancak hastayı yine de suya sokmak, yararlıdır. Onu başlangıçta onu çok sıcak suya sokmak iyi olacaktır. Muhtemelen su derece yavaş yavaş soğutulur.⁴⁴ Şüphesiz bu dereceli soğutma sayesinde, soğuyan soğuk su bedeni soğutabilir. Elem, sıkıntı yoksa mizacın ani zıtlığı için hastaya yeşillik verilir. Yine beden sudan yararlanır. Muhtemelen onunla birlikte soğuk su da verilir. Eğer hastaya her gün bu tip banyo yaptırılırsa yararlı olur.

Hastanın geceleyin güçten düşmesini engelleyen maddeler verilmelidir; ona banyoya girmeden 2 saat önce arpa suyu içirmelidir. İlk banyo yaptırmalıdır; daha sonra vücudun üstüne süt uygulanmalıdır. Bu uygulama besinin vücuda yayılması istendiğinde yapılır. Sonra hastaya arpa suyu hastaya verilir ve ona benzer şeyler verilir; sonra, beklenir ve banyodan sonra ona sütlü çorbalar verilir. Bu onun için iyi olur.

Hasta suya sokulduktan ve hamam yaptırdıktan sonra soğutan ve rutubetlendiren merhemler hastaya uygulanır; özellikle kabak yağı gibi. Aynı zamanda, nilüfer yağı, kabak yağı birlikte uygulanır. Banyodan sonra, muhtemelen biraz tohumlardan da konur. Sonra iyice yağlanır. Şüphesiz ki, yağlanıp, ilaç verildikten sonra, hastanın suya girmesi daha iyi olacaktır. Burada sıkıntı yoktur ve bu önlemler yavaş yavaş uygulanmalıdır.

Ayrıca, bu uygulama yemek sindirildikten sonra yapılmalıdır. Hasta, yavaş yavaş olmamak üzere, birkaç kez sıcak suya sokulduktan sonra tedaviye yönelmelidir. Tehlike bakımından daha fazla risk vardır.

⁴⁴ TM: İşbu tedbir soğutucular ekinde *Kânün*'da olan hamamda terin buğulanmasından meydana gelmesinin görünürdeki anlamını isteme doğru değildir. Çünkü ter ve hummanın her biri veremlidir. Pes gereklidir ki, terden amaç ter el-secer ola, yani sara amaçlana ve hamamının havası soğuk ve suyu ılık olan hamam amaçlana ve kısaca anlamı bu olur ki tedbir soğutmanın biri de soğuk samg ile buğu haline getirilir ve soğuk hamam ve banyo kullanılmalıdır. Burada sandal kokular ve kuru kâfurudan amaç o ilaçtır ki onda sandal otu olup ilk zamanlar ikincide sandal kuru olmakla onun buyusetini ortadan kaldırma yani örten ve değiştiren nesne ile vücudu eritici sürekli hummaya zararı giderilmiş ola.

Yazın su soğuk olmalıdır; soğukluğu, ılık su ile soğuk su arasında olmalıdır.⁴⁵

Eğer organlarda zaaf yoksa vücuduna yoğurt sürülür veya zaaf varsa, o suyla karıştırılıp uygulanır. Sonra da hastayı suya sokmak yararlı olur. Vücudun üzerine sürülen yoğurt bedeni rutubetlendirir. Zikredildiği gibi, yoğurt iyi etki yaratır ve benzerleri de uygulanabilir. Öncelikle beden ve eklemler zikredilen yağlarla yağlanmalıdır.

Ancak ne olursa olsun, hastanın banyo yapmasına müsaade edilmelidir. Eğer terleme yoksa humma yoksa ve solunumda değişme yoksa havası değil, ama oturduğu yer sıcaksa, ne olursa olsun ona nüfuz eden suyun sıcaklığı ılık olmalıdır; sıkıntı olmaz ve ter olmaz. Hastanın bedenine nüfuz eden suyun sıcaklığı ılık olmalıdır; sıkıntı olmaz ve ter olmaz. Eğer bedenindeki sıvılar iltihaplı değilse, özellikle bedende bulunan yediği yiyecek sindirilmemişse, muhtemelen sindirilmiş olanın yiyeceğin tutulması ve vücutta istenen şeylerin harap olması gerekir. Bu durum fazla uzun sürmez. Muhtemelen hızla boşaltılması gerekir. Eğer o boşaltılırsa, rutubetlenmiş olan şeyler aşağıya inebilir; iç organlara zarar vermeyen şeylerden, arpa ve süt verilir. Hamamın hastada oluşturacağı susuzluk arpa ve peynir suyu ve eşek sütü ile teskin edilir.

Hastaları hamama sokmak gerekir; sonra elbette onlar bitkin hale gelmeden, hamamdan çıkarmalıdır. Biz başka yerlerde bu konuda bilgi verdik. Düzenli hazırlanmış hamama hastayı sokmak gerekir. Hatta hasta yumuşak bir sedyyle hamama götürülür ve giyeceklerini hasta ilk odada çıkarır veya orta odada çıkarır. Bu kısım çok sıcak değildir. Odaların hiçbirinde hastaya giysi giydirilmez, hastanın nefesi hafiftir; üçüncü odaya girene kadar da giysileri tekrar giydirilmez. Hamam çok sıcak olmamalıdır ve hasta, hamamda, sıcak suda daha önce öğrendiğin kadar kalmalıdır. Tahmini süre boyunca, önce söylenen, yani nefesinin rahatlama süresi kadar kalmalıdır. Daha iyisi, benim hoşlandığım, orta odanın mutedil ısıda olmasıdır. Çünkü banyo suyu

⁴⁵ TM: Bu terkip hap olarak da kullanılır. Bu ilaçlardan yapılmıştır: Hint kamışı, Ermeni kili; her birinden dörder ölçü, gül, hıyar tohumu, buğday, su kabağı, kehribar; her birinden üç ölçü. Bu ilaçlar haplar şeklinde kullanılır. Bir içimi 2 dirhem olur ve kullanımı gerçekten iyi olur ve keza o hapa yakın olan sinir otu hapıdır.

soğuksa hastaya zarar verir. Onun üzerine başörtüsü veya üst giysileri giydirilir ve yatağa veya *karyolaya* (*yatak sepeti*) götürülür, nakledilir ve mendille teri silinir ve vücudu yağla yağlanır.

Hummalı Kişilerin Besinleri Sindirmesi: Humma görülen kişinin beslenmesinde fark vardır ve her defasında aynı şekilde, beslenmelidir. Sonra, ben onların arpa suyu ve soğukta bırakılan yıkanmış buğday ekmeği ile beslenmesini öneririm. Bizim zikrettiklerimizden, engellenmezse, sütler ve inek sütü peyniri ile hasta beslenmelidir. O çok besleyici olup bezelye, kabak ve pişmiş meyveler verilir. Hindî diye bilinen şarap da verilebilir.

Taze inek sütünden yapılan tuzsuz peynir yenmesinde bir sıkıntı yoksa ve güç zaafı varsa⁴⁶, ona baharatla pişmiş et suyu ve taze pişmiş gebere vermekte bir sakınca yoktur; pişmiş piliç, keklük de verilir. Bazen çok suyla karıştırılmış hafif şarap içirilir. Bazen de pişmiş piliç eti, keklük eti, ekşi soğuk ballı sirke⁴⁷ ekşi Anadolu ısırgan otu ve inek eti de hastaya yedirilir. Eğer sindirim gücü varsa özel sirke ve ısırgan otu ona yaralı olur. Bu sirke gibileri onu güçlendirir.

Bazen soğuk et suyu ekşi ve soğuk meyve ve şarapla veya sarı ısırgan otu ile karıştırılarak verilir. Sürekli olarak onda bayılmaya doğru giden bir zaaf vardır. Hastanın et suyu ile beslenmeye ihtiyacı vardır. Hayvanın kaslardan alınan et biraz tuzlanarak pişirilir ve biraz süzülür ve onun üstüne meyve suyu konur ve örneğin 10 ölçü şarap ve reyhan da ilave edilir ve azar azar hastaya içirilir.

Ancak soğuk su, eğer cidden çok soğuk değilse, hastalık zamanında içilebilir. Ama onu içmesi, eğer mide seviyesinde şiş yoksa mümkündür; varsa içilmemelidir. Eğer vücutta keymus bozuksa, yine soğuk su içilmemelidir. Çünkü kişinin onunla birlikte keymusu pişirmeye ihtiyacı vardır. Eğer keymusun piştiğinin alametleri görülmezse, bundan biraz korkmak gerekir. Aynı şekilde bu durumda mcnenjit ve göğüs iltihabı oluşmuş olabilir. Hastada yapısal inceleme ve parçalanma olabilir. Bu incelelikle diğer zamanlarda başka soğuk su içmesi gerekir

⁴⁶ TM: beklemiş süt ortaya çıkarır; onun üstüne başka bir nesne dökülmez. O hastaya yeter ki iltihap olan veya iltihaba kaabiliyeti olan madde vermemelidir. İltihabı bekleyen ve vücudu eritici sürekli hummanın başından sonuna kadar koruyan maddedir.

⁴⁷ TM: pelte.

Şüphesiz kullanılan merhemin içine kuvvetlendirmek için gül ufanırsa, yapıyı inceltir, Kemikler için o bozucu etki yaratır ve kasları zaafa uğratar. Eğer zaaf oluşmuşsa, soğuk su içilir. Bu tip ufanmadan sonra, bir başka cinsten üzerine elbise giydirilemez. Bu cins kurutucu cinstendir ve sığağa muhaliftir ve soğuğa zıttır. Yaşlılık eritici, paralayıcı olarak bilinir ve yaşlılık yıpratıcıdır; çözücüdür, eriticidir. Bu hastalık onlarda ağır olduğundan zordur; sıkıntı yaratır. Bundan dolayı su çok soğuk olmalıdır. Her durumda hastalık onlara zarar verir ve yoğun bir şekilde onların temel organlarını bozar. Bazen çabucak öldürür veya ölümü çabuklaştır. Parçalanıp erimeyi sağlayarak ona son darbeyi vurur.

Parçalanıp, Çözülmenin Tabii Olduğu Durumların Oluşması

Burada bayılma hakkındaki önlemleri yiyeceklerle ilgilendirerek anlattık. Burada dışarı atma işleminde acele etmek ve önlem almak gerekir. Şüphesiz onda büyük bir tehlike vardır. Onun tedavisi için ilkin hızla arpa suyu ve buğday suyu verilmelidir veya acele olarak arpa suyu içine suda bekletilmiş darı, zamk uzun süre, tekrar tekrar kaynatılmış mercimek pişirilirken yanmamış veya çok sıcak olan hatta suyu tamamen gitmiş süt karıştırılıp verilir. Bunlar darı ile karıştırılarak verilir.

Burada şu ilaçlar hastaya içirilir: Ermeni kili 5 dirhem, kavrulmuş kestane ve gül; her birinden dörder dirhem, Hint kamışı, kehribar; her birinden 3 dirhem, nohut tohumu unu ve kadıntuzluğu; her birinden 6 dirhem alınıp, hap haline getirilir ve ayva suyu ile hastaya içirilir. Yiyeceklerle beraber bu karışım iyi kalitede suyla uykudan önce içirilir. Pişmiş keten tohumu da hastaya içirilir. Aynı şekilde bunlara Hint kamışı tozu ve Mekke balsamı karıştırılırsa cidden yararlı bir hap olur. Aynı zamanda hastanın bağırsaklarındaki tahribata iyi gelen lavmanlar da burada uygulanır.

Yaşlılık Humması ve İltihaplı Humma

Buna yaşlılığın sürekli, oluşan humması, ateşi de derler. Biz yine diyoruz ki, alışlageldiği üzere, yaşlılıktaki iltihaplı humma oluşumu demek hummanın dışında, mizaç üzerinde kuruluşun istilasına anlama gelir. Sıcaklık ve soğuklukta denge olur ve bu durum pek az

oluşur. Soğukla birlikte olan bu bozukluğa yaşlılık ateşli hummasının parçalayıp kırıp dökmesi hali denir. Buna ruhun parçalanıp ayrılması da denir. Çünkü kuruluk iltihaplanma halinde görülüp yaşlılık zamanı dışındaki durumda da bedende ortaya çıkar.

Bu hastalık yaşlılıkta çok hızlı ortaya çıkar. Yaşlılık hastalığı çocukluktakine göre, daha hızlandırır. Ona göre bu hastalık gençlik ve çocuklukta görülür.

Bu hastalığın yaşlıda oluşmasının sebebi bedende zaaf olmasıdır ve sindirim gücünün zaafı onun işlevlerinin olmasını engeller. Yine başka işlerde de bu eksiklik, zaaf hissedilir. Bu hastalıkta oluşan başka hallerde soğuk su içilir veya humma ile birlikte zaaf veya yapıda kokuşmuş madde varsa veya güçlü çözülmenin arkasından perhiz yapmak bedende zaaf oluşur. Gözenekler açılır. Aniden kötü soğuk buharlar kalbe doğru çıkar; hastanın mizacı soğur.

Ancak sıcaklık çözülürse ve rutubet zararlı olur. Yoğun sıcaklık ve soğukluk ve de kuruluk onu takip eder. Kusmalar onu izler. Bu soğumuş olan kişiler bu hastalığı çok fazla çeker. Bu hummalarda bazı içkiler ve yakılar uygulanır. Bu hastalık, eğer güçlü değilse, tedavi edilebilir.

Belirtiler. Bunların belirtisinde dokularda gevşeklik ve kirlilik olduğunu görürsün. Onda ateş ve iltihap görülmez; muhtemelen bazen gevşeme ve soğuma belirlenir. Onun nabızı iltihaplı humma sahibinin nabızı gibi değildir. Muhtemelen nabız yavaş, küçük ve birbirinden farklıdır. Ancak zaaf şiddetlendikçe nabız değişik değişik alınır. Özellikle soğuk su içenlerde böyledir. Onun idrarı beyaz ve ince sıvı gibidir ve durumu yaşlılarınki benzer.

Yaşlı Kişilerdeki İltihaplı Hummanın Tedavisi: Bu hastalık yeterince güçlü değilse tedavide bu ilaç kullanılır. Eğer hastalık güçlüyse, bu ilaç ölümün geciktirilmesi için kullanılır. Onların tedavisinde kanın sıcaklığın teskin edilmesi edilmesidir. Bilindiği üzere, rutubetlendiren hamamlar hastaya uygulanmalıdır ve bu hummalar yemekten sonra olmamalıdır. Şüphesiz o banyolar, hastada güç düşmesi görüldükten sonra yaptırılmalıdır.⁴⁸ Hastanın tedavisi için ayıklanmış, dövülmüş

⁴⁸ TM: hamama o sedyeye taşınmalıdır; onun içinde düzenlenmiş döşek olmalıdır. Hamam odasına varınca o sedyeden çıkarılıp hamama uygun bir yumuşak taşa taşınmalıdır.

nohut, incir, demirhindi dikenini ve papatya, yarım ratl 2 ukiye susam yağı ile ve ban otu yağıyla karıştırılıp, lavman yapılır. Aynı zamanda hastanın baş ve ayaklarına, yemek yedikten sonra, bu terkipler masaj yapılır.

Sütün emilerek verilmesi onlar için yararlı olur.⁴⁹ Bal da fevkalade yararlıdır. Ancak o iltihaplı humması olanlar için çok zararlıdır. Bütün rutubetlendiren besinlerin nüfuz etmesi kolaydır; hızla hastalık iniş gösterir. Hastaya verilen et suyu ve rafadan yumurta gibi besinler kokulu ince şarabın içindeymiş gibi gevşer. Bundan dolayı onlar için yoğun besinlerden az miktarda verilmelidir. İltihaplı humma kısmında zikredilen önlemler ve kokulu yakıcı cinsinden terkipler, merhemler, besinler ve bunların dışındakiler ısıtıcı olanlarla o terkiplerin karıştırılıp uygulanması gerekir.

Veba ve O Cinsten Hastalıklar; Çiçek ve Kızamık

Veba Hakkında: Bazen havada bizim sana *Külliyat Kitabı*’nda zikrettiğimiz nesneler arız olur; sıcak ve soğuk keyfiyette suyun doğal özelliklerinin değiştirmesi söz konusudur. Buradaki kokuşma suyun bozulması şeklindedir ve bozulma ve kötü kokular oluşur. Burada yoğunluk halinden dolayı bozulma oluşmaz. Muhtemelen onun bu hali büyük çapta kötü, bozuk maddelerin olması ve onunla karışmış olmasından kaynaklanır. Kötü keyfiyetin tamamı oluşur. Aynı zamanda yoğunluk üzerine havada kokuşmaz; muhtemelen onun oluşması buharlar ve içine giren kötü durumlardan kaynaklanır. Onlarla karışmasından havada da bozukluk oluşur. Bütünyle kötü nitelikler oluşur.

Bazen gizli yerlerdeki kötü buharlar, bulundukları yüksek yerlerden iyi olan kısımlara gelmeleri sonucunda bu hastalıklar meydana gelir⁵⁰

Giyecekleri ilk odada veyahut sıcak olmayan ortadaki odada çıkartılmalıdır ve o iki odanın her birinde bekleme süresini geçirip az nefesler ile soluk alıp ve giyecekleri çıkarılmalıdır. Orada az nefes alabilecek kadar hava olmalıdır. Orada fazla oturmamalıdır. Ondan sonra üçüncü odaya girilmelidir. Üçüncü oda çok sıcak kılınmamalıdır. Üçüncü odada banyoya dayanma miktarı az olmalıdır Bu anlatılanlar doktorların andıklarıdır. Güzel kokulu yağlar sürülüp beslenir. Onları doyuracak kadar gıda vermemelidir. Onlara verilecek en iyi besin arpa suyu ve yıkanmış buğdaydan yapılan ekmeğin soğuk suda ısıtılıp verilmesidir.

⁴⁹ TM: İnek sütünün gıdası çoktur ve maş ve su kabağı da onlar için iyi gıdadır. Onlara uygun meyve battih-i Filistinidir. Bizim kayıtlarımızda battih-i Hindi olarak geçer.

⁵⁰ Uzak yerlerden veyahut kanlı savaşlarda veyahut öldürücü salgın hastalık olduğunda gö-

ve etli kısımlarda (kas) karıncalanma oluşturur veya uzaklaştırılmadıklarında ve hareketsiz kaldıklarında öldürücü veba, kötü rüzgârlar oluşturur. Bazen onun içinde akan, hareketli nesneler olmasından meydana gelir. Bunun sebepleri onlar, su ve havada bulunan kötü maddenin yayılmasından oluşur. Dışarıdaki su ve havada bulunan kötü kokuşmuş olan şeylerin vücuda girip yayılmasından bu hastalıklar oluşmuştur.⁵¹

Hummalar, had derecede ve hastalıklar yüksek ateşle seyrediyorsa, biraz kuru havadan da olabilir. Ancak rutubetli havadan da bu hastalıklar oluşmuş olabilir. Eğer kuru havada safra artarsa, bu durumda saf-ravi humma oluşur. Ancak veba cinsi hastalık rutubetli, kirli havadan oluşur ve çoğunlukla hummalar rutubetli havalardan meydana gelir. Çünkü onlar daha az hiddetlidir ve uzun sürelidir. Onlar az yağmurun yağdığı, kuru yaz mevsiminde daha az görülür, ancak çok hiddetlidir; hızlı hareket eder ve onda oluşan fazlalıkları hastanın tabiatı tutar.

Genel olarak, başlangıçta hayat değişim geçirir. Bunlar gezegenlerin yönlendirmesini gerektirir. Bizim bilip bilmememizle ilgisi yoktur. Ancak bir kavim insandaki bulaşıcı hastalıkların gezegenlerle ilgisi olduğunu söylemiştir. Muhtemelen bilinmelidir ki, birinci sebep, evrenin şeklinden dolayı bu iddianın mümkün olmaktan uzak olduğudur ve Yer'in durumlarının hallerinden dolayı doğru olamaz.

Eğer gök cisimlerinin filleri güçlü olsa ve yeryüzündeki olup biten üzerinde etkin olsa, hava çok rutubetli olurdu ve Yer'den duman şeklinde buharlar çıkardı. Yerden buhar şeklinde hava yükseldi. Ondaki dumansı buharlar sıcaklığın zayıflığından dolayı dışarı çıkardı. Bunlar kalp üzerinde yük oluştururdu ve ondaki ruhun mizacını bozardı ve içerdği rutubetten dolayı kokuşma oluşurdu (kötü kokular oluşurdu). Yaradılıştan dış tarafta sıcaklık oluşurdu ve bedenin içindeki sebeplerden dolayı bu sıcaklık bedende yayılırdı. Bu durumda bedendeki ateşli hastalık *veba* idi. Genellikle, insanlardan özel olarak, nefisleri hasta-

---

mülmemiş çürümüş vücutların olduğu yerlerden kötü dumanları sürüklemesinden senin bildiğin üzere onların nemlendirilmesinden ve sindirimden sonra kullanılan hamamlardan olur.

⁵¹ TM: gençlerde ve çocuklarda o hastalık olduğunda hızlı olur ve bununla beraber bazı defa gençler ve çocuklarda da yaşlılardaki gibi sürekli ateş olur. Kullanılan hamam gücü düşürür.

lığa yatkın olanlar vardır. O halde fail tektir; eğer fiil tekse ve uygun yapılmış bir şey yoksa fiil ve ondan oluşan sonuç da yoktur.

Bedenlerin hastalığa yatkınlığını biz kötü hıltların doluluğundan ve oluşturduğu tepkilerden belirleriz. Şüphesiz, o tepki vermeyecek kadar mükemmel olabilir. Çok cinsi münasebet yapmaktan ve çok fazla rutubetten dolayı damarları genişlemiş olanlarda, söylendiği gibi, vücutlarda zaaf oluşur.

Belirtiler. Bu humma, anlaşıldığına göre, liderdir; hummaların en önemlisidir; sıkı sıkıya karınla bağlantılıdır. Çoğunlukla da hastalıkta oluşan yüksek ateşten dolayı hasta helak olur. Bu hastalık helak edici yüksek ateşle birlikte görülür. Onunla birlikte nefes yoğunlaşır; o adeta yükselir ve çoğunlukla da nefeste daralma oluşturur. Hastada şiddetli susuzluk vardır; dil kurudur. Onunla birlikte hasta kusar veya iştihası azalır. Eğer bütün bunlara kişi dayanabilirse de, yine de vücudu harap olur. Hastanın ağzında, kemiklerinde, dalağında yoğun ağrı ve şiddetli baskı ve doluluk hissi vardır. Hastada bazen kuru öksürük de görülür. Güç düşer, azalır; hasta inler, baygınlık geçirir. Biraz titreme vardır ve melankoli olmasa bile hastalık uzar; uykusuzluk, beden gevşekliliği ve zaaf görülür; fonksiyonlarda düzensizlik oluşmuştur. Bazen bütün bunlarla birlikte melankoli ve kızarıklıklar görülür. Bazen hızla sırt ve karında kızarıklıklar oluşur. Yüksek ateş ve ağızda yaralar oluşur. Genellikle nabız küçük ve değişkendir. Genellikle de geceleri bu arazlar şiddetlenir.

Bazen karında su toplanması görülür ve başka yerlere de sıkıntı geçer, dağılır. Doğal olmayan bir şekilde vücutta kötü kokulu bir yumuşaklık oluşur. Çoğunlukla da bu kötü kokulu bozukluklar, iltihabi oluşumlardır. Hastada iltihap cinsinden bir şeyler vardır. Öncelikli olarak, o sevdaviye dönüşen bir sıvıdır. Çoğunlukla sevdavi madde kusarak çıkarılır. Ancak bunun içinde safravi olan çoğunlukta vardır. Bu hastalıkta pis kokulu bir ter oluşur. Bu humma zikredilen arazlarla birlikte başlar ve fonksiyonu bayılmaya doğru yönelir; el ve ayaklarda soğuma olur ve uykusuzluk, titreme ve tetanos oluşumuna kadar gider.

Bu hummalar (bulaşıcı hastalıklar) veba cinsindendir. O hastada bunlar pek dikkate alınmaz. Ancak hastanın ateşi çok yüksektir. Nabızda değişkenlik belirlenmez; idrar çoğunlukla değişkendir. Hastada hızla gelişen bir harabiyet vardır. Doktorlar onun karşısında dehşete

düşerler. Çoğunlukla hastanın nefesi pis kokuludur. Kokunun oluşması hastanın öleceğini gösterir. Şüphesiz hastalığın seyri içinde hastalık kalbe doğru yönelir.

Veba Belirtileri: Veba işaretlerinden biri, damarlardaki ve kanallardaki akan şeylerin taşlaşmasıdır. Sonbahar başında hastanın yüzü beyazlaşır; bembeyaz olur. Şüphesiz o veba oluşacağının işaretidir; uyarısıdır. Eğer bu durum güneyde ve Ekim sabahlarında oluyorsa vebanın işaretidir. Kelime olarak, havada sanki yağmur yağacakmış gibi bir durum olursa veya yağmur yağmaksızın kuru bir değişim söz konusu ise, bilmelisin ki kışın mizaç kötüleşecektir.

Ancak sen görürsün ki, güneyde havada yoğunluk olursa ve sıkıntı varsa, sonra açılırsa, daha sonra 1 hafta tekrar hava bulanıklaşıp sıkıntı olursa ve geceleri soğuksa ve gündüzleri sıcak ve sıkıntılı, bulanık, kederli ve sıcaksa, bu hal kesinlikle vebanın oluşacağının işaretidir. Veba humması oluşur; kızamık oluşur ve benzeri hastalıklar meydana gelebilir.

Aynı şekilde yazın yoğun sıcaklık yoksa havada yoğun bulanıklık varsa, ağaçlar tozluysa, arkasından gelen sonbaharda yüz beyazlaşır, aydınlanır; adeta ışklanır; mızrak gibi keskin olup diğer belirtiler ortaya çıkar; onlar veba belirtileridir. Aynı şekilde, eğer sen havanın bir günde birçok defa değiştiğini görürsen ve hava gün içinde açılırsa, güneş saf bir şekilde doğarsa ve günün sonunda sıkıntı olur ve tozdan çiçekler oluşur ve bunlardan dolayı hastalığın veba olduğuna hükmedilir.

Ancak sebepler bunlara yakın yollardan oluşuyorsa, sen eğer sıkıntıdan dolayı, kurbağalar, böcekler görüyorsan, bu çoğunlukla vukuu bulan şeylerdendir; fare ve yeraltında yaşayan başka hayvanlar da görürsün; bu hayvanlar sanki yeraltında adeta örtülmüş gibi saklıdır. Sen iyi ve zeki hayvanları da görürsün; örneğin ördek ve benzerleri gibi. Onlar geçici yuva yaparlar; bunlar misafir hayvanlardır. Bazen yumurta bırakırlar.

Veba Hummasının Tedavisi: Bu hastalığın tedavileri kurutma özelliği taşır. Bu kan alma ve kurutma ile yapılır. Onun tedavisine, hasta kusturularak başlamalıdır. Eğer kansal madde yoğunsa kan alınır. Şüphesiz hıltlar, daha sonra dışarı atılır. Evlerin soğuk olması gerekir; havasının da iyi olması gerekir. Ancak onların evleri soğutulmalıdır;

meyve, ağaçları, soğuk kokulu şeyler, güzel kokulu, serinletici ağaç dalları, güzel kokulu serinleten meyveler; kâfuru, gül suyu ve sandaldan verilmelidir. Onların evleri her gün tekrar tekrar bu bitkilerin sularıyla temizlenmelidir; onlarla ıslatılmalıdır. Özellikle gül suyu, söğüt suyu, nilüfer suyu ile sulanır. Evde bu şekilde, hastada su fişkırtarak ıslatılıp, güzel kokular sular serpilerek, kokulu sularla tedavi edilir; o iyi olur.

Ancak havanın düzelmesi, iyileştirilmesi hastada iyi etki yaratır. Bu hastalara kâfuru hapları, soğuk ekstreler, öz suları, bozukluğu tamir eden ve kötü, bozuk olanı parçalayıp toz eden sular ve gül suyu verilir. Onlara iyi, kaliteli, ekşi şeyler de ilave edilmelidir. Yine ona sirkeli su da ilaç olarak verilmelidir. Soğuk suyun bir defa verilmesi yararlı olur. Ancak çok fazla etkilemez. Ancak pek az etki yaratır. Bazen sıcaklık artar. Şüphesiz hastalığın etkileri kaburgaların altına kadar yayılır; el ayaklarda soğukluk oluşur; uykusuzluk uzar; zihninde karışıklık oluşur. Hastalığı göğüsten, onun yukarıya aşağıya doğru hareketinden belirlersin. Burada hastaya sıcaklığı dışarı doğru çeken ilaçlar verilmelidir.

Eğer hastanın iştihâsı azsa hastaya kısa sürede, zorla bir şeyler yedirilir; hastada titreme oluşur. Yemek işi nöbetten önce olmalıdır; hasta canlanır. Hastanın kurutan ve benzeri şeylerle beslenmesi gerekir. Yiyecek miktarı az olmalıdır. Çünkü fazla yiyecek onda hemen bozulur ve bozuk maddeler akıp, doluluk oluşturup hastaya zarar verirler.

Ancak vebanın tedavisi gerekir. Verilen şeylerin bir kısmı hastalık için ve bazısı da hem sağlık hem de hastalık içindir. Bazı ilaçlar hastalığı ortadan kaldırmak, bazısı da sağlığın oluşmasını sağlamak içindir. Sağlık için verilenler yoğundur; onlarda havayı kurutma ve iyileştirme özelliği vardır. Bazıları vücutta kokuşmasına, çürümesinde engel olurlar ve sağlığın geri dönüşünü sağlarlar. Örneğin amber, kendir, balık, tatlı kustus, günlük, sandaurus ağacı zamkı, şeytantesi, karanfil, öz suyu, mastika, yabani fıstık zamkı, ladin zamkı, bal, safran, suk (bir nevi sirke), servi, çöğen otu, taflan (defne), Hint selvisi, bataklık sazı, ardıç, azak eriği, sarı sakız, yabani sümbül gibi. Bu terkip alınır ve evde sirkeyle ve şeytantesiyle muamele edilir ve tedavide kullanılır.

Ancak daha sağlıklı bir terkip: Yine hummalı ve hastalıklı yapılarda meşesi kuzukulağı ile bir buhar hazırlanır ve bu buhar tedavisi tekrarlanır.

Vebadan Korunmak: Bedenden fazla rutubeti çıkarmak gerekir; her bakımdan kurutmaya karşı önleme yöneltilmelidir ve çok az besin verilmelidir, ancak perhiz de yaptırılır. Hastaya hamam yaptırılmaz; fazla içecek verilmez, ancak kişi susuzluğa sabretmemelidir; zikrettiğimiz gibi, hava iyi olmalıdır; yiyecekler ekşiye eğimli olmamalıdır; onlardan az tüketilmelidir. Hastaya ekşi malzeme içinde pişmiş et verilmelidir; jelâtin (et suyu?), ısırgan otu, kaynamış et, sirke ve diğerleriyle ve sumak, nohut suyu, limon suyu veya nar suyu ile yararlı olan çözeltiler insana yedirilir. Özellikle çözülmüş erimiş gebere, şeytantesi yararlıdır. Bilhassa kokuşmayı engellemekte yararlı olur. Tiryaklar ve mitridatus verilmesi gerekir. Verilen ilaçlar arasında sabır, safran, sarı sakız da vardır. Hastaya onlardan her gün yaklaşık 1 dirhem verilmelidir; cidden yararlı olur.

Çiçek Hastalığı: Kanın galeyana gelmesiyle oluşmuş bir hastalıktır. Bu galcyanlar, yoğun gerginlikler, heyecanlar bazı kısımlardan ayrılan sıvıların ortaya çıkardığı bir gerilimdir; heyecanlı hareketler cinsinden olanların oluşturduğu arızaların meydana getirdiği bir çürüme ve bozulmadır. Bunun meydana gelme sebebi kanın hareketlenmesidir. Onun da sebebi hamilelik halindeki menstrual kanın besinden arta kalanla karışmış olmasıdır veya ondan kaynaklanmasıdır. Bu besinlerden kötü değişimle, bozulmayla onun kıvamında ısınma oluşur; artar, çok ısınır. Bu kan hamilelik zamanında onu besleyen kanın kalıntısıdır veya bu şey besinlerin kötü hıltlarının tortularından oluşur. O besin artıkları ısınır ve yoğunluğu artar ve ısınmasıyla da öncekinden daha güçlü, dayanıklı, dirençli kabuklar oluşturur; üzümün öz suyu tabiatında olup, hatta cevheri şarap cevherine benzer, sadece ondaki hava kabarcığından oluşan köpüğü ve artan tortusu yoktur.

Bu hastalığın sebeplerinden biri fonksiyonlardır ve onların oluşturduğu kötü döküntülerdir. Bunlar hıltların kanla karışmasından oluşmuştur. Fazlalıkların değişiminin görülmesinin yanı sıra, onlar harekete geçer ve yerleşik hale gelirler. Özellikle dört günde bir görülen nöbet için bunlar yeterli olup, belli bir düzende olmaları da gerekir. Çiçek ve kızamık mükemmel hastalıklardandır. Çoğunlukla peş peşe görülürler. Eğer deride görülen bu kabarcıklar artarsa bu hastalık çiçek hastalığıdır. O yüksek ateş oluşturur; özellikle, sıkıntılı rutubet

oluşturur. Kan alınmak isterse, çok az kan çıkar. Çiçekte beslenme hızla yapılır ve özellikle alışlagelmiş bir durum söz konusu değilse, böyle yapılmalıdır. Hastaya ısıtıcı ilaçlar verildikten sonra, ısıtıcı yiyecekler verilir; örneğin süt gibi. Özellikle, 3 aylık deve sütü ve at sütü verilir. Ona verilen yiyecek artırılmak istenirse, bu miktar olarak yapılmamalıdır. Hastaya çok şarap içirilmelidir ve ısıtıcı ilaçlar verilmelidir. Çünkü çiçek hastalığının tahribatı buhran şeklindedir.

Çoğunlukla çiçek hastalığı çocuklarda görülse de, gençlerde de olur. Bu hastalığın yaşlılarda görülmesi nadirdir. Bunun için çok güçlü sebepler olmalıdır. Ülke çok sıcak ve rutubetliyse, bu mümkün olabilir. Bu hastalık kuru bedenlerden çok rutubetli vücutlarda görülür. Genellikle, o kışın dördüncü ayda çok görülür ve daha az sıklıkta ilkbaharda görülür. Özellikle sıcak, kuru ilkbaharda çok görülür.

Çiçek sadece deride görülmez ve sadece görünür yerlerde olmaz; muhtemelen vücudun her yerinde oluşabilir ve görünmeyen organların hepsinde görülebilir; hatta diyaframa ve sinirlerde bile oluşabilir. Eğer çiçek kaşıntı oluştursa, daha sonra iğne başı gibi sivilceler oluşur. Daha sonra belli bir sürede bu sivilceler bütün vücudu kaplar. Sonra bunlar yaraya dönüşür ve çeşitli renklerde kabuklar oluşup, kabuk bağlar ve daha sonra dökülür.

Bazen çiçek balgamsıdır ve belli bir sürede bir araya toplanıp şişler oluşturur. Daha çok balgam renginde görülür. Ancak o bazen kül renginin farklı tonlarındaki renklere bürünür; menekşe rengi veya siyah olabilir. Çiçek hastalığının bu renklere göre sınıfları vardır ve onların belli renkleri oluşur; beyaz olanları, sarı olanları, kırmızı olanları, yeşil olanları ve menekşe rengi olanları gibi. Onlardan siyah olanlar, yeşil olanlar menekşe renginde olurlar ve menekşe rengindekiler kötüdür. Kısacası, o renkte püstülleri olan çiçek kötüye meyillidir. Bunu beyaz olanda da belirlersin. Özellikle eğer biraz sayısı az ve hacimleri büyükse, oluşumları kolaydır. Bunların sıkıntısı az ve ateşi zayıf olur. Humma görülüp püstüllerin çıkışı ile ateşin düştüğü görülür. Öncelikle hastalığın üçüncü gününde bu durum görülür.

Daha sonra, bu durumdaki çiçek yaralarında beyazlaşma olup, çok sayıda çiçek yarası birbirine bağlanmaksızın yayılır. Ancak bazı beyazlaşan çiçek yaraları birbiriyle birleşir; hatta bazıları kıvrılıp, bazı

beyazlaşan yaralarla o şekilde birleşir. Bunlar kaburganın kaslarından daha büyük bir kısmı içine alır, öyle ki yayılarak, çepeçevre sararlar. Daha önce oluşmuş olan çiçek yaraları hastalık süresinde artar; her bir kuru çiçek yarasından daha büyük bir yenisi oluşur.

Ancak küçük katı beyaz çiçek püstülleri zor oluşur. Başlangıçta emin görülse de, onların olgunlaşması zordur. Hastanın durumu da buna bağlı olarak kötüleşir; hastayı harap eder, çünkü onun maddesi yoğundur.

Tehlikeli kötü gruptan olan çok helak eden bu bulaşıcı hastalığın muhtelif halleri vardır; bazen ortaya çıkar ve bazen de gizli olur ve özellikle kendiliğinden ortaya çıktığında ve aynı zamanda daha önceden güç zaafından dolayı ayrılmamış olan yapışkan yapıda olduğunda veya organ yeşillendiğinde ve karardığında hasta helak olur. Eğer yeşillenmiş olup daha sonra kararmazsa, bundan sonra hasta biraz güçten düşer. Muhtemelen helak olmazsa, bu güçsüzlük artar. Ancak onda, bazen yaralar oluşur ve bunlar kendi yolunda akar. Çünkü bundan dolayı hummanın çiçekten önce olması, onun daha sonra olmasından iyidir.

Çoğunlukla çiçek hastasının kendisini ve sesini araştırmak gerekir. Onlar nefesi ve sesinin iyi olduğundan, bozulmadığından onun (hasta) fonksiyonları da iyidir; sağlıklı olur. Sen çiçek hastasının nefesinin peş peşe geldiğini görürsün ve aynı zamanda güçten düştüğünü, diyafragmasında şişler oluştuğunu belirlersin. Sonra hastalığın şiddetlendiği ve sonra susuzluk oluştuğu ve hastanın üşüdüğü görülür. Çiçek hastalığı ve kızamık hastalığında yeşillenme vardır. Ancak bu durum hastanın helak olduğunu gösterir. Bu durumda açıktan ve gizliden olsun, çiçek hastalığının oluştuğu kabul edilir.

Çoğunlukla çiçek hastalığındaki olan ölüm adeta boğulur gibi olarak oluşan ölümdür; tıkanmadan, nefes alamamadan ortaya çıkar. Bağışsaktaki yenme ve ishalden dolayı oluşan güç düşmesinden ölüm oluşur. Eğer sen çiçek hastalığında ve kızamık ve nefes almada zorluk görürsen, yoğun ağrı belirlersin. Bilmelisin ki, kısa bir sürede hastanın bayılacağını da anlarsın. Eğer hızla kanlı idrar oluşursa ve arkasından idrar kararır; siyahlaşırsa, hasta helak olur. Kısacası hastanın gücü düşer ve kanı yeşile bürünür ve gücün düşmesiyle yığılıp kalır.

Humika (Suçiçeği): Çiçek ve kızamık arasında bir hastalıktır. O her ikisinden de daha iyidir. Çoğunlukla insanda çiçek 2 defa olur. Eğer madde 2 defa atılmayıp toplanırsa, *mum-u resas (kurşuni yapışkan pleuris)* olur. O bir nevi çiçek hastalığı olup, püstülleri yüzün üzerinde, göğüste ve karında ve çoğunlukla baldır ve ayaklarda görülür ve kötü mizaçlıdır ve maddenin yoğunluğuna işaret eder. Yoğun cerahat kol ve bacaklara da yayılır.

Çiçeğin Ortaya Çıkış İşaretleri: Çiçek hastalığının ortaya çıktığını sırt ağrıları gösterir; burunda kaşıntılar olur ve hasta uykusunda inler; vücut organlarında yoğun kaşıntı ve karıncalanma vardır. Genel olarak vücutta ağırlık vardır; yüz ve göz kırmızıdır; gözyaşı vardır; yanma olur; hasta çok esner ve nefes darlığı ile birlikte adeta kilitlenme olur; ses berraktır; yoğun salya olur (tükürük yoğundur); baş ağırlaşmıştır; ağız kurudur. Hastanın boğazında ve göğsünde ağırlık vardır; hastanın ayaklarında, sırt üstü yattığında titreme vardır veya titremeye meyil vardır. Bütün bunlar hummanın mevcudiyetine işaret eder ve hangi bulaşıcı hastalık olduğunu gösterir.

Kızamık: Bilmelisin ki, kızamık safravi çiçek gibi bir hastalıktır ve çoğunlukla ikisi arasında, genelde pek fark yoktur. İkisi arasında fark kızamığın safravi olmasıdır. Şüphesiz, hacim olarak daha küçüktür ve şüphesiz cildi de etkilememiş gibidir. Onda artışla, hastalığın ilerlemesiyle birlikte şekillenme söz konusu değildir. Özellikle başlangıçta böyledir ve çiçekte, önce ortaya çıkan şiştir ve oluşumdur ve çiçekte oluşanların birazının nedeni, hiç olmazsa, şiştendir. Onların görünüşte belirtileri çiçek hastalığının alametlerine yakındır. Ancak o hastalıkta çoğunlukla kusma eğilimi vardır; yoğun baskı, şiddetli yanma, biraz sırt ağrısı oluşur. Çünkü o, çiçek hastalığına meyilli olup, uzun süreli demevi doluluk oluşturur ve bu da sırtta terlemeye sebep olur. Çünkü çiçek hastalığı çoğunlukla kötü mizaçlı ve bozuk kandan oluşur. Hâlbuki kızamıkta kan biraz kötüdür; bozuktur ve bozukluğunun yoğunluğu azdır.

Kızamık çoğunlukla aniden ortaya çıkar; püstül bir şeylerden sonra oluşur ve ondan kurtuluş, çiçek hastalığından kurtuluş alametleri gibidir. Şüphesiz kızamık, hızlı ilerler; ortaya çıkışı hızlıdır; lekeleri pişmişçe ve katılaşmıştır. Kötü yeşil ve kötü menekşe rengindedir; yavaşça

pişer; zaman zaman hasta bayılır; yoğun baskı altındadır. Hastalık öldürücüdür; hasta harap olmuştur; aniden fenalaşıp bayılır.

Tedavi: Çiçek tedavisinde, eğer nem oluşmuşsa, nemliyse, muhtemel şartlarda hastadan yeterince kan alınır. Aynı şekilde, kızamık hastalığında kan dolu olduğunda bu süre 4 gün uzayabilir. Eğer çiçek vücuda sokulmuşsa, kan almayla uğraşmamak gerekir. Hastayı tamirle uğraşmamalıdır. Sadece yenilemekle ilgilenmelidir. Hastayı, doluluktan kurtarmak gerekir; maddenin hâkimiyetini de yenilemek gerekir. Bu hastalıkta kan alma yararlı olabilir. Ancak sadece kurutmayı sağlayacak kadar kan alınmalıdır. Şüphesiz burun damarlarından kan alma, burun kanamalarında da yararlı olur. Çiçeğin verdiği sıkıntıdan hastayı kısmen kurtarır ve çocuklarda bu hastalığın tedavisinde kolaylık sağlar; koruyucu olur. Çünkü bu hastalıkta kan almak gerekli olabilir. Kan alma gerekirse, sakınca yaratacağından korkularak, bozuk taraftan kan almaktan kaçınmalıdır. Aynı zamanda hastalık lekelerinin yüzeye çıkıp, hastalığın açığa çıkmasından cidden korkulur.

Öncelikli olarak, hastanın kötüleşmesiyle birlikte beslenerek, desteklenmesine devam edilir. Doğa tarafından, akıl dışı olarak, hastalık sürer ve kan yoğunlaşıp, hasta kötüleşir. Örneğin üzüm, Hint hurması, dövülmüş kara mercimek, palmiye hurması, hepsi birlikte iyice su içinde yumuşatılır. Bunlarla birlikte hastaya diğer besinler de verilir. Yumuşatıcı olarak, bu terkibe demirhindi de konur. Şüphesiz o yeterli olmazsa, onun yerine adamotu ve onun benzerlerini ilave ederek onun etkisini artırmak gerekmez. Bu terkibe kudret helvası veya pişmiş erik ilave edilebilir.

Çiçek hastalığının söz konusu belirtileri görülmeden önce, bu terkipten 3 dirhem hastaya içirilir ve onunla birlikte kâfuru hapları verilir. Bu sırada bu gibi ilaçların verilmesinin çok yararı vardır.

Eğer hastalık devam ederse, ikinci gününde çiçek döküntüleri görülür. Bazen onu soğutmak büyük hatadır; böylece içerideki fazlalıklar hapsolmuş olur ve bu fazlalıklar baş organlarına yüklenir. Onun temizlenmesi mümkün olmaz. O gerilim ve sıkıntı yaratır. Bazen baygınlık oluşturur. Muhtemelen bazen fazlalıkların hareketlenmeleriyle tıkanıklık açılır. Burada örneğin rezene, kereviz ve şekerli öz suları kullanılır veya kökler ve tohumlar pişirilerek, hastaya verilir. Bazen

safran gibi şeyler hastaya koklatılır. İncir suyu gerçekten iyi gelir. Şüphesiz incir görülen maddeyi atmada çok iyidir. Bunun sebeplerinden biri hastanın zararlı maddelerden kurtulmasıdır.

Hastanın kendisindeki arınması için bu tertipten 5 dirhem verilir ve kabuğu soyulmuş mercimekten 7 dirhem ve kitre zamkından 3 dirhem alınıp, yarım ratl suyla pişirilip, ondan 4 ratl kaldığında hastaya içirilir.

Bu terkinin çiçek hastalığı üzerinde büyük etkisi vardır: sarı incirden 7 dirhem alınır ve kabuğu soyulmuş mercimekten 3 dirhem ve zamktan 3 dirhem ve kitre zamkından, rezene tohumundan, her birinden 2 dirhem olmak üzere alınıp 1,5 ratl suyla pişirilir ve ondan yaklaşık 3 ölçü kalır ve süzülür ve kalbin hararetini atmak için hastaya içirilir. O hafakana (kalp çarpıntısı) engel olur. Ancak elbette, hasta bu vakte bırakılmamalıdır. Bu zamana, her ne olursa yaklaştırılmaması gerekir.

Bu hastalıkta sıkı giyinerek ve soğuk havaya çıkmak gerekir; özellikle kışın bu şekilde hareket edilmelidir. Hasta terletilerek tedavi edilmelidir. Şüphesiz soğuk gözenekleri tıkar ve maddenin içe dönmesine sebep olur. Burada hastaya çok karla soğutulmuş su içirilmesi ve cidden soğukun içe işlemesi kötüdür. Bazen kan alması da onun için kötü olur; çünkü kan alınması bozuk maddenin ona geri dönmesine ve onun vücudunun temizlenmesine yol açar. Bundan dolayı hastalık başladıktan 2 ila 3 gün sonra ondan kan alınmamalıdır.

Eğer hastalıkta fazla giyinmeden dolayı rahatsızlık oluşmuşsa ve ateş yükselip, bundan dolayı bayılma gibi bir durum oluşursa veya hava soğuk olmasına karşın, bayılma kişinin giyiminden kaynaklanmışsa, hastayı ve özellikle söylenen havayı soğutmak gerekir. Ona kâfuru ve sandal koklatmalıdır. Bedenin gözeneklerini örtmemek ve bedene havanın azar azar girmesini sağlamak gerekir. Aynı zamanda vücudun ısınmasına yardımcı olmak veya soğukluğun terk edilmesine, üşümenin kaybolmasına yardımcı olmak gerekir. Onu üşümekten kurtarmak gerekir. Bununla birlikte hasta korku hissetmemelidir. Muhtemelen onda yakıcı sıcaklık görülür ve dilinde sen siyaha dönüş belirlersin. Ateş yükselmiştir.⁵²

⁵² TM: Terletilmesi kasdolunan kimseye işlenen koruyan ve işlenen onlara da işlene. Çünkü soğuk onların gözeneklerini örter ve maddeleri içeriye, geri döndürür. Kar ile soğutulmuş

Çiçek ve kızamık hastalarının karnına yakı uygulanmasından kaçınmak gerekir. Çünkü uygulanacak olan yakı orada baskı yaratarak solunumu zorlaştırır. Hastalık onda kötü ishal oluşturmuşsa idrarda kan varsa bu hastalığın tehlikeli olduğunu gösterir. Bu hastalara mercimek suya konup, kaynatılır ve suyu yenilenerek bir süre tutulup, bekletilip hastaya verilir ve mercimek yerine ekşi olan şeyler ve demirhindi ile verilir ve mercimek, nar suyu, sumak, koruk veya benzerleriyle ekşitilerek hastaya verilir.

Ancak öncelikle soğutan yoğun ilaçlar hastanın faaliyete geçmesine, hareketlerinin etkilenmesine mani olur, engeller. Örneğin kuzukulağı, koruk ve soğutan meyve suları, *kadr (lepra gibi bulaşıcı hastalıklarda kullanılan bir ağaç)* şarabı, marul, hurma şarabı ve hurmanın kendisi ve palmiye zamkı, *kadr şarabı*, *Akrabadin*'de zikrettiğimiz miktarda hastaya uygulanır. Biz onu güçlü bir terkip olarak zikrettik. O tekrar tekrar ekşi yoğurt suyu ile verilir ve o cidden çok güçlü bir ilaçtır ve öncelikli olarak kurtarıcıdır.

Bir Başka Reçete: *Kadr* suyundan 1 kısım alınır. Şüphesiz onun kesilmiş olan odunun yoksa (ağacın odununun) kesilip, ince unu alınır ve iyice dövülür ve içinde sirke olan kaba onun yarısı kadar konan sandalla karıştırılarak veya koruk suyu içine konup, her gün hastaya verilir. Bundan başka bu terkip benzeri ile iyice pişirilir. Sözün kısası bu terkip koruk suyu veya sirkeyle pişirilse, çoğunlukla onun bu şekilde hazırlandığını belirledim. Peynirin suyu çekilerek alınır. Ancak sıvı içinde aynı şekilde yayılma olana kadar pişirme işi devam eder. Ancak peynir suyu kaybolana kadar iyice pişirilir. Daha sonra ince arpa unu ve onunla birlikte ekşi yoğurt suyu alınır; arpa ve suyla yapılan karışım yağmur suyu karıştırılır ve bu terkip arpa suyuyla ekşitilir; sonra o terkip sertleşir; yoğunlaşır. Sonra peynir suyu ile arpa unu karıştırılıp, yenilenir ve ekşitilir. Genel olarak, her zaman bunun tekrarlandığını belirledim. Onda 5 kısım vardır. Çin armudu suyu, çok ekşi ayva suyu, zamk sıvısı, beşbüyük (muşmula), limon suyu veya ekşi nar suyu, erik suyu, ekşi elma suyu, kitre zamkı, sıkılmış palmiye meyvesi, hurma

---

olan suyu içmek, keten bezinden nir çeşit elbise yani isniyuden beze sarınmalıdır ve içeri girmesi gerçekten kötüdür ve bazı defa kan alma da kötü olur. Çünkü çiçek hastalığının baş göstermesine yakın olanları içine geri alıp baş göstermeden uzaklaştırır.

suyu, Tabaristan kundusu (deve kuşu?) suyu, Şam dutu suyu tam olarak pişirilmeden ham kaysı suyu, koruk suyu, kuzukulağı öz suyu, İran üzüm asması suyu, nilüfer öz suyu, menekşe özsuyu; her birinden 3 kısım, ekşi ağaç kavunu öz suyu, ekşi turunç öz suyu; her birinden 3 kısım, gebere öz suyu, marul suyu, taze haşhaş yaprağı öz suyu, hindiba öz suyu, eşek baklası özsuyu; her birinden 4 kısım, söğüt yaprağı öz suyu, elma yaprağı, armut yaprağı, beşbiyık (muşmula) yaprağı, çoban-değneği öz suyu; her birinden 1 kısım, keçi sakalı, kuru gül, kuru nilüfer, kuru kadıntuzluğu, hindiba tohumu, marul tohumu, nar suyu, nilüfer ve gül; her birinden 10 kısmın yarısı kadar, taze nane suyu 1/6 kısım kadıntuzluğu öz suyu yarım kısım alınıp, hepsi bir araya getirilip, ateşte karıştırılıp, terkip oluşturulur. Onun içine 4 kısım mercimek, kabuğu soyulmuş arpadan 1 kısım ilave edilir. Yine ona 3 kısım sumak, 3 kısım nar taneleri konur; ateş üzerinde yarısı kalana kadar pişirilir; sonra ateşten indirilir, soğutulur; sonra kuvvetle ovulur; süzülür. Sonra her 300 dirhem için 1 miskal kâfurı alınıp, ezilip su kabağından bir kaba veya şişeye konup hazırlanan terkip onun üzerine dökülür. Sonra onun üzerine benzeri ilaçlar ilave edilir ve sonra ona kuvvetli ve yoğun bir şeyler ilave edilir ve daha sonra kömür üzerine konur; hatta kaynamaya yakın olduğunda ateşten kaldırılır ve sallanır. Sonra bu çömlek üzerine konup içindeki kâfurunun uçmaması için üstü sıkıca bağlanır. Bu şerbetin içine bazı insanlar 10 dirheme kadar sümbül, zencefil, rezene tohumu, anason, biber, havlıcan uygun gördükleri miktarda katarlar.

Çiçek hastalığı tamamlanıp, yedinci gününe ulaştığında onda olgunlaşma ve yaralarda iltihap toplandığı görülür. Buradaki çiçeklerin (püstüller) ince iğne ile delinip içindeki rutubetin pamukla alınması gerekir. Daha sonra merhem uygulanır; ancak kanatmamalıdır. Ona merhem uygulanmak istenirse, daha sonra acı duyulan kısım civarında olan apsenin açıldığı yere merhem uygulanır. Şüphesiz o kısımda ağrı vardır. Muhtemelen merhem sürmek onu acıtabilir ve apse yoluyla tıkanıklık olup olmadığına dikkat edilmelidir. Sonra merhem uygulanmalıdır, ancak o iltihabın pişip pişmediğine de dikkat etmek gerekir. Şüphesiz şişlerin çok şiddetli ağrıları vardır.

Merhem sürme işi pişmeden sonradır. Bu merhemler safranla güçlendirilmiş gül suyu ile yapılır. Şüphesiz seçilen suyun içine ılgın,

mercimek katılır; bundan sonra, merhem olarak uygulanır. Özellikle kâfuru ve sandalla da bu merhem hazırlanır. Merhem yarayı pişirir, kurutur ve hızla onu düşürür. Onu ılgınla yağlamak da yararlı olur. Kışın ılgın ısıtıcı olur. Eğer çiçek döküntüleri (püstülleri) çok rutubetliyse, bitotu ve yaprağındaki yağlarla yapılan merhem uygulanmalıdır.

Çiçek döküntülerinin pişirilmesinin yanı sıra, onları kurutmak için de tedbir alınır. Oluşmuş yaraların üzerine pirinç, darı, arpa, bakla unu dökülerek o döküntülerin körelmesi sağlanmalıdır veya onları bertaraf etmek için o döküntülerin gücüne nüfuz edebilecek ince, yaprak şeklinde işlenmiş yün alınır; bunun içine iyi nitelikte meyan kökü konup uygulanır. Burada ona yağ konmaz, çünkü yağ burada kötü hıtları etkiler ve kuruma işine engel olur. Çiçek yaralarının kuruması için onlara daha önce zikredilmiş safrandan yapılan güçlü ilaçlar uygulanır.

Çiçek yaralarının kurutulmasını sağlayan beyaz merhemdir. Özellikle kâfuru, gül suyu ile kemiş kökü, cılalı söğüt ağacı dalları veya muşmula ağacının cılalı dallarından ilaç yapılır. Bazen üstübeç ve kurşun tozu da yararlı olabilir. Eğer burundaki yaralar kabuk bağlamışsa ona kefen bezi alınıp halis gül yağı ve güçlü üstübeç ve gümüş veya altın tozu ile uygulanır. Bu yağ yara kuruduktan sonra uygulanır ve yara olmuş kısma bu iyi gelir. Bu uygulama kurumuş yara kabuğunun kolayca düşmesini sağlar. Ancak yaralarda kullanılacak olan merhemlerin maddeleri önemlidir. O merhemlerden kırmızı merhem, çiçek yaraları için iyi bir ilaçtır.

Çiçek Hastalığı ve Kızamık Hastalıklarının Organlarda Yaptığı Bozukluktan Korunma: Çiçek hastalığında korunması gereken organlar boğaz, gözler, burun kökü, akciğerler ve bağırsaklardır. Şüphesiz bu organlarda yara oluşur. Ancak gözdeki, bazen iyileşebilir; bazen de onda beyazlık oluşur. Görme kaybı olur; göz harap olur. Bazen boğazda yara oluşur. Bazen de yara gırtlaktır. Bazen onun boğazda oluşan yaralar boğazdan bir şeyin geçmesini engeller. Bazen çok fazla yemek yemeye sebep olup öldürücü olur. Ancak burun kökünde yara olursa havanın (rüzgâr) yolunu tıkar. Bazen akciğerlerde çiçek döküntüsü ve kızamık dolayısıyla oluşan yaralar görülebilir. Bunlar nefesin geçişini daraltır. Bazen bu yaralar akciğerlerde ülser oluşturur. Bu yaralardan

bağırsaklarda da olabilir. Bazen bunların tedavisi zor olur. Bazen de onda (mide ve bağırsaklar) telafisi zor yırtıklar oluşur.

Ancak gözün korunması gerekir. Bundan dolayı göz ilacını yaralar geçene kadar kullanılmalıdır. Burada gebere suyu uygulanır. Onun içine sumak ve kâfuru ilave edilir ve özellikle ilk günde uygulanır ve yine tek başına yaralar iyi olana kadar uygulanır. Aynı şekilde gebere suyu koruyucu göz ilacı olarak da kullanılır. Nar suyu da başlangıçta yararlıdır. Ancak gül suyu ve kâfuru veya bilinen göz ilaçları kullanılır. Gözün beyazına cidden iyi gelecek olan ona nüfuz eden göz ilaçlarını zikrettik. Burada fıstık yağı kullanılır. Bu ilacı memleketimizde kadınlar kullanılır. Çiçek püstülleri afet halinde gözde olduğunda beyaz merhem (beyaz göz ilacı) uygulanır ve göz kurtulur. Beyaz göz merhemi, gözdeki çiçek yaralarına çok iyi gelir.

Ancak ağız ve boğazı korunmalıdır; örneğin narı emmek ve başlangıçta nar tanelerini çiğnemek, Şam dutu emmek ve onun şurubuyla gargara yapmak gerekir. Özellikle eğer gargara yapılırsa, midedeki ağrı şikâyetini de alır ve böylece bu şikâyetlerden sonra bunların şurubunun verilmesi gerekir.

Ancak burun ve akciğerlerin de korunması gerekir. Bunun için kırmızı boynuzlu haşhaş, sandal, koruk şurubu ve sirke alınıp burun deliklerinin dibine sürülebilir. Ancak akciğer korunmalıdır, ancak haşhaş tohumundan yumuşatılmış mercimekle yapılan terkip pek yarar sağlamaz. Bağırsakları çoğunlukla hastalık başladıktan sonra korumak gerekir. O kabız olur. Eğer hastalığın sonunda diyare başlarsa tedavisi, kuzukulağı şurubu içine Hint kamışı hapları ve yabani kuzukulağı hapları kullanılır.

Çiçek Hastalığının Eserlerinin Temizlenmesi: Burada nazik bir şekilde sözlerimizin yanı sıra, son sözlerimizi bir defa daha tekrar ediyoruz. Ancak onun zamanlarını ve uygun şiddetinin durumunu bir defa daha zikrederiz. Buna göre, çiçek hastalığının eserlerinin giderilmesi için kurutulmuş kamış kökü, bakla kökü temizlenip, parlatılmış söğüt, cilalanmış kamış kökü, geven, tatlı kavun, onun kurutulmuş kabukları, yıkanmış pirinç, arpa suyu, yumurta beyazı, çökeltilmiş toprak, kurşun oksit, taberzed şekeri, nişasta, tatlı badem, acı badem, süsen yağından alınan yağlar fıstık yağı, gül yağı, eşek iç yağı ve benzeri maddeler

kontrol edilerek, sonuç verdiği belirlenerek, hazırlanan bu sıvı hastaya verilir. Şüphesiz o istenen terkiptir (ilaçtır).

Denizköpüğü ona güç verir; biber taşı, kustus, amonyak zamkı, kendir, sabun, boraks, hareketli kemikler, eski kemikler, kuru turp tohumu ve ılgın, Yahudi baklası, rengi güzel kaliteli yiyeceklerden, tatlı ve ekşi nar tohumu, iyi kalitede şarap, rafadan yumurta, piliç, keklik, semiz tavuk verilir. Hastanın hamam yapması gerekir.

Terkip şeklindeki ilaçlardan daha çok yakıcı olanlar verilir ve yakıcı eski koyun gübresi, yeni topraktan yapılmış çömlek içinde nişasta, bal kabağı çekirdeği, yıkanmış pirinç ve nohut; her birinden 10 ölçek, ban tohumu, acı bakla, kustus, uzun loğusaotu; her birinden beşer ölçü, kuru kamış kökü 10 dirhem alınır; su kabağı suyu veya yabani hıyar suyu ya da arpa suyu veya bakla suyu ilave edilip organın üzerine dışarıdan uygulanır ve pişmiş menekşeyle organ dışarıdan ovulur.

Bir Başka Reçete: Yeni bir toprak kap alınır; eski kemikler, İran kamış kökü, nişasta, acı bakla, su kabağı tohumu, yıkanmış pirinç, ban otu tohumu, kustus eşit miktarda alınıp, hastanın üzerine sıkıca bastırılarak uygulanır. Yine acı bakla ve kara nohut da aynı şekilde haricen uygulanır.

Şiş Oluşturan Hummalar (Ateşli Hastalıklar)

Görünen şişleri takip eden hummaları bilmelisin. Şüphesiz o çoğunlukla günlük humma nöbetleri cinsinden olur. Çoğunlukla hummadan şişler oluşur. Şüphesiz bu herhangi bir bozukluk oluşmadan kalpte sıcaklık oluşur. Çoğunlukla bu başlangıçta da olur. Ancak eğer bozukluk kalbe doğru gelip kemiklere veya yakınlarına doğru ulaşırsa, o humma günlük humma nöbetlerinden farklıdır. Çoğunlukla onun benzerlerinden de farklıdır. Şüphesiz bedene ait sabit sebeplerden ve doluluklardan da kaynaklanabilir. Kötü bozuk maddelerden beden üzerinde yaralar meydana gelir ve etlerin içinde gevşeklik oluşur.

Ancak hummalar karında oluşan şişlerden de kaynaklanmış olabilir. Şüphesiz bozukluk olmaksızın kalpte sıcaklık oluşmasından humma ortaya çıkmaz. Eğer bazı iç organlarında sıcaklık cinsinden bir şikâyet olmuşsa, ağrı susuzluk ve iltihap yoğun olur. Bu durum kandaki çok miktarda karışıklığının da delilleridir. Bunlar iç organlarındaki şişleri oluşturur; örneğin beyin ve onun (beyin) örtülerinde oluşan zamlar gibi yapışkan şişler, boğazdaki şişler gibi. Göğüs organlarını kaplayan

zarlarda da şişler meydana gelir. Bu durum karaciğerde, böbreklerin içinde, mesanede, uterusu, bağırsaklarda ve benzeri organlarda şişler oluşturabilir. Kalbe ve diğer organlara yakınlığa göre, zayıf ve şiddetli hummalar şeklinde muhtelif hummalar olur. Aynı zamanda, hummalar sırasında şişler meydana gelebilir. Organlarda meydana gelen şişler daha şiddetlidir. Ancak diğer canlı yapıda ve benzerlerinde de şişler meydana gelebilir. Humma ilkin daha zayıftır; arterler civarında meydana gelmiş olabilir. Ateş şiddetlenir ve o civarda şiş oluşabilir. Damarların (venler) her birinin sıcaklığı, aslında nispeten daha zayıftır.

Bu hummalar ve hummalara atfedilen nöbetler sadece kişideki maddelerden dolayı periyodik olarak görülmezler. Hummalar oluşumları itibariyle, kişinin hareketlerinden dolayı da ve çektiği sıkıntı ve elemelerden dolayı ortaya çıkar. Onlar tamamen hıtlardan kaynaklanır ve periyodik olmaları da doğaldır ve onlara uygundur.

Bilinmelidir ki, hummalar sadece yan taraflarda veya başka yerlerde şiş oluşturmaz. Hummadan kişinin tam anlamıyla kurtulması da gerçekleşmez. Çünkü bu hummanın tamamen temizlemesi anlamına gelmektedir. Bu hummalar devam ettikleri sürece hafif ağrı meydana getirirler. Özellikle, karaciğerdeki şişler böyledir. Eğer şiş diyafragmadaysa ve içteki örtülerdeyse inceden oluşan ağrının belli bir süresi yoktur.

Vücudun İçinde Oluşan Şişlerin Oluşturduğu Hummalar, Belirtileri ve Hükümleri

Karında kaynaklanan kapsamlı hummaların belirtilerine dayanarak oluşan hummaların 3 grubu vardır: Bu işaretler ve belirtiler hasta organı bize gösterir; aynı zamanda onlarla ilgili, onların meydana gelmesinde etkin olan maddeye de işaret eder. Buradaki belirtiler ve işaretler orada hissedilen elemidir; sıkıntıdır.

Birinci grubun belirtileri arasında hastanın testere gibi nabızı olmasıdır. Vücudun 2 yanında iğne batır gibi ağrılar oluşur; göğüs bölgesinde şiş vardır. Aynı şekilde, başlangıçta kuru öksürük görülür. İkinci gruptakilerde, hasta rutubetlidir ve yan taraflarında zatülcenptekine benzer ağrıları vardır. Genel olarak hasta ağrılıdır ve ağrı organların içindendir. Diğer organlarında alışılğıelenden çok daha fazla sıcaklık vardır; hastada titreme vardır. Çoğunlukla onun sinir organlarında şişler vardır.

İkinci grup humma safravi hıltlardan oluşan hastalıklardan kaynaklanmıştır. Onların nöbetleri ikinci gün daha şiddetlidir. Ancak bu grup hastalıkların sahiplerinin durumu, hekimlere göre, onların iyi olacağını müjdeleyebilir.

Humma dolayısıyla karında oluşan şişler çeşitlidir ve güçlüdür, sürekli; zayıflatıp kişiyi tüketir. Sürekli olarak hareketlidir. Bunun sebebi hastanın çok sık nefes alıp vermesidir ve çok terlemesidir. Hasta adeta tükenir. Bunun da sebebi iç organlarında olup bitenlerdir. Karın organları kalbe yakındır veya onunla ortak hareket edebilirler. İç organları arasında onlarla daha az ortaklık edenler vardır; böbrekler gibi. Şüphesiz onların ortaklığından olan hummaların şişlerinin güçlü olması gerekmez. Hatta şişlerin bu ortaklıktan olması da gerekmemeyebilir. Muhtemelen çoğunlukla bu söylentiden ibaret olabilir; yanlış bir yorum sonucu da olabilir; iftira olabilir; yakıştırma olabilir. Hummaların cinsinden dolayı karışıklık oluşmuş olabilir ve gün aşırı oluşan humma nöbetleri olduğu gibi, dört günde bir olanlar, beş günde bir olanlar, altı günde bir olanlar da vardır. Onlarla birlikte ürperme ve titreme görülür ve onların fonksiyonları buna göre oluşur. Böbreklerin bulunduğu yerin hizasında, bel bölgesinde ağırlık ve ağrı vardır ve organlarda alışıl gelenden fazla sıcaklık vardır.

Eğer yoğunluk bu 2 organda toplansa, başa yakın olur; başla ilgili olabilir ve ortaklığı artar veya hisleri daha yoğundur; keskindir ve sınırlıdır. Şüphesiz böbreklerdeki şişlere bağlı olarak daha şiddetli hummalar da olur; çok büyük gerginlik ve titreme oluşur. Bazen garip arazlar da görülür; örneğin uterus şişi gibi. Şüphesiz hastada baş ağrısı da vardır; boynunda da ağrı vardır; ateşi vardır. Bu şişlerde yanma hissi varsa onda hummanın yoğunluğu cidden çok fazladır; kişi adeta yanıyormuş gibi hisseder; his önemlidir. Bu yanmanın sebebi orada yayılmış iltihabın olmasıdır ve o dışa doğru hareket etmemiştir.

Karnında şiş olanların hummasında nabız başlangıçta küçük olup nabızları iltihaplı olan hummaları olanlarınkı gibidir. Hummanın sonuna doğru kasılmalar olur. Sonra büyür, hızlanır ve bilindiği üzere, madde organ sebebiyle değişken olur. Sonra humma dolayısıyla organlardaki sinirler de yayılır, duyarlı olur. İdrar çoğunlukla beyazlaşır ve şişi maddenin bildiğin yoldan akmasından dolayı azalır.

Tedavi: Bu hummaların tedavisi humma ilaçlarıyla yapılır, ancak bunlar daha güçlüdür. Daha sonra şiş ilaçları kullanılır. Şüphesiz aslında onda şiş ilaçları, soğutan ve kurutan humma ilaçlarıyla birlikte kullanılır. Bu hummaların tedavisinin basit sıcak hummaların ilaçlarıyla yapılması ters olur; aksi etki yaratır. Bu hummalarda soğuk su içmek ve hamama girmek şeklinde rahatlatan ilaçlara gerek yoktur. Sıcak şişler olduğunda onların dışına soğutan şeyler koymak uygundur. Örneğin marul suyu, bostan pırasası çiçeği, eşek baklası, beyaz arpa suyu ile hastaya verilir. Çok soğuk, donduran şeyler verilerek onlar soğutulmaya çalışılmaz. Bazen zeytinyağı veya gül yağı ile verilen ilaçlar karıştırılır. Soğuk suyla yıkanmış marul yenmelidir ve zeytinyağı da verilmelidir.

Terkip Şeklindeki Hummaların Durumları: Hummalar terkip şeklinde olabilir. Bazısı diğer hummalarla birlikte, onlarla birleşmiş olabilir. Bazen kendi grubundakilerle uzak cinsten olanlar terkip oluşur. Örneğin basit, hafif bir humma kötü, bozan, iltihaplı humma ile birlikte görülebilir. Ancak onlar yakın cinsten uygun olan gruplardan oluşur. Örneğin kötü hummalardan gruplarla terkip oluşturur. Örneğin, balgamî olanlarla gūnaşırı nöbet oluşturanların terkibi gibi, gün aşırı görülen hummanın yarısı diye bilinen humma gibi; yine örneğin şişler oluşturan hummaların terkibi gibi. Farklı çeşitte ayrı sınıflardan olanlar terkip teşkil eder; örneğin gūnaşırı oluşan nöbetleri olan terkip ve dört günde bir nöbeti olanla yapılan terkip üç veya dört günde bir olanın terkibi. Görünüşte balgamî olan ve balgamî nöbetleri olan ve balgamî nöbetlerinde dört günde bir olanların birleşmesi gibi.

Gün aşırı nöbeti olan hummalarla üç günde bir nöbeti olan birbirini takip edebilir. Eğer bunlar ümit edildiği gibi olursa, üç günde bir görülen nöbetleri olan humma en şiddetlisidir. Çünkü onlara öncelikli olarak günlük devirleri çok kötüdür ve devrin başlangıcı üçüncü gündür. Aynı zamanda beşinci günde şiddetli olur. Bu gün aşırı nöbetler adeta yarım humma gibidir. İki günde bir gelen nöbetlerle balgamî olanların terkibinden oluşmuş gibidir. Çünkü bunda olduğu gibi, nöbetlerle ilgili olan her şeyin tamamen aynı olması gerekmez. Muhtemelen burada arazlarla meşgul olmak gerekir. Eğer bu hummalar hakiki gün aşırı nöbetleri olan hummalarsa, o nöbetlerin kısalığından belirlenebilir. Hatta onda öncelikli olarak, zaaf olup olmadığı araştı-

rılmalıdır. Hasta kişinin terkip üzere, sarsıntıdan sonra titremesi bu hastalığa işaret eder.

Âlim hekimler bütün hummaların kötülük oluşturduğunun delillerini gösterdiler. Onların arazları, birinci ve ikinci günkü terkipleriyle fark edilir ve cidden şekillenmiş olan, kötü olan hummalarla hummanın ince terkibi anlaşılır.

Çünkü onların mizacı, doğası tartılır, ölçülür; onların doğasına uygun olarak humma gelişir. Başlangıcında ürperme titreme, onlarla birlikte terleme akışkanlığı kısa zamanda geri döner. Zannedilir ki, bu hummalar kötüdür ancak, bu humma için gereklidir veya gerekli olanlardan meydana gelir. Kişinin yapısı zayıftır. Şüphesiz, humma terkip şeklinde oluşur, hatta hatta *sunabi'e* (paratifo?) benzer; karmakarışıktır. Genellikle tek başına humma olarak ortaya çıkar. Onun delillerinden, geri dönmediği de belirlenir.

Eğer hastalığın nöbetleri kısa süreli ise, onların birbirine bağlı olarak harabiyet oluşturmaları gerekmez. Ancak çok sayıda olmalarından işleri çoktur ve özellikle onun doğası icabı, süresi uzarsa etkisi de büyük olur. Eğer çeşitli hummalar birlikte terkip oluşturmuşsa, örneğin nöbetleri dört günde bir gelen humma ile gün aşırı nöbetleri olan humma birleşmişse, semitersiye humma oluşmuşsa, onlardan önce, olan ilkin sonlanır ve kronikleşmiş olan kalır. Onlar zayıf düşebilir veya ikisinin birlikte olmaları gerekli gibi olur veya biri zayıflar ve diğeri devam eder.

Bazen semitersiye humma bir başka günâsırı olan humma ile de birleşir; terkip oluşturur. O balgamî ve sevdavi olan bir humma ile birleşebilir. Eğer gün aşırı olan humma ile birleşme olursa, gün aşırı olan son bulunca semitersiye hummadan da hasta kurtulur. Eğer balgamî olanla ve sevdavi olanla semitersiye humma birleşmişse, terkip oluşturmuşsa, sevdavi ve balgamî hummadan da hasta kurtulur.

Kişide bileşik humma olduğunda, onda ikincisinin ağrısı baskındır ve terkip güçten düşer, zayıflar ve çeşitli cinsten zorunluluklar oluşur veya birlikte görülen (ortak olan) hummalar, örneğin günâsırı nöbet oluşturan humma ile bir başka gün aşırı nöbet oluşturan hummanın birlikte görülmesi gibi ya da iki zayıflamış hummanın birlikte görülmesi gibi olabilir. Aynı şekilde terkip olabilmesi için 2 humma olması gerekir. Zannedilir ki 2 birlikte olması gerekli olan hummanın bir-

leşmesi gibi, örneğin 2 gınaşırı görülen humma gibi olması gerekir. Çünkü eğer madde damarların içinde ise onların orada oluşturacağı bozukluk farklı farklı olacaktır. Muhtemelen bu bütündeki şeylerin bozulması demektir.

Bu düşünce bana göre yersiz bir düşünce değildir. Çünkü bu bozukluk belli olmayan bir yerden başlar, sonra yayılır; sonra şiddetlenir ve bozulma tarihine göre şiddetini azaltır, ancak bunun olması onun hareketinden dolayıdır. Maddenin kısımlarında başlayan idareci olan bozulmanın kokuşması uzak değildir. Ancak hâkim olan diğer güçlüklerle uyar. Muhtemelen başlangıçtan itibaren ve zayıfladığı ve şiddetlendiği tarihe bağlı olarak onun maddesi içinde toplanır.⁵³

Bileşik, terkip şeklinde hummaların 3 grubu vardır; içeriye girme ve karşılıklı alışveriş olması ve şebeke, yani birbiriyle bağlantılı, ilişkili olma. Dışarıdan içeriye girme; müdahale: Onun (humma) durmasından sonra içine girmez; diğerinin başlamasıdır. Birbirleriyle bağlantılı olma; birbiriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmasıdır. Hummaların birbiriyle uyuşmasını ve hastada titreme olduğu ve terleme olmadığı veya bazen titremeler olup, onunla birlikte çok fazla terleme olduğunu ve birleşmeyle birlikte terkip şeklindeki hummanın daha şiddetlendiği belirlenir. Aynı zamanda yine kol ve bacakların soğumasında ifrat artış belirlenir ve kabızlık vardır, ancak azdır. Bazen onda büzülme olur⁵⁴

Şatr-i Gib (Semitersiye Humma)

Semitersiye humma iki hummanın birleşmesinden oluşur. Onlardan biri gün aşırı oluşan hummadır ve diğeri balgamî hummadır. Tek günde nöbet oluşturan humma ile balgamî humma ortaklık eder ve nöbetleri ortak olur. Ancak bunlar karşılıklı alışveriş ile karşılıklı değişim ve karşılıklı değişime izin vermek suretiyle ortaya çıkar. Humma dışarıdan karışma ve dışarıdan oraya ulaşanlarla olur. Onun önce bu tarif edilen kısımları, sonra da ikinci kısımları ortaya çıkar.

⁵³ TM: Bu paragrafın Arapça metni verilmiştir.

⁵⁴ TM: Keza sen iyileşmeyip sürüncemede kalan hummada aşırı gitmesi üzere el ve ayaklarda soğukluk ve büzülme görsek yine karışıp birleşmesine tanıklık edersin. Ama el ve ayakların soğukluğu ve büzülmesi azsa karışıp birleşmeye işaret etmez. Belki karışıp birleşmeden yalnız iyileşmeyip sürüncemede kalan hummada da az soğukluk ve az terleme olur.

Birbiriyle Bağlı Hummalar: Onlar içindeki 2 kötülük yaratandır. Onlar devri olarak ortaya çıkarlar. Çünkü iki kötü bozukluk hariçten gelir. Onlar birbiriyle bağlantılı safravi maddelerden oluşur. Çünkü onlardan safravi olanlar içte bozukluk oluşturur; balgamî olan tersidir; dışta bozukluk oluşturur. Bir grup hekim semitersiye hummanın hakiki humma olduğunu söylemiştir ve onun dışta görüleninin gün aşırı humma olup, içteki hummanın balgamî olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu ikisinin süreleri eşittir. Bu yorum doğru değildir. Bu açıklamayla fazla ilgilenmek gerekmez.

Bazen bozukluk safravi ve doğru gelişim gösterir. Bazen bunlar birlikte çok iyi uyur. Yine bazen de hummada balgamî madde etkin olmuş olabilir. Yine hummanın ortaya çıkmasında safra baskın olabilir. Eğer hummayı oluşturan madde balgamî ise, safravi maddenin hâkim olduğu nöbetlere nispetle daha uzundur ve bu buhranları geciktirir. Madde safravi ise nöbetler balgamî maddenin oluşturduğu nöbetlerden daha kısadır. Bazen semitersiye hummaların süresi dokuzuncu aya kadar uzar; bazen de daha uzun olabilir. Bu durumda semitersiye humma hastalığı had derecededir. Semitersiye humma öldürücü hummalardandır. Çünkü o parçalayıcıdır zorlu zaman hastalıklarındandır.

Semitersiye Hummanın Belirtileri: Onun hissedilen ve öncelikle belirtileri ve süreleri diğer hummalardan farklıdır. Nöbeti iki günde bir olan hummanın süresi daha uzun, ancak gün aşırı olandan belirtileri daha az şiddetlidir. Bundan başka son gününde de nöbeti daha hafif ve arazları daha azalmıştır. Ancak genellikle, titremeler tekrar eder ve maddenin içine yayılır ve titremeler peş peşe, birbirini izler şekilde oluşur. Bazen bu tekrarlar üçe kadar çıkar.

Organlar ısınırsa, ateş yükselirse ve titreme sabitlenirse bu hastalık semitersiye hummadır. Çünkü beden bütünüyle temizlenmemiştir. Onda humma başlar ve ıstırap veren şiddeti de artar; özellikle o semitersiye humma şebeke şeklinde birbirini izler şekilde, birbiriyle ilişkili olarak görülürse ve bütün bunlar aynı zamanda olursa bu durum ortaya çıkar. Bu durumda titremeler tekrar geri döner. Bozulma, kokuşma uzar ve sonuçta bedenin ateşinin yükseldiği zannedilir. Ancak humma sonuçlanmıştır. Titremelerin geri döndüğü görülür. Bu hıltların araz-

larla savaşıması demektir; mücadelesi sonucudur. Bu hastalık balgamî unsurlar tamamen bitip tükenmeden önce az çok sona ermiştir. Onda safravi olan son bularak, hastalık ortadan kalkar. Çünkü sıcaklık, öncelikli olarak, hızla yayılır ve bitiş sırasında ateşin şiddeti artar. Bundan dolayı hastalığın bitişini uzayabilir. Safravi ve balgamî maddelerin birbiriyle anlaşamamasından dolayı bu durum ortaya çıkar. Yazıldığına göre, terlemeyle geçici düşüş görülebilir. Bu durum hummanın üçüncü günü birinci gününe ve dördüncü günü ikinci gününe benzer.

Semetersiyer hummanın ortaya çıktığı çeşitli sebeplerden belirlenebilir. Şüphesiz alışkanlıklardan bu durum anlaşılabilir. Onun belirtileri kendi alışkanlıklarından ortaya çıkar. Bu tip insanların bedeninde safra olur ve onda safranın sebep olduğu bozukluklar vardır. Sonra bu durum kötüleşir ve perhiz terk edilir ve çeşitli besinler alınmaya başlanır. Bunlar balgamî olanları oluşturan şeylerdir veya çoğunlukla kişinin bedeninde balgamî madde vardır ve o bozuktur. Sonra çok tahribat oluşur ve alınan önlemlerden safra meydana gelir veya bu durumda olan kişinin yaşı dolayısıyla safra oluşmuş olabilir. Ayrıca çocukta da olabilir ve onda daha çok rutubet hâkimdir veya yaşlılıkta da rutubet oluşmuş olabilir. Bu durum vücutta oluşmuş yırtıktan olduğu kadar mizacın hiddetinden de oluşmuş olabilir.

Ancak nabız ve idrar gibilerinden elde edilen belirtilerle ve fökâl madde ve kusmalarla nabız durumlarının da yardımıyla ve onun verdiği belirtilerle, susuzluk haliyle, hastaya dokunarak, ondaki ürperme ve titremelerle ve bütün bunların görüldüğü zamanlar ve nöbet durumlarıyla hastalık belirlenir.

Ancak onda güneşarı gelen nöbetler varsa, nabız büyüktür ve hızlıdır ve de değişkendir. Balgamdan oluşan fazlalık azdır. Ancak idrarın pişmesi, olgunlaşması yavaştır; kusma her defasında farklıdır ve balgam ve dışkıda aynı şekilde, farklı özellikler gözlenir. Ancak hastanın sıcaklığı ve soğukluğu, susuzluk, titreme, nöbet saatleri ve nöbet hallerinin nasıl olduğunu bize gösterir. Bunlar hakkında gerekli bilgiyi verdik. Ancak burada baskın olarak, 2 hılttan galip olan üzerine hastalık temellenmiştir. Nöbetler uzundur ve titremeler azdır ve özellikle nabız güçlü bir şekilde sıkıştırır; baskılar. Hastalığın başında hastanın el ve ayaklarında soğuma oluşur ve onlarda gecikmeli olarak soğukluk

oluşur ve biraz susuzluk olur; biraz safra kusulur ve idrar daha yoğun beyazdır ve serttir; biraz terstir. Aynı zamanda bu belirtiler yaşlıda, çocukta veya orta yaşlıda görülür. Bedenin mizacı hastanın durumunu ve aynı zamanda onlarla birlikte kanallarında da akış olduğunu gösterir.

Safra hâkim olursa, kısa nöbetler olur ve kol ve bacaklarda hızla ateş yükselir; susuzluk, çok yoğun safra kusma ve çok fazla ter olur; bazen ter ürperme ve titreme haline dönüşür. İdrarın renginin beyazlaşması artar. Genç yaşta bunların görülmesi de bu hastalığın bir işaretidir. Aynı zamanda bütün bunların kendi yolunda olduğu da kabul edilir.

Eğer 2 hılt da, safravi ve balgamî hıltlar da aynı seviyede ise bu vücuttaki zıtlığa işaret eder. Normal zamanlarda olan ürperme dışında tam olarak bir ürperme ve titreme oluşur; bu alışılmışın dışında bir ürpermedir. Eğer, devri olması ve gerekliliği arasında terkip oluşursa, insan bunu yoğun şekilde hisseder ve ona hakiki tersiyer humma denir. Onun balgamî olması söz konusudur. O ürperme oluşturur; boşaltımı zayıf düşürür. Çünkü safravi madde damarların dışındadır ve dışarıdan gelen safravi maddeye balgamî madde karşı çıkmaz, onunla zıtlaşmaz; onunla ters düşmez. Ancak kişide görülen harabiyet korkutucudur. Ancak kişi zaafa uğrar. Bazen ondaki soğuma ve titreme tekrarlar, hatta bildiğin gibi, sonuçta yoğunlaşır, ağırlaşır. Onun karnındaki organlarının sıcaklığı artar ve bununla birlikte el ve ayaklar soğur. Nabzının atışı biraz azalır ve ölüm oluşur. Eğer onun zorunlu maddesi safravi ise onda ürperme olmaz; titreme de çok değildir. Nabız daha yüksektir ve daha hızlıdır ve göğüsteki baskı çok yoğundur. Elbette terkip her ikisinde de eksiktir. Gün aşırı nöbet oluşumunun gerekliliğinden dolayı, önce balgamî olan maddenin oluşturduğu hastalık hafifleme gösterir ve safravi madde balgamî olan madde geri dönmeden geri gelmez.

Semitersiyer Hummanın Tedavisi: Semitersiyer hummada maddenin kusma yoluyla atılmasıyla, yani ishal ve kusmayla ve damarların yoğun bir şekilde dolmasıyla terlemenin ve idrarın fazla miktarda atılmasıyla tedavi olur. Müshillerin söz konusu maddeleri pişirip olgunlaşmalarından sorumlu olması gerekir. Ancak bunun olabilmesi için onların yumuşatan ve dışarı atan cinsten olmaları gerekmektedir. Gül suyu, nişasta suyu gibi, balgamın hâkim olduğu sıvılarla karıştırıl-

mamalıdır. Örneğin kudret helvası, bir nevi manna olan şirhişt, suda bırakılmış demirhindi, menekşe şarabı hastaya verilebilir. Eğer safra hâkimse, örneğin yukarıdakilerin yeterince miktarlarındaki dozlarının karışımından bir terkip yapılır. Sonra uygun olan güçlü dışarı atım olursa pişip olgunlaşma da olabilir.

Eğer kusma safranın galibiyeti dolayısıyla gerekliyse, sıcak ballı sirkeyle turp suyunun veya ballı su karıştırılır. İdrarın bu hastalıkta dengeli olması gerekir. Eğer madde olgunlaşmadan önce uygun olanlar içildiğinde *sersam* (*menenjit*) oluşmasından korkulur. Ancak ilaçlar uygun bir şekilde, maddenin düzeltilmesi ve olgunlaşmasında yararlı olur. Şu basit ilaçla bozulmalar telafi edilir; onların üstesinden gelinebilir; pelin otu gibi. Ancak 7 gün sonra ve olgunlaşma görüldükten sonra onda yeni bozulmalar ortaya çıkar. Eğer o hıltın hareketlendirilmesi acilse ve dışarı atılamıyorsa, çarpıntı artar, sıkıntı artar. Ancak hasta kusar. Sonra safrayı dışarı atımı eski haline getirip onları kurutur ve vücutta kabızlık oluşturur. Galen ve ondan öncekiler bu hastalığı arpa suyu ile tedavi etmişlerdir Onu içine güçlendirmek için biber ilave etmişlerdir. Bazı eski hekimler, Galen ve önceki hekimleri değerlendirek şöyle söylemişlerdir: Galen bu konuyu yanlış anlamıştır; yanlış değerlendirmiştir ve biberin hummayı artırdığını ve ateşi yükselttiğini ve arpa suyunun ise soğuttuğu belirleyip, şaşıp kalmıştır. Ancak bu hata söz konusu olan anlamda alınmamıştır. Muhtemelen bu durum akılcı olmayan yasayla tabiatı desteklemek olacaktır. Eğer dayanıklı mukavemet için ortaya çıktıysa, örneğin buradaki yardımcı maddelerde olduğu gibi, 2 güç arasında doğal ayırdın sağlanabilmesi için soğutan ve ısıtanlardan meydana gelen ilaçlarla tedavi edilir. Soğutan humma ve kalp bölgesiyle ve maddeyle ısıtılmış olanla ilgilenir.

Semitersiyer hummanın tedavisi bunun dışındadır. Eğer doğa ayıklamakta ve 2 gücü ayırmakta yeterince güçlü değilse, yetersiz kalmışsa, fonksiyona göre, ona uygun tedavi uygulamak gerekir. Şüphesiz bu hastalıkta semitersiyer hummada başka bakımlardan hata yapılmışsa, burada sözü uzatıp bu tedavilere güven göstermeye ihtiyaç duymayız.

Bunun hatalı olduğu söylendi. Ancak o güçlü ısıtıcı olmayan nazik şeylerin hastaya verilmesini gerektirir; örneğin kereviz ve dereotu gibi. Biberin sıcaklığı kırarak biraz soğutabilmesinin mümkün olduğu ve ke-

revizin daha çok yumuşatıcı özelliği olup, hafifçe sıcaklığı kırdığı, ancak niçin bunun uygulandığı burada pek anlaşılamamıştır. Arpa suyunun ise güçlendirip, gücünü onlara gönderdiği bilinir. Onun fazlası harap edicidir ve maddeye gücüyle kolayca nüfuz ettiği için onları kolayca ısıtır. Sonra acayibin acayibi olur ki Galen'in söylediği biberin hummada yakıcı olduğunu söylemekle gösterdiği cehalet, bu hastalıkta tedavisinde yapılan gaflet olarak konuyla ilgilenen onun dışındaki kişilere mal edilir.

Ancak bu durumda alınması gerekli olan mürekkep ilaçlar pelin otu ve gül tableti gibi olanlardır.

Semiltersiyer Humma İçin İyi bir İlaç: Gül, süsen kökleri; her birinden 4 ölçü, kudret helvası 3 ölçü, sümbül ve pelin otu öz suyu, Hint kamışı; her birinden 2 dirhem alınıp, hap yapılır.

İltibaplanma İçin Bir Başka İlaç: Gül 6 ölçü, nohut tohumu ve zamk; her birinden 4 ölçü, nişasta 3 ölçü, kadıntuzluğu, Hint kamışı, nohut tohumu; her birinden 2 dirhem, kitre, safran, sümbül, ılgın; her birinden 1 dirhem; kâfuru 12 danek alınıp hepsiyle haplar oluşturulur.

Bu Humma Hastasına Uygulanacak İyi Başka Hap: Özellikle, eğer, bu ishalde şikâyet ve öksürük varsa, kaliteli sümbülle, kartal odunu, safran, kadıntuzluğu veya onun öz suyu; her birinden 3 ölçü, Çin tarçını 4 ölçü, Hint kamışı, gül ve onun parçalanmış baş kısmı ve zamk (sütlegeñ zamkı), kehribar; her birinden 5 ölçü, kızartılmış çiriş otu tohumu 6ölçü, Rum toprağı 1 ölçü alınıp, onlardan hap yapılır.

İyi Olan Başka Bir Reçete: Kırmızı gül, 6 ölçü, kadıntuzluğu ve Arap zamkı ve kuzukulağı otu tohumu; her biriden 4 dirhem, sümbül ve kasık otu, Hint kamışı ve yabani sümbül, semizotu tohumu, hıyar tohumu, ufulanmış olarak, her birinden 2 dirhem hindiba ve Çin saçı; her birinden 1,5 dirhem meyanköku suyu, 1 dirhem zamk, loğusaotu; her birinden 1,5 dirhemdir; Bunlardan karıştırılarak hap yapılır.

Bu Hastalık İçin Bir Başka İyi Hap: Bütün kronik humma şeklindeki hastalıklar için ve özellikle iç organlarını tutmuş bu tip hastalıklar için ve de balgamî maddenin hâkim olduğu hastalıklarda bu ilaç iyidir. Sabır, mastika, sarı helile, loğusaotu, kasık otu öz suyu, pelin otu suyu ve gül eşit miktarlarda safran yarım kısım olarak alınıp un haline getirilir ve hindiba suyu ile macun yapıp 2 dirhem ballı sirkeyle içilir.

Bir Başka İyi Reçete: Dışarı atan ishal ve maddelerin olgunlaşmasının zamanı yaklaştığında, iyi gelen bir ilaçtır. Bu ilaç iyi sonu hızlandırır. Sabır, mastika, kasıkotu öz suyu, pelin otu öz suyu, aynı miktarda alınır ve yarım kısım safran alınıp hindi suyu ile birlikte günde 2 dirhem ballı sirkeyle içilir.⁵⁵

Hastalığın Tekrarı Kısımı: Hastalığın tekrarı aslında genellikle çok kötü olur; bu konudaki görüşlere göre, hastalık tekrar ettiğinde ilaç tedavisi yapılmayıp, hatta onun ne gibi sonuçlar oluşturduğunu gözlemek gerekir. Genellikle o çok kötüdür.⁵⁶

İKİNCİ FEN

BUHRANLA İLGİLİ HÜKÜMLER VE ETKİLERİNİN AÇIKLAMASI

Biz bu fende (kısımda) buhran ve onun süresini, hastalık ve olgunlaşma alametlerini zikredeceğiz. Aynı zamanda, hükmedilen delilleriyle birlikte, iyi alametlerini ve diğer iyi olanları da vereceğiz. Onun bilinen öncelikli olan işlevini nasıl tekrarladığını ve devirlerini vereceğiz. Şüphesiz bütün bunlar işlevinin seyrinin delillerinden belirlenir. Öncelikle hastalığı oluşturan ve helak eden nedenleriyle onların güçlerle ve onların sabitliğinden kaynaklanan güçlerin düşme sebeplerini ve onların vakitlerinin belirlenmesi ve buna benzer genel ve genel olmayan öldürücü durumları sebepleriyle açıklayacağız.

Birinci Makale

Nöbet Konusunda Çıkarsama Doktrini ve İyi ve Kötü Özellikleri

Nöbetler Hakkında ve Onun Kısımları ve Onunla İlgili Hükümler

Burası hummanın buhranının nöbeti anlamında konusunda konuşmayı içerir. Onun değişimleri uzunluğunun kaç defa olduğu tartışır. Ancak sağlık yanı ve hastalık yanı da ele alır. Hekimler onlardan

⁵⁵ TM: Yeni nüsha bunu kıvam bulmaya yakın olduğu zaman olarak kullanır. Öd ağacı, damla sakızı, kasıkotu öz suyu, pelin otu öz suyu, gül veznleri beraber alınır ve yarım parça safran karıştırılıp hindiba suyu ile haplar elde edilir. Bardakla müşhil olarak içilen ilacın teki iki dirhem kılınıp bal sirke karışımı ile içilir.

⁵⁶ TM: Allah'a şükür olsun.

oluşanların delillerini verirler. Bedenin hastalıkları vasıtasıyla kuşatılması aynı şekilde dışarıdan şehirlerin kuşatılması gibi tabiatın kuşatılması dolayısıyla olur. Tabiat sultan gibi ve vücudu korumaya çalışır. Şüphesiz vücuttaki bu hıltlarla arasında onun hazır olmadığı bir mücadeleye de vardır. Onlar arasında öldürücülük artar, yapı yoğunlaşır.⁵⁷ Hangisinde belirtiler şiddetlenirse, durumları ölüme yaklaşır; durumu ölümcüldür. Sonları ölümleri olabilir. Sebepleri suyla dövmek ıslatılıp dövmek gibi etki eder ve dolayısıyla vücuttaki hıltları düşmanca bir tutum içinde olabilir ve adeta çılgın atar gibi bir durumdadır. Sonra hasta kişi adeta düşmanla karşı karşıya kalmış gibidir. Hasta hastalıkla tek başınadır. Ancak koruyucu mücadeleyi sultan kazanabilir. Ama düşman komutan da kazanabilir.

Nasıl ki savaşta bozguna uğrayan şehirlerarasında ve dışarıdan gelen hücumlara son vermiyorsa, vücudun bu mücadeleyi kazanması hastalığın tekrarlamasına engel değildir. Hastalık bir kere daha geri dönebilir, hatta bu tekrarlayan hücum diğerinden daha da ölümcül olabilir. Bu durum bir başkasında devam eder.

Sultanın hâkim olduğu durumda olduğu gibi, uzaklaştırabilir. Hatta o reddedilir ve vücuttan dışarı atılır. Ancak onun az bir kısmı uzaklaştırabilir. Hatta şehirlerin bozulması onun kısımlarının ve bozukluğu ve diğer ona bağlı kısımların bozukluğunun onların terk etmesi gibi. Ancak bunun atılması, kovulması söz konusu olur. Muhtemelen belki

⁵⁷ TM: O sultan ile düşman arasında fasl üstünlük değeri belli olmayan zamanda ve sanki tekte olur. O anda ya koruyan sultan galip olur veya asi düşman galip olur ve eyyamen kane onlardan birinin üstünlükleri bazı defa tam olur. Bu surette diğer tarafta bozgun da tam olup şehir ile üstünlük hangisinde ise onun beyinleri boşaltılır ve bazı defa da üstünlük eksik olup onda bozgun olur ve fakat o bozgun da tam olmamakla çekildikten sonra tekrar hücum etmesine ve geri dönmeye engel olmaz hatta bozgunlar birikip birkaç defa ve defalarca birçok savaş olması uygun olur. Ve bu surette başka savaş da olur. Nitekim sultan asi üzere üstünlük edip asiye sürüp ve savdığı anda ya tam uzaklaştırma ile uzaklaşır. Hatta o şehrin yokluğundan ve merkeze bağlı olan yerlerden ve şubelerinden ve ona bitişik olan bucaklardan düşmanları kovma ve halklarını rahatlatır ve sevindirir veyahut tam olmayan kovma ile kovup düşmanı şehirden uzaklaştırır ve amele eder ve fakat şehre bitişik olan diğer merkeze bağlı yerlerden uzaklaştırmak ortaya çıkmaz. Keza bağlı olan yerlerden uzaklaştırma ortaya çıkmaz. Keza buhranı getiren kuvvet vücudun liderlerinden yani kalpten ve diğer organların başkanından ve keza yanlarından yani etraftan eziyet veren maddeyi tamamıyla ortadan kaldırır veyahut ortadan kaldırmaya gücü yetmez; kovmakta yeteneksiz olur. Belki eziyet veren madde vücudun liderlerinden etrafa sair olur.

şehrin kasabasından atılır, ancak şehirle birleşmiş başka yerlerden atılamaz; atılması mümkün olmaz. Aynı zamanda güçle birlikte buhran oluşur. Bedende gücün kovulduğu yerde madde de kovulur. O atılması gereken kısmı atan kalp olabilir veya baş organlarıdır. Bunlar etraftaki organlarda atılma işinde yardımcı olur; kol ve bacaklar da maddelerin atılmasında yardımcı olur. Ancak kol ve bacakların bölgeleri hastalığın üstesinden gelmeyi başaramaz.

Bütün hastalık bertaraf edilir, ancak buhar yoluyla veya eriyip çözelterek inerse, şüphesiz madde erir ve seyri hızlanır, hatta derece derece harap olur. Çoğunlukla bu durum kronikleşen hastalıklarda soğuk maddelerle ortaya çıkar. O korkunç alametler ona, hastalığa işaret eder; hareket zordur. Aynı zamanda bütün hastalık hastayı harap eder. Ancak hasta sıcaklıkla harap olur veya takatsiz kalarak harap olur. O gücü adeta eritir ve bu kolaylıkla oluşur.

Buhran daha artar ve buhran bu artışla tam güvenilir hale gelir; hastalığa görünenler en uygunu olur ve uygun buhran gününde ortaya çıkar. Buhranın uygunu selim arazların olduğu gün olur.

Bütün buhranlar iyi ve kötüdür; ancak hepsi tamdır, ancak eksik de olabilir. Ancak tabiat bütünüyle maddeyi def eder. Şüphesiz bu buhran eksikliğe meyillidir. Ancak iyi olan da erime oluşur. Ancak kötude harabiyet vardır; hasta zayıf düşer. Tam olamayan, eksik buhran tam buhran olana kadar gün be gün artıp, yoğunlaşır. Buhran günleri hastalığın haline ve artıp yoğunlaştığı günlere kadar yoğunlaşır ve onun iyi ve kötüsü birlikte olur.

Tam buhran olması için hastalıklarda had derecedeki ince maddeleri ve güçlü olanı defeder, yoğunlaşması ve öncelikle de onun durumuna zıt olması gerekir. Şüphesiz terle birlikte onun içindeki madde ince şiddetli olur. Bu durum olmazsa cidden sıcaklıkla burun akıntısı olur. Daha sonra idrar ve ishal oluşur ve kusma görülür.

Bilinmelidir ki, sümük, burun uzaması, kulak kiri, göz çapağı, baş hastalıklarının nedeniyle ortaya çıkar. Göğüs hastalıklarının seyri sırasında bunlarla birlikte yoğun tükürük oluşur. Çoğu hastalıklarda başın kanamaları iyi buhranlarda açılır. Ancak çoğunlukla yoğunluk olur. Âdeti olduğu üzere, akıntı oluşur. Buhranların her biri ve benzer-

lerinde burun akıntısı olur. Sonra kusma, daha sonra idrar atımı daha sonra da ter olur; sonra dışarı çıkışlar olur.

Dışarı atımlar buhranın geçmesinden sonra olur. Dışarı atımların buhran sırasındaki terlemeden daha güçlü olması iyidir. Çoğunlukla atılmasıyla hastalık inişe geçer ve iyileşme oluşur veya hastalık kötüleştiğinde hastalık tamamlanmış olur. Şüphesiz hastalık sırasında buhranları olanlar bu sırada ortaya çıkar bunların oluşturdukları gruplardan kanamaya meyilli hastalıklar ve bunlara benzer cinsten, karıncalanma, uyuz, egzama, çiçek, boğmaca, bedenlerde yaralar açan gruplar oluşur.

Buhran ya da sinir ve kas gücünden noksanlık yaratan hastalıklar veya onların benzerleri ve uyuz olabilir veya onun ortakları (akrabaları), kanser, leuderma, bağırsaklarda fıtıklaşma, bezler, varisler, kol ve bacaklarda görülen iltihaplanmalar ve bunların benzerleri gibi şikâyetler oluşabilir.

Eğer söz konusu edildiği üzere adı geçen hastalıklar tamamen atılmazsa, sağlık oluşmaz. Muhtemelen örneğin güçlü titreme, ürperme, kalça ağrıları ve memelerin, sırtın ve omuzların ağrıları, sarılık, fil hastalığı ve varis gibi şikâyetler ortaya çıkar.

Bilmelisin ki, geçmemiş olan buhranlı hastalık iyileşemeyen, iyileştiği görülmemiş olan buhranlardan oluşan hastalıktır. Ancak, hastalıkların oluşmasında, onların dışında organa dışarıdan gelen ve başka etkenler de vardır. Bazen hastalığın iyileşmesi çok sonra gerçekleşir. Şüphesiz, şükürler olsun ki, onlar dışarı atılabilirler. Hastalık olgunlaşıp pişer ve daha sonra şerefli organlardan uzaklaştırılır.

Bunlardan humma sultanın (hâkim humma) galip olması için gerekli sorunlarla ilgili gözlemlerden hastalığın durumu belirlenebilir; onlardan sonuç çıkarılır. Aynı zamanda hekim açısından, buhranın iyi ve kötü olması hastanın gözlenen hallerinden belirlenir. Araştırmacı şehri (vücudu) fetheden ve başarıyı elinde tutandan emin olmazsa ve kötülük oluşmuşsa ve şiddet alametleri görülüyorsa, sultan olan hummanın nöbetleri peş peşe oluşuyorsa ona araştırmacı pek bir şey yapamaz. Ancak sultanın halinden kötü olduğunu gösteren alametleri gözleyip durumu ortaya koyabilir. Eğer durum bunun zıddı ise, bütün burada söylenen hükümler geçersizdir.

Aynı şekilde, eğer hastalığın seyrinin alametleri olgunlaşma oluşmadan öncesinde, bizim daha önce zikrettiğimiz alametleri gösteriyorsa, yani buhran alametlerini gösteriyorsa, bu durum buhranın kötü olduğunu gösterir. Eğer bunlarda pışme, olgunlaşma alametleri mevcutsa buhranın eksik olduğuna işaret eder. Eğer olgunlaşma tamsa, buhranın da tam olduğu belirlenir. Buhran tamamlanmışsa, bu durumda hastalık son bulmuş demektir. Bazen hastalığın kötü olmasının yanı sıra, hastalığın inişinin de az (yavaş?) olduğu belirlenir. Bu durum şiddetli soğukta tam olan buhranın gecikmesinin sebebidir. Soğuk buhranın olgunlaşmasını engellemiş; geciktirmiş olabilir. Bu durumda hastalığın son bulması zordur; onda iniş gözlenir ve çoğunlukla doktorun yapması gereken soğuğun oluşturduğu zararı o yeri ısıtarak telafi etmeye çalışmaktır ve ısıtıcı maddeleri, sıcak yağları, hastanın karnına uygulaması gerekir. Hastaya masaj yapar ve o yerin dengede olması sağlanır.

Bilinmelidir ki, buhran harekete geçtiğinde, eğer üzerinden günler geçmişse ve alışlagelenden fazla uzun süre geçmişse, şüphesiz hastalık önceki aksiliklerden dolayı zıtlık gösterir ve beklenen normal vaktindeki tabiattan farklı olarak, yardım ister; onun desteğe ihtiyacı vardır. Alışlagelmiş bir halin oluşturulabilmesi için Allah'ın izniyle bu halin gerçekleşmesi istenir. Nefesinde cezalandırılmaksızın zıtlık oluşmuşsa, o zıtlık o günlerde hastalığın gereği zıtlıktır ve burada şiddet vardır. Bu durum hastalığın çok fazla sıkıntı oluşturduğunu gösterir. Ağır, yoğun madde midenin ağzına doğru meyleder; onu sıkıştırır; kusmayı tahrik eder veya aşağı iner; ishal yapar. Aynı şekilde, bu yolla öksürük ve aksırık oluşur.

Aynı şekilde eğer deliller buhranın 14 gün gibi bir süre içinde oluştuğunu gösteriyorsa, muhtemelen buhran belli bir günde olgunlaşıp ortaya çıktığına göre, eğer o buhran daha önce belirmişse, görülmüşse, bu onun tamamlanmamış buhran olduğunu gösterir. Eğer böyle bir işaret varsa o buhran iyi olabilir, çünkü doğa karşı koymakta acele etmiştir. Eğer hastalık kötü ise, yapıyı bozmuşsa, onun iyi buhrana dönmesi mümkün değildir. Eğer hastalık selimse, iyi huyluysa o tam buhrana dönüş göstermez ve genel olarak eğer buhranın harekete geçmesi bu hastalık sonuçlanmadan önce bir olgunluğa erişmiş olsa,

ancak hastalığın gücü dolayısıyla veya hareketin şiddeti ve hiddetinden kaynaklanır. Eğer dış sebeplerden dolayı olmuşsa, onun sakinliği bozulur; yenen şeylerden veya içilenlerle veya perhizle ya da nefsinin arızalarıyla ortaya çıkan hatalardan oluşması gibi, buhranın beklenenden daha önce ortaya çıkması söz konusu olur. Şüphesiz kişinin doğasından kaynaklanan arızalar buhranın değişiminde içeri girerler veya onun yönünü değiştirirler. Şüphesiz korku buhranın oluşumunu dışarı atmayı sağlar veya kişiyi kusturur veya idrar atımını sağlar. Terleme onu destekler. Bu durum ruhun içeriye da dışarı doğru hareket etmesine sebep olur. Eğer hastalıkla mücadele etme gücü orada gerektiği zamandan önce olursa ve sonuçlanmadan hastalıkla beraber devam edip onunla birlikte buhran oluşursa, ölümün delilidir; ölüme işaretir. Bazen gücün sonuna kadar devam ettiği ve hastanın hayatta kaldığı belirlenir.

Bilinmelidir ki, buhran arazından güçlü olmadığı zamanda ortaya çıkmaz. Şiddetin nadiren az olduğu dönemde, durağanlık vardır; buhran görülmez. Onun öncesinde görüldüğü durum da çok azdır. Şüphesiz Erkeganis denemelerinde 2 defa ve Galen 1 defa görmüştür. Şüphesiz oluşan buhranların en hayırlısı oluşumunun sonunda görülen buhrandır, ancak ondan kaynaklanan ona uygun değildir. Muhtemelen ancak eksik olan buhran, sadece kötü bir buhrandır ve sıkıntı yaratır. Ancak hummanın başlangıcında, elbette buhran olmaz, ancak hastayı harap eder; tehlikelidir. Genel olarak buhranın belirtileri hastalığın başlangıcında helak oluşa, harabiyete işaret eder ve onun içindeki sıvı eğer iyi ise, buhranın tamamlanmamış olduğuna işaret eder; buhran tamamlanmamıştır; eksik buhrandır. Ancak inişte asla buhran olmaz. Ancak onda ölüm veya iyi hummaya benzer bir hal oluşur. Daha sonra ondan bahsedeceğiz.⁵⁸

Bilinmelidir ki, iyi huylu hastalıklarda buhran gecikmelidir. Çünkü doğal yapı onun (buhran) hemen ortaya çıkmasını engeller; izin vermez. Onun için hastalığın tamamen olgunlaşmasını beklemek gerekir. Eğer olgunlaşmadan önce buhran oluşursa öldürücü olabilir. Hasta birden hastalıktan kurtulamaz, ancak çözülme ve erime yoluyla hastalıktan kurtulabilir. O da maddenin iyi ir şekilde dışarı atılması ve dışa-

⁵⁸ TM: daha sonra Allah isterse ondan bahsederiz.

rıdan destek almanın da iyi olmasıyla mümkündür. Ancak kurtulmak istenen maddenin çözülmesi, erimesi ve yine, tehlikeli maddelerin atılması ile olur. Yine ancak kurtarıcı olan çözülme, tehlikeli olanın atılması ile mümkün olur. Korkunç arazlar önceden ortaya çıkmamış ve özel bir dışarı atım oluşmuş olmamalıdır.

Bilmelisin ki, çeşitli hastalıklar başlangıçta tahrik edilmekten kaynaklanır; sonra yıkıcı olabilirler ve sakın olabilirler. Bunların tersi de söz konusu olabilir. Çoğunlukla buhranla ilgili deliller tabiatın onları dışarı attığını gösterir. Hastalığın maddesi atıldığı tarafta zararlıdır; zarar verir. Bu tarafın ve bu organın güçlendirilmesi gerekir ve maddenin aksi tarafa meyletmesi sağlanmalıdır.

Bilinmelidir ki, o bazen yoluna girer; iyileşir ve 7 günde bu durum olur. Eğer o yedinci günde olursa hastalığın başlangıcı 6 gün öncesindedir.

Bilinmelidir ki, hastalığın değişimi 6 günde olur. Şüphesiz bu hastalık aniden sağlıklı olmaya doğru değişim gösterebilir, aniden ölüme de yönelebilir. Ancak sağlık yavaş değişir. Onun içinde işler birikir ve sonuçta sağlık kaybolur ve de kişi ölüme yönelir.

Bilinmelidir ki, zikrettiğimiz üzere, buhranın adı bir başka hastalıkla birlikte veya tek başına bir diğeri üzerinde oluşturulan yoğun baskı anlamına gelen Yunan Dilindeki sözle ifade edilir ve ondan çıkarılmıştır.

Buhranın Belirtileri Konusundaki Genel Açıklama: Şüphesiz buhran eğer gece olursa gündüz, gündüz olursa, gece sıkıntı oluşturur onun halleri, işlevleri bunu gösterir. Örneğin haşın gerginlik (anksiyete), iç sıkıntısı, yorgunluk, bezginlik, zihin karışıklığı, baş ağrısı, sırt ağrıları, baş dönmesi, gözlerde gölgeli görüntü, kaşıntı hissi vardır; yüz renginde değişme ve kırmızıya veya sarıya doğru renk değişimi, dudaklarda titreme, kusma, susuzluk, çarpıntı, mide ağzında ağrı, nefes darlığı ve zorlanması, beklenmedik arazların oluşması ve bunun uzun soluklu olarak görülmesi ve ağrının uzun soluklu olması, çırpınma sırt ağrıları, kaslarda kasılma ve titremeler, bağırsaklarda gaz oluşumu belirlenir. Yine orada iyileşme dönemi oluştuğunda (girildiğinde), bitkinlik ve ağrı vardır. Bu duruma işaret eden değişken nabız belirlenir. Bu hal de nabzın bir göstergesidir. Buhran sebebiyle bazı şeyler vücut içinde adeta tutulmuştur. Onlardan biri de atılması gerekli olan menstrual kanın atılamamasının verdiği sıkıntıdır. Basurlar ve dışarı atımdaki

terslikler buradaki zıtlıklara işaret eder. Gece olan belirtiler gündüzünkünden daha şiddetlidir.

Burada sebep fail maddenin hastalıkta yönlendirici ve faal olan maddenin hastalık için etki arazlar oluşturmalarıdır. Delilleri onların birbirleriyle zıt olan hareketleridir. Ancak maddenin zıtlıkları sebebiyle hastalık meydana gelir. Ancak hareketin yönü sebebiyle bu durum ortaya çıkar. Maddenin zıtlıklarından ortaya çıkan terslikler, örneğin maddenin hareketinden kaynaklanan zıtlıklar, üstün gelirse, daha sonra bunlar hastalık çeşidinden, yaştan, mizaçtan ve bunun dışında, hekimin burun kanaması belirlemesi gibi demevi (kansal) maddenin işaret ettiği şeylerden elde edilen delillerle belirlenir. Şüphesiz eğer madde safravi ise çoğunlukla kusmayla belirlenir. Allah en iyisini bilir ki, burun kanaması dışında, buhranın olduğunu gösteren başka deliller de vardır; safra oluşumu, yüksek ateş, korkunç burun kanaması görülebilir. Bazen hastalığın kötü, bozuk maddesi ve bozukluk oluşturran şeylerin tamamı söküp atılabilir.

Ancak hareketin yönü sebebiyledir ki, o hareket baş organlarına doğru yönelir; yüklenir ve oradan iç organlarına yayılıp, oraların fonksiyonlarında bozukluk oluşturur; onların bozulmasına sebep olur. Örneğin beyin bölgesinde zihnin karışmasına ve baş ağrısına sebep olur ve onlarla birlikte zikrettiğimiz hastalıklara yol açar. Kalp bölgesinde hafakan (baskı) oluşturur; solunumu bozar ve onlarla birlikte zikrettiğimiz mizaç hastalıklarına yol açar.⁵⁹ Ancak hareket iki yöne doğru oluşur. Şüphesiz o, her yöne doğru yayılacaktır ve sonra bütün görünen yerlerde ortaya çıkacaktır. Onun buhranı terle belirlenir. Ancak yönü değişebilir ve eğer yönlendirilebilirse, onun bir yöne doğru çekilmesi sonucunda, illa da baş organlarına doğru yönlendirilecek demek değildir. Örneğin yukarı doğru giderse, o maddenin beyne gitmesi ihtimali vardır ve o durumda beyinde arıza oluşturur. Muhtemelen bu gibi arızalar ortaya çıkabilir. Bazen organlara doğru yönelebilir; oralarda hareket oluşturur; o illa baş olmayabilir. Buhranla midenin ağzına madde inişi olabilir; maddenin bir kısmı oraya atılmış olabilir ve bu madde baştan oraya atılmış olabilir. Alışılacağı dışında hızla

⁵⁹ TM: Yani sağlık ve ölümden birine değişme gece olacak ise gündüz anılan arızalar oluşur.

bastırılarak hypocondriaya geçmiş olabilir. Karaciğer bölgesine inmiş, mesane veya safra kesesi yoluyla dışarı atılmış olabilir.

Her yönden buhranla ilgili olan madde dışarı atılmış olabilir. Örneğin kusarak ağızdan, burundan burun kanamasıyla ve benzeri yollar-
dan baş ve baş bölgesinden ve idrarla karaciğerden, ishale bağırsaklar
bölgesinden dışarı madde atımı mümkündür. Eğer durum böyleyse,
belirtilerin bütün yönlerde hareket etmeleri uzak bir ihtimal değildir.
Onlar dışarı atılanlardan belirlenebilir. Buhranın bulunduğu yerden
onun iyi bir buhran olup olmadığı da belirlenebilir veya belirtiler, ön-
celikli olarak, genelde bir organ üzerinde kötü etki yaratanın öldürücü
olup olmadığını gösterir. Kötü olan buhran öldürücüdür.

Bazen bir alamet iyidir, çünkü birçok yönde etkindir; örneğin kalp
atağı gibi. O madde midenin ağzına doğru atılır. Şüphesiz maddenin
kalp üzerine doğru gittiği belirlenir. Onun alametlerinden biri müş-
terek hareketlerin hepsinin o yöne doğru olduğunun belirlenmesidir
ve onun dışında başka alametler de vardır. Onlardan maddenin hangi
yöne atıldığı belirlenebilir. Örneğin baş ağrısı, nefes darlığı, midenin
üst tarafına doğru uzayan ağrı bunu gösterir. Ayrıca, o maddenin yu-
karı doğru hareket ettiği de anlaşılabilir. Sonra o kısımlar ayrılma-
yan kısımlardır; birlikte hareket eden kısımlardır. Şüphesiz kusma da
maddenin dışarı atılmasında etkin bir yoldur veya burun kanamasıyla
da madde atımı olur ancak bu konuda başka belirtiler de vardır.

Buhran tutulmanın, kasılmanın oluştuğu tarafta görülür ve aksi ta-
rafa doğru yayılır. Örneğin tabiatın iyi (olumlu) buhran alametleriyle
kontrol edilmesi buhran hareketinin aşağıya doğru değil, yukarı doğ-
ru hareket ettiğini gösterir. Muhtemelen bu buhran idrar veya terle
oluşur veya kusma ya da kanamayla kendini gösterir. Hastalığın çeşi-
di buhranın yönünü de gösterir; örneğin karaciğer şişi gibi. Eğer şiş
karaciğerin tümsek tarafında ise, onda buhran oluşur. Ancak burnun
sol tarafından kanama olur. Ancak terleme yüksek seviyededir. Ancak
idrarla sıvı atımı vardır. Eğer şiş karaciğerin çukur tarafındaysa, bun-
ların tersi olur veya ter veya kusma görülür ve örneğin yakıcı, yüksek
ateş oluşturan humma görülür. Eğer çoğunlukla onun buhranı burun
kanaması veya terle birlikteyse, bu durum buhranın tamamlanmamış
buhran olduğunu gösterir. Şüphesiz hastada kusma görülür ve zıtlık-

lar oluşur; özellikle gün aşırı nöbetlerde görüldüğü gibi. Aynı zamanda baş şişlerinin hummasında olduğu gibi burun kanaması görülür; çok fazla terlemelerin olduğu buhranlarda olduğu gibi.⁶⁰

Soğuk balgamî hummalar, elbette burun kanaması oluşturan hummalar değildir. Onlarda akciğerlerde sıkıntı vardır, ancak *lisergus'ta* (*bir çeşit uyku hastalığı*) burun kanaması olmaz. Ancak zatülcenp burun kanaması görülenler arasındadır. Çoğunlukla hastalıkların buhranlarına dayanarak sınıflama yapılmıştır ve bu gruplama onların arazlarının bir araya getirilmesiyle (gruplandırılması) tamamlanır; örneğin hummanın yüksek ateşle seyretmesi gibi. Eğer öncelikli olarak, buhranda burun kanaması olursa sonra bu fonksiyon biraz terle tamamlanır. Hamilelikte buhran olması çoğunlukla bebeğin düşmesine sebep olur.

Bilinmelidir ki söz gelimi, ondaki her alamet buhran alameti değildir veya bunlar iyi veya kötü buhranlar olabilir. Muhtemelen buhranlar asla belli bir zamanda oluşmaz; zamana bağımlı değildir ve iyi yerlerde buhran mevcut değildir. Onlar belirtilerle bağlantılı olarak, vakitli vakitsiz oluşabilir. Şüphesiz ben onların oluşumunda ter veya kusma ya da zıtlıklar, baş ağrısı, zihin karışıklığı veya solunum bozukluğu, düzensizliği, uykusuzluk ya da bunların dışında buhranla birlikte olan her şey buhrana işaret eder. Eğer çoğunlukla olursa, onlardan bazıları, örneğin baş ağrısı gibi, buhrana işaret eder ve bazıları da mide bulantısı gibi, buhran yüzünden meydana gelmiş olabilir.

Buhran alametleri ortaya çıkmışsa ve buhran yoksa ancak Hippokrates'in dediği gibi, ölümün veya buhranın zorlu oluşunun işaretidir. Bazen buhran alametlerinden olan işler oluşur. Bu arazlar buhranın en iyi, en olumlu sebeplerinin dışındakilerden oluşmuş olabilir. Eğer buhranın alametlerinin olduğu vakitlerden bir vakitte oluşmuşsa, örneğin gün aşırı görülen nöbetlerden önce görülen arazların uzaması gibi olur ve çoğunlukla nöbetlerden öncesindeki zaman içinde buhranla ilgili başka deliller de vardır. Ancak hakiki gün aşırı nöbette ekseriyetle buhran alametlerinin çoğu ortaya çıkar.

Hastadaki hastalığın gidiş alametlerinden onun hastalıktan kurtulup kurtulamayacağını ve buhranın öldürücü olup olmadığı anla-

⁶⁰ TM: İdrar ile olan buhranı üstte olan sayıldığı Allah daha iyi bilir. İdrarın başlangıcı karaciğer olduğundan olur.

şılır veya buhranın iyi olduğunu, hastalığın hareketinden tabiatından, oluştuğu zamandan gözleyemezsin. Şüphesiz bu durum yüz yüze mücadeleye yönelmiştir ve yüz yüze mücadeleye tahammül etmek gerekir. Kişinin tabiat ve madde arasındaki bu mücadeleye tahammül etmesi gerekir.

Bilinmelidir ki, söz gelimi ondaki her alamet buhran alameti değildir veya bunlar iyi veya kötü buhranlar olabilir. Muhtemelen buhranlar asla belli bir zamanla bağımlı değildir ve iyi yerlerde buhran mevcut değildir; onlar belirtileriyle bağlantılı olarak vakitli vakitsiz oluşabilir. Şüphesiz bence onların oluşumunda ter veya kusma veya zıtlıklar, baş ağrısı, zihin karışıklığı veya solunum düzensizliği ve uyuşukluk ya da bunların dışında buhranla birlikte olan her şey buhrana işaret eder. Çoğunlukla, onlardan bazısı, örneğin baş ağrısı gibi, buhran işaretidir ve bazısı mide bulantısı gibi, buhran yüzünden meydana gelmiştir.

Buhran alametleri ortaya çıkmışsa, ancak buhran ortada yoksa Hipokrat'ın dediği gibi, ölümün veya buhranın oluşumuna işaret eder. Bazen buhran alametlerinden olan durumlar oluşur. Bunlar buhranın gerçek sebebinin dışındaki sebepler olabilir. Eğer buhranın alametlerinin görüldüğü vakitlerden bir vakitte oluşmuşsa, örneğin gün aşırı görülen nöbetlerin oluşan nöbetten önce, uzaması gibidir. Çoğunlukla nöbetlerden önceki vakitte buhranla ilgili başka deliller de olabilir. Ancak hakiki gün aşırı nöbette, çoğunlukla buhran alametleri ortaya çıkar.

Hastalığın gidişinin alametlerinden hastanın ondan kurtulabileceği veya o buhranın öldüreceği anlaşılır ya da buhranın iyi olduğunu, hastalığın hareketinden, gücünden, tabiatından, ortaya çıktığı zamandan gözleyemezsin. Şüphesiz bu durum tabiat ve madde arasındaki güç mücadelesine yönelmiştir ve yüz yüze mücadeleye tahammül etmek gerekir.

Bilinmelidir ki, buhranın varlığının delilleri tabiatı istila edip etmediğine işaret eder ve tabiatın karşı koyup koymadığını gösterir. Kötü deliller onun noksanlarını, mevcut şartlar altında ve gecikmeyle kendini gösterir. Tabiat ve onda olup bitenler adeta akar. Senin gözlem sonuçlarını ve onda (hasta) olup bitenler peş peşe birbirini izler; senin tabiatı zorlayarak hastalık konusundaki gözlemlerini ve onun

hakkındaki hükümlerini kesmen mümkün değildir; olacak olanlara son verilemez. Ancak vücudun mücadelesi gittikçe artar ve büyür. Bizim burada gördüğümüz uyku hali, korkunç belirtiler, nabız düşmesi, terin kesilmesidir. Saatler sonra hastalık iyi buhrana doğru gidişini tamamlar. Çünkü tabiat benzerleri gibi hareket eder. Fiillerin tamamı ortaya çıkar. Bütün güç sarf edildiğinde epilepsi ortaya çıkar. Bazen güç epilepsi oluşturmaya yetmez. Bu durum genel olarak rastlanan bir haldir. Çünkü o tam olarak faal halini koruyamaz; fiillerinde atalet oluşur. Ancak üstesinden geleceği iş onun için çok fazladır; çok büyüktür veya onun aczi çok fazla olduğundan şüphe yoktur.

Bilinmelidir ki, kaynama buhranın bağlantılar üzerindeki alametlerindendir. Buhran 2 günde bir oluşur; üçüncü gün ve dördüncü günde de devam edebilir. Buhranın hızı bunu gösterir. Sonra zikrettiğimiz gibi, yasalara göre, bu durum iyi ya da kötüdür. Özellikle hummanın nöbeti ilerlediğinde, arazlar da baskın hale gelir, ancak karakteristik olmayabilir. Eğer nabızda artış olursa, birden değişim olabilir. Eğer hastalık kemiklere doğru yayılırsa, aşağı doğru inmez ve hasta rahatlar.

Bilinmelidir ki, vücut kuru olursa veya hastalık günlerinde kuruluk oluşmuşsa buhranın yavaşlaması üzerinde bu hal etkin olur. Hastalık cidden kuru olur, fakat aynı zamanda öldürücü de olur. Ancak bu durumda buhran yavaştır. Buhranın zamanları da değişime uğrar. Onun belirlenen alametleri çoğunlukla hastalığın durumunu da gösterir.

Bilinmelidir ki, nabız güçlü ve fazlaysa ve hastalığın delilleri kusturucu buhranlar grubuyla ortak gibiyse, ancak hastalığın hareketi ter ve burun kanamasıyla belirleniyorsa, o büyük buhrana işaret ediyor demektir. Diğer büyük ve hızlı ve karın gibi iç kısımlarda olan buhranlar kusmayla kendisini gösterir ve onlar vücutta zıtlıklar oluşturur. Genel olarak bütün dışarı atılacaklar bir araya toplanır; burada tabiat güçlüdür; nabız yüksektir. Eğer bütün bunlar açıkça belirlenemiyorsa ve hastalık başka taraflara da meylediyorsa ve güçlenmeden önce aşağıya doğru hareket etmeye başlarsa, baskı altına alınmaya çalışılır. Bazen bütün bu belirtiler bir arada olur; örneğin kusma, burun kanaması gibi. Biz burada onun ayrıntılarını anlatmaktan vazgeçtik; ayrıntı vermeyi bıraktık.

Yukarı Doğru Yayılan Buhrandaki Maddenin Hareketinin Alametleri:

Onun alametlerinden biri baş ağrısıdır; yukarı doğru çıkan buhar baş ağrısı oluşturur veya o ağrı mide ağrısıyla ortak olabilir. Bunun delili kusmadır ve yine şu alametler belirlenir: baş dönmesi ve baş dönmelerinde görülen ağırlık, kulak çınlaması, sağırılık gibi. Bütün bunların hepsi aniden oluşur. Bazen bunların hepsi birlikte olduğu gibi bazen de peş peşe oluşur; nefes darlığı, boyun ağrısı, uzun süren sersemlik ve diğer ağrıların da üstüne çıkan midenin üst kısmında oluşan ağrı, başta yanma hissi gibi. Bilinmelidir ki geceleri hastalığın arazları şiddetlenir. Çünkü tabiat o sırada maddeyi pişirmek, olgunlaştırmakla meşgul olur ve başka hiçbir şeyle ilgilenmez.

Bütün Bu Hastalıkların Ayrıntılı Alametleri: Şüphesiz bu hastaların gözünde karar ve adeta göz örtülmesi oluşur. Ancak onunla birlikte hastalıkta bir artış izlenmez. Ağız derisi ve alt dudakta işlev sırasında titreme oluşur. Mide ağzında ağrı vardır. Hasta kusar; tükürüğü akar; kalbi sıkışır, taşikardisi vardır. Nabzında baskı hisseder ve hasta depresiftir. Özellikle eğer hasta bunların arkasından titreme ve üşüme hissediyorsa, bilinmelidir ki, onda kusmayla birlikte buhran da oluşur. Özellikle eğer madde safravi isc ve humma safravi isc çok fazla yüksek ateş olmaz. Özellikle yüz sarı renktedir ve renk değişir; adeta düşer.

Hastada çoğunlukla kusma vardır. Sonra baş ağırlaşır ve zaafıtan dolayı, çocuğun midesinde ağrı olur; parmakları titrer ve kadında uterusunda menstrual kanama çok ağırlı olur. Maddenin yoğunluğu ve hareketliliği nedeniyle, yaşlılarda çeşitli hastalıklar meydana gelir. Ancak bununla beraber karaciğer yönüne doğru yayılırsa, diğer ağrıların dışında dalakta da ağrı meydana gelir. Şüphesiz dalak da yüksek organlardandır; onun içinde birbirine eşlik eden damarlar vardır; bu damarlar yukarı doğru gider, ancak oradaki damarlarla birleşmez. Bu durumdaki hasta ince kırmızı iplikçikler görür; gözünü açıp, dik dik bakar ve cidden onun yüzü kırmızıdır veya gözleri, burnu, kol ve bacakları kızarıktır; hastanın aniden bütün vücudunu kan basmış gibi olur. Nabızı hızlıdır; gergindir; seri kasılmaları vardır. Hastanın burnunda kaşıntı olur ve başı cidden adeta yanıyor gibi ve baş ağrısı, başına birisi vuruyor gibidir; başı adeta zonklar ve burnundan kanama olur. Özellikle hastalığın durumu, hastanın yaşı, alışkanlıkları, mizacı

ve diğer deme vi maddelerinden elde edilen delillerle belirlenir. Saf-ravi olan hastalık da, burun kanamasıyla belirlenir; burun kanaması hastalığına işaret eder. Bu durumda göz dikip bakmak, iplikçik hayalleri görme, gözün önünde sarı alevler görmeler oluşabilir. Çoğunlukla bu durum safravi ateşli hastalıklarda görülür.

Hastanın gözünde ışık oluşması, burun kanaması, burnun sağ ya da sol deliğinden kan gelmesi veya her iki deliğinden de kan gelmesi hastalığı gösterir. Yine hastalığın delilleri arasında üşüme de vardır. Bunlar günlük buhranın delilleridir Yine deri ve karnın kuruluşu da günlük buhran delillerindendir. Yaş da hastalığın işaretlerindendir. Şüphesiz burun kanaması yaşı otuzun altında olanlarda olur. Burnun deliklerinden biri şiddetli baş ağrısı ve bunun yanı sıra, diğerleriyle birlikte kusma, yüksek ateş olduğunda hastada humma vardır. Hastada hastalığıyla ilgili başka iyi işaretlerin de olduğu belirlenir. Ancak eğer ölüm işaretleri mevcut değilse, iyileşme söz konusudur. Örneğin bu durumda onda burun kanaması olması gerekir.

Zikredilen Ortak İşaretler ve Özellikleri Hakkında Hükümler. Onlarla ilgili zikredilen ortak alametlerden biri burun kanamasıdır. Örneğin, gözyaşı, kulaklarda vızıltı, sağırılık, karaciğer ve dalakta ağrı dışında midenin üst tarafındaki bölgede şiş, başın ateşlenmesi, kusmayla oluşan şikâyetler; örneğin nefes darlığı, ayaklardan başlayıp iç organlara doğru yayılan şiş ve çoğunlukla mide ağrısı görülür. Bilinmelidir ki, nefes darlığı burun kanaması olduğunda ortaya çıkar. Şüphesiz tabiat çok şiddetli burun kanamasıyla boşluklardaki doluluk oluşturan maddeleri atmaya çalışır ve maddeyi yukarıya, solunum organlarına doğru atar. Hastalığın özel belirtilerinden biri kusmadır; diğeri burun kanamasıdır. Hastalar hepsinde bunlardan biri ya da hepsi vardır; burun kanaması, parlak ışıklar gördüğünü hayal etmesi ve bunların zıddı olarak kusma ve kusma sırasında her yerin adeta kararması gibi arazlar belirlenir. Yüzün kızarması burun kanamasının işaretlerindendir. Bunun zıddı, rengin sararması kusmanın belirtilerindendir. Bazen aynı zamanda dudaklarda titreme olur. Şüphesiz bu da kusmanın belirtilerindendir. Onun burun kanamalarında karşılığı yoktur. Örneğin burun kaşıntısı, şüphesiz burun kanamasının belirtilerindendir ve kusmada bunun karşılığı yoktur.

Maddenin Damarlara Akma Meylinin Belirtileri: Eğer nabız çok dalgalıysa ve elle deriye dokunulduğunda elin altındaki deri nemliyse ve parmaklar kızarıyorsa cildin sıcaklığının burada çok olduğu sonucuna varılır ve onda şiş vardır ve şişi çoğunlukla kırmızıdır. İdrar yoğunluğa ve ağırlığa meyillidir. Rengi koyulaşmıştır. Özellikle dördüncü günde bu durum görülür ve yedinci günde iyice yoğunlaşır ve terleme oluşur. Aynı zamanda kronikleşmiş hastalıkta güçlü titreme görülür. Daha sonra, humma şiddetlenir; güçlenir. Belirtiler iyiye giderse, terleme durur; dışkı ve idrar azalır; sindirim ona uygun hale gelir; bozuk ve kötü değildir.

Genel olarak, hummalar yüksek ateş yapar. Eğer burun kanamasıyla buharlaşma oluşmazsa, terlemeyle buhran ve ondan önce titreme oluşur. Eğer hasta hamama ve sıcak suya girmemişse, onun uykuda terlemesi hastalığın delilidir İdrarın boyanması, koyulaşması, öncelikli olarak maddenin ter yoluyla buharlaştığını gösterir. Bu buharlaşma, ya terdir ya da idrardır. Sonra dediğimiz gibi, içerideki atılması gerekli madde kısımlara ayrılır. Hâkim tabiatla diyare ile ter ve buhranın birlikte olması gerekmez. Kusmada sıcaklığın artmasından dolayı ter olması gerekir ve sıcaklık yayılır; gücün arttığı görülür.⁶¹

Maddenin İdrar Organlarına Meyli⁶²: Bu durum mesanede yoğunluk olduğunu gösterir ve dışkının tutulduğuna, dışarı atılamadığına işaret eder. İshalin belirtileri zikrettiğimiz gibi, kaybolur ve kusma, burun kanaması ve terin de, zikrettiğimiz gibi, belirtileri kaybolur. Mesanenin ağırlaşması ve diğer delillerle üreterlerdeki yanma hissi orada ateşin yükseldiğini gösterir. Buradaki güçlü delil idrarın ısısının oluşturduğu buhrandır. Bu idrarın adeta kaynamasının ve onu izleyen günlerdeki yoğunluğunun delilidir. İdrarın içinde tortu vardır. Bazen idrar dışkının delillerini de verir. Bunlar dışkı kısmında zikredildi. Bilinmelidir ki, o hastada eğer çok miktarda idrar mesanede toplanmışsa ve onunla birlikte karnındaki boşaltım çok azsa ve bu sırada ter de çok azsa veya hastanın tabiatında bu durum söz konusu ise ve organların hemen hepsinde bu durum mevcutsa, organlarda yoğunluk ve sertleşme görülür-

⁶¹ TM: Onlarda hassasiyetten amaç hamam ve banyoya girmeye hazırlama ve benzeri durumlardır.

⁶² TM İdrarla oluşan Buhran.

yorsa, idrarın durumu dolayısıyla buhran oluşmuş demektir. Terleme de herhangi bir terslik yoktur; özellikle de bu durum kışın ortaya çıkar.

Maddenin Dışkı Yoluna Meyletmesi⁶³: Öncelikli olarak, bu durum dışkının kötü olmasından kaynaklanır. Eğer dışkının kanlı ve yine, aynı zamanda çok fazla olduğu bilinirse, idrara ait işaretlerden de destek alınarak onun yakıcı olduğu ve bütün karın organlarının içinde kolik oluşturduğu ve de karnın alt kısmında ağırlık meydana getirdiği belirlenir. Ancak kusma işaretiyle muhtemelen bağırsaklarda gaz oluşur ve ureterlerde şiş meydana gelir ve de çoğunlukla dışkının kaçırıldığı ve alışlagelenden daha çok olduğu, üst tarafta, midenin üst kısmında yoğunluk olduğu, şiş olmasa da oradaki gazın sırt ağrısı oluşturduğu belirlenir. Bazen genel olarak gaz oluşabilir. Bazen de idrar atılır ve ondan sonra dışkının verdiği deliller belirlenir. Bu durumda, özellikle hastanın karnında onu zorlayan sertlik, katılık vardır. Soğuk havada bu çok artar. Nabız güçsüzdür, ancak sert değildir ve nabız düşüklüğü dolayısıyla küçük olarak belirlenir.

Bazen nabızın düşmesi ishali buhran oluşacağını gösterir. Burada burun kanaması azdır ve birçok zıtlıklar oluşmuştur. Özellikle, alışlageldiği üzere, bu rahatsızlık soğuk su içmekten kaynaklanmış olabilir. Denir ki, 2 günde bir oluşan hummada buhranlardan sonra idrar ince ve beyazdır; pek fazla karışıklık olmaz. Ancak yırtılma oluşur, çünkü olaylar tekrar eder. Eğer idrar dışarı atılmazsa, onunla zıt olan şeyler atılır; dışarı çıkar. Açıklandığına göre, buhran idrarın galip gelmesiyle veya terin akışının hâkim olmasıyla ve atılmasıyla mümkün olur.

Uterus Yoluyla Oluşan Buhranın Belirtileri: Eğer başka belirtiler bulunmazsa ve ishal şeklinde atım yoksa yoğunluk sebebi uterustan ve karındaki ağırlıktan kaynaklanabilir ve o ağrı oluşturur. Bu ağrı uzun solukludur ve onun işaretlerini menstrual kanamada görürsün.

Makat Damarlarının Açılmasından Oluşan Buhran Belirtileri: Burada başka deliller de vardır. Burada kanın akış şekline, kanın makattaki yoğunluğundan, nabızın gücünden o hastalığın nasıl bir hastalık olduğu anlaşılır.

Buhranın Geçişinin Belirtileri: Buhranın geçip geçmediği buhranın durumundan, hummanın sabitliğinden, ağrıdan, dışarı atımın dur-

⁶³ TM: Dışkı ile olan Buhran.

masından belirlenebilir. Buhran hâli idrar, dışkı, tükürük, ter, gözyaşı ile belirlenir. Olgunlaşmanın ertelenmesi veya gücün sağlıklı olmayıp kaybolması, nabızın fazla olması, hastalığın iyi bir şekilde geçeceğine dair belirtiler olmaması ve olgunlaşma olmamasından anlaşılır. Buhranın geçiş şekli oradaki boşluklardaki damarlarda şiş ve ağrı olmasından ve yoğun iltihaptan anlaşılır. Yine hasta organ zayıftır, güçsüzdür veya eklemlerde sıkıntı ve ağrı vardır. Ancak eğer hastalık uzar ve ağrı oluştursa bu ağrı midenin üst kısmındadır. Bunlardan solunum organı üzerinde iltihap vb. olduğu sonucunu çıkarmak ve o bölgede sıkıntı olup olmadığını belirlemek mümkün olmayabilir. Şüphesiz bu hal bütün buhran oluşturan hastalıklar için söz konusu olabilir.

Bilinmelidir ki bütün akıntılar ve dışarı atılan maddeler ve derideki oluşumlar soğuktan olup, çoğunlukla da orta yaşlarda kendini gösterir. Ancak daha önceki yaşlarda, eğer kötü soğuk varsa vücut zararlı maddeyi atar ancak orta yaşlarda bu maddeyi atacak yeterli gücü olmayabilir. Bazıları demişlerdir ki 50 yaşından itibaren bu durum söz konusu olabilir. Bazılarına göre ise, muhtemelen otuzuna gelen kişilerde bu tip buhran oluşabildiği, ancak yaşları ilerlediğinde, burada oluşan maddeleri atabildikleri söylenir. Ancak bu açıklamaya pek güvenilemez. Muhtemelen onun 2 sebebi vardır. Onlardan birisi maddedir. O maddenin yoğunluğundan dolayı böbreklerden atılması mümkün değildir ve bir başka sebep de miktarının çok olmasıdır. İkincisi onun gücüyle ilgilidir. Onun (kişi) maddeyi bir yerden diğerine taşıyacak gücü yoktur. Ancak zaafı da yoktur. Onun zaafı baş organlarındaki atılması gereken maddeleri atamamasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, dişler yaşlılıktan önce bu duruma uygundur. Çoğunlukla, atılması gereken maddelerin gitmesi gereken yerlere ulaştırılması ile ilgili olarak sorun çıkar ve çok miktarda madde atılabilir; yani, birden bire iletilen madde dışarı atılabilir.

Aşağı Organlara Maddenin İletilmesinin Belirtileri: Bozuk olan iltihaplanma ağrı meydana getirir; üreterler ve kalça eklemlerinde bozukluk oluşur.

Yukarıya Doğru Maddenin Geçişinin Belirtileri: Bunun en belirgin özelliği başın ağırlaşması ve hislerdeki yoğunluktur. Özellikle iştirmede belirlenir, hatta bazen soğukluk oluşur. Sonra nefes darlığı olur ve

onun düzeninde değişim olur. Bütün bunlar aniden ortaya çıkar. Başta bazı işaretler ortaya çıkar. Aynı zamanda uyku hali oluşur. Çoğunlukla bu kulak kökünde çıban şeklinde ortaya çıkar. Aynı zamanda şüphesiz jugular venlere ve atar damarlara kadar devam eder; zonklar gibi baş ağrısı ve gevşek kırmızı yüz oluşur.

Başka Bir Hastalığa Geçişin Belirtileri: Eğer hastalığı tek başına görürsen hastalığın inişinin güçlü olduğu belirlersin. Bilinmelidir ki, hastanın yüzü onun kronik olup olmadığını gösterir.

Dolaşan Buhranın Belirtileri: Eğer hastalığın gücü hakiki ve belirtileri iyi ise ve atılan idrar uzun zamandır ince ise, bu özellikte idrar atımından da korkmalıdır. Sıcak olan madde bu hastalığı oluşturur. Aynı şekilde, eğer başka bir sebepten buhran oluşmuşsa, muhtemelen hastalığın başkasından bulaşmayla oluşur. Sonra baş ağrısının şakaklardaki arterler geçtiğini, onların ateşinin arttığını ve atışlarının yavaş olmadığını belirlersin; renginin saklandığını, adeta gizlendiğini görürsün. Hastanın nefesi çok artar. Bazen kuru öksürük oluşur. Bununla birlikte aralıklı olarak arazlar ortaya çıkar. Hastada eklemlerinde iltihaplı oluşumlar ve terleme belirlenir.

Kışın ve yaşlılıkta zikredilen delillere göre, dışarı atılanlarla buhran oluştuğu belirlenir. Muhtemelen bu durum hastalığın sebeplerinin oluşumundan ve dışarı atılanlara dayanılarak, o sıradaki olgunlaşmanın kabulünün yavaş yavaş oluştuğu belirlenir. Kışın bu süreç uzun soluklu oluyor gibidir ve yaşlılıkta bu buhranların geri dönüşünün nadir olduğu görülür. Çünkü soğukluk sükûneti gerektirir; ısınmayı durdurur. Bazılarına göre, bu hükümlerin aksi olur. Onlar vücutta bu konuda olup bitenlerin tamamen tersi olduğunu söylerler. Eğer humma oluştuğunda idrar çok sulu ise bedenin aşağı kısmında sorun olduğu söylenebilir.

Buhranın oluşması konusundaki güçlü delillerden biri buhranın daha sonraya ertelenmesidir ve hastalığın uzayıp 20 günü geçmesidir; örneğin bu hastalığın uzaması gibi. Eğer hastalığın buhranının uzaması sırasında ani ağrılar gösteriyorsa, bu hastada çıbanlar, yaralar oluşur. Yoran yoğun hummalarda bunlar görülmüyorsa, idrar yoğunlaşır ve burun kanaması ve ishal oluşur; eklemlerde çıban çıkar. Özellikle de çok sıcak yaz günlerinde bu durum ortaya çıkar.

Bununla ilgili güçlü delillerden biri buhranın tam olarak, yavaş ve uzun süreli olmaması ve başka deliller olmaksızın geri dönmemesidir. Açık ve seçik olan hummalar, eğer dördüncü günde buhran oluşturmamışsa, hastanın idrarı çok sıcak olur; yoğundur; keskindir ve burun kanaması görülür. Yine çene kemikleri tarafında çıbanlar görülür. Bu bitkinlikten, perhizden veya hastanın kusmalarından dolayı oluşmuş olabilir. Ancak çeneler etrafında çoğunlukla sürekli olarak döküntüler oluşabilir. Çünkü eklemlerde bitkinlik vardır, ancak yoğun olmayabilir ve eklemler onları oluşturacak olan maddeyi çekmese bu döküntüler oluşmaz. Hummada çenedeki yumuşak gevşek et yukarı doğru hareket eden maddeyi çeker; kabul eder. Ancak şu kadarı açık ve seçiktir ki, eğer madde hareket ediyorsa, çoğunlukla bu hareket eklemlere doğru olur.

Çoğunlukla çıban oluşur ve bunlar hastalığın belirtileri olduğuna işaret eder. Onun sahibinin idrarı çoktur ve yoğundur; beyazdır. Bu özellikle idrar atan kişi hastalıktan kurtulur. Eğer humma titreme ile başlarsa ve çok az miktarda ter mevcutsa, çok az olmak şartıyla hasta ter de atarsa, humma güneşirî nöbet oluşturmuyor gibidir ve gaz da oluşturur. Ancak madde cidden çoktur ve genel olarak, şüphesiz titreme geri döner; bütün gün titremeyle çok miktarda madde atımı da görülebilir. Özet olarak, eğer titreme tek başına oluşmuşsa, onunla birlikte titreme olur ve idrar da yoğundur. Onunla birlikte çıban da vardır.

Çıban şeklindeki döküntüler, müzmin, uzun soluklu hummalarda görülür. Çoğunlukla aşağı organlarda olur ve yüksek organlarda ve de iki tarafta eşit miktarda uyku ilacında kulak kökünde çıbanlar meydana gelir. Bunlar hummalarda; tam olan buhranlar ve zatürriyede çoktur, ancak buhranda eklemlerde çıbanlar çıkar.

Çıban Örneklerindeki Hükümler: Bu tip çıbanlar sebebiyle onların açılanların dışında gün aşırı nöbet oluşur. Ona 2 sebep vardır. Ancak büyük olan veya hastalığı geri getiren sebep veya maddeyi eklemlere atan diğer organlarda ağrı olmasına veya organlarda tabi olan veya zaaf oluşturan sebeptir. Çıbanların hayırlısı hafif olarak, oluşup geçendir. Sonra olgunlaşır ve dışı doğru yoğun meyli vardır. Başlangıçta şerefli organlarda başlar ve el altında tam anlamıyla yumuşak şişler şeklinde belirlenir. Pek azı katı, sıcak, kötü yapıdadır. Ancak o katı ve

sert olanların tedavisi soğuk oldukları için daha zor olur; sert ve katı şişler kötü şişlerdir. Çünkü onlar sahibine çok şiddetli acı hissi verir. Bunun örnekleri hummalarda zikredilmiştir ve onların hepsi çözülmez niteliktedir. Onların toplanıp çıban halini alması 60 güne kadar devam edebilir. Onların çıban şeklinde oluşması 20 ila 60 gün sürer.

Pek az kötü mizaçta çıban vardır ve onlar genellikle aşağı taraftaki organlardadır. Şüphesiz onların oluşumu aşağıdaki geniş yerlerde⁶⁴ maddenin toplanmasından oluşmuştur. Eğer o geniş olanlarda görülmezse, bozulup kokuşacağı yerlere döner ve oralarda çıban şeklinde oluşumlar meydana gelir. Cahil olan tabip onun soğuktan oluştuğunu iddia edebilir. Şüphesiz onun oraya inmesi hastalığın orada oluşması için yeterlidir. Onların üstlerine akan kötü maddenin atılmasıyla madde orada bozulma oluşmuş olan maddelerden meydana gelir ve iç kısmında buhran meydana getirir. Ancak öncelikle buhran olan yerde zaaf vardır veya onunla birlikte kronik hastalık da görülür. Özellikle aşağıda damarların çok olduğu yerlerde bu durum söz konusudur. Hummaların çok olduğu yerlerde buhranlar da vardır ve açılmayı sağlayan tekrarlamaya tabi olarak, buhranı uzaklaştırılır; tekrarlamayı gösteren gün aşırı gelen nöbetlerde olduğu gibi.

Kasların Kasılması ve Titremesinin Belirtileri: Çocuklar uykuda çok fazla ağlayıp sızlıyorsa tabiatlarını engeller ve onların devamını engellemenin devamlı olmasına çalışır. Onların renkleri sarıya, kırmızıya ve yeşile döner; kaslarında spazm oluşur. Bu durum 9 yaşına kadar devam eder ve çoğunlukla bunun azaldığı söylenir. Ancak eğer durum şiddetli humma halinde ortaya çıkmışsa, el ve ayaklarda çok ateşi varsa, boyunlarında kas kasılması olduğu sonucuna varılır. Boyun ağrıları uzun süreliyse ve başta ağırlık varsa, bu hal çoğunlukla hummadandır veya hummadan olmayabilir. Eğer çok sıcak şiş ve kas kasılması veya yeşil kusmuk varsa, özellikle baş bölgesinde ve boyunda bu hastalık dolayısıyla kesilme olur. Hastalık kasların yoğun kasılmasıyla son bulur.

Titreme Oluşumunun Belirtileri: Had derecede hummadan kurtuluş belirtilerini ve iyi buhran belirtilerini görürsün ve idrarın azaldığını belirlersin. O buhranda görülen titremedir. Ancak denge olabilmesi

⁶⁴ TM: kalçalar.

için karındaki fazlalığın içinde zıtlık olmaması gerekir. Ancak titreme olduğunda bu denge görülmez; çoğunlukla ter oluşur. Titreme eğer had derecede ateşli hastalıklarda görülürse, bu durum titremeden öncedir; bu hastalıkta terlemeden önce titreme görülür.

İyi Bir Buhran Üzerine Deliller. Bilinmelidir ki, buhranın iyi olan delilleri vardır. O olgunlaşmadır. Ondan başka bir delil de zikrettiğimiz gibi, buhranın gün be gün iyiye gitmesidir. Şüphesiz geceleri olanlar gecenin ilk saatlerinde oluşacağı konusunda uyarır. O buhran dışarı atmayla belirlenir; daha sonrasına geçiş yoktur ve çıban oluşmaz. Hastalığın faili olan ve münasip yöndeki hıltı dışarı atar ve bu kuvvetle muhtemeldir. Şüphesiz iyi buhranla birlikte hastalığın tabiatı gün aşırı nöbet şeklinde ve yakıcı özellikte olur. Eğer cidden uygun yolda buhran olursa veya onun içinde akıntı olması gibi hallerde buhran oluşmuşsa, fonksiyon gücü ve nabız gerektiği şekilde olur. Gücün hali ve nabzın durumu, zor, hoş olmayan sıkıntı yaratan belirtilerin olduğu zamandaki gibidir. Güçlü bir bozukluk vardır ve özellikle güç artarsa ondaki zıtlıklardan ve aynılıklardan söz edilir. O esas temel yapının üzerine dayanır. Bu güvenilir oluşum, bu temel yapı gevşeme ve korkuyla tamamlanır.⁶⁵

Bilinmelidir ki kötü belirtiler, eğer bir araya gelirse ve o gün buhran günüyse dönüşüm birbirine zıt olmaktan çok, hakiki ve çok güçlü olur ve bu hükme güvenmek gerekir. Çoğunlukla büyüyen, büyük önem kazanan belirtiler önemli olup bunlar korkunçtur. Nabzın sağlıklı olduğunu, eşit atımlı olduğunu ve güçlü olduğunu görürsün. Bilinmelidir ki, hastalığı oluşturan iyi huylu hıltılardır. Eğer hastalık görülürse ve idrarında hastanın iltihaplanma olursa, o hastalık emin hastalıktır. Örneğin onda kötü belirtiler görülürse, ondan memnun olmalıdır. Çünkü buhranın yakın olduğunu gösterir.

⁶⁵ TM: Çünkü o hummalar ne zaman ki uygun buhranlar bulsalar onların buhranlarının olgunluğuna inanır ve güvenir ve bazı defa o mizaç buhran durumlarında olur. Çünkü hangi hastalıkta olursa olsun ihtiyarlık ölümü ve ihtiyarlık mizacı gereği gibi olduğunda o hastalığın buhranının olgunluğuna inanılır ve yaradılış işaretleri baş göstermesi zamanlarında kuvvet ve nabzın durumu kuvvetli ve dayanıklı olsa ve ayrıca zaman zaman sıkışıp az zarar görse ve ikisi ortası o durum umud olur ve onun tamamı hafiflik ve rahata rastlar, yani zorluk işaretlerinden korkulmaz.

Kötü Buhrana İşaret Eden Belirtiler: Onların asılları ve öncülleri zikredilen iyi belirtiler birbirine zıttır. Çünkü örneğin hastalık bitmeden, olgunlaşmadan önce buhran hareketi olması gibi, Hippokrates bunu *geçen akımdan önceki akıntı* diye adlandırmıştır. Onun sebebinin kötü olduğu bilinir. Buhran görülmesi gereken günler dışında buhran oluşur ve nabızın düşük ve küçük olduğu belirlenir. Bilinmelidir ki, buhran belirtileri eğer kötüleşir ve iltihap oluyorsa onun durumu hızla kusmaya, dışarı atmaya bağlıysa, onunla hastalık kontrol altına alınmaz. Çünkü bu durum tekrar eder. O sıkıntıyı tedbir alınmaksızın dışarı atar. Bundan dolayı düzeltilmesi ve sükûnetin sağlanması gerekir. Ancak o madde düzeltilmemiştir; ıslah olmamıştır. Muhtemelen o olgunlaşmak için çok fazla miktardadır ve tabiat onu kendi zaafından dolayı başaramaz; olgunlaşmayı beceremez.

Kötü Buhran Hakkında Verilen Delillerin Hakkında Hükümler: Eğer pişmeden kaynaklanan kötü belirtiler bir araya gelmişse veya gerektiğinde değişim olmuşsa, başka kötü sebeplerden dolayı bu durum ortaya çıkmışsa, hastanın öleceği hükmü verilmişse, bu hüküm zikrettiğimiz gibi, buhranların daha önce görülmesinin sebepleri olduğunda, bildiğin gibi, yavaş veya hızla gerçekleşir. Örneğin burada eğer kötü belirtiler varsa ve siyah tortular oluşmuşsa ve bunun benzeri durumlar varsa ve bütün bunlar dördüncü günde görülürse, yedinci veya sekizinci günde ölüm gerçekleşir. Ölüm sebebi, daha önce zikredilen sebepler olmalıdır.

Olgunlaşma Belirtileri ve Değerlendirilmeleri: Hastalığın olgunlaştığı idrardan anlaşılabilir. Şüphesiz onun kanamasının olduğu yerde bilgi verilirken, bunun açıklaması da yapıldı. İdrarın şüphesiz yoğun bir şekilde renginin değişmesi gerekir. Eğer idrarda tortu varsa, şüphesiz olgunlaşma yoktur ve onun rengini etkileyecek yoğunlukta olgunlaşma da yoktur. Şüphesiz kıvamındaki değişim zorlanan maddenin kolayca inmesini sağlar. Eğer daha önce hastanın idrarında pişme, olgunlaşma belirtileri görülmüşse, şüphe yoktur ki, hastalık iyileşebilen bir hastalıktır. Eğer hastalıkta erteleme yoksa bu hükümlerin daima hatırlanması gerekmez; bazen onlar hatırlanmaksızın, yani belirtilerin geriye dönüşü olmaksızın hastalık uzayabilir, ancak bazen de uzaması gerekmez. Sonuçta buhran iyi olabilir, ancak olgunlaşmış bir cerahat

varsa ve hastalık olgunlaşmışsa burada artık buhran yoktur; bitmiş olabilir. Bu olgunlaşmayla birlikte ağrı da yok olur. Eğer pişme, olgunlaşma gecikirse ve sen hastada iyi belirtiler saptarsan ve de hastanın gücü sabitse, değişmiyorsa, bu buhranın ortaya çıkması muhtemeldir.

Mutlak Belirtiler Hakkındaki Hükümler. Aniden renk ve koku değişiminin olması her zaman kötü belirti değildir; bazen büyük bir iyiliğe de işaret olabilir; belki de onun arkasından oluşanlar yararlı da olabilir. Hastalık belirtileri halsizlik, vücutta, kol ve bacaklarda sıcaklığın artması şeklinde ortaya çıkar. Bu sebepten uykusuzluk ve yorgunluk ve bitkinlik oluşur. Hastaya perhiz ve zararlı maddelerin dışarı atılması iyi gelir. Hasta 2 ila 3 gün içinde sağlığına kavuşabilir. Onun için yüksek ateş ve güçteki düşme hasta için çok kötüdür.

İyi Belirtilerin Sayılıp Dökülmesi: İyi belirtiler, muhtemelen hasta için iyi olanlardır. Burada sabit güç ve onunla birlikte yüksek ateş olur. Bu belirtilerle birlikte nabız güçlüdür; yoğunlaşır ve düzenli hale gelir. Burada olgunlaşmış belirtiler tespit edilir. Buhran başarılı olmuştur.⁶⁶ Buhranın oluştuğu belirlendiğinde kusma daha hafifler; onunla birlikte nabız iyileşir. Titreme ve ürpermenin arkasından kusmanın izlenmesi iyi işaretlerdendir. Şüphesiz bu durum ateşin yükselmesinin de durduğunu gösterir ve onu üşüme izler. Onunla birlikte maddede bozulma kesilir; madde akışı durur. Şüphesiz hıltın gerekli olan yönde yönlendirilip kolayca atılması burada en uygun olan şeydir.

Bilinmelidir ki, gücün sabit oluşu kötü belirtilerle birlikte ortaya çıkar; bunun geriye dönüşünün olması gerekir. Aynı şekilde aklın yerinde olması, solunumun mevcudiyeti, muhtemel yüksek ateş, garip korkutucu durumlardan hasta kurtulduğunda arkasından iyi bir uyku ile vücut hafiflediğinde bunlar hasta için olumlu işaretlerdir. Solunumun iyi olması da iyi işaretlerdendir. Aynı şekilde arzusunun dengeli olması, yemeği ve açlığı güzelce kabul etmesi ve onun atacağı fazlalıklardan kolayca kurtulması da yararlıdır. Aynı zamanda tabiatın sıcaklığı ve doğal olarak bir tarafa dönük olarak yatma, doğal uyku ve vücut organlarında sıcaklığın eşit olması da iyidir. Bilinmelidir ki, gücün sağlıklı olması iyi alametlerdendir ve kesinlikle sağlığa işaret eder. Onun zaafi sağlığının kaybolduğunu gösterir.

⁶⁶ TM Allah'ın izniyle buhran başarılıdır.

Kötü Belirtiler Hakkında Hükümler. Bilinmelidir ki, kötü amaçlı olan işaretler ölümle sonuçlanır. Şüphesiz kötü işaretler güçlüyse, uzun süren hastalık sonucu ölüm gelir. Eğer zaaf öldürücü ise uzun sürmese de hastalık öldürücü olabilir. Çoğunlukla görülen belirtiler tehlikeli alametlerdir ve kötü günlerde görülür; sonra iyi buhranlar görülebilir veya iyi madde organa geçer ve kurtuluş olur; hastalığın son bulmasındaki iyi işaretler olduğu kadar, zorunlu olarak gecikme de olabilir. Bu arada tehlikeden korkulur. Eğer hastalık aniden ortaya çıkmışsa, onun senin gördüğün güç düşmesi olduğunu söyleyemezsin; bu konuda kesin karar veremezsin. Bu durumda güç düşmesi olup olmadığına da hükmedemezsin. Hâlbuki hastada güç düşmesi olmuş olabilir. Onun kötü belirtileri had derecededir.

Sonra had derecedeki bazı hastalıklarda, başlangıçta belli organlarda, örneğin göğüs organlarında olduğu belirlenir. Bu hastalık bu organların durumlarından ortaya çıkar. Şüphesiz o hastalık diğer organların hallerini de belirler; onların da ne durumda olduğunu gösterir. Şüphesiz zatülcenpte akan kanın olgunlaşması, pişmesi sıvının olgunlaşması gibi, kurtuluşa işaret eder. Bu konuda karar verme tabibin görevidir. Çoğunlukla doğal olmayan, genel kötü durum ve göz ve yüzdeki anormallikler hastayı gözleyerek belirlenmelidir. Bilinmelidir ki, öncelikli olarak kişinin bu durumunun onun doğal hali olup olmadığı belirlenmelidir; tahmini hüküm vermemelidir. Hatta özellikle nabızdan herhangi bir sıkıntı olup olmadığı anlaşılır veya harabiyet sebebinin ne olduğu belirlenir. Örneğin bazen dil üzeninde kötü renkler oluşup, hatta aşırı derecede sertlik oluşur; bir şeyler yerken bu hastalık oluşmuş olabilir.

Kötü Belirtiler. hastalığın kötü alametleri fiilin etkisine göre çeşitli olabilir. Bütün ayrıntıları anlatıldığı gibi, organdan organa sıcaklığı değişir.

Sıcaklık ve Renge Göre Saptanan Kötü Belirtiler. Eğer canlının sıcaklığı, ölünün sıcaklığı gibi olsa ve bu hal uykusuzluk ve açlıktan ve de kusmadan dolayı olmamışsa, o kötü belirtidir; onun yüzü ölü yüzü gibidir. Hastanın yüzü sağlıklı insanın yüzünün renginin aksine bir durumdadır; ümitsizce bakar ve onların burunlarında adeta incelme vardır; şakaklarında baskı; baskılı ağırlık vardır; kulakları soğuktur ve

bu soğukluk kulak memelerine kadar yayılır; rengi solar veya kararır veya yeşillenmiştir; hastalık sırasında yüz toz rengine bürünmüştür; özellikle eğer hastanın teninin rengi toprak rengine benzerse şüphesiz bu hastanın hemen öleceğinin belirtisidir.

Bilinmelidir ki, hastalık hakikaten az olsa da, titremeye, sağlığın bozulmasına işaret eder. Bu değişme, hastalık dışında bir sebepten dolayı meydana gelmişse, şüphesiz hızla doğal hale dönüş olur veya bir gün ve bir gece bu hal devam edebilir. Ancak onun değişiminin bir başka sebebi de hastalıktır. Onun kötü belirtisi, hızla sağlıklı haline geri dönmemesidir. Eğer birincisinin sebebi açlık dışarı atma, kusma ve uykusuzluksa ve de bizim zikrettiğimiz şeyleri içeriyorsa, bu hastalık iyi olmaz. Ancak o diğerlerinden daha iyidir. Şüphesiz bu durum had derecede kötü olanı hastalıklarda kabul edilebilir. Bu durum kötüdür ve bu baskın olan hastalık konusunda delildir. Bununla birlikte o had derecedeki hastalıktan daha selimdir; daha iyi huyludur. Çünkü hastalığın sebebi bu desteğin sebebi olmaz.

Aynı zamanda bedenın şeklindeki alametlerinden ortaya çıkanlar arasındaki farkı tarif etmek gerekir ve hastalığın bozukluğu sebebiyle veya uykusuzluk ve dışarı atma sebebiyle hastanın rengi değişir. Onunla birlikte büyük bir ağrı yoktur. Aynı zamanda göz konusunda bundan söz ettik. Onun sebebi uykusuzluk olabilir ve onunla birlikte göz kapaklarında ağırlık olur ve hasta uykuya meyillidir ve nabızda yoğun bir değişkenlik vardır ve atma ihtiyacından ishal ortaya çıkar. Şüphesiz öncelikle görülmesiyle birlikte çok fazladır ve açlık dolaısıyla da görülebilir. Bu durum aniden olmayıp yavaş yavaş oluşur; değişim adım adımdır.

Bu hastalıkta oluşanlar hastalıktan dolayı ortaya çıkar. Hummanın yoğun şiddeti ve sebepleri kötü olan yere elle dokunulduğunda hissedilir; bu hastalığın varlığının kötü bir işaretidir. Aynı zamanda derinin kararması da kötü işaretlerden biridir. Bütün kararmalar kötüdür ve çoğu yoğun şekilde ölümü işaret eder. Onun altın rengine dönüşmesi ve sararması iyiye işaret değildir; ancak nispeten daha iyidir. Ancak o sıcak olur; hiç biri soğuktan meydana gelmemiştir; bazen uykusuzluktan meydana gelir veya açlıktan kaynaklanmaktadır. Bunlar iyi huyludur ve alın ve burunda kötü olmayan işaretler oluşturur.

Baş Ağrısından Elde Edilen Belirtiler: Baş ağrısı sürekli ise ve zaafî güçlüyse, hastalığın belirtileri had derecede kötüdür. Şüphesiz o hastalık öldürücüdür. Eğer yedinci gününe kadar burun kanaması olmazsa ve yedinci günde burundan bir şeyler akarsa ve yirminci gününe kadar kanama devam ederse, burun kanamasıyla birlikte herhangi bir çözülme olmaz. Ancak daha sonra 2 burun deliğinden ve 2 kulaktan veya özellikle aşağıda olan çıbanın patlayıp akmasıyla çözülme olur. Çoğunlukla onun hastalığı baş ağrısıyla başlar ve üçüncü günde kanama olabilir; dördüncü günde veya çıban yedinci günde patlayabilir. Sonra yedinci günde kesilir. Eğer çoğunlukla üçüncü günde baş ağrısı başlarsa, beşinci günde çıban patlar ve dokuzuncu günde ve on birinci günde akıntısı kesilir. Demişlerdir ki, onu onuncu günde olanla karşılaştırsak, yedinci günde olanda üçüncü günde baş ağrısı oluşturur. Ancak bu buhran için verilen zaman doğru değildir. Bu anlayış göreceli olup, doğru olamaz. Şüphesiz bu konuda verilen hesaplamalar onların dediği gibi değildir. Eğer baş ağrısı beşinci günde başlıyorsa, cerahatin patlaması bu işin gereği üzere, on dördüncü günde olur. Baş ağrısı her ne kadar sıklıkla görülüyorsa da, daha çok gün aşırı görülen hummalarda ortaya çıkar.⁶⁷

Duyular Yönünden Belirlenen Kötü Alametler: Buhranlardan dolayı hastanın görme ve işitmesinde kötü alametler belirlenir; hastanın sesinde ve koku alma duyusunda kayıplar, bozulmalar vardır; özellikle renkleri belirleme gücünde kötü belirtiler saptanır. Bu durum onun nefsanî ruhunda zaaf olduğunu gösterir. Hastanın 2 gözünde batmalar, sebepsiz kasılmalar, gözyaşı, uykusuzluk, sık acıkma görülen kötü belirtilerdendir. Yaşlılıkta gözde beyaz olması, mora, maviye bakan kızarıklık da kötü işaretlerdendir. Hastalık çok şiddetliyse, 2 gözden birinin küçülmesi, beyin sarsıntısı, menenjit ve onların benzeri alametler cidden kötüdür ve hastanın gözle görülebilen bir şeyi görememesi çok kötüdür; hastayı helak eder. 2 gözün aynı seviyede olmaması, birisinin aşağıya kayması, şaşılık da yine kötü alametlerdendir. Bu haller göz kaslarındaki kasılmadan kaynaklanmış olabilir. Ancak beyindeki başka bozukluklardan da bu durum ortaya çıkmış

⁶⁷ TM: Beşinci kıyas ile dokuzuncuya ulaşır ve hastalıklarda olan baş ağrısı arızasının çoğu üç günde bir gelen hummada olur. Duyma kuvveti bakımından olan kötü işaretler beyanındadır.

olabilir. Buradaki belirti beyinde oluşan akıl karışıklığı ve benzeri, bir hastalığın arızası da olamaz.

Ancak bakma ve görmeyle ilgili belirtilerden biride siyah bir parlama olmasıdır; çoğunlukla bu kusma olacağına işaret eder. Genellikle burun kanaması halinde ve yukarıya doğru bakıldığında parlak bir kırmızılık görülür. Bunların her biri diğerinin delili olur. Bu hastalıkta istem dışı olarak gözden yaş akar. Özellikle de sadece gözlerden birinden gözyaşı akıyorsa bu kötü bir işarettir. Buhran olacağı ancak burun kanamasıyla belirlenebilir. Burun kanaması dışında başka kurtuluş alametleri ve diğer özel belirtilerin hepsi hastalığın belirlenmesini sağlar; onlar belli bir hastalığa işaret eder.

İnce, yoğun sıcak ve soğuk çok miktarda gözyaşının istemli ve istem dışı olarak çıkıp çıkmadığı araştırılıp kötü parlaklığın nedeni belirlenmelidir. Şüphesiz gözde karanlık oluştuğunda gözyaşı damlaları daha yoğundur; daha şiddetlidir. O buhran öldürücüdür. Aynı zamanda buhranın süresi uzun ve ağırlıdır. Eğer böyle olmazsa, onda nefsanî ruhun düşüşü görülür (algılama kabiliyetinde düşüş) görülür. Gözyaşları dışında bakışlar sabittir; belli bir yöne yönelmiştir; kol ve bacaklarda hareket bozukluğu vardır. Gözde bu kötü şeyler olduktan sonra çok fazla çapak oluşur. Kuru göz çapağı cidden çok kötüdür. Örneğin gözün, bu göz çapağını, yani olgunlaşmış cerahatli maddeyi içermesi gözün gücünün düşmesinden, onun aciz hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayıdır ki gözde oluşmuş hastalık, yani iltihaplı şişler gibi oluşumlarla belirlenir. Denildiği gibi, bu durumdaki gözde çok fazla rutubet olması gerekir. Bundan dolayı tabiat o fazla maddeyi pişirip olgunlaştırmakta güçlük çeker. Çünkü göz bu durumda kuru kir içerir ve şişlik belirtileri o kuruluştan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, göz kuruluştan sonra hasta hızla sağlığına kavuşabilir.

Bundan dolayıdır ki, uygun belirtilerden hepsi göz bebeği üzerinde toplanır ve orada örümcek ağı gibi bir açılma olur. Bu durumdaki gözde sıkıntı oluşur ve gözde çapak meydana gelir. Bu da giderilemez. Bununla birlikte ölümün yakın olduğu anlaşılır. Gözün kırmızılığı yoğunlaşır ve kalıcı hale gelir. Aynı zamanda hummanın hiddetinin belirtisi kötüleşir ve bu sıcak beyin şişleri veya midede sıcak şiş olduğunu ya da mide ağzında sıcak şiş olduğunu gösterir. Gözün nor-

mal rengini kaybedip maviye dönüşmesi daha da kötüdür. Gözün öne doğru fırlaması ve çok göz kırpması da kötü delillerdendir. Bazen sıcak madde çok fazladır; beyinde çeşitli şişler oluşmuştur. Uykuda gözkapının bir başka belirti olmaksızın açık kalması da iyi bir delil değildir. Göz kapaklarının kuruluğu da kötü bir delildir. Eğer göz uykuda açık kalıyorsa ve parmak yaklaştırıldığında bakmıyorsa; göz o tarafa meyletmıyorsa bu da ölümcül bir tehlike olduğunun delilidir. Gözde yoğun bir genişleme, açılma hezeyanla birlikte görülür ve bu zaaf da öldürücüdür. Bu görüntüye dayanarak hastanın gözaltında, mercimek şeklinde bir püstül vardır ve bu onun 10 gün içinde öleceğini gösterir, denir. Bu hastada tatlıya karşı bir istek oluşur.

Burun Yönünde Belirlenen Alametler: Burnun eğri durumu kötü bir işarettir ve ölümün yakın olduğunu gösterir. Şüphesiz onda görülen kasılmalar ve titremeler de ölümcül derecede kötü işaretlerdir. Burnun yassılaşması ve yoğun koklamada burun deliklerini zorlamak da kötüdür. Misk koklamak veya bazı iyi tohumları koklamak kötü etki yaratabilir. Burundan sarı su damlalarının gelmesi, akması hummanın had derecede olduğunu gösterir. Bazen bu durum ölümün yaklaştığının işaretidir. Şüphesiz eğer burada koklamak aksırma oluşturmıyorsa bu da his kaybına ve ölüme işarettir. Aynı zamanda yaranın ve yırtığın ve hastalıkta oluşan benzeri yapıların burun üzerine parmakla dokunulduğunda kanamıyorsa, kan sızıntısı olmıyorsa, burada iyi olmayan hastalık belirtileri başka sebeplerden ortaya çıkmıştır, demektir. Bu durumda hasta olan kişinin burnundan kötü bir sıvı akar.

Kulaktan Elde Edilen Belirtiler: Kulak memesinin kuruluğu, kulakta oluşan değişimler, kulak kepçesindeki kasılmalar kötü belirtilerdendir. Denir ki, kulakta kir varsa ve bir hoşluk hissediliyorsa, o Galen'in dediğine göre, iyi değildir. Önceki arazların yanı sıra, helak edicidir. Had derecede tehlikeli humma ile birlikte, kulakta sıkıntı oluşmuşsa, şüphesiz bu hastalık öldürücüdür. Kulaktan bir şeyler akarsa, hasta sakinleşir. Bu hal genellikle yaşlı insanlarda olur. Ancak gençlerde de şiddetli hisler oluşturup, yaralar meydana getirerek ölüme sebebiyet verebilir.⁶⁸

Dişlerden Elde Edilen Deliller: Had derecede hummalarda hasta iyi olmayan kötü belirtiler veren şeyler yemiş gibidir. Denir ki hasta, ba-

⁶⁸ TM: fitik olma seviyesini vermez.

yılsa, onun dişleri hummalarda birbirine adeta yapışır; kilitlenir. Bu durum hummanın ne kadar şiddetli olduğunu gösterir. Şüphesiz o yoğun bir sıcaklığa sahiptir ve maddenin yapışkanlığı çözülmeyi öner. Hastalıkta, her zaman iyi olmadığı belirlenen, çekip yapıştıran ve alışlagelmemiş maddeleri dişlerden temizlemek gerekir. Dişler fırçalanır ve ondaki alışlagelmemiş olan, orada olmaması gereken maddelerden ayrılır; temizlenir. Bazen deliliği hatırlatır şekilde hasta dişlerini gıcırdatır; daha sonra delilik görülür; bundan sonra da hasta harap olur ve ölür. Bu durum çene kaslarının zaafından meydana gelmiş bir durumdur. Onun dişlerini gıcırdatması bu durumda cinnete işaret etmez. Dişlerin yeşil renk kazanması, hastalık için kötü delillerdendir.

Ağız, Dil ve Ağız Sıvısından Elde Edilen Deliller. Dilin bu ve bu gibi hastalıklarda kötü denebilecek kadar karardığı belirlenir. Ağız kurur ve tükürükte kuruluk oluşur. Bunlar kötü işaretlerdir. Eğer öncelikle kuruluk oluşmuş ve daha sonra kararmışsa o öldürücüdür. Özellikle bu durum üçüncü günde görülür.

Bilinmelidir ki, ağzın kokusunun hastalıklarda had derecede yoğunlaşması hastanın helak olacağının delilidir. Şüphesiz o hıtların kötüleştiğine de işaret eder. Dudakların birinin diğerine göre, daha yukarıda oluşu hastalığın kötü belirtilerindendir. Dudakların hummalarda had derecede yarılması, ağızda çok fazla iltihap olduğunun işaretlerindendir. Onların kasılmasının ve soğukluğunun da hastalığın kötü işaretlerindendir. Humma tipi hastalıklarda ağzın sürekli açık kalması kötü delillerdendir; dilin had derecede kuruluğu da iyi olmayan belirtilerindendir. Denir ki, eğer hummada dil üzerinde had derecede kara nohut gibi veya hayvan pisliği parçaları gibi nesneler oluşmuşsa, bu ölümün yakın olduğunu gösterir. Hastanın sıcak şeylere arzusu artar. Dilinde sertlik oluşur. Dilin kuru olması cinnetin delilidir; menenjit ve benzeri hastalıklardan bir oluşmuş olabilir. Bu durum dilin sertliği ile de tamamlanır. Dilin rengi ile fazlalıkların tamamlanmasıyla değişir. Ancak onun asıl sebebi renginin değişmiş olmasıdır. Dilin rengi değişmiş olmamalıdır. Bilinmelidir ki, dilin o şekilde boyanmış gibi olması hâkim hıtlarla bağlantılı değildir; onlarla karıştırılmamalıdır. Bazen buharla oluşana buhranla oluşan ortak olabilir.

Boğaz ve Yemek Borusundan Elde Edilen Deliller: Buhran günlerindeki boğulur gibi olan öksürük hummanın kötü delillerindendir ve tükürüğü köpüksüz olan boğulur gibi olan öksürük, yani boğmaca öksürüğü ondan daha az korkutucudur. Şüphesiz havanın hareketi mevcut değildir, ancak kalbin sıcaklığı abartılıdır; akciğer ve diyaframanın fiilleri azalır; hasta soluk alıp vermede zorlanır; başarılı olamaz solunum hep aynı seviyededir. Bu boğazdaki şiş ve onun yoğunluğundan kaynaklanır. Bu durum çoğunluktadır, muhtemelen çoğunlukla da beyin sebebiyledir. Genel olarak, güçlü hummada yoğun öksürük vardır. Ancak bu durum uzun sürerse ölümcül olabilir. Çünkü kalbin yoğun sıcaklık sebebiyle çok hafif soluk alıp vermesi gerekir. Ancak tıkanıklık olur. Kalpte iltihap oluşmuştur. Çok fazla kötü mizaç vardır. Hayatta kalma pek muhtemel değildir. Boyundaki şiş dolayısıyla solunum engellendiği gibi boyundaki eğrilik de onu destekler. Bu eğrilik omurlarından aşağı doğru inen omurlarda oluşmuştur; omurların seyri bozuktur. Burada yoğun kuruluk vardır. Ancak bu bozukluklardan humma olamaz. Yine eğer şiş genişlemese ancak kötü delilin belirmesiyle, sıkıntı yaratır. Aynı şekilde, eğer su boğazını tıkarsa, o su burundan çıkar. Aynı zamanda eğer her zaman burnunun akmasıyla akıntıyla birlikte bayılması o hastanın durumunun iyi olmadığını delilidir.

Mide ve Mide Ağzından Elde Edilen Deliller: Hıçkırık had derecedeki hastalıklarda kötüdür ve özellikle bu durumu ishal izler. Aynı zamanda midede iltihap, kötü humma ateşiyle birlikte mideye bağlı olarak boğulur gibi olma nefes alamama durumu ortaya çıkar.

Solunum Organlarından Alınan Deliller: Soğuk teneffüs had derecedeki hastalıklarda kötüdür; ağır ölüm işaretlerindendir. Aynı zamanda çeşitli kötülüğe işaret eder; hasta havanın kötü kısmını ayırıp havanın geri kalan kısmını kullanıyor gibidir. Kötü solunum bozukluk, karışıklık oluşturur. Bunlar ölümün hazır olduğunu; ölüme yakın olduğunu gösterir. Kalp karıncıklarında solunum bozukluğundan kaynaklanan zaaf oluşur; hastanın solukları yüzleri aşar.

Bedenin Gevşekliğinden ve Sırtın Sertliği ve Yapısal Bozukluğundan ve Yapısal Zaaftan Elde Edilen Belirtiler: Bedenin gevşekliği ve kötü sırt yapısı ve zaafı, iç organlarında yoğun hıtların artmasını sağlar.

Şüphesiz bütün beden bir bütündür ve şiddeti oluştuğunda çok az zıtlık oluşur. Kastaki güç zaafının ifrat derecede azalması halinde olmasından hastalık oluşmuş olabilir. Bedenin yoğunluğu, ağırlaşması ve bazı hekimlerin zannettiği gibi, ağır veya hafif olması arasındaki fark hastalığa delil olarak kabul edilemez. Çoğunlukla iç organlarının rutubetlerle dolu olması ve bedeninin hafif olması ve çoğunlukla kasların güçlerinin yetersiz olması, bedeninin yağlı olması hastalık delilidir. Muhtemelen diğer deliller başka konularda da ele alındı.⁶⁹

Bir Tarafa (Sırtüstü) Yatmadan Oluşan Belirtiler: Yatakta yan yatma, sırtüstü yatmaya nispetle daha alışılacelmiş bir durumdur. Muhtemelen durumu kötü olarak kabul edilen hasta yavaş yavaş yatağından inerse ve söylenene göre, ondaki bozukluk, yukarıdan sırta doğru iner; sırta yönelir. Burada kol ve bacaklara da bakmak gerekir. Olan dışı sıcaklığın ortaya çıkıp çıkmadığı ve doğal olanın dışında bir durum olup olmadığı kontrol edilmelidir; araştırılmalıdır. Sırt üstü yatmak, göğüs organlarında iltihap olduğunda hastada büyük sıkıntı yaratır. Burada, yapılacak bütün işlemlerde vücut yapısının korunması öncelikli olmalıdır. Çünkü burada öyle olur ki, insan bedeninde ağır sıkıntı oluşturur; hızla beden gevşer. Sağlıklı olduğunda her zaman bir tarafa yatma genel olarak, sıkıntı yaratmaz; sırtüstü yatmanın dışındaki pozisyonlar ağrıya engel olur. Bundan dolayıdır ki, hastalıkta yine bununla birlikte, çok fazla korku yoktur ve sağlıklı haldeki yatışta, alışılacelmiş olanın dışında yatışların hepsi ters etki yaratır ve hastalık süresi uzar. Bunun dışında hastalık had derecede kötü olduğunda sağlıklı şekilde yapılması gereken fonksiyonlarda yapılamaz.

Bilinmelidir ki, sırtüstü yatmaktan kişi hoşlanır. Çünkü bağırsaklarda birçok hılt vardır ve bu durumda onların çözülmesi mümkün olur. Eğer kaslar zayıf düşer veya başka bakımlardan kaslarda zaaf

⁶⁹ TM: Bazı defa vücudun kurumasından ve hıltların şiddet üzere azlığından olur. Bazı defa da kas kuvvetinin aşırı zayıflığından olur ve bu iki sebep arasında olan fark bir insan topluluğunun sezmesi üzere vücudun sertliği ve zayıflığı nedeniyle değildir. Çünkü bazı defa na halak iç organları nem ile dolu olur. Ve çok defa da şişman vücudun kaslarının kuvveti zayıf olur. Belki onları ayıran işaretleri başka yerlerde anılan olur. Bir tarafa yatma durumunda tutulmuş olan kötü işaretler beyanındadır. Yatak üzere yatma durumu karışık olup alışık olduğu üzere olmasa kötü işaret olur.

oluşmuşsa, kişi yan yatmaya ve sırt üstü yatmaya veya başka pozisyonunda yatmayı başaramaz. Muhtemelen iştihasının kesilmesi kötü bir delildir. Çoğunlukla şişler varsa, kişi yan yatamaz; solunumda zorlanır. Solunum organlarındaki bozukluklar ondaki (solunum) zıtlıklardan, karışıklardan, düzensizliklerden anlaşılır. İnsanda daha önce oluşmuş göğüs duvarı üzerindeki delil ciddi değildir. Karın üzerine yatıp uyumak âdeti kötüdür. Şüphesiz o iyi rutubet oluşturur. O eklemlerde 2 misli hızlı harekete sebep olabilir.

Deriden Elde Edilen Belirtiler. Eğer kişinin derisi kuru ise olursa ve bu durum uzarsa ve eski haline dönmezse, bu kötü delildir. Deriden sıcak buharlar çıkar ve bununla birlikte soluk varsa harabiyet de vardır, ancak kalpte çok sıcaklık varsa bu kötü bir işarettir.

Karın ve Etrafındaki Organlardan Elde Edilen Deliller. Had derecedeki hastalıklarda karında şişler olur ve onların pek azı sindirim görevini yapabilir. Özellikle senin sindirebilir diye kabul ettiğin şişlikler bağırsak içinde hareket eder. Bu durum ölümün işaretidir. Şiş içeren bağırsaklarda pek az sindirim yapılabilir. Gevşemiş olan bağırsaklardaki şişler hareketlidir ve bu durum ölüm işaretidir. Eğer bu durumla birlikte kötüleşme belirlenirse hastanın renginde açılma olur. Şişler uzun sürelidir; onlar sarkabilir ve bir tarafı aşağıda diğer tarafı yukarıda olabilir. Bu halde hastanın durumu kötüdür. Aynı zamanda bağırsakların her tarafında şişler oluşabilir. Onlar cerahatlı yaralardır ve aşağı doğru sarkarlar. Elle dokunulduğunda gevşek ve yumuşak yapıları hissedilir yukarı kısımları katıdır, serttir. Eğer karın kısmı açılırsa onların içindeki gaz ve irin çıkar. Aslında karnın içi kurudur. Ancak bağırsaklar onun içindeki bu şişler öldürücüdür; onlar uzayıp sarkar ve maddi ağırlık da oluşturur. Bunlar yukarı doğru da meyledebilir. Eğer yukarı doğru meyletmişse, ağrı oluşturmaz.

Makattan Elde Edilen Deliller. Solunumun kötü delillerinden önce makadın had derecede ateşli olması da kötü delillerdendir.

Penis, Testislerden Elde Edilen Deliller. Testislerin gevşekliği kötü delillerdendir. Onlar hastalık had derecede olduğunda şişer. Onlar kasılır ve peniste de kasılmalar olur. Bunlar ağır, yoğun ölüm işaretleridir veya hastalığın yoğunlaşmasından önce yoğun gece rüyalanmaları ol-

ması da hastalığın uzun süreceğini gösterir. Onlar hastalığın sonunda kızarır.

Uterustan Elde Edilen Deliller. Kadında Uterusta şişler görülebilir. Had derecede yoğun ateşli hastalıklarda şişlerin görülmesi kötü bir işarettir.

Kol ve Bacaklardan Elde Edilen Deliller. Had derecede yoğun ateş yapan hastalıklarda kol ve bacaklarda soğukluk oluşmasından ve onların sabitliği durumundan (geçmemesi durumunda) iyi olmayan belirtilerin görülmesinden hastalığın kronikleştiği belirlenir. Bunlar kesin olarak belirlenemeyebilir. Ancak bunlar had derecede olan hummaların belirtileridir. Görünen sadece yoğun bir sıcaklık olabilir; hasta sıcaklık içinde adeta yüzer. Bu durumda baygınlık yakındır ve gevşeme oluşur. El ve ayaklardaki soğukluk helak eden had derecedeki hummaların delillerindendir. İlk görülen el ve ayak soğumalarından hastalığın helak edici, öldürücü olduğu anlaşılabilir. Aynı zamanda soğuma ısınmazsa ve bunların hepsi, şişten kaynaklanıyorsa ve arazlar karına doğru yöneliyorsa, bunlar kanın tamamen bozulmuş olduğunu gösterir.

El ve ayak parmaklarının rengi açılır; her ikisinin tırnaklarında hastanın helak olduğunun (ölüme yaklaştığının) işaretleri görülür. Onların rengi değişmiştir. El ve ayaklarda kızarıklık vardır ve birden morardığı belirlenir. Onların bu renk değişimleri hastalığın öldürücü olduğunu gösterir. Çünkü ağırlık, solunum gücünün zaafını gösterir ve renk değişimi de yoğun sıcaklığın oluşturduğu zaafa işaret eder. Kırmızılık durumun kötüye gittiğini ve hıltların hâkim olduğunu gösterir. Siyahlık, renk kaybı kırmızılıktan daha iyidir. Bütün bunlarla birlikte sen, birçok iyi alameti de görürsün; hastalığın iyileşmekten uzak olup olmadığını belirleyebilirsin. Hastanın kol ve bacaklarında, derisinde çok fazla sıcaklık (ateş) vardır. Eğer onlarla birlikte karında soğukluk varsa, bu ölüm işaretidir. Bu durumda onlarda, kasılma ve ishal oluşur ve özellikle ishal sonunda ölüm gerçekleşir; bu hal öldürücüdür. Tetanus ve hezeyan (delirium) birlikte görülür. Hummanın şiddeti ölümün de delilidir.

Uyku ve Uyanıklıktan Belirlenen Deliller. Eğer kişi gündüz uyuyor ve gece uyuyamıyorsa, bu kötü bir belirtidir. Eğer gece ve gündüz

uyuyamıyorsa bu durum daha da kötüdür. Şüphesiz onların hepsinin sebebi beyinde olan bir tür bozukluktur. Gündüz uykusunun iyisi günün başındaki uykudur. Bunların hepsi kötü humma nöbetleri sonunda ortaya çıkar. Ancak başlangıçta bundan çoğunlukla pek zarar görülmez. Uykunun başlangıcında zaafı birlikte kötü nabız oluşur. Şüphesiz bu durum güç zaafı dolayısıyla oluşur; beynin rutubetinden kaynaklanmaz. Hastada özellikle akıl karışıklığı vardır. Bazen kol ve bacaklarda kötü bir soğukluk oluşur. Uykuyu izleyen dönemde, hasta fısıltıyla konuşuyorsa bu iyiye işarettir.

Elin Sebep Olduklarından Önce Oluşan Kötü Belirtiler. Yapı tamir edilir. Soluğun kesilmesi veya kötü arazların oluşturduğu sağlıklı olmayı engelleyen bir şeyler her zaman vardır. Bunun sebebi beyne kadar çıkan buharlar olabilir. Bu buharların gözün aköz humoruna kadar inmediği düşünülür; kabul edilir.

Ağrılardan Elde Edilen Deliller. Had dercedeki hummalarda iç organlarında şiddetli, yoğun ağrı olması kötüye işarettir. Şiddetli ateş olduğunu gösterir ve de büyük iltihaplı şiş olduğuna işaret eder. Eğer bazı organlarda şiddetli, yoğun ağrı varsa ve birden tamamen sakinleşiyorsa bu kötüye işarettir.

Ses, Söz ve Sükûttan Elde Edilen Alametler. Ses güçlüyse iyidir; söz düzgünse iyidir ve bunların aksi kötüdür. Sükûnet çok uzun sürüyorsa, çoğu zaman kuruntu veya dil kaslarında gevşeklik ve boğaz kaslarında (hançere) gevşeklik veya kasılma (spazm şeklinde) varsa, sözün başında hayale dalıp gidiyorsa iyi değildir. Eğer buhran sırasında hasta konuşuyorsa, bu iyidir. Genel olarak başlangıçta uzun süren suskunluk uyuşukluğa (durgunluğa), melankoliye işaret eder veya zikrettiğimiz şeyler çoğunlukla uzun süren durgunluk, hezeyan ve akıl karışıklığını gösterir.

Akıldan Elde Edilen Belirtiler. Hasta, akıl karışıklığında hareketle birlikte, başını bir yere vurmuş gibi hareket ediyorsa, başında ağırlık varsa ve uyuşukluk gösteriyorsa bu ölüm işaretidir.

Harekelerden Elde Edilen Hastalık Delilleri: Çoğunlukla hareketlerde karışıklık ve huzursuzluk iyi olmayan alametlerdir. Çoğunlukla bu buharın başa doğru çıkmasından kaynaklanır. Hasta yerinden fırlar ve bu hastalığın seyrinde kötü bir işarettir. Öncelikli olarak hastada

uyuşukluk ve akıl karışıklığı oluşmuş olabilir. Hastanın soluk alıp verme güçlüğü vardır. Hastada çıban oluşur. Hastada zatüriye oluşacaktır. Hastanın durumu kötüdür. Çünkü bu durumlar genellikle difteri ve nefes darlığının da göstergesidir. Sonuncuya sebep olmamış olabilir. Eğer organlardaki hareketlerde ağırlık varsa bu kötü bir delildir. Eğer tırnaklar renk değiştirirse, ölüm gerçekleşir. Eğer iyi buhran olmazsa titreme kötü delildir.

Vehimlerden Elde Edilen Arazlar: Eğer ölümden çok korkuluyorsa o da titreme yaratır.

Esname ve Gerilmekten Elde Edilen Hükümler: Gerilmek, söylenmek, esnemek de doğal olarak kasların uyarılmasıyla ortaya çıkıp, ondaki fazlalığı dışarı atmak içindir ve anlamada zaaf ve madde de zorunlu azalma olursa, arazlar da devam eder. Aslında hastalık hakkında teşhis koymak için bunlara ihtiyaç yoktur. Muhtemelen bunların zıddı olanlara gereksinim duyulur. Eğer bu söylenen belirtiler sıcaktan soğuğa geçişte oluyorsa, tabiatın kötü, bozuk olduğu anlaşılır. Aslında bunlar kötü işaretler değildir. Çoğunlukla yenen fazla miktarda yiyeceğin çözülmesini sağlamak veya gücün zaafından dolayı tabiatın takdir ettiği, uygun gördüğü çözülme gösterir.

Rüyalardan Elde Edilen Deliller: Çoğunlukla hasta kişi rüyasında buhrana düştüğünü, kendisinde buhran oluştuğunu görür; terler. O kendisini adeta hamamdaymış zanneder.

Susuzluk ve Arzudan Elde Edilen Deliller: Müzmin kronik hastalıkta arzu, istek kaybolur ve hastalık had derecede olduğunda da arzu yoktur. Ancak bunun olmaması hıltların bozukluğuna işaret eder veya tabiatta nefsanî gücün öldüğünü gösterir. Eğer hummada susuzluk oluşmazsa bu kötü bir işarettir. Özellikle dil kararmışsa, bu kanaat doğrudur.

Sarılık Hastalığından Elde Edilen Hükümler: Sarılık yedinci günden önce ve bozuk bir olgunlaşmadan önce görülürse, bazılarının zannettiğine göre, hasta ishal olup, zararlı maddeleri dışarı atabilirse, toparlanması mümkün olur. Hastanın durumu genellikle zararlı maddeleri dışarı atabilmeleri veya atamama durumları bakımından karşılaştırılmıştır. Genel olarak, sarılık buhranın yedinci gününden önce oluşmuşsa, onun buhranı iyi değildir. Eğer sarılık yedinci günden

sonra görülmüşse ve başka iyi belirtiler de yoksa hastalık iyi değildir. Şüphesiz sarılık yedinci günde veya dokuzuncu günde ya da on birinci günde iyi işaretlerle ortaya çıkar ve bu sürede karaciğer bölgesinde başka bozukluk, harabiyet veya şişler oluşmamışsa, hastanın durumu iyidir. Hastalık tam bir buhran şeklinde oluşur. Şükürler olsun ki, bu durum daha sonra oluşan durumun hafif olacağını gösterir. Onun kötü halinin kötü hale zıt olduğu belirlenir. Onun hali kötü olduğunda sarılıkla birlikte çok miktarda safrada zıtlıklar oluşturur; terslikler ortaya çıkar ve kötü mizaç adeta kabarır ve yakıcı köpük gibi şeyler oluşur. Bu durum da hastada tehlike oluşur. Ancak hastada ishal oluşturmak mantıklıdır veya hastanın terlemesini sağlamak da yararlıdır. Hasta güçlenir ve hasatlık hızla hafifler.

Şişlerden Elde Edilen Deliller: Eğer had derecede olan hummalarda şişler geri gelip, el ve ayaklara geri dönse, o kötüdür ve bu şişler öncekilerden de kötüdür. Daha sonra hummalar bozulmaya sebep olur ve bu durum da kötüdür. Kulak kökündeki şişler ve kötü irinli şişler olgunlaşmamıştır veya kusma sonucunda meydana gelmiştir Bu gibi şeyler sakinleşmez. Onlar eğer pişmemişse, olgunlaşmamışsa, bunlar kusma sonucunda ortaya çıkmamıştır. Güçlü kusmalar kötü işarettir. Bunlar sonucunda hastalıkta sakinleşme olmaz; bu kusmayı daha güçlü olanlar izler. O kötü bir işarettir. Yine bunların olgunlaşma içinde olması gerekmez. Eğer çıban ve diğer pişmemiş hıtlar ortaya çıkarsa, şüphesiz bu durum tabiata uygun değildir, çünkü bunların oluşumu çok fazladır. Şurası kesindir ki, hastalığın sona ermesi demek, görülen şiş ve püstüllerin hepsinin geçmesi zannedilir. Sonra şiddetli ağrı oluşur. O çok kötüdür. Ancak geriye dönüş olur; doğal güçle bu sonuca varılır. Bazen alışlageldiği üzere, ağrı yoğunlaşır. Bu durum insan tabiatında olağandır; rastlanabilir bir durumdur. Ancak bu durum şiddetli, yoğun bir kötülüğe de işaret etmez.

Çıbanlar ve Benzerlerinden Elde Edilen Deliller: Hummalarda sert siyah döküntüler cidden fevkalade kötüdür. Eğer soğuksa çoğunlukla ikinci günde hastalık sahibi ölür. Bedendeki yaraların yeşile, siyaha gök mavisine dönmesi hastalığın hafiflediğini gösterir Eğer el ve ayaklarındaki yaralar üzüm karası rengini alırsa ve kırmızı renge bürünürse, hastada ani ölüm olabilir. Eğer ölüm alameti soğuk ter şeklindeyse, bu

durum hastanın 50 güne kadar olabileceğini gösterir. Hastanın boyun damarlarında kunduz yağı damlası gibi çok fazla sayıda beyaz kabarıklık oluşmuşsa, hasta sıcak şeyler arzuluyorsa bu durumu onun 20 gün içinde öleceğini gösterir. Biz daha önce dilde oluşan öldürücü püstüllerden söz ettik. Denir ki, eğer hummada elin parmakları üzerinde bezelye büyüklüğünde siyah şişler oluşursa ve bunlarla birlikte yoğun ağrı varsa hasta 4 gün içinde ölür. Hastada yoğun ağırlık ve koma hali oluşur. Şüphesiz bununla birlikte, hastanın doğası menenjit oluşumuna doğru gider. Hasta madde atımı yapamaz; madde adeta taşlaşır.

Damarların Genel Durumundan Ele Edilen Deliller: Hippokrates diyor ki, alındaki küçük damarlar, göz kapaklarındaki küçük damarlar ve köprücük kemiğindeki küçük damarlara, hastalık geçerse, o çok kötü olur. Hastanın görünen damarlarının rengi değişir. Tavus kuşu rengi ve mora dönüşür. Daha önce görülmeyen damarların görülür hale gelmesi de kötü özelliklerdendir.

Titremeden Belirlenen Deliller: Çoğunlukla titreme, zor hummalarda hastanın kaybolan gücünün zaafıyla birlikte görülür. Eğer hummada güç sabit olup hummayla birlikte yıkıma uğramamışsa, o humma kötüdür; iyi değildir. Ona bağlı olarak, humma ile birlikte sakinleşmeyen, üstesinden gelinemeyen kusmalar oluşur. Eğer kusma görülmezse, hıltın birden bire aciz kalmasıyla, kötü hıltlar hareketlenir; galip gelir. Bu durum titremeye yol açar. Ancak bir defa daha bu durum oluşursa (ortaya çıkarsa) titreme tekrarlar. Bununla birlikte hastanın iyileşmeye doğru gittiği söylenemez. Titremenin hastanın zaafından mı, yoksa gücün belirleyici doğasından mı veya başka bir sebepten dolayı mı ortaya çıktığı konusunda titremeye bakarak karar verilemez.

Kusmanın Verdiği Deliller: İshalle dışarı atma ve kusma ve benzerleri yararlı olabilir. Maddenin olgunlaşmasından sonra olan ve gerekli olan hıltın dışarı atılmasıdır; kusmanın kolayca yapılması halinde onun (sorunun) hafiflemesi gerekir. Belli başlı belirtilerden olan kusma istenmeyen hıtlı, dışarı atar, yok eder. Bu başlangıçta olur veya ilaç verilerek istenmeyen hıltların dışarı atılması sağlanır. Hastadaki kötü hıltlar, çıplak ciltte çıban oluşturur veya kan kararır veya hılt kötüleşir veya hılt atılır. Aynı zamanda kusma vardır. Eğer kusma kısa sürerse daha sonra hastaya yardımcı olmak gerekir. Eğer çok fazla kusma

olursa ve Olgunlaşma olmazsa bu durumda sarılık ona yararlı olabilir. Eğer kusma biraz zayıfsa ondan dolayı ter veya burun kanaması veya tabiatın tahrik edildiği ve kusma gücünün olmadığı anlaşılır. Şüphesiz ölüme işaret eden başka deliller de vardır. Eğer o deliller kötü değilse, bu hal hastalığın uzayacağını gösterir.

Terlemenin Hükümleri: Had derecede olan müzmin balgamlı hastalıklarda, eğer buhran sahiplerinin iç organlarında tehlikeli şişler yoksa terleme buhran için iyidir.

Çok Terleme: Eğer damarlarda çok fazla madde varsa, çok terlenir veya def etme gücü kuvvetli ise veya maddenin inceliği nedeniyle veya yollar ve kanallar nedeniyle terleme çok olur. Eğer ter artışı olmuşsa bu kanallardaki genişlemekten kaynaklanabilir. Terin azalmasının sebebi bunun zıddı sebeplerdendir. Eğer mevcut ter silinse bile terin oluşumu durdurulamaz.

Terleme ve Zıddı Durumlardan Sorumlu Çeşitli Organlar: Terleme oluşturan çoğu organların içlerinde hastalık için faal madde (hastalık oluşturabilen madde) içerirler. Ter oluşturmayan organların içinde madde de yoktur ve onların galip olduğu yerlerde gözenekler dardır. Bundan dolayıdır ki terleme az görülür. Şüphesiz yan tarafına yatan hastada çoğunlukla terleme az olur. Çünkü o boşlukların kanallarını sıkıştırır; onlara baskı yapar; rutubet o kanallara akamaz ve oradan dışarı atılamaz. Terleme arka üstü yatanlarda çok görülür; örneğin sırtının üstünde yatanlarda olduğu gibi. Ayaktayken olan terleme, göğüste çok olur. Vücudun üst tarafında görülen ter alt tarafındaki terden daha fazladır; özellikle baş kısmında görülen ter de olduğu gibi.

Terleme ve Diğerlerindeki Birbirine Zıt Durumlar: Çoğunlukla uykuda uyanık haldekenden daha çok terlenir. Çünkü çoğunlukla kişideki rutubette yoğun sıcaklık birikmiştir. Çünkü solunum onda (uyanık kişide) daha zordur. Bu karındaki maddeleri harekete geçirir. Hippokrates diyor ki: sebepsiz yere uykuda terleme fazlasıyla bu kişinin uykudan önce, alışageldiğinden çok daha fazla yemek yiyip bedene yüklendiğini gösterir. Eğer o kişi fazla yemek yememişse, bil ki o kişi kusmaya ihtiyaç duyar.

Bundan dolayıdır ki, çok terleme sağlıklı kişide maddenin çokluktan kaynaklanır ve doğa o gazla maddeyi atmak ister. Bunun için

maddenin atılması yakın sebeplerle olur ve o yakın sebep doluluktan ve yemek yendiğinde ortaya çıkar. Bu tip doluluk, örneğin açlık ve perhiz terk edildiğinde de görülür ve ter orada yemeğin oluşturduğu baskıyı atar. Ancak orada bazen oluşan terin sebebi çok daha önce-lerine ait olabilir ve atılamayan kalmış ve bedenden atılması gerekli⁷⁰ bir fazlalık olabilir ve de bunun ancak terle atılması söz konusu ola-bilir. Bazen oradan atılması gereken madde ağır maddelerin baskı-lamalarından dolayı tutulmuş olabilir; sıkıntıya uğrar ve bu durum kişiyi zaafa uğratar; zayıf düşürür.

Bilinmelidir ki, kişinin ısısı yoğunsa, güçlüyse ve şiddetliyse onda-ki maddenin çözülmesi de gizli olur; o kişide ter olmaz Ancak başka sebeplerle terleme olabilir. Tabiatın dışında sıcaklık olursa kişi terler. Çünkü onda ancak doluluk ve çokluk (madde çokluğu) dolayısıyla terleme olur ve bu fazlalık gözeneklerden atılır. Ancak iyi sindirim gücündeki yetersizlikten⁷¹ ve yoğun hareket etmeden de terleme olur.

Terin Azaldığı ve Çoğaldığı Günler: Çoğunlukla had derecedeki hastalıklardan kaynaklanan terleme üçüncü ve beşinci günde artar ve dördüncü günde daha azdır. Muhtemelen denir ki, bu hastalıklar-da dördüncü günde buhran olmaz; görülse bile nadirdir. Bu konuda tecrübe sahiplerinin görüşlerine göre, hastanın yirmi yedinci gün ve otuz birinci ve otuz dördüncü günlerinde terleme az olur.

Terlemeden Çıkarılan Sonuçlar: Terleme kişinin gevşediğini ve de soğuk ya da sıcak mı terlediğini gösterir. Onun rengi saftır veya sa-rıdır veya yeşile çalar. Terleme kişinin yiyeceğinin ona acı mı tatlı mı veya bunların dışında yaptığı etkiyi gösterir. Onun kıvamı ince ve yapışkandır; miktarı çok ya da az olabilir. O hastanın terlemesinden durumu dolayısıyla, hastalığın uzun süreli mi yoksa kısa mı süreceği veya onun hasta organa göre olup olmadığı da anlaşılır. Terleme has-talığın başlangıcını ve sonunu veya ne zaman sona ereceğini gösterir. O aynı zamanda hastalığın prognozunu da (akıbetini) verir. Korkulu bir son veya eziyet ve titreme ve ürperme olup olmayacağını da gös-terir.

⁷⁰ TM: Onda kan toplanması olur.

⁷¹ TM: kan toplanması ve çokluk.

Terleme Yerinden Elde Edilen Deliller. Soğuk terleme sıcak humalarda görülür ve cidden kötü bir işarettir. Özellikle başta, boyunda terleme görülür ve hasta baygınlık geçirir. Eğer ter soğuk değilse, bile özellikleri soğuk ter özelliği gösteriyorsa, o ter daha kötüdür; soğuk ter olmayıp yarattığı sonuçlar bakımından soğuk ter gibidir. Çünkü o baygınlık oluşacağının işaretidir. Bayılma ateşin çok yükselmesiyle oluşur. Bu durumda ölüm yakındır. Eğer ter soğuk değilse, yüksek ateş düşer; o rutubetle karışmamıştır. Muhtemelen onda abartılı bir şekilde çözülme olur. O acayip sıcaklıktan dolayı, adeta buharlaşma şeklinde oluşur; sonra o garip sıcaklık kaybolur ve vücutta soğuma oluşur.

Terlemenin kesilmesi kötüdür. Çok terleme uzun süren hastalıklarda görülür ve sebebi maddenin çokluğudur. Onun sahibinden (çok terleyen kişi) kan alma doğru olmaz ve ishal onda zaaf oluşturur. Muhtemelen lavman yumuşatır ve ter onun arkasından oluşursa hafif olmalıdır. Bu iyi belirtilerdendir. Eğer lavmanın arkasından yoğun bir terleme oluşursa o kötüye işarettir. Eğer terleme bütün bedende de görülürse kötüdür. Terlemenin kötü hastalıklardan önce görülmesi yaygındır. Çünkü o çoğunlukla maddenin çokluğuna işaret eder. Ancak rutubetli ve yağmurlu havalarda oluyorsa onun daha az kötü olduğu belirlenir.

Çoğunlukla [bulaşıcı] hastalık terleme ile başlar, sonra yüksek ateş oluşur ve onun süresi uzar. Eğer terleme ile birlikte titreme de olursa, muhtemelen o hastalık kötüdür. Orada görülen titreme ve ürperme kötü hıltın yayıldığını gösterir. Bu da terin iyi olmadığının bir göstergesidir. Muhtemelen o kötü hıltlardan meydana gelmiştir. Çünkü terin terkibi, hıltlarla karışmış olan rutubet şeklinde hiddetli, sert, kusurlu bir karışımdır. Çoğu madde kusmada olduğu gibi, terde de çözülmeyle ortaya çıkmıştır.

Eğer güçte, nabızda, alnın terlemesinde biraz zaaf varsa, bunlar kötü alametlerdir. Nabız düşer ve hasta ölür. Uygun olan ter, buhranla birlikte görülen tam bir terlemedir. Bu durumda terleme bütün vücutta görülür. Hasta bu terlemeyle kendini hafiflemiş gibi hisseder; hastada ilkin gevşeme sonra hafifleme olur.

Genel olarak, yüksek sıcaklıkta hastanın terleme durumu, üşümesi, rengi, kokusu, yiyeceği ve beslenmesinde biraz artış veya azalma olması, dışarı çıkış zamanı, ne zaman başlayıp ve sonlandığı veya bittiği ve hummadan

dolayı gücünde zayıflama ve onu izleyen hafifleme ve ağırlaşma durumları araştırılır. Bilinmelidir ki, hastanın teri vücuttaki kalıntı maddelerin mevcudiyetiyle artar. Ondan kolayca kan alınabilir. Bir sakıncası yoktur.

Nabızdan Elde Edilen Deliller: Nabız eğer mitraki (çekiçle vurur gibi), yakıcı, hızla yayılan ve dalgalıysa kötüdür. Hastadan, nabız alınırsa, ara ara yoğun kesintiler ve hareketlerinde zayıflık vardır. Bunlar birbirine zıttır. Sonra bunlar tamir edilmeksizin daha güçlenerek birbirini izler; harabiyet cidden daha kötüye gider. Denir ki, eğer nabız sol taraftaki değişken ve sağ taraftaki ile farklıysa ve bu zaafı birliktelyse, birlikte görülürse, o kötü bir delildir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla insanda doğal nabız herhangi bir hastalık olmaksızın, kötü ise buna dayanarak olarak, bu hastalığın ne olduğu belirlenebilir.

Burun Kanamasının Hükümleri: Menenjit, sıcak karaciğer şişleri epigastrium altındaki sıcak şişler gibi, hastalıkların sebep olduğu buhranların tamamı burun kanaması ile belirlenir. Ancak öncelikli olarak, ilkin şişin olduğu taraftaki burun deliğinden kan gelir; daha sonra diğerinden kan gelir. Aynı şekilde hummalarda yüksek ateş olur. Her şeyden önce görülür. Ancak zatüriyede onunla birlikte buhran olmaz. Zatülcenpte vasat bir buhran oluşur ve gün aşırı buhran görülür. Çoğunlukla burada burun kanamsı yararlıdır. Genellikle buhran tek günlerde olur. Dendiğine göre, dördüncü günde olmaz. Ancak üçüncü, beşinci, yedinci ve dokuzuncu günde görülür.

Eğer burun kanaması yararlı olursa (iyi ise) Hippokrates'e göre, eğer hasta zayıfsa, hastanın başına sıcak su dökülür ve sıcak bezler (sıcak suyla ıslatılmış bezler) uygulanır. Eğer çok fazla burun kanaması olmasından korkulursa, soğuk suyla engellenir ve ona epigastriumu üzerinden hacamat uygulanır. Hastanın şüpheli tarafından hacamat yapılamaz. Öncelikli olarak, göbek üzerinde olan şişler buhran yaratır ve o da burun kanamasına sebep olur. Balgam ve taşlaşmadan oluşan şiş uzun zamanda onun irinleşmesinin sonucudur. Burun kanamasıyla ve diğerleriyle birlikte buhranlar görülür. Beyindeki soğuk şişlerdeki buhranlarda ve zatüriyedeki buhranlarda burun kanaması olmaz.

Burun Kanamasından Elde Edilen Deliller: Biraz burun kanaması kötüdür. Çoğunlukla kötü burun kanamasında siyah kan çıkar. Yazıldığına göre, kötü burun kanamasında parlak kırmızı kan olur. Dör-

düncü günde olan burun kanamasında zor buhran olduğu belirlenir. Muhtemelen bu (burun kanaması) ifrat derecede olursa iyidir.

Aksırıktan Elde Edilen Deliler. Aksırık hastalığının belirlenmesi açısından iyidir. Pis kokulu hastalıkların varlığını gösterir, ancak öncelikle o nezle veya yapışkan kılların delilidir.

Dışkıdan Çıkarılan Hükümler. Dışkı hakkında *Birinci Kitap*'ta özet olarak söylenmesi gerekenler söylenmiştir. Söylenenlerin abartılmaması gerekir. Buradaki açıklamalara uygun olarak, denilebilir ki, had derecedeki hastalıklarda çok terleme görülür. Burada tam bir buhran olup olmayacağı konusunda anlaşmazlık vardır.

Dışkıdan Elde Edilen Deliller. Hastalıkta olup bitenler sırasında iyi dışkıda ortaya çıkan renklerde ihtilaf vardır; onlardan biri eğer buhranlarda karışıklık varsa, ertesi gününde olgunlaşma onu izler ve bu iyi bir buhran belirtisidir. Daha sonra çeşitli müshiller içildiğinde mevcut bedende iki halde de zıtlık oluştuğuna dair işaretler görülür; ancak bunun dışında, onlar dışkının yandığına, sıvı haline geldiğine ve kötü hıltırlarla karıştığına delildir. Pis kokulu dışkı, erkek çocuk dışkısına benzer ve de doğumda çocuktan atılan kötü maddeye benzer. Safravi dışkı hastalığın başlangıcındadır ve safranin hâkim olduğunu gösterir. O iyi değildir. Ancak bu hal hastalığın inişe geçtiği durumda görülür-se ve bedende düşüş olduğunda ortaya çıkarsa o iyi bir delildir.

Eğer safravi dışkı çok fazla parçalamışsa bu durumda hastalıktan korkulur; bu kötü işarettir. Bu dışkıda karışıklık vardır ve sonradan kötü belirtiler verir ve kişi güçten düşer. Bundan başka onda ölümün korkutucu delilleri görülür. Şüphesiz hummaya ters düşen yağlı yiyeceklerden kaçınmalıdır. Çünkü yenen yağlı yiyecekler temel organlarda sıvı oluşturur ve hasta helak olmasa bile, bu kötü bir delildir. Çünkü bazen yağlı yiyecekler kaslarda erime yapabilir ve onun üzerinde benzeri oluşup, yaralarda sulanma olur ve safra dağılır; bozulma, irinleşme hâkim olur. Bu hummaların had derecesidir. O kahredicidir. Oluşan yaraların etrafında ince bir şeyler olduğu konusunda ve onun (humma) karaciğerde sulu yaralar oluşturduğu konusunda tartışmalar vardır. Hastanın dışkısı yapışkandır ve tuzla dışarı atılır. Bazen tek başına o kötüdür. Bu durumdaki hastanın dışkısında görülen yara kabukları bu hastalığın öldürücü olduğunun delilidir.

Kusmanın Hükümü: Biz yine *Birinci Kitap*'ta kusmadan ve onun gerektiğinden ve verilmesi gerekli şeylerden söz ettik. Burada onlardan tekrar söz ediyoruz. Şüphesiz yukarıda söz konusu edilen şeyler bundan ve diğerlerinden daha ayrıntılıdır; adeta katlanmış. Balgami olan kusma yararlıdır ve kusup çıkarılan safra ondaki yoğun hıltlar dandır ve onun çok fazla yoğunluğu yoktur. Açıklamalara göre, kusma tek başına kötüdür. Safra tek başına yoğun sıcaklığa işaret eder ve sadece balgam soğukluğun yoğunluğunu gösterir.

Kusmadan Elde Edilen Belirtiler: Kusmuk eğer alışlagelen kusmuk rengine zıt ise o beyaz su gibidir ve kötü safir rengindedir; örneğin yeşildir ve pırasa rengindedir, özellikle pis kokuludur ve pancar rengindedir; pembemsi kırmızı ve değişik renktedir. Onun kötüsü göktaşı renginde ve siyahtır; özellikle aniden ürperme olursa, şüphesiz o vakitte öldürücüdür; kişi ölür. Ancak hastada güç oluşursa, bazen 2 güne kadar kusma oluşur. Hastada yenilen şeylerden dolayı renginin solmadığını, değişmediğini görmeyi gerekir. Kusmuk, cidden bütün kötü renklerde olabilir. Kusmak kötüdür ve zikrettiğimiz şekilde oluşan kusma da kötüdür.

İdrardaki Hükümler: *Birinci Kitap*'ta arazlarla ilgili kısımda idrar konusunda bilgi verildi. Biz, bunları ve burada olan diğerlerini tartışırız ve deriz ki, eğer idrarda güçlü olgunlaşma belirtileri görülmezse, helak olunacağını belirleyen güçlü deliller bulunur. Şüphesiz bazen hasta pişmiş ya da pişmemiş, olgunlaşmamış olanı kuvvetle oluşan kusma işlemiyle atarak hastalıktan kurtulur. Bazen uzun sürede veya idrarda iltihap oluşturan buhranla hıltlarda çözülme olur. Özellikle hılt çok kötü olmazsa, ancak hâkim olursa (daha baskın olursa) bu hal hastalığın gücünü gösterir. O güç azsa, delilleri hastalığın uzun süreceğini gösterir. Aynı şekilde eğer idrar sağlıklı halindeki renginde kalırsa, hastalık bütünüyle oluşmuştur. Şüphesiz idrarın rengi hastalığın oluşmasıyla beraber değişmelidir. O zaman, ancak sağlığa kavuşmak söz konusu olan bulaşıcı hastalıklarda tabiaten iyi kıvam, renk ve tortuda (birikimde) olumluluk (iyi olduğu) söz konusu ise de, onun sahibi yine de helak olabilir. Bilinmelidir ki, çoğunlukla hastalıklı idrarın kıvamı, rengi ve benzeri özellikleri öncelikli olarak kötüdür ve idrar yollarında da bozukluk vardır. Özellikle karaciğer sebebiyle oluşan had derecedeki ve idrarın yollarındaki hastalıklarda bu durum söz konusudur.

İdrarın Azlığı ve Çokluğundan Elde Edilen Deliller. Eğer idrar bir defa az ve bir defa çok atılırsa ve bir defasında da hapsolmuş olsa, bu had derecede hummanın kötü belirtilerindendir ve tabiat ve hastalık arasında yoğun bir mücadele olduğuna işaret eder. Maddenin yoğunluğu ve olgunlaşmayı kabulünün zorluğuna rağmen, bazen doğa galip gelir; bazen mağlup olur. Şüphesiz oluşan hummalar yoğun, ağır hıltın hediyesidir. Onlar tarafından oluşturulmuştur.

İdrarın İnceliğinden Elde Edilen Deliller. İdrar incedir; diyabet hastalığında olduğu gibi, onunla birlikte susuzluk devam eder; hızla yoğunlaşır ve kolayca atılır. Tortu ve birikim maddenin çıkmasına engel olur. Gücün zaafıyla değişim oluşur ve bunlar kolay atmaya zaafa uğratar. O diyabetten dolayı biraz kötüdür. Had derecede hastalık olduğu günlerde idrarın ince olduğu belirlenirse, bu karışıklığa işaret eder. Şüphesiz hıltlar görülür ve incelmenin devamı hızla ölüme gidildiğine işaret eder. Bunun sebebi maddenin beyin üzerinde yoğunlaşmasıdır; nefesteki kötüleşmedir, zayıflamadır. Yoğunlaşmaya doğru değişim olursa ondan korkmamalıdır. Bazen organlar erir. Eğer idrarın sıvısı, böbreklerde ateşli hastalık oluşumunu artırır, aşağı kısımda şiş olduğuna işaret eder. Yine bundan sonra idrarın renginden idrarın kıvamına bakmalısın. Bilinmelidir ki, idrarın inceliğinden, siyah ve kırmızı adeta birleşmiştir. Onun sebebinin içindeki maddenin renginin açılması veya suyunda etkin olan maddeden hastalığın keyfiyetini ve dolayısıyla kuvvetinin şiddetini ve sebebinin ne olduğunun bilinmesi gerektiğini bilirsin.

Bulanık ve Kıvamı Yoğun Olanlardan Elde Edilen Belirtiler. Genellikle ateşli hastalıkta ince idrar yoğun hale dönüşürse, terle birlikte buhran olması iyi bir belirtidir. Eğer belirtiler iyi değilse, yakıcı şiddetli humma oluşmuştur. Bu yoğun yakıcılık ise kalp veya karaciğerle ilgilidir. Eğer yoğun idrar buhrandan önce saflaşırsa bu iyi bir işaret değildir. Şüphesi bu maddenin tutulduğunu ve tabiatın o maddeyi atmaktan aciz olduğunu gösterin. Bulanık yoğun idrarın içinde tortu gibi bir şey yoktur ve o saf da değildir. O garip yüksek sıcaklıkla hıltların hareketlendiğini, galeyana geldiğini ve yoğun pişip olgunlaşmanın zaafını gösterir. Bundan dolayıdır ki, o kötüdür; kötü durumdadır. İdrar yoğundur ve özellikle hastalığın dördüncü gününde

çoğunlukla humma ortaya çıkar. Özellikle de eğer burun kanaması yakınsa bu durum söz konusudur.

İdrarın Renginden Elde Edilen Deliller: Beyaz idrar had derecedeki hummada olur ve maddenin damarlar ve idrar organlarına doğru meyilli olmadığını gösterir. Bazen madde beyine meyleder ve baş ağrısı ve menenjit oluşturur. Bazen iç organlarına meyleder ve orada şişler meydana getirir. Eğer belirtiler kurtuluşa işaret ediyorsa şüphesiz öncelikli olarak ve çoğunlukla kusmayla hastalık oluşturan hıltların dışarı çıktığını gösterir. Özellikle eğer ishale kusma belirtisi varsa, onun yırtılması (bağırsaklardaki hastalık belirtisi) izler. Eğer had derecedeki hummada idrar beyaz ve ince ise daha sonra beyazlıkla birlikte onda tortu ve yoğunluk oluşur. Bu durum had titreme ve ölüme işaret eder.

Had Derecede Hummada Siyah İdrar ve Renkli İdrarlardan Elde Edilen Deliller: Bilinmelidir ki, had derecede olan hastalıkta siyah idrar kişinin helak olacağı anlamına gelmez. Bu o nefsinin kötü olduğunun alametidir ve hasta da başka kötü belirtilere de sahip olabilir. Eğer kuvvetinin güçlü olduğunu görürsen ve hasta değişik şekilde dışarı atmakta başarılı ise, onun arkasından gevşeme oluşur; kadınlarda olduğu gibi. Eğer dışarı atım menstrual kanamayla olursa, yine hıltlar kötüdür. Ancak bundan dolayı bu kadında daha az tehlikelidir. Çünkü idrar menstrual kanama yoluyla atılan maddeler nevinden maddelerden oluşmuştur.

Bilinmelidir ki, siyah idrara esas itibariyle daha az rastlanır. O çok tehlikelidir ve kötü rutubete işaret eder. Yine, kötü olan bu idrar çok yoğundur. Eğer siyah idrar inceliğe ve latifliğe meyilliyse ve içinde bazı işe yarayan maddeler varsa, had derecede olan hummalarda baş ağrısı hıltların karışmış olduğuna işaret eder. Onun düzelmiş olduğu siyah burun kanamasından anlaşılır. Çünkü madde had derecede galiptir. Bazen yüksek ateşten dolayı o hastalık terle birlikte görülür. Eğer çok ifrat derecede değilse ve çok pis kokulu değilse ve kas tarafına atılırsa, bu terleme, hastada ürperme ve titreme oluşturur.

Eğer idrar içindeki siyah yuvarlak cisimlerden dolayı siyaha yakın bir renkteyse, kokusu yoksa 2 tarafa doğru uzar ve midenin alt tarafında şiş oluşturur. Bu takdirde, hastada ter oluşması ölüme işaret eder. Eğer ürperme uzarsa titremeye işaret eder. Buradaki ter zaaf tan kaynaklanır. İnce, su gibi idrar, eğer siyaha meyilliyse, bu hastalığın uzun

süreceğini gösterir. İnce, hoş kokulu idrar sahiplerinin iştihâ ile yemek yemesi onu ölüme götürür.

İnce, siyah idrar, eğer koyu kırmızıya döner ve yoğunlaşırsa, onun sahibi rahat edemez; bu onun karaciğerinde hastalık olduğunu gösterir. Özellikle sarılıkta böyledir. Çünkü idrar inceden yoğun, ağır hale gelmiş; dönüşmüştür. İdrarın siyahtan koyu kırmızıya dönüşmesi sıcaklığın eksik olduğunu gösterir.⁷² Bu tip idrarı olanlar veya daha sonra idrarında hafiflik oluşarlarda, aynı şekilde, madde de onlara eşlik eder. Çünkü karaciğerin temizlenmesi için ona ihtiyacı vardır; aksi takdirde karaciğer temizlenemez. Tıkanıklık oluşur. Muhtemelen eğer sıcaklık olursa, sen tıkanıklık olduğunu belirlersin. O şiş oluşur. Hoş kokulu siyah idrar, hummalarda oluşup idrar uzun zamanda azar azar atılır. Onunla birlikte baş ve boyunda ağrı olursa yavaş yavaş ilerler. O hastalık kadında daha hafiftir.

Had Derecede Hastalıklarda İdrardaki Kırmızı Renk: Eğer idrar ince ise ve kırmızılıkla birlikte görülürse bu hal buhranlarda iyi belirtidir; aksi durum hastanın hızla ölüme yaklaştığını gösterir. Genel olarak, idrarın kırmızı olması buradaki yoğun iltihap delilidir. İncelik kırmızılıkla birlikte hastada had derecede baş ağrısı olduğunda karışıklık olduğunu gösterir. Kırmızı yoğun idrar, had derecedeki hastalıklarda, eğer yavaş yavaş ve ara ara vücuttan atılırsa ve onun pis bir kokusu varsa, o tehlikelidir. Çünkü o yoğun sıcaklığa işaret eder ve tabiatın aczini ve sıkıntısını gösterir. Ancak eğer kötü akış ve çok miktarda kötü madde atımı varsa bu durum bölünmeye, ayrılmaya işaret eder. Özellikle yakıcı hummalarda kan renginde olan idrar atımı had derecede öldürücüdür. Çünkü had derecede galeyana gelmiş, hareketlenmiş kalp boşluklarındaki şiddetli kansal doluluktan oluşmuştur. Kalp boşluklarındaki doluluktan veya beyne meyleden durgunluktan oluşan doluluktan yanma gibi bir durumun oluşmasından korkulur.

Kırmızı idrar, yorucu, bitkin düşüren hummalarda cidden yoğunlaşır. Sonra çok fazla tortusu olmayan pis bir koku oluşur. Onun oluştuğu baş ağrısı hastalığın uzun süreceğini gösterir. Çünkü madde uyumsuzdur ve bundan dolayı öncelikli olarak, yoğun değildir. Eğer

⁷² TM: Siyah idrar inceliğe eğilimli olup onda tortuya bağlı var olan ve kokusu hadde olsa ve o idrarın olması da ilerlemiş hummalarda olsa baş ağrısı ve karışma işaret eder.

yoğunlaşmazsa hızla çökelmez. Ancak buharlaşır ve bu terle meydana gelir. Çünkü madde damarlara meyleder. Örneğin bu idrar sarılık idrarına benzer. Ancak aralarındaki fark onda renk değişimi olmamasıdır. Genel olarak, idrar kırmızıdır. Kötü kırmızı cevher pis kokuludur ve olgunlaşmamıştır. Eğer bu kırmızı idrar, kırmızı yoğun, pis kokulu, kırmızı cevherden oluşmuşsa bu onun kokulu ve çok kötü olduğunu gösterir ve hastalığın uzun süreceğinin delilidir. Özellikle eğer kırmızılık çok yoğun değilse ve bulanıksa had derecede hummada idrar kestan rengindedir. Eğer beyaza veya siyaha dönüşürse o kötüdür. Çünkü onun beyaza dönüşmesi maddenin başa çıktığını gösterir ve siyah olduğunda hastalığın yoğunlaşıp şiddetlendiğine işaret eder.

İdrardaki Tortulardan Elde Edilen Deliller: İdrarda çeşitli renkte ve miktarda kötü hıltların bulunduğu işaret eden renk ve idrarın yoğunluğu ile ilgili idrarda muhtelif tortular vardır. Onların küçük olanlar hastalığın onda etkin olduğunu gösterir ve tabiatın onu atmadığını, ancak küçük parçalara ayırdığına işaret eder.

Çoğunlukla düzgün etkin olmayanların beyaz oldukları görülür. İdrardaki, çoğu kötü olanlar kırmızıdır. Ancak onlar sakindir, fakat kötü olanların beyaza dönüşmesi kötüdür. O muhtelif ufalanmış parçacıktan idrar meydana gelmiştir. Şüphesiz kıvamı ve rengi iyi olanın atımı kabulü daha kolay olur. Bunun delili çoğu hastalıkta faal olmayan hıltlarla gösterilir. Tortular iyi iseler ve küçük parçacıklardan oluşuyorsa, onlar doğaldır. Şüphesiz onlar işlevseldir. Bu tortu taş cinsinden tozdur; beyazdır. O hava ile karışmıştır. O cidden tabiat dışında kötüdür ve ham tortular da kötüdür.

Çok ince olan az hareketli tortular az miktarda durgun, donmuş tortudan daha iyidir. Hastalığın hızla son bulacağının da delilidir. Ondandır geri kalmayan ince olan tortudur, ancak ağırdır. Muhtemelen o başlangıçtan itibaren mevcuttur ve aslında az olduğu varsayılan pişmiş olan hıltın çokluğunun delilidir. Muhtemelen tortunun az olması veya pişmiş olması, hıltın olgunlaşmış olması gerekir. Ayrıca önce idrar incedir; daha sonra tortu azalır ve ancak bunlar maddenin çok ağır olduğunu ve kötülüğünün delilidir. Bu hastalık öldürücüdür. Aynı zamanda tortunun dışında, yoğun renk açılması iyiye işaret değildir ve olgunlaşmayı da göstermez. Bu durumda yoğun ateş ve aklıktan dolayı elem oluşur.

Şüphesiz aç kişinin idrarı açık renktedir ve içinde az miktarda tortu vardır.

Kırmızı tortu, kanın çokluğuna işaret eder ve pişmenin ertelendiğini gösterir. Onun sahibinde yakıcı, yoğun hummalar (ateş) ve sıkıntı oluşur. Eğer süre 40 güne kadar uzarsa, hastalık süresi de uzar. Ancak 60 güne kadar hastalıkta buhran oluşmaz. Ondaki kırmızı kötü, bozuk madde yukarıya doğru meyleder. Eğer idrarda incelik varsa, bu şüphesiz o kişide akıl karıştıracak kadar had derecede hastalık olduğunun delilidir. Şüphesiz hastanın harap olmasından korkulur. Eğer idrarının kıvamı, yoğunluğa iyi gidiyorsa, onun idrarından tortu alındığında o beyazsa hasta selamete erecek demektir.

Genel olarak, had derecedeki hummalarda oluşan tortu olgunlaştığının delili olmaksızın kesilir ve olgunlaşma organların serbest kaldığına işaret eder. Eğer tortu böbreklerle ilgili değilse ve onlarda pişme olmuşsa, olgunlaşmışsa veya humma yoksa böbreklerin halinden durum anlaşılır. Onun (idrara) hali balık derisine benzer ve bu hal olgunlaşma alameti olmayıp, hummanın had durumundan kaynaklanır; sinirler, kemikler ve damarlarda soyulma söz konusudur. Diğerlerinde ise mesanedeki derinin soyulduğu belirlenir. Onlar (böbrekler) ve mesane arasında farklılaşma oluşur. Şüphesiz bu durum mesaneyle ilgili olarak ortaya çıkar ve mesanedeki sıkıntı bu alametidir. Bununla birlikte olgunlaşma ve yağlaşma da görülür.

İdrarın Dumansızlığından Kıvamı ve Renginden Elde Edilen Delillerin Sebebiyle ve Öncesindeki Mevcut Hallerden Alınan Alametler. İdrarın dumansı olması, onun renginin ve kıvamının, renginin ve kıvamının benzemesidir. Eğer kötü ise şüphesiz, başta delillerden kurtulmayla ilgili olarak, idrarın uygunluğu belirlenirse, onunla birlikte, hoş olmayan bir durum olmaz, ancak tortu vardır. Eğer tortu yağlıysa bu kötüdür. Genç olarak, yağlı tortu gerçekten kötüdür; onun idrarı duman rengindedir; sarıdır ve yeşildir. Eğer yağlı olma arazı varsa o zaman siyah idrar oluşur. Şüphesiz o delil Rufus Ephesus'un da şahitlik ettiği gibi, iyi bir delil değildir. Yağlı idrar hastalığın başlangıcında görülür. Eğer deliller hastanın kötülüğü üzerinde toplanırsa, kötülüğe işaret ediyorsa ve yağlı idrar hastalığın dördüncü gününde ortaya çıkmışsa hasta altıncı gün ölümle karşılaşır.

İdrarın olumlu işaretleri kötü, zararlı olanlarla beraber sık sık değişim gösterirse bu hastalığın ölümcül olduğunu gösterir. Çünkü bu durumda zorlayan arazlarla beklenmedik şekilde gücün düştüğü görülür. Yağlı idrar bazen akıl karışıklığına işaret eder. Çünkü kan kurutuyor gibidir. Çünkü onun içindeki kan had derecedeki hummada görülen donmuş kan gibidir. Eğer onunla birlikte, dil kurumamışsa, bu kötü bir işarettir. Şüphesiz onunla birlikte idrar siyah ve aynı zamanda bozuk ve kötü idrardır. Yoğun, yakıcı, had derecedeki hummada idrarda kan yoksa damarlar ve borularda kan (mesenteric damarlarda?) akışı, yoğun sıcaklıktan dolayı katılıp kalır; adeta donar.

Hastadaki yağlı ve safrayla arkadaşlık eden ince beyaz idrar çok tehlikelidir. Çünkü o tehlikeli, yoğun ve ıstırap veren madde oluşumuna meyillidir. Burada biz, siyah ince idrar konusunda bu kadar konuşmak yeterlidir, diyoruz.

İnce idrar had derecedeki hummalardadır. Başlangıcında idrar kestane rengindedir. Eğer yoğunlaşıp, beyaza meylerse, bundan sonra, eşek idrarı gibi bulanık ve kirli olur; istem dışı idrar atımı olur ve hastada uykusuzluk ve huzursuzluk oluşur. Bütün bunlar vücudun iki yanında titreme oluşturur ve onu ölüm izler. Şüphesiz hâkim belirtiler iyi değildir. Şüphesiz kahverengiye (kestane rengine) dönen idrarda sıcak safravi hıtlar hâkimdir. Hastalığın zorlamasıyla idrar yoğun ve ağırlaşmıştır. Maddenin hallerinden etkilenmiştir. Denir ki, kan renginde olan idrar kötüdür. O kişide siyatik oluşmuştur.

İdrarın Oluşumundan Elde Edilen Kötü Belirtiler

Had derecede sıcak hummada idrar azsa, yara olmaksızın ağrı vardır veya idrar organında şiş vardır ve nabız değişkendir ve zayıftır. Bunlar kötü işaretlerdir. Eğer idrar tutulmasında daima şiddetli baş ağrısı ve çok fazla ter varsa, hasta tetanos olmuştur. Damla damla akan idrarla humma sakinleşiyorsa, burun kanaması olacağını gösterir. Eğer had derecede yakıcı ise beyindeki kötü bir duruma işarettir. Eğer idrarda yapışkanlık varsa, doluluk oluşmuşsa idrar atımında vücutta zaaf vardır. Kişideki güç zaafi ve beyindeki afet nedeniyle oluşan had derecedeki hummalarda (ateşli hastalık) iradesi dışında idrar atar. Had derecede sıcak olan maddenin yukarı çıkmasından ve beyinle organ kaslarının birlikte çalışmamasından dolayı idrar düzgün atılamaz.

İdrardaki Bazı Kötü İşaretler. İdrar sıvısı, siyah, pis kokulu ve yoğunsa kötüdür ve harap edici duman gibi aşağıdan yukarıya doğru çıkar. Yine kötü idrarın rengi et suyu rengindedir ve pis kokuludur; bu da hastalığın ölümcül olduğunu gösterir.

Yüksek Ateşli Olan ve Muhtelif Cinsten Diğer Hastalıklardaki Kötü İşaretlerden Bir araya Getirilmiş Kötü Alametler: Kusma, ağız boşken çiğneme gibi hareketler yapmak, akıl karışıklığı ölümcül işaretlerdendir. Hastanın derisine dokunulduğunda renkte farklılık oluşuyorsa, kustuğunda dışarı atılan şey, çeşitli hıltlarla karışıp bozulmuşsa, bunlar iyi değildir. Vücuttaki organların bu bozulmalara direnç göstermesi gerekir. Aciz olana yer yoktur. Eğer hummada çözümler olanlar bir araya gelirse, üşüme oluşur. Yanma, ateş kaybolur. Susuzluk artarsa, şiddetlenirse, bu hal öldürücü olabilir. Eğer dişlerde de birbirine vurma varsa, akılda karışıklık oluşmuş olabilir ve hasta harabiyete yaklaşmış demektir.

Eğer hastalığın tekrarladığı görülürse, yanmayla birlikte (yüksek ateşle) sevdavi ishal görülür ve gevşeklik ve karında yakıcı sıkıntı, elem oluşur; taşikardi görülür ve hasta bayılır. Bütün bunlar ölüm işaretleridir. Eğer alında ter oluşmuşsa, o soğuk terdir. Hastanın tırnakları sarıdır ve yeşildir. Değişim ve dilde şiş oluşmuşsa, sırtta ve bütün vücutta şiş varsa acayip bir şekilde gelişen bu bozukluklar ölüme yaklaştığını gösterir. Eğer midenin üst tarafında vuruşlar, titreme ve de yüksek ateş birlikte görülürse, sonra bu hareketlerle birlikte hastanın durumu kötüleşir. Çünkü bu durumda yoğun, şişkinlik oluşturan yeller ve vurmalar (basınç?) vardır. Büyük damarın (aorta) nabızı da çok şiddetlidir.

Nabız cidden büyük ve seri halde şiddetli vuruşlar şeklindeyse sahibinde delilik oluşmuş olabilir ve hastalık öyle tamamlanır. Bazen vuruşlarla birlikte çırpıntı olur. Eğer iç organlarına doğru artarsa, muhtemelen bu belirtiler hypocondriumda görülüyor demektir. Bu çırpıntı başkadır. Onunla birlikte şişler oluşur. Ancak cidden kemiklerdeki sıkıntı ifrat halindedir.⁷³ Bu hal 20 gün kadar devam ederse; şiş ve humma sakinleşmezse, şişin patladığına işaret eder. Bazen hastalık, idrarın artmasıyla sakinleşir ve madde etrafa (kol ve bacaklar) dağılır ve özellikle de ayaklara gider.

⁷³ TM: çırpıntı gerçekten etrafıca ele alınmalıdır. Hatta tehlikesi büyük olan çırpıntılar büyük zarar verenlerden olup, diğerlerinden ayrılmalıdır.

Hastalıktan dolayı zaaf oluşması, nefesin değişkenliği ve bayılmayla belirlenir. Ancak kişi ölümden uzak değildir. Onun ömrü 4 saati geçmez. Eğer insanda humma yakıcı ise ondan korkmak gerekir. Ateş birden düşerse, bu arada buhran görülmezse ve kusma olursa veya maddede değişim olursa ve madde bastırılarak su yüzüne çıkmamışsa veya bir yerde, bir ülkeden veya beldeden bir havadan diğerine geçiş olmamışsa, nabız sakinse, hızlı atmıyorsa, kişi rahatsa onun hızla öleceğine hükmedilir.

Eğer insanda humma varsa, biraz titreme oluşmuşsa, onu hıçkırık tutmuşsa, karnında bilinen bir sebep olmaksızın maddeyi tutuyorsa, hasta ölür. Eğer hastalıkla birlikte idrar had derecede ise öncelikle hafifçe kahverengileşir, ancak bu arada onun keskinliği kalır. Onun rengi eşek idrarı gibidir ve hasta iradesi dışı idrar atar. Onunla birlikte hastada uykusuzluk görülür. Huzursuzluk vücudun iki yanına doğru yayılır; sonra ölüm vukuu bulur. Denir ki, eğer idrar beyazsa ve köpük varsa daha sonra burun deliklerinden siyah kan gelir. Bu durum kötüdür; sıkıntılıdır.

Hekimlerden bir grup zikredilen kötü belirtileri ve söylenen zorlukları ve söylenenleri karşılaştırarak şöyle bir sonuç elde etmişlerdir: Eğer insanda boyun damarlarının üzerinde kötü mizaçta su kabağı tohumuna benzer beyaz ve çok miktarda püstül (sivilce) oluşmuşsa hastanın yakıcı nesnelere karşı arzusu varsa onun sonu ölümdür. Denmiştir ki: İnsanın sol şakağında kırmızı sivilceler oluşmuşsa ve yoğun ateş ve gözlerinde şiddetli kaşıntı varsa, o hasta hastalığın dördüncü günü ölür. Yine denmiştir ki: bunlarla birlikte gözün merceğinin altında döküntü varsa hasta 10 gün içinde ölür ve bu hastalık sahibinde tatlıya karşı ilgi ve istek artmıştır.

Denir ki, herhangi bir hastalıkta, arazlar birden yoğunlaşırsa, sonra ona kusma arız olsa, onun arkasından ölüm geleceğinin delilidir. Denir ki, eğer hastada nöbet şeklinde yoğun ateş görülse veya şişler veya yumuşak yaralar belirlense sonra aklı gitse (zihni dengesi kaybol-sa) hasta ölür. Denir ki, eğer insanın yüzünde ve bedeninde şişmanlık oluşup ağrı yoksa ve ondan önce burnunda kaşıntı görülmüşse hasta ikinci veya üçüncü günü ölür. Yine denmiştir ki eğer insanın dizinde yuvarlak yüzük şeklinde çıkıntılar olursa ve bunlar siyah olup etrafı

kırmızı ise hasta birden ölür. Onun ölümü için hasta 50 gün gözlenir. Onun ölümünün işareti soğuk soğuk terlemesidir.

Hastalığın Uzun Süreceğinin Belirtileri: Bilinmelidir ki, uzun süren hastalığın sebebi iç organlarındaki yoğun madde olabilir veya alınan önlemlerin karıştırılması olabilir. Onlardaki mide zaafı da olabilir. Çünkü bu durum mideyle ilgilidir ve pişmedeki yavaşlıktan dolayı ortaya çıkar. Midede kalan bozuk ve kötü maddeden dolayı tortunun atılmasında veya kırmızı tortunun sürekli mevcudiyetinden ortaya çıkar. Yine az beslenme nedeniyle zayıflama hastalığın uzun süreceğini gösterir. Aynı zamanda hastalığın hiddeti nabzın büyük olması, yağlı yüz, midenin üst tarafının⁷⁴ açılması, ancak zayıflama olmaksızın çözülmenin azlığı hastalığın uzun süreceğine işaret eder. Eğer pişip, olgunlaşmadan önce, buhran belirtileri oluşursa, güç düşmesi görülmezse, ölüm işaretleri ortaya çıkmaz, ancak hastalığın uzun süreceği anlaşılır.

Bilinmelidir ki, buhran korkutucu ve genel olsa, herhangi bir yararı ve zararı da olmasa hastalık olduğu gibi kalır; devam eder; uzar. Hastalıkta heyecanlı çarpıntılar varsa, hastalığın uzun süreceği anlaşılır. Özellikle başlangıçta böyleyse ve daha sonra düzelerse ve de çok terleme görülürse, hastalık uzun sürer. Eğer hasta doğal maddenin tahrikiyle biraz kusuyorsa, ancak maddeyi tamamen atamıyorsa, terleme varsa veya burun kanaması veya buna benzer başka iyi veya kötü belirtiler mevcutsa hastalığın uzun süreceği anlaşılır. Eğer kırmızı tortu 40 güne kadar devam ederse, hatta buhran sona ermez, tükenme geri dönerse ve 60 güne kadar da bu hali devam ederse ve de hastada gece rüyalanma olursa hastalığın uzun süreceği anlaşılır.

Eğer hastalığın uzun süreceğinin alametleri, takip eden günlerde görülürse de, onun delilleri daha sonraki delilleri gibi olmayabilir. Eğer belirtiler normal günlerde ve daha sonrasındaki hemen hemen hiç zıt tezahür göstermiyorsa, uyarı hükmünde olanları dikkate alın. Çünkü onu, yani gününü belirlemelisin. O gün onun uyarı verdiği gündür; zikredilen şartların olduğu gündür; hastanın durumu, yaşı, cinsiyeti, mizacı, hareket halinin nasıl olduğu, hararet durumu ve onun adımları, gecikmeleri, vakitleri, özellikle de had derecedeki

⁷⁴ TM: havayla şişmesi.

hummanın son bulma vakitleri, kısalığı, uzunluğu, hareketli mi, sakin mi olduğu, onun gücüne dayanarak belirlenir.

Hastalığın Buhranlarının veya Çözülmesinin Son Bulmasının Belirtileri

Kuvvet güçlüyse, hastalığın had derecede olması nitelik, nicelik, yaş, mizaç, teskin olmaksızın harekete meyilli olan kısım, olgunlaşma ve onun zıddı acilen oluşan alametlerde belirlenir. Şüphesiz hastalık buhranla sarsıntı yaratır ve şüphesiz şeyler ve zıtları ve onların mevcut yavaşlama alametleri vardır. Hastalık böylece uzar; hasta ölebilir veya çözülmesiyle hastalık yok olur; geçer. Ancak ölüm ve hayat için gücün durumundan onun hakkında yorum yapılabilir. Belirtiler fonksiyonlarının her biriyle belirlenir ve kötü nitelikte olduğu tespit edilir.

Hastalığın Tekrarlama Hükümleri

Hastalığın hızla geri dönmesi kötüdür. Bu durum kuvvetin zayıflamasıyla ortaya çıkar. Onun yeri yoktur; bununla birlikte durumu harabiyet şeklindedir. Çünkü tedavide hata tekrarlayabilir. İyi tedbir nefsiyle karşılaştırmakla elde edilen tedavidir; bu tedavi hastalığa uygundur. Burada yanlışlıktan kaynaklanan hususları önlemek için hastaya ısıtan ve iyi iştihayı ve sindirimi oluşturan, örneğin gül suyu, bal gül hapları ve benzerlerinden yapılan ısıtıcı özellik taşıyan ilaçlar içirilir. Buhrandan sonra geri kalan terkip (ilaç), tekrarlayan hastalar için kullanılır. Buna bağlı olarak tedaviye devam edilir. Geri tepen hastalık asıl hastalıktan kötüdür. Çünkü geri tepen hastalığı yok edecek güç hastada olmayabilir.

Geri Tepen Hastalık Belirtileri: Tam olarak buhranla humma teskin edilemez. Onun gününde geri dönmesinden korkulur. Ancak özellikle o buhran olmaksızın hasta sakinleşebilir. Hastalığın geri gelmesi gerekmez. Özellikle buhran ciddi ise veya sarılık veya uyuz ve deride oluşan bütün hastalıkların tekrarlaması gerekmez. Hastalığın geri dönmesi güç zaafi, arzu zaafi, kusma, kötü solunum, sindirim eksikliği, midede yiyeceğin ekşiyip buhar oluşturup bozulması, midenin üst tarafında ve karaciğer ve dalak bölgesindeki şiş, uyku bozukluğu, uzun süreli uykusuzluk, yoğun susuzluk, yüzdeki şiş ve özellikle, onun büyümesi ve de üst gözkapağındaki şiş ve yine özellikle büyük şişler

ve onların kalıcı olması halinde tekrarladığı görülür. Aynı zamanda yüzdeki şiş çözülür. Bu durumda vücudun yiyeceği kabulü iyi değildir ve bitkinlik oluşur, ancak hastalık son bulmaz. Özellikle, eğer bu kötü belirti ortaya çıkarsa veya hastalığın nöbetleri artarsa bu hal ve hastalığın tekrarı söz konusu olur.

Eğer nabızda değişiklik varsa veya hızlıysa, ağrıdan ortaya çıkan buhran ve onun yok oluşu söz konusu ise hastalık geri dönebilir. İdrarın rengi açılıyorsa, sarı veya koyu kırmızıdan veya yeşilden dönüşüp rengini kaybediyorsa veya ilgisiz bir şekilde olgunluğunu kaybediyorsa ve tortusu yoksa hasta idrarına benzemiyorsa, doğal idrar gibiyse, hastalık geri döner. Bazı fazlalıklar hastalığın geri dönmesiyle ilgilidir ve bazıları, örneğin sonbaharda tekrarlar. Şüphesiz ondaki tekrar, geri dönüş çoğunlukla diğer safhalarıyla birlikte oluşur. Hastalığın cinsi tekrarlayan hastalığın delillerinden ortaya çıkar. Örneğin şiş oluşturan hummalarda eğer korkutucu derecede ateş oluşursa ve iç organlarda adeta alevlenme artıp, baş ağrısı, baş dönmesi, böbreklerde, karaciğerde, dalakta şakaklarda ve yumurtalıklarda ağrı oluşursa ve nezle oluşursa; gözde rahatsızlık ve diğer organlarda da bozukluk oluşursa, solunum yolu hastalıkları meydana gelir.

Ölüm Sebepleri:⁷⁵ Ölüm kalp mizacındaki bozukluk sebebiyle olur. Onun gücünün yetersiz olmasından çözülme oluşmuş olabilir. Kalbin mizacındaki bozulma gibi bir sebepten bu yetersizlik ortaya çıkabilir. Ancak elem şiddetlidir ve bilinen durumlardan çok daha fazlası söz konusudur. Ancak buna garip bir keyfiyet denilebilir. Madde nefiste tutulur ve çoğunlukla güçlü bir zehir oluşturup, kalp bu durumdan etkilenir; hasta nefes alamaz ve ölür. Bundan dolayı, hastanın sırt üstü yatmaması gerekir. Boğazda kuruluk olduğunda hastanın öylece terk edilmemesi gerekir.

Humma Olduğunda Ortaya Çıkan Ölümün Sınıflandırılması ve Hastanın Ölüm Keyfiyetinin Alametleri: Humma nöbetinin başlangıcında arız olan şikâyetler veya onların artmasından dolayı ölüm görülebilir. Çoğunlukla karındaki şişlerin ve hummaların fazlalıklarının ortaya çıkmasıyla ve öncelikle kuvvetli bir şekilde tahrik edilmeleriyle doğada oluşan kötü hastalıklar ve mizaçtaki zaafattan dolayı mizaç

⁷⁵ TM: Ölüm iki sebepten biri ile olur. İlki o sebeptir ki onun kalp mizacı kötü olur.

bozukluğunda ortaya çıkar. Genel olarak, boğazlanma veya ateşin üzerine bırakılan çok miktardaki odun gibi olur. Hastalıkta doğanın bozguna uğramasından kaynaklanan humma nöbetleri ölümle son bulabilir. Üçüncü olarak, ölüm iniş halinde görülür. O nadiren ortaya çıkar. Çoğunlukla sağlığın iniş göstermesiyle ortaya çıkar.

Ölüm sebebi bu son durum olduğunda hasta doğal durumdan emin gibidir; sıcaklık yayılır ve farklılaşır ve azalır. Önceki zamanlarda ihtiyaç olanın korunması azalır; ihtiyaç olduğu için tutulanın alıkonması azalır. Bazıları güçte gevşeme olmaksızın inişe geçip, yoğun harareti çözülerek, azar azar ölür. Zannedilir ki, hakikaten o kişinin hastalığı inişe geçmiştir; o kişinin hastalığının geçtiği zannedilir. Onun nabızı değişik şekilde düşer. Aslında o hakikaten güçlüdür ve gevşediği doğru değildir, hakikatte tek düzedir ve çeşitli olduğu doğru değildir. Onda bütünüyle iniş olduğunda ölüm olmaz. Ancak bunun belli bir sebebi olabilir. Hastaya beklemeksizin dışarıdan gelen bir sebepten olabilir. O, zayıftır. Hareket veya ayağa kalkma ve sinirlenme (kızma) gibi hareketler dış etkilerle geldiğinde ölüme sebep olabilir; örneğin daha önceden bunun gibi sebeplerle ölümün oluşması ve hastalığın başlangıcında da ölüm görünmesi gibi. Bunun gibi yapıyı gevşeten ve yapışkanlaştıran terden sonra da ölüm olabilir.

İnsanın deri döküntüsünde (çiçek hastalığında) yapının iniş göstermesinden ve çoğunlukla daha önce görülen soğuktaki eşit miktarda olmayan terden ortaya çıkar ve bazen ter başta, boyunda, onların her birinde sadece başında veya göğsünde yayılmış olur. Eğer derideki kuruluk uzun soluklu olursa, ter dolayısıyla ölüm olmaz. Onun tersine ait özellikler olanda ölüm halinde ter olur. Ancak öldürücü hastalıklarda ekseriyetle (çoğunlukla) iyi huylu hastalıklardaki iyi buhran olur. Örneğin o hastalık eşlerde olduysa (görüldüyse) ölüm eşlerde olur veya fertlerde görülmüşse, ölüm fertlerde olur.

Bilinmelidir ki, yakın ve benzeri şikâyetleri olan hastalar olanlar nöbet bitiminde ölümü çekerler. Onunla birlikte kötü arazlar da mevcuttur. Örneğin akıl karışıklığı gibi, yoğun üzüntü, koma, humma olma ihtimalindeki zaaf gibi, sonra baş ağrısı, humma, gözlerde kararırma, ağızda acı ve iç sıkıntısı gibi arazlar ortaya çıkar. Balgamî unsurlar ilk nöbette ölümü çeker ve ne zaman soğuk uzarsa ve ısınmazsa, nabız

cidden küçükse, hastanın durumu kötüdür ve koma hali ve uyuşukluk yoğunlaşır.

Genel olarak, bütün bunlar hastalığın şiddetlendiği saatte ölümü kendine çeker. Çoğunlukla başlangıçta olur veya yükselme döneminde veya sonunda olur ve hastalığın artma döneminde ölüm oluşur, ancak pek nadir vuku bulur. Eğer vakit vakit bizim zikrettiğimiz ölüm alametleri oluşursa, bunları bulmazsan, korkmalısın. Eğer onların oluştuğunu bulursan onlar ölür. Eğer zikredilen kötü alametlerden bazısı oluşmuşsa, durum sabitlenir. Çoğunlukla kişide nöbet oluştuğunda o kişi yedinci günde ölür veya eğer çiftlerde olursa onun ölümü altıncı günde olur. Ayrıca bunun yanı sıra, hastalık hızla ilerlemiştir.

Bubran Dışında Ölüm Delilleri: Gücün zaafından ve onun hastalık karşısında aciz kalınması hastalıktır. Bu güçten hareket yokluğu ile hastalık görülür. Elbette pişme, olgunlaşma alametleri ertelenir. Öncelikli olarak, bunların hepsi bir araya gelir.

Nekahet Devri Arazlarının Halleri: Eğer nüks kısmında zikrettiklerimiz olursa, nekahet devresinde hastalığın tekrarladığı belirlenir. Tedbir kısmında zikrettiğimiz dolayısıyla, zaaf ve gücün azalmasıyla bu durum belirlenir. Yenenler yararlı olmazsa ve beden gücü geri gelmezse bu durum orta çıkar. Eğer bedenden hıltları atılıp onlardan kurtulmak mümkün olmazsa vücutta irinli yaralar oluşur ve onlar kötü oluşum gösterir. Bazı organlarda bozukluk görülür. Çünkü madde oradan atılamaz. Orada görünen hastalıkların zıddı hastalıklar oluşur. Örneğin dilin ağırlaşmasının belirlenmesi, felçler, soğuk kullunçlar, sekte, sara, yarım baş ağrıları ve buna benzer olanlar gibi. Eğer terkip ve tedbir alınır, hastalık o tedbir ve terkip ölçüsünde olur. Bu hastalarda çok kaşıntı oluşur ve onların kaşıntısı ılık su ile giderilebilir. Onların tüyleri (kılları), beslenme olmadığı için beyazlaşır. Yoğun bir rutubet oluşur, öyle ki bu rutubet kara sevdâyı hâkim kılar, o hastada beyaz tüyler oluşur. Eğer rutubet kurursa beyazlaşmada artar, ağarır. Sonra eğer hastanın durumu düzelirse, sevda kaybolur; hasta şuurunu kazanır. Yine eğer hastaya su verilirse, yine tüylerin bittiği ve kişinin sağlığına kavuştuğu belirlenir.

Nekahet Devri Tedbirleri: Nekahet döneminde hastaya verilen her şeyin hafif olması gerekir. Ona ağır yiyecekler verilmemelidir. Ona

fazla hareket de yaptırılmamalıdır; hamam yaptırılmamalıdır; miza-
ca zarar verecek her şeyden kaçınmalıdır. Hatta yüksek seslerden ve
bunun dışında hastaya zarar verecek şeylerden kaçınmalıdır. Hastaya
mutedil, dengeli perhiz yaptırılmalıdır. Bunlar cidden hastaya yarar-
lıdır. Hastaya yorucu hareketler yaptırılmamalıdır; onu üzmemelidir;
neşelendirmelidir. Hasta kusmakta, özellikle cinsel ilişkiden uzak
durmalıdır. Dengeli olarak şarap içmesi yararlı olabilir; özellikle hoş
kokulu, hafif şarap yararlı olabilir. Öncelikli olarak nekahet dönemi,
buhranı gizleyeceğinden, hastanın rahatlamasına izin vermemelidir;
o aşırılıklardan korunmalı; onu durdurmalıdır. Şüphesiz hasta zaman
zaman hastalığın tekrarlamasına sebep olan kusmaya ihtiyaç duyabi-
lir. Aynı şekilde, onun hafif ishal olması yararlı olabilir. Bu dönemde
safravi tortular veya rengi hıltın rengine meyleden bazı tortular olabi-
lir. Sen bazen onda hastalığı geri getirebilecek arzu ve şehvet oluştu-
ğunu görebilirsin. Ancak bütün buradaki prensiplere, hastalığın geçiş
döneminde uyulursa, hasta güçlenir ve daha sonra hasta kusturulur.

Bazen hastanın kusmaya ihtiyacı olabilir. Bu da hastayı güçlen-
direrek yapılır; zaman zaman hasta müshillerle tedavi edilir. Bunlar
hastayı güçlendiren, onun durumuna uygun ilaçlardır; örneğin erik,
kudret helvası, manna ve benzerleri gibi. Eğer geçiş devresinde hasta
safravi özellik gösteriyorsa, o maddelerin idrarla atılması yararlı olur.
Bu durum hastadan kan alınmasını gerektirir. Ona idrar söktürücüler
uygulanır Bu ilaçlar şarapla karıştırılarak hastaya verilir.

Ancak nekahet dönemindeki hastaların kan atmaya ihtiyacı vardır.
Bazen hastaya sıcak şeyler uygulanır; kandan elde edilen deliller de bunu
gösterir. Eğer hastada yüksek ateş varsa, ona damardan tenkiye yapılma-
lıdır, yani ondan kan alınması gerekir. Sen o hastanın dudaklarında püs-
tüller görürsün. Bazen kötü hummalarda kan alınması gerekli olur. Eğer
kötü, bozuk hıltlar hastanın içinde kaldıysa, kötü kanın dışarı atılması
gerekir. Öncelikle burada iki işlem (kötü kanı atma ve iyi kanı artırma
işlemi) birlikte yapılmalıdır. Bu bir defada yapılmalıdır. Bu dönemde
gündüz uykusu zararlı olabilir, ancak aynı zamanda, rahatlatıcı da olabi-
lir. Bazen humma için de yararlı olabilir. Eğer uygun değilse bile, hum-
ma uykuyu çekebilir ve bu durum hummanın henüz olgunlaşmamış ol-
masından ve yoğun ısıtıcı güçten, yüksek ateşten kaynaklanmış olabilir.

Bundan dolayı nekahet döneminde veya dönemin dışında tedbirli davranmak gerekir. Hastalık için ve onu izleyen günlerde zarar verecek olan şeylere dikkat etmek gerekir.⁷⁶ Sözün kısıası, hastanın sağlıklı günlerinin sayısı onun buhranlı günlerine göre belirlenir. Sonra uygun olan sürede yasaklar (perhiz) kaldırılır. Yasaklama için ilkin yasakların olması gerekir. Humma iyi huylu, tedavi kabul edebilir özellikte olduğunda, onun için tedbire gerek yoktur. Çünkü iyi huylu hummalarda tedbir alındığında durum kötüye dönüşebilir; birkaç gün içinde vücudun rengi değişip, yavaş yavaş gevşeyerek, inceliyor, adeta kurur. Çünkü insan vücudunun gücü sabittir; onun belli bir gücü vardır. Ona arka arkaya etkiler gelir. Eğer hastanın iştihası yoksa, onda doluluk olmamalıdır. Eğer iştihası varsa, onda yağ olmamalıdır. O nefsinin yüklenebileceğinden fazlasını almamalıdır; şişmanlamamalıdır. Hastalık sırasında hastanın bedeninde farklılık ve hıtlarda karışık bir yapı oluşur; vücut çok karmaşık bir yapı kazanır. Kişinin doğası da bununla ilgili olarak değişime uğrar. Kişinin midesinin gücü düşer veya vücudunun gücü ve ısısı çok düşer. Besinleri çözüp sindiremez. Onun doğası besinleri ayırıp sindiremez.

Bunların belirtisi, önceleri hastada yemek yeme isteği olması, ancak daha sonra iştihali halinin kaybolmasıdır. Çünkü bozukluklar ve kötü hıtların oluşturduğu doluluk iştihayı yok eder. Önce yemek yeme isteğinin kaybolup sonra kazanması aslında daha iyidir. Ancak hastanın daima iştihası varsa ve beden gücü değişmiyorsa, iştihasını kaybetmediği sürece sağlığını da kaybetmez; sindirim gücü ve onunla ilgili olanlar zaafa uğrarsa, yavaş yavaş orman tavuğuyla başlayıp, tavuk ve piliçle hasta beslenir, ancak alışlagelmiş olan hale dönülmez. Damarlarda daralma belirlenmişse, hastaya ballı sirke verilir. Bazen bağırsaklardaki zaafıtan dolayı aşınma meydana gelmiş olabilir. Aynı şekilde hastaya bütün ekşi şeyler verilebilir. Ancak dikkat etmek gerekir.

Yapılırken dikkat edilmesi gerekenlerden birisi de hastanın mizacına zıt olan şeyleri vermemektir. Hastayı gözleyerek, onda sıkıntı ya-

⁷⁶ TM: Bütün nekahet günlerinde sakınılan budur ki onun perhizi bütün temiz olmayan şeylerden sakınmak; iki veya üç güne kadar veyahut onlara yakın olan günlerde hastalık durumunda olan perhiz gibi olup karışık ve karışık olmayan perhizlerle perhiz yapılmalıdır. Hastanın alışık olduğu havadan zıddı havaya nakledilmesidir. Çünkü Şeyh beyne's-sihha ve'l-marad vasıtayı inkâr eder.

ratacak olan şeylerden mümkün olduğunca kaçınmak için, hastalığın cinsine göre hareket etmek gerekir; örneğin zatülcenpte olduğu gibi. Onun tedavisinde göğsün katılmasından, sertleşmesinden korkmak gerekir. Hasta hamamda terletilmemelidir. Aksi takdirde, etlerde (kaslarda) gevşeme ve zaaf oluşur. Çok fazla terleme hastada fazlalık olduğunu gösterir. Daha önce zikredildiği gibi, bu hastanın başını tıraş etmek iyi değildir; hasta için zararlıdır.

Uygulanmaması Gereken Beslenme

Kişi kolay sindirilebilen iyi huylu keymusu olan besinlerle beslenmelidir. Açlığa sabretmek ve susamamak gerekir. Bazen hastalığın mizacının aksine (tersine) nasıl meyledeceği yolunda ondan geriye kalan izi (eseri) ve alınacak önlemleri belirlemeye ihtiyaç vardır. Bilinmelidir ki, akıcı taze, sulu yiyecekler hızla besler ve yenen yoğun besin maddeleri ve yağlı maddelerde tersi olur. O yiyecekler ve içecekler daha yavaş sindirilir. Onların üzerine soğuk şeyler yüklememelidir. Eğer o onun içinde dağılmazsa sıcaklık kalır. Muhtemelen onun mutedil oluşuyla önlem alınması gerekir. Rutubetli sıcaklık latif hale gelir; bütün olarak, sindirim vasıtasıyla hızla bu denge sağlanır. Beslenmek için onun besininin miktarı, sindireceği ve parçalayacağı kadar olmalıdır ve derece derece artırılmalıdır. Eğer ağır olan madde uzaklaştırılmışsa ve gaz yoksa, hızla kilo alma ve karında hareket yoksa bu gibi şeylerden o kişi yoksunsa, tamamen doluluk oluşmamışsa ve de yiyeceğin midedeki kalış süresi uzunsa, bazen o yiyecek hamdır; yiyecek pişmemiş olduğu için bu durum ortaya çıkar. Aynı şekilde, içecekleri birden içmemelidir. Bazen onun birden içilmesi tehlike olur.

Ancak yaz akşamlarında veya öğle vaktinde havada denge olduğunda kişi, beslenmelidir. Ancak beslenme, geride zaman olmadığında, acilen uygulanır. Onun beslenmesinde farklı uygulama yapılır; ona tokluğunda daha farklı miktarda yiyecek verilir. Hastaya nekahet döneminde çok soğuk su vermekten kaçınmalıdır. Bazen o bazılarının karnına (bağırsaklarına) adeta yüklenir. Bazen de üşüme yapar; deride kırıksıklık oluşturur. Bildiğin gibi, bundan dolayı ölüm olabilir.

Bilinmelidir ki, arzu nekahet döneminde zaafa uğrar; zayıflar. Öncelikle midedeki hılt zaaf oluşturmayabilir. Çoğunluk nekahet döneminde kişi baygınlık geçirir. Bunun sebebinin karaciğer kaynaklı

olduğu söylenir. Karaciğerin besinleri pek az çekmesinden kaynaklanmış olabilir. Onun renginden ve dışkısının inceliğinden bu hissedilir. Bütün bedendeki hıtlar sebebiyle nekahet döneminde zaaf olduğu söylenir. Beden gücünün zaafından, sıcaklığından veya midenin gücünün zaafından kaynaklanıyor olabilir. Önlemlerle ilgili açıklamalardan öğrenildiği gibi, bu durumların her biri öldürücü olabilir. Mükün olduğunca mevcut tedbirler ve benzerleriyle önlem alınmalıdır.

Bilinmelidir ki, ballı sirke ve ayva nekahet dönemindeki iyi ilaçlardandır; özellikle eğer hastanın midesindeki zaaf dolayısıyla iştihâ azlığı varsa iyidir. Onun (ilacın) mide ağzında yırtık oluşup oluşmadığından emin olması gerekir. Ancak midneyi ısıtıp güçlendiren, örneğin gül hâpı ve benzerlerini vermek yararlıdır. Bazen hastalığın tekrarlanması da midede zaaf oluşturabilir.

Hastalığın Tekrarına Sebep Olan Hareketler

Şüphesiz hastalığın zamanları bilinmelidir ve sıkıntısının arttığı devrelerdeki hareketleri de bilinmelidir. Hastalığın geçtiğini gösteren eksikliklerin oluşması da belirlenmelidir. Hastalıkların hareketleri ve arazları geceleri şiddetlenir. Burada maddenin pışmesi, olgunlaşması ile ilgili her şey konusunda bilgi verildi.⁷⁷

İKİNCİ MAKALE BUHRAN VAKİTLERİ, GÜNLERİ VE DEVİRLERİ

Hastalığın Başlangıcı ve Buhranın İlk Hesaplaması

Bazı insanlar şöyle demiştir: Öncelikle hastalığın buhran günleri hesap edilir ve hastalığın görülmesiyle hastanın iyileşmesi arasındaki zaman hesap edilir. Yine insanlar dediler ki: Muhtemelen nefsin düzenli olduğu vakit belirlenir ve zarar verdiği vakit tespit edilir. Şüphesiz beklenmedik zamanda ortaya çıkan hummalarda bu durum tartışmalı hale gelir.⁷⁸ Ancak aniden oluştuğu kabul edilir. Humma ilk

⁷⁷ TM: Burada buhranla ilgili makale tamamlandı. Allah'a şükür olsun.

⁷⁸ TM: Bilinmelidir ki buhran günlerinin Ayn Güneşe olan yakınlığı ile ilgilidir ve eğer hastalık ilk ayda meydana gelirse görünürdür, ancak daha sonraki günlerde meydana gelirse anlaşılmaz olmakla biz deriz ki, Ayn yakınlığı gibi, diğer yıldızlardan birinin güneşe yakın-

oluştığında gizli değildir. Bu örneğin, iyi doktorlar tarafından ifade edildiği üzere, ilkin başlangıçta beklenmedik şekilde, birden bire ısı artışıyla humma başladığı görülür. Şüphesiz ki insan için bu durumun uykuya doğru olması mümkün değildir veya hamama girince ya da aniden yorgunluktan ölebilir.

Ancak organlardaki fonksiyon aksaması, kırılması, baş ağrısı ve daha sonra anlatıldığı gibi, bunun benzeri durumlarda hummalar oluşur. Şüphesiz onun (organın) fonksiyonlarında zıtlık mevcuttur. Öncelikle başlangıçta humma, onun doğal durumuna göre oluşur. Buna göre, oluşmuş olan (ortaya çıkan) mizahtaki doğal halde ortaya çıkar. Ancak baş ağrısı ve organlarda fonksiyon kırılması, ara ara solunumun kesintiye uğramasıyla ortaya çıkar. Ancak hastalığın başlangıcında dışarı atma (idrar vb.) veya uyku olduğu görüşüne pek itibar edilmez. Bazen hasta soluğunu dışarı atamaz; onda humma oluşmuştur. Kadın çocuk doğurduktan sonra, onda humma meydana gelebilir. Humma çocuk doğmadan önce meydana gelir demek doğru değildir; bu yanlıştır. Bir grup hekim böyle düşünmüşlerdir: Ekseriyetle doğum yapmış olan kadında humma ikinci ya da üçüncü gününde meydana gelir.

Buhranlı Günler ve Devrelerin Sebepleri

Çoğunlukla insanlarda had derecede olan buhranlı hastalıkların olmamasının Ay sebebiyle olduğunu düşünürler. Onun gücü evrenin sıvılarının üzerinde etkin olan bir güçtür ve bu gruptan olanların değişmesinde etkindir; sindirim ve olgunlaşmada tayin edici güçtedir veya maddenin üzerindeki etkin kabiliyetiyle belirleyicidir. Buradaki durum med ve cezir halinden hükmedilir (çıkarılabilir). Çok fazla gözyaşı çok yoğun ay ışığında olur.⁷⁹ Ay ışığı çok olduğunda ağaçların meyveleri hızla olgunlaşır ve balgam unsuru hızlı oluşur. Demişlerdir ki: Bedenin rutubeti Ayın etkisiyle harekete geçer. Ancak bu hallerin birbirine zıt olduğu gibi, Ayın hallerinde de zıtlık vardır. Kişide zıtlıkların ortaya çıkması, yoğunlaşması, şiddetlenmesi, Ayın hallerinde zıtlıkların görülmesiyle birliktedir; ondaki (Ay) hallerin karşılığı, ki-

lığı da hastalığın sonradan kesinleşmesiyle ilgisi vardır.

⁷⁹ TM: beyinler delil ile anlarlar. Çünkü beynin faaliyeti ay ışığında artar.

şide de olur. Bu durum ayın dört haliyle ilgili olarak oluşur. Bu ilkin yarıya daha sonra da o yarılar da ayrılır.

Denir ki ayın devreleri 29 günlük olup, ondan $\frac{1}{3}$ gün eksiktir. Ay bu şekilde hareket ediyorsa, yaklaşık olarak, 2,5 gün ve günün üçte biri kadar bir süre, Ayın söz konusu süresinden çıkarılırsa, yaklaşık 26 gün kalır. 26 gün ikiye bölündüğünde 13 gün olur. Bu da gün olarak aynı zamanda 1 ay gününün yarısı demektir. Bir Ay gününün yarısının yarısı 6,5 saat olur, yani $\frac{1}{4}$ gün olur. Bir Ay gününün en kısa süresi $\frac{1}{8}$ Ay günüdür. İnsanlar bazen bu hesaplamayı başka bir şekilde de yapabilir. Bu süre uzayabilir veya kısalabilir. Onun devrelerinin kısılması veya uzunluğu konusunda anlaşmazlık vardır. Eğer başlama zamanı uzarsa ve madde görünüşte sonuna kadar iyi ise, onun sonu iyi olur. Eğer madde başlangıçta ve daha sonraki hallerinde kötüyse, onun sonunda madde bozulmuştur.

Ancak zamanları açısından hastalıkların buhranlarının zamanı ve hangi ayda oluştukları Güneşe göre, belirlenir. Sonra bu takdir (kararda) ve deneyimde söz konusu hastalığa bağlı olarak şüpheler olabilir. Ancak tabiata bağlı olarak, bu konuda karar verilmelidir; tabibin bulduğuna göre değil, şüphesiz tabip birçok tecrübe yaparak, doğayı tanımalıdır. Hastalık hakkında söylenenleri bulmak değil, bu sanata (tıp) dayanarak, bilgi vermek gerekir. Buhran günleriyle ilgili deneyimlere dayanan sözlerle konuşmak gerekir veya ortaya konan çıkarımlarla muamele etmek gerekir.⁸⁰

Bilinmelidir ki, çoğunlukla hekimlerin kastettiği ve devir diye adlandırdıkları onun cisimlerdeki zaaf oluşmasıyla ortaya çıkış dönemleridir. Bunun anlamı onun zaafının belirlendiği günle, buhranın kalmadığı güne kadarki süre anlamına gelir; örneğin dördüncü ve sekizinci gün gibi. Şüphesiz ilk günden sonlandığı güne kadar buhran

⁸⁰ TM: Günler kendi cinsinden ola, yani kendi buhran günü olduğu gibi iki katı da buhran günü ola. Onun örneği 4 gün ve 7 gün olur, çünkü 3 gün ve bir günün de dörtte biri ve yarım sekizde biri itlak olunur. Ve iki kat arttığında 6 gün ve bir günün de yarısı ve sekizde biri olur ve bazı hastalıklarda dördüncü gün buhran günü olduğu gibi, onun iki katı olan yedinci gün de buhran günü olur ve o dört ve yedinci günlerin her birine birer devir diye adlandırılır ve keza yedi gün altı ve altı gün ve bir günün yarısı ve sekizde birine itlak olunur ve iki kat arttığında on üç gün ve bir günün de dörtte biri olur ve yedinci gün bazı hastalıklarda buhran günleri olduğu gibi on dördüncü gün de buhran günü olur ve yedi günün ve on dört günün her birinin toplamına birer devir itlak olunur.

dolayısıyla zaaf oluşur. Ancak burada buhranın olduğu dördüncü gün ve yedinci gün dikkate alınmıştır.⁸¹

İyi olan aslı [hastalık döneminin] 3 devresi vardır; dördüncü devre kalıcıdır ve yedinci devri tamdır. Ancak onun devri hepsinden daha tamdır. Şüphesiz kırkinci ve altmışıncı; sekseninci günleri; hepsi buhran günleridir. Ancak önce oluşan harabiyet her buhranda kesilme sebebiyle daha az olur.

İyiye doğru giden 3 devre vardır; dördüncü devre tam devredir. Yedinci devre tam devredir, ancak onuncu devre hepsinden daha tamdır. Şüphesiz dördüncü, altıncı ve sekizinci devrelerin hepsi buhran devreleridir. Ancak ilk devrelerde kırılma sebebiyle eksilmeler (noksanlıklar) görülür. Bundan dolayıdır ki üç haftalık olan 20 gün dikkate alınır. Birinci gün ve yirminci gün dikkate alınmaz. İlk dördüncü günde zorunlu kırılmalar olur. Bundan dolayıdır ki yedinci günde buhran oluşmuştur. Çünkü altıncı günde buhran oluşur. Çoğu zamanda yedinci günde olur. Bundan dolayı toparlanmış olur. Dördüncü gün oluşan humma üçüncü günde başlayıp on birinci günde biter. Yedinci günde hastada zorunlu olarak, zaaf oluşur; parçalanır ve ikinci yedi günde parçalar birleşir; değişmesi gerekmez. Hiddetinde de yine değişiklik olması zorunlu değildir veya hastalığın tekrarlaması da gerekli değildir veya hastalığın terkiibinden dolayı müzminleşmesi ve tabiatın onu olgunlaştırıp ortadan kaldırması söz konusu değildir. Hasta birden kurtulursa ve bir defa uygulanırsa da, o az miktarda olur. Genellikle hastalık zikrettiğimiz şekilde seyreder ve onda fazlalık olduğunda ise, buharları eksiktir. Ancak hareket az olduğunda kişi için bu iyi olur; hastanın üstü örtülerek, korunur.

Hippokrates şöyle demiştir: Buhranlı günler tek günlerde veya çift günlerde olabilir. Eğer kişi güçlüyse, buhranlı günler çoğunlukla tek günlerdir. Mesela çiftler 4, 6, 8, 12, 14, 20 ve 24 gibi. Bizim söylediğimiz çiftler oluşum halindeki hastalıkların seyrine de uygundur; tek günler, örneğin 3, 5, 7, 11, 21, 27 ve 31 gibidir. Daha sonra, Galen bu

⁸¹ TM: Dört gün birleşmiş kavuşmuş sayılır ve dört gün üçüncü gün sekizinciden başlayıp on birinci bitmesi ve buhran günü olur. Ayrılmış sayılmakla çünkü yedinci günde düzeltme olmakla dört gün üçüncünün öncesinde dikkate alınıp, dört gün üçüncü on birincinin dörtte biri ve yarım sekizde biri olur.

kısımda Hippokrates'in zikrettiği 18. günü kabul etmez. Hippokrates'in bu söylediklerine itiraz eder. Hippokrates'e göre, buhran günlerini önceden bilmek ve önceden açıklamak mümkündür.

Bilinmelidir ki, o bazen buhran günleri birbirine eklenip, tek bir günmüş gibi olur. Bu durum genellikle yirmi günden uzun süren buhranlarda görülür. Orada hasta maddeyi dışarı atar veya kusar ya da ishalle atar. Bilmelisin ki iyi buhran günlerinde kötü işaretler ortaya çıkarsa, aslında bu buhran da kötüdür. Bu durum genellikle ölüme işaret eder. Mesela bu durum yedinci veya on dördüncü günlere rastlayabilir.

Bazı İyi ve Kötü Buhran Günleri ve Zaafları ve Onların Hastalıklarla Karşılaştırılması

Buhran günlerinden gayet güçlü olanı daimi olarak, mevcut değildir; cidden zayıf olanı vasat olanı da vardır. Biz bunu söyledikten sonra ayrıntılı olarak bilgi vereceğiz: İlk buhran günü dördüncü gündür. Bununla birlikte, çoğunlukla onda buhran çok güçlü değildir. Yedinci günü olanı, diğer buhranlara nispeten daha güçlüdür. Yedinci gün görülen humma uyarıcıdır. Ancak cidden güçlüdür. Bu uyarı dördüncü günde görülen humma nöbeti için de geçerlidir. Yedinci günde görülen hummanın yüksek tabakalara (yukarı tabakalara) etki etmesi söz konusudur ve on birinci günde görülen daha güçlüdür. On dördüncü gün humma çok güçlüdür ve onun gücü on dördüncü güne uygundur. Buhran hükmünde kişinin gücü yeterli değildir; fazlalıklardan kurtulmasıyla kurtuluş olur. Ona uygun olan o gün, yani on dördüncü gün, kişinin güçlü olmasıdır. Yirminci günkü humma yirmi birinci gününkiyle bağlantılıdır. On sekiz günlük humma çok az olur; yirmi bir günlük humma daha da az görülür. On dört günlük humma, ne otuz bir günlük hummadan güç olarak daha zayıftır, ne de otuz altı günlük hummadan daha az güçlüdür. Şüphesiz onun buhran günlerinde güçlü olmasa bile, kırkıncı gün, otuz dördüncü günden daha güçlüdür. Otuz dördüncü gün hummanın gücü iyidir ve otuz birinci gün ise daha da güçlüdür.

Bilinmelidir ki, kişilerdeki nöbetler sıkıntılı şekilde ve had derecede sıkıntılı ise o hızla buhrana dönüşür; kişide buhran meydana gelir. Bundan dolayıdır ki, on birinci günde sıkıntı oluşur nadiren on dördüncü gün beklenir. Şüphesiz çoğunlukla, bu tarihte nöbet oluşur;

çok azı on dördüncü günde biter. Genellikle bu tip hummaların nöbetleri çift günlerde olur. Bunlardan yüksek tabakalarda olanlar (üst tabakalarda) olanlar, örneğin yedi ve on birinci günde olan gibilerinde tehlikeli günler on yedinci ve yirminci gündür. Hastalığın uygun olan devreleri buhran günleriyle belirlenir. Yedi devirli demek, yedi gün hareketli olmak demektir. Bu durum kronikleşmiş olan hummalarda akut seyredenlerdeki gibi, yaşa ve oturulan şehrin durumuna göre değişir; hatta dört günde bir olanla yedi ayda bir olan gibi. Onların çıkışları, genellikle on dört günde bir görülen hummalarla karşılaştırılır. Bizim zikrettiğimiz gibi, oluşum günleri mukayese edildiğinde onların gecikmelerinin ve görüldükleri günlerin aynı olduğu belirlenir.

Buhranlı Günlerinin Ortası

Bu zikrettiğimiz günler buhranın asıl günleridir. Bu buhranlı günlerin sebebi dışarıdan arız olan sebeplerden kaynaklanır veya hastalığın hızlı hareketinden veya zayıf olmasından kaynaklanmış olabilir; şiddetli uykusuzluk görülmesinden; ondan acele edilmesinden veya onun ertelenmesinden de kaynaklanabilir ya da buhran beklediği zaman ve yerde görülmez. Belki güçlü bir sebep oluşmuşsa, sağlıklı bir buhran oluşur; ne gecikir ne de daha önce meydana gelir. Ancak bu durum arıza gösterirse ve güçlü bir şekilde güç sapma gösterirse, humma nöbeti ya ertelenir veya daha önce meydana gelebilir. Eğer buhran zayıf olup zorlanırsa bu da buhranın, nöbetin tam oluşmasını engeller. Bu durumda oluşan buhranın orta günleri sapma gösterir. Bu bakımdan onlar için buhranlı günler denir; örneğin bu günler üçüncü, beşinci, yedinci günlerdir. Örneğin on üçüncü gündür. Üçüncü ve beşinci, yedinci ve on birinci arasında dördüncü ve dokuzuncuyu saklar. Bazen birinci buhran tek başına 2 gün devam eder. Vücudun iki yanında olanın (buhran) tek başına etkisi 2 gün sürer veya o öyle bir buhran olur ki onda olan 2 günde etkin olur. Örneğin on birincinin dokuzuncu gündekini hızlandırması ve dördüncü gün olanın dokuzuncu gündeki buhranla hızlandırılması gibi. Aslında ne kadar çokluk varsa o kadar çok da oluşum vardır.

Ortadaki Günlerde Görülen Buhranın Güçlülüğü ve Zayıflığı

Bilinmelidir ki, buhranlar için dokuzuncu gün kuvvetli bir gündür. Sonra beşinci gün gelir; sonra üçüncü gündür. Dördüncü gün olan

nöbet, aslında onlar arasında kusurlu da değildir. On üçüncü gün buhranının da zaaf yoktur. Ancak sekizinci gün buhranı kendi gününde oluşur, ancak o çok kötüdür. Şüphesiz kötü olmasa bile, ciddi iyi olmayan (hoş olmayan) gizli eksiklikler ve güçlükler yaratır. Onun için de pek az buhran olur ve bunlar kötüdür veya güzel ve hoş değildir. Dolayısıyla yedinci gündekinin zıddıdır. Dördüncü gündeki kötülülük işaretlenir. Kaydedildiğine göre, dördüncü günkü, zorlamayla, iyi oluşa, iyileşmeye işaret eder. Burada düşüp bayılma alametleri de belirlenir. Özellikle kusma görülür; bayılma⁸² olur. Onda güç kaybı vardır; yıldırım çarpmış gibi olur; titreme, nabız damarlarda kaybolur; görülmez; düzenli değildir. Bazen ondaki buhranda kusma eksiktir. Hummayla birlikte sarılık ortaya çıkar. İdrar kötü olup kötü tortular içerir. Bu hasta kurtulabilir. Eğer olması gerekenler olmazsa bu mümkün olur ve hasta kurtulur. Ancak hastalık tekrar edebilirler.

Galen diyor ki buhran yedinci gün adil hükümdar gibidir; altıncı gün zorbaya zulmeder gibidir ve sekizinci gün hüküm olarak atılmaya yakındır.

Buhranda Fazlalık ve Kötü Günlerin Düzeni veya Ortasındaki Günler ve İhtar Eden Günler Hakkında Kısım: Buhranlı günlerin en iyisi yedinci gün ve on dördüncü gündür. O kısımdan sonra dokuzuncu, on yedinci, yirminci ve onlardan daha sonra beşinci, sonra dördüncü ve on sekizinci, sonra üçüncü dür. Bilinmelidir ki daha güçlü olan buhranlı günler buhran öngörülen günlerdir ve öncesinde nöbet öncesi olduğu söylenen günlerdir ve kısacası bu hükümler zayıftır.

Buhranın Birinci ve İkinci Açıklamalarında Kastedilen Varsayılan Günler Hakkında

O birinci, ikinci, on üçüncü, on ikinci, on sekizinci, on beşinci ve bunların hepsidir. Bunların hepsi buhran günleri hakkında şaşırtıcıdır.

Hummayla İşaret Eden Günler Hakkında Kısım

Maddenin değiştiğinin delillerinin eserleri ortaya çıkması hummalı günlere işaret eder veya güçle ve hastalıkla tek başına mücadele edildiğini gösterir. Başlangıçta tabiat ve hastalık arasındaki akışta hafif bir zıtlık (ayak direme) vardır. Ancak öncelikli olarak bu durum ol-

⁸² TM: sekte.

gunlaşma ve olgunlaşmanın tersinin delilleri gibidir. Ancak pişmenin, olgunlaşmanın delilleri onun ilkin beyazımsı kırmızı veya beyaza meyilli, olmasıdır. Yine bilinen, onların pişmemiş, olgunlaşmamış olduğudur. İkincisi arzudaki istek veya ondaki düşüştür ve hareketten korkma veya onun çok olmasıdır. Ancak üçüncüsü baş ağrısı ve üzüntü, nefes darlığı, titreme, genel olmayan terleme, tam olmayan kusma vardır. Eğer bütün bunlar bilinen günlerde görülürse, bu hastalığın dört günde bir gelen humma nöbeti olduğu belirlenir. Ancak yedinci günde onun belirtileri kötüleşir ve özellikle, onu yüksek ateş izler. Bu durum yedinci günde ortaya çıkar, ancak yedinci günde azdır. Ancak o çoğunlukla gün aşırı görülen nöbete ait bir işarettir. O sekizinci ve yedinci günlerde görülür. Ancak çoğunlukla on birinci güne kadar devam eder. On birinci gün on dördüncü gün gibidir ve on dördüncü gün on yedinci gün gibidir veya on sekizinci gün gibidir veya yirminci gün veya yirmi birinci gün gibidir. Yirmi birinci ve yirmi ikinci günler kırkıncı günle aynı arazları gösterir. Hummanın ortası üçüncü günse, o beş gün süren humma nöbetidir. Hummalarda sekizinci gün ve beşinci günden dokuzuncu güne kadar olan nöbet kötüdür. Eğer gerçekten nöbet kötüyse, o sekizinci gündür.

Bilinmelidir ki, buhrandan önceki ve sonraki günlerdeki sapmalar zikredilen sebepler dolayısıyla oluşabileceğine dair işaret vardır. Bilinmelidir ki, eğer ne zaman humma nöbeti işaretleri ikinci gün görülürse, onun hızlı hareket eden hastalık cinsinden olduğu anlaşılır ve ona tedavi için ilaç ve diğer önlemler uygulanır. Buradaki işaret eden günlerin işaretine göre, acele edilmesi gerektiği veya bunun dışında yapılması gereken diğer hususlar belirlenir.

Şekillerine Göre Buhran Günlerinin Tarifi

Hastalığın birçok arazi (belirtisi) dolayısıyla buhran günlerini belirlemek gerekir. Şüphesiz eğer buhran yakınsa, onun önlemini almak gerekir. Eğer daha sonra, bekleniyorsa, önlemi de daha sonra alınır. Buhran gününde hastanın da özellikle önlem alması gerekir. Elbette tahrik eden ilaçlar kullanılmamalıdır. Bazen tabiat dışarı atarak yardımcı olur. Fazlalıklar ifratı artırır. Bazen tersine hareket etmek gerekebilir. Gerektiği şekilde hareket etmek yeterli olacaktır. Bu durumda kusup dışarı atmak gerekmez.

Buhran günlerinin tarifi de gerekir ve bilinen günlerini aykırı işlemlerden oluştuğu görülür. Genellikle husus iki gruba bölünür. Bunlardan biri mutlak hastalık buhranlarındakilerdir; diğeri bütünüyle buhran günlerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bazen buhran 2 ya da 3 gün sürer ve şekillenir. Şüphesiz bu humma buhranı onlarla bağlantılıdır. Ancak buhranın birinci nöbetinin uzun ve kısa oluşunun belirtilerinden hastalığın tabiatları ve gücü belirlenir.

Ancak hastalığın uzunluk ve kısalık alametlerinden hastalığın sona erdiği belirlenir. Örneğin eğer hastalık oluşmuşsa, dördüncü günde bitip bitmeyeceği ve meyli belirlenebilir. Şüphesiz yedinci günde buhran oluşur ve onun kendi kısmında zikredilen hastalığın uzunluğunun alametleri ortaya çıkar; buhranın ne zaman biteceği ve buhransız olarak sağlığa kavuşup kavuşamayacağı anlaşılır. Şüphesiz yedinci ve on dördüncü günler arasında hastalığın bitmesiyle onlardan biri tekrar görülmez. Ancak hastalıkların tabiatından çıkarılan sonuç öncelikli olarak, hastalık tek günde olursa, buhranı da tek günlüktür. Eğer hastalık 2 günlükse, buhran da 2 gün sürer.

Ancak buhran 2 günlük olursa, ikinci günün özelliklerinden hastalık belirlenir. Hastalığın devrelerinden buhran vakitleri süresinden, buhran zamanından günlerin içeriğinden ve yorgunluğundan hastalığın mahiyeti anlaşılır. Ancak devrelerinin kıyaslamasından elde edilen hüküm ve 2 günlük hummanın devrelerin kıyasından elde edilen hüküm, 2 günlük hummanın birinci gününde görülenlerden öğrenilenler gibidir. Birinci günü görülenler, tek günlük humma özelliklerini gösterir. Ancak buhranın zamanına bakmak ve 2 günlük veya daha uzun soluklu olup olmadığını belirlemek gerekir. Eğer o güçlü olup mani olunmazsa, engellenemezse hastalık uzun sürer. Onun gücü ise bu delillerle anlaşılır. Bu kısımda buhranın orta günlerden üçüncü günde oluşması, söylenen şartlarla belirlenebilir.

Ancak günlerin gücünden onun yaradılışından, örneğin yedinci gecede başlayan terden ve sekizinci gün bütün gün hastanın terlememesinden anlaşılır. Şüphesiz buhran yedi gün devam etmiştir; yedi günlüktür. Sekizinci gün devam etmez. Eğer hastalık sekiz günde ortaya çıkarsa ve şayet buna zıt olursa; bu zıtlığı karşı oluş olarak ortaya çıkmışsa, on üçüncü günde terleme başlar. Hastalık düşüş göstermez.

Terleme on dördüncü günde olur ve humma on dördüncü gün son bulur. Şüphesiz buhran on dört güne kadar mevcuttur. Sekizinci ve on üçüncü gün humma nöbeti olanlarda peş peşe 2 gün güç yoksa, bu iyi değildir. Altıncı gün ölüm olması, sekizinci günde olmasından daha iyidir. Onun onuncu gün olması, dokuzuncu gün olmasından daha iyidir.

Ancak bu hükümlerin hepsinden çıkarılan sonuç daha önce on dördüncü günde görülen buhrandaki gibidir. Çünkü o terle ve onunla birlikte sonlanmalarıyla birlikte görülür. Ancak bu duruma korkutan günlerde hükmedilir. Şüphesiz buhranın yedinci günde veya yedi günde olup olmadığına karar verilir veya on bir günde mi olduğuna karar verilir ya da on dört günlük buhran olup olmadığına karar verilir.

Birçok Hastalığın Buhran Günlerinin Oranı Hakkında Açıklama

Şüphesiz biliyoruz ki, had derecedeki hastalıklar cidden yedi günlük buhranlara doğru yönelmek durumundadır ve onlar da on dördüncü gün ve yirminci gün buhranlara doğru seyrederek ve onlar da kırk günlük buhranlara doğru seyrederek ve onlar da on dördüncü gün ve yirminci gün buhranlarına doğru seyrederek ve onlarda kırk günlük buhranlara doğru gider. Sonra bu hastalık buhranları mutlak kronik hastalık buhranları haline gelir. Eğer hareket çiftlerde artarsa bu şüphesiz kötü işarettir ve çoğunlukla altıncı günde öldürücü olur ve dördüncü de korkutucudur. Eğer kişide soğuk ter varsa bu durum oluşabilir; menenjitte de görüldüğü gibi. Şüphesiz onun buharı çoğunlukla onuncu günde artıp şiddetlenir; yoğunlaşır. Sonra üçüncü ve dördüncü günde görülen buhranlarda da aynı durum görülür; sonra yedinci günde görülen buhranda ve sonra söylenildiği üzere, bütün buhranlarda zaman içinde artıp şiddetlenme görülür.

ÜÇÜNCÜ FEN

ŞİŞLER VE PÜSTÜLLER (DÖKÜNTÜLER)

(Bu kısım 3 makaleden meydana gelmiştir.)

Birinci Makale

Sıcak ve Kötü Şişler

Birinci Kitap'ta biz şişler, onların cinsleri ve tedavileri hakkında genel olarak bilgi vermiştik. Burada tekrar o konuya dönmek gerek-

mektedir. Burada söz ettiklerimizi adlandırmak üzere tekrar konuya dönmek ve bu konuda biraz daha bilgi vermek istiyoruz.

Sıcak Şişler ve Püstüller Hakkında Açıklama

Biz diyoruz ki, bütün şişler ve cerahatler çözülmemiş olanları sıcak ve sıcak olmayanlardır. Sıcak şişler kandan oluşur; onlar kendi yolunda akan veya akmayan kandan meydana gelmiştir veya kendi yolunda akan safra ve kendi yolunda akmayan safradan meydana gelmiştir. Kandan meydana geleni, iyi kandandır. Ancak kötü kandan da olabilir. İyi kandan olan yoğun olabilir. O balgamsı etten ve onunla birlikte deriden olabilir ve vurmaya ortaya çıkmış olabilir. Eğer ince flegmonik (balgamsı) madde ise ciltten anlaşılır ve tek başına görülürse o kötüdür ve o vurmaya birlikte veya darbelerle oluşmamıştır.

Ancak kötü, bozuk ve yoğun kandan birçok çeşitli kötü döküntüler, çibanlar meydana gelir. Şüphesiz onun kötülüğü şiddetlidir ve ateşinden (yakıcı olmasından), kızılık meydana gelir; yüksek ateş ve yaralar oluşur. Onun kötülüğünden *nar-ı Farisi* denen zehirli maddeler oluşur ve o, ince bozuk, kötü balgamî maddeye meyillidir. O madde nispeten ince, sıcak ve flegmatiktir (balgamî). Çoğunlukla kötü olanlar kırmızı şişler ve sıcak yangılı yaralar oluşturur.

Ancak safravi olanlar, safra cidden latifse, cildin içinde herhangi bir bozukluk meydana getirmez. O yakıcıdır, kaşıntı ve karıncalanma oluşmasına sebep olur. O kaşıntıyı adeta dolaştırır; kaşıntı hafiftir, ancak onun hareketi az olabilir; o zaman kötüdür. Ancak bu yoğun safradan oluşur ve o daha az korkutucudur; cildi inceltir ve balgamla karışmışsa, ona *cavrisiyye* (darıya benzer) denir. Bu hastalıkta bu az görülür. O gevşeklik oluşturur; deriyi çözüp adeta gevşetir. Eğer madde yoğunsa ve kötüyse, bozuksa, biraz kaşıntı oluşur. Onun yoğunluğu kan kıvamına ulaşırsa ve bozuksa, kötü kızılıklar oluşur. Onda ince bozuk maddeler meydana gelir. Eğer çeşitlilik varsa da, daha sonra bu maddenin kötülüğünden yumuşaklık, incelik oluşur. Ancak tabiat bunları atabilir. Bunlar deri içinde kalmaz; deriye yakın yerde olurlar.

Çoğunlukla şiş madde sıcaksa ve şiş gerçekten büyükse, o şişlerin hepsi öldüren veba şişleridir ve hepsi *terakiye* (şiş kabarcıklar) diye bilinen yapıdadır. Bu grupta fiiller kötüdür ve vebanın görüldüğü senelerde artar. Onlar sıcak şişlerdir; onlar yumuşayıp belli bir süre içinde yok

olmazlar. Muhtemelen onlar organları bozarlar. Onlar daima büyük şişler olmayıp, çok fazla maddeden oluşmamıştır. Muhtemelen onların maddesi kötüdür. Bilinmelidir ki, basit şişler az olur; tek tek şişler azdır. Genellikle şişler birbiriyle birleşirler. Bilmelidir ki, görünüşte vuruşu (nabız gibi atma) olmayan şişlerde, irinlenme olmaz. Ancak derinde olanda ateş vardır; bizim sana söylediğimiz gibi.

Balgamî Şişler

Sen balgamî olan şişleri bilirsin; sıcak iltihaptan arazlarını, hacminin artışı ve süresinin uzadığını, kendini koruduğunu ve vuruşlarının derinde olduğunu; derine dalmış olduğunu bilirsin. Onlar arterlerle yakındır ve sinirlere doğru seyreder ve o sebeple de hissedilir. Şişler aralarından anlaşıldığına göre, iç organlarında olmaz. Kısacası onlar çoğunlukla büyük arterdedir; ağrısı çok yoğundur ve çözülüp erimeleleri veya ağırları seri şekilde oluşur. Balgamî olan şişlerde organın içinde nasıl olursa olsun, ağrı hissedilir. Gizli küçük organların damarları içinde onların nasıl oluştuğunu belirlemek gerekir.

Bilinmelisin ki, *flegmoni* adı Yunanca iltihaplı olan her şeye verilen genel bir addır. Daha sonra denmiştir ki, bütün sıcak şişler flegmoniktir; sonra denir ki, zikredilen sıfatları taşıyan sıcak şişler flegmoniktir. Onlar kanın yanmasından, çok ısınmasından oluşmuş olup iltihaptan yoksun değildir. Onların yolları (kanalları) tıkanmıştır; flegmonik olanın, yazıldığına göre, basit olanı azdır ve çoğunlukla kırmızı veya serttir veya şiştir. Bunun sebepleri geçmişte bedendeki doluluk, hıtlar içeren damarları (venler) ve mümkün olduğu kadar onlarda zaaf olmasıdır. Onlardaki doluluk ve damarlardaki hıtlar nedeniyle, bu durumda, hastalığın başlangıcındaki bozukluktan, kesintilerden veya kırılıp bozulma veya yeniden hareketlenme ya da organlarda çok fazla yara oluşmasından maddede zaaf oluşur. Bazen bu hıtlar maddelere doğru meyleder ve onlarda zaaf oluşturacak şekilde hapsolür; yaralarda görüldüğü gibi.

Bilinen Kaşıntılar: Boş olan yerlerde şişler meydana gelmesi gibi, onun hacmin artmasıyla, uzamasıyla ve iltihap toplayarak sonlanmasıyla da şişler ortaya çıkar. Madde orada toplanır ve orada gevşek şekilde birikimi ile şiş tamamlanmış olur. O kötüdür ve onun toplanması uzun sürmez. O organı bozulmaya ve ölüme sürükler. Çoğunlukla

bu büyük şişlerde olağandır. Çoğunlukla küçük şişler organın kokuşmasına sebep olan kötü maddeden meydana gelmiştir. Sen hastalıkla ilgili olarak, onun nerede olduğunu gösteren nabız gibi vurmalarla şişin nerede olduğunu anlarsın. Yine bilirsin ki onların vuruşları, sıcaklığı ve güçlü oluşlarını da anlarsın. Yine bilirsin ki zorla olgunlaşma ve kokuşma ve de yoğun şekilde sürenin uzaması kokuşmaya sebep olur. Bilinir ki, döküntüler kötü karakterde iltihaplı şişlere dönüşür. Derinde şişleri olan kişi hindiba suyu ve itüzümü suyuyla Çin tarçını kabuklarını içmelidir.

Balgamsı Şişlerin Tedavisi: Eğer flegmoni mizacındaysa şiş, harap edici olduğundan dolayı çözülmez. Ancak tesadüfen harap eden sebep oluşur ve onun sonucu vücuttan onun eseri (izleri) temizlenir veya doluluktan ve şiş oluşumların oluşmasını sağlayacak olanlardan kaçınmak gerekir. Şişten kurtulmanın tedavisi şiş oluşturacak olan garip maddelerin atılmasıdır. Bu kullanılan maddelerin rahatlatan ve yumuşatan maddeler olması gerekir. Örneğin pişmiş buğday unundan yapılan yakı su veya yağla uygulanır. Bazen bunun şartı şöyledir: doğal yapı yeterlidir ve özellikle şişte çok madde varsa bu uygulama yapılmalıdır.

Ancak eğer vücut şişlerle doluysa, onları (şişler) rahatlatmak, gevşetmek gerekir. Onların içindekilerin çözülmesini sağlayarak onlar dışarı çekilmelidir. Muhtemelen kan alınarak maddenin dışarı atılması gerekebilir. Bazen ona ishal yapan ilaçlar verilmelidir. Şüphesiz bu rahatlatan ilaçlarla yapılabilir ve bedende doluluk oluşturan sebebi tedavi edecek ilaçlar ona göre verilerek şişler bertaraf edilmelidir; içleri boşaltılmalıdır. Başlangıçta bu maddelerin atılmasına çok ihtiyaç olmasa da, vücudun aşağısına gönderilmelidir. Ancak eğer hastalık oluşturan madde hareket etmeyip vücut tarafından tutuluyorsa, o başlangıçta dışarı atılmalıdır ve kan almak suretiyle kusarak ve hastanın ihtiyacı olduğu kadar ishal halinde dışarı atmak gerekir. Ondan, temizlenmek ve bedeni temizlemek gerekir. Ancak hastalık büyükse onun kusması ve maddeyi azaltması gerekir; zıt olanlar dışarı çekilip, onlardan kurtulmalıdır. Eğer bedende çok fazla fazlalık yoksa organlarda zayıflık oluşturur. Bu madde fazlalık değilse, ilaçla gerekli yerlere gönderilir.

Burada bilinen şartları, yaş, kısım, ülke ve diğerlerine göre, ayarlamak gerekir. Bu konuda *Birinci Kitap*'ta verilen şartlara uygun olarak orada verilen yasaklara dikkat edilmek suretiyle hareket edilir. Sonra hastalığı nakleden ilaçlarla birlikte rahatlatan rutubetlendiren ve tersine hareket sağlayan merhemlerin uygulanmasına geçilir. Yavaş yavaş merhemlerin uygulaması daha yoğunlaştırılır. Bunun yanı sıra, tedavi durdurulur. Sonra tedavi belli bir boyut kazanır ve rahatlama hâkim olur ve vücudun kendi harcamaları, ilaçla yapılan korumalar ve onun kendisini korumaları hâkim olur. İltihaplanmış uçuklar ve püstüller kurutulur.

Ancak rahatlatan merhemler, gözenekleri genişletir ve ağrıyı sakinleştirir ve kurutucudur; hastalık oluşturacak şeylerin tutulmasını engeller; ancak tamamen geçirmez. Eğer onu çözecek keskin maddeler verilirse onlar çözülebilir. Madde tutulduğunda şiddetli ağrıların geri döndüğü görülür ve organ adeta iki büklüm olur ve madde baş organlarına yönelir. Katı şişler oluşur ve organ yeşil ve siyaha dönüşür. Özellikle son işlem olarak, hasta ilaçla tedavi edilerek, son verilir.

Bilinmelidir ki, yoğun ağrı olduğunda yönlendiren ilaçlar dışında rahatlatan ilaçlar hastaya verilir. Bazen onlarla birlikte, rahatlatmaya engel olmayan soğutan ilaçlar da kullanılır. Ancak bozuk madde baş organlarına doğru yönelirse, her gün hasta kusturulur. Eğer onlar bir yolla yukarıya çıkarsa, dışarı atmak ve onların gelmesi muhtemel organları boşaltmak gerekir. Şüphesiz sen o kötü maddeyi bu yolla atamazsan, orada lavman yapman gerekir.

Eğer o zararlı maddenin katılaşmasından korkulursa, hastaya onları ısıtıp gevşeten ilaçlar ve hastayı güçlendirici maddeler verilmelidir. Ancak ona nispeten orta seviyede sakıncalı olanı, daha önce başka yerlerde zikrettiğimiz öz sularından da ilaç olarak verilebilir. Örneğin eşek baklası suyu, su kabağı, hindiba, çobandeğneği ve özellikle itü-zümü suyu verilir ve toz haline getirilmiş yakılar ve keten tohumu öz suyu da verilir; soğuk suyla batırılmış sünger uygulanır. Bazen soğuk su ve sirke içine konan süngerin uygulanması yeterli olacaktır. Başlangıçta kış kirazı bünyeyi güçlendirmekte yararlı olur. Aynı zamanda nar kabuğu ve saksıgüzeli çiçeği, kavrulmuş buğday cidden iyi gelir; özellikle sirke ve sumakla karıştırılırsa yararlı olur. Yine boy otu da iyi

gelir. Onun sandal, Arap zamkı, gelincik, biber, ban otuyla ve haşhaşla güçlendirilmeye ihtiyacı vardır. Haşhaşın şişlere başlangıçta iyi geldiği bilinir ve onları kurutmak ve kasılıp büzülmelerini sağlamak için saf-ran kullanılır. Başlangıçta süngerli tertip de yararlı olur.

Eğer çok fazla soğuk varsa, bazen o organların bozulmasına sebep olur. Bu üşüten soğukluk şişlerde hapsolmuş hıltların bozulmasına yol açar ve o hıltları içeren şiş yeşil ve siyah renk alır. Bu gibi hallerden korkulur ve oraya arpa unu, gül suyu ile yakı yapılır ve bu terkip rahatlatır. Burada, eğer bir birikme görülürse orası açılmalıdır. Ancak onun da belli şartları vardır. Şişin bütününe ve olgunluğuna bakılarak, o kısımda açma yapılır. Orada açıkça çok fazla birikim görülür. Bazen bu birikim organı öldürmüş olabilir. Burada onda olanı belirlemek ve ondan akanı gözlemek gerekir. Burada orasının (organın) hali ve organın durumu önemlidir. Eğer gerekliyse, o kısım buharlı su ve diğer gevşetici sıvılarla muamele edilir. Rahatlatmak için lapalar uygulanabilir. O kısma cıvalı içeriği olan ve pişirilip olgunlaştırılan merhemler uygulanır.

Bilinmelidir ki, öncelikle güçlü bir tıkanma engelleyici bir hal ve daha sonra güçlü bir çözülme ve çok fazla üşüme varsa bilinen tedavilere dönülmelidir; soğuk sudan kaçınılmalıdır. Aynı zamanda kırmızılık olanlarda hissizleştirme yapmak gerekir ve şiddetli çözülme ağrı oluşmasına sebep olur. Şüphesiz başlangıçta bu konuda önlem almak gerekir. Sıcak su uygulayarak, ağrıyı teskin etmek gerekir. Sakinleştirici merhemler ve yakılar uygulanır. Örneğin şu ilaçlarla bu terkip hazırlanır. Şüphesiz burada uygulanacak yakı güçlü olmalıdır ve oradaki maddeyi boşaltarak oluşumu engellemelidir; örneğin soğuk suyla muamele edilmiş Ermeni kili ile gül yağı karışımı gibi. Gül yağı gülden ve zeytinyağından iyidir. Şüphesiz zeytinyağı suda çözülür veya gülle mercimek pişirilir veya kurşun kiri, gül yağı ile karıştırılır. Şüphesiz eğer hastaya yağlı yemek verilirse ve verilen maddeler kanallardan akmazsa, boru çiçeği verilir. Şüphesiz başlangıçta ve bitiş zamanında sarmaşık, demirdikeni, kereviz, reyhan ve benzerleri uygun olur.

Ağrıyı hafifletmek için çoğunlukla tatlı şarap gülyağı ile karıştırılır. Muhtemelen yoğunlaştırılmış üzüm ekstresi biraz balmumu ile karıştırılıp, sof üzerine konur veya sof üzerine konan çördükotu yazın kışa

göre daha az soğutucudur. Ekşi şaraba veya sirke veya soğuk suyu batırılmış sünger uygulanır. Safran da ağrı kesici olarak kullanılır. Eğer sen şiş oluştuğunu görürsün; soğutmayı bırakıp o şişin oluşması ve irinin toplanmasını sağlayan gerekir.

Ancak şiş oluştuğunda hastaya dereotu, papatya, hatmi, keten tohumu ve benzerleri verilmelidir. Muhtemelen kurutucular dışında, *diyahuliny* ve *basilikun* denen merhemlerden ve oksitli merhemlerden verilir. Bunlar, balgamî maddeden oluşan iltihabi sakinleştirmesinin yanı sıra, sağlık oluşturabilir. Eğer o iltihabı tamamen kurumadığı düşünülüyorsa, onun içerisine ekşi şaraba batırılmış saf yün uygulanır. Çoğunlukla sinirlerden çok etlerin (kaslar) kurutulmaya ihtiyaç vardır. Çünkü sinir kolayca kuruyarak kendi mizacına döner. Eğer elin içinde arterler azsa onun kurutulmaya daha az ihtiyacı vardır. Çoğunlukla pişmeden (olgunlaşmadan) önce ondan kan almaya ihtiyacı olabilir. Çoğunlukla şerefli organlardan daha aşağı organlara şişleri çekmeye gereksinim vardır. Daha sonra bu hastalık tedavi edilir ve açılması gerekli olan sıcak şişler açılır ve onların başının etrafına keten tohumu ile yapılan yakı ve seçkin ilaçlar uygulanır. O bölgeye uygulanacak ilaçlar kuş tüyü ile uygulanır. Çünkü parmakla yaraya dokunmak zarar verebilir.

Kırmızılık ve Grupları

Sen kırmızılığın sebeplerini ve gruplarını *Birinci Kitap*'ta öğrendin. Onlardan balgamî olanlarda kızılık görülür ve onun temizlenmesi gerekir. Kızılık siyaha veya yeşile dönüşebilir. Çoğunlukla kan rengi olur. Genellikle sıkıntı verenlerde olduğu gibi, elle dokunulduğunda oradaki kırmızı maddenin inceliğinden dolayı o kısım beyazlaşır. Sonra hızla eski rengini alır. Aynı zamanda bu kızılık balgamî değildir. O kırmızılığı da safran sarısı görürsün. Burada balgamî kırmızılık görülmez. Hakiki kırmızılık deride görülür; balgamî olan sıkıntılar et içindedir. Hakiki kırmızılık yavaş hareket eder.⁸³ Balgamî olan böyle değildir. Onda oluşan püstüller irinlidir. Bu nedenle onlara *balgamî* denir. Elbette demevi olan kolayca atılamaz. Ancak balgamî olan kaldırılabilir. Söz gelimi safra dolayısıyla kan üstünlüğü varsa, onun

⁸³ TM: Aşağı hareket eder.

savunması görülebilir; ağrı ve yoğun nabız vardır. Ateşi (sıcaklığı) balgamî olan yoğun, şiddetli hummayı kendine çeker.

Çok şiddetli sıcaklık deriyi tahrik eder ve döküntü denen yapıların oluşmasına sebep olur. Bu da balgamî değildir. Balgamî olmaksızın kırmızı ve iltihabî bir durum oluşmaz. Muhtemelen de nadirdir. Balgamî olan uzun sürer ve çoğunlukla görüldüğü gibi uzun sürmesinden dolayı ağrı ve acı oluşturur. Bundan dolayıdır ki ağrı varsa kırmızılık azdır. Genellikle kırmızılık yüzde görülür ve tavşan burnu büyüklüğünden başlayarak şiş büyür; yüzün bütününe yayılır. Eğer kırmızılık derinin altındaki kırıktan kaynaklanıyorsa bu kızılık kötüdür. Bilinmelidir ki, buradaki balgamî kızılık ve kırmızı balgam arasında fark vardır.

Balgamî Kızılığın Tedavisi

Hastalıkta, safra dışarı atımıyla birlikte balgamı da atmak gerekir. Atılamadığında, burada kan almaya ihtiyaç duyulabilir. Şüphesiz gerektiğinde bu durumda kan almak yararlıdır. Eğer madde derilerin arasında ise yararlı olur. Ancak dendiğine göre, bu madde akmalıdır ve akması yararlı olur; bu maddenin dışarı atılmasına da yardımcı olmak gerekir. Bunun için sonra kan alınmalıdır. Bunu, baskın özelliklerden belirleyebiliriz. Daha sonra balgamî olanlar kısmında öğrenilen güçlü soğutucular onun üzerine uygulanır. Soğuk su şişin üzerine dökülür ve bu işlem onun rengi değişene kadar devam ettirilir. Onun renginin değişmesi mümkün olur ve tamamen olmasa da kırmızılığı ortadan kalkar.

Genel olarak, kırmızılıkta soğutmak gerekir ve bu zorunludur. Çünkü onda genellikle iltihaplanma ve iltihabın oluşturduğu ağrı vardır. Balgamî olan şişte madde dışarı atılmalıdır. Çünkü madde yoğun ve âsîdir; onunla baş edilmesi zordur. Ona başlangıçta güçlü tutan maddeler uygulanmalıdır. Bunun için onun üzerine bützen, tutan maddeler uygulanır. Ancak onun soğukluğu, büzme ve tutmasından daha şiddetli olması söz konusu olabilir. Bundan dolayı, bu maddenin içteki organlara ve şerefli organlara yönelmesinden korkulur; onun olduğu organın kararmasından ve renginin değişmesinden ve de kötü yollara sapmasından korkulur. Eğer burada bu tip bir şey ortaya çıkarsa, soğutma ve kasıp büzme oluşturmanın zıddı bir yol izlenir.

Şüphesiz cilt üzerinde kırmızı kaşıntılı yerler varsa, o, mazı şarabı, kirli kurşunun pancar yapraklarıyla kaynatılmasından elde edilen

terkipile tedavi edilir; onu çözecek ilaçlar uygulanır ve soğutmasının yanı sıra, güçlü kurutucu olan ilaçlar uygulanır. Yıkanmamış, ısıtma özelliği olan eski yünden 12,5 dirhem alınıp, yakıldıktan sonra, aynı miktarda yakılmış çam ağacı kömürü alınır ve 15 dirhem balmumu ve 9 dirhem kirli kurşun, eski yıkanmış keçi iç yağı ve 15 dirhem suyla bitotu yağından 1 onz miktarında alınıp, ilaç yapılır. Yine kurşun cürufu, sedef otu suyu, gül yağı ve balmumu ile ilaç yapılır.

Darıya Benzer Sivilce (Döküntü)

Uçuk şeklinde sivilce veya uçuk oluşur ve onlar şiş oluşturur ve hızla yayılır. Bazen yaralar oluşur; bazen de çözülme olur. Şüphesiz sen hepsinin sebebini bilirsin. Sivilcenin rengi sarıya dönüşmüşse ve iltihabı varsa ve yoğunluğu, şiddeti harap edici ise o kötü bir şekilde enine doğru yayılma gösterir. Onda nabız gibi vuruşlar varsa ona *etruhin* (*ateşli*) denir. Kökü incedir; o askıda gibidir. Hepsi de sanki karıncalar ısıyor gibi bir his verir. Genellikle, bütün deri şişleri derinde olan şişler değildir. Onlar karıncalanma oluşturur. Ancak onlar darı gibidir ve bilindiği gibi, yiye aşındıran şişlerdir. Eğer yara oluşursa, kokuşmuş diye bilinen yaralar oluşturur.

Sivilcelerin (Kaşıntılı Şişlerin) Tedavisi

Sivilce ve kaşıntılı uçuklar, eğer başlangıcında değilse, gereği üzere hıtları kusalr; dışarı atarlar. Muhtemelen yaralar, yakınlarındaki yerlerden veya kendi yerinde ortaya çıkar ve onlar cildi yedikten sonra alttaki yapıyı da yerler. Ona peynir suyu ve kısa Mahmudeotu verilse kaşıntı ve döküntü yapan madde ve benzerlerinin atılmasında yararlı olur. Ancak bu tip kaşıntı ve sivilcenin tedavisinde ısıyı artıracak rutubetli şeylerden kaçınmak gerekir. Şüphesiz rutubetlendiren maddeler yaraları yumuşatmazlar. Onları düzeltmek, ıslah etmek için marul, nilüfer ve herdemtaze ve de deniz yosunu, maydanoz ve benzerleri kullanılır. Muhtemelen onda başka bir şey daha kullanılması gerekirse, o itüzümü ve sinir otudur ve özellikle kurutulup un haline getirilerek kullanılır. Bu ilaç söz konusu döküntüleri kurutur. Örneğin hastaya sinir otu, arpa ve mercimek verilir; daha sonra arpadan yemek yapılır ve ona nar kabuğu ilave edilir ve üzüm asmaları dalları da kullanılır. Eğer yaraların dokuyu yemesinden korkuluyorsa, bunlar-

la birlikte balla benzeri, soğutan şeyler alınmalıdır veya sirke, kendir unu ile karıştırılıp verilir; taze sığır pisliği kavrulup, suyla karıştırılarak uygulanır ve sirkeyle koyun pisliği karıştırılıp verilir ve sirkeyle inek bağırsağı karıştırılıp uygulanır.

Eğer dokuda yenme görülürse şarap veya sirkeyle kabız yapan maddeler içeren ilaçlar alınır veya eşek hıyarı, tuz, teke ödü, sedef otu ile boraks ve biber karıştırılır veya boraks, memeden kesilmemiş erkek çocuğu idrarıyla karıştırılarak uygulanır. Galen çocukta yaranın mevcudiyetini kabul edip iğne gibi sivri ucu olan bir kuş tüyü veya buna benzer başka bir şey alınıp, uçuğun bulunduğu yerin delinmesini ve oranın dibine kadar inilmesini ve uçuğun kökünden sökülüp atılmasını önermiştir. Ancak eğer bu tip yaralar çocuktaysa, onun hamama sokulması ve hamamın havası ona çarptıktan sonra hızla yaranın sökülmesini önermiştir. O kısım, uçuk sökülüp atıldıktan sonra gülyağı ve gül suyu ile temizlenir.

Darıya Benzer Uçuğun Tedavisi

Darıya benzer uçuk tedavisinde öncelikli olarak, hastayı ishal yapan, güçlü müshil özelliği taşıyan ilaçlar kullanılır. Örneğin saleple safra cinsinden olanları atan ilaçlar verilir. Eğer o güçlüyse Çin saçıyla hasta da güçlendirilir. Çünkü onda sevda ve safrayla karışmış olan balgam vardır. Onların içine yumuşayıp gevşeyeceği miktarda sirke ve gül suyu içine konur ve darı tanelerine benzeyen uçukların üzerine sürülür. Süt de ilaç olarak bu hastalıkta fevkalade iyi yumuşatıcıdır. Eğer hastalık ilk safhasını geçmişse, uçuğun oluşmasından sonra uzun zaman geçmişse, tuzlu balık başı yakılıp külü mazı meşesi şarabı ile birlikte onun üzerine sürülmelidir. Bu ilaç onun kurumasında ihtiyacı olan gücü sağlar. Şurası açıktır ki, reyhan yaprağı, bakır sülfat içinde muamele edilip, hastanın uçuklarına uygulanır. Ondandır daha güçlü olan terkip bakır karbonat ve sarı kükürt yakılarak elde edilir. Onun külü şarapla karıştırılır veya üzüm asması yakıldığında elde edilen suyla karıştırılır.

Çıban ve Egzama ve Diğerleri

Çıban ve egzama, gıdada yanma ve dağlama yapılmış gibi sıcak deri döküntülerinin dokuları yiyen püstülleridir. Bazen onlara *egzama* denir. Onların içinde birbirini izleyen nemli, yakan, yiyen sivilceler

cinsinden döküntüler vardır. Onlar safravi maddeden biraz derine iner. Onlarla birlikte çok fazla küçük döküntüler de vardır. Onlar çok fazla sıcak hareketli şişlerdir. Onlara *çıban* denenlerin bulunduğu yer siyahlaşmıştır. O kısım rutubetin dışında kararmıştır, adeta kömürleşmiştir. Orada siyahlık derinlere doğru seyreder. Onun döküntüleri az, ancak hacminin büyüklüğü Mısır fasulyesi kadardır. Bazen elbette onda döküntü yoktur. Muhtemelen o, öncelikle *çıban* şeklinde başlar ve bulunduğu yerde *çıban* gibi kaşıntılı oluşumlar olur.

Egzama veya *çıban* oluştuktan sonra, ondan hareketli, ancak kazımayan akıntı şeklinde sıvı olur ve orası (çıkıntılarının olduğu yer) siyahımsı nar rengindedir. Bazen kurşuni renktedir. Onun kırmızılık dışında yoğun şekilde ateşi olur. Muhtemelen onun sevdavi hıtlara eğilimi vardır. O *cemre* (*şirpençe*) diye adlandırılır; köküne doğru sıcak cerahat oluşmuştur ve parlak kırmızı renktedir. Onlardan oluşan döküntülerden egzama daha hızlı oluşur ve daha hızlı hareket eder. *Çıban* derindedir ve kördür; yana yayılımı yoktur. Onun maddesi uçuk maddesi gibidir; *kuba* (*halka şeklinde oluşan uçuk*) gibidir. Ancak bu döküntüler egzamada çok fazladır. Onlar etin içinde görünür ve hızla çözülürler. Sinirde görülenlerin çözülmesi gecikir.

Bunların her biri safranin harekete geçip kara safra ile karışmasından meydana gelmiştir. Bundan dolayı onlardan kara safra deri döküntüleri meydana gelir. Egzama safravi döküntülerin en şiddetlisidir. *Çıban* kara safravi olanların en şiddetlisidir. Sen onların (*çıban* ile egzama) her ikisi de birlikteyse *çıban* (*şirpençe*) diye adlandırırsın. Sonra bunları birbirinden ayırırsın ve onlardan birini egzama olarak adlandırırsın. Onların her ikisine birden egzama da denmiştir. Onların çoğunlukla pek farkı yoktur. Bununla birlikte bir de darı gibi olan deri döküntüsü vardır ve onlar yoğun şiddetli kötü öldürücü hummalarla birlikte görülür. Bunlar, bu sebeple ortaya çıkmış olabilir. Çoğunlukla onlar balgamîye benzer ve hastalığın başlangıcında kara safravi gibidir ve özellikle vebanın görüldüğü senede bunlar çok görülür.

Çıban (Şirpençe) ve Egzamanın Tedavisi: Safravi kanın dışarı atılabilmesi için hastadan kan almak gerekir. Eğer hastalık öldürücü ise, bayılmaya yakın hale gelene kadar kan almaya devam edilir. Bazen

buna gerek vardır ve özellikle de çıban derinlere doğru ilerlemişse zehir tabiatında olan yakıcı ve kötü olan kanı dışarı atmak için bu zorunludur. Eğer madde safraviye meyilli ise bu uygulama yapılmaz. Ancak oranın tedavisi ateş için verilen ilaçlarla olmalıdır. Ancak onların tedavisinde kullanılan ilaçlar ateşli hastalıklardaki gibi şiddetli soğutan ilaçlar olmamalıdır ve madde yoğundur. Şüphesiz madde gittikçe de yoğunlaşmaya doğru gider. Çünkü onun yoğunlaşmasıyla birlikte, oradan, yüzeyden derine dönmeye zorlanır. Çünkü madde zehirlidir. Burada kabız yapan ilaçlar vermemek gerekir. Şüphesiz çözümleri gereken yoğun ağır madde derindedir.

Öncelikle göğüste olanlar için çözecek maddelerin alınması gerekmez. Buradaki iltihabın yoğun olduğu belirlenir. Muhtemelen soğutan kurutucu ilaçlar verilmesi gerekir. Yine eriterek, atan ilaçlar verilir; örneğin yakı şeklinde ilaçlar uygulanır; sinir otu ve mercimek ve ekmek kepeğinden yakı yapılır. Örneğin bu ekmek cevherinde iyidir ve *Akrabadin*'de yazılan benzeri yakılar uygulanır. Yine mazı ekşi sirke mumla karıştırılır ilaç olarak kullanılır.

Burada, uygun ilaçlardan alınır ve sonra ekşi nar ikiye ayrılıp sirkeyle yumuşayana kadar pişirilir; sonra yara üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkip her zaman iyi gelir, başlangıçta bu oluşumları yırtıp dışarı akmasını ve sonlanmasını sağlar. Bu safhadaki tedavide taze ceviz ve yaprağı buğday çorbası (buğday ve arpa kavrulup şarapla yapılan çorba) kuru üzüm, hurma ve şarapla kara haşhaş yağı karıştırılır. Bütün yakılarda kullanılan her şey onda da bulunur.

Çoğunlukla iyi olarak bilinen ilaçlardan biri şöyledir: afyon, akasya, Suriye zaçı, nar kabuğu; her birinden 2 dirhem bakır çiçeği, 1 dirhem ban otu tohumundan 1 dirhem ve benzeri maddeler verilir. Şüphesiz bu terkip yara üzerine uygulanır. Ancak bu uygulama ile birlikte yarı hızla kurutan güçlü terkipler de uygulanmalıdır. Örneğin enderini (ince bez) ilacı, boy otu ilacı, fırasıyun ve bolundorus tabletleri ve tatlı şarapla hazırlanan *kaysır ilacı* (deniz kabuğu), *mübhatıc* (yoğun şarapla karıştırılmış palamut) ve diğer çıban, döküntü ve ateşli yaraların tedavilerinde söylenen droglar uygulanır. Ona uygulama gün içinde 2 ve gecede 2 defa yapılır.

Güçlü çürütücü ilaçlar burada kullanılmaz. Şüphesiz onlar hastalığın kötüleşmesine sebep olur. Burada ağrıyı kesen ve ateşi düşüren ilaçlar gerekir. Bunun için Ermeni kili, su ve diğer soğutucular ve engelleyici olanlar ve bunlara yakın olan örneğin sof üzerine şarabın içine çördükotu konur ve haricen uygulanır (yara, çıban, deri döküntüsü). İltihap sakinleştiğinde ve sadece yara kaldığında kurşunlu merhemler ve diyabutamus merhemi ve diğer *Akrabadin*'de zikri geçen yara ilaçları kullanılır. Eski ceviz yağı bu durumdaki egzamada yararlı olur.

Şişler ve Kabarcıklar

Kabarcık 2 sebepten meydana gelir. Bunlardan biri hıtlarda galeyana gelmiş olan hıtlardan gelen sıvılardır. Onlar bir defada atılacak olan maddenin yukarı çıkıp deri altında birikmesinden oluşur. O kısımda deri yoğunlaşır ve madde orada kalır; deriye nüfuz edemez. Muhtemelen orada sulu bir kabarcık oluşturur. İkincisi, kanın çok hareketlenmesinin sonucu orada deri altında biriken iltihaplı bir yapıdır.

Şiş ve Kabarcıkların Tedavisi: Ancak bedende tenkiye yapılarak, kan alınarak ve senin bildiğin benzeri işlemler uygulanarak tedavi edilir. Burada ön tedbirler alınabilir ve bu zikredilen benzeri yiyecekler verilir. Onların baş göstermesine yakın, suyla pişirilen mercimek, yumuşayana kadar pişirilmiş nar dalları kabuğunun suyuyla ılık ılık uygulanır. Bütün bunlar o kabarcıkların üzerine uygulanır. Sonra kabarcıklar çıktığında oradaki deri tedavi edilmek istendiğinde deri eğer kalınsa, iğne ile delinerek kabarcık içindeki sıvı dışarı akıtılır. Bazen cilt ince olabilir. O zaman kendi haline bırakmalı ve muhtemelen vakte geldiğinde verilmelidir. Bunun için onun ince yapısını azar azar zorlamak gerekir. Ancak daha sonra, boşalmadığında ancak o çıkarılır. Bundan sonra, orada yara oluşur. Orada oluşan yara üstübeç ve kurşun oksit ile benzerleriyle tedavi edilir. Özellikle eğer o durum oluşursa, kabarcığın içindeki sıvı alınınca orada yara oluşursa süsen kökü gibi ateş için kullanılan merhemler kullanılır. Eğer oluşan kabarcıklar ve başka zikredilen kabarcıklar dokuları yemişse, bu ilaç iyi gelir.

Terkip Şeklindeki İlaçlar: Kurşun oksit ve eski zeytinyağı 1 ratl, arsenik 1 ratl alınır; kurşun oksit zeytinyağı ile pişirilir, öyle ki bu işlem terkip ele yapışmayacak kıvama gelene kadar sürdürülür. Sonra onun üzerine arsenik konur; bu terkip şifalıdır. O söz konusu edilen yerin

üzerine uygulandığında şifa verdiği belirlenir. Genel olarak, bu terkin organların üzerine uygulandığı durumlar, yaraların kurutulmasına ihtiyaç duyulduğu zamanlardır. Demir oksit ve bakır oksitten, her birinden 8 birim, boraks 2 ölçü suyla pişirilip, hastaya verilir. Aynı şekilde balla keçi pisliği karıştırılıp uygulanır.

Eğer oradaki bozulmuş deri ve et düşer de hakiki et görünür; onu basit iltihap ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir; bilinen kötü deri ve eti dökten ilaçlar verilir.⁸⁴ İskenderiye’de bu yara kabuğu *sarafiyuz* denen bir nevi haşhaşla düşürülür. Orada *narhis* ve *tırmabilis* ve de *akhevan* (bir çeşit peynir yağı) da söz konusu kabukları dökmekte yararlı olur. Genel olarak, yara üzerindeki derinin dökülmesi ile ilgilenilir. Geriye kalan ilaç hakiki yararlı olanı dışarı atan maddelerdir.

Eskilerin denediği iyi bir ilaç da burada olup bitenler için yararlıdır. Geven, sarısabır, kendir, üstübeç, bakır sülfat (göz taşı) eşit miktarda alınır. Ermeni kili de alınıp fındıkla birlikte ilaç yapılır. Terkip su ve sirke içine konur ve söz konusu yere haricen uygulanır. Hatta orada yoğun bir kasılma ve deri oluşur; kalın kabuk ortaya çıkar. Bu kabuk kendiliğinden düşer; onun altında rutubet vardır. Ancak deri düşerken kaşıntıya ihtiyacı vardır. Bütün kabarcıkların üstünde oluşan o kabuk düşene kadar o merhem uygulanmasına devam edilir.

Ürtiker (Kaşıntılı Küçük Kabarcıklar)

Ürtiker küçük döküntüler, sivilceler kırmızımsıdır. Çoğunlukla faaliyet işi tekrar tekrar oluşan kaşıntılı bir döküntü vardır. Ondan bazen bir sıvı da akar. Bazen bu sıvı kanlıdır ve çoğunlukla onun sıkıntısı ve üzüntüsü geceleri olup, onun sebebi bedende tekrar eden sıcak buharlardır veya tabaka şeklinde balgam oluşmasındandır. Kansal olanda yoğun olarak ateş vardır ve bu hızla oluşur. Balgam burada toplam olarak azdır. Çoğunlukla balgamî olan, demeviyeti şiddetlendirir. Eğer ürtiker geniş bir yerde ortaya çıkıyorsa, şüphesiz o kötüdür. Hummanın yarattığı sıkıntı korkutucudur ve başlangıçta süresi içinde kan almak gerekir.

Ürtiker Tedavisi: Ancak kan galipse kan alınarak denge sağlanması gerekir. Sonra bunun dışında, safravi olan dışarı atan maddelerle tedavi edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Örneğin helile 1 kısım ve yakılardan

⁸⁴ TM: Kuru kabuk düşürücü olarak, bilinen ilaçla da oradaki yara tedavi edilebilir.

1 kısım alınır. Şerbetten 3 dirhem ballı sirkeyle içilir. Onun ağrısı için demirhindi, nar suyu ve her ikisinin karışımı verilir veya nar suyu ile muz kabukları alınır ve haşlanmış kayısı güneşte kurutulur ve iki misli sıcaklıkta ısıtılıp, tebeşir hapları, kâfuru ve nar suyu ile verilir. Hastanın günde 2 defa sıcak su içmesi yararlıdır. Bu, hastanın yapısını yumuşatıcıdır. Onun sakinleşmesi için saf, elenmiş sumak sürülür. Ondan 3 ukiye alınıp içilir. Yiyeceklerden zehirli olanlar sirke zeytinyağı ile, bademyağı sirkeyle, kavak suyu zeytinyağı ile ve kavak suyu iki ölçü olarak verilir.

Ancak o boraksla karıştırılırsa, kusturucu olarak kullanılabilmesi için helile ve yarısı kadar da turbidle karıştırılıp, onun suyundan 3 dirhem içilir. Taze selvi cevizinden 1 ukiye alınıp, 1 dirhem sabırla ve yabani safranla karıştırılıp, ısıtılıp ekşi sirkeyle çarpılır ve kırmızı kil suyu veya yeni tuğla suyu ile içilir. Balgamî olan için 1 dirhem Hint biberi, 3 dirhem şekerle alınır veya 3 dirhem beşparmak otu yoğurt suyuna konur. Bu terkip her türlü zaçla kullanılabilir niteliktedir. Yarpuz 2 dirhem, tebeşir 2 dirhem, kırmızı gül yarım dirhem, kâfuru 1 kırat. Bu terkip ekşi nar suyu içine konup içilir veya aç karnına ardıç içilir.

Organın Bozulması ve Yenmesi ve Kangren ve Safakilus Arasındaki Fark

Zikredilenlerin arkasından olacaklar bakımından uygun olan şeyler hakkında şunlar söylenebilir: Şüphesiz burada organ bozulma gösterir ve ondaki hayvani ruhun bozuk olmasından dolayı, kokuşma sergiler veya hayvani ruhun ona erişmesine engel olur veya iki sebebin bir araya gelmesinden hastalık ortaya çıkar. Örneğin çok fazla sıcak ve soğuk zehirler ve onların cevherleri hayvani ruhu etkiler; uçuk şişleri gibi. Yapı üzerinde kötü etki eder; zehir etkisi yaratır. Birbirini izleyen kötü yaralardaki yağın dökülmesinde oluşan hatalar gibi, cevherde yanlışlar oluşturur. Et kokuşur ve şişler üzerinde yoğun soğuk ve sıcak organın mizacını bozma etkisi yapar.

Ancak bu engelleme tıkanıklık şeklindedir. Bu hal örneğin bazı organların kökünde şiddetli sertlik oluşturduğundan bu arıza çok vahşicedir. Şüphesiz bu durum, eğer devam ederse ondaki hayvani ruhun tutulmasıyla, organın bozulmasına sebep olur. Çünkü tutma gücü onun içindeki hayvani ruhu etkiler; hayvani ruh kalbin içinde tutulma oluşturur mizacı bozar ve kalbi helak eder. Sıcak şişleri oluşturan sabit ve

ağır, yoğun madde bedende tıkanıklık oluşturur; delikleri tıkar. Solunumu engelleyerek hayvani ruhun organlara girmesini engeller. Bununla birlikte tutulma ve tıkanıklık oluşup, mizaç bozulur. Bu durum başlangıçta ortaya çıkar. Henüz hisler bozulmaya uğramıştır. Bu duruma kangren denir. Bu hastalık etleri bozar ve hatta başlangıçta kemikleri gevşetir veya arkasından şiş oluşumuna sebep olur. Ona *sefaklus* denir. Kangrenli doku sefaklus haline gelir. Muhtemelen onun yolu budur ve bütün bunlar ette görülür ve kemik ve diğer dokular ortaya çıkar. Eğer organda bozukluk oluşturursa ve şiş meydana gelirse oluşan şişin kötüye dönüştüğü belirlenir. Bunların hepsine *েকে (yenmiş)* doku denir. O kokuşma oluşan organın halinden dolayı 'bozulmuş, kokuşmuş olan organ denir. Eğer maddesi ağır değilse onun atılması gerekmez.

Tedavi: Ancak kangren başlangıçtan itibaren devam ederse o zaman tedaviye yönelmek gerekir. Ancak onun etin kendisinde olduğuna hükmedilirse onun tamamı alınır. Eğer organın renginin değiştiğini görürsen, bu onun kokuştüğünü gösterir. Burada organın kokuşmasına engel olmak için Ermeni kili, kırmızı toprak sirkeyle karıştırılarak haricen uygulanır. Eğer bu ilaç iyi gelmezse yüzeyden birkaç yerden kan almak gerekir. Bazen derin yerden kan alınmasına ihtiyaç vardır; örneğin zikredilmiş olan etraftan (kol ve bacaklar) kan alınır. Oraya ballı sirke ile bezelye unu karıştırılıp kuvvetlendirmek üzere, uygulanır veya ballı sirke ve bakla unu uygulanır. Özellikle bu terkip tuzla karıştırılır; onun üzerine buğday ve ısırgan otu tohumu uygulanır. Yine ona yuvarlak loğusaotu, şeftali azar azar, göztaşı yarım ölçü ilave edilerek, pişirilir ve o terkip bal kıvamı kazanınca yara ve etrafına uygulanır. Yarayı engelleyici ilaçlardan biri de şöyledir: balla, göztaşı ve şap aynı miktarda alınır ve lapa yapılır. Şüphesiz o kokuşmayı engeller ve onun sona ermesini sağlar. Bu ilaca o kısım tamamen iyi olana kadar devam edilir.

Eğer hastanın durumu kötüye giderse, onun rengi bozulur. Bu durumda yumuşatarak, düzelmesi kolaylaştırılır. Burada, kokuşma halinde onların (yara, kokuşmuş kısım) üzerine yuvarlak loğusaotu ve mazi aynı miktarda alınıp uygulanır. Hatta bu uygulama onu kurutur. Aynı zamanda zaç, demir oksit de iyi gelir. Özellikle ceviz yaprağı ve sirkeyle karıştırılıp, eşekhiyari veya onun suyu ile yara üzerine uygu-

lanır. Yara üzerindeki kokuşmuş.et kesilip alınır. Eğer ilaçlarla onun üzerindeki tabaka düşmüşse hastaya *enderun hapları* verilir. Ondan daha güçlü olan *fildefiyun*'dur. Eğer yaranın üst tabakası düşerse, onun üzerine iç yağı sürülür. Hatta böylece doku canlandırılır. Yaranın ağzı büyükse kokuşmuş ve yumuşak büyük yara ağzına iyi gelir. Eğer kokuşma belirlenirse ve o kısım kesip atılmazsa iş büyür.

Eğer kokuşma olan yerin şişi büyükse, orası ban otu suyu ile kavrulmuş buğday veya arpa ile muamele edilir. Ancak, bence onu kullanmak iyi olmaz. Muhtemelen bu gibi ilaçlar, orayı iyi etmek, ona engel olmak ve yaranın oyulup kaldırılmasına engel olmak için kullanılmalıdır. Eğer kokuşma olan yer kesilirse o kısım ve çevresi dağlanmalıdır. Aynı şekilde oluşum parçalanmalı, delinmeli veya yakan ilaçlarla muamele edilmelidir. Özellikle sıcaklığı dolayısıyla kolayca bozulmayı müsait olan penis ve anüs gibi organlarda ve komşularında dağlama uygulanmalıdır. Biz bu konuda yeterince bilgi verdik. Bu kısımdakilere ilave olarak, kokuşmuş yaralarla ilgili açıklamalarımızda da bilgi bulabilirsiniz.

Vebalar⁸⁵

Daha önce Yunanlıların hastalığa verdiği ad Arapçaya taun (veba) olarak çevrilmiştir. Bütün şişlere, boşlukta ve etten bezsi organlardaki oluşumlara bu ad verilmiştir. Ancak boynun testislerin ve dilin kökündeki bezsi yapıya da şiş denmiştir. Fakat bu bezsi etlerden koltuk altında ve kasıklarda olanlarda ve benzerlerinde his yoktur. Daha sonra denmiştir ki, eğer bunlarda sıcak şiş varsa öldürücü olabilir. Sonra denmiştir ki maddesi zehirli hale gelip organı bozan şişler öldürücüdür. Onun rengi doğal renginden farklı hale gelir; rengi değişir. Bazen onlardan kan ve irin sızar; adeta damla damla akar ve arterlerin seyrinden kalpte bozuk bir durum oluşur; çarpıntı, kusma ve bayılma olur. Eğer bu arazlar yoğunlaşırsa öldürücü olur. Bu son yol, muhtemelen eskilerin söz konusu ettiği ve adlandırdığı şişler olmalıdır. Onlar bu hastalığa öldürücü adını vermiştir. Bu hastalık çoğunlukla zayıf organlarda, örneğin koltuk altı kasık gibi ve kulak arkası gibi yerlerde görülür. Eğer onlar koltuk altında ve kulak arkasında ve ona yakın olan organlarda görülürse daha da kötü sonuçlanır.

⁸⁵ TM Veba Gibi Salgın Hastalıklar Hakkındadır.

Öldürücü veba denen hastalıkta şiş kırmızı renktedir; sonra sarı olandır; ondan da kötüsü siyah olanlardır. Ondandır kurtuluş yoktur. Vebada ve kanın görüldüğü yerlerde bunlar sıkça görülür. Yunanca bunlara veba şişlerine benzetilerek, *tırfasus*, *kumata* ve *kumahalai* ve *bulbus* denmiştir. Bize göre bunları açıklayacak söz yoktur.

Tedavi: Ancak vaktinde hareket edip akması gerekenleri dışarı atmak veya kötü hıltları, kan almayla uzaklaştırmak gerekir. Sonra kalbi korumak ve desteklemek için soğutan ve güzel kokulu şeyler verilir. Örneğin kuzukulağı ve mum; örneğin gül, kâfuru, sandal ve sirkeli mercimek gibi, örneğin *ekşi masus* (*kaynamış et çorbası, kuş etleri ve sirke ve bazı lezzetlendiricilerle yapılan çorba*) yararlıdır. Kuş etleri ve onların yavrularının etlerinin suyundan biraz içilmesi yararlı olur ve ona söğüt yaprağı, menekşe, nilüfer, gül ve benzerleri de yararlıdır. Onlardan yapılan terkip soğutmak üzere kalbin üstüne konulur. Bunlar sıcak taşıkardı (kalp çarpıntısı) olanlara ve vebada yararlıdır. Genel olarak, önlem alan kişi vebanın havasına karşı tedbir almalıdır.

Ancak şişlere başlangıçta vebada şişler mevcut olup onlar kendi yollarında oluşurlar. Hastalar, başlangıçta, soğutan ve tutan ilaçlarla tedavi edilirler. Onlara (hastalar) su ve sirkeye batırılmış sünger veya gülyağı veya meyve yağı ve mastika veya bitotu yağı uygulanır. Bu tedavi başlangıçta yapılır ve onun içindekini mümkünse akıtmak ve bunun için de kan almak gerekir. Eğer hacamat yapılmazsa içindeki zehirli madde artar ve hacamat şişesi kullanmak gerekirse, nazikçe kan alma işlemi uygulanır. Aslında şişin cevheri çıkarılmaz. Bunun için iltihaplanmanın sona ermesi veya sona yaklaşmasını beklemek gerekir. O zaman ancak müshil kullanılır. Eğer onda humma varsa onu geceleyin soğutan ilaçlar verilmelidir. Maddenin içeri nüfuz edilip, bozukluk yaratmaması için böyle yapılır. Onların açılması için papatya suyu ile dereotu suyu ve iltihap ilaçlarıyla, iltihaplı papatya suyu ile ve dereotu suyuyla ve başka iltihap ilaçlarıyla, iltihaplı döküntülerde (çıbanlar vb.) kısımlarında zikrettiğimiz latif döküntülerle (çıban vb.) ilgili kısımlarda zikrettiğimiz ilaçlarla muamele edilir.

Şöyle demişlerdir: *Kumata* (*halkalı kurt*) ve *bulus* (*veya maklibus/makliyus, segmentelere ayrılmış kurt*) için kızsacı, karapazı, boru çiçeği, hatmi kökü biraz zamlarla karıştırılarak, bal ve şarapla veya ökse otu,

çam zamkı ve kefen beziyle veya bal peteği ve acı bakla sirke içine konup eşekhiyarı kökü, yabani fıstık zamkı veya boraks, kil ve şarapla karıştırılarak uygulanır.

Bezlerde Oluşan Şişler

Ancak bezlerin şişleri veba şişleri gibi gelişmez. Bazen buhranlarda atılan maddelerin atıldığı yerlerde meydana gelir. Bazen atılan yerler yüksek organlardır. Bazen yaraların kol ve bacaklar üzerine maddeleri çekmesiyle şiş meydana gelir ve hatta madde kol ve bacakların etine çekilir ve kolaltında ve kasıklardaki şişler oluşur veya ayaklarda ve ellerde yaralar meydana gelir. Bazen bedende doluluk oluşur; bazen de vücutta çok fazla doluluk olmaz.

Bunların tedavisinde bilindiği gibi, başlangıçta şişlere son verecek ilaçlar verilmesi ters etki yaratır. Burada tedavide acele etmemek gerekir. Muhtemelen kan alınarak ve orada gerekli ishal uygulamasıyla atılması gereken hıtlar atılır. Ancak burada mümkün olduğu kadar başka tedavi de olmalıdır, hatta böylece durumu daha açık ve seçik hale gelir. Şüphesiz bu durum buhran yoluyla ortaya çıkar veya buhran baş organlarının atma yoluyla ortaya çıkar. Elbette bu maddenin başa atılması engellenmelidir. Muhtemelen o hıtlar, çok fazla miktarda olmasa da, başka organlara çekilir. Ancak eğer madde çok fazlaysa, bu fazlalığın atılması zordur ve onlar besleyici değildir ve yoğundur; inceltilmemiştir. Burada dışarı atanlar hastaya verilemez; tehlikelidir. Muhtemelen rahatlatıcılar, gevşeticiler kullanılmalıdır. Dışarı atanların dışında gevşetici maddeler verilmelidir. Bazen organlara çok fazla madde çekilir. Muhtemelen dışarı atan maddelerle birlikte merhemler kullanılır ve madde aksi tarafa doğru çekilir. Dışarı atan maddelerin verilmesi tehlikeli olabilir ve iç organlarına ve baş organlarına çok fazla gevşetici madde çekilmesi ve çok fazla maddenin dışarı atılması zararlıdır. Ancak çok defa, gevşetici madde verilmesi de zararlı olabilir.

Eğer ağrı şiddetlenirse, yoğunlaşırsa keçi yününden yapılan örtü (keç) üzerine sıcak zeytinyağı ve tuz ilave edilerek uygulanır. Bu uygulama ağrıyı dindirir ve öncelikle çözer; bazen ağrıyı artırır.⁸⁶ Eğer beden hastalığı yenmiş veya hastalıktan temizlenmişse, çözülme olu-

⁸⁶ TM: Bu pansuman ağrı durumuna göre tekrarlanır. Çünkü o kovma, atma işlevidir.

şur; madde atılmış olur. Bazen bu çözülme yararlı olur. Örneğin buğday unu verilir ve o arpa unundan daha iyidir. Bazen güçlü çözücü şişin büyümesine sebep olur. Eğer baş organlarından söz konusu maddeyi çekerek atmak gerekiyorsa bu yol kullanılır. Çünkü o maddenin güçlü bir şekilde beyin organlarına çekilmesinde korkulur. Çoğunlukla bu bozuk maddelerden arınmak için hastalığın başlangıçlarında, sıcak zeytinyağı bir beze konup, haricen tek başına uygulanır. Ancak etlerdeki şiş gevşektir veya şerefli organlardaki şiş gevşektir; örneğin memelerdeki, testislerdeki şişler gibi. Onları bu uygulamayla engellemekten korkma ve kötüleşmeyi engelle. Eğer şişlerin sertleşip katılaşmasını hissedersen onların yumuşamasını sağlar.

Sıcak İltihaplı Şişler (Çıbanlar)

Çıban birikmiş iltihaptır; sıcak şişlerin bir araya toplanmasından meydana gelmiştir. Soğuk iltihap denen ise derinde içi boş olan bütün yüzeydeki şişlerdir; onun içinde ana madde kalmıştır; ancak dibi boştur. Çıbanların hepsi sıcak şişlerdir; onun içinde ana maddeler kalmıştır. Ancak dibi boştur. Başlangıçta şişler hakiki sıcak şiş olarak başlar. Sonra bütün içinde ayrılarak nihayetlenir. Soğuk şişler hakkındaki daha sonraki açıklama şöyledir. Onlar sümüksü ve camsı ve de kum gibi, taş gibi ve kılsı hıtlardan oluşmuştur. Geri kalan açıklamayı bırakalım.

İnsanların bir kısmı soğuk şiş terimini belki farklı cinsten hıtlardan meydana gelmiş (oluşmuş) olanlar için kullandılar. Ancak biz şişin içinde madde biriktiğinde ona soğuk şiş deriz. Şüphesiz burada o tabiatın bir defada attığı maddelerden meydana gelmiştir ve deriye o maddenin nüfuz etmesi mümkün olmaz ve etin de o maddeyi içmesi mümkün değildir. Muhtemelen o madde ya da maddeler, bağlanmayı kabul edebilmek için yoğun ağır maddeler olmalıdır, ancak görünüşte farklıdır. Çoğunlukla baş sınırları içinde görülür ve özellikle oradaki madde had derecede bozuktur.

Bunun çıbanlarının oluşması maddenin ortaya çıkmaya başlaması toplanmasıyla olur ve madde orada olgunlaşır. Sonra çıban ortaya çıkar. Bazen olgunlaşma ve çıbanın oluşması çok güçlüdür; hızlıdır. Bazen de bu hıza ve güce gerek olmaz. Sözüün kısası çıban hızla büyür ve baş verir ve o kısım kızarır; orada yoğun sıcaklık oluşur. Hılt hız-

la pişip erimiş ve çıban oluşmuştur. Özellikle onun şekli koniktir ve bazıları bunun aksine enine olur; bunlarda pek az kızılık görülür. Onun maddesi kötüdür; yoğundur ve derine meyillidir; ağrısı azdır; hareketi ağırdır. Derine doğru olanlar kötüdür; dokuyu bozar. Onların gelişmesi derine doğrudur ve onun aksine olan da vardır. Ondan inen sıvı iki tarafa yayılır; onlardan biri organa ait boşluklara doğru gider ve onun sıvısı olup, örneğin midede çıban oluşturur. Çünkü o sıvı karnına ve onun boşluklarına yayılmıştır. Yüzeye doğru, yani mide içinde görülmüştür; ortaya çıkmıştır ve etrafındaki boşlukta ortaya çıkar; beynin 2 boşluğunda ön tarafında daha çok ortaya çıkar. Çünkü her iki delik de burun delikleri gibidir.⁸⁷ Eğer onlar (çıbanlar) beynin boşluğunda ortaya çıkmış olsa veya karnın arkasına doğru giderse dışarı çıkacak delik bulamayacağı için onun zararı çok fazla olur.

Eğer bütün organ iyi değilse, bundan dolayı onda çıban çıkabilir. Çünkü eklemlerde çıbanlar çıkabilir. Çünkü onun içine hıtlar karışmış olabilir. Onların için veya herhangi bir madde için, boğazda veya vücutta hapseden bir yer yoktur, ancak oradaki madde bozulmaya doğru gittiğinde, şüphesiz orada çıban olur ve büyük bir değişim olur. Kasın çevresindeki kısımların üzerinde ortaya çıkan çıbanlar çok şiddetlidir; yoğundur. Özellikle sinirlerden çok kasların çevresinde olur.

Çıbanların çeşitleri, müddeti, oluşma süreleri, onları oluşturan hıtların latif ve yoğunluğu, mizacının sıcak ve soğuk oluşu, dengesi, kısımları (mevsimler), yaş ve organın kısımlarına göre farklılık gösterir. Şüphesiz çıban olgunlaşmamış ve onun içindeki madde irinleşmemişse bu organdaki kötü sıcaklığın azlığından veya maddenin yoğunluğu sebebiyledir. Kandaki irinleşme olgunlaşır ve irindeki ve orandaki yoğunluktan dolayı ağrı hissedilmez ve hızla pişmesi durur ve cevherindeki ağırlık dolayısıyla ve irinden dolayı hasta yoğun acı hisseder. Ancak cevherindeki yoğunluk sebebiyle cevheri hızla yumuşamaz. Eğer onun pişmesi söz konusu olursa o pişer, olgunlaşır ve hızla yumuşar. Onun oluşmasının sebebi etin azlığı ya da çokluğu olabilir. Uçuk oluşması doluluktan, maddenin yokluğundan ve onun kötü, bozuk oluşundan kaynaklanır. Sebeplerden bazıları da hazımsızlık, kötü perhiz, ortaya çıkan buharların atılamaması nedeniyle görülen hastalıklar ve

⁸⁷ TM: dışarı delikleri vardır.

kanın bozuk olmasından dolayı oluşan sıkıntıdan kaynaklanan nefsanî bozukluklar harabiyetlerdir.

Vuran (darban) çıbanlara tırmısus denir ve onlar gizli kasların ve benzeri oluşumların altında meydana gelen çıbanlardır. O bir müddet sonra görünür hale gelir; ortaya çıkar. Vuran çıbanlara sin⁸⁸ de derler. Onlar kızarmış birikimlerden oluşan yaralardır. Onun sahibinde çoğunlukla humma vardır. O çoğunlukla başta olmakla beraber, vücudun başka yerlerinde de olabilir.

Çıban Denen Şişin Oluşumunun Delilleri: Eğer sen yoğun çarpıntı veya sertleşme ve yüksek ateş görürsen şişin çıbanlaşma yolunda seyrettiğini zannedersin.

Olgunlaşma Delilleri ve Belirtileri: Eğer sen onda yumuşama ve gevşeme ve ağrısında sakinleşme belirlersen bil ki, o pişme yolundadır.

Çıbanların Süresi Konusunda Hükümler

İyi huylu çıban beyaz renktedir; düzgündür; ilkin pis kokulu değildir. Şüphesi onda yoğun sıcaklık vardır ve onun olağan dışında olması gerekmez; şüphesiz, bilindiği üzere düzgündür. O sindirim gücündeki karışıklıkla birlikte görülür.⁸⁹ Onun fiilindeki düzensizliğinde çeşitlilik vardır ve onda kokuşma meydana gelince şiddetli yoğun kötü koku oluşur.

Demişlerdir ki, onun beyaz olması gerekir, çünkü organın asıl rengi beyazdır ve sanki doğa onun üzerinde egemen değildir ve ıstırabın uzaması, olgunlaşmanın zıddı olan kokuşma yayılarak kendini gösterir. Eğer kısımların çeşitli, değişik sürede, renginde ve kıvamında farklılık oluşmuşsa o iyi olana zıt cinsten cerahat oluşturur ve bedende iltihap veya soğuma uzun sürede oluşurken, kısa sürede son bulur.

İçte Oluşan Çıbanın Delilleri: İç organlarda oluşan sıcak şişler nedeniyle titreme ve humma oluşursa o önlenemez ve ağrı şiddetlenir. Öncelikli olarak, uzun süre titreme olur; sonra süresi kısalır ve şişin yoğunluğu artar ve cerahatin toplanması devam eder ve bilmelidir ki, dışarıda başka şişler de oluşur. Onların başlangıçta ağrısı şiddetlidir; olgunlaştıkça ağrısı azalır. Bu ağrının sebebi başlangıçta olan yırtıktır. Sona doğru yırtılma ve yarılmaya azaldığı için ağrı da azalır. Yine bunun

⁸⁸ TM: tin..

⁸⁹ TM: orada kötü bir cerahat oluşmuş olup, anormal hareketinde yayılım vardır.

yanı sıra süre uzadıkça hummanın şiddeti ve iltihap da azalır. Kalple ortak olarak humma sakinleşir.

Bilinmelidir ki, nabızın sertliği iç organlarda uçuk ve çıban oluştuğunun belirtilerinin ortaya çıktığının önemli bir delilidir. Nabız sert değilse, karında çıban olduğuna hükmedilmez. Çünkü örneğin bazen çıban iç organda değildir. Muhtemelen iç organlarını saran peritonda da olabilir. Sen ağrıyla veya çıbanın oluştuğu yerdeki ağırlıktan uçuğun hangi tarafta olduğu anlarsın.

Karındaki Çıbanın Olgunlaşmasının Delilleri: Eğer karında çıban oluştuğunun delilleri ortaya çıkarsa, hummadan oluşan arazlar, titremeler, ağrılar tamamen sakinleşir; ağırlık kalır; maddenin olgunlaştığı anlaşılır.

Karında Çıban Oluşmasının Yakın Delilleri: Eğer ağrılar geri dönerse, çıbanın içine işlediği şeklinde hissedilir ve gevşeklik varsa, yoğunluk artarsa, hummalara benzer bir durum ortaya çıkarsa şüphesiz orada çıban oluşması yakındır. Eğer aniden titreme ve ağırlık ve ağrı sakinleşirse bu çıbanın oluştuğunu gösterir. Özellikle eğer maddede dışarı atım oluşup, gevşeklik oluşmuşsa, onunla birlikte göz kararması ve güç ve gevşeme ve de iç tarafta zaaf oluşur. Eğer karında (içte) uçuk çıkarsa bu aniden ortaya çıkar. Büyük bir çıban çıkarsa, bazen çarpıntı kötü bir baygınlık oluşur ve bazen gücün tükenmesiyle ölüm gerçekleşir. Bazen hasta kusar ve ishal olur. Bazen şişin oluşumu uzun sürede gerçekleşir. Eğer uçuk göğüsteyse bazen yarığı oluşturur ve çoğunlukla da aniden oluşur.

Görünen Çıbanların Tedavisi: Ancak dışarı atmalar sırasında ve öncesinde oluşan şişleri tedavi etmek gerekir. Burada maddenin beyin gibi şerefli organa geri dönmesinden ve onda kötü yoğunluk oluşmasından korkulur. Burada bu bozukluğa sıcak çıban ve çıbanların dışında sıcak şişler de iştirak eder. Burada önceden alınan tedbirlerle, orada bozulma hissedilen yerlerde orada biriken maddenin çözülmesi konusunda önlem alınır.

Burada iki bakımdan tedbir almak gerekir. Bunlardan birinci tedbir şudur: eğer şiş ona uygun şekilde dışarıya fazla çıkmamışsa alışlageldiği şekilde mutedilse olgunlaştıran cerahat toplayan maddeyle onların çözülmesi ve çıbanın oluşması sağlanır. Orada sen güç görürsün; onda kokuşma oluşur; yüzeyi düşer ve aniden çıban ortaya çıkar.

Birçok kişi bayılıp hayatını kaybedebilir; güç kaybolur. Muhtemelen bir tabibe gösterip, gücün nasıl destekleneceğini öğrenmelisin. Orada öğrendiğin şey onun kokuşmuş olduğudur. Hastaya yiyecek verilmelidir ve uçuk, sivilce vb'si olan kişi iyi beslenmelidir. Özellikle de çıban iç organlarındaysa onlara nazik ve latif besinler verilmelidir.

İkinci önlem zorunlu durumda biriken maddeyi dışarı çıkarmaktır. Eğer hastalık ciddi ise, önemli hastalıklarda olageldiği üzere, uçuğun çıkması gerekir. Onun olgunlaşmasını beklemek korkulu bir iştir veya bilinmelidir ki, güç bütün oradaki maddenin olgunlaşmasıyla kalma-yabilir. O zaman uygun demir aletin dokunuşuyla orada kesme yapılır. Ancak, eğer yakınında önemli organlar, varsa demir aletle yapılan dokunma (müdahale) zararlı olabilir. Aynı şekilde, eğer madde pişmenin, olgunlaşmanın mümkün olamamasından dolayı yoğunsa, ağırsa veya yeterince olgunlaşmamış olup, organın içindeki sıcaklığın yoğunluk oluşturmamasından korkuluyorsa veya diğer korkulu olgunlaşmama hallerinin olmasıyla onun oluşumları korkutucu olabilir.⁹⁰ Eğer o eklemlere yakın bir yerdeyse onun mevcudiyeti ve yapacağı kötülük de korkutucudur. Eğer çıbanın olgunlaşması sırasında uyarıcı ve olgunlaştıran ilaçlar verilirse, gözeneklerden rüzgârın nüfuz etmesi ve tahriki engellenemez ve zayıf ateşin de tahrik olduğu belirlenir. Bütün bunlar organın kokuşmasına neden olur. Bundan dolayı burada derin kesik yapan ve uçuğun içeriğini akıtan ilaçlar kullanmak gerekir. Sonra çözelti ve kurutan ilaçlar kullanılmalıdır.

Burada kesme yapmak gerekirse, ancak kesmenin organın sinirlerinin uzunlamasına yapılması gerekir. Allah'ın istediği olur. Ancak organda titreme olduğunda organa bu işlemin uygulanması doğru olmaz. Çünkü o zaman sinirlerin enine kesilmesi gerekir. Genellikle liflerin boyuna kesilmesi demek vücuda göre boyuna kesilmesi anlamına gelmektedir. Ancak özel organlarda böyle olmayabilir. Bundan dolayıdır ki, çoğunlukla uzunluğuna liflerin kesilmesi, örneğin alında olduğu gibi olanlarda daha zordur. Onlarda genellikle kesmelerde

⁹⁰ TM: Eğer çıbanın yakınında büyük organlar varsa, yarma sırasında, onlara demir aletin dokunmasından korkulur. Eğer yetmeme şeklinde kıvamı birbirine benzeyen hummalar olsa çatlama yakın olur ve ne zaman ki birden bire ürperme arız olup ağırlık ve ağrı sakin olsa o çıban gerçekten çatlayan cinstendir. Ayrıca iltihap dışarı, ilkin baş gösterip, daha sonra kanalı iltihap ederek çıksa patlama durumunda kuvvetin zayıf düştüğü anlamına gelir.

kullanılan bitkisel yağlar iç yağı ve özel sular kullanılması gerekmez. Eğer tedavi gerekirse, bal ve su veya su ve şarap veya sirke kullanılır. Şiş ve iltihap şiddetlenirse daha sonra şiş açılır ve mercusenkle yakı yapılır. Eğer buna gerek yoksa yumuşatıcılar ve merhemler uygulanır.

Bilinmelidir ki bu kesmede puslu, yağlı bir yapı oluşur. Ancak bu tip bir yapı söz konusu değilse, onda bu uygulamaya gerek yoktur. Öncelikli olarak etli (kaslı) ve sinirli ve de damarlı yerlerdeki olgunlaşmamış yaraları olgunlaştırmaya çalışmalıdır. Bilinmelidir ki, çam kozalağı başı gibi yukarı kalkmış bir yapının (çıban ya da sivilce) olgunlaşmasında veya daha sonraki durumunda tedaviden önce kesilmeye, açılmaya ihtiyaç olmadığı kaydedilmiştir.

Çıbanın Olgunlaşmasının Orta Safhasında Alınacak Önlem ve İrinleşme

Çıbanın olgunlaşmasını sağlayan ilaçların bedenın ısısına (sıcaklığın) yakın olması gerekir; onun için tehlikeli olmamalıdır. Bundan dolayı öncelikle ılık suyla azar azar o kısmı temizlenmelidir ve buğday unu veya arpa unuyla yakı yapılmalıdır. Çiğnenmiş buğday da burada kullanılabilir. Buğday zeytin suyu, safran, kendir unu, zift, gül yağıyla veya domuz yağıyla karıştırılır veya hatmi ve keten tohumuyla karıştırılıp yakı yapılarak kullanılır. Arpa unu tek başına da verilebilir. Özellikle onunla içinde çördük otu bulunan terkip uygulanır. Yabani kekik veya hepsi suyla fazla olmamak şartıyla biraz tuzla pişirilerek kullanılır. Bazen onun içine hayvani yağlar veya bitkisel yağlar da konur. Bundan daha kuvvetlisi bahçe teresi ile yabani fıstık zımkı karıştırılarak yapılan terkiptir. Mürekkep ilaçlardan biri şöyledir: kuru üzüm, günlük, kına, sarı sakız, ladin, çam sakızı, semen (iç yağı), mas-tika, taze çördük otu, eşekhiyarı, kardeşkanı kökü birlikte ilaç yapılır. Galen merhemi: çam ağacı zımkı ve mumla birlikte merhem yapılır. Özellikle eğer bu merheme zeytinyağı katılırsa çok yararlıdır. Aynı zamanda zulus merhemi, basilikun merhemi uygulanır ve başı kırılmış göz taşı onun üzerindeki kabuğun düşürülmesinde kullanılır.

Görünen Çıbanların Olgunlaşması İçin Uygulanan Yöntemler

Eğer ciltte çıban bulunursa, onun oluşmasıyla olgunlaşması söz konusu değildir; yenilenemez. Damarlar, bağlar ve sinirler vardır. Orada

tabaka oluşması gerekir. Şüphesiz sen onun kötülüğünü (cerahatini) terk edersen oradaki doku bozulur ve damarları, lifleri ve sinirleri yer. Eğer eklemelere yakınsa o bunların en kötüsüdür. Oranın uzunluğuna açılması gerekir ve açma işlemi (çıbanın açma işlemi) gerçekleştirilir ve bu açma işlemi mümkün olduğunca derine doğru yapılır. (derine iner). Ancak bu mümkün olmayabilir. Eğer cerahat üstünden açılırsa o kısım ikiye kesilir, ancak onunla birlikte gevşek doku bağlanmaz. O eğer gevşekse, bütün kesmeler boyuna yapılır.

Bilmelisin ki, dokuya (çıbanın bulunduğu yere) dokunulduğunda özellikle de parmakla üstüne bastırıldığında anlaşılır. Eğer sen oraya parmakla bastırırsan ve diğer elinle de çibani kontrol edersen, oradaki oluşumu görürsün. Oraya yapılan baskıları bir şeyler dışarı çıkar. O kısmın rengi bir süre beyaza meyleder. Buradaki madde pişmemişse, kırmızıya meyilli olur. O oluşum, eğer oradaki cerahat iyi değilse, yeşile ve sarıya meyleder. Ancak burada itimat edilecek veri görme değil dokunmadır; görmeyle değil, dokunma yardımıyla durumu belirlenir.

Şak yapmak, çibani kesip ikiye bölmenin zorunluluğunun yanı sıra, açılan organların tabiatı ve zıt organlardaki mizaç da dikkate alınmalıdır ve komşu organlardaki uzunluğuna seyreden liflere de dikkat edilmelidir. Şüphesiz sen alındaki çibanda kesme yapıldığında, alın derisi yüz üzerine düşer. Muhtemelen bu düşüşe engel olmak gerekir. Ancak kasıklarda bu açma deriden yapılan açmayla oluşturulması gerekir.

Eğer çibana cerrahi müdahale yapılır ve çıkarılması gerekli madde çıkarılması için, onun derisi için köküne kadar tahrik edilerek inmek gerekir ve burada deri katılaşır ve ayrılır; çibanın içindeki madde dışarı dökülmez. Çıban önceki haline geri döner. Kısacası sen o cerahatin bulunduğu yeri temizlesen de, yine dolabilir. Bu durumda o çıban fistül şeklinde almıştır. Burada çıban oluştuğunda vaktinde müdahale edip, temizlemek gerekir. Şüphesiz başta olan yaralarda şiddetli yara olan başı tıraş edip temizlenmelidir. Onda kaşıntı oluşmuşsa, yaranın kenarlarını birleştirip yapıştırmalıdır ve zikrettiğimiz şekilde çukurlarda kullanılan bağlar ve akıntılı yaralarda kullanılan bağlarla sıkıca bağlanmalıdır. Bu uygulama cidden iyidir. Zikrettiğimiz şartlarda açma yapıldığında senin ona görmeyi gerekir. Daha sonra damarlar, arterler ve venlerden uzak olan yerden tekrar kesme yapılır.

Antilus şöyle demiştir: Eğer yarına baştan yapılacaksa düzgün yapılmalıdır ve kılları kökleriyle birlikte çıkarılmamalıdır. Buna sen itiraz etmemelisin. Çünkü böylece saç uzayınca başında açılan yer ortaya çıkmaz. Dedi ki: Eğer bu yer gözde ise biz onun bittiği yerin iki zıt tarafından müdahale ederiz. Eğer çıban burunda olursa onun açması düz şekilde yapılır ve açma burnun uzunluğu kadar olur. Bu yara göze yakın yerdeyse, açma hilal şeklinde olmalıdır ve onun açılan kısmı aşağıya doğru olmalıdır. Eğer çıban iki çene kemiğindeyse iki şak da eşit miktarda olur. Çünkü onların oluştuğu yer aynı seviyededir. Yaşlı vücutlardan bu anlaşılabilir. Ancak çıban kulağın arkasındaysa onlar da aynı seviyedeki ve kol, dirsek, iki el ve parmaklar ve koltuk altlarında da hepsinde de çıbanın açılması boyuna yapılmalıdır.

Şöyle demişler: Eğer çıban uyluk kemiklerine yakınsa açma düz olarak yapılmalıdır. Çünkü onlar vücudun uzunluğuna olup, yara (çıban) enine olarak açılır. Dediler ki: çünkü eğer enine açılmazsa onda madde toplanması meydana gelir ve akan yaralar oluşur. Aynı şekilde yine makada yakın olan çıbanlar, rutubetli yerde bulunup onun içinde, kenarlarında ve etrafında madde toplanacağı için ondaki kesme delik şeklinde halka şeklinde olur. Ancak testisler ve peniste olursa çıbana düz olarak kesme yapılır. Hekim dedi ki: çıban açan kişi her zaman hırslı olup açtığı yerin şekliyle yaptığı açma birbirine uyumlu olmasına dikkat eder. Ancak bunun tedavinin olumlu olmasında etkisi vardır. Ancak baldırlar ve organlardan uzunlamasına olanlarda açma uzunluğuna olur. Burada gaye sinirleri korumak, onları incitmemektedir.

Bilmelisin ki, yeri dolayısıyla yapılan açma işi çeşitlidir. Eğer gözün yanındaysa onun şekli iç bükey şeklindedir. Burundaysa burnun uzunluğuna doğrudur; çenedeyse ve buruna yakınsa düzdür. Çünkü bu yer enine tertip edilmiştir. Bu yaşlıların vücutlarından anlaşılır. Ancak kulağın arka tarafındaki çıbanlar enine olarak açılır. Dirsek, ön kol, parmakların uçlarındakiler, uyluktakilerin hepsinde açma boyuna olarak yapılır. Aynı şekilde karın kaslarında, göğüs kaslarında, kasıkta koltuk altında enine kesme yapılır. Yine onun içinde gizli olarak akıntı, yara oluşur. Testislerde, peniste ve aynı şekilde uzunluğuna ve yanlarda ve omurgada hilal şeklinde kesme yapılır. Çünkü bu güçlü uygulamadır. Kaburgalarda ve onların kaslarında aynı şekilde yapılır.

Denir ki yine etin ve kas liflerinin olduğu yerdekilere bakman gerekir. Orada kesğin yapıldığı yerde kas lifler ve et biter. Buradaki etlenme iyidir; hoştur. Bundan dolayıdır ki, bütün durumlarda onlar arterleri ve büyük venleri veya sinirleri veya kas liflerini kesmezler. Kesme büyük çıbanlarda uygulanabilir. Eğer çıban küçükse, o yarılacak yere küçük parmakla bastırılarak içeri girilir ve onun başına kadarki kısmı kesilir. Sonra ikinci bir kesme yapılabilir ve onun üstüne kadar gelinir. Eğer çıban aşağıdaki yerdeyse onun içindeki kesilip açılarak çıkarılır. Eğer çıbanın bulunduğu yer aşağı doğru iniyorsa, orası açılarak oradaki içeriği dışarı çıkarmak mümkündür. Eğer o çember şeklindeyse bir defa kesmeyle onun alt kısmındakiler çıkmaz veya onun alt kısmından bir tek kesme yapılır veya onun bir tek yerden kesmeyle iltihabının akıtılması mümkün olmazsa, onun iki veya üç yarma yapılarak içinde toplanan madde atılır.

Tabip demiştir ki: Eğer çıban eklemin içindeyse veya kemiklere yakın bir yerdeyse ya da örtülerdeyse (zarlardaysa) olgunlaşmanın etkileri görülmeye başlamadan ve iltihaplardaki yapıyı bozmadan, irinleşme organı harap etmeden önce keserek içindeki akıtılır. Biz diyoruz ki, bu bir tedbirdir. Eğer kesmenin yenilenmesi isteniyorsa bu tedbir uygulanır. Biz o yenilenen çıbana bakarsak bu kendiliğinden oluşmamıştır. Aynı şekilde o kısma yenileyecek ilaçları uygularız. Bazen yarma yapan bir grup bir tedavi yolu bulmuştur. Çoğunlukla cilt kesilir ve ondan çıban ortaya çıkarılır. Sonra onun üzerine boşaltan maddeler uygulanır. Böylece çıbanın içindeki dışarı akar.

Dışarıdan Uygulanan Çıbanı Açan İlaçlar Kısmı

Çıbanlar selimse çoğunlukla bozulmaz; örneğin sıcak suyla açılabilir. Ancak kokuşmuş olanlar veya kokuşturucu madde içerenler zarar verir. Eğer bozulma oraya doğru çekilirse bu kokuşma oraya zarar verir. Eğer sen onun kökünün çıktığını görürsen sıcak suyla muamele etmen güvenilir bir yoldur. Bilinmelidir ki, nergis köküyle yakı yapmak bütün çıbanları açar ve özellikle su ve bal ve de süsen yağı nergis yağı içinde kaynatılır veya kuru ziftin (kuru karasakız) üzeri balla iyice örtülerek veya Paulus merhemiyile veya mum, çam sakızı ve iç yağı ile her birinden 1 ratl alarak ve kuru zift ve yarım ratl balla karıştırılarak ve çam sakızı 3 ukiye, zeytinyağı yeterince katılır. Bunlar yararlı ilaç-

lardır. Bu da gerçekten yararlı bir ilaçtır; amonyak zımkı 6, mum 4⁹¹, sarı kükürt, boraks 3 ölçü alınıp merhem yapılır.⁹²

Bazen pamuk tohumu içi, ceviz zımkı, hamur, pişmiş lahana, pişmiş soğan, hardal, güvercin pisliği alınıp yakı şekline getirilir. O çıbanın içindeki iltihabı hızla akıtır. Yine hardal öz suyu içine *diyabilun* konur ve incir sabunu ile de karıştırılıp merhemi yapılır.

Çıbanı yırtıp açan ilaçlar, kesip açma yerine kullanılır. Bunlardan mürekkep ağacı balı ve taze karasakız eşit miktarda alınıp, ateşte bir araya getirilir; sonra çıbanın üzerine konup onun açılması sağlanır. O da güçlü akıtıcılardandır. Yine kalya taşı, sönmemiş kireç, bu ilaçları örtecek kadar su içine konup, içindeki suyun yarısı kalana kadar kaynatılır. Sonra süzülüp saflaştırılır. Sonra bu kalya taşı ve kireçli terkip uygulanır. Sonra bu yabancı maddelerden ayıklanmış terkibe yeniden kalya taşı ve kireç katılıp ondan sonra bir bakır tabak içine konulup tabak da ateşin üzerine konur ve sonra tuzlanır (tuz ilave edilir). Bu tuzlu terkip alınıp onun dörtte biri miktarında nişadır ilave edilir ve o da bahçe teresi zımkı içine konur; onun içine mürekkep ağacı balından (sızıntısından) ilave edilerek çıbanın üzerine uygulanır. Yine İspanyol sineği alınır; iyice ufalandıktan sonra eski zeytinyağı ile muamele edilir ve kızgın ateş üstünde ezilip hepsi bir bütün oluşturur. Sonra merhem şeklinde olana kadar pişirilir. Ondan yakı yapılır ve özellikle onun üzerine mürekkep ağacı balı konarak ve özellikle de doğan pisliği veya serçe pisliği ya da ördek pisliği ve biraz yabancı maydanoz konarak yapılır.

Çözücü ilaçlardan hepsi her gün 2 defa olmak üzere, organın üzerine onu rahatlatmak için uygulanır; sıcak lapalardır. Onlar sıcak ve rutubetlidir ve sözün kısası geçiş yollarının harabiyetini ve sıkıntıyı çözen lapalar uygulanır. Onda yumuşatıcı, gevşetici ilaçlarla önlem alınması sakıncalıdır. Hatta sertliğin yumuşatılmasından kaçınılmalıdır. Ancak bu madde bir süre sonra donar ve sertleşir. Eğer o madde gevşerse yok edilmelidir ve donmamalıdır ve de bu işin uzamaması gerekir. Eğer oradaki madde sertleşirse ona yumuşatıcılar verilmelidir.

⁹¹ TM: yabancı fıstık zımkı.

⁹² TM: Bal yarım ratl, bakır karbonat 3 ukiye, yeteri kadar zeytinyağı toplanmış olan iltihabı çatlatır ve sarımsak ilacı gerçekten iyidir.

Bu maddeyi çözen ilaçlar olarak boraks, hardal, kuş pisliği, arsenik, kireç ve yabancı kimyon kullanılır. Onlara kendir, sakız zımkı, mastika, ökse otu katılır. Bunlara sirke, eski zeytinyağı da katılır. Bu ilaç da sarımsak ve peygamber çiçeği, nezle otu, dağ üzümü, boraks ve balla birlikte alınır. Bu ilaçlar sıcak suyla söz konusu yer temizlenerek uygulanır.

Çürütüp, bozuk maddeyi bir araya toplayan ilaç ve reçetesi: Demir sülfür 2 dirhem, amonyak zımkı ve bakla unu 6 dirhem olarak alınır ve taze çam sakızı alınıp cildin üzerine sürülür veya çıban üzerine uygulanır; hatta bu kendiliğinden çıban düşene kadar uygulamaya devam edilir.

Bir başka ilaç: Nişadır 1 kısım, mürekkep ağacı sakızı 4 kısım, gümüş kiri ¼ kısım, eski zeytinyağı 1 kısım⁹³ alınıp, bundan lapa yapılır, çıbanın üstüne uygulanır. Eğer bu ilaç yararlı olmazsa, bizim anlattığımız gibi açılır veya dağlama yapılır.

İçteki Çıbanlar İçin Alınan Önlemler

Ancak iç taraftaki döküntüler için, onları dışarı atmak amacıyla tedavi uygulanır ve özellikle dışkı ve idrarda ve de kandaki bütün kötü oluşumlar, bozukluklar belirlenebilir. Ancak doktor bir defa alınan kanın iyi olduğunu belirlerse, sonra, buna ilave olarak, dışarı atım olursa, hastaya mutedil ilaçlar, örneğin yumuşak ince, hafif, şarap gibi ilaçlar vererek tedavi eder. Bunlar yavaş yavaş içirilir. Kötü gelişme olduğunda inceltin, kurutan maddelerden kullanılır; örneğin sarı sakız, tarçın ve diğer hafifleten ilaçlar verilir. Beyaza bakan renkteki ince şaraptan içirilir; terkip şeklindeki tiryaklardan *mitridatus* ve *amrusya* verilir.⁹⁴

Kabarcıklar (Döküntüler)

Kabarcıklar da çıbanlardan oluşur ve çoğunlukla sindirim bozulduğundan, doluluktan olan hareketlerden ve bu yolda oluşan akıştan meydana gelmiştir. Kötü döküntüler kördür; onlarda sızıntı yoktur.

Kabarcıklar (Döküntüler) Tedavisi: Eğer döküntü (uçuk) görülürse, onun tedavisi 3 güne kadar sıcak şiş ilaçlarıyla yapılır. Daha sonra onun çözülmesi ve pişmesiyle ilgilenmek gerekir. Bazen çözülür ve bu

⁹³ TM: 3 kısım.

⁹⁴ TM: sinameki çiçeğinin kuru yapraklarından yapılan ilaç kullanılır.

nadiren olabilir. Bazen pişmiş olgunlaşmıştır. Kabarcık (uçuk) ilaçları ihmal edilmemelidir; edilemez. Çoğunlukla küçük uçuklar büyük çıban olarak geri dönebilir. Burada ondaki zararlı maddenin dışarı atıldığından emin olana kadar kan almalıdır ve ishale o bozuk madde dışarı atılmalıdır. Eğer uçukta nabız gibi atma (vurma) varsa ve onun bir kökü oluşmuşsa, derine gidiyorsa, onun olgunlaşması gerekir.⁹⁵ Onlarda çoğunlukla kan görülür ve ondan kurtulmak için kan almak gerekir ve hamamla deriyi rahatlatmak daima iyi gelir; hastaya perhiz yaptırılmalıdır.

Uçukları olgunlaştıranlardan sarı sakız tohumu, sütle veya incir ve balla karıştırılarak veya sadece incir ve balla uygulanır. Çiğnenmiş buğday onun olgunlaşmasında yararlı olur. Aynı zamanda kuru üzümle boraks veya incir hardalla karıştırılarak o karışım da süsen yağı ile karıştırılır ve bu bilinen bir uçuk ilacıdır. İyi bir uçuk ilacı da şöyledir: İç yağı 1,5 ukiye, ekşi hamur 2 ukiye, mercan köşk tohumu unu, keten tohumu unu; her birinden 1,5 ukiye, susam yağı, incir 3 ukiye, boy otu, keten tohumu; her birinden 5 dirhem, süt içinde pişirilip hastaya verilir. Bu ilaç uçuğu mutedil bir şekilde olgunlaştırır.

Eğer uçuğun iyileşmesi zor olan iltihabı varsa, sıcaklığı dengeli bir şekilde çok yüksekse, çibana sıvı getiren damardan (venden) kan alınmalıdır.⁹⁶ Eğer uçuğun başlangıcında oradan kan alınırsa, irinli kan çıkar. Yoğun kan hapsedilmiş olup katı yaralara sebep olur. Eğer onlar olgunlaşırsa, onları açmak gerekmez.⁹⁷ Ancak ilaçla tedavi etmek gerekir. Ona şişi açan ilaçlar, örneğin keten tohumu ve güvercin pisliği ve hamur iyi gelecektir. İyileşmezse çıbanlar kısmında anlatıldığı şekilde demirle muamele edersin.

Bez

Bu etsi yapı fazlalıklardan oluşan yara nevinden bir şiştir; zayıf etten meydana gelir: çoğunlukla makat ve vajinada oluşmuştur. Onlar, genellikle, iyi huyludur ve kötü huylu olanları da vardır.

Tedavi: Çoğunlukla bu bezler büyük olduğunda demirle kesilir; sonra uçuk merhemleriyle tedavi edilir. Genellikle onların aslı uçuk-

⁹⁵ TM: senin o olgunlaşmaya yardım etmen gerekir.

⁹⁶ TM: Hacamat işlemez.

⁹⁷ TM: çatlamazsa sen onu yararsın.

tur; onların kökü ibrişim ve at kılı ile bağlanır ve berdik ve kalfidun ve de benzeri ilaçlarla muamele edilir. Cisimlerinden dolayı kuş, benzeri ve *kalfidun* dolayısıyla kötü merhemle muamele edilir.

İkinci Makale

Soğuk Şişler ve Oluşum Özellikleri

Soğuk hıltlar ve vücuttaki yollardan akan, balgam, sevdâ ve yeller ve bunların terkiibinden olanlardan soğuk şişler meydana gelir. Soğuk şişler balgamî ve sevdâvi hıltlar veya yellerden meydana gelir. Balgamî şişler basit balgamî maddeden oluşur. Onlara yumuşak şişler denir. Ancak⁹⁸ onlar suludur; organda su toplanmasından ve testiste su birikmesinden oluşmuştur. Ancak bu şişler gevşektir; adeta gevşek bir ur gibidir. Ama çıbanlar farklıdır ve katı urdur. Sevdâvi olanlar (kara safra) sekurus şeklinde olup kanser nevinden urlardır. Onlar arasındaki fark daha sonra belirtilecektir. Ancak gaz nevinden şişler ödem yapar ve şişkinlik oluşturur. Onun gazına buharın da karışmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak adeta içini hava şişirmiş gibidir. Eğer hava bir boşlukta toplanmışsa, orada gazların, yellerin oluşması ve katılmasıyla bu şişler oluşur. Bunların bazıları soğuk şişlerdir, bazıları da sıcak şişlerle birleşmiş olabilir.

Uzima Denen Yumuşak Balgamî Şiş

Bu şiş beyazdır. Kısacası onun maddesi gevşektir ve eğer gevşekliği yoğunsa döküntülüdür. Parmakla bastırıldığında parmak kolayca onun içine batar gibi nüfuz eder. Burada şişin içinde bir şey yoktur. Sözüün kısası madde yoğunsa o soğuk ve sertliğe meyillidir. Çoğunlukla yumuşak şiş balgamî buhardan meydana gelmiştir; dem (kan) grubundandır denilebilir. Uzima-i sevdâ olan şiş biraz serttir ve biraz düzdür. Eğer vurma veya benzerleri fiillerden oluşmuşsa, madde beklenmedik şekilde oluşur ve balgam dışında madde oraya çekilir. Balgamî şiş dışında başka şiş olmaz. Bu çok sık olmaz ve ağrı oluşturur.

Gevşek Şişin Tedavisi: Ancak ishale dışarı atma ve kusma da balgam oluşturan ilaçlarla ve perhizle balgam oluşmasından sakınmalıdır. Eğer bu fiil işlenirse başlangıçta onda bozulma olduğunda o zararlı madde boşaltılmalıdır ve eritilmelidir (çözülmelidir). O yerin sıkıca

⁹⁸ TM: veyahut enfa olur.

bir bezle sertçe ovulması gerekir. Sonra onun üzerine kurutucular ve ona su uygulamak gerekir.

Başlangıçta o yerin üzerine sirkede bırakılmış sünger uygulamak iyi olur veya boraks suyu, küllü su içine bırakılan yeni sünger uygulamak iyi olur. Süngerin yapısı (cevheri) kurutucu ve çözücüdür. Sözün kısası hastalık artınca süngerin içine konduğu sirke biraz daha keskinleştirilir ve hastalığın sona erme döneminde sirkenin keskinliği had dereceye ulaşır ve sadece sirke ve sünger kullanılır. Bazen yoğun çözülme kabiliyeti olan yağlar da karıştırılır. Bu dönemde (son dönem) sadece üzüm asması külleri, incir külleri, meşe kozalağı (meyvesi) ve benzerlerinin sularına batırılan sünger bu tip şişlerin üzerine uygulanır. Burada süngerin şişin her tarafını kaplaması gerekir.

Eğer küllü suya sokulmuş sünger şişin her tarafını kaplayıp örtmezse, ilkin bir tarafa sonra diğerine uygulanır. Bazen bu yeterli olur.⁹⁹ Kireç suyu, kül suyundan daha güçlüdür ve tuzla ve sıcak kükürtle birlikte fevkalade yararlıdır. Başlangıçta tek başına boynuzlu haşhaş yararlıdır. Bazen sıcak kurutucular da yararlı olur. Eğer şişi oluşturan madde ağır, yoğun değilse onu bağlamak da yararlı olabilir. Bu bağlama işlemi aşağıdan başlanıp yukarı doğru olmalıdır.¹⁰⁰ Başlangıçtan sonuna kadar bitotu öz suyu ile yapılan macundan uygulamak yararlı olur.

Eğer bu şiş yoğun organ içinde veya bağlarda veya ligamentlerde oluşursa ona uygulanan ilaçların içine yumuşatıcı ilaçlar katılır. Eğer daha önce söz edilen sebeplerden dolayı onda ağrı da varsa, ağrıyı sakinleştiren ilaçlar verilmelidir. Örneğin taze çördük otu, üzüm şurubu ve zeytinyağından oluşturulan ilaçlarla yapılan pansumanla tedavi edilir ve Sonra, siyah kabız yapan (tutan) merhem hazırlanır ve bu küllü su ve benzerleriyle uygulanır.

İyi merhemlerden biri de şöyledir: Sarı sakız, kadıntuzluğu, Hint selvisi, sabır, safran, Arap zamkı, Ermeni kili az miktarda alınır ve sirke ve lahana suyu ile merhem yapılır ve yine ılgın yaprakları, tuz,

⁹⁹ TM: bazı defa sünger olmayan belli kısımlarda ve yerlerde sünger yerine eski bez parçası ikişer kat kılınıp kül suyu ile kullanılır ve bazı defa ondan sonra bir devam üzere yumuşak şişe o eski bez parçası konulsa yeter.

¹⁰⁰ TM: Yukarıdan başlanıp aşağı doğru olmalıdır.

zeytin, Ermeni kili ve sirkeyle yakı yapılır. Yine ağrıyan şişler için güvercin pisliği alınıp, kaynatılıp kireçle birlikte macun kıvamına gelene kadar karıştırılır ve döküntünün üzerine uygulanır. Yine zeytinyağı ile oraya uygulanır. Bu terkip sirkeye batırılmış sünger veya sof üzerine dökülerek döküntüye uygulanır (bağlanır) ve bu yoğun etki gösterir: Hamur (ekşi hamur) ilacı da yararlı olur. Şu terkip de yararlıdır: süsen yaprağı alınır; iyice haşlandıktan sonra sıkılıp onun üzerine uygulanır; fevkalade yararlı olur. Aynı şekilde dereotu, sirke ve kül suyu ile karıştırılmış kadıntuzluğu da yararlı olur.

Güçlü ve yararlı yakılardan biri de şudur: inek gübresi, kendir, günlük, kan dindiren, sümbül, pelin otundan yapılan terkiptir. Hepsisi de çok yararlıdır ve bütün *Akrabadin*'de şişlerle ilgili zikredilen ilaçlar da yararlıdır. Bu terkip hamile kadınların ayaklarında görülen ödeme de yararlı olur. Kamışın, sirke içinde çiçekleri alınır ve ödem üzerinde uygulanır. Terkip öğütüldükten sonra uygulansa daha yararlı olur. Yine mezeryon, sirke ve şarapla muamele edilerek de uygulanır. Ona faydalı olan ısıtılmış ılık sulardan hazırlanan ilaçlardan biri de şudur: lahana, dereotu veya turunçtur. Pişirilmiş lahana yaprakları su birikimi (ödem) için kullanılır.

Ur (Tümör) Hakkında Açıklama

Uurlar balgamî uçuklardır. Bunlar balgam cinsinden hıltlardan meydana gelmiştir veya et cinsinden başka balgamdan oluşmuş olabilir veya bulamaç veya bal kıvamındadır. Özellikle eklemlerin iç yüzeyinde, oluşur; omurgadaki katı urlara pek de uzak olmayan, sevdavi bir yapıdadır. Ben omurga urlarıyla, onları aynı yapıda kabul edip, balgamî yapıda, ancak kuru ve yoğun olduklarını kabul ediyorum. Onlardaki katılığın sebebi de, balgamî özellikte olmalarıdır. Onda oluşan kuruluk sertleşmelerine sebep olmuştur. Onlar sinir gibi düğümlenmiş ur değildir. Ancak burada her hangi bir kayıp yoktur. Uzunluğu da ortadan kalkmaz. Ancak vurmada sonra sağa ve sola doğru ur oluşur. Çoğunlukla darbe olduğunda (vurulduğunda) kesik gibi bir şey oluşur. Eğer başlangıcındaysa, onu çözüp ortadan kaldıracak olan ilaçlar uygulanır.

Ur Tedavisi: Eğer ur şeklinde bez oluşmuşsa o kesilerek, açılıp tedavi edilir; başka tedavisi yoktur. Ur, keserek yapılacak tedavinin dı-

şında ilaç kabul etmez. Antilus uru kesme konusunda dedi ki: ilkin sol elle urun üstündeki deri çekilir veya diğer elle mümkün olduğu kadar çekilir. Çünkü urun kesesinin ikiye ayrılması için kesilmesine ihtiyaç vardır. Senin oradaki sıkıntılı yapıyı kaldırman gerekir. Deriyi uzatıp, onu güzelce kesersin. Çünkü onun bozuk olduğu durumda, deri de onunla birlikte uzatılıp kabul edilebilir şekilde kesme yapılır. Hatta sen örtüyü kaldırdığında içini görebilirsin. Sonra 2 tarafından çengellerle çekilip kese etten ayrılıp kaldırılır. Kemiğin üzerine doğru soyulur ve fazlalığı kesilir. Sonra ilaçla tedavi edilir.¹⁰¹

Eğer kesik sinir veya damara yakın olursa, onun örtüsünü kaldırmakta ve oyuğunu boşaltmakla sakınca yoktur. Eğer buna ihtiyaç varsa uzun boyunlu aletler kullanılır ve orada adeta gömülmüş olan ur kesilip gizli olduğu yerden çıkarılır. Geri kalan kısım ilaçlarla tedavi edilir ve bunlar en güçlü ilaçlardan olmalıdır. Ancak etlendirilen ilaçlar değildir. Hatta keseden geriye hiçbir şey kalmadığını bilmelisin. Çünkü orada bir şey kalmış olmalıdır; o da hiçbir şeyin kalmadığıdır. Eğer onların büyüklüğü dolayısıyla kesik de büyükse o durumda bel ve karın organlarına ilaç tedavisi yapılır. Allah en iyisini bilir.

Eğer açılarak, kesenin tamamen kaldırılması gerekirse, çengel kullanılır. Şüphesiz eğer ur küçükse ve ihmal edilebilir nitelikteyse ya da yırtık çok küçükse, öylece bırakılabilir. Eğer düzeltmek mümkünse, kese kesilip alınır ve eğer bir şeyler kaldıysa, olanlar ilaçlarla ve sonra da yağla tedavi edilir.

Bal uçuklarda kullanılır; hatta kesede yırtık olmasa bile dikkatli davranmak gerekir. Kese ile birlikte çıkanları çözmek gerekir. Eğer kese bir tarafa koyarsa, onun dışarı atılması zordur. Çünkü yırtılma gösterir ve onu içindekinin üzerinden dikilir¹⁰² ve onun derisinin tamamını soyulur. Eğer bu urda bozukluk oluşursa, çoğunlukla tabiatın sahibinin güçlü olduğunu görmek gerekir. Bunun yanı sıra, uykuyu

¹⁰¹ TM: çünkü bazı defa o sebeple kese şeklindeki oyugu oluşur.

¹⁰² TM: o yerde olan kan silinip ve bal suyu ile yara yıkandıktan sonra o cildi dik ve eti topla ve eğer cilde yeri örtecek miktardan urun daha büyük olması nedeniyle çok olan çok fazla ise fazlanın bütünü kesilip ondan sonra ilaçla tedavi edilir ve eğer ur sinire veya hut damara komşu ise ona bakılır. Eğer o ur deriyi soyan çeşidinden ise onu deriyi soymakta zararı yoktur ve eğer kamazin ile soymaya muhtaç ise ve sen damar ve sinirden bir nesnenin kesilmesinden korkarsan.

korumak gerekir. Çünkü bazen onun üzerinde baygınlık oluşur ve eğer bayılmadan korkuluyorsa, bunun için ilaçla tedavi etmek gerekir.¹⁰³ Örneğin sıcak ilaç, sabun ve küllerden ve daha önce çıbanların tedavisinde zikredilen başka akıtıcılarda kullanılır. Aynı zamanda kireçten 4 ölçü ve yakıcı şaraptan 2 dirhem, deriyi yakacak kadar güçlü şaraptan 2 dirhem, boraks 2 dirhem, demir cevherinden 1 dirhem alınıp, biraz kaynatılmış küllü su ile karıştırılır ve ondan kurşun bir hokka içine konularak kurumaması için sürekli nemli tutulup bu şekliyle urun içine uygulanır.

Bu ilaç da iyidir: Bu ilaç uçuklar, bezler ve benzerleri için de iyi gelir, çöpleme, kırmızı arsenik, 2 parça bakır kabuğunun kirli olanından dört parça alınır ve gül yağı ile karıştırılır veya ısırgan otu ve bakır kırıntıları, arsenik ve gül yağı ile alınıp terkip yapılır.

Balla yapılan ve bütün çıbanlar ve ateşli döküntülere iyi gelecek ve döküntüleri yumuşatacak olan yakılar: kulak için de kullanılır. Kına, Yahudi balsamı, amonyak zambak, ekşi sirke veya yuvarlak hurma, terebentin zambak eşit miktarlarda alınır ve ondan yakı yapılır. Çok yapışkan olmayan iltihaplar için şu terkip kullanılır: boraks alınır. Onun yarısı kadar çöpleme, mum, balmumu ve gül yağı alınır. Yine kireç, demir oksit, arsenik 1 kısım verilir. Ancak yırtılmış olan beze benzerse ve o bağları açısından bu gruptansa, şüphesiz onu yırtılmış urlar gibi (urların açılıp çıkarılması gibi) çıkarılabilir. Ancak bu sinirler veya yakın organlarına zarar vermemelidir. Eğer el ve ayaktaki bağlantı yerlerindeki sinir ve tendonlarda bulunuyorsa, onun çıkarılması söz konusu değildir. Onun kesilmesi sahibinde titremeye sebep olur. Muhtemelen onun üzerine ağırlığı olan bir şey bağlanır; hatta bu baskı devam ettirilir. Onun belirtisi üzerine elle bastırılınca organda uyuşukluk oluşmasıdır.¹⁰⁴

¹⁰³ TM: Çoğunlukla kesesi kesilenin kurtulması ihtimal dâhilinde olmayabilir. Hastalıkların had derecede olması halinde tedavi edilemez. Karışıklık da yoktur. Ancak açmaktan başka çare olmayabilir. Ondan o kesenin çıkarılması gerekir. Kese dolayısıyla uygulanamayabilir. Kese yoluyla ur oluşmuş değildir. Muhtemelen her gün onun içindeki çıkarılabilir. Şüphesiz kese kokuşur ve kendiliğinden çıkabilir. Ancak tatlı bal iyi bir ilaç olup onunla başlanır. Sıcak sıkıntısında ufulanmış kuru üzümle lapa yapılarak uygulanır. Öncelikle deriyi kaldırmak gerekir. Sonra onun üstüne merhemler uygulanır. Bazen bilinen kaldırılan cildin içine had derecedeki ilaçlar uygulanır.

¹⁰⁴ TM: yani organın anılan hissizlik bezin sinirler ve tendonlara komşu olduğunu işaret eder.

Bez

Bazı organlarda bezsi şiş oluşur ve bu şişin büyüklüğü fındık, ceviz veya bunlardan daha küçük olabilir. Çoğunlukla avuç içinde ve alnın üstünde olur. İlkın o şekilde olur ki üzerine bastırıldığında dağılır. Sonra çoğunlukla geri döner; eski şeklini alır. Bazen geri dönmez. Onun tedavisi uların tedavisi gibidir. Bazen onu berelemek, koparmak yeterli olabilir. Sonra onun üzerine kurşundan bir ağırlık sıkıca bağlanıp onun yerinden gevşemesi sağlanır. Özellikle kurşunun altına bilinen kolay emilebilen ilaçlar uygulanır. Yine incinmelerden sonra da, yoğun şekilde bu ilaçlar uygulanır. Şüphesiz bunun sebebi geriye dönüşe engel olmaktır.

Döküntü Şeklindeki Bezler

Burada küçük döküntü şeklindeki bezler kastedilmektedir. Onların tedavisi yağ uygulanarak ve onların içinde olanın çıkarılması şeklindedir. Onların üzerine de kurşun uygulaması yapılır.

Tümör (Nodül)

Nodüller bez cinsi şişlerdir. Bu kelime kulak arkasında görülen tümöre hastır. Biz hepsini yerinde zikrettik.

Tedavi: Onun tedavisi bez şeklindeki şişler kısmında kulağın arkasında olan şişlerde önerilen şekilde yapılır ve helezon şeklinde kille eski tuzsuz iç yağı ile macun yapılır. Bu ilacın benzeri yoktur. Yine kokarca külü, süsen yağı ile karıştırılır ve eskitilip kullanılır. Bu ilaç bu hastalık için olduğu gibi sıraca hastalığına da yararlı olur.¹⁰⁵

Sıraca Hastalığı

Sıraca hastalığı ura benzer ve ikisi arasındaki fark ular organ dan bağımsızdır. Muhtemelen sıraca kasla bağlantılıdır. Çoğunlukla sıracanın ortaya çıkış yeri gevşek ettir ve de organların sinirsel örtüleridir. Sıracanın fevkalade şiddetli olduğu söylenir. Bazen o tek başına birçok deri döküntüsünden daha şiddetlidir. Ancak daha çok uçuğa benzer. Bazen sıracanın püstülleri (döküntüleri) birbirine bağlı olup düğümleri adeta gerdanlık gibi dizilmiştir. Genel olarak sıraca ularları öyle bezlerdir ki onlar genel olarak salkım şeklindeki şişlerden

¹⁰⁵ TM: pişirilir yani kavrulur ve pişkin kılınır.

oluşmuş sıcak bezdir. Sıraca hastası olanda ağrı olur. Onların tedavisi zordur. Bazen onların tedavisinde yarma yapmaya ve kokuşmaya ihtiyaç olabilir. İnsanda sıraca düğümleri, boyun ve başta diğer organlara nispetle daha sık oluşur. Çoğunlukla sıraca boyunda oluşur ve koltuk altında da görülebilir. Ona sıraca adının verilmesi, çoğunlukla iştihanın domuz şeklinde olmasından veya onun görüldüğü kişilerde boyun şeklinin domuz boynuna benzemesinden kaynaklanır. Sıracanın daha sakini (daha iyisi) çocuklarda görülenidir ve daha zor tedavi olan gençlerde görülenidir.

Tedavi: Sıracanın tedavisinde ona uygulanacak kusma (dışarı atma) işlemidir ve inceltme de ön tedbirdir. Dışarı atma yolunda fazlalıkları kusma ile olur. Ağır (yoğun) balgam için ishal gereklidir. Tedavi bilinen hapla (ilaç) yapılır. Yine burada salep, zencefil ve şeker; eşit miktarda alınır ve 2 dirhem verilir. Bu ilaç ısıtmadan ve aşınma yapmadan balgamı atar ve yine kan alma da yararlı olur. Cephalic venden kan alma uygulamak gerekir.

Ancak yoğun yiyecekten kaçınmak ve yemek üzerine su içmekten hazımsızlıktan ve özellikle doluluktan kaçınmalıdır. Mümkün olduğu kadar aç kalmalıdır ve başta doluluk oluşturanların hepsini dışarı atmalıdır. Başa meyleden her şey dışarı atılır ve sıvı olanların başa meyline son vermek gerekir. Örneğin başı secdeye eğerek gibi hareket ettirmek, yere kapaklanmak ateş gibi sıcak yastıktan, gündüz uykusu gibi, maddeyi başa çeken hareketlerden korunmak gerekir. Örneğin keskin sözlerden, baş ağrısı ve endişe veren işlerden de sakınmak gerekir. Çoğunlukla sıraca sahipleri uygun olmayan hacamatlardan da sakınmalıdır. Bu uygulama sıracanın maddesini dışarı atmaz ve o maddeyi gitmesi gereken yere göndermez; muhtemelen onu çeker. İnce kandan alınanlarla ağırlaşır ve çoğunlukla etlerin zayıflamasıyla ve önceki haldeki erimelerle ve çözülme halleriyle sıraca hastalığı geri döner.

Sıraca için alınacak önlemlerin tamamı *sekuruz*'üne (*scirrhus*; *kanser nevinden katı ur*) benzer tedbirlerdir. Eğer sıraca büyükse cerrahların ona dağlama yapması (demirle müdahale etmesi) ve çok güçlü ilaçlar vermesi gerekir. Bu tedavi yaraları ve kötüleşmeyi getirir. Hasta kusturulmalı, ona tenkiye yapılmalı; hafif besinler vermelidir ve çözücü, eritici ilaçlar ve onlarla birlikte verilmesi gerekenleri vermelidir. Bu

yumuşatan büyük izler oluşturan sıracalarda lezzetli şeyler verilir. Ona bunlarla beraber sütlü besinler verilir.¹⁰⁶ Sıracaya hoş merhemlerden *diyabilus merhemi* uygulanır. Bu ilaç başka ilaçlarla karıştırılarak verilir. Örneğin süsen kökü özellikle katılır. Örneğin keçi pisliği ve koyun pisliği, örneğin bahçe teresi, eşekhiyari kökü, dağ üzümü kurusu ve olgunlaşmadan düşmüş incir ve kurusu veya bakla unu, acıbadem, Yahudi balsamı, hepsi birlikte hastaya uygulanır.

İyi merhemnin sıfatı(terkibi) şudur: bakla unu, arpa unu, yağ (domuz yağı),¹⁰⁷ her birinden 1 avz alınır ve ebucehil karpuzu, Yemen şapı, süsen kökü, taze zift, her birinden yarım kısım alınarak hepsi bir araya getirilir. Eski zeytinyağı ile karıştırılıp, sıracaya bu terkiplerle iyice ovulur. Burada zifti ve iç yağını zeytinyağı içinde eritmek çözmek gerekir.

Katı (sert) olan şişleri 1 hafta veya onun altında 3 günde çözen iyi bir merhemi Galen'de *Katancanîs*'te vermektedir: hardal, ısırgan otu tohumu, kükürt, denizköpüğü, loğusaotu, Hint zamkı, amonyak zamkı, eski zeytinyağı ve mum katılarak hazırlanır.

Sıracaya üzerine uygulanan iyi merhemlerden biri de ziftle yapılandır. Bu soğanla veya dövülmüş lahana köküyle, gebere kökü ve Yahudi balsamı ile yapılan macundur. Diğer bir macun acı bakla, sirke ve balla veya ballı sirkeyle veya inek cinsinden hayvanın iç organlarıyla veya kaynamış sirkeyle yapılır. Hepsisi domuz yağı ile birlikte veya zeytinyağı ile terkip haline getirilir.¹⁰⁸

Bu hastalığa iyi gelen bir ilaç da şöyledir: Boyotu 4 kısım, kireç, boraks, her birinden birer ölçü alınıp, balla bir araya getirilir. Yine eşekhiyari kökü ve defne yaprağı un haline getirilir ve yabani fıstık zamkıyla veya kille macun haline getirilir. Yine bezelye unu, keçi pisliği ile bir araya getirilir ve özellikle dağlı olan çocukların idrarıyla birlikte lapa şekline getirilerek kullanılır.

¹⁰⁶ TM: Anılan tercüme bazı nüshada düzeltilen cümlelerin tercümesidir. Ama asıl nüshanın gevşetici merhem mensup olan olmuştur anlamı bal ve sirke karışımı karıştırılan gevşetici merhemnin büyük eseri vardır demek olur.

¹⁰⁷ TM: kaz yağı.

¹⁰⁸ TM: kaynatılıp kullanılır ve anılan terkiplerde domuz yağı veyahut zeytinyağı olmak lazımdır.

Yine bir başka İlaç: Sarısakız 10 ölçü, amonyak zambakı 7 ölçü, kestane 5 ölçü ve kına alınır. Kasını otu, zambakı alınır ve bal mumu tek tek alınıp hepsi havanda dövüldükten sonra çam sakızı ve diğerlerinden birer ratl alınıp, 3 ukiye kına ile birlikte karıştırılır; o çok iyi bir lapadır.

Bir başka iyi ilaç: Mum, çam zambakı, tozsuz domuz yağı, köpek ayvası, bakır karbonat eşit miktarda alınır ve ondan lapa yapıp uygulanır. Yine çam sakızı 1 kısım, bakır parçaları 2 kısım, Yemen şapı ve arsenik; her birinden 4 kısım alınır ve onlardan lapa yapılır. İyi ilaçlardan biri de katran ilacı, eşekhiyarı ilacı, kunduz ilacı ve *esendus* denen ilaçtır.

Yılan ve taruntula için hazırlanan ilaç da kullanılır. Ölü yılan alınıp bir kazanın içine konulur ve kazanın ağzı çamurla kapatılıp kızgın bir fırına bırakılır. Sonra sirke ve sirke miktarında balla yılanın külle-ri karıştırılarak macun yapıp kullanılır. Yabani kimyon, bahçe teresi, güvercin pisliği, zeytinyağı ile karıştırılır. Hepsisi de tek tek kullanılsa yine de yararlı olur. Aynı zamanda burçak unu ile birlikte veya onlardan biri sirkeyle balla veya zift, iç yağı ve zeytinyağı ile karıştırılarak uygulansa yararı olur. Yine kuru dağ üzümü, boraks, çam sakızı ve burçak unu alınır ve sirke ve balla bir araya getirilir veya süsen kökü, keten tohumu alınır ve şarapla kaynatılıp daha sonra onun içine güvercin pisliği gözle görülebilecek kadar miktarda katılır. Ondan yakı gibi yararlanılır. O fevkalade yararlıdır.¹⁰⁹ Çölde yaşayan Arap devesinin idrarı iyice koyultup yoğunlaştırılarak kullanılır. Sıraca için yararlı bir yakı ve merhemdir. Yabani nar kökünden sıraca için hazırlanan terkip çok yararlı bir yakı olarak kullanılır. Bazıları onun tatlı bir şey olduğunu zannettiler. O keçiboynuzunun yakılmasından elde edilir ve ondan her gün aralıksız 2 dirhem ve 1 hafta süre ile içilirse kişi hastalıktan kurtulur. O ilaçtan her ay açıklandığı şekilde içilmelidir.

Bilinmelidir ki sıraca vücutta yayılan kanserdir ve zikredildiği şekilde o sıcak ilaçların macun şeklinde hazırlananlarıyla tedavi edilmelidir; örneğin gül yağı gibi. Bu ilaç birkaç gün terk edilmeli, sonra yeniden uygulanmalıdır. Muhtemelen ona buğday ve arpa ile yapılan çorba yeterlidir. Bundan güçlü olan sarısakız ile kadıntuzluğundan yapılan macun gebere suyuyla verilirterkipte gebere suyunun olması gerekir veya gözlem yapılarak başka ilaç da kullanılabilir. Söylenişine

¹⁰⁹ TM: Bu ilaç denenmiştir.

göre, o ilaç yoğun iltihap için etkili olur. Bu hastaya, kabuğu soyulmuş ve yanmış şeftali yağı geniş çapta uygulamak yararlı olur.

Şüphesiz sıracanın tedavisinde demir uygulanmasına ihtiyaç varsa atardamarlara toplardamarlara ve sinirlere dikkat etmek gerekir. Bir kişi orayı açmada sinirlere isabet ettirdiğinde hasta bağırmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki, sinire dikkat etmek gerekir. Ancak o yaraları açmak mizacı bozar. Sakin bir şekilde mizacın iade edilmesini engeller. Bazen hatalı olarak açma yapılmış ve jugular vene demir isabet etmiştir. Bu damarın akışında bozukluk oluşmuştur. Bundan dolayı, sağlam tarafın örtüsü kaldırılır; sıraca döküntüleri (püstülleri) alınır ve had derecede keskin ilaçlarla geriye bir şey kalmayacak şekilde, tedavi tamamlanır; bozuk tarafta hiçbir şey görülmemelidir.

Katı Şişler Hakkındaki Kısım

Katı şiş *sakiryus* (kansere benzer şiş) diye adlandırılır ve onda his ve acı yoktur. Ancak onda his kalmışsa, az bile olsa, ona *sakiryus* denmez; o *sirrhus* da değildir. Hakiki olan da his yoktur. Onda ağrı da olmaz. Kansere benzer ur sadece sevdavi hıtlardan meydana gelmiştir. Onda renk değişimi olmaz. O sevdavi hilt asli ve sevdavi nemli olanlardan meydana gelmiştir. Asli olanın rengi siyahtır. Ancak sevda (kara safra) balgamla karışmışsa rengi beden rengine meyllidir. Ama eğer balgam tek başına hâkimse o katıdır; serttir.

Hakiki *sakirus*'un rengi çoğunlukla kurşun rengindedir; gerilimi ve katılığı yoğundur ve bazen bunlara ilave olarak, üzerinde sarı kıllar (tüyler) olur. Bu tip kansere benzer urlarda iyileşme olmaz; onların rengi ceset rengine meyleder ve daha sonra o başka bir yere geçebilir. Bunlara *kanus* (kalkan göğsü) denir. Bazen rengi ölü rengine olur ve naklolamaz; bir organdan diğerine geçmez; çok serttir ve büyüktür.

Bütün sakirusların bir başlangıcı vardır ve azar azar ortaya çıkarlar ve artarlar veya bir başka çeşide dönerler; balgamsı şiş oluşabilir veya sıcak şiş veya boş yerdeki çıban olarak ortaya çıkarlar. Çoğunlukla iç organlarındaki sertlik sıcak şişten sonra oluşmuştur. Onlar gevşeten, soğutan ilaçlarla ve besinlerle tedavi edilmelidir. *Sakirus* bazen kanserleşir ve kansere benzer urlar (*sakirus*) kansere yakındır ve onun kansere yakın olup olmadığı, iltihabının çokluğu ve azlığı ile ve onda

nabzın olup olmamasıyla belirlenir. Yine sakirus etrafında damarlar oluşması veya oluşmaması ile belirlenir.

Tedavi: Bu tip şişlerden hisleri olanların tedavisi bedeni temizleyerek hastalığa sebep olan hıltların dışarı atılmasıyla olur. Bazen vücudun temizlenmesi kan alınmasıyla olur. Eğer hastada çok sevdavi hılt (kara safra) varsa, onu çözen ve gevşeten ilaçlar birlikte verilir. Onu çözen ve kurutan ilaçlar verilmez. Çünkü bu tip ilaçlar yoğun maddelerin kuruyup toplanmasına sebep olur. Ona çözen latif ilaçlar verilmelidir.

Onun tedavisinin 2 devrede olması gerekir. Bunlardan birinde onu çözen ilaçlar verilir ve bunlar çok kurutucu olmamalıdır. Aslında bütün çözen, emilen ilaçlarda kurutan özellikler vardır.¹¹⁰ Rutubetlen-diren şey, eritici, çözücüdür; sıcaklığın derecesinin ikinci dereceden üçüncü dereceye kadar olmalıdır ve kurutma derecesi birinci derece olmalıdır ve son derecede güçlü yumuşatıcılar kullanılmalıdır. Bir biri arkasından gelen iki devir bir birine yardım eder; birbirini destekler. Bu eritme döneminde organın acıktırılması gerekir. Besinle tahrik edilerek, karşılığında acıkan ve perhizdeki organın maddeyi çekmesi sağlanmalıdır. Bu yumuşatma dönemi olup ve ilaç bu dönemde uygulanır. Bunun verildiğinde hastanın vücudu ziftle ovulur. Eritici ve yumuşatıcı, gevşetici ilaçlara da ihtiyaç vardır. Onun zaafı organın çözülmesi ve yoğunlaşması dolayısıyla ortaya çıkabilir ve de yoğun katılaşmadan dolayı oluşabilir ve sonuçta onda zaaf oluşur. Yine ilaçların terkiibinde 2 güç de bulunmalıdır. Onlar çok hamam yapmamalıdır, çünkü o takdirde hafif çözülme olur ve yoğunlaşma oluşur ve yoğun gevşemeye erişilemez.

[Dokuları] çözerek yumuşatanlar tavuk yağı, ördek yağı, erkek geyik iç yağı, sığır yağı (dana yağı, tereyağı), aslan yağı, özellikle öküz yağı ve onların ilikleri, boğa ve erkek geyiğin iç yağı, eşek yağı da iyidir ve yırtıcı hayvan yağları, örneğin aslan, ayı, kurt ve burada, yine tilki, sırtlan ve küçük kuşların iç yağları da yararlıdır. Yine zikredilen mastika zamkı içine kına yağı, süsen yağı, hayvan pisliği ve bostan inciri yumuşatılıp eritilir ve sakirusun üstüne dökülür.

¹¹⁰ TM: fakat onun kuruluşu çokluk ve azlık ile birbirinden farklı olmakla eriticiler kullanıldığında eriticiler arasında kuruluşu az olan eritici seçilmelidir.

Yumuşatıcı tohumlardan biraz (1 akr) ve 1 akr sirke alınıp karıştırılır ve kaynatıldıktan sonra onun üzerine iyi yağlar dökülüp kullanılır. Bunun için iyi gelen droglardan eşekhiyari ve hatmi kötü alınır ve lapa şeklinde uygulanır. Onunla birlikte günlük de kullanılır. Yine bir lapa uygulanması gerekirse amonyak zamkı, ekşi sirkeyle birlikte karıştırılır. Birkaç gün içinde eritilir. Daha sonra yumuşatıcı haline gelir veya kına, amonyak zamkı ve çavşır alınır ve Yahudi balsamıyla karıştırılıp hepsi yabancı sümbül yağıyla karıştırılıp, ona süsen yağı, boy otu usaresi ve keten usaresi ilave edilir. Bu terkip merhem olarak kullanılır. Güvercin pisliğinden çok yararlı bir merhem yapılıdır. Katı şişlerde, hıltların merhemleri de kullanılır. Eğer güvercin pisliği bulunamazsa, onun yerine hatmi ve boraksa karbonat katılır ve kullanılır.

Çözücüye gereksinim duyulduğunda kullanılacak iyi çözücülerden sıracı için olanları biz zikrettik ve onun yasaları da verildi. Şiş, şiddetli ve yoğun değilse çözülmesi gerckmez. Onun kesilmesi gerekebilir. Organın gücü azalır. Özellikle eğer hasta sinirsi yapıya sahipse, maddede şiddetli çözülme meydana gelebilir ve dışarıdan gelen etkili sebeplerle hastalık selim hale gelebilir. İlaçların içine sirke koymak iyi gelir, ancak dokuları yumuşatmada mübalağaya kaçmamalıdır ve yumuşatmada yapının yumuşaklığına göre ayarlamak ve ona göre, ilaçlarda sirke kullanılmalıdır. Eğer sirkeyle uyuşmuyorsa sinirler yoluyla zarar verir; tabip, humma olan organda şiş olduğunda sirke kullanılacaktır. Örneğin dalakta olduğu gibi, sirkeyle o yere ovulmalıdır ve tütsü yapılmalıdır. Sonra çavşırla ovalanır; sonra amonyak zamkı uygulanır; sonra ilkin ince olanlar az miktarda kullanılır; sonra güç artırılır; yumuşatmaya doğru gidilir. Şişin üzerine onu germeyen gevşetici yağlar uygulanır. Yağın kullanılması suyun kullanılmasından daha uygundur. Özellikle taze dereotu yağı kullanılır ve eklem bağları ve sinirleri sağlamlaştıracak olan iyi ilaçlardan verilir. Böylece sıcakla taşlaşması ve buharlaşması da söz konusu olur. Örneğin ruh taşı (sülfit taşı) ile sirke ile dövülüp söz konusu yere pansuman yapılır. Ona göre, marcasite taşı buharı daha iyidir. Burada buhar ve yağ uygulaması gereklidir. Hatta bu uygulamada hasta terler. Bazen sirkeyle muamele edilmiş marcasite taşı da yine söz konusu yerlere uygulanır. Onun benzerleriyle sirke uygulaması gereklidir ve bu uygulamada onun la-

tifliği fark eder ve yoğunluğu azalır. Ancak bu uygulamaların çok fazla sinir gücünü bozmaması da gerekir. Başlangıçta tedavide sirke kullanmak yararlı olur. Ancak buna onun yaradılışına uygun şekilde yapmak ve vücudu yumuşatmak gerekir. Başlangıçta organa tütsü uygulanır; ortaya çıktığında uygun ilaçlarla vücudu ovmak gerekir. Böylece vücuttaki humma iyileşir.

Eklemlerin Katılaşması (Sertleşmesi)

Katılaşma, sertleşme eklemlerin kolayca hareket etmesini engeller. Ancak hissi iptal etmez. Bazen onunla birlikte sinirlerde uyuşukluk olur. Bazen de etlerde (kaslar) uyuşukluk olur. Onların tedavisi senin bildiğin gibi olur.

Siğil Denen Hastalık

Mesamir (siğil) beyaz düğüm gibi yapılardır; çivi başına benzer ve Çoğunlukla yara oluşumu vardır ve sonra cerahat oluşur ve ondan sonra tedavi yapılır. Bundan sonra bedende hastalık artar. Çoğunlukla siğil ayaklarda ve ayak parmaklarında ve aşağı kısımlarda olur. O yürümeyi engeller. Onu üzerinden yarıp dışarı çıkarmalı veya elle sürekli büküp çıkarmak gerekir. Eğer bu şekilde çıkarılamıyorsa ona kanser ilaçları uygulanır.¹¹¹

Kanser Hakkındaki Kısım

Kanser sevdavi şiştir ve safravi maddenin yanmasından meydana gelmiştir. Oradaki sevdavi madde içinde yanmış safravi madde vardır ve sadece değişen maddeden ibaret değildir. Orada sert şişler (scirrhus) yoktur. Ancak onunla birlikte ağrı vardır ve madde çok olduğunda nabız gibi atar ve şişkinlik oluşur. İçindeki madde organlara doğru yöneldiğinde adeta coşar; galeyana gelir ve oradaki damarlarda boşalır ve yengeç denen hayvanın ayakları şeklinde etrafa dağılır. Ancak balgamî oluşumdaki gibi kırmızı olmaz. Muhtemelen o sevdaviye meyillidir; ayağa meyillidir; sıkıntı vardır ve harabiyet vardır. Onun arkasından oluşacak olanlar başlangıçta oluşur. Onda katılık hâkimdir ve ateşten dolayı ortaya çıkmıştır. Hâlbuki scirrhus (kanserojen ur) böyle bir

¹¹¹ TM: devamlı el ile bükülüp üzenine kurşun elzem oluna ve siğillerden bırakıp ilaçla tedavi edilmeyenler çok defa seretana sair olur.

oluşum yoktur. Bundan dolayıdır ki scirrhusa his yoktur; ancak yoğunlukla seyredende his olabilir. Çoğunlukla kanserojen urlar, çözen, eriten organlarda ortaya çıkar. Bundan dolayıdır ki, kanser kadınlarda sıklıkla görülür ve yine sinirsel yapıda olan organlarda daha çok ortaya çıkar. Öncelikli olarak o gizlidir. Kanserojen ur çoğunlukla, fark edilmiyorsa, görünmüyorsa da daha sonra onun işaretleri ortaya çıkar. O alametler baş gösterdiğinde başlangıçta küçük bakla şeklindedir; katı yuvarlak ve mat renkli olup onlarda yoğun sıcaklık vardır.

Çok fazla ağrısı olan kanser olduğu gibi, az ağrılı olup, sakin olan da vardır. Bazısı derinleşip büyümeye meyillidir. Çünkü onlar kara safradan oluşur ve safranin yanmasından meydana gelmiştir. Bazısı sabittir ve derinleşmez. Bazen cerahatsız olan kanser cerahatli kansere dönüşür. Bazen o ülserleşmeye doğru gider. Onun tedavisi dağlama ile yapılır. Ancak böyle yapıldığında onun yapısı ağırlaşır ve nabız gibi atma oluşur. Burada o yakalanmış yengece benzer. Ancak şekli çoğunlukla rengiyle birlikte değişir. Etrafında ayaklar şeklinde damarlar oluşur.

Tedavi: Onun başlangıçta tedavisi ilaçla yapılır. Bazen o çok fazla gelişmemişse, engellenmesi ve özellikle yara oluşmamış ve irinleşme olmamışsa ondan korunmak mümkündür. Ancak canlıda ortaya çıktığında çok büyük olmasa da, çoğalmasa da anlaşılır. Ancak orada yerleştikten sonra olgunlaşır. Çoğunlukla kanında olan kanser gizlidir. Hippokrates ondan kurtuluşu yolunu şöyle açılar: Eğer o tahrik olmazsa hareketlenmez. Bazen o helak eder.

Eğer ilaçla tedavi edilmeyip kendi haline bırakılırsa, hastalıktan kurtuluş süresi daha uzun olur. Özellikle hastanın besinleri soğuk ve rutubetli olursa, bu madde onun için iyidir. Hasta arpa suyu, taze balıkla rafadan yumurtanın sarısıyla ve buna benzer yiyeceklerle beslenmelidir. Eğer onda hararet varsa yayıktan geçirilmiş inek sütü verilir.

Bazen küçük kanser (urlar) kesilebilir ve oradaki şey ortadan yok edilip, kaldırılır. Eğer onu bir şekilde yok etmek mümkün olursa, şüphesiz bu işlem onun bağlarını keserek ve bu kesme işleminde onun kütesine gelen ve onu besleyen etrafındaki damarları da keserek yapılır. Böylece onlardan başkaca zarar oluşmaz. Daha sonra, ondan çok miktarda kan alınır. Böylece alınan kötü maddenin atılmasıyla beden temizlenir ve bu kan almayla olur. Sonra verilen nitelikli besinlerle,

hasta, hastalığının üstesinden gelir. Organ hasta unsurun defedilmesiyle güçlenir ve kötülüğün artması çoğu zaman kesintiye uğrar. Bazen de dağlama büyük yarar sağlar. Eğer bu kanserojen ur baş organlarına ve solunum organlarına yakın olursa, sonuç farklı olabilir. Eskilerin anlattığına göre, bir doktor bu şekilde hasta olan bir kadının memesini kökünden kesti, ancak diğer meme kanserleşti. Ben diyorum ki, eğer kanserojen urda bu şekilde bir tedavi uygulanırsa (kesme işlemi uygulanırsa) bu durum oluşur. Ben bu yöntemin uygulandığını ve geçişin bu şekilde olduğunu gördüm.

Kanserin dışarı atılmasında alınacak önlem olarak, her defasında 4 miskal kükürt suyu, peynir suyuyla veya ballı su veya ballı sirke içinde pişirilen küsküt suyu hastaya içirilir. Bu ilaç aralıklı olarak hastaya verilir. Hastayı güçlendirmek için çöplemeden de verilir.

Kanserli Yapının Görüldüğü Yere Uygulanan İlaçların Bildirilmesi

Kanserojen uların görüldüğü yere uygulanan ilaçların 4 amacı vardır: Kanserli yapının kökünden yok edilmesi ki bu zordur; ikincisi kanserin artmasını engellemektir. Üçüncüsü yaralara engel olmaktır. Dördüncüsü irinli yara içeren kanserojen yapının ilaçla tedavisidir. Onun ilaçla tedavisinin amacı kanser oluşturan kötü maddeyi oluşturan maddenin çözülüp eritilmesidir ve onun bulunduğu organdan atılmasıdır. Şüphesiz bunun için fevkalade güçlü olmak ve o maddeyi hareket ettirmek, tahrik etmek gerekir. Şüphesiz hastaya verilen güçlü ilaçlar, kanserin gücünü, kötülüğünü bozar; gücünü azaltır. Bundan dolayı ilaçların doluluğu gevşeten özellikte olanlarından kaçınmalıdır. Bundan dolayıdır ki iyi ilaç dokuyu yıkayan özellikte olmalıdır. Bunlar gül yağı ve ebegümeci yağ ile karıştırılır.

Ancak kanseri engellemek, maddeye ulaşmak, besinleri düzeltmek, iyileştirmek, ilaçlarla organın gücünü artırmak madenî ilaçların uygulanmasıyla olur. Örneğin değirmen taşı ve bileği taşı uygulanır ve katılığı çözen ilaçlar hastaya verilir ve katılaştırmış kütle üzerine dökülen rutubetle dışarı atma başarılı olur; kütleinin dışarı atılmasını sağlar. Örneğin gül yağı ve gebere suyu iyi gelir. Yine koruk dövülüp kanserli yapının üzerine yakı şeklinde uygulanırsa yararlı olabilir.

Ancak yarayı engelleyen ilaçlar aynı zamanda kanser yapının ilerlemesinin engellenmesi içinde kullanılır. Burada kullanılan kanseri

engelleyecek lapalar daha önce zikredildi. Onlar yapıyı gevşetmez. Onların şüphesiz hepsi de yararlıdır. Özellikle zikredilen çözücülerle planlanan çözülür ve dışarı atılır. Bunların hepsinde kırmızı toprak veya Ermeni toprağı veya zeytinyağı ve herdemtaze suyu ve marul suyuyla üstübeç veya keten tohumu usaresi ve üstübeç dışarı atmak için kullanılır. Aynı zamanda taze tatlı su yengeci de kanser için yakı yapmakta yararlı olan iyi bir terkiptir. Özellikle altın kiri kullanılırsa çok yararlı olur.

Ancak derinleşen yaraya ilaç olarak daima kusma yararlı olur.¹¹² Sıcak keten bezi, köpeküzümü suyuna batırılmış olarak, kanser yarası üzerine uygulanır ve sıvı şeklindeki cıva da onun üzerine uygulanırsa kurutur veya buğday özü günlük, kurşun karbonat; her birinden 1 dirhem alınır ve kırmızı kil, Ermeni kili, yıkanmış sabırdan; her birinden 2 dirhem alınır. Hepsi birlikte dövülür ve gittikçe derinleşen kanser yapı üzerine uygulanır. Aynı zamanda gül yağı ile kurutucu merhemler kullanılır. Hastaya yengeç külleriyle birlikte kefen bezine gül yağı üzerine sürülerek uygulanır. Ben ona altın kiri de karıştırmanın yararlı olduğunu belirledim. Şüphesiz ki ona yıkanmış çinko karbonatla pire otu zamkı veya keten tohumu öz suyu karıştırılır verilirse, yararlı olur.

Pis kokulu Şişler ve Kasların Şişleri

Pis kokulu şişler, buharların oluşturduğu şişlerdir. Bunlar nazik buharlardan meydana gelmiştir ve yolu belli bir yere yönelir. Bunlara şişkinlik denir ve ortaklarıyla desteklenir. Bazen ona elle vurulduğunda ses verir. Özellikle mide ve bağırsaklar aralarındaki zarın (örtülerin) etrafında, kemik aralarındaki zarlarda veya kas çevresindeki zarlar ve kas aralarındaki zarlarda bu şekilde şişkinlik olabilir. Aynı zamanda bu şişler organların eklem bağlarında olabilir. Bazen boşluklarda erime, çözülme olmaz. Muhtemelen organın bağlarını yırtar ve onun içine girer. Bazen de orada, organın içinde oluşur ve organı yırtmaya meyillidir; onun gazı içindedir. Gaz yoğun bir şekilde oraya hapsolmuştur; ağırdır, yoğundur ve yoğunluğu ile organı sarmıştır ve gözenekleri daralmıştır. Bazen insan bu nedenle diz şişlerinde onların

¹¹² TM: ama derinleşip büyüyen seretana ilaç için kullanılan ilaçlar onlardan iyi olan önlem budur.

yarılması gerekliliğini düşünür. Ancak eğer diz açılıp bakılırsa içinden gazdan başka bir şey çıkmaz.

Tedavi: Ancak gaz şişkinliğinin tedavisi, ödemin tedavisi gibidir. Ancak gaz tedavisinde derinin kabarması ve onun içindekilerin çözülmesi gerekir. Verilen ilaçlarla (ödem ilaçlarıyla) durum orada bir süre korunur. Bunlar sayesinde onun kısımları (vücut kısımları) latif hale gelip bu sayede ilacın içeriye nüfuzu mümkün olur. Bazen bu şişler için şartsız olarak, kan alma şişesi uygulanır. Çünkü nefes alma ve vermede sıkışıklık vardır. İlaçlardan sıcak yağ uygulanır. Örneğin zeytinyağının içine sedef otu, kimyon ve latif tohumlar, kereviz tohumları, anason, çörekotu kaynatılıp benzerleriyle çözen, eriten merhemler yapılır ve özellikle bağ cinsinden organların içinde ve kaslarda oluşan havalı şişler için kullanılır. Mutedil bir kireç merhemi: Güvercin pisliği alınır ve içinde su olan tencereye konur ve onun üzerine sönmemiş kireç ilave edilir ve kıvamı çamur haline gelene kadar üzerine sönmemiş kireç dökülür. Onunla hamur yapılır. Aynı şekilde kuru koyun pisliği alınır; onun içine konur. Kefen bezi üstüne mum, dereotu yağı alınıp onlardan yumuşatan bir merhem yapılır.¹¹³ Solunum zorluğundan kaynaklanan ağrı için gerçekten sıcak ilaçlardan kaçınmak gerekir. Onun aksine, gece organı o ilaçlardan uzak tutmak gerekir.¹¹⁴ Hastaya dikkatli muamele yapmak gerekir. Muhtemelen onlarda çözülme oluştuğunda ağrıyı sakinleştirecek bazı şeyler ilaçlarına katılmalıdır. Örneğin ona ilacı yoğun şarapla karıştırılmış palamut zeytinyağı ile muamele edilerek keçi yünününden sof üzerine konarak uygulanır. Eğer hastanın ateşi varsa, onun içine gül yağı ilave edilir veya gül yağına çördük otundan dökülerek ona batırılan yün uygulanır. Hastanın vücudunun rutubetlenmesi sağlanır. Ateş olduğunda onların hepsi ılık olarak uygulanır. Onlar iyice soğuyana kadar bekletilmez. Çünkü soğunun hastaya zararı olur. Eğer şişkinlik olanlarda başlangıçta ağrı varsa o bölgeye ağrıyı sakinleştiren yağlar uygulanır ve başlangıçtan itibaren ağrıya mani olmak için sakinleştiren ilaçlar menekşe yağı, gül yağı, dereotu yağı ile uygulanır. Eğer burada bir korku varsa çok fazla çözücü ilaçlardan

¹¹³ TM: Eski tıp metinlerinde zift yerine karasakız konur.

¹¹⁴ TM: tadı acı olan ilaçlardan uzak tutmak gerekir.

verilir; örneğin boraks ve sirke, örneğin kül ve çözen merhemler gibi ve zikredilen diğer bu konuda kullanılabilecek olan merhemler gibi.

Gine Kurdu Humması (Filaria Medinensis)

Gine kurdu bazı vücutlarda döküntü oluşturur. Bunlar şiş meydana getirir. Daha sonra o şiş yoğunlaşır; adeta onu kaynatır; sonra delinir ve ondan siyaha dönük kırmızı bir şey çıkar. Sonra bu döküntüler kolay kolay geçmez; uzun süre devam eder. Bazen onun cilt altındaki hareketi aşikârdır; onun hareketi adeta bir kurtçuğun hareketi gibidir. Hatta bazıları orada canlı hayvanlar olduğundan şüphe etmişlerdir. Bazıları ise onun bozuk sinirden bir dal olduğunu tahmin etmişlerdir. Çoğunlukla bu hastalığın baldırlarda olduğu belirlenmiştir. Ben onların ellerde ve vücudun yan taraflarında da olduğunu gördüm. Çoğunlukla küçük çocuklarda yan taraflarda olur. Eğer o çekilip kesilirse, hastaya büyük sıkıntı ve üzüntü yaratır. Muhtemelen onun uzantısı çekilirse, uzatılırsa ağrı oluşur. O kesilmemelidir. Galen onun için şöyle der: O bir işten dolayı hâsıl olmamıştır. Ancak güvenilir bir sebebi ve onun oluşmasının belli bir gerekçesi vardır. Çünkü o elbette korkutucudur. Biz diyoruz ki, onun sebebi kandır ve kötü sevdavi kandır veya yanmış balgam ve bu kuru mizacın şiddetlenip yakıcı hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Bazen o besinlerden de olabilir. Onun oluşma sebebi besinler olabilir ve genellikle bunlar kuru ve kabuklu besin maddeleridir. Kısacası onu oluşturan madde bunlardan biri ise şiddetli ağrı oluşturur. Bazen tek bir¹¹⁵ bedende 40 ila 50 yerde bu tip kurtçuk şeklinde oluşumlar olur. Şüphesiz bu çokluğa rağmen hastalık ilacı kabul eder. Denir ki hastalık rutubetli vücutta, çok banyo yapanlarda taze besinle beslenenlerde ve uygun miktarda sıvı alanlarda az görülür. Çoğunlukla şehirlerde ortaya çıkar ve bundan dolayı ona şehirde çıkmaya bağlı kurt denir. O aynı zamanda Huzistan ve diğer ülke şehirlerinde görülür. Yine Mısır'da ve diğer ülkelerde de görülür.

Tedavi: Gine kurdu, bu kurdun olduğu ülkelerde ve bu hastalığı oluşturan yiyeceklerden alınıp yendiğinde bu hastalık oluşur. Bu has-

¹¹⁵ TM: O iki nüshanın anlamı tektir çünkü her ne kadar karasakızın anlamı bilindiği gibi demirhindi ise bazı defa Yahudi zifti de adlandırılır. Zift karasakızdır; katran cinsindendir. Hatta bir karış ölçüsü kadar ve de çok üzere ve karşı o nesne canlı olduğuna karar ve o canlıyı gördüğünü iddia eder.

talık kanın atılmasıyla bulaşır. Basilik damarlardan kan alınır veya yeri dolayısıyla safenden de kan alınır. Kanı temizlemek için helile şarabı veya pişmiş küsküt otu ile tenkiye yapılır ve koka (Monadon monocacross) hapı içilir ve aynı şekilde helile, sinameki ve şahtere otuyla birlikte verilir vücut verilen besinlerle rutubetlendirilir; örneğin verilen yiyecekler ve diğer bilinen rutubetlendiren önlemler alınarak tedavi edilir. Bu tedbirlerin hastalık ortaya çıkmadan önce alınması yararlı olur. Hastalık görüldükten sonra hastaya soğutan ve rutubetlendiren yakılar uygulanmalıdır. Örneğin bilinen soğutan öz sularıyla birlikte sandal ve kâfuru verilir ve daha sonra tenkiye yapılır. Yine çıkıntılarının görüldüğü yerlere sülük uygulanır.

Uygulanacak iyi merhemler sabır, sandal otu, kâfuru veya sarısakız ve keten tohumu ve yoğurttan yapılır. Eğer iyileşme görülmezse, neft uygulanır ve bazen bunlarla hastalık engellenir ve onunla tedavi edildiğinde hastalığı hafifletir. Bu hasta 3 gün 1 dirhem olmak üzere sarı-sabır içmelidir veya ondan ilk gün yarım dirhem içmelidir. İkinci gün 1 dirhem ve üçüncü günde 1,5 dirhem içmelidir. Söz konusu uzantının üstüne sarı-sabır sürmelidir veya sarı-sabrın yapışkan sıvısı merhem şeklinde hastalığın olduğu yerin üzerine sürülerek, gevşeten rutubet uygulanır. Aynı zamanda başlangıçta o çıkarılabilir. Eğer bununla sıkıntı oluşmamışsa bazen onun oluşmasından yarar da sağlanabilir. O çok yoğun değilse, onun üzerine yavaş yavaş kurşun uygulanır ve onun yoğunluğu adeta çekilir, ancak benzerleriyle, onun yoğunluğu düşürülür; o kesilmez. Bu şekilde, uzantı şeklindeki oluşumun kolayca dışarı çekilmesi sağlanır. İşleme onun dışarı çıkmasına kadar devam edilir.¹¹⁶ Onun üzerine yavaş yavaş sıcak su dökülür. Soğutulmuş öz suları, soğuk tohum suyu, yağları ve onu kolayca çıkarmak için çeken özellikte öz suları uygulanır.

Bazen bunun kolay olmadığında şöyle bir uygulama yapılır. Onun iyi yağlarla yumuşatılmaya ihtiyacı olabilir. Muhtemelen zambak yağı belki ban otu haricen uygulanır. Onun üzerine ziftten yapılan merhem sürülür. Eğer onun açılması gerekirse, arası açılıp, tamamen dışarı çıkarılır. Onun açılmasına hiçbir engel yoktur. Onun çekilip çıkarılması hiç de kolay değilse, yarılması mümkün değilse, onu iç yağı ile kokuş-

¹¹⁶ TM: Allah'ın takdiriyle çıkar.

turmaya (çürütmeye) çalış. O tamamen kokuşup çürüdüğünde dışarı çıkarılır. Sen sıcak ilaçlar kullan. Bu durumda bazen onların dokuyu yemesi söz konusu olabilir. Orayı tuzla yavaş yavaş ovalamalıdır. Daha sonra benzerleriyle ovuşturmalıdır. Onu dışarı çekecek latif yağlarla yağlayıp tamamını dışarı çıkarmalıdır. Özellikle eğer onun bulunduğu yer yarılmaması gerekiyorsa, üst tarafından yarılmamalıdır. Onun altına meyilli bir şekilde (eğik olarak) girilmeli ve bütün olarak, çıkarılmalı ve kesilmelidir. Bu açma işlemi bir defadan fazla tekrar edilmemelidir. Sonra onunla birlikte olanlar da dışarı çıkarılır. O yer cerahat ilaçlarıyla tedavi edilir.

Üçüncü Makale Cüzzam ve Sebebi¹¹⁷

Cüzzam kötü bir hastalıktır. Bedendeki hıtlardan meydana gelmiştir. Organların mizacını bozar; genel olarak, vücutta bozukluk oluşturur; onun şeklini bozar. Bazen organları bozarken onun yakınlarındakileri de bozar, hatta organları yer. Yara oluşturan organlar düşerler. O bütün bedeni kaplayan kanserdir. Bazen cerahatli yaralar oluşur; bazen de cerahatli yara oluşmaz.¹¹⁸ Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. Bazen hastalık uzun zaman devam eder ve sevdavi unsur sadece tek bir organa geçmiştir. Orada kalınlaşma(katılaşma) görülür veya katı şiş oluşur veya durum olarak katı şişler oluşur veya kanser nevinden oluşumlar görülür. Şüphesiz o ince hoş kokulu bir yapıdır. Orada yenme oluşmuştur. O ince madde deri yüzeyine atılmış ve bundan siyah leke ve döküntüler ve benzerleri olarak bilinen oluşumlar meydana gelmiştir. Bunlar bütün vücuda dağınılır ve sevdavi humma (yüksek ateş) meydana getirir ve pis bir koku oluşturur ve o cüzzam oluşmuştur. Onun fail sebebi, öncelikle ateş (sıcaklığa) meyleden karaciğerin kötü mizacıdır veya bütün beden mizacının bozulmasıdır veya onlara (hastalar) soğuk isabet etmesinden

¹¹⁷ TM: Birinci Bölüm Cüzzamın Niteliği ve Sebebi Beyanındadır.

¹¹⁸ TM: Semerkandi ve nefisi ırkın mensubu olduğu Medine'yi Hz. Muhammed'in şehrine atfederler ve fakat Kanun nüshalarının yanlış düzeltilmiş bazı nüshasında Medine'de vaki olmuştur denir. Sonra o nüshanın önce y harfi ile yazılmasından maksat Medine Hazreti Muhammed'tir, Allah'ın selamı onun üzerine olsun. Medine dışındadır. Çünkü açıkça söylenmiştir ki Hazreti Muhammed'in Medine'sinin nispeti medini gelir.

dolayı kanın yoğunlaşmasından ve sevdavi yiyecekler ve balgamî yiyeceklerden oluşan maddi sebepten de cüzzam ortaya çıkmıştır. Yine onda yüksek ısıdan dolayı veya onun içindeki maddenin birikmesinden dolayı veya ondaki sıcaklıktan dolayı çözülüp orada kalması ve sevdanın yoğunluk oluşturmamasından balgamî maddenin orada birikip toplanıp yığılmasından veya onun içinde sıcaklık oluşturmamasından hafif bir gevşeklik oluşur ve yoğun bir şekilde sevda oluşur ve doluluk olur. Buradaki doluluktaki yenme gözeneklerde de kapanma oluşur.

Buradaki gözeneklerin kapanmasının sebepleri yoğun sıcaklığın oradaki maddeyi yakması değil, kanın soğuk olması ve yoğun olmasıdır. Özellikle eğer dalakta zayıf da olsa tıkanıklık varsa maddeyi çekemez ve kanı sevdavi hıtlardan temizlemeyi başaramaz veya o maddeyi iç organlara atma gücü zayıf olup onları makat ve uterus damarlarına atamamasından kaynaklanmış olabilir. Yine derideki gözeneklerin tıkalı olmasından dolayı nefisteki kötü havanın bozulmasından, nefisteki havanın dışarı atılamamasından oluşan bozukluktan veya bunların hepsinin bir arada yaptığı etkiden olabilir. Şüphesiz bu hastalık bulaşıcıdır ve kalıtsal olarak, mizaç yoluyla nefsin içindeki yaratılmış olan kan damlasının mizacıyla uterus içinde yaratılmış olan şeylere geçer. Örneğin menstrasyon sırasında meni uterusu girdiğinde hastalık nakledilebilir. Eğer ne zaman hava baskılı ise, kötü yiyeceklerle birlikte bu durum olsa, örneğin böyle bir havanın olduğu gün kurutulmuş bal, yoğun et, eşek eti ve mercimek yense o kişi de cüzzam görülür; genellikle İskenderiye’de görüldüğü gibi.

Sevda kana biraz karıştığında o orada çoğalır; artar. Çünkü 2 sebepten o orada karışıp, yoğunlaşır. Onlardan biri sevdayla karışan kanın yoğunlaşmasıdır ve ikincisi onun soğukluğu kanı dondurur; yoğunlaştırır. Eğer kan ağırlaşır ve yoğunlaşırsa rutubeti azalır ve vücudun sıcaklığıyla kolayca kan kurur ve yoğunlaşmış kan ağırlaşır ve kan alındığında hastadan kum gibi bir şeyler çıkar. Bu hastalık lepra diye adlandırılır. Denir ki, onun bu şekilde adlandırılmasının sebebi bu hastalığın aslanlarda çok sık görülmesinden kaynaklanır. Denir ki, onun sahibinin yüzü aslan yüzü gibi olur. Bu hastalık hakkında denir ki o da aslanın öldürdüğü gibi öldürür. Bu hastalığın tedavisi zordur. Onun tedavisi hastalık güçlüyse mümkün değildir; ancak başlangı-

cında mümkün olabilir. Hastalık ilerledikçe zorlaşır.¹¹⁹ Sevda gibi saf-ranın da hareketlenmesi genellikle sıkıntı yaratır ve belirtiler adeta tırmanır; yanma şiddetlenir ve yaralar oluşturur. Ancak onu tedavi etmek mümkündür. Ağır kandan oluşan cüzzam daha sakın ve daha iyi huyludur; onda çıban oluşmaz. Sevdadan olanlar yakıcı olup, arazları safravi olana benzer. Ancak onun ilaçla tedavisi yavaştır.

Bu cüzzam hastalığının organların mizacını bozması engellenemez. Bu hastalık hayatın keyfiyetinin (niteliklerinin aksi) tersi nitelikleri ortaya çıkarır, yani sıcaklık ve rutubetin zıddını oluşturur. Bu durum temel organlarda bile bu şekilde gelişir. Bu hastalık ilkin kol ve bacaklarda ve yumuşak organlarda görülür. Daha sonra yayılır; onların rengini değiştirir. Bazen o yerlerde tüyler oluşur; sonra hızla bütün vücuda dağılır. Her ne kadar bu hastalık ilkin iç organlarda başlamışsa da, onun öncelikli etkisi kol ve bacaklarda görülür. Şüphesiz bu hastalık kişiyi zayıflatır. Bazen bu cüzzam hastalığı, sahibini öldürür; sebebi onun kötü bir mizaca sahip olmasıdır. Kişide kanser olduğunda ve tek bir organda olduğunda, orada cüzzam olduğu söylenir. Cüzzam aslında bütün vücudun kanseridir ki, kanser de tek başına cüzzam gibi bir şeydir. O öyle bir hastalıktır ki, bütün vücutta ortaya çıkar.¹²⁰ Bu hastalıkta güçlü bir tedavi uygulansa ve hastanın tedavisinde bir tek hasta organ esas alınsa, o organ buna dayanamaz. Kanserde durum böyle değildir. Kanserli kısım tedavi edilebilir.

Belirtiler: Cüzzamın başlangıcında yüz kırmızı olup, siyaha doğru meyleder. Gözlerdeki renk kırmızıya döner. Nefes darlığı olur; seste kısılma olur. Akciğer ve bronşlardaki incinme nedeniyle bu ses kısılması oluşmuştur. Çoğunlukla aksırma olur; hasta burnundan konuşur; bazen tıkanıklık ve incinme oluşur. İnce ve az miktarda tüy alınır. Göğüste ve yüzde terleme oluşur. Vücutta gevşeme ve sevdavi hıtlar oluşur. Onlar kibirlilik ve kindarlık oluşturur. Uykularında sevdavi rüyalar görürler. Hasta uykuda kendi üstünde yoğun büyük bir ağırlık hissederek.

¹¹⁹ TM: Onun ilacından tabipler ümitsizdir.

¹²⁰ TM: Bundan önce senin bilgin oldu ise bütün vücudun seretanı derecesinde olan cüzzam hakkında senin şüphen ne şekil üzere olur ve fakat cüzzamda bir üstün nesne vardır.

Sonra saçlarında dağılma, dökülme oluşur. Özellikle yüz ve etrafındaki kıllarda dökülme oluşur. Bazen oradaki kıllar kökünden düşer. Tırnaklar yarılr ve yüzün görünüşü çirkinleşir ve rengi siyahlaşır. Eklemlerinde kan donar ve kokuşur; nefes darlığı artar, hatta şiddetli bir şekilde solunumu zorlaşır. Yoğun olarak astım görülür. Ses gayet kısıktır. Dudaklar kalınlaşıp yoğunlaşmıştır; renkleri siyahtır. Beden üzerinde Yunanca satures denen hayvana benzer; bezsi çıkıntılar oluşur. Sonra bedendeki yaralar derinleşir. Eğer cüz zam sakınleşmezse burundaki kıkırdak yenir ve burun düşer ve kollar ve bacaklar da kopar. O kısımlardan pis kokulu, seruma benzer bir su akar; sonra ses boğuklaşır. Vücutta hiç kıl kalmaz; vücudun rengi siyahtır. Nabız cüz zamda, gücün zayıflığı dolayısıyla, zayıftır. İhtiyaç da azdır. Hastalık soğuk olduğunda ve soğuktan dolayı hızlı değil ancak, yavaş ilerler; çok hızlı ilerlemesi ve çok yoğun olması gerekmez.

Tedavi: Cüz zam tedavisine başlamadan ve hastalık yoğunlaşmadan önce onun (hasta) içindekini dışarı atması için tenkiye yapılması gerekir. Ondaki kanın çok ve bozuk olduğu ortaya çıkarsa, hemen kan almak gerekir, hatta 2 elde birden kan alınmalıdır. Eğer kanla ilgili tahmin gerçekleşmezse, hastadan kan alınmaz. Şüphesiz kan alma büyük damarlardan yapılırsa bazen bu uygulama yarardan çok, zarar verir; yarar sağlamaz. Ancak eğer büyük damarlardan kan alınmasından korkuluyorsa, küçük ince damarlardan ve de onların farklı bölümlerinden kan alınır. Bilinmelidir ki, görünüşte kan soğuksa kan almanın yararı hacamat ve sülük uygulamasından daha fazladır ve iç organlar daha az zarar görür; örneğin alın damarı ve burun damarı gibi. Ancak çoğunlukla bu hastalıkta kan almaya ihtiyaç vardır. Kan almaya olan ihtiyaç genelde nefes darlığı ve zorluğundan kaynaklanır. Bazen ses kısıklığının yoğunlaşmasından, şiddetlenmesinden ve boğulup kalmasından korkulduğu için uygulanır.

Cüz zamlı hastadan kan alındığında hastanın 1 hafta dinlenmesi gerekir. Sonra kusması için sütlü maddelerle yapılmış yakı ve ebuçhil karpuzu ile yapılmış ilaçlar verilir ve kaynatılarak yapılan ilaçlar ve küsküt, çıyan otu, kara helile ve Kabil helilesi, kara çöpleme ve lacivert taşı, Ermeni taşı ile ilaç yapılır.¹²¹ Bu terkibe ebuçhil karpuzu yağı

¹²¹ TM: Bu terkiple hasta kurtulur.

ve kısa mahmude otu karıştırılırsa zararı olmaz. Özellikle onda safra oluşmuşsa bu hıltın atılması için sabır, eşekhiyari, şeker kamışı katılsa onlar için iyi olur. Fıykara yakası (terkibi) yine hastaya iyi gelir. Özellikle hasta güçlüyse, küçük mahmude otu ve çekme özelliği olan müşhiller cidden yararlıdır. Aynı zamanda çöplemeden bir kere koklansa veya onunla Ermeni taşı karıştırarak, yaz günlerinde hastalığı hafifletmek için verilirse yararlı olur. Destek için kullanılan ilaçlar ihmal edilmemelidir. Hatta o ilaçlar atılmak yerine zenginleştirilmelidir.¹²²

Cüzzamlılarda çeken ilaçlara ihtiyacı vardır: sarı helile ve kara helileden her birinden 10 dirhem; çörek otu 5 dirhem, iyi kokulu şeytantsi yarım dirhem, koparılmış kurutulmuş Acem üzümü yarım dirhem alınıp 3 ibrik su içinde 1/3'ü kalana kadar pişirilir; ezilir ve süzülür. Onun içine 5 dirhem ballı su konur ve iç yağı ile karıştırılıp, cüzzamlıların vücuduna sürülüp, onunla ovulur ve güneşte oturtulur, hatta öyle ki hasta terler veya 70 adım attırılır veya 90 adım attırılır. Hasta sol tarafa ve kuzeye doğru ve sırt tarafına döndürülür. Ballı ekmek yedirilir ve bu ilaçtan içirilir ve bu uygulamaya 7 gün devam edilir. Her gün ilacın hazırlanıp uygulanması yenilenir. Verilen ilaçlar yeterli olmaz ve hastanın bir defa kusması kâfi gelmezse, muhtemelen bazen ayda 2 defa veya bir defa görülecek kadar hasta kusturulmalıdır. Bu uygulama hastayı mutedil olarak, soğutur. Toplam olarak, bir defa benzeri müşhil özellikli ilaçlardan her gün veya günde 2 defa zikredilen ilaçlardan 40 gün süresince verilmesi yararlı olur. Ancak onlardan gerçekten kuvvetli olanı, çöpleme ve benzerlerinden oluşur. Çoğunlukla onların ilaçları müşhillerden oluşur. Genellikle iki defa ilkbaharda ve iki defa sonbaharda uygulanması yeterlidir.¹²³ Beyni temizleyen bir uygulama gerekir. Örneğin baş hastalıkları kısmında zikredilen gargaralar ve bilinen burundan çekilen ilaçlardan sivri biber, büyük kırlangıç otu, kunduz otu ve kuru piriñ; her birinden 1 dirhem, geyik otu; her birinden 1,5 dirhem, beşparmak otu usaresi 3, karanfil, sirke, yağ 3 kavatil alınıp karıştırılıp, hatta suyu bitene kadar kaynatılır; ondan sonra saflaştırılıp cam kapta saklanır. Bu ilaç cüzzamlıların burun

¹²² TM: çirkinleştirmek için kaslarını çatmak yuvarlak yüz intişar dağılmak temerrüt kurlmaktır.

¹²³ TM: veya ondan çok ishal olur.

deliklerinden uygulanır. Burada zikredilen rutubetli terkipte birlikte bu ilaç burundan çekilir.

Burada bütün kurutucu olanlardan kaçınmak gerekir ve ağır, yoğun, rutubet eritip, çökeltenden kaçınmalıdır. Onlara yorgunluk ve üzüntü yasaktır. Eğer havadan geçerse o çok yoğundur. Yağlarla tenkiye yapıldıktan sonra şu ilaç içirilmelidir: örneğin beden yağı, üzüm suyu ve benzerleri kullanılır. Eğer hasta dışarı çıkarıyorsa bunlar, kustuktan sonra içirilmelidir.

Hasta fazlalıkları bağırsağından attıktan sonra bütün besinleri yiyebilir. Ancak perhiz yapanlar yüksek sesle bağırmmamalı ve atlamamalıdır. Hastanın yanında gürültü olmamalıdır;¹²⁴ sirkeyle mazı ve bazen de kadın sütüyle yağ karıştırılıp ovalanarak sürülür. Aynı şekilde eğer çok fazla kuruluk oluşmuşsa, kadın sütü verilir.

Onda (hasta) yoğun kusma varsa, onlara hamam uygulanmalı ve sonra masaj yapılmalıdır. Hastaya hamam uygulanması tekrar edilmelidir ve sonra bitotu yağı, mastika, üzüm asmasının çiçeği, debbağ mersini, kustus yağı karıştırılıp kol ve bacaklarına sürülmelidir. Sonra 1 saat hasta rahatlatıp daha sonra tüyle kusturulur. Sonra pelin otundan biraz içirilir. Bazen ona hamamda çözen, rahatlatan, hafif merhemler uygulanır. Bunlar boraks, kükürt, defne tohumu ve onun buharlarından oluşur. Muhtemelen hardal, yabani kekik, biber, sivri biber, nezle otu, dağ üzümü, sarısabır, hardal, çam kozalağı ve yarpuz alınır; eklemlerin üzerine yakı şeklinde uygulanır; çok iyi bir terkiptir. Bazen sütleğen ve benzerlerine ihtiyaç duyulur. Bunlar vücuttaki fazlalıkların çözülmesi ve terle atılması için kullanılır. Bunlarla hasta terler. Bu ilaçların kullanılmasındaki amaç hastayı terletmesidir. Hastaya tiryaklar ve ağız çarpılması ve felç ilaçları da verilir. Bazen ona merhem uygulamak gerekir. Örneğin bu uygulama sıcak güneşte yapılır. Onların hamamda yıkanması yararlıdır; içinde boy otu olan iyi kalitede sabunla hasta yıkanır. Hasta cinsel ilişkiden kesinlikle kaçınmalıdır.

Ancak onlara içirilen ilaçlardan en yararlısı tiryak-ı farukî'dir. O engerek yılanı yağı ve etiyile birlikte uygulanır. 4 tiryak ve efyarungun (hefyaruncan) tiryakı ve debid-i kırkuma kullanılır. Yine bununla ovma da yapılır. Şüphesiz yılan ilacı tabletlerinden de içilmelidir. O

¹²⁴ TM: ölüme ve uğraşmaya ısrar eyleyeler.

had derecede yoğun şaraba 1 miskal konur ve hastaya içirilir. Yabani soğan haplarının içilmesi de yararlıdır.

Bilinmelidir ki, engerek yılanı eti ve etin gücüne sahip ilaçlar yararlı ilaçlardandır. Yılan eti tuzlu olmamalıdır ve terbiyelenmiş veya yan eti olmamalıdır. Şüphesiz onun yararı az olur, çünkü o kötü bir kurutucudur. Onunla hasta telef olabilir; öldürücü olabilir. Muhtemelen burada istenen dağdan elde edilen ve rengi çok beyaz olandır. Oların başları ve kuyrukları bir defada kesilir.

Genellikle yilandan çok kan akar ve onun ölmesi, çok zor olur; hayvanın ıstırapı çok olup, olması zaman alırsa bu yılanın eti kullanılır. Eğer bu özellikte değilse o bırakılır ve genellikle kesildikten sonra kendisinden çok kan akan, çok acı çeken yılların eti makbuldür. Yılan kesildikten sonra temizlenir ve zikredilen şekilde pişirilir ve hastaya yedirilir. Onun çorbası da yedirilir. Anlatıldığına göre, bir engerek yılanı şarabın içine düşüp öldüğünde veya engerek yılanı şaraptan içip öldüğünde veya hayvan öldürülmek istendiğinde o şarap içine atılıp, öldükten sonra, içkiden çıkarılıp bekletilir. Burada denir ki kişi rüyasında fazla yılan eti yemesinin yararlı olduğunu gördü ve uygulandı.

Rüyasında görenler için yılan eti alınıp, yanları kesilip (baş ve kuyruğunu) iç organları temizlenerek ona pırasa, dereotu, nohut ilave edilerek, bu terkinin bol miktarda suyla pişirilir. İyiye pişirildikten sonra kemikleri temizlenerek hastaya yedirilmiştir. Etinin yedirilmesinin yanı sıra, çorbası da pişirilip, onun üzerine yağlı ekmek konup tüketilir. Bazen güvercin yavrusu kadar bir şey ondan bırakılması yararlı olur.

Bu uygulamanın bazen başlangıçta yararı görülmez. Sonra birden bire iyileşme ortaya çıkar. Bazen iyileşmeden birkaç gün önce akılda karışıklık olur. Onun yararlı olduğu belirlenir. Onun yararlı olabilecek hale erişmesi için ondan yeterli derecede yemek gerekir. Onun yararlı olan miktarını dikkatle belirlemek gerekir; fazla olmamalıdır; akıl karışıklığı ve sonra şişkinlik oluşturur ve sonra kişi zehirlenir. Eğer bu kötü etkiler oluşmazsa, bu uygulama tekrar edilir.

Önlemlerden biri de, karayılanın kesilip gömülerek daha sonra gömüldüğü yerden kurtlarıyla birlikte çıkarılarak, kurutulup cüzzam hastasına 3 gün boyunca bütün gün birer dirhem ballı şarapla içirilmesi ve yine onunla hazırlanan merhemini uygulanması yilandaki

gücü kişiye vermesi açısından yararlıdır. Ayrıca bu, zeytinyağında pişirilir ve ilaç şeklinde hastaya uygulanır. Yine karayılan alınır ve bir kavanoz içine konur ve onun üstüne 8 ukiye sirke ve 1 ukiye su dökülür ve susam yağı yılanıyastığı kökü her birinden 2 ukiye kadar ilave edilip, iyice pişirilir. Hatta üzerinden kabarcık çıkana kadar kaynatılır. Onun suyu süzülür ve sonra hastanın üzerine uygulanır. O deriyi canlandırır ve başı da canlandırır.¹²⁵ Bu fiilin etkisi 3 gün içinde ortaya çıkar.

Bazıları derler ki: Bu şekilde yilandan hazırlanan ilaç bozuk ciltleri düzeltir; kusursuz ciltler oluşur ve cilt tamamen güzelleşir. Mutedil rutubetiyle ve sıcaklığıyla merhem olarak cüz zamamlı cilde uygulanır. Bu merhem her zaman yararlı olur. Ne zaman kuruluk şiddetlenirse yararlı olur; aynı zamanda o buruna çekilirse de yararlı olur. Bunun gibi menekşe yağı biraz şebboy yağı katılır. Yine yırtıcı hayvanlar ve boğalar ve kuşların iç yağı aynı miktarda kurtus yağı veya debbağ mersini ve süsen yağı karıştırılıp el ve ayaklar bu karışımla ovulur. Bu terkip, aynı zamanda daha sonra tenkiye için kullanılır. Tenkiyeden önce elbette merhem uygulanmaz, çünkü o gözenekleri tıkar.

Hastalara yararlı içecekler, tohumlar ve kurtaracak ilaçlar verilir. Onları tedavi edecek az miktarda süt ve özellikle nefes darlığına ve zorluğuna iyi gelecek olan, sesin kısıklığını gideren, dışarı boşaltan ilaçlardan verilir. Hasta, sütü yoğun şekilde içmelidir. Bu hastalıklarda süt mümkün olan yararı sağlar. Onu sindirebilecek kadarını içmelidir. Şüphesiz tek başına süt yararlı olabilir. Eğer hasta için, daha fazlasına gereksinim duyulursa, beyaz ekmek ve kuru etler ve zikrettiğimiz benzerleri dışında bir şey vermemelidir. Eğer nefes geri dönüp, rahatlırsa, öncelikli olarak, hasta süt içmeyi bırakır. Denir ki, hastanın yiyip içtiği şeyler bunların dışında başka bir şey olmamalıdır ve bunlar zikredilenlerle dışarı atılmalıdır. Sonra zikredildiği şekilde süte dönüş yapmalıdır. Bir sene geçene kadar bu tedbirleri tekrar etmek gerekir.¹²⁶

Ancak hastalıktan korunmak için kan almak gerekmez ve güçlü ilaçlarla boşaltma yoluna gidilemez. Şüphesiz onlar vücudu hareketlendirir. Ancak bunlarla vücuttan atılması gerekenler atılamaz. Muh-

¹²⁵ TM: cilt bozukluklarını düzeltir.

¹²⁶ TM: cilt bozuklukları güçlenir.

temelen onları yumuşatılarak bağırsaklara yönlendirilir ve oradan çözümlüp dışarı atılması sağlanır.

Onlara iyi gelecek olan içecekleri sirkeden 1,5 ukiye, katran, aynı miktarda yabancı lahana suyu 3 ukiye alınıp karıştırılır; yiyeceklerle birlikte akşam sabah içirilir veya fildişi tozundan 10 kırat alınır; 3 ukiye şarap içine ve iç yağı içine konulup, hastaya içirilir veya şeytantsi alınıp balla ve aynı miktarda cevizle hastaya verilir veya yabancı soğan 10 kırat kadar alınır; onunla şarap karıştırılıp balla macun kıvamına getirilir veya kimyon 5 dirhem alınır ve onu macun kıvamına getirecek kadar bal ilave edilir. Onlara yarpuz gerçekten çok iyidir. 3 kavastan 6 kavasa kadarı kullanılır; gerekirse tuzlu balık verilir. Keskin kokulu şeylerle hastayı kusturmaktan kaçınmak gerekir. Bunlar hastayı harap eder.

Cüzzamlı kişiler organları üzerine farklı şekilde dağlama uygulanarak da tedavi yapılır. Örneğin bingıldak üzerine ve baş eklemleri üzerine hançere, şakaklar, kafa ve el ve ayaklar üzerine uygulanabilir.¹²⁷ Bazı hekimler derler ki: cüzzamda dağlama öncelikle başa yapılır. Başın bingıldak kısmından başlayıp daha sonra arkaya doğru inerek yapılır ve kaşın üstünden başın arkada saçın bittiği yere kadar ve biri de sol ve sağ tarafından yapılır. Bir başkası el üzerinden yapılır demiştir. Deri üzerinden yapılan, deri üzerinden kemiklerin birleştiği eklem yerine uygulanır. Bir dağlama da dalak üzerinden yapılır. Hafif şekilde iki defa böbrekler üzerinden de dağlama yapılır. Baş üzerinden dağlama yapıldığında kemiğe kadar ulaşması gerekir. Hatta büyük ölçüde derisinin soyulması gerekir. Eğer çok fazla derisine geçerse, beyne ulaşmasından kaçınmalıdır. Böyle olduğunda bütün mizacın bozulduğu belirlenir. Ancak bu hatayı yapan cahildir. Bazen, eğer dağlama yapan kişinin eli hafif değilse ve bu konuda ehil değilse hasta ölür.

Cüzzam Hastalarına Yararlı Olan Birleşik İlaçların İçeriği: Onlardan¹²⁸ bu hastalık için yılan eti yerine daha iyi ve daha etkili olanlar kullanılır. Bunlar kurtarıcı ilaçlardır. Ancak iyi ilaçlardan büyük Hintli hekimler söz etmiştir ve onları denemişlerdir. Onlardan birinin terkiibi şöyledir: kara helile ve Hint kunduz otunun her birinden onar

¹²⁷ TM: Bütün bu yerler ayrı ayrı dağlama ve ilaçla tedavi edilir.

¹²⁸ TM: kurtboğan otu ilaçlarıdır.

dirhem, uzun sivri biberden 5 dirhem, beyaz kurtboğandan 2,5 dirhem alınıp un haline getirilir ve inek yağı ile karıştırılıp balla macun haline getirilir. Bedende tenkiye yapıldıktan sonra gündüz 2 miskal içilir. Onun miktarı kadar misk ilacı da hastaya verilir. Her ne kadar o zehirli ise de onun sıkıntı yaratacağından korkmamalıdır.¹²⁹

Yararlı Olduğu Söylenen Macunun İçeriği: O terkip taze olup, cüz-zam için yararlıdır. O terkip cüz-zam, vitiligo, deri lekeleri, halka şeklinde yaralar oluşturan kuba hastalığı, sarı su hastalığı, kaşıntı, eski uyuz (uzun süren uyuz hastalığı) için iyi gelir. Bu ilaç akli dinginleştirir ve unutkanlığı giderir: O bayılmaktan kurtarır; korur ve bayılmaya karşı iyidir; iyi etki yaratır. Bu ilacı Hintli hekimler hükümdarları için kullanmışlardır; helile, belilec (bir nevi helile), helile meyvesi, Hint kunduz otu; her birinden 14 dirhem, küçük Hindistan ceviz, kendir kabuğu, küçük kakule, erkek kızcık, kedi otu, sivri biber, Hint narı, dağ nanesi, Kayser narı (Hint narı?), kunduz, ada soğanı, Hint tarçını; her birinden 8 miskal kaliteli kurtboğan otu 4 miskal alınır ve dövülüp un haline getirilir. Döven kişinin ağız ve burnunu kapatması gerekir. Onun tozları ağzına burnuna kaçabilir. Hastaya uygulanmadan önce bunlar, inek yağı üzerine dökülür ve inek yağıyla karıştırılarak hastanın burnuna uygulanır. İki kısım iyi kalitede şeker kamışı veya Sicistan'da yetişen çeşidinden yarım ölçü, Bağdadi olanla birlikte alınır; demir bir kap içine konup, üzerine şeker kamışı şekerlerini eritecek kadar su ilave edilir ve ateş üzerine konarak eritilir ve ateşten indirilip, üzerine zikredilen ilaçlar konup iyi bir terkip elde edilir. Sonra ondan findık büyüklüğünden 1 miskale kadar olan miktarlarda alınıp her gün bir defa¹³⁰ ılık su veya hurma veya kuru üzümünden elde edilen usareyle uygulanır.

Deri Yüzen Macun: Bu bir Hint ilacıdır; deriyi açıp patlatma şeklinde etki eder. O aynı zamanda kılların dökülmesine ve beyazlaşmasına karşı yararlıdır. Nefes darlığına, göğüs sıkışmasına, arzu azalmasına, ishale, vücutta su toplanmasına, sarılığa, basur memesine de iyi gelir. Yaşlı insanların gençleşmesinde, kaşıntıda, yaralarda faydalıdır. Deriyi adeta yıkayan, temizleyen sulardan 260 miskal alınır. Üst deriyi kaldı-

¹²⁹ TM: deva-i misk, bezr-i celinin panzehiri olur.

¹³⁰ TM: aç karna olmak üzere.

rıp atan, bu ilaç aynı zamanda idrar söktürür. Bu ilaç, dağda, heyecanlanma zamanlarında, dışa atımla ilişkili demek olan *seleca*, yani dışarı atma anlamında kullanılmıştır. O taş siyahlaşmış ve orada küçük, yağlı bir ağaç oluşmuştur. Bu ağaçtan elde edilen terkip alınıp, onunla birlikte, helile ve bir nevi helile olan *belilec* ve *emlec* (*yine bir çeşit helile adı*), sivri biber, biber, defne, Afrika kakulesi, tarçın, küçük Hindistan cevizi, öd ağacı, *dinkare* denen bitki¹³¹ Hint kamışı, *akitmakit* (*caesalpinia, bonducella*), civanperçemi, fakis; her birinden 4 miskal, balsam 260 miskal, Tabaristan şeker kamışı 134 miskal, kırmızı altın, saf gümüş, kırmızı bakır ve demir ve onun inceliğinde olan maddelerden, her birinden sekiz miskal alınıp yakılır; un haline getirilir, ezilir. Bütün ilaçlar iç yağ ve balla karıştırılıp yeşil bir çanak içine konup, kaldırılır. Keçi sütü veya ılık suyla 1 miskal içilir. Onun içine köpüğü alınmış baldan 67 miskal ve iç yağından 34 miskal konup onun etkisi artırılır ve o kaynatılarak daha yararlı hale getirilir. Çünkü kaynatılınca o daha iyi hale gelir ve 21 günde iyice olgunlaşır. Demir dövülür ve madeni levha haline getirilir. Sonra *helile*, *belilec* (*bir nevi helile, myrobalan*), ve *emlec* (*bir çeşit helile*) kaynatılır ve suyu süzülür ve onun içine kendi kadar bakır konur ve harlı ateş üzerine konur ve kızarınca kadar iyice ısıtılır ve kızılık bütünü kaplar. Bu ateşten kaldırılıp suya batırıldığında en iyi çelik ortaya çıkar. Sonra bu çelik ısıtılır ve ateş gibi olur ve tekrar suya batırılır. Bu hareket 20 defa tekrarlanır ve bu su saflaştırılır.

Yine onun dibe çöken tortusu alınır; bir kabın içinde ateşin üzerine konup içine inek idrarı konulup ve içine daha önce saflaştırılmış demir 20 defa batırılır ve tortu alınır ve bu en iyi tortusunun 8 miskali ve demir çöküntüsünün 8 miskaliyle birlikte alınır. Aynı şekilde bu işlem bakırla da yapılır ve ondan da 8 miskal alınır. Ancak güneşte yapılan işlemde, terkip toprak gibi soğutulur. Sonra tuzla demir bir kepçe içinde iyice yanınca kadar karıştırılır. Eğer o yakılamazsa içine biraz kükürt konur ve iyice yakılır. Onan 8 miskal alınır.¹³² Yanmış tortu dövülüp un haline getirilir.

Ancak yanmış altının soğutulması gerekir, hatta toprak gibi olmalıdır. Bundan oluşan altın talaşından 1 miskal alınıp o kurşun talaşı ile

¹³¹ TM: debkare, deşkare.

¹³² TM: hatta gümüş yanınca kadar yakıldıktı.

karıştırılır. İki bir birlikte tekrar soğutulur. Sonra onun üzerine 1 miskal kurşun konup tekrar soğutulur. Onlar bir kepeceye konulup üzerine soğuk su dökülür ve su bütünüyle gidene kadar ve sadece altın ve kurşun kalana kadar ısıtılmaya devam edilir. Sonra havanda yumuşak bir şekilde ezilir, hatta terkip altın tozu haline getirilir ve onun içine ilaçlar karıştırılır.

Ancak deriyi kaldırıp atan ilacın saflaştırılması şöyle yapılır: Demirdiken suyu ve inek idrarı alınır ve her ikisi birlikte demir bir kaptaki deriyi soyacak olan ilacın üzerine dökülür ve bu terkip sıcak güneşte 1 saat bırakılır. Sonra yoğun bir şekilde ovulur ve bu demir kap içindeki terkinin üzerine su dökülür ve tekrar 3 gün güneş altında bırakılır ve sonra bu tortu (terkip) yoğunlaştırılıp alınır. Demirdiken suyu ve idrar deri döken tertip üzerine uygulanır. Öncelikle bu son tedbir gibidir. Sonra 3 defa bu şekilde muamele edilir. Sonra 20 gün boyunca güneşte bekletilir; öyle ki bal gibi yoğunlaşır ve rengi koyulaşıp katran gibi olur.

Daha az etkili deri soyan bir macunun terkihi şöyledir: Bu da önemli macun kadar yararlıdır. Elenmiş deri soyucudan bir kısım alınır ve balmumuyla dövülür ve onunla aynı miktarda bal ve yine onun kadar şeker kamışı karıştırılır; onun yarısı kadar inek yağı toprak bir kap içine konup, ılık inek sütüyle 2 miskal dozda içilir.

Cüzzam İçin Yararlı Bir İlacın Terkibi: Kara helile ve sarı helile alınıp, temizlenir ve zencefille birlikte her birinden onar dirhem, çördük otu 5 dirhem, iyi kaliteli şeytantesi 3 dirhem, onun yarısı kadar kuru üzüm onun yarısı kadar, 3 veya 4 danek su ile alınıp kaynatılır ve hatta 2/3'ü kadar buharlaştıktan sonra 1/3'ü kalana kadar işleme devam edilir. O da sıkılıp süzülür ve bal ilave edilerek ondan 1ratl alınıp hastaya içirilir. Hastanın bedenine inek iç yağı sürülür ve o güneşte terleyinceye kadar oturtulur. Eğer hasta güçlüyse 70 adım bir çizgi üzerinde yürütülür. Hasta bir defa sağa ve bir defa sola yatırılır ve karın üzerine ve de bir defa sırtüstü yatırılır.¹³³ Hastaya ekmek ve balla söylenen miktarda yedi gün yedirilir ve her gün yeniden ilaç uygulanır.

¹³³ TM: terkihi budur ki o deri yüzücü macununun deri yüzücü derler o şey siyaha ve yerinin ismi ile ve ince gibi olur ve sanki katran yağı katran simsiyah olur idrar ile o secr ederler ve onların o tebul cebeliye günler heyecanında ismidir. Bir çeşit sahrın aslında deri yüzücü

Cüzzam İçin Yararlı Merhemın Özeliği: Karayılan alınıp, boğazlanır ve bir kap içine konulup, üzerine çok asitli sirkeden 8 ukiye alınıp sudan 1 ukiye, taze kuduz otundan ve yılanıastığı bitkisinden ikişer ukiye ilave edilir. Ateş üzerinde pişirilir; hatta iyice pişirildikten sonra temizlenir ve et ve kemikleri birbirinden ayrılır. Bu terkip bir cam kaba konur. Sen hastaya ilaç yapmak istersen hastanın başındaki saç ve kaşların tıraş edilmesi gerektiğini ona söylersin. Cam kaba koyduğun posayı da uygularsın. Bu uygulama 3 gün sürmelidir.

Bir Başka Uygulanacak Terkip: Dağ üzümü ve kara helile temizlenmiş olarak, emlec; her birinden 1 kısım alınır ve zeytinyağı ile kaynatılıp ağrıyan yere haricen lapa olarak uygulanır. Sonra böğürtlen ve narçiçeği ile pişirilip o kısım onunla yıkanır. Yine helile ve mazı kavrulur ve sirkeyle söz konusu yere uygulanır.

Hasta beslenip, hızla iyi keymusu sindirir. Örneğin bilinen kuş etleri, isfidac (et, soğan, ekmek ve sütle yapılan çorba) taze balık, hafif etler, lezzetlendirilen kokulu bitkiler onun için gereklidir. Yiyeceklerin iyisi arpa ekmeği ve Anadolu buğday ekmeği ve ekmekle yapılan çorbalar ve taze sebzelerdir. Onlara turp, pancar, pırasa gibi sebzeler katılmalıdır. Kesilen şeylerin hastaya verilmesinden önce temizlenmesinde gafilte düşülmemelidir. Özellikle gebere, rezene, pırasa gibi besinlerin temizliğine dikkat edilmelidir. Çünkü onlar cüzzamlıların fazlalıklarını temizler. En iyi ilaçlar hastaya verilse bile, yine de önlem almak gerekir. Bu kısımda onlara tuzlu balık vermek cidden çok iyidir. Biz onların bunu tüketmesini arzu ederiz. Özellikle onların kusmasını ve ishalle dışarı atmasını istersek onlara ısrarla tuzlu balık yediririz. Onlara lahana özellikle yararlıdır ve balı sütle ekmek onlar için yararlıdır. Aynı zamanda incir, üzüm, zeytin kavrulmuş badem, yalancı safran, çam fıstığı ve onlardan elde edilenleri yemek uygun olur. Kişinin her gün iki defa yemek yemesi iyi olur. Şüphesiz bir defa yemek yemek zararlıdır. O hastalar, hastalıkları arttığında şarap içmez veya gerekirse az içebilirler. Ancak hastalık sakinleştiiğinde eski olmayan şaraptan uygun miktarda içebilir. Eğer hastada saç dökülmesi (saç kı-

---

zebere zerrenin küçültülmüşüdü veyahut onunla kandindirenin içinde olan şey pamuk pek beyazdır ki onun renginde altın sarılığına eğilim vardır.

ran) varsa, vücudundaki kıllar dökülüyorsa *Ziynet Kitabı*'nda ve diğer yerlerde zikrettiğimiz gibi ilaçlarla tedavi yapmak gerekir.¹³⁴

DÖRDÜNCÜ FEN

Bağlantıların Farklılaşması, Kırıklarla İlgili Bozukluk ve Kırıkları Yerine Yerleştirme

Dört makaleden meydana gelmiştir.

BİRİNCİ MAKALE

Cerahatler

Bağlantıların Farklılaşması Konusundaki Genel Açıklamalar

Birinci Kitap'ta burada olduğu gibi gerekli bağlantıların (eklem bağlarının) gruplarının farklarını açıkladık ve onların daha önce bizce bilinen olması gereken hallerinin nasıl bozulduğunu burada ele aldık. Bu konuda biz diyoruz ki, bazı organların bağlantılarında farklılık oluşur ve bu farklılaşmanın olduğu gibi geriye dönmesi gerekir ve bu kaslarda da olmalıdır. Bazısında onların temaslarının korunması devam eder. Ancak bağlantıda geri dönüş olmaz. Bu çocukların ve bebeklerin kemiklerinde ortaya çıkmışsa onlarda geri dönüş olur.

Bir grup hekimin dediğine göre, sinir ve damarların bağlantıları iade olunur. Ancak muhtemelen bazen onlardaki bağlantıların korunmasına rağmen temaslar devam etmez. Bir grup hekimse şöyle demiştir: Şüphesiz hiçbir arterde birleşme olmaz. Ancak Galen onlara dayanarak bu görüşü inkâr etti ve şöyle dedi: Muhtemelen benzerleriyle karşılaştırıldığında ve tecrübelerinden de arterlerin etlenmesinin gerektiği belirlenir. Yine tecrübeden elde edilen gözlemle mukayese edilerek sonuç elde edilebilir. Ancak gözlem gösterir ki, basilik altında olan artere kadar iyileşmenin ilerlediği belirlenir. Şakak damarları ve

¹³⁴ TM: konuşmalar ile birlikte üçüncü ilim bitti ve Allah'a şükür ile şükürümüz yüce Allah'a aittir.

kol damarları (arterleri) geriye dönüş gösterir. Bu iyileşme denildiğine göre, kalın kemiklerin damarlarına doğru ilerler. Denir ki çocuk ve bebeklerde etlenme (iyileşme) daha azdır. Yanlardaki yumuşak olan kısımların iyileşmesi mümkündür. Ancak kas ve kemiklerin iyileşme olasılığı vasattır. Onların aralarında olanları de aynı olmalıdır. Etten olan kısımların yeniden etlenmesi yavaştır. Kemiklerin onu tedaviyi kabulü daha kolaydır. Kaslar daha kolay iyileşir. Eğer kaslardan oluşan kısım yarılsa ve yarık küçükse; beden rutubetli ve gevşekse onun arka tarafında etlenme olmaz. Hatadan kaçınılmalıdır. Burada tecrübeye güvenmek gerekir.

Çıbanlardan Elde Edilen Genel Hükümler

Organlarında eğer büyük bir zarar oluşmuşsa, çoğunlukla öldürücü olur. Şüphesiz nadiren öldürücü değildir; örneğin mesane, beyin, böbrek ince bağırsaklar ve karaciğerde olduğu gibi. Onunla birlikte eğer hafifse, onun iyileşmesi mümkündür. Ancak kalp, eğer içinde cerahat varsa, kurtuluş yoktur. Eğer karında cerahat oluşursa, çoğunlukla, onda hastalık oluşur. Ne zaman onda kusmaya meyil olsa veya organlarda hıçkırık olsa veya karında diyare olsa, ölüm oluşur. Ne zaman o civarda cerahat oluşmuşsa, kaslarda ve diğer organlarda ağrı ve şiş oluşur. Özellikle sinirlerde bu şikâyetler oluşur. Şişin olması bu afetin göstergesi değildir; orada maddenin sarf edilmiş olduğunu göstermez. Cerahat yoluyla orada yarıma olmadığına da işaret değildir. Biz, yaralar konusundaki hükümlerin ele alındığı kısımda ve cerahatler ve yaralar ve onların ele alındığı yerde geri kalanlarla ilgili açıklamaları yapmamız gerekir.

[Kaslardaki] Cerahatlerin Tedavisi Konusunda Genel Sözler

Cerahatli kısmın yarılmasıyla boşalma olur ve ondan hiç bir şey eksilmez, ancak dışarı akıntısı açıktır. O şüphesiz açılmıştır.¹³⁵ Bu onunla ilgili tek önlemdir. O bütünüyle içindeki bozuk kan aksın diye yarılar. Biz bu konuya bir tek kısım ayırdık. Bazen bu yarıktan bir miktar mutedil kan akar. İltihaplı şişler, bazen deri döküntülerinin ve yüksek ateşin ortaya çıkmasını engeller. Şüphesiz bunu engellemek şişi engellemekten daha önemlidir.

¹³⁵ TM: veyahut yarılma yuvarlak veyahut kaburga kemikleri iltihabı veyahut et noksanlığı ile yarılma olur.

Cerahatin şiş ve ezik olduğunda veya hepsi birlikte kanlı çıbanla ve çözülmeyle birlikte orada yaygın şekilde bozulma olmuşsa, orada şiş olması veya iltihaplanma oluşması beklenir. Oradaki cerahatlı yara tedavi edilmelidir. Eğer orada tedbir alınır ve şiş tedavi edilirse ölüm olmaz. Eğer şüphesiz berelenmeden dolayı kanın bozulmasından yanma, harabiyet oluşmuşsa ve berelenmiş kısımda kan toplanmışsa onun oradan boşaltılması için mümkün olduğu kadar acele etmek gerekir. Orada kalırsa çözülme oluşur; iltihaplanma meydana gelir; dokuyu gevşetir; ateş yaptığı bilinir. Bundan dolayı, eğer dokuda kesik parçalanma olursa, oradaki kanın akıtılması gerekir. Eğer basit ve düz bir açılma olmuşsa, ondan hiçbir şey çıkmamışsa, yoğun tedbir almak ve bağlamak gerekir. Ona uygulanacak, sürülecek yağlar ve sıvılara dikkat edilmelidir. Onda öncelikle tüyler dâhil, bir şeyin eriyip çözülmesine engel olunmalıdır. Bundan sonra organın mizacı korunmalı ve organın doğal kan haricinde hiçbir şey çekmemesine dikkat edilmelidir.

Eğer yara büyükse, yaranın kenarları bir araya getirilemez. Çünkü onların açıklıkları farklı ve yuvarlak olabilir veya ondan çok olmamak şartıyla bir parça kopmuştur. Onun tedavisi için onu dikmek ve onun içindeki rutubetin birikmesine bazı kurutucular verilerek, engel olunmalıdır. Bizim zikrettiğimiz onun kabuğunu düşüren ilaçlar verilmelidir. Eğer akıntı varsa ve şiddetliyse çok miktarda bağlayan, birleştiren ilaçlar verilmelidir. Onun açısı özellikle ilaçlara ihtiyaç göstermez. Bazen mümkün olduğu kadar açabilen ilaçlara da ihtiyaç olur. Bağla sıkıca bağlamak, bilindiği üzere, yararlı olabilir; özellikle de onun kökü üzerinde yoğunluk varsa, bağlamamak gerekir. Çünkü oradaki zaafıtan oluşan madde ağır dolayısıyla belirlenebilir. Yaralar kısmında biz orada yapılması gerekeni anlatacağız. Oranın açılması ve oraya biraz pamuk konmasına ve açık yere nem emen şeylerle hastanın kusturulması gerekir. Özellikle söylemiş olduğumuz gibi, kök üzerinde yoğun şekilde oluşum görülmediğinde, bu uygulama yapılır veya bu uygulamayı yapmak mümkün olmayabilir veya orada kötü bir rutubet vardır. Oradaki yarada cerahat oluşmuş olabilir.

Bazı âlimler şöyle dediler: Orada birleştirmeye ihtiyaç varsa, yaranın iki dudağını birleştirip bağlamak gerekir. Ancak orada et bitme-

si gerekiyorsa, onun bağlanmasına gerek kalmaz. Ancak onun içinde yağlı olan kısımdaki bağa ve o kısmın üzerine konacağı bağı tutacak kadar ilaç uygulanmasına ihtiyaç vardır. Dediler ve gösterdiler ki: Oradaki yoğun maddenin dışarı atılabilmesi için bir ağız açmak gerekir. Ancak burada açılacak kısmın şekli öyle olmalıdır ki, kendi şekli olmayıp başka şekilde olmalıdır. Onun içeriğinin büyük bir kısmı bu şekilde dışarı çıkar. Orada onun alt kısmından başka bir ağız açılmıştır. Kalçada böyle bir yara ağızı vardır ve ben dizin yan tarafında da bir ağız oluşturdum. Onun bir ağızı kalça kemiğinde diğeri dizin yan tarafında idi. Ancak kalça kaldırılıp dikilince, aşağıda dizdeki ağızda ve yukarıda yoğun ağrı oluştu. Bu hastalık, aynı zamanda, bilek ve avuç içi ve diğerleri ile de alakalıdır; ağızlardan başlayarak, söylendiği gibi, aşağıya kadar bunlar birbiriyle ilgilidir.

Diyoruz ki, bazen boydan boya cerahat oluşur ve organın üzerinden tam olarak kesmek gerekir ve organ açığa çıkarılır. Ancak yara aralıklı ise ve et fazla kesilmişse, o etlerin kapatılması gerekir. Orada kurutma işlemi yeterli olmaz ve yarayı engellemez. Muhtemelen belki kurutma zarar verir ve onda maddenin oluşması engellenir. Şüphesiz burada kemikte eksiklik ve ağrı varsa bunu tamamlamak mümkün olmaz ve ağrı devam eder. Gereken eksik kasın (etin) oluşmasıyla, çoğunlukla bu şikâyet son bulur. Yaranın iyi olabilmesi için keymusu iyi olan yara içinde etin bitmesini (oluşmasını) sağlayacak yiyeceklerin hastaya verilmesi gerekir. Eğer bu yiyecekler et bitmesine uygunsa (et üretebiliyorsa) orada etin bitmesi mümkün olur. Şüphesiz cilt et bitmesine sağlayamıyor olabilir. Böylece etin artması da kesintiye uğrar. Muhtemelen orada katı, sert et bitmelidir ve orada kıl da bitmemelidir. Ancak orada çok miktarda damar dalları vardır ve onlar adeta et şeklinde oluşurlar.

Cerahatlerden birisi vardır ki çok tehlikelidir; onlar sinirlerin içinde ve kasların etrafında oluşur. Biz onun hakkında sinirlerin durumu kısmında bilgi verdik. Çoğunlukla arazlar kötülüğe dönüktür. Örneğin cerahat (irinli yara) kas tarafının rengini değiştirir ve nabızı düşürür; sonra nabız değişken hale gelir ve küçülür. Bunlar baygınlığa doğru çalışır; güç düşer. Bunlara bağlı olarak titreme oluşur. Aynı şekilde dizlerde ön tarafında yanma oluşur. Şüphesiz onlar kötü arazlara bağlı

olarak ortaya çıkar. O öldürücüdür. Ondan kurtulmak nadirdir. Kasların bu cerahatlerinde (irinli yaralarında) olduğu gibi titreme görülür. Bunu tedavi etmek mümkün değildir. Tedavisi mümkün olmadığında kasın enine kesilmesine razı olunmalıdır ve kasın fonksiyon kaybına rıza gösterilmelidir. Ancak burada titreme tedavisi ve akıl karışıklığı gibi, başka bir şeyin tedavisindeki tedavi şeklinin uygulanabilir olup olmadığına bakmak gerekir. Örneğin dizin iltihaplı yaralarında katı olan kısmı kesip açmaya ihtiyaç duyulur. Oradaki şişleri ortaya çıkarmak, yaraları ve cerahati görünür hale getirmek gerekir. Hatta kan almalı ve fazla madde atılmalıdır; etlenme engellenmelidir, ancak yara temizlendikten sonra etlenmesi sağlanmalıdır.

Dokuyu Oluşturan Etlendiren ve Kemiren İlaçların Tarifi

Kas bitiren ilaçlar et oluşmasını sağlayan kanı bağlarlar. Şüphesiz yoğun kurutma söz konusu ise kanamayı önler ve kan maddesini engeller. Şüphesiz onda yoğun temizleme özelliği olursa, maddeyi yok eder ve akıtır. Şüphesiz mevcut maddenin et oluşturması için korunması gerekir. Onun çok fazla korunmasına izin verilmemelidir ve güçlü bir cila olmamalıdır. Muhtemelen temizlik az olmalıdır ve onu gevşetmeyecek kadar olmalıdır. Onun kasıp tutmayı sağlayan ilaçlara ihtiyacı yoktur. Cerahat ve yaranın durumuna göre, onun soğuk ve sıcaklığa ihtiyacı vardır. Eğer onda oluşan değişim giderilirse, onun zıddı olan ve bozukluğu desteklemeyecek ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. Eğer ilk bozuk mizaç tamamen ortadan kaldırılmamışsa, ona uygun olan soğuk ve cidden sıcak ilaçlarla duruma uygun olarak tedavi yapılır. Yine mizacın düzenlenmesinde, mümkün olduğu kadar, fazla miktarda ilacın orada etkin olduğu görülür.¹³⁶

Ancak etlendirecek olan ilaçlar boşluklar arasında toplanmıştır ve onların yüzeylerinde onları biriktirmeye ihtiyacı yoktur. Bundan dolayı ilaç yaranın yüzeyine uygulanır. Eğer kan hazır olursa, o hazır olan kan yara içinde kurutucu görevini yapar ve orada irinleşme olmadan hızla yaranın kenarlarına yapışır. Kurumadan dolayı, bunun, ancak güç fazlalığı ile birlikte olması mümkündür. Yaranın temizlenmesiyle

¹³⁶ TM: akim el meta' biç südde bisub ve fi'l-rukbe el-radafa ve hüve azm müstaak ala re's el-sak ve'l-hadem fi risale el-fasl radaf iki nesneyi birbirine sarmaya da derler Van Kulu.

birlikte oradaki irinin tamamen atılması mümkün değildir. Cilalanma, temizlenme onun içindeki doluluğa zıttır. Çünkü ondaki doluluk kanın yapışkanlığından ve birbirine birleşme ve özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Temizlenme, parlama, kanın temizlenmesiyle olur; bu da onda doluluk oluşturan oradaki maddenin uzaklaştırılmasıyla olur. Kurutmaya çok fazla gerek yoktur. Daha çok maddenin orada kolayca bitmesine ihtiyaç vardır. Bu madde akışa engel olur. Kurutma ve etlenmeye ihtiyaç yoktur. Muhtemelen etlenme ve güçlü kurutmaya doğru gidişe gerek duyulur.

Yaranın kapanması için o kısımda yoğun bir kasılmaya ihtiyaç olur. Çünkü burada onun kurumaya ihtiyacı vardır. O kısım, yani deri yoğun şekilde kurutulur baskı altına alınır. Çünkü oradaki garip rutubetin kurutulması gerekir ve aslında bütün olarak yoğun bir kuruma oluşturulur. Çoğunlukla, öncelikle oradaki rutubetin kurutulması gerekir. Aslında burada yapışma, yoğunlaşma olmalı, ancak cevher eksikliği olmamalıdır. Ancak burada yenme eksikliği oluşur. Burada hızla temizlik yapılması gerekir.¹³⁷

Açılması Gerektiğinde Cerahatli Yara ve Diğerlerinin Kesilip Açılması

Galen diyor ki: Şiş olan yer kesin bir şekilde kesilir ve kanal açılır ve içi boşaltılır. Şüphesiz burası, kesmenin yapıldığı yer, mümkün olduğu kadar şiş içindeki irinin aşağıya doğru akmasını sağlayan kısımdır. Cerahat ve yaralar kısımlarında ayrıca ele aldığımız ve açıkladığımız üzere, açılan kısımda yaranın eserini ve yenmeyi görürüz. Ancak koltukaltında ve dizde cildi bastırarak açmak, kesmek gerekir. Sonra onların üzerine öncelikle basit ilaçlardan olmak üzere, gevşetmeyen kurutucu ilaçlar uygulanır; kendir tozu burada kendirin kendisinden daha yararlıdır. Çünkü o yoğun bir doku bitirme özelliğine sahiptir. Burada cerahat ilaçları da iyi etki yaratır. Onun kesilen kısma su

¹³⁷ TM: ne zaman ki cerahat kazılsa onun ilacında doğru olan budur ki, susuz cerahat suya yaklaştırılmaya. Eğer suyu kullanmak gerekli ve lazım olup hasta yıkanmaya sabretmez ve katlanmaz ise o zaman layık olur ki o cerahatin üzerine merhemler ve keza sürülecek yağ ile ıslak olan hırkalar konulur bir hal üzere bağlama ve bağlana ki cerahate suyun ulaşmasını o bağlama engel ola veyahut suyun cerahate ulaşmasına engel diğer hile ile hile yapıp hama ma ondan girile.

yanıştırmamalıdır. Hastanın hamam yapmak için sabretmesi gerekir. Cerahatin uygun bir merhemle oradaki yırtığı örtecek şekilde nemlendirilip örtülmesi ve yapının canlandırılması gerekir. Ayrıca mümkün olduğu kadar hamam, onun kendi rutubeti ve cerahat arasında güç dengesi olması gerekir veya uygulanan ilaçların mümkün olduğunca orayı güçlendirecek nevinden maddeler içermelidir.

Ağrılı Şişleri Olan Cerahatlerin Tedavisi

Bu cerahatlerin benzerleri de vardır. Şişin sakinleştirilmesi ve elbette iyileşmeyen cerahatinin yoğunlaşması gerekir. Burada iyileşme kurutulmayla tamamlanmaz. İlk orada yapılması gereken iş soğutmadır. İkinci olarak ise oranın rahatlamasıdır ve burada genel olarak şiş ilaçları verilir. Şiş olduğunda, öncelikle kara merhem uygulanmalıdır. Bundan sonra yaranın kırmızılığı artar veya deride kabarcıklar olursa sen deriyi soğutacak merhemlere yönelip beyaz merhemler kullanırsın. Sonra sen eğer orada yumuşama görürsen veya orada katılaşma belirlersen, beyaz merhemler kullan veya duruma göre kara merhem kullan ya da bir başkasını kullan.

Karında ve Göğüsteki Organlarda Oluşan Cerahatlerin Önemi

Ne zaman kuruntu edilse, karındaki bir organın etinde yarılmaya bilir. Karında toplanan kan öylece terk edilmez, onun daha aşağıya inmesi engellenmelidir ve öncelikli olarak bu şiddetli oluşuma yararlı ilaçlar vardır.¹³⁸ Örneğin yabani soğan sirkesi içinde kaynatılır veya büyük kantarondan 1 dirhem içilir. Kırmızı kil (mühür kili) burada çok yararlıdır. Ancak onun içilmesinin sebebi kuruluğu engellemektir. Örneğin 1,5 danek ban otu, ballı su ve diğer kanın akışını engelleyen ve durduran ilaçlar birlikte kullanılır.

Ancak açılması ve yarılması, âlimlerin dediği şekilde şöyle yapılır: Midenin üst tarafından karın açılır, öyle ki bazı bağırsaklar dışarı çıkarılır, ancak bağırsakların düzeninin giriş yerinde bulunması gerekir; birleşme yerlerinin bilinmesi gerekir. Şüphesiz eğer içilen şey dışarı çıkarsa oranın bir bağla atkuyruğundan bir bağla bağlanması gerekir veya yaranın cerahatli olup olmadığı ve ne şekilde onun tedavi

¹³⁸ TM: buruşuk noktalı yani ve zadlar ile derinin ve deri zerresinin bukemerine derler; çoğulu buruşuklar gelir ve csere serirek çoğuludur ve alında olan çizgilerdir.

edileceği ve nasıl dikileceğini âlimlerin bilmesi gerekir. Galen demiştir ki: Karnın nasıl açılması gerektiğini anatomi kısmında zikrettik. Yine o bilgin dedi ki: Biz anatomi kısmında orada bulunanları biraz anlattık oranın, bedenin orta kısmı boyunca¹³⁹ nasıl açılacağını yani iki taraftan dört parmak uzaklıkta olmak üzere orta yerinden açılacağını zikrettik. O dedi ki: Karın bu şekilde açılır. Her bir yerde bu uygulandığında ekseriya onunla birlikte bağırsaklar da dışarı çıkar. Bu tehlikeli olduğundan çok kötüdür.¹⁴⁰ Burada bağırsakları zapt eden bedenin boyunca, uzunluğuna arka tarafta kaslar vardır. Onlar iç organları yerinde tutarlar.¹⁴¹ Belinde enine olan güçlü kaslar yok olur. Bundan dolayı çok fazla cerahat olup açıldığında oradan bağırsaklar dışarı çıkar ve onları içeri sokmak çok zordur.

Açılan yer küçük olsa da, eğer bağırsaklarda şiş varsa oradan bağırsakların içeri sokulabileceği kesin değildir. Buradaki durum gaz (yel) oluşturur. Bundan dolayı da, bu açılan kısımdan içeri girmek de mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, mutedil büyüklükte olan iç organlarında açma yapıldığında, karın kesilip açıldığında bağırsakların dışarı alınması çok sağlıklıdır. Yine Galen dedi ki: Öncelikli olarak, açık ve seçik şekilde bağırsaklar yerlerinden çıkmışsa, bu şekilde cerrahi müdahaleye ihtiyaç duyulur; onların kendi yerine konması gerekir. İkinci olarak yırtık yerin dikilmesi gerekir. Üçüncüsü oraya uygun ilaçlar kullanılmalıdır. Dördüncüsü bu yapılan işlem sırasında şerefli organlardan hiç birisine zarar vermemektir. Ben diyorum ki, eğer açılan yer çok küçükse o küçük açıklıktan bağırsakların içeri sokulması mümkün olmaz. Bundan dolayı gerekir ki onu içeri sokabilmek için oradaki gazın (yelin) giderilmesi gerekir. Bunun için açılan kısım genişletilir. Orada bulunan gazlar çözülebilirse daha iyi olur. Burada zorluk çıkaran ve bağırsakların dışarı fırlamasının sebebi bağırsakla-

¹³⁹ TM: göğsün karna doğru.

¹⁴⁰ TM: Bağırsakları geriye sokmak çok zordur.

¹⁴¹ TM: çokluk miktarı olan bağırsağı yarıktan içeri sokmak daha zor olur ve onun açıklama ve açık ifade etmesi budur ki bağırsakları koruyan ve sıkı tutan o iki kastır ki onlar uzun vücutta göğüsten pelvise varıncaya kadar inişli olurlar ve bundan dolayı her ne zaman ki o iki kastan biri yıkılmış olsa elbette, bazı bağırsaklar çıkıp o yarıktan sarkar. Sonra böğürün anılan adaleyi bağırsakları sıkı tutmakla böğürde olan yarıktan bağırsakların sıkması az miktarda olur.

rın içinde bulunan havadır; onun soğukluğudur. Eğer bir sünger sıcak suya batırılıp karına bastırılırsa ve o kısım, süngerle pansuman yapılırsa bu da yararlı olur. Şarapla muamele edilirse, kasıp bağırsakların tutulmasını sağlar. Yine bağırsakların bulunduğu kısım ısıtılırsa orada bu işlemin yapılması yararlı olur. Buradaki ısıtma işlemi genellikle sıcak suyla yapılır ve bağırsak böylece güçlendirilir. Eğer bağırsakların gazlarının çözülmesi sağlanamazsa, açılan kısım genişletilir ve orası açmakta kullanılan *mübit-i nevasir (fistül lanceti)* denen alet kullanılarak, açılır. O aletin iki tarafı da keskin ve bağı da keskindir.

Burada hasta için iyi olan şekil şudur: Hastada açma (kesme) aşağıdan yukarıya doğru yapılır. Açılan kısmın dikilmesi ise yukarıdan aşağıya doğru olur. Burada açmada bölgenin şekli de önemlidir. Genel olarak 2 şeyin yapılması istenir; bağırsakların üzerindeki başka şeylerin kesilmemesi istenir. Çünkü bu durumda ortaya çıkan bağırsaklar durumu ağırlaştırır. Eğer sen bunu yaparsan bilmelisin ki kötü bir şey yapmış olursun. Şüphesiz eğer sağdan kesme yapmak gerekiyorsa, hasta sola doğru meylettirilir ve böylece sağdan kesme yapılması gerekir. Eğer soldan kesme yapılacaksa hasta sağa meyil ettirilir. Burada senin kastın daima o açacağın bölgenin diğer tarafına hastayı yönlendirmek olmalıdır. Şüphesiz burada yapılacak işin tamamında önemli olan açma işlemidir.

Burada bağırsaklar, özellikle kendi yerlerinde korunmalıdır. Sonra gelen şey karındaki kötü durumdur. Büyük bir açma (kesme) yapıldığında onları (kesilen yerdeki bağırsak ve yapılar) ayrılıp, tutacak olan bir hizmetliye ihtiyaç vardır. Bu kişinin açılan yeri dışarıdan bir şeyle sıkıca tutması gerekir. O kısmın birleştirilip bir araya toplanmasında yardım eder. Daha sonra açılan yer birleştirilip dikilir. Bu iş, birleştirme işi yapıldıktan sonra dikme işi yavaş yavaş tamamlanır ve bütün açılan kısım sağlam bir şekilde birleştirilmiş olur.

Karnın dikilmesi, karındaki açıklığın, keşiğin birleştirilmesi konusunda sana bazı açıklamalar yapacağım. Böyle bir iş yapılması gerektiğinde o işlem periton ve iç organlar arasında olur. Burada dışarıdan kas ve derinin içine iğne sokularak girilir. İğne ile içeri girilince karnın uzunluğuna (boyuna) deri altında ilerlemeye devam edilir ve bu tarafta periton kenarına gidilir, ancak periton içine girilmez; içeriden dışa-

rı doğru iğneyle devam edilir. Sonradan gizlice içeriden dışarı doğru gelinip, karın içinden çıkılır, yani içeriden dışarı doğru iç kısımdan gizlice dışarı doğru gelir. Burada ikinci defa içeriden, iç organlarının olduğu kısımdan dışarı ve dışarıdan da içeri geçilir ve iğne bir defa daha gizlice içeriden dışarı geçer ve periton içinde gizlenmiş iç organlarına nüfuz eder, hatta onların hepsine nüfuz eder. Sonra böyle devam edip dikme işi tamamlanır. Daha sonra gizli bir şekilde periton tarafından dış tarafa doğru dikilir ve iğne deriye yakın yerden, diğer taraftan periton gizlice dikildikten sonra o kısımdaki deriden iğne dışarı çıkarılır. Bu işlem her taraftan dikilerek geri kalanı da tamamlanır.

Ancak burada açılan kısmın genişliğine ve derinliğine dikkat etmek gerekir. Çünkü onun dikiş aralığı sık olmazsa dikiş o açıklığı sıkıca tutamaz. Dikişin sık olması gerekir. Eğer dikiş araları uzun olursa o açıklıktan sıvı dışarı akar ve orada dengeli bir şekilde kas oluşumu sağlanamaz. Yine o demİştir ki: karnın içindeki yeni dikişleri sıkı yaparsan, onun bağlanması, yapışması ve etlenmesi sağlanır. Çünkü o sinirsel bir yapıdadır.

Şüphesiz onun dikişinin yoğunluğu şöyle olmalıdır: dıştaki dikiş çok fazla sert ve katı olmamalıdır ve içe nüfuz etmelidir. Bu da bütün peritonu iç organlarına yapıştırmakla olur. Bunun yapabilmek için, iğnenin periton içine girmesi gerekir, ancak iğne adeta reddeder ve nüfuz etmez. Ancak, iğne ile peritonun kenarlarına gelip girilip, arka tarafından başlayarak, iğneyle dikilir. Daha sonra iç organlarının kenarlarından ve diğer organların kenarlarının iç tarafından ve diğerlerinin içine nüfuz ederek tamamlanır. Bu sıkı dikiş periton kenarında olan, diğer 2 genel dikişten daha kalitelidir.

Bu açma ameliyatında bağlara da şiddetli ihtiyaç vardır ve bu yaraların üzerine biraz sıcak zeytinyağı konmuş saf yün örtü konur. Koltuk altları ve kasıklar bu ilacın sürüldüğü bezlerle sarılır. Yine yumuşatıcı şeyler lavman şeklinde uygulanır; örneğin yağlar ve bazı bitki salgıları gibi. Eğer cerahat varsa o bağırsaklara ulaşır. Sen bizim zikrettiğimiz önlemi biliyorsun. Bunun için ona kabız yapan siyah şarap ılık olarak verilir. Özellikle cerahat varsa bu uygulama yapılır. Şüphesiz bu uygulama onlara ulaşır ve soğuk ona nüfuz eder.¹⁴²

¹⁴² TM: Bilinmelidir ki bütün iç organlar üzere yani mide, karaciğer ve de dalak ve bağır-

Jejunumun elbette cerahatten dolayı içeriği incelmıştır ve onun birçok damarı vardır. Jejunumun tabiatı sinirlerin tabiatına yakındır ve çoğunlukla ona çok miktarda safra geçer ve sıcaklığı çok fazladır. Çünkü o karaciğere en yakın bağırsaklardandır. Ancak karnın alt kısım etten boru tabiatında olup güven üzerine dayanan tedavi ile iyileştirir.

Galen'in *Hiletül-Bev (Devsu Parhim) Kitabı*'nda şöyle denmektedir. Karında periton yanındaki bölgede yırtık olup bozulma olduğunda şüphesiz, yırtık kenarları birleştirmek ve bölgedeki iç organlarıyla peritonu dikmek gerekir. Çünkü bu sinirsel açıkla, yırtıkla periton yanında etlenir. İç organlarıyla (hypocondria bölgesi) peritonu birleştirilip yapıştırılıp dikilmesi gerekir. Çünkü sinirli açıklık bunun yapılmasının dışında etlenir. Bizim zikrettiğimiz işlem birleştirip dikme şeklinde uygulanır. Çünkü o yırtık bir araya toplanır ve tek olarak periton içinde kalacak şekilde dikilir. Dedi ki (Galen dedi ki) bağırsaklar eğer dışarı çıkarsa güçlü siyah şarap alınır; ısıtılır ve onun içine bir yün parçası batırılıp o kısmın üzerine konur. Şüphesiz bu uygulama ile o kısım soğutulur ve yeniden ayrılan kısım eklenir. Eğer ondan bir şey kalmazsa, hastaya bazı güçlü istan ve tutan meyve suları verilir. Eğer onda iyileşme olmamışsa sıcak su onu olumsuz yönde etkiler; hatta onu zayıflatır, inceltir. O kısmın içine girilmemelidir ve orası genişletilmemelidir.

Hippokrates dedi ki: Ne zaman omentum karından cerahatli yaralardan dolayı çıkarılsa ondan çıkan kokuşur ve dışarıda kısa zaman bile kalsa, o bağırsaklardan ve karaciğerden daha şiddetli sorun yaratır. Çünkü bağırsaklar ve karaciğerin etrafındakiler uzun süre dışarıda kalmaz. Hatta onlar şiddetli bir şekilde soğutulur. Şüphesiz onlar karna girer ve karna girdikten sonra açıklık etlenir ve karın doğal yapısına geri döner. Ancak omentumla dışarıda kalma ve karına geri dönme süresi kısa olsa bile, onda yine de kokuşma ve boğulma oluşur. Bundan dolayı doktorlar onu kesme yoluna giderler ve kokuşmuş yapının

---

saklar üzere omentum ve omentum üzere periton ve periton üzere hipokondro ve kaslar ve yağlar ve karın derisi vardır. Hypocondriden bazı defa periton üzere ince zar istenir bazı defa o zar ve kaslar ve karın derisi bu yapıya hipokondri adı verilir Sana gerektir ki bu düzeni sıkı tutasın ta ki bu dikişleri öğren.

karına geri dönmesini engellerler. Şüphesiz omentumda az da olsa, bu duruma ters olan haller de vardır. Karından omentumun bir kısmı çıktığında bilinmelidir ki, öncelikle onu kesmek gerekli midir yoksa onu dikmek mi uygundur; yapılacak işlem belirlenmelidir.

Eğer cerahatli yara karnın ortasında ise, o daha tehlikelidir. Çünkü sinirsel yapı, karnın üzerini örten kas tarafındadır ve karnın ortasındadır. O karnın iki yanının ortasında oluşmuştur. Eğer göbeğin 4 parmak daha üstünde ise daha iyidir; daha olumlu sonuç verir. Çünkü o kısımda sinirsel kaslar mevcut değildir.¹⁴³ Ancak o kısımdaki açıklığı birleştirip dikmek zordur. Çünkü bağırsakların durumu bozulsa¹⁴⁴ çoğunlukla orada görüldüğü gibi, oradan dışarı çıkar ve burada onları yerlerine yerleştirmek zor olacaktır. Orayı birleştirmek ve bağırsakları zapt etmek için orada, karında boylu boyunca uzanan 2 kas vardır. Bunlar göğüsten dize kadar uzanır ve kalça kemiği büyüktür (pelvis) ve aynı zamanda burada, kasta kesme yapılırken, buradaki söz konusu kaslar kasık kemiği bölgesinden kesme yapılır. Eğer kesme, daha yukarıdan bel bölgesinden yapılırsa bağırsaklara zarar verir; bağırsakların sarkmasına sebep olur; onları sıkıştırır. Onlarla ilgili olan karnın orta kısmındaki kaslarda güç yoktur. Bundan dolayı da açıklık büyüktür ve her ne kadar açıklık büyük olmasa da, ondan bağırsakların bir kısmı dışarı çıkar ve onları tekrar yerine sokmak çok zordur.

Cerahatli Yaranın Bağlanması

İrinli yarada açıklık ve yarıma görüldüğünde o kısmın etlenmesi istenirse, bu sanatın ehli olanların ve âlim olanların dediklerini yapmak gerekir. Dendi ki, eğer sen o kısmı etlendirmek istersen bu keşiğin iki başını bağla; başka başa gerek yoktur. Eğer yarık büyükse, ona üçgen şeklinde sargı kullanılır. Eğer yarık yer dolu ise, yine de o kısmı birleştirmek gerekir. Bütün yara dudaklarında dörtgen şeklinde bağlamanın yerine üçgen şeklinde bağlamanın yararı vardır. Çünkü bu tip sargı yarığı gerektiği şekilde zapt eder. Sargının buradaki şekildedeki gibi konması gerekir. Örnek bağlar üçgen şeklindedir. Buradaki

¹⁴³ TM: eğer ayak tabanının ortasında olur ise yani el ortasının iki tarafında sağında ve solunda.

¹⁴⁴ TM: sarksa.

düz hat üçgen hizasındadır. 2 bandaj üçgenin kenarlarıdır ve buradaki bağlantı ise şekilde gördüğün gibi uygulanır. Bu kısım bağlandığında bağlar iki baştan gelir ve kesilen yer üzerindeki bu bağlar, korunması gereken bu yeri çok sık tutar ve yaranın yoğunlaşmasını engeller.

Burada iki başlı bağlardan başkası kullanılmaz ve bu da üçgen şeklinde bağlama ile yapılır. Bu şekilde olduğu gibi:

Hiletül-Ber adlı kitapta şöyle denmiştir: Bir ayakta bir yara vardı ve onun yeri kasığa yakındı ve ağzı dize yakındı. Biz onu bağlamadan iğneyle dikerek hallettik. Dizin altına yastıklar koyarak onun ağız kısmını kolayca yukarı kaldırıp bu dikme işi yapıldı. Aynı zamanda biliyoruz ki baldır ve ön kolda da bu şekilde derin iltihaplı yaralar olduğunda kolayca dikiş yapılır. Bu konuda deneyim sahibi olanlar bilirler ki, uzun süreye ihtiyaç vardır, çünkü ondaki diğer şeylerle birlikte değiştirmek için içte gecikme olur. Burada belirlediğim bu durumu değiştirerek hızlandırdım.

Temiz ve birbirinden uzak [yara] dudakların kenarlarının toparlayıp bağlamalar gerekir. Ancak bu toplanmada ağrı meydana gelirse veya şiş olursa, bu durumda bağlama yapılmaz. Eğer o bağlama yanlardaki doku veya kaslarla oluşturulursa, harabiyet gösterir. Şüphesiz burada kenarlar, enine olarak bir araya gelemmez ve cildin etlenmeyip kapanmamasından korkulur. Burada kas etlenmeden kendini tamir etmeksizin öylece kalır. Denir ki, bundan dolayı, başın derisi açıldığında yaranın iki dudağı arasına onu dolduracak bir şey konur. Bazen yaranın iç kenarlarına doğru cilt kasılır. Çünkü oluşan şişin bağlarla dışarı doğru çekilmesi gerekir. Eğer cerahatlı yara uzun süre devam ederse sıkı, bir şekilde tamamını toplayıp bağlamak gerekir. Onu enine dikmek gerektiğinde, çok fazla açmadan öncelikli olarak orada birikmiş sıvının akıtılmasına ihtiyaç vardır.

Galen dedi ki: Eğer cerahatin genişliği artarsa, ona zarar verilmiş olabilir. O eğer darsa, ona sert davranırsak, onu zorlarsak, onun içindeki sıvı dışarı akar ve onun üzerinde et biter. Yara olduğunda onun

üzerinde et bitmez veya şekilde olduğu üzere, cerâhatli yara olduğunda organda da irinlenmiş yara oluşur. Düzgünleştğinde ondan uzun süre akıntı olmaz ve onun içine ilaç girmez. Şeklinde bozukluk olursa, şiddetli ağrı oluşur ve uygun bir şekilde yarılması gerekir. Bilinmelidir ki genel olarak kas içinde cerâhatli yaralar oluştuğunda üzerine, öncelikle onların kenarlarının birbirinden çok uzak olmaması gerekir. Aynı zamanda her iki kenarı içinde birleştirmek üzere gerekli çaba gösterilmelidir. Bazen dikmek gerekmez; üçgen şeklinde sargı kulanmak yeterlidir. Özellikle et eksikliği varsa ve cerâhat uzunluğuna olmuşsa bütün bunları yapmaya pek az gerek olur.¹⁴⁵

Yarayı Kapatıcı İlaçlar: Daha önce biz bu ilaçların gücünü ve nerede kullanıldığını anlattık. Şüphe yok ki, o ilaçlara orada kullanılacak yağlar ve merhemlere göre, daha az ihtiyaç vardır; yağlar ve merhemlerin (haricen uygulanan pansuman vb.) kullanılmasının sebebi kuru toz ilaçlar olmalarıdır. Özellikle kurşun oksit ve benzeri madeni ilaçlar [o kısım uygulanan yeri] delip geçmez ve gözeneklerden nüfuz etmez. Ancak onlar balgamî akışkan merhemlerle karıştırıldığında bu şekilde hareket ederler; gözeneklere nüfuz edebilir.

Merhem şeklinde ilaçlar madeni, bitkisel ve hayvani olanlarla yapılır ve bütün bunların hepsi bal mumu ile yapılabilir. Madeni olanlar kurşun karbonat, bitotu yağı ve balmumu ile ve bitkisel olanlar, bazı yapraklarla; örneğin meşe palamudu yaprağından yapılan lapa gibi, bitki yapraklarıyla ilaç hazırlanıp, kullanılır; söğüt yaprağı, lahana yaprağı, elma ağacı yaprağı¹⁴⁶ ve sinirotu yaprağı, kamış kabuğu gibi. Sinirotu yaprağı ve diğerleri, sirke ve şarap gibi şeyler içinde haşlanır ve özellikle erkek ve dişi çam ağacının yapraklarıyla, kamışın kabuğu ile ve selvi yaprağı ve dallarıyla ve Mısır fasulyesi ile balla birlikte karıştırılıp merhem olarak¹⁴⁷ uygulanır. Yabani fıstık zımkı ve özellikle gebere dalları ve taze ceviz meyvesi ve tohumu karıştırılıp suyla ve tuzla pişirilerek kullanılır veya şarapla kuzukulağı veya pancar yaprağı veya marul ve yabani armut yaprağı birlikte kaynatılıp şarapla kulla-

¹⁴⁵ TM: Bazı yerlerde üçgen ve üçgen bazı nüsha bu şekil üzere resmedilmiştir; görünen yazı sırasında resimdir: İki başlı bağlar.

¹⁴⁶ TM: kabuğu.

¹⁴⁷ TM: kapatıcı ilaçlar olarak.

nılır. O yaranın kapanmasını sağlar ve maddenin inişini de engeller. Yine ilaçlardan selvi cevizi ve kavrulmuş sarımsak ve değirmen taşı, tozu, kavrulmuş arpa, özellikle de yaşlı doktorlar tarafından bu terkip balmumu ile ve gül yağı ile verilir. Çiçeklerden muşmula ağacı çiçeği ve kuru haşhaş çiçeği çok yararlıdır ve özellikle de et ve kemikten olan kısımların üstüne uygulanır ve baş kaslarının yakınlarında olan cerahatli yaralarda zararlıdır. Yaranın üstünü kapatan unsurlardan hayvani maddelerden elde edilen süt cidden iyi bir yapıştırıcıdır. Ayrıca, terkip şeklindeki ilaçlardan Rufus'un ilacı ve yağlar *Deva-i Yenkulans*¹⁴⁸ (Dioskorides?) ve *meşktrameşig* ile söğüt ve keten merhemi kullanılır.

Cerahatli Yaraları Olgunlaştıran ve Bitiren İlaçlar

Bu ilaçlar daha önce de anlatıldı ve sen merhemlerin içinde bulunan gücü ve bu gücün sağlanabilmesi için yapılması gerekenin ne olduğunu öğrendin. Yine bu ilaçların kullanılması gereken durumları da öğrendin. Kasların yüzeyi ve cildin yüzeyi düzgün olmalıdır. Ancak rutubetli kas düzgün olur ve hatta bazen doğaldan daha fazla düzgün olur. Ancak o kuru ise aşağı doğru iner. Muhtemelen o kuru olduğunda, onu rutubetlendiren ilaçlardan kullanmak gerekir. Bu durum mukayese edilerek anlaşılabilir. Öncelikle etin içinde bitmiş olan cerahatli yaradaki etin oluşması başlamadan önce olgunlaştıran ilaçları hastaya vermek gerekir. Çünkü böylece o olgunlaşır. Olgunlaşma sırasında şüphesiz etin hacmi artar. Onunla birlikte doğal gücü de artar. Burada birlikte artış oluşur. Muhtemelen kuruluk olduğunda, o ilaçlar işlevini yerine getirdiğinde yapının gayet olgun hale gelmesiyle ihtiyaç duyulan kadar doğal oluşumun ortaya çıktığı görülür. Hatta ciltte ve ette her ikisinde de aynı miktarda cerahatlenmiş satıh görülür. Şüphesiz bu cilt üzerinde yara izinin görülmesi hızlı olur.

Sonuçta, öncelikle rutubetli olanın kurutulması gerekir. Sonra o bitime yakın bir defa daha onu bir tarafa doğru meylettirip kurutmaya geçilmelidir. Bu ilaçlar örneğin çam ağacı kabuğu, gül yağı, bitotu yağı, kuru çam sakızı kavrulmuş pelin otu, bakır talaşı, kendir tozu, kurşun oksit, küçük kantaron iyi köklerdir. Yanmış kemikler de kullanılır. Kavrulmuş loğusaotu çok iyi olgunlaştırıcıdır ve şap da aynı

¹⁴⁸ TM: Diyarufus.

şekilde yarayı iyice olgunlaştırır. Ham mazı, incir yaprağı da yarayı olgunlaştırmada yararlıdır. Hippokrates onun hakkında şöyle demiştir: saksağan ayağı diye adlandırılan bitki iyi gelir demiştir. Aslında o incir yaprağını kastetmiştir, derler, ancak o saksağan ayağı derken keçi boynuzunu kastetmiştir. Aynı şekilde kemik yiyen köpeğin pisliği¹⁴⁹ ve kertenkele pisliği de yarayı kapatmak için merhem şeklinde kullanılır.¹⁵⁰ Onları da merhem olarak kullanmak gerekebilir. Çünkü onlar öncelikle akıntıyı tutmak için yararlıdır. Mavi süsen kökü ve çavşır otu kökü ve tutya (çinko karbonat) da kapatıcı merhem olarak kullanılır.

Şişme özelliği taşıyan sıcak yaralar garip büyümelerden ortaya çıkmıştır. Sandal, nilüfer, sabır ve özellikle makat civarında penis bölgesindeki yaralarda uygulanır. Burada uygulanan ilaçların içinde zaç ve demir sülfat vardır. Özellikle onlar yakılırsa yaranın olgunlaşması daha kısa zamanda olur. Ayrıca onlar yıkanır, onların oradaki yaraları olgunlaştırmaya meyli artar. Ancak bakır karbonat ve şiddetli, keskin ilaçlar yarayı yer, ancak iyileştirmez. Bundan dolayı yaranın etrafındaki etleri çürüten ilaçlardan kullanılmamalıdır. Bunlar bazı irinli yaralar ve yoğun rutubetli yaralarda kullanılır. Ancak yakıcı özellikteki bakır yıkanmalıdır, o yarayı olgunlaştırıp, yemekte cidden iyidir. Merhemler arasında daha güçlülere, gerek olursa şöyle maddelerden yapılır: Örneğin altın veya gümüş tozu kullanılır ve özellikle onlar yakarak kullanılır. Yakıcı demir sülfat, gümüş tozu ve üstübeçle hazırlanır: üstübeç ve kurşun karbonat sirkede eritilir ve o terkip merhem olarak uygulanır. Sonra ısıtılarak gümüş veya altın tozu ilave edilir. Ben onları yakarım; sonra bu terkipi demir sülfitle karıştırırım. Hastaya bitotu yağı ve sirkeyle karıştırarak veya kabız yapan şarapla içiririm. Bazen onun üzerine yakıcı zaç dökerim ve narçiçeği suyu ve mazı ilave ederim. Bunu cerahat ve yara çok fazlaysa ve rutubetliyse uygulayım.

Çok Yararlı ve Burada Kullanılan Keten Merhemi: Keten yakılıp yıkanır ve temizlenir ve un haline getirilir. Hatta göz ilacı gibi yapılır. Sonra güçlü tutma (kabızlık oluşturan) özelliği olan zeytinyağı veya bitotu yağı alınır ve onun içine kına gibi bir şey konup, yağın içine ka-

¹⁴⁹ TM: yani kuru pisliği.

¹⁵⁰ TM kapatma özelliğine sahiptir.

rıştırılır. Bir yün parçasının üzerine bu terkip konup merhem şeklinde yaranın üzerine uygulanır. Şüphesiz o çok yararlıdır.

Kara merhem de et bitiricidir; etin bitmesini güçlendirir. Merhemine içine kendir, çavşır, loğusaotu, eşit miktarda alınıp bir araya getirilir. Onun tamamını 4 hıltın ağırlığında tutarsın.

Hafif Toz Olarak Serpilerek Kullanılan Terkip: Kurşun karbonat, kurşun oksitten; her birinden yarım kısım alınır ve kurşun cürufu, sarı sakız ve mazıdan; her birinden yarım kısım alınır.¹⁵¹

Diğer Bir Toz: Yanmış sedef otundan 12 kısım, ağaçtan düşmüş ve kurumuş küçük nar; her birinden 16 kısım, yanmış erkek geyik bounuzu, denizköpüğü, çam sakızı, gümüş veya altın tozu, meyan kökü; her birinden 4 kısım alınır; toz kendir ve çam ağacı kabuğundan; her birinden altı ölçü, şap ve kurşun karbonat ve nar kabuğundan; her birinden 8 ölçü ve 1 ölçü mazı ile ilaç haline getirilir.

Bir Başka Toz: Kireç, yanmış kemik, kurşun oksit; her birinden 1 kısım, kendir ve sabır; her birinden 3 ölçü, geven, gelincik; her birinden 1 kısım alınıp toz haline getirilir.

Bir Başka Toz: Bataklık sazı, gül, kurşun karbonat, kurşun, narçiçeği suyu, gül tohumu, şap; aynı miktarda alınır. Bir başka toz da süsen otu, çavşır kökü birer kısım, loğusaotu 2 kısım, toz halinde kendir 1 kısım.

Diğer bir merhem terkihi: Bu terkip yaşlı insanların vücutlarındaki cerahatli yaralara yararlıdır. Arpa alınıp kavrulur ve kurşun karbonat ve bitotu yağı veya gülyacı ve kurşun karbonatla merhem halinde beze konup uygulanır.

İrinli Yaralar ve Bu yaralarda Et Bitiren İlaçlar

Bundan önce et bitiren ilaçları, özelliklerini öğrendin. Onlar kişinin mizacına uygun olmalıdır ve o ilaçlar et bitmesi için kullanılmalıdır. Şüphesiz etin bitmesi gereken yerler, kirlerden ve benzerlerinden temizlenmelidir. Eğer cerahat kemiğin kadesinde ise o kemik de temizlenmelidir; gaye o kısmı kurutmaktır. Orada pislik ve kötü kabuklar bırakılmamalıdır. Orası rutubetli olmamalıdır; kurutmalıdır ve özellikle başta olursa, bütün bunlar titizlikle uygulanmalıdır. Şüphesiz¹⁵² kemik

¹⁵¹ TM: Onlar toz olarak kullanılır.

¹⁵² TM: bilinmelidir ki kara merhem hıltarı Kânûn'un Akkrabadin'inde anlattığı üzere

bütün bunlardan temizlenmelidir. Rutubet orada et bitmesini engeller. Muhtemelen onda kuruluk oluşması gerekir. Bundan dolayıdır ki, kendir vücutta kuruluk oluşturmaz, ancak dengeli bir kuruluğa müsaa-
de eder. Tecrübe ile onun kuruluğundan anlaşılır. Yine kurulukta den-
genin oluşmasından veya sürekli olarak etin bitmesinden de hastanın
ne kadar sağlıklı olduğu anlaşılır. Şüphesiz sen kuruluk oluştuğunda
onunla birlikte etin de bittiğini ve rutubetin oluştuğunu da görürsün.
Eğer kurutan ilaçları çok fazla artırırsan hastanın gücündeki sabitlik
kaybolur. Bazen bazı kimseler için bazı ilaçlar onların hastalığı için
uygun olmayabilir. Yine hastanın yaz ve kıştaki durumunu ve gücüne
bakmak gerekir.

Ancak merhemler ve bilinen ilaçlar hastaya verilmelidir. Kuruluk
ve neme göre ilaçları kısıtlamak gerekmez. Muhtemelen zikredildiği
üzere, her iki halin faillerinin özelliklerine bakılmalıdır. Her iki halde
sebeplerinin nasıl oluştuğuna bakmalısın. Bu konuda kullanılan ilaç-
ların kurutmaları ve nemlendirmeleri, yaranın durumu esas alınarak,
hastanın bedeninin mizacı göz önünde tutularak, karşılaştırılmalıdır.
Şüphesiz beden mizacı rutubetliyse yara kurur. Vücut kuru ise yara
rutubetlidir. Bazen her ikisi de rutubetli, her ikisi de kuru olabilir.
Öncelikli olarak, o zayıfsa, kendir ve bakla unu ve benzerleri verilir.
Eğer beden kuru, yara rutubetliyse onun şiddetli kurutan ve et bitiren
ilaçlara ihtiyacı vardır; örneğin loğusaotu, çavşır kökü, kavrulmuş zaç
gibi. Geri kalanların ortalama ilaçlara ihtiyacı olur; süsen ve acı bakla
unu gibi.

Bazı ilaçlar, yaranın içindeki şeylerin ihtiyaç duyduklarını oluşturu-
p onun başlarını temizleyip cilalayıp et bitmesini sağladığı anlaşılır.
Ancak pislik dolayısıyla oluşan şiddetli bozukluk, kurutuculuğundan
ve maddesinin engellenmesinden dolayı karışıklık oluşturmuş olabilir.
Düzen ihmal edilebilir; düzen olması gerektiği gözden kaçmış olabilir
ve bu göz ardı edilmeden dolayı onun cilalı oluşumu azalmış yenmiş
olabilir. Eğer o başkalarıyla karıştırılırsa, bu etkinliğini artırır. Ondan
yapısal kırılmalar, bozulmalar oluşur. Ona bakır karbonat verilir. Ona
balmumu ve zeytinyağı karıştırılır. Onlarla birlikte organı rutubet-

lendiren maddeler verilir.¹⁵³ O maddeler onu kurutmalı ve şiddetle temizlemeli ve de örtmelidir. Şüphesiz hastaya burada bakır sülfattan 10 kısım bir bez üzerine konarak ve kuru bedenlere ondan 12 kısım uygulanır. Eğer rutubetli beden söz konusu ise, zikredilen şekilde verildiğini tespit etmek gerekir, yani daha önceki deneyimlere uygun hareket etmek gerekir.

Yaşlı adamlar çoğunlukla bu konuda sıcak ve güçlü çeken ilaçlara ihtiyaç duyarlar. Onlar için zift, kendir, arpa ve bezelye unu, süsen kökü, loğusaotu ve kurşun oksit, çavşır otu tohumu ile ilaçlar hazırlanır; iyileştirmekte yararlı olmuyorsa, onlardan kaçınmaları gerekir.

Taze Yaraların Cerahatinin Tedavisi Hakkında

Kemiklerin tedavisinde alınacak önlemler ve onların korkulan işareti için alınacak tedbir konusunda kemikler kısmında bilgi verilmiştir. Ancak yaraların kapanması ve onlardan ortaya çıkan durumlar ve de bunlarla ilgili dışarıdan gelen etkilerden oluşan durumlar zorlayıcı değilse, hafif kurutucular yeterli olacaktır. Baş ilaçlarının tozlarını onlara serpmek yeterli olacaktır. Onlar, sabır, sarısakız, kendir, kardeşkanı ile hazırlanır. Aynı şekilde cerahatli yaralarda zikredilen hafif ilaçlardan da kullanılır. Şüphesiz orada eğer kanama varsa, kanama kısmında bizim verdiğimiz ilaçlarla tedavi edilir.

Bu hastalıkta hastaya mümkünse kavrulmuş, dağlanmış (demirle pişirilmiş, ızgara yapılmış) et yedirilir Bir grup hekimin görüşlerine göre, beyninin yapısı bozuk olanların, beyninin yapısı güçlendirilmelidir. Bu konuda başka görüşler de vardır. Bunun için nar suyu ve sarısakız yararlı olur. Çobandegneği ile yakı da yapılır ve cerahat ve kanama için iyi gelen ilaçlardan verilir. Kanama için kuru ekşi hamur alınır ve yumuşatılıp dövülüp yaranın üzerine serpilir. O kısım rutubetlendirilmez. Ancak şişi engelleyen ilaçlar verilir. Arpa unu ve yeşil otlardan yakı yapılır;

¹⁵³ TM: bakır karbonat merhemi on iki parçasından bir parçası ola ve bazı nüshada anılan mesele tek çare üzere anlatılmıştır. O da anılanın karşısı üzere olmuştur. Onun cümlesi budur yecib en yekûne'z zencar cüz'en min aşere fi'l-ebdani'lleti hiye erteb intcha abdır ki bu ikinci nüshada suretin birisi ihmal olunmakla gerekir ki onda düşen kelimeler olup o düşeni ispat ile ikinci nüsha birinci nüshaya karşılaştırıla ve fakat on parçadan bir parça on iki parçadan bir parçadan daha çok olmakla bunu vücutlarda dördüncüde sıcak kuru olan bakır karbonatın kullanma miktarını nemli vücutlarda kullanılan miktardan daha çok kulmak geçmiş kurallar karşıtıdır.

taze koyun pisliği ve arpadan hazırlanan çorba (içine buğday, arpa, et konup yapılan *sevik* denen çorba) kıvamındaki terkip baş yaralarına iyi gelir. Kemik kısmında zikredilen tedbirler de iyi gelir.

İkinci Makale

Deriyi Yüzme (Kaldırma) İncinme, Bozulma, Düşme (Kırık), Burkulma, Vurma, Yırtılma, Kanama ve Benzerleri

Birinci Kitap'ta yırtık ve kırığın anlamını öğrendin. Ancak burkulma, organın ekleminden tam olarak çıkmadan onların bağları arasındaki çözülme olmasıdır; onların aralarındaki bağ çözülme-sizsin zayıfla-tılmıştır. Eklem bağları uzayıp gevşediği için sıkıntı yaratır. Eğer onun desteği yok olmuşsa, onunla birlikte onu saran kaslar da artık onu çev-relemez; kas başları da ortadan kalkar. İnsanda buna *burkulma* denir. Onun anlamı zayıflama değildir ve genel adı *desteğin kaybolması*dır. Bazı insanlar ona, kasın bir tarafından desteğin kalkması ve tek taraflı desteği olan bozukluk da derler. Örneğin topuk kemiği, bilek kemiği ve bilek bir tarafından birbirinden ayrılmış olsa ve diğer taraflarında-ki bağları mevcut olsa bu *burkulma* demektir. Burada görünüşte bir kopma söz konusudur. Bizim burada söylemek istediğimiz öncelikli olarak, onun kas içinde veya yüzeyinde oluşan bir bozulma olduğudur. Yırtık kol ve bacaklarda meydana gelir.

Eklemde Bozulma ve Yırtık

Eğer kaslarda arıza olursa, şüphesiz o eklemdeki kısımlar arasın-da olan bozulmadır. Çoğunlukla kısımlardaki bağların farklılaşmasın-dan meydana gelir. Orada çok kan ve şiş olur. Orada kan birikip bo-zulmaya sebep olur. Çünkü ekseriya kendiliğinden çökelmeye doğru gider. Özellikle orası şişip dolar. Çünkü dışarı doğru oluşan çıkıktan oluşan basınçla o kısım dolar. Aynı şekilde bu basınçtan içeride de şiş meydana gelir. Bundan dolayı organ işlevini yapamaz; organ bozul-maya doğru gider. Bazen çıkık düşmeden ve oradaki beze vurmadan da olabilir.¹⁵⁴ Onların tedavisine hızla başlamak gerekir. Kopmuş olan

¹⁵⁴ TM: Baş yarıkları baş yarığının çoğuludur derler Bilinmelidir ki eklem iki organın bir-leşme yeridir. Genellikle ikisinin bir tarafına girer ve o iç taraf çıkıp diğer tarafta lüzum olursa ona çıkık derler. Eğer o çıkan taraf iyice belli ise ona çıkık derler. Eğer çıkan taraf iyice belli ise ve eğer görünür ve belli değil ise ona burkulma denir.

lifin dokusundaki yırtık ve kopukla ilgilenmen gerekmez; muhtemelen acıyı sakinleştirmek gerekir.

Tedavi: Bu hastalık ortaya çıktığında çoğunlukla kan alma gerekli olur. Muhtemelen bu konuda sanat sahibi kişi kan alır ve beden temiz olduğunda bu iş yapılır. Kan alma işlemi yapılırken kanamanın şiddetli yoğun olmaması için bazı ilaçlar uygulanır. Onlar soğuk tutan veya her iki işi de yapan ilaçlardır. Ancak bu iş ertelenirse ve kan çözülüp farklılaşmaya başlarsa zikredilen bozulmanın oluşmasından korkulmalıdır. Verilen ilacın damarlardan geri dönen bu kanı çözüp dışarı atması gerekir. Kanın çözülmesi mümkün olsun diye, hastanın başından aşağı sıcak sular dökülerek hafifçe bu çözülme sağlanır. Benzeri uygulamalar benzer hastalarda kullanılır. Bizim zikrettiğimiz şekilde dövülerek verilen ilaçlardan da kullanılır. Yine boşaltan ilaçlar kan için öldürücüdür. Yağlı ilaçlar yorgunluğu ve bitkinliği çözer; giderir. Onunla birlikte, hasta bu fonksiyonu çözen, karından onları atan şeyler içmelidir. Bu işlem kısa bir sürede yapılmalıdır. Hasta üzerinde bu işlem belli ölçüde sakinleştirici etki yaratmalıdır. Örneğin, Yahudi balsamı, kustus, kantaron, yoğun ballı sirke ile birlikte verilir. Burada bu işlemin son bulmasında ballı sirke de etkin olur.

Ancak hastaya ölü (donmuş) kanı boşaltan, kanı zayıflatan ilaçlar, örneğin arpa unu, çördük otu su ile macun haline getirilip verilir. Güçlü bir ilaç da dağ nanesi ve buğday çorbasıyla hazırlanır. Özellikle bu hastalıkta genel olarak, ruhlardan hafif bir ateş oluşur ve bu sıcaklık çözülmelidir. O ateş su ve latif kurutucularla kurutulur. Şüphesiz yoğun çözücü ve kurutucu kullanılırsa, etkisi de hızlı ve yoğunluklu olur ve ciltte tıkanmalar oluşturur. Yine de kurutucu olur. Eğer buradaki tıkanıklık yüzeye yakınsa ve derine batmamışsa bazen besinler ona yetecektir. Eğer böyle değilse çok farklılık gösteriyorsa derine batmışsa o görüntüden uzaktır; onun şartları farklıdır. Bu durumda ona şişlerde ve kötü yaralarda uygulanan tedaviler uygulanır. Onun durumu dövülmüş olanı gibi değildir; orada dövülmüş olanda madde belli bir şekilde yara tarafından yüzeye çekilir. Bu şüphesiz, köklerinin derinde olması açısından bağlantıları farklıdır. Bundan dolayı o iyi huylu değildir. Onun tedavisinde güçlü çekici ilaçlar verilmesi gerekir. Bundan dolayı ona güçlü çekici ilaçlar verilmelidir. Bazen bundan daha

önemli sorunlar vardır veya organda dışa doğru büyük şişler vardır ve ağrı oluşur. Zaman zaman bu yapı irinleşmeye doğru ilerler ve belli bir süre içinde toplanmış hale gelir. İltihaplanan oluşumun ağrısının sakinleştirilmek ve iltihaplanmış maddenin çözölmeye ihtiyacı vardır. Bunun için hepsinin üstüne iltihap çözöcü uygulanır. Bununla ilgili olarak hızla iltihabı iyi etmekte yardımcı olacak ve onu iyi edecek ilaçlar verilir. Bazen iltihap için verilenler dışında açan ilaçlar verilir; özellikle onun yoğun ateşini düşürmek ve delikleri genişletmek gerekir. Sonra vurma, incinme ve kırılma kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi yapılır.

Çıkık üzerinde bulunan bağların durumu şöyle belirlenir: Çıkık birleştirilir veya çıkık bağlanır. Çünkü oranın üzerinde yoğunluk artar; şiddet çoğalır. Oraya çıkık çok sayıda üzerinden bağla bağlanır; onun aşağı yukarı gitmesini engellemek için ve yerinde kalması için, üst taraftan daha az bağla bağlanır. Ona cerrahi destek ve zorlayıcı nesneler konmaz, yani onun üzerine çok şey konarak zorlanmamalıdır. Çünkü orada ölü kanın çözölmeye ihtiyacı vardır ve onun oradan uzaklaştırılması gerekir. Onun üst tarafında olan bağların gevşek olması gerekir. Onun bağları ince sağlam örtülerden yapılır. Böylece o yoğunluğa dayanabilir ve bu şekildeki bağla oraya uygulanan ılık su kolayca erişir. O bağlar (hırka şeklindeki şeyden oluşan bağlar) kanın akmasında, sızmasında uygulandığı şekilde, organın üstünden bağlanır. Bu tedavi yani bağ, organ şişmeden önce yapılmalıdır. Çünkü organ, eğer şişerse, mutedil (gevşek) bağ, yoğunluk derinde olduğundan herhangi bir yarar sağlamaz. Bundan dolayı yakularla değil, ona ulaşabilecek sularla tedavi edilir. Ancak orada bulunan bezlerin büyümemesi için onun üzerine kurşun konur. Oradaki bezlerin şişleri çok fazla olur. Bazen kırılıp açılır.

Taş, Duvar ve Benzeri Şeylerle Vücutta Oluşan Sakatlık ve İncinmeler

Şüphesiz vurma ve düşme kişide sıkıntı yaratır ve kemiklerin arasının açılması ve eğilmesi, burkulması, kemiğin bağlarındaki farklılaşma sebebiyle oluşan olumsuzluklardan ortaya çıkar veya iç kısımdaki zarlar, sinirler veya orada olan ince damarlarda olan bağların farklılaşmasından dolayı ortaya çıkar. Şiddetli elem duyulması da orada tehli-

keli bir mücadele olduğunu gösterir. Kısacası bu büyük cüssede olursa, onun şiddeti de çok fazla olur. Bundan dolayı çocukların düştüklerinde duydukları eziyet ve sıkıntı gelişkinlerinkine göre daha azdır. Düşmede, vurmada ve çarpmada çok miktarda beze oluşur ve onlar için yerinde açıkladığımız şekilde önlem alınmalıdır.

Düşme çarpma gibi büyük sıkıntılarda kalpte veya midede büyük şikâyetler oluşabilir. Bundan dolayı, söz konusu olaylar olduğunda ani ölümler meydana gelebilir. Burada idrar ve dışkının tutulması veya irade dışı (istem dışı) atılması durumu ortaya çıkabilir. Yine bu durumda kanama, baştaki damarların kesilmesiyle şiddetli burun kanaması veya karaciğerde ve dalakta kanama ve karında hava birikmesi oluşturur ve solunumu yoğunlaştırır; sesin kısılmasına ve konuşmanın sık sık kesilmesine sebep olur. Vurma veya düşme veya benzeri başka sebeplerden hastanın konuşması kesintiye uğrar ve başı döner ve nefesi gevşek ve yumuşak olur ve alın damarlarında gevşeme oluşur. O kişinin yüzü sararır veya yeşile döner Bu durumdaki kişi ölür. Bu şekilde arazları olanlarda veya bu şekilde vurmayla, ezikler oluşmuş olanlarda kusma görülebilir ve yumuşak tabiattakilerde ölüm oluşur. Eğer o kan yiyeceklerle karışmışsa daha sağlıklıdır. Özellikle orada dış yüzeyde şiş görülürse, şiş çok büyümüşse ve sakinse; bir süre sonra gelişimi durmuşsa, bir süre sonra hasta kusar ve ölür. Eğer vurma kulak civarındaysa, oradan çok kan akarsa orada oluşan şiş, kişinin ölümüne sebep olur. Kişi başının üstüne düşmüşse, sonuçta ölmüş olabilir. Çoğunlukla olaydan sonra kişi konuşamaz. Eğer 3 gün yaşarsa onun her hangi bir eksiği yoktur. 3 gün ona lavman yapıp 7 güne kadar beklenir. Eğer düşen kişi düştüğü yerde kızılık olmazsa, bu durum, o yerdeki sinirlerin sağlam olduğunu gösterir.

Tedavi: Eğer düşmede kırık ve düzensizlik olmamışsa veya kan aniden ezilen organa hücum ederse veya düşmeyle yapısal olarak zarfıyet oluşmuşsa, onun üzerinde yoğunluk oluşur ve bununla birlikte bu kısımda hastanın durumunu tespit etmek gerekir; hatta bu durum içinde kanamaya bir sebep olup olmadığı konusundaki tereddüt, harabiyete götürebilir. Şüphesiz çoğunlukla bu durumun aydınlatılmaya ihtiyaç vardır ve bu halin açığa çıkarılması gerekir. Bu durumu hemen ortaya çıkarabilmek için ondan kan almak gerekir ve ona hafif gevşe-

tici lavman yapılmalıdır. Sonra o yerde yoğunlaşma mümkün olursa ve hızlı iyileşme yoluna girerse, bizim orada zikrettiğimiz şeyler de hızla oluşur. Orada ihtiyaç duyulan şey şiddetli ve tıkayan tahrik eden nitelikte tedbirler olmalıdır. O kısmı çözen ilaçlar kadar rahatlatan ilaçlar da verilir. Yine onu içeriden ve dışarıdan etlendiren çok sıkı bağlamayan, gevşetici ilaçlar verilir.

Onun yiyeceği fasulye ve nohuttur. Bunlar kırık çıkıklarda yiyecek olarak verilir. Bu hastalar için öncelikle en iyisi saf zift ve katran karışımıdır. Bu terkip bilinen yağlarla ve zambak ve şarapla uygulanır. Bazen hastaya uygun şeylerle lavman da yapılır. 1 miskal Çin ılgını ve kırmızı boya ve Ermeni kili şarabın içine konup içilir. Sonra benzeri bitkiler ve Ermeni kili, sumak, et zankı cidden o kısmın etlendirilmesinde yararlı olur. Şap oranının birleşmesinde çok yararlıdır. Onun çok fazla yararı vardır. Arseniğin etlerin birleşmesinde ve kanın çözülmesinde ve şişin engellenmesinde çok yararı vardır ve orada olup bitecek bozuklukları engeller. Eğer büyük kantaron, ılgın, Arap zankı, balsam ballı sirkeyle karıştırılıp içilirse, hepsi de çok faydalı olur. Bu hastalıklar (kırık-çıkık) için yumuşak olarak, Çin tarçını badem yağıyla birlikte hastaya verilir. Bu hap da yararlıdır: Çin ılgını 8 ölçü, zank ve kediotu 4 ölçü, kırmızı mühür toprağı 3 ölçü alınıp hap yapılır ve nohut suyu ile içilir.

Buraya dışarıdan uygulanan ilaçlardan biri de kan dindirendir; sarıyonca, mastika ve yabani nar köküdür. Onla yakı yapılırsa veya içilirse kırıklarda fevkalade yararlıdır. Burkulma, çıkık, darbe, düşme, çarpmalarda da çok yararlıdır.¹⁵⁵

Şüphesiz bu terkip açar ve hızla etlendirir ve ağrıyı sakinleştirir. Şüphesiz burkulmuş kemiklerin katılığını, sertliğini ve gücünü artırır.

Diğer Güclendiriciler: Arap zankı zorlama için çok yararlıdır; sabır, Ermeni kili, balmumu, kırmızı mühür kili, sumak, fasulye, kalsiyum sülfat, sönmüş kireç, pişmiş ve birleştirme özelliği olanlardan et jölesi ve iyi sıcak lapalardandır. Selvi yaprağı suyla pişirilip arsenikle karıştırılır; bu terkip haricen uygulanır.

¹⁵⁵ TM: Lam-ı Ermniya bölgesinde beraz şehirlerin ve halkın isimleridir; halk yanlış kabul edip ilan ederler ve bir defa Kanun'da tun-ı mahtum ve lani ermeni diye aşağıda anılan olur ki lani doktorlardan ola ve tın-ı Ermeninin bir çeşidi ola. Ama diğeri mim olan lami hazır damarlardır.

Terkip Şeklindeki Bir Reçete: Yabani nar kökü 3 kısım, beyaz hatmi, et suyu jölesi, 1 kısım, biraz safran. Bu terkip yakı şeklinde, özellikle akıntı için iyi gelir. Ancak darbe ile şiddetli ağrı olmamışsa ve büyük bir arız oluşmasından korkulmuyorsa ve vücutta o bölgedeki temizlikten de korkuluyorsa, yarada koku yoksa ve organın kurumasından da korku yoksa ısıtılmış zeytinyağı ve benzerleri ile o kısım gevşetilir. Bu şekilde sırt üstünde vurma, el üzerinde darp varsa ve de uylukta da bu söz konusu ise, şüphesiz öncelikle ağrıyı sakinleştirmek gerekir.

Karın ve İç Organları Üzerine Vurma (Darbe)

Biz *Üçüncü Kitap'ta* bu konuda ne yapılması gerektiğini ve uygulanması gerekenleri anlattık. Burada bütün yumuşatıp soğutanlar hastaya verilebilir; örneğin boru çiçeği gibi. Öncelikle yumuşatan, gevşetenlerle soğutanlar karıştırılarak verilir. Örneğin itüzümü öz suyu veya sinir otu veya hindiba, Çin tarçını gibi. Yine bu kısımda keten tohumu unu da verilir. Ondan 1 kısım alınarak zank ve kehribardan her birinden 4,5 ölçü, safrandan 7 ölçü alınıp, onlardan yapılan terkip sıcak suyla içilir.¹⁵⁶

Bu Hastalıklar İçin Uygun Özelliklere Sahip Bir İlaç: Kehribar 10 dirhem, gül 5 dirhem, yıkanmış Arap zankı 1 ukiye, Hint sümbülü 6 ölçü, sarıyonca 10 ölçü, mastika, kendir 4 ölçü, Ermeni kili 7 ölçü, safran 6 ölçü ve selvi cevizi 8 ölçü alınır. Çin tarçını ve suyla bundan hap yapılır ve bu hap karın iç organlarının darbe anının ağrısını giderir. Öncelikli olarak, hastalığın ilk safhasında yararlı olur. Bu hastalık için şöyle bir yakı yapılır: Şam elması alınır ve fesleğen ile pişirilir ve vurulan yere uygulanır. Oradaki irinli yarayı çözüp yok eder. Ondan hastaya 100 dirhem verilir. Ladinden 20 dirhem gülden 16 dirhem, sümbülünden, mastikadan ve Arap zankından her birinden 14 dirhem alınır. Selvi suyu ile macun yapılır. Yine sinirotu suyu ile de macun yapılır. Gebere suyu da iyi gelir. Onunla süsen yağı karıştırılır ve uygulanır.

Kamçıyla Dövülmüş Kişinin ve Benzerlerinin Hali

Kamçıyla dövülmüş kişiye dövülmüş nohut ve dövülüp un haline getirilmiş nohut kabukları ve kabuklu kırmızı fasulyenin dövülüp un haline getirilen kabukları yedirilir. Aynı miktarda pişirilen nohut suyu

¹⁵⁶ TM: dörtte biri yani üçte biri dört bölüme ayrılan safran yedi parça bu toplanandan ilaç olarak kullanılır ve tek içimi 2 dirhem kılınıp sıcak su ile içilir.

içirilir. Yine dövülen ve düşen için kullanılan ilaçlar hastaya içirilir. Özellikle yine Ermeni kili, ılgın, zencefile 1,5 dirhem sıcak su ile içirilmelidir. Ancak oraya uygulanacak en iyi ilaç şudur: koyun derisi yüzölüp henüz sıcak ve nemliken, vurma oluşan yere uygulanır ve oradan kaldırılmaz. Bazen ikinci güne kadar kalır ve o şişi çözer ve orada ufunet (sıkıntı) oluşması engellenir. Özellikle derinin içine yoğun şekilde tuz ve yine kırılmış dövülmüş çömlek parçaları ve fırınlanmış toprak ve benzerleri konarak uygulanırsa iyi gelir. Yine kurşun oksit, kurşun karbonattan eşit miktarda alınıp, gül suyu ve mumla yakı şeklinde uygulanır. Yine kitre zamkı ve safran aynı miktarda alınır ve merhem şeklinde uygulanır. Yara iyi olduktan sonra kalan izler için arsenik ve biber taşı kullanılır. Şüphesiz biz onları kanın ölüp, canlılığını kaybetmesi konusunda zikredeceğiz. Yine biz '*Ziyne'* konusunda da bu konuyu yeniden ele alacağız.

Burkulma

Burkulmada eklemlerine uygulanacak en iyi ilaç onların üzerine demir uygulanıp ve şüphesiz öyle de bırakılmasıdır. Burkulma olduğunda kırık kemik kısmında zikrettiğimiz bütün ilaçlar burada da yararlı ilaçlardır ve onlar uygulanır. Eğer şiddetli ağrı varsa, burkulan yerin sıkıca bağlanması yararlı olur.

Derideki Sıyırılma ve Ayak Tabanı Derisinde Sıyırılma

Derideki sıyırılma derinin yüzeyinin bir nesneye sürtünmesinden ortaya çıkar; onunla birlikte şiş oluşur. Şişin dışında deride sıyırılma ve kesiklik ya da cerahatli kısımda açıklandığı gibi torbalanma oluşmuşsa, tedavi gerekir ve kesilmiş cildin de birleştirilmeye ihtiyacı vardır. Muhtemelen orada birkaç defa tekrarlayan bir açıklık vardır. Sonunda bu açıklık birleşir. Genellikle birleşmeyi kabul etmese de, bu durumda kullanılan bilinen merhemlerle birleştirilir. Öncelikli olarak açılmış olan yere mümkün olduğu kadar bağlayıcı ilaçlar uygulanmaz. Çünkü öncelikle orada bulunan havanın da yardımı ile yaranın kurutulması gerekir. Ancak yırtık hafifse, basit ilaçlardan iyi kurutucu özellikte olanlar uygulanır. Özellikle bu ilaçlardan kuzu akciğeri bağlanır. O kuzu akciğeri alınıp sıyırılan deri üzerine uygulanır. Eğer orada şiş yoksa oradaki eski deri yakılır veya gülyacı ve kırmızı arsenik uygula-

nır ve bunlarla oradaki yara da yanar. Yanmış su kabağı da cidden çok yararlı olur; ona güvenilir. Özellikle de derideki sıyrık korkutucuysa bu söylenebilir.

Etlenmenin uzamasını sonlandıracak ilaçların hepsi içinde hafif kasan, tutan şeyleri de içerir. Örneğin Arap zamkı, mazı gibi, özellikle de onun yakıcı olanları kullanılır. Bu tip tedavi hafif sıyrıkta uygulanır ve harap eden yaralarda da yeterlidir. Bazen aynı zamanda beyaz merhem de kullanılır. Bunun için üstübeç ve amonyak zamkı, yağlardan gül yağı ve bitotu yağı ve kunduz yağı ve süsen yağı ile hazırlanan merhem amonyak zamkının suyla veya şarapla çözdürülüp merhem şeklinde hastaya uygulanır. Bazen kurşun kırı 1 ölçü alınıp şarapla hastaya verilir. Kuru sumak, hafif yırtık ve çiziklerde kullanılır; o harap edicidir; şişleri engeller.

Tedavide ılık su da yararlı olur. Eğer hafif sıyrık olduğunda mercimek suyu iyi gelir; bezelye ve mercimek suyu ve deniz suyu ateşe tutulup kurutulmuş kurtçukla birlikte yakı yapılır. Ancak eğer deri bütünüyle gitmişse orası kurtulur. Bunlarla şişe engel olmak ve orayı güçlendirmek gerekir. Ancak onun tedavisini yapmak daha güçtür.

Delmek, Parçalamak ve Batan Dikeni ve Okları Kemikten Çıkarmak

Delmek ve parçalamak, her ikisi de bedene had derecede katı olan bir cismin nüfuzuyla oluşması bakımından birbirine benzer. Şüphesiz giren cismin büyüklüğü farklıdır ve dolayısıyla açılan delikte farklı olur ve deriye nüfuzu da farklı olup eğer cisim büyükse açtığı delik büyük, küçükse açtığı delik küçük olur ve buna bağlı olarak onun yaptığı zarar büyüklüğüne göre, büyük veya küçüktür. Onlar ya vücuda kolayca zarar vermeden terk ederler veya etlerde kötü izler bırakırlar. Şüphesiz bazen orada bu sebepten şişler meydana gelebilir. Bu vurmalarından da olabilir. Özellikle bu delinme ve parçalanma ise iğnelenme ve ete doğru karıncalanma oluşur. Bunun gibilerde tedavi ağrıyı ve şişi sakinleştirmek şeklinde uygulanır. Orada önlem olarak yarayı açmaya gerek yoktur. Ancak eğer parçalanma söz konusu ise ağrı ve şiş için uygulanan tedavi ile birlikte cerrahi tedbirlere de ihtiyaç vardır. Denir ki, cerrahi önlemler ve şişler için alınan önlemler burada yeterli olacaktır.

Delik ve yırtıklarda yapılacak işlemler konusunda onların zikredildiği yerde bilgi verildi. Bedende delik açan ve onu yırtıp parçalayan şeylerin ve dikenlerin çıkarılması ve onların tedavisi hakkında bilgi verildi. Vücuda giren olan şeylerin oradan çıkarılması onları bir şekilde çeken aletlerle yapılacaktır. Bu işlem zordur. Bazen bu çıkarma işi çekme özelliğine sahip ilaçlarla yapılır. Aletle yapılması gerekenler kerpeten ve benzeri aletlerle yapılır.

Ancak aletle delikteki veya vücuda girmiş şeyi kerpeten gibi bir aletle çıkardıktan sonra, başında iğne olan bir aletle sıkı bir şekilde açık kısım birleştirilir. Kânûn'da da açıklandığı gibi, onda kırık oluştuğunda ilgili yere bu uygulama yapılır. Öncelikle nesnenin girdiği yer genişletilip oraya giren şeyin mümkün olduğu kadar engellenmeden çıkması sağlanır. Çünkü o cismi içeriden çıkarmak gerekir. Bunun için de o yerin iki yanı genişletilerek oraya girmiş olan cisim çıkartılır. Ancak onda kırık oluşturmaktan ve kuvvetle tahrik ederek beklenmedik bir şeyin oluşmasından çekinmek gerekir.¹⁵⁷

Bu konuda becerikli olan bazı bilginler burkulma konusunda bilgi vermişlerdir. Okların oluşturduğu yırtıklarda, tedaviden önce okların hangi çeşitten olduğu bilinmelidir. Şüphesiz bunların bazıları tahtadan ve bazıları kamıştan ve ince ve uzun olanlar demirden, kurşundan ve bakırdan ve de boynuzdan ve kemikten, taştan ve altın veya gümüşten ve odunla karışık olarak yapılmıştır. Bazıları halka şeklinde, bazıları üç köşeli veya dört köşelidir. Belki de içinde madde olduğu bilinen şey girdiği yere sıkıca girmiş olabilir. Bilinir ki, onun içine nüfuz etmek veya biraz içeri girmek için onu sarsmak gerekir. Dışarı alınırken, dümdüz çekilmesi gerekir. Çoğunlukla ancak birkaç gün kendi haline bırakılır; sonra çıkarılmaya çalışılır.

Bazısında diş ve dil olup 2 veya 3 dili vardır. Bazısında uç vardır; ucu dışarıdaki cisme doğru gitsin diye zıt tarafa doğru meyillidir ve bazı ok başları ön tarafa doğru meyillidir. Onun öndekini bertaraf edebilmesi için böyledir. Onun başı hareketli olabilir. Onun başında vidaya benzer bir şey vardır. Okun dışarı doğru uzamasını ve başın çıkmasını önler. Bazılarında ok başları büyüktür ve yan kısmı 3 par-

¹⁵⁷ TM: delmek varın üstün işareti ve ha'sın sükûnu ile gönderile dürtmek bir hasalına ki öte tarafa geçmeye Van Kulu bihasebi dürtmek noktalı za ile delmek anlamındadır.

mak boyunda olur; ona *zenbaviyye* denir. Bazısı basittir ve bazısı üzerinde ince demirden süsler olur. Ok içine girdiği yapıdan çıkarılırsa onun fazlalıkları içeride kalır. Bazılarının ok içinde yatağı vardır ve bazılarında okla, onun gördüğü ana yapı arasında boşluk vardır. Bazılarının içinde zehir vardır. Bazıları dışarı çekildiğinde ok başındaki zehir vücut içinde kalır; onunla birlikte zehir taşıyan ok başı da ceset içinde kalır. Bazıları zehirlidir ve bazılarında ise zehir yoktur.

Okun dışarı çıkarılması 2 şekilde olur. Bunlardan biri onu çekmek ve diğeri kaldırıp atmaktır. Burada ok vücudun yüzeyinde sabit kalmışsa onun çekilip dışarı çıkarılması şeklinde uygulanır. Yine ok vücudun derinlerine inmiş olabilir ve onun girdiği yerden çıkarılması halinde, orasının incinmesinden korkuluyorsa o zaman o ok çekilip çıkarılmaz; çok fazla kanama olabilir. Eğer etin içine batmışsa, onun önünde pek az madde varsa ve onlar yarmaya engel teşkil edecek cinsten değilse ve büyük değilse, yarararak onu çıkarmaktan başka yapılacak bir şey yoktur. O zaman ok çekip çıkarılır.

Eğer yaralı organ kemikse onu yaralayan oku da çekme ile çıkarırız. Hippokrates'in dediğine göre, şöyledir: Mümkün olursa, yaralının yaralanma zamanında okun, onun üzerindeki durumuna bakarak değerlendirilerek belirlenir. Eğer bu mümkün olmazsa, hasta mümkün olan şekilde yatırılmalı ve okun yeri öğrenilmelidir. Onun yeri araştırılıp belirlendikten sonra, eğer ok et içine girmişse, ok elle çekilir veya başı düşmemişse, bu ok odundan yapılmış olabilir. Eğer ok kamıştan yapılmışsa, tahtadan başı düşmüş olabilir. Baş kerpetenlerle veya demir aletle ya da o oku oradan çıkaracak bir aletle alınır.

Bazı zamanlarda çoğunlukla eti açmak gerekebilir; ilk açmada ok ucu çıkarılamayabilir. O zaman o açıklık biraz genişletilir. Eğer ok dokuda cerahatli yara oluşturmuşsa onu girdiği taraftan çıkarmak mümkün olmaz. Mümkün olduğu kadar o yeri açmak gerekir ve oradan çekilerek çıkarılır. Ancak eğer odundan başı varsa ve bu odun baş düşmüşse onu başka bir şeyle dışarı atmak gerekir. Bu sırada sinir ve damarlar kesilmemelidir. Bu ok başının çıkarılmasında hata olur. Bunun orada yaptığımız araştırmadan biliyoruz. Eksik oku bulunduğu yerden çıkarmak için aletin başını oraya sokmak ve onu oradan atmak

gerekir. Eğer ok başı çıkarılırsa orada kazılmış yeri görürsün.¹⁵⁸ Oradan yaranın içinde ince demir parçalarının kalıp kalmadığını kontrol etmelisin. Orada o şekildeki demir parçalarından bulunduğunda daha sonra söylenen şekilde, aletin girdiği kısımdan çıkarılır.

Eğer ok başının çeşitli kolları olsa, onları dışarı çıkarmak gerekir ve bunun için o kısmın genişletilmesi gerekir. Eğer okun girdiği yerin yakınında tehlikeli bir organ yoksa ok başını çıkarmak için o oku yavaşça çıkarırız. Bazı insanlar o ok kollarını yaranın içinde bırakırlar, çünkü onların etle birlikte çıkacağını düşünürler. Sonra yara sakinleşir. Daha sonra eğer sıcak şiş oluşmazsa öncelikli olarak o kısım dikilir, sonra et bitiren ilaçlarla tedavi edilir. Eğer yarada sıcak varsa onun giderilmesi için ilaç tedavisi yapılır ve oraya haricen ilaç uygulanır.

Ancak zehirli oklar isabet ettiğinde mümkün olduğu kadar okun isabet ettiği yerdeki etin etkilenmediği zan edilmemelidir ki et etkileneyeceği için bilinmelidir ki oradaki etin sağlıklı olması mümkün olmaz.¹⁵⁹ Oradaki etin rengi değişir veya eti öldürür. Eğer ok kemiğe isabet etmişse aletle onun çıkarılması gerekir. Şüphesiz eğer kemikten okun çıkarılmasında et engel olursa o zaman o kısım cerrah makasıyla kesilir veya o kısım yarılr. Eğer ok derinlerde olan kemiğin içine nüfuz etmişse şüphesiz biz biliriz ki bu okun derinde durduğunu gösterir; o pek az hareket eder. Bu durumda oku hareket ettirebilmemiz için okun üst kısmından onun girdiği kemiği kesmemiz veya okun bulunduğu yerde bir delik açmamız ve oku oradan kurtarmamız gerekir.

Eğer ok başlıca organlardan birine isabet etmişse, örneğin beyin veya kalp ya da akciğerler veya karın ya da karaciğer veya rahim ya da mesaneye isabet etmişse onda ölüm işaretleri görülür. Bu durumda oradaki oku çekmekten kaçınmak gerekir. Şüphesiz burada gerilim çok fazladır. Bazı cahil doktorlar hasta için oradaki okun çekilmesinin yararlı olduğunu söylemişlerdir. Şüphesiz, eğer kötü bir işaret görülmesine de, o okun çekilmesinden korkulmalıdır. Biz burada çoğunlukla görülen harabiyeti öncelikle aktaralım. Sonra tedaviyi ele alalım. Şüphesiz bu hastalık sahibi olanlardan garip bir şekilde sağlıklarına kavuşanlar oldu. Onların çoğunda karaciğerden bir parça çıkarıldı ve karın

¹⁵⁸ TM: vidalama azık depolama anlamındadır, yani azık konulan sofradır k devrilir ve açılır.

¹⁵⁹ TM: orası makasla delinmelidir.

üstündeki peritondan, omentumdan ve rahimden bir parça çıkarıldı ve ölüm görülmedi. Bana göre ok belli başlı organların içine girmişse, oku orada bırakmalıdır; her durumda ölüm getirir. Pek azında orada hissedilen acı hissiyle böyle yapılır. Şüphesiz okun çıkarılması ile bazen de olsa, hastayı kurtarmak mümkün olur.

Oku Dışarı Çeken İlaçlar: Oraya amonyak zımkı uygulanır. Şüphesiz o güçlü bir çekicidir veya kamyş kökü alınır ve un haline getirilip ondan yakı yapılır. Bazen bal ve yabani kekikle macun yapılır ve yine kara haşhaş yaprağı, incir yaprağı ile buğday çorbası (buğday, arpa, süt vb. oluşan çorba) veya ban otu tohumu, özellikle zaçla (bakır sülfat) ve aynı zamanda ban otu meyvesi sirkeyle ve yine onun yararlı olan gruplarını, lotus otu ve nergis soğanından lapa yapılarak uygulanır. Hayvani ilaçlardan derisi yüzülmüş kurbağanın kemiklerindeki yapışkan maddenin yararı gerçekten dikkat çekicidir. Aynı zamanda yine derisi yüzülmüş kurbağanın öğütülmüş dişleri ve dövülüp toz haline getirilen yengeç ve karides ve peynir mayası da yine yararlı olur; benzer etkiyi yaratır. Denir ki kertenkeleye benzer *izaye* denen hayvan da okun battığı yerin üstüne bağlanırsa, yoğun çekme gücü gösterir. **Mürekkep ilaçlardan:** Kertenkeleye benzeyen *izayenin* başı uzun loğusaotuyla ve kamyş köküyle ve nergis soğanıyla birlikte kullanılır. Ancak yaraların altındaki bozuk kemikleri çekme konusu kemikler konusunda ele alınmıştır.

Yüksek Ateşin Kanunu

Yakıcı ateşin tedavisinde 2 gaye vardır. Bunlardan biri püstüllere engel olmaktır ve ikincisi yüksek ateşle yanmayı iyileştirmektir. Püstüllere engel olmak için onları kurutmanın yanı sıra, ateş düşüren ilaçlara da ihtiyaç vardır. Ancak yakıcı yüksek ateşi düzeltmek için çok olmamak şartıyla kurutan ilaçlarla cılalayıp temizleyen ilaçlara da ihtiyaç vardır. Bu yüksek ateş için mutedil ısıtan ve soğutan ilaçlara ihtiyaç duyulur ve onlarla birlikte ilkin soğutanlara ve sonra ikinci olarak bu güçleri harekete geçirenlere ihtiyaç duyulur. Ancak ilkin püstüller oluşur; sonra ona karşı tedbirler alınır ve ilaç tedavisi yapılır. Örneğin, hastaya parlatılmış mermer (simelit), hafif tutan maddeler, pişmiş mercimek, Hint mürekkebi ve benzerleri verilir. Ayrıca, örneğin kendir, mastika ve iç yağı da kullanılır. Fakat şüphesiz onlar

uygun ilaç değildir. Çünkü bazıları uygun miktarda ısıtıcı değildir ve hastalığın gücünden dolayı çözücü de olamaz. Bazıları ise yeterince rutubetlendirici değildir.

Birinci Maksat İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar

Sandal, beyaz taze biber veya kuru uzun biber, itüzümü suyu, gül suyu veya beyaz ilikle yapılan merhem gülyağı ve yine bir başkası hindiba, yıkanmış arpa unu, beyaz ilik ve gül yağı. Yine bu iş de pişmiş mercimekle gülyağı ve gülle de yapılır. Yine Ermeni kili ve sirke ile yine bir merhem gülyağı ve mum da kullanılarak hazırlanır. Sonra tamamen yıkanmış kurşun karbonat, afyon, yumurtanın beyazı ve süten bir şeyler kullanıldı. Yine ebegümeci yaprağı ve tatlı su ile muamele edilip yumuşatılarak yapılır. Ebegümeci hastanın içindekileri temizler. Sonra dövülüp un haline getirilen kurşun oksit tozu ve kurşun karbonat ikişer buçuk kısım, 4 kısım gül yağı ve itüzümü ve gebere suyundan, her birinden birer kısım alınarak burada kullanılacak ilaç hazırlanır.

İkinci Gaye İçin Kullanılan Yakıcı İlaçlar

Benim bulduğum bunun için kullanılan temizleyici kireç içeren merhemlerden birinin terkibi şöyledir: Kireç alınıp 2 defa yıkanır; hatta onun hiddeti (yakıcılığı) gider. Sonra onun içine gül yağı konur ve biraz da ihtiyaca göre, balmumu ilave edilir. Bazen onun üzerine ateşten etkilenmeyen parlatılmış mermer konur. Yumurtanın beyazı, ekşi sirkeden biraz ilave edilir.

Kireçle Hazırlanan Bir Başka Merhem: Kireç bildiğin şekilde yıkanır ve pancar yaprağı, lahana yaprağı, gül yağı ve mum merhemi ile karıştırılıp merhem haline getirilir ve oradaki döküntü üzerine uygulanır. Burada döküntülerden korkulmuyorsa şu terkip de onların üzerine uygulanır: yanmış mazi yaprağı ve yanmış keçiboynuzu yaprağı külü.

Ateşi Düşük Olanlar İçin Uygun Merhemdir: Bu merhem uzun süre denenmiş iyi olduğu belirlenmiştir. Kurumuş çoban pisliği ve çam ağacı kabukları, geyik otu, her birinden 10 ölçü, kirli kurşun oksit 3 ölçü (kirli kurşun cürufu), gümüş cürufu 2 ölçü, kurşun cürufu 4 ölçü, soğuk suyla yıkanmış kireç 5 ölçü, Kıbrıs kili veya Anadolu kili veya Ermeni kili ve üstübeç (kurşun karbonat) yedişer ölçü, çobandeğneği

unu 10 ölçü, İran mürekkep taşı veya Çin mürekkep taşı 6 ölçü, Yeşil çinko karbonat 7 ölçü, koyun gübresi 10 ölçü, boru çiçeği tohumu ve yaprağı; her birinden 15 ölçü, demir cürufu ve suyu ve hatmi yaprağı 10 ölçü, ebegümece yaprağı öz suyu 10 ölçü, beyaz süsen ve soğanı ve mavi süsen, safran; beşer ölçü, kâfuru 4 ölçü, mum, gül yağı, yılan balığı, kemik iliği ve iç yağı; yeterince alınıp, terkip hazırlanır.

Bu verilen terkip daha güçlü olup ateşi daha az olanlara uygulanır. Bakır ve demir talaşları sıcak kil veya kırmızı kil alınır. Macun haline getirildikten sonra fırında veya ocakta yakılır ve ondan hap yapılır ve saklanır ve kurutmaya ihtiyaç duyulduğunda yaraya ekilir veya gül yağı ile karıştırılıp merhem şeklinde uygulanır. Yine bu çeşitten olmak üzere, güvercin gübresi alınır ve keten örtü içinde kül olana kadara yakılır v onun külleri yağla karıştırılıp haricen uygulansa fevkalade yararlı olur. Bu terkip cerahatli yerlerde yararlı olur: pişmiş pırasa veya çşek baklası, buğday veya arpa çorbasıyla bitotu yaprağının tozu karıştırılır. Eğer o yaraya bu terkipten yarar sağlanamazsa yanmış ilgin ağacı yaprağı veya yanmış keçiboyunuzu yaprağı ufalanıp tedavi edilir. Şüphesiz yaralar kullanılan bu ilaçlara isyan ederse, onlara kötü yaralar için ilaçlar kullanılır.

Kaynar Sudan Oluşan Yanık Yaralar

Şüphesiz abartarak anlatmak mükemmel olur. Sıcak su organın üzerinde ateş etkisi yaratır. Burada doğru olan sandal, gül suyu, kâfuru gibi maddeleri, çözülme başlamadan önce onun üzerine uygulamaktır. O kısımdaki iltihap kurumadan da tedavi bırakılmaz. Muhtemelen bütün bir saat karlı bir yere bırakılmış olan hırka ile ıslatılır. Bu tedbir o yanığın kabarmasını önler ve o yanığa tedbirle başlanıp, o yanığın üzerine zeytin suyu veya nar suyu uygulanır.¹⁶⁰ Yaranın buğday çorbası veya had derecede sıcak merhemle muamele edilmesi uygundur. Yine zikredilen güvercin tersinden alınıp uygulanan ilaç da fevkalade yararlıdır. Yaraların tedavisinde kaynatılmış pırasa veya kurutulup dövölüp toz haline getirilen pırasa kullanılır. Burada birinci kısımda söylediğimiz başka ilaçlar da yararlıdır.

¹⁶⁰ TM: zambak suyu veyahut kül suyu saçarlar..

Kan Sızması ve Tutulması

Birinci Kitap'ta şöyle açıklandı: Kan damarlardan çıkar ve şüphesiz kanın çıkması damarlardaki zaaf sebebiyle ağızlarının açılmasıyla veya doluluğundan dolayı tıkanmasından kaynaklanır veya güçlü hareketten, örneğin bağırmaktan ve atlamadan kaynaklanır veya dışarıdan soğuğu çeken sıcaktan ortaya çıkmıştır. Ancak damarların kopması, açılması ve kesilmesi de onların birbirinden ayrılmaları sebebiyle ortaya çıkar veya içten yenme ya da şiddetli doluluk dolayısıyla oluşmuş olabilir. Damarların kendisinde ve peritonda oluşan çözülme dolayısıyla oluşan gevşemeden de kaynaklanmış olabilir. Öncelikle yol bulunduğu damarlardan kan sızar. Bu damar arterdir. Şüphesiz onun kendisi hareketlidir ve onun içindekini sıkıştırır, sıkar ve gevşetir. Onun üzerine orada baskı uygulanmazsa, bundan onun bağlantısında farklılık oluşur ve kan gerektiği üzere, damarın boşalan genişleyen kısmına doğru hareket eder. Bu durum göğün ışıklarına doğru bir harekettir ki, kanın özü, kökü, annesine *arter* denir. Arter ne kadar etlense de onun etlenmesi çok zordur.

Çoğunlukla arter her ne kadar etlenmese de, arterlerin çevresi etlenebilir ve kanın çok fazla akışına engel olacak şekilde daralır. Muhtemelen cildin biraz genişleyen yerinden kan çıkar. Ne zaman oraya baskı uygulansa ve fitıkta görüldüğü şekilde içtekinin dışa dönmesi söz konusu olsa da bazen damarların kendisi deri altında kalır. Onun nabızı hissedilir ve orada kalır. Çoğunlukla bu durum karındaki arterlerde görülür. Diğerlerinde çoğunlukla deri altında fitikleşme oluşur. Deri altında yumuşak şiş meydana getirir. Kan ve oradaki havayı bastırarak sakinleştirmek mümkün olur. Bu durum çoğunlukla boyun, kasıklar ve dizde kendiliğinden ortaya çıkar. Çoğunlukla da dışarıdan bir etkiyle veya kan alma dolayısıyla görülür.

Çoğunlukla hekimler şöyle zannettiler: Bütün arter fitıklarının kırımızı kan damarlarında olduğunu, çünkü onlarda etlenme olmadığını söylemişlerdir. Bunun sebebi de onların kapanmamasıdır. Ancak etin (kasın) orada oluşmasının sebebi, ancak orada ihtiyaç olup olmamasına bağlı olup, kıyasla ve tecrübeyle anlaşılır; ancak kıyas artırılırsa, bu mukayese 2 tabakası arasında yapılır. Arterin tabakalarından biri etsi diğeri kıkırdaksıdır ve kıkırdaksı olan tabaka etlenmez. Ancak bu du-

rum tecrübeyle anlaşılır. Şüphesiz bazen kıkırdaksı tabaka etlenebilir. Bu mümkün olur.¹⁶¹ Galen onları karşılaştırıp tecrübe yaparak dedi ki onların şekli kıkırdığın şekli et gibi olanla olmayan, kemik gibi olan arasındadır. Onların etlenmesi, birleşmesi gerekir. Ancak onun birleşmesi zordur. Ancak tecrübeyle gözlemek gerekir ve de hükmedilmiştir ki, arterlerin çoğu bu konuda tedavi kabul eder. Fakat tedavi edilmesi zordur. Biz bu konuda söylenenleri burada bırakıyoruz.¹⁶²

Bu konuda biz diyoruz ki, bazı organlarda kanın dağılımı farklılık gösterir. Bazı organlara daha az kan gönderilir. Eğer organda açılma meydana gelmişse, örneğin karaciğer ve akciğerlere daha çok kan gönderilir. Bazı organlara iki kısım halinde gönderilir ve bu tehlike yaratabilir veya onda tehlike yaratmaz. Örneğin akciğerlere ve buruna gönderilir; kan gibi. Şüphesiz akciğerlere gönderilen kandan tehlike oluşabilir ve buruna gönderilen kandan tehlike olmaz. Her iki organa birden gönderilen kan çoktur. Örneğin mesane, rahim ve böbreklere bir defada gönderilen kan çok olmaz. Şüphesiz genel olarak bütüne gönderilen kan miktarı çok değildir. Muhtemelen bazen uzun sürede gönderilen kanın miktarı çoksa, sonucu iyi olmaz; tehlikelidir. Arterlerden kanın sızıntısı çok farklıdır. Bazısı cidden çok tehlikeli ve tedavisi zor olabilir; örneğin el ve ayaklardaki büyük arterlerin kanaması gibi. Şüphesiz bunun benzeri durumlar çoğunlukla öldürücü olur ve kanama durdurulamaz. Bazısında kanama kolay durdurulur; örneğin kafa arterinin kanaması gibi. Şüphesiz kanama kötüdür. O tek başına çok yoğun olabilir. Çoğunlukla küçük arterlerin kanaması daha çoktur. Sonra kendiliğinden kapanıp kalır. Bilinmelidir ki, arterlerin kanı ile venlerin kanı farklıdır ve onların farkı arterlerin nabızı olması, atmasıdır. Venlerin kanı erguvanidir, ancak ölüm vaktinde siyaha doğru meyleder.

Bilinmelidir ki, bütün bu verilen açıklamalara göre, kusma ve özellikle kan kusma ve de arteryel kan kusma çok fazladır ve bu durumda hastada kasılmalara sebep olabilir. O kötüdür. Aynı zamanda hıçkırık da varsa, bu öldürücü olabilir. Hıçkırıkla birlikte bayılma acil ölümü

¹⁶¹ TM: Arterlerde olan kesiklerde kapanma olmaz ve iyileşme görülmez.

¹⁶² TM: Bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

getirir. Hezeyan, çırpınma, akıl karışıklığı, kasların kasılmasıyla birlikte görülüyorsa o çoğunlukla öldürücüdür.

Kanama Tedavisinin Kanunu: Kanamanın tedavisi kanın tutulmasıdır; durdurulmasıdır. Sonra orada olan yaranın tedavisidir. Eğer kanamanın sebebi oradaki doluluğun yenmesi ise, kanın durdurulması mümkün değildir. Ancak sebebi ortadan kaldırmak gerekir. Eğer sebebin ortadan kaldırılmasında süre verilmeyen bir durum söz konusu ise sebebi ortadan kaldıracak olan ilaçların yanı sıra, kanın akışını durduracak ilaçlar da verilir. Kanın tutulması ve kanamanın durdurulması için verilen ilaçlarla ilgili bilgi *Birinci Kitap*'ta verilmiştir. Ancak biz burada ona yardımcı olacak olanları zikrederim. Biz buradaki kanamanın durdurulabilmesi için kanın akışının zıt yöne çekilmesini önerebiliriz. Ancak aynı zamanda kanın çıktığı yere geri dönmesine de engel olmak gerekir. Ancak iki iş de veya fonksiyonda birlikte olmalıdır.

Birinci kısım ikincisine doğru kanı yönlendirmez, ancak çıktığı yerden ters tarafa doğru çekilebilir. Burun kanamasında karaciğer üzerine, sağ taraftan hacamat şişesi uygulaması yapılarak çıkış diğer tarafa yönlendirilir. Ancak burada işlem küçük, ince damardan hacamat şeklinde yapılır ve kan alma uygulanarak, bilinen şekilde kan zıt tarafa yönlendirilir. Ancak çıkış yerinin kötü olmaması gerekir. Aksi takdirde bu durum kanın akışını engeller. Oradaki yara kanın terakibini bozar, pıhtılaştırır; adeta onu örter. Burada ilaç tedavisi gerekir. Ancak bedeninin hali, kişi baygınlık geçiriyor gibidir. Şüphesiz bu durum kanın bozukluğunu daha da artırır. Ancak olumsuz sebeplerden dolayı oradaki kanın çıkması için yaranın temizlenmesi gerekir. Ancak bu da yaranın kenarlarının birleşmesiyle olur. Bunun için de suyu çeken bir aletle ve aletin dışında başka bir yoldan onun dışarı çekilmesi gerekir. Ancak bu dağlama veya dağlayan ilaçlarla sağlanır. Bu yollarla kan orada dondurulur. Bu da oranın kapatılıp kurutularak ve etlendirilerek kapanmasıyla olur. Orada damarları olan etin bastırmasıyla ve orayı tıkamasıyla ve etin tabaka tabaka oluşmasıyla yara iyi olur.

Bilmen gerekir ki, eğer o cerahatle birlikte şiş de varsa, burada yapılması gereken şeylerin yerine getirilmesi zordur. Orayı birleştirmek mümkün olmaz ve oraya fitil ve oraya baskı da uygulanamaz; sadece yapıştıran, kasıp tutan uyuşturan ve kanı dindiren ilaçlar kullanılır.

Eğer bağlama şeklinde tedavi uygulansa veya açılrsa, yayan ilaçlar verilirse, orada ağrı oluşur. Bu da cidden kötü bir durumdur. Burada ona uygun bir tek ağrı vardır. Bunun bütün işlevlerin tamamına ait olması gerekir. Onların her birinin ağrısı yoktur. Sonra kanın akıntı yolu yükseltilmelidir. Burada kol ve bacakların açılmasına ve gevşemesine gerek yoktur. Kan kolayca aşağı iner ve dışarı atılır. Bu iki amacın meyli gözlemlerle anlaşılabilir. Burada hastaya en uygun hale yakın olana yönelmek gerekir.

Hala bizim onun zikrettiğimiz hallerinin açıklanmaya ihtiyacı vardır. Bilinmelidir ki, burada öncelikle damarın arter olup olmadığının ve zikredilen belirtilerin kötü olup olmadığının belirlenmesi gerekir ve bununla birlikte şikâyetin arterle ilgili olup olmadığı belirlenmelidir; venlerde ise daha fazla dikkat göstermelidir. Sonra diyoruz ki, ancak kanın çıktığı organın karşı tarafındaki kanı temiz organı olarak, masaj yaparak veya onu bağlamak veya hacamat yaparak tedavi ederiz. Hasta organın paralelindeki organ konum ve yer olarak uygun olmalıdır. Onların ikisi arasından bir çizgi çizildiğinde ikisi arasındaki mesafe aynı olmalıdır. Karşı taraftakiyle sadece uzaklıkları değil genişlikleri de eşit olmalıdır. Ancak her ikisi arasındaki uzaklık büyük olmalıdır. Eğer baş tarafına veya kol tarafına yakınsa terk edilmelidir. Şüphesiz yakınlık ikisi arasında aynı olmalıdır.

Bu söylediklerimizden, *Birinci Kitap*'ta dışarı atma prensiplerinde anlattıklarımızın hatırlanmasına ihtiyaç vardır. Burada kana ait organa yakın olan kısmın sıkıca bağlanması gerekir. Orada arter ve benzerlerinde kötü inişlerde oluşan fıtıklaşmanın olmaması gerekir. Aynı zamanda kan almanın uzak ortak taraftan yapılmasına hükmedilir.

Ancak kanın tutulmasının, durdurulması öncelikle, örneğin çok fazla burun kanaması veya mercimek, innap ve benzeri yiyecekler vasıtasıyla oluşan yoğun keymusun birikmesiyle sağlanır. Ancak ikinci olarak, hastaya uyuşturucu ve soğuk su içirilip vücudun soğutulması ve hastanın uyutulması gerekir. Bazen baygınlık yararlı olabilir; kanın tutulmasını sağlar. Ancak onun durumu daha sonraki kısımda açıklanacaktır. Müstakil bir kısımda onun açıklanması gerekir. Bazen arter bir taraftan kalbe birleşmiştir; hatta bazen iki taraftan birleşmiş olabilir. Eğer yoğunsa, bir taraftan kapanırsa muhtemelen diğer taraftan

bir başka arter dalıyla birleşir ve diğer taraftan kan akışı devam eder. Arterin 2 taraftan kalbe giriş yapmasının sebebi kalbe gelen damarlardan birisi tıkanırsa, diğeri ile kanın gidişi devam eder. Kanayan damarı belirlememiz gerekir. Bazı damarlar aşağıdan yukarıya doğru gelir. Bazıları da yukarıdan aşağıya uyluk boşluğuna doğru iner; ayaklardaki damarlar gibi. Onların bağlandığı yere ve kanamanın yoğunluğuna göre, onun nereden çıktığı ve nereye gideceği belirlenir.

Buradaki kanama için alınacak tedbirlerden biri de damarların sıkı sıkıya bağlanmasıdır. Bunun için de tedbir olarak, kanca ile damar çıkarılır. Ancak bu sırada damarı kapayan et biraz açılır ve daha sonra damar sarılır. Sonra da ona zikrettiğimiz ilaçlar uygulanır. Şüphesiz ki, eğer bu kanayan damar arterse onu keten iplikle sarmak gerekir. Aynı zamanda atmayan damarsa, vense, onun rengi genellikle sarı olur ve bu fiil oluştuğunda ona ilaç bağlanır. O sargı 3 ila 4 gün orada bırakılır. Bazen sen hareketlendiren ilaçların uygulanmasını gerekli görürsün. Elbette orada yırtık oluşturmamak gerekir. Ancak o kısmın etrafına biraz nemlendiren şeylerden uygulanmalıdır. Şüphesiz damara ulaşmasını sağlaman gerekir. Bunun yanı sıra, birleşme yerinin üstüne parmağını koyarak altındaki yerden akıntı olmasını önlemen gerekir. Bu şekilde bastırarak kanı gerektiğinde organın içinde zapt etmen mümkün olur. O yırtık kısmı temizleyip ve orayı hareketlendiren ilaçlar yerine, başka ilaçlar koyup, bu durumda gerekli olanlar için de organı rahatlatan ilaçlar vermek suretiyle, organı dirençli hale getirmelisin. Onun ağzı başlangıcından daha yukarıda olmalıdır. Hatta örneğin o kanama bağırsaklar ya da uterusu ise bu sebepten dolayı hastanın başı aşağıda alt kısmı yukarıya meyilli olacak şekilde yatırılması gerekir. Sonra 3 gün hastayı bu şekilde tutarak kanın akmasının engellenmesi gerekir. Kanama durana kadar da hastanın pozisyonu değiştirilmez.

Ancak bloke ederek, kanamayı durdurmak büyük damarlarda uygulanabilir. Çünkü bunun için¹⁶³ tavşan kürkü veya örümcek ağı veya eski keten hırka alınır ve onlardan fitil yapılır. Onun üzerine kanı engelleyen rahatlatıcı ilaçlar konup o fitil arterin içine lokma gibi yerleştirilir. Sonra onu üzerinden sıkıca bağlamak gerekir. Bazen sadece fitil uygulaması yapmaksızın, oraya arkaya kanı engelleyen rahatlatıcı ilaç-

¹⁶³ TM: deve ve keçi kürkünden.

lar kullanılması, hatta oranın etlenip kapanması için bile yeterli olur. Ancak oraya fitil uygulanması şüphe yok ki azar azar kan çıkmaması ve kan veya başka bir şeyi dışarı atmaması için tedbirdir.

Ancak hareket etmeksizin bu fitili uygulamalıdır. Şüphesiz oraya güzel kokulu bir şeyler koymalıdır.¹⁶⁴ Onun üzerine konan şeyler damarın içine nüfuz etmemelidir ve zift gibi hapseden, tutan şeyler olmalıdır. Özellikle süngerle üstüne kompres yapılmalıdır ve parmaklarla da kuvvetli bir şekilde bastırılmalıdır. Burada da bağlama yapılır ancak çekmek için kullanılan bağlama şeklinin aksine burada sıkıca bağlanır. Önceki güçlü bağlama çekme için kullanılır. Daha sonraki bağlama damarın arkasından uygulanır; öncekinin aksinedir. Denir ki, o yavaş yavaş şiddetlenir; diğeri bu durumun tam tersidir.

Kanamayı önlemek için yapılan bağlamanın ne zaman sıkı olması gerektiği bilinmelidir. Eğer zayıf olursa bu kanın seyri açısından zararlı olur ve kanı tatma ve o deliği örtme açısından yarar sağlamaz; zararlı olur. O kötüdür ve kaplayıcıdır. Bu kısımdaki bağlama nazik olmalıdır. Cidden şiddeti yoğun olduğunda buradaki bağlamanın çok sıkı olması gerekir. Bu durumda madde aksi tarafa meyleder. Bu halde bağları yavaş yavaş gevşetilmelidir; çoğunlukla damarı ortaya çıkarmak için yarılan etin iki dudağı toplanıp, bir araya getirilip, dikiş yapılır. Bildiğin şekilde bağlarla birleştirilir ve üzerine etlendirecek ilaçlar uygulanır. Örneğin jugular ven gibi, fitikleştirdiğinde onun oluştuğu yer elin parmaklarından biriyle bastırılır; sonra ona diğer elle bağ ve ilaç uygulanır.

Ancak kanamanın kapanması şu şekilde sağlanır: kanamanın olduğu yerin (deliğin) ağzına kapatıcı ilaçlar konur ve bunlara orada kan donana kadar ve yara kapanana kadar da devam edilir. Ancak soğuk şeylerle muamele edilerek, kanın delik ağzında (damarın ağzında) donması sağlanır ve o kısımda et bitmesi için şöyle yapılır: Örneğin damar enine kesilir ve o iki taraftan büzülür ve çekilir ve aksi taraftaki et (doku) akan tarafa doğru çekilir; o açık kısım kapanır. Çoğunlukla fitikleşen kısmın kesilmesine ihtiyaç duyulur. Çünkü bu durumun derine gitmesi söz konusu olur. Sonra oraya ilaç uygulanır; çoğunlukla damar yakınında iltihap olması bu şekilde önlenmiş olur.

¹⁶⁴ TM: Çünkü kalp damarlarından az olarak ayrıldığında iki kısım olup sırt omurlarından beşinci omura yakın olduğunda bir kısım üste ve bir kısım aşağıya yansııp girerler.

Ancak yoğun yara vücuttaki yoğun ateşle oluşur. Eğer fitık büyükse orada kireç ve bakır sülfat, arsenik, kimyon ve benzeri ilaçlar kullanılır. Ancak yara daha zayıf olup zorunluluk varsa bu ilaçlar kullanılır. Aynı şekilde denizköpüğü, kitre zankı o kısmın üzerine yayılır ve sıkıca bağlanır. Ancak burada önemli olan yara hızla yırtılırsa cidden onların bağlanıp birleştirilmesi önerilir. Bundan dolayı oraya iyice ısıtılmış kızgın adeta alev gibi olan demirle dağlama yapılması önerilir. Derin olan iltihaplı yaranın iyi olması kolay değildir; onun iyi olması ve orada yeni doku oluşması, bitmesi uzun zaman alır. Şüphesiz bu sebeple yaranın iyileşmesi, kabuğunun düşmesi ihtimali zayıfsa, ona uygulanacak olan dağlama da zayıf olmalıdır. Bununla birlikte orada çok madde oluşur ve dağlama ile yoğun şekilde ısınır.

Ancak güçlü dağlama güçlü yarayı kapar; örtü ve fitığı yok eder ve orası bağlanıp, büzülür ve iyi ve uygun önlemlerle yapılan dağlamalardan sonra yumurtanın beyazı, sönmemiş kireçle alınıp tavşan kürkü veya benzeri bir kürkle birlikte yaranın üzerine bağlanır. Bu tedavi çok iyidir: Kimyon ve kireç alınır ve söz konusu yere uygulanır ve üstü bağlanır. Ona ek olarak demir sülfat da ilave edilip, hepsi birden uygulanır. Dağlama ile birlikte ve orayı büzen şeyler ve kireç de uygulanır. Oradaki uygulama için verilen bazı bilgilere göre, eğer büzen şeyler uygulanmazsa, yaradan oluşanlar uzun süre kasılıp büzülemez; sabit kalır ve derinleşirler. Burada eşek gübresi ve gübrenin suyu, keskin lezzette besinlerle birlikte dağlama yapılanı kadar hastaya uygulanır.

Ancak üstünkörü seçilen tutan ilaçlar, örneğin yıkanmış alçı taşı, pişmiş sakız ve nişastadır; değirmen taşı tozu, Arap zankı, kendir ve kuru üzümdür. Bunlarla birlikte, kurbağa kuyruğu denen şeyle yine Sami toprağı da kullanılır. Ancak tutan ve bitiştirip etlendiren ilaçlar, örneğin sarısabır, kendir kabuğı, Acem kuru üzümü tozu da cidden iyidir. Yağ ile mazı yakılıp kullanılır. Onun yanma işi tamamlanınca o yeniden gerektiği kadar doldurulur. Yine yakıcı papirüs, kavrulmuş çam sakızı, demir pası, eşek pisliği, yakıcı at pisliği ve diğer yakıcılar, kemik külü yıkanmamış sedef külü, yine yıkanmış yanmış deniz süngeridir yararlıdır. Ancak zifte batırıldıktan sonra veya şarapla muamele edildikten sonra yakılır. Sonra yanmış arpa da kullanılır.

İlaçlar kurumayı engelleme, gücüne göre, basit ve terkip şeklinde olanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Galen'in zikrettiği gibi, onların vasıfları iyidir. Onlar denendikten sonra iyi olduğu görülen ilaçlardır. O ilaçlar şunlardır: 20 ölçü demir sülfat alınır ve kendir unundan 16 ölçü ve sarısabır, kuru sakız 8 ölçü, arsenikten 4 ölçü, 2 ölçü jips alınıp dövüldükten sonra 20 ölçü hurma ile birlikte ilaç haline getirilip burada uygulanan fitil üzerine dökülür ve oradaki yaranın üzerine yayılır. Şüphesiz fevkalade yararlı olur. Yine geven, Mekke sarı sabrı ve kardeşkanı alınır ve fitilin üzerine konur ve sıkıca bağlanır. Yine sarısabır, kendir, arsenikle, bilindiği üzere bağlanır. Yine yakılmış sünger zikrettiğimiz şekilde uygulanır. Yanmış tuğla alınır; kurşun kiri, çinko karbonat ve sarısabırla uygulanır veya kendir ve kükürt alınır ve dövülüp toz haline getirilir. Yumurta akıyla fitil haline getirilerek kullanılır veya demir sülfat 10 ölçü ve kandindiren veya tozundan 8 ölçü, rezene, yanmış jips sekiz ölçü alınır veya demir sülfat, yanmış bakır, demir sülfat, yanmış bakır sülfat eşit ölçüde iyi kalitede akan kandan alınır; özellikle baştaki kanamadan alınır. Sarısabırdan 1 kısım veya yarım kısım veya her 2 ölçüde kalsiyum sülfat alınır; hepsi de bedeni yumuşatmak için kullanılır. Yine 10 ölçü kendir kabukları içine kalsiyum sülfat ilave edilerek, yumuşak gevşemiş bedende vücudu nemlendiren kendirden 1 kısım onun üstüne konur ve 11 kısım yağlı süt de onun üstüne ilave edilir. Onlar kanayan yaranın üstüne uygulanır veya onun üzerine kardeşkanı, gevenle karıştırılıp yumurta beyazıyla macun yapıp tavşan kürkü üzerine konur veya söz konusu yerin üzerine serpilir.

Üçüncü Makale Yaralar Hakkında

Yaralar Hakkında Bütün Açıklamalar

Yaralar cerahatlerden ve açılmış olan püstüllerden ve döküntülerden meydana gelir. Eğer etteki bağlarda farklılaşma olursa ve bunlar uzun sürerse ve irin içirirse, ona *yara* denir. İrinler yaraların, organın zayıflayıp bozulmasına kadar gidebilen durumlardan meydana gelebilir. Çünkü onun zaafi organda çözülmeye sebep olur. Bununla birlikte organın atlayıp geçen fazlalıkları da çekip kasar veya merhem vasıta-

sıyla organ gevşetilir ve orada rutubetle ve yağla oraya yapışkan yara oluşur. Burada oluşan ince iltihaba *sedid* (*yaradaki sarı su*) denir ve onun yoğun haline *vasah* (*kir*) denir. O beyaz donmuş renktedir veya siyaha bakar ve kurt şeklindedir. İnce hıtlardan kan *serumu* (*kanın sarı suyu*) gibi bir sıvı oluşur veya sıvı vardır ya da o sıcaktır. Yoğun hıtlardan orada kir denilen oluşum ortaya çıkar ve çoğunlukla şişte sarı bir sıvı oluşur. Bu serumun kurutulmaya ihtiyacı vardır.

Yaralar açıktadır. Bu yaralarda yoğun ağrı vardır. Bu yaralardaki ağrı çözülmez. Ancak eğer etrafında sertlik, katılık varsa bu yapı ona destek olur. O organ içinde yararlı bir delik vardır veya katılaşmaz ve onlara *mihba* (*gizli*) ve çukur denir. Bazıları onun gizli olan derinin altında saklı olduğunu söylemiştir. Muhtemelen onun dibi kovuk gibidir ve dar ve derinde olan büyük eski yaradır. Burada onların adlarını tartışmaya gerek yoktur. Yaranın üzerinde sertlik, katılık oluşmuşsa ona *kurumuş* denir.

Kronikleşmiş büyük yara kötüdür. Onun kötü olup olmaması, oradaki his durumundan anlaşılır. Onun oluşumundan sonra orada kötü bir his olabilir. Orası ya sakindir veya onda ağrı vardır. Oradaki hissin yoğunluğu sinire yaranın uzaklığı ile ilgilidir; yakınsa yoğun ağrı olur. Özellikle aşağı meyilli olanlarda ağrı yoğundur. Bazen organ hareket etmekte zorlanır. Eğer yara (kronik yara) bağlarına doğru son bulursa, sıvı bunların yanından akar. Ancak kemikte ve bağlarda ağrı hissedilir. Bazen yara çok büyük değildir. Bazen yaranın rutubeti kemiklere kadar inmez; daha incedir ve rengi sarıya meyillidir; arter de vene doğru iner ve çoğunlukla ondan kertenkele şeklinde bir şey çıkar. Bazen kronik yara, ven ve arterin temiz kanının olduğu yerde son bulur veya artere doğru koyu kırmızı kan vardır. Boşluktan rutubet ele doğru yönelir; akar, sızar. Bu yapışkan gevşek kavun sıvısı gibi bir maddedir.

Çoğunlukla bir tek iltihaplı yarada birçok ağız oluşmuş olabilir. Bundan dolayı yaranın (kovuk oluşturan) bir tane mi yoksa birden fazla mı olduğu bilinemez. Bazısında yaranın rutubetli ağızları vardır. Eğer kronikleşmiş yara bir tane ise, onun bir tane ağzı vardır. Onun çeşitli renkleri vardır; kırmızı veya beyaz ya da şu veya bu renkte olabilir.

Kronik yaralar sınıflandırılmıştır; denir. Bazı kronik yaralar elem verir; bazısında elem yoktur. Onlarda şiş oluşmuş olabilir veya şiş olmayabilir. Onlardan bir kısmı kırmızı olabilir veya kirli olabilir. Ancak onda fevkalade çok ve yoğun rutubet vardır; fakat kötü değildir; ancak akıntı vardır ve onda salgı gibi bir akıntı oluşmuştur; pis kokuludur ve güney rüzgârı ona zarar verir ve sıcakla birlikte rutubetli hava onu iyice bozar. O dokuyu yer ve yara adeta iki katı olur. O kısım 'soğuk ve sıcaktan etkilenir ve bu şekilde yarada mevcut olan kılların düşmesine sebep olur. Kronik yara üzerindeki kıllar dökülür. Yaradan sıcak sarı renkte irin damla damla akar, sızar. Bazen ondan yakıcı sıcak bir sıvı çıkar. Bu sıvı o kadar sıcak olabilir ki, çevresini yakar. O öldürücü bir sıvıdır. Bu durumda iyileşmesi zorlaşır ve orada doku yenmesinin yanı sıra kokuşma da vardır. Onların her çeşidinde hızlı yayılma hareketi vardır. Bazen de bu kronik yaralar, hiddetiyle bozuk ya da çürük ve sıcak olmayan, ancak ona bitişik olan yerleri de yer. Onunla birlikte öncelikli olarak, doku kaybı olur. Galen bu hastalığa *Acem ateşi* (*egzema*) demiştir. Hızlı oluşan uçuk şeklindeki yaralara da *yiye yaralar* adı verilir. Terkip şeklindeki kokuşmuş yara da bir yara çeşididir. Bu yara çeşidi bozuk bir hastalıktan veya çeşit çeşit hastalıklardan meydana gelmiştir.

Katı yaralar yeşillenmiş ve siyahlaşmışsa kötüdür. Soğuk yaralar beyaz şişlerdir ve ısıtıcı ilaçlarla rahatlatılır. O hastanın vücudunun rengi kötüyse kurşun beyazı veya sarı ise bu onun karaciğerinin mizacının bozuk olduğunu gösterir ve oluşan bozukluk yaraya dönüşür. O yaranın iyileşmesi zordur. Yaralar ağrının yanı sıra kaşıntı da oluşturmuşsa ve kökleri geniş, beyaz, kaşıntısı az olursa, onun mizacı soğuktur. Yaranın arkasından kötü hastalıklar ortaya çıkar Çünkü tabiat dışarı attıktan sonra onlardan geri kalan fazlalıklar bozukluk oluşturur. Kılları döken yaralar kötü olan yaralardır.

Hızlı ölüm belirtilerinde şöyle denmiştir: İnsanda yumuşak şişler ve yaralar varsa onun aklı kaybolur ve ölür. Kötü yaraların sebebi bedenden gelen kötü fazlalıkların oluşturduğu cerahatler veya kötü tedbirlerdir. Bazen kötü uçuklar oluşur. Onların rengi kötüdür. Hızla yaraya dönüşür; sonra yayılır. Yaranın kötülüğü onun kokuşmasından

hızla büyümesinden durumundaki bozuklukta kullanılan iyi ilaçlara rağmen, düzelmesindeki zorluktan anlaşılr.

İyileşmesi uzayan yaralar ve cerahatlerden kurtulma konusunda alınacak önlemler daha önemlidir. İltihaplanmanın önlenmesi veya doğal fiili (fonksiyonu) için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir. Çünkü bu fiil doğal yoldan olan doğal fiildir. Biz doğal olgunlaşmayı uzatmamalıyız. Kötü yaraların arazlarından (belirtilerinden) kötü, pis kokulu ve bozulmuş olanlar korunmalıdır. Bazen yaranın pek az kokusu olmasına rağmen çözülmez. Yoğun sıcaklıktan dolayı ve diğer garipliklerden hastalığın iyileşme süreci uzar. Biz burada bir başka konuya geçelim diyoruz.

Yaralar kasılma ve sarsılmalar nedeniyle olursa, iyi huylu yaradır; kanser niteliğinde, karışık mizaçta ve yüzen yara ve de belli bir kanalda akan yara şeklindeyse, ondaki iyileşme süreci uzamış olabilir. Muhtemelen yarada uzama ve şiş görülürse, bu onun iyi huylu olduğunu gösterir. Onunla birlikte sarsıntı, titreme görülmezse, akıl karışıklığı yoksa ve benzeri araz durumlar görülüyorsa, şüphesiz orada örneğin ondaki organlarda ve arkadaki organlarda ve onların sınırlarının ötesinde bir durum söz konusudur. Şüphesiz şiş aniden kaybolur ve boşluk oluşur. Oradaki irin veya benzeri çözülmez, sonra sinir organlarının ötesine geçer.¹⁶⁵ Gizlenen yaralardaki gibi, o katı kısım omuriliğe geçer. Yaralar uyluk önünde ve dizde görüldüğünde eğer kasların içindeki sinirlerin üstüne kadar erişirse (uzarsa) titreme, akıl karışıklığı, kasılma oluşturur.

Damar organlarında ve çoğunlukla da vücut sağlıklı görünümde olursa hasta kurtulur. Ancak bu durum vücudun alt yarısında oluşursa, ancak kanlı ishal olur. Aynı zamanda akıl karışıklığından veya sonra zatülcenp oluşmasından veya vücudun üst kısmında onun yüzünde irinleşme olmasından korkulur. Sen *Üçüncü Kitap'ta* göğüste irinleşmenin anlamını ve yine akıl karışıklığının sebebini de öğrendin.

Yaraların iyi işaretlerinden biri onun etrafındaki kılların dökülmesidir. Çoğunlukla yaraların tedavisini kabul eden bedenler iyi mizaçlı-

¹⁶⁵ TM: Hayrun noktalı ha ile yazılmış olup bir doktorun adıdır. İyileşmesi zor bir çeşit yara ilk önce ona arız olup o yaraya ilk önce noftûn edip ve ilk önce o tedavi etmekle ona hayrûniye adı verilir.

dır ve vücudundaki kan iyi olup rutubet fazlalığı azdır. Ancak rutubet çokluğu veya kuruluğu yaraların tedaviyi kabulünde yavaştır. Çocukların rutubeti kabulü ve yaşlıların kuruluğu kabulü gibidir. Özellikle hastanın asıl mizacı kuru olup ondaki iyi kan eksikliği veya yokluğu söz konusu ise rutubet oluşum safhaları yaşlılardaki gibidir. Bundan dolayı, bu tip yaralar sıvı birikmesi oluşturmuşsa, o yaraların tedavisi zordur. Hamilelerde menstrual kanın tutulmasıyla fazlalıklar da tutulmuş olur. Ancak yaşlılar bu yaralardan kurtulamaz. Onlardaki bu yaraların iyileşmesi cidden hızlı değildir.

Bazen yaralar iyileşir ve sonra hastalık biter. Çünkü orada yaranın içinde, yaranın bulunduğu yerde et biter, ancak yaranın içindeki fazlalık tam olarak temizlenmemiştir. İkinci olarak oraya bağımlı olan kötü, bozuk maddelerin de oradan ayrılması, atılması gerekir. Bazen cerahtan yaranın yok olması ve orada boşluk oluşması tedavi konusunda yanlış bir fikir verebilir. Onun kuruma halinde olduğu belirlenir ve bu hastalıktan kişinin kurtulduğu kanaati (görüşü) oluşur. Çünkü onun durumu ondan kurtulmuşa benzer, bizim zikrettiğimiz gibi. Sonra hareket azalır ve titreme, öksürük, çarpıntı, yan yatmadan oluşan rahatsızlık ve diğer bunun benzeri şikâyetler kaybolur.

Yaralara, biten et olarak bakıldığında bazı yaralarda et fazlalığı görülür; bazısında böyle fazla et biter. Bazısında bu şekilde gereksiz et bitişi görülmez. Böylece fazla et bitmesi (oluşturması) gösteren yaralar oradaki temizlik bitmeden önce, orada hızla et oluşturmuştur. Bu durum yaranın iyileşme süresini uzatır ve yarada yenme meydana gelmesine sebep olur. Onun cevherinden bir şeyler kaybolur. O yaranın tamamen iyi sonlanmadığı ve yoğun ağrı olduğu görülür. Özellikle kronikleşen yaranın süresi bir yıla kadar uzayabilir veya orada parçalanma oluşur, yara kronikleşir. Onun çevresindeki kemiklerin çıkarılması gerekir. Kişi sevdâi yaralardan kurtulamaz. Onlar etlerde ve kemiklerde gerçekten bozukluk oluşturur.

Yaraların Gösterdiği Bozukluğun Sebepleri: Organ zayıf olduğundan bütün ona gelen maddeleri kabul eder. Kanın keyfiyetindeki kötülük, bozukluk organın mizacındaki kötülükten oluşmuş olabilir. Bu çoğunlukla karaciğerin mizacından kaynaklanır. Karaciğerin rengi beyaza meyilli ise veya dalağın kötü mizacından dolayı sarı renkтейse

veya siyaha meyilli ise ya da siyah ve beyaz lekeler varsa, onunla birlikte bütün bunların görülmesi, vücutta bütün hıltların kötü olması demektir. Bunun gibi kötü maddeler değiştirilmediği ve ete dönüştürülmediğinde, fazlalıklar ve yağlar dönüştürülmeyerek, ona zarar verilmiş olur; kanın miktarı ve maddeler artar veya azalır. Onda yara için gerekli et olduğu belirlenemez. Saf kan eksik olduğunda, yara temizlenip kabuk dökmeye başlar, ancak tam olarak kurtulmaz ve et oluşmaz. Ancak vücut temiz ve kan azsa veya et oluşturacak olan onun etrafındaki dokular uyarılmışsa, öncelikli olarak oraya gelen damarlar hareketlenir, çünkü oradaki kemik bozulmuştur veya rengi yeşil ve siyaha dönüşmüş veya komşusunda, çevresinde bozuk mizaçlı organlar oluşmuştur. Tedavisi zor olan yaralar yuvarlak yaralar ve benzerleridir. Onlar çocuklar için öldürücüdür. Çünkü çocuklar şiddetli ağrıya dayanamaz. Onların tedavisi zor ve sıkıntısı çoktur.

Yaraların Tedavi Kuralları

Bilinmelidir ki, bütün yaraların kurutulmaya ihtiyacı vardır. Ancak kas bozukluklarında ve çürüklerinde öncelikli olarak bozukluğun düzeltilmesi gerekir. Bunun için ilkin rahatlatıp gevşetilir ve rutubetlendirilir. Bununla birlikte daha sonra, kurutmak için yaranın temizlenmeye ve cıllanmaya ihtiyacı vardır. Bu hallerin dışında, yaraları kendilerinde bazı şeyler yapılmalıdır. Tedavi yaranın kendisinde olmalıdır. Söz gelimi yara büyük ve şiddetli ise kurutulmaya ihtiyacı vardır ve 2 kenarın çekştirilmesine ihtiyaç gösterir ve bazen de yaranın iki kenarının birleştirip dikilmesi gerekir. Biz yaranın durumuna göre, çekştirilip birleştirilmesi ve onun ne gibi durumlara ihtiyacı varsa ona göre hareket edilmesini söylüyoruz. Bu konuda biz cerahatler kısmında bilgi verdik.

Bilinmelidir ki, yaraların bazen tedavilerinde akıcı ve delip geçen, zerk edilen, vuran, çarpan tedaviye ihtiyaç duyulur. Merhemler ve benzerleri burada gereklidir. Yine burada yıkayan, rutubetlendiren, aşağı kısmı kurutan ilaçlara ihtiyaç duyulur. Özellikle cerahatli derin yaralarda rutubete üstün gelen güçlü kurutuculara ihtiyaç vardır. Aynı zamanda, ilaçların akıcı olmaları için bazı başka ilaçların katılmasına gerek duyulabilir. Onlara yapıştıran ve birleştiren ilaçların da katılması gerekebilir. Senin bunları bilmen gerekir.

Yaraların bağlanmaya ihtiyacı olduğunu bilirsin. Onların 3 sebepten dolayı bağlanmaları gerekir. Bunlardan biri pis kokuyu gidermektir. Yaranın bağlarının onun bittiği yerlerde çok sıkı olup, yaranın ağzına doğru gevşek olmalıdır. Böylece onun bağları güzel olmuş olur. İkinci olarak merhem şeklindeki ilaçlar koruma, aynı zamanda et bitmesini sağlamak içindir. Onun üstünde baskı oluşturacak sıkı bağlara ihtiyaç yoktur. Ayrıca yarayı iki kenardan şiddetle sıkıştırmaya gerek yoktur. Üçüncüsü kenarlarında etlenme gerekir ve bundan dolayı orada baskı olmamalıdır; kanatları gevşek olmalıdır; muhtemelen kendisi sağlıklı bir şekilde çeker. Eğer yarada şiş oluşmuşsa orada acı, sıkıntı vardır. Bu nedenle sıkıntı yaratacak şekilde bağlanması gerekmez. Bağı şişe engel olup olmadığı muayene edilmelidir. Şişin tedavisi yaranın gözlenmesiyle birlikte olur. Çünkü onun tedavisi şişinkinden ayrı olabilir. Şişin tedavisi gözlenip yaranın tedavisi ondan sonra yapılır. Aynı şekilde yaranın etrafında çürüme ve harabiyet olursa ve o kısımda yeşillenme ve kararma varsa oradan hacamat yoluyla kan almak gerekir. Çünkü onun yeşillenmesinin sebebi kanın toplanması olabilir. Sonra kuru bir sünger oraya konulmalıdır. Daha sonra da kurutucu ilaçlar uygulanır.

Yara iyileştiğinde veya yaranın temiz olduğu görüldüğünde o yaraya bedenden bir şeyin katkı yapıp yapmadığını düşünmelisin. Muhtemelen vücutta bir şeyin gitmesi gereken yere gitmemesi ve görevini yapmaması tedavide kesinti oluşturur veya dokular arasındaki bağlantı engellenmiş olabilir. Oradan kan alınarak maddeyi ishal veya kusma ile dışarı atmak gerekir. Bu yollarla dışarı atma yararlı olabilir. Hippokrates onun yararlı olduğuna tanıklık ettiğin söylemektedir. Eğer yaralarda kemik kırıkları veya zarlarda parçalanma ya da benzeri arazlar oluşmuşsa onlara nesneleri çeken tedavi uygulanamaz. Ancak kemikler kısmında dediğimiz işlemler uygulanmalıdır.

Yaralarda yapılması gereken ilk şey ilaçla iltihaplanmış yarayı temizlemektir. Sonra ilaçla orayı arındırmak ve etin bitmesini sağlamak gerekir. Eğer yara temiz, düzgün ve ağrısızsa ancak gevşek, yapışkan bir yapıya sahip olur; yağlıdır.¹⁶⁶ Bu tip yaralarda dağlama yapmak uy-

¹⁶⁶ TM: Ancak iltihabı olmayan iyileşmelerle kabuk bağlanır ama yarada olan pis koku tedbirinde tahriş edici ve temizleyici ilaçlara ihtiyaç duyulur ve o pis koku ilaçları ilk önce

gun olur. Daha önce ilaçla tedavi edilenin de dağlamaya ihtiyacı vardır. Çünkü onda his yoktur. Sonra yavaş yavaş onun gevşekliği azaldığında et oluşmaya başlar. Mümkün olduğu kadar orada ağrı olmamasına dikkat etmek gerekir. Özellikle yarada iltihap ve ateş varsa dikkatli davranmak gerekir. Çünkü iyileşmeye engel olan sebeplerin ortadan kalkması gerekir. Daha önce biz o sebepleri saydık ve onlardan söz ettik; yaranın kötüleşmeye meyilli olduğunu da söyledik. Sen öncelikle ilaç tedavisi yapmazsın, ancak gerektiği şekilde yara ilaçlarıyla yarayı temizlersin. Çoğunlukla organın mizacını düzeltirsin; bu da yaranın düzelmesi için yeterlidir.

Çoğunlukla kötü yaralar yumuşak etlerde oluşur; o kırmızıdır ve sıcaktır; yaranın üstündeki et için sert soğutan masajlar uygulanır (sertçe ovalanır). Ona itüzümü suyu, Ermeni kili ve sirke karıştırılarak uygulanır. Yine masaj için sandal otu ve kâfurı kanı soğutmak üzere kullanılır. Buradaki irin iyileşmez ve yaranın açıklığı daralmazsa, yara-daki ağrıyı yatıştırma çalışmalıdır. Bu tarifi burada yapılmayacak olan rahatlatıcılarla yapılır. Yarada çok fazla ağrı söz konusudur ve o ağrıyı sakinleştiremiyorsak ondaki zarar belirlenip, sakinleştirmeyi sağlayıp, onu tedavi ederiz.

Pis kokulu yaralar temizlenmeye ihtiyaç gösterir. Onların rengi değişir; rutubetleri vardır ve ondan akan sıvı oluşur ve bu sıvı gittikçe artabilir. Bazen o balla temizlenir. Bazen de onun üzerine serpilen tozlarla ve merhemlerle tedavi edilir. Eğer yara temizlenmezse, oradaki pislikler uygulanan ilaçların etkin olmasına engel olur. Bundan dolayı öncelikli olarak, onların temizlenmesi zorunludur. Sonra ancak etin bitmesi mümkün olur. Oraya çok miktarda temizleyip, parlatan ilaçlardan uygulamak gerekir. Bildiğin gibi, bu uygulama orada etin bitmesini ve oranın parlamasını sağlar. Bazen orada kötü et bitebilir. O zaman oraya cılalayan ilaçlarla birlikte o kötü dokuyu yiyen ilaçlar uygulanmalıdır. Yiyen ilaçlardan sonra, oradaki kabukları döken ilaçlar verilir; sonra tedavi edilir. Bu yol bizim derin irinli yaralarda da uyguladığımız yoldur. Diyoruz ki, ilkin yarayı temizleyip, sonra ilaçla tedavisi yapılmalıdır.

---

kullanmada el-luzug kılınır. Çünkü pis koku duyma kuvvetine engel olmakla şiddetli iltihap ilaçlarıyla orada olan şiddetli ağrıyı hissetmez.

Bazen bazı vücutlarda tek ilaç etin bitmesinde yeterli olur. Bazılarında yiyen ilaçlar dokuyu cilalar; parlatır. Bazılarında ise cilalayan ve eti bitıştiren ilaçlar kullanılmaz. Çünkü bedeni güçlendiren ilaçlara ihtiyaç vardır. Ancak onların miktarını ve dozlarını artırmak ya ona verilen yağı azaltmak ya da başka kurutucu ilaçlar ve parlatan ilaçlar verilmelidir. Başka bir ölçüde karıştırılıp onda yiyen ilaçların miktarını daha azaltmalıdır ve onun yağını daha artırmalıdır. Tedavide kullanılan ilaçların daha az olması ya da kasma özelliğinin daha az olması gerekebilir. Öncelikle yaralar güçlüyse, onların tedavisi daha zordur. Yaranın üzerine ilaç uygulanması gerekir. O ilaç 3 gün süreyle orada bırakılır. Daha sonra oradan kaldırılması gerekir. Daha sonra yaralara yağ uygulamak gerekir. Ona dışkı yağı ve mersin yağı ve mastika yağı uygulanır. Orada yara kalmadığında özellikle onu taşıyan organlar buna ortak değilse, güçlü ilaçlarla ağrılara son vermek gerekir. Ancak onda his yoksa bu gibi ağrı kesici ilaçlar kullanılmaz. İlaç yara karında yara yüksek yerde ve de yoğunsa yararlıdır. His kısmında hızla bozukluk olması mümkündür. Buna göre, yaranın etkisinde olan organın karşı tarafındakilerde de his yoktur ya da hissi zayıf olur. Bundan dolayıdır ki, bu ilaçlara içteki yaralar dayanamaz; örneğin iç yaralarda bakır pası gibi ilaçlar alındığında ve özellikle de onu içenlerde his zayıflar veya kaybolur. Onların çoğunlukla kitre zımkı ve Arap zımkı ihtiyaçları vardır ve hastaya iki uygulama arasında lavman yapılması gerekir.

Yaraların tedavisinde iyi bir uygulama da organı teskin etmek ve öncelikle de hareket ettirmemelidir. Ortak hareket eden organları uyarmamak gerekir; biraz zararlı olur. Öncelikle de sert hareketler yaptırmamalıdır. Bilhassa hıltları bozuk olan vücutta zararlıdır. Özellikle komşu 2 organ arasında olan yaralarda dikkatli olmak gerekir. Örneğin göz kapağı ve göz arasında ve 2 göz kapağında ve 2 parmak arasında 2 omuz arasında ve o yerlerle ilgili kısımlardaki etlerde yara olursa hızla derinleşip, iltihap yaraya dönüşür. Bu tip yaralar oralarındaki büyük arterler ve venlerden kaynaklanıp oralarda şişip gevşek etlerin içine yerleşmişlerdir, örneğin kasık ve koltuk altı ve kulak arkasında görüldüğü gibi. Bunlar söz konusu ettiğimiz kaşıntıyı yapar. Bu hastalık gözlerde görülen hastalığa (uyuz) benzer. Özellikle vücut

kötü, bozuk fazlalıklarla dolduysa, bundan dolayı ağrı artar ve onlar (fazlalıklar) yaralara dönüşür; yaraları oluşturur. Bunları tedavi etmek gerekir. Bu da vücudu tam izleyerek ve bu kısımda anlatıldığı gibi yapılmalıdır.

Şişler temizlenmedikçe ilaç etkili olamaz. Sonuç olarak basilik damarlar gibi organların da sıkıntılardan korunma gereksinimi vardır. Vücut eğer temiz tutulursa ve vücuda sıkıntı verecek olanla vücut arasına engel konulsa, engellenilse, her durumda onlar vücutta yara oluşturamaz.

Bu konuda söylenenlere kulak vermek gerekir ve burada önerilen şudur: yara, uygun olan ilaçlarla tedavi edilmelidir veya yara tedaviye uygun olmayabilir. Tedaviye uygun olan için, her ne kadar tedavi yararlı olmasa da zararlı da olmaz. Ancak ilaç yaraya uygun olmayıp, yaraya zıtsa o ilaç güçlendirilip etkisi artırılarak, onun yarayı kurutması, temizlemesi veya bunun dışında, başka kötülüklerden uzak tutması sağlanabilir. Daha sonra ondan başka bozukluklar meydana gelmemelidir. Bedenin gücünü artırması gerekir. Ancak durumu dolayısıyla o ilaç vücudun özelliklerine ters düşebilir. Örneğin yarayı gereğinden fazla ısıtıp yarada kızarıklık ve iltihap oluşmasına sebep olur. Onun gücünü artırmamak gerekir. Eğer iltihap oluşmuşsa soğutan merhem uygulanmalıdır veya onu (yara) rahatlatacak merhemler kullanılmalıdır. Onun kasılma ve kurutma gücünün artırılmaya ihtiyacı vardır. Ona örneğin, narçiçeği, mazı ve benzerleri verilir veya yaranın kurutulabilmesi için kurutucu ilaçlara ihtiyaç vardır. Biz onu (yara) yiyen ve temizleyenlerin seçkin olanlarından bazılarını zikrettik. Orada güçlü kesen ve parlatan şeylere de ihtiyaç duyulur. Ancak burada ilaç uygulanması çok uygun değildir. Çünkü hastanın mizacı burada çok abartılıdır ve bundan dolayı bu kısımda güçlü ilaçların zıddı olanları hastaya vermek gerekir. Hatta mizacına uygun olan değil, zayıf olanı ona uygulamak gerekir.

Cerahatli Yaraların İlaçla Tedavisi: Cerahati temizleyebilmek için orada kurutucu ilaçlara ihtiyaç vardır. Daha sonra et bitiren ilaçlar verilir. Eğer yara yumuşaksa, onun üzerine yapıştırılan ilaçlar uygulanırsa, oradaki yaranın cisimlerini (kısımlarını) zayıflatıp çürütür. Muhtemelen önce yarayı kurutmak, sonra onları uygulamak gerekir.

İlaç verildiğinde rutubetin eksilmesi beklenir veya sen tam zıddını görebilirsin. Bedenden dolayı kuruma olmamıştır. Burada ilacın gücünü desteklemelisin; onun artmasını sağlamalısın. O ilaçlar rutubeti kurutmalıdır. Onu parlatmak için bal kullanabilirsin. Kabız yapan ilaçlar kullanılabilir; örneğin narçiçeği ve şap gibi. Biraz yağ gücünden yararlanabilirsin. O yağlar yaranın kurummasını sağlayabilir.

Şüphesiz yara çok fazla kuruduğunda gücünün bütünüyle azaldığını gördüm, yani kuruduğunu, parladığını, kasılıp tutulduğunu gördüm. Yaranın içinde et bitirecek ilaçları uygulamaya devam ettim; oraya onları yükledim. Burada bir şey vardır ki, doktoru yanıtabilir. Şöyle bir durum vardır: Burada ilacın söz konusu organa gidip temizlemesi gerekebilir. Bu durumda doktor oradan (yaradan) akan sızıntının temizlenmesi ve dokunun güçlendirilmesi gerektiğini düşünebilir ve ilaçları daha da artırır ve şişmiş yaraları açık yaranın kenarlarını harap eder. Hasta bu durumda iltihabı hisseder.

Bilinmelidir ki, yarayı kurutan ilaçlar yoğun şekilde soğutan ilaçlardır; ban otu, afyon ve abdüsselam otu gibi. Bazısı da şiddetli ısıtııcıdır; örneğin çam sakızı ve zift gibi. Sen nasıl bir hummayı diğeri ile değiştirirsen, mizacı da bir diğeriyle değiştirirsin. Yağlı sıvı ilaçları kurutan ilaçlarla değiştirirsin; örneğin şap, muz, nar kabuğu, kendir kabuğu, kurşun oksit, arpa unu, arpa ve buğday karışımı, gelincik çiçeği, sinek ağacı yaprağı gibi. Taze ceviz yaprağı ve cevizle lapa yapılıp ve onlarla ve onlar gibi ya da onlarla veya onların şarapla pişmişleriyle cidden yararlı ilaçlar yapılabilir ve yaradaki nemi bu ilaçlar emer.

Cidden bu hastalık için yararlı olan merhem şöyledir: kurşun oksit alınır ve taze sirkeyle ve zeytinyağı ile beyazlaşana kadar çırpılıp kullanılır. Sonra antimonlu göz ilacıyla yanmış bakır, mazı, narçiçeği, kardeşkanı, şap, altın, gümüş kiri; hepsinden eşit ölçüde alınıp ezilir, yumuşayınca kadar dövülür; her birinden kurşun oksitten alınanın 1/10'u kadar alınır; hepsi karıştırılır ve *Akrabadin*'de zikrettiğimiz ilaçlar kadar alınır.

Zikrettiğimiz gibi, akan yaraların tedavisinde kitre zamkı ile yıkanmaya ihtiyaç vardır. Onlar deniz suyu ile yıkanabilir, ancak şap suyu da yarayı yıkar ve sıvıyı çeker ve kurutur. Burada zikredilen ilaçların hepsi şiş olursa zararlıdır. Kaynatılmış Hint selvisi onlar için iyi bir kurutu-

cu olur. Helile, lotus ağacı yaprağı ve tespih ağacı yaprağı kaynatılıp öz sularıyla yara yıkanır. Selvi ağacı yaprakları da onun için iyidir.

Pis Yaralar

Burada yarayı temizleyip parlatan ilaçlar uygulanır (verilir). Bizim *Kânûn*'da ifade ettiğimiz üzere öncelikli olarak, o ilaçlar güçlü olmalıdır. Sonra azar azar kunduz otu, loğusaotu ile bal ve biraz sirke karıştırılıp azar azar verilir. Yine sakız zımkı kendi kadar gül veya iç yağı ile karıştırılır. Yine süsen kökü balla karıştırılıp kullanılır. Yine bezelye unu ve çavşır tohumu,¹⁶⁷ terkip olarak Hindi merhem, yeşil merhem, bakır karbonatla haricen uygulanır veya onlar amonyak zımkıyla ve benzerleriyle karıştırılıp hap yapılır. Kayser (Sezar) merhemi, kitre zımkı tozuyla yapılan merhemler ve tuz merhemi, karaturp, yeşil hap Galenos diye bilinen hap da tedavide kullanılır. Kurutucu ilaçlardan zeytinyağı tortusu, bal, şap, suyla birlikte eşit miktarlarda alınır. Yine kurşun karbonat ve kısa mahmude otuyla eşit miktarda alınır. Eğer kirlenme, yoğunlaşmışsa boy otu, balla karıştırılıp hastaya uygulanır. İyi yakılardan biri de tuzlu zeytindir. Yine bizim derin yaralar kısmında söylediğimiz sıvılardan da uygulanır. Eğer yarada şiş varsa bunların hepsi zararlıdır.

Derin, Çukur Şeklinde ve Gizli Yaraların Tedavisi

Onların tedavisinde yenen etin doldurulması gerekir. Ancak orada çok besin ve kan olmalıdır. Burada şiddetle kurutan ve temizleyen ilaçlara ihtiyaç vardır. Oraya kasıp büzmeyen, cerahati hapsedmeyen ancak cerahati akıtan ilaçlara ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu ve bu tip ilaçları oraya uygulamak uygun olur. İlacın kanın pıhtılaşmasından önce, akarken uygulanması gerekir. Bu yara için uygun bir durumdur. Eğer yaranın kökü organın üstündeyse üst kısım aşağıya doğru meyilliyse, bu yaranın durumu iyidir. Eğer bunun zıddına bir durum varsa, mümkünse ilaçların yaraya nüfuz etmesi için yaranın açılması gerekir veya yaranın ağzının elle açılması yerine, mevcut deliğin düzeltilmesi yoluna gidilir.

Bu durumdaki yaralardaki dokuda yenme söz konusudur. Burada organın durumuna göre ve organa zarar vermemesine işlem yapılır; tedavi edilir. Burada yaradaki durum yoğunsa, yaranın ağzından ve iç-

¹⁶⁷ TM: Burçak unu ve kası tundan alınan bir çeşit sakız kullanılır.

ten ön tarafından aksi tarafa doğru açılır ve iki tarafa doğru da açıklık keskinleşir. Burada yaranın derinliği gerektiği kadar olmalıdır ve açıklık yukarıdan bağlanan yere kadar gelir ve sonra orada sıkıca bükülür. Eğer o kısımda kesme yapmak mümkün değilse o kısım iyice yıkanır ve oraya kanamayı kesecek ve kanın sıkıntısını önleyecek şekilde orası temizlenip fitil yerleştirilir. Orada biz ağrıyı yatıştıran merhemler kullanırız; iyileşmeye başlayınca kantaronla tampon yapılır Burada cidden şaşılabacak bir şey olur; o kısmın başı düşer. Sonra süsen ve daha sonra oraya bezelye unu örtü gibi uygulanır.¹⁶⁸ Eğer bunlar uygulanmazsa, oradaki deride birleşip yapışma oluşturulamaz, ancak yaranın iyileşebilmesi için cildin kuruması gerekir.

Derindeki ve üstü örtülü olan yaraların ve çukur olan yaraların oralara ulaşabilen ilaçlarla temizlenmesi mümkün olmaz ve orada et bitmez. Ancak onun içine orayı yıkayacak ilaçlar zerk edilerek yıkanır veya oraya fitiller sokulur; özellikle çeşitli şekillerde sadece oraya yararlı tenkiye uygulanır. Orada bağlama uygulanması zordur. Yıkayan maddelerle yıkanır ve özellikle de onlar şarap, kül suyu gibi güçlü, yıkayıcılarla yıkanır. Yaraların az bile olsa kötü kokuya tahammülü yoktur. Deniz suyu ona uygun olana yakındır. Şüphesiz yıkayıp kurulamamak gerekir. Benzeri sularla organda sıvı sızmalarının oluşmasına engel olmak gerekir. Şiş olduğunda ona şarap dâhil hiçbir yıkayıcı madde uygulanmamalıdır.

Bu yaralar büyük olduğunda, üstlerine uygulanacak bağların üzerinden, oradaki yarayı açan ilaçlar sürülür, çünkü onun içindeki mizacın kurtuluşa ermesi için buna ihtiyaç vardır; vücudun direncini artıracak merhemlerin uygulanması da gerekir. Bunlar yaranın ağzını açmak için içten uygulanır; onlarla birlikte toz şeklinde ekilen ilaçlar da verilir. Burada hastalığın iyileşmeye doğru gittiğini gösteren delil akıntının azalmasıdır ve aşağı kısmında sakinleşmesidir. Bazen bağlarla ve güçlü ilaçlarla oradaki çok fazla miktardaki rutubet zorlanır. Sonra azalır kurur.

Kurtlu Yaraların Tedavisi

Burada ona nadir nanesi ve *Üçüncü Kitap*'ta kulak kurtçukları kısmında zikredilen ilaçlar iyi gelir.

¹⁶⁸ TM: burçak unu ile damar tıkanması sonucu doku ölümü şaşılabacak şey olur..

Yaralarda Et Bitmesi

Yaralarda etin bitmesi için tedaviye başlamadan önce, orada temizlik yapılmalıdır veya besinleri oraya çekmek gerekir. Temizlikten sonra bütün yapışkan ve parlatanlar, yaralar nasıl olursa olsun, güçlü bir şekilde uygulanır. Sistemdeki fazla rutubet veya kuruluştan ortaya çıktığı bilinen zikredilen iltihaplı yaralarda etin bitmesini sağlayan ilaçların hastaya verildiğini görmeyi icap eder. Akıntılı yaralar kısmında dediklerimiz yapılır. Yaranın herhangi bir rutubeti kalmazsa yoğun bir şekilde kuruma olur. Muhtemelen orada et biter. Yoğun rutubet olursa kuruma az olur; akıntı devam ederse ona yağlı ve mumlu merhem uygulanmalıdır. Yaralar yoğun bir şekilde kurutulmalıdır. Onların yağlılığı azaltmalıdır. Bunun için de yoğun şekilde ilaç uygulanmalıdır. Bu ilaçların içinde bal olmalıdır Onda et bitiren yararlı ve yavaş yavaş yaranın iyileşmesini sağlayan merhemler uygulanmalıdır. Ancak burada hızlı olmak zorunludur. Bazen orada oluşan et katıdır. Oraya tozlardan konması da yararlı olur. Yaralar şarap ve göz merhemleriyle de tedavi edilir; özellikle sıkıp büzen ilaçlar bütün yaralar için yararlıdır. Onlar yarayı yıkar ve kurutur ve temizler ve güçlendirir. Biz et bitiren ilaçları cerahatler kısmında ısıtanlar arasında da zikrettik. Onlardan en iyi olanlarını öncelikli olarak biz burada anlattık. Bu ilaç yakıcı bir göz ilacıdır. Geven ve balık tutkalı yanmış salyangoz tozu, bakır tozu, yanmış kurşun (kurşun oksit), azak eriği, güney odunu (belincasif), yılan yastığı, kurtboğan gibi. Onların özellikle oyuk oluşturan derin yaralara yararı vardır. Yavşan cidden güçlü bir kurutucudur ve kantaron da iyidir ve yanmış çam fevkalade iyi kurutucudur ve yara kabuklarını doker.

Kokusu Olmayan Ancak Dokuyu Oluşturan Yaraların Tedavisi

Yiyen ve kötü olan yaraların tedavisinin prensibi bedeni temizlemek veya organı temizlemektir. Beden hacamatla ve sülük uygulamasıyla temizlenir. Mizaç, onu iyi yönde değiştiren, kavrayanla ve geciktirmeden besini düzenleyerek ve mevcudu korumayarak (ısrarla korumayarak) düzeltilir. Şüphesiz bu defetme işi, içinde kötü ve bozukluk olanın atılmasıdır. Kötü olan nesne yaranın bozukluğunu artırır. Bazen yaranın dokuyu yeme çabası organın kesilmesini zorunlu kılar. Bu tedavi iltihapsiz olan doku bozukluğundan oluşan yenen kısım için, yani yenmiş yapı için yararlıdır. Bununla birlikte, soğuk

suyla o kısım temizlenir ve yine çobandeğneği suyu ve ekşi şarapla temizlenir. Onların sıcak olmaması gerekir. Sirke karıştırılmış gül suyu, tarçın yaprağı suyu, kitre zamkı, eğer ateş varsa, ona soğuk kurutulmuş meyve suları ilave edilir ve o yarada bozukluk oluşmuşsa, deniz suyu ve kokuşmuş yaralarla ilgili kısımda zikrettiklerimiz uygulanır. Sonra orayı büzüp kasan, soğutan ilaçlar verilir; örneğin nar kabuğu, mercimek, mastika yaprağı, gül tohumu, mısır diken, bitotu ve sıcak tıbbi sıvılar, örneğin güçlendiren sıvılar gibi. Bunların yanı sıra, şap ve benzerleri yedirilerek hasta güçlendirilmelidir. Aynı zamanda kuzukulağı yaprağı ve onun dalları şarapla kaynatılıp yakı şeklinde yaranın üzerine vurulur ve sirke, ballı sirke veya yanmış kuru kabakla macun yapılır veya sinir otu, buğday veya arpa çorbasıyla veya taze zeytinle yaraya lapa şeklinde uygulanır.

Kokmuş ve Kötü Yaraların Tedavisi: Bu kötü yaraların kökünden iyileştirilmesi vücuda tenkiye yapılarak veya organın kendisi temizlenerek yapılır. Bedenin temizliğinin hacamatla veya sülûkle veya merhemler uygulanarak yapıldığını geçen kısımlarda anlattık ve iyi besinlerle de tedavi olabileceğini söyledik. Bu yaraların ilaçla tedavisinin uzun süreceğini söyledik.¹⁶⁹ Şüphesiz yaranın açılması gerekir ve sıcak şişlerde bu uygulanamaz; uygulanması da engellenmelidir. Onun sıcaklığı ban otu ve acı baklayla¹⁷⁰ sakinleştirilmelidir. Bu gibi yaralar, eğer abartılırsa, bazen o çok sıcaktır; o zaman ona dağlama uygulanmalıdır veya çok yoğun ilaçlar verilmemelidir veya bazen yaranın olduğu yer kesilip çıkarılır ve sadece orada kanın renginin iyi olduğu görülen et kalır. Sağlıklı et kırmızı, sağlıklı kemik beyaz renginden anlaşılır. Had derecede ilaç bütün kanama birikimlerini çıkarıp atar. Oradaki ağrıyı gidermek için iç yağı uygulanır ve bu uygulama tekrarlanır. Eğer bu yarada cerahatli, irinli bir durum yoksa ve fistül oluşmamışsa, o kötü yara çok bozuktur; çok kötüdür. Bazen oradaki kötülükten organı korumak için kesilmesi gerekir. Kötü yarayı iyileştiren sıcak sular uygulanır; örneğin deniz suyu, iltihaplı yaralar kısmında zikredilen meyve suları gibi.

¹⁶⁹ TM: bu yaranın eskisi kötülük olmakla tedavisinde acele edilip bezginlik gösterilmek ve üşenilmemek gerektir.

¹⁷⁰ TM: sevik buğday ve arpa çorbasıdır.

Bu yaralar ve diğer oluşan yaraların üzerine ilaç uygulanırsa bunlar birkaç gün yaranın üzerinde bırakılır ve onun bağları çözülmez.

Bu durumda alınacak olan ilaçlar şunlardır: örneğin bezelye unu ile şaptan veya kurutulmuş tuzlu balıketi ile biraz ekmek içi, loğusaotu, lahana kökü, pancar kökü, eşekhiyari kökü, toz halinde keten tohumu veya yabani kekik ile kuru üzüm ve bal veya incir ağacı yaprağı veya boraks ve kimyon ve onun tozu ile bal veya ada soğanıyla bal pişirilip ve balla lahana pişirilip veya yakılmış kuru kabak, taze zeytin yaprağı ile pişirilip lapa şeklinde yaranın üstüne uygulanır.

Terkip Şeklindeki İlaçlar: Loğusaotu, çam ağacı yaprakları öz suyu; her birinden birer kısım, bakır karbonat yarım kısım alınıp, suda balla birlikte pelte haline getirilir. Bazen bu eşekhiyari öz suyu ile ve kırmızı demir sülfatla desteklenip, onun üzerine kuru bez parçaları konur. Yine loğusaotu, mazı, zeytinyağı eşit ölçüde alınıp onunla yara için pelte şeklinde ilaç hazırlanır ve yaranın üstüne ve çevresine sürülür veya kireç, demir sülfat birer kısım, arsenik yarım kısım, kırmızı demir sülfat 12 ölçü, demir sülfat 4 ölçü alınır ve ondan bir terkip hazırlanıp keskin sirke içinde kaynatılır. Onun içine sarmaşık ilave edilir ve sirke buharlaşana kadar pişirmeye devam edilir. Sonra mil şeklinde bir âlet alınır ve yara üzerine uygulanır. Yine demir sülfat ve bakır sülfattan her birinden 20 ölçü alınır. Demir parçalarından 16 ölçü öğütülmemiş mazıdan 10 ölçü alınır veya 1 kısım tuz, yanmış şap, bakır kırıntılarından yarım kısım alınıp terkip hazırlanır.

İyi Bir Merhem: Geven, yanmış bakır, mazı, bakır karbonat, loğusaotundan alınıp, sakız cinsinden bir bitkiyle bir araya toplanır; sakızmsı bir terkip elde edilir ve bu tertip yaranın yerin üzerine uygulanır.

Çok Denenmiş Bir Terkip: Kırmızı bakır sülfat 14 ölçü, sönmemiş kireç 16 ölçü, şap 1 ölçü nar kabuğu 16 ölçü, kendir, mazı; her birinden 32 ölçü, mum 120 ölçü eski zeytinyağı ile bezin üzerine konup yaraya uygulanır.

Bir Başka İyi Reçete: Yanmış kurşun, kükürt, yanmış bakır, kurşun karbonat, kendir, kurşun oksit, sarı sakız, altın kiri, amonyak zıncı, çavşır, mastika; her birinden ikişer dirhem, iç yağı, inek yağı, çam sakızı, bitkisel zıncı, mum; her birinden üçer ölçü alınıp, macun yapıp-

çok miktarda sirke içinde ezilip ufalanıp hepsi bir arada macun haline getirilir.

Galen'in ve Diğerlerinin Toplayıp Oluşturduğu İlaç: Bakır tozu 1 ukiye, ovulmuş bakır karbonat, mum yarım ratl, larkes zankı 1,5 ukiye alınıp dövülür; üzerine erimesi mümkün olanlar, eritilerek konulur ve yumuşatılması mümkün olanlar, yumuşatılarak konur. Ona mum ilave edilir ve ihtiyaç olan kadarı alınıp çinko oksitle karıştırılır.¹⁷¹ Galen bu terkipten bahsetmiştir. Bu yaralar, penis gibi organların üzerindeyse yanmış kâğıttan yapılan ilaç, Enderun ilacı, yanmış kuru kabak ilacı veya yanmış kirli yün veya selvi yaprağı yakısı ya da yanmış çınar yaprağı lapası uygulanır.

Zor İyileşen Yaralar ve Urlu Yaraların Zor Tedavisi: Bilinir ki, zor iyileşen yaralar mutlak olarak yenmemiş yaralardır. Genellikle belli bir yere ait değildir.¹⁷² Onlar sürekli işleyen yaralardır. İyileşmesi zor olan yaralar, sürekli işleyen ur oluşmuş yaralarla birlikte olmaz. Onlar uzun solukludur. Onlar çürüten yoğun iltihaplı yaralardan da farklıdır. Çünkü onlar hareketlidir; adeta salınım halindedir. Genel olarak, yiyici olan pis kokulu ve çürüten yaraların hepsi zor iyileşen yaralardır ve işleyen yaraların aksi olan yaralardır. Ancak bozulmuş yarada iyileşme ve toparlanma söz konusudur ve işleyen yaranın iyileşmesi daha geç olur.

Yaraların tedavisinde prensip şudur: Yaralar eğer kötü mizaç sebebiyle oluşmuşsa kötü olan mizaç düzeltilir. İyi kan oluşturan besinler verilerek veya iyi besinler artırılarak, venlerdeki kan düzeltilebilir veya fazla olanlar azaltılır. Eğer sebep pislikse, yumuşaklıksa ve gevşeklikse, onun tedavisi gevşeklik ve kirlilik ilaçlarıyla yapılır. Eğer sebep çok fazla kuruluksa ve henüz yara iltihaplı derin cerahatli yaraya dönüşmemişse, ona mutedil tedbirler önerilir. Bazen hasta ılık suyla dolu bir yere yatırılır. Bazen yara ovulmaya ihtiyaç gösterebilir ve yara kahverengimsi bir renk almışsa, ancak iyileşmiyorsa, ona, maddeyi dışarı çeken kara merhemden oluşan ilaçlar uygulanır. Eğer işleyen yaraların oluşmasına sebep o yarayı çeviren etin gösterdiği bozulmayla, onu

¹⁷¹ TM: Dicorganis karşılığına bazı nüsha drogas ve diğer bazıları da ziforubas olan olmuştur ve anılan ilaç üzere.

¹⁷² TM: çünkü çürütücü ve çürük yaraların her birisi çalışandır iyileşmesi zor olan yaranın bazıları bazı defa olmaz.

senin bildiğin şekilde, ondan ilkin kan alıp, daha sonra senin bildin şekilde yaranın kurumasını sağlayan ilaçlarla tedavi edersin. Eğer sebep omuz kaslarında su toplanması ise, o kısımdan kan alınarak veya kasların birbirinden ayrılması sağlanarak tedavi edilir. Çoğunlukla bu tedbirler hastayı rahatlatır. Ancak doluluk söz konusu ise kan alınarak tedaviye başlanır ve hastalığı oluşturan sevdavi hıtlar dışarı atılır. Sonra omuz kaslarıyla ilgilenilir; mümkün olduğunca oradan kan alınır. Çünkü eğer oradaki kan kötüyse, öncelikli olarak, yaradan geliyor olabilir. Sonra bu yarada görülen cerahat tedavi edilir. Sonuçta bu zor yara işleyen yaradır.

Eğer yaranın oluşmasında sebep organın zaafi ise, durumu ne olursa olsun, mizacın zaafıdır. Muhtemelen çok kötü mizaç, soğuk veya sıcaktan dolayı mizaçta oluşan yoğun çözülmeden dolayı ortaya çıkan durumdur veya çok fazla yoğunlaşma ve öncelikle sıcaklığın ve rutubetin çok fazla olmasından kaynaklanmış olabilir. İkinci olarak, bu durum soğuk ve kuru veya sadece kuruluktan meydana gelmiş olabilir. Gereği üzere, bu durumda zıddıyla tedavi etmek veya zıddını oluşturmak gerekir. Çoğunlukla görülen sebep şudur: Madde vasıtasıyla ısının çekilmesi ve onun dokulara gönderilmesidir. Burada kasan, büzen, soğutan ilaçlara gereksinim vardır. Eğer sebep iltihaplı derin yaralarsa, onlara iltihaplı derin yaraların ilaçları uygulanmalıdır. Eğer sebep kemiklerdeki bozulma ise, biz kemik kısmını açarak oradaki kemikte kazıma yapıp, kişinin yaradan kurtulmasını sağlarız; burada söylendiği gibi, açarak tedaviyi uygularız.

Galen diyor ki: Bir erkek çocuk vardı. Göğsünde derin iltihaplı bir yara vardı ve bu yara göğsün ortasındaki göğüs kemiğine (sternum) kadar uzanmıştı ve kemiğin etrafını sarmıştı. Orayı kesip açmaya karar verdik. Orası kalple ilişkili bağların bağlandığı yere yakındı. Onun kalple olan bağlantısını dikkate alarak, yaradan etkilenmiş olan kemiğin tedavisinde çok dikkatli davrandık. Burada içten göğüs organlarını saran zara yakın yerde kemiğin bozulup çürüdüğünü gördük. Göğüs kemiğinin altında kalan zarda da bozulma olduğunu belirledik. Açınca görüp belirlediğimiz gibi, yaranın kalbe doğru ilerleyip ilerlemediğine baktık ve bozulmuş göğüs kemiğini yavaşça çıkardık. Galen bu ameliyattan sonra çocuğun sağlığına kavuştuğunu söylemiş-

tir. Orada göğüs kemiğinin kesildiği yerde et bitmiş; yara iyileşmiştir; hatta orası dolmuştur. Bir grup hekimin de ifade ettiği gibi, orayı örtten örtü de yeniden oluşmuştur ve çocuk ameliyat sonrasında sağlığına kavuşmuştur. Galen buradaki yaranın büyük olduğunu ve bundan dolayı göğüste bir delik oluştuğunu söylemiştir. Burada biz diyoruz ki yara ne kadar eski olsa da, ondan hacamat yapıp, kan almak gerekir.

Ancak tedavisi güç olan yaralar için etkin bir şekilde mide ilaçları kullanılır. Örneğin bakır pası (kiri), yanmış bakır kiri ve diğer yakıcı maddeler ve demir tozu (demir sülfat) ve diğer demir bileşikler, tozları ve bakır silikat ve benzerleri alınıp bezin üzerine konur ve yaranın üzerine uygulanır. Aynı şekilde demir sülfat, bakır sülfat ve benzerleri ve organın içine nüfuz edecek olanlara engel olmak için şap, mazı ve benzerleri gibi maddeleri ilave ederek, tedavide kullanılır. Tedavisi uzun süren yaralarda gümüş tozu, altın tozu şap 8 ölçü, demir sülfat veya bakır sülfat ya da bakır kırıntıları 1 ölçü, selvi zımkı 4 ölçü, mum ve yağ bildiğin kadar alınıp ilaç yapılır. Yine mum 10 ölçü, çam sakızı 9 ölçü, gümüş tozu 3 ölçü ve demir sülfat 60 ölçü, bitotu yeteri kadar alınıp ilaç yapılır. Yine demir sülfat ve gümüş tozu, deniz suyu, koruk suyu ile pişirilir; terkip tekrar pişirilip terbiyelendikten sonra, bir toprak ya da cam kap içinde yaz güneşinde bekletilir. Daha sonra tuzlanıp üzerine deniz suyu ilave edilip tekrar pişirilir.

Yanmış bakır, çam sakızı, Durrani tuzu; her birinden birer ukiye, mum ve mazı yağı yeteri miktarında alınır ve terki hazırlanır. Bu derin, iltihaplı yaralar için de iyidir. Eğer bunlar kurutulup, dövülüp ufalanırsa onun tozu, bezelye, süsen, kavrulmuş loğusaotu, yanmış bakır, kendir tozu ile karıştırılır. Bütün bedene bu terkipten alınır sürülerek uygulanır.

Bu ilaç gerçekten bu hastalıklar için iyi bir ilaçtır: Bakır talaşı ve demir talaşı alınıp şap suyu ile macun yapılır ve kırmızı kille üstü örtülüp sonra fırında yakılır. Daha sonra çıkarılıp dövülür; toz haline getirilip kurşun oksitle birlikte merhem yapılır. Bu merhem yararlıdır.

Altından Yapılan İyi Bir Merhem: Altın tozu da yaraları tedavide iyidir. Onunla mum, defne kökü 36 miskal, bakır karbonat 13 miskal, dövülmüş altın tozu, etkin kokusuyla kurşun oksit 40 miskal ve eski yağdan 3 ratl alınır. İlk kurşun oksit, altın ve bakır karbonat alınır ve daha sonra diğerlerinin buna ilavesiyle yapılan ilaçla tedavi devam

eder. Yine fırın kili ve sedef kili yakılıp ufalanmış kurşun alınıp, onlardan bitotuyla merhem yapılır. Bu merhem kurşun oksitle güçlendirilmelidir. Onun terkibi şöyledir: Kurşun oksit, örneğin 1 ukiye olarak alınır ve çok keskin sirkeyle karıştırılır; zeytinyağı veya bitotu yağı veya diğer yağlardan birinden 2 ukiye alınır. Hepsi iyice karıştırılır, hatta kurşun oksidin bu hareketten dolayı tutuşup yanmasından korkulur.

Uzun süreli işleyen ve ur oluşturan yaralarda bakır talaşı ve bakır karbonat, toz halinde iyice yıkanmış kireç toz halinde alınır veya dövülmüş şap tozu veya çördük otundan 4 ölçü, boraks 2 ölçü alınır ve onlar da toz haline getirilir. Söz konusu yaraya ilkin bal sürülüp sonra bu tozdan ekilir. Bakır talaşından bir kısım alınır, güneşte 10 gün kurutulmuş kefen bezi üzerine konup, yaraya uygulanır veya kurşun karbonat (üstübeç) ve şap 8 ölçü, bakır talaşı, kendir ve Enderun tozu, bakır karbonat, nar kabuğundan; her birinden bir kısım kireç 1 kısım, mum 10 kısım, bitotu yağı yeteri kadar (alabildiği kadar) alınır. Yine kurşun oksit, zeytinyağı, her birinden 1 ratl¹⁷³, kaynatılmamış mazı, loğusaotu; her birinden birer ukiye, amonyak zıncı 1 ukiye, kendir unu 2 ukiye alınır, ateş üzerinde karıştırılıp kamış köküyle birlikte uygulanır.

Derin Yaralar (Fistül Oluşturan Yaralar) ve Bağlantısı Olmayan Derin Yaralar

Fistül oluşturan derin yaralar, hakkındaki açıklamalarda onların grupları hakkında denir ki, onların tedavisi oradaki sıvının (serum) kötü ve rutubetlerin yukarı çıkarılıp akıtılması veya keserek oradan akıtılmasıyla yapılır. Ancak orada yapılan tedaviyi biz daha önce açıkladık. Ancak fistül oluşturmuş derin yaralara ait ilaçlar çok farklı olabilir. Şüphesiz fistül oluşturan yaraların bir kısmı yeni olup kolayca tedavi edilebilir. Ancak eski olanlar dokuya batır; onların tedavisi çok zordur. Onun tedavisinde bir toprak kap alınıp yaralı kısmın altına yerleştirilir. Görülen veya görülmeyen derin yaranın o kısmı dağlanır veya ilaçla o kısım ortadan kaldırılır. Burada açma yapmak zordur. Özellikle orada sinir varsa veya şerefli bir organ varsa tedavi zordur. Bazen hastanın kendi durumunu korumaya meylî olur ve onun tedaviye karşı direnç gösterir; ilaç tedaviye cevap vermez. Bazen tedavide

¹⁷³ TM: loğusaotu.

onun yarası kurur ve iç kısmında olan bozuk kötü et tedavi sırasında yenir ve ölü etten kalan da kurur ve kabuk dökülür; uzun süre fistül içeren yara sakinleşir. Ancak tam olarak iyileşmemiştir. Orada olan yeşil kötü etten fistülün kurutulması, temizlenmesi gerekir. İyileşmesi gereken de bu kısımdır. Sonra oradaki oluşumları, temizleyecek kurutucu ilaçlar verilir. O kısmın kuruması için kurutucu ilaçlarla içi doldurularak, kendi haline bırakılır; onun içini doldurmak hatalı değildir. Bu rutubetli mizaçta veya madenin oraya ulaşması halinde veya vurmalarla ve çarpmalarda veya öksürükte ya da titreme hali görülmediğinde bu uygulama yapılmaz.

Ancak bu durumda tedavi dediğimiz gibi, yarayı açmakla da yapılabilir. Bilinmelidir ki, o yara kötü ve çok eskiyse, ona ilaç yapılamaz. Bilindiği gibi, onun kıvrık ve oblik şeklindeki boşluğuna ateşle yakı uygulamak için, bilindiği şekilde dağlama yolu açılır, yarılr. Sonra dikkatle dağlama yapılır. Yazıldığı gibi, dağlama çok yoğun, şiddetli ilaçlarla yapılır; örneğin nışadır, arsenik, kükürt, bakır sülfat ve cıva gibi. Cıva oradaki her şeyi öldürür ve ona bir misli demir talaşı ve yarısı kadar kireç ve potasyum nitrat karıştırılır ve tahta bir kap içinde ezilir veya ilgili konusunda ilgilenenlerin bildiği üzere, şişe içinde çalkalanır ve tuz gibi yukarı doğru çıkar. Eğer o demiri iltihaplı yara içine koyarsan o yara yani fistül şişer ve eti parçalar ve cerrah makasıyla onlar, yani parçalanmış kısımlar alınır ve dışarı çıkarılır. Organa ağrının geçmesi için bir süre yağ uygulanır. Sonra yarayı tedavi edecek ilaçlar verilir.

Ancak fistüller için taze ilaç uygulaması onların tedavisini kolaylaştırır. Onları yıkamak için güçlü ilaçlar gerekir. Katran, acı deniz suyu, kül suyu, sabun suyu ile arsenik ve nışadır karıştırılır. Yanmış bakır ve kuru nışadır; ikisi de kuru olarak akışkan olmayan nemli ve besleyen bir terkip oluşturur ve bu terkip şişe içine konup pişirilip artırılır. Potasyum nitrat, yumurta kabuğu ile ve kireçle birlikte temizlenip üzerine yumuşak, Hint yağı ilacı konur ve arsenik merhemi, acayip bir şekilde yararlı ilaçların içinde uygulanır; çok yararlı olur. Galen'in ilacı, parşömen, bilinen ilaçlardan bakır karbonat, demir sülfat, yanmış bakır, bakır sülfat ve buna benzer terkiplerden kantaron, bezelye unu, süsen, *saktun* (*sukutun*?) kullanılır. Eşek dili dikenini oradaki maddeyi çeker. Şüphesiz onunla derin fistüllü yara sakinleştirilebilir ve hasta

yaradan kurtulur. Aynı zamanda çöpleme ile derin yara doldurulursa ve 10 gün bırakılsa yaradan kurtulmak mümkün olur. Aynı zamanda eşekhiyari suyu ile sakız zamkı veya onun saklanmış kökünün öz suyu veya bakır karbonat, amonyak zamkı, beyaz bakır sülfat ve kırmızı bakır sülfat, demir sülfat, zamk ve sirkeyle de hazırlanır veya havanda bakır dövülür; hatta iyice yoğunlaşana kadar devam edilir; çocuk idrarıyla karıştırılır; iyi bir kurutucudur ve sıkça kullanılır.

İskenderiye Halkının Kullandığı İlaç: Sığırdili kökü, kavrulmuş bakır sülfat ve sarı renkte bakır sülfat, şap; her birinden 1 kısım, İspanyol sineğinden toz halinde yarım kısım alınır. Bunlar toz halinde veya merhem şeklinde uygulanır veya sirkeyle birlikte toplanır. Bazen İspanyol sineği terkipten çıkarılır. Sadece tozlar kullanılır. Bazen ona bal ilave edilir ve yine sarısabır, kırmızı bakır sülfat ve kurşun oksitle yumurta kabukları ve kireç karıştırılıp yakılır. İyileşmesi zor olan yaraların, zikrettiğimiz ilaçlardan daha güçlüsüne ihtiyaçları vardır. Etin iyi olduğu görüldüğünde, yarayı bitiştiren ve arıtan ilaçlar alınır. Eğer yara kemiklere yakınsa, ilaçla onlar tedavi edilip, sağlığına kavuşturulur. Derinden gelen sızıntı şeklinde rutubet görürsen ve bunlar azsa onların iyileşmeye doğru gittiğini ve ilaçla tedavi olduğunu; ilaçların ona yararlı olduğunu belirlersin.

Cerahatler Üzerinde Et Oluşumu

Burada yaranın iyi olabilmesi için kurutucu ve temizleyici ilaçlara ihtiyaç vardır. Söz konusu cerahatli yarada ağrı azsa, iyileşme o kadar olumlu bir şekilde gelişir. O doğal yapının yardımıyla olgunlaşmaz, ancak etin bitmesiyle, o iyileşmeye doğru yönelir; onda iyileşme olabilir. Şüphesiz etin bitmesi doğal bir fiildir ve ilaçlara yardımcı olan doğal olarak et bitiren şeyleri yok etmeyen veya tabii fiilin zıddına sebep olmayan ve ona yardımcı olmayanların dışındakileri yiyenlerle olur. Çünkü çoğunlukla ilaçların desteklenmesi gerekir Bilinmelidir ki, alınan haplar eski, beklemiş olmamalıdır; muhtemelen yeni hazırlanmış olmalıdır. Alınması gereken ilaçların havayla teması olmayan yerlerde saklanmış olması gerektiği kabul edilirse ve bu ilaçların sirke içinde korunması gerektiği söylene de, bana göre, bu tam olarak isteneni sağlayamaz. Muhtemelen o terkiplerden haplar yapıp o şekilde saklanabilir.

Ancak bazıları, onlara ihtiyaç duyulduğunda sıcak suyla arsenik, sarımsak ve sirke içilmesini önerdiler. Bu terkip yaranın gücünü rahatsız eder, ancak havanın bu terkibi bozduğu aşikârdır. Burada yoğun ilaç uygulamasının yararlı olduğu gösterilmiştir. Bazen yapısal olarak ince ve latif olan daha güçlüdür, ancak havadan ve biraz da mizaçtan etkilanmemesi gerekir. Çoğunlukla onun durumu sabittir; değişmez. Bu etler bakır kırıntıları, yanmış sedef, yanmış kirpi eti gibi etlerle de tedavi edilir. Ancak kirpi eti yarayı çok az temizler ve gerektiğinde onun eti daha çok kasan ve büzen özelliği ile yararlı olur. Ondan daha güçlü temizleyen özellikteki madde değirmen taşı denen taştır; zehri çok güçlüdür. Ondan daha güçlü olan ilaç altın tozu, bakır sülfat, kırmızı bakır sülfat birlikte kaynatılarak elde edilir. Az miktarı orada (yara-da) etkin güç oluşturur ve orayı yakar; oranın inceliğini artırır. Bakır çiçeği güçlü bir ilaçtır; bakır sülfat gibi değildir. Hastaya özellikle bakır kırıntıları, talaşları içeren ilaçlar verilir. Ancak fazlalık etleri yiyen ilaçlar biraz daha iyidir. Bu ilaç bakır karbonattır. Fazlalık etleri eritip yiyen ilaçlar şunlardır: Deniz suyu veya sarıyonca ve tuz karışımına batırılmış bez et fazlalığı olan yaraların üstüne konur. Yine yanmış ve söndürülmüş kireç alınır; yedi misli miktarında suya konulup güneşte 7 gün bekletilir: kıvamı çamur gibi olduğunda ondan haplar yapılır ve hastaya verilir. Aynı şekilde *Nitliyus hapı* ve yeşil merhem, Darani tuzuyla ve *eşkardiyo* diye bilinen merhemle yara yakılmadan tedavi edilebilir. *Dudma ilacı* ve *diyaruk ilacı* ve bakır talaşı ve kendir mumuyla ilaç yapılır yara iyileştirilir. Yaranın üstüne keten örtü yayılır ve bütün bu ilaçlar maharetli bir şekilde burun içinde uygulanır.

Açıldıktan Sonra Harap Olmuş Yaraların Tedavisi: Yaralar harap olup, doku çok bozulup çürüdüktan sonra, oradaki kötü ve bozuk et ve kötü ve bozuk kemik yavaşça alınır. Sonra onun üzerine kurutucu maddeler uygulanır ve bazı kemiklerden elde edilen ilaçlar kullanılır. Bazen çeken ilaçlar kullanılır. Örneğin kara haşhaş yaprağı, incir yaprağı ile arpa unundan yapılan çorbayla veya ban otu ve beyaz bakır sülfatla ilaç yapılır.

Cerabat ve Yaraların Sonuçları: Yaranın oluşturduğu izleri ve cerahatin izlerini kökünden sökmek için parlatici ilaçlara ihtiyaç vardır. Onlar güçlü bir şekilde temizlenmelidir. Onların güçlü olanları güçlü

ilaçlarla ve daha az güçlü olanlar zayıf ilaçlarla tedavi edilir; zamk ve derici boyasından yapılan macun gibi. Bunlar yaranın üzerine uygulanır: Güçlü olanlar da demir talaşı iyi bir ilaçtır.¹⁷⁴ Aynı şekilde, onlar bakır sülfat da kullanılır. Yaranın olduğu kısım iğneyle delinip onun üzerine kireç ve bal uygulanır veya dağ üzümü ve bal uygulanır veya yarpuz ve yumurtanın beyazı sürülür ve sopayla arsenik ve biber taşı uygulanır. Ancak hafif olan yara ve cerahatlerde hafif ilaçlar kullanılır; bakla, nohut unu, turp tohumu, Hint fındığı yumuşak ve ince kil, kavun ve onun kabuğu, eşek iç yağı cidden iyidir. Özellikle zaman zaman zikredildiği gibi, onların benzerleri de yararlı olur. Ancak vurmayla oluşan harabiyet için süsen yağı ile ovma iyi gelir; yara sonuçta hızla yok olur. Sonra bizim kozmetik kısmında yazacaklarımızı okumalısın.

Dördüncü Makale

Sinir Bağlantılarında Farklılaşma ve Onların Kemiklerle Bağlantılarındaki farklılaşma

Sinirlerin Cerahatlenmesi ve Yol Bulup Akması ve Onların Yaraları

Şüphesiz sinirlerin hisleri yoğundur. Onların beyinle bağlantısı vardır. Bundan dolayı onlarda görülen cerahatler cidden büyük acılar, ağrılar oluşturur ve hissedilen büyük acı, elem cidden titretir, sarsar ve aklı karıştırır. Çoğunlukla ağrı oluşturmada kasılmalar meydana gelir. Eğer ağrı yoğun değilse, onda büyük bir şiş yoktur. Hummalarda durum daha kolaydır. Cerahat olan yerlerin dışında şişler çok görülür ve susuzluk, uykusuzluk, dilde kuruma belirlenir. Özellikle şiş olduğunda bu belirtiler kendini gösterir.

Kasların Bağlantılarındaki Cerahatlerin Durumu: Özellikle baş tarafında olanlardaki durum şöyledir; buradaki sinir ve benzeri veya oraya benzer yerde cerahat olsa veya onun sinirleri soğursa sarsıntı oluşur. Eğer organa kötü bir bozulma isabet ederse ve şiş oluşursa hızla bozulma oluşur. Onun rutubetinin donmasıyla organ harap olur. Orada rutubetten oluşan bozulma, kokuşma görülür. İçindeki sıcak rutubetten o adeta pişer. Bundan dolayıdır ki, soğuk sular da onu bo-

¹⁷⁴ TM: Bir çeşit sütleğen ile birlikte büyük helile ağacı meyvesinin bal ve benzeri ile yoğrulmuş bir çeşit macun alınır.

zarar zarar verir; sıcak olan da korkutur, çürütür. Aynı zamanda soğuk yaralar da onlar gibi zararlı olur. Ancak bazen yağa, ısıtması ve ağrıyı sakinleştirmek için, gerek duyulabilir veya nazik ilaçları oluşturmak, hazırlamak için ihtiyaç duyulabilir. Isıtıcı yağlarla rutubetlendirilerek, kokuşma ve çürüme etkisi güçlendirici ilaçlarla engeller. O cerahatli kısımlardaki şişleri deler ve görünen şişleri açar. Aynı zamanda onu pişirir ve ilaçtan önce, yarayı açar. Şüphesiz iltihaplı yaraların sinirlerini kesip açarak, olgunlaşmalarını sağlar.

Bütün iltihaplanma sinirde olur ve kötü yapı bozulma oluşturursa, orada açma yapılır ve açılarak veya yarılmadan oraya açma uygulanır. Bütün bu açmalar boyuna ve enine yapılır. Sinirde boyuna olan irinleşme, enine olandan daha iyi huyludur. Şüphesiz sağlıklı olan lif ortak olduğu için kesilmişse elem verir; sıkıntı oluşturur. O acı beyne de intikal ettiği için sarsıntı, titreme, kasılma oluşur ve hastalık büyür; yaradaki ısırap iyice artar. Ancak bu sıkıntı cerahatlenmiş yerin kesilmesi ve bütününü koltuk altından açılmasıyla rahatlar ve kötü arazlar azalır.

Yaralardaki cerahatler sinirlerdeki bağların fazlalıklarında oluşanlardan daha çok korkutucudur. Sen gözlemlerinde zarı öğrendin ve bazen açıp görerek, *teşrihle* onu öğrendin. Çünkü burada liflerin uzun bağları görülmez. Ancak zarın kirişinin uzadığını görürsün; onların kirişi katıdır; serttir. Eğer zarda yoğunluk, sertlik yoksa membran basıya ve cerahate ve yırtılmaya dayanamayabilir. Buradaki zardaki bağlar kemikten kemiğe giden bağlardır; onlarda bozulma oluşmamışsa, yoğun tedaviye dayanabilir. Onlara daha yoğun tedavi uygulamaktan korkmamalıdır; önce, oradaki sinirlerin bazıları enine sinirler olsa da, kesilebilir; kesilmesinden korkmamalıdır. Bu uygulama, eğer organda kronik hastalık varsa, yapılır.

Sinirlerle Bağlantılı Hastalığın Tedavisinin Kanunu

Sinir iltihabı sıcak ve kuru olmalıdır; ince, latif şeylerden oluşmalıdır. Mutedil sıcaklık, yakıcı olmaz ve kendisine çekip cidden iyice kurutucu olur; elbette onun büzme, kasmaından kaçınılması gerektiği gibi, latif sıcaklığıyla, cevheri nazikçe, fakat yoğun kurutmasından da kaçınmamalıdır. Bu durum maddenin çekilmesini ve oradaki büzülme-yi de kapsar. Özellikle öncelikli olarak böyledir. Bunlarla birlikte organ temizlenir; örneğin yanmış bakır ve bakır tozu benzeri ilaçlara

ihtiyaç duyulur. Ancak bu gibi yoğun maddeler, ona, kasıp büzme özelliği kazandıran sirke içine konur. Yoğun şekildeki sirkede, onu inceltip latifleştiren terkip sayesinde, hafiften sıcaklık oluşur. Eğer daha yoğun sıcaklığa gereksinim olursa, onun içinde eriyen şeylere gereksinim olur. Ancak onunla terkip daha güçlü hale gelir ve dengeye doğru meyleder ve gerektiği kadar ısınır ve kuvvetle kurur. Eğer sinir açılmışsa elbette yoğun keskin ilaçlar iyi gelmez. Bunların büyük zararı olur. Aynı şekilde, eğer yaranın üzerine ilaç konursa, bu ilaç uygulaması yaraya zarar verir. Ne zaman sinirde çok kirli cerahat olsa ve üzerine hırka örtülse bu işlemle söğütülür. Bu tedaviden sinir zarar görebilir.

Sinirde cerahat varsa onu etlendirip kapatmamak icap eder. Ancak sıcak bez parçasıyla pansuman yapılarak ağrının yatıştırılması gerekir. Isıtıcı yağlar, ısıtan ve kendine çekme gücü olan ve de sıcaklığı ılıktan daha az olan zeytinyağı uygulanır; onun ısısı soğuğa yakın olmalıdır. Aynı zamanda o şişi de yatıştırır. Bu maddeler alınıp, yakı yapılır. Ballı sirke ve nar suyu alınır. Yine ince unlar ve onların çorbaları da kullanılır. Örneğin bakla unu, bezelye unu, nohut unu, acı bakla unu, sarı sakız, arpa çorbası ve benzerleri hastaya verilir. Muhtemelen bu terkip şiş oluşmadan önce kullanılmalıdır. Bazen hafif şeyler vermek yararlı olur. Sen ne zaman tedbir alsan, tedaviye yönelen, ilkin kan alma ve zararlı maddeleri dışarı atman gerekir. Vücudun kan alınarak ve ishale temizlenmesi ve daha önce yaranın etlendirilmemesi ve sakinleştirilmemesi gerekir. Elbette sıcak suyla acı biraz sakinleştirir. Belki büzüp, kasmayan latif bir parça yağla orası ısıtılır, ancak yağ çok fazla olmamalıdır ve çok sıcak ve çok soğuk olmamalıdır.

Çoğunlukla yaranın iyi olmasına yakın, soğuk ona zarar vermez. Ancak ağrı şiddetlenir ve sıkıntı geri gelip, acayip bir şekilde ısıtacak yağlarla sakinleştirilmenin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Şüphesiz bu sinir dışarı çıkarılmışsa boydan boya kesilmişse, onu etle örtmek ve üzerine bizim zikrettiğimiz terkipteki ilaçları uygulamak gerekir. Eğer yanmayla birlikte acının şiddeti artarsa, orayı düzeltmek için uygun şeyler alınır. Eğer yara büyükse, orayı dikmek gerekir. Başka türlü iyi olmaz. Eğer sıkıntı çok korkunçsa (kötüyse) ve enine oluşacak bozulmalardan korkuluyorsa, birçok hasar oluşmuş olabilir.¹⁷⁵ Mümkün olduğu kadar pis kokulu şiş-

¹⁷⁵ TM: doğru yerden bir iyi nesne alıp onunla yarığın iki dudaklarını toplayan ve zam olan

ten korunmaya çalışmak gerekir. Eğer şiş olmuşsa ve çok soğuk günlerle isabet etmişse onu çok sarsar ve kokulu bozukluk organın derinlerine inebilir. Bundan dolayıdır ki, yaranın baş tarafını etlendirmek ve bunu önce aşağı tarafından yapmak gerekir. Eğer onda darlık varsa genişletilmelidir. Çünkü yaranın başının ve deliğinin daralması orada iltihabın birikmesine sebep olur. Orada cerahat ve başka şeylerin birikmesi şiddetli ağrıya sebep olur. Şüphesiz orada etlenme gerekir. Ancak oradaki şiş ve pis kokulu maddelerin bütünüyle kurumasından sonra olması gerekir. Bundan dolayıdır ki üzerinde ilaç olan bağ diğer ilaçlı bağlardan daha hızlı bir şekilde çözülmelidir. Bazen bağın günde bir defa veya gecede 2 defa ila 3 defa çözülmesi gerekir. Bazen gece çözülmesi gerekir, ancak günler uzunsa bazen gündüz de çözülmesi gerekebilir. Özellikle ilaçların yakan cinsten olması gerekir. Eğer yakıcılığı azsa buna ihtiyaç yoktur. Gündüz ve gece olmak üzere 2 defa çözülmesi yeterlidir.

Hatta ilaçların gereğinden fazla ısıtmadığını da görmek gerekir. Öncelikle sıcaklıkta gerekli sınırlama yapılmalıdır. Aynı zamanda parlatıp temizlemek ve kurutmada ve onların zıtlarında da ölçülü hareket etmek gerekir. Eğer onun ısındığını görürsen, gerektiği kadar onun ısınısını azaltıp, soğutmaksızın sıcaklığını ayarlamalısın. Hastanın mizacı ve sıcaklığına uygun olan ve sıkıntılarına iyi etmek üzere, onun bacağına, üstüne rutubet oluşturan yağlar konmuş benzer bağlamayı denemelisin. Onun sıcaklığının fazla olup olmadığı belirlenmelidir.¹⁷⁶ İlk o kısmı tahmin edilen kadar ısıtan şeyleri belirleyip, onlarla bağlamayı uygulamalısın. Onların sıcaklığı yeterli olduğunda, hastaya uygulamalısın. Onun üzerine birinci uygulamanın arkasından ikincisini uygulamak gerekir. Ancak öncekine benzer başka terkipler de (kefen bezine uygun terkipler konarak) uygulanmalıdır. Bu terkipleri değiştirerek ve o terkipleri söz konusu yere uygulayarak işlem birçok kez tekrarlanır.¹⁷⁷

bağlama ile üzerini geniş bir bezle bağla ama cerahat sinirinin enine olur. Ve lâ lem yezel. Bu kelime iki anlam üzere ihtimali olur. Biri eğer yarık ende olmaz ise belki uzunlukta ise onu dikmek gerekmez ve diğeri budur ki eğer dikilmezse onda olan cerahatin dudakları birbirlerine bitişen ve yapışıp ayrılmayan olmaz.

¹⁷⁶ TM: sütleğen otu ve.

¹⁷⁷ TM: fakat çok değiştirmelere ihtiyaç olmaması için daha iyi deneme tarif edilen sağlıklı vücutlarda olmak daha iyidir.

Bununla birlikte eğer yaranın deliği ve irinleşme cidden geniş bir yeri kaplıyorsa burada gerçekten sıcak şeyler, örneğin kükürt ve süt-leğen otu ve benzerleri kullanılmaz. Muhtemelen şöyle ilaçlara gerek duyulur; örneğin tutya (çinko karbonat) gibi. Bir defa da yıkanmış kireçten alınıp, ilaç olarak kullanılır. Gerekir ki, kefen bezi üzerine uygulanan yağlar ve lapalar da örneğin gül yağı ve bitotu yağı kullanılır. Ona tuz temas ettirilmemelidir. Yine bu ilaçlarda sakız da kullanılır. Eğer bu ilaçların içinde sakız kullanılırsa onun yıkanması gerekir. Yine çinko karbonat da yıkanarak kullanılmalıdır. Elbette onun içinde çok fazla yakıcı şeyler olmamalıdır.

Eğer onun içinde kasıp büzen maddeler olursa ona açan ve büzen ilaçlar verilmelidir. Özellikle hastanın mizacı zaafa uğrarsa ve öncelikle siniri soğuktan sıvılardan, yağdan ve oraya uygun olmayan benzerlerinden uzak tutmak gerekir. Gevşetip açanlar onun için zararlı olmazsa yağlı ilaçlar kullanılır, ancak onların pek az zararı olur. Oraya ulaşanlar onun etrafını sararlar ve onun yanında olurlar. Ancak yaradılıştan o güçlü ise, o zaman *bolidoz* tabletleri ve demir sülfat hapları, *Enderun* hapları ve tabletleri yoğun şarapla kaynatılmış palamut ve yağla alınır. Ancak kışın yumuşak zeytinyağı kullanılır, ama yazın gül yağı, kendir, yabani fıstık zamkı, sarı sakız zamkı aynı miktarda açan ilaçlarla birlikte verilir.

Uygun Olan İlaç: Eğer yarada irin mevcutsa, yaranın üzerine zeytin yağı içinde mükemmel sarı sakız uygulanır. Açıkta olan sinirde olduğu gibi, öncelikle onun tedavisi yanındakilerle birlikte ele alınmalıdır. Aynı zamanda kemikle kasın arasında biten bağlar öncelikli olarak şekillendirilmelidir. Onlara bunun için güçlü ilaçlar verilir.

Ancak kasların kökleriyle bağları iki faaliyet arasındadır ve cerrahın sinirin açıp ondaki sıvıyı uzaklaştırması gerekir. Aynı şekilde soğuksa, denir ki, o şeylere (yaralara) zararlıdır. Zeytinyağı sinire zarar verir ve sinirin sakinleştirilmeye ihtiyacı yoktur. İrinli yara suyla yıkanmamalıdır ve yağla da muamele edilmemelidir. Muhtemelen o nemli bir hırkayla veya sofla gayet yumuşak bir şekilde ovalanmalıdır. Ona yoğun şarapla kaynatılmış palamutla yapılan terkip de tamamen zarar verir. Hastadan hastalığın atılması için¹⁷⁸ ilaç uygulanır. Özellikle açıkta

¹⁷⁸ TM: açığa çıkarılmış sinüs üzerine.

olan kısma sarı sakız konur ve öncelikli olarak yoğun şarapta bırakılmış pancar uygulanır.¹⁷⁹ Sonra zeytinyağı uygulanır.

Galen diyor ki: Bir adama ince başlı bir demir isabet etti ve onda delik açtı ve onun cildini yaktı ve elindeki sinirlere kadar ulaştı. Hekim onun üzerine etten merhem koydu. Böylece o et büyük cerahatli eti çekecekti ve orada şiş oluşacaktı. Bu durumda şişin üzerine rahatlatıcı ilaçlar konacaktı; örneğin bakla unundan su ve zeytinyağı ile yapılan yakı gibi. Böylece hastanın eline bu tedavi uygulanmıştır ve eli yaralanan bu adam ölmüştür.

Sinirlerdeki yaradan dolayı kasılmalar, titremeler görülse cildin yarıp açılması gerekir ve cidden latif yarayı kurutan yararlı ilaçlardan hastaya verilmesi gerekir. Bu ilacın akıntıya ulaşmasına gayret edilmelidir. Eğer yarada cerahat ve delik varsa ve kaşıntı hissediliyorsa, şişi yoksa, onun tedavisi o yere uygun şekilde yapılır, ancak tedavi mevzidir. Açmada kullanılan ilaçlardan kurutucu gücü ve ısıtma gücü de olanların kullanılması gerekir. Çünkü bunlar kolayca hastalıkların bulunduğu yere ulaşırlar. Yine latif hassas sinirlerin içindeki yaralarda tedbir almak ve çok dikkatli davranmak gerekir.

Eğer yarada ağrı ve şiş varsa bu hastaya yemek yedirmekten kötü bir şey olmaz. Özellikle yara irinliyse hastaya yemek yedirmemelidir. Ondan kan almak gerekir; bu zorunludur ve bayılma gibi durumlarından çekinmeye gerek yoktur. Hastayı yatağa yatırıp ona amonyak tuzu uygulamak gerekir. Yaranın yakınındaki organlara yağ sürülmelidir; koltuk altına ve o özellikle de yukarıdaki organlara yağ sürülmelidir. Aynı zamanda kasıklara ve pelvis bölgesine de yağ sürmelidir ve de özellikle cerahat aşağı organlarda ve bacaklardaysa bu uygulanmalıdır:

Sinirlerinin İrinli Yaraları ve Açıklıkları¹⁸⁰

Sakız zıkkı sinirin cerahatlenmesi durumunda tedavi için kullanılan ilaç olarak belirledim. Ancak kadın ve çocuk ve mizacı çok nemli olanlarda zaruri olarak sakız zıkkı yeterlidir veya o kısım biraz zeytinyağı ile yumuşatılır ve eğer kuru ise zıkkı yapışkan hale getirilir. Onun yerine tutkal da kullanılabilir. Ancak o kuru mizaçlıysa ve

¹⁷⁹ TM: o sinir üzere ilk önce üçte biri kalana kadar kaynatılmış olan üzüm suyu geçirilip.

¹⁸⁰ TM: İlaçları beyanındadır.

eti katılaşırsa onu sütleğenle ve benzeriyle karıştırılmalıdır. Ancak onun ilacının taze olması gerekir. Mizaç olarak beden mizacına göre o azaltılıp çoğaltılır ve vücudun ısisına göre de ayar yapılır. Onun miktarı uygulandığı besin miktarının ½ miktarı kadar olur.¹⁸¹ Fıstık çamı ilave edilerek zamkı veya bunun benzerleri üçte biri kadar bir kefen beziyle veya karışım olarak uygulanır. Şüphesiz bu terkip sütleğen otu dışında onun sütsüz olan türüyle karıştırılır. Şüphesiz o terkip çok yararlıdır. O ilaçlara şeytantsinden, ballı sirkeden çavşırdan da katılır. Daha zayıf olanlarda boraks köpüğü, kükürt, zeytinyağı ile ısıtılır ve hamam kiri ve potasyum nitrat ve bütün rutubeti dışarı çekme özelliği olanlarla zaç (bakır sülfat) yine saf bakır külleri, pirinç, bakır silikat uygulanır. Bazen öncelikli olarak sinirde cerahat özellikle kırmızı irin olmaz; ona sadece hamur uygulanır ve hamur uygulanması yeterlidir. O cidden deri içindeki zararlı maddeyi çekme kabiliyetine sahiptir.

Tedavide yararlı olan kitre zamkı, balmumu ile verilir. Sütleğen veya delice otu unu, kül suyu ile yakı yapılır. Fıstık çamı ile uygulanır. Sonra onun kadar *basilikun merhemi* ile bu zikrettiğimiz ilacın güçlendirilmesi gereklidir. Bazen o terkip ısıtmak için bezlerle uygulanır. Orayı yıkayan maddeler vermek gerekir. Ben yıkayanları şöyle belirledim: Güneşte bırakılmış deniz suyu ile yıkanmak gerekir. Kısacası onu sıkça yıkamak gerekir.

Galen'in iyi ilacının terkihi şöyledir: mum, çam sakızı, sütleğen otu, zift, yoğun, zeytinyağı; her birinden yarım kısım ve zeytinyağından 1 kısım ve latif olan balsam.¹⁸² Ben diyorum ki, madde çok yoğun ısıtmıyorsa, onun çözülmesi hızlıdır. İrinli yara gevşerse veya kaşıntılı ise ve onda şiş yoksa ve kokuşma yoksa ona sütleğen merhemi veya sıcak hamam uygulanır. Vücuda latif sütleğen otu uygulanır ve yoğunluk olduğunda güvercin pisliği ilacı ilave edilir. Miktar vücudun durumuna göre ve sıcaklığa göre ve de mizaca göre artırılır veya azaltılır. Bununla birlikte yaranın ağzının etlenmesi elbette engellenir ve darlık genişletilir; yaradaki fistülün etkilenmesinin engellenmesi için de, yara ağzı genişletilir.

¹⁸¹ TM: Üçte bir parçasına varıncaya kadar kılınır.

¹⁸² TM: Mckke balsamı.

Bilinmelidir ki, deliği olan yaraların yarılmış olan yaralardan daha çok güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. İrinli yaralarda kokuşma ve çürüme varsa orada ballı sirke yararlı olur. Yine bezelye unu da yararlı olabilir. Ancak şiş görülürse arpa unu, bakla unu, bezelye unu da iyi gelir. Onlar kül suyu veya tarçın suyu ile ve ballı sirkeyle kaynatılır. Cerahatin (irinli yara) dönüştüğünü gördüğümde ballı sirkeden belli bir ölçüde onun üzerine uygulamaktan çekinmedim. Orada bununla (iltihaplanma) ilgili ilaçlar kullanılması gerekir. Ancak bu ilaçlar bedeni güçlü olanlarda uygulanır. *Bolidos* hapları ondaki zararlı maddeyi def eder ve sonra onu ısıtır. Onun için yumuşak bir örtü alınıp üzerine örtülür.

Yaralı Sinirlerde Görülen Şişler

Sen daha önce anlatılanlardan sinirlerin irinleşmesinin ve orada oluşan şişlerin tedavisini ve de bütün bu şikâyetlerde oluşan ağrının tedavisini öğrendin. İrinli yara olduğunda ve o büyüdüğünde burada görülen ağrılar da artar. Biz diyoruz ki, Galen *Kitab-ı Katakami*’ste şöyle demektedir: Balgamî sinirde ve sinir organlarında irinli yara oluşmuşsa şüphesiz cidden balgamî unsurlar had derecede güçlü olur. Bunlar sirkeyle yapılan ilaçlarla tedavi edilmelidir ve bizim zikrettiğimiz madeni kökenli tedavi ve taşlardan birisi hastaya uygulanmalıdır. Çoğunlukla onlardan *Katakamis* adlı kitabın ikinci makalesinde söz edilmiştir. Onlardan birisi şöyledir: Beyaz bakır sülfat 4 dirhem,¹⁸³ kırmızı bakır sülfat 7 ¼ dirhem¹⁸⁴ ve bakır tozlarından 2 ukiye ve 2,5 dirhem, kendir kabuğu 1,5 ukiye, kasnı otu sakızı 1 ukiye, mum 6 ukiye, zeytinyağı 9 ukiye, keskin sirke 2 ¼ ratl olarak alınır. Bu droglar sirkeyle 10 gün dövülüp yumuşatılır ve sallanarak iyice karıştırılır. Hatta hasta organın üzerine günde 2 defa veya 3 defa bu zeytinyağı damlatılır. Onun yanı sıra, yaranın üzerine sirkeye batırılmış sof konup üzerine bu söz konusu ilaç uygulanır. Muhtemelen sirke ve zeytinyağı mutedil sıcaklıkta olmalıdır. Şüphesiz böyle olmazsa, hasta sinire zarar verilir. Hasta sinirin üzerine soğuk bir şey uygulamaktan daha çok zarar verici bir şey yoktur. Şüphesiz bu organlara sirkeyle hazırlanan ilaçlar uygulanır; sirke, bal ve külle yapılan terkip lapa şeklinde pişirilir ve onun un haline getirilen terkibine bakla unu veya arpa unu ilave edilir.

¹⁸³ TM: 1 dirhem.

¹⁸⁴ TM: 9 dirhem.

Sinir Ezik ve Çürükleri

Sinirde ezik ve çürük olursa, onda burkulma olup, eğer onunla birlikte cerahat yoksa ve şiş olgunlaşmamışsa ona ağrı kesici tedavi uygulanır. Aynı şekilde şiş varsa onu açan ilaçlar kullanılmaz; örneğin kül suyu ve benzerleri gibi. Muhtemelen onun tedavisi ağrı kesicilerle yapılmalıdır. Aynı şekilde, organı ısıtan ve bağlayan yağlar sürülmelidir. O yağlar içinde ruh gücü vardır. Bunlar uçucu yağlardır ve kolay çözülürler. Bu yağlardan iyileri dereotu yağı, papatya yağı, sedef otu yağıdır. Aynı şekilde bu hastalıkta yakı da yapılabilir. İyice ezilmiş hatmi yarılmış sinirin üzerine konur ve midye eti fevkalade yararlıdır. Bazen yabancı soğan kabuğu ile de ilaç yaparlar.

Ancak şiş olduğunda onun ağrısını teskin etmek için şarapla üzüm, biraz sirke, zeytinyağı, istenilen kadar alınıp, mutedil derecede ısıtılıp sof onun içine batırılır ve yaranın üzerine bağlanır. Özellikle saf çözdük otuna konur ve yara üzerine uygulanır. Eğer eklemlerde ağrı varsa, öncelikli olarak orada ağrı dindirmelidir. Bunun için, daha güçlü, terkip şeklinde, ilaç hazırlanır. Bu pişirip olgunlaştıran ve çözen özellikte olmalıdır. Ancak şişten dolayı kabil olduğu kadar mutedil kasıp büzme kabiliyeti olmalıdır. Onda hiçbir şey fazla olmamalıdır. Ben ağrı ve şişe bakarken, onlara fevkalade ihtimam gösteriyorum. Eğer ağrı yoksa, şişi kesip aç ve oraya güçlendiren ilaçlar uygula. Örneğin kül suyu, sirke, şarap burada uygulanabilir. Şiş uzun sürmüştse, ilacı güçlü olmalıdır ve onun şiddetli bir şekilde çözülmesi gerekir. Elbette ona bazen güçlü ilaçlar uygulamaktan kaçınmamalısın; örneğin kil suyu, güvercin pisliği suyu gibi.

Ancak derin irinli yara mevcutsa onu güçlü bir şekilde kurutan ve toparlayan maddelere ihtiyacı vardır. Bunlara tozlardan oluşan cerahatlere iyi gelen ilaçlar uygulanır. Eğer deride berelenme ve irinleşme yoksa deri üzerine uygulanan yakılar, örneğin bakla unu, sirke ve bal-dan meydana gelen ilaçlar uygulanır. Bu iyi bir ilaçtır. Eğer daha güçlü kurutucu bir ilaç istenirse, onun içine bezelye unu konur. Eğer daha da güçlü olsun istenirse onun içine süsen kökü ilave edilir.

Eğer cerahat varsa ancak çok da hafif değilse, ona şişi engelleyecek ilaçlar uygulanır ve cerahatle uğraşılmaz. Midye eti ona fevkalade yararlı olur. Bazen tuzdan yapılan bir terkip bezle uygulanır. Tozun

üzerine konduğu bez o şişin üstüne konup kendirden yapılan yakı üzerine uygulanır. Bu durumlarda genel olarak, sarı sakız yararlıdır. O iki iş için de yararlıdır; yoğun ağrıya yararlıdır ve onu kara sakızla karıştırılıp ilaçlar yapılarak sıcak olarak uygulanır. Sinirlerin ezilip burkulmaları durumunda da bu ilaç kullanılır. O ne sıcak ne de soğuktur. Muhtemelen onun içine güçlü güzel kokulu kasıp büzen ve ısıtan yağlar uygulanır. Ona sirke de ilave edilerek de kullanılır.

Bozuk Sinirin Hakkında Düşünceler

Bazen sinir liflerinde bozukluk olur; onu ortaya çıkarmak gerekir. O sinirler şeker kurdu gibi dışarı çıkarılır

Sinirin Sertleşmesi ve Eğikliği

Bazen çoğunlukla bu vurmaya ve düşmeye oluşabilir ve bastırılınca burada hissizlik oluşur; sinirin sertleşmesinin tedavisi onun katı şişlerinin ve nasır tedavisine benzer. Biz basit ilaçları cetvellerinde, basit ilaçları sayıp dökerken, gereken ilaçları *Akrabadin*'de zikrettik ve yine onunla ilgili hafif ilaçlar ve denenmiş ilaçları, konusunda ele alıp, anlattık. Yine biz denenmiş ilaçlardan söz ettik; örneğin Yahudi balsamından 10 ölçü alınarak, sıcak suyla ıslatılıp, karıştırılıp, dövülüp toz haline getirilerek, hatmi köküyle macun haline getirilerek hazırlanan ilaç gibi. Buradaki ilaç yakı şeklinde uygulanır. Aynı şekilde, süsen kökünden de üzüm dallarıyla macun yapılır ve yine meşe yosunu ve kına ve sütleğenle birlikte zeytinyağı ile bir araya getirilip uygulanır. Yine sarı sakız tohumu alınıp keçiyoynuzuyla yakı yapılır. Yine *diya-bilun*'dan yarım ölçü alınıp keçi gübresiyle kullanılır; çok yararlı olan denenmiş ilaçlardandır.

Kemik Hastalıklarının Açıklanması

Kemiklerdeki hastalıklar kemiğin yapısının bozukluğundan, kırık ve çıkıktan oluşan bütünlüğünün bozulmasından ve kemiklerdeki çürüme, kokuşma, yara oluşması ve uflanmadan meydana gelmiş olabilir. Biz kırık ve zorlamayla oluşmuş çıkıktan söz ettik. Bu konudan sonra, Allah'ın yardımıyla, biz söz edilenlerin dışında, bunların ihtiyacı olan ilaç tedavisinden söz edeceğiz.

Spina Ventosa (Omurların Büyümesi ve İncelmesi) ve Kemik Bozukluğu

Spina ventosanın sebebi, hıltların had derecede kemiklerin içine işlemesi ve onları yemesidir. Spina ventosanın seyri, eklemlerde ağrı oluşmasına doğru gider. Ancak eklem ağrılarında ağrı ette olur, fakat spina ventosada ağrı kemiğin içindedir. Ancak yavaş yavaş adeta sürünür gibi ilerleyip kemikleri bozar ve sonra kemikleri parça parça eder. Bir grup hekim demiştir ki: spina ventozanın oluşum sebebi vücutta oluşan yaralardır.¹⁸⁵ Ancak onların bu görüşü ispatlanmamıştır.

Kemik Bozukluğunun Belirtileri

Şüphesiz kemiklerde bozukluk görüldüğünde etin üstünde gevşeklik ve onda kötü bir koku ve akıntı vardır. Kemiğe doğru mil sokulmak istense, onun kolayca içeri doğru gittiği görülür. O kemiğe ulaşırsa o düz olarak devam etmez; orası kaygan da değildir. Muhtemelen kemiğe de yapışmaz; kemik pek az yapışkandır. Kemikte pek az şey sabittir. Muhtemelen kemikte parçalanma veya kokuşma vardır.¹⁸⁶ Kemikler adeta yumuşamıştır; özellikle bozulmanın başlangıcındaysa, kemikler daha yumuşamamıştır. Şüphesiz başlangıçta bu milin içeri girmesi gibi bir durum görülmez. Muhtemelen bazen, onda had derecede bozukluk olmasından dolayı kayganlık da olması, bu hastalığın varlığına işaret eder.¹⁸⁷ Oraya mil sokulduğunda, onun üzerindeki zar kemikten ayrılır, uzaklaşır. Bundan dolayı kemiğin üstündeki et (kas) değişime uğrar. Eğer açılıp bakılsa, onun renginde değişim olduğu görülür. Çoğunlukla kemikte bozukluk olmadan önce ette şiş ve bozukluk meydana gelir ve daha sonra bozukluk kemiğe yayılır ve ölüm onu izler.

Tedavi: *Kemikteki Bozukluğun Ashı ve Onun Ortadan Kaldırılması:* Kemiklerin bozukluğunun ortadan kaldırılması veya o kısmın kesilmesi ve aynı zamanda açılması gerekir. Çünkü gerek derin iltihaplı yara olsun, gerekse olmasın orada, aynı zamanda sıkıntı hissedilir. Çünkü orayı kazıyıp temizlemek gerekir. Bozuk kısmı bozuk kabuk-

¹⁸⁵ TM: Spinada bütün vücut adaleleri kasılır; yara olmak nedeniyle o insan topluluğun anılan sözü ispatlamamıştır.

¹⁸⁶ TM: Bazen oradan şakur şukur sesler gelir.

¹⁸⁷ TM: Belki kemiğin bozulmasına yardımcıının kemiğe vurması işaret eder. O sebepten ki kemiğin içine giren mil kemiğinin yanlarının tamamından kayması için yağlansa.

larını dökecek kadar dağlanır ve sağlıklı olan kısmı kalır. Şüphesiz kemiğin kabukları ilaçlarla düşürülür. Yine örneğin baş kemikleri ve diğerlerinin kabukları, aynı şekilde düşürülür. Bu ilacın terkiibi şöyledir: loğusaotu, süsen, sarı sakız, sabır, çavşır bitkisi alınır ve yanmış bakır tozlarıyla çam kabuklarıyla birlikte toplanır. Kemiklerin kabuklarının düşürülmesinde fevkalade yararlıdır. Onların üzerinde iyi etler biter. Eğer kemikler kötü ise ve bozukluğu derine inmişse, bunlara bu tedavi yeterli olmaz. Onların bu bozukluğunu tedavi için kesmek ve kemiği kurtarmak için organı açmak veya ondan ince bir yol açmak gerekir. Bundan başka bir şey gerekmez.¹⁸⁸ Kesilecek yeri iyi bilmek gerekir. Burada kemik ona zorla destek olan bağlarının bulunduğu şiş yere doğru nazıkçe döndürülerek işlem yapılır. Ancak kemiğin bulunduğu yer sakıncalıysa, örneğin uyluk kemiği başı ve ishium kemiğinin başı ise ve sırt omurları ise omurilik dolayısıyla, öncelikli olarak ilaçla tedaviden yararlanmak gerekir. Etlerin (kaslar) bozukluğu kısmında önerilen vücudu ovarak uygulanan iyi ilaçlar vücuda uygulayarak ve benzeri ilaçlarla açığa çıkarılan kasları soğutarak tedavi etmesi gerekir.

Bozuk Kemiğin Açılmasının Özellikleri

Bu konuda uzman olan kişi dedi ki kemikte bozukluk olduğunda ve o bozuk kemiğin olduğu yer açılmak istendiğinde, kemiğin üzerinde ve yan taraflarındaki sinirler ve alt kısmında olan diğer şeyler testerenin dişlerinden zarar görmemesi için yukarı kaldırır. Eğer gerekirse kenarları açılır veya onun altındaki örtü ve diğer önemli şeyler, örneğin kaburgaların ve omuriliğin örtüsü gibi yapılar, oradan uzaklaştırılır ve testerenin altına oradaki şerefli organı korumak için bir örtü konmalıdır. Et (kas) onun üzerine yayılmışsa, o kısmın bütünüyle açılması gerekir. Çünkü o açılan kısmın hemen hiçbir tarafında et bitmez. Eğer bozuk, çürümüş kemiğin yakınında eklem varsa o kemiği eklemden çıkarmak gerekir. Eğer ön kol kemiğinin tamamı veya bilek kemiklerinde bozukluk varsa, hepsi çıkarılmalıdır. Ancak uyluk başı, ishium ve göğüs omurlarında bozukluk varsa, onlara dokunmaktan kaçınılmalıdır. Çünkü o kısımlar omurilikle ilişkilidir.

¹⁸⁸ TM: Eğer bozukluk kesilme ve açmadan başka tedbir ile hasta iyileşmeye kabul eylemesi ise bozukluk kemiğin bütünü veyahut daha çok parçalarını sağlama almak.

İyi Olan Yaralardan Kalan Kabuklar Kırık Kemik Parçaları

Belirledim ki, yara ve kırıklarda geri kalan kabuk ve kırık parçalarının çıkarılmasında acele etmemek gerekir. Muhtemelen onu tabiata bırakmalıdır ve acele etmeksizin onların atılmasına yardımcı olmak gerekir. Burada o kısmı tahrik edecek ilaçlar verilmemeli ve elle o kısım tahrik edilmemelidir. Eğer onlar zorlanırsa, orada iltihaplı yaralar oluşabilir. Tabiat onları deriye doğru yönlendirdiğinde ve deriden çıkarmaya çalıştığında onlar açılarak dışarı atılır. Ancak onlar çıkarılırken zorlanırsa,¹⁸⁹ titreme oluşur; karışıklık, ateşli hastalıklar ve iltihaplanma oluşabilir. Ancak bunlar (iltihaplı kısımlar) açılırsa ve oradaki irin akıtılırsa, çok fazla zarar vermeyebilir. Ancak onların ilaçlarını öğrenmek istersen onların terkiibi şöyledir: Eski zeytinyağı, sarı mum, aynı miktarda bal mumuyla birlikte alınır; sonra hepsi eritildikten sonra sütleğen otu zambkı ve sütleğen otundan 1 ölçü alınıp, 3 ölçü loğusaotuyla birlikte terkip haline getirilir; bir bez parçası alınır ve onunla uygulanır. Yine amonyak zambkı, Yahudi balsamı süsen yağıyla birlikte dövülüp merhem haline getirilir ve yaranın üzerine uygulanır. Şüphesiz bu terkip oradaki kemiğin hızla dışarı çıkmasını sağlar.

Kesilen Kemiğin Tedavisi

Biz kırığının elle ve ilaçla tedavisini anlattık. Yine kemik kırıkları ve burkulmalarda uygulanacak olanları da anlattık. Kemik kırık ve burkulmalarda ovalanmış nar kökü¹⁹⁰ 10 ölçü, yine sarı sakız, sabır, beyaz hatmi, akasya; beşer ölçü, Ermeni kili 20 dirhem, yumurta beyazıyla karıştırılıp sıcak şişlere de uygulanır. Yine ılgın, selvi, bitotu, söğüt yaprakları birlikte dövülür ve sıkılır; kuru gül ve nergis, soğan ve *dibafılun*, kırmızı sandal, Ermeni kili, laden, biber ve buğday, hatmi, fasulye, *ki-lokya*, mercanköşk, *zedfi ye*, gül de ona ilave edilir. Eğer ısıtılmaya ihtiyacı varsa onun içine mercanköşk, kuru üzüm ve selvi de katılır.

Sıcak Şişleri Olan Kırık ve Burkulma

Kabukları soyulmuş fasulyeden 20 dirhem ve nar çiçeği, Arap zambkı alınıp yakı yapılır. O cidden güçlü bir terkiptir. İlaçlardan biri de

¹⁸⁹ TM: işlem hızlandığında.

¹⁹⁰ Bir çeşit fasulye.

bitotu yaprağı, laden, misk, safran ve incir alınır ve sütle çırpılıp zayıflatılır ve kırık, çıkık ve burkulmalara iyi bir ilaçtır. Kabukları soyulmuş fasulye, hatmi, Arap zankı, sabır, sarı sakız, bitotu suyuyla karıştırılıp uygulanabilir.

BEŞİNCİ FEN

ZORLAMA

3 makaleden meydana gelir.

Birinci Makale

Çıkık

Çıkık Hakkında Genel Bilgi

Çıkık kemiğin bulunduğu yerden çıkmasıdır. Eğer kemik konum olarak diğerinin içine geçmesi gerekirken, onun tamamen dışında yakınına ise buna *eklem çıkığı* denir. Kemiklerden birisinin ucu dışa, diğer ucu içe doğrudur. Bu durum dokununca anlaşılabilir. Ancak onlar tam olarak yerlerinden ayrılmazlar. Bir grup hekim ona *burkulma* adını vermiştir. Eğer orada çok fazla sıkıntı varsa, fazla hareket ettirmiyorsa, ancak etrafında çürük, ezik varsa, o tam bir çıkık değildir; ancak çıkmaya müsaittir; eklem zayıflamıştır. Eklemelerin arızasının üçüncüsü de eklem uzunluğu doğal uzunluğundan fazladır ve eklemde henüz çıkık yoktur, ancak çıkık olması çok kolaydır. Çoğunlukla bu tip araz uylukta görülür.

Bazı insanlar eklem çıkığına yatkındır. Çünkü eklem başının girdiği delik derin değildir ve eklem başı tam olarak eklem çukuru-na girmez ve oradaki eklem bağları da yeterince güçlü değildir; iyi düzenlenmemiştir, incedir veya uzamaya uygun değildir; yapışkan ve gevşekliği oluşturan rutubetli bir yapıya sahiptir veya çatlamıştır. Çukurların etrafındaki örtüden hiçbir şey kalmamıştır.

Bundan dolayıdır ki, eklem hareket ettiğinde kolayca kemik yerinden çıkar ve eklem bozukluğundan dolayı çıkık oluşur. Bazı eklemelerde çıkık olmaz; zordur. Bazılarında kolaydır. Bazılarında ne kolay ne de zordur, mutedildir. Örneğin diz eklemine teşrihte görüldüğü gibi 3 eklem bağı vardır. Bundan dolayı o kolay bükülebilir. Eğer kolayca

bükülebiliyorsa onun kolayca çıkması da mümkündür. Onun çıkması kadar yerine getirilmesi de kolaydır. Çıkması zor olanın yerine getirilmesi de zordur. Omuz eklemi de kolayca çıkan eklemlerdendir. Ancak şişmanlarda omuz ekleminin çıkması daha zordur. Çıkması zor eklemler; örneğin parmak eklemleridir. Onları çıkarmak zordur. Muhtemelen eklem yerinden çıkmadan kırılır. Örneğin dirsek eklemi de onlar gibi çıkması zor eklemlerdendir. Onlar çıkınca parmaklarda olduğu gibi, yerine getirilmesi zordur. Ancak kalça eklemleri çıkma zorluğu açısından ortalama zorluktadır.

Bazen çıkması zor olan eklemlerde kolayca çıkık oluşabilir. Bunun sebebi kolayca geri dönmesidir; örneğin kalça eklemine olduğu gibi. Çünkü bazen kalça eklemi iltihaplandığı için kolayca çıkık olabilir ve bununla birlikte söylendiği gibi, kolayca yerine döner. Yine bu durum siyatik hastalığında görülür. Kalça eklemi bağlarında gevşeme olur ve eklem kolayca çıkar ve yine geriye konur. Burada dağlama yapmak gerekir; başka bir tedavinin yararı olmaz. Burada sinir dışarı çekilir ve kemikleri birbirine yapıştıran kemiklerin büyük bir kısmının başı da kesilir; yazıldığına göre, eklem kendi doğal haline döner. Çoğunlukla bu kalça kemiği başında olur.¹⁹¹ Sonra bunun dışında çıkık başta da zordur ve çıkık iki ayaktaki topuk kemiğinde de (malleous kemiği) çok görülür. Eğer kırıkta kemik dışarı fırlamamışsa ve kırık aniden meydana gelmişse çıkık oluşur.

Bütün Çıkık Belirtileri: Eklemlerdeki içe doğru çökkünlük ve nedeni bilinmeyen çok şiddetli ağrı, örneğin omuz kemiği çıkmasında ve ayak eklemesindeki çıkmada görülen ağrı gibi bir ağrıdan anlaşılır. Boyun eklemesindeki çıkık hakiki kemik çıkıklarıyla mukayese ederek anlaşılır. Burada hastanın durumu hastanın, başkasınıninkiyle değil, kendi sağlıklı haliyle karşılaştırılarak anlaşılabilir. Ben eklemin hareket etmediğini belirledim ve orada çıkık olduğuna karar verdim. Hareket bütün yönlere doğru uyarıldığında ve bu konuda abartılı hareket edildiğinde, eklem hareket edebiliyorsa, orada hareket varsa, hastalıkla ilgili hiçbir şey yoktur.

¹⁹¹ TM: çatlamış sıfat fiilde; çentik gedik anlamındadır. Diz kapağı her yuvarlak nesneye adı verilir. Bu makamda amaç diz kapağı ve diz kapağı dedikleri kemiktir..

Hastalığa Meyilli Olma Belirtisi: Eklemde bir tarafta dibe çöküş ve diğer tarafta şiş oluşmuştur veya his kaybı vardır; iç kısmında aynı şekilde şiş oluşmuştur ve bunlarla birlikte hareket mümkün olmuştur.

Çıkma Olmaksızın Eklemde Çok Fazla Uzamasının Belirtileri: Bunun belirtileri şöyledir; eklemde başı, doğal olarak çukurun karşısındadır ve herhangi bir doğal olmayan eğim yoktur. O kemik başı çukuru terk ettiğinde, orada acı hissedilir. Kişinin omzunda çok et yoksa, bazen o eklem çukuru parmak girecek kadar açılabilir.

Çıkık ve Çıkığa Meyilli Olan Eklemde Tedavisi: Doktora başvuran hastanın çıkığı, tek başına olmaz; o yara cerahat ve şişle ve bazı başka şeylerle birlikte görülür. Çıkık başka hastalıklar varsa onlarla birlikte ele alınmalıdır. Eğer çıkık eklem hafif uzayarak yerine dönerse, şişmeye doğru seyreden yoğun ağrısı yoksa ve kötü bir çıkık oluşturacak muhtemel bir şişe meyli yoksa, o çıkmada hafif uzayarak kemik yerine, normal haline döner. Eğer durum bunun aksi ise, senin öncelikle yarayı, daha sonra cerahati ve daha sonra da çıkığı tedavi etmen gerekir. Özellikle büyük eklemlerde bu şekilde yapmalısın. Eğer çıkığı tedavi etmek istersen, bazen bu tedavi sarsılmalara ve titremelere sebep olur. Özellikle de çıkık baş organlarına yakınsa bu hal gözlenir. Aynı şekilde şişlerde de aynı durum söz konusudur.

Biz o çıkığın tedavisini deneriz. Eğer yapılması kolaysa ve çok şiddetli ağrı oluşturmuyorsa ve onu yerine koymakta zorlanılmıyorsa ve de zorlama kötü bir sonuç oluşturmuyacaksa, çıkığı zorlarız. Aksi durumlarda zorlamaktan vazgeçeriz. Eğer ağrı varsa, zorlamamalıdır ve eğer bizim bağlamamız acı vermeyecekse, bağlamamız gerekir. Şişin ve yaranın tedavisine girişmek kolaydır. Eğer çıkık ve kırık birlikteyse ve bir yönde (tek yönde) bu durum oluşmuşsa, ikisinin birden tedavisi mümkündür. Bir bilgin şöyle anlatmıştır: Adamın birisinin omuz tarafında taş kırık oluşturmuştu; oradaki deri ve kasta yırtık vardı; hatta kol tarafında da bu şikâyetler görülüyordu. Köprücük kemiğinin başı onun altından çıkmıştı. Bazı cahiller o kemik üzerindeki et ve deriyi düzeltmeye çalıştılar; yakı uyguladılar ve orayı etlendirmeye çalıştılar. Ancak oradaki et bozuldu ve kemiğin çevresinde kokuşma oluştu; hatta yeşillendi. Ancak burada yapılması gereken bu kısmın açılıp ora-

sının helile ile karıştırılmış zeytinyağı ile muamele edilmesi gerekirdi. Aynı şekilde büyük şişler olduğunda şiş ilaçlarıyla tedavi edilmelidir.

Ancak basit bir çıkıkta alınacak tedbir, çıkan kemiğin onun asıl durumuna uygun olarak eğriliği düzeltilerek aksi yönde çekilmesidir; öyle ki kemik diğer uca doğru çekilmiş olur. Böylece çıkan kemik doğal yerine geri gelmiş olur. Burada kemikler yerine oturunca, bir ses gelir. Bu ses çıkan kemiklerin yerleştiğinin işaretidir. Sonra orası bağlanır. Bağlamada şişme korkusu olmaz, ancak bağlamanın çok fazla sıkı olmaması gerekir. Çoğunlukla şiş şiddetlidir.¹⁹² Eğer şiş varsa, öncelikli olarak köprücük kemiği çıktığında ve diğer çıkıklarda, kemiği yerine yerleştirmeden önce oradaki şişi ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Oradaki yırtık kısmın kurtulması için ilacı tekrarlamak gerekir.¹⁹³ O kısım ısıtılır, ancak bu şişi, azdırır. Muhtemelen kefen beziyle onun üzerine soğutan şeyler¹⁹⁴ koymalıdır veya mazı şarabıyla ıslatılmış bez şiş üzerine uygulanır. Hippokrat şöyle yapılması gerektiğini söylemiştir: Şiş varsa kemiğin yerine yerleştirilmesi işi ertelenmelidir ve üçüncü ya da dördüncü güne bırakılmalıdır. Kemik sadece yerinden oynamış, hafif eğilmiş olsa bile, ona aynı muamele yapılmalıdır. Onun üzeri bağlanmalıdır.

Eğer organ gevşek ve zayıf bir yapıya sahipse, her hareket onun çıkmasına sebep olabilir. Bu çıkma kötü çıkıştır. Kemiğin her hareketinde çıkması kötüdür. Bu, orada gevşeklik ve rutubet olduğunu gösterir. Burada dağlama uygulamak gerekebilir. Eğer çıkık için yapılan uygulamadan sonra, hala eklem kötüyse veya şiş gibi bir katılık varsa, oraya yakı ve şişi yumuşatan ılık su uygulanır. Ancak yakılar ve güçlendiren ılık sular başlangıçta uygulanır. Öncelikle ılık sular sıkı bağların üzerinden uygulanmalıdır. Ancak kışın sıcak güçlendiren yağlar ve yazın soğuk ballı su uygulanır. Hastaya uygulanan ilaçlarla birlikte onu güçlendiren besinler de verilmelidir. Bunlar eklemeleri güçlendirir ve gerektiği şekilde eklem bağlarını sabitleştirir.

Uzun Eklemelerin Tedavisi: Çıkan kemiğin eklemine gevşetilir kemiğin çıktığı yere sokulması gerekir. Oraya güçlü ısıtanlarla karıştırılan güçlü büzüp kasan ve tutan ilaçlar yakı şeklinde uygulanır.

¹⁹² TM: değildir.

¹⁹³ TM: Örneğin sağ tarafta olan dize çıkık arız olsa sol tarafında olan dizle kıyaslanır.

¹⁹⁴ TM: yağlar.

Örneğin mazı, nar çiçeği, Arap zankı, aynı miktarda alınır ve kunduz testisleri, kostus, servi kozalağı ile birlikte lapa halinde uygulanır. Yine selvi kozalağı, ardıç ve diğer fitik yakalarında kullanılan droglarla ilaç yapılır ve sonra sıkıca bağlanıp uygulanır.

Çene Kemiği Çıkığı

Çene kemiği çıkığı alt çenede görülür. Alt çene kemiği (mandibula) baş kemikleriyle yaptığı eklem çukurundan çıkarsa ağız açık kalır. Bu olay çok sık olmaz ve çıkma da tam olmaz. Çene kemiği çıktığında o öne doğru meyleder. Bazen geriye doğru gittiği belirlenir. Burada 2 çene kemiğinin (alt ve üst) bir araya gelmesi zor olur. Ancak arka taraftan gelen kaslar dolayısıyla alt çenenin hareketi tamamen kaybolmaz. Bazen çene çıkığı tek tarafta olur. Bu çenenin görünüşünden anlaşılabilir. Tek taraftan çıkan çene kemiği aşağı meyleder. Onun tedavisi tektir.¹⁹⁵ O çene kemiği bütünüyle aksi tarafa doğru hareket ettirilir ve eğer bu hızla yapılamazsa hastalıklara ve bozukluklara yol açabilir. Zorluklarla birlikte o daha kötü olur. Ancak onu geri getirmek zor olur; onu hızla uygulamak gerekir. Eğer işlem geciktirilirse katı, sert şişler oluşur; kaslar uzar, gerilir titreme oluşur ve ateşli hastalıklarla birlikte, baş ağrısı oluşur ve bu sürekli hissedilir. Onun kaslarında yoğun gerginlik hissedilir. Çene kemiği bazen fonksiyonunu yapmakta zorlanır, hatta ölür. Karnında çok fazla fazlalık oluşmuştur. Bunları örneğin kusarak atar. Yarattığı önemli sorunlar dolayısıyla çene çıkığının çok hızlı tedavi edilmesi gerekir.

Onun tedavisinde bir kişi hastanın başını okşar; sonra hastanın ağzına başparmağını sokar ve hastanın çene kemiğini her taraftan gevşetir, rahatlatır. Çünkü orada çeneyi bağlayan kaslar vardır. Bunlar çene çıktığında ağrı oluşturur. Sonra çene kemiği sağa sol hareket ettirilir. Sonra bir defa da yerine itilip oturtulur. Şüphesiz o, arkaya gidip yerine yerleşir. O üst çeneyle aynı seviyeye gelene kadar da işlem devam ettirilir. Onun üst çeneyle aynı hizaya geldiğinin belirtisi ön dişler ve köpek dişleri arasındaki kesici dişlerin üsttekiyle aynı hizada olmasıdır. Sonra mum ve gül yağı konmuş bez onun üzerine uygu-

¹⁹⁵ TM: çene kemiği ileri tarafa eğilir, Esneme esnasında çene kemiğine arız olan gevşemenin aksi üzere tek çene kemiğini diğerine eklemek zorunlu olur.

lanır. Sonra da o kendi haline bırakılır. Mümkün olan en hızlı bir şekilde iyileşmesi sağlanır.¹⁹⁶ Ancak hızla bu işlem yapılmazsa onda katılık oluşursa, ondaki tedavinin sıcak suyla muamele edilerek oluşumun sertliğinin giderilmesiyle, işlemin yeniden yapılması gerekir. Ona hamamda yumuşatan gevşeten yağlar uygulanmalıdır; hatta dokular iyice yumuşatılmalıdır ve hastanın sırtına iyice kasları gevşeten sıcak su dökülmelidir. Çene arkaya çekilmelidir, hatta çene düzelene kadar şiddetle uygulanmalıdır. Daha sonra hasta yumuşak bir yatağın üzerine yatırılır; hastanın başının hasta tamamen iyileşene kadar hareket ettirmemesi gerekir.

Köprücük kemiği Çıkığı

Bu konuda bilgin kişi demiştir ki köprücük kemiğinin iç taraftan çıkması söz konusu değildir. Çünkü göğüs kemiği ile eklem yapmaksızın bağlanmıştır ve bundan dolayıdır ki, bu taraftan onun çıkması söz konusu olamaz. Eğer dışarıdan şiddetli bir şekilde vurulursa ve kesilirse o eğer makul derecede ise, kırık konusunda öğrendiğin ilaçlarla tedavi edilir. Ancak onun omuz tarafındaki ucunda aynı şeyler olursa, kemik ekleminden çıkar. Burada kemik ekleminden ayrılmıştır. Ancak çoğunlukla çıkık olmaz. Çünkü omuz kasının 2 başı vardır. Bu kas onun yeniden çıkmasını önler. Aynı zamanda bu kasın başları köprücük kemiğinin hareketini engeller. Eğer o hareketli olmasaydı, köprücük kemiği çok hareket etmek zorunda olurdu. Çünkü o köprücük kemiği sadece göğsün gerilmesi için gerektiği kadar hareket eder; onu (göğüs) sabitler. Çünkü köprücük kemiği, diğer benzeri hayvanlardan farklı olarak, sadece insanda vardır.¹⁹⁷

Eğer onun göğüsten çıkmış veya diğer yerlerde görüldüğü şekilde bir çıkık söz konusu ise, elle onun yerine sokulması gerekir. Ancak o çıkık gerektiği şekilde birçok bağla üzerinden iyice bağlanır. Omuz tarafına ilaç uygulanarak iyileştirilir. Yine eğer kemik (göğüs) çıkmışsa, o yerine yerleştirilir ve köprücük kemiği ve omuz sıkı sıkıya

¹⁹⁶ TM: Yüce Allah isterse aklanma ortaya çıkar.

¹⁹⁷ TM: insandan başka hayvanların köprücük kemiği olmaz, yani insan benzeri hayvanların göğsünde hareket ve göğsünde hareket ve göğsün genişlemesine ihtiyaç olmamakla köprücük kemiği yaradılışına ihtiyaç olmamakla köprücük kemiği yaradılışına ihtiyaç olmaz ve köprücük kemiğinden anılan tarafa veyahut şakağın benzerleri nedeniyle.

bağlanır. O kemik kırıkta karakterindedir ve gevşek bir yapıdadır. Buradaki tecrübeye göre, kasın başı yırtılmışsa kemiğin oradan dışarı çıktığı zannedilir. Omuz başı orada keskin bir şekilde belirlenir. Kemiğin çıktığı yerde çukur görünür; kol çıktığında görüldüğü gibi. Orada çukur görülmesi köprücük kemiğinin çıktığını gösterir. Onun delillerinden biri elle başı düzeltmek mümkün olmaz. Aynı zamanda omuzu kaldırmak da mümkün olmaz.

Omuz Eklemine (Kemerinin) Çıkması

Omuzda çukur oluşur. Ancak omuzda çıkma olduğunda ayrılır ve açıklık büyür ve boşluk oluşur. Omuz eklemine çıkma oluşması kolaydır. Çünkü onun eklem çukuru derin değildir ve eklem bağları da çok güçlü ve sıkı değildir. Muhtemelen bağların ince olması hareketin kolayca yapılmasını sağlamak içindir. Biz biliyoruz ki, omuz kemerinin (eklem) çıkması, çoğunlukla tek tarafta görülür. O üst tarafa doğru çıkmaz. Çünkü zıt taraftaki eklem bağları onun üst taraftan çıkmasına engel olur; kemiğin içe kaçmasını ve içeri gitmesini engeller. Şüphesiz oradaki kasın başı kemiğin başının öne doğru gidişini de engeller. Onun için çıkma içe veya dışa doğru olmaz. Onun aşağıya doğru inişi kolaydır. Kemik aşağı doğru iner ve çoğunlukla da omuz eklemine çıkma bu şekilde olur. Özellikle de orada eklem bulunduğu yerde gevşeklik vardır. Şüphesiz orada kemiğin çıkıp serbest kalması ve kolun bağlarından kurtulması ve geri dönmesi söz konusudur. Bu iki fiilde, yani kolun yerinden çıkması ve geri dönmesi bebeklerde sık rastlanır.

Eğer doğum sırasında organda omuzdan kol kemiğinin çıkması ve adeta serbest kalması söz konusu ise, bu gerçekten, senin de bildiğin gibi, zor bir durumdur veya bebek üzerinde açma yapılır. Sonra hızla geri dönüş olmazsa, şüphesiz ki o gelişmez. Sonra işlem uzarsa, dirsek ince kalır veya zamanla düzeltilir. Bazılarında kol büyür; olması gerektiği kadar olur. Muhtemelen bazısında kurtarılan kol kısa ve ince olarak kalır. Çoğunlukla onlarda bu işlem gerçekleşir ve çoğunlukla da onların durumu iyi olur. Ancak her durumda, İbn Ars'ın dediği gibi, kolda kısalma olmuş gibidir. Ancak bu durum bebeğin uyluğunda, doğum sırasında zorlanma ve çıkık olduğunda kemiğin kırılması yoluna gidilerek doğumdan sonra kırık tedavi edilir.

Kol Çıkığının Belirtileri: Kol çıkığında omuz başında boşluk ve gevşeklik belirlenir. Kolda hareketsizlik vardır. Bu belirti sadece kol çıkığına ait değildir. Muhtemelen omuz başının dönmesinden de kaynaklanmış olabilir. Omuz başının aksi tarafa döndüğü görüldüğünde, bu çıkığın kol kemiğinin kendisinde olduğu belirlenir veya başa alınan darbeden kemiklerde bu araz oluşmuştur veya başka bir sebepten meydana gelmiş olabilir. Bu durumda ilaçla bu sıkıntıdan kurtulmak mümkün zannedilse de ve burada bir sıkıntı olmasa da, görülür ki kol kemiği başı çıkmıştır ve koltuk altından kemiğin oynadığını görürsün. Yine sen çıkmış kol kemiğinin koltuk altından fırladığını belirlersin. Sen kol kemiğinin elle olan bağlantılarının iyi olduğunu belirlersin. Ancak hasta elini burnuna götüremez ve yoğun ağrı hisseder. Elini yukarı doğru kaldırıp kulağına dokunamaz; başkaca hareketleri de yapamaz. Bu belirtiler güçlüdür ve şiş de vardır.

Kol Çıkığının Tedavisi: Kol çıkığının tedavisi çocuk vücutlarında kolaydır ve bedenleri yumuşaktır. Düzeltmek için kolun başına yakın yerden koltuk altına el uzatılıp, organı (kolu) aşağıya çekmelidir. Bazen çocukta kolun başı elin orta parmağı ile düzeltilebilir; elin ayasıyla kol çekilip uzatılır. Ancak eğer güçlü bir bedende yoğun bir çıkık olursa, buradaki boşluk korkutucu olursa, tedavi yapan kişi, zorunlu olarak hastayı yan tarafı üstüne yatırılıp, çıkığı onaran kişi ayağını hastanın yan tarafına sokar ve mümkün olduğu kadar kolun başına yakınından onu bağlar. Oranın yakınında şiş varsa veya yağlı yapı oluşmuşsa, onu kurutmak gerekir. Hasta kaldırılır ve kol tutulup kendi yönünde çekilir. Burada kemik omuzdan çıkarılmak istenir gibi hareket ettirilir ve hastanın eli içeriye doğru meylettirilir, öyle ki el biraz içeriye doğru girmelidir. Bu şekilde o daha iyi olur ve daha hafifler.

Yine kırık ve çıkık olan hastayı tedavi eden güçlü adam hastadan boylu boyunca uzanması ister; hastanın koltuğunun altına elini sokar ve hastayı yerden kaldırır ve hastayı omzundan askıya alır ve kolunu hastanın karnına doğru uzatır. Eğer hasta hafifse ve ağırlığı azsa, onun asılması tercih edilir. Bazen kişinin yerde, yırtık eklem başının üzerinde dönmesi sağlanır. Sıkıntı içindeki adam işlem sırasında ayağa kaldırılır; diğer taraftan da elle omuz çekilir, uzatılır. Hastayı tedavi

edenin kuvvete ihtiyaç duyması veya işlevin zorluğu açısından, erkek olması tercih edilir.

Eğer kola ağır bir şey bağlanmışsa ya da asılmışsa, eğilmeye zorlanırsa, bazen onu güçlendirmeye gerek duyulur. Sonra sıcak sıvı terkip-ler ve hamam uygulanır. Daha sonra *baston* denen bir alet alınır; o kısa asa şeklindedir; uzunluğu kol kadardır veya biraz daha fazladır veya azdır. Başı küre şeklindedir.¹⁹⁸ Üst tarafa doğru itmesi gerekir. Tek kişi bunu yapmazsa, güçlü 2 kişi ile yapılır. Onlardan biri elle hasta omzu tutup adamı zapt ederken, diğeri hastanın diğeri omzunu tutup, hasta omzu yukarı kaldırılırken, diğeri aniden hareket etmesi engellenir.

Omuzda bu çekilme işlemi¹⁹⁹ uygulanır: El alınıp çekilir omuzun çıktığı yere, eklem çukuruna sokup yerleştirmek üzere, biraz içe doğru gitmeye zorlanır. Eğer eklemdeki işlem tamamlanırsa daha sonra kol ve eklem başı mutedil güçteki bağlarla kolun üstünden bağlanır. Kol kemiğinin başı çgik olmalıdır; koltuk altında olmamalıdır. Aksi takdirde koltuk altında kalacağından kol kırılır. Bu durumda eklem başını zorla itip yerine koymanın mümkün olmadığını bilmen gerekir. Bu durum yerinde anlatıldı.

Kol çıkığının iyi bir tedavisi de şöyledir: Kolun başı el merdivenin üzerine konup o kısım yumuşatılır; gevşetilir ve üzerine uygun sargılar uygulanır ve sonra hasta bağlanır ve kolun başı çekilip yerine yerleştirilir. Ancak yine bağlamayla ilgili olarak, eklem başından merdivene bağlanması iyi olur. Aksi takdirde kol kırılır. Bazen merdivene bağlamanın karşılığı çok eziyetli bir harabiyet olabilir. Bazen merdivene hastayı iple bağlama çok sıkıntı yaratabilir. Burada bu şekilde bağlamaksızın söylenen işlemi yapmak tehlikeli olabilir; hastanın kol kemiğinin kırılmasından korkulur.²⁰⁰ Şüphesiz omuz çıkığı başka şekilde de tedavi edilebilir. Onun en iyi şekli ilk şekildir. Kolu çıktığı yere yeniden yerleştirerek, omuzla kolu geniş bağlarla sıkıca bağlanmalıdır, öyle ki, bu bağlar onun (kol) gerisingeri ve çıkmasını engelleyecek şekilde yapılmalıdır. Bu bağlar ya omuzun kendi üzerinden veya diğeri

¹⁹⁸ TM: o yuvarlak bez parçasından ve hayvan derilerinden kılını.

¹⁹⁹ TM: eski şekil üzere.

²⁰⁰ TM: Bundan sonra anlatılan sözden faydalanılır ki uzun insan hastanın koltuk altını kendi on-muzundan aşar ve mutlaka yalnız eli ile asmak mümkün değildir.

omuzla doğru yapılır. Hastanın omuzu üzerinden haç şeklinde bağlanıp sonra kol aşağı tarafıyla birlikte bağlanır; dirsek ve bilek ele kadar, boyun bölgesinden itibaren bağlanır ve 7 gün çözülmez veya öğrendiğin gibi, yedinci gün sonunda çözülür. Kol yerinden tekrar çıkarsa, kısacası kolun yerine yerleştirilmesi yarar sağlamamışsa dağlama yapılır.

Omuzun İç taraftan Çıkması

Bu konu zikredildi. Hippokrates ve Galen ifade ettiği gibi, ona pek rastlanmamıştır.

Omuzdaki Küçük Kemik Çıkması

Omuz başında görülen küçük kemik bulunduğu yerden aşağı iner ve çıkıkta görüldüğü gibi, orada bir çukur oluşur.

Tedavi: Onun tedavisinde kemik kırığında olduğu gibi, kolu uzatmak çekmek gerekmez. Ancak o kısmı parmaklarla sıkarak, yerine doğru meylettirmek gerekir; sıkıca köprücük kemiğine bağlanmalıdır. Bu şekilde onun bağlanması bazen kısa zamanda kendi yerine dönmelerini sağlar.

Dirsek Çıkığı

Bu eklem çıkması zordur ve etrafındaki bağların yoğunluğundan dolayı yerine yerleştirilmesi de zordur. Onun çıkıntısının aksi yönde oluşu ve kısalığı dolayısıyla bu tedavisi zordur. Onun (kol kemiğinin) eklem yerinden çıkması çok az görülür. Bazen tam bir çıkış arız olur. Orada çıkık oluşursa kol yana doğru eğik olur ve kolun yan taraflarında ezikler vardır. O kötüdür ve geriye dönüştü şekil bozukluğu ve çok çirkin bir durum gösterir. Ancak radius (üstteki kemik) bu durumu sergiler. Aşağıdaki şekli bozulmuştur. Çünkü onun omuzla olan bağlantısı daha güçlüdür ve hareket etmekten uzaktır. Genellikle iki ön kol kemiğinin (ulna ve radius) birinin çıkması mümkün değildir, ancak iki kemik birbirinden uzaksa o zaman birinden birinin çıkması söz konusu olabilir.

Tedavi: Onun hemen tedavi edilmesi gerekir. Şüphesiz tedavide sıcak şişi engelleyen şeyleri hızla uygulamalıdır. Kemik dümdüz olacak şekilde uzatılrsa sıkıntıya²⁰¹ sebep olur. Bundan dolayı onu dümdüz

²⁰¹ TM: ölüme.

uzatmak mümkün değildir. Oluşan şişler de buna engel olur. Elin içi (avuç içi) omuz köküne bastırılıp içe doğru itilirse, kemik kolayca eklemine içine girer.

Ancak tam çıkık, eğer öne doğruysa, onun tedavisi kendi başına ele alınmalıdır. Eğer arkaya doğru meyilliyse, öncekinden farklı başka bir tedavi gerekir. Dirseğin çıktığı omuza yetecek kadar arka arkaya vurularak dövülür. Diğer el ona yardım eder ve önceki de diğerine yardımcı olur. Çıkan omzun arka tarafına yeterince vurularak kemiğin yerine dönmesi sağlanır. Ona bir elin dış tarafıyla vurmak; diğer elin iç tarafıyla vurmak gerekir. Ancak eklem çukuru arkaya doğrudur. Şüphesiz bundan dolayı kolu uzatırken, şiddetli şekilde vurulmalıdır. Sonra onun arkasına (sırt) vurulur. Eğer hastanın kolu ve bileği tutulması gerekmiyorsa, onun yeterince güçlü olduğu kabul edilir. Çıkıkçı, yani tedavi eden kişi elini yağla yağlayıp yoğun bir şekilde dirseği yağlar; hatta içe doğru da girer. Sonra bu ovalama işlemi şiddetlenir; yoğunlaşır ve bilek de yağlanır. Sonra sıkı bir şekilde ön kola bağlanıp yukarı kaldırılarak dirsek bırakılır ve öncelikle bu işlem onun tahammül edebileceği sıklıkta olmalıdır. Sonra aşağı indirilmeden bağın sıklığı artırılır; hatta sıkıştırılacak seviyede bastırılmalıdır.

Bilek Eklemi Çıkığı

Bilek eklemine yerine koymak kolaydır. Eğer önkol hızla çekilirse ve bu işlem dikkatli yapılırsa iki organ (kol ve ön kol kemikleri) karşılıklı olursa organın dışarıda olan kısmı yerine yerleştirilebilir. Ancak onu kaldırmak zordur. Çünkü etrafı şiş olan cisimlerle çevrilidir. Etli bozuk olmayan kısımlar çıkmayı engelleyebilir. Ön koldaki 2 kemikten içte olan arkaya çekilir.²⁰²

²⁰² TM: Omuz başında olan yassı kürek kemiğidir. Omuz kemerleri omuz ile kolun birleşme yerleri olan yerdir. Koltuk altı yani koltuk altında 2 kemikten meydana gelmiştir. Biri yukarıda ve biri aşağıda olur ve o iki kemiğe ön kol kemikleri denir. *Kânûn*'un mümkün olmaz dediği geçen sözüne karşıt gibidir ve fakat uzaklaşma şekli ile atlatılmıştır. Omuz ters dönmüş ve başı aşağı demektir. Bu anlatımın kısacası budur ki koltuk altını bir bağ ile açar ve dirseği dışarıda kılıp bağ sokulmaz ve işin başlangıcında koltuk altını bu kemik müttetir olmakta bağ uzun kılıp koltuk altı tarafından yer çok dışarıda kalır ve sağlık ilerledikçe bağı kısa kılar ve dirsek tarafından bazı yerleri bağa sokulur.

El Parmaklarının Çıkığı

Belirtisi: Parmaklar çıkarsa, içe doğru eğilir ve onlarda iç kısmında çıkıntı görülür. Görünüşte bükülüp çukurlaşmış gibidir. Aynı durum bilek çıkıklarında da belirlenir.

Tedavi: Yerinden çıkmış el parmaklarının tekrar yerine yerleştirilmesi zordur. Onları öne doğru çekip uzatmak uygun olmaz. Muhtemelen çıkmış kısım sıkıca kavranır. Çıkıkçı (hekim) işaret parmağını çıkmış parmağın dibine yerleştirir ve üstünden sıkıca tutup yukarıya doğru kaldırılır. Sen burada tedavide içeriden çıkığın bulunduğu yerden bir ses geldiğini duyarsın bir ses gelir.

El Bilek Kemiklerinin Çıkığı

El bileğinin çıkığında, önce mümkün olduğu kadar bilek kemiklerini aynı seviyeye getirmek gerekir ve bütün eğilip bükülmeler giderilmelidir ve bunun için onlar zıddı yöne doğru itilir ve üzerine çıkıklarda uygulanan tahta konup sıkıca sarılır ve öylece bırakılır veya çıkık yerin üzerine kurşun konur. Ağırlığı dolayısıyla kurşun bileği düzler. Ancak daha önce oraya güçlendiren yakılar uygulanmalıdır, ancak onlar orayı tahrip etmemelidir.

Omurların Çıkığı ve Ayırılması

Omurlar, tam olarak çıkarsa tartışmasız olarak, öldürür. Eğer tam olarak ayrılmamışsa, biraz aşağı inmiş aşağıya olsa da, o da helak edici olabilir. Çünkü şüphe yoktur ki, omurilik güçlü bir şekilde ezilir veya baskıya dayanabilir; yırtılma olmaz. Eğer boyundan birinci omur (boyun omuru) ve onun arkasından gelen de kayma varsa, hayvani nefes yok olur ve bu durumda hasta ölür. Çünkü nefes baskı altına alınmış olur ve solunum işlevi yapılamaz. Hasta derhal ölür. Eğer nefese engel olmuyorsa, yine de gayet kötüdür. Dışkı ve idrarın atılmasını engeller ve hastayı öldürür. Bazen ölüm süresi uzar. O çıkık omuriliğe yoğun baskı vardır, ancak şiş yoktur veya onda olan şiş sakindir, ancak burada altta (omurganın altında) olan omurilik ve sinire giren şiş izi yoktur. İrade dışı olarak fazlalıklar oluşur ve arkaya gönderilirse, onun birazını omuriliğe gönderilir. Ancak bu omuriliğe zarar verir. Kemiğin (omurga) altındaki sinirin baskılanmasından ayak zaafa uğrar ve mesane ve makat kasları zarar görür. Burada güce ihtiyaç vardır. Bu sıkıntı ora-

dan atlatılmadan önce omurun dişlerinde, çıkıntılarında kırık oluşmuş olabilir. İki tarafta çıkık ve üstte çıkık olabilir ve biz bu konuda solunumla ilgili kısımda söz ettik. Bu konuda o bölümlere başvurulmalıdır. Bunun alameti sadece çıkıntıdır. Ancak orada kemik kırıkları oluşur. Diş şeklindeki çıkıntılarda kırık oluşur. Bu küçük kırıklar çok sorun yaratmaz. Ancak omurlardaki çıkma, oynama insan helak eder; omurların çıkması öldürücüdür.

Tedavi: Ancak eğer omurlardaki çıkık sırtın ön tarafındaysa hastanın tedavisi biraz hafifçe döndürülerek yapılabilir. Ancak onda kurtuluş rahatlatma pek olmaz. Ancak arka tarafta çıkık varsa yardımcı kişinin iki diziyile bastırması şeklinde iki omuz arasında bir zorlamaya ihtiyacı vardır. Kuvvetli bir şekilde 2 omuz arasına bastırılır veya hasta karnı üzerinde uyumalıdır ve o çıkık omur üzerine çıkılıp durulur veya fırıncının ovması gibi hastanın sırtının yoğrulması gerekir. Eğer bu yoğun işlevler yarar sağlanmazsa Hippokrates'in dediği gibi, şöyle yapılır: uzunluğu ve genişliği hastaninki kadar olan bir tahta almalıdır veya ağaç yosunundan tahta kadar uzunlukta alınıp, bahçe duvarı tarafına boyuna yerleştirilir. Duvarla yosun arasında 1 adım uzaklık olmalıdır; tahta üzerine konur; yosun döşemeci tarafından çiğnenip tahta üzerine yayılmalıdır. Daha sonra hasta hamam yaptıktan sonra onun üzerine uzatılır veya yosun konmaksızın hasta tahta üzerine yatırılır. Daha sonra hastanın göğsüne bir havlu iki kat sarılır ve iki tarafı havlunun 2 koltuk altından çıkarılır ve 2 omuzu arasından bağlanır. Kollar da iki yandan tahtaya bağlanır. Havlunun uçları adeta havan tokmağı gibi düz bir şekilde tahtaya bağlanır. Tahta veya yosun hastanın başında duran bir hizmetli tarafından hareket ettirilir; ittirilir. O tahta başka bir şeye bağlı değildir; sonra gerektiğinde, zamanı geldiğinde, başın yanında olan havlu hızla çekilir. Böylece o bağ uzar. Yine ayakların her ikisi de üst tarafta olduğu gibi bir başka havluyla üzerlerinden bağlanır ve üçüncü bir havluyla da kalçalar 2 uyluk seviyesinden bağlanır. Böylece hasta bütünüyle havluyla bağlanmış olup bu son bağın da yine zikredildiği gibi, tokmak şeklinde uçları bir araya toplanır ve hasta ayak tarafındaki tahtanın yanından daha önce kaldırılan tahta gibi kaldırılır. Sonra bu işlemde yardımcı olanlardan bu hastayı ters yönde çekmesi istenir.

Bazı insanlar bu uzatma işini alet kullanarak yaparlar. Alet hastanın üzerine konacağı tahtanın üzerine konmuş döner oklardan oluşur. Bu oklar tahta veya ağaç yosununun 2 yanındadır ki, buralarda hastanın başı ve 2 ayağı bulunur. O oklar hareket ettirildiğinde uzamayı sağlayan bağlar o oklara sarılır. Bu şekilde alet çekildiği uzatıldığı zaman aynı zamanda iki omuz köküyle göğüs boşluğu hareket eder. Eğer bu hastanın oturması gerekirse, bu alet uygulanır. Burada uygulamadan korkulmaz. Eğer omurlar bu şeyle düzelmezse ve hasta muhtemelen zorlanırsa, tarımdaki gibi uzunluğuna kazılmış çukura benzer göğüs çukurunun önünden bu itme düzeneğinin konduğu duvar boyunca uygulanır (itilir). Ancak bu uygulama ne hasta omurların daha yukarısından, ne de daha aşağısından yapılır. Burada önemli olan göğüs boşluğudur. Şüphesiz, bundan dolayı biz diyoruz ki, hastalığın başlangıcında tahta duvara yakın olmalıdır. Sonra mutedil kalınlıkta bir kalın tahta alınır. Tahtanın konduğu yer sırttaki kanal şeklinde boşluk üzerindedir. Diğer duvar tarafından tahta levha zorlanır; itilir. Tahta ortalınır veya sırt boşluğu üzerinden hareket ettirilir; sonra diğer taraftan aşağı doğru itilir. Hatta sen omurların aralarının düzeldiğini görürsün.

Hippokrates şöyle demiştir: Kalın tahta ile yapılan işlem bu yapının düzeltilmesinde tek çözüm yoludur. O yine demiştir ki: Eğer bir tek tahta levha ile bu iş bitirilecekse yapılacak iş budur. Eğer bu açıklama doğruysa, bizim başlangıçta zikrettiğimiz şekilde, örtü olmaksızın inen omurlardan ayağa kadar yapılan çekip uzatma işlemi kadar, inkâr edilemez şekilde uygulanabilir bir tedavi yoktur. Şu gerekir ki, omurlar düzeltildikten sonra, kalınlığı 3 parmak ve genişliği sırttaki kanal şeklindeki yapıyı kapatacak büyüklükte bir tahta uygulanmalıdır. Bazılarına göre, onun üzerine bir keten bezi sarılmalıdır veya o tahtanın vereceği sıkıntı için onun ince bir bezle sarılması gerekir. O bezle sarılı tahta levha incinmiş yer üzerine sıkıca sarılır.

Hasta hafif besinlerle beslenmelidir. Eğer bu sırttaki kanaldan kaynaklı herhangi bir sıkıntı varsa, hastaya onu rahatlatan ilaçlar verilmelidir ve o kısım yumuşatan ilaçlar uygulanmalıdır ve uzun zaman burada tarif edilen tahta orada (sırtta) kalmalıdır. Bazı insanlar burada ince safiha şeklinde kurşun levha kullanır ve burada iki tarafı da eşit

uzunluktaki kırık çıkık tahtası da kullanılır. Bu çok zorlayıcıdır. Ancak bunun gibi, boyunda olan çıkıkta da hastaya sırt üstü yatırılarak tedavi etmek gerekir. Sonra başa doğru karışıt (arkadaş) omurlar üst üste gelene kadar çekilir. Aşağı dibe inenle üstteki aynı hizaya gelir ve orası ovulur. Orası düzelince yırtıkların üzerine güçlendiren yakılar uygulanır; boydan boya bir tahta konur ve sonra o baş ve boyunla bağlanır. Ancak bu bağlar boğazın üzerinde olmamalıdır. Belli bir süre sonra bu bağlar çözülür. Onun sargıları genel olarak bükülmüş iplerden oluşmuş olup, yoğundur. Bundan dolayı sıkıntı verebilir.

Kuyruk Sokumu Çıkığı

Kuyruk sokumunda çıkık olduğu hissedilir. Ancak çıkığı sen otururken anlarsın. Çıkık olduğunda hasta ayağını uzatamaz ve dizini de açamaz. Muhtemelen dizin üzerindeki lifleri kopmuş olabilir. Ancak bunun tedavisini sen şöyle yapmalısın: eğer o çıkığı düzeltmek istersen, orta parmağını makatın içine sokarsın, öyle ki parmak çıkık yerine kadar ulaşmalıdır. Sonra içerden kuyruksokumunu sıkıca bastırırsın. Hastaya çok az yiyecek verirsın ve orayı onun yapısını yumuşatacak şeyler uygularsın.

Kalça Kemiği Çıkığı

Şüphesiz uyluğun çıkığı aşağıdaki bir çıkık gibi gevşemeden kaynaklanan çıkıklardır. Kalça kemiği çıkığı olan kişide ayakta ve ayak yakınlarında çıkık olmaz. Diz yakınlarında gevşeklik olmaz. Muhtemelen bu diz bölgesindeki bağlardan dolayıdır. Uyluğun çıkığı içe doğru veya dışa doğru meyilli olabilir. Ancak çoğunlukla çıkık dışa doğrudur ve kemik içe doğru meyillidir. Aynı zamanda ayağa ve arkaya doğru olabilir. Çıkık sebebi gayet açıktır. O çocuklukta olur veya cenin üzerinde yapılan açmada ceninde kalça çıkığı oluşabilir. Burada ayak kısa ve bacağı ince olup hamilelikte annenin bedeninin yetersizliğinden kaynaklanır. Bu durum onun zaaf ve güçsüzlüğünden kaynaklanmıştır.

Belirtiler. Eğer kalça açıklığı içe doğruysa, çıkığın olduğu taraftaki bacak daha uzun görülür ve diz dışa doğru çıkıktır. Diz dönemez. Ayakla kasığa doğru dönemez. Kasıklarda açılma ve çarpılma vardır. Çünkü uyluk başı kasık içinde aşağı inmiştir ve dışa doğru meylet-

miştir. Bacak adeta kısalmıştır ve kasıkta çukurluk oluşmuştur. Orada kalçanın arka tarafında şişlik ve dizde de şiş olur ve diz içe doğru çukurlaşır. Eğer kalça kemiği çıkığı öne doğru ise ayak uzar. Hastanın ayak bileğini açması ve gevşetmesi mümkündür. Ancak ayağı aşağıya doğru döndürmek ona çok acı verir. Elbette kişinin yürümesi mümkün olmaz. O topuğu üzerinde yürümeğe çalışır. Çoğunlukla bu durum kasıklarda şiş oluşturur. Onun idrarı kötüdür. Eğer çıkık arkaya doğru ise ayağa zarar verir ve kişi bacağına kasıp gevşetmekte zorlanır. Ancak bazen o kişinin hem dizi hem de ayak bileği dışı doğru bükülür. Kasıklarda gevşeme görülür ve uyluğun başı bağırsaklara doğru yönelmiştir.

Tedavi: Gerekli tedavinin hemen yapılabilmesi gerekir. Şüphesiz eğer hızla yapılan tedaviden gerekli sonuç alınamazsa, bazen onun üzerinde iltihap oluşabilir ve o kısımda kokuşma oluşabilir. Bu durum bütün organın çürümesine sebep olabilir. Bildiğin gibi bacak çıkığında da eğilme meydana gelir. Ancak uyluğun aşağıya doğru çıkmasının tedavisi ayağı çekmekle olur. İlk ayak aşağı çekilip, sonra hızla geriye doğru itilir, sonra da sağa sola doğru hareket ettirilir. Hatta hızla geriye doğru itilir ve bir bantla veya sağlam enli bir kemer gibi bir bağla bağlanır; ayak tarafı örtü şeklinde ve bacağı sıkıştırarak şekilde sarılır. Sonra uyluk üzerinden sıkıca sargı ile uyluk sımsıkı korunur. Daha sonra bu bağ omuza o şekilde asılır ki, bacağı uzatıp çekmek mümkün olmaz.

Ancak eğer çıkık içe doğruysa hastanın öne doğru eğilmesi istenir. Bir kişi hastayı sıkıca kasık tarafından tutar. Hastayı tutan kişi diz tarafından uyluk başını oyuğuna sokmak üzere eliyle zorlar ve onu (uyluk kemiğini) aksi tarafa gönderecek şekilde içten çeker ve yukarı ve dışa doğru kaldırır. Hasta onu (bacağına) zıt tarafa doğru hareket ettirmeye çalışır. Eklem bantlarla bağlanır; kalın iplerle bağlamak da yararlı olur. Sonra bu bağlar iyice sıkıştırılır. Ancak çıkık dışı doğruysa uyluğu diz tarafına doğru gitmeye zorlamak gerekir ve zikredilen hareketin zıddı da yaptırılır. Uyluk bir tarafa hareket ettirilip bir kişi de ilk hareketin zıddına hareket ettirmelidir. Bantlarla ve bağlarla cklcm güçlendirilmelidir. Eğer uyluk öne veya arkaya doğru çıkmışsa, kemiğin kökü sağlam bağlarla sıkıca bağlanır; bağlar omuz yönünde çıkış meylinin icap ettirdiği şekilde bağlanmalıdır. Bağlanan taraftaki ayak

alınır ve sonra boylu boyunca hastanın eklem bağlarının da desteği ile havaya kaldırılır. Burada yerinden çıkmış olan uyluk başı önceki yerine döndürülerek hastanın kurtuluşu ve rahatlaması sağlanmış olur.

Bu hastalığı burgu ile de tedavi ederler. Düzenek üzerinde iğne gibi ince ve sivri bir çivi vardır. Şöyle yazıldığı nakledilir: Üstünde delik olan düz bir tahta alınır ve 4 parmak kadar derinliği olan bir çukur açılır. Bazısı 4 parmaktan daha dardır. Bu çukur üzerine söz konusu tahta yerleştirilir.²⁰³

Bazısında burgu tahtanın delik olan (çukur) olan tarafındadır. Çünkü ondan destek alınır. Böylece bu düzenekten destek alınarak, kemik çıktığı yere doğru sürülür. Hastanın söz konusu edilen büyük tahtanın veya yosun yatağın ortasına sıkıca bağlanması gerekir; boydan boya, ayağa kadar bacak yağlanmalıdır. Hastanın bacağı sıkıca tahtanın ortasına gelecek şekilde bağlanır. Onun ağırlığı baltanın başı kadardır. Hasta sırt üstü yatırıldığında üstüne konan tahtanın çukuru (deliği) bağırsaklar seviyesinde ve uyluk başı seviyesinde gider gelir. Bu durumda vücudun ayaklar tarafına uzatılması istenir. Bu düzenekle de bu sağlanır.

Çoğunlukla bu hastalıkta yukarıdan çekilmeye ihtiyaç duyulur. Bu düzenekte, vücut birden aşağıya doğru çekilir. Bu tahta uyluk kemiğini baş tarafına doğru iter; adeta onu fırlatır. Burada gerekli olan aşağıya doğru çekme işleminde, daha önce söylendi gibi, bacakların çekilmesi gerekir. Şüphesiz bu şekildeki bir kalça çıkığında uyluk kemiği yerine girmeyebilir. Yine burada, düzenekteki çekilen tahta yukarı kaldırılır ve bu tahtanın 2 tarafı ayağa kadar uzunlukta ve kapı gibi olan 2 tahtayla birleştirilir. Sonra bu tahtalar şekli Yunan alfabesindeki H harfi gibi olan üçüncü bir tahtayla birleştirilir. Üçüncü tahta diğer 2 tahtanın aşağı tarafına konur. Daha sonra hasta sağlıklı tarafının üstüne yatırılır ve sağlıklı uyluk kemiği basamak şeklindeki tahtanın altından ve diğer 2 tahta arasından uzatılır. Hasta ayak ise basamağın üzerinden uzatılır. Böyle yapıldığında uyluk başı basamağın üstüne biner. Bu uygulama hastalıklı ayak üzerine bir örtü konduktan sonra yapılır. O

²⁰³ TM: Kalça kemiği çukuruna kalça kemiği dâhil olur ve o eklem çıkığına kalça kemiği çıkığı derler, yani bağırsaklar tarafına eğik olur. Nüre at kolanı ve şerit anlamındadır, yani karşı yöne oynatmakta yardım eder ise burgu marangozların at demiri dedikleri alettir.

tahtanın sertliği bacağa sıkıntı yaratmasını diye bu örtü konur. Sonra vasat genişlikteki diğer tahta alınır. Onun uzunluğu uyluk başından topuğa kadardır. Bu tahta iç taraftan bileğin altına doğru konur ve bağlanır. Böylece uyluk başından topuğa kadar olmak üzere bacak kemiği tespit edilmiş olur. Daha sonra, omurgadaki çıkıklar dolayısıyla açıklandığı gibi, uyluk başından benzeri tahta tokmakla bacak bastırılarak bacağın uzaması sağlanır. Burada bacak ayak bileğinden onun altındaki tahtaya bağlanmıştır. Bununla birlikte uyluk başı döndürülerek ayak şiddetle birden çekilir.

Yine uyluğun başını yerine yerleştirmek için bir başka yol da hastayı tahta üzerine uzatmalıdır. Bu yol Hipokrat tarafından desteklenmiştir. Burada şu önerilmektedir: Hastanın elleri kalın bir bağla veya halatla gevşekçe bağlanır. Yine bacakları dizleri üzerinden sıkıca bağlanır. Onların her biri birbirinden 4 parmak uzaklıktadır. Hastanın bileği çoğunlukla sağlıklı olandan 2 parmak uzaklıktadır. Sonra hastanın başı üzerinden aşağıya doğru bağlanır. Başın yerden yüksekliği 2 *zira'* (dirsekten orta parmağa kadar olan uzunluk; 1 yarda, 1 kulaç) uzaklıktadır. İki genç ve bu konuda deneyimli 2 delikanlı hastayı kalçalarından ve ayak bileklerinden tutar ve çekerek hastayı bağlarlar. Eklerni yerine koyma işlemi gayetle ve kolayca yapılır. Bu işlem diğerlerine göre daha kolaydır. Çünkü burada çok fazla bir şey yapmak gerekmez. Ancak işlemin iyi ve uygun bir şekilde yapılabilmesi için ilaç kullanılmasına gereksinimi vardır. Bu yol kolay olduğu için de o görmemezlikten gelinir.

Ancak uyluk dışarı çıkmışsa bizim dediğimiz gibi, hastayı çekmek gerekir. Sonra yine bizim dediğimiz şekilde, koltuk altı ve köprücük kemiği üzerinden ve bağırsalar üzerinden uygulanan kalın bağlarla bağlanır. Daha sonra, şüphesiz yine bizim dediğimiz şekilde, koltuk altı ve köprücük kemiği üzerinden ve bağırsaklar üzerinden hasta kalın bağlarla bağlanıp, sonra da, tabip dışarıdan burgu ile içeri girer. Şüphesiz burada girdiği yer uyluk kemiklerinin kalça kemiğinin içine girdiği çukur yerdir. Bazı yardımcıları sağlam olan uyluk tarafından iterler ve karşı taraftan ise dışarı çıkmış olan uyluk kemiği içeri sokulmak için büyük bir çaba harcanır. Çıkık ayağa doğruysa hastayı aşağıya doğru çekmek gerekir. Sonra güçlü bir insan avucunun içinin kökünü hastanın kasığı üzerine koyar ve diğer eliyle de onu iter; uyluk

başının eklem çukuruna girmesi için zorlar. Bu bastırma işi diz bölgesine doğru inerek devam eder.

Çıkık eğer arka tarafa doğru ise, hastanın ayağını aşağı doğru çekmeğe gerek yoktur. O yukarı kaldırılarak çekilir. Muhtemelen oraya yoğun katı bir şeyler koymak gerekir. Yine kalça dışarı doğru ayrılırsa, kalça eklemine dışarı doğru bir açılma varsa, eklem çıkıklarında söylediğimiz gibi, yaparız. Burada hastayı o taraftan çekmek veya bu sebepten hastanın üzerine yatırıldığı ağaç yosunu üzerinde çekmek ve sıkıca kalça üzerinden bağlamak gerekir; daha önce söylediğimiz gibi. Yine denildiği üzere, muhtemelen ayak bilekleri üzerinden bağlamak da gerekir. Yine bağırsaklar ve eklem çıkığı yer bir levhayla örtülüp üzerinden bastırılır. Buraya kadar bu konuda açıklanan hastalıklardan, kalça ile ilgili olan çıkık çeşitlerinden bahsettik. Ancak bazen kalça çıkıkları oradaki çok fazla iltihap oluşmuş olmasından kaynaklanmıştır. Onların dağlama kısmında ele aldığımız şekilde tedavi edilmesi gerekir.

Diz Çıkığı

Diz çıkığı hızlı olur. Bazen sebepsiz yere kişinin yürüme hızından daha hızlı yürümekten ortaya çıktığı gibi, sebepsiz yere sabit olmayan çene kemiğinin çıkması gibi, diz eklemine de çıkma oluşabilir.²⁰⁴ Diz her taraftan özellikle de ayak tarafında şiş olduğunda onunla birlikte oluşmuş olabilir.

Tedavi: Hasta yere yakın bir sandalyeye oturtulur ve ayak biraz kaldırılır. Sonra elle yukarıya ve aşağıya doğru kuvvetle çekilir. Genel olarak çıkıklarda uygulandığı gibi eklem geri dönmeye zorlanır ve o yer (eklem) bağlanır.

Ayak Bileği Çıkığı

Bilekte çıkık olduğunda dizde şiş olur. Burada ayağı bastırmak ve şişi ters döndürmek gerekir. Sonra eklemde burkulma oluşmasını engellemek için dizin ince yırtığı bezle doldurulur ve eğer şikâyet çok fazlaysa, eğik tarafından enine olarak bandaj uygulanır ve dize ilaç tedavisiyle yardımcı olmak gerekir. Diz acele etmeden yavaş yavaş hareket ettirilmelidir; hatta düzleştirilmelidir.

²⁰⁴ TM: tam csne ile çıkmış olduğu gibi.

Topuk Kemiğinin Eklem Çıkığı

Topuk kemiği çıkığında güçlü bir şekilde çekmeye ihtiyaç vardır ve güçlü ilaçlar verilmelidir. Kuvvetle kemik yerine iade edilmelidir. Ancak bundan sonra 40 gün hasta yürütülmemelidir. İkinci olarak, yerinden, yani eklemde kemiğin kolayca çıkmaması için sıkıca bağlamak gerekir. Eğer eklemdeki çıkık tam değilse, tedbiri bu kadar uzatmaya gerek olmayabilir. Derler ki, eğer çıkık yerine gelmezse, hasta sırt üstü yere yatırılır ve iki uyluk arasına kalça tarafından içeriye uzun bir ağaç kazık sokulur. Ayaklar aşağı uzatıldığında muhtemelen vücudun hareket etmesine izin verilmez. Muhtemelen hasta oraya yatmadan önce orada o ağaç kazık bulunur; oraya adeta çakılmıştır. Bizim daha önce, bahsettiğimiz, diğer tahta oraya sürüldüğünde, hastanın ayağı o tahta üzerine uzatılır ve biraz yardımcı olarak, uyluklarda oraya yerleştirilir ve öne uzatılır; biraz yardımla 2 el veya bir bağla onlar ilkin uzatıldığı yönün tersine çekilir. Doktor eliyle tutup bir yardımcısıyla birlikte, diğer ayağı aşağıya doğru meylettirir. Ayağı düzelttikten sonra, bağlarla bağlanır. Buradaki bağların bir kısmı ayak tabanındadır. Bir kısmı da topukta. Topuk üzerinden bağlama yaparken arka tarafta olan sinirlere dikkat etmek gerekir. Onun üstüne şiddetli baskı uygulanmamalıdır. Hastanın 40 gün yürümesi engellenmelidir. Eğer onlar daha önce yürürse, tam iyileşme olmadığı için tedavi bozulur; topuk kemiğinde rahatsızlık olup aşağı iner ve çoğunlukla olduğu gibi, kolayca kırık meydana gelebilir. Eğer açılan şişte varsa, hasta yüzüstü yatırılıp dümdüz edilip, sıcak şişleri rahatlatıp bertaraf eden ılık sular dökülür ve hasta hareketsiz tutulur. Hasta tamamen iyileşene kadar parmaklarına varıncaya kadar sıkıca bağlanır. Ancak topuk kemiği açıkta bırakılır.

Ayak Kemiği Çıkığı

Ayak kemiği çıkığının tedavisi çıkık omuz kemiğinin çıkışının tedavisine benzer. Bazen o çıkan kemiklerin arasına bir bez koyup, orayı çığneyip düzeltmek kâfidir. Daha sonra oraya bilindiği şekilde yakı konup sıkıca bağlanır.

İkinci Makale Kırıktaki Genel Yöntemler

Kırıklar Konusunda Genel Bilgi

Kırılma kemiklerin özel bağlantılardaki farklılaşmadır; eğer parçalar cidden küçükse, ona *berelenme* denir. Kırıkta bazen açılma olur. Bazen de kemik parça parça olur. Ancak açılma olmaz; kemiğin durumu düzgündür. Kırılan kemik parçaları ayrılmamıştır. Burada yırtılma söz konusudur, ancak düzgündür. Burada açılma da oluşabilir. Uzunlamasına kırık da olabilir. Bazen bu kırık açığa çıkmıştır; bazen de gizli olabilir. Bazen de yarık oluşabilir; delik oluşmuş olabilir ve hatta oradaki kemik ufalanmış olabilir. Ancak bunlar gizli de olabilir.

Kırıkların her biri kendi sınıflarına göre adlandırılır. Kırık büyük olup derinde olursa, ona yırtılmış ve kesilmiş derler. Uzunluğuna seyreder; boyuna kesilmiş gibidir; yarılma uzunluğuna oluşmuş olup, kırığa hilal şeklinde ve keskin sopa gibi denir ve kırık kısımlar küçükse ona pislik nevindendir denir; *tox halinde olan* ve *ceviz gibi* denir. Eğer kırılma tam olmuşsa o kırılan kemik parçaları karşı karşıya olur. Doğal olarak, bitişme durumunda olurlar. Muhtemelen karşı karşıya olma zorunluluğu ortadan kalkar. Aynı şekilde oradan iniş olursa (kayma olursa), oradaki örtünün ve etin arada adeta duvar oluşturmasından kemik onları deler; araya girip, bir duvar gibi engel oluşturmasından çok büyük sıkıntı oluşur. Şiş ve yoğun ağrı olur.

Eğer kemiğin kıvrık ucu yuvarlaksa zorluk çekmeden kolayca içeri doğru dönebilir. Hippokrates şöyle demiştir: Eğer eğim içe doğru olursa, sinirler içte çok olduğu için çok fazla acıya ve sıkıntıya sebep olur. Eğer kırık eklemın yanında olursa, yapıyı ve eklemın başının ulaştığı kemiklerin çukurlarının veya girintilerinin üzerinde olan keskin kenarları etrafını zedeler ve eklemden çıkmaya hazır olur. Eklem yanında kırık meydana gelirse eklem iyileşse bile, eklemde sertleşme ve katılaşma olduğu için, hareket zorluğu olur.

Oluşan bu kötü sıkıntıların geçmesi için, uzun süre geçmesi gerekebilir. Küçük kemiklerin eklemlerindeki oluşumun yumuşaması ve daha çok zorlanması gerekir. Yine burada zorlananlar eklemlerdeki darlıktır; örneğin topuk ekleminde olduğu gibi. Kırıklardaki iyileşme

ve etlenme de daha çok zorlanır. Yine duruma göre, yaraların iyileşmesi de çok zordur. Sonra döndürülmesi gerekli olan kırığın ve sonra da meyilli olan kemiğin tedavisi de çok zordur. Ancak oradaki yaraların üzerindeki bağların orantılı bir şekilde bağlanıp uzaması gerekir. Hastanın kanını iyi hale getirecek şekilde beslenmesi ve tedavi edilmesi gerekir. Biz bunları daha önce zikrettik. İçeride olan kötü kırık, zikretmiş olduğumuz dışı doğru olan kırıklardan kötüdür. Denmiştir ki: omurilik kesilmesi hastayı helak eder; öldürür. Onların bu dediklerinin gerçek olması söz konusu değildir. Şüphesiz omurilik yumuşak ve gevşek yapıda olup, kesilmesi söz konusu değildir.

Bazı kırıklarlarla birlikte cerahat, kanama, şiş ve berelenme olur. Onların etrafındaki et nazik olup onların bozulmaması için gerekli önlemlerin alınması veya iltihabın sonradan ortaya çıkması önlenmelidir. Oradaki kırığın sebep olduğu ağrı elle dokunulduğunda anlaşılır.²⁰⁵ Ancak küçük çocuklarda acı, şiş ve kırmızılık şeklinde belirlenir. Bu tip kırıklar çocuklarda daha sık görülür.

Kırık Kemiklerin Kaynaması ve Ters Durumla İlgili Hükümler

Kırık kemiklerin çocuklarda ve yaşı onların devrine yakın olanlarda, eğer kırık önceki yerine konabilirse, iyileşmesi mümkündür. Ancak yaşı ilerlemiş olanlarda ve daha sonrasındakilerde tamir olmaz. Muhtemelen kırıkdağı madde üzerinden kırık kemiği toplayıp bir araya getirip bakırdan veya bir başkasından olmak üzere, oradaki küçük kemikleri kapatan cinsten bir toparlama ve birleştirme yapılabilir. Ancak buradaki kemiklere yardım etmek zordur. Kol kemiğinin alttaki iki çıkıntısında kırık olması çok kötüdür; tıpkı onun çıkığında anlatıldığı gibi. Ancak büyük ön kol kemiğinde iş daha kolaydır. Çünkü kırıkta herhangi bir engel olmaksızın kemik yerine yerleştirilebilir.²⁰⁶ Ancak birçok kırıkta tedavi süresi farklıdır. Örneğin eğer burun kırılırsa denir ki, 10 günde iyi olur. Kaburga kırıkları 20 günde iyi olur. Ön kol kemiği 30 gün ile 40 gün arasında iyi olur. Uyluk kemiği 50 günde iyi olur. Bazen bu süreler uzar, hatta uyluğun iyileşmesi 3 ila 4 ay alabilir

²⁰⁵ TM: Hacamat ile kan çıkması da orada bozulmaların ve aşınmaların olmasına sebep olur.

²⁰⁶ TM: ama kalça kemiği ve bacak kemiklerinin kırılması kolay iştir. Çünkü onların kemik kırığı genişlemeye engel olmaz.

ve daha da uzun süre alabilir. Kırık kemiğin bağlanıp kaynamasında hata olduğunda organın (kemiğin) meylinin dışı doğru meyletmesi sırta doğru olmasından daha iyidir. Çünkü sırt tarafına doğru olursa o taraf ta ağırlık oluşturur.

Kırık kemiğin çoğunlukla bağlanıp kaynamasına engel olan sebep sıcak kompres veya bağların çok fazla bağlanması ve bağlarda veya harekette acelecilik ya da mutlak olarak kanın yapışkanlığının azlığıdır. Bundan dolayıdır ki, bu kişilerin kemik kırığının tamiri uzun zaman alır ve iyileşme süresi uzundur. Kemiğin tamiri aynı zamanda kanın bir yerden diğerine gidiş hızını da gösterir; kırığı yönlendirilen şeyin çokluğundan onun kanı, fazlaca oraya gönderdiği belirlenir.

Tamir ve Bağlama Yöntemi

Tamir prensibi yeteri kadar organı çekmektir. Eğer organ fazla çekilirse titreme ve ağrıya sebep olur ve onda ateş oluşur. Bazen onda gevşeme oluşur. Bu rutubetli vücutlarda organı çekip uzatmaya organ uyacağı için daha az sıkıntı yaratır. Onun noksan olduğu kişilerde vücut düzen ve yaranın iyileşmesini engeller. Çıkık ve kırıkta bu aynıdır. Gerekliği şekilde çekme yapıldığında bu fiil kemiklerin yönü dikkate alınarak yapılır²⁰⁷ ve bağlarla gereken yer üzerinden bağlanır. Bilinir ki bu şekilde tamirler yapılır. Bunları yapmak için bağlar kullanılır.

Organı mümkün olduğu kadar uygun zamanlarda ve uygun olduğu miktarda sakinleştirmek gerekir. Şiş, bozukluk olursa organın mizacı değişken olabilir ve kırık ve çıkık birlikteyse organı çekme uygulandığında yoğun ağrı olması kaçınılmazdır. Çoğunlukla çok sıkı bağlanmadan dolayı iyileşme gecikebilir ve yapının desteği azalır. Bu organın ölümüne ve kokuşmasına sebep olabilir. Onun kesilmesine ihtiyaç duyulur. İnsanlarda çoğunlukla tamir edilme hissizliğe (his kaybı) sebep olabilir; baş kemiklerinde olduğu gibi. Şüphesiz hissizlik onun üzerinde oluşmaz. Burada önlem alınmalıdır; düzenleme yapılmalıdır. Hatta kuruluşun çok az olmaması gerekir; yine çok fazla yoğunluk olması da aynı derece uygun değildir.

Organ dolayısıyla ve kemikteki kırıktan veya kırığın çokluğundan zıtlık oluştuğu bilinir. Sen gerekli ayrıntıyı bilirsin. Onların beslenme-

²⁰⁷ TM: tahta.

siyle ilgili açıklama verildi. Kemik kırıklarında tamirat oluştuğunda, mizacı hareketlendirmekten, cinsi münasebet, kişiyi çok sinirlendirmek ve öfkelenlendirmekten kaçınılmalıdır. Şüphesiz kan ince olmalıdır ve o kısımda sıcaklık olduğu için uygulananların soğuk olması gerekir. İçlerinde güçlendiren, bazen sıcaklık olan ve yapıştıran maddelerle yakı yapılmalıdır. Örneğin ardıç, selvi cevizi ve kitre, fitik ilaçları gibi. Kırık tedavi kabul etmiyorsa, açıkta olmayan yaralarda uygulandığı gibi, davranılır; iki elle o kısım ovulur, hatta bu ovmayla o hassas zayıf bölgede güç gevşeklik oluşur. O kısım ısınır ve oraya iyi kan ulaşır ve bu kan orayı yenileyecek güçtedir.

Çoğunlukla kemiğin rengi değişir veya kemikten döküntüler ve küçük parçalar ayrılır. Örneğin buraya tamir²⁰⁸ uygulanmaz. Muhtemelen eğer öyle yapılması gerekiyorsa, orada bağlar kısa tutulur. Eğer kırık cerahatlenmişse o irinli eklemi zorlayarak bağlamak mümkün değildir. Eğer kemik katılaşmış sertleşirse, tamirini ve çekilmesini imkânsız hale getirir. Bununla birlikte onun iyileşmesi, bu yolla olur ve eğer kırıkta ağrıyla birlikte irin mevcutsa onda tehlike vardır.²⁰⁹ Daha büyük tehlike olmaması için organı zorlamamak gerekir. Kemiğin eğrilmesi kemiğin zorlanmasından daha iyidir. Kemikleri burada zorlamamak gerekir.

Kırıkla birlikte eğilme ve dokuda yenme de varsa, orada biriken kanı dışarı atmak gerekir. Kemikte eğilme vardır. O organı öldürür. Eğer kanama varsa, orada bozukluk vardır. Çoğunlukla kanamayla şiş ve cerahatli bozukluk oluşursa bu organı tedavi etmek gerekmez. Kan almak daha kolay olur. Beslenmesi hafif olmalıdır. Burada yoğun kasıntı vardır ve organın yıkanması gerekir. Hatta gevşeten, yumuşatan rutubetin çözülmesi gerekir.

Hippokrates bu konuda zorlayanlara şöyle söylemektedir: Bu durumda çöpleme gibi bir şeyi hastaya vermek gerekir ve burada amaç maddelerin içe çekilebilmesidir. Galen çöplemeyi kullanmaktan çekinmiştir. Muhtemelen o ağaç mantarı şurubunu önermiştir.²¹⁰ Eğer bu yoksa ballı sirke de içilebilir. Ona göre onda (ballı sirke) çöpleme-

²⁰⁸ TM: tahtaları konulup tamir edilmez.

²⁰⁹ TM: yardım uygunluk anlamındadır harde şiddetli öfke anlamındadır.

²¹⁰ TM: ballı sirke.

deki güç mevcuttur. Denir ki eğer bu böyle idiyse, Hippokrates zamanında da böyleydi. İki zaman arasında acayip bir zaman aralığı vardır.

Zorlamaya geri döndüğünde, sonra ağrı olursa ve iç sıkıntısı hissedilirse, bu kemiği döndürme ameliyesi terk edilmelidir. Bazen ağrıları dindiği için hasta rahatlar. Ancak uzunlamasına olan kırıkta kırığı sıkı sıkıya bağlamak yeterli olacaktır. Onun diğer kırıklardaki bağlamalardan daha sıkı olması sağlanıp içe batması engellenmelidir. Ancak enine kırıkta iki kemiği mümkün olduğu kadar dikleşecek şekilde kaldırmak gerekir. Sen kemik parçalarının uygun şekilde konmuş olduğunu ve bakıldığında bu kemiğin diğer kemikle aynı hizada olup olmadığını belirlersin. Sonra zorlarsın ve onların arasında bir şey olduğunu görürsün. Bunlar çıkıntı ve uzantılardır. O kırıkta çentik varsa bu kırık kemik parçalarından oluşmuştur.

Eğer kırık parçalarına dikkat edilmezse kemikler arasında çatlaklar kalmış olabilir. Yine kırık olduğunda kemik parçaları arada kalabilir. Bunların hiç birinin olmaması gerekir. Bunlar yerinden inip yara oluşturur veya orada sarı bir sıvı oluşturur. Bu da orada kokuşmaya sebep olabilir ki, bu da orada oluşmaması gereken bir sıvıdır. Kırık bağlanıp sağlamaştırıldığında bu durum oluşabilir. Kemik kırıkları ve çıkıntıları mümkün olduğu kadar esas olarak onun olması gerektiği şekilde hizalandığında bacağın da düzeldiği belirlenir. Elle bacak şiddetle çekip uzatılır veya halatla veya başka bir düzenele kemikler çekilir, öyle ki çıkıntılar ve girintiler karşı karşıya gelene kadar bu çekme işi uzatılır ve işleme devam edilir. Hatta bu kırıklar zorlanarak olması gereken yere kadar getirilir ve uygun yerle birleşir. Doğru karşılıklı pozisyon bulunduğunda, çekme işi kolaylaşıp rahatlar. Bu işlem sırasında kemiklerin eğilmemesine dikkat etmek gerekir. Onların düzene girdiği kabul edildiğinde ve elinle onların düzeldiğini hissedersen, onu elinle hissedebilirsin. Sonra sakın bir şekilde organı koruyabilmek için onu bağlamak gerekir, ancak bu bağ çok fazla sıkı olmamalıdır; iyi bir şekilde; gevşek de olmamak şartıyla bağlanmalıdır. Yapılan iş oraya uygun ve iyi olmalıdır. Bağlama kemiğin eğim olan yerinde daha sıkı olmalıdır.

Eğer kırık tam ise onu her taraftan düzeltmek gerekir. Eğer kırık birçok taraftansa, onu sıkı sıkıya bağlamak gerekir. Eğer kırık par-

çalı ise ve küçük kemiklerdeyse ve hastada adeta zonklama şeklinde ağrı varsa, hemen tedaviye başlamak gerekir. Eğer sancı şeklinde ağrı yoksa hemen tedaviye başlanıp, ona dayanmaya çalışmak gerekir. Eğer kırıktan hışırtı şeklinde bir ses geliyorsa, onu eklem çukurunun üzerinde döndürmek ve yerine yerleştirmek gerekir. Eğer bu şekilde tedavi edilmezse onu kendi haline bırakmak lazımdır.²¹¹ Eğer kırık parçalardan oluşuyorsa, eti (kasları) yırtar, ancak o yırtığı genişletmek doğru değildir. Onu genişletmek bilgisizlerin işidir. Ancak gerekir ki, kemikleri kendi yönlerinde gayeye uygun olarak ve onların eğimlerine uygun şekilde çekmelidir.²¹² Kemik bu şekilde yanlış yönlendirilirse, kötü olur. Kemik, kırıklara doğru yukarıya çekilse ve onlara döndürülüp veya hızla onlara doğru çekilir. Eğer döndürülemezse yırtık yer genişletilmez. Muhtemelen orası ihtiyaç olduğu kadar nemli yün temin edilerek oradaki küçük kemiklerin bulunduğu deliğe sokulur. Onun üzerindeki yumuşak deri kesilip, küçük bir delik açılır ve oradan kırık kemik içine girilir ve söz konusu beyaz bez parçası o delikten içeri doğru bastırılır. Bu bastırma ile küçük kemik parçaları dağılır.

Bazen deliğin kemiğin kendisini ortaya çıkaracak kadar açılması gerekir. Bunun için birbiri peşi sıra bir dizi delik açılıp oradaki yer belirlenir. Eğer deliklerin açılmasında zorlanılırsa kemiğin arkasında önemli bir cisim olabilir. Onun üzerinde bazen sarsan alet kullanılarak orası harekete geçirilir ve delik açılıp, o kısım kesilir.

Bazen şikâyetin olduğu kısım üzerinden delik açmak için burada matkap kullanılarak, orada belli büyüklükte bir delik açılır. Bozukluk az olduğunda da delik açmak için matkap kullanılır. Bunun yanı sıra burada açılan delikler çok sayıda olup farklı farklıdır.

Bazen kırıkta küçük kemikler görülmez, ancak onda akıntı, irin vardır. Bundan da onda ufak kırıklar olduğu belirlenir. Burada irini kurutmak için tedavi uygulanır ve o çok kötü olabilir. Sonradan gereken yapılır. Küçük kırıklar varsa veya kemikte seçilebilir durumda olan kesikler varsa, kaslarda bir şey hissedilmiyorsa veya ağrı varsa, orada yarma yapmak ve çıkarılması gerekenleri çıkarmak gerekir. Yayılması gereken de yayılmalıdır. Kemik kırılmışsa çok sayıda kırık kemik par-

²¹¹ TM: ümidi kesmemek gerekir.

²¹² TM: zorlamayı genişletmeden sonra bağı çözdükten sonra yine.

çası olabilir. Onların hepsini çıkarmak gerekmez. Ancak sadece kırık varsa küçük kırık kemikler yoksa, ancak kemikte kökünden kopmuş ve ekleminden çıkmış çok kemik varsa, o kısım alınır ve hasta olan kısım kesilir ve geri kalan bırakılır. Orada zararlı bir şey yoksa, o kısım bırakılır. Muhtemelen zararlıysa kemiğin tamamı kesilir.

Yapılması Zorunlu Olan İşler

Kırılmış kemiğin meylinin nasıl düzeltileceği düşünülmelidir. Şüphesiz onun meylettiği tarafı bulmak gerekir. Onun meyli içeride ise doğru olabilir ve çoğunlukla dokunulduğunda, kırığın durumu anlaşılır. Yine hissedilen acıdan ve hıştırdan kırığın bulunduğu yer ve onun meyli anlaşılır. Onlar kırığın yerini işaret eder. Bunun üzerindeki işlevlerinde ağırlık vardır; gevşeklik söz konusudur. Aşağıya doğru olan organla ortaklık eder ve çok nazik bir durum oluşturur. Hatta yönü aşağıya doğru ise ve dışa doğru çıkıksa veya küçük kırıkları varsa, bilinir ki, yuvarlak olan diğer kısmın başkasıyla bağlantısı vardır. Burada bozukluk ve ağrı olur. Tamamen iyileşme görülmeden önce orada yapılacak olan özel düzeltmenin tehlikeli olması nedeniyle, burada tam sağlığın ortaya çıkabilmesi için oraya mahsus düzenlemeyle tehlikenin atlatılmış olması gerekir. Şüphesiz şiş olursa bozulmadan ve kırılmadan, kemiğin eğilip bükülmesinden korkulur. Eğer kırık zorlanıp çekiştirilirse, o bozulabilir. Eğer onun içinde kesme yapılırsa, organ kötüleşir; titremeye sebep olur ve kötü bir humma oluşur. Öncelikle bu işlem terk edilir ve yapılmaz.

Zorlanarak yapılırsa, kırık belirlenmeye çalışılırsa, kemik buna itaat etmeyebilir ve kemik yerine sokulamayabilir. Onunla ilgilenmemeli ve kısa zamanda onun içine her durumda girilmemelidir. Kemiğin eşit olmayan geri kalan kısmından daha büyük olanı üzerinden içeri girilir. Şüphesiz kötü bir ağrı olur. Ancak orası cidden düzelir; tabibin kırığın durumuna göre, kemiği çekmesi mümkündür. O kas ve kemik rahatlatılır. Kırık olan kemiği zorlayarak girmek gerekir. Onu kırıldığı gün zorlamalıdır. Şüphesiz denir ki, kemik uzarsa, o zorlanarak içeri sokulur. Çoğunlukla orada bozukluklar oluşur; özellikle kaslarla kuşatılmış kemiklerde ve çoğunlukla sinirlerde, örneğin uylukta bozukluk oluşur. Bunları acilen tamir etmek gerekir. Zikredilen yavaşlatan

sebepleri yüzünden tamirin hızlandırılması gerekir. Öncelikle burada kanın yapışkanlığının artırılması gerekir.

Kırık Kemiğin Yukarı Kaldırılması

Bütün zorlanan organın (zorlanan organların her biri) ağrısı engelleyecek yere kaldırılması gerekir. Öncelikle bu yukarı kaldırma onu doğal yapısına uygun olmalıdır; örneğin elle kaldırılmalıdır ve ayak çekip uzatılmalıdır. Hasta burada sürekli gözlemlenmelidir. Bağlamak gereken organ düzgünse, o organı asmak gerekmez. Aynı zamanda aşağıya çarpılmış gibi olanı düzeltmeli ve ondan sonra asmalıdır. Ancak onlardan bazısı asılmaz; bir organa dayandırılır. Bütün kırık kemikleri bağlamak gerekmebilir. Onun pozisyonuna göre, yukarıya doğru kaldırılması engellenmemelidir. Organ gerektiği şekilde kaldırılmalıdır veya organ ve onun yüzeyinden yukarıya kaldırılıp asılmalıdır.

Bağların ve Kompreslerin Nitelikleri

Temiz bağlarla yırtık bağlanır. Şüphesiz eğer bağlamak için kullanılan bez sert ve kirliyse ağrı oluşturur. Onun üstüne uygulanacak bezin ince ve hafif olması gerekir. Çünkü aksi takdirde kırık kemik üzerinde ağırlık yapar ve orada ağrı oluşturur; sıkıntı yaratır. Oraya uygulanacak bağ sağlam kısımdan kırık olan yere kadar olmalıdır. Bu bağ zorunlu olarak oranın aşağıya inmesine engel olmalıdır; bundan dolayı sıkı olmalıdır. Eğer burada ifrata kaçılırsa, organın delikleri daralıp beslenmesi engellenir. Yine hasta organ zorlayıcı bağlarla bağlanırsa, oradaki irinin oradan sızmasını engeller.

Burada geniş bir bağ gereklidir. Bundan dolayı, ben onun gerekli olduğunu ve çoğunlukla da geniş olması gerektiğini belirledim. Ancak bu bütün organlarda mümkün değildir; örneğin elde de mümkün değildir. Geniş organlarda geniş bağlarla bağlamak mümkün olmaz. Çünkü göğüs organlarında olduğu gibi, geniş bağlar düzgün olmaz. Bundan dolayıdır ki, bu bağların genişliği 3 ila 4 parmak olur. Bu örneğin ön kolda ve köprücük kemiklerinde ve benzerlerinde böyledir. Şüphesiz onların genişliği bundan daha fazla olamaz. Muhtemelen daha ince bağla köprücük kemiğinde geniş sargılar kullanılmaz. Onun gibilerinin genişliğini artırmak yerine sarmaların artırılmasına ihti-

yacı vardır. Onların genişliğinin 3 parmak veya 4 parmak olması ve uzunluğunun 3 zira' (1 yarda) olması yeterlidir.

Bağlara destek olarak orada bazı kompresler uygulanır. Muhtemelen kompresler 2 gruptur. Bunlardan biri organa üstten yapılan bağlamadır. Bağla kırık kısmın bağlanması amacını kırıklar arasında aralık oluşmamasını sağlamaktır. Onlar bir araya gelmemişse, araları açıksa, bu aralık farklı farklı olabilir ve parçaların aralarında boşluk olabilir. Onlar bir araya getirilirken, kırık aralarının farklı olmasından dolayı bir araya getirilişleri de farklı olur. Burada bir diğer amaç onları sargıyla sarmak ve eklemi düzeltmektir. Çünkü sargıların düzgün bir şekilde yapılması gerekir. Ancak kırık üstünde çok şiddetli olmamalıdır; orada gerektiği kadar ve zorlama olmadan bağlama yapılmalıdır. Öncelikle bağlama işlemi sargılar ve bağlarla yapılır. İkinci olarak, zorlama ile yapılır; çıkığı zorlayarak yerine yerleştirmek için yapılan zorlamadır.

Aşağıdaki bağlar maddeyi engeller ve ikinci olarak, kemiğin çarpılmasına engel olur. Bağların kırığın olduğu yerin başlangıcında çok güçlü olması gerekir ve sargı yapıldığında, mümkün olduğu kadar organ döndürülebilmelidir. Sargıların miktarı eklem ve kırığın bağlantısını sağlayacak kadar olmalıdır. Bazen küçük sargılar alınıp kullanılır; onların üzerine uzun bağlar konup bağlama işlemi düzeltilir.

İki çift veya iki başlı diye anılan (adlandırılan) bağ kullanılır.²¹³ Aynı zamanda o bağlanan yeri korumak için bağlanan yer üzerine hırka (kalın yün bez parçası) konur. Burada bağlar hırkanın ortasındadır. Sonra onların her bir ucu ters yöne yönlendirilir. 2 elle bilinen şekilde kırık üzerinden tamamen sarılır.

Bu işlem bilindiğinden açıklamaya gerek yoktur.

Bağlamanın Ayrıntıları ve Açıklamaları

Bilinir ki bağlamaya kemiğin kırılmış olduğu eğik yerden başlamak gerekir. Yoğun olan yer daha sıkı bir şekilde bağlanır. Genel olarak kırık yer, toplanmış maddenin dışarı atılması gereken yer ve korunması gereken yerde bağların çok güçlü olması gerekir. Bununla birlikte gün içinde şiş oluşur. Bazen şiş çözülür ve şişten kemikte çürüme, kokuş-

²¹³ TM: tesviye tutma anlamındır uzatılmanın zıddıdır.

ma da meydana gelebilir. Eğer kemiğin iliğinde ve kemikte kokuşma meydana gelmişse, o kısım sıkı sıkıya bağlamanın çok da yararı olmaz. Orada kırık için ve yarılma için oranın açılması ve irinin atılması gerekir. Öncelikli olarak, burada üst taraftaki yerin korunması gerekir ve sonra da aşağıdaki kısımların korunması gelir. Eğer yukarı kısım zayıfsa fazlalıklar yukarı atılır.

Burada bağların ve zorlamanın yiyeceğin oraya ulaşmasına ve kanın erişmesine engel olacak kadar yoğun olmaması gerekir. Bundan dolayıdır ki, bu durumda kırığın yerine yerleşmesi ve kaynaması engellenabilir. Hippokrates şişi def etmek için yapılan bağların kefen bezi ile ve zeytinyağı ve balmumu kullanılarak yapılmasını söylemiştir. Bazen şişe engel olmak için, o bağların hava ve suyla soğutulması gerekebilir. Bazen şişi papatya yağı ve kabız özellikle kasıp büzme özelliğine sahip şarapla sakinleştirmek mümkün olur. Şüphesiz şişi çözmek ve organı güçlendirmek gerekir. Yara olduğunda kefen bezini oraya yaklaştırmamak gerekir. Bunun için zeytinyağı, mastika ve amonyak zıncı uygulanır.

Genel olarak bağlama uygulanırsa ve orada şiş meydana gelmezse kefen bezi ve soğutucular kullanmamak gerekir. Bazen orada sirke ve su ile pansuman yapmak yeterli olur. Bazen kefen bezi ve bizim zikrettiğimiz benzerleri uygulanır. Şiş olduğunda öncelikli olarak o bez (kefen bezi) alınıp, çözücü yağ içine batırılarak şişin bulunduğu yumuşak yerin çözülmesi sağlanır. Herhalde (her durumda) oraya uygulanan bağ bez üzerinden uygulanır. Bez onun altındadır. Özellikle de, hekim onu gerekli görmediğinde ve uygulamadığında, orada çözülmeye ve bağlamayla ağrı oluştuğunda, oraya bez uygulanmaz. Özellikle orada yara varsa, böyle bir uygulama yapılmamalıdır. Bazen büyük organda bu durum oluşur ve ona siyah şarap uygulanmalıdır. Çoğunlukla çeşitli kırıkların görüldüğü kişilerde yara oluşur. Bundan dolayı, ona kefen bezi uygulamak gerekir ve yapının üzerine şarap dökülür. O bezle uzunlmasına sargı yapılır. Biz sıvı ilaçların kırıklarda kullanımı ile ilgili müstakil bir kısım ayırdık.

Bağlanması gereken yere bağları bağlamaya başladığında onların sayılarını artırarak kırık kemiği de liflerle bağlarsın. Eğer görünen bir şiş varsa bağları azaltırsın. Sonra onu yerinde döndürürsün. Sonra

sağlıklı yere doğru getirip sürekli kalacak hale getirirsin. Daha sonra onun aşağıya doğru bağlarını biraz gevşeterek indirirsin. Daha sonra ikinci bir bağ alırsın ve kırığı iki defa sararsın; sonra üçüncü bir bağ alıp, onunla da bağladıktan sonra, onu rahatlatacak şekilde yavaş yavaş aşağıya çekersin. Sonra üçüncü bağı da ikinci bağ gibi, onu azar azar yükseltirsin; yukarı çekersin. Burada 2 tane bağ organın üst ve alt tarafında fazlalıkların atılmasını sağlar ve genel olarak bu bağlar birlikte organ güçlendirilir. Bu bağlarla kemik doğrultulur ve birleşerek istenilen düzeltme işlemi tamamlanır. Burada her iki tarafta da, aşağı indirmekte ve yukarı çekmekte ifrata kaçmamalıdır. Aksi takdirde damarlar tıkanıp beslenme mümkün olmaz. Bazen organ yorulur; zayıf düşer ve bağlama işi anlatıldığı şekilde yapılamaz. Muhtemelen bu durumda yukarı çıkan bağla başlamak gerekir. Sonra aşağı inen bağ ona bağlanır. Sonra yukarı çıkan bağla bağlanır. İki bağ vasıtasıyla bu eklem yeri korunur. Kırığın yanı sıra yoğun şiddet vardır ve her bir bağ içinde güç vardır. Onun zıddını gösteren organa maddeyi çekmek isteyen bağ da vardır. Onun dışında organın altında olup, uzak yerlerle bağlantısı olan bağ da orada bulunur. O bağ onu gevşetip ancak aşağıya indirmez. O bağ diğerine zıt olarak bağlanır. Bu bağlar kırığı temizlemek için kullanılan tahtanın altında olan bağlardır ve de tahtanın üstünden de bağlanır.

Ancak yukarıdaki bağlar hareket ederken, organı sanki tek bir parçaymış gibidir. Onun kırılıp bükülmesini engeller. Kırık enine ise tamdır ve onun bağlarının eşit olması ve sınıksız kırık çevresini sarması gerekir. Çoğunlukla kırık bir yöne doğrudur ve eğer kırık el ve ayak gibi organlarda ise kırığın çok olduğu taraf üzerinde yoğunlaşmak gerekir ve bağların şekillerinin de, şekil olarak çeşitli olması gerekmez. Şüphesiz ki zorlayan bağ onu bozar ve bazen görüldüğü üzere, onu eğip bükme acı oluşturur. Sıkı bağlama karışıktır. Eğer ağrı şiddetliyse ağrıyı rahatlatmak için uygulanır.

Hippokrates bağların gün aşırı çözülmesini uygun bulur. Şüphesiz ki, öncelikli olarak bu hasta sıkıntılı değilse ve onda karışıklık ve kısıntı yoksa bağların açılması organın iltihaplanmasına ve oradan ince irin akmasına, hatta değişime yol açar.

Bu zamanda bağların iyi olmasına ve onların düzgün olup olmadığına çok dikkat etmek gerekir. Burada iyi gözlem yapmak gerekir. Onların söz konusu edilen şartlara uygun şekilde korunup korunmadığı gözlemlenmelidir. Ona 10 ila 20 gün bu şekilde davranmalıdır. Şüphesiz bu başlangıçtaki oluşmuş çukurla (boşluk) ilgili hükümdür. Kemiğin kemiğe ihtiyaç duyduğunda, yani kemiğin kemiğe kaynaşması gerektiğinde, cidden zorlama olmamalıdır. Orada baskı olduğunda kaynaşmayı sağlayacak madde engellenir ve o maddenin yeterince oluşmasına da mani olunur. Onun oluşması azalır ve zayıflar. Eğer kaynaşmayı sağlayacak madde oluşursa ve o oradaki yapının ihtiyacından fazlaysa, şüphesiz şiddetin yoğunluğunu engellemek gerekir. Yine engelleri tutan maddeler ve önlemler alınmalıdır.²¹⁴ Yine ona besinler nüfuz etmemelidir. Yine aynı zamanda, hastayı zamansız rahatlatmak üzere bağlarını kaldırmak doğru değildir.

Çıkık Tahtalarının Niteliği

Çıkık tahtalarının hepsi ince tahtalardır; ladin kadar sağlam ve kına kadar yumuşaktır; defne gibi, nar gibi ve benzerleri gibi parlak tahtadan olur. Onun daha kalın kısımları kırığın iki tarafına uygulanır veya kırığın bir tarafına veya daha yoğun olduğu tarafa uygulanır. Kırığın diğer taraflarına da ince tahtalar uygulanır ve kırığın zorlanmaması için, tahtanın kenarları düzeltilmiş olmalıdır. Muhtemelen bağları düzeltilmelidir. Kırığın dört yanına ince tahtalar konursa, daha kaplayıcı olur. Şüphe yoktur ki, eğer o fazla uzunsa, onun kırıkta bir zararı olmaz. Kırık ekleminden yanından yakınlardaki başka bir eklem kadar uzanan eklemi tamamen kaplamasının bir sakıncası olmaz. Organın hareketinin eğimi ne tarafa ise, o tarafın çıkık tahtalarının daha kalın olması gerekir. Ancak onlar yoğun şekilde organı bastırmaz ve zorlamaz. Aynı zamanda, onun bağları da eksik edilmez. Çoğunlukla eksik olduğunda tahtalar içe batıp zahmet verirler. Bundan da sen bu işin dengeli şekilde yapılması gerektiğini; bunun da yumuşaklığa yakın olması gerektiğini anlarsın. Bu ince tahtalar etli damarlı yerlerin üzerine konmalıdır. Muhtemelen o kemiğin sinirsi olan yerine uygulanır.

²¹⁴ TM: O zaman bağın anılan şartlarını önemsememek de çok zararlı olmaz.

İnce Tahtaların Kullanımı Keyfiyeti ile İlgili Ayrıntılar ve Açıklamalar

Kırık çıkık için kullanılan tahtaların kırık üstüne uygulanmasının zamanı afet oluştuktan 5 gün sonradır. Sözün kısası organın kemiği ile kırık ya da çıkık olan yer kesilip açılır ve çıkıkta oraya ince tahtalar uygulanır. Şiş, kaşıntı ve daha çok fazlası afetler varsa, burada çok acele etmek gerekir. Ancak tahta koyma işi geciktirilirse, tahtaların yerine, iyi cins sargı ve bağların iyi yapılması gerekir ve onların kemiği yukarı kaldırması işinin iyi olması gerekir. Eğer bu iş kusursuz yapılmazsa, öncelikli olarak ince kırık için tahtaları koymak zorunludur. İnce tahtalar bağlanarak kemik kaldırılır; kemik uygun bir şekilde tutulur. Kırık yanında bu bağlar daha sıkıdır; onlar yoğun bir şekilde bastırılmamalıdır. Muhtemelen hastanın nefesini kontrol ederek bağlamanın sıklığı yavaş yavaş artırılır. Bağlar ve kompresler kırık tahtalarının etrafını çevrelemişse, onun sargılarının çok fazla olması gerekmez. Şüphesiz onun sargılarının bağlarının da gevşek olması gerekir.

İnce tahtaların üzerindeki bağların eğilime ve aşağı meyilli ve onun simetrisine ve vaziyetine uygun olması gerekir. Öncelikli olarak, bağların 2 günde bir çözülmesinin zorunluluğu yoktur; gerekmez. Özellikle kaşıntı olursa ve bizim söylediğimiz fiiller oluşmuşsa o sargılar çözülebilir. Onun çözülmesi yedi günü geçtiyse, o zaman çözme geciktirildiğinden dolayı, her 4 gün ve beşinci gün çözme işlemini yaparsın. Çünkü yedinci günden sonra kaşıntı ve şiş ortaya çıkabilir. Bu durumda bağlar geceleri biraz gevşetilebilir. Eğer mümkünse sen, tahtaları 10 güne kadar çözmeyebilirsin. Eğer bağlar zarar vermemişse çözülmez. Ancak bazılarında görülmeyen sebeplerden dolayı daha erken çözülmesi gerekebilir. Ancak önlem olarak, o kısmın rengi ve renk değişikliği ve hali dikkate alınır. Bilinmelidir ki, bağlama kırığa besinin ulaşmasını engelleyecek şiddete ulaşmamalıdır; kırığa besinin girmesini engelleyecek sıklıkta da olmamalıdır. Şüphesiz kırık kemiğin kaynayıp bağlanabilmesi oraya ulaşan kan ve güçlü yiyeceklerle olur. Tahtaları kaldırmak ve oradaki bağları gevşetmekte acele etmemelidir. Bazen kemiğin kaynamasını (kaynaşmasını) sağlayan madde bazen orası iyice sağlamlaşmadan da orayı birleştirir, ancak tam iyileşme olmadığından eğilme (kemikte eğilme) meydana gelir. Bundan dolayı tahtalar yerin-

de bırakılıp, organ serbest kalmamalıdır ve tahtalar üzerinde tutulmalıdır. Mümkün olduğu kadar, kırık kemikler serbest bırakılmamalıdır.

Cerahatli Kırıklar

Kırık cerahatle bir arada olursa zorunlu olarak yoğun şekilde bir ortaklık oluşturmuşlarsa orada cerahatin bulunduğu yerdeki ince tabakaların kaldırılması için cerahatin üstüne merhem uygulanması gerekir. Özellikle karasakız cinsinden merhem uygulanır. Bir grup hekim şöyle yapılmasını emretmiştir: Cerahatli kırıkta başlangıçta yaranın yan taraflarını sıkıca bağlayıp üst kısmını açıkta bırakmalıdır. Cerahat eğer yaranın üstünde ise bu iyidir. Sonra onun üstünü örtmek ve havayla temasını kesmek gerekir. Eğer kırık üzerinde bu yapılırsa orada yalancı bir zorlama yapılmış olacaktır. Hatta o her taraftan sabitlenecektir. Bundan dolayı genel olarak, cerahatin kendisinde çözülme yapılır ve siyah mazı şarabı ile zift karıştırılarak kompres olarak uygulanır.

Buradaki bir düzenektir. Orada bağlanan bağlar cerahatin dudağı üzerindedir; sonra arkaya doğru meyleder ve diğer bağda diğer dudağa gider ve sonra diğer bağ olması gerektiği şekilde düzenlenir. Sonra meylettirilir. Hatta cerahatin kendisi kesin olarak kabul edildiği üzere, açıkta bırakılır. Bağ onun üst tarafındadır ve aşağı doğru iner ve çoğunlukla çok sıkıdır ancak cerahat açıkta bırakılır öyle ki sen ne zaman yara yerini açmak istersen cerahat için kullanacağın ilacı uygulamak üzere cerahati üstten zorlarsın. Ondan akıntının atılması mümkün olur. Bununla birlikte, bütün olarak bundan sonra, buranın üzerinin örtülmesi gerekir. Muhtemelen yaranın üzerini açık bırakmak gerekir. Eğer yaranın üstü açık bırakılırsa, özellikle soğuksa muhtemelen örtmemek daha da kötüdür. Ancak her durumda geceleyin yaranın üstünü kapamak gerekir. Şüphesiz cerahat iyi ise, kırıkta ince tahtalar uygulanır ve bu uygulama geciktirilmemelidir veya burada güç eşit miktarda dengeli bir şekilde zorlanmamalıdır. Zaman zaman yaranın üstü açılır ve oraya uygun ilaç uygulaması yapılır. Elbette orada, kırıkta olan bağlar zorlanmaz; onlar açılmaz. Hippokrates şöyle demiştir. Eğer kırıktaki cerahat taze ise bağlama orta kısımda ve ön taraftan yapılır. Eğer irin olgunlaşmışsa, bağlama onun üstünden yapılır ve ortasına kadar uzatılır. Bağlamanın iyisi yaranın seri bağlarla bağlanmasıdır. Özellikle üstte olan bağın cerahatin akmasını mümkün hale

getirebilmesi için sıkı olması gerekir. Ancak muhtemelen yoğun olmalıdır. Özet olarak, cerahatten uzaklaştıkça bağlar gevşek tutulmalıdır. Eğer yarada yoğun ağrı varsa ağrı olan yer bağlarla bağlanır. Eğer sıkı bağlama orayı zorluyorsa maksat oluşmuştur. Bizim dediğimiz gibi, olmazsa, bağlama yaranın geçtiği yer üzerinden yapılır; kırığa doğru bağ daha yoğunlaştırılır. Burada bağlama organın durumuna göre yapılır. Cerahatli yaranın içindeki toplanmış olan irinin akıtılmasına göre bu bağlama işi ayarlanır.

Cerahatin çevresindeki şiş engellemek için yazın soğutulmuş bağlar konmalıdır. Oraya kefen bezi uygulanmamalıdır; özellikle de bu uygulama yarım yapılmamalıdır. Bazen organda iltihap ortaya çıkar. Muhtemelen bizim oradaki maddeyi başka bir yere göndermemiz gerektiğinde kabız yapan şarap kullanırız. Kırıkla birlikte çürük de varsa organın ölmüş olmasından korkulabileceğine işaret edilir. Genel olarak bilinmelidir ki, eğer kırıkta dışarı atma prensiplerine göre, yaradaki madde aşağı inmeden bağlamada²¹⁵ yanlış yapılsa, şiş meydana gelir ve özellikle cerahatin olduğu yerdeki bağlar gevşekse ve oraya doğru sıkıştırılmışsa, onda açıklık yoksa orada birikmiş olan yoğunluk çıkmıyorsa ve uygun ilaç ulaşamıyorsa o cerahat açılıp bırakılsa, kokuşur ve soğuyup organın ölümüne sebep olur. Orada ağrı oluşur ve ateşli hastalıkların meydana gelmesine sebep olunmuş olur. Doktorun burada bir orta durum bulması ve olup bitene bakması ve bütün bunlar olmadan durumu telafi etmesi gerekir.

Kırık Kemiğin Kaynaması

Bazen kırık kısım yukarıya doğru zorlanmış olabilir. Bu durumda onun kırığının tekrarlanması, kemiğin tekrar kırılması gerekir. Bu zorludur. Ancak kemik güçlü olabilir ve ikinci defa kırılması zordur.²¹⁶ Burada başlangıçta, ikinci defa kırmadan önce, o kısmı yumuşatmak, hatta eğriliği rahatlatıp gevşekleştirmek gerekir. Bunun için katılaşıp sertleşip sağlamlaşmak kısmında zikredilen ilaçlar kullanılır. Mesela deriyi yumuşatanlar; örneğin zamklar, demirhindi, yağlar grubundan

²¹⁵ TM: sıkıntıları önler.

²¹⁶ TM: o eğri organın üzerinde biten kırık kemiğin kaynamasına yardım eden maddenin durumunu araştırarak öğren. Eğer kaynaşmaya yardım eden madde büyük ve kuvvetli ise.

ilaçlar, tuzlar pamuk tohumu usareşi ve benzerleri kullanılır. Sonra kırılır ve sürekli olarak oraya sıcak su dökülür ve hasta günde birkaç kez banyoya sokulur. Bunun yararı olmazsa denemeler ve oraya yapılan uyarılar oradaki maddenin hareketsizliğine işaret ederse mümkün olduğu kadar eğilen kısımdaki etler (kaslar) açılır. Sonra kemik kırılır ve düzeltilir; orada oluşabilecek cerahat ilaçla tedavi edilir. Çoğunlukla kırık kemiğin eğriliğinin orayı kırmadan ilaçla tedavisinin olmayacağı bilinmelidir. Kırıldıktan sonra dışı doğru olan kısım kırık düzene sokularak, düzeltilir. Eğiklik düzeltilip o şekilde korunursa, kırık kendi içinde özellikle de yumuşak bedendeki kısmını tedavi etmek kolaydır.

Kırık ve O Yolda Akan Sıvıların Tedavisinde Kullanılan Sıvı İlaçlar

Burada kullanılan sıvı ilaçların bazıları şiş içindir ve kaşıntıyı ortadan kaldırmak; eğriliğin sertliğini gidermek ve bu işlemi güçlendirmek ve de kemiğin eğriliğini değiştirmek için kullanılır. Onlar zorlamadan ve çekmeden sonra oluşan katılığı, sertliği ortadan kaldırır ve eklemlerdeki sertliği giderir.

Şişlere Engel Olan Sıvı İlaçlar

Kanaldan akan ve kaşıntıyı önlemek için kullanılan ilaçları ve yapılması gerekli olanları, ilgili kısımda zikrettik. Yine biz bezleri (yara ve kırık üzerine bağlanan bezler) ve ekşi şarapla yaralar için kullanılan ılık suları ve bunların benzerlerini de zikrettik. Tekrar konumuza dönerek, biz diyoruz ki (bağlamak için kullanılan) bezlerin kullanımı veya sert olmamak şartıyla başka şeylerin kullanımı da mümkündür; muhtemelen onlar daha kolay uygulanabilir ve daha yumuşak olmalıdır. Eğer orada kırık varsa ve iltihaplıysa, orada bez uygulanmaz. Orada kokuşma oluşmasından korkulur. Genellikle kırık çok olursa, organda kokuşma olabilir. Çünkü orada yaralar oluşur. Ancak sıcak sular yaraya dökülerek uygulanır. Biz bu konudan daha önce bahsettik ve onların kaşıntı yapan maddeyi çözmedeki yararlarını bildirdik; yiyecek maddelerini ve onların çekim gücünü de anlattık. Şüphesiz bu maddelere de ihtiyaç duyulur. Organda bağlama ile yoğunluk ve kuruluk oluşursa bilindiği gibi, o zaman sıcak su uygulanır.

Kırıgın Yoğunlaşıp Katılaşıp Sertleşmesinde Kullanılan Sıvı İlaçlar

Burada yararlı olan, sıkı, tutan, nazik ılık sular ve onlara benzer yakılardır. Örneğin haşlanmış bitotu ve onun yağı gibi. Eğer yağa ihtiyaç varsa kına yağı, bitotu yaprağı ve tohumunun suyu ile uygulanır. Akasya ağacı meyvesi ve karaağaç kökü ve yaprakları pişirilir ve uygulanır. Şüphesiz onlarla lavman yapmak için merhem de hazırlanır. Özellikle o safran ve sarıyonca ile karıştırılır ve reyhan şarabı ile günden iyi bir merhem yapılır; hurma kabukları ve benzerleriyle de iyi kalitede bir terkip hazırlanır.

Kemiklerin Kaynaştırılması İçin Kullanılan Maddelerin Değiştirilmesi: Ancak ilkin ve devamında, yeniyken uygulanacak olanlar, zikredilen sıkıştıran, büzen kasan ilaçlardır. Şüphesiz onlar maddeyi toparlar ve yoğunlaştırır ve de hacmini küçültür. Ancak bundan sonra fazlalık olduğunda ve özellikle eklem yakın olduğunda, o kısım açılır ve hatta dengeli bir şekilde çözülür. Orada birikip katılaşmış olan madde dengeli ve mutedil bir şekilde eritilir. Bütün bunların söylenildiği şekilde yapılması gerekir.²¹⁷

Eklemlerin Sertliğini Yumuşatan İlaçlar

Eklemlerin katılığı, sertliğini yumuşatmak için sıcak su uygulanmasıyla başlamak gerekir. Sonra onun üzerine yakılar ve vücudu ovmak için yumuşatan maddeler uygulanır. İç yağları ve sıvı yağlar ve onlarla sirke karışımı ile yapılan terkipler yararlı olur. Onlar derine nüfuz eder. Bunlara yakın olanlarda yabancı keçi yağı ve susam yağı kullanılır. Şüphesiz bu yararlı hafif bir yakıdır ve yine tahin ve çam tohumu yağı da yararlı olur. Onu kendi yarısı kadar iç yağı ile ve dörtte bir ölçüde balla karıştırmalıdır. Bazen bir beze süsen yağı, tek başına konup uygulanması yeterli olur. Bazen böbrek şişleri konusunda verilen yumuşatıcıları ona uygulamak da yardımcı olabilir. Eğer mizacının soğuk mizaca dönüştüğünü hissedersen, onun zıddını uygulamalısın. Örneğin kunduz hayası yağı, ballı sirke ve çavşır gibi.

²¹⁷ TM: O yer yarılıp kemiklerin kaynamasına yardım eden madde kaşınarak yumuşatılır ve bütün bu anıların anılması geçti.

İyi Bir İlaç: Katı yağ tortusu, susam yağı tortusu, sütte pişirilmiş çemen; hepsi birlikte alınır ve kullanılır.

Yine hatmi kökü, eşekhiyari kökü, balsam, amonyak zamkı, çavşır, keskin sirke içine karıştırılıp haricen uygulanır. Bu gerçekten iyi bir ilaçtır.

İyi Bir İlaç: Boy otu usaresi, keten tohumu, eşekhiyari usaresi, amonyak zamkı ladin, taze çörek otu, süsen yağı, ördek iç yağı, yumuşak balsam, kasnı otu zamkı, dana iliği alınıp, yağ içinde karıştırılarak merhem olarak kullanılır.

Başka Bir Güçlü İlaç: Eski zeytinyağı 2 ratl, süsen yağı yarım ratl, günlük sıvısı 4 ratl, sarı mum yarım ratl, sakız ağacı sakızı 2 ukiye, süt-leğen 2 ukiye, geyik kemiği iliğinden 4 ukiye alınarak merhem yapılır.

Zorlanmaya Maruz kalan Eklemın Sertleşmesi İçin İyi İlaç: Amonyak zamkı, Yahudi balsamı; her ikisinden de yarımşar ölçü, ladin yarım ölçü, kına yağı, ördek yağı; her birinden 4 ölçü; bir ölçü zamk içinde eritilip hepsi karıştırılır.

İyi Bir Merhem: Amonyak zamkı 36 miskal ve onun kadar sarı mum, yabani fıstık zamkı, Yahudi balsamı; her birinden 8 ukiye, kına yağı 4 ukiye alınır ve sirke içinde iyice halledilir sonra süsen yağı ile havanda dövülür. Aynı zamanda bu yağ havanın cliyle gerekli yere sıvanıp sürülür. Bez şeklinde bir oluşum görüldüğünde konusunda zikrettiğimiz merhemler burada da kullanılır. Burada kullanılan merhem kunduz hayası, kustus, güvercin pisliği ve hardaldan meydana gelir. Bunlar terkip şeklinde yakı olarak kullanılır. Bu merhem gayet yararlıdır.

İyi Bir Yumuşatıcı: Süsen tohumları yağının tortusu 1 ukiye, yumuşak günlük sakızı 1 ukiye, amonyak zamkı yarım ukiye, yumuşak balsam 1 ukiye, ayı yağı veya ördek ya da fıkıh alimleri izin verirse, domuzun iç yağı 2 ukiye alınıp merhem yapılır.

Rahatlamayı Güçlendiren Terkip²¹⁸: Nazik, ancak tutan, büzen, özellikteki ilaçlara güvenmek gerekir. Örneğin ardıç, selvi cevizi ve benzerleri ile veya yoğun sıkıp büzme özelliği olanlarla bir terkip hazırlanır. Örneğin safran, tarçın, sarı sakız, andız otu karışımı cidden iyidir. Özellikle onlar azak eriği ile pişirilip üzüm asması külleriyle ve

²¹⁸ TM: Gevşek olan kemiklerin kaynamasına yardım eden maddeyi kuvvetlendiren nesneler beyanındadır.

eski iç yağı ve hurma ağacı kabuklarının terkiibi bütün katılışp kaynaşmayı sağladığı söylenen yararlı terkiiplerdir.

Sıcak Su ve Yağın Kullanımı: Bilinmelidir ki, sıcak su ve yağ zorlayıp çekme sırasında yararlı değildir. Çünkü onlar çekişi engeller. Ancak daha öncesinde yararlı olurlar. Çünkü onlar kanamayı durduran maddeler içerir ve kırığın iyileşmesi safhasında yararlıdır. Bundan dolayıdır ki, daha sonra da yararlı olabilir. Çünkü o şişlerin geri kalanları çözer; katılışma ve kaynaşmada ve oradaki iltihabın kuruma safhasında yardımcı olur. Sinirlerdeki bağlantıların kalan sıkıntılarını giderir; sinirlerin zorlanan hareketlerini kolaylaştırır. Eğer sıcak su, bitkisel yağlar, iç yağları ve iliklerle verilirse felaket olur. Bunlardan su ve yağlar iyileşme safhasında engelleyici olurlar.²¹⁹ Bazen çocuklarda ve çocukluk yaşına yakın olanlarda kullanılabilir. Onların dışındakilerde kullanılmamalıdır. Onlara uygulanan yakılar kuruyup ağrı oluşturur. Orada ağrıyı giderecek bitkisel yağlara gereksinim vardır. Sonra üzerine kompres konarak bağlanır. Ancak ağrı sakinleşince²²⁰ yağların kullanılmasına izin verilmez.

Tabipler bazen hastaya orada bulunan bazı maddelerin çözülüp erimesi için sıcak su uygulurlar. Onların öncelikli olarak, yararı yumuşatmalarıdır. O mutedil ısıdaki sıcak su yapışkan maddeyi kendine çeker. O su mutedil sıcaklıktadır. Eğer su cidden çok sıcak olursa bazen çekmenin ötesinde bedendeki temiz olanları da çözüp eritir. Özellikle de bu uzun zaman uygulanırsa, tehlikeli durum söz konusudur.²²¹ Eğer gerekenden fazla uygulanırsa bedende alışkanlık oluşturur; özellikle kısa zaman için uygulanmalıdır. Muhtemelen suyun sıcaklığının dengeli olması gerekir. Suyun dökülme zamanı, organın zayıfladığı görülene kadar olmalıdır ve onda tükenme yaratmamalıdır. Onda hareket-sizlik, hissizlik oluşturacak derecede olmamalıdır. Burada uygulanması

²¹⁹ TM: kırık kemiğin bağlanıp kaynaması zamanında sıcak su ve yağ yaranın iyileşip kapanmasına engel olur.

²²⁰ TM: çocuklarda.

²²¹ TM: Dâvûd b. Ali b. Halef Zâhir sahipleri imamıdır. Aslı İsfahan'dan ve doğumu Küfe ve yetişmesi Bağdat'tır. İki yüz otuzda doğup iki yüz doksan Ramazan'da ölmüştür. Onlar şeriatın dört delilinden âlimler tarafından verilen hükmü inkâr edenler, onun geri kalan durumları yeni ve iyi lûgat isimlerinin düzeltmesi kitabında ayrıntılı anlatılır.

gerekli olan işlerle ilgili olarak çıkıklar kısmında açıklamalar vardır.²²² Eğer ağrı yoksa elbette ona sıcak su ve yağ uygulanması yapılmamalıdır. Ancak ihtiyaten kırık kemik yerine yerleştirilmeden önce, eklemelerin sertliğini giderebilmek için sıcak su uygulanabilir. Eklem yerine konduktan sonra oraya hurma ve zamlar lapalarla uygulanır.

Kırığın Düzenlenmesinden Sonra Uygulanacak Yiyecek ve İçecekler

Hastaya verilecek besinlerin kırığın düzeltilmesinden sonra yapışkan kan yapan kuru maddeler olması gerekir. Muhtemelen onun (kanın) yoğun oluşu, yapışkanlığı, güçlü yapışıp birleşmeyi sağlar. Eğer besinler kuru olmazsa, kırık kısımda zaaf oluşur. Bu örneğin koyun paçası ve keşkek, oğlak ve kuzu başları iç organlarıyla ve benzerleriyle pişirilerek verilir; kabız yapan yoğun şarap da içirilir. Kestane ve çok keskin olmayan tohum içi verilir; kanı incelten ve istan her şeyden kaçınmak gerekir. Daha sonra onların bağlayıcı olması gerekir. Örneğin ince şarap gibi, cidden sağlıklı olmayan şeylerden kaçınmak gerekir. Genel olarak, önlem olarak, yoğun şeyler ve cerahate engel olacak şeyler verilmelidir. Yiyeceğin kırılan kemiklerin büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre, ayarlanması gerekir. Bunun yanı sıra, elemenden, sıkıntıdan korkulur. Ancak bundan emin olduğunda yiyecekte ve içekte daha rahat davranılabilir. Ben başlangıçta tedbirli davranıp, şişin kötülüğüne karşı başlangıçta nazik tedbirler alarak, ihtiyatlı hareket etmeyi severim. Bu ilkin kan alıp, atılması gerekeni dışarı atıp, sonraki günlerde ihtiyacı olanın alınmasını sağlamak içindir. Şüphesiz burada tedbirli davranmak gerekir. Kemikte çok fazla bağlanma varsa yoğunlaştıran yiyecekleri bırakmak gerekir.

Bağlanmaya Uygun Olan Maddelerin Renginin Özelliği

Burada bağlayan yağlar alınmalıdır; yağlı ekmek, ince pirinç, inek yağı ve süt. Bunlar çarpılarak keşkek yemeği yapılır. Ancak çıkık için mumya ilacı fevkalade yararlıdır.

Kırık Çıkık Olduğunu Gösteren İşaretler ve Onların Şekillenmesi

Kırıkta kasların bağlantısının koptuğu, yırtıldığı belirlenir. Şüphesiz et kesilirse kemikten gelen bir koku olur. Bu durumda oranın kesi-

²²² TM: bu yerde de onlarda iyice düşünmek gerekli olur.

lip bağlanmaya ihtiyacı vardır. Eğer kanama olursa o engellenmelidir. Orada, ette yoğun bir bozulma olursa, oraya ilaç tedavisi yapılır veya ilaç tedavisi yarar sağlamıyorsa, doku yenmiş ve kokuyorsa, ona dikkat etmelidir. Orada sıcak şiş görülüyorsa, ona son alınacak tedbir uygulanır. Geçmişte zikredilen senin bildiğin tedbirlerle tedavi edilmeye ihtiyacı vardır. Eğer kırıkta bağlanma ve kaynama varsa ve çok fazlaysa o kadarına gerek yoktur. Biraz besin verilir ve onun oluşmasıyla kırık engellenir. O beslenmeyle ve oraya şiddet uygulanmasıyla (sıkı sıkıya bağlanması) ve diğer söylenen şeyler yapılarak, hastalığın ilerlemesi engellenir. Bazen kırık kemikte çekme dolayısıyla ve yerine yerleştirme çabaları dolayısıyla gevşeme olabilir. Bazen kemiğin içinde olan ilikten akıntı oluşur. Bunun dışarı çıkarılması ve onun için akıntı yolu açılması gerekir.

Üçüncü Makale Organlarda Olan Kırıklar²²³

Kafa Kırığı: Kafatasındaki kırıkların çoğunda cilt açılmaz. Muhtemelen onlarda şiş olur. Eğer ilaçla tedavi edilmek istenirse ve sıkıntı ve gerginlik yoksa bazen kemiğin altında bozukluk oluşabilir. Bazen bu durum şiş geçtikten sonra veya ateşli hastalıklardan sonra titreme, delilik ve benzerleri arız olabilir. Bu durumda onun (kırığın) açılmış olması gerekir. Çoğunlukla hastalığın yerini hasta dokunduğunda anlar. Bu durumda yara ile ilgilenmeyip kırıkla ilgilenmek ve onu tedavi etmek gerekir. Cildi oradaki akıntının olduğu yere kadar kesmek gerekir. Oradaki irin vb. şeyleri çıkarmak gerekir. Buradaki irinli akıntı kırıktan sonra ortaya çıkmış olabilir veya onlar yoğun şişlik oluşturmuş olabilir veya orada şiş oluşmamış olabilir. Şiş açıldığında bir kırık görülür. Fakat burada büyük miktarda yoğun madde içeren bir kırık belirlenir. Eğer orada kırık olmadığı zannediliyorsa, bundan kırığın iyi olduğu kabul edilebilir.

Eğer kırığın iyileşmeye meylettiği düşünülüyorsa kırığın sebebi ni de belirlemek istenir. Orada kırık oluşturacak gücün azlığı veya çokluğu veya gücün kendisi düşünülür. Bundan dolayı bilinmelidir ki,

²²³ TM Bütün Organlarda Olan Kırıklar.

bununla kırığın ne kadar olabileceği miktarı bilinebilir. Aynı şekilde arazlar da buna işaret eder. Örneğin inme, baş dönmesi, ses kısıklığı ve benzeri işaretler kafatası kırığının işaretleridir. Çoğunlukla cildin yarılması, ayrılması ve çoğunlukla kırıklarda olduğu gibi, tek tarafta olması kırığın durumunu gösterir. Ancak bunlar işaretlerin tamamı değildir. Şüphesiz bazen büyük bir kırık içte olabilir ve ciltte yarık oluşturmaz; kafa derisi açılmaz veya pek az açılır. Burada durumun mukayeseli delilleriyle tarif edilmesi zorunlu olarak gereklidir; örneğin kafa derisini haç şeklinde açmaya ve dikmeye gerek olan hallerde olduğu gibi, hatta o kısım (kafa kemiği) görünene kadar açılması gibi. Eğer onda kanama olursa oradaki deri soyulmamalıdır. Kuru bez parçasıyla tampon yapılmalıdır. Sonra şarap batırılmış sargılarla sarılmalıdır ve beslenip kendine gelene kadar kendi haline terk edilmelidir.

Ancak kemik deriyi delip çıkmışsa, öncelikle, yaralar kısmında zikredilen ilaçlarla tedavi edilmesi gerekir. Ancak kafatası kemiği çıkığının tedavisi bizim burada anlattığımız şekilde yapılmalıdır.

Baştaki kemiklerin pek azında baş ağrısı görülüp onun kaslı tarafındaki deriyi soyarak yararlı değildir. Muhtemelen bazı gözlemler yararlı olur; örneğin burada hisleri gözlemek gerekir. O kısım kıl gibidir. Bu gibi yarıklarda ovalayıp o kısmı açmak ve kıllarını temizlemek gerekir. Burada sevdavi rutubetin dökülmesiyle desteklenmek istenir. Hatta bu fiille baş ağrısının şiddetlendiği belirlenir. Orada delik oluşur, hatta orada iz kalmayana kadar ovmaya devam edilir. Onun sana göre, çeşitli miktarda (sayıda) bağlantısı olabilir. Burada öncelikli olarak, onun arazlarını belirlemek gerekir. Sonra delik belirlenip, başın tedavisi yapılır. Burada baş ilaçları kullanılır. Senin için bu yeterlidir. Çocukların başında süsen, bezelye unu, kendir unu, loğusaotu, çavşır kökü kabuğu, sarısabır, geven ve kardeşkanı kullanılır. Bütün kurutucular ve gevşetmeyen ilaçlar kullanılabilir. Yara ilaçlarıyla da tedavi yapılabilir.

Ancak eğer baş ağrısı diğer tarafa nüfuz etmişse dokuya nüfuz edecek seviyede ovalamak oradaki deliği (kırığı?) yok etmez. Sen oradaki deliğe nüfuz edip muhtemelen toparlayıp, büzüp, sonlandırırsın. Kafa derisinin durumunu bilmelisin. Şüphesiz onun kemiğinin durumunun korunaklı olup olmadığını belirlemelisin. Görülen arazlardan bozukluğun az olup olmadığını anlarsın. Şiş arazları daha az olursa şiş

daha selim ve küçüktür. Pişmiş irin daha hızlı oluşur ve daha büyüktür veya kemikteki vurma izi aşikâr olarak belirlenir. Çoğunlukla bu durumda tehlike daha fazladır; ağrılar ve ateşli hastalıklar ve renk değişimi olur; kemik hızla renk değişimine uğrar Genellikle ondan ince bir kan sızıntısı olur. Çoğunlukla ondaki tedavi ihmal edilirse ağrılar ve yüksek ateş, şişme, bayılma, şuur kaybı gibi arazlar ortaya çıkar. Bu gibi durumda muhtemelen her halde yazın bile olsa, şiddetli soğuktan kaçınılmalıdır. Şüphesiz onda büyük tehlike vardır.

Ancak onda sadece kafa derisinde yırtık varsa, kırık yoksa, bu sadece pericraniumda görülüyorsa, ona sıkı sıkıya bağ uygulamak ve soğutan yakılar da uygulamak yeterlidir. Ancak, onun tedavisinde gül yağı iyi değildir. Sonra cerahatin bir tarafa toplanmasına sebep olur ve ihtiyacı varsa o açılan kısım dikilir. Toz şeklindeki ilaçlarından baştaki yaraya dökülür. Onun üzerine yumurta akı sürülür; keten bezi konur ve zeytinyağı ile karıştırılıp dövülmüş şarapla kompres yapılır. Sonra başka bağlar uygulanır. Çünkü hastanın sakinleştirilmeye ve rahatlatılmaya ve uykuya ihtiyacı vardır. Bütün baş yaraları ve kırıklarda bütün kemik alınmaz. Bu bütün kırıklarda söz konusu değildir. Ancak biz kırık kemikler ve onların tedavisi (yerleştirilmesi) kısmında bunları anlattık. Çoğunlukla insanlar kafa kırıklarında kırık kemiği çıkarıp aldılar ve orada et bitti ve deri oluştu. Onlar yaşamaya devam ettiler.

Ancak kafatası kemiği kırığı ve daha sonra olacaklar konusunda bilinmelidir ki, baş keşiği diğer kemiklere zıttır. Kırık oluştuğunda onun kendisinin güçlü kaynakları olduğu için diğer kemiklerde uygulanan zorlayıp çekme uygulanmaz. Muhtemelen orada kaynaşmaya yarayan madde zayıftır. Bundan dolayı orada oluşan irinin içeriye nüfuz etmesi söz konusudur. Bu maddenin dışarı atılması gerekir. Eğer baş kemiği tam kırıkta o kısım kesilip orada biriken maddenin dışarı alınması gerekir.²²⁴ Kafatası kırığının yarığın oluşundan sonra, yazın yedi gün içinde iyi olması gerekir; kışın ise on gün içinde iyi olmalıdır. Ben onun tedavisinin çok hızlı olmasının gerektiğini belirledim. Kemikte görülecek büyük afetler uzaklaştırılır.

Baş kemiklerinin dışındaki kemiklerde istenen ve gerekli olan oraya belli maddelerin bağlanmasıdır. Ancak başta böyle bir bağlama

²²⁴ TM: Eğer tam kırık değilse o zorlanmaz; kemik yerine yerleştirmek üzere zorlanmaz.

yapmak mümkün değildir. Bundan dolayı diğer kırıklarda kemiğin alınması gerekir, hatta oradaki irin gereği dışarı çıkarılır ve yine eğer sızıntı içe doğru gitmişse, orada oluşan maddeyi dışarı atmak için zorunlu olarak, kırığı sıkıca bağlamak gerekir; orası açılır ve temizlenir. Bu organda yapılması gerektiği şekilde tedavi yapılır. Bunlar yapıldığında ve o kısım açıldığında, maddenin yeri belirlenir ve onun orada saklı kalması engellenir. Bundan emin olmak gerekir. Eğer içeri doğru oluşan akıntıdan ve sızıntıdan korkuluyorsa kemiği uygun yerden kesmek gerekir. O uygun yer akıntının oluşup toplandığı yerdir; orası kolayca kesilir. Burada biraz sarsıp bozukluğun bingıldak gibi sinirlerin bulunduğu yerin önüne rastlayıp rastlamadığı belirlenir. Şüphesiz muhtemel kırığın olduğu yer, sinirlerin bittiği ve toplandığı yere uzak olmalıdır. Böylece irin onların örtüsüne (dura mater?) dökülüp orayı bozmamalıdır ve tehlike oluşturmamalıdır. Burada nazik tedbirler alınmalıdır. Burası yağla yağlanmalıdır. Eğer örtüde siyahlık oluşursa bazen bu sadece görünüşte olabilir. Bunun için, zarar oluşmamıştır. Bazen onun sebebi orada kullanılan ilaçlar olabilir. Orada bal alınıp üç katı kadar gül yağı ile iyice karıştırılır, hatta öyle ki, terkip siyahlaşır ve o ilaç baş ilacı olarak, zarar gören yere oradaki siyahlık kaybolana kadar sürülür.²²⁵

Örtüyü düzeltmen hastayı sağlığına kavuşturman ve oradaki şeyi atman gerekirse, baş derisini kesersin veya orada sıkıntı yaratan şeyi çıkarırsın. Orada oluşan irinin olgunlaşıp olgunlaşmadığı dikkate alınmamalıdır. Çünkü muhtemelen dura mater denen zarın bastırıldığında hissizleşmiş olduğu belirlenir ki bu hareket yapılmamalıdır; dura matere bastırılmamalıdır ve onun hissizleşmemesi gerekir. Dura materde irin ve şiş oluşmuştur; hastada titreme olur. Bazen hasta sakindir. Bu durumda o kemiği çıkarıp hissi iade etmek ve böylece hastayı sakinleştirmek gerekir. Ancak eğer delik varsa, çok acele etmek gerekir. Kafatası kırık ve örtüsünde zedelenme varsa ve şiş oluşmuşsa buna *yırtık* denir. Senin, bizim sana daha önce anlattığımız şekilde hızla tedavi etmen gerekir. Eğer beklemen gerekirse, iki ya da üç gün bekleyebilirsin. Genellikle ikinci günde tedaviye başlaman gerekir.

²²⁵ TM: ve üzerine baş ilacı üzerine serpilir ve eğer siyahlık septumda yerleşmiş ise o hastadan sen sakın.

Baş kemiğinin kesilmesi daha önce zikredilen nazik testere ile yapılır ve küçük bir delik açılır. Orada küçük parçalar oluşur. Ancak bu uygulama tehlikelidir Çünkü bazen bu iş yapılırken birkaç kez zara (dura mater) girilebilir ve zikrettiğimiz gibi, bir çeşit hile ile yani istenen mekanizma uygulanıp, ancak deliği fazla derinleştirmeden işlem yapılmalıdır. Bu şekilde emin bir işlem, kısacası istenen işlem yapılmış olur.

Ancak onun tedavisinde daha öncekilerin söylediklerini de burada biz anlatalım. Onlar şöyle demiştir: Bu tedaviye başlarken ilkin baş tıraş edilir ve orada 2 yarık açılır. Bunlardan biri yaranın olduğu seviyededir; şekli haç şeklindedir. Bundan sonra bu dört açının altındaki deri açılır ve oyulacak kemik tamamen ortaya çıkarılır. Bu işlemde kanama olursa su ve sirke suyuna batırılmış bir bezle o kısmı doldurmak gerekir; kuru bir bezle oraya tampon yapılmalıdır ve sonra üzerine şarap ve zeytinyağına batırılmış sargı uygulanmalıdır. Burada duruma uygun olan bağlarla bağlamalısın. Hatta buraya bez konmamışsa ve kötü bir belirti yoksa kırık kemiği kesersin. Şüphesiz bu sırada hasta oturtulur. Kesmenin uygun bir şekilde yapılabilmesi için hastadan sırt üstü yatması istenir. Sonra hastanın 2 kulağı vurma seslerinden eziyet çekmesin diye yün veya pamuklu bezle tıkanır. Cerahatin bağı çözülür ve oradaki bez kaldırılır ve orası temizlenip kurutulur. Sonra 2 hizmetliye 4 parça ince bez verilerek ciltte açılan 4 açının üzerinden sıkı sıkıya tutmaları istenir, öyle ki bunlar kesilmiş kemiğin üzerindeki derinin bulunduğu yerin üzerine konur.

Eğer kemik yaradılıştan zayıfsa veya kırık dolayısıyla arızalanmışsa o kemiğin kesilip çıkarılması gerekir. Burada kesici aletin birisi diğerinin karşısına konur ve ilkin geniş olan aletle başlanır. Sonra ince olan aletle devam edilir. Sonra da kıl gibi ince bir aletle işlem sürdürülür. Böylece vurma ve çarpmada yumuşak ve nazik davranmalı; hasta eziyet çekmemeli ve rahatsız olmamalıdır.

Eğer baş kemiği güçlüyse, öncelikli olarak '*batmayan (iç girmeyen)*' diye adlandırılan delik açma makinesiyle öyle bir delik açılır ki o içe doğru pek girmez. Onun çıkıntısı öyle ayarlanmıştır ki içe batmayıp engeller. Oradan kafatası örtüsüne ulaşılır. Burada kesme cerrah testeresiyle yapılır ancak bu işlem bir defada yapılmaz; azar azar ya-

pılır. Eğer onu çıkarmak mümkün olursa, parmakla bu işlem yapılır. Eğer mümkün değilse, bu işlem cımbız veya kerpentenle ya da bunlara benzer bir aletle yapılır. Açılan delikler arasında göz kalemi kalınlığı kadar açıklık vardır. Bu delik kemiğin iç yüzeyine daha yakındır. Burada kafa örtüsüne bu deliklerden hiçbir şey temas etmemesine dikkat edilmelidir. Bundan dolayıdır ki, deliğin büyüklüğü kemiğin kalınlığı kadar olmalıdır. Burada birçok alet kullanılabilir.

Eğer kırık, kemiğin 2 yanında ise, o zaman bu kırıklarda 2 delik açmak gerekir. Hatta kemik delinirse, baş kemiğinin kesilmesinden dolayı sertlik oluşur ve bundan dolayı bitki bıçağına benzer delici bir aletle biraz yumuşatılmalıdır. Sonra aletin altına bir örtü konarak kafatası örtüsü korumaya alınır. Kırılmış küçük kemikler veya parçalar kaldıysa, onları da almak gerekir. Sonra fitil şeklinde veya merhemlerle ilaç tedavisi yapılır. Şüphesiz çeşitli ilaçlarla burayı tedavi etmek daha kolaydır ve bu şekilde yapılan müdahale daha az zarar verir.

Galen şöyle demektedir: Eğer sen baştan bir kısmı açacaksan, orayı mercek şeklindeki kesici bir aletle açmalısın ve bu açma karıncık zarına dayanır; aletin dar olan tarafı uzundur. Burada aletle üstten vurarak kesmek gerekir. Oradaki zar dışarı doğru çıkmamalıdır. Kişiye uyuşturucu ilaç verilmez. Örtü mercek şeklindeki aletin enli tarafındadır. Bu alet baş kemiğine doğru olduğundan herhangi bir sıkıntı yaratmaz. Bu mercek şeklindeki alet arka taraftan keseceği tarafa doğru yöneltilir. Bu kemiği kolayca ve hızla kesmek için, bu şekilden başkası mümkün değildir. Bu yol en uygun olanıdır.

Ancak *cunifides* denen aletlerle ve testerelerle tedavi yürütülür. Şüphesiz burada bozukluk olduğu için kanama olacaktır. ²²⁶ Çünkü burada baş kemiklerinin tedavisinden bahsediyoruz. Kafa kemiğinde kırık olursa, o açılır ve baş kemiklerindeki tedavi diğer kemik kırıklarında görülen tedavi ile aynıdır; hiçbir farkı yoktur. Biz diğer örneklerde de görüldüğü üzere, orada yapılan açmanın ilaçlarından söz ettik.

Paulus ve Galen yine kesilmesi gerekli olan kemiklerin miktarını bildirip şöyle demişlerdir: Hasta kemiğin kesilmesi gerekir. Eğer kemikte şiddetli bir ufalanma varsa onu bütünüyle çekip almak gerekir. Ancak kemikte uzunlamasına birçok yarık varsa, bazen görüldüğü

²²⁶ TM: doktorlar o kesmenin kötülüğü nedeniyle eleştirdiler.

gibi, o yarıkları takip etmek gerekli değildir. Eğer onlarda zarar olmadığı bilirse, bu arada başka gerekli işlemlerle tedavi etmek gerekir. Demirle (dağlama) tedavi edildikten sonra, keten bez parçası yaralı kemik üzerine yayılır. O bez parçası gül yağına batırılmış olmalıdır. Onunla cerahatin ağzı örtülür. Sonra iki veya üç kat halinde bir başka bez parçası daha alınıp, şarap ve gül yağına batırılıp yaranın tamamına gül yağı sürüldükten sonra, bez parçası yaranın üzerine konmalıdır. Kafatası zarına ağırlık olmaması için daha sonra oraya enine olarak bağ uygulanır. Ancak o bağ bezin ağırlığı kadar baskın olmamalıdır. Sonra iltihabı sakinleştirecek bir tedavi uygulanır ve ateşi düşürecek ilaçlar verilir. Her durumda gül yağı o zarın üzerine uygulanır. Üçüncü günde sıkı bağlar çözülür. Elle silinir ve orada etin bitmesini sağlayan ve iltihabı sakinleştiren ilaçlar uygulanır ve kafatası örtüsüne kurutucu ilaçlar dökülür. Burada baş ilaçları denen kurutucu ilaçlardan kullanılır. Eğer kırılma varsa kaşıntı da oluşur. Kemikte şiş oluşabilir²²⁷ veya hızla etin bittiği belirlenir. Burada hızla bizim cerahat için zikrettiğimiz ilaçlardan uygulamak gerekir.

Paulus diyor ki: Çoğunlukla başın örtüsünde cerahat görüldüğünde sıcak şişlerde uygulanan demir (dağlama) uygulanır. Baş kemiğinin oluşumunda deri koyu renkte olur ve bu şiş başın doğal hareketini engeller. Çoğunlukla o kişilerde hastalık uzar ve başka kötü belirtiler de oluşur. Şüphesiz örtüde sıcak şişler görüldüğünde kemikte de çıkıntı vardır. Bu hissedilir. Ancak yoğun olduğunda öldürücüdür. Ancak soğuk ve çok yemek yemek veya çok şarap içmek veya başka hastalıklarla birlikte baş derisinde iltihap oluşursa korkutucudur.

Eğer oradaki diğer yapılar arasında sıcak şiş varsa sorunun hızla çözülmesi gerekir. Eğer hastalık gizliyse onun ortaya çıkarılması ve ne olduğunun öğrenilmeye çalışılması gerekir. Ondan kan alınması gerekir. Eğer sorunu çözmeye yararlı bir şey bulunamazsa, onun çok az sürmesine izin verilmelidir; hastaya perhiz yaptırılmalıdır ve sıcak şişler için uygulanan tedavi uygulanmalıdır. Örneğin sıcak gül yağı ile veya suyla sıcak kompresler yapılmalıdır veya hatmi, boy otu ve keten tohumuyla hazırlanan yakı veya ördek yağına batırılan bez baş ve boyna uygulanmalıdır. Bu yağdan 2 kulağa da damlatılır. Bu uygulama

²²⁷ Çünkü kemiği kazımak ycrinden oynatmayı giderme.

ateşi düşürür. Hasta, evde sıcak suyun içinde oturtulmalı ve ona masaj yapılmalıdır. Eğer sıcak şiş devam ediyorsa ve hastanın müshil ilacı almasında herhangi bir sakınca yoksa, bir defada bu uygulanır. Burada Hipokrat böyle yapılmasını emretmiştir.²²⁸

Paulus şöyle demiştir: Eğer başın örtüsü (baş derisi?) siyah renkteyse ve onun siyah renkte olması kullanılan ilaçların siyah renkte olmasından kaynaklanıyorsa, kafa derisi de kararır. Hastaya az miktarda bal ve 3 kısım gül yağı karıştırılarak bu terkip kafa derisi üzerine uygulanır. Eğer başı örten örtünün kendisi siyahsa derinlerinde de siyahlık vardır. Ancak bu kötü bir belirtidir. Bu hastanın hastalığından kurtulması mümkün değildir. Çünkü onun yüksek ateşi ve onun kayboluşu bunun delilidir. Başının tepesindeki kemiğinde kırık olan birisini gördüm. Bir yıl sonra²²⁹ sağlığına kavuşmuştu. Burada kırık bingıldakta idi. Onun yaralanmasına sebep ok yarası idi. Yarada kanama olmuştu ve bundan dolayı baş derisinde birikim ve akıntı olmadığından orada bozulma olmamıştı. Galen diyor ki: Bir kişinin bingıldığında kırık olmuştu ve o kırık şakağa doğru uzanmıştı. Kırığı olduğu gibi bıraktım; hiçbir şey yapmadım. Ancak bingıldak kemiğini bilinen şekilde keserek bir yol açtım. Bu yeterli oldu ve adam iyileşti.

Çene Kemiği Kırığı

Bir âlim diyor ki: Eğer çene kemiği içeri doğru kırılırsa ve kırık sağ taraftaysa, hastanın ağzının içinden sol elle orta ve işaret parmağı ile dışarı doğru çekilir ve diğer taraftakindeyse, yine aynı şekilde diğer elle dişler seviyesinden çekilir. Ancak burada çene kemiğinin iki parçasının aynı seviyede olduğu dişlerden anlaşılır. Eğer çene kemiği tamamen kırılıp 2 parça olursa 2 parçanın karşılıklı gelebilmesi için 2 taraftan da çekilip uzatılır. Bir yardımcı bir tarafını tutar; diğeri, diğer tarafını tutup çeker. Sonra hekim onları bizim söylediğimiz şekilde düzeltir ve eğilmiş olan dişleri birbirine bağlar. Eğer kırıkta yara veya kemik parçaları varsa, orası açılır veya oluşan yarı genişletilir ve kırıklar çıkartılır. Kemikler düzeltilip bağlanır ve döndürüp bağlama işlemi tamamlandıktan sonra yumuşatıcı merhemler uygulanır.

²²⁸ TM: çünkü o bağışsakları temizleyeni anılan şekilde.

²²⁹ TM: cerahat testeresiyle delinip.

O hekim şöyle dedi: O bağı orta kısmı kafanın arkasındaki yumru üzerine getirilip, ve iki taraftan kulakların üzerinden çeneye doğru getirilir. Sonra tekrar başın arka tarafına döndürülüp, daha sonra çene altından bingılada kadar çıkarılır; sonra tekrar başın arka tarafına getirilir. Son bağ alın üzerine ve başın arka tarafına uygulanır. Liflerin tamamı sıkıca bağlanır, onların üzerine hafifçe baskı uygulanır. Onların üzerine kırık tahtası konup bastırılır. Eğer çene kemikleri her iki taraftan da tamamen ayrılmışsa, ilkin tamamı iki elle hafifçe çekilir; sonra mümkün olduğu kadar dişlerin durumuna, hizalarına bakarak; onların düzeni kontrol edilerek, mümkün olduğunca, çene kemikleri düzene sokulur. İkinci olarak, kafanın orta yerinden bağlanan bu bağ baştan başlayıp, çene kemiklerine gelir ve bu işlem yapılırken hastanın sakın durması istenir. Bu sırada hasta konuşmamalıdır ve yemek yememelidir. Onun yiyeceği şeyler ancak çorbalar olabilir. Eğer kırıkta şekil bozulursa, bağlandığı gibi kalmaz ve bağları bozulursa, bağları çözülmelidir. Ancak burada şiş oluşabilir. Eğer sıcak şiş oluşursa onu sakinleştirecek lapalar ve yakılar uygulanır ve o sakinleşip yeniden denge kazanır. Çene kemiği kırığı çoğunlukla 3 haftadan önce tepki verir. Çünkü o yumuşaktır ve büyük miktarda ilik vardır.

Burun Kırığı

Burunun yukarı kısmı kemiktir ve aşağı kısmı kıkırdaktır. Kıkırdak kısmında kırık olmaz. Muhtemelen ezik olur ve sıkıştırılarak düzeltilir ve yana doğru inmiş olabilir. Ancak kıkırdak kemiğe ilave edilmiştir; kırık kemikte meydana gelmiştir. Burnun kırığı ve tedavi olmazsa orada çürüme, kokuşma oluşur. Yine orada yoğunluk olur; burun üzerinde ağrı vardır. Burnun kırığı ilk gün tedavi edilmelidir ve on günü geçmesine izin verilmemelidir.

Bilinmedir ki, burnun kırılması, eğer onun üst kısımlarında olursa veya iç kısımlarında olursa ona uygun meyli sağlanmalıdır. Burnun içine sonuna ulaşana kadar girilir ve onun kırık yerine kadar ulaşılır ve diğer bir elle burun düzeltilir; hatta düzeni sağlanır. Sonra onun düzgün şeklinin korunabilmesi için içine fitil sokulur. Öncelikli olarak onun fitili pamuktan olmalıdır. İhtiyaten burun deliklerinden girilir. Afet tek taraflı olursa tedbir olarak fitil 2 burun deliğine birden uygulanır. Bazen fitilin içine tüy şeklinde saçaklı bir bitki kökü konur.

Sonra burun kanatlarına yünle yakı uygulanır. Burun kemiği düzleşip kaynayana kadar fitil oradan çıkarılmaz ve buruna bir şey bağlanmaz. Çünkü burunda çıkıntı yapar. Ancak burundaki kırık büyükse ve sıkıntı yaratıyorsa bağlamak iyi gelecek ve onun sıkıntısını dindirecektir. Ancak aşağıdaki kısımlarda sıkıntı olursa onu işaret parmaklarıyla veya iki küçük parmakla düzeltmek mümkündür.

Bu durumda şiş olmuşsa *diyabilun* denen merhemini uygulanması cidden yararlı olur. Şüphesiz o şişi sakinleştirir ve korur. Aynı zamanda sirke, zeytinyağı iç yağı ile alınır; toz haline getirilen kendir tozu, külün üstüne dökülür ve yakı şeklinde uygulanır.²³⁰ Kırık ezilmiş, ufalanmışsa burnun kurtuluşu ancak burnun açılmasıyla olur. Oradaki kırıklar temizlenir ve gerekli işlemler yapıldıktan sonra orası dikilir ve üzerine toz halinde ilaçlar uygulanır.

Kırıkta eğilme veya aşağıya doğru acayip bir düşüklük ve yerinden oynama görülürse onu tedavi için, onu üzerinden bağlanmalıdır. Burnun meyilli tarafından boyuna doğru sıkıca bağlanır. Burunla bu bağı birleştirmek kolay bir bağlama şeklidir. Burada genişliği 1 parmak olan sağlam bir bez veya kayış alınır ve onun bir tarafına balık tutkalı veya sığır derisi tutkalı veya bir başka zamk veya başka yapıştırıcı sürülür ve burnun eğik olan tarafına uygulanır; hatta o tarafa birleştirilir. Zorlanarak burun kendi durumuna getirilmek istenir. Sonra bu bezin veya yün parçasının kenarı uzatılır, ya da kayışla çekilir. Daha sonra burnun eğikliği, eğik olduğu tarafın aksi tarafına gelene kadar çekilmeye devam edilir. Birleştirilmeden sonra bir yakı uygulanır.

Köprücük Kemiği Kırığı

Köprücük kemiği ancak çok yük yüklenmekle ve kötü düşme ile veya şiddetli vurma ile kırılabilir. Daha sonra onu yerine koymak zor olur. Onun yerine konma işleminde nazık davranmak gerekir. Onu yerine yerleştirecek hekimler demişlerdir ki: köprücük kemiği göğüs kafesine yakın yerde ezilmişse başı aşağıya doğru biraz iner. Yine o hekimler demişlerdir ki: köprücük kemiği czilip ikiye ayrılmış olabilir.²³¹ Tedavi

²³⁰ TM: beyaz ckmek ve keñevir paçalarından elde edilir.

²³¹ TM: Fetti mekni kırık ve söndürmek kamus min bade demek üzerine konulan sargı üzere bırakıla.

için hasta bir sandalyenin üstüne oturtulur ve bir hizmetli köprücük kemiğinin kırık olduğu taraftaki kolunu tutar ve dışarı yukarı doğru çeker. Aynı zamanda diğer hademe boynu ve omzu ihtiyaç olduğu kadar çeker ve aynı seviyeye getirmeğe çalışır. Doktor parmağı ile köprücük kemiği parçalarını itip dipte olan kemikleri çekerek düzeltilir. Burada koltuk altına büyük bir küre şekline getirilmiş bez parçası konur ve dirsekten kemik (önkol kemiği) kaburgalara yaklaşıp kadar itilir ve bu hareketle köprücük kemiği istenen miktarda çekilmiş olur.

Eğer köprücük kemiğinin kırığı çok fazla içe doğru ise, doktorun onu çekmesi gerekir. Ancak bunu kabul emiyorsa (bunu hekimin yapması uygun olmuyorsa) çünkü kemik çok fazla derine gitmişse, hasta kafası üzerine kaldırılır ve kol ve koltuk altına bir yastık konur ve kol kemiğinin omuzla birleştiği yere sıkıştırılır öyle ki, köprücük kemiğinin biraz kalkması sağlanır. Sonra köprücük kemiği parmaklarla iyice düzeltilir. Şüphesiz hasta eliyle yoklandığında iğne batması gibi bir şey hissederse bu his orada küçük kırıklar olduğunu gösterir. Bu durumda orası açılarak kırıklar temizlenir. Ufak kemik parçaları temizlenir. Çünkü orada sıkıntı yaratır. Eğer özellikle, küçük kırık kemik parçaları göğsün alt yüzeyine inmişse, çoğu zaman göğüs zarını yırtılabilir. Burada kemiğin altında örtü tarafından organa girilir. Sonra kemik kesilip, temizlenir ve düzeltilir. Orada sıcak şiş yoksa, açılan kısım dikilip kapatılır. Eğer orada sıcak şiş oluşmuşsa, onun sargıları sıvı yağlarla yağlanır. Eğer kol kemiği başı, kırık yanında biraz aşağı inmişse, kol kemiği enli bir bağla bağlanıp boyuna asılır.

Eğer kırılan köprücük kemiği yukarı doğru meyletmişse, kol askıya alınmaz. Köprücük kemiği kırılan kişi uyuyamaz; sırtüstü yatırılır ve ona nazik tedbirler ve tedavi uygulanır. Kısa bir süre kırılan köprücük kemiği bağlı tutulur.

Köprücük kemiğinin şöyle bağlanması gerektiğini söylemişlerdir: Köprücük kemiği iç taraftan kırılmış olamaz, çünkü iç tarafta ayrılmaz bir şekilde birleşmiştir. Bundan dolayıdır ki, bu taraftan o hareket edemez. Eğer dışarıdan köprücük kemiğinin üstüne şiddetle vurulursa, o zedelenebilir. O kırılırsa, şüphesiz onun parçaları düzeltilerek tedavi edilir Tedavide senin bildiğin ilaçlar kullanılır. Ancak eğer onun kırığı omuz tarafındaysa, o kısımda ayrılma, açılma olabilir. Bu duru-

mu çok sık rastlanmaz. Çünkü orada iki başlı bir kas vardır ve onun ayrılmasını açılmasını engeller ve de omuz başının çıkmasına da engel olur. Köprücük kemiği tahrik edilse bile, hareketi yoğun değildir. İnsanda köprücük kemiği, diğer hayvanlara göre daha az hareketlidir. Şüphesiz kürek kemiği ve bazı başka şeyler de köprücük kemiğinin yerinden çıkışını önler. Bunun gibi durumlarda kemik aynı seviyeye getirilir ve elle o çıkan baş yerine yerleştirilir. Orada gerekli olan birçok bağla bağlanıp çıkık düzeltilir. Uygun ilaçlar omuz tarafına uygulanır. Köprücük kemiği, omuzla köprücük kemiğinin birleştiği yere bağlanır. Omuz tarafı bu şekilde düzeltilerek köprücük kemiğinden omuza yapılan bağlamayla, köprücük kemiği yerine iade edilmiş olur. O aslında kırıkdağı bir kemik olup, eğildiğinde kalınlaşır. Deneyimli olmayan kişi omuz başındaki kol kemiği kısmının çıktığını zanneder. Burada baş tek başına görülüp, onun orada kırıldığı belirlenir. Ancak bizim daha sonra açıklayacağımız delillerle, oradaki fark ortaya konacaktır.

Kürek Kemiği Kırığı (Omuz Kırığı)

Kürek kemiği enine olarak kırılmış olabilir. Çoğunlukla kırık bu şekilde olur. Genellikle oluşan kırık parçalar halinde ve küçük kemik kırıntıları şeklindedir; dokununca ve oraya elle bastırınca anlaşılabilir. Ancak çoğunlukla ayrılma de görülür ve oradaki katılıktan bu durum anlaşılabilir. Dokunulduğunda acı ve bazı başka belirtiler de hissedilebilir.

Bazen kırık içe doğru olur ve orada bir gıcırta hâsıl olur; gizli bir uğultu oluşur. Eğer dokunulduğunda hiçbir şey hissedilmiyorsa ağrı ile oradaki durum belirlenebilir. Onun tedavisi onu biraz, hafifçe nazikçe çekerek, uzatarak ve ikinci olarak, onu önden itip düzelterek yapılır. Bazen ondan kan almak gerektiği zannedilir; hatta arka taraftan uygulanır. Bütün bunların zararlı olduğu söylenerek itiraz edilmiştir. Ancak kürek kemiği kırığında parçalar varsa ve rahatsızlık veriyorsa, onları çıkarmak gerekir. Eğer o parçaları hareketsizse, yerlerinden hareket etmemişse, köprücük kemiğinin bağlarına benzer bağlarla bağlanır. Sonra hasta olmayan, iyi olan tarafına yatırılıp uyutulur.

Göğüs Kemiği (Sternum) Kırığı

Göğüs kemiği tek başına kırılır ve genellikle kırık içe doğrudur. Öncelikle oraya dokunulduğunda farklı sesler işitilir ve kasılmalar be-

lirlenir. Parçalı kırıklarda görülen ağrı da oradaki kırığı belirlemekte yararlıdır. Ancak ikinci olarak, nefes darlığı ve kuru öksürükten oluşan kötü arazlara bağlı olarak onun örtüsünde pis bir koku oluşur. Bunların tedavisi omuz içindeki kısmın tedavisi ile olur. Eğer o aşağıya doğru meylederse onun tedavisi kırığın sakinleştirilerek, köprücük kemiği ağrısının da giderilmesiyle tedavi edilir. Eğer kaburgalar içeri girmişse onların üstüne saf yün bağla üstten sarılarak bağlanır. Bağlar aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilerek uygulanmalıdır. Sonra bağlar 2 tarafta toplanıp bağlanır. Şüphesiz bağlar çözülmeyle önleyecek şekilde yuvarlak olarak, bağlanırsa, çözülme önlenmiş olur.

Kaburga Kırıkları

Hakiki kaburgalar 7 tanedir ve iki tarafta da kırık olabilir. Ancak yalancı kaburgaların ucunda kırık yoktur ve bildiğin üzere, o kırık daksı uçlar tarafında kırık oluşmaz; berelenme olur. Ancak kaburga kırıkları gizli değildir; kolayca anlaşılır. Dokunulduğunda başka yerlerin hareketinden de orada kırık olduğu anlaşılır. Bazen oradan gizli bir uğultu hissedilir.

Eğer kaburga içeriye doğru meyletmişse orada zatülcenp olduğuna işaret eder. Bazen onunla birlikte kan sızıntısı olur. Onu tedavisinde bir hayli ağrı olduğundan onu çekip uzatmaya çalışma. Şüphesiz onun çekip çıkarılması zordur. Ancak hacamat yapılabilir. Şüphesiz bu yerde çok fazla maddenin birikip toplanmasından korkmak gerekir. Çünkü o maddeler onda bozulma oluşturur. Ancak eğer orada her ikisi birlikte görülürse, yani madde birikimi ve bozulması birlikteyse, orada hacamat uygulamasını geciktirmenin bir sakıncası yoktur. Ancak hastaya oradaki yarayı kurutabilmesi için gaz yapan yiyecekler verilir. Yiyeceklerle oluşan gaz kırığı dışarı doğru iter. Bazen bazılarında gaz oluşmamış olsa da, şişkinlik oluşabilir.

Bazı hekimler şöyle demiştir: Burada sofla derine dalmak gerekir. Bu sof sıcak zeytinyağına batırılmış olmalıdır ve onunla kaburgalar aralarından bağlanır; öyle ki eşit miktarda onların araları doldurulur. Bu bağlama düz şekilde yapılır ve göğsün içindeki yapıya uygun olur. Sonra kaburgalarında şiş olan kişide ilaçlar, kemiğin kusuru için olduğu kadar, onların üzerine de uygulanır. Eğer kaburgaların üstünde yoğun bir şekilde baskı varsa ve kemik orada diyafragmaya baskı ya-

piyorsa deriyi açmak gerekir. Kaburgalardan kırık olanlar tespit edil-melidir. Sonra onun altına diyafragmayı koruyacak bir alet konur ve onunla diyafragma korunarak dışarı çıkması engellenir. Arkadaş olan kemikler kesilir ve çıkarılır. Sonra eğer sıcak şiş yoksa, yarıklar topla-nıp açıklıklar kapatılır. Sonra eğer sıcak şiş olduğu belirlenirse, mer-hemle tedavi edilir. Sıcak şiş arız olduğunda yağa batırılmış olan sar-gılarla orası kaplanır ve sıcak şişe sakinleştiren ilaçlar verilir ve onlarla kapatılan yer beslenir. Hasta korunması gereken taraf üzerine yatırılır.

Omurlara Arız Olan Kırık

Paulus dedi ki: Şüphesiz omurda dönme olabilir. Bundan dolayı bazen ezikler oluşabilir. Ancak kırık yazıldığına ve görüldüğüne göre, omuriliğin örtüsünü zorlar veya omuriliği zorlar; ağrı ve acı da on-lara eşlik eder; onlarla birlikte görülür ve de ölüm onları izler. Aynı zamanda eğer kırık boyun omurlarında olursa ölmeden önce ölüme işaret olur ve mevcudun harap olacağını haber veriyoruz. Eğer orası açılarak kırığın çıkarılabileceği düşünülüyorsa şöyle yapılır.²³² Bura-da sıcak şişleri sakinleştiren, yatıştıran tedbirlerle tedavi yapılmalıdır. Eğer dikensi denen omurlardan orada bir şey kaldıysa, o oradan hızla parmaklarla düşürülür. Eğer oradan dışarı çıkarmak istenirse o kısım tahrik edilerek kırık kemiğin yerinden aşağı inmesi sağlanır ve cilt dışarıdan yarılarak kemik dışarı alınır. Sonra cilt dikilerek toplanır ve et (kas) için verilen ilaçlar uygulanır.

Eğer kemik kırığı belin alt kısmında ve sakrumda ise makattan hız-la bir elle içeri girilip o kırık kemik tutulur ve diğer elle mümkün ol-duğu kadar düzeltilir ya da dediğimiz gibi, yarılıp kemik açığa çıkarılıp; sonra makatla uygun şekilde bağlanır ve uygun ilaç tedavisi yapılır.

Kol Kemiği Kırığı

Kol kemiği kırılırsa, çoğunlukla dışarı doğru meyleder ve bildiğin gibi, orada kötü kırıklarda yapılması gereken yapılır. Oraya elinle do-kunup, bastırıp onu düzeltebilirsin. Onu düzgün hale getirene kadar çalışırsın ve düzgün hale getirirsin, sonra üstünden bağlarla bağlarsın. Eğer kırık omuza yakınsa bağlar daha sıkı olmalıdır; ancak kırıklarda

²³² TM: tehlikesinden korkmayıp kırılmış omuru yar sökmek mümkünse sökme iyi tedbir olur.

bağlama şekli ortaktır. Eğer ikinci bir kırık varsa ve dirseğin altındaysa bağlama işlemi dirsekten başlayarak yapılmalıdır. Üçüncü bir bağ da kolun alt tarafından yukarı doğru yapılır ve el hizasına kadar da devam eder. Ancak kol sallanmaz; güçlü bir şekilde askıya alınır, çünkü onun sallanması kötüdür. Ben daha iyisinin köprücük kemiği üzerinden dirsek içinden gelip göğse bağlanması olduğunu belirledim. Böylece kol hareket edemez. Özellikle kırık dirseğe yakınsa böyle yapmak gerekir. Eğer kırıktan sonra şiş oluşmuşsa orada boşluk ve sıvı bulunur. Oraya 4 parmak ende ketenden bağ uygulanır. Başkaca da bir şey uygulanmaz. Eğer şiş uzun zamanda oluşmuşsa, ona sof (yün parçası) yağın içine batırıldıktan sonra uygulanır. Eğer senin için mümkünse ve bir engel yoksa, yapılan başı 7 günden 10 güne kadar çözülmez. Sonra çözülüp o kısım kırık tahtalarıyla bağlanır ve bunun dışında bir şey yapılmaz. Bu bağ 3 gün sonra çözülür. Hippokrates de onun üçüncü gün çözülmesi görüşündedir. Şüphesiz afet (hastalık) atlatılmıştır. Kırık kemik yerine konduktan sonra bağının 3 günden önce çözülmesi zararlı olabilir.²³³

Ancak kemiği yerine koyma keyfiyetinde, konusunda anlatıldığı üzere, kırık tahtası koymak gerekir. Burada bağlama çok sıkı yapılmaz ve 40 gün bu bağ tutulur; çözülmez. Kırığı döndürmek için hızla çekmek gerekir. Bu uzatma işlemi uygun değilse ve orada sana yardımcı olacak kişi mevcut değilse, hasta yüksekçe bir sandalyeye oturtulur. Çoğunlukla ona işlem oturarak değil, ayakta uygulanır. Çünkü onun omzunun içinden itibaren akasya nevinden bir bitki dalıyla veya senin çıkık kısmında öğrendiğin benzeri şeylerle sarılır. Şüphesiz bu yer yumuşatılmalıdır ve düzeltilip, yayılıp yumuşak hale getirilir. Sonra dirseğe ağır bir şey asılıp, onunla aşağıya çekilir. Bu uygulama o kısmın çekilip aşağı doğru uzaması için gereklidir. Bu uzama uygun şekilde yapılmalıdır. Kırığın alt ve üst tarafındaki bağların yeterince güçlü olması gerekir. Hasta sırt üstü yatarak uyur. Bağlar ayaktan onun alt tarafından yukarı uzatılır ve bütün bunlar yeterli olur.

Eğer kırık kolun orta kısmındaysa kolun bir tarafında yapılan bağın diğer kısmın uzaklığı eşit olmalıdır. Kırık, eğer bir tarafa daha yakınsa, dirsek veya omuza yakınsa, o zaman bağın da ona uygun olması ge-

²³³ TM: kaynamasının yavaşlamasına sebep olabilir.

rekir. Eğer fissür varsa, ona sadece fissür ilaçları uygulanır ve o üstten sıkı bir şekilde bağlanır.

Ön Kol Kırığı

Ön kol kemikleri birlikte kırılmış olabilir veya onlardan biri kırılmıştır. Aşağıdaki ön kol kemiği ve üst taraftaki ön kol kemiği kırılmış olabilir. Ulnanın (üst ön kol kemiği) kırılması, radiusun (alttaki ön kol kemiği) daha kötüdür. Çünkü ulna kemiği dirsek kemiğinin de taşıyıcısıdır ve taşıyanın kırılması daima daha kötüdür.²³⁴ Aynı zamanda radius tedaviyi daha kolay kabul eder; onun biraz çekilip uzatılması yeterli olur. Özellikle 2 kemik birlikte kırılmış olabilir. Onu bilek kemiği üzerinden çekip bağlamak gerekir. Orası avuç içinin köküdür ve bağları oraya kadar ulaşmıştır. Burada kolayca parmaklarda şiş meydana gelirse veya ağrı varsa, yapılan bağ da çok sıkı ya da çok gevşek olmamalıdır. Eğer şiş ve ağrı yoksa bağ daha gevşek olabilir. Eğer şiş ve ağrı çok fazlaysa, bağları gevşek tutmak gerekir.

Onda senin için bir sakınca yoksa, oraya kırık tahtaları uygulanır. Bu tahtalar avuç içine kadar uzatılır; parmak köklerine kadar ulaşır. Muhtemelen eğer kırık, bilek eklemine yakınsa o zaman tahta biraz daha kısa tutulur. Ancak kırık tahtası parmaklara dokunmamalıdır. Çekip bağlandığında boyundan geçen bir bağla eğik bir şekilde bağlanmalıdır. Bağlanma işlemi eğik bir şekilde yapılmalıdır. Onun üzeri uzunluğu ve genişliği kol boyu kadar olan yünden kumaşla sarılır. Çünkü eğer kırığın yakınında olan zıt bir karşılaşma olursa, ancak diğer güçlü olan dayanak ortaya çıkar ve onu gereksiz yere harap eder. Bundan dolayı ön kol bir yere dayanmazsa ve bir yerden güç almazsa, o zaman harap olabilir. Bundan dolayı ön kol kemiğine avuç içine doğru meyil verilir.

Ancak kırık yukarıya doğru meyilliyse, bağlar dirsek tarafından onu düzelterek şekilde oluşturulup²³⁵ bağlamak için, burada yumuşak bir yünlü bezle kol iki taraftan düzgün bir şekilde askıya alınır. Burada yapılan işlem elbette sargının gücüyle ilgili değildir ve sert bir şekilde

²³⁴ TM: Çünkü ulnada kas daha azdır. Bundan dolayı kırığı daha çirkin görünür.

²³⁵ TM: ön koldan kırık yerin dışı avuç ve kol tarafları bağlama ile yükseltile ve asıla çünkü o sebeple asılıp kırık yerini dışarı kılma.

düzeltilme söz konusu değildir. Bazen ön kolun bağlanması sonucunda yaklaşık 28 gün civarında bir sürede kendine geldiği belirlenir.

Bilek Kırılması

Bu kemikler de kırılabilir. Şüphesiz ki onlar sert kemiklerdir. Onların kırılmasının sebebi onların bulunduğu yerlerdeki zaafıdır. Onlar pek kırılmaz. Şüphesiz çıkık konusunda söylediğimiz gibi, onların tedavisi çıkık tedavisidir.

El Parmakları Kemiklerinin Kırılması

Parmak kemikleri kırıkları da az görülür. Muhtemelen onların bertaraf edilmesi de zordur. Demişlerdir ki: Eğer onlarda kırık varsa, hastanın bir iskemleye oturması ve diğer bir iskemle üzerine elini koyması istenir. Bir hizmetli kırık kemiği çekip uzatır ve doktor başparmağı ve işaret parmağını düzeltir. Sonra başparmak aşağıya doğru meyletmışse, üst taraftan bağlanır ve bazen parmakta sıcak şiş olabilir. Bu durumda oraya çok miktarda fazlalık toplanır ve hızla yorgunluğu artırır.

Eğer hastalık (kırık) parmak olursa, öncelikle de başparmaktaysa onu özel bir bağla bağlamak gerekir ve bağlama avuçla birlikte olup avuç içinin de hareketi engellenmelidir. Ancak kırık diğer parmaklarda örneğin işaret parmağında ve küçük parmakta ise bağlama onların yanındaki parmakla birlikte yapılmalıdır. Onlar birbirine bağlanarak tedavi edilir. Şüphesiz ben şöyle belirledim: Onları sabitlemelidir ve hareket etmelerini engellenmelidir. Bu şekilde bağlamak kırık tahtasıyla bağlamak gibidir.²³⁶

Leğen Kemiği ve İschium'un Kırığı

İschium kemiği güçlü bir kemik olup, bu kemiğin kırılması nadir rastlanan bir olaydır. Bazen bu kemiğin kırılmasında etrafa küçük kırık parçaları dökülür. O uzunluğuna ikiye ayrılabilir. Bazen yarıma iç yüzeyinde de olabilir, iç kısım da etkilenmiş olabilir. Bu durumda his kaybı olur; ağrı vardır; bacak ve baldırlarda hissizlik oluşur. Bazen buradaki arızalar kırık kol kemiklerindeki ve omuz kemiklerindeki benzer. Eğer sakrumun üstündeki leğen kemiği kırılırsa veya onun

²³⁶ TM: Parmakta olan eklem kemiklerinin parmak kemikleri derler parmak kemiklerinin üst işaretli ile ve lamine ve yanın hafifletilmesi ile parmaklar parmak kemikleri sinin ötre işaretli ve elifin kası ile tek eldir.

kası yarılmış olsa onun düzeltilmesi zor bir iştir ve 2 kalçadan biri harap olur; kusurlu hale gelir. Onun tedavisinden hasta yüzükoyun yatırılır ve ayakları güçlü bir kişi tarafından tutulur ve her 2 uyluk kemiği güçlü bir şekilde çekilip uzatılırlar.²³⁷ Kuvvetli bir şekilde kalça kemikleri yerine girmeye zorlanır. Bu işlem kalça kemiği düzelene kadar devam eder. Sonra onun üzerine yakı uygulanır. Sonra bir bez parçasından top gibi yapılır veya benzeri şekilde bir nesne yapıp oranın üzerine konur ve sarılır. Buranın tedavisi omuzun tedavisine yakındır. Eğer kalça kemiği yan taratan kırılmışsa onun tedavisi omzun tedavisi gibidir. Onun üzerine rutubetli bağlar uygulanmalıdır ve gerektiği şekilde bir yastık konarak düzeltilir. O düzeltilen yer torba gibi bir desteğe dayandırılmalıdır.

Uyluk Kırığı

Uyluk kırığının da şiddetli ve güçlü bir şekilde çekilip uzatılması gerekir. Sonra onun doğal olarak bulunduğu şekle getirilir; düzeltilir. Onun dış tarafı kubbe gibi dışarı doğru çıkıktır. İç tarafı hafif içe doğrudur. Onun bu durumu sağlıklı halidir. Ortadan kırık olduğu durumda tedavisi kol kemiği kırığında anlattığımız gibidir. Kırık üzerinden çok iyi korunmalı ve bağlanıp üstü örtülmelidir.

Doktorlar şöyle dediler: Uyluk kırığı olduğunda kemik, öne ve dışa doğru döner ve o kısımlar geniş olduğundan dolayı elle düzeltilir; düzgün hale getirilir ve bağlarla bağlanır ve de düzeltmek için çeşitli uzatmaya yarayan yollar kullanılır; çekip uzatmak için çeşitli şeyler kullanılır. Oradaki bağlardan biri kırığın üstünde olur. Diğer kırığın altındadır. Kırık ortadan olmuşsa ve kırık ortaya doğru meyilli ise veya uyluk başına yakınsa bir kundak veya koyun bağı alınır ve ortasına yün sarılır ve koyun bağı kırığa bağlanır. Böylece bağın kasları kesmesi engellenir. Onun orta kısmı pubis kemiği seviyesine kadar çekilir. Uyluk başı bölgesi çevresine kadar çıkarılır ve bağların ucu bir hizmetliye verilerek aşağıya doğru tutması söylenir. Eğer kırık dizlere doğruysa, kırık üstündeki bağların yardımı olur. Kırığın bağları vasıtasıyla, bacak yukarı doğru çekilir. Bu sırada diz üstündeki bağlar sayesinde sabit tutulur ve düzleştirilir; bacak da aynı seviyeye getirilir. Hasta yüzü yu-

²³⁷ TM iki sıkı kol da.

karı gelecek şekilde yatırılır ve bacak dümdüz uzatılır. Uyluk dümdüz olmalıdır.

Eğer kemik kırığı dokuyu delmişse veya delme özelliği gösteriyorsa, kemikleri çok defa söylediğimiz gibi, düzeltmelidir. Eğer o delici kemik yukarıya doğru kalkmışsa kol kemiği tedavisinde zikrettiğimiz şekilde tedavi edilir. Uyluk kemiğinin iyileşmesi 50 günü alır. Biz daha sonra baldırın tedavisini anlatırken uyluğun nasıl konması gerektiğini de anlatırız. Uyluk kemiği düzeltilirken, 2 uyluk arasına bir odun ve benzeri bir şey konup onların düzgün durması sağlanır. Uyluk kemikleri aynı hizaya getirilir ve oluşan kaşıntı ve şiş bilinen şekilde tedavi edilir.

Uyluğa arız olan şiş güçlüdür ve hızlı bir şekilde oluşur. Bu durumda onun hızla çözülmesi ve şişin açılması gerekir. Sen onun için kullanılacak özel lapaları bilirsin. Ancak uyluğun kalıpları ve kanalları büyük olup çok az çukur vardır. Onlar için bandajlar kullanılır. Onların uzunluğu ayağındaki kadardır. Şüphesiz o kısadır ve bileğin üzerine kadardır ve burada kesilir. Ondan fazlası yararlı değildir ve uygunda olmaz. Eğer daha uzun olursa hastaya sıkıntı verir ve uzunluğu gereğinden kısa olursa ve baldıra geçmezse hastayı yorar. Onun yararlı olanı kendi uzunluğunda olup ayağı hareket ettirecek kadar uzunlukta olmalıdır. Hareket ettiğinde kırığa zarar vermemelidir. Özellikle dalgınlık ve uyku halinde o levhalar gereklidir. Bu aletlere ihtiyaç vardır. Şüphesiz büyük kırıkta cidden önemlidir. Ancak şiş olmadığında bu aletler kullanılabilir. Şüphesiz şiş bunun gibi bağlamalara tahammül edemez. Genel olarak o ağırdır ve hastanın onu taşımaya gücü yetmez; bir başka düzenek tercih edilebilir. Onun uygulanması zorunlu değildir; başka bir düzenek kullanılabilir.

Ancak uyluğun kaldırılması gerekir. Bunun için muhtemelen düzensiz bir şekilde kasıp gevşeterek hastanın sağlığına kavuşması sağlanır. Bilinmelidir ki, kırık uyluk ve kalça kemiği iyi olsa bile arıza bırakabilir; kişi aksayabilir; topallayabilir. Eğer kırık parçalı ise onun kasları öncelikli olarak tedavi edilir; sonra aksaklık tamir edilir.

Diz Kapağı (Patella) Kırığı

Diz kapağı zayıftır, ancak onda daha çok eziklik oluşur. Ona dokunulduğunda sertlik hissedilir; yine dokunulduğunda, belde belirlenen ve kulakla da işitilen seslerin duyulmasıyla belirlenir. Onun tedavi-

sinde bacak uzatılır ve sonra diz kapağı doğal yerine yerleştirilir. Şüphesiz öncelikli olarak ayrılan kısımlar bir araya getirilir, sonra yerine yerleştirilir.

Baldır Kemikleri Kırığı

Baldırın küçük kemiğinin kırılması büyük kemiğinin kırılmasından daha iyidir. Baldırın küçük kemiği (fibula) kırıldığında, onun meylî dışa ve ayağa doğrudur. Bu durumda kişinin yürümesi mümkündür. Ancak büyük baldır kemiği (tibia) kırıldığında meylî arka ve dışa doğrudur. Eğer baldırın 2 kemiği de kırılmışsa o en kötüsüdür. O baldır kemikleri her yöne yönelmiş olabilir. Bilinmelidir ki, baldır kemiklerinin kırığının tedavisi ön kol kemiklerinin tedavisi gibidir. Eğer baldır kemikleri herhangi bir yöne meyletmişse ve bu yön kendi doğal meyilleri yönündeyse o kendi halinde bağlanır. Muhtemelen o düz şekilde bağlanmalıdır. Onun çekilip kendi istikametinde uzatılıp düzeltilmesi gerekir.

Ayak Bileği Kemikleri Kırığı

Bilek kemikleri sert ve katı olması dolayısıyla kırılmadan uzaktır ve aynı zamanda koruyucularla çevrelenmiştir. Çoğunlukla onda görülen çıkıktır. Bu da çok az görülür.

Ökçe Kemiği Kırığı

Ökçe kırığı zor bir kırıktır; tedavisi çok zordur. Çoğunlukla onun kırılmasına sebep insanın yüksek bir yerden düşmesidir. Bazen kırık çok kötü durumdadır ve kasın içinden kan akar ve ayak içinde toplanır. Bu durumda önemli bir ateşli hastalık oluşabilir ve akıl karışıklığı, titreme, ayak kaslarında kasılmalar görülür. Onun içinde şiş oluşturan donmuş kan vardır, ancak daha önce belirlenemez. Eğer şiş görünür haldeyse, onu belirlemek mümkün olur. Bazen onun patlaması kolay olur. Eğer kişinin topuğunda çatlak varsa, ağrı hisseder; iyi olmadığında, kişinin ayağının üstüne basması mümkün olmaz. Onun yararı da kullanılması da mümkün değildir; yararı yoktur.

Ayak Parmakları Kırıkları

Onların kırıklarının çıkıklarının tedavisi elin kırık ve çıkıklarının tedavisi gibidir. Bazen kişi ayağını bastırıp çiğneyerek düzeltir.²³⁸

²³⁸ TM: parmakları kırılan kişiye gerekli olur ki bu anılanları tedbir olmak üzere işleyiciler

ALTINCI FEN

ZEHİRLER

BİRİNCİ MAKALE

Zehirli İçeceklerin Özelliklerinin Belirlenmesinin Yöntemi ve Hayvanlar Yoluyla Oluşan Zehirlenmelerin Tedavisi

**Zehirli içecekler ve İlaçlar Konusunda Uyarılar
Hakkında Genel Sözler**

Zehirli yiyeceklerle beslenmekten korkan kişiler yoğun yiyecekler yemekten çekinmelidirler. Onlarda (bu yiyecekler) tatlılık, tuzluluk, ekşilik ve acılık keskindir; onların kokuları da kesin olur. Kişi çok aç ve susuz olduğunda orada bulunanı tüketmeye hazır olmamalıdır. Şüphesiz onlardan her biri obur kişinin yaşamını tehlikeye soktuğu için korkutucudur. Eğer bol miktarda yiyip içtiği zehirli olduğunda, onlara zehirlenmiş denir ve o kişinin zehirlendiği 2 işaretle belirlenir. Bunlardan biri, zehirli yiyecek ve içeceklerle dolu oldukları gözlenir; ikincisi ise, onları ulaştıran damarlarda zehir vardır. Bazen onlarda (damarlar) çok fazla zehirli şeyler vardır. Burada zararlı zehirleri defeden ilaçları temkinli bir şekilde almak gerekir; örneğin *mitridatus* gibi. Onun yararı denenmiştir ve örneğin Ermeni kilinden macun yararlı olur. Aynı zamanda incir, sedef otu yaprağı ile ceviz ve dövülmüş tuz da yararlıdır. Ancak bunların ağırlıkları şöyledir: Kuru sedef otundan 20 kısım, cevizden 2 kısım, tuzdan 5 kısım, kuru incirden 5 kısımdır. Bunların hepsinin de zararlı zehri atmada yararı çoktur. Bütün zararları da atar; uzaklaştırır. Onların ikisinin mi, yoksa birinin mi tek başına kullanılabacağını bilmiyorum. Yine küçük şalgam tohumu 1,5 dirhem alınıp pişirilip, sedef otu ve tuzla içilir.

Kişi korunmak için başkasının yiyecek ve içeceğinden kendini korumalıdır. Bazen kişinin fark etmediği görülür. Muhtemelen yiyeceğin içine kötü bir şey düşmüş olabilir. Örneğin küçük kertenkele, böcek, akrep düşmüş ve pişmiş olabilir veya içeceklerin bulunduğu barda-

ğın içine düşmüş olabilir. Şüphesiz böcekler ve diğer zararlı hayvanlar susuzken onlara şarabın kokusu çok hoş gelir ve onu çabucak içer ve şarap fıçısı içinde ölür; şarap içmek için girdiği fıçıdan çıkamaz. Bu şarabı içer ve aynı zamanda o şarabın içine kusarlar. Bundan dolayı bu zehirli böceklerin bulunduğu büyük ağaçların altında ve tahta çatılı kapalı yerlerde bu durumlar görülebilir.

Zehirli İçecekler Hakkında Açıklama

Zehirlenmeler şöyle sınıflandırılır: Bunlar durumları açısından etkin olanlar, ikinci olarak şekilleri olarak etkin olanlar ve üçüncü olarak cevheri açısından etkin olanlardır. Birincisi yendiğinde sıkıntı yaratır; örneğin deniztavşanı gibi. Ancak ikincisi sıcak ve aşındırıcı olan- dır; örneğin sütleşen otu gibi. Üçüncüsü soğutucu olduğu için etkin olandır; afyon gibi. Ancak bedende tıkayıcı özellikte olanlar da vardır; örneğin solunum yollarını tıkayan kurtlar gibi. Genel olarak cevheri fail olduğunda etkin olanlar; örneğin Hint kaplanboğan otu gibi. O sümbüle benzer. Ancak onun zamkı diğerinin zamkına benzer; örneğin kaplanboğanın usaresinin ona benzemesi gibi. Bunlar zehirli bitkilerdir. Yine bir tek organ üzerinde etkin olan zehirli maddeye sahip olana örnek İspanyol sineğidir ve deniztavşanıdır; her ikisi de akciğerleri etkiler. Bütün vücudu etkileyenlerin bir örneği afyondur.

Bütün öldürücü zehirler mizaçta değişim yaratır veya onda bozulma oluşturur ya da organa yüklenir ve organın fonksiyonunu bozar; beden- de kalıcıdır ve organın işleyişi kötüleşir. Ondan kurtulabilmenin çaresi onu çözüp, eritip ortaya çıkarmak ve terle atmak ve benzeri yollarla veya mukabil ilaçlarla tedavi etmektir.²³⁹ Sıcak vücutlar cevheri vasıtasıyla onu inceltip, yoğun soğuk hale getirir ve onu güçlü bir hareketle arter- lere çeker ve bu çekme hareketiyle cevherler büzüşür ve yoğun sıcaklığı olan bedende zararlı olur; özellikle de bütün mizacı etkiler.

Sıcak zehirler hakkında benzer şeyler söylenmiştir. Bunlar şöyledir: Sıcak mizaçlı olanlarda kalp vasıtasıyla zehrin atılmasında ve gücün çözülmesinde direnç gösterir. Ancak sıcak mizaçlı olanlarda arterler bu maddeyi çeker ve söylenen arazlar oluşur. Bu konuda Galen şöyle

²³⁹ Her ne miktar daha uzun olur ise kötülüğü o miktar daha uzun olur ise kötülüğü de o miktar daha çok olur ve onun içildiği gibi içeceğin ve çürüttüğü maddelerin alkollü içki benzerleri ile yahut o iltihaba karşılık olan ilaç kullanılması ile ayrılan olur.

demıştır: Sütleğen böyledir, ancak kurtboğan da böyledir ve ben zannediyorum ki Hint kaplanboğan otu veya benzerleri aynı derecede öldürücüdür. Şüphesiz o insanı öldürür. Ancak onu yiyen sığırcık kuşlarını öldürmez. Çünkü sığırcık kuşunun kalbinde aynı etkiyi yaratmaz, ancak onun bedeninde ayrılıp, kalır ve besine dönüşür. İnsanda bu zehir hızla hareket eder. Arterlerin çekiş gücü fazladır ve sıcaktır.

Ben bu konuda diyorum ki, güçlü faal ile münfail arasındaki münasebeti görmek gerekir. Yine buradan bilinir ki, sütleğen mümkündür ki mutlak olarak hayvanların geniş mizacıyla karşılaştırılırsa, insan için zehirdir; hatta öldürücüdür. İnsan dışında olanlar için öldürücü değildir; ot yiyen sığırcık kuşu gibi olanlarda öldürücü değilse de zorlayıcıdır. Sütleğenin insandaki zehir etkisini sığırcık kuşunun mizacındaki etkisiyle karşılaştırmamak gerekir. Onlar eğer onu besine döndüremeselerdi insanda olduğu gibi, kolayca kalplerine ulaşacaktır, ancak yine de öldürücü olmayacaktır.

Galen dedi ki: Bazı yaşlı kadınlar çok az miktarda kurtboğan otundan yediler; daha sonra yemeye devam ettiler, hatta onun tabiatını zayıflattılar, ancak kadınlar üzerinde herhangi bir zarar veren etki yaratmadı. Rufus şöyle demiştir: Bir cariye bu zehirle söylenen şekilde beslendi. Onu esir alanlar da öldürmek üzere, onu zehirle beslediler. Onun vücudundaki zehir o seviyeye ulaştı ki, o kadar arttı ki, hatta onun salyası bulaşan hayvan öldü. Bundan dolayı tavuk onun salyasına yanaşmadı.

Zehirlerin Grupları Hakkında Çıkanmlar

Onların çeşitleri vücutta oluşturdıkları özelliklere göre belirlenir. Yanmaya benzer bir his yaratır ve keser; kolik oluşturur ve dokuları yiyebilir. Bilinir ki zehir had derecede sıcak ilacın arkadaşıdır. Örneğin arsenik yine bir nevi arsenik olan *şib* ve cıva öldürücüdür; yoğun iltihap oluşturur; damarları kanatır; ter oluşturur ve gözlerde kızarıklık, susuzluk ve sıkıntı oluşturur. İçilen şeyin zehirli olduğu susuzluktan anlaşılır; örneğin sütleğende olduğu gibi. Eğer koma, hissizlik ve vücutta soğuma oluyorsa alınan zehir uyuşturucu cinsindendir. Eğer güçten düşme görülmezse, soğuk ter varsa ve baygınlık oluşmuşsa o zehir genel olarak, insan mizacına aykırıdır ve çok kötüdür.

Zehir kokusuyla da belirlenir. Koku vücudun bütününde olur; örneğin afyon içenlerin vücudundan çıkan yoğun koku gibi. Ancak

organın kokusu, bozan, çürüten zehir içmiş olan insanın ağzının pis kokusu gibidir; örneğin deniztavşanı ve İspanyol sineği, *akvintes*, *afoniten* içenler gibi. Zehrin özelliği kusmadan da anlaşılabilir. Eğer kişi zehri kusarsa, hasta kustuktan sonra, onun içtiği cevherin etkisi görülmeden belirlenir veya onun (kusmuk) kokusuyla veya kusmuktaki kurşun oksit, alçı taşı görülerek bu maddenin kanın donmasındaki etkisi ve sütü toplamasından ve deniztavşanı ve kurbağayı harap etmesinden anlaşılır.²⁴⁰

Kötü İşaretler²⁴¹

Zehirlenme olduğunda arkasından bayılma olur. Gözbebeği değişir, kaybolur ve siyahlaşır ve de geriye dönüşü olmaz. Aynı zamanda gözlerde kızarıklık olur. Dil dışarı çıkar; nabız düşer; kötü soğuk ter olur. Bunların hepsi kötü delillerdir. Kişinin hayatıyeti azalmış gibidir.

Zehri İçen Kişinin Tedavi Kanunu: Zehir tedavisi zehrin vücutta yayılım etkisi hissedilmeden önce yapılmalıdır. Ilık su, susam yağı veya zeytinyağı içilmelidir. Mümkün olduğu kadar kusmak gerekir. Dereotu ve boraks verilerek hasta güçlendirilir. Onlara zeytinyağı ve kadıntuzluğu, kaz yağı karıştırılır. Hastaya kusturucularla birlikte bol miktarda su içirilir; bol miktarda yiyecek verilir. Eğer hasta kusmazsa çok fazla miktarda zehri bastırarak yiyecek verilir. Hastayı mümkün olduğu kadar kusturmak gerekir. Sonra ona çok miktarda süt içirmelidir. Şüphesiz o zehirlenmenin dolaşımını keser; onun atılmasında bir sakınca oluşturmaz. Yine zehri kusarak çıkarmak için ısırgan otu tohumu yağla pişirilip içilir ve onunla zehir daha kolay atılır. Sonra süt içilir. Sütten oluşan köpük de yararlı olur. Yine pişmiş keten tohumu ve tatlı şarapla eritilmiş kaz yağı ve de sert odun külü iyi gelir.

Özellikle kusma lavman ile yapılmalıdır. Eğer zehrin etkisi daha aşağılara inmişse bu şekilde davranmak gerekir. Eğer zehirlenen kişinin ıstırapı çok fazlaysa, kusmanın yanı sıra, ishal de uygulanmalıdır. Bu durumda hastaya süt verilmez. Eğer bir şey içmesi gerekiyorsa

²⁴⁰ TM: ama afyon özü kusmada gözlenmez. Belki kusmada afyon kokusu koklamakla afyon içtiği bilinir. Bir çeşit zehirli balık ve sudağ zehrin ile bilinir.

²⁴¹ TM: Bilinmeli ki basma ile olan nüshada koniyun olan olmuştur. Diğer nüshaların kiminde fırır ve kiminde sütleğen otu olan olmuştur. Doğru olan nüsha daha iyidir. Bundan sonra Konya yazmasında yazarın sözü ona tanıklık eder.

örneğin kırmızı toprak panzehir olarak kullanılmalıdır. Şüphesiz o panzehir zehri defetmeyi başarır. Özellikle öncelikli olarak içilirse o zehri bütünüyle atar. Onun terkibi şöyledir: Defne tohumu 2 miskal, kırmızı toprak 2 miskal, süsen 2 miskal alınıp zeytinyağı ile macun yapıp şerbetle ondan fındık büyüklüğünde alınıp içilir. Aynı şekilde pelesenk, kuru çördük otu, yabani şalgam, beyaz biber ve karabiber, sivri biber, azak eriği, anason, kereviz, yabani sümbül, Kirman kimyonu, ban otu; her birinden dörder dirhem alınır; sümbül çiçeği ve sakal otundan her birinden 5 dirhem, Çin tarçını 18 dirhem, koruk ve safrandan altışar dirhem alınıp, balla macun yapılır. Rumi (Anadolu) bakla şarabıyla içilir. Kırmızı kil de onun gibi şarapla içilir.

Aynı şekilde bir kavim de şöyle demiştir: Eğer zehrin arkasından horoz pisliği içilirse zehrin atılmasını sağlar. Yine yabani pırasa, kamış yaprağı, sümbül, kamış tohumu, kunduzhayası, fındık, kuru incir, sedef otu da yararlı ilaçlardandır. Burada kokmuş kına (bozuk, kötü kına) 4 dirhem ve sarı sakız 1 dirhem alınıp tatlı şarapla içilir.

Eğer kusmadan sonra yoğun iltihap olursa kar suyu, soğuk gül yağı ile verilir ve onlarla hastanın kusması sağlanır. Elbette hastayı uyutmak gerekir. Hastanın nöbet sırasında kendi haline terk edilmemesi ve etrafında gürültü yapılması gerekir. Hasta etrafında ayak sesleri işitmelidir. Sen hastanın hangi zehri aldığını anladığında onun kusması için verilen zehir ilaçlarının hangisinin kullanılması gerektiğini bilirsin.

Zehrin hangi cins olduğu 2 sebeple belirlenir. Bunlardan biri cinsinin adını belirlemektir. İkincisi onun çeşidinin ne olduğunu öğrenmektir. Örneğin birincisi had derecede kesici olduğu ve ondan ilaç yapıldığı bilinir; süt krema ve badem yağı gibi ve yine badem yağı ve iç yağı gibi. Onların hepsi de zehri keser veya ²⁴² senin öğrendiğin yumuşatıcı ve soğutucular kullanılır; kâfuru, gül suyu, kişniş suyu ve benzeri sular kullanılır. Onların hepsi karla soğutulur ve başlıca organların üzerine yakı yapılır. Örneğin deniz yosunu (talhib) ve benzerleriyle bu yakı hazırlanır. Her zaman onun üzerine soğutan şeyler uygulanır. Örneğin yayıkta çalkalanmış inek sütü çok yararlıdır. İhtiyacı varsa ondan kan alınır.

²⁴² TM: nişasta, bal ve ondan yapılan sıvı yemek ile ve hiddetli kıran, parçalayan nesnelerin tamamı ile tedavi olunur.

Eğer sen kullanılan zehrin uyuşturucu cinsinden olduğunu bilersen hastaya o zaman panzehirler ve saf şarap içinde şeytanterisi ve yine sarımsak içirirsin veya eğer içilen zehrin insan mizacına aykırı bir maddeden olduğunu bilersen *mitridatus* tiryakı, güzel kokulu ilaçlar ve panzehir kullanırsın. Hastaya et suyu ve şarap verirsin. Hastaya iyi muamele etmek gerekir; gönlü hoş edilmelidir; rahatlaması sağlanmalıdır. Güzel kokulu elbiseler giydirilir ve aksırması sağlanır. Midesinin ağzı ovulur ve saçlarına üflenir.

Ancak zehrin çeşidi bilindiğinde, bizim zikrettiğimiz özel tedaviler uygulanabilir. Şüphesiz genel olarak, zehirlenmeler dolayısıyla içilen ilaçlar zehrin hiddetini giderir veya onun maddesinin çözülmesini sağlar; örneğin kırmızı kil gibi.²⁴³ Ancak duruma müdahale etmek gerektiğinde örneğin şarabın içine sarımsak konarak, içilirse akrep sokması için iyi gelir.²⁴⁴

Zehirler İçin Ortak İlaçlar: Bu ilaçlar öyle ilaçlardır ki zehre karşı çıkıp onların kalbe ulaşmasını engeller. Örneğin *mitridatus* panzehirlerden denenmiş olan kırmızı kil ve ondan yapılan tiryak ve *dört tiryak* gibi. Denir ki, defneyaprağı ve çiçeği zehirlenmelerde kurtarıcıdır. Denir ki, ardıç meyvesi bu durumda şaşılacak kadar iyidir; onun benzeri yoktur.

Bunun gibi bir Başkası: Şeytanterisi ve onun kökleri aynı miktarda alınır; balla macun yapılır ve elma suyu ile içilir. Bu ilaçtan kullanıldığında istenen gerçekleşir. Yunan sıklameni kökü, eğer şarapla içilirse, yararlı olur. Yarpuz da yararlıdır. Şalgam tohumu, yine ağaç mantarı ikişer dirhem alınıp, şarapla içilir ve kız saç ve ebegümeci ve tohumu ve yaprağı yararlıdır.

Yine tarçın, tavşan iliği, ekşi, sirkeyle 2 ukiye alınır veya kunduzhayası 1 miskal 2 ukiye zeytinyağı ile alınır ve kara pelin otu ile birlikte kullanılır. Yine sıkılmış demirdikeninin suyu alınır ve içilir. Havuç tohumu özellikle *ikliti* ve şeytanterisi, kaynatılmış yavşan, pişmiş şeytanterisi ve çakşır otu tohumu fevkalade yararlıdır.

Terkip Şeklindeki İlaçlardan: Yabani çakşırotu, kunduzhayası, kamış yaprağından; her birinden bir kısım alınır; ebucehil karpuzu yağı 3 ölçü alınıp hepsi bir araya getirilir ve ondan 1 fındık büyüklüğünde

²⁴³ TM: Bütün zehirlerler için içilen ilaçlardan amaç zehrin keskinliğini kırmak olur.

²⁴⁴ TM: Örneğin şarabın içine sarımsak koyarak hastaya içirilmesi gibi.

içilir. Zikrettiğimiz gibi özellikleri olan fiilleri içeren şeyler şunlardır: Kurutulmuş derisi sayılmış, temizlenmiş gelincik zehirleri defetmekte en iyi ilaçtır.

Madeni ve Diğerlerinden Yapılan Donmuş Zehirler Hakkında Açıklama

Kırmızı Taştan Olanlar: Bazı insanlar şöyle anlatmıştır. Taşlardan bazısında zehir vardır. Onlardan biri mercana benzer. Onun 1 danek kadarı öldürücüdür. Onun cevheri kurtboğanın cevherinin yaptığı işi yapan hakiki zehirlerden kabul edilir. Demişlerdir ki: Onun tedavisi kurtboğan otunun yaptığı zehirlenmenin tedavisi ile aynıdır. Panzehir olarak kullanılan ilaçlar onun için yararlıdır.

Cıva: Ancak canlı cıva şüphesiz çoğunlukla içildiğinde zarar vermez; bir yolla aşağıdan atılır. Muhtemelen eğer bir kişinin kulağına cıva dökülürse ona şiddetli acı verir ve akıl karışıklığı oluşturur. Bazen titreme oluşur ve kulak tarafında yoğun bir ağırlık hissi oluşur. Bazen sara oluşur ve beynin cevherini soğutarak sekteye ayrışmasına ve ağırlaşmasına sebep olur. Ancak o öldürücüdür ve süzülüp uygulanırsa kötü olur ve onu içenlerde kurşun oksit içenlerde görülen arazlar görülür. Kramplar, bağırsakta guruldamalar, kanama dilde ağırlık görülür. Hastanın vücudu şişer; idrarı kötüleşir.

Tedavi: Onun için en iyi ilaç onu boşaltanlardır. Onlardan akıcı olanlar hastaya verilir; örneğin sarı sakız 3 ölçü alınır ve şarabın içinde verilir. Ballı su birkaç defa içirilir. Yine boraksla lavman yapılarak²⁴⁵ sonra, orası kazınarak tedavi edilir ve kalbi güçlendiren ortak ilaçlarla lavman yapılır. Ancak kulağın içine cıva dökülürse, kişinin ayakta durması gerekir. Hasta bu sıkıntı ile cıvanın verdiği sıkıntı üzerine sıçrar ve mümkün olduğu kadar başını yana meylettirir; yana eğer. Özellikle bu sırada eli diğer taraftan bir şeyle asılı tutulmalıdır. Aynı zamanda, bu sıkıntı için eline ağırlık verilerek başını eğmesiyle kulağın içindeki cıva oradan alınmak istenir. Bazıları kurşunla kulak içindeki cıvayı atmak isterler. Bazen ovalayarak bu yapılmaya çalışılır.²⁴⁶ Çünkü cıva dışarıya yakın olduğunda, onun tedavisi çabucak dışarı atmak şeklin-

²⁴⁵ TM: zehir boşaltılar.

²⁴⁶ TM: bazı bu benzeri tedbiri yanlışır.

de olur. Ancak eğer cıva derine gitmişse bu şekilde uygulama bir yarar sağlamaz. Ona ulaşamaz.

Kurşun Oksit İçen Kişinin ve Gümüş Kiri İçenin Durumu ve Tedavi: Gümüş kiri içenin vücudunda şiş oluşur; başında ağırlık vardır. Onda idrar tutulması olur; dışkısını atamaz. Bazen gaita tutulmaz; muhtemelen ifrat derecede gaita atımı olur. Midede ve bağırsaklarda ağırlık olur; hatta bazen anüs çıkar ve anüse konur. Yukarı kısımlarda gaz olur ve karnında taş gibi bezler oluşur ve kişinin rengi kurşunidir ve ateşi çok fazladır; nefesi daralır. Bazen adeta bağlanır. Bazen onunla birlikte kalça kemiği ağrısı baş gösterir. Vücudun rengi erimiş kurşun rengindedir; adeta kurşun tozu dökülmüş gibidir.

Tedavi: Onun tedavisini hemen yapmak gerekir. Tedaviye kusturucu ilaçlarla başlanmalıdır. Bundan dolayıdır ki açan ilaçlar verilir; örneğin pişmiş kereviz, kil, dereotu, boraks gibi. Sarısabırdan 3 dirhem alınır ve şarapla içilir veya Anadolu sümbülü, güvercin tersiyle ve ban otu dalı ile şarap içirilerek tedavi edilir. Şüphesiz bu tedavi yararlı olur veya pelin otu veya çördük otu, kereviz tohumu veya özellikle sivri biber şarapla yararlı olur veya 1 dirhem sarı sakız ½ dirhem sivri biberle verilir, hatta terletilir veya 6 kırat kısımahmut otu ballı su içinde verilir. Yiyecek olarak kuzu eti alınıp, çorba (soğan, et, peynir ekmek ve tereyağından oluşan terkip) ile hastaya verilir. Onun doğal haline döndüğü görülür; idrar söktürücüler ve müshiller verilir ve bilinen kanallardan idrar atılır.

Kurşun Karbonat Zehirlenmesi

Kurşun karbonat içen kişinin dili beyazlaşır ve organları gevşer; güçlü bir şekilde öksürür; hıçkırık ve aklı karışıktır; vücudu üşür; kafası üşür; kuruluk oluşur. Hastaya baygınlık gelir. Bazen boğazında kaşıntı gibi bir şiş hisseder. Küçük dilinde kuruluk olur; dili sertleşir ve kurur; karnında kramplar oluşur; midesinde yanma olur. Kalbinde ve akciğerlerinde ağrı olur. Ruhunda ağırlık olur. Kaburgalarının alt kısmında (hypocondria) ağrı oluşur; uzun soluklu yanma hissedilir; nefes daralır. Bazen hastanın durumu boğulmaya kadar gider. Vücudunun rengi beyazlaşır; bazen siyahlaşır ve hatta kan rengi alır.

Tedavi: Kurşun oksitte olduğu gibi, tedavi edilir ve kısımahmut otu, ballı suyla içilir ve idrar söktürücüler verilir ve hastanın uyuması

önlenir. Ona papatya yağı, süsen yağı, nergis yağı gibi yağlar, kusturucular içinde verilir. Onların ilaçlarına erik zamkı ve meşe öz suyu katılır. Yine susam buğdayla birlikte çiğnemek üzere verilir; vücut üzerine sürülecek ilaçlar uygulanır.

Alçı

Kurşun karbonat zehirlenmesinde görülen arazlar burada da görülür. Ancak burada solunum zorluğu daha güçlüdür. Burada kurşun karbonat zehirlenmesinde kullanılan ilaçlar uygulanır. Hasta onu tükürür gibi uygular ve sonra yutar. O boğazdaki sertliğin gitmesini sağlar. Sonra zikredilen şekilde yumuşatıcılar kullanılır ve yumuşatıcı çorbalar içilir. Onun kısımahmut otu ve benzerleriyle ishal yapılmaya ihtiyacı vardır. Onun ishalinin tekrarlanması sağlanır. Eğer onda aşınma olursa alçının tedavisi zikredilen ilaçlarla yapılır. El ve ayakları sıcak kül ve yabani kekikle ovulur.

Kırmızı Kurşun ve Arsenik

Onun arazları öldürücü olup, cıvanın etkilerine benzer. Ancak arsenik daha çok ishal yapar. Bu onun öncelikli belirtisidir.

Tedavi: Tedavisi önceki zehrin tedavisiyle aynıdır. Sonra yağlı çorbalar ve yumuşak iç yağları kullanılır.

Bakır Karbonat (Bakır Pası)

Bakır pası içildiğinde şiddetli kramplar, boğazda güçlü yanma iç organlarında kesilme ve yaralar ve kasmalar oluşur.

Tedavi: Bizim zikrettiğimiz arsenik zehirlenmesindeki gibidir.

Demir Cürufu ve Kötülüğü

Burada karında şiddetli ağrı görülür; ağızda kuruluk, ateşlenme ve baş ağrısı yapar.

Tedavi: Hastaya güçlü müshil ilaçlarıyla süt içirilir. Sonra hasta sakinleşene kadar yağ ve zerdeçal içirilir. Gül yağı, menekşe yağı, söğüt yağı sirkeyle birlikte hastanın başına sürülür. Bazen onlara mıknaş gibi bir şey içirilir, hatta onun nefsindeki ayrılmış kısımlar bir araya gelene kadar da devam edilir. Sonra zikredilen müshiller içirilir. Bazen her gün bir dirhem içirilir. Sonra ekmek verilir. Ondan sonra maddenin kolayca aşağı inmesi için inek yağı ve iç yağı ele yapılan

çorba verilir. Sonra eğer zehirli maddeler hala midede ise, kusturucu maddelerle hasta kusturulur.

Kireç ve Arsenik

Arseniği içenlerin hepsinde bağırsaklarda yaralar ve kasılmalar görülür. Safılaştırılmış arsenik içenlerde de benzer tepkiler görülür. Onda eziyet oluşturan bir öksürük vardır. Kireç tek başına içirilmişse hastanın ağzında kuruluk, midede ağrı, idrar zoru ve kanlı ishal arız olur. İdrardan kireç atılır. Bazen ondan dolayı el ve ayaklarda soğuma olur ve baygınlık oluşur. Bazen dilde kuruluk ve nefes alma güçlüğü arız olur.

Tedavi: Onun tedavisinde kusturmak için gül suyu ile sıcak su içirilir veya sıvı yağ içirilir. Sonra keten tohumu pişirilerek, yine pişmiş pirinç ve kaynatılmış tere verilir veya bunların hepsi birlikte verilir veya sarıyonca balla verilir. Süt içilmesiyle hastalık bertaraf edilemez; yapışkanlar, gevşetenler, yağlar, yağlı et suyu içirilir. Özellikle ekmekle karıştırılmış olarak verilir. Gevşeticilerle oluşan öksürük tedavi edilir. Alçının (kireç) tedavisi kusmaktır ve lavmandır ve şişmanlatmaktır. Yumuşatmak gevşek yapı kazandırmaktır. Onun ilacı (tedavisi) cıvanınkinden yakındır. Yalnız burada denir ki eşek idrarı ve geyik safrası verilmelidir. Bunlar 2 denk olarak sıcak suyla içirilmelidir.

Sabun

Sabunla zehirlenme olduğunda hastanın durumu kireçle olana benzer ve tedavisi de aynı ilaçlarla yapılır.

Zaç ve Şap

Onun içilmesi yoğun öksürükle birlikte titreme ve sarsılmaya sebep olur ve akciğerlerde yara oluşur.

Tedavi: Süt içilir²⁴⁷ ve krema (tereyağı), şeker verilir ve çördük otu ve diken benzerleri verilir.

Aç Karnına Soğuk Su İçme

Aç karnına, hamam yaptıktan sonra ve cinsel ilişkiden sonra soğuk su içilmesi mizacı bozar ve karında su toplanmasına sebep olur.

²⁴⁷ TM: dişi eşek sütü.

Tedavi: Onun tedavisi zamk ilacı ve benzerleridir.²⁴⁸ Bazen sadece şarap içmek ve onu soğuk su üzerine içmek yeterlidir.

Bütün Bitkisel Zehirler

Kurtboğan Otu

Bu zehir diğerlerinden kötüdür; onu içenlerin dudaklarında ve dilinde şiş oluşur; gözleri ileri fırlar; baş dönmesi ve bayılma oluşur. Ayakları üzerinde duramaz. O kötüdür ve kurtulması zordur. Kişi kurtulduğunda vücudunda ülserleşmiş yaralar ve incinmeler meydana gelir. Bazen onun etkisiyle sara oluşur. Eğer kurtboğan otu suyu, demir oka sürülse ve o bir kişiye isabet ettiğinde o kişi ölür.

Tedavi: Onu içen kişiye pişmiş şalgam tohumu ve benzerleri içirilerek, kusturmak gerektir ve üzerine inek yağı içirilmelidir. Aynı zamanda pişmiş kestane kabuğu şarapla içilmelidir. Sonra onun ilacı panzehirdir. Misk ilacı ve kurkum ve kâfuru, kokulu zencefil ve büyük tiryaktır. Ona fevkalade çok etkili olur. Panzehirle ovulduktan sonra misk içmek veya 1 dirhem miktarında misk ilacıyla 1 kırat misk içmek yararlı olur. Bir grup hekim şöyle demiştir: Hint kenevirinin kökü, kurtboğan otunun büyük panzehiri olur ve bütün panzehirler onun için yararlıdır ve özellikle onların şapa benzer olanları iyidir ve onun da benzer olanlar iyidir ve onun da kurşun oksidinki gibi eşi vardır. Kurtboğan diye adlandırılan hayvan aslında bir çeşit faredir. O eğer yenirse otunun etkisi kaybolur.

Hint Sümbülü

Bu bitkiden içildiğinde menenjit oluşturur ve ürethradan damla damla kan akar.

Tedavi: Onun ortak tedavisi için arpa suyu zayıf gül yağı ve benzerleriyle karıştırılıp, kusturulur ve 1 ukiye gül suyu içine kâfuru koyup içirilir. Onun karaciğerine ve kalbine kâfuru ve sandal odunu kokulu çok soğutulmuş yakılar uygulanır. Hastaya ekşi elma suyu, rakke karpuzu, arpa suyu, itüzümü suyu içirilir ve ekşi yoğurt yedirilir.

²⁴⁸ TM: safran ilacı.

Mufiyun (Zehirli Bir Bitki)

Bu bitkiyi araştırıp öğrenmedim. Zannediyorum ki, belirlediğime göre, bazıları bu bitkiyi kurtboğan otuna benzetmişlerdir. Bu bitkinin uygulandığındaki belirtileri, hekimlerin dediğine göre, içildiğinde karında gevşeklik, hıçkırık, bayılma ve bütün yüzde sararma oluşturmaktadır. Özellikle dudaklarda sarılık görülür. Nefeste soğuma oluşur; bedende kötü bir koku vardır; his kaybı olur. Kişinin akli karışıktır. Sonra başta ağırlık oluşur; nabız düşer ve kesilir ve vücutta soğukta boşanır ve hasta ölür ve onun tedavisi kurtboğan zehirlenmesi tedavisi ile aynıdır.

Sıcak Zehirli İlaçlardan Sütleğen Otu

Ondan içildiğinde şiddetli ıstırap, karında yanma ve hıçkırık hâsıl olur. Bazen karında çok fazla gevşeklik oluşur.

Tedavi: Öncelikli olarak, kusturucu ilaçlar verilir. Sonra soğutucular verilir. Sonra iç yağı ve tereyağı ile hazırlanan kuvvetli bir içecek²⁴⁹ verilir. Sonra Hint sümbülü ilacıyla tedavi edilir. Yine acı, ekşi, tatlı nar suyu, ekşi elma ve yoğurt suyu verilir.

Uşar

Sütlü bir bitkidir, Mekke sinamekisi de denir. Hindistan'da sütlü olan bir ağaçtır. Sütünün 3 dirhemi 2 gün içinde, içeni öldürür ve karaciğeri parçalar. Onun tedavisi benzeri bitki sütlerinin tedavisi gibidir.

Ban Otu

Ban otu zehirlenmelerinde basit ilaçlardan²⁵⁰ 7 adet olarak verilir; özellikle boğa dikenî sütü, *uſr* sütü ve deniz marulu sütü verilir; onlardan vücutta yanma ve ishal meydana getiren sütleğen otudur. Tedavisinde kesilmiş süt, iç yağı ve tereyağı kullanılır ve kanlı ishal veya kanlı idrar oluştuğunda arazların tedavisiyle ilgili bilgi verirken bu konu da bilgi verilmiştir. Denir ki, ban otunun 2 dirhemi insanı öldürür. Onun ilacı kar suyudur.²⁵¹

²⁴⁹ TM: zeytinyağı içilir.

²⁵⁰ TM: sütlü ilaçlar.

²⁵¹ TM: kar suyu ile yıkanmaktır.

Kısamahmut otu

Ondan 2 dirhem alınıp içilirse, öldürücü olur. Onun tedavisi zikredilenler gibidir. Onun tedavisi kesik süt, elma şarabı, ayva şurubu ve sumakla yapılır.

Defne ve Çam Dikeni

Defne şurubunun 2 dirhemi öldürücüdür. Kişi kusar ve aşırı derecede ishal olur. Siyah renkte olanı çoğunlukla öldürücüdür. Ondan iç organlarla aşırı derecede yanma oluşur. Bütün bedende ağrı olur ve karnında gurultular ve hıçkırık oluşur. Sonra hasta balgam çıkarır ve tükürür. Daha sonra çenesinde kilitlenme oluşur. Sesi kaybolur.

Tedavi: Tedavide için taze süt ve iç yağı içmek gerekir. Yine gül suyu da burada kötü etkiye son vermek için iyi gelir. Eğer tehlike büyükse, tiryaklar ve *mitridatus*, kırmızı kil içilmelidir. Ballı sirke içilip sakinleştikten sonra mizahtaki kötü bozulmayı zayıflamayı gidermek için birkaç gün hindiba içilmelidir.²⁵²

Defne eğer çok fazla tüketilirse, insanı ve hayvanı öldürür; az miktarda tüketildiğinde yoğun ısırap verebilir ve karında şişkinlik ve büyük hararet oluşturur. O sıcak ve kurudur; suyu kötüdür. Eğer içmek gerekirse damla damla alınmalı veya gül suyu ile karıştırılmalıdır.

Tedavi: Onun tedavisinde pişmiş boy otu, Şam hurması kullanılır; fevkalade yararlı olur. Beşparmak otu ve tohumu da yararlıdır. Her ikisi de pişirilip kullanılır. Balla incir, şeker ve gül suyu ve şekerlemeler; hepsi de yararlıdır. Üzüm suyu da iyi gelir ve bunlarla birlikte senin daha önce öğrendiğin yağlar ve yapışkan maddeler de iyidir. Onlarla lavman yapılır.

Beladur (Anacardium)

Beladur içildiğinde boğazda ve yutakta kesilme ve iltihap ve de had derecede rahatsızlık oluşturur. Bazen bazı organlarda ağırlık yapar. Bu şikâyetlerden sonuç iyi olsa da kara safrayı yaktığı için melankoli oluşur. Onun 2 miskali öldürücüdür. Ancak bazı insanlara özellikle zararı olmaz. Ceviz kurusunun yendiğinde ben onun verceği zarardan korkulmadığını gördüm.

²⁵² TM: kurtboğan otu faresi bir faredir ki kurtboğan otunun yetiştiği yerde bulunur. Ayrıntılarıyla anlatma Kânûn'un ayrıntılarında geçer.

Tedavi: Onun tedavisinde badem yağı, susam yağı, tereyağı ve iç yağı, taze süt ve çeşitli yağlı çorbalar onu yoluna koyacak sıvılar verilir. Hastadaki yanma ve kolığı sakinleştirmek için karla soğutulmuş inek sütü, soğuk menekşe yağı, soğutulmuş arpa suyu ve soğutulmuş meyve suları verilir. O hasta kar suyu içine oturtulur ve ondaki menenjit (cerebritis) tedavi edilir ve yine çam kozalağı ve ceviz onun için panzehir niteliğindedir.

Yabani Kereviz

Yabani kereviz de şiddetli bir öldürücü olabilir. Onun tedavisi anacardium tedavisi gibidir. Yağlar onun zararlarını def eder.

Dağ Üzüümü

Onun arazları ve ağrıları İspanyol sineğinininkine benzer ve tedavisi de aynıdır. Biz onu zaten zikrettik.

Yabani Sedef Otu

Ondan içmek gözde bozukluk meydana getirir; yanma oluşur ve yoğun iltihap oluşturur.

Tedavi: Sıcak su ve zeytinyağı ile hastayı kurtarır. Sonra hasta defnenin tedavisinde kullanılan benzeri ilaçlarla tedavi edilmelidir.²⁵³

Yabani Sedef Otu Zamkı (Asclepium Zamkı)

Bu dağ sedef otunun zamkıdır. Yendiğinde tadı fesleğen tadı gibidir. O keskindir. Onun şurubu içildiğinde akan her şeye engel olur; onları tutar; dilde şişlik yapar; karında gurultu oluşturur ve boğazda ve midede yanma ve yara oluşur gözde bozukluk ve yüzde kızarıklık olur. Bazen bütün bu arazların şiddetinden vücut da etkilenir. Çoğunlukla bayılma ve solunumun düşmesine sebep olur.

Tedavi: Onun tedavisinde ilkin hasta kusturulur. Daha sonra süt içirilir; gül yağı ve taze sütle gargara yaptırılır; ballı sirke ve suda bekletilmiş pelin otu içirilir. Yabani pelin otu zamkının pelin otu gibi antibiyotik özellik taşıdığı bilinir. Aynı zamanda sakız zamkı, şeytanterisi kökü ve kaynatılmış yabani kekiğin onun panzehiri olduğu da bilinir. Kunduzhayası, ısıtılmış sirke veya bal onlar gibi kullanılır. Bunlar pek

²⁵³ TM: yabani defne otu zamkının niteliği dağ sedef otu zamkı olur.

az kullanılır ya da bedendeki maddeleri çözmek için birkaç defa kullanılır. Ancak öncelikli olarak soğutmak gerekir.²⁵⁴

Yabani Susam (Sarı Ağaç)

Onun arazları ve tedavileri *kundus*'un (*kendis, kendiş*) arazları gibi olup, tedavileri aynıdır; verilen ilaçlar da aynıdır.

Çin Dişi

Bu bitki fevkalade ishal yapar.

Tedavi: Mümkün olduğu kadar hastayı kusturmak gerekir. Hastaya süt ve tereyağı verilir ve kesilmiş süt içirilir; ishalin artması engellenir. Bazen onun zararlı oluşunun yardımı da olabilir Onun oluşturduğu ishal tiryaklarla engellenir.

Kundus (Sponaria), Beyaz Çöpleme, Artinisa (Tavşankulağı),

Eşekhuşarı Suyu, Siyah Kimyon ve Siyah Ağaç Mantarı²⁵⁵

Kundus bitkisi tiksindiricidir. Bazen bu bitki boğulmaya sebep olabilir. Aynı zamanda tavşankulağı ve çöpleme de onun gibi bitkilerdir. Çöpleme tiksindirici ve kusturucudur. Bazen bunların hepsi madde-nin atılmasına engel olup boğulmaya sebep olabilirler; bazen de ishali harekete geçirirler. Onların hepsi insanda baygınlık oluşturur ve gücü düşürür; soğuk ter yaparlar ve titreme oluşturur. Özellikle beyaz çöpleme ve siyah ağaç mantarının etkileri bunlara benzer. Galen şöyle demiştir: Beyaz çöpleme içen kişi gerçekten nabzın zayıflamasından dolayı ölür. Aniden bütün bu ilaçların bir araya getirdiği yoğun maddenin baskısı altında oluşan büyük bir sıcaklık kişiyi adeta boğar. Doğal tabiat ondan kendini kurtaramaz. Eğer hasta kusarsa iç güçlerin düzensizliği de ortaya çıkar. Bundan dolayı karnın iç yapısının gücü oraya gelen maddeyi adeta sıkıştırmıştır.²⁵⁶ Hastada denge olduğunda ve cidden her şey yoluna girdiğinde, hastanın durumu iyi demektir.

Şüphesiz hastanın yüzü kurtuluşa dönük değilse, muhtemelen belki hıçkırık, titreme, nabız zaafı oluşturmuştur ve durumu cidden iki du-

²⁵⁴ TM: veyahut çözümleme ile o zehri kalpten vücuda savmak nedeniyle ola ve fakat görünüş bakımından bizim söylediğimiz olur.

²⁵⁵ TM: Bu anılanların tamamı kötüdür.

²⁵⁶ TM: Van Kulu: mudid sıkıntı acısıdır.

rum arasında sürekli zıtlıklar oluşturacak kadar kötüdür. Kişi boğulur gibi olduğunda vücuttaki düzen gevşemiş ve kaybolmuştur, demektir. Çünkü sıcaklık temizleyici olur. Bazen o rutubetle tahrik olup rahatsız edilmiş olabilir. Çöplemenin etkisini gül suyu yok eder.

Tedavi: Bildiğin gibi o maddeyi uzaklaştırarak tedaviye başlamalıdır veya güçlü lavmanla onu aşağıya çekip bertaraf etmek gerekir; örneğin ebucehil karpuzu yağı gibi. Sonra başlangıç kısmında denildiği gibi, boğaz tedavi edilir. Eğer daha sonra kusma istenmiyorsa, hasta başlangıçta kusmalıdır. Hastaya ılık su verilerek karnı su ile doldurulmalıdır; sonra kusturulmalıdır; sonra tekrar kusturulmalıdır. Titreme oluşmuşsa, çok fazla yağlı süt içirilmelidir. Vücudu rahatlatmak veya yumuşak bir bez üzerine oturtulmalıdır; ona ılık banyo yaptırılmalıdır.²⁵⁷

Siyah Çöpleme

Siyah çöpleme ishal yapar ve hasta boğulur gibi olur. Onan 2 dirhem içilirse, hasta zor nefes almaya başlar ve ölür. Ölmeden önce boğulur gibi olduğunda, dili yanar; dilini ısırır; yoğun baygınlık olur; hasta geğirir. Sonra titrer ve sarsılır ve ölür.

Tedavi: Bildiğin şeylerle çöplemenin gücü kırılabilir Bunun için şarapla pelin otu içirilir veya kimyon, anason, kunduzhayası, sümbül eşit miktarlarda alınır ve onan 2 dirhem şarapla hastaya içirilir. Onun üzerine ısıtılmış hırka konur ve bildiğin gaz çıkarıcı maddelerden hazırlanan kompresler yapılır. Sonra hastaya balla ısıtılmış ekmek, taze yağ, yağlı corbalar, tatlı şarap ve şarap mizacında maddeler verilir. Eğer titreme hâsıl olmuşsa beyaz çöpleme kısmında anlatılanlarla tedavi edilmelidir. Eğer çok fazla ishal varsa, hasta soğuk suya oturtulmalıdır ve ona şuruplar²⁵⁸ ve peklik yapan ilaçlar verilir.

Cermadanek

Onan 2 dirhem verildiğinde kaşıntı ve şiş, yapar ve öldürür. Tedavi sütleğen otuyla yapılır.

²⁵⁷ TM: vücudun oynak yerleri ve eklemleri ovuşturulur ve mor renkli deniz otu ne az ne de çok devamlı kullanılmalıdır; adalelerin kasılması kuru ilaçla tedavi olunur.

²⁵⁸ TM: kanı kesen ilaçlar.

Erguvan Ağacı

Çok fazla yenildiğinde öldürücüdür.

Tedavi: Kusma ve bildiğin şeylerle yağlı ve sütlü yiyeceklerle hasta-da ishal oluşturulur.

Hint Yağı ve Susam Yağı

Denir ki, susamın yağının ve Hint yağının içinde bulunan fazlalıklar (kalıntılar) öldürücüdür, zehirlidir; tedavisi de zehirlerle aynıdır; ortaktır.

Kunduzhayası

Kunduzhayası eğer sıcak içilirse sıcaklık kişide ilkin *cerebritis* (*menenjit*) göğüs iltihabı oluşturup, kişiyi kurban eder ve o gün içinde öldürür. Özellikle kötü siyah renkteyse bu durum ortaya çıkar.²⁵⁹

Tedavi: Onu içeni kusturmak için dereotu suyu, dağ nanesi ve yeşillik balla birlikte alınır ve hastaya haricen uygulanır. Sonra ekşi şeyler verilir; örneğin ekşi turunc ve ekşi meyve ekstresi, ekşi ve keskin sirke, inek yoğurdu, elma suyu ve eşek sütü gibi.

Ada Soğanı

Onun iyi olanından çok fazla yenirse, bağırsaklarda yaralar, karaciğerde yaralar ve kesikler oluşturur.²⁶⁰

Tedavi: Ada soğanının arızaları görüldüğünde içinde demir parçaları pişirilmiş süt, sirke içinde kaynatılmış yumurta sarısı, tohumların tozları, örneğin bahçe teresininki gibi ve benzerlerinin tozları kullanılır.

Kurtboğan ve Kaplanboğan

Onlar yendiğinde boğazda küçük dilde, yemek borusunda, bronşlarda yanma oluşur ve dilde tutulma görülür; çarpıntı, baş ağrısı ve sonra titreme, kaslarda kasılma, renk değişimi ve boğazlanır gibi olma hissi oluşur. Bütün bunlarla birlikte karında gurultu ve çok fazla gaz vardır. Kaplanboğan içildiğinde baş dönmesi, gözlerde kararır olur ve gözlerde yaş oluşur; gözlerden yaş iner; göğüste ağırlık vardır. Pis

²⁵⁹ TM: içene göğüs zarı iltihabı ile birlikte sıcak kanın toplanmasıyla boğazda olan ağrı arızaları arız olsa bir günde öldürür. Bazı nüshalarda eziyet içme karşılığına ezazec olarak konmuştur; anlamı tekrar tekrar ve defalarca içilse demektir.

²⁶⁰ TM: mesenterik venlerde yara oluşur.

kokulu kaplanboğan çok az bulunur ve değişik yerlerde yetişir.²⁶¹ Kaplanboğanın tadı acı ve kokusu kötüdür.

Tedavi: Onu temizleyen şeylerle tedaviye başlamak gerekir. Sonra lavman yapılır; daha sonra dağ kekiği, boy otu, sedef otu, pelin otu (Artimisia absinthi), yine bir nevi pelin otu olan Artimisa maritima şarapla²⁶², yer palamutu şarapla içilir veya pelesenk yağı 1,5 dirhem kadar şarabın içine konup içilir. İyi olan şarap içine demir veya gümüş yâda altın daldırılan şaraptır. Demir cürufunun kendisi de iyi gelir ve özellikle geyik, keçi, gibi hayvanların içindeki rennet iyidir; yağlı çorbalar da yararlı olur.

Tesbih Ağacı ve Yaprağı

Tesbih ağacı yaprağı vahşi hayvanları öldürür ve odunu bazen öldürücü olabilir. Onun tedavisi defneninkine benzer.

Pirinç Kabuğu

Eski insanlar pirinç kabuğunun içildiğinde dilde ve ağızda acı ve şiş oluştuğunu söylemişlerdir. Onlardaki o ağrı yemek borusuna, mideye ve bağırsaklara kadar uzanır ve bütün vücut iltihaplanır. Bundan dolayı bazı insanlar onu zehir olarak kabul etmişlerdir.

Tedavi: Onun tedavisi İspanyol sineği ile yapılır. Zeytinyağı içinde ayva pişirilerek hastaya içirilir.

Isırgan Otu Tohumu

O içildiğinde ada soğanı yendiğinde görülen arazlar görülür. Yine onda (kişide) güçlü bir öksürük oluşur. Tedavisi de ada soğanıyla yapılır. Öksürük için yumuşatıcı ilaçlar verilir; örneğin menekşe şarabı, arpa suyu ve benzeri öksürük ilaçları verilir.

Küçük ve Siyah Salep

Siyah çöplemenin arazlarının hepsi siyah ağaç mantarını içenler de görülür. Onun tedavisi de bu ilaçlarla yapılır; özellikle badem yağı fazlaca kullanılır.

²⁶¹ TM: Rum ülkesi toprağında yetişir.

²⁶² TM: Herkül Rum ülkesine derler: Van Kulu.

Tudirniyun (Malva Sylvester, Sumak?)

Bu ilacın yapısı benim bildiklerimden değildir. Ondan bu konuyla ilgilenen kişiler söz etmişlerdir. Zannediyorum ki, o şiddetli zehirlerdendir; çok keskin olması da söz konusudur. Demişlerdir ki, bu ilacı içen kişide akıl karışıklığı yaratır; uzamalar ve çekilmeler oluşur; hatta dudaklarda etkili olup onları şişirip uzatır ki, ağzı kapatmak mümkün olmaz; ağız sürekli gülüyor gibi kalır. Bundan dolayı Yunanlılar ona '*şaşkın gülme oluşturan*' ve '*bir günlük*' ilaç demişlerdir.

Tedavi: Onun tedavisi diğer zehirli droglarla ortaktır. Bazıları şöyle demiştir. Onu içenin kusması gerekir. Daha sonra ballı su içmelidir ve onun süt içmesi yararlı olur; bedeni ısıtıcı yağlarla yağlamalıdır. Hasta sıcak banyo almalıdır ve vücudu ovulmalıdır; kötü titremeleri atacak ilaçlar verilmelidir.

Tuyubin

Bu ilacın tabiatını ve tedavide kullanımını ben bilmiyorum. Zannediyorum ki onun mizacı sıcaktır, ancak sıcak olmaması da ihtimal dâhilindedir. Denir ki, o dudaklarda, dilde balgamsı yapı ve soğukluk oluşturur. Kişide delilik, nabız düşmesi ve melankoli belirlenir.

Zinha Şekeri, Zinha Salgısı

Onun oluşturduğu arazlar ve tedavileri ada soğanı ve ısırgan otu tohumununkine benzer. Özellikle meyve suları, örneğin koruk suyu, kuzukulağı suyu, elma suyu, ısırgan suyu iyi gelir. Onun zehrinden dolayı²⁶³ bayılma, baygınlık hissi, ıstırap görülür. Bu bitki ceviz gibidir ve mişmiş ve Hindistan cevizi ve badem cinsindendir.²⁶⁴

Tükürük Üzerinde Şarabın Değişimi

Özellikle perhizden sonra ve yorgunluğun arkasından yoğun ve tatlı şarap içilirse çoğunlukla boğaz ağrısı (difteri?), çeşitli ağrılar ve iltihaplar oluşur.

Tedavi: Eğer gerekirse, tedavi için kan alma ile dışarı atma ve ishal uygulanır. Kusma için etkili ilaçlar verilir. Sonra soğuk suyla mizaç

²⁶³ TM: iğrenme.

²⁶⁴ TM: o zehir olan zinha içleri ceviz ve badem içi gibi sarf edildiğinde aç karnına ve çok defa onu içmeden dolayı difteri ve ağrılar ve iltihap arız olur.

soğutulur ve ekşi yoğurt suyu ve meyve suları ve de kâfuru hapı ile benzeri haplar verilir.

Kötü Bal

Çoğunlukla Erkili ülkesinden gelir. Bu bal öyle bir baldır ki, koklayan kişiyi aksırtır. Ondan oluşan kötü arazlar ada soğanı, ısırgan otu ve benzerlerinininkiyle aynıdır. O koklandığında soğuk terler oluşturur. Bu kötü baldan koklandığında baygınlık oluşur. Yine bu kötü bal koklandığında uygulanacak tedavi baldıran otununkiyle aynıdır.

Tedavi: Sedef otu tuzlu balık ve *aolemeli* (bir ağaçtan çıkarılan ballı yağsı madde) yedirmelidir; mümkün olduğu kadar yemek yedirip, sonra kusturmalıdır.

Ökse Otu

Ökse otu içmek karında gurultu oluşmasına ve kramplara sebep olur baş dönmesi yapar.

Tedavi: Balla su içmek ve onlarla kusmak iyi gelir. Bağırısığa su verilerek lavman yapmak da yararlı olur. Pelin otu ile çok ekşi sirke, ballı sirke içmek da yararlı olabilir ve özellikle de pişmiş tere iyi gelir. Yine sümbül ve kunduzhayası ve biber sıcak sirkeyle muamele edilerek verilirse hastaya iyi gelir.²⁶⁵

Bütün Soğuk Zehirli Bitkisel İlaçlar

Afyon

Afyon içen kişinin el ve ayaklarında hissizlik oluşur; üşüme ve kaşıntı olur. Onda afyon kokusu olur; baş dönmesi, hıçkırık, gözlerde kararma, boğazda daralma ve nefes darlığı, sarılık, el ve ayaklarda hareket isteksizliği, ciltte sarılık, el, yüz ve dudaklarda sarılık, zorlanarak geçirme, hafif uyku ve dilde tutukluk görülür. Gözler içeri kaçmıştır. Daha sonra çene kilitlenmesi, soğuk ter, nefes soğukluğu oluşur ve sonuçta kişi ölür. Ölüm sebebi kanın yoğunlaşması dolayısıyla hare-

²⁶⁵ TM: Sert keçi köselesi onun durumuna benzemekle ona istiare ederler. Bundan dolayı o sebeple Türkler yanlıp filan kişi de böyle diyormuş derler. Taze yağın dereceleri isimli budur. İlk dereceden sonra ona taze yağ derler; daha sonra el-ihlâs, sonra eliftera, ve furkara ve keczese sonra el-istifârâ, sonra tahtaha ve el-zehrâk ve zenc yağı ve kefreh bozulmadır. Kamus.

ket edememesi, bir yerden bir yere çekilememesi, ruhun soğuması ve solunum aygıtlarındaki kasılmalardır. Afyondan 2 dirhem içen 2 günde ölür. Özellikle şarapla içerse, onun etkisi daha yoğun olur. Ancak şarabın miktarı çok fazla olursa ve vücut sıcaksa, şarabın şiddetinden dolayı *Kânûn*'da belirtildiği gibi afyonun etkisi daha hızlı olur.

Tedavi: Ortak ilaçlardan kusturma esaslarına göre, yağ, su, tuz ve boraks verilir. Daha sonra ballı sirke verilir; ondan sonra ballı su içirilir. Daha sonra güçlü boşaltıcılarla lavman yapılır ve ballı sirke, pelin otu verilir. Yine şarapla pelin otu da verilebilir; şeytanti tiryakı verilir. Aynı zamanda has tarçın sirkeyle ve ballı sirkeyle verilir. Yine has kunduzhayası, şarapla ve biber veya sedef otu ve tuzla verilir. Aynı zamanda tatlı badem sirkeyle veya balla ve sarımsak ve ardıç ve de kına ile verilir. Özel tiryak şurubu da şöyledir: şeytanti, ardıç, kunduzhayası ve biber; her birinden eşit miktarlarda alınıp balla ve şerbetle macun yapılır ve fındık miktarından ceviz miktarına kadar hastaya içirilir.

Çoğunlukla 1 miskal şeytanti ile 15 dirhem güzel kokulu bitkilerden içilmesi yararlı olur. Bir miktar eski şarap içilmesi yararlı olabilir. Özellikle ince güzel kokulu bitkiler, çoğunlukla onların suları yararlı olur; tarçınla da içilebilir. Ona tiryak olarak *mitridatus* yararlı olur. Kü-kürtle veya benzerleriyle oluşan aksırmadan beyinde adeta fırtına olur. Şüphesiz bu beyin sarsıntısı, afyonla gelen zihin durgunluğuna iyi gelir.

Onun saçını yolmak ve uyumasını engellemek gerekir. Onun vücuduna yağ içeren sıcak merhemler sürülmelidir; örneğin kustus yağı, süsen yağı, kunduzhayası yağı ve yine örneğin misk gibi. Hastanın kaslarının sarsılması ve çok kaşınmaması için, sıcak su dolu banyoya sokulmalıdır ve iç yağı içeren çorbalar ve özellikle ilik içeren çorbalar içirilmelidir.

Karabüken Ağacı

Ondan yapılan şerbet baş dönmesine sebep olur; gözlerde yanma, kapanma, sarhoşluk ve zihinde durgunluk oluşturur. Ondan günde 1 miskal içmek öldürücüdür. Özellikle onun Hindistan'da yetişen türü için öldürücüdür denir. O ter oluşturur; soluk soğur. Ancak onun yarım dirhemi kurutucu özelliktedir ve sarhoşluk yapar; öldürmez. Ancak insanda zaaf oluşturur.

Tedavi: Onun belli başlı tedavisi boraks, su, yağ, iç yağı ve tiryaklarla kusmaktır. Onunla birlikte çok fazla şarap, nezle otu, biber, defne

tohumu, tarçın, kunduzhayası içilir. Kol ve bacakları sıcak suya sokmak ve bedeni ısıtmak yararlı olur. Beden ban otu yağı ve kustus yağıyla yağlanır. Hasta mümkün olduğunca oturtulmalıdır. Bu ona iyi gelecektir. Bundan sonra yağlı besinlerle beslenmelidir. Sıcak şarapta ona iyi gelir. Afyon için verilen bütün ilaçlar burada da kullanılabilir.

Abdüsselam Otu

Onun aslı güzelavrat otu köküdür. O *şahtere*'dir (tatlı fesleğen). Onun arazları karabükenle aynıdır ve hali *lisergas* gibidir; parlaktır ve ocak gibidir.²⁶⁶ Bu ot uyku hastalığı yapar. Abdüsselam otunun çeşitli kısımları çok kötüdür; tohumları da onlar gibi kötüdür. Onun kendisi da aynı fiilleri yapar; aynı etkiyi oluşturur.

Tedavi: Onun tedavisi kargabükeninkine benzer; örneğin afyon gibi şarabın içine pelin otu koyarak hastaya içirilir. Yine biber, kunduzhayası, sedef otu, hardal ve sirke onun için yararlıdır. Bunların hepsi de hissizliğe yararlı olur. Ona aksırtan ilaçlar verilir ve yakılmış fitil dumanı koklatılır. Onların başına ekşi sirke ve gül yağıyla yapılan terkip sürülür ve uyumaları engellenir. Muhtemelen uykusuz bırakılır. Onun saçları çekilir ve aksırtılır ve de başparmağın dibine bastırılır.

Derkiyun²⁶⁷

Bu bitki *derubesun* diye de adlandırılır. O da bütün uyuşturucular gibi bir ilaçtır. Onun tabiatında ban otu mizacı vardır; sarhoş edici özelliği vardır. Öncelikle şarapla hasta kusar ve hıçkırır; bağırsaklarında kramp oluşur. Onun durumu ilaus gibidir; bağırsaklarda tıkanıklık oluşturur. Bazen kan kusar; hastada ishal vardır ve baygınlık oluşur. Dördüncü günle yedinci gün arasında ölür. Bütün vücut ölmeden önce his kaybına uğrar. Onun tedavisi diğer uyuşturucu bitkilerle ortaktır.

Ban Otu

Onu içen kişinin iç organlarında gevşeme oluşur; dilinde şiş ve ağızda köpük oluşur; kişinin gözleri kızarır; baş dönmesi olur. Gözlerde kapanma oluşur. Nefes darlığı olur. Sağırılık oluşur; kaşıntı vardır; s

²⁶⁶ TM: onun durumları ve işaretleri tatula durumları gibi olup ondan uyku hastalığı ve kaşıntı ve çene kilitlenmesi ve sağırılık arız olur.

²⁶⁷ TM: Zerfinun.

(se) gibi peltek sesli harflerin sesini çıkaramaz; sarhoştur; aklı karışiktır. Bazen sara oluşur. Bazen çeşitli sesler çıkarır; ses tonu değişir. Eşek gibi anırır; bazen at gibi kişner. Bazen karga sesi çıkarır.

Tedavi: Onun sirkeli su, bal ve bal dışında inek sütü, keçi sütü, koyun sütü içmesi lazımdır; iç yağı ile çam tohumu pişirilir ve şarapla verilir. Çam filizi (tomurcuğu, sürgünü) ve yine pişmiş incir ve yine tatlı şarap ve pişmiş soğan içilir. Turp tohumları, hardal, bahçe teresi, ısırgan tohumları; bütün keskin kokulu otlar pişirilerek içirilir. Hastaya, yine soğan, sarımsak, turp ve tohumları içirilir; *mitridatus* ve tiryak ve bitkileri ve benzerleri ve de afyon tiryakı ve onlara eşdeğer ilaçlar kullanılır.

Şevkiran (Büyük Baldıran Otu)

Onun için, kişide difteri (boğazında tıkanıklık) sorunu oluşur; el ve ayakları soğur; boğazında zorlanma vardır. Gözlerde kapanma olur; hatta görmekte zorlanır hayal gücü kaybolur. El ve ayak soğur. Sonra kasılmalar oluşur; hasta nefes alamaz ve ölür.

Tedavi: Öncelikli olarak lavman yapılmalıdır; hasta bilinen şekilde kusturulmalıdır. Bunların yapılmasından bir saat sonra hastaya şarap içirilir. Şüphesiz bunun çok yararı olur. Sonra inek sütü ve pelin otu içirilir. Şarapla biber, kunduzhayası, sedef otu, nane, şeytantesi, defne yaprağı ve tohumu ve de kuru üzüm verilir. Afyon tiryakı ona yararlı olur. Ona ısırgan otu tohumu, şeytantesi, yabani kimyon ve günlük alınıp, hepsi beraber şarapla içirilir. Aynı zamanda dut ağacının kabukları, pelesenk yağı ve sütle pişirilip ekmek unu ile hamur haline getirilerek, yakı şeklinde uygulanır.

İtüzümünün Uyuşturucu ve Kötü Çeşidi

İtüzümü ciltte renk değişikliği yapar ve dilde kuruluk oluşturur; kişi çok kan kusar ve kan tükürür; balgamî mahiyette düzensizlikler ve zıtlıklar oluşur; ağzında süt tadı oluşur.

Tedavi: Onun tedavisi genel prensiplere göre yapılır. Daha sonra eşek sütü ve ballı suyla içilir; keçi sütü de içirilir. Yine şeytantesi, ana-sonla birlikte verilir ve midye de yararlıdır; pişmiş tavukgöğsü ve tatlı badem de yenirse yararlı olur.

Taze Kişniş

Taze kişnişten yarım ratl alınıp yense ve onun öz suyu bir defada içilse veya 4 ukiye miktarında içilse baş dönmesi, zihin karışıklığı ve vertigo oluşturur. Ses kalınlaşır; akıl durgunluğu olur. Kişi sarhoş gibi bir hal alır. Sarhoşlar gibi konuşur; sarhoş gibi hareket eder. Nefesinde kişniş kokusu olur.

Tedavi: Hastanın kusması gerekir ve özellikle süsen yağı veya zeytinyağı ile kusturulur; özellikle dereotu, boraks, yumurta sarısıyla pişirilir; tuz ve biberle yenir. Yağlı tavukla çokça tuz ve biberle çorba yapıp hastaya yedirilmelidir. Yemekte azar azar da sert bir şarap hastaya içirilir. Pelin otu veya tarçın ya da biber şarap içinde yararlı olur. Tuzlu su da yararlıdır; üzüm suyu da gayet faydalıdır.

Pire Otu

Çok miktarda pire otu içilirse, güç düşer ve nabız da düşüş gösterir; bütün vücut soğur; sıkıntı oluşur; nefes darlığı olur ve zaaflla birlikte esneme, gerginlik ve hissizlik oluşur. Sonra baygınlık olur.

Tedavi: Onun tedavisi kişniş tedavisi gibidir.

Zehirli Mantar ve Yer Mantarı

Zararlı zehirli mantar öldürücü cinstendir. Ancak o öldürücü olmaktan daha fazla bir şeydir. Kötü olan cinsi bitkilerin bulunduğu açıklik alanlarda yetişmez. Onlar kötü yerlerde biter ve böceklerin olduğu yerlerde ortaya çıkar ve güçlü ağaç diplerinde olur. Siyah ve yeşil olanları kötüdür. Zehirli kötü mantar yendiğinde boğazda ağrı, nefes darlığı, karında ve midede şişkinlik oluşturur. Hıçkırık ve kramp oluşur hastanın rengi sararır; nabızı düşer; ürperme hisseder; adeta tüyleri diken diken olur ve baygınlık geçirir; soğuk soğuk terler ve hasta ölür.

Tedavi: Onun tedavisi senin bildiğin maddelerle kusturarak ve özellikle de, turp suyu ile boraksla kusturarak yapılır. Sonra ona üzüm asması küllü ballı sirke içine konarak armut tiryakı ile birlikte verilir.²⁶⁸ Muhtemelen *murra* denen acı tiryaktan da verilir ve kişi kustuktan sonra bitkisel olan acı bir şey, bal ve boraks karışımı verilir. Yine tiryak olarak, kümes hayvanları pisliği yararlıdır. Eğer ballı sirke ve boraks içilirse ona iyi gelir. Hint tuzu, ballı sirkeyle birlikte böğürtlen ezme-

²⁶⁸ TM: Özellikle de yabani ağaç yapraklarından verilir.

si, boraks, sıcak macunlar; örneğin biberler, kimyon, eski güçlü şarap, loğusaotu, çavşır kökü, şarap tortusu, hardal, bahçe teresi ve yine pelin otu, dağ kekiği kaynatılıp hastaya verilir (içirilir). Onunla epigastriumun alt kısmına masaj da yapılır.

Ermeni Okları

Bu kısım zehirlenmelerdeki tedavilerle ilgili olup, zehirli Ermeni oklarının tedavisini de burada ele almak gerekir. Demişlerdir ki, Ermeni okuyla yaralanan kişiye kına içirilmelidir. Onun tedavisi şöyledir: Demişlerdir ki, cildi soyulup iç organları çıkarılmış, kurutulmuş kokarcanın etinden şarapla 2 miskal hastaya içirilir. Bana gelen bilgiye göre, kişinin zayıflaması ok yemişi kişi için panzehir yerine geçer.

İKİNCİ MAKALE

İçilerek Alınan Hayvani Zehirler

İçilerek alınan hayvani zehirler hayvanların etleri ve bütün vücudu olabilir; onlardan bir kısmı, ya da hayvanın özel bir organı da olabilir. Bazen de taze kurutulmuş zehri olabilir. Her biri 2 kısma ayrılır. Birinci kısımda onun cevheri yoluyla (söz konusu edilen zehirle) zehirlenme olmuş olabilir. Örneğin bataklık kurbağalarının etleri gibi; ikinci olarak, onun etkisi özüne ait olmayıp arızı olabilir. Örneğin soğuk, kötü pişmiş balık ve midede donmuş olan süt gibi.

Bütün Vücuduyla veya Bozulmuş Olması Dolayısıyla

Öldürücü Zehir Etkisi yaratan Hayvanlar

Birinci kısım 2 kısımdır; kertenkele, İspanyol sineği, kurbağa, deniztavşanı, semender gibi hayvanlar ve ikinci kısım soğuk ve soğukluğuyla etkileyen pişmiş balık gibi.

İspanyol Sineği: İspanyol sineği had derecede yakıcıdır; öldürücüdür; iç organlarında kramp oluşturur; ağrı yapar. Genel olarak, ağızdan anüse kadarki bölgede ağrı oluşturur. Yine kalçada ve böbreklerde, epigastriumda ağrı; mesanede, peniste, kasıkta şiş yaralar ve o bölgede şiddetli iltihaplı yaralar oluşturur. İdrar tutukluğuna kadar giden şikâyetlere sebep olur. Sahibi idrar atmamak isterse, ona gücü yetmez; ancak atılan idrar kanlıdır. Hastanın ağrısı o kadar şiddetlidir ki,

adeta eti kesiliyor gibi acı hisseder. Bu durumda hastanın ishali adeta bağırsakları yutuyor gibidir; baygınlık, zihin karışıklığı vardır. Hasta ayakta duramaz düşer, bayılır ve ölür. Çoğunlukla mesanede yara vardır. Hastanın katran ve zift yemesi iyi gelir. Bu hayvandan, hayvanlar da zarar görür. Tedavisi bu hayvanın tüylerinin çıkmasından az önce ve az sonra ve sonbaharda uygulanır.

Tedavi: Hastanın kusması durumunda, ona bilinen şekilde lavman yapılmalıdır. Bunun kusmayla birlikte yapılması gerekir. Lavman sodyum karbonat ve pişmiş incirle yapılır; hastanın içindeki dışarı çıkarılır. Mesaneyi korumak için hastadan kan alınır. Sonra süt ve onu takiben pire otu usaresi ve semizotu suyu ve tereyağı karıştırılıp terkip hastaya içirilir. Sonra arpa suyu, hatmi, yumurtanın beyazı, keten tohumu özü veya arpa suyu, pirinç suyu, pişmiş boy otu veya haşlanmış Anadolu buğdayı, yağlı çorbalar, badem yağı, kaz yağı, rafadan yumurta sarısı, iç yağı, bal veya gül suyu, badem yağı içirilir. İnek yağı hastaya çok iyi gelir. Ballı su da ona yararlıdır. Büyük ve küçük çam kozalağı, kaz yağı, bal şerbeti, idrar söktüren hububat tohumları, örneğin kavun ve salatalık tohumu gibi; pişmiş incir, menekşe şurubuyla verilir. Ayva yağı tiryakının ve süsen yağının da ona yararı olduğu söylenir. Aynı zamanda Samos toprağı da yararlıdır. Hasta ballı şarap içse ona yararlı olur. Bal onda ishal yapar. İspanyol sineği içmiş kişinin idrar yoluna gül yağı damlatılır. Ancak bu işlem ince bir boru ile yapılmalıdır. Daha sonra ılık suyla banyo yapılmalıdır.

Deniztavşanı

Deniztavşanının suyu içildiğinde nefes darlığı ve solunum yetmezliği yapar; gözlerde kızarıklık, kuru öksürük, kan tükürme, idrar zoru veya kanlı idrar veya menekşe rengi idrar, midede ağrı ve çok fazla safranın kusarak çıkarılması (atılması), kan kusma, sarılık, yoğun ısırap, böbrek ağrısı ve mor dışkı oluşur. Bazen dışkı sümüksüdür ve pis kokulu ter vardır. Hasta yemekten iğrenir; balık gördüğünde titreyip ürperir. Zehri gördüğünde de ürperir. Ağzında balık yemeğinin pis kokusu vardır ve geçirdiğinde tuzluluk hissiyle birlikte o pis kokuda alınır. Çoğunlukla onun eti akciğer iltihaplarına iyi gelir.²⁶⁹

²⁶⁹ TM: deniztavşanı suyunun içilmesinden sağlık bulanlar daha çok sıkıntı çekerler.

Tedavi: Keçi sütü içmek bu zehir için yararlıdır; insan sütü ve ebe-gümeci ince uzun dallar ve yaprakları, kaynatılmış taze hatmi özel-likle faydalıdır. Şüphesiz kişinin onun dışında başka bir suda yaşayan hayvan eti²⁷⁰ yıkanmamış taze ve kanlı kirpi eti ve sahra kertenkelesini yemez; yemek istemez. Taze nehir nanesi onun güçlü ilaçlarından. Sıcak ve taze kaz kanı da iyi gelir. Taze insan idrarı, günlük kökü 8 ebu-lusat (ölçü) alınıp şarapla karıştırılır veya katran aynı miktarda şarapla içilir. Haricen uygulanır. Çöpleme biraz şarapla hastaya verilir. İkinci günü onda heyecan oluştursa hareketsizlik varsa ona siyah çöpleme, ağaç mantarı, kısa mahmude otu, süsen şurubu kitre eşit miktarlarda alınır ve 1 dirhem içilir. Onun üzerine çok az gül suyu içilir. Onun iyiliğe döndüğünün işareti balık gördüğünde ürperip titrememesidir; muhtemelen onu yiyebilir de. Eğer akciğerlerde hastalık oluşmuşsa akciğer ilaçlarıyla tedavi edilir.

Kertenkele ve Bukalemun

Kertenkele eti öldürücüdür ve bazen şarabın içine düşer ve onun içinde ölür ve organları parçalayıp şarabı bozar ve o şarap adeta zehir gibidir. O şarabı içen kusar ve yoğun ağrı hisseder ve bukalemun da aynı etkiyi yapar. O hemen öldürür. Biz diyoruz ki: Dendiğine göre onun yumurtasını içeni 1 saat içinde öldürür. Bir grup hekim şöyle demiştir: Eğer bukalemun pişirilince, onun suyu hamam suyuna karıştırılırsa, kişinin bütün vücudu yeşillenir ve bir süre sonra yavaş yavaş eski rengini alır. Bu bir rivayettir. Onun doğru olup olmadığını araştırmadım.

Tedavi: Onun tedavisi İspanyol sineğinin tedavisi ile aynıdır.

Kertenkele²⁷¹

Eğer salamendere benzeyen kertenkele çarparsa yere düşürür. Onun içinde adeta kesici vardı ve sanki bir at vardır; öldürür. Onun etinden alınırsa (yenirse) dilde şiş yapar; kaşıntı oluşturur; baş ağrısı, gözlerde yanma ve körlük oluşturur.

Tedavi: Susam, keçi boynuzu bitkisi ve şeker aynı miktarlarda alınır ve inek yağı ile içilir. Taze süt içmek ve yağla kişinin ovulması ve yıkanması gerekir.

²⁷⁰ TM: çorbalarını alıp yemeden titreyip ürperip yemeye gücü yetmez.

²⁷¹ TM: salamandere benzeyen.

Salamander İçme Hakkında²⁷²

Bu hayvan, vücudu orta yerinden ısırarak sıkıntı oluşturur; eziyet oluşturur. Ondandır içildiğinde midede yoğun ağrı ve şiş meydana getirir; karında su toplanması olur; kasılma ve idrar tutulması meydana gelir. Bu söylenenin dışında denir ki, diğer zehirlenmeler son bulur. Ancak son bulduktan sonra da dilde şişme, zihin karışıklığı, gevşeme, kasılma, vücutta muhtelif kısımlarında düşmeden olan siyahlıklar oluşur.

Tedavi: Onun ilaçları ortaktır. Afyon ilacı kullanılır ve büyük tiryak içilir, örneğin *tiryak-ı faruki*, *mitridatus* ve benzerleri gibi. Ancak hastalık geçtikten sonra oluşanlar için şöyle bir tedavi önerilir: İspanyol sineği için kullanılan tedavi uygulanmalıdır. Özellikle çamsakızı, yabani fıstık zıncı iyi gelir. Onlardan biri veya her ikisi günlük veya eşekturpuyla verilir. Suyla haşlanmış yer palamudunun suyu, çam tohumları ve servi yaprakları, ısırılan otu tohumu ile verilir ve hastaya zeytinyağı içirilir. Aynı zamanda deniz kaplumbağasının yumurtası pişirilerek, yarpuzla verilir.

Bütün Yeşil Kurbağalar ve Kırmızı Deniz Kurbağalarını İçmek

Onların eti yendiğinde kişinin rengi safran rengi alır. Bedende oluşan şişten dolayı şişmanlamış gibi olur; boğazda ve ağızda yanma vardır. Soluk alıp verme zorlaşır; gözlerde karanlık ve baş dönmesi oluşur. Ağız kokar. Bazen kasılmalar oluşur ve bunlar uzun sürelidir. Onlarda kusma ve ishal görülür ve dizanteri halini almış olabilir. Baygınlık, akıl karışıklığı oluşabilir. Bazen istem dışı olarak meni atışı olabilir. Yine irade dışı dışkılama olabilir Bu hastalıktan kurtulan kişinin dışları dökülür.

Tedavi: Hasta zeytinyağı, sıcak su veya çok fazla şarap içirilerek kusturulur. Çoğunlukla perhiz yaptırılır ve hamamda terletilir veya sıcak banyo yaptırılır; sıcak yağlar sürülür. Zerdeçal, sakız ve bütün karında su toplanmasında kullanılan ilaçlar iyi gelir. Eğer 3 dirhem kamy kökleriyle şarap verilse yararlı olur. Aynı zamanda Hint selvisi ve kandindiren otu şarapla verilirse yararlı olur.

²⁷² Bu hayvan yeşil kertenkele cinsindendir. Biz onu kol bölümünde anlatır ve tarif ederiz.

Sarı Kurbağa

Sarı kurbağa yemek iştihayı keser ve ekşi geçirtirler oluşturur; derinin rengini bozar bayılma, kusma ve kalp ağrısı yapar. Karın ve bileklerde şiş oluşturur.

Tedavi: Daha önce anlatılan kurbağa, kertenkele ve deniz kurbağası içenlerde uygulanan tedavi uygulanır.

Soğuk Balıklarla İlgili Kısım

Soğuk balık ve özellikle nemli yerlerdeki zehirli balıkların yenmesinden zehirlenme olur. Bazen bir veya iki gün hiçbir belirti görülmez.

Tedavi: Onun tedavisi kusmadır ve diğer bozulmalarda mizaç değişikliği yapanlar gibidir.

Sıkıntı Oluşturan Kirlere ve Bozuk Etler

Et bozursa veya pisse ve bir tarafa üstü açık olarak bırakılması gerekir; bu durumda o nefes alır. Eğer o et kötü ise zehirlidir, demektir. Bu bozuk et vücutta bozulmaya sebep olur. Bazen onun yenmesi bir iki gün içinde zihin karışıklığına sebep olur. Bazen zehirleyip öldürür.²⁷³

Hayvanlardan Oluşan Zehirlenmelerden İki Cinsi,

Öldürücü Safralar ve Geyik Kuyruğu, Engerek Yılanı Safrası Gibi

Bu zehirler bir şekilde insan tarafından alınırsa bayıltılarak öldürülür. Yazılan ilaçlar onlara iyi gelir.

Tedavi: Eğer bu zehirlerden biri içilirse, hemen sonra, yağ içerek kusmak yararlı olur. Kusmayla başlayarak hemen arkasından panzehirler, mitridatus ve tiryaklar hastaya verilir; misk ilacı da yararlı olur. Eğer hasta baygınlık geçirirse, ona şarap ve tavuk suyu miskle birlikte verilir veya sadece misk ilacı verilir.

Demirkaplan Safrası²⁷⁴

O içildiğinde ve kustuğunda yeşil ve sarı renkte kusmuk çıkarır. Nefesini üflediğinde öd ağacı rüzgârı gibidir. Onu yediğinde aynı ko-

²⁷³ TM: ve intilâk-ı batn gibi kolera hastalığı işaretleri görülür ve belki o sebep üzere olan kızartılmış etin yenilmesi bir gün ve iki gün miktarı aklını yok eder ve bazı defa koma ve ölüme sebep olur ve hayvanla ilgilinin habisi ikincisi yani hayvandan zehir alan rutubetlerin safradan öldürücü safralar ve geyik kuyruğu benzerleridir.

²⁷⁴ TM: yani boğaza dökülen bir çeşit ilaç ile boğazına dökülür.

kuyu ağzında da hisseder. Onu yiyen kişinin gözü sarıdır; sarılıktaki gibi olur. O öldürücüdür. Eğer hasta 3 saati geçirirse, sağ kalabilir. (hayata geri dönebilir).

Tedavi: O kişiye senin bildiğin kurutucu ilaçlar verilerek kusturulur; ona özel tiryaklar içirilir. Mühür kili ve defne tohumu alınıp, her birinden birer kısım verilir. Hamile ceylanın bağırsak usaresinden (rennet) 2 ölçü, sedef otu tohumu, sarı sakızdan; her birinden yarım kısım, balla macun haline getirilir ve ceviz miktarında kusturucu maddelerle birlikte verilir. Hastaya fesleğen katılmış banyo yaptırılır.

Kunduz Safrası

Denmiştir ki: Eğer insan kunduz safrasından mercimek büyüklüğünde yerse, bir hafta sonra ölür.

Tedavi: İnek yağı ile Anadolu eşekturpu ve tarçın içilir. Yine yavrusu olan tavşanın rennetinden yararlanılır. Ondan iyi ve hoş kokulu merhem yapılır.

Geyik Kuyruğu

Geyik kuyruğu içmek büyük ıstırap verir ve bayılmaya sebep olur. O öldürücü bir zehirdir.

Tedavi: Senin de bildiğin kusturucu maddeler verilir. Ben iç yağı, susam yağı ve şapın yararlı olduğunu belirledim. Daha sonra fındık ve fıstık içirilir; devedikeniyile macun yapıp büyük fındık miktarında yenilir. Ondan her gün 4 defa içilir.²⁷⁵

Hayvani Zehirlerden Üçüncü Grup Taze Boğa Kanı

Eğer taze boğa kanı içilirse nefes darlığına sebep olur; kişi nefes almakta zorlanır; bademciklerinde, yemek borusunda ağrı olur. Dili kırmızıdır; diş ve diş etlerinde donmuş kan vardır. Hasta çok ıstırap çeker; dilinde yenme olur; sonra hastalık boğaza iner ve tetanos görülür.

Tedavi: Onun tedavisine lavmanla ve ishal yapan terkipler verilerek bağırsakların temizlenmesiyle başlanır. Hastaya bazen, kusturucu maddeler çok miktarda ve birden verilir. Ancak bu durum boğulmaya sebep olabilir, çünkü hasta bunları birden bire atamaz. Burada hastaya

²⁷⁵ TM: o sebep üzere içmek Yüce Allah'ın kuvvetiyle faydalı olur.

kanın donmasını sağlayan ilaçlar verilmelidir; örneğin olgunlaşmamış incir sütle doldurulup lahana tohumu, şeytantesinin kökü ancudan, boraks, incir ağacının odununun külü sirke içine konur. Yine sirke içine biber, böğürtlen yaprağı öz suyu konur; özellikle de bu terkip sirke içinde hastaya verilir. Boşluklarda donmuş olarak bulunması söz konusu olan kan bu ilaçlar verildiğinde ishal şeklinde atılır. Bazen boşluklara donmuş kanın çözülmesi için, arpa unuyla yakı yapılır.

Sürüngen Teri

O yüzü yeşillendirir ve şiş oluşturur; hasta vücuttan pis kokulu bir ter boşanır. 2 koltuk altından ter akar.

Tedavi: Hasta ılık su verilerek kusturulur. Onun vücudu gül yağın-
dan yarım dirhem, loğusaotundan yarım dirhem ve Andurani tuzun-
dan yarım dirhem alınır ve hepsi hastaya içirilir. Kırmızı mühür kili
ona yararlı olur.

Bukalemun Yumurtası

Bazıları zannettiler ki, bukalemun yumurtası içmek hemen öldürür. Şüphesiz ona yararlı olanı bulmak gereklidir.

Tedavi: Şahin tersi haricen uygulanır; daha sonra hasta kusturulur; bedene inek yağı sürülür ve tuzla başa bastırılır; masaj yapılır ve kuru incir ve tereyağı ile eşekturpu yedirilir.

Bozuk Süt

Süt ekşiyerek bozuk hale gelir. O içildiğinde baş dönmesi ve mide ağzında kasılma oluşturur. Bazen onda kolera oluşup hastalık ölümle sonlanır.

Tedavi: Ballı suyla hasta kusturulmalıdır; daha sonra beyaz biberle saf şarap içirilir. Sonra da sümbül yağı ile pansuman yapılır.

Donmuş Kan

Kan karında donup kalmışsa, rutubetli bir yapı olarak zehir etkisi yapar. Bu zehirli maddeden vücudun dışı etkilenmez. Çünkü o içeri-
de donmuştur ve karın, göğüs, mide, bağırsaklar ve mesaneyi etkiler
ve onlarda kötü arazlar oluşturur. Şüphesiz eğer kan akciğerde don-
muşsa, rengin kaybolmasına, nabzın düşmesine ve zaafa sebep olur.²⁷⁶

²⁷⁶ TM: bademcikler dil kökünde kulak gibi 2 organdır; meyve reçeli yemek ondaki sıkın-

Öncelikli olarak, hastalığın tekrar etmesi, hastanın gevşeyip bayılmasına sebep olur. Midede donmuş olan kan bedende üşüme hissinin oluşmasına sebep olur. Hasta boğulur gibi olur; nabız küçülür; değişik zamanlarda baygınlık oluşur. Kanın donması mesanede de görülebilir. O durumda bizim zikrettiğimiz arazlara benzer arazlar görülür. Aynı şekilde bağırsaklarda da olduğunda onlara benzer arazlar gösterir.

Onlara Önerilen Genel İlaçlar. Bu hastalara beyaz ve özellikle kırmızı papatya, balsam, yabani kekik, yağlı tavşan sütü, incir sütü, tadı acı olan sirke, şeytantesi, küllü su ile karıştırılıp verilir; damarlar (venler) üzerinde fevkalade etkindir. Keçi sütü damarlar üzerinde fevkalade etkilidir. Hekimler demişlerdir ki, eğer kan boşlukta donmuşsa orada toplanır. Bu durumda şeytantesi ve lahana eşit miktarlarda alınır; sirke içine konup, uygulanır; fevkalade etkili bir ilaçtır.

Mide ve Mesanede Kanı Donduran İlaçlar. Bu konuda burada verdiğimiz açıklama ile *Üçüncü Kitap'ta* zikrettiğimiz açıklama karşılaştırılmalıdır. Şüphesiz böyle bir hastalık sahibi mümkün olduğunca bal ve kereviz suyu içerek kusmaya çalışmalıdır. Onun için mühür kili (kırmızı kil) ve sıcak suyla şöyle bir terkip hazırlanır: Kırmızı kilden 8 dirhem, tavşan renneti 36 dirhem, geyik renneti 32 dirhem, eşekturpu 4 dirhem, loğusaotu ekstresi 4 dirhem, yabani sedef otu tohumu 4 dirhem, şeytantesi 4 dirhem alınıp balla macun haline getirilir ve ceviz kadarı sıcak suyla veya ballı sirkeyle içilir. Yine kilin külünden 2 dirhem (yanmış kilden), 1 miskal tavşan iliği ile karıştırılıp, macun yapılır, hastaya içirilir. Bu hastalık için Darani tuzu ile tavşan renneti karışımı yine cidden yararlı olur veya köpek pisliğinden 1 miskal alınıp, onunla karıştırılarak hastaya içirilir.

Mesanede donmuş kan varsa hastaya özel tedavi uygulanmalıdır. Portakal ağacının yapraklarının öz suyu verilmelidir. Onun etkisi özeldir. Ondan sonra ballı sirke içirilir ve tiryak ve *mitridatus* ve güçlü idrar söktürücüler kullanılmalıdır. Civanperçemi, şeytantesi, kereviz öz suyu, turp özsuğu, ballı sirkeyle veya sirkeyle karıştırılır. Yine sirke burada iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda yabani kimyon, sıcak suyla veya yarım miskal şeytantesiyle veya ağaç mantarından yapıla şerbetle veya *sisalyus* (*bir nevi şeytantesi*) veya şişiren, kabartan maddelerden

tıların geçmesinde yararlı olur. Bal ve sudan yapılmış bir çeşit bira suyu da bira suyu gibidir.

veya pelesenk tohumundan 2 dirhem veya şeytantırnağından 2 dirhem veya şakayıktan 2 dirhemle hazırlanır. Hastaya tedavide içecek şeklinde yakıcı şeylerden verilir veya lavman uygulanır ve sürülerek uygulanan ilaçlar kullanılır. Mesaneye suda eritilmiş olan toz halindeki tuzdan ve hurma taşından 5 dirhem verilir (zerk ederek verilir) ya da safran külünün suyu kullanılır. Bu tedavi yararlı olmazsa mesane taşı çıkarıldığında yapıldığı gibi, kan birikintisi üzerinden şak (açma) yapılır ve taş gibi olan o donmuş kan kütlesi dışarı çıkarılır.

Midede Donmuş Süt

Süt midede donmasına uygun şartlar oluştuğunda, donar veya süttün güçlü donma eğilimi vardır veya başka hayvanların bağırsaklarında süttten oluşan ve *rennet* denen maddenin süttün içine karıştırılarak, içilmesinden oluşur. Soğuk terden de olabilir; bayılma yaratan ve titreten hummalardan da olur. Süttün midede donmasıyla birlikte nefes darlığı olur. O çok kötüdür ve insanı hızla boğulmaya doğru götürür. Midede kanın donması, mesanede kanın donması gibidir; onunla birlikte birçok kötü durum ortaya çıkar. Bunlardan biri de zehirlenmedir. Midede süttün donması sonucunda vücutta soğuma oluşur; nabız düşer; nefes darlığı ile birlikte kişi boğulur gibi olur ve bayılır. Bazen karnında şiş oluşur.

Tedavi: Midesinde süttün kesilip peynir (yoğurt?) oluşturan kişiye tuzlu yiyecekler verilmemelidir. Çünkü o tuzlu maddeler yenen şeylerin peynir haline gelmesine sebep olur. Ancak ona sirke tek başına olmak şartıyla içirilebilir veya suyla karıştırılarak verilir. Bir saat içinde durumu çözer. O gücüyle süttün midede donmasını engeller ve onun kıvamını inceltir. Kişi 1 miskale kadar onda şişkinlik yapan şeylerden içerse, onlar midedeki maddeyi (süttü) eritir; çözer veya kusarak ya da ishal şeklinde dışarı atar. Kanın donmasının tedavisinde kullanılan ilaçlar, midede süttün donmasının tedavisinde de kullanılır. Özellikle kırmızı kil, zikredildiği üzere, kullanılır ve şeytantsi ilacı, kükürt veya her ikisi aynı miktarda sirke içine konarak içilir. Eğer bir daha hastaya verilmek istenirse içine incir odunu külünün suyu konur.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Isırma ve Çarpıp Yakma Konusunda Başlangıç Sözleri

Bütün Isırık Tedavileri Hakkında ve Böcekleri Kaçırma ve Onların Isırması ve Çeşitleri

Bilinmelidir ki, zehir ilaçlarında asıl prensip yoğun sıcaklığı güçlendirmek ve müdafaa yoluyla onun sıcaklığını harekete geçirmektir. Tiryaklar ve yakıcı zehriyle süsen nevinden olan biberiye bitkisinin salgısıyla yapıldığı gibi, onlarla zehirli unsurların dışarı atıldığı ve iç organların güçlendiği gözlenir. Zehirli unsurlar dışarı atıldıktan sonra, özellikle seçilmiş yiyeceklerle ve içeceklerle zehrin etkileri atılır. Bazen buradaki arazlar içine başka şeyler de katılır. O da bedeninin mini azaltan ilaçlar vermektir. Şüphesiz zehrin ana organlara nüfuz etmesi zordur ve bundan dolayı zehirli madde eğer vücutta rutubet varsa, onu etkileyebilir ve onun sayesinde hızla yayılır. Eğer organlar sertse ve yoğunsa, katıysa bu zor olur. Vücutta rutubet olsa da onlara hızla nüfuz edemez.

Bu kısımda kan alma ve ishal ve benzeri tedbirlere başvurulur. Zehrin hızla yayıldığını bilinen bedende kan alma uygulanmalıdır. Özellikle de onun dolduğu kısım tarafına çekilmemesi için bu işlem uygulanmalıdır. Bu kısım da diğeri de tedavide işin içine dâhil edilmelidir. O tedavi hıltları tahrik ederek, belli başlı organlara doğru hareketlendirip onları korur; zehir üzerine meşrubat içilir. Ancak onlar tiryaklardır ve panzehirlerdir veya bu zehir için kullanılabilecek özel terkiplerdir.

Ancak zehirler için kullanılacak yakılar mizaca göre olmalıdır. Şeytanti yakısı özellikle akrep zehri içindir. Çünkü onun mizacına akrep zehri zıttır. Bu tip ilaçlar hıltları dışarı doğru yönlendirirler; örneğin sulandırılmış şarap gibi. Ancak yönlendirici ilaçlar hıltları zehir yönünden uzaklaştırırlar, bizim zikrettiğimiz müshil ilaçları gibi ve ısırık için kusturucular gibi; aynı şekilde idrar söktürenler gibi. Ancak hareketlendiren maddeler zehri baştan uzaklaştırır; kusturanlar ve idrar attıranlar gibi hareket yaratıp, dışarı atarlar.

Isırık üzerine ve orada oluşan arazlar üzerine sürülerek uygulanacak ilaçlar şöyledir: Onlardan biri zehrin vücuda girişini engeller. Bu ilaç

ısırılan yerin üzerine bağlanarak uygulanır; ısırılan yerin üzeri örtülür. Sıcak yoğun madde harekete geçirilip atılana kadar uykuya engel olmak için, bu uygulama yapılır. Bununla ilgili olarak, ısırılan organ kesilir. Ancak burada ilaçlarla orada zehir etkisi yaratacak maddenin dışarı çekilmesi gerekir. Bundan dolayı maddeyi orada tutan ilaçlar ona zarar verir. Çünkü zehri dışarı çekenlerden başkaca ilaç ona yararlı olmaz. Özellikle zehir vücuda yayılmaya başlamamışsa bu hüküm doğrudur.

Hacamat şişesi kullanımı da zehrin dışarı çekilmesini sağlar. Bazen bu uygulama şart olabilir. Ancak zehir derine nüfuz etmişse bu uygulama yapılamaz.²⁷⁷ Eğer ısırıktaki kan iyi ise, hacamat uygulanabilir ve ciltte ısırılan yer emilebilir. Bazen ısırılan yeri sadece emmek yeterli olacaktır. Orayı emmek için oruçlu olmamak gerekir. Muhtemelen emme işini yapacak kişinin yemeğini yiyip ağzını yıkadıktan sonra bu işi yapabilir. Onun dişlerinde çürük olmamalıdır. Reyhan şarabı ile ağzını çalkalamalıdır. Ondan bir parça içmelidir. Isırığı emecek olan kişi daha önce ağzında gül yağı ve menekşe yağı tutmalıdır. Ağzının içinde bozuk bir şey varsa, emme işleminden önce ondan kurtulmuş olması gerekir. Her emme işleminden sonra ağzındakini tükürmelidir.

Başkaca İlaçlar: Hasta kişi terletici ilaçlar içmelidir; o kısma, kızdıran ve zehri dışarı çeken ilaçlar sürülmelidir. Galen demiştir ki: zehri çeken ilaçlardır ve çekme işiyle onların ortaklığı olup, sonuç olarak ısıtıcıdırlar. Örneğin timsah yağı, timsah ısırığına iyi gelir. Engerek yılanının eti, bu yılan tarafından ısırılıp, el ve ayakları kesildiğinde, onlara uygulanırsa iyi geldiği belirlenir. Hatta bazı zehirlerden oluşan ilaçlar yine zehirler için iyi gelir. Ancak onların daha zayıf olanları da vardır. İlaç olan zehir beden mizacıyla ısırılan zehirli hayvanın mizacı arasında olmalıdır. Hekimlere göre, bunu yapabilmek için onların tabiatına bakmak gerekir. Ancak hekimler onu bilemez ve hekimin onu bilmemesinden dolayı herhangi zarara da uğramayacaktır.²⁷⁸

Çoğunlukla çekme özelliği olan haricen dökülerek uygulanan sıcak ilaçlar yara oluşturur ve uygulandıklarında püstül meydana gelir. Şüphesiz bu durum ilacın uygulanma şartlarından ve kullanılan ilacın zehrin mizacına oyun oynadığı, zehrin mizacına iyi geliyormuş gibi

²⁷⁷ TM: emmeye de ihtiyaç olmaz.

²⁷⁸ TM. Tabiat âlimlerinden onları almaları kâfi gelecektir.

davranıp aslında ters düştüğü durumlarda ortaya çıkar. Ancak onlar maddeyi dondurur; pıhtılaşmaya sebep olur: örneğin adamotu kökü gibi. Ancak ateşle ve zeytinyağı ile özellikle de, kızgın ziftle ısırık yerini dağlamak genellikle, Mısırlıların uyguladığı bir yöntemdir. Ancak onların özellikleri terstir; sıcaklık ve soğukluk keyfiyetleri de terstir. Hayvan ısırdığında ya da soktuğunda, hemen başlangıcında söz konusu edilen ilaçlar kullanılsa, anlatılan tedavi uygulansa ancak bunların yararı görülme ve ısırılan alan büyük olsa, etkilenen yerdeki et bütünüyle kemiğe kadar olmak üzere kesilip alınır. Ancak organa dağlama yaptıktan sonra kesmekten çok korkulur.

Zehirlenme ilaçlarının tamamında ve özellikle sürülerek uygulanan zehirlenme ilaçlarının hepsinde ağrı kesici özelliğe ihtiyaç vardır. Aynı zamanda kötü hayvan sokmalarında (ısırmalarında) oluşan arazları bulma özelliği olmalıdır; örneğin demir sülfid gibi. Hayvan sokmasında (ısırık olduğunda) demir sülfid sürülerek kanın orada tutulması sağlanır. Burada yapılacak en iyi iş ısırılan veya sokulan yerde cerahtanli şişler oluşmasını ve bu zehirden hastanın kurtulmasını sağlamaktır.

Hayvan Isırığında (Sokmasında) Önerilen İçecekler. İyi ilaçlardan kara yonca tohumu su ve şarap içinde hastaya içirilir; nane çeşitlerinden pişirilerek 3 ölçek vermek de yararlı olabilir; kunduzhayası da yararlıdır. Ancak *leben-i lâiyye* (bir çeşit purgatif otun sütü) ki bu *buşenci* ve *feravi* diye de bilinir, yine burada kullanılır. O hemen hemen bütün hayvan sokmalarında yararlıdır; özellikle engerek yılanı için yararlıdır. Ünnap çiçeği, kâfur kokulu zencefil, *yeşumuşek*, şakayık, boğa dikenini, bahçe teresi de yararlıdır.²⁷⁹ Yine kimyon, kara kimyon, sarımsak, biber kabuklarıyla ardıc yaprağı ve biberiye hastaya verilir.

Galen şöyle demiştir: İçine engerek yılanı konmuş şarap bütün sürünge yaralamalarında (yakma, vurma, çarpma, ısırma ve sokma gibi) yararlıdır. Burada tiryak da kullanılır. Ağaç kavunu çekirdeği bütün zehirlerde çok yararlıdır. Ondan 2 miskal içilmesi yararlı olur. Şeytanti de bütün zehirli maddelere karşı yararlı olur. Beşparmak bitkisi meyvesi ve pelesenk yağı ve tohumu, incirle birlikte ceviz, fındık, eşekturpu, çavşır loğusaotuyla birlikte ve defne çiçeği ve yaprağı ile taze cınar meyvesi Çin tarçını içine konulup hastaya verilir; çok ya-

²⁷⁹ TM: kurkum, kurtboğan, şakayık, boğa dikenini tohumu.

rarlıdır. Yanmış keçi pisliği ile yakı yapılıp içilir ve yer meşesiyle selam otu ve yine nehir yengeci sütle birlikte ve naneyle ve ballı sirkeyle ve fıstıkla; yine şarapla nane pişirilip içilir ve yakı şeklinde uygulanır. Andız otu, pelin otu, yabancı kimyon, kudret helvası, ağaç mantarı, çiriş otu kökü 3 dirhem ve aynı zamanda gelinciğin içi midesine kadar doldurulup kurutularak, kişnişle birlikte ihtiyaca göre hastaya verilir. Pişmiş bostan ebegümeci, hatmi tohumu, tavuk beyni, özellikle mide-den alınan usareyle (memeli hayvanların bağırsaklarından alınan sıvı yani rennetle), gelincik çorbasıyla²⁸⁰ şarap birlikte içilirse yararlı olur. Yine tuzlanmış kaplumbağa pişmiş nehir yengeci, kaplumbağa kanı fevkalade yararlıdır. Eşekturpu ve yabancı havuç da yararlı olur.

Soğuk ilaçlardan abdüsselam otuyla baldan yapılan yakı çok yararlıdır. Yabancı hindiba da bu durumda yararlı olur. Baldırıkara otu, genel olarak yararlıdır. Bazen ağaç mantarı 1 miskal, uzun loğusaotuyla birlikte yakı yapılıp hayvanın ısırdığı yere uygulanır.

Yine Yararlı bir tiryak: Afyon, sarı sakız; her birinden 1 dirhem, biber 1,5 dirhem, uzun loğusaotu kökü mürekkep balığı (?) (*cocha venera*, bir cins deniz hayvanı) mürekkebi 3 dirhem, üzerlik 3 dirhem, Hint kimyonu 1 dirhem, siyah kimyon 5 dirhem, eşekturpu 3 dirhem, sedef otu 2 dirhem balla ve su teresiyle şerbet şeklinde içilir; iyi bir ilaçtır.

Kırmızı Kül İlacı: defne 2 miskal, kırmızı kil 2 miskal, *ebolusan*, zeytinyağı ile içilir veya 3 ukiye ballı su onun içine konularak içilir.

Yine bütün ısırik zehirlenmeleri için içilmesi yararlı tiryak ve içecekler: Biber 10 ölçü, sümbül 2 dirhem, loğusaotu 2 dirhem, yabancı anason kökü 1 dirhem, alınıp keçiboynuzu kökü ile macun yapılır ve 40 gün güneşte bırakılır. Her gün bir defa karıştırılır. Ne zaman kurursa tekrar ıslatılır ve gerektiğinde sıcak suyla içilir. Bir grup hekim şöyle iddia etmiştir: bu terkip göz ilacı olarak da kullanılırsa yararlı olur. Pişmiş nehir yengeci, kaplumbağa kanı ve tuzlanmış kaplanboğan da yararlıdır.

Her türlü yılan ısırmasına iyi gelecek ilaçlar: Siyah kimyon, hardal tohumu, kimyon; her birinden 2 dirhem, eşekturpu, loğusaotu, *medd-i hure* (*concha venera*); her birinden 1 dirhem, beyaz biber, sarı sakız; her birinden 1,5 dirhem alınıp balla macun yapılır. Ondan içilecek

²⁸⁰ TM: canlı köpek yavrusu çorbası.

doz şarap içinde Rum baklası büyüklüğündedir. Yine eşekturpu 2 dirhem, biber, sedef otu; her birinden 1 dirhem alınıp, balla macun yapılır. Onun şerbeti şarap içinde içilir. Yine kakule, pelesenk tohumu; her birinden 3 dirhem alınır. Su teresi tohumu, pırasa tohumu; her birinden birer dirhem, şeytantesi kökü ve siyah şeytantesi; her birinden ikişer dirhem, sarı sakız ve safran; her birinden 1 dirhem, deniz toprağı 4 dirhem alınıp balla ve köpükleriyle (yosun) macun yapılır ve bakla kadar miktarı içerek alınır. Yine balsam tohumu kuru çördük otu, yabani şalgam, beyaz ve karabiber, sivri biber, azak eriğı, anason, kereviz, kediotu, Kirman kimyonu, ban otu tohumu; her birinden 4 ölçü, sümbül, bataklık sazı çiçeğı; her birinden altışar ölçü alınır; balla macun yapılır. Anadolu baklası miktarında verilir.

Isırık Üzerine Uygulanacak Sıvı İlaçlar

Beyaz zift ve mavi zift veya sarımsakla veya iç yağı ile karıştırılarak bu terkip yapılır: kunduzhayası ve zeytinyağı ile ya da su değmemiş pırasanın suyu ile yapılır. Nehir nanesi zehri çekmekte çok yararlıdır. Kükürt idrar veya tavuk ve horoz kesilip, karnı yarıp, ikisi birlikte ısırılan yere uygulanır. Isırık üzerindeki yakı her saat başı değiştirilir. Bir grup hekim şöyle demiştir: Eğer tavuğun harreti çok fazlaysa, yutmuş olduğu bakır, kum taneleri ve mide ve taşlığındaki benzeri kiri ve başka şeyleri de kolayca eritir. Tavuğun midesinin [taşlığının] böyle bir özelliğı vardır. Isırık yarasına tuzla veya sirkeyle ya da boğa safra kesesiyle ya da kekik, çiriş otu yaprağı veya külleri, sirke ve özellikle de incir ağacı odunun külü, bilhassa başlangıç safhasında iyi gelir. Zift ve pişirilerek verilen tuz da yararlıdır. Denmiştir ki, bütün yılan ısırıklarına (sokmalarına) sarımsakla, tuzla ve keçi pisliğı ile tedavi iyi gelir. Ancak kobra denen yılanın sokmasında yararı olmaz. Kireç, bal ve zeytinyağı ile yapılan yakının kobra zehrine bile yararı vardır. Yine hardal, kireç ve sirke sabunlu su ve katran üzerine dökülür veya zift ve tuzla karıştırılıp ısırılan yere sürülür. Kaynatılmış zeytinin ısırılan yerin üzerine uygulanması da iyi sonuç verir. Hatta engerek yılanının ısırgı (sokması) için bile iyi gelir. Mısır halkının ilaçlarındandır. Dağlama da yılan ısırgı için iyidir. Soğanlı çorbalar (buğday ve arpa çorbaları) da iyidir. Tuzla yapılan merhem ve boraksla yapılan merhem, ısıtılmış deniz suyu ısırılan yere uygulansa veya deniz suyu sirkeyle

karıştırılıp oraya uygulansa, iyi gelir. Derisi soyulmuş gelincik de pişirilerek uygulanır.²⁸¹

Böceklerin Yaklaşmaması İçin Vücuda Sürülecek Sıvılar

Burada tavşan beyniyle sirke ve zeytinyağı ve günlük alınır. Günlük zeytinyağı içinde eritilip, taze çam yaprakları dövülüp veya selvi ağacı meyvesi veya ardıç tanesi ve de aynı zamanda, zeytinyağı içinde beş-parmak otu bitkisi, pelin otu, şeytantesi kökü, çiriş otu, Hint sümbülü veya balsam, bahçe teresi kökü; hepsi birlikte zeytinyağı ile muamele edilip deriye uygulanır. Terkip şeklindeki ilaçlardan: Siyah şeytantesi kökü, taze Hint sümbülü meyvesi, ardıç tohumu; her birinden 1 kısım alınıp, abdüsselam otu kökünden yarım ölçü; balsam tohumu, yabani kimyon; her birinden üçer ölçü alınır. Hepsini iyice zeytinyağı²⁸² içinde pişirilir; bu işlem o banyo çamuru kıvamı kazanana kadar devam eder. Onunla ısırılan yer yağlanıp, ovulur. Yine çiriş otu 2 dirhem, balsam tohumu, ban otu tohumu; her birinden yarım dirhem alınır; zeytinyağı ve sirke içinde iyice eritilerek karıştırılıp ilgili yere sürülür. Yine çam meyvesi (kozalağı) 1 ölçü, abdüsselam otu kökü 1 ölçü, ban otu 3 ölçü alınıp zeytinyağı ile karıştırılır. Bununla yine iyi bir buhar uygulaması yapılır. Yine ardıç tohumu 2 ölçü, günlük 1 ölçü alınıp karıştırılır ve deriye uygulanır. Bu terkip turp yağı ile uygulansa o kişiye sinek yaklaşmaz.

Bütün Böceklerin Kovulması (Böceksavarlar)

Bizim zikredeceklerimizin evde serpilmesi gerekir; evdeki eşyaya uygulanır; odaya ve köşelere böceklerin yaklaşmaması için buhurlar ve diğerleri saçılır; örneğin buhurlardan nar ağacının odunun dumanı gibi. O böcekleri kesinlikle kovar. Aynı zamanda süsen kökü, narın uzun ince dalları bu konuda (böcekleri kaçırma) fevkalade etkindir. Aynı zamanda kına, erkek geyik boynuzu, ayakları, dişleri, kılı, balsam, ballı sirke, şeytantesi, defne yaprağı, pelin otu ve dalları da bu

²⁸¹ TM: curûhu sağ gelip yavrusu lakin sağ hayvandan damar kullanılması haramdır. Bu açıklama Suâvi Sivâsi kitabındandır ki damarlar yemeye. İnsanda mide, geviş getirende baharda geviş bütün tırnaklı hayvanlarda rahat, kuşlarda mide kullanılır. Kitap yazar tavuğu kuşlara veyahut zât-ı mücreye el-hâkde şüphelenmekle midneyi ve kerşi birlikte anlattı. Köpek yavrusunu diri iken kaynatıp kaynayanı tantil eyle ve fakat Allah'ın emrine aykırıdır.

²⁸² TM: sirke.

iş için kullanılır. Bu dallar katranla ve yavşanla ve beşparmak otunun buharıyla ve dallarının buharıyla birlikte fevkalade yararlıdır. Aynı zamanda bahçe teresi de yararlıdır. Aynı zamanda çam odunu külleri ve özellikle kına ile birlikte fevkalade yararlıdır. Yine yağlardan afyon, siyah kimyon, kına yağları, geyik boynuzu yağı, kükürt, keçi paçası, canlı böcekleri uzaklaştırır. Yine günlük, geyik boynuzu, siyah kimyon, Çin saçı, tek tek ve keçi kılı ve onun ayakları; her birinden yarım ölçü alınıp hap yapılır; onun buharı böcekleri evden kaçıır.²⁸³

Diğer bir böceksavar: Yabani kimyon, siyah şeytantsi kökü, günlük; her birinden 1 ukiye, deve kuşu yumurtası kabuğu, siyah kimyon, selvi tohumu her birinden ikişer ukiye; yine ban otu tohumu, selvi yaprağı, çam, kimyon; her birinden 1 dirhem; abdüsselam otu kökünün kabuğu 1 dirhem, keçi kılı 3 dirhem, yarpuz 2 dirhem, ekmek 4 dirhem alınıp, karıştırılır. Üzüm asması odunları yığılıp, yakılır. Yakılan ateş iyi bir tütsü oluşturur.

Eğer o buğular yayılsa, dağılsa böcekler kaçar. Bunlar su nanesi, nane ve beşparmak otu, böceklerle karşı fevkalade koruyucudur. Eğer böcekler yatakların etrafına dağılsa, pelin otu ve yine şeytantsi otu ve defne fevkalade yararlı olur. Yine, aynı zamanda, eğer bir insanlar bir yerde toplanıp oturduklarında (bir mecliste) çam odunu küllerini içeren bir mendil konsa, böceklerin öldüğü görülür. Eğer o yere çok iyi bir aydınlatıcı ve kandil konsa yatılan yerden böcekler uzaklaşır ve hemen ölürler. Bu yolla böcekler akşamları uzaklaştırılır. Örneğin leylek ve tavus kuşu, yumurta bırakan hayvanlar, erkek geyik, kirpi, yavru deve akarsuların yakınlarındaki böcekleri kaçırlar. Çünkü böcekler çıktığında onların kokularından dolayı ölürler. Demişlerdi ki: Samur kürk bir sandalyeye konsa ona yılan yaklaşmaz. Aynı şekilde eğer samurdan giysisi varsa, o kişiye de böcek yaklaşmaz. Bu hikâyeyi sözüne güvenilmeyen birisi aktardı.

Bir kavim aslan öldürülmesi konusunda şöyle demiştir: Derler ki çöpleme aslanı öldürür; kurtları da öldürür.²⁸⁴ Leoparları boğar, öldürür, kurtları, köpekleri ve çakalları boğarak öldürür. Acı badem tilkiyi

²⁸³ TM: onunla yatak tütsülenir.

²⁸⁴ TM: Köpekleri de öldürür.

öldürür. Defne ve tespih ağacı yaprağı vahşi hayvanları öldürür. Çoğunlukla bunlar bilinir.

Canlıları Uzaklaştırma

Canlıları uzaklaştıran ve kovan tütsüler bunlardır: geyik boynuzu, keçi ayağı, süsen kökü, nezle otu, kükürt. Eğer vücuda bir şey dokunmuş olsa ve pis bir şeyle kirlense, engereck yılanı ona dokunmaz. Su nanesi ve öz suyu ve de onun pişmişi deriye sürülse o kişiyi engerek yılanı sokmaz. Sirkeli suda nişadır eritilip serpilse ve engerek yılanı kaçır. Hardal engerek yılanını öldürür. Eğer engerek yılanının geçeceği yere hardal konsa, oradan geçmez. Ayrıca oruçlu kişinin ağız salyası da onu öldürür; özellikle bu tükürük nişadıyla karıştırılmışsa çok öldürücü olur.

Akrep Kovma ve Öldürme²⁸⁵

Sıcak mizaçlı oruçlu kişinin tükürüğü akrebin üzerine bırakılsa, onu öldürür. Eğer onun üzerine turpun öz suyu ve ezilmiş turp konursa ve yine turp yaprağı ve aynı şekilde reyhan ona sürülürse, hayvan ölür.

Akrebi²⁸⁶ Yerinden Çıkaran Tütsüler

Günlük, arsenik, koyun pisliği, koyun iç yağından eşit miktarda alınır; eritilip şerbet yapılır ve akrebin bulunduğu yerin yakınında tütsü şeklinde uygulanır. Eğer kesilmiş turp akrebin bulunduğu yerin içine konursa oradan çıkmaya cesaret edemez. Akrep tütsüsü de akrep için kullanılır. Aynı şekilde arsenik tütsüsü de kullanılır.

Pire Kovma

Eğer eve ebucehil karpuzu dökülse, pireler, birbiri üstüne atlayıp harap olup ölürler. Aynı şekilde pişmiş keçi boynuzu, kaynamış böğürtlen de aynı etkiyi yapar. Demişlerdir ki: Eğer teke kanı evin içinde bir çukurda bulunsa, pireler orada toplanır ve daha sonra ölürler. Aynı şekilde kirpi yağı bir odunun üstüne sürülse, pireler onun üstünde toplanır. Pire kükürt kokusundan kaçır ve defne yaprağından da kaçır. Pire otu denen bir ot eğer yatağa konsa onda (pire) sarhoşluk oluşup, sağ kalamaz; yaşamaz.

²⁸⁵ TM: Zehirli ve Tehlikeli Hayvancıkları Kovma

²⁸⁶ TM: Zehirli hayvanları

Sivrisinek ve Tahtakurusunun Uzaklaştırılması

Çam odunu talaşı ile tütsülenir veya bakır sülfat ya da siyah kimyonla tütsülenir veya her ikisi de tütsüde kullanılır. Aynı zamanda kuru bitotu ile tütsü yapılır ve kükürt, balsam, *kunurâ* (veya *fuzra*?) denen bitkinin dikenini, ineğin iç organları ile tütsü yapılır. Üzerlik tütsüsü veya yatak üstüne konduğunda pireyi kaçıtır. Selvi yaprağı ve cevizi de tütsü olarak kullanılır. Kaynatılmış acı bakla kökü eve serpilse, pireleri uzaklaştırmakta yararlı olur. Siyah kimyon ya da onun pişmişi veya üzerliğin pişmişi ya da pişmiş pelin otu veya sedef otu pireleri kaçıtır.

Gelinciği Evden Uzaklaştırma

Denir ki: gelinciği evden uzaklaştırmak için sedef otu dumanı kullanılır.

Fareyi Uzaklaştırma ve Öldürme

Fareyi kurşun oksit ve çöpleme öldürür. Yine çöpleme, ban otu, aynı şekilde lahana kökü, fare soğanı, demir cürufu ve sarı demir de fareyi öldürür. Bu zikredilenler, aynı zamanda, fareyi evden uzak tutar. Eğer erkek fare derisi yüzölüp eve bırakılsa veya farenin testisi kurutulsa veya kuyruğu kesilse, evde başka fare varsa, diğerlerini kaçıtır. Denir ki, farelerden biri bir iple bağlanıp evde bırakılsa, diğer fareler evden kaçır. Bu söyleyenin kendi görüşleridir.

Karınca Kovma

Eğer onların hücrelerine katran konursa onlar kaçır. Aynı şekilde mıknaş ve öküz safrası, karasakız, çöpleme de karıncaları kaçıtır. Karıncanın kendisi tütsüleme olduğunda kaçır.

Sinekleri Kovma

Arsenik sütün içine konup, onun üzerine sinek konsa onun dumanı sineği hemen öldürür; kendir dumanı, pişmiş siyah çöpleme de sinekleri öldürür.

Büyük Eşek Arısı

Kükürt buharı ve sarımsak buharı, büyük eşek arılarını kaçıtır ve hatmi öz suyu veya ebegümeci öz suyu ve de w da eşek arılarını kaçıtır.

Bokböceklerini Kovma

Bokböceklerini, dediklerine göre, çınar ve özellikle yapraklarının dumanı kaçıır.

Beyaz Karıncaları Kovma

Tarla kuşu ve çavuş kuşu olan ağaçta ağacı yiyen beyaz karınca olmaz. Çavuş kuşunun bir organı ve tüyü tutsülense, tutsünün beyaz karıncaları öldürdüğü söylenir.

Güve Kovma

Pelin otu elbisenin bozulmasını, çürümelerini engeller ve aynı zamanda nane de aynı görevi yapar. Aynı zamanda ağaç kavunu kabukları da bu iş için yararlı bir ilaçtır.

Yılan Çeşitleri

Yılanların işini bilen ve tabiatını tanıyan âlimler onları 3 sınıfa ayırmışlardır. İlk kısımda çok şiddetli olan yılanlar bulunur; onların soktuğu kişinin 3 saatten fazla yaşayamayacağı söylenir. Ona *sum* (*sağır*) derler. Ona ilaç verilmez ve tedavisi mümkün değildir. Ona (yılanın soktuğu kişi) ateşle dağlama yapılması yararlı olabilir. Şüphesiz zehirli yer dağlandığında, o doku yanar ve damarları daralır. İlaç olarak, taze balık kullanılır. Sonra hasta kusturulur. Daha sonra tuzlu balık doluluk oluşturur. Daha sonra da başka ilaçlarla tedaviye devam edilir. Eğer zehir zayıfsa sıkıca bağlamak yeterli olacaktır. Sonra diğer ortak ilaçlar uygulanır. Üçüncü gruptaki yılan zayıftır; o öldürücü olmayabilir. Orta gruptaki yılanların ısırması durumunda tedavi 3 ila 7 gün sürer.

Demişlerdir ki, büyük karayılan ve benzerlerinin ısırmasında yarının tedavisi yapılabilir. Çünkü onlarda pek az zehir olup, onlara çok zehirli yılanlar soktuğunda uygulanan tedavi uygulanmaz. Demişlerdir ki: Birinci grupta olan zehirli yılanlar da birkaç çeşittir. Örneğin bir grubu *meleke* diye adlandırılır.²⁸⁷ Yunanlılar ona *basilikus* derler. Yunanca *silikus* da denir. O sesi duyulduğunda öldürür. Onun rengi kırlangıca benzeyeninkine *kırlangıç* da denir. Uzunluğu yaklaşık 1 *zira*'dır. O 2 saatten önce öldürür. Onlardan *iskuyus* diye adlandırılan

²⁸⁷ TM: göz kuyruğu ile bakar ve göz ucu ile bakar veyahut sesini iştirme ile öldürür.

yılanın derisi şiddetli kurudur. Onun için ona bu ad verilmiştir. O 3 ila 5 zira' uzunluğundadır. Rengi kül rengiyle sarı arasındadır. Gözlerinde çok yoğun ışık vardır. Bir başka çeşidi ısırıldığı kişiyi 2 ila 3 saat içinde öldürür. Onlardan biri de salyangoz denen çeşittir. O salyangoz gibi tükürük atar; dişleri arasından salgısını ileri fırlatır, atar ve tükürük ulaştığı kişiyi öldürür; salyangoz gibi kokusu vardır. Onun 2 zira' boyu vardır. Rengi kül rengindedir; sarıya bakar. Onun ısırıldığı kişi ağrı hissetmeden ölür. Bu gruptakileri *Kitap*'ta bir daha geri dönmek üzere anlattık.

Ancak sen bilmelisin ki bu zikrettiklerimizi tedavi etmenin bir anlamı yoktur. Dediğimiz gibi, yılan ısırmasının tedavisinin az da olsa yararı olur.

Diğer bir grup yılan ise çarpıp, vurup inciten yılanlardır. Bu grup yılanlar Mısır sınırları içinde çoktur. Bazıları 2 boynuzu vardır; çeşitli renktedirler bronz, kurşuni, kırmızı, koyu kırmızı ve bal rengindedir. Bazısı engerek yılanı yaradılışındadır. Bazısının çengel gibi dişler vardır; hemen öldürür; büyük yılanlarınkine benzer. İkinci grup engerek yılanları ve benzerleri de çeşitlidir. Onlardan bir grup asıl engerek yılanıdır ve bazıları da sonradan oluşan engerek yılanıdır; yerde kalırlar. Bazısı hararet yapar. Diğer bazıları ise, bizim zikredeceğimizdir.²⁸⁸

Engerek yılanlarının çeşitleri konusunda anlaşmazlık vardır. Muhtemelen bir çeşitte uyum vardır. Eğer farklılığı erkek ve dişi oluşunda ise, erkek yılanın zehri daha az, dişi yılanınki daha çoktur. Bir grup hekim şöyle demiştir: Dişi yılanlar erkek yılanlardan çok daha kötüdür. Yine yaş olarak bakıldığında gençleri yaşlılara göre, daha kötüdür. Büyüklük olarak bakıldığında uzun, iri olan küçüğe göre, daha kötüdür. Eğer onların 2 çeşidi varsa ancak mekân olarak bakıldığında kurak, susuz yerlerde olanlar, verimli vadide imkânları bol, sulak yerlerde yetişenlerden daha kötüdür. Ancak onların doluluk hali ve boşluklarına göre, aç olan tek olana göre, daha tehlikelidir. Ancak tepki açısından bakıldığında, kendinde bir sıkıntı varsa, o yılanın hiddeti daha fazladır; daha tehlikelidir. Zaman olarak bakıldığında, yazın yılanın tehlikesi daha kötüdür. Derler ki, bir cinste (aynı cinste) uzun olan daha tehlikelidir; daha kötüdür.

²⁸⁸ TM: Yüce Allah nasip ettiyse ve bazı yılanların ayrılığı, çeşitleri bakımından olmaz. Belki tek çeşitte de ayrılık olur.

Bazıları derler ki yılan zehri ve yılanlar (engerek yılanları) soğukluk oluşturur. Bu bazen doğru olmayabilir. Oluşan soğukluk yakıcılığın oluşturduğu soğukluktur. O çok fazla yoğun ve sıcak zehriyle öldürücüdür. Onun yoğun sıcaklığı bedene yayılır; bedeni sarar, ancak bu yoğun sıcaklık bedeni adeta yakar ve onu adeta dönüştürür; soğutur.²⁸⁹ Ancak yoğun sıcaklık olmazsa ve kalbin hakiki ateşi yoksa el ve ayakları ısıtmaz.

Bir grup hekim şöyle demiştir: Aslında zehir soğuktur ve kan kalpte toplanır ve onu dondurur, bundan dolayı cidden harabiyet oluşur. O olmazsa aynı zamanda, muhtemelen yoğun sıcaklığın çözüp, eritmesiyle kişiyi öldürür. Sıcaklık canlının harabiyetini ve hiddetini artırır; adeta ondan dolayı ölümü hazırlar. Sıcaklık vücudun hareketlerini artırır ve onu adeta şiddetlendirir; adeta öldürücü hale gelebilir.²⁹⁰ Bunun doğrulanmasına gerek yoktur, çünkü küçük haşeratlar için bu doğru değildir. Ancak büyük hayvanlar için doğru olabilir. Bu delilin bozukluğuna eşek arısının cidden sıcak mizacı delildir. O kışın kendini ölü gibi gösterir; hareket etmez.²⁹¹ Yılanlarda sıcak mizaçlı olup, kışın hareket etmezler; hareket mizaçlarına zıttır. Şüphesiz onların bir iş yapması söz konusu değildir.

Basilikus Isırması (Sokması)

Öncelikle o sağırdır ve kötüdür. O engerek yılanının bir türü müdür; bilinmez. Bir kavim demiştir ki o *meleke* diye adlandırılır. Çünkü onun başında taç vardır. Uzunluğu 1 karıştan 3 karışa kadar olabilir ve başı cidden sivridir. Onun gözleri kırmızıdır ve Rengi siyaha yakındır ve sarı da olabilir. Onu tahrik edip üstüne gelen her şeyi yakar. Onun bulunduğu yerde hiçbir şey yetişmez. Eğer onun olduğu yerde uçan bir hayvan geçse düşer ve o hayvanın gücü kalmaz; hissizleşir; harap olur; hareket edemez. Onun sarı renkte olanı, bir karış uzakta olanı

²⁸⁹ TM: zehir daha güçlü olduğunda doğal ısıyı yok eder ve doğal ısının ortaya çıkmasını sağlar. Çünkü vücudu ısıtan yaradılıştadır. Onun alevlenmesi ve hastalıktan kurtulup kalkmasıyla vücut ısınır ve ne zamanki doğal ısı olmasa ve ancak kalpte ateşin kuvveti hafif geri kalsa ateşlilik oluşmaz; el ve ayakları ısınmaz.

²⁹⁰ TM: Soğuk mizaçlı oldukları ortaya çıkmış olur ve soğuk mizaçlı olan zehirli hayvanların soğuk olduğu ortaya çıkmış olur.

²⁹¹ TM: onlar baş aşağı koşar.

bakışıyla öldürür. Denmiştir ki, ona bakan kişi ölür.²⁹² Onun bakışıyla ölmüş kişiye bakan kişi de ölür. Öna bakanın öldüğü görüşü doğru değildir; böyle bir şey olamaz. Onun ısırıldığı kişinin vücudunda şiş olur; kanama olur ve hemen ölür. Bu hayvanlar yüzünden hayatını kaybedenlere yaklaşanlar da ölür. Yazıldığına göre, onun civarındakiler de onun verdiği hasardan kurtulamaz. Ancak bazen bazıları ona dokunur ve çoğunlukla da o dokunan kişiler helak olurlar. Ona asla ile dokunanlar bu dokunmadan zarar görmediler. Bir atlı atıyla ona dokundu; at da kendisi de öldü. Bu yılan Türk illerinde çok bulunur

Yılan Isırığı ve Belirtileri: Herhangi bir sebep yokken kişinin öldüğü gözlenir. Özellikle eğer orada yılanın oynatıldığı bilinmiyorsa, ona asla tedavi uygulanmamalıdır.

Harmana²⁹³

Harmana adlı yılanın özellikleri şüphesiz mekkenin²⁹⁴ niteliklerine benzer; o sadece ısırarak öldürmez; muhtemelen salyası ile ve de çıkardığı ıslık gibi sesle de öldürücüdür. O ısırıldığı hayvanı parçalar. İnsanlar onun yaklaştığı hayvanı öldürdüğünü söylemişlerdir. Her ne kadar onların benzeri büyüklükteki yılanlarla karıştırıldığı söylenmişse de onlar ölçüleriyle başka yılanlarla karışmaz. Onların boyunun tahminen 1 ila 1,5 zira' arasında olduğu söylenir. Onun ısırıldığı kişinin tedavisi yoktur. Şüphesiz 2 dirhem haşhaş ve kunduzhayası, 1 dirhem kadar ısırılan kişiye verilirse yararlı olabilir.

Kırlangıç Adı verilen Yılanın Isırma Alametleri

O da yılan çeşitlerindendir. Onun soktuğu kişiyi hıçkırık tutar.²⁹⁵ Onun tedavisi yılanın zehrine göre yapılır.

Kuru Asiyus Isırması Belirtileri

Onun ısırık belirtileri kırlangıç ısırığının belirtileridir. Onun ısırıldığı kişinin rengi değişir; yeşilleşir ve çoğunlukla gözkapaklarında düş-

²⁹² TM: Bu söz doğru değildir.

²⁹³ TM: germana

²⁹⁴ TM: meleke

²⁹⁵ TM: Üç yüz adımdan dört yüz adıma kadar olan mesafeye boy derler.

me olur; organlarda soğuma vardır; hasta komaya girer. Onun tedavisi söylediğimiz gibidir.

Yasiyus Denen Yılan ve Salgısı

Onun ısırmasıyla hissizlik, uyuşukluk oluşur; ısırılan kişinin hareket kabiliyeti kaybolur; sonra *aski yusla* ilgili anlattıklarımız uygulanır. Daha sonra hasta esner ve gözünü yumar, boynunu bükerek; tetanos ve düzensiz nabız belirlenir. His yoktur, ancak korkunç bir acı hissi vardır. Kişi parmağını ağzına sokarak kusturulur. Bazıları bu yılanın *asilus* olduğunu söylemiştir. Onu başını yukarı kaldırmasıyla belirlerler ve başını kaldırıp zehrini dışarı fırlattığını söylerler. Biz onun anlattığımız şekilde salyasını dışarı fırlatıp fırlatmadığını veya bir başka yılan olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak onun ısırığının belirtilerinden iğnesinin küçük olduğunu ve şiş oluşturmadığını söylemişlerdir. Onun ısırıldığı yerden pek az siyah kan akar. Onun zehrinden göz tabakalarının etkilendiği, karında ağrı oluşturduğu; öncelikle kalp, akciğer ve karaciğerde ağrı oluşturduğu bilinir. Daha sonra hastanın göz kapakları kapanır; hastada koma hali oluşur. Hasta 3 gündüzden fazla yaşamaz. Onun tedavisi bizim anlattığımız zehirlenme tedavileri gibidir.

Mukrine (Boynuzlu Yılan)

Boynuzlu yılan da zehirli cinstendir. Onun uzunluğu 1 zira'dan 2 zira'a kadar olabilir. Onun başının üstünde boynuz benzeyen 2 çıkıntı vardır. Onun vücudu kül rengindedir; karnı üzerinde küçük, kurumuş, katılıp kalmış kurtlar var gibidir; hareket ettiğinde hışırta gibi, gıcırta bir sesler duyulur. Dişleri düzgündür; eğrilmemiştir. Bu yılanlar genellikle kuru yerlerde bulunur. Bir grup şöyle demiştir: Boynuzlu yılanın bir cinsi de *kısa* adını taşır. Bunun sebebi onların boynuzlarının kısa ve düşmüş olmasıdır. Onun boyu da kısadır. Çoğunlukla onların 2 dili olup bunlar büyüktür. Bundan dolayı ona *luhaniyye* (2 dilli) de denir.²⁹⁶

Yılan Isırmasının (Isırığı) Belirtileri: Yılan soktuğunda o yerde çivi sokulmuş hissi oluşur; kişi ağırlık hisseder; göz kapakları açıktır; baş dönmesi ve göz kararması olur; aklı gider. Onun tedavisi zehir tedavisi gibidir. Boynuzlu yılanla ait tedavide hastaya şarapla turp tohumu içirilir ve özellikle kusturulursa yararlı olur. Kustuktan sonra, ona

²⁹⁶ TM: ona sakallı adı da verilmiştir.

kimyon ve hindiba verilmesi yararlı olur. Yine susam da yararlıdır. Susamla şarap içilse yararlı olur. Kunduzhayası ile şarap da yararlı olur; yabani nane, şarap ve turp tohumu çok yararlıdır. Isırılan yerin üzerine katranla dövülmüş tuz karıştırılarak uygulansa veya dövülmüş soğana sirke karıştırılarak uygulansa yararlı olur.

Oderis (Ouderis) ve Kerusuderus Denen Yılan Isırması

Bu zehirli yılan Yunanca *oderis* diye adlandırılır; suda yaşar. Onun karada yaşayanına *kerusuderus* denir. O küçük zehirli yılanlardandır. Boynunda işareti olanı daha da kötü ve daha da zararlıdır. O ısırıldığında, ısırıldığı yerde şiddetli ağrı oluşur; iltihaplanır. Daha sonra orası yeşillenir; oradaki dokuda yenme oluşur. O kişide baş dönmesi olur. Hasta pis kokulu şeyler kusar; hareketleri düzenli değildir; güç kaybı vardır. Çoğunlukla hasta 3 saat içinde helak olur; bu süre 3 saati geçmez. Şüphesiz yılanın zehri ısırıldığı yerden içeriye doğru inmiştir. Onun zehri sıvıdır. Öncelikle hasta güçlü olabilir. Ancak hastalığın zorlu olmasından dolayı, hastanın kurtulması mümkün değildir.

Tedavi: Onun tedavisi genel ilaçlarla yapılır. Ona ait reçetelerden birine göre, temizlenmiş selvi cevizi, bitotu; her birinden 2 dirhem, ballı suyla veya şarapla içilir. Aynı şekilde loğusaotundan 2 dirhem, şarapla veya sirkeyle karıştırılarak içilir. Aynı zamanda *frasiyyun* (*marribium*) suyu içilir ve Hint narı ile zeytinyağı, dağ yarpuzu otu palamut kökü kabukları ve benzerleriyle yakı yapılır veya karışım lapa şeklinde uygulanır. Lapanın terkibine arpa unu da karıştırılır.

İdris

Şüphesiz burada genel olarak, idristen söz edilmektedir. Bence bu bilgi pek de güvenilir değildir. Ancak *ederyus* denen yılan tektir ve bu konudaki kitaptaki sınıflamaya göre, Yunanca kitaplarda veya yılanlarla ilgili kitaplarda bu yılanla ilgili açıklama yoktur, ancak sadece bir kitapta kapsamlı bilgi verilmiştir.²⁹⁷ Onun ısırığının belirtileri hakkında şöyle söylenmiştir: Onun ısırmasıyla, orada cerahat oluşur ve cerahat genişler ve büyür. O renk değişimine sebep olur; ondan çok miktarda

²⁹⁷ TM: fakat Yunan sözlüğü yazısında kayıtlı olmamakla, tek sözlükte çeşitli yazı oluşunun duyulduğuna göre idris azeri yazılmıştır veya başka yilandır ve fakat azeris resmini naklettiğim nüsha sahibi o yılanı tarif eder.

siyah sıvı çıkar. Bu cidden pis kokuludur. Onun tedavisi uzun zaman alır ve çok zordur. Bu tedavi cevap vermiyorsa burada başkasını denemek gerekir. İkinci grup yılanları da gözden geçirmek gerekir.

Engerek Yılanlarının Isırması Hakkında Açıklamalar ve Hükümler

Engerek yılanlarının kötülüğü ve grupları zikredildi. Ancak onların dişileri daha az tehlikelidir. Dişi yılanın ısırması, ısırılan yerde 2 köpek dişinden daha fazla diş izi olmasından anlaşılır. Öncelikli olarak köpek dişi izlerinin olduğu yerde kan vardır; sonra oradan sulu irin akar. Bazen başlangıçta bir sıvı akar; sonra o sıvı yeşil olur; sonra da pas yeşili olur. O daha sonra zehre dönüşür ve zehrin rengini alır, bulunduğu yere ağrı verir. Daha sonra o ağrı bütün vücuda dağılır. Daha sonra da sıcak, kırmızı bir şiş oluşur ya da çok sayıda püstüller oluşur; sanki orada ateş yakmış gibidir; katran rengini alır. Bazen orada çıban oluşur; sonra ışıktaki bu şişler yeşillenir; hastanın ağzı kurur ve iç organlarında iltihap ve vücutta yüksek ateş ve titreme belirlenir. Hasta soğuk terler döker; rengi bozulur ve yeşile döner vücudu sarsılır; baş dönmesi olur. Solunumu değişir; azalır. Kişi adeta tıkanıyor gibidir. Bazen sıvı şeklinde hıtlar kusar; idrar atmakta zorlanır; başı ağırlaşır. Bazen burnu kanar; sırtında ağrı hisseder. Sonra soğuk ter boşanır; titrer ve bayılır. Hasta çoğunlukla üçüncü günü ölür. Bazen yedinci güne kadar yaşamayı başarır.

Engerek Yılanlarının Isırması Bu Tedaviler Kanun Gibidir.

Sen engerek yılanları ısırmasında uygulanan tedavilerin ortak olduğunu görürsün. Engerek yılanları soktuğunda tedavi ortaktır. Onların tedavisinde daha güçlü ilaçlara ve panzehirlere doğru gidilir. Eğer tedavide gecikilirse tiryakların çok yararı olur. Bazen de tiryaklar yararlı olmayabilir. Ancak bu pek de alışılmış bir durum değildir. Yararlı olmayan tiryakın zehirle birlikte hareket etmesi mümkündür. Şüphesiz o kişi, mizacının zehirden zarar görmesini istemez. Bazen bütün tedavi de bunun zıddı bir durum ortaya çıkabilir.²⁹⁸ Aynı şekilde pırasa ve soğanla şarap içmeyi artırırsa, kişide zehir bulunmaz.

²⁹⁸ TM: Fakat onda zehire alet olmak ne kadar uygun ise aletleri mizaca uygun kullanılır ve mizaç onu zararlı olan nesnelerde kullanmaz ve mizaca aykırı olan nesne yabancı aletleri kullanmaya gücü yetmez. Meğerki zehirden ve yabancı nesneden şiddetlenme ille birlikte olup

Bazı kişiler şöyle demişlerdir: Eğer erkek geyik penisi pişirilip hastaya yedirilirse, yaralı olabilir. Üzerlik özel ilaçlardandır. Aynı zamanda ağaç kavunu içi ve ağaç kavunu çekirdeğinin içi de engerek yılanı zehrine karşı kullanılan güçlü bir tiryaktır. Yine onun için özel tiryaklardan biri de anason ve *aksunafun* 18 dirhem, biber 4 dirhem, yuvarlak loğusaotu kurusu, kunduzhayası, sarı sakız; her birinden birer dirhem alınıp macun haline getirilip sürülür ve az bir kısmı şerbet şeklinde içirilir. Yine sarısakız, kunduzhayası, biber, kırmızı arsenik; her birinden 2 dirhem alınıp dereotu tohumundan 2 ukiye alınarak macun yapılır ve deriye sürülür. Yine kara yonca, yuvarlak loğusaotu, yabani sedef otu alınır. Bazıları yabani sedef otu yerine üzerlik konması gerektiğini zannederler. Muhtemelen sedef otunun kendisinin kullanılacağını zannederler. Hâlbuki yabani sedef otu kullanılır.²⁹⁹

Ona çok yağ gereklidir. Özellikle de eski yağlar yararlı olur. Çoğunlukla halis eski iç yağı tek başına yararlı olabilir. Hasta banyoda süt içine oturtulur; o uyutmamağa ve uykudan uyandırılmağa çalışılır; yürütülür ve bazen de hamama sokularak terletilir. Daha sonra oluşacak sükûnet ona yararlı olur. Bu hal kötü bir durumun sanki üflenerek son verilmesi gibidir veya şanssız durumun uçup kaybolması gibidir. Şüphesiz bu karışımdan 4 ukiye miktarında alınıp mutedil bir miktarda üzüm şarabıyla içirilmesi çok daha yararlı olur. Bir grup hekim de 4 ukiye şarapla karıştırılması yerine uygun bir miktarın karıştırılmasını söylemişlerdir. O da yine yılan zehri için iyidir.

Bir grup hekim ise şöyle der: Zehirlenen kişi yabani soğanı alır ve çiğnerse ve suyunu çıkarırsa ve o suyu emerse onu geri kalan posasını lapa olarak ısıran yere uygularsa elbette ölmekten kurtulur. Bir kısım hekimde bu hastalarda kurbağa çorbasını denemişlerdir; onun sıkıntıdan kurtulmakta yararlı olacağını düşünmüşlerdir. Eğer hastalar, tuzlanmış gelincik eti, nehir yengeci, deniz kaplumbağası kanı yerlerse iyi geldiğini söylemişlerdir. Bir grup hekim de şöyle demiştir: Yılan taşı denen taş yılanların ısırdığı yere üstten bağlanırsa yararı olur.

---

mizaca galip olanlar ve aleti zararlı olan nesnelerde mizaca karşı kullanalar.

²⁹⁹ TM: Muhtemelen yabani sedef otu sedef otu özünden bir sınıftır.

Engerek Yılanı Isırmasında İyi Gelen Diğer İçecekler

Doktorlar derler ki, yabani kereviz, dendiğine göre bu konuda yararlı olur; azak eriği kökü, loğusaotu yaprağı ve kökü, sarı sakız kökü ve şeytan şalgamı, üzüm asması veya ağaç mantarı alınıp, hangisi olursa olsun, tatlı şarap içinde 1 dirhem içilir. Aynı zamanda, *angulus* yani farekulağı denen bitki de iyi gelir. Aynı şekilde kimyon, özellikle dağ kimyonu, lahana suyu veya Arap zankı 2 dirhem, yeşilbiber veya Yunan siklameni veya selam otu ya da kökü veya üzerlik tohumu, pırasa suyu veya enginar suyu yararlı olur. Yine yararlı olanlardan tavşan renneti, özellikle burçak unu, bilhassa kadın sütü içinde zencefil, içilmesi yararlıdır. Yabani anason veya *hazanbal* (*Suriye ve bugünkü Irak çevresinde halkın yılan ısırmasında kullandığı bir bitki*), kökü içilir. Hazanbal Türklerin yaşadığı yerlerde bilinen bir bitkidir. Bunun engerek yılanı ısırmasında büyük yararı vardır. Loğusaotu ve kara yonca kökü de yararlıdır.

Tahmin edilir ki, süt içine konup içilirse bu terkinin büyük yararı vardır. Hemen sağılıp alınan süt de kullanılır. Zannediyorum ki feravi ve buşenç denen tiryaklar da yararlıdır. Bu tiryaklar bütün deliliklerde ve engerek yılanı ısırmasında zikredilmiştir. Çavşır 2 dirhem sirkeyle uygulanır; yine Arap zankından 3 miskal veya eşekturpundan alınıp, hastaya verilir. Bunlar da engerek yılanı ısırmasında yararlı olan iyi ilaçlardandır. Keçi pisliği, şarap içinde özenir ve içilir. Bütün çok ince kesip parçalayabilen ilaçlar içilir. Özellikle sarımsak, soğan, pırasa, turp ve suyu, bütün tuzlanmış yiyecekler, özellikle kurutulmuş ve tuzlanmış gelincik pişmiş akrep, horoz taşı ve diğer kuşların taşlıkları yararlıdır. Çok yararlı öz sularından sedef otu öz suyu, elma yaprağı öz suyu, mercanköşk öz suyu ve sirkenin kendisi kaynatılıp 4 ukiye verilir ya da içirilir. Lahananın yapraklarının öz suyu ve insan idrarı da ilaç olarak önerilmiştir.

Dışarıdan Uygulanacak İlaçlar

Bu yakılar ısırılan yerde şiş oluşmadan önce uygulanmalıdır. Ardiç, defne tohumu, papatya, özellikle pişmiş ada soğanı, fiğ unu. Hepsi tek tek ve karışım şeklinde şarapla uygulanır. Eski peynirle de yakı yapılabilir; iyi gelir. Parçalanmış tavuk cidden gayet iyi bir yakı malzemesidir. Aynı şekilde engerek yılanı etinden ve parçalanmış kurbağalardan da iyi yakı olur. Bitkisel yağlardan defne yağı veya pişmiş defne yaprağından elde edilen yağ da yararlıdır.

Amudiyus ve Bestin³⁰⁰ Diye Adlandırılan ve Isırdıkları İnsanlardan Temiz Kan Akıtan Yılanlardan Yapılan İlaçlar

Bunlar kötü yılanlardır. Eğer deriyi ısırsırlarsa deriden ve gözeneklerden kan sanki kaynaktan fışkırıyor gibi akar. Hatta iyileşmiş yaralardan bile kan akar. Bununla birlikte eklemlerde ağrı olur; hasta kan kusar ve kan tükürür. Âlimler bu konuda şöyle demişlerdir: Bu iki yılanın da vücutları kumludur; üstlerinde siyah veya beyaz noktalar vardır. Vücutlarının uzunlukları boynuzlu yılanlarıninkinden daha uzundur. Bazıları onlar için şöyle demiştir: Onlar engerek yılanlarından daha küçüktür ve başları ve kuyrukları incedir. Onların rengi kül rengindedir. Bazen siyah olabilir; kırmızı veya beyaz da olabilir. Bazısının üstünde beyaz birbirini kesen nehir akıntısı gibi beyaz çizgiler vardır. Karın derisi kurudur; hareket ettiğinde haşhaş dalları gibi hışırtılı bir ses çıkarır. Onun hareketleri ağır ve dişleri düzgündür. Bunlar zehirli yılanlar olup, biz onları birinci gruba koyarız. Bu yılanlar derinin gözeneklerini ve derideki damarları patlatırlar ve çok fazla kanın akmasına sebep olurlar. Bazen onlardan pek az sıvı akar; bu sıvı iyileşmiş yaraları bile kanatır; yorar, hatta göz kenarlarından kan akar. Hasta kusar ve kan tükürür; burnundan kan gelir; midesinde ağrı oluşur. Bazıları demişlerdir ki o kısımda şiş olur ve orası kararır; hafif bir sıvı akar. Hastanın karnı gevşektir, nefes darlığı oluşur; idrar atımında zorlanır; kol ve bacakları gevşektir. Bütün vücudunda öyle bir hal vardır ki, hasta adeta kendini unutmuştur. Onda tetanos oluşur; dişleri dökülür ve ısırılan kişi ölür.

Tedavi: Onun tedavisi piton ve engerek yılanlarının tedavisine yakındır. Bu yılanların soktuğu (ısırdığı) kişiye çok miktarda şarap içirilir ve daha sonra kusturulur. Sonra da yemek yedirilir; örneğin tuzlanmış sarımsak yedirilir ve tekrar kusturulur. Daha sonra kuru üzüm ve turp tohumu yedirilir. Bunların yararı olur. Özellikle şarap, haşhaş özü ve mavi süsen köküyle şarap içirilir. Şarapla yumurta beyazı da yararlı olur. Bu yılanın ısırmasında kanama olduğu için semizotu, arpa unu, haşlanmış üzüm asması yaprağı veya sinir otu veya mazı ile hazırlanan lapa yararlı olur. Kanı durdurmak için dağlama yapılır; pırasa, ısırgan

³⁰⁰ TM: nestis

otu, sedef otu arpa unuyla ve yumurtanın beyazıyla karıştırılarak, lapa olarak ısırlan yere uygulanır.

Mutasa

Demişlerdir ki *mutasa* denen yılanın boyu bir karıştır; vücudunda çok sayıda siyah lekeler vardır. Başı küçüktür; boynu kalındır; kalın boyunla başlayıp vücudu kuyruğa doğru incelir. Bir grup hekimde şöyle demiştir: Bu yılan Şam ve Habeşistan'da bulunur; şekli engerek yılaninkine benzer; rengi onun kuyruğunun rengindedir; vücudu kuyruğu kadar siyahtır. Vücudu ve kuyruğu birbiriyle uyumludur.

Bir grup hekim şöyle demiştir: O yılan kıyılarda yaşar. Yine bir başka grup ise şöyle der: Bu yılanın ısırıldığı kişinin karnında yanma olur; iltihap oluşur. O suya kanmaz ve muhtemelen aldığı suyu idrarla veya terle dışarı atamaz. Bundan dolayı bütün bedeni şişer ve bütün damarlarının içinde su akar.

Tedavi: Onun tedavisi diğer yılanlarla ortaktır. Bu yılan tarafından ısırılan kişiye çok miktarda bitkisel yağlar verilmelidir ve kusturulmalıdır. Sonra ona rutubetini ve yüklendiği sıvıyı atabilmesi için lavman yapılır. Böylece hastanın içtiği su aşağıya çekilir. Ona idrar söktürücü ilaçlar verilir. Örneğin pişmiş kereviz, Hint sümbülü, tarçın, kedi otu, şeytantesi, kaya maydanozu ve benzerleri verilir. Dışarıdan kireç ve zeytinyağı ile tuzla yakı yapılır. Bizim kuduz köpek ısırması ilgili olarak zikrettiğimiz yakılar burada yararlı olabilir.

Sıçrayan ve Zıplayan Yılanlar

Bu yılanlar küçüktür; incedir ve kısadır. Bazen ağaçların dallarında beklerler ve etrafı gözlerler ve ağacın altından birisi geçerken üstüne atlarlar; soluğu o kişinin üstünde alırlar. Diyorum ki ben bu yılanı Dehistan bölgesinde gördüm. O kırmızıya benzer bir renktedir ve cidden çok tehlikelidir. Bir grup hekim dedi ki: O ısırıldığında kişi büyük acı hisseder ve bütün vücudunda sıcak şiş oluşur. Benim gördüğüm cinste yılanın soktuğu hasta öldü. Dediler ki: Onun tedavisi diğer yılan ısırmalarıyla ortaktır; engerek yılanının ısırılmalarındaki ilaçlarla tedavi edilir. Kaynaklar *enfısa* denen bir yılanı bahsetmiştir. Onun iki tarafa da zıpladığını söylemişlerdir. Ben bu sözün doğruluğunu ve hayvanı iki tarafa zıplayıp zıplamadığını araştırmadım. Ancak onun

hakkında bilgi verenler onun kalınlığının vücudunun her tarafında aynı olduğunu söylediler. Genişliği ortasındaki ile aynıdır. Zannediyorum ki bu yılan benim gerçekten gördüğüm yılanıdır.

Meşe Ağacı ve Dersus veya Deriyus

Bu meşe ağacına ait güçlü bir canlıdır.³⁰¹ Onun ısırdığı yerde cilt soyulur; tedavi görenin derisi soyulduğu gibi, tedaviyi yapan kişinin de derisi soyulur. Onun kötü bir kokusu vardır ve onu öldürenlerde de bu pis kötü koku vardır. Bu pis kokuyu kişi koklarsa aptallaşır, sersemler. Onlarda engerek yılanı sokmuş olduğunda oluşan arazlar görülür.

Tedavi: Onun tedavisi engerek yılanı soktuğunda uygulanan tedavidir. Ona özellikle uzun loğusaotuyla şarap içirilir. Aynı şekilde çiriş otu ve şarap iyi gelir. Meşe ağacı kökyle³⁰² ona yakı yapılır

Cavresiye

Bu da yılan cinsindendir. Onların rengi darı rengindedir. Onun ısırmasının belirtileri engerek yılanı soktuğunda görülen kötü arazlar gibidir ve onların tedavisi de aynı ilaçlarla yapılır.

Sistani³⁰³

Demişlerdir ki: Onlar 2 yönden zıplayan yılanlara benzer. Ancak onlar kadar kötü değildir; tedavisi ise zıplayan yılanların soktuğunda yapılan tedavi ile aynıdır.

Değişik Renklerde Olan Rakşa Denen Yılan (Siyah-Beyaz Benekli Dişi Yılan)

Bazıları onların çok kötü olduğunu ve onun zehrinin ikinci günde karaciğeri yediğini, bağırsakları parçaladığını söylemişlerdir. Onun tedavisi engerek yılanlarının güçlü tedavisiyle aynıdır.

Narsettis Denen Yılan

Bu yılanın özelliği, soktuğunda oluşan yaranın belirtilerinin engerek yılaninkine aynı olmasıdır. Ancak yılanın ısırdığı yerde şişler oluşur; bu şişler serttir; onlardan kansı siyah bir sıvı akar. Yılanın ısırdığı ki-

³⁰¹ TM: o yılan meşe ağacı çok olan yerlerde olur.

³⁰² TM: meyvesiyle.

³⁰³ TM: Beyaz benekli diye adlandırılan dişi yılan.

şiler akli dengelerini kaybederler; gözler kapanır ve çenede kilitlenme görülür. Onun tedavisi engerek yılanının ısırığında yapılan tedavi ile aynıdır. Onun tedavisini ben engerek yılanlarının tedavisinde verdim. Ancak onun tabiatını ve aslında hangi cinsten olduğunu bilmiyorum. Burada onunla ilgili bilgiyi yinelemiyorum. Bunların dışında da başkaca bir şey bilmiyorum.

Fencusus

İnsanlar bu yılanın sokmasının da engerek yılaninkine benzediğini söylemişlerdir. Ancak onun ısırıldığı etin bozulduğu, gevşediği belirlenir. Kişi içine su doldurulmuş gibi olur; sanki düşünemiyor gibidir. Unutkanlık vardır. Karaciğerinde, jejunumda ve kolonda gevşeklik oluşur. Benim bu yılanla ilgili olarak başkaca söyleyebileceklerim daha önce yılan ısırıkları ile ilgili verdiğim bilgilerle aşağı yukarı aynı olacaktır. Bu yılanın illa da o gruplarda olması gerekmez. Muhtemelen kötü olanların grubundan olması yeterlidir. Bu yılanın ısırığının (sokmasının) tedavisi de engerek yılanı ısırıklarında uygulanan tedavi gibidir.

Emirzutis (Murzutis) ve Mevairus

Demişlerdir ki, bu yılanların her biri 1zira' boyundadır ve renkleri kum rengindedir. Bedenlerinde lekeler vardır. Yine demişlerdir ki bu yılanlar soktuğunda soktuğu yerde yoğun şiddetli ağrı vardır; şiş oluşur. Orada kanlı sıvı sızıntısı olur. Mesanede, karaciğerde, mide bölgesinde (hypocondria) şiddetli ağrı vardır ve hasta üçüncü günü ölür, ancak bazen yedinci güne kadar yaşayabilir.

Tedavi: Demişlerdir ki: Onun ısırığının tedavisi, genel olarak yılan ısırıklarında kullanılan ilaçlarla yapılır. Onlara has olarak verilen ilaçlar kunduzhayası, tarçın, kantaron köküdür; hepsinden ikişer dirhem alınıp şarapla hastaya içirilir. Loğusaotunun kökü ve özellikle de uzun loğusaotunun kökünün büyük yararı vardır. Aynı şekilde *şevaşir* (bir çeşit *misk*) suyu ve özellikle eşekturpu kökü yararlıdır. Balla pisirilmiş, kurutulmuş, dövülüp un haline getirilmiş nar kabuklarıyla yapılan yakı da yararlı olur. Aynı şekilde kantaron ve keten tohumları, marul, üzerlik tohumları boru çiçeği, yabani sedef otu da yakı yapmakta yararlı olabilir; özellikle kokmuş yaralar için yararlıdır.

Sisruhi Denen Kokuşma Oluşturan Yılan

Bir grup hekim bu yılanın Şam ve Mısır'da yaşadığını zanneder. Onun büyük bir başı ve ince bir boynu vardır; kuyrukları daha kısadır; karınları yuvarlaktır; başlarında çizgi bulunmaz, ancak vücutlarında çeşitli renklerde çizgiler vardır. Karınlarının üzerinde yürüdüklerinde (hareket ettiklerinde) dümdüz gitmezler. Isırdıklarında ısırılan yer şişer ve orada ağrı oluşur. Yine ısırılan yerde çok kötü bir koku oluşur; deride lekeler olur; saç dökülür. Bazen yılanın ısırdığı yerde çok kısa bir süre sonra kötü bir koku oluşup, sanki hastalık iyileşiyor izlenimi verir, ancak hasta ölür; engerek yılanı çarptığında görülen ani ölümler gibi.

Tedavi: Onun tedavisi genel olarak, yılan ısırmasında kullanılan ilaçlarla yapılır Engerek yılanlarının ısırmasında kullanılan mutedil ilaçlardan kullanılır. Sonra duruma ve belirtilerine göre, yılan ısırmasında kullanılan uygun ilaçlardan verilir.

Zehri Olmayan Sadece Isırmayla Zarar Veren Yılan Grupları Onlar Cidden Kötü Büyük Yılanlardır

Denir ki, büyük yılanların daha küçük olanlarının boyu, söylenildiğine göre, 5 zira'dır. Ancak daha büyük olanları 30 zira ve daha da büyük olabilir. Büyük yılanların 2 büyük gözü vardır ve alt çenelerinin altında sanki ikinci bir çene gibi sarkan bir deri bulunur. Onun ön dişleri çoktur. Bir grup bilim adamı şöyle demiştir: Bu yılanlardan Habeşistan ve Hindistan'da çok olur; Hint memleketinde olanlar daha büyüktür. Bazıları onların özelliklerini bizimki gibi vermişlerdir. Onların yüzü³⁰⁴ sarı ve siyahtır. Ağızları geniş ve güçlüdür. Gözlerini kaşları örter. Boyunlarında para şeklinde bir şey vardır. Bütün yılanlarda 3 diş vardır. Ben bunlara benzer bir yılanı Hindistan dışında gördüm; boynunda sert kalın bir kıl vardı. Demişlerdir ki: onun dişleriyle ısırp parçaladığı yerde ağrı oluşur; daha sonra o kısım iltihaplanır. Onun dişisinden erkeği daha kötüdür. Hint memleketleri dışında bu büyük yılanlardan pek bulunmaz. Yine demişlerdir ki: onların yaralarının tedavisi kötü yaraların ilaçlarıyla yapılır.

³⁰⁴ TM: küçük.

Agazismun ve Nesr

Bu yılan da zehirsiz olan yılanlara benzer. Demişlerdir ki: agazismun ısırdığında diğer büyük yılanların ısırdığında görülen arazlar görülür. Ancak nesr hakkında şöyle demişlerdir: Onun dişleri güçlüdür ve bilinir ki o eti ısırdığında oradaki eti kurutur; yarasının tedavisi zorlaşır. Onun tedavisi cidden kötü cerahatli yara tedavisidir.

Büyük Deniz Yılanı

Dediler ki: Onun ısırdığı yeri kükürt ve sirkeyle silmek gerekir. Yine bir grup hekim şöyle demiştir: Bu yılan ısırığına timsah yağı yararlı olur; onunla yakı yapılır. Aynı zamanda *larigla* (*bir nevi tuz*) ile tuzlanmış tekir balığı ve kurşunla, tarantula kısmında yazdığımız ilaçlarla o ısırılan yer ovalansa, yararlı olur.³⁰⁵ Özellikle birinci tiryak ve reyhan içmekte yararlıdır. Ondan yakı yapmak da yararlı olur.

İki Deniz Hayvanı

İkisini de bazı bilim adamları zikretmiştir. Ben zannediyorum ki, onlar büyük deniz yılanları cinsindendir veya *semurya*'dır. Akıllı bir bilgin dedi ki, onun ısırması engerek yılanının ısırması ile aynı belirtileri gösterir. Tedavisi de engerek yılanının sokmasının tedavisi gibidir.

Diğer Bir Deniz Hayvanı, Trugurun

Trugurun ısırığı yoğun ağrı ve üşüme hissi oluşturur; hissizlik görülür ve hasta birden ölür. Onun tedavisi zehirlenenlerden soğuk ilaçlarla tedavi edilenlerinki gibidir. Bir bilgin şöyle demiştir: Yılanın ısırığı yere keskin olmayan sirke uygulanmalıdır. Oraya defne yaprağı ile yakı yapılır ve kustus yağı, nezle otu yağı ve benzeri yağlarla merhem yapıp, içine ada soğanı ve ısırğan otu katılarak uygulanır. Onlara içecek olarak, defne yaprağı ile şeytanterisi sirkesi, sedef otu ile karıştırılıp verilir. Yine sarı sakız, biber, sedef otundan eşit miktarlarda alınır ve 2 dirhem hastaya içirilir. Bu terkip 4 ayaklı hayvanların ısırmasıyla

³⁰⁵ TM: Bu konuda cümle Kânûn'da tekir balığı ve kurşun adı verilen tuz iza ovulmaya karşı nâfi olup, kurşunun 3 noktalı s ile bazı nüshada z ile yazılmıştır. Görünen noktalı olup gaye çakıl tuzu olmaktır. Doğru olup olmadığı tecrübeyle bilinir.

ilgili olarak zikredilen birinci tiryakın şurubu içine konularak hastaya verilir.

DÖRDÜNCÜ MAKALE İnsan ve Dört Ayaklı Hayvan Isırığı

Bu makalede insan ısırığı, köpek ısırığı, tavşan ısırığı, kurt ısırığı ve benzerlerinin ısırığının oluşturduğu bozuklukları anlatacağız. Köpek ısırığı ile ilgili olarak kuduz köpekler, vahşi hayvanlar, timsah ısırığı, köstebek ısırığı ve oluşturdukları bozukluklar hakkında bilgi vereceğiz.

Isırık Tedavisi Hakkında Genel Sözler: İnsan veya insanın dışında-kilerin ısırığı kötüdür. Onlara ısırık tedavisi yapılması istenir. Öncelikli olarak, ısırılan yerin üzerine zeytinyağına batırılmış bir yün bez koymalıdır veya zeytinyağı ile orası ovulmalıdır. Sonra eğer istenen olmazsa, bal, soğan, bakla ezmesi uygulanır ve yine bezelye unu ile yakı yapılır; çok yararlıdır. Eğer ısırılan yerde bozukluk görülürse öncelikle biraz emmelidir veya şişe çekmelidir; oradaki zehri dışarı çekecek nitelikte ilaçlarla tedaviye başlamalıdır. Hatta o kısım cehahtlenebilir. Onun irinine bakılır ne kadar kötü olduğu belirlenir. Onun temizlenmesi gerekir. Bozuk olan güçlenmeden, tenkiye yapıp, oradaki zararlı maddeyi çekip temizlenmelidir. Isırık konusunda bizim zikrettiğimiz güçlü çekme özelliği olan ilaçlarla tedavi etmek gerekir. Şüphesiz eğer organ bozulmamışsa, onun şişmesi ve ateşlenmesi ve de orada irin oluşması engellenebilir. Ben ısırık için uygulanacak merhemler buldum. Bunların en iyisi kara merhemdir. Bu merhem ihtiyaca göre oradaki bozuk madde, su ve tuzla yıkayıp temizlendikten sonra, uygulanır.

İnsan Isırığı

Eğer insan ısırığı şiddetliyse, üzerine soğan, tuz ve bal konup bir gece ve bir gündüz onun üstünde bırakılır. Sonra kara merhemle tedavi edilir. İç yağı, mum, zift, zeytinyağı, kasnı otundan hazırlanan bu ilaç ısırık için iyi bir merhemdir. Aynı şekilde sirke, bal ve soğanla ve kille yine bir merhem yapılır. Yine kendir unu, şarapla ve zeytinya-

ğı ile merhem yapılır. Yine dana kemiği beyazlaşana kadar yakılır ve balla karıştırılarak, kullanılır. Yine balla karıştırılan tuz veya sarısakız ve yabani fıstık zamlı yapılan yakı ısırılan yere uygulanır. Cerahat oluşmamışsa, üzüm asması yakılıp orası doldurulup sıkıca bağlanır. Yine ısırık yeri üzerine lahana külu konur. Bazen insanın kendini ısırmasından bu tip yaralar oluşabilir; özellikle boş bağırsaklar için bozulmaya eğilimi olan yiyecekler ve özellikle de kötü, bozulmuş mercimek alıp yiyenlerde olduğu gibi. Karına, zeytinyağı ve rezene kökü alınıp, karıştırılarak ve bakla ununu suyla karıştırıp, hepsiyle yakı yapılır. Bu yakı birçok kez değiştirilerek, uygulanmalıdır.

Ehli Köpek Isırığı ve Kurt ve Benzeri Hayvanların Isırığı

Biz bu kullanılanlara yakın ilaçları insan ısırığının tedavisiyle ilgili bütün kısımlarda zikrettik. Bazen ısırılan yere, ısırığın vukuunu takip eden 1 saat içinde sirke serpmek yeterli olacaktır. Oraya birkaç kez avucu ısırık yerine gelecek şekilde elle vurulur. Sonra, onun üstüne sirkeyle boraks konur ve bu uygulama 3 gün devam eder. Özellikle eğer köpeğin kudurmuş olmasından korkuluyorsa, bu yapılmalıdır. Soğan, sarımsak, sedef otu, bakla, acı badem ve balla karıştırılıp, ilaç yapılır veya sinir otu ile tuz, hıyar yaprağı, yine bir çeşit hıyar olan kısa, dövülmüş nane şarapla uygulanır. Yine ısırılan yere kurşun oksit sürülür ve özellikle ısırılan yerde şiş varsa ve orada yoğun ateş görülüyorsa, ona bezelye unu balla karıştırılıp uygulanır. Ona yabani kekik, balla ve ekşitilmiş *muri* (bir cins balık sosu) ile karıştırılıp, içine eritilmiş tuz ilave edilir. Bu terkip 3 gün bekletildikten sonra, sirkeyle muamele edilerek hastaya uygulanır. Bu ilaç daha önceki kısımlarda söz konusu edilen ısırıklar için de uygulanabilir.

Kuduz Köpek, Kurt ve Çakal Isırmalarındaki Durum

Köpek ve diğer kurt ve çakal gibi hayvanların ısırması halinde kudurma oluşur. Kuduzda hayvanın mizacı kötü bir sevdavi mizaç niteliği kazanır. Onda bu değişim ancak havadan, yiyeceklerden ve içeceklerden olabilir. Ancak havadan olan hıtların sıcaktan yanmasından sonbaharda kuduz meydana gelir veya şiddetli soğuktan kan donarak sevdavi mizaç kazanır ve ilkbaharda kuduz oluşur. Ancak yiyecekler ve içeceklerden de kuduz oluşabilir. Mezbahada kesilen hayvanların

kanında bozulma olmuş olabilir. Onları tüketmelerinden ve bozuk pis sulardan içmelerinden dolayı, onların hıltları bozuk sevdavi özelliğe meyleder. Bazen de yaradılıştan bu hastalık oluşur; mizacında değişme ve karışıklık oluşup kuduz ortaya çıkabilir, cüzzamın oluşması gibi. Bazen hastanın bedeni şişer ve rengi kötüleşir ve kötü sebeplerle terslikler, zıtlıklar artar. Onlarda açlık arız olur, ancak yemek yiyemez ve susuzluk belirir, ama su içemez. Bu hasta hayvanlar suyla karşılaştıkları zaman ondan korkarlar; sudan adeta iğrenirler; bazen korkudan titriyor gibi bir titreme oluşur. Çoğunlukla titreme yüzde ve deride belirlenebilir. Bazen korkudan hasta ölebilir. Özellikle ömrünün sonundaysa, bu durum söz konusudur. Hasta hayvanda görme kaybolur; göremez.

Hasta hayvan dilini dışarı çıkararak soluk alır; sahibini tanımaz. Gözlerinde kızılık vardır; bakışları kızgındır; dili dışarıdadır ve yoğun salya akar; ağzı adeta köpürmüş gibidir. Burnu kulağına doğru meyillidir. Hasta hayvan başını yere eğmiştir; kulakları düşüktür. Onları sık sık oynatır; sırtı kamburlaşmıştır, adeta bir tarafa eğilmiş gibidir. Onun bir tarafa kıvrıldığını ve başının yukarı doğru olduğunu görürsün. Kuyruğunu kıstırıp korkarak yürür; sanki sarhoş gibidir; üzüntülü gibidir. Bütün hareketleri ve yürüyüşü sağlıklı hayvanınkinden farklıdır. Bütün adımları birbirine yakındır. Her şeyden şüphelenir ve üstüne saldırmaya meyillidir. Duvar veya ağaç veya hayvanlardan çekinir. Kısacası hemen her şeyin üstüne atlamaya hazırdır. Ancak kudurmamış köpek gibi havlamak istersen sesi kısıktır; boğuktur. Hasta olmayan köpekler onun yolu üzerinden çekilirler; yollarını değiştirirler; ondan uzak dururlar. O da onlardan uzak durur. Bazıları dikkatsizlik edip onun yakınına gelseler, ona dalkavukluk ederler; ona iyi davranırlar. O okşanmak istenirse saldıracaktır ya da kaçır. Kuduz kurt ve çakal kuduz köpekten daha kötüdür.

Zikrettiklerimiz Dışındaki Kuduz Olan Hayvanlar Hakkında

Denir ki, tilki ve gelincik de kudurabilir. Bazıları demişlerdir ki: Bazı katırlar da kudurdu ve sahibini ısırды. Diğer kuduranlar gibi cinnet getirdi.

Kuduz Köpeğin Isırdığı Kişinin Durumu

Kudurmuş köpek bir insanı ısırдыğında diğer yaralarda olduğu gibi, cerahat ve acı görülmez. Ancak bir süre geçtikten sonra, zihinsel ka-

rışıklık ve görme bozukluğu oluşur. Kızgınlık gibi hissi durum oluşur; hasta kuruntuludur. Akli karışık olduğundan ona sorulmayan sorulara cevap verir; el ve ayaklarında titreme vardır; kasılmalar oluşur. Işıktan, aydınlıktan kaçır; içinde çarpıntı hisseder; hıçkırık, susuzluk hisseder; ağzı kurur; kalabalıktan kaçır; yalnız kalmaktan hoşlanır. Organları kızarır; özellikle yüzü kızarır; sonra yüzünde yaralar oluşur ve ağrıları gittikçe artar Sesinde boğukluk vardır; ağlar. Daha sonra sudan korkmaya başlar ve rutubetten de korkar. Ancak bazen de korkmayabilir. Muhtemelen ondan (sudan) iğrenir. Bazen toprağın üzerinde yuvarlanır. Bazen de herhangi bir arzu duymaksızın meni ifraz eder. Sebep yokken titrer ve çeneleri kitlenir. Soğuk soğuk terler; baygınlık geçirir ve ölür. Bazen bu durumların baş göstermesinden önce susuzluk halinde bazen su arzu eder; suyu yudumlarken sonradan yardım ister. Bazen suyu yudumlarken boğazına takılır ve boğulup ölür. Bazen köpek gibi havlar, ancak havlaması boğulur. Bazen sesi kesilir; sanki ölmüş gibi olur. Bazen mecali kalmaz. Bazen hayvanlar gibi acayip bazı şeyler gördüğünü iddia eder; küçük köpekler gibi. Ancak çoğunlukla idrarı incedir; bazen siyahtır. İdrar tutulması olur. İdrarını yapmakta zorlanır. Genellikle karnı kurudur.

Onun acayip halleri vardır. O insanı ısırmak için saldırır. Eğer he-yecanla yanındaki insanı ısırsa onda da bu hastalık oluşur. Aynı şekilde hasta kişinin içtiği su ve yediği yiyeceğin artanını alıp yiyenlerde de aynı arazlar oluşur. Kudurmuş olan kişi sudan korkma safhasına ulaşmamışsa ilaçla veya bir başka şekilde kurtulması mümkün değildir. Özellikle aynada kendi yüzünü gördüğünde kendi nefsinı tanımaz veya orada köpek olduğunu hayal eder. Eskilerden bazı kişiler köpeklerin ısırdığı 2 kişinin yaşadığını söylemişlerdir. Muhtemelen onları kuduz köpek ısırmamıştı, belki de kuduz olan bir köpeğin ısırdığı bir insan ısırmıştı. Ancak kuduz köpek tarafından ısırılan kişi sudan korkma safhasından önce tedavi kabul eder. Kuduz köpeğin ısırdığı kişi 7 günle 6 ay arasında yaşar. Bu hastalığın öldürme süresi ortalama 40 gündür. Bir grup hekim demiştir ki: Bir kuduz köpek 7 sene sonra sudan korkmaya başladı. Bazıları da şöyle demiştir: Bunu söyleyen Rufus [Ephesus]'tur. Şüphesiz kudurmuş olan sudan korkar ve toprakta yuvarlanmaya başlar. Çünkü bu, kudurmuş hayvanın tipik

halidir. Onun mizacına kuruluk hâkim olmuştur ve o mizacına uygun olarak hareket eder ve mizacına uygun olanı sever. Onların bu açıklaması güvenilir değildir. Çünkü onun mizacı onun özünde mevcut olmayan garip bir mizaca doğru meyletmiştir. Burada kuduzla ilgili en doğru açıklama bu köpeğin ısırtısından çok kan akıp akmamasıyla ilgilidir. Burada en emin olan bu kudurmuş köpeğin ısırdığı yerden çok kan akması gerekir. Böylece yeterince kan aktıktan sonra kan için uygun tiryaklar hastaya içirilir.³⁰⁶

Kuduz Köpek tarafından Isırılanla ve

Kuduz Olamayan Köpek Tarafından Isırılan Arasındaki Fark

Bazen insanlar köpek tarafından ısırılır, fakat anlatılan durumlar onda oluşmaz. Onun durumu incelenir ve ihtiyaca göre, ona tedavi uygulanır; ona cerahatle ilgili ilaçlar verilir. Eğer kuduz köpeğin ısırmasının açtığı yara irinlenmişse, o yara tedavi edilse bile hasta ölür. Onun belirtilerinin bilinmesi gerekir. Bu konuyla ilgili şöyle demişlerdir: Köpeğin ısırdığı yere fındık veya fındık cinsinden bir başka bitki alınır ve cerahatin üzerine konur ve 1 saat kadar orada bırakılır. Daha sonra alınıp, tavuğun önüne atılsa o tavuk bu hastalığa köpek tarafından bulaştırılmış gibi olur. Eğer onu tavuk yerse ve ölürsa, o köpek kuduzdur veya bir parça ekmek alınır; ısırık yerindeki cerahatten akan sıvıdan sürülür. Bu cerahat kanlı olabilir; kansız da olabilir. Eğer o köpek verilen cerahatli ve kanlı ekmekten iğrenirse, onun kudurmuş olduğu kabul edilir. Demişlerdir ki: Hayvanın kuduz olduğunun belirtisi onun üzerine dökülen soğuk suya karşı gösterdiği tepkidir. Eğer onun üzerine soğuk su dökülünce, hemen arkasından vücut ısısı yükseliyorsa, bu kudurmuş köpek için özel bir bulgu değildir.

Tedavi: Öncelikli olarak, burada ısırılan yerin etinin iltihaplanmasını önlemek gerekir. Muhtemelen geniş olmasa bile, orası genişletilip açılacaktır. Söylendiği gibi, o kısım biraz genişletilir ve hacamat şişesiyle emilerek oradaki cerahat temizlendikten sonra 40 gün araştırma yapılır. Eğer başlangıçta çekilirse, orada daha sonra etlenme olmazsa yapılan işlem gerçekten yararlı olmuştur, demektir. Eğer hata yapılırsa

³⁰⁶ TM: keza o ısırılmış kişi tiryak ilaçları içip ondan sonra kan işerse o ısırılmış farg derecesine erişmesinden emin olur.

ve yara iyi olursa, orayı parçalayıp kazımak gerekir. Oraya yarayı iyice açacak şeyler uygulamak gerekir. Eğer ilk günden onun durumu fark edilirse, onun üstüne açıcı maddeler konur; örneğin çavşır ve ceviz, sarımsak, zift merhemi ve sirkeyle ve çavşır otundan yapılan merhem uygulanır. Kustus sirkesinden de alınıp, kullanılır. Onun ekşi olması gerekir ve zift 1 ratl ve çavşır 3 ukiye alınır. Çavşır sirke içinde ıslatılıp çözdürülür ve diğerleriyle hepsi karıştırılır. Bazen sarımsak, soğan kaynatılmış tere ve şeytanterisi tek tek veya terkip şeklinde hastaya uygulanır. Yine pancar, bazen de onlarla iç yağından yapılan ilaç yararlıdır. Bazen de yiyen ve aşındıran ilaçlara gerek duyulabilir; bakır sülfat gibi.

Bazen de güçlü ilaçlara gerek duyulabilir. Bunun için 3 ölçü tuz ve 1 ölçü nişadır alınır; 3 ölçü bakır sülfat, 16 ölçü pişmiş soğan, 4 ölçü sedef otu, 10 ölçü mercan, yanmış bakırdan 4 ölçü, bakır karbonat 3 ölçü, kereviz 2 ölçü alınır ve bir bez örtüden geçirilir; yara üzerine³⁰⁷ uygulanır.

Başlangıçta onlar (kuduz köpek ısırın kişiler) yürütülür ve hamamda mümkün olduğu kadar terletilir. İlk günlerde hasta kusturulmamalıdır. Muhtemelen ilk günlerde ısırılan yerdeki zehir çekilmeye çalışılmalıdır. Şüphesiz kusmalar olmalıdır. Bazen zehir derine nüfuz etmiştir. O zaman onun yüzeye çıkarılması gerekir. Kusma onun yüzeye çıkmasını engeller. Çünkü bu durumda hıltlar zehri içe çeker. Eğer mümkün olduğu kadar dışarı atmak istenirse, 2 ila 3 gün kusmayla dışarı atmakla meşgul olunur. Nüfuz eden maddeyi dışarı atmak güçtür. İçeriye çekme söz konusu değilse, burada kusma gafletle yapılmış olur; kusma icap etmez. Öncelikle eğer kusmak gerekirse, daha güçlü olmak gerekir. Ben kansı demevi kötü doluluk ve bozukluk gördüğümde gerekli tedbiri almayı ve hastadan kan almayı öneririm. Ancak başka bir durum söz konusu ise, ondan kan almamalıdır. Ancak hasta ishal olursa sevdayı (kara safra) atar; hatta çöpleme tohumu ve benzerlerini ona vermek gerekir. Rufus yakısı ona çok yararlı olur. Ona eşekhiyarı vererek ishal yapılmalıdır.

Onun İçin İyi Gelen Müshiller: Kabil helilesi 2 miskal, küsküt 1,5 miskal, Hint tuzu yarım miskal, çıyan otu 1 miskal, Ermeni taşı 1

³⁰⁷ TM: onu genişletmek.

miskal, ağaç mantarı 1,5 miskal, siyah çöpleme 2 miskal;³⁰⁸ hepsi bir araya getirilip şerbet şeklinde günde 2 miskal içilir.

Onun ishal olması için güçlü ishal yapan maddeler verilir. Yine her gün veya 2 günde bir hafif bir lavman yapılır. Örneğin zeytinyağı, pancar suyu ile veya aynı miktarda peynir suyu ve küsküt otu ile şırınga yapılır (zerk edilir). Lavman yapıldıktan sonra hastaya yemek olarak çil kuşu ve yağlı tavuk verilir. Bunlar aynı derecede etkindir; hastayı ishal yaparlar. Hastanın içini boşaltmasından sonra hafif idrar söktürücüler ve tatlı şarap verilir. Özellikle tatlı olması gerektiği için eski şaraplardan verilir. Şarap ve sütün onlara büyük yararı vardır. Onlar besinin değişim ve terkinde gereklidir; bu işi yapma gücüne sahiptirler. Örneğin çorba, yararlı kuş etleri, beyaz ekmek, soğuk su içinde verilir.

İçinde defalarca kızgın demir söndürülen su da çok yararlıdır. Yine soğan ve sarımsak zehirler için uygun yiyeceklerdendir. Zehri keserler ve vücuttan atarlar. Bu ilaçların üstüne onların hastaya verilmesi unutulmamalıdır. Onun üzerine *tiryak-ı faruki*³⁰⁹ ve özel yengeç ilacı içirilmelidir. Bizim burada zikrettiğimiz tiryak yararlıdır. Nehir yengeci yemeği de yenilir. Beyaz üzüm asması odunu üzerinde yakılmış olan nehir yengeci uygun bir şekilde yeterince dövülür ve yumuşatılır. Bir kömür parçası alınır. Yine o odun ateşi üzerinde kavrulan eşekturbundan da yeterince katılarak sade şarapla içilir. *Şerb-i erba* (dört şerbet) şarap içine konulup o şerbetten 1 kaşık içilir. Bu 2 terkinin göz ilacı olarak da içilmesi gereklidir.

Bir Başka Reçete: Güneş yengeç burcundayken fırında kızartılmış olan avlanmış nehir yengeci kömür haline gelene kadar fırında pişirilir, ve aynı miktarda bakır onun içine konur ve ondan 5 ölçü alınıp, içine canlı yılan konur ve 5 ölçü eşekturbu, 1 ölçü kendir alınıp, dövülüp saklanır. İlk günlerde suyla 1 kaşık ve daha sonraki günlerde 2 kaşık hastaya içirilir. Aynı şekilde doz 4 kaşığa kadar çıkarılabilir.

Bu ilaç da yararlı ilaçlardan olarak kabul edilmiştir. İspanyol sineği ilacı diye bilinir. Biraz sonra biz onu anlatacağız. Bu ilaç kötü urlar için

³⁰⁸ TM: 0,5 miskal

³⁰⁹ TM: onlara özel şiş ilacı da içirilmelidir Denilir ki onlara tiryak-ı Erbaa ve keza tiryak-ı ene fahik faydası şiddetli olur. Biz anılan tiryakı anlatırız. Allah isterse nehir yengeci yemeği de yenilir.

kullanılan ilaçlara yakın etki yapar. Bu ilaç hastanın sudan korkmaya başlamasından önce verilmelidir. Bazen eşekturbu, yanmış yengecin yarısı ölçüsünde alınır. Eğer tedavi 2 ila 3 gün geciktirilmişse, o külle yapılan ilaçtan hafifletilerek, ilk günden sonra verilebilir. Aynı şekilde bizim zikrettiğimiz diğer ilaçlar da aynı şekilde kullanılır.³¹⁰ Eğer yedi gün geçmişse çoğunlukla daha hafifletilerek verilir. Bu sürede köpeğin ısırdığı yerde cerahatli yara oluşur. Bu irini iyice emmek gerekir. Günler geçtikçe oradaki yara ilerlemiş olsa bile açıp, genişletilmez. Bu konuda ifrata kaçmamak gerekir. Bu yapılırsa, çok yararı olmadığı gibi hastaya çok acı ve sıkıntı verir. Muhtemelen yaranın geri kalanında gereken yapılır. Her durumda ısırılan yerde açılan kısım geniş olmalıdır. Üç gün geçtikten sonra zaten zehir oradan vücudun her tarafına yayılmıştır. Orada kalanın çıkarılması için sadece cerahatli kısmın çıkarılması ve o kısmın temizlenmesi yeterli olacaktır. İçilen tiryaklar dışında ona uygulanacak tedaviler daha zayıftır. Hastayı kusturmalıdır. Zehrin yayılması 4 günde olur. Eğer zehir yeterince güçlüyse 4 günde yeterince güçlü değilse, genellikle yedi günde bütün vücuda yayılır. Zikrettiğimiz gibi, yayılmayı engelleyecek olan ve zehri dışarı çeken uygulamalar hızlandırılır. Köpeğin ısırdığı yere dağlama uygulanır. Hatta zehri çeken ilaçların kullanımı, hastanın sudan korkmaya başlamasına kadar ara vermeden sürdürülür. Hastaya zehri çeken ilaçlar uygulansa bile dağlama daha yararlı olur. Hasta sudan korkmaya başladığında yoğun dağlama uygulanır. Eğer burada dağlama yapılmıyorsa, yoğun şekilde oradaki zehri çekecek ilaçlar uygulanır.

Burada dağlama yerine geçecek ilaçlar, örneğin tuz merhemi ve kullanılan yakıcı ilaçlardır. Bu sırada hasta hamama girmez, hatta tamamen iyileşene kadar da ona hamam yaptırılmaz. Eğer hastaya hamam yaptırılırsa ölür. Denir ki, hasta su içinde otursa yararı olur. Zannediyorum ki, banyonun ilk zamanda yararı olabilir. Hasta soğuktan sakınmalıdır. Bazen ona ihtiyaç olabilir. Bunun dışında, hastadan kan alınmalıdır, ancak onun kana bakmaması gerekir. Hastaya kan alırken kendi kanına bakması engellenmelidir.

Eğer sen onu biraz kızdırırsın; tahrik edersin; ona dengeli bir şekilde perhiz yaptırırsın ve yine ölçülü bir şekilde hamam yaptırabilir-

³¹⁰ TM: yani üç gün geçtikten sonra iki katı içirilir.

sin. Hastaya çokça ılık su dökülebilir. Ben onun vücudunun ölçülü bir şekilde ovulmasının iyi olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar hasta sudan korksa bile, bu tedaviden vazgeçmemelisin. Bu tedaviye hasta aynada kendi yüzünü tanımayana kadar devam etmelisin. Demişlerdir ki, söylediğimiz gibi, şüphesiz o bazen kendi yüzünü tanıyamaz. Bazen kendi yüzü yerine aynada köpek görür. Yine zikrettiğimiz gibi, onlar sudan korkar, ancak yine zikrettiğimiz gibi, çok defa onu tedavi için içine kızgın demir batırılmış su içirilir. O iyi bir ilaçtır. Ben hastaya o suyu içirmek için bütün hileleri kullandım. O da suyu içmemek için şiddetle tepki gösterdi. Ondan öğrendiğini hareketleriyle ifade etse de, ona o suyu içirmekte ısrar ettim. Hastanın midesi üzerine soğutan maddeler konması yararlı olur. Yarı yarıya suyla karıştırılmış şarap onun nefesinin açılmasında yardımcı olur.

Bu Özel İlaç Hastalığa İyi Gelir: Tavşan renneti, İskenderiye'den getirilen bir nevi enginar, ardıç tohumu ve eşekturbu, her birinden 4 dirhem, defne ve sarısakızdan altışar dirhem alınır ve balla macun haline getirilir ve içme miktarı Mısır baklası kadardır. Yine göl ayı balığı, ardıç tohumu; her birinden onar ölçü, tilki rennetinden 4 ölçü,³¹¹ tavşan renneti 6 ölçü, yuvarlak loğusaotu, sedef otu tohumu; her birinden 3 dirhem alınıp, hepsi tatlı şarap içinde balla macun haline getirilir. İçilecek doz 1 bakla büyüklüğüdür. Yine kırmızı mühür kili 8 miskal, defne tohumu yine onun kadar, tavşan renneti 16 ölçü, geyik renneti 33 ölçü, eşekturbu kökleri 4 ölçü, sarısakız 4 ölçü alınır. Hepsi sıcak suyla 5 ölçü içilir. Bazı hekimler şöyle demiştir: Eğer bir kişi kuduz köpeğin dişlerini getirip kuduz hastanın üstüne konduğunda, kuduz o dişlerden korktuğunu söylemiştir. Bir gruptakiler de kudurmamış köpeklerin de o dişlerden korktuğunu söylemiştir. Bu açıklama çok güvenilir değildir.

Başka İçilecek İlaçlar: Basit olan ilaçlardan kadıntuzluğu, şeytanterisi, pelin otu, kısımahmut otu, kırmızı kil, şarapla ve siyah kimyon da bu konuda fevkalade yararlıdır; hatta Yunanca adı *müştak* olan ve anlamı kuduz köpek ısırıklarında yararlı anlamına gelen bir bitki sarısakız ve şarapla yakı olarak uygulanırsa iyi gelir. Demişlerdir ki: Bu hastalıkta eşekturbundan ve yer meşesinden daha iyi bir ilaç yoktur. Bazıla-

³¹¹ TM: geyik renneti

rı yengeç gözünün de bu hastalık için iyi geldiğini iddia etmişlerdir. Eğer bu gibi durumlarda içilirse, yararlı olabilir, demişlerdir. Bazıları da yavru köpek ve köpek renneti içine konup içilirse, yararlı olacağını söylemişlerdir. Bazıları da kuduz köpeğin kendisinin ilaç olabileceğini iddia etmişlerdir.³¹² Ben bunu öneremem. Aynı şekilde demişlerdir ki: Kuduz köpeğin karaciğerini yemek onun kanını içmek gibidir. Yine denmiştir ki: Kuduz köpek ısırın hastaya sudan korkmaya başladığında kendini ısırın köpeğin karaciğerini, kalbini veya topal sırtlan derisini pişirip yedirmelidir. Dediler ki: Eğer kunduzhayası içine konan kiraz tanesi, bu gibi durumlarda (kuduz köpek ısırıldığında) hastaya içirilirse ve göz ilacı konup içirilirse, hasta ondan yararlanır; hastadaki su korkusu kaybolur.

Terkip Şeklinde Olan İlaçlar ve Bizim Zikrettiğimiz Büyük Tiryak: Yanmış nehir yengeci ve eşekturbundan beşer birim, kendir ve nane-den üçer birim, kırmızı kilden 2 birim alınır. Bu karışımdan 3 dirhem sabah ve 3 dirhem akşam aç karnına ılık suyla içilir. Bu ilacı uzun bir süre almak gerekir. Çoğunlukla bu süre 40 gündür.

İspanyol Sineği İlacı Reçetesi: Büyük zehirli İspanyol sineğinin alınıp onun başı ve kanatlarından bir ölçü alınır ve un haline getirilir; mercimek, safran, sümbül, karanfil ve tarçından ³¹³ her birinden altıda bir ölçü alınıp, hepsi birlikte dövülür ve özellikle İspanyol sineği iyice dövülür; suyla macun haline getirilir ve 2 denk büyüklüğünde hap yapılır. Ondan her gün ılık suyla 1 hap içilir. Eğer mesanede kasılmalar varsa kaynatılmış mercimek kabuğu, badem yağı veya tereyağı ya da iç yağı ile pişirilir. Hasta bu ilacı içtikten sonra, hamama sokulur; hatta hamamda idrar atana kadar tutulur. Yağlı kurşun karbonat gibi kuru olmayan yiyecekler hastaya verilir. Ona hurma şarabı da verilir. Bu onu soğuktan koruyacaktır.

İspanyol sineğinin daha muhtasar ilacı: vasıflandırılan şekildeki İspanyol sineği alınır ve 1 gün ve 1 gece yoğurt içinde bekletilir. Sonra İspanyol sineği o yoğurdun içinden çıkarılır ve tekrar başka bir yoğurt içine konur ve onun içinde de 1 gün ve 1 gece bekletilir. Bu işlem üçüncü kez tekrarlanır. Sonra, o gölgede kurutulur ve kendi büyüklü-

³¹² TM: kanı

³¹³ TM: biber

ğü kadar kabuksuz mercimekle dövölür; yumuşatılır. Ondan 2 denk alınıp, şarapla hastaya içirilir veya ılık suyla içirilir. Eğer onun şurubunu içerse çok yürüdüğünde çok terler veya sıkıntısı artar; ondan içtikten sonra, kaz yağından³¹⁴ 1 iskerce içilir; daha sonra banyo yaptırılır ve banyoda idrar atımı yaptırılır. Eğer idrar kanlıysa, sudan korkma duygusu kaybolmuştur.

Isırılan Yerdeki Maddeyi Çekecek ve Isırılan Yeri Genişletecek Yakılar:

Burada şeytantesi yakısı yararlıdır. Denir ki, kuduz köpek karaciğeri ile yapılan yakı da yararlıdır. Bunun yararlı olduğuna bir grup hekim de şahitlik etmiştir. Sarımsak yakısının hem içecek hem de haricen uygulanması yararlı bir ilaç olur. Tuzlanmış balık da iyi gelir. Onun idrarının zehri çektiğine inanılır. Özellikle boraks ve üzüm asması külünden birer ölçü alınıp sirkeyle birlikte kullanılırsa kuduz köpek ısırığı için yararlı olur. Çavşır da fevkalade yararlıdır. Bostan hıyarı bu konuda çok yararlıdır; rezene kökü de yararlıdır. Demişlerdir ki, ısırılan yere balık tutkalının birçok kez uygulanması çok yarar sağlar. Yine toz haline getirilmiş karınca da yararlıdır. Yine bakır karbonat ve tuz; her birinden 4 dirhem, buzağı yağı 12 dirhem alınıp, bunlardan merhem yapılır. Yine boru çiçeği 3 dirhem, boraks 2 dirhem, denizköpüğü 1 dirhem, tuz 4 dirhem, kaz yağı 13 dirhem, kına yağı gerektiği kadar alınıp ilaç yapılır.

[Hastanın] Su İçtiğinde Oluşan Hayalleri: Philagrius gibi bazı bilim adamları şöyle demiştir. Eğer hasta sudan korkuyorsa deriye uygulanan ilaçlar boşuna olur. Şüphesiz içilen ilaçların da yararı olmaz. Başka bazı kişiler şöyle dediler: Sırtlan derisi giyen kişi aptallaşır; hissizleşir. Özellikle eğer temizlenmişse, bu belirlenir. Aynısı kuduz köpeğin derisiyle de uygulanır. Bazıları demiştir ki, eğer abdest alınıp ellerin silindiği havlu bu insanın (kuduz köpeği ısırıldığı insan) üstüne örtülürse de, aynı sonuç alınır; o kişi sudan korkmaz. Başka bazı kişiler de bu söylenenlerin doğru olmadığını söylemişlerdir. Bazılar ise uzun bir hortumu kuduz köpek ısırın kişinin boğazına sokup, o şekilde yutmasını sağlamayı önermişlerdir. Böylece boğazın içine su dökülmesi sağlanmış olacaktır ve özellikle altından eklemli borularla o kişiye boğazından su verilebileceğini düşünmüşlerdir. Bu yolla su dâhil bal veya başka içecekler de hastaya verilebileceğini söylemişlerdir.

³¹⁴ TM: veya zeytinyağından.

Kaplan, Pars ve Aslan Isırmaları ve Pençe Yaraları

Bu yırtıcı hayvanlar ve benzerleri sağlam köpekler ve sağlıklı insanlar gibi değildir. Muhtemelen onların pençeleri doğal zehirlere her zaman aşınadır. Aynı şekilde öncelikli olarak, yaralandıklarında bu hayvanların çeken ilaçlarla tedavi edilmeleri gerekir. Sonra onların yaralarını etkileyen ilaçlar kullanılmalıdır. Burada hafif çekme özelliği olan ilaçlar yeterli olacaktır.

Timsah Isırması

Timsah ısırığı, kuduz ve kuduz olmayan köpeklerin ısırması sonucunda oluşan yaralarda kullanılan çekici maddelerle tedavi edilir. Eğer o iyi mizaçlıysa, onun tedavisi boraks ve balla yapılır; boraks ve bal haricen uygulanır. Eğer yarayı dolduran cerahati temizlemek gerekirse, bu iş için iç yağı, kaz yağı ve bal karıştırılarak uygulanır. Ona onu ısırın hayvanın yağı da etkili olur. Hatta bazıları timsah tarafından ısırılan kişi onun etinden yerse şifa bulur, demiştir. Örneğin timsahın ısırıldığı yere timsah yağı sürülmesi, ona iyi gelir.

Kurt Isırması

Kurt ısırığının zehri de vücuttan atan ilaçlarla tedavi edilir. Burada kül, su, sirke, soğan ve bal veya acı badem veya incir ve özellikle de, Suriye kavunu, kurşun oksit ve tuz veya rezene kökü balla verilir. Kurşun oksit suyun içine konup şişe uygulanırsa, orada oluşan şişin inmesini sağlar. Siyah kimyon, bal veya fig ve bal yaranın (ısırılan yerin) üzerine uygulandığında yaranın açılmasını sağlar.

Kedi Isırması

Bazen kedi ısırınca şiddetli ağrı hissedilir; orada morluk oluşur. Onun tedavisi genel olarak ısırık tedavisidir. Bu tip olaylarda kullanılan ilaçlar kullanılır. Isırılan yere soğan, yabani nane lapası uygulanır ve o lapa hastaya yedirilir. Siyah kimyonla veya susam ve suyla oraya yakı yapılır.

Gelincik Isırması³¹⁵

Gelincik ısırmasının çok hızlı olduğu söylenmiştir. Orada şiddetli ağrı hissedilir. Gelincik ısırıldığı yer renk değiştirir. Onun te-

³¹⁵ TM: hortum başı şarap ölçeği ve emzikli bardak Allah'ın bahsettiği her türlü iyiliktir. Kurt k harfinin esre okunması ve r harfinin harcesizliği ile maymun dedikleri canlıdır.

davisi zikrettiğimiz soğan ve sarımsakla hazırlanmış yakı ile yapılır ve üstüne şarap içilir. Bezelye unu ile ham incirle yapılan terkip de yararlı olur. *Tıryaklar Kitabı*'nda şöyle denmiştir: Eğer gelincik derisi yüzülüp kuduz köpek ısırgı üzerine uygulanırsa çok yararlı olur. Kişi hastalıktan kurtulur.

Köstebek Isırması ve Onun Oluşturduğu Sıkıntıdan Kurtulma

Bazıları demiştir ki, bu hayvan gelincikten daha küçüktür; rengi kül rengine yakındır, demişlerdir; latif bir inceliği vardır. Ağzı uzun ve gayet güçlüdür. Bazıları şöyle demiştir: O fare gibidir; rengi de onun gibidir; ağzı da onun gibidir, ancak ön kısmı biraz sivridir; gözleri küçüktür; dişleri üç tabakadır ve bazıları diğerlerinin üstündedir; bazıları yukarı doğru eğiktir. Demişlerdir ki: Köstebek ısırıldığında şiddetli bir acı ve ağrı oluşur ve deride delik oluşturur ve köpek dişlerinin yerinde kırmızılık oluşur; dişlerin deldiği yere kansı bir rutubet dolar ve bundan dolayı orada ve oranın seviyesinde renk değişimi olur. Eğer orada açılma, parçalanma varsa kılıfa sahip sinirlerin rengi gibi beyaz renkte olan et ortaya çıkar. Bazen orada yanma hissedilir; bazen de ette yenme ve dökülme ve de parçalanma gözlenir. Denmiştir ki: İlk [köstebeğin ısırıldığı] yerde sarı bir sıvı oluşur; sonra kokuşma ve dokuda (ette) yenme ve dökülme olur. Bazen bağırsaklarda gaz olur ve idrar zoru ve kötü şoğuk terleme oluşur.

Tedavi: Burada ısırılan yere sadece kına uygulanır veya sirkeyle birlikte kına uygulanır. O kısım sıcak tuzlu suyla temizlenir. Oraya, genel olarak ısırıklarda uygulanan tedavi uygulanır. Oranın üstüne ince arpa unu ve ballı sirke konur veya bir sürüngenin gözü alınıp yarılr ve ısırılan yerin üzerine konur. Isırık üzerine ve etrafına yapışkan otu tozu ve ebegümeci tozu veya dövülmüş sarımsak veya hardal toz şeklinde uygulanır. Bunlar kullanıldığında ısırılan yerde şiş yoktur. Ancak şiş varsa nar kabuğu kaynatılıp hastaya onunla yakı yapılır. Aynı zamanda pelin otu, Ermeni toprağı ve şarapla hastaya içirilir veya tere ya da kekik veya selvi cevizi şarapla veya yapışkan otu, tere ve yalancı safran kaynatılarak verilir; *buhur-u meryem* ballı sirkeyle verilir veya çavşır veya eşekturbu kökü, oğlak renneti ve kuzu renneti cidden yararlıdır. Ballı sirkeyle incir içilmesi de yararlıdır. Bazı âlimler şöyle demişler-

dir: Defne yaprağı öz suyu yararlıdır; defne yaprağı suyu şarapla veya kaynatılmış tere ile veya kaynatılmış pelin otuyla ya da günlük şarabın içine konulup uygulanırsa onlar için yararlı olur. Bu zikredilenler yenirse de yararlı olur. Eğer ısırılan yerdeki et bozulup düşerse, dökülürse, onun tedavisi yara ilaçlarıyla yapılır.

BEŞİNCİ MAKALE

Haşerat Sokmaları ve Isırmaları

Biz bu makalede akrep, tarantula, böcekler (eşek arısı vb), kertenkele ve bunların benzerlerini ele alıp onların nasıl ortadan kaldırılabileceğini anlatacağız.

Yabani Dağ Akrebi

Bir grup hekim demişlerdir ki. Dişi akrep erkek akrepten daha büyüktür. Şüphesiz erkek akrep daha zayıf ve daha incedir. Dişi akrep daha büyüktür ve daha tombuldur. Ancak dişi akrebin iğnesi incedir ve erkeğinki ağırdır; yoğundur. Bazı akreplerde 2 iğne olduğu zannedilir. Çünkü onun soktuğu yerde 2 delik oluşur ve soktuğu yer soğuktur; ısınır ve soğuk ter oluşturur. Ancak kanatlı olan akrep büyüktür ve rüzgâr estiğinde rüzgârla beraber uçar ve bir yerden diğerine yolculuk yapar. Akrebin kuyruklarının omurlarının sayısı çeşitlidir; bazısının kuyruklarında 6 omur vardır. Akrebin gücü *Sirrius*'un doğuşuyla artar ve soktuğunda öldürür. Bazı akreplerin kuyruklarında daha az omur vardır. Bir kavim şöyle tahmin etmiştir: Akrep 9 renktedir; beyaz, sarı, kırmızı, kül rengi, gri, yeşil, bir kısmı altın renkte, ayakları ve kanatları siyahtır. Onun şarap renginde olanı vurduğunda iğneleme hissi oluşturur; ağrısı belli bir bölgede hissedilir. Duman renginde olanı soktuğunda kahkaha oluşturur; zihinde karışıklık yaratır.³¹⁶

Akrep Sokmasıyla Oluşanlar

Akrep soktuğunda saatinde şiş meydana gelir. Bu şiş katı ve kırmızıdır; sürekli ağrı oluşturur. İltihap oluşur ve hastanın vücudu soğur.

³¹⁶ TM: Bazı nüshalarda kahkaha karşılığında kagka'a olmuştur anlamları birbirine yakındır.

Bu sırada vücudunun adeta kartopuına tuttuğu düşünülür; yüzüne kar atıldığı zannedilir; birdenbire ağrı arız olur; hasta iğneler batıyor gibi hissederek ter basar; dudakları titrer; dudakları soğur ve dudaklarının üstünde yapışkan bir sıvı görülür. O yapışkan sıvı orada adeta donar. Kişi korkudan titrer; saçları dökülür ve titremeyle birlikte el ve ayaklarında soğuma oluşur. Özellikle akrebin vurduğu tarafta bu soğuma yoğun olarak görülür; bütün vücut gevşer ve 2 kasıkta şiş oluşur; peniste uzama olur. Karında şişlik oluşur. Bazen akrebin vurması üzerine gaz çıkarır; özellikle de çarpma aşağı kısımlarda olursa, kişi gaz çıkarır. Koltuk altında şiş oluşur. Hasta sık sık baygınlık geçirir. Özellikle çarpma vücudun üst kısımlarına rastlamışsa bu söz konusudur. Kişinin rengi değişir. Eğer akrep çok kötüyse, çarpmanın gösterdiği arazlar da şiddetli olur. Zikredilen hallerin abartılı olan durumları ortaya çıkar. Onun çarpması sanki dağlama olmuş gibi yakar. Bütün vücut soğuktan sarsılır. Dudak yukarı doğru kalkar; yapışkan bir nemlilik vardır. Aynı şekilde gözlerde de nemlilik oluşur; o nem göz ucunda adeta donup kalır. Vücut ısısı değişir; makat dışarı çıkar; penis şişer; dil ağırlaşır ve dişler kilitlenir. Boyun organları titrer. Bazen dişler birbirine girer; karışır; bazen de birbiri üstüne gelir; kilitlenir, açılmaz. Bu kötü bir işarettir. Galen şöyle demiştir: Eğer akrebin çarpması atar damara isabet ederse hasta bayılır ve sinire rastlarsa titreme oluşur veya toplardamara isabet ederse iltihaplanma meydana gelir.

Tedavi: O genel tedavi prensiplerine göre tedavi edilir. İlaçlardan, örneğin tuz ve darı ve benzerleriyle akrebin vurduğu yere bandaj yapılır. Orada öncelikle yapılacak şey, şartlara dikkat ederek, emmektir. Diğer, söylendiği üzere, maddenin dışarı çekilmesidir ve akrebin çarptığı yerin üzerine sıcak, latif, iltihap giderici ilaçlar uygulanmalıdır; örneğin şeytantesi, sarımsak, yapışkan otu gibi. Ancak yabani anason da ona çok yararlıdır. Şüphesiz onun için iyi bir ilaçtır. Aynı zamanda onun için Hint fındığı da iyi bir ilaçtır. Bütün fındıklar akrep sokmasına iyi gelir; afyon da iyi gelir. Mercanköşk yaprağı alınıp akrebin vurduğu yere uygulanır. Onun genişliği 1 karış olmalıdır; yenildiğinde yapışkan olduğu belirlenir. Taze isadiken suyuyla içilir; o ağrıyı dindirir. Yine haşhaş ve adı bilinmeyen bazı ağaçların da akrep sokmasında iyi geldiği söylenmiştir. Yine bir bitkiden söz etmişlerdir.

Onun boyu 1 zira'dır; tadı ham hurmaya benzer. Ondandır sirke içine konarak içilmesi ağrıyı sakinleştirir.³¹⁷ Eğer yenirse ada soğanı da yararlıdır. Ondandır başka bir tiryak da şöyledir: tiryak-ı faruki, mitridatus, tiryak-ı azire, tiryak-ı erba (4 tiryak), bazı ağaç [meyveleri], şeytانتersidir. Onların hepsi de iyi gelir. Şeytanşalgamı ve üzerlik de özel ilaçlardandır. Yabancı yalancı safran da yine yararlı ilaçlardandır. Galen onu koklamanın hastayı sakinleştirdiğini söylemiştir. O enginar dikenini sınıfındandır.

Bir grup bilim adamı şöyle demiştir: Kurtboğan otundan 1 susam miktarında içilirse akrep sokmasının oluşturduğu ağrıyı hemen sakinleştirir. Onlara yarım dirhem verilse öldürecek olan akrep zehri etkisi kalkar; öldüremez.³¹⁸ İlaçlardan sarımsak şarapla içilse akrep sokması için iyi bir ilaç olur. Akrep sokmasından sonra bu ilaç ceviz miktarında hastaya verilir. Hasta bütün gün şarapla birlikte 1 ukiye miktarında sarımsak ilacından tüketirse, akrebin soktuğu yerde yoğun bir sıcaklık oluşur. Akrebin soktuğu yerin üstüne sıcak su buharı tutulursa yararlı olur. Bu uygulama terle orada bulunan maddelerin hareketlenip dışarı atılmasını sağlar. Bundan dolayı onun için sıcak hamama girmek de yararlı olur. Hamamdan çıktıktan sonra hastaya sadece şarap içirilir.

İyi Bir Tiryak: Uzun loğusaotu, eşekturbu, defne tohumu, Hint ke-neviri, keten kabuğu, ebucehilkarpuzu kökü, pelin otu, zerdeçal, şeytanşalgamı birlikte alınıp, balla karıştırılır.

Bu Hastalık İçin İyi Gelen Bir Başka Reçete: Yabancı sedef otu, Habeşistan kimyonu (siyah kimyon), kara yonca tohumu; her birinden birer eksunafen (84 gr) alınır. O ilaçlar onları çözüp eritecek bir miktar zamkla ve sirkeyle bir araya getirilip ondan macun yapılır. Ondandır bir defalık içim miktarı 1 dirhemdir. Onun içim miktarı (dozu) artırılmaz, çünkü tehlikeli olabilir. İçildikten 1 saat sonra tekrar yarım dirhem içilmelidir.

Başka Bir Tiryak: Sarımsak ceviz büyüklüğünde alınır; kuru sedef otu yaprağı, şeytانتersi, sarısakız; her birinden yarım dirhem alınır; in-

³¹⁷ TM: bazı nüshalarda hamışinde doğrudur işareti ile yazılmıştır ki o insan topluluğu bir küçük ağaçtan bahsettiler; onun sapı topraktan bir parmak miktarı yükselmiş olur ve ondan ağzan düz yerden bitir ve çiğdem bu durumda son dereceye ulaşır.

³¹⁸ TM: Ham hurma, hurma meyvesi etvârından arasında deliğ türü ile hilâl türü bir turdur.

cirle macun haline getirilir. Onunla yara olan yer ovulup, masaj yapılır. Terkip balla karıştırılıp şerbet şeklinde günde 3 dirhem hastaya verilir.

Başka Bir İyi Tiryak: Kunduzhayası, beyaz biber, sarısakız, afyon eşit miktarda alınıp, hap yapılır. Haplardan 3 abulus 4 ukiye şarapla içilir. Yine bu ilaç tarantula ısırmasına iyi gelir. Yine çavşır, sarısakız, kına,³¹⁹ kunduzhayası, beyaz biber, günlükle ve balla macun haline getirilir.

Grup İlacı ve Terkibi: Ebucehilkarpuzu kökü, Hint keneviri kökü, pelin otu, uzun loğusaotu, yuvarlak loğusaotu, yabani hindiba eşit miktarlarda alınır; dozu çocuklar için 2 denk ve büyükler için 1 dirhem verilir. Onun etkisinin benzeri yoktur.

Diğer İçecekler: Şeytantesi iyi ilaçlardan ve maddeyi iyi çekenlerdendir. Yine şeytanşalgamı 2 dirhem şarapla veya yabani kimyonla ve bitotuyla reyhan, onun tohumu, yabani kuzukulağı, yabani hindiba, hindiba ballı sirkeyle içilir ve deriye sürülür ve yabani nane, nehir yengeci, dişi eşeğin sütü ile içilir. Akrep sokmasını rahatlatmak, acısını gidermek için 2 dirhem ebucehilkarpuzu kökü de kullanılan ilaçlar arasında çok yararlı olanlardandır. Bir grup hekim de şunu denemiştir: Bir avuç tuzun akrebin çarptığı yere serpilmesinin yararlı olduğunu söylemişlerdir. Bir grup insan da şöyle tahmin etmiştir: Yeşil sabun otu, inek yağıyla macun yapıp, sonra öğütülüp elenir; 2 miskal alınıp içilir. Bu ilaç çok yararlıdır Bütün turplar veya reyhan yerse, kişi akrepten zarar görmez. Akrebin kanadı olmayan ancak bedeni büyük olana herkül denmiştir; kurutulup şarapla içilirse yararı olur. Güvenilir bir kişi şöyle demiştir: Şüphesiz akrep sokan kişi ban otu ve aynı miktarda afyonla ve balla kaynatılarak yapılan macundan içse yararlı olur.

Bazıları da şöyle zannetmişlerdir: Hint mürekkebinin içmek yararlı olduğu gibi sürmek de yararlı olur. Ağaç mantarı fevkalade yararlıdır; çiriş otu meyvesi ve çiçeği, özellikle defne tohumu, yabani hindiba tohumu, turp yaprağı, *kamih* (et, sirke ve ekşi hamurdan oluşan terkip) yararlıdır. Yine yapışkan otu, siyah kimyon, çavşır kökü, üzerlik tohumu eşit miktarlarda alınır ve 2 dirhem şarapla içilir. Yine yapışkan otu, loğusaotu; her birinden bir buçuk ölçü, biber ve 4 ölçü asilbent sakızı (benzoin) alınır ve bir fasulye büyüklüğünde içilir. Yine uzun loğusaotu, yapışkan otu aynı miktarda alınır; balla macun haline getirilir ve

³¹⁹ TM: Kasnı otu

2 dirhemi şarapla içilir. Yine sarısakız, çavşır, afyon aynı miktarlarda alınır ve şeytansalgamı 4 ölçü alınır ve bunlardan hap yapılır. Yine uzun loğusaotu kabukları, yapışkan otu; her birinden birer kısım alınır ve gerektiği kadar içilir. Bir grup insan demiştir ki, şarap tortusu 6 ölçü, sarı kükürt 8 ölçü, sedef otu tohumu 3 birim, kunduzhayası, tere tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp, su kaplumbağası kanı 2 dirhem alınıp karıştırılır ve 5 ukiye içilir.

Vücudu Ovmakta Kullanılan İlaçlar: Akrep için en iyi yakı akrebin bizzat kendisidir ve onun kuyruğudur. Yine akrep kuyruğuna benzediği söylenen bitkidir. Kişinin sağlığına kavuşması için onunla yakı yapılır. Bu bitki kanı durdurur. Bundan dolayı bazıları bu bitkiye akrep kuyruğu adı vermişlerdir. Akrep soktuğunda fare yarılıp, akrebin soktuğu yere uygulanırsa fevkalade yararlı olur. Kurbağa da burada yararlı olan ilaçlardandır; akrep sokmasının oluşturduğu ağrıyı sakinleştirir. Aynı şekilde ham incir sütü, kunduzhayası, mürekkep ağacı sütü de iyi gelir. Onların, burada hissedilen ağrıyı sakinleştirdiği ve ona iyi geldiği söylenmiştir. Kükürtle altın alaşımı, çam sakızı veya sakız zımkı, tuzlu balık, pişmiş sarımsak ve iç yağı sıcak olarak uygulanır. Yine keten tohumu veya hatmi tohumu tuzla birlikte uygulanır. Yine arpa unu, sedef otu suyu pişirilmeden veya pişirilerek uygulanır. Yine buğday kepeği pişirilir ve güvercin tersi ile karıştırılır. Reyhan iyice kaynatılır ve bu tip ağrılarda iyi bir ağrı kesicidir. Aynı zamanda ebucehil karpuzu kökü, hindiba ve kakule reyhanla birlikte haricen uygulanır; iyi bir ilaçtır. Kuru mercanköşk ve yine idrar tuzu arkadan verilen, tamamlayıcı nitelikte iyi ilaçlardandır. Akrebin soktuğu yer, sıcak taş üzerine sirke dökülerek onun buharına tutulur. Pişmiş kepek ve ısırğan otu ve pişmiş papatya akrebin soktuğu yere uygulanırsa çok yararlı olur. Deniz suyu ısıtılıp oraya uygulanır. Yine yabancı hindiba suyu veya onun pişimişi fevkalade yararlıdır. Beyaz pişmiş neft çok yararlı olur. Zeytinyağı içinde pişirilmiş kurbağa eğer akrebin soktuğu ateşli yerin üzerine uygulanırsa fevkalade yararlı olur.

Suda Yaşayan Akrep

Bu da akrep gibidir; vücudunu yukarı kaldırabilir; kuyruğu serttir; yakıcıdır; had derecede zehirlidir. Bu akrep, Huzistan'da Asgar'da, özellikle Ancudan'daki maden bölgesinde bulunur. Onun soktuğu çok

fark edilmez; hissedilmez, ancak ertesi günü ve daha sonrasında hissedilir; sıkıntı oluşur. Akrebin soktuğu yer değişik renk alır; bazen onun çarptığı yer sarılıktaki gibidir. Dil şişer ve akrebin soktuğu yer şişer; idrarda kan vardır. Bazen mizacında tutukluk olur. Bazen bütün bunların sonunda kişi harap olur. Bazen de bu durum kalp çarpıntısıyla başlar; hasta bayılır. Bu durumu hafife almamak ve hissedilen ağrıyı ihmal etmemek gerekir. Bu şüphesiz kötü bir zehirlenmedir.

Tedavi: Genel ilaçlar verildikten sonra o kısma dağlama uygulamak en iyi tedavidir. İçeceklerden marul suyu, yabani hindiba suyu, yabani hindiba suyu, arpa suyu ve bütün seçkin yiyeceklerden en uygun olanlardır; özellikle çok şiddetli ağrı olduğunda denenmiş ilaçlardan verilir. Onlardan en iyisi soğuk suyla elma şarabıdır. Bir kavim şöyle demiştir: Kısa mahmude otu kökü, eğer suyla içilirse, yararlı olur. Denildiğine göre, anduz otu iyi bir ilaçtır; tiryak-ı Asgar (Asgar şehri) iyidir. Onun reçetesi şöyledir: Hint keneviri kabukları, eşekturbu, Anadolu pelin otu, yuvarlak loğusaotu, kuru yabani hindiba; hepsi alınıp, bir araya getirilir ve onlardan yapılan şerbetten 2 dirhem akrep sokan kişiye içirilir.

Bir Başka Tiryak: Kuru yabani hindiba, ekşi elma yaprağı, Hint keneviri, eşit miktarlarda alınır; ondan toz halinde 3 avuç hastaya verilir. Eğer yoğun iltihap görülürse soğuk meyve sularıyla sakinleştirilir. Eğer kalp çarpıntısı görülürse, Şam elma şarabı yararlı olur ve elma şarabı ekşi yoğurt, kâfur ile hap haline getirilir. Şüphesiz eğer sıkıntı daha şiddetliyse soğuk gül yağı ona iyi gelir. Eğer mizacı tutulmuşsa ve kan birikmesi varsa hastadan kan alınır ve kanlı idrar için kullanılan ilaçlardan verilir. Eğer dilinde şiş varsa onun (dilin) altındaki damardan kan alınır; hindiba ve ballı sirke ile gargara yapılır.³²⁰ Eğer hastada akrep sokmasıyla beraber yanma da oluşmuşsa daha güçlü ilaçlar kullanmak gerekir. Ermeni kili ile sirke karıştırılarak, o kısma sürülür. Burada kötü yaraların ilaçları da kullanılabilir.

Örümcek ve Tarantula Çeşitleri

Tarantuladan genellikle bu konuda tecrübe ve gözlem yapanlar söz etmiştir. Bunlar altı gruba ayrılmıştır. Ancak o gruptakilerin özellikle-

³²⁰ TM: Akrep iki kısımdır; birine cerrare derler; kuyruğu sürür ve diğerine şibababe derler kuyruğunu yukarı kaldırır ve kıvrır.

ri konusunda anlaşmazlıklar vardır. Bazıları şöyle demiştir: Güvenilir hekimler bu grubun birincisinin *raghun* diye adlandırıldığı söylemişlerdir. Çünkü onları şekilleri yuvarlaktır; renkleri kehribar rengindedir, yani siyaha meyillidir. İkincisi *lokus* diye adlandırılır; onun gövdesi daha kalındır; şekli yuvarlaktır ve boynunda boğumlar vardır; ağzında birbirine karışmış, ancak açık ve seçik olan 3 işaret vardır. Üçüncüsü *murkiyun*'dur. O büyük karınca büyüklüğündedir ve ona bazıları *uzun bacaklı karınca* da derler; kül rengindedir ve vücudunda oluşmuş küçük kırmızı cisimcikler vardır; özellikle bunlar vücudunun yan taraflarında görülür. Dördüncü grup *selkerunkolon* diye adlandırılır. Onun bütün vücudu ve başı serttir; büyük karıncalarda olduğu gibi vücudunun 2 yanında kanatları vardır. Beşinci grup *sekillon* diye adlandırılmıştır. Onun ince uzun bir vücudu vardır; vücudu beneklidir; özellikle başının yan taraflarında ve boynunda bu noktalardan bulunu. Altıncı grup *krayul-katis'tir*. Onun uzun bir vücudu vardır; rengi yeşildir; boynunun altında iğne gibi bir şey vardır. Bu açıklamayı yapan tabip bütün tarantula gruplarının sokmalarının oluşturduğu arazları da ayrı ayrı anlatmıştır.

Bir başka bilim adamı da şöyle demiştir: Bir tarantula vardır ki örümceğe benzer ve ona *fehde* adı verilir; onlar sinek avlayan örümceklerdir. Tarantulaların çeşitleri çoktur. Galen bu konuda şöyle demiştir: Onların 12 grubu vardır. Kötü olanları Mısır'da bulunur. Onlardan kırmızı olanları örümcek gibi daire şeklinde ağ oluşturur. Onlardan duman siyahı renginde olanlar da örümceğe benzer; onda nokta şeklinde lekeler vardır. Onların karnı yuvarlak ve beyaz renktedir. Ağzı babun ağzı gibi küçüktür; örümcekler gibi arkalarında iz bırakarak giderler. Onlardan bir kısmında küçük sarı tüyler vardır; bu tüyler örümceğe benzeyenlerin başlarının orta kısmında bulunur; ayakları kısa olup, arkaya meyillidir. Eğer ısırarak isterse ayakları üzerine kalır. Eğer çarpmak, vurmak isterse biraz ıslak yoğun tükürük fırlatır. Bu çeşit asıl örümcekten daha güzeldir. Benzetme yapılması gerekirse o karıncalardan daha çok karınca gibi hareket eder; boyunları kırmızıdır sırtları beyazdır; çeşitli renklere adeta boyanmış gibidir. O bir çeşit eşek arısı gibidir; kırmızı eşek arılarına benzer. Onların her birinin yarattığı farklı ve çok sayıda arazları vardır.³²¹ Onların burçak bü-

³²¹ TM: Bunların her birinin arızalarını Calinus anlattı.

yüklüğünde ağızları vardır; yuvarlak ve küçüktür. Onların karnı koyu kırmızıdır; çok sayıda beyaz tüyleri vardır. Onların Mısır'daki çeşidi kötüdür; karnı büyüktür; başı büyüktür ve lamba etrafında uçuşan sineklerin (pervane) başına benzer.

Tarantula Sokmasından Oluşan Arazların Genel ve Ayrıntılı Açıklaması

Galen şöyle demiştir: tarantula sokması akrep sokmasında olduğu gibi derine inmez. Bundan dolayı damara rastlamaz ve çoğunlukla orada yeşillenme de olmaz. Tarantulaların 6 gruba ayrıldığını söyleyen ve onları adlandıran kişi şöyle demiştir: Onların hepsinde böceğin soktuğu yerde şiş vardır ve tarantula soktuğunda, onun soktuğu yerde kırmızılık oluşur ve orada yeşillenme de oluşur. Orada ve çevresinde kaşıntı olur. Bazen kaşıntı bacağa kadar uzanır. Bazıları da pek fazla ciddi bir şey oluşmadığını söylemişlerdir. Onun soktuğu yerde iltihap oluşmaz.

Eskiler demişlerdir ki, onun sokmasından sonra, sinir organlarında ve kemiklerde sürekli olarak soğukluk oluşur; örneğin dizde, belde, sırtta ve omuzlarda hissedilen soğukluk gibi. Bazen vücutta titreme ve sarsılma olur. Demişlerdir ki: [tarantula soktuğunda] yoğun ve bas-kılı bir ağrı oluşur. Kişinin yüz rengi sarıdır; gözlerinde hayale dalıp gitmiş gibi bir ifade vardır. Gözleri normalden daha nemlidir; ara ara gözlerinden kan damlar. Karnının alt kısmında, özellikle kasığa yakın bölgelerde sanki orada hiçbir şey yokmuş, boşlukmuş gibi hisseder. Sıvı madde atımını yukarıdan ve aşağıdan yapar. Bazen atılan maddeler örümcek ağı gibi bir manzara verir; testisler ve kasıklarda şiş görülür. Eklemlerde titreme oluşu; dengesiz kasılmalar vardır; kalpte ağrı olur; hasta kusar ve vücudu soğuk soğuk terler. Bazen baş ağrısı olur ve başının ağrısı plevrası etkilenmiş kişinin ağrısı gibidir; şiddetlidir. Bazı başka hekimler de bu arazlara başkalarını da ilave ettiler: Şüphesiz sokmanın oluşturduğu ağrı hafiftir; beden ağırlaşır; idrarını ayakta yapar. Bazen idrar atımında zorlanır, bazen de örümcek gibi bir şey çıkar. Penis, dizler ve kasık şiddetle gerilir; midede de gerilme vardır. Dil dışarı sarkar. Hastanın durumu çok kötüdür; ağrısı gittikçe artar. Eski hekimler şöyle demiştir: Altıncı gruptakilerin oluşturduğu arazlar şunlardır: Hastanın midesinde yoğun ağrı vardır; cidden şiddetli

kasılmalar olur. Onunla birlikte ciddi çarpınmalar vardır. Bu hayvanın sokmasında olanlar bunlardan ibarettir.

Galen ve diğerlerinin söylediği şudur: Ancak kırmızı olanların sokmasından oluşan ağrı hızla sakinleşir; siyah ve benekli olanın ağrısı çok şiddetlidir. Sokma ile birlikte ürperme ve soğuk titreme oluşur ve 2 uylukta ağırlaşma olur. Ancak karnı yuvarlak, beyaz ve ağzı küçük olanın sokmasıyla ağrı, kaşıntı ve karında kolik oluşur ve zihinde karışıklık olur. Ancak *kerkebiyye* (bir çeşit örümcek) soktuğunda şiddetli ağrı vardır ve ürperme, his kaybı olur; baş ağırlaşır ve vücut gevşer. Örümcek sokmasında, onun çarptığı yerde şiddetli ağrı oluşur; bütün vücutta üşüme ve ürperme olur; hasta titrer, tetanos oluşur; soğuk ter boşanır; ses kesilir; bedende his kaybı olur; karın şişer; penis şişer ereksiyon olur; istem dışı meni ifrazatı olur; idrar siyah ve bulanıktır, kötüdür; midede ağrı oluşur; sürekli değişim halinde kusma oluşur; baş ağrısının yanı sıra, arka arkaya gelen öksürük ve kabızlık oluşur ve hasta ölür. Ancak sarı, ince tüylü tarantulanın sokmasında ağrı çok şiddetlidir; soğuk ter oluşur ve çoğunlukla hasta ölür.

Bazı hekimler bu arazlara yenilerini ilave ederek, örümcek sokmasında penisin ereksiyon haline geçtiğini, ancak durumun değişken olduğunu, meni atımı olduğunu, sesin kısıldığını ve tetanos görüldüğünü söylemişlerdir. Ancak bu kişilerin sözlerine pek de güvenilemez. Karıncaların sokması herhangi bir ağrı oluşturmaz ya da pek az zarar verir. Ancak zehirli olanları ısırıldığında vücutta kabarcık oluşturur; dil ağırlaşır. Eşek arısı soktuğunda soktuğu yer şişer; tetanos olur; akılda durgunluk olur; 2 dizde güçsüzlük oluşur. *Kerseniye* (*krisniye?*) denen örümcekler kötü arazlar oluşturur; onların soktuğunda görülen belirtiler diğer örümcekler soktuğunda görülen belirtilere benzer. Ancak Mısır'dakiler farklıdır; onlar daha kötüdür; şiddetli baş ağrısı ve akıl durgunluğu oluşturur; arkasından kişi hayatını kaybeder.

Tedavi: Onun tedavisi Kanun'da verilen bütün emme özelliği gösteren ilaçlarla yapılabilir. Yine sıcak tuzlu su oraya (örümceğin soktuğu yere) uygulanır ve akrepler kısmında zikredilen tiryaklar verilebilir; hamam sakinleştirir; ağrı kesiciler ve ağrı kesici banyolar uygulanır. Onlar banyoya girdiklerinde ağrıları diner; sakinleşir. Banyodan çıktığında ağrılar geri döner; saat başı hamama girmeleri gerekir.

Tarantula, Deniz Yılanı ve Bu Cinsten Canlıların Sokmalarına İyi Gelen Tiryaklar: Demişlerdir ki bu hayvanların sokmasında, örneğin siyah samur ve targun (torugun?) için reçete şöyledir: Loğusaotu, süsen kökleri, mavi süsen kökü, yapışkan otu, yabani havuç, çöpleme, siyah Habeş kimyonu, sarı sakız, keçiboynuzu yaprakları, *afriyutun* (*afriyutun*), narçiçeği kılıfı, tavşan renneti, tarçın, nehir yengeci, günlük, haşhaş suyu, pelesenk tohumu; her birinden 1 ukiye alınır; un haline getirilir ve Hint keneviri suyu ile macun haline getirilerek ya da 1 dirhemlik şeklinde şarapla hastaya içirilir. Bazı reçetelerde terkip beyaz süsen kökü, Mekke balsamı yağı, yabani hindiba tohumu, serli cevizi ve kereviz tohumundan oluşmuştur.

Diğer İçecekler: Çam tohumu, Habeş kimyonu, çınar ağacı yaprağı ve kabuğu, yabani hindiba tohumu, kara nohut, özellikle yabanisi, bitotu gerçekten çok yararlı olur. Pelin otu tohumu, loğusaotu, ılgın meyvesi, herdemtaze öz suyu, yabani marul sütü alınıp bunlardan şerbet yapıp, şarapla 2 miskal dozda hastaya verilir. Yine selvi tohumu, özellikle tarçınla yengeç çorbası ve kaz çorbası yapılarak, pişirilir ve kuşkonmaz kökü şarapla pişirilir ve hastaya verilir. İyi bir içecek terkibi de şöyledir: Loğusaotu, kimyon eşit miktarlarda alınır ve sıcak suyla 3 dirhem olarak hastaya içirilir. Yine denenmiş iyi bir terkip de şöyledir: Siyah kimyon, yabani havuç ve kimyon; her birinden 5 ölçü, ardiç, selvi cevizi; her birinden üçer ölçü, iyi cins Hint sümbülü defne tohumu, yuvarlak loğusaotu, pelesenk tohumu, tarçın, eşekturbu, yabani hindiba, kereviz tohumu; her birinden 2 dirhem alınıp hepsi birlikte balla macun haline getirilir; eski şarapla ceviz büyüklüğünde içilir.

Vücuda Masaj Yapmak İçin Kullanılan İlaçlar: İncir ağacı külleri, şarapla ve tuzla macun haline getirilir. Tuz, yılanıyastığı, deniz süngeri, sirkeye batırılarak böceğin soktuğu yere uygulanır. Loğusaotu ve arpa unuyla ve sirkeyle macun yapılır ve enginar yaprağı, pırasa, çobandeğneği, loğusaotu, incir ağacı külleriyle karıştırılarak, uygulanır.

İyi Bir Yakı: Nar kabukları, loğusaotu, arpa unu sirke alınır ve sonra yarpuz tuz ve su ile yıkanır. Merhemlerden yabani hindiba yağından ısıtıcı ve vücudu ovmakta, masaj yapmakta kullanılan ilaçlar yapılır. Bu vücuda masaj için kullanılan ilaçlardan biri de deniz suyudur ve de bütün tuzlu sular, pişmiş enginar ve pişmiş selvi ceviziyle hazırlanır.

Örümcek Sokması ve Tedavisi

Örümcek sokmasında karında çok gaz oluşur; ürperme olur; el ve ayaklarda üşüme oluşur; penis gevşer. Örümcek sokmasının tedavisi tarantulanınki gibidir. Onların gündüz şarap gibi bir şey içmesi yararlı olur. Kurtboğan şarap içine konulup içilir. Hasta hamamda terletilmelidir ve ilaçlardan kara kimyon, şarap, kuru sedef otu, kurtboğanla birlikte her birinden 1 ölçü alınarak karıştırılıp içilir.

Bu Konuda Bilgi Sahibi Kişilerin Zikrettiği İki Hayvan

Bu söz konusu 2 hayvan önceki zikredilen ve hakkında bilgi verilen hayvanlar cinsindendir. Âlimlerin açıklamalarından ben bu hayvanların önce bilgi verilenlere dâhil olup olmadığını anlayamadım. Bunlardan birisi kırkayak diye bilinir. Bu konuda âlimler şöyle demiştir: Bu ikisi de tarantula cinsindendir. Onlardan biri daha enlidir; ayakları beyazdır ve başının üstünde 2 çıkıntı vardır. Onlardan birinin başı öne doğru meyleder ve diğerinin başı ise, aşağıya doğru meyillidir olanı adeta enine keser. Onlarda 2 ağız ve 4 çene kemiği olduğu hayal edilmiştir. Ancak onlardan birinde başından aşağıya doğru inen 2 çizgi olduğu hayal edilmiştir. Onların sokması akrep sokması gibidir; şiddeti ağrı oluşturur; soktuğu yer çok beyazlaşır ve kişinin yüzünde ve başında ödem oluşur. Hastada uykusuzluk görülür. Onun tedavisi tarantula sokmasında kullanılan ilaçlardan daha özel durumlarda kullanılanlarıyla yapılır. Dağ nanesi, çavşır kökü, yabani hindiba ve pelin otuyla yapılır.

Murursa Denen Başka Bir Hayvan

Yukarıda söz konusu edilen 2 hayvanı anlatan bilim adamı bu hayvandan da söz etti ve *murursa*³²² hakkında şöyle dedi: Bu hayvanın (murursa) ısırtığı şiddetli ağrı yapar ve kızarıklık oluşturur. İdrar atımı zorlaşır ve onun oluşturduğu tutukluğa ılgın meyvesi iyi gelir; yabani kimyon, ceviz yaprağı, sarımsak ve tatlı şarap yararlı olur.

Farsçada Derim, Yunancada Sulûki ve Hindide Tiânus Denen Akbaba Biti

Bu hayvan bir bit gibidir veya kurtlardan daha küçüktür. Galen şöyle demiştir: O hayvan küçüktür. Bundan dolayı da insanlar ondan

³²² TM: mugurnetiya, murnitya (?)

sakınmaz; onun ısırtığı görülmez. Qnun ısırtığı idrar tutulması ve kanamayla belirlenir. Makatta kanama olur. Göğüsten, akciğerlerden ve dış köklerinden kan sızar Bazen o ısırmanın sonucu çok kötü olabilir. Kişinin tedavisi mümkün olmaz.

Tedavi: Onun tedavisi akrep sokmasının tedavisi gibidir. Ona ait tedavi panzehirdir; marul özsuğu ve kırmızı sandal otuyla yapılır. Hayvan ısırdığında koyun sütü, keçi sütü, tereyağı, kırmızı mühür kili, hezeran çiçeğı,³²³ maydanoz suyu, pamuk tohumu ve onun öz suyu ve diğer ateş düşürücülerden, örneğın hindiba, marul suyu, kabak ve hyar suları verilir.

Tabu've Harzi't-Tin

O çok zehirli ve çok ayakları olan bir sürüngendir. Ben onun akba-ba biti olduğunu düşünüyorum.

Büyük Eşek Arısı

Eşek arısı (büyük eşek arısı) sokması bal arısının sokmasından daha yoğun ateş oluşturur ve onun ısırtığı ağrı yapar; şiş oluşturur ve onun soktuğı yer kızarır. Büyük eşek arısının başı siyahtır ve iğnesi öldürücüdür. Genellikle onun dış kabuğı daha büyük olan daha öldürücüdür. Bundan dolayı bazen titreme oluşturur ve dizlerde zaaf yapar. Ancak bazen küçük olan da sorun yaratabilir; soktuğı yerde kabarıklık oluşur; dil ağırlaşır.

Tedavi: Senin de bildiğın gibi, bu hastalıkları emen ilaçlarla tedavi etmek gerekir ve bu ilaçlar genellikle içilerek verilir. Bunlardan birisi olan mercanköşktür; ondan 1 dirhem alınır ve hastaya içirilirse, bu ilaç hastayı sakinleştirir. Hastaya 3 dirhem kuru kişniş içirilirse, rahatlar. Hasta bilinen soğutan öz sularıyla beslenmelidir; bilinen soğutucu şeyler içirmelidir. Arının soktuğı yere ebegümeci suyu ve reyhan suyu uygulamak yararlı olacaktır. Ebegümeci özellikle fevkalade yararlıdır; hatmi, Yemen baklası, itüzümü, öğütölmüş susam ve yaprağı da yararlıdır. Yine incir, hurma, sıcak toprak, koruk suyu, ineğın iç organları, özellikle sirkeyle uygulanırsa, yararlı olur. Yine kekik yaprağı ve defne yaprağı oraya uygulanırsa yararlı olur. Yine afyon, baldıran otu, kâfur alınır ve oraya uygulanır. Soğuk suya batırılmış keten bezi arının

³²³ TM: kurkum

soktuğu yerin üzerine konur. Oraya kille sirke karıştırılıp uygulanır. Aynı zamanda sirkeyle orayı yıkamak yararlı olur. Aynı zamanda yine su küplerinde oluşan yeşil yosunla arının soktuğu yere masaj yapmak, bazılarına göre ise, su ve tuz karışımı ile oraya masaj yapmak yararlı olacaktır. Yine oraya süt uygulanır. Sirkeyle duvarda oluşan yosunları karıştırarak arının soktuğu yere uygulamışlardır. Aynı şekilde, bu karışım şeklindeki sulardan alınır ve zamlarla birlikte uygulanacak ilaçlar yapılır. Sıcak suda arının soktuğu organ veya kısım bekletilip, sonra sirkeyle karıştırılmış tuzlu suya konursa hastanın ağrısı sakinleşir.³²⁴

Bal Arısı [Sokması] ve Tedavisi

Onların durumları eşek arılarınıninkine benzer, ancak o soktuğunda iğnesini orada bırakır. Onun tedavisi diğer arılarınıninkine yakındır.

Kanatlı Karınca ve Diğer Benzeri Hayvanlar

Onların durumu arılarınıninkine yakındır, ancak onlardan daha az tehlikelidir. Zehirli iğnesi olan bir hayvan vardır; uçan, kanatlı karıncaya benzer, ancak karıncadan daha büyüktür. O küçük eşek arısı kadardır. Ancak soktuğunda onun kadar ağrı oluşturmaz. O eşek arısından daha uzundur. Onun örümcek ayakları gibi uzun sarı ayakları vardır. Ancak soktuğunda verdiği sıkıntı daha hafiftir. Onun yuvası eşek arılarınıninkine benzemez; o yuvasını çamurdan yapmıştır ve daha geniştir. Örümcek, yuvası gibi yayvandır. Eğer yuvasından çıkarsa örümceğinki gibi, yuvası, onunla birlikte gelir. Bana göre onlar eşek arıları gibidir.

Bukalemun ve Kertenkele³²⁵

Bu ikisi de birisini ısırıldıklarında, ısırıkları yerde küçük dişler bırakır. O dişler oradan çıkarılmadan kişinin duyduğu acı ve kaşıntı hissi geçmez. Burada ipek ibrişim hayvanın ısırıldığı yere geçirilir ve iplik çekilerek dişler dışarı alınır ve ağrı sakinleştirilir. Dişler çıkarıldıktan sonra oraya yağ ve kül uygulanır. Daha sonra o yer emilir ve orası sıcak

³²⁴ TM: Delukatı sinektir; ağrısı sakinleşir. Nüşhada ikbal ve iktal olarak be ve te ile olmak üzere iki şekilde yazılmıştır.

³²⁵ Yazar metinde daha önce kertenkele ve bukalemun konusunda bilgi vermiştir, ancak burada tekrar dönerek yeniden tamamlayıcı açıklamalar sunmaktadır. Metnin esas yapısına dokunmamak adına ve verilen bilginin, her ne kadar başlık aynı ise de, tamamlayıcı nitelikte olduğu göz önünde tutularak, kitaptaki yerinde yazarın verdiği başlık altında verilmiştir.

suyla yıkanıp temizlenir. Bu hayvanların ısırmasında hastaya yabani hindiba yedirmek yararlı olacaktır. Eğer hastanın ağrısı çok şiddetliyse, tarantula tiryakı içirilir.

Kırk Ayak³²⁶

Bu hayvan *kulakları saklı olan* diye bilinir. Bazen onların boyu 1 karış kadar olabilir. Her iki tarafında yirmi ikişer ayağı vardır ve bu ayakları kullanarak yürür. Bazen de toparlanıp, kıvrılır; kıvrık bir hal alır. Dediklerine göre, o ısırıldığında acı oluşturur ve saatinde bu acı sakinleşir. Çiriş çiçeği onun için kullanılan bir tiryaktır. Bazen tuzlu sirke uygulanması yeterli olur.

Salamander Isırması³²⁷

Salamanderin 4 ayaklı zararlı bir böcek olduğu zannedilmiştir. Onun ayakları kısadır. Bir grup insan da onların yanmadığını iddia etmiştir. Onların fırına atıldıklarında ateşi söndürdükleri söylenmiştir. Onların ısırıldığı kişiler büyük acı hisseder ve vücutları ateşlenir; ısırılan yerde iltihap oluşur. Dilde sıcak şiş oluşur; dil ağızda dolanıp arkaya öne gider; düzenli konuşamaz. Isırılan kısım ve organda titreme oluşur; o kısım kararır; şekli bozulur; kıvrılıp bükülür ve sonuçta o kısım kopup düşer.

Tedavi: Bir grup insan şöyle demiştir: Onun tedavisi İspanyol sineğinin tedavisi ile aynıdır. İspanyol sineği ısırılmalarında uygulandığı gibi, tedavide balla çam kozalağı kullanılır. Aynı şekilde yer palamudu ve ısırılan otu yaprağı ile pişirilen süsen zeytinyağı ile içilir. Onların ısırıldığı bazı kişiler, bu hayvanın zehrini bertaraf etmek üzere, kurbağa çorbası içmişlerdir. Bazıları ise kurbağa etinden yakı yapmış ve ısırılan yere uygulamıştır; bazıları da onun etinden yemişlerdir. Aynı şekilde kara ve deniz sülahıfı, yumurtalarıyla birlikte pişirilip, ısırılan yere yakı olarak uygulanır.

³²⁶ TM: Alâ mâ fi bazı kopyalarda duhas adı da verilir ve o hayvan *duhal el-uzn* denmekle bilinir.

³²⁷ Yazar bu konuda daha önce kısa bir açıklama sunmuştur. Metne uyularak ikinci kez yapılan açıklamanın farklı oluşu da göz önünde bulundurularak, yazarın verdiği yerde korunmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

Kara ve Deniz Skolokonderi³²⁸

Bu hayvanları ben bilmiyorum. Bu hayvanlar, bizim daha önce sözünü ettiğimiz hayvanlardan da olabilir. Demişlerdir ki: Onlardan yabani olanı (karada yaşayanı) ısırıldığında o kısım açık kırmızı bir renk alır ve daha sonra gittikçe kızarıklığı artar ve muhtemelen hastanın durumu ciddi bir hal alır. Hastada şiddetli ağrı oluşur; ellerinde kaşıntı vardır. Ancak denizdeki türü ısırınca ısırılan yer mavi renk alır. Onun tedavisi tarantula tedavisi gibidir. Bazıları demişlerdir ki tuzla veya kül, ada soğanı ve sirkeyle macun yapılır veya yanmış susam ve şarapla macun yapılır. İlkın ısırılan yere bolca zeytinyağı sürülür veya sıcak su uygulanır; sonra macun ısırılan yerin üzerine sürülür.

Deniz Akrebi

Ben zannediyorum ki, deniz akrebi sokmasından karında iltihap oluşur ve karında su birikir. Bazen hastadan istem dışı gaz çıkar.³²⁹ Bu öğrendiklerini çok iyi araştırman gerekir.

Tedavi: Onun tedavisi deniz yılanı ve tarantula tedavisi gibidir. Şüphesiz ellerinde delili olmayanlar şöyle demiştir: Şüphesiz su akrebinin sıcak zehri vardır.

Deniz Örümceği

Onun halleri deniz akrebinin hallerine benzer.

Kızıl Deniz Kurbağasının Isırması

Âlim kişiler bu konuda şöyle dediler: Onlar çok kötüdür ve diğer hayvanlar ve cisimler için de tehlikelidir. Onlar diğer canlıların üzerine atlarlar ve onları ısırırlar. Eğer onun kişi ya da canlının üstüne atlaması engellenemezse, onun üflemesinden zarar görür ve ısırıklarda görüldüğü şekilde kişide büyük bir şiş oluşur ve o kişi hızla ölüme gider. Ben onun ilacının *tiryâk-ı kebir* (büyük tiryâk) ve benzerleri olduğunu söylüyorum.

³²⁸ Kırkayak cinsinden bir hayvan.

³²⁹ kazz ham ipektir. Farsça sözlükte semender resmi üzerine yazılıp iki söylenti aktarılır; biri kuşlardan biri koyun benzeri olur diye yazılır. Kuraya ancuradır, yani ısırğan. Bu hayvan müfredatta lufendriba (lufenderiba?) resmi üzerine yazılır ve ona şimdi ebu seba ve sebin adı verilir. Ama eskiler ümmü'l-erbâ ve erbain derler.

Bütün Zehirli Deniz Böceklerinin Genel Tedavisi

Demişlerdir ki onları tiryaklarla tedavi etmek gerekir ve soğuk zehirlerle ve tarantula ilaçlarıyla tedavi yapılır. Zehirlerle ilgili söz bitti.

YEDİNCİ FEN

SÜSLER

4 makaleden meydana gelmiştir.

Birinci Makale

Saçlar (Kıllar) ve Pullar

Saç dumansı buharın gözeneklerden içeri girmesinden oluşur ve o duman orada uzun süre kalır; özellikle vücutta yağlı bir rutubet oluşuyla oluşur, topraktan değil, orada (vücudunda) olan sıvıdan meydana gelir; ağaçların yağlılığı gibi. Onların (ağaçların) bu özelliği sayesinde yaprakları dış etkilerden korunabilir. *Birinci Kitap*'ta kılların siyahlığı ve diğer renklerde oluşundan söz edildi. Ancak onların süs olarak açıklamalarına ilişkin, onların cevherlerinin oluşmasıyla ilgili tedbiri ve yapılması gerekenleri, kellik, saçların çoğalması ve azalması konusunda alınacak önlemleri, onların yoğunluk olarak kalın ve inceliğinin ve de uzaması için alınacak önlemler, saçın şekli, dökülmesi, çıkması, rengi, siyahlığı, kırılması, beyazlaşması (ağarması) ve bu konuda söylenenler bu makalede ele alınacaktır.

Saçın Dökülmesinin Sebebi

Saçın dökülmesi veya azlığı ancak maddi sebeplerden veya onda bir ten bir şeyden ortaya çıkmış olabilir. Maddi sebepten olan, maddenin azlığı veya yokluğundan olabilir; ancak maddenin baskılanmasından, bozukluğundan veya değişiminden de olabilir. Maddenin azlığının sebebi, cevherin kökenidir; örneğin çocukta dumansı buharlar azdır ve kadında rutubetli buhar çoktur. Ancak kadında sakal bitmez, çünkü cevherin kökü azdır; engellenmiştir;³³⁰ doğal yapının bitmesinden

³³⁰ TM: asit karbonik gazı az olduğundan sakalları bitmez.

de olabilir. Arızı olanın sebebi (eksiklik veya bozukluktan olan) uzun süren hastalıktan sonraki durumdaki gibidir. Eğer hastalık uzun sürüp devam etmişse, bazı akıntılar ve terlemeler olur ve saçları besleyen madde kalmaz ve saçlar dökülür; yerine yenisi bitmez. Örneğin onlarda sıvı birikimi oluşmuştur, ancak onun emilimi olmaz; kadınlarda yumurtalarındaki özellikten dolayı sıvı birikimi olması gibi. O sıvı emilimi olmaz ve orada kalır; soğuktur. Bu durum meninin orada toplanması ve etrafının soğuk olmasına sebep olur. Bu soğukluk kanın önemli organlara çekildiğini, dolayısıyla, vücudun etrafının soğuduğunu gösterir. Bundan dolayı rutubet boşluklarda birikmez ve kullanılmayan rutubetin çözülüp gözeneklere gitmesi söz konusu olmaz, çünkü gözeneklere gidecek kadar rutubet yoktur; vücutta rutubet azdır. Muhtemelen başına ağır sarıklar koyan kişilerde bu sorun olabilir.³³¹ Ancak doğal olarak da kişi kel olabilir. Şüphesiz kellik, baştaki kıl oluşturan maddenin kusurlu oluşundan kaynaklanır veya o maddenin azlığından da olmuş olabilir ya da beyin kafatasına temas etmemesi; ona yakın olmamasından ve orada nem emiliminin oluşmamasından ve de kafatasına rutubetin erişmemesinden kaynaklanmış olabilir.

Ancak başta kıl bitmemesinin 3 sebebi vardır: Oraya saç (kıl) oluşturacak maddenin nüfuz etmemesi ve o maddenin oraya gelse bile, orada tutulmamasıdır. Şüphesiz gözenekler kapalı olduğunda oraya madde nüfuz edemez. Kelliğe yardımcı olan kuruluk onu şiddetlendirir ve sıcak mizaçta boşlukların susuzluğu artar. Bundan dolayı, kellerde, bedenlerindeki düzene uygun olarak, bedenlerinde ve sıcak mizaçlarından dolayı, göğüslerinde çok kıl olur. Onların kafalarında pek az saç olur. Yara veya yara izleri sebebiyle de kıl azalmış olabilir. Çünkü o kısımlarda kıl oluşturabilecek rutubet tutulmamıştır. Çünkü o kısımlarda yoğun bir çözülme vardır; gözenekler genişlemiştir, yayılmıştır. Bu durum sakal ve bıyık oluşmasında yardımcı olmaz, hatta oluşanlar da kolayca kopar. Eğer mizaç kuru değilse, rutubetliyse ve pek az hararet varsa, kadın ve erkek cinsiyet organlarındaki gibi, kellik olmaz.

Ancak baş derisinde bozukluk oluşup, kepeklenme olduğunda, başta kötü, deriyi yiyen yaralar oluşmuşsa ve bundan dolayı kellik oluşmuşsa tedavisi zordur; başlangıçta ise mümkün olabilir ya da tedavi

³³¹ TM: saçları orada dökülür veya az olur.

uzun sürebilir. Hipokrat şöyle demiştir: Kel olanda varicocelle varsa tedavi olduğunda onda saç biter, yani saç dökülmesi, saçkıran ve benzerleri olduğunda, tedaviden sonra vücuttaki kıl oluşumu normale döner. Kaşların ve kirpiklerin kılları, kıkırdaksı yapıya çok sağlam bir şekilde bağlı olduğundan, kolayca ve hızla dökülmez; bundan dolayı, onlarda kelleşme kolayca ve hızla olmaz; gecikmeli olarak görülür; onları, derileri (kaş ve kirpik) sıkı sıkı korur; zapt eder. Onların sağlamlığından dolayı dökülmezler; onları koparmak da zordur; onlar iyi korunur; hızla dağılmazlar, düşmezler ve gevşemezler. Çok oldukları için de kelleşmezler. Gözyaşları onları sürekli nemlendirir. Onlar duyarlıdır, sık sık nezle ve dışarı gözyaşı atımı olur.

Saçları (Kılları) Koruyan İlaçlar

Kılları koruyan ilaçlar hafif sıcaktır; tutma gücü vardır; hisleri harekete getirir. Basit ilaçlarla ilgili bilgi verirken, bu ilaçlardan da söz ettik. Biz yine *Akrabadin*'de terkip şeklinde olan ilaçları zikrettik; her ikisini de burada yine zikrediyoruz. Saçı koruyan ve dökülmesini engelleyen ilaçlar tedavide gerekli şartlara göre, örneğin bitotu hapı, ladin ve helile meyvesi, Kabil helilesi, sarısakız, sarısabır, kızsacı yararlı olabilir. Şüphesiz mazı, saçı tutmak dökülmesini engellemek için ve yine teke dikenini özellikle kabız yapan şarapla haşlayarak verilirse, bu konuda yararlı olur. Bitotu veya mastika ya da bitotu suyu veya tesbih ağacı yaprağının öz suyu da yararlıdır. Yine keskin lezzetteki keten tohumu yakılıp onunla birlikte, yağı da sürülerek kullanılır. Yine yanmış ceviz kabukları, bitotu yağıyla karıştırılarak kabız yapan, ekşi şarapla içilir. Onunla saç çıkması istenen yere, özellikle çocuklarda masajla uygulanır.

Terkip Şeklindeki İlaçlar: Bitotu hapı, mazı, helile, gül yağında veya bitotu yağı içinde pişirilip, bilinen yüzeye uygulanır. Yine taze bitotu yaprağı, ladin, kuşburnu, selvi dalı alınır. Bitotu hapı alınıp, zeytinyağı ile iyice dövülüp baş onunla adeta örtülür. Yine kara bitotu hapı, kereviz tohumu, bitotu dalları, pancar tohumu ve kuşburnu parçaları, kızsacı, ladinden,³³² her birinden yarım ölçü alınır; siyah şaraptan 6 ölçü

³³² TM: dazlak başında yarası olan kellerdir. Sakalı geç bitip otuz kırk yaşında sakalı bitenlerin iç sebebidir.

alınır; hepsi karıştırılıp, üçte biri kalana kadar pişirilir ve üstüne Hint selvisi ve sümbülden ikişer ölçü konur ve yine iyice kaynatılır, hatta işleme üçte biri kalana kadar devam edilir; sonra süzülüp su ve yağı ilaçtan ayrılır; iyice sıkılıp bir toprak kap içine konur; ağzı kapatılır ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılır. Bu ilaç saç korur ve siyahlaştırır.

Yine kereviz tohumu, pancar tohumu, baldırıkara ve kendirden; her birinden 2 ukiye alınır; ceviz kabuğundan 15 adet veya çam kozalağı kabuğundan aynı miktar alınıp, iyice dövülür ve 1 gece fırında bekletilir ve fırına konmak için çamurdan bir çömlek içine konur ve fırına bırakılır; terkip iyice yanar; adeta toz haline gelir ve o dövülüp üzerine 1 ratl ayı yağı konur. Bu terkipte ördek yağı kullanılsa da ayı yağı daha iyidir. Gerektiğinde güzel kokular terkip içine konup o şekilde kullanılır. Kelliğin tedavisinde başlangıç için yararlı bir ilaçtır.

Yine 1,5 ratl ekşi şarap alınır ve 1 ukiye ladin ve yanmış çam kabuğu, baldıran otu (Şam çeşidi) 3 ölçü, ayı yağı 1 ratl, itüzümü 4,5 ukiye alınıp, ladinle birlikte pişirilip, saçın dökülen kısmına uygulanır. Bazen onun üzerine yağ da ilave edilir; karıştırılır ve o şekilde uygulanır. İhtiyaca göre, ona güzel kokulu yağlar ilave edilir. Ben yabancı sümbül yağının daha yararlı olduğunu düşünüyorum. Terkip yağ katmaksızın da uygulanabilir.

Hafif olan bir ilaç da sarısakız, ladin, bitotu yağından meydana gelir. Ona iyi gelen yağlardan konabilir ve gözlemlerimize göre, bitotu suyu, ekşi şarapla iyice karıştırılmalıdır. O karışım saç olmayan yere uygulanır. Gelincik yaprağı, bitotu yaprağı ile alınır ve başın üstü bu terkiple ovulur ve 1 gece öyle bekletilir; sonra yıkanır. Şüphesiz o saçları korur ve siyahlaştırır veya ladin, baldırıkara, yanmış çam kabukları, ayı yağı yeteri kadar mazı şarabıyla alınır; kendi miktarında mastika yağı ve bitotuyla uygulanır. Yine un halindeki kınadan 1/12 ratl miktarında alınır; ona aynı miktarda kaliteli sirke konup, dövülür; imbikten geçirilir. Ondan damla şeklinde saçlara uygulanır veya baldırıkara ve ladinden eşit miktarlarda alınır ve yeterince bitotu yağı ile karıştırılır veya kendir, ayr³³³ pisliği, deniz kırpisi pisliği ile her birinden 5 dirhem alınarak, ekşi şarapla ve ayı yağıyla karıştırılıp kullanılır.

³³³ TM: kertenkele

Kaş Kullarını Koruyan İlaç: Gelincik gülü 4 ölçü, çobandeğneği kökleriyle³³⁴ beraber, incir dalları; her birinden 1 ölçü, ladin 3 ölçü, baldırıkara 3 ölçü alınıp, pişirilir ve mastika yağıyla benzer şekilde uygulanır.

Yine şeytanşalgamı kökü veya işras³³⁵ kökü taze çam meyvesi kü-lünden, her birinden 1 ölçü, boraks 2 ölçü ve kokulandırılmış bitotu yağı alınır. Bu reçete hakkında çok konuşulmuştur. Ancak eğer mizaç kuru ise, kan azsa, beden rahat eder ve iyi, yağlı besin maddeleriyle beslenirse, güzel bir şekilde yaşar. O latif ve hoş bir sıcaklığa meyleder. Kişi bütün tuzları terk eder; ekşileri de bırakırsa, cinsi münasebeti bırakırsa; eski şarap içmeyi bırakır, tatlı sularla banyo yaparsa, vücuduna boraks, sabun otu ve sabunu ile yıkarsa sağlığına kavuşur. O bala unu kavun tohumu ya da toprak ya da keten tohumu ve benzerlerini yaklaştırmamalıdır. Eğer deliklerinin tutulmasından dolayı çözen, eriten maddelere ihtiyaç duyulursa, hardal, sarımsak, pırasa gibi besin maddeleri almalıdır ve dağ sedef otu, hardal, nane, şarap, soğan gibi besinlerle desteklenmelidir; çözen sularla banyo yaptırmalıdır: genellikle daha önce zikredilmiş tutmaya meyilli ilaçlardan almalıdır. Yine kasıp tutan yağlar ve haricen uygulanan ilaçlar kullanılır. Banyo yaparken, ilkin sıcak banyoya girilir; ılık su içilir; sonra soğuk suya girilir.

Saç Uzaması

Saça baştan dökülen tıbbi sıvıların içinde çoğunlukla saçın kendisi tarafından alınacak yapışkan maddeler vardır; örneğin susam yaprağı, su kabağı yaprağı gibi. Yine terkinin içinde onu (dokuyu) ısıtacak yağlar ve tutan maddeler vardır; örneğin süsen yağı, mumla karıştırılır veya olduğu gibi ve kına yağı, bitotu yağı ile özellikle saça uygulanır. Onunla başı yıkamak da yararlıdır. Yine ebucehil karpuzu da yararlı olur; o ladinle birlikte alınır o toprak bir kap içinde orta ateşte ve zeytinyağı içinde iyice eritilir. Onun üstüne yanabilen bir şey dökülür ve hepsi karıştırılır.³³⁶ Bu karıştırma işlemi terkip hoş bir hal alana ka-

³³⁴ TM: hamam değneği kökleriyle.

³³⁵ Ayakkabıcıların zambak yaptıkları bir bitki.

³³⁶ TM: buğday veya mısır ve tanesi bir nesne parçalandıktan sonra bütün onlar yumuşak karıştırma ile üzerine konup kullanılır.

dar devam eder. Tespih ağacı yaprakları, kendisi ve yapraklarının suyu, özellikle çok iyidir. Kömürleşmiş keten tohumu (yanmış hali) susam yağıyla birlikte hastaya verilir.

Bu Konuda Çok Yararlı Olan Terkip Şeklindeki İlaç: Tespih ağacı yaprağı ve baldıran otu ki bunun Anadolu'da yetişeni sarısakız ve helile alınır. Bu terkip başa uygulanır; baş adeta onunla örtülür. Yine hardal, pancarla pişirilir ve baş onunla yıkanır. Daha sonra baş bitotu yağı veya helile yağı ile yağlanır.

Bir Başka İyi Terkip: Öküz safrası, kurt safrası, Kabil helilesi, yine bir nevi helile olan belilec ve emlec, demir pası, iyi kalitede mazı; her birinden birer kısım alınır; dövülür ve itüzümü ile ezilip 7 gün bu terkip kurutulur ve kavun gibi bir şeyle birlikte başa uygulanır. Sonra baş ve sakal, toz haline getirilmiş cam, balla karıştırılarak elde edilen sıvıyla yıkanır.

Yine arpa toz haline getirilip 30 dirhemi, 5 ölçü emlecle (bir nevi helile) su içinde kaynatılır, öyle ki su belli bir kıvam kazanır. Bu suyun yarısının içine menekşe yağı ve ladinden üçer dirhem, susam yaprağı, hatmi yaprağı, taze kabak yaprağı veya kuru kabak yaprağı onar ölçü konup, suyu bitene kadar pişirilir; hatta burada sadece yağ kalır.

Bir Başka İyi Terkip: Bu, Kindî'nin tercih ettiği bir terkiptir. Sütte bırakılmış helile 20 dirhem, 2 ratl suda pişirilir; hatta ondan 4 ölçü kalana kadar pişirme işlemine devam edilir; banotu yağı gibi başa uygulanır. Kabuğu soyulmuş arpa ve ladinden alınır; üçte biri kalana³³⁷ kadar kaynatılır ve başa uygulanır.

Güçlü Saç Çıkması

Bu ilaç uygulanarak kel olanda ve kaşları dökülmüş olanlarda saç ve kaş çıkarmak mümkündür. Bizim saç kısmında zikrettiğimiz ilaçların hepsi bu cinstendir. Bütün bu tip (kel olan) kafalarda ve onlar kaşlar da dökülmüşse, alınacak tedbirlerin hepsinde başa yağ sürülür. Sonra çekme özelliği olan ve eriten, çözen ilaçlarla saçkırandaki kullanılan ilaçlar uygulanır. Onlar kellik için ve kirpik ve kaşların bitmesi için yararlı olan ilaçlardır. Karaardıç kökü kabukları, zeytinyağı ile desteklenir ve onun güçlendirici etkisi şaşılabilecek derecededir.

³³⁷ TM: yağı kalana kadar.

Ancak bizim zikrettiğimiz hususlardan onların saçkıran için de iyi olduğu anlaşılır. Başka kısımda zikrettiğimiz saçları koruyan ilaçlar da bu şikâyetle kullanılabilirler. Bunlardan biri de ayakları koparılmış İspanyol sineği ile yapılır; o güneşte kurutulup, menekşe yağı ile ezilir veya onun içinde pişirilir, hatta terkip yoğunlaşana kadar işlem devam ettirilir ve istenilen yere sürülür ve oraya nüfuz edene kadar ovalanır. Sonra orada saç biter. Aynı şekilde mürekkep ağacı balı, eğer saçların döküldüğü yere sürülürse veya deve kuşu yağı yumurtayla ezilip oraya sürülürse oradan saç çıkar. İnsan bu ilaçtan istediği kadar sürebilir; orada saç biter. Yanmış eşek tırnağı ve yanmış boynuzu, susam yağı ile karıştırılıp, [saçın döküldüğü yere] sürülür. Bu şüphesiz güçlü bir ilaçtır. Karınca yumurtaları, ban otu yağıyla uygulanırsa saçın bitmesini sağlar, ancak onun genellikle saçın bitmesini engellediğine inanılır. Bu denenmiş ilaçlardandır. Yine önemli ilaçlardan biri ölmüş ve kurutulmuş kertenkele (kuru yeşilkertenkele) yağla karıştırılıp, uygulanır. Yine firavun camı parçalanıp, dövülüp cıva ile karıştırılır. Onun daha hafifi şudur: kurşun alınıp, taşla ezilir; havanda dövülür ve ona yağ konur. Burada işleme kurşun iyice parçalanıp ufalanana kadar devam edilir³³⁸ veya kuvvetli bir şekilde kurşunla yağ karışana kadar dövülür ve ilgili yere (baş) kaynatılmış incir yaprağı ile yakı şeklinde, çok güçlü bir sıva gibi sürülür. Yine 20 adet fındık içi çıkarılır, ezilir, hatta iyice ufalanır ve hepsi turp yağı ile bir araya getirilir veya haşhaş, *harkuş* (*Plantago major*) kabuğu, kızartılmış eşek penisi ve dalağı; her birinden yarım ratl alınır; ladinden 20 ölçü alınıp, hepsi birlikte kurutulur; ladin şarap içinde çözüldükten sonra terkibe karıştırılır ve hastaya uygulanır.

Phylagrius'un Zikrettiği Reçete: Tuzlanmış 95 dirhem boğa iç yağı, sabun otu ve sedef otundan, her birinden 18 dirhem, sarısakızdan 8 dirhem, ladinden aynı miktarda, baldırıkarakadan 48 dirhem, eşek penisinden 48 dirhem, eşek dalağından 96 dirhem alınır; eşek penisi ve dalağı kızartılıp, parçalanır; hepsi birlikte siyah şarap içine konur. Baş kazınıp onun üstüne sürülür ve 5 gün orada bırakılır; sonra 2 gün hasta dinlendirilir; daha sonra tekrar uygulanır. Eğer bu ilaçlardan dolayı başta yara oluşursa, başa kaz yağı sürmelidir.

³³⁸ TM: demir pası Arapçalaştırılmış davran manası sevdetü'l-hükkam. Hüve şey'un eş-şibh ibn kisrâ, yani tüylere faydalı.

İkritin,³³⁹ tavşanın 6 adet iç organı (kalbi) alınır; kurutulur ve ısıtılmış toprak bir fırına, cam kap içinde, üzerine kuşburnu yaprağı, bitotu yaprağı ve baldırıkara yaprağı gibi yapraklardan 9 adet konarak, bırakılır. Sonra birkaç defa fırında kızartıldıktan sonra içine ayı yağı ve turp yağı katılır. Terkibe kokulandırılmış yağlar da katılarak kullanılır. Defne tohumu, biber yağı, Hint yağı vb. hepsi de saçların bitmesinde yardımcı olur.

Yine pelin otu kökü, eğer eski zeytinyağı ile karıştırılıp yüze uygulanırsa yavaş çıkan sakalın çıkışını hızlandırır. Siyah kimyon külü suyu özellikle kaşların bitmesinde yararlı olur. Kaşların bitmesinde şu reçete iyi gelir: 2 ceviz ezilinceye kadar yakılır ve onlarla birlikte daha öncekiler gibi yakılan demirle bir araya toplanır. Aynı zamanda diğer yollarla da tedavide sonuç alınmaya çalışılır. 15 biber, gül yağı ile sıvanır, yine pelin otu külü, yanmış fındık, ladin, İspanyol sineği, zamk (kenduş) büyük bir kepçe ban otu ile kararana kadar kaynatılır; aynı miktarda miskle merhem yapılır. Bu merhem saç olmayan yere sıvanır. Yine baldırıkara, bitotu tohumu, kereviz, yavaş yavaş yakılır.³⁴⁰ Hatta terkip kararır ve ayı yağı ve turp yağı ile karıştırılır.

Kaşlarda Kıl Çıkmasını Sağlayan İlaç: 4 dirhem kendir ve timsah pisliği, deniz kerpisi pisliği, dağ sedef otundan, her birinden 1 dirhem alınıp ekşi şarapla ezilip, karıştırılır ve uygulanır. Başka bir kaş dökülmesi için kullanılan eski bir ilaç: Bu ilaç saçkıran ve diğer saç dökülmesi şikâyetlerinde de kullanılabilir. Bir ölçü pelin otu, denizköpüğü 8 ölçü, sütleğen otu, defne tohumu her birinden 3 ölçü, taze sakız 4 ölçü alınır; süsen yağı ile karıştırılır ve sütleğen otunun içine ilave edilir. Sonra diğer ilaçlarla karıştırılır; örneğin yanmış kamış kökü, kurbağa külü beşer ölçü, tere otu tohumu 4 ölçü, *eşras* (*ayakkabı zamkı*) 3 ölçü alınıp defne yaprağı ile pişirilip kullanılır.

Saçkıran ve Yılandık

Sen saçkıranın ciltte biriken kötü maddelerden meydana geldiğini ve onların saçın bittiği kökleri yiyerek bozduğunu ve de kılları besleyen besinlerin oraya ulaşmasını önlediğini öğrendin. Ona *deva el-sâleb*

³³⁹ Bal ve sudan yapılan bir nevi içecek, bira.

³⁴⁰ Ezilir.

adı verilmesinin sebebi daha çok tilkilerde görülmesidir. Yılançık ve saçkıran arasındaki fark yılançıkta hem kıllar dökülür hem de ciltte soyulmalar olur; bazen kıllar yayılır; adeta saçılmış gibi bir görüntü oluşur. Onunla birlikte cilt inceler ve adeta ayrılıp, yılan gibi olur. Onun şeklini yılanla benzetip *yılançık* demişlerdir. Saçkıran ve yılançığı oluşturan madde safravi olabilir; sevdavi olabilir; balgamî olabilir; bozuk kan olabilir. Bütün bunların çeşitli renklerini hastalıklı ciltte görmek mümkündür. Özellikle, eğer deri ovulursa iz oluşur. Şüphesiz daha önceki tedbirlerden (tedavilerden) bildiğin hâkim hıltlar karşılığı olarak, sahibinde arazlar oluşur. O yerin hızla zayıfladığı ve yavaş yavaş ovulduğunda, hızla kızardığı görülür. Hızla iyi kanın oraya çekildiği veya oranın ovulduğunda kişinin ferahladığı belirlenir. Orada tüy bitmesi engellenir.

Tedavi: Şüphe yoktur ki, öncelikli olarak etkin hıltın dışarı atılmasıyla tedavi yapılması iyi olur. Senin de bildiğin gibi, bedende iyi keymus oluşturacakların girmesi vücudu besler. İnce, biraz tatlılığa meyilli mutedil şarap hasta için besleyici olur. Ovalayarak, yapılacak banyo da yararlıdır; banyodan sonra yapılacak masaj da yararlıdır. Ancak öncelikle bedeni etkin kötü hıltlardan temizlemek gerekir. Bu maddeleri dışarı atmak için ilaçlar kullanılmalıdır ve kan almalıdır. Sonra senin de bildiğin gibi, burun deliklerine çekilen ve maddenin burundan atılmasını sağlayan ve bizim başın temizliği ile ilgili olarak kısım kısım anlattığımız ve senin de bildiğin gargaralar, burundan zararlı maddeleri atan terkipler ve burundan uygulanan ilaçlar, başı temizlemek için kullanılır. Sonra cilt üzerine, temizleyici maddeler uygulanıp o zararlı maddeleri deriden dışarı atılır. Ancak kullanılacak olan maddeler hızla uygulanmalıdır ve bozuk nitelikte deriden onlar çıkarılmalıdır ve eritilmelidir.

Şüphe yoktur ki oradan kötü ve bozuk maddeyi atacak ilaçlardan çözücü güçtekiler çok sıcak oldukları için cildi ısıtıp kuruturlar ve bu da saçların dökülmesine sebep olur. Bu saçkıran hastalığının başlangıcında acilen kullanılması gereken ilaçlar, örneğin dağ sedef otu gibileridir. Onlara sıcaklığı kıran mutedil yağlar ilave edilir. Aynı zamanda onlara ortak olarak meyve suları da ilave edilir. Bunların tazei kullanılmalıdır. Üstünden birkaç sene geçenlerin tesiri zayıflar; yeteri

kadar güçlü olamazlar. Hastalığın direncini kırmak gerekir ve bunu hızla yapmak gerekir. Onu zayıflatmak, onun fiilinin zıddını yapmak olur. Tedavi latif şeylerle yapılmalıdır; çok güçlü etki edenlerle yapılamaz. Onların gücü ağrıyan deriye nüfuz edemez. Kullanılan ilaçlar desteklenip kötü, bozuk maddelerin engellenmesi gerekir. Maddelerin içerde tutulmasının çok fazla desteklenmesi gerekmez. Venlerdeki maddenin oraya gitmesi engellenmelidir. Vücutta tenkiye (temizlik) yapıldığında onlar gözeneklere gider. Kandan onları çekecek bir güce ihtiyaç vardır ve bedenden gelecek mutedil buhara gerek duyulur. Sonra ciltteki bağlantı çözülüp sonuçta iyi bir şekilde çekilir ve böylece doku temizlenmiş olur.

Eğer bu ilaçlar alınırken, onların etkilerine bakmak ve ilkin daha zayıf olan ilaçla başlamak gerekir. Kullanılan ilacın mizaçla uyumlu ve az dozda olması lazımdır. Bunun için şunlara bakmalısın: Hastadaki muhtemel bozukluklar belirlenir ve ilacın uygulanmasında, onun iyi etkilerine göre gücü, yani miktarı belirlenir. Eğer belirlenen miktar onun etkisini yeterince vermiyorsa, eksikse veya mizaca uygun düşmüyorsa, yara ve şiş oluşmaması için senin gayret etmen gerekir. Özellikle yumuşak, gevşek mizaçlı vücutlarda veya cinsiyet ve yaşa göre de tedavi başarısız olabilir ve şişler meydana gelebilir. Şişler oluştuğunda onlara iç yağı ile müdahale edilmelidir; üzerlerine iç yağı uygulanmalıdır; örneğin ördek yağı, tavuk yağı, örneğin gevşek kefen bezi gibi. Hastalık sakinleşene kadar dikkatli hareket etmek gerekir. Eğer bozuk maddenin etkisi çok fazlaysa ve etkileri yok edilemiyorsa, kan alma uygulayarak kan oraya çekilmeğe çalışılır. İlacın etkisi olduğunda ciltte kırmızılık oluşur. O kısmı hafifçe ovmalıdır. Eğer kızılık ilaç uygulanmasına rağmen oluşmamışsa, orada herhangi bir değişiklik yoksa, o zaman başka bir ilacın uygulanması gerektiğini anlarsın. Eğer ovmayla kızılık oluşmamışsa, o yoğunlaştırılabilir. Ancak burada hastalığın yayılmasından korkulur. Bu durumda soğan gibi kızarmış ilaçlar uygulanır. Eğer kırmızılık hala yoksa sarımsak sürülür. Oradaki bozuk saçkıran maddesinden cildi temizlemek gerekir. Bunun için hacamat uygulanır. Burada hacamat için birçok iğneye ihtiyaç vardır. Yine oraya nüfuz edecek daha önce zikredilen ilaçlara ihtiyaç vardır.

Oraya nüfuz edecek tenkiye gereklidir ve kılın çıkması için orada küçük tomurcuklar oluşmalıdır.

Burada açık ve seçik olarak gerekli olan oradaki maddenin çözülmesidir. Dolayısıyla sürekli olarak kişi gece gündüz şapka giymemelidir. Çünkü başa sürekli şapka veya kep giymek oradaki maddeleri çözer, terletir. Bundan dolayı 2 ila 3 günde bir o kısım tıraş edilmelidir. Ancak daha önce başta saçın bitmesini sağlayacak merhemlerle baş ovalanmalıdır ve sert bir hırkayla sıkıca masaj yapılmalıdır veya soğanla veya turp kabuğu ile ovalanmalıdır. Hatta kızarana kadar bu işlem yapılır. Mümkün olduğu kadar gözenekleri açacak ilaçlar verilmelidir. Bazen ovalamadan sonra, hastaya hamam uygulanır. Eğer baş tıraş edilmezse saç köküne kadar incek ilaçlar verilmelidir.

Ancak hasta kusuyorsa ve hummada safravi artıklar çıkarıyorsa, ona helile pişirilerek çöpleme ile güçlü bir terkip şeklinde verilir ve kokoya tohumu fıkara ilacıyla birlikte uygulanır. Yine ebucehil karpuzu yağı da iyi gelir. Özellikle balgamî özellikte olan için çok yararlıdır. Eğer kişi sevdavi özellikteyse, ona siyah çöpleme verilmelidir. Eğer safravi özellikteyse ona kısa mahmude otu ve Rufus ilacı ve *lugazy* iyi gelir; özellikle sevdavi olan kişilerde yararlıdır. Bu hastalık çoğunlukla sadece kusma ile iyileşebilir. Kusmaların grupları konusunda daha önce sana bilgi verildi.

Eğer tedavi olan kişi daha hafif bir ilaç isterse, sarısakız ilacı, ebucehil karpuzu ve salep ayda 3 ila 4 defa içirilir. Eğer bir defa kusmayla rahatlama olmazsa orada kusma tekrarlanır. Eğer baş derisinde kırmızılık görürsen ve damarlarda doluluk belirlersen, bu durumda şakaklardan ve baş damarlarından ve yüzden kan alırsın. Eğer baş damarlarında doluluk yoksa almazsın. Bu durumda onların kana ihtiyacı vardır. Ancak hastaya gargara yaptırıp, burundan çekilen ilaçlar uygulanır. Sen bu ilaçları baş hastalıkları kısmında öğrendin.

Ancak belli bir yer ya da kısım için kullanılan ilaçlardan (mevzi ilaçlar) en güçlüsü sütleğen otudur. Onun kullanılabilmesi için *Kânûn*'da yazdığımız gibi, toplanmasının üstünden 3 yıl geçmemiş olması gerekir; taze olmalıdır. Ondan sonra, dağ sedef otu zamkı da cidden bu konuda çok iyidir. Aynı zamanda bahçe teresi, hardal ve İspanyol sineği külü ile taze karasakızla yapılan macun yararlıdır. Yine dağ üzümü defne yağı ile

ezilerek kullanılır veya sütleğen sütü kaynatılır ve oradaki (deride) kabarcıklar yarılıp içindeki sıvı akıtılır. O kabarcık kaldırılınca altından kıl çıkar. Organın güçlendirilmeğe ihtiyacı vardır. O organın üstüne biraz yabancı kereviz konur. Orada güçlendirilmeğe gerek varsa, denizköpüğünün 2 çeşidi, karnı ş kabukları ve onun yumuşak kökleri, fare pisliği, karnı ş, koyun gübresi, sivri biber, sarısakız, hardal, yanmış fındık, incir yaprağı, *kundus* (bir çeşit deniz otu), büyük kırlangıç otu ve katran kullanılır. Bazen bu ilaçlara boğa safrası da ilave edilir. Daha sonra yanmış acı badem ve kabuğu, örneğin günlerce iyi kalitede sirkede bırakılmış kendir, keçi boynuzu bu hastalığın tedavisi için kullanılan ilaçlardır.

Burada kullanılan en iyi yağlardan biri defne yağı ve Hint yağıdır. En iyi ilaç mumun üzerine dökülmüş katrandır; sonra karasakızdır; en iyi yağ ayı yağıdır ve özellikle süzölmüş eski olanı iyidir. Katranla hardalın karışımı da süzölerek kullanılır.

Güçlü Bir Lapa: Sütleğen otu, dağ sedef otu, defne yağı; her birinden 1 miskal, kükürt, çöpleme; her ikisinden, siyahından ve beyazından birer miskal alınıp yeteri kadar mumla kefen bezi üzerine konup, haricen uygulanır. Yine Afrika boraksı 2 kısım, nışadır 1 kısım olarak alınır; onlar yakılır ve keskin sirke içinde ezilir; uygulanacak yere nazikçe ovalanarak uygulanır. Uygulanan yer ilacı emer. Bu uygulamaya 3 gün devam edilir. Eğer orada kabarma olmuşsa, bunun sebebi önceki uygulamaların sonucudur. Yine İspanyol sineği ve hardal yağda pişirilir, öyle ki adeta güzel bir koku oluşturur. Sonra sert bir bezle oraya uygulanır. Bu ilaç mizacın zaafını sonlandırır. Bundan daha hafif olan, ancak çok yararlı olan bir ilaç da iyi gül yağı ile kaliteli sirke alınır ve karıştırılır; sonra sert bir yün bezle saçkıran olan yere sürülür. Yine dağ sedef otundan yapılan bir koku ile o kısım ovulur. Bilmelisin ki, çocukların tedavisinde rutubetli maddelerden vermek gerekir. Çocuklara 10 yaşına kadar yarım dirhem kokoya tanesi (tohumu) ve 10 yaşından daha büyüklere 2 denk miktarı verilebilir.

Kıl Döken İlaçlar

2 parça kireçten ve arsenikten 1 kısım alınır; her ikisi birlikte biraz bekletilip sabırla macun haline getirilerek sirke içinde eritilir.³⁴¹ Eğer

³⁴¹ TM: sonra onunla sıvanır ve hemen döker.

kireçten alınan parça daha fazlaysa ve arsenikten alınan daha azsa, terkip daha dengeli olur. Eğer kireç fazlaysa o fonksiyonunu yerine getiremez. Kireç ve arsenik birer ölçü alınır ve suda pişirilir, öyle ki terkinin içine kuş tüyü batırılsa onu deler. Süzüldükten sonra kaynatma işlemi suyun içine kireç ve arsenik konarak tekrarlanır. Bu işlem güneşte yapılırsa, daha iyi olur.³⁴² Daha sonra içine biraz yağ konur; suyun gücünü yağ alana kadar kaynatmaya devam edilir. Bazen bu sıvı bir tarafa bırakıldığında tuz oluşturmuş olduğu görülür. Bu tuz sudan alınır ve kullanılır. Sedefin kireçle, kireç taşının arsenikle yaptığı işi yapabilirsin; hatta daha da güzel olur. Şüphesiz eğer kireç taşı kadar kireç suyu alınıp işlem tekrarlanır ve güneşte pişiril veya ateşte kaynatılırsa ve suda arsenikle muamele edilirse o iyi bir terkip oluşturur. Yine testilerin altındaki yeşil sülük alınır ve kullanılır. Eğer saçın yeniden bitmesi istenirse kirecin içine üzüm asması külü ve boraks konup, uygulanır ve çoğunlukla *takliye* (*sarımsak, kişniş, erimiş tereyağı ile yapılan bir terkip*) kullanılır. Sonra söz konusu yere, arpa unu ve bakla, kavun tohumu karışımı uygulanır. Bazen kireç ve arsenik keşk (yoğurt kurusu ve pirinç unu karışımı) ile karıştırılarak kullanılır. Onun içine sarısakız ve mastika zamkı da konur. Bazen de denizköpüğü ile terkip desteklenir.

Kireçle Yakılarak Yapılan İlaçlarla Tedavi.³⁴³ Kireci azaltmak gerekir ve yakma için kullanılacaksa onu yıkamalıdır ve daha sonra onun üzerine gül yağı konmalıdır. Eğer sıcak suyla yıkanırse daha sonra soğuk suyun içine konmalıdır. Sonra onun üzerine pişmiş mercimek ufalanır ve sandal ve gül suyu ilave edilir. Özellikle iyice bu terkip yakılırsa kurşun karbonat merhemi gibi bir merhem oluşur. Onun üzerine bal, şeker gibi şeyler konur.³⁴⁴ Ona yumuşatan şeyler ilave edilir.

Kireç Kokusunu Gidermek

Bunlardan sonra, çeşitli tabiatta terbiyelenmiş toprakla ve sirkeyle muamele edilir ve içine gül suyu ilave edilir. Özellikle bu terkiye şeftali yaprağı, asma yaprağı, dövülmüş toz halinde tatlı reyhan yaprağı,

³⁴² TM: ateşte kaynamasından daha iyi olur.

³⁴³ TM: musamât olur demek tüyler dökülüp çöp gibi olan nesne kalır demektir.

³⁴⁴ TM: Şüphesiz bu güçlü bir şekilde yakılır ve kurşun oksit merhemi oluşur.

kına, yabani safran, gül, Hint selvisi, sümbül ve tütsüler ve de benzerleri sürüldüğünde başta saçın bitmesine engel olurlar.

Kıl Bitmesini Engelleyenler

Uyuşturan soğutucu maddeler saç bitmesini engeller; örneğin mevcut olan saçı dökenler gibi. Bunlar örneğin ban otu, afyon, sirke, baldıran otu. Bunların hepsi birden alındığında veya tek tek alındıklarında saçı dökerler. Onların sirke içinde kaynatılarak alınmasıyla, daha da etkin hale gelirler. Bataklıkta kurbagalar kurutulup, ezildikten sonra, pireotu usaresi (salyası) veya ban otu veya sirke ile karıştırılıp başın üstüne sıvanırsa, saçın bitmesini engeller. O terkip hazırlandıktan sonra tekrar kullanılabilir. Eğer yağla birlikte uygulanırsa, orada büyük çapta bozulma oluştuğu söylenmiştir. Aynı zamanda yağ oraya sürülürse, onun içine nüfuz eder. Bazen onun orada bunun tersi etki yaratabildiği iddia edilmiştir. Burada zikredildiği gibi, kılın bitmesini engelleyen Toledo toprağı, üstübeç (kurşun karbonat) aynı miktarda alınıp şaptan da yarım ölçü alınarak ban otu suyuyla ezilir. Bir grup hekim de şöyle demiştir: Donmuş bataklık kurbagası kanı ve nehir kurbagası kanı saçın bitmesini engeller. Derler ki yarasa kanı, beyin ve karaciğeri de aynı görevi yapar. O ilacın rakibi bu ilaçtır: demişlerdir ki bataklık kurbagası, bataklık kamışlığından alınıp, kurutulur ve onun kurusu kullanılır. Nehir kurbagasından da aynı şekilde kurutularak ilaç yapılabilir. Kasık ve koltuk altı kıllarını dökmek için de bu terkip kullanılabilir. Isırgan otu tohumu, yağla birlikte kılları azaltmak için kullanılır.

Kıvrıkcık Saçlar

Örneğin boy otu ve onun yağı, beyaz lotus, sarısakız, kireç, kurşun oksit aynı miktarda alınıp, karıştırılır veya bazıları daha az miktarda olur. Bu karışım başa uygulandıktan sonra başa bir kılıf geçirilir. Bu terkinin içine ban otu tohumu ve yağı da konabilir. Ban otu tek başına veya kireçle birlikte dövülüp, bir kap içinde yakılıp, özellikle de üçte biri ölçüsünde lotusla karıştırılıp, soğuk suyla macun haline getirilir. Aynı şekilde kaya tuzu, sarısakızla çok iyi bir terkip oluşturur.

Saçların İyi Kıvrılması: Mazı, ılgın, çam iğnesi, selvi yaprağı ve tohumu, ayva tohumu, kurşun oksit, kitre zamkı, Huzistan toprağı, helile meyvesi; her birinden birer ölçü alınır; sönmemiş kireçten yarım

ölçü alınıp pancar suyu ile macun yapılır ve kullanılır. Şüphesiz o saç siyahlaştırıp kıvırcıklaştırır.

Saçın Düzleştirilmesi

Zikredilen saçı koparıp döken ilaçlar, aynı zamanda saçı düzleştirir. Genel olarak, burada dokuyu gevşeten ve rutubetlendiren sular saçları düzleştirir.

Saçın Kırılması

Saçın kuru olması, kuru besinler, mutedil yağların engellenmesi, gevşeten salgılar, hatmi özsuğu, keten tohumu salgısı, söğüt yaprağı özsuğu ve bütün nemlendiren şeyler aynı etkiyi yaratabilir.

Saçın İncelip Seyrekleşmesi

Eğer saçlar incelip seyrekleşirse boraks kullanılır.

Gençlik ve Yaşlılık Hakkında Sözler

Biz başka yerlerde yaşlanma ve gençleşme nedenlerini söyledik ve burada diyoruz ki kan, yağlı gevşek ve yoğun bir yapıya sahiptir; onun oluşturduğu saç siyahtır. Eğer kanın sıvı kısmı alınırsa, saç yaşlılığa doğru meyleder.

İhtiyarlığın Yavaşlaması

İhtiyarlığı yavaşlatan önlemler öncelikle saçın kendisine ulaşanlarıyla ilgilidir. Öncelikli olarak da, balgamî hıltların her zaman atılmasıdır ve özellikle, yemekten sonra kusmayla bu sağlanabilir. Yine lavmanla da kişi rahatlatılabilir, sonra kusar. Kişiyi daha sonra macunlar ve benzeri ilaçlar verilir. Biz onların hoş kokulu, kan oluşturacak olan dengeli keymusu oluşturacak yiyecekler olması gerektiğini ilgili yerlerde söyledik. Örneğin pişirilmiş kebaplar, közlenmiş yiyecekler, kavrulmuş etler, çorbalar ve tiritler gibi yiyecekler olmalıdır. Hatta sindirilebilecek kadar almaya gayret göstermelidir. Şüphesiz asıl uyulması gereken bu prensiptir. Eğer sindirim bozulursa kan da bozulur. Mizaç cidden rutubetli olduğunda sıcak nesneler almak gerekir. Hardal, biber, baharatlar ve acı şeyler yemelidir; bunları özellikle de aç karnına yemelidir. Pancar ve hardal da yenebilir. Şarap saf olmalıdır, ancak çok az içilmelidir; yeşil sebzeler, pişmiş bakla, sütlu gıdalar, balık, *herise* (*buğday, et, tereyağı ve kokulu bitkilerden yapılan çorba*), aside (bulamaç, bir nevi çorba)

tüketilmeli ve çok fazla su içilmelidir. Çok fazla oruç tutmak, kılları koparmak, çok fazla şeker yemek, kâfurı, gül suyu, yasemin yağı, yasemin suyu gibi şeylerden kaçınmak gerekir. Tatlı suyla çok yıkanmaktan kaçınılmalıdır. Şüphesiz kişi saçını yıkadıktan sonra, hızla kurulmalıdır. Eğer hamam yaparsa örneğin ebucehil karpuzu yağı, siyah kimyon, boraks, boğa safrasının banyo suyuna katılması gerekir.

Ancak macunlar ve balgamî maddeyi engelleyen bitkisel ilaçlar yaşlanmayı geciktirir. Örneğin Kabil helilesinden her gün 1 adet çiğnemek, eğer balgamî madde fazlalığı varsa yararlıdır. Bu bazen ömrün sonuna kadar gençliği korur. Aynı şekilde, küçük ve büyük helileden yapılan macunlar ve maden cürufu ile yapılan macunlar ve içinde özellikle altın bulunanlar çok faydalıdır. Bunlardan siyah helile meyesinden birer kısım alınır. Mürekkep ağacından elde edilen bal, yarım kısım ve iç yağı ile karıştırılır; balla macun haline getirilir ve kullanılır. Bu cidden güçlü bir ilaçtır. Bu macun azar azar kullanılır, aksi takdirde kötü etkisi olabilir. Anakardiya (Malaka fasulyesi, Anacardium), mitridatus, güçlü tiryaklar, engerek yılanı eti, eğer adet haline getirilip bu maddeler düzenli alınırsa, gençliği ve gücü korur.

İyi Bir Macun Reçetesi: Kara helile, pirinç, sivri biber, bazen helile karşılığında demir cürufu ve şekerle yapılan macun da yararlıdır. Zencefil, Kabil helilesi, sivri biber, eşit miktarda alınıp macun yapıp kullanılır. Yine Kabil helilesi 20 dirhem, demir cürufu 4 dirhem, ağaç mantarı 5 dirhem; zencefil, sivri biber, karanfil; her birinden üçer dirhem alınıp balla karıştırılarak macun yapılır. Bir yıl boyunca bu macun yaşlanmayı durduranlardandır; yiyerek tüketilmelidir. Eğer macunlarda uygulandığı gibi, içeceklerde de kişi uygun olanı içerse ve sabahdan yarım gün (öğleye kadar) sabreder, daha sonra yemek yerse yaşlılığı durdurabilir.

Yaşlanmaya Engel Olan Lapalar: Bütün sıcak yağlar güçlendirir. Bütün yoğun sıcaklık üzerine dayalı olan, saç mizacını koruyacak nitelikteki benzeyen acı maddeler ve bunlarla birlikte dokulara nüfuz eden, ancak bayat olmayan maddelerin verilmesi gerekir. Örneğin bu katran olabilir. Başa katran sürülüp öylece bırakılır ve 4 saat sonra hamama girilir. Yine uygulanan ilaçların kişinin mizacına uygun olması gerekir. Katran sıcak mizaçlı kişilerde yararlıdır. Aynı şekilde katran

akıcı, nemli ve incedir. O da sıcak mizaçlı kişilerde yararlıdır. Yine Arap zamkı yağı da yararlı olabilir. O cidden güçlüdür. Ban otu yağı diğer bütün maddelerden daha güçlüdür. Bu yağ kara kimyon yağı, ebuçhil karpuzu yağı, hardal yağı ile alınır; güçlü ve iyi bir terkiptir. Hardal yağı ve kara kimyon yağı alınır; iyice kaynatılır ve sonra ebuçhil karpuzu içine konup pişirilir. Sıkılmış yabani zeytinden elde edilen zeytinyağı ile veya ona karıştırılmadan uygulanır ve bu uygulama her gün yapılırsa yaşlanmayı önler.

İyi Bir Yağ: İyi temizlenmiş kaliteli zeytinyağının içine 3 ölçü kustus, 1 ukiye sümbül, yarım ukiye iyi kalitede şeytantırnağı, 1 ukiye bataklık sazı meyvesi konur. Bu maddelerin hepsi üçte biri kalana kadar pişirilir. Onun sıvısı çok güçlüdür. Daha sonra zeytinyağlı su içinde pişirilir. Suyu tamamen gidene kadar pişirmeye devam edilir. Zeytinyağı da azalır. Daha sonra, onun üstüne yarısı kadar Arap zamkı ilave edilir; sonra 1 ukiye Arap zamkı alınır ve şarapla karıştırılır ve güzelce ezilir ve hepsi karıştırılarak kullanılır.

İyi Yağ: Keten (Pamuk) yağı, bitotu yağı, helile meyvesinin yağı, aynı miktarlarda alınır ve hepsi 1 ratl olur. Hint selvisi, Seylan tarçını, sümbül, kara kimyon, karanfil, ebuçhil karpuzu, Arap zamkı, kuşburnu, güzel kokulu olmayan sarısabır, bataklık sazı meyvesi, kandiniren; her birinden 1 ölçü olarak, eşit miktarlarda alınır. Hepsinin toplam ağırlığı 100 dirhem olur. Bunlar ebuçhil karpuzu suyu içinde pişirilir. Eğer özuları varsa, onunla veya ceviz kabukları suyu içinde 4 ratl kalana kadar pişirilir. Suyun yarısı gidince onun üzerine yağ konur ve kaynatmaya devam edilir ve işlem sadece yağ kalana kadar sürdürülür; terkinin içinde su kalmaz. Bu saflaşmış sıvı kullanılır.

İyi Bir Lapa:³⁴⁵ Bu lapa şu şekilde hazırlanır: Arap zamkı veya mazi, boy otu, ban otu tohumu, kuru kişniş otu, ladin, kurutulmuş ceviz kabuğu, kurutulmuş gelincik, demir pası, yanmış bakır, siyah şap alınır; küçük haplar yapıp kurutulur ve her ay 3 defa helile meyvesinin suyu ve bitotu suyu ile karıştırılarak hastaya içirilir.

İyi Bir Örtü (Kılıf): Siyah helile, helile meyvesi ve bitotu tohumu; her birinden on birer ölçü, ladin 20 ölçü, bitotu yaprağı 30 ölçü alınır

³⁴⁵ TM: Ağrıyı almak için vurulan iyi lapalar; bu lapalar ihtiyarlığı geciktirir, hatta yakın zamanda olan ihtiyarlığı da giderir.

ve içine 3 ratl zeytinyağı konur ve 3 gün kendi haline bırakılır; sonra iyice koyulaşana kadar pişirilir. Ondan iyi bir örtü (kılıf) elde edilir. Bizden öncekilerin denediği ve bizim zamanımızda da denenmiş ilaçlardandır: kırmızı Belh zaçından 1 dirhem alınıp kullanılsa, yaşlılığı dağıtır. Onun (başa) uygulamasıyla başta siyah kıllar biter. Ancak bedenin güçlü ve rutubetli mizacı olması gerekir. Onun kullanılmasıyla akciğer temizlenir ve rutubetlenir.

Saç Boyalarının Açıklaması

Yağlar Kitabı'nda boyalarla ilgili bilgi bulunmaktadır. Şüphesiz orada boyalar ve güçlü kokulu özel köklerin çıkarılış tecrübelerinin de olduğunu zannediyorum. Onlar arasında yağ şeklindekiler ve saçlara etkileri de ele alınmıştır. Yine onlar arasında nüfuz etmeyenler, etkin olmayan şeyler de vardır; çok güçlü olanlar da bulunur; çok etkili olanlar da vardır, ancak çok yoğun değildirler. Onlar renk değiştirme gücüne sahiptir; örneğin demir cürufu gibi; örneğin ceviz kabuğu gibi. Yağlarda olan renk değiştirme gücü alınıp sirke gibi ekşi ve içilmesini kolaylaştıran maddelerin içine konsa, o ilaç şeklindeki boya daha rahat kullanılır. Benim görüş içittiğime göre, bir grup hekim şöyle aktarmıştır: Ceviz ağacının dallarından bir dal kesilip, içinde yağ bulunan bir kap içine konsa ve o kap toprağa gömülse, kabın içindeki yağı dalın çektiği belirlenir ve yağın bir kısmı da kaptan dışarı atılır; kaptan hiç yağ kalmaz.³⁴⁶ Sonbahar geldiğinde dalın emdiği yağdan çok daha fazlasını kaba gönderdiği belirlenir; kabın rengi değişmiş; boyanmıştır. Çoğunlukla buradaki boya yumuşatıcı olarak kullanılmıştır. Şüphesiz bu bilgiler bir araya toplanmıştır. Sonra onlar, saç rengini değiştirenler ve açanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Onlar 3 gruptur: Saçı siyaha boyayanlar, sarartanlar ve beyazlatanlar. Biz onların açıklanmasına siyahlatan boyalarla başlayacağız.

Saçı Siyaha Boyayanlar

Kına, insanların saçı siyaha boyamak için kullanmakta fikir birliği ettiği bir maddedir. Onların saçların üzerindeki etkisi saçın kabiliyetine göre farklılık gösterir. İnsanlar kına ile başlarlar; sonra kınayı yıkayıp, çivitle devam ederler. Her bir safhada yeterince beklerler; sabrederler.

³⁴⁶ Baskı nüshada sıcak karşılığına soğuk olan konmuştur; ilki ilk nüshadadır.

Kısacası çok sabreden aradığına erişir. İnsanlar aralarında gruplaşmışlardır. İnsanlardan bir kısmı kına üzerinde yoğunlaşmıştır ve onunla yetinirler. İnsanlardan bir kısmı ise çivitle boyamayı tercih ederler ve ondan oluşan yeniliğe razı olurlar. Hindistan kökenli olan çivit daha iyidir ve daha hızlı etki eder. Ancak oluşturduğu güzellik daha yoğundur ve daha koyu kırmızı renk oluşturur. Kirmani çivit daha az boyama özelliğine sahiptir; daha uzun sürede boya etki eder. Ancak saçın siyahlığı çok koyu olmayıp onun güzelliği de çok fazla değildir.

Ben saçlarımın rengini değiştirmek istesem, ilkin çivitle koyu kırmızıya çevirip onun üzerine kına uygulamam. Ancak kına daha önce uygulanırsa güzelliği yok eder ve saçın rengini bozar. Öncelikli olarak, akıllıca boyayı saçın üstünde çok fazla tutmamalıdır; hemen yıkamalıdır, yani ilk uygulanan boyayı yıkayıp, ondan sonra kınayı uygulamalıdır. Bazı insanlar saçı boyamak için sumak suyu, nar suyu veya yoğurt suyu ya da ceviz kabuğu suyu ile soğandan oluşan terakibi kullanmışlardır. Onları belli bir miktarda bir araya getirirler ve kurşun oksit ve kireç içine koyup kaynatıp ya da güneşte pişmelerini sağlarlar. O terakibin içine sof (kumaş) konduğunda onu karartır. Bu iyi bir boyadır. Bu boyanın içine 1 dirhem karanfil konur ve beyin boyanın vereceği zarardan korunur.

Çok sıklıkla kullanılan ancak önceki boyalar kadar kaliteli olmayan boyalardan biri şöyledir: Mazı alınıp zeytinyağı ile ovulduktan sonra bir çömlek içinde iyice, kararana kadar yakılır. Ancak yakma işleminde çok fazla ileri gidilmez. Ondan 20 dirhem alınır ve yanmış bakırdan 10 dirhem, şaptan 2 dirhem, Darani tuzundan 1 dirhem alınıp, boya yapılır. Bu boya saçı tam olarak sabit bir şekilde siyaha boyar ve boya söylendiği şekilde hazırlanıp kullanılır.

[Bir başka boya da şöyledir]: Mazıdan 2 ratl alınır; zeytinyağı ile iyice ovulduktan sonra parçalanana kadar pişirilir ve yanmış bakırla ve şapla ve kitre zamkıyla karıştırılır. Onların her birinden 15 ölçü ve tuzdan 7 dirhem alınır; hepsi birlikte ezilerek, sıcak suyla macun haline getirilir ve saç bu terkipile boyanır ve boya orada 3 saat tutulur. Bazen ona kına ve çivit de karıştırılır.

Bu boya da çok bilinir. O kireç, kurşun oksit, yenebilen kil (İsfahan toprağı) veya Huzistan toprağı, ateşe dayanıklı parlak mermer toprağı veya anason toprağı (kili), belli başlı kil grupları olup, onların her bi-

rinden eşit miktarda alınıp, boya kıvamında macun yapılır ve kullanılır. Terkip daha etkili olsun diye üzerine pancar yaprağı konup kurşun oksitle ezilir. Eğer buradaki su kına ve çivit suyu olursa ve o tekrar tekrar pişirilirse veya güneşte pişmesi sağlanırsa daha iyi bir terkip olur. Ancak bu boya saç uygulandığında 6 saat baş üstünde bırakılmalıdır. Yine kına ve çivit kurşun oksitle göz ilacı gibi iyice ezilir ve kireç ve kavrulmuş mazı ve yanmış bakır, şap, kil ve kitre zamkı, karanfille eşit miktarlarda alınıp boya yapılır.

Saç boyalarıyla ilgili olarak, kitapta verilen ve onlara yakın olup kullanılan ve iyi olduğuna inanılanları anlattık. İyi bir boya şöyleydi: Kına 1 ölçü, çivit 2 ölçü, yanmış bakır, şap, Darani tuzu, kavrulmuş mazı, demir cürufu eşit miktarlarda alınır ve sirkeyle ezilir ve bir tarafa bırakılır; onda kızılık oluşana kadar beklenir ve kullanılır. Burada söz konusu edilen demir cürufu üzerine 4 parmak seviyesine çıkacak kadar ekşi sirke konulup iyice ezilir ve terkip yarısı kalana kadar pişirilir ve 2 parmak kadarı bırakılır, öyle ki, bu terkip bakır karbonat gibi olur. Bu maden cürufu siyah helile ile alınıp, üzerine sirke konulup ezilir ve pişirilir ve işlem bu sirke buharlaşana kadar sürer ve terkip sağlam bir yapı kazanana kadar da devam eder. Sonra içine yağ konup pişirilir; hoş kokulu bir terkip olana kadar pişirmeye devam edilir. Eğer istersen hoş kokular katabilirsin. Bu beyaz yağla ve demir cürufunun gücüyle hazırlanmış bir boyadır.

Yine gümüş kiri (gümüş oksit) sirkeyle iyice pişirilirse, bütün siyah boyalar içinde güçlü bir siyahlatıcı olarak kabul edilir. Ondan daha fazla tutulanı şöyledir: Ekşi sirke, kokulu portakal veya turunç alınır ve bir süre pişirilir; içine demir koyup bekletilir. Demişlerdir ki, saf gelincikten³⁴⁷ alınıp şişe içine konup bir süre bekletilir ve şap ve *sak'tan* (özel ve güzel kokulu bir terkip, pastil) gelinciğin 1 ratlına 2 ukiye gelecek şekilde alınıp şişeye konur ve şişe gübre içine gömülür. Şişenin içindekiler çözülüp, boya oluşur. Yine demişlerdir ki: Yeni bitmiş arpa (taze arpa) ve henüz gelişimini tamamlamamış sümbülden alınıp, yarısı miktarında şapla birlikte bir şişeye konur, hayvan gübresi içine gömülür. Bir süre sonra şişenin içi siyah bir sıvı ile dolar; şişenin etrafındaki pislik de siyahlaşmıştır. Demişlerdir ki: Aynı şekilde

³⁴⁷ TM: toz halindeki gelincikten.

ağaçtan alınan taze su kabağı delinip, içindekiler çıkarılıp, onun içine tuz ve biraz da demir cürufu konsa ve kabağın kaldırılan kabuğu tekrar yerine konup kapatılsa, bir süre sonra onun içindekilerin siyaha dönüştüğü ve siyah bir boya oluştuğu belirlenir.³⁴⁸ Bir grup insan da Hint keneviri yapraklarını ezip ovalamışlar ve sütle onu pişirmişler ve özellikle bunu kadın sütüyle yapmışlardır. Hatta sütün üçte biri kalana kadar pişirmişler ve 1 gece bekleterek iyi bir boya elde etmişlerdir. Bu boya, bana göre aynı zamanda iyi bir saç koruyucudur.

Galen şöyle demiştir: Bu boya şöyledir: Ceviz ağacının üstünden sallanan salkım şeklindeki çiçekler alınıp zeytinyağı ile ezilir; taze gübre ile birlikte boya olarak uygulanır. Bazıları da şöyle demiştir: Eğer o boya keçî pislîği ile karıştırılırsa, iyi bir boya oluşturur. Aynı zamanda Hint keneviri kökü zeytinyağı ve yağlarla dövülürse (ezilse) o da saçî karartır. Bana göre, eğer renk değişimi gerekiyorsa (renk açılması isteniyorsa) onun işlemi zeytinyağının etkisini zayıflatmakla olur. Eğer zeytinyağı yerine, su terkibe ilave edilse bu fark belirlenebilir. Aynı şekilde, Paulus, gelincik çiçeğinin zeytinyağı ile ezildiğinde onun güzel kokulu bir boya oluşturduğunu söylemiştir. Bunun anlamı şudur: Terkibe şap gibi siyahlatan bir şey koymak gerekmez.

Aynı şekilde onların ceviz kabuğu ile yağın terbiyesi, sonra onun suda pişirilmesi ve onun içine biraz şap ilavesi konusundaki söylemlerini zayıf buluyorum. Aynı şekilde yağ gelincik suyunda pişirilmelidir. Hatta onun suyu tamamen bitinceye kadar pişirmeye devam etmelidir, demiştir. Örneğin çözülmüş yağ alınır ve üzerine helile meyvesinden onun üçte biri kadar konur; 1 saat pişirilir; sonra süzülür ve her bir ratl için 4 ratl olmak üzere ince kurşun levhalardan alınır. Sonra bu terkip karıştırılarak, kaynatılır; yoğun alevlenmemesi için sürekli karıştırılır; hareket ettirilir. Sonra o 3 gün kendi haline bırakıldıktan sonra uygulanır. Ben diyorum ki, bu sıvı ümit veren bir boyadır. Özellikle ona şap katılırsa daha da iyi olur.

Demişlerdir ki: Ban otu yağı Hindistan cevizi içine konur; sonra daha güvenli olması için Hindistan cevizinin kapağı kapatılıp, ihtiyaten fırına konur. Yağ boya olarak çıkar ve öncelikle, bu yağın (boya) yaşlılığa engel olduğu kabul edilir. Demişlerdir ki: Şüphesiz Acem

³⁴⁸ TM: Bu boya mürekkep olarak kullanılmıştır.

kuru üzümü yararlıdır. O güzelce ezilir.³⁴⁹ Göz ilacı gibi dikkatle temizlenir ve iyice erimiş yağla üstü örtülür ve 1 ay süresince gübreye gömülür; orada bırakılır. Bu boya rengini kaybeden saçlar için iyi bir boyadır. Beyaz renkten rahatsız olanların hepsi için iyidir; hepsi kullanılabilir. Aynı zamanda baykuş yumurtası da güçlü bir boya maddesidir. Şemsüddeve zamanı ki bizim zamanımızdır, şöyle bir görüşte ittifak vardır: Panter avcılarını panter derilerini bıraktıkları yerde uyurken, birisinin sakalına deri temas etmiş ve sakalın karardığı görülmüştür.

Güzel koku konusunda (anter ve miskten yapılan güzel koku) hakkında şöyle demişlerdir: 50 dirhem helile meyvesi, ezilmiş taze bitotu suyundan 1,5 ratl, 4 ratl su içinde yarısı kalana kadar pişirilir; sonra ateşten indirilir ve 50 dirhem hatmi, 50 dirhem kına, 50 dirhem çivit, 20 ölçü kurumuş mazı, 10 ölçü bakır sülfat, 50 ölçü zamk alınarak, kaynatılmış olan terkinin üstüne konur; iyice pişirildikten sonra misk ve sirke ile karıştırılıp ondan başa adeta bir kılıf gibi örtü yapılır. O kendi yayılım alanını boyar.

Demişlerdir ki: Pamuk tohumu yağı, 30 dirhem alınır ve onun içine demir kazıntısı, kurşun kazıntısı, yanmış bakırdan; her birinden 4 dirhem ölçüsünde alınır; hepsi birlikte ezilip, kararınca kadar bekletilir; sonra kaynatılır ve içine güzel kokular ilave edilir.

Bilinmelidir ki, yanmış arpa, bakla kabuğu ve nar kabuğundan alınır ve boya olarak kullanılacak kınanın içine katılır. Aynı şekilde ceviz kabuğu içine de katılır. Basit ilaçlar içinde boya olarak kullanılanlar da zikredildi. Onlardan belli başlısı kunduz otu, sarısakız, kadıntuzluğu, hardal, tuz, çöpleme, kaz yağı, helile meyvesi, baldırıkara, şakayık, kına, çivit, yanmış bakır, demir pası, taze bakla kabuğu suyu, ceviz kabuğu ve onun suyu, Arap zamkı, şeytancerisi, pancar tohumu, bitotu ve tohumu, ladin, kireç, kurşun oksit, bütün maden cürufu belli başlı boyalardandır.

Rengin Açılması ve Tedricen Rengin Açılması

Demişlerdir ki: Yüksek tepelerde yetişen kamışın taze kabukları alınıp, bir tarafa konur; üzerinde sıcak uygulansa, içinden altın gibi bir sıvı akar. Aynı şekilde demir pası, zaç suyu ile muamele edilip, kınanın konup, bekletilmesi gibi bir süre beklense, o yer sararır veya kına alınır

³⁴⁹ TM: Kafr zift anlamına gelir, yani zifttir.

ve şarap tortusu ve rezeneden eşit miktarda alınır ve bataklık sazı ilave edilip saç onunla boyanır veya kına alınır ve onunla boyanır. Sonra kundus pişirilip, kullanılır. İnsanlar demişlerdir ki: şapla veya hazeran çiçeği ile safranla veya sarısakırla ve denizköpüğüyle birlikte bir gün ve bir gece bekletilir. Sonra bu boya günlerce bekletilebilir. Onun üzerine acı bakla ve ekşi sirke konup, macun haline getirilir. Yine acı bakladan 10 dirhem alınır; iyice ezilir, sarısakırdan 5 dirhemle derici (debbağ) tuzu veya denizköpüğünden 3 dirhem alınıp karıştırılır; yanmış kurutulmuş şarap tortusu, asma dalı külü yeterli miktarda alınıp hepsi karıştırılır.

Deriyi Kızartan Güçlü Terkip: Sumak 2 ukiye, mazı 3 ukiye, sarı-papatya 2 ukiye ve kızsacıdan 2 ukiye alınır; pelin otu 2 ukiye, kuru acıbakla kabuğundan 2 avuç alınır. Bunlar 10 ratl su içinde dövülür; sonra başa yakı şeklinde uygulanır. O ılık olarak uygulanmalıdır. Demişlerdir ki: kaynatılmış kurtboğan ve kundus suyla beraber iyi bir sarı boya oluşturur. Yanmış şarap tortusu, yanmamış ban otu yağı ile veya bataklık sazı yağıyla birlikte uygulanır.

Saçları Beyazlatanlar

Onlardan biri kırlangıç pislîğidir; nesrin denen güldür ve fasulyedir; beyaz busin çiçeğidir; turp kabuğudur; boğa safrasıdır; kükürt dumanıdır; Hint selvisi ve meyvesidir; zeytin meyvesidir. Bunların her biri ya da hepsi birlikte saçın rengini açar; beyazlatır. Özellikle sirkeyle kullanılırsa ve kükürt buharına tutulduktan sonra etkin olur. *Bunlardan terkip şeklinde olanlar şunlardır:* Üzüm çekirdeği, kuru turp kabuğu, şap alınır ve un haline getirilip yarım ölçü Arap zamlıyla karıştırılır. Yine nesrin gülünün yaprağı, haşhaş kabukları, güzelavrat otu alınır. Bu son 2 uyuşturucu yerine ban otu da konabilir; güçlendirmek için boyaya karıştırılabilir. Onun içine kâfuru, çivit suyu da katıldığını tespit ettim. Bazen saç sarıldıktan sonra kükürt buharına tutulur; bu uygulama gecede 2 defa tekrarlanır.

Boyadan Sonra Yapılacaklar

Çoğunlukla boyalar beyinde soğutan ve bozanı etki yaratabilir; kişiyi nezle olmaya yakın hale getirebilir; sakinleştirici olabilir ve benzeri durumlar ortaya çıkabilir. Boya uygulanmasına yakın, bunlar için önlem almak gerekir veya boyanın arkasından doktor onlara misk, ka-

ranfil ve benzeri ısıtan şeyler vermelidir. Bazen saç boyandıktan sonra onda uzama belirlenir; kıvrıcıklığı gider, kaybolur; saç inceler; ondan bir sıvı akar. Bunlardan dolayıdır ki, boyadan önce önlem almak gerekir. Boya ile birlikte saçı koruyan ve kıvrıcıklaştıran maddeler verilmelidir. Özellikle saç kıvrıcıkça daha dikkatli olmak gerekir. Boyayla birlikte saç sönükleşir; sakal ve bıyık adeta kazınmış gibi olabilir; saç kırılır. Bunlar için önlem alınmalıdır; menekşe yağı ve şebboy yağı uygulanmalıdır. Boyadan dolayı deride siyahlaşma olabilir.³⁵⁰ İnsanlar onu bakla ve nohut suyu ile yıkarlar; sıcak yağlarla yıkamamak gerekir. Bazen boyadan sonra saç dökülmesi görülür. Ben boya olarak ceviz gibi bir şeyin kullanılmasını uygun bulurum. Özellikle boyanın deride güçlü nüfuz gücü olmalıdır. Sözüün kısası boyadan sonra saç dökülmesi görülürse veya yağlanma görülürse, nemli misvak gibi temizleyen bir şey alınır. Onun bir tarafı ezilip, dövülür; onunla boyanın oradaki bağı çözülür ve boyanın etkisi azalır. Bir grup insan da ban otu dumanı ve mum dumanı³⁵¹ içine girilmesi saç dökülmesini bertaraf ettiğini, ilacın olumsuz etkisini yok ettiğini söylemiştir. Ancak saç yıkandığında bu olumsuz etki ortadan kalkar.

Huzaz³⁵² (Liken) ve Kuru Uyuz

Saçlardan söz ederken uyuzdan da söz etmek gerekir. Biz de burada bu konuda bilgi vereceğiz. Liken iğneye benzer parçacıklardır, kabarcık gibidir. Mizacın bozukluğunun etkisi ile baş derisi üzerinde hafif kabuklanmalar şeklinde görülür.³⁵³ Başta yara meydana gelmek-sizin başın yüzeyinde, saçın bittiği yerde bozukluk oluşmadan ve yara büyümeden hafif kabuklanma oluşur. Kepek şeklindeki bu oluşumlar, mizacın başın üstündeki yaralardan etkilenmesi sonucunda deri üstünde görülen etkileridir. Onlar tam bir yara ya da tam bir bozulma işaretleri değildir; ancak saçın bitmesini engellerler; madde adeta yaparak yaprak olmuştur. Kanı sevdavidir. Bazen mizaç başta bozuktur ve

³⁵⁰ TM: Ben o saçı yıkamam.

³⁵¹ TM: Ladin dumanının.

³⁵² TM: Noktasız H'nin üstün işaretiyle küçük parçalar demektir.

³⁵³ TM: Ona huzaz-ı iberiyye denir. Huzazda olan söz saçta olan söz benzer ve uygun olmakla söz saç arkası sıra huzazda biz söyleriz ve deriz ki bu haza-ı iberiyye denen hastalıktır, yani o kepektir ki başta meydana gelir.

onun etkisiyle bu kepek şeklindeki oluşumlar görülür. Bazen onun fiili kurutucudur; bazen vücuttaki diğer organların mizacı gibidir. Ancak sadece sebep baş olabilir. Bazen de ortak sebeplerden ortaya çıkmış olabilir.

Tedavi: Kepeklenme hafifse, tedavisinin de hafif olması gerekir. Başa gül suyu ve menekşe ile masaj yapılır ve salya ile sıvazlansa yararlı olur. Onun cıllanmaya, çözölmeye ve çözümleyen ilaçlara ihtiyacı vardır. Ayrıca onun rutubetlendiren ilaçlara da ihtiyacı vardır. Yine onun için, vücut mizacını kötüden iyiye dönüştüren ilaçlara da gerek duyar.

Uyuzun bir çeşidinde yara da oluşur ve onun tedavisinde vücudu temizleyen ilaçlara ihtiyaç duyulu; kan alınır ve ishal yapan ilaçlar hastaya verilir. Eğer gerekli olursa ve bedenden başa doğru bir doluluk oluştuğu görülürse, bu temizleme işlevi uygulanır; sonra ilaç verilir. Kısacası o yağlarla temizlenerek tedavi edilir. Uyuz ilaçları dokuyu çok gevşetenlerin dışındakilerdir. Eğer uyuz zayıfsa, pancar suyu veya boyotu suyuyla yıkamak ve kavun tohumu, nohut unu, acı bakla, bakla, hatmi tohumu, kara zamk, ayva usaresi, hatmi, kitre zamkı, Huzistan toprağı, ateşe dayanıklı mermerin içinde pişirilip uygulanır. Özellikle de pancar usaresi çok yararlıdır. Sonra 1 saat bu terkip baş üzerine bırakılır. Sonra taze söğüt yaprağı ile baş yıkanır. Onun fevkalade yararı vardır. Demirhindi, kereviz ve onların öz suları, tespih ağacı yaprağının pişmişi, kendir tohumu, susam yaprağının pişmişi ile ilaç yapılarak kullanılabilir. Bazen onlar birbirlerinin yumuşak güçlerini bertaraf ederler. Onların öz suları da yaprakları gibi yararlıdır. Kabuğu soyulmuş badem sirkeyle veya boy otu unu ve sirkeyle veya nohut unu, susam yaprağı ile ezilerek, pancar suyuyla karıştırılarak ya da bir parça ekşi şarapla karıştırılarak kullanılır veya nohut un haline getirilir ve hatmiyle ve sirkeyle macun hazırlanır ve uygulanır ya da baş tuz gibi dövölmüş dut meyvesiyle yıkanır; onun kullanılışı hatmininki gibidir ya da hatmi tohumu zeytinyağı ile veya şarapta eritilmiş kendirle 2 hafta dövölür. Taze söğüt yaprağı suyu ile başı yıkamak kolay ve hoştur; iyi olduğı denenmiştir. Onunla veya başı yıkanması önerilenlerin hangisi olursa olsun saçı yıkadıktan sonra başı yağlamak gerekir; örneğin gül yağı ve menekşe yağı gibi.

Daha Güçlü Uyuz İlaçları: Saçın yıkanmasında boraks veya kükürt ya da boğa safrası veya ebucehil karpuzu yağı veya şarap tortusu ve hardal veya dağ üzümü veya yanmış cam veya çöpleme veya dağ sedef otu ve buna benzer olanlar kullanılır. Yine *kimolya* (*ateşe dayanıklı mermer*), alınır ve inek safrasıyla macun yapılır ve kullanılır. Sonra 2 saat öylece bırakılır veya ban otu ve bakla unu aynı miktarda suyla karıştırılır ve baş onunla yıkanır ya da 1 ratl şarap tortusu alınır ve 1 ukiye sabun ve 4 dirhem boraksla bir araya getirilir ve başa pansuman yapar gibi uygulanır. Sonra pancar suyuyla nohut unu karışımı ile yıkanır. Daha sonra bitotu yağı uygulanır. Ondan sonra başa inek dışkısı uygulanır. Bu uygulama gerçekten rahatlatıcıdır. Uygulanan ilaç bir gece hastanın başında bekletilir. Daha sonra deve idrarıyla yıkanır. Özellikle Arap devesinin idrarı cidden yararlıdır. Dövülüp toz haline getirilmiş olan cam kötü likenler için cidden iyi bir ilaçtır. Aynı şekilde demir sülfat ve dağ üzümü de kullanılır. Boraks köpüğü ve demir sülfat aynı miktarda alınır ve başa uygulanır. Terkip ilkin başa, sonra boyna sürülür ve bazen ona zeytinyağı karıştırılır veya dağ üzümü zeytinyağı içinde ezilir ve onunla baş yağlanır veya kükürt, demir sülfat, boraks alınır; hepsi birlikte mastika yağı içine konup, başa uygulanır; bir süre baş üzerinde bırakılır. Bazen bu terkip çöpleme ile de karıştırılır.

Bazılarının Etki Olduğunu İddia Ettikleri İlaç: Onun iyi ve yararlı olduğu belirlendi. Taze koyun pislği yarım ölçü, kaz yağı, Zölçü, şebboy yağı 1 ölçü, dağ sedef otu 4 ölçü, ladin 2 ölçü alınır. Baş ilkin sıcak suyla yıkanır ve kuru bir bezle adeta kazınırcasına ovulur. Sonra verilen terkip başa uygulanır ve bir gün bir gece başta bırakılır ve sonra baş yıkanır.

İKİNCİ MAKALE

Cildin Renk Olarak Durumu

Cildin Renginin Değişmesinin Sebepleri

Güneş sebebiyle kararması gibi veya soğuktan ya da rüzgârdan yada hareket etmemesinden veya az banyo yapmasından veya çok tuzlu yiyecekler yemesinden, fazla tuz tüketmesinden veya kanın sevdavi

özellikler kazanmasından ve fazla safravi unsurlar içermesinden sarıya dönmesi gibi, çeşitli sebeplerden vücudun derisinin rengi değişir. Yine hastalıklardan, üzüntüden, çok fazla cinsel ilişkiden, acı hissinden, çok şiddetli sıcak havadan da derinin rengi değişebilir. Yine durgun sular (beklemiş sular), çörek otu gibi şeyler yemekten, keskin kokulardan, hatta dendiğine göre, keskin bakışlardan, sirke ve onun gibi keskin lezzetteki maddelerden-çünkü sirkenin buharının yüzü sararttığı bilinir- kimyon içmekten, zayıflamayla oluşan kötü durumlardan, evde uzun süre kapalı kalmaktan, çok fazla kimyon ve çok fazla sirke tüketmekten, toprak yemekten, hatta damarlarda tıkanıklık yaratacak kadar fazla tüketmekten, kanın akışı kesilir; buharlar oluşur ve dolayısıyla, derinin renginin değişimine sebep olur.

Hareketlendirerek Deride Renk Değişimi Sağlayan ve Rengi Kırmızılaştıran ve Hoş Bir Parlaklık Veren Şeyler

Bilinmelidir ki, kanı ve ruhu hareketlendiren her şey deriyi güzelleştirir. Güzellik, saflık, kızılık oluşturur ve deriye hafif parlaklık verir; deriyi temizler, arındırır. Kişinin yüzündeki öldürücü, yıkıcı ifadeyi yok eder; yüze hoş bir ifade verir; özellikle, derinin rengi açılır. Bütün bunlarla birlikte sıcak ve soğukta rüzgârdan korunmaya ihtiyaç vardır. Kanı hareketlendiren şeylerin deri üzerinde etkin olmasının 4 sebebi vardır; özellikle kan inceyse, iyi bir kandır; ikincisi eğer onda, yoğunluk oluşursa ve ondaki bu doluluk bütün her yere yayılır. Üçüncüsü tenkiye ile kanda doluluk olanların temizlenmesi ve dördüncüsü bu maddelerin dışarı atılması gerekir ki, bu da dışarı açılan kanallar ve yollarla olur. Bu atılacak maddelerin dışarı atılacak kanallara doğru çekilmesi gerekir.

Öncelikle deriyi güzelleştiren şeyler, örneğin nohut ve kuzukulağı, et suyu, reyhan şarabı içmektir; incir yemek yararlıdır. Şüphesiz ince kan oluşup deriye yayılır ve deriyi güzelleştirme işini yapmış olur. Hastalıktan sonraki zaaf halinde, yani nekahet döneminde derinin renginin bozukluğu giderilir ve deri eski canlılığını kazanır. Bunun için kuru incir yağı alınmamış sütle birlikte verilirse yararlı olur. Onlar latifkanı ve doğal sıcaklığı artırır. Her gün yemekle birlikte hafif şarap ve süt içmenin yararlı olduğu denenerek belirlenmiştir.

Temizleyen şeyler, örneğin küçük helile meyvesi ve terbiyelenmiş helile yararlı olur. Sürekli olarak onlar alınırsa yararı görülür. Kabil helileleri, küçük helile meyvesinden daha güçlüdür. Bunlar kanı çeker ve yayılmasını sağlar. Örneğin şeytantesi, biber, kurtboğan, karanfil bu cinstendir. Yemeğin içinde onlar konursa, örneğin safran gibi, yararlı olur. Ancak safranın kanı çekme özelliğinin yanı sıra, onun rengini değiştirmesi gibi bir özelliği de vardır.³⁵⁴ Özellikle dağ üzümü içinde verilirse yararlıdır. Bundan 1 dirheme kadar içilebilir. Örneğin çördük otundan 2 dirhem ve safrandan yarım dirhem alınır ve şekerle içilir. Azak eriği de rengi güzelleştirir. Yine yabani safrandan 1 dirhemden 2 dirheme kadar içilirse rengi güzelleştirir. Kadıntuzluğu öz suyu (salgısı) 1 dirhemden 2 dirheme kadar alınıp *asuka* içine konup, onunla arpa unu iyice karıştırılırsa ve hastaya verilse hastada kötü bir yanma hissi oluşturur. Derinin güzelliği için kişinin turp, soğan, lahana yemeyi alışkanlık haline getirmesi gerekir; sarımsak da yenmelidir. Fiiller, hareketler, alışkanlıklar, öfke ve kızgınlık, dengeli perhiz, güreş, yine sevinç ve neşe, dans etmek, alışılmış faaliyetler ve çalışmak, kibar ve nazik grupların toplantılarında bulunmak, tartışma gruplarına katılmak, sokakta kavgaya etmek, bağırarak ve bunun gibi başka faaliyetlerde bulunmak deriyi canlandırır.

Dışarıdan uygulanan şeyler, deriye gerekli maddeyi çekme, cezp etme ve cilalayıp, parlatmak şeklinde olur; lapalar ve yıkama için kullanılan sıvılar şeklinde uygulanır. Haricen uygulanacak olanlardan birisi ufalanmış bakla unu, arpa unu, burçak unu, buğday unu,³⁵⁵ nişasta, özellikle nohut unu, mercimek unu, pirinç unu, balık zımmı, süsen, ladin, incir, kendir,³⁵⁶ mastika ve yağı, yumurta kabuğu, istiridye eti, akgünlük, kurşun oksit, kurşun karbonat, fildişi bıçkı tozu, çürük kemik, mahlep,³⁵⁷ tatlı badem, hıyar tohumu, kavun, kabak, kara pazı, tere tohumu, saf kitre zımmı alınır ve nişasta ile macun şeklinde deriye uygulanır; yüz onunla temizlenir. Kitre zımmı sütle karıştırılıp her gün

³⁵⁴ TM: Safranın tek içimi 1 dirhem miktarı olur.

³⁵⁵ TM: Kuzukulağı unu

³⁵⁶ TM: Günlük

³⁵⁷ TM: yabani kiraz, kırmızı boya

yüze sürülebilir. Yine kazayağı özsuyu,³⁵⁸ yalancı safran, taze kadın sütü, buzağının kaynatılmış tırnağı iyice ufalanır ve istiridyeye eti iyice pişirilir ve yumurtanın beyazı,³⁵⁹ kaynatılmış boy otu veya kaynatılmış sarıyonca yüzü temizlemek için yüze uygulanır.

İyi Bir Yıkayıcı Terkip: Kabukları soyulmuş bakla, burçak, acı bakla, turp tohumu, kabukları soyulmuş kavun tohumu, nohut nişastası alınır ve bunlarla yüzü yıkayacak terkip hazırlanır.

Gözenekleri Açan İyi Bir Terkip: Bakla unu, arpa unu; her birinden birer ölçü ve nohut unundan 1 ölçü, kabuğu soyulmuş mercimek, kitre zambak ve nişasta; her birinden 1,5 ölçü alınıp kavun çekirdeğinden 2 ölçü, safrandan terkinin rengini açacak kadar konup yüze gece uygulanır ve sabah olunca yıkanır, temizlenir.³⁶⁰ Kavun kabukları pişirilir; menekşe de pişirilip benzerleriyle karıştırılır ve uygulanır.

Başka Bir Gözenekleri Açan Reçete: Tatlı badem, kitre zambak, zambak, bakla unu süsen, balık zambak eşit miktarlarda alınır ve onları bir araya toplayacak kadar suyun içinde eritilir. Sonra yüz için kullanılan ilaçların içine konur ve yüze uygulanır.

Başka Bir Yüz Temizleyici: Bakla unu, arpa, nohut, yağ (iç yağı) alınır ve yumurta beyazıyla birlikte yüze uygulanır. Bu terkip yüzü çok iyi parlatır, adeta cilalar: yabani soğan, boraks, çörek otu balla, amonyak zambakıyla ve papatya yağıyla ve taze günlükle karıştırılır. Bu terkip yoğun bir temizleyicidir. Yine kükürt,³⁶¹ de cildi temizler; yine arsenik, kertenkele pisliği (tersi), nergis kökü ile de yüz için temizleyici hazırlanır.

Güçlü Bir Temizleyici: Serçe pisliği (tersi), alınır; yoğunlaşana kadar pişirilir ve 1 ukiye alınıp, şu ilaçlarla macun yapılır: serçe tersi, acı bakla unu, nohut unu ve soyulmuş kavun çekirdeği ezilir ve hepsi birlikte yüze sürülür.

Bir Başka Cilt Temizleyici: Kitre zambak, toz haline getirilmiş Şam camı, safran, acı bakla, keten (pamuk) tohumu; her birinden 1 miskal alınır ve badem yağı ile karıştırılıp yüze uygulanır. Eğer gece yüze

³⁵⁸ TM: kadıntuzluğu

³⁵⁹ TM: taze sağılmış süt

³⁶⁰ TM: kadıntuzluğu yalancı safran hidrati anlamına gelmektedir.

³⁶¹ TM: lahana

beyaz hardal, kırmızı arsenik ve sarı arsenik sütle karıştırılıp sürülse ve daha sonra yıkansa bu tertibin yüzü kızarttığı ve yüzü tamir ettiği belirlenir. Bu ilaçlar yüzü parlatır; döküntü ve püstül gibi yapıların ve cüzzamın başlangıcında oluşan döküntülerin üzerine uygulandığında çok etkindir.

Eğer yağ bezesi deri altında toplanmış yapıların üzerine uygulansa, onları giderir; bunları temizleyen terkiplerdendir. Beyaz zamk, boraks, kendir, sarı kükürt aynı miktarda alınır ve sirkeyle hap haline getirilip, kurutulur ve gerektiğinde sirke ve balla birlikte ve boraks köpüğü gibi etkin maddelerle birlikte kullanılır. Yine 1 ratl sabun ve aynı miktarda amonyak zamk alınır ve 3 ratl suyun içinde eritilerek, sıvı haline getirilir. Sonra üzerine kendir,³⁶² mastika ve yabani sümbül eşit miktarda ilave edilir. Hepsi üçer ukiyedir. Hepsi cam bir kap içinde iyice ezilir ve gece uygulanır. Yine bezelye unu, nohut unu, bakla, arpa, acı bakla, yabani süsen ve nergis kökü eşit miktarda alınır ve zamktan ve süsen kökünden yarım ukiye alınıp, hap yapılır. Bilinmelidir ki, yüzdeki çil ve beyaz benek ve izler ve de kanın renginin değişmesi için bu terkip çok yararlı olur, ancak yeterli değildir.

Cildin Güneşten, Rüzgârdan ve Soğuktan Korunması

Yumurtanın beyazı zamkın sıvısı ve balmumu gerekli yerlere uygulanır veya uygun bir yağ (iç yağı) saf suda çözüldükten sonra yumurta akıyla karıştırılıp deriye sürülür.

Vurma İzi (Morarma) ve Siyah İzler

Dövülüp, harap olmuş adam için beyazlatan kurşun oksit eğer iç yağlarıyla veya bir parça ekmekle oraya konsa, ya da biber taşı diye bilinen taş oraya sürülse bu mor lekeler iyi gelir. Onların giderilmesinde yararlı maddelerdendir. Baklanın biber suyu ile uygulanması da yararlı olabilir. Aynı şekilde lahana yaprağı, kendir, turp, taze yarpuz ve arsenik; hepsi kişniş suyu ile ve kerevizle birlikte uygulanır. Eğer kireç, kırmızı boraks, iyi kalitede sirkeyle karıştırılıp yeşillenmiş (morarmış) yere uygulansa, yeşil rengi yok eder. Aynı şekilde, kendir, boraks ve sarısabır da izleri yok eder. Vurma izlerini patlıcan, Anadolu pelin otu balla birlikte ortadan kaldırır. Aynı şekilde yabani fıstık zamk ve

³⁶² TM: günlük

ladin vurulan yere uygulanır ve bir şüre orada tutulur. Vurmalar *diya-bilun merhemi* de iyi gelir.

Üstten Sürülerek Uygulanan Bir Terkip: kabuğu soyulmuş badem, yanmış sedef ve beyaz bahçe teresi; her birinden ikişer dirhem, kabuğu soyulmuş fasulye yarım dirhem, beyaz kabuğu soyulmuş nohut 2 dirhem, bezelye 1 dirhem, acı bakla yarım dirhem, denizköpüğü 1 dirhem, iyice kurumuş içi boş kemikler 1 dirhem, geven 1 dirhem olarak alınır; iyice ezilir ve ballı su ve şekerle macun haline getirilir. Reyhan suyu ile muamele edilip, vurulup morarmış olan yere uygulanır. Yine bahçe teresi parçalanıp ovalanıp, organın üstüne uygulanır. Yine yabani kereviz badem yağı ile ezilip organın üstüne uygulanır. Yine boraks, amonyak zambkı, sarısakız, sarı kükürt aynı miktarda alınır. Onun içine mizaç değişikliği için bozuk sirke konur. O orada yara açmaz.³⁶³

Aynı şekilde, parlatılmış mermer, güvercin tersi, sabun ve kendir aynı miktarda alınır ve yaraya uygulanır. Yine beyazlanana kadar yanmış geyik boynuzu, kendir, acıbakla unu, bezelye unu, çadıruşağı unu aynı miktarda alınıp amonyak zambkı, nışadır, acı badem; her birinden 3 ölçü, kitre zambkı ve zambkı; her birinden 4 ölçü alınıp, haricen uygulanır. Yine sakızla, sonra boraks ve bademle ve asma külüyle; hepsi bir araya getirilip, balla macun yapıp, vurulan yere uygulanır. Bu döküntü ve yara izleri için iyi bir ilaçtır. Bazen hacamat yapmak da gerekebilir.

Çiçek Hastalığının Yara İzleri

Daha önce zikredilen bütün ilaçlardan güçlü olanları yara izlerinden çok derin olmayanlar için yararlı olabilir. Bu ilaçlar yara izleri için kullanılmıştır. Eşek iç yağı, taze kamış kökleri, balla birlikte yararlıdır. Çöpleme, tuz ve hamurla ve arı balı ile macun haline getirilip kullanılır. Zeytinyağı ıltılır ve bira yoğunlaştırılır. Onun da kullanılması yararlı olur; denenmiştir. Onunla şöyle bir yakı yapılmıştır: Süsen, Arap zambkı, yıkanmış kurşun oksit, yanmış geyik boynuzu, boraks, amonyak zambkı ve eski gübre alınıp hepsi toz haline getirilir; yara izleri ve hatta derideki siyah ve beyaz lekeler için de kullanılır. Yine eskimiş, beyazlanmış gübre ve çürümüş kemiklerden onar onar ve kuru kamış

³⁶³ TM: kurşun oksit üç renk üzeredir: kırmızı ve mor ve kurşun renginde ki kırmızılık ve sarılığa bakan olur ve bazı defa iş ile onların biri abad kılınır ve istenen de budur.

köklerinden 20, demir talaşından 10, nişastadan 10, acı bakladan 10, kabuğu soyulmuş kabak çekirdeğinden 10, kabuğu soyulmuş pirinçten 10, nohut unundan 10, ban otu tohumundan 15 ölçü alınıp, arpa suyu ile macun haline getirilip yara izleri üzerine uygulanır. Onun içine Arap zankı ve sarısakız, loğusaotu; her birinden onar birim konur. Bu terkip yara izleri için yararlıdır. Biz yara izleri ve onların tedavileriyle ilgili olarak bundan önceki kısımlarda gerekli açıklamaları yaptık.

Ölü Kan ve Tırnaklardaki Lekeler Siyah ve Beyaz Noktalar

Lekeler ve ölü kan kandan oluşur. Damarın ağzının açılmasıyla liflerin içi kanla dolar veya vurmalar ve başka sebeplerden damarların ağzlarında açılma ve kan sızıntısı olur. O sızıntı derinin altında tutulur. Onun rengi ve şekli kırmızıya meyillidir. Orada benekler oluşur; onlar siyaha ve kırmızıya meyilli olabilir. Bir kısım insanlar bunlara *çil* adını vermiştir. Bu lekelerin sahiplerinin çoğunun dudaklarında çatlaklar vardır. Bunun sebebi mizaçlarının kuruluğudur. Ancak bu lekelerin giderilmesi ve kanın dondurulmasından önce, buna sebep olan hastalığın tedavi edilmesi gerekir. Çünkü kanama olup, kan donduktan sonra tedavi zordur.

Ölmüş kan ve lekelerin bulunduğu yerden bıçak (lancet) kenarıyla hafifçe damarın ağzı olan yerdeki ince deri kaldırılır. Eğer orada donmuş bir yapı (kan pıhtısı) varsa o nazıkçe alınır. Eğer başkaca donmuş bir şey varsa o akıtılır. Daha sonra da ilaçlarla temizlenip tedavi edilir. Oradaki leke ve benekler onları yok edecek ilaçlarla tedavi edilir. Ancak öncelikli olarak kan damarları ve diğer kanal sistemlerinin ağzını büzüp kan sızıntısını durduracak yakılar uygulanmalıdır. Bununla birlikte hıltları tutan ilaçlardan o yere uygulanır. O kısımdan maddeyi had derecede dışarı çeken, damarları genişletip açmayan ilaçlar verilir. Özellikle bu lekelerin oluşumunun başlangıcında uygulama yapılır. Bundan dolayıdır ki, orada aşırı gevşeklik gerekmez. Bu durumun kronikleşmesinden korkulmamalıdır. Muhtemelen orayı çözen ve orada gevşekliği ortadan kaldıran ilaçların uygulanması gerekir. Ancak siyah lekeler müzminleşmişse, öncelikli olarak ölü kanın (donmuş kan) çözülüp eritilmesi için uzun süre orayı bol miktarda sıcak suyla temizlemek ve yıkamak gerekir. Özellikle de suyun içine güçlü çözücüler konmalıdır. Bazen biz bunu şart koşarız.

Sarısakız ve gülle hazırlanan ilaçlar³⁶⁴lekenin bulunduğu yere günde 2 defa tekrarlanarak uygulanır.³⁶⁵ O kısım pişmiş sarıyonca ile yıkayıp daha sonra, şu 2 ilacın uygulanmasını uygun bulurum. Ben onların yararlı olduğunu kendim de belirledim. Boy otu suyu ve sarısakızdan yapılan ilaç (fitil?) temizleyici ilaçlarla birlikte uygulanır. O ilaçlar aynı zamanda, zayıflatıcıdır; hastalığın gücünü kırar. Sirke içinde iyice ıslatılmış incir de yararlı bir ilaçtır. Bazen orada donmuş olan kanı çözer. Aynı şekilde, kavrulmuş natron, güvercin tersi ve boraks aynı miktarda alınır ve balla birlikte haricen sürülerek uygulanır. Yine o kısım boraksla yıkanır. Sonra fıstık zamlarıyla oraya yakı yapılır. Daha sonra o kısım yıkanır. Daha sonra, orada birikmiş kanı çıkarmak için iğneyle delinir ve kan dışarı akıtılır. Sonra tekrar 6 gün kendi haline bırakılır; sonra o kısım tuzla ovulur ve yarım saat kendi haline bırakıldıktan sonra, onun üzerine 5 gün zikredilen bu ilaç uygulanır. Bütün orada birikmiş olan kan dışarı çıkarılır. Burada uygulanacak reçete şöyledir: Kendir, natron, kireç, mum ve bal. Mum balla karıştırılır ve karıştırdıktan sonra, yaranın üstüne sürülür. Bu ilaç yaranın üstüne 3 ila 4 gün uygulanmalıdır. Daha sonra yara kendi haline bırakılır. Bu uygulamayla oradaki yara izi tamamen kaybolur.

Kanın Dışarı Atılmasını Sağlayan İyi Basit İlaçlar: Bezelye, ekmeek hamuru içinde verilirse iyi bir ilaç olur. Acı badem, lahana tohumu, turp tohumu, incir sütü, su teresi, inek safrası ile birlikte enginar zamları, adamotu yaprağı gibi ilaçlar lekeler ve diğer derideki oluşumların üzerine uygulanır. Onlarla haftada 1 defa lekelerin olduğu yerler ovalanır. Yine mercanköşkle donmuş kanı atmak için haricen uygulanan iyi bir lapa yapılır. Daha önceki kısımlarda zikredilen güçlü temizleyici özellikteki ilaçların hepsi yararlı olur. Örneğin yabani kimyon, sarısakız, dağ sedef otu, soğan (baş soğan), balla ve yılanıyastığı köküyle uygulanır. Galen ve bazı başka bilim adamları şöyle demiştir: Ceviz içi ezilip, toz haline getirilir; yoğun şekilde gece sıkıca bağlanır. Sonra çözülür. Yine fildişi tozları veya fildişi uygulanır. Ban otu tohumu küspesi ve yasemin,³⁶⁶ üzüm asması ve özellikle de taze yasemin,

³⁶⁴ TM: çadır uşağı tahriş edici maddedir.

³⁶⁵ TM: bazı defa hacamat da eyleriz.

³⁶⁶ TM: şeytanşalgamı

fildişi tozları sirkeyle yabani safran, çöpleme, tarçın, kaliteli portakal suyu da iyi gelir. Kara yonca, serçe tersi, şahin tersi de yararlı olur veya biberden 1 ölçü, kırmızı arsenik ve sarı arsenikten, her birinden ikişer ölçü, balla macun haline getirilir ve bir çömleğe koyup gerektiğinde kullanılmak üzere, kaldırılır

Eğer o kısmı yıkamak gerekirse boraksla yıkanır. Sonra 5 gün çam-sakızı yakısı uygulanır. Sonra o yer iğne ile delinerek açılır; orada toplanmış olan kan dışarı atılır ve üzerine toz şeklinde tuz dökülür ve 5 gün bu ilaç uygulanır. Sonra bu işlem defalarca tekrarlanır. Bu uygulamayla oradaki donmuş kan kaybolur, gider. Ovalanarak veya boraks ve aynı miktarda kitre zamkı alınıp hap yapılır ve sirkeyle yaranın üstüne uygulanır ve sabunla yıkanır. Kuru kepek iyice, az miktarda safran içinde dövülür. Bu da yararlı bir uygulamadır veya tebeşir toprağı, pamuk tohumu ile birlikte alınır ve sabun suyu ile birlikte karıştırılır. Söz konusu yere sürülür. Bu terkip lekeleri, çilleri, benek şeklindeki deri oluşumlara uygulanır. Aynı şekilde zeytinin yanmış kökü, burçak unu, acı bakla unu eşit miktarda alınır ve söz konusu yaralara uygulanır. Bu tip çıkıntı, leke, döküntü, çil gibi oluşumlara yararlı olacak hafif ilaçlardan biri de ayva usaresidir. Onunla birlikte safran, kabak tohumu ve boyotuyla kaynatılarak uygulanır.

Çili Yok Edecek Terkip: Turp tohumu, hardal alınıp, kaynatılmış incirle sirkenin içinde macun haline getirilir; ilaç hardal ve arsenikle uygulanır. Onun az miktarda kullanılması ve deriyi çok az soyması ve yara oluşturmaması gerekir.

Onunla birlikte yine Arap zamkı tarçınla alınıp, tüylü yabani safran suyu³⁶⁷ ile macun yapıp, cilde sürülse veya zambak³⁶⁸ tozu, kavun çekirdeği, mahlep, acı badem alınır ve karıştırılarak kullanılırsa yüzdeki lekeleri giderir. Yine akgünlük, bahçe teresi tohumu ve yine bahçe teresi sirkeyle birlikte alınıp kullanılır. Bu ilaçlar uygulandıkları yerde yara açılırsa derhal kaldırılmalıdır. Ancak daha sonra uygulamaya devam edilir. Sonra saf ran soğanı ve nergis soğanı kullanılır. Bahçe teresi tohumu, nişasta, beyazlatan kurşun oksitler; her birinden 1 ölçü ve biraz safran, kertenkele tersi, köpek tersi, bakla unu, arpa unu, boyotu

³⁶⁷ TM: Kadıntuzluğu

³⁶⁸ TM: cüz'ü muharrih cüz'u ceyyin.

unu; her birinden ikişer ölçü, tatlı badem yağı, Hindistan cevizi yağı ile birlikte terkip şeklide uygulanır.

Yine *diyabilumun* terkiibi şöyledir: Kurşun oksit 1 ukiye alınıp 2 ukiye eski zeytinyağı içinde iyice çözülene kadar kaynatılır. Sonra boyotu salgısı, hardal salgısı, aynı miktarda 1 ukiye olarak alınır ve akgünlükten ve sarısakızdan; her birinden beşer dirhem alınır. Bunların hepsi bir araya getirilip iyice ezilir. Sonra üzerine usareler bırakılır. Sonra zeytinyağı ile birlikte diyahilun olarak uygulanır.

Bu da iyi bir haptır: Defneden 4 ölçü, beyaz hardal 10 ölçü, amonyak zankı 2 dirhem, akgünlük 2 dirhem alınır ve hepsinin toplam miktarı kadar suyun içinde toplanıp eritildikten sonra ondan hap yapılır.

Gece İyi Uyuyamayanlar İçin İlaç: Beşparmak otundan 1 dirhem, borakstan 1 dirhem, turp tohumundan 1 dirhem, eski kemik, ban otu tohumu, biber taşından, acı bakla, kavun tohumu, Arap zankı, acı badem alınır, hap yapılır ve hastaya verilir.

Gayet İyi Bir İlaç: Bu ilacın benzeri az bulunur; 2 dirhem cıva alınır; 3 dirhem tahin içinde acı badem cıvanın izi kalmayınca kadar iyice ezilir. Sonra toz haline getirilmiş kavun çekirdeği tozu onun üstüne konur. Her gece 1 hafta boyunca uygulanır ve sonra yıkanır. Yine dağ sedef otu, çördük otu; her birinden 1 ölçü, yeşil kil 3 ölçü, kendir 1 ölçü, boraks, 2,5 ölçü, terebentin zankı 2,5 ölçü, mumla ve zankla ve gül yağı içinde ezilip, boraks, balçık şeklindeki kil ve sıcak suyla iyice karıştırılıp eritilir. Bunların hepsi birlikte bal gibi bir şeye karıştırılır ve oluşabilecek olan yaralardan korunmak üzere kullanılır. Demişlerdir ki: Çillerden kurtulabilmek için kasık damarlarından kan almak gerekir. Çünkü kan alınan kişinin yüzü, yüzünde lekeler olan kişinin yüzü gibi kırmızıdır.

Dövme

Dövmede yapılacak tedavi ile ilgili olarak, derideki izlerle ilgili bilgi verilirken anlatılmıştır. Bazen orayı natronla yıkamak veya oranın üstüne sakız reçinesi koymak yeterli olacaktır. Bu terkip dövme üzerine bağlanır ve daha sonra³⁶⁹ çözülür. O kısım ciddi bir şekilde tuzla ovulmalıdır, sonra tekrar sakızlı reçine uygulanmalıdır. Böylece oradaki

³⁶⁹ TM: 1 hafta

kesik ve onunla birlikte dövmenin siyahlığı da giderilmiş olur. Eğer bu tedavinin ve benzerlerinin yararı olmazsa dövme ve yara izlerini silmek için Malaka fasulyesi uygulanır.³⁷⁰

Gül Şeklinde Lekeler ve Fazla Kızarma

Gül şeklinde kırmızılık nasıl olduğu bilinmeyen, başlangıçta cüzzam gibi olan bir kırmızılıktır (kızılık). Bazen onunla birlikte yaralarda olabilir. Onun sebebi çok fazla demevi (kansız) soğuk buharda kalmak olabilir. Onun tedavisi kan alma olabilir. Onun ilacı kan almak, ishal, hacamat ve sülük tutmaktır. Daha sonra, önceki kısımda cüzzamın başlangıcı konusunda verilen tedavileri uygulanır.

Vitiligo ve Cüzzam ve Siyah ve Beyaz Leukoderma

İki vitiligo ile³⁷¹ beyaz hakiki cüzzam (leukoderma) arasındaki fark vitiligoların ciltte olması ve derinin altına pek geçmemesidir ve derinin derinlerinde etkin olmamasıdır ve de derine geçse bile çok derine inmemesidir. Cüzzam (lepra) derinin içlerine, ete ve hatta kemiklere kadar nüfuz eder. Onun sebebi genel olarak, güç azalması, zayıflamasıdır; hatta gıdayı organa uygun hale getiremez. Madde vitiligoda incedir; gevşektir. Maddeyi atma gücü daha fazladır; maddeyi yüzeye atar. Cüzzamda madde yoğundur. Dışarı atma gücü zayıftır; karına doğru madde toplanır; içeride toplanan madde mizacın bozulmasına sebep olur; organa nüfuz eder, ancak ona benzemez. Sen güçle ilgili bölümde bunun anlamını öğrendin. Madde bu özelliği kazandığında gelen besin ne kadar iyi olsa da, onların çözülmesi engellenir; besinler bozulur. Eğer mizaç iyi ise, yiyecekler iyi olacaktır; eğer mizaç bozursa yiyecekler de bozulacaktır. Eğer mizaç iyi ise, alınan besinler kötü olsa bile, onların bozukluğunu çözecektir ve kurtuluşa götürecektir; uyum sağlanır; *mugaris* diye bilinen ağaç gibi. Bu ağaç zehirli olarak bilinir, ancak meyvesi yenen bir ağaçtır. Hatta Galen ve bazılarının dediğine göre, bu ağaç *lene* veya *line* diye adlandırılır. İran'da onun meyvesi zehirli olarak bilinir. Ancak Mısır'da onun meyvesi yenir; tıpkı hayvanların ve bitkilerin renklerinin yetiştiği ülkeye göre değişmesi gibi. Aynı şekilde, maddeler de kullanıldığı organlara göre farklı şekilde

³⁷⁰ TM: beladur nefi sürülür.

³⁷¹ TM: yani siyah ve beyaz vitiligo.

değişikliğe uğrayabilir. Eğer organ balgamî ise ve eti de sedef eti gibiyse, organ kendine gelen kanı balgamîye çevirip ağartır.

Vitiligo lar arasındaki fark onlardan birisi, sevdavi madde dolayısıyla meydana gelmiştir; diğeri olgunlaşmanın sonucunda meydana gelmiş olan balgamî maddedir. Ancak *siyah lentigo* denen hastalığın vitiligo denen hastalığa nispeti, beyaz vitiligonun siyah vitiligoya nispetiyle aynı değildir. Muhtemelen siyah vitiligo beyaz vitiligoya zıttır. Siyah vitiligo *kuba el-mütekasser (deride halkalı kurtçuklar oluşturan uçuk)* da denir. O deriyi bozar; deride sert, keskin tahrişler oluşturur; deride balık pulu gibi yapılar meydana gelir; kaşıntı yapar. Çünkü deriye sevdavi maddeler karışmıştır. Onu deri iyice içtiği için, rengi siyahlaşmıştır. Bu durumda hastalık adeta cüzzamın öncüsü gibidir. Bu hastalıktan kurtulmak mümkün olmayıp, gittikçe hastalık daha da kötüleşir. Aynı zamanda lekeler müzminleşir (vitiligo). Şüphesiz vitiligo şöyle oluşur: O lentigodan daha selimdir; daha az tehlikelidir ve onun sebepleri de bilinir. Bilinmelidir ki, lentigo lekeleri daha büyüktür; bu da onun izlerinde görülür. O rutubeti kandan deriye daha çok çeker, ancak çekilen kan orada, aynı miktarda emilemez ve o kan deride kalır ve sonucunda ciltte yara oluşup zaaf ortaya çıkar.

Belirtiler. Siyah vitiligonun oluşturduğu sorun zorlu değildir, ancak tedavisi zordur. O beyaz vitiligodan farklıdır. Beyaz vitiligo, ürtiker ve lentigo arasındadır. İki vitiligo arasındaki fark siyah vitiligoda siyahlaşan yerlerde siyah ya da kırmızı kıl bitmesidir. Lentigoda lekelerin üzerinde biten kıl da beyazdır; başka bir renkte değildir; derinin içinde oraya gelmiş maddelerin birikintileri vardır ve bu maddeler vücudun başka yerlerinden oraya hızla gelmiştir. Bazen bunlar çok azdır. Eğer lekelerin olduğu yere iğne batırılsa, oralardan kan çıkar, ancak lentigoda kan çıkmaz. Muhtemelen ondan akan rutubet sıvılaşmıştır; bu sıvı görülmez. Yine o kısım ovulduğunda kızarma oluyorsa, o hastalık vitiligodur. Bu hastalık iyileşebilir. Hâlbuki siyah vitiligo deri ovulduğunda kızarıklık oluşmaz. O kötüdür. Ancak siyah vitiligo ve siyah lentigo arasındaki fark, siyah lentigoda deride döküntü olur; deri kabuk kabuk olur; deri bozulur ve adeta kırılğan bir yapı kazanır. Şüphesiz bu durum siyah vitiligoda (cüzzam?) görülmez. Lentigo öldürücüdür; çok sert, haşın bir hastalıktır. O lentigolardan beyaz lentigoda

lekeler serttir ve kötüdür; siyah lentigoda iyidir. Çünkü o muhtemelen vitiligodur. Lentigo vitiligodan daha şiddetlidir. Lentigoda vücudun rengi daha koyudur. Vücudu normal rengine yakın olanların iyileşme şansı daha fazladır. Onda kızılık yoktur; kanama yoktur. Onda lekeler daha büyük, daha geniştir. Ancak bu hastalıklarda geri dönüş yoktur. Aynı şekilde, her saatte hastalık gittikçe artar, çünkü kötü mizaç daha da kötüye gider. Mizaç bozukken daha da bozuk hale gelir. Bundan dolayı o gerçekten kötü hale gelir.

Siyah Vitiligonun Tedavisi: Burada tedaviye kan alarak başlamak gerekir. Ondan çok kan alınır. Eğer kanda yoğunluk varsa yanmış sevdavi hıltın kusarak dışarı atılması gerekir. Burada kaynatılmış küsküt ağacı mantarı, siyah helile, çıyan otu, lavanta ve kuru incir ve benzeri maddelerle içilir ve Ermeni taşı, lapis lazuli de ilaç olarak kullanılır. Bu hastalık görüldüğünde bu ilaçların çok yararı vardır. Çöpleme, süt-lü ilaçlar, Rufus ilacı ve bunun gibi bazı başka ilaçlar da kullanılır. Hafif kusturucular, peynir suyu ve küskütle içilir. Yine her gün 1 dirhem küsküt bir bardak suyun içine konarak içilir. Keymusu iyi olan besinler hastaya verilmelidir. Onlara ılık hamam yaptırılır ve küsküt ve helile meyvesiyle hazırlanan terkip verilir.

Siyah Lentigo ve Ona Yararlı Sof: Siyah helile meyvesi, kara kimyon; her birinden 1 ölçü alınır ve her gün 1 kerede 3 dirhem olmak üzere, gece ve gündüz hastaya içirilir. Eğer bu ilaç vücudu ısıtırsa, birkaç gün ara verildikten sonra tekrar ilaç uygulamasına devam edilir. Bu hastalıklarda bozulan ve sevdai (kara safra) çekmekte zaafa uğramış olan damarların da tedavi edilmesi gerekir. Sonra güçlü bir şekilde iyi kanı çekerek, oradaki döküntüleri çekip temizleyecek ve orayı parlatacak ilaçlar haricen uygulanır. Eğer deri döküntülerle kaplanmışsa, onun üzerine uygulanır, hatta onlar deri çekilip onun düşmesini sağlarlar; sonra, ihtiyaç duyulduğunda bu uygulama tekrarlanır. Bazen terkip yara üzerindeki deriyi kabartacak kadar bırakılmaz. Muhtemelen deriyi biraz gevşetecek kadar tutulur. Bu ilaç şöyledir: Örneğin dağ sedef otu zımmı, biber, hardal, bahçe teresi, sütleğen otunun sütü, kuduz otu, üzerlik, turp tohumu, Hint keneviri kökünün kabuğu ve yabani kereviz alınır. Bu terkip cüzzam ve lentigoda çok yararlıdır; kanı yoğun bir şekilde çeker. Çürümüş kemikler ve benzeri eski bağ ve bahçe duvar-

larından toplanan eski kemiklerin hepsi, bu konuda adı geçen izlerin ve kesik izlerinin silinmesinde yararlı olur. Yine tarla kuşu suyuyla ebuçhil karpuzu suyu birlikte deriye uygulanır.

Haricen Kullanılan İyi Bir Lapa: Turp tohumu, kundus alınır ve hamamda siyah vitiligo lekeleri üzerine sürülür. Turp tohumu, hardal tohumu, pişmiş incir sirke içinde macun haline getirilir.

Başka Bir Sürülecek İlaç: Siyah kimyon, İran kunduz otu; her birinden onar ölçü, şap ve sinameki; her birinden üçer ölçü, zaç ve mazı; her birinden ikişer dirhem, kavrulmuş üzerlik tohumu 5 ölçü alınıp, sirkeyle birlikte lekelerin üzerine sürülür; sonra arıza olursa, sıkıntı yaratırsa, kadın sütü uygulanır. Döküntüler kısmında zikredilen bütün haricen sürülerek kullanılan kuvvetli ilaçların hepsi burada kullanılabilir.

Cüzzam ve Lentigo Tedavileri: Eğer kan almak için güçlü bir sebep yoksa, bu hastalıklarda kan alınmaz ve hamam yaptırılmaz; cinsel ilişki yapılmaz. Eğer zaman zaman cinsel ilişki olursa aç karna yapılmalıdır.³⁷² Şarap tek başına tüketilir ve vücudu temizlemek için zaman zaman hamam yaptırılabilir. Sonra balgam atan ilaçlar kullanılır. Eğer bedenleri temiz değilse, ilkin bedeni temizlemek gerekir; sonra idrar söktürücüler ve müshiller verilmelidir. Örneğin eski ilaçlar kullanılır. Özellikle ebuçhil karpuzu ilaçları ve ona benzeyen tahıllardan yapılanlar kullanılır. Onlar pişirilip, kaynatılan helile, küsküt, çıyan otu, kuru üzüm, tuz ve akşamsefasıyla içilmesinin cüzzamın iyileşmesi için gerekli olan kusma için fevkalade yararlı bir ilaç olur. Yine uygun müshiller ve terkip şeklinde olanlardan fiykara ilacı, ebuçhil karpuzu yağı ile içilirse veya şu ilaç hastaya verilse yararlıdır: Mastika, yabani nar, safran yarpuz, nehir kantaşı, ebuçhil karpuzu yağı; her birinden 1 dirhem, sabırdan 18 dirhem alınır ve ondan 1 dirhem veya 1 miskal ballı sirke ve ballı sıcak suyla içilir.

Uygun müshillerden helile ve helile meyvesinden birer ölçü, salep 3 ölçü ve her birinden 1 ölçü 1 ukiye olmak üzere alınır ve şeker kamışı yarım ratl alınıp sıcak suda eritilir ve hepsi macun kıvamı kazanana kadar karıştırılır ve şerbet şeklinde 3 ila 5 ölçü içilir. Ben ondan 1

³⁷² TM: Kânûn nüshaları 2 noktalı y ile okumuştur; görünen budur ki o nüshalar f ile yumuşaklık kelimesiyle değiştirilmiştir.

ölçü zencefil içine koydum ve haricen uygulanan macunlar şeklinde kullandım. Bununla yapılan soslardan esas ilaçlara yardımcı olan ilaç olarak kullandım. Bu ilacın terkibi şöyledir: Siyah helile, beyaz kendir; her birinden 1 ölçü, zencefil 4 ölçü alınıp balla ve kuru üzümle macun yapılır. Onlardan yapılan terkipten her gün 1 yumurta büyüklüğünde yenir. Yine siyah helile, helile meyvesi, siyah kimyon; aynı miktarlarda alınır; defne tohumundan 1,5 ölçü katılarak, her gün bu karışımdan 3 dirhem içilir. Eğer hastanın ateşinin yükseldiğini görürsen, hastaya ilacı bırakmasını söylersin. *Bir Başka Reçete:* Sivri biber, Kabil helilesi, kendir, kimyon ve defne tohumu alınıp balla ve kavrulmuş buğday veya arpayla macun yapılır ve 2 dirhem içilir.

Muhtasar Kitap'ta (Kânûn-u Sagir) şöyle denmektedir: Sevik tava-da iyice kavrulmuş buğdaydır; onun pek az işlenmeye ihtiyacı vardır. Onun toz haline getirilip içilmesinden sonra yarım ukiye *nebatî merî (balık sosu)* hastaya içirilir ve yarım gün beklenir ve yabani anason ve onun tohumu, şarap içine konur; bu konuda fevkalade yararlı bir terkiptir. Hastaya, üzüm asması dallarının öz suyu he gün bir bardak verilir, çünkü o lentigo döküntülerini yıkar ve artmasını engeller. Kişi tir-yak içer ve engerek yılanı eti yerse bu hastalık için gerçekten yararlıdır.

Haricen uygulanan ilaçlardan müşhiller arasında olan macunlar ve ilaçlardan biri de yabani anason tohumu 2 ölçü, ısırgan otu tohumu yarım ölçü ve sabır otu 4 ölçü alınır; balla macun yapılır ve şerbet şeklinde 3 dirhem içilir. Bu ilaç daima alınabilir. İnsanlar onunla birlikte azak eriği ve küsküt otu da alırlar. Yine *kelkalanîc (haricen uygulanan kellik için hazırlanmış bir preparat)* 2 dirhem, siyah helile 1 dirhem ve küsküt 2 denk alınır. Hazırlanan terkip tam 1 yıl boyunca kullanılır. Bu terkip sıvıları gitmeleri gereken yere çeker; o çok güçlüdür ve onun yararı görülmüştür. Ondandır bir yıl boyunca içilmesi gerekir; Azak eriği 6 dirhem, Kabil helilesi ve çıyanotu; her birinden 10 dirhem, sarı helile 15 dirhem, fıkara ilacından 20 dirhem, Hint tuzundan 7 dirhem, yabani anason 20 dirhem, nezle otu 10 dirhem, salep 5 dirhem, ebu-cehil karpuzu yağı 20 dirhem, ağaç mantarı 5 dirhem, kısımahmut otu 8 dirhem alınıp bal ve mercanköşkle macun yapıp, şerbetinden 1 miskalden 2 miskale kadar içilebilir. Bu reçete Kindî'den alınmıştır. Bahçe teresi meyvesinin külü, yabani anason, Üsküdar sabır otu;

her birinden 3 dirhem alınır; onun üzerine 1,5 ratl bal konur; ondan alınır; yemekten önce, ihtiyaca göre, buğday ve arpa çorbasıyla içilir. Daha sonra 3 yudum *murri* (bir çeşit balık sosu) içilir. Baş menekşe yağı ve besinlerle korunur; sonra kurşun karbonat verilir. Bazen bütün gün maddeyi çeken ilaçlar verilmesi uygun olur. Her gün *sibaderitus*'tan, yarım dirhemden az olmak şartıyla, içilir. Bir kavim lentigo görülen yerleri dağladılar ve kişinin o hastalıktan kurtulduğunu söylediler. Ancak bunun olması pek de mümkün değildir.

Vücut temiz olduğunda ve vücudun mizacı mutedilse, içtiğin ilaçları bırak. Şüphesiz bazen onlar bozukluk oluşturabilir. Bunların birazı kanın ve nefesin az çekilmesinden kaynaklanmış olabilir. Her ikisine de lentigo tedavisinde gerek vardır. Lentigoda organların üzerine sürülerek uygulanan ilaçları organın ihtiyacına göre ayarlamak gerekir. Ona hızla sindirilen, ancak yapışkan veya yağlı olmayan yiyecekler verilmelidir; kişi otlardan (sebze?), korku ve sıkıntılardan uzak durmalıdır.

Ancak burada cüzzam ve lentigo ilaçları uygulanmalıdır. İlk kanı güçlü bir şekilde çeken ve organı yoğun bir şekilde ısıtan ilaçlar kullanılmalıdır. Bundan sonra kullanılan ilaçlar yarayı açan ve deriyi soyan ilaçlar olmalıdır. Bu cüzzam ilaçları içinde derinin rengini açan ilaçlar da vardır. Bu ilaçlar oraya uygulanmadan önce deri iyice ovalanmalıdır ve kızartılmalıdır. Sonra ovalanan yer, bir kere de incir yaprağı ile ovalanır, öyle ki, oradan kan gelir veya ovulduktan sonra, birçok yeri iğne ile delinip, sonra da o kısımlara ilaç uygulanır. İlaçları güneşte uygulamak yararlı olur. Yaralar için kullanılan lentigo ilaçları daha yararlıdır veya orada maddeyi akıtan, temizleyen ilaçlar kullanılmalıdır ve bu uygulama tekrarlanmalıdır. Bazen ilaçlar orayı gevşetecek kadar bırakılmaz veya iltihap atılıp rahatlama olunca ilaç tekrar uygulanır.

Lentigo ilaçlarının öncelikli olanları güçlü ilaçlardır, örneğin çöplme, kireç, arsenik, kundus, dağ üzümü, şeytanşalgamı kökü, eşekturpu, ardıç, çam sakızı, kardeşkanı kökü, çirişotu kökü, denizköpüğü, Hint keneviri kökü ve kabukları, hardal, üzerlik, turp tohumu, eşekhiyari kökü, tere tohumu, kırmızı boya (mader), kakule, defne, bakır sülfat, bakır karbonat, demir sülfat, kükürt ve banyoda kullanılan Arap zammı, ada soğanı, kustus, loğusaotu, şakayık, sütleşen otu, dağ sedef otu,

mersin tohumu burada kullanılması uygun droglardandır. Yine kü-kürt de sirkeyle deriye tekrar tekrar sürülür. Nergis soğanı da yararlıdır. Nişadır ve yumurta yağı da yaralara uygulanırsa iyi olur. Yılanyas-tığı kökü fevkalade yararlı ilaçlardandır. Nilüfer kökü de bu hastalıkta kullanılabilir. Siyah yılan kanı, kısamahmut otu, kuru üzüm yapra-ğı, *dişla* (zehirli bir bitki), ardıç ve yaprağı, devedikenini de yararlıdır. Ancak burada sirkeyle uygulanan sular da vardır; tüylü yabani safran, *kannabari* (*kinnabari*, *Asclepias cynachum*, *yincetoxi*) suyu, yabani soğan suyu, ada soğanı suyu, özellikle mercanköşk suyu yararlıdır; özellikle de lentigo için uygulanan hacamat izleri için de iyi gelir. Andız otu suyu, engerek yılanı etinin kaynatılmasıyla elde edilen su da yararlıdır.

Tiryaklardan haricen, sürülerek uygulananlar kullanılanlar, mitri-datus ve *lugazya* (sütlü içecekler, sütlü şeyler), *kazyagı*, suyuyla, kaz aya-ğı suyuyla, tarla kuşu suyuyla, yine anduz otu unuyla, hardal unuyla birlikte uygulanır. Bazen deri altına iğneyle iyi yağlardan bitotu yağı, yanmış anduz otu ile karıştırılıp uygulanır. Sonra bakır sülfat ve İs-panyol sineği sirkeyle karıştırılarak, deriye sürülür. Yine şahtere otu ve kuru³⁷³ şahtere otu alınır; engerek yılanı yarıp içi temizlenerek şahtere otu onun içine konur ve açık ağzı dikilir. Yılan yıkanır; hat-ta iyice pişirilir. Sonra şahtere otu içinden çıkarılıp derideki lentigo lekeleri üzerine yakı şeklinde uygulanır. Onları hızla yok eder veya taze zakkum alınıp zeytinyağı ile yaprakları kuruyana kadar kavrulur; sonra zeytinyağı temizlenir ve aynı miktarda saf mumla karıştırılır. Sonra üzerine sarı kükürt tozu ekilir ve o merhem kıvamına getirilip, hastaya güneşte uygulanır.

İyi Bir Hint Merhemi: Kustus ve Hint anduz otu, kırmızı arsenik, biber, bakır karbonat içinde sirke olan bir bakır kapta ezilir ve 1 hafta bekletilerek, sonra alınıp, deriye uygulanır. O ilaç güneşte uygulan-dığında, vitiligo ve lentigo hastalığı başlangıç safhasındaysa ortadan kaldırrır. Potasyum hidrat ve kireç, süt emen çocuğun idrarıyla karıştırılır ve idrar ekleme işi tekrarlanır ve sonra balla karıştırılıp deriye sü-rülür; bu işlem deride yara açılana kadar sürdürülür; sonra karasakız, sarımsak, yanmış ceviz kabuğu, genç güvercin kanı, katran ve kına yağı alınır ve iyice pişirilip karıştırılır. Sonra orada açılan yaranın üzerine

³⁷³ TM: taze

uygulanır ve uygulama yaralar kapanana kadar devam ettirilir. Bu da o yara yerlerinin renginin derinin rengine dönmesine kadar devam ettirilmesi demektir. Bu uygulama sıcak güneşte tekrarlanır.

Bilinmelidir ki, kişinin bu hastalıktan kurtulabilmesi için ona zayıf kusturucu ilaçlar verilerek yavaş yavaş maddeyi atmasını sağlamak gerekir. Yine bitki köklerinin suları ile yapılan etkin ilaçlarla ve kötü kokulu tohum suları içirilerek hasta tedavi edilir. Daha sonra kök suları tekrar hastaya içirilir. Bu tedaviye 2 hafta devam edilir. Sıcak tavada pişmiş kuş etlerinden kan oluşur. Hastaya ekşi maddeler kuş etinden yapılmış çorbalarla verilir; onlarla birlikte su içilmesi zararlıdır. Eğer hasta su içmek isterse, eski şaraptan verilmelidir. O lekelerin olduğu yerler her zaman sert bezlerle sıkıca ovalanmalıdır. Böylece oralara kanı çekmek mümkün olacaktır. Hastanın hamama girmesi zararlıdır; ağır besinler yememelidir. Hasta kuru ya da taze meyve yemelidir. Lentigo üzerine dağlama yapmak kötüdür. Bazen hastalığın yayılıp artmasına sebep olabilir. Bazen dağlama yapıldığında, eğer şiddetliyse, arkasından lentigo görülebilir. Bu da şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde, bu şartlar gereği ortaya çıkmıştır.³⁷⁴

Kısıtlanarak Verilen Karışımların Uygulanması: Bu kuşlardan siyah iyi kan alınır. Bunlar: 3 ukiye benekli karga (alakarga) kanı alınır; yine uçan su kuşu (angut), *ebgas*, genç kumru, yabani keklikten birer ukiye kan alınır; katran, taze zift, neft, mürekkep ağacı balından da birer ukiye alınıp karıştırılır ve kurutulur; taze ebucehil karpuzu suyundan 1 ölçü alınır ve 2 ölçü eski şarapla içilir. Taze andız otu suyu 2 ölçü, sedef otu suyu ve taze hardal suyu; her birinden 1 ölçü alınıp, hepsi bir araya toplanır; onların hepsinden bir reçeteye göre, 10 ratl alınıp, bir tencereye konur ve onun üzerine karabiber, sivri biber, zencefil, siyah kimyon, kunduzhayası, nezleotu, kunduz, dağ sedef otu, karanfil, Seylan tarçını, defne, eşekhiyari kökü, kara çöpleme çavşır; her birinden birer ukiye alınır ve meyve suları içinde pişirilir. Hatta öyle ki, o suların üçte biri kalır. İlaçlar süzildükten sonra üzerine kan ve zikredilen sular dökülür; hatta onların içine iyice bastırılır ve sonra kurutulur. Daha sonra, taze ebucehil karpuzu suyu ve taze andız otu ve de ada

³⁷⁴ TM: lentigo kist değildir. Keza el ve ayaklarda görülen lekeler de aynı şekilde kist değildir.

soğanı ve mercanköşk suyu alınır ve üzerine eski şaraptan biraz serpilir ve meyve suları serpilir. Bunların hepsi toplam 8 ratldır. Onun üzerine pis kokulu ve saklanmış şeytanterisi, devedikeni kökü, 2 cins arsenik, bakır karbonat, kükürt; her birinden 1,5 ukiye alınır ve dörtte biri kalana kadar pişirilir, süzülür ve temizlenir. Bu terkip kanı deriye ulaşamayan ve hıltları kurumuş olanlara içirilir, hatta terki bin tamamı içirilir. Sonra hamamın içinde onunla deriye masaj yapılır. Ben diyorum ki: Bu ilacı kullanmak mümkündür. Onun besleme gücü az, etkisi kuvvetlidir ve Melik Mutasım'ın doktoru bunun buğday ve arpayla yapılan çorba olduğunu söylemiştir ve bu çorbayı önermiştir.³⁷⁵

İyi Bir Uyarıcı: Çöpleme, siyah kimyon, şakayık, Hint keneviri kökü; her birinden 1 ölçü alınır. Kunduz otu, kadıntuzluğu, sarısakız, arsenik; her birinden 1,5 ölçü alınır ve güneşte karıştırılıp cilde iyice sürülür. Şakayık ve şeytanşalgamı alınır ve yine güçlü bir haricen uygulanan terkip oluşturulur. Denizköpüğü, turp tohumu, kundus, kırmızı sirke ile ilaç haline getirilir. Yine bakır kırıntıları, yakılmış siyah ve sarı çöpleme, kırmızı İspanyol sineği; her birinden 1 dirhem alınıp, sirke içine konup katranla birlikte macun yapılır; sonra organın üstüne serpilir. Yine Hekim Lauribasius (Oribasius) şöyle demiştir: Beyaz çöpleme, biber, siyah kimyon, kırmızı arsenik, kırmızı renkli boya kökü, kuduzotu, bakır karbonat sirkeyle ezilir, hap haline getirilir ve kurutulur. İhtiyaç olduğunda sirkeyle ezilir ve hamur haline getirilip, cilde uygulanır.

Yine Kreyton'un *Ziynet* adlı kitabında şöyle bir reçete vardır: Siyah çöpleme, şeytanşalgamı, defne, sarı kükürt, bakır sülfat, bakır karbonat, demir kırıntıları, denizköpüğü, incir yaprağı alınır ve sirkeyle ezilir; karışım adeta kokulu bir yapı kazanır. O bakır bir kapta saklanır ve güneşte hastaya haricen uygulanır. Cibril'in önerdiği bir reçete: Kükürt, sütleğen, çöpleme; her birinden 1 dirhem, mürekkep ağacı 2 dirhem, nezle otu, kuduzotu; her birinden birer miskal alınır ve sirkeyle karıştırılıp deriye sürülür. Yine turp, kundus, dağ sedef otu zamlı, defne, kırmızı boya, kuduzotu, bahçe teresi, nezleotu alınır ve siyah iyi bir kanla karıştırılıp hap haline getirilir ve suyla hastaya verilir. Pişirilmiş

³⁷⁵ TM: Mutasım Abbasi halifelerindendir. Hicri iki yüz on sekiz tarihinde hakimiyeti onaylanmıştır

kırmızı boya iyice saflaştırılır ve hamamdan sonra haricen uygulanır. Yine kuduzotu ve kırmızı boya; her birinden 5 ölçü, turp tohumu 10 ölçü, kunduz 8 ölçü alınıp, sirkeyle hamamdan sonra uygulanır.

Melik İlacı: Defne yaprağı, kabuğu soyulmuş tohumu, siyah çöplene ve biber alınıp onları içine daldırabilecek kadar sirkenin içine konur. Sonra, onun içine bakır sülfatla İspanyol sineği ve demir tozu, boraks ve denizköpüğü konup pişirilir; deriye uygulanır. Hastanın ona tahammül edip, ilacın mümkün olduğu kadar deri üzerinde kalması, yıkanmaması gerekir. Deride lekelerin olduğu yerlerde açılmalar olur.

Başka Bir İlaç: Mürekkep ağacı balı 7 ölçü, nezleotu ve dağ sedef otu 3 ölçü, sütleğen 4 ölçü, kuduzotu 2 dirhem alınır ve suyla macun haline getirilerek sütle karıştırılıp uygulanır. Biz bu terkipile deride leke olan yerlerin kabarmasını sağladık: Mürekkep ağacı balı, yabani kereviz, güvercin tersi, İspanyol sineği, kuduzotu, turp tohumu, hardal tohumu, kırmızı renkli boya, kına, çivit yaprağı, bakır sülfat; eşit miktarlarda alınır, sirkeyle macun haline getirilir ve deriye uygulanır. Hatta deriye ilaç iyice nüfuz ettirilir; Lekelerin olduğu kısımlardaki deride açılmalar olur. Onlar yara için kullanılan ilaçlarla tedavi edilir ve tedavi oradaki yaralar iyi olana ve lentigo izleri kaybolana kadar devam eder. Yine onların izlerini yok eden kazayağı yağı³⁷⁶ bitkisinin suyu, mercanköşk suyu, kırmızı boya, kuduzotu, *Brezilya odunu* (*kızı-lağaç, saparwood*) suyu ile deri sıvanır.

Ancak lentigo üzerine uygulanan boyaların miktarı ve ağırlığı konusunda anlaşmazlık vardır. Muhtemelen bu konuda belli prensipler olmalıdır. Sonra onun daha önceki dozları veya sonrakiler uygulanır. Burada lületaşı, sarısakız, şarap tortusu, kırmızı kil, kırmızı boya, şap ve benzerleri kullanılır ve onlar üst üste uygulanır. Ceviz kabuğu alınıp, kına ve çivitle birlikte kınayla uygulanır. Yine kireç, arsenik, kuduzotu; her birinden bir ölçü, kırmızı boyadan 2 ölçü alınıp, hepsi birlikte soğan suyu ile karıştırılır ve gösterildiği şekilde, deriye uygulanır. Başka bir sürülerek uygulanan ilaç kurşun oksit, kireç, mazi, bakır sülfat ve kına alınıp balla macun haline getirilir ve siyah sirke ile deriye uygulanır ve güneşte organ onunla ovulur; ilaç birkaç türlü uygulanır (masaj için de uygulanır). O boya üflenerek de uygulanır. Yine siyah

³⁷⁶ TM: tarla kuşu suyu

kuduzotu, demir cürufu, beyaz renkteki bakır sülfat, bakır karbonat, kırmızı boya, nar kabuğu ekşi sirkeyle iyice ezilir; öyle ki terkip siyah renk alır. Bu terkip tekrar tekrar uygulanır.

Bu hastaların besinleri kızartmalar, kavrulmuş ve kaynatılmış baharatlı ve içine az miktarda şarap katılmış etlerdir. Hasta su içmekten kaçınmalıdır; mümkünse suyu azaltması söylenir. Suyu içmesi gerektiğinde kaynamış veya şarapla karıştırarak içmelidir.

Siyah Vitiligo Tedavisi: Bunun tedavisi siyah lentigo tedavisi gibidir. Hastanın vücudunun nemlendirilmeğe ihtiyacı vardır. O kuvvetle kusmalıdır; sonra ona siyah lentigo ilaçları verilmelidir.³⁷⁷ Cüzzamlı kişinin cinsel ilişkiden yararlanabileceği düşünülmüştür. Şüphesiz onlara banyonun çok yararı olur. Siyah vitiligo tedavisi cüzzam tedavisiyle aynıdır.

ÜÇÜNCÜ MAKALE

Rengi Dışında Ciltte Değişme Oluşturan Hastalıklar, Kellik, Şirpençe, Belhiye ve Butm

Kellik döküntülü yaralardan oluşur. Kitabın sonundaki Ziynet Kısımlarında zikredildiği gibi, maddedeki cerahatlenmeden oluşur. Kellik belli birkaç yerde hafif kaşıntı yapan sivilcelerle başlar; sonra içi sıvı dolu yaralar oluşur. Bu kısım yavaş yavaş kızarır. Bazen sarımsı bir sıvı akar ve ona *şirpençe* denir. Orada rutubetli delik (fissür) oluşturur. Bazen kuru tümör şeklinde başlar. Çoğunlukla bu döküntüler kışın canlanıp adeta coşar ve hızla derinleşir. Rutubetli fissürün sebebi kana karışmış had derecedeki kötü maddenin dokuyu yemesidir. Yine yoğun hıltlar da kötüdür; ağır, yoğun şişleri hapsederler; derinin inceliği artar. Bu oluşumlardan kuru olanların sebebi çok miktarda kötü kokulu hıltın sevdavi hıltla karışmasıdır ve onların cilde atılıp onu bozmasıdır ve dokunun bu kötü maddeler tarafından bozulup yenmesidir.

³⁷⁷ TM: Bakır kırıntılarından yapılmış pirinç dedikleri şeydir; safer bakırın kendisidir. Deriye sürmek ve geciktirmekten amaç organın rengine benzemesi nedeniyle boyanın kullanılmasıdır. İlaçların miktarı çok ya da eksik olmamalıdır.

Ancak *belbiye* denen fissür bir cins kötü yarılmalıdır; ancak *butm* sevdavi yapıdadır; o bacaklarda görülür; onun tedavisi varis tedavisi gibidir.

Tedavi: Kelliğin tedavisi uçuk tedavisine yakındır. Biz onun tedavisini anlattık. Ancak biz diyoruz ki, kuru kellik için safravi ve sevdavi hıltların ve tuzlu balgamin atılması gerekir; pişmiş helile kükürtle birlikte alınıp kaynatılır ve içine sarısabır ve kısamahmut otu konulup, hastaya içirilir. Daha sonra yapı reyhan suyu ve taze şahtere otu ile rutubetlendirilir. Bunların her birinden 1 ratl alınır ve siyah helile ile her birinden 3 dirhem, küsküt 2 dirhem ve nef tuzu 2 denk alınır. Bunun üzerine daha sonra peynir suyu ve küsküt içilir; her gün 30 dirhem peynir suyu, küskütten yarım dirhem içilir. Eğer bu dozlar tabiatı harekete geçirmiyorsa, ifrat değilse, fazla gelmiyorsa uygulanır veya tahmin edilenin üstündeyse, bütün fazla olan tatlı şeylerden ve özellikle incir veya yakıcı şeylerden ya da tuzlulardan almamalıdır; keskin, yakıcı hıltlar oluşturanlardan kaçınmalıdır ve onlarda sınırlamaya gidilmelidir. Vücudun dengeli bir şekilde rutubet oluşturması hamamla ve bazı başka yollardan sağlanabilir. Kol damarlarından kan alınmalıdır. Masaj yapılmalıdır veya alın damarlarından, kulak arkasındaki damarlardan kan alınır. Genellikle kellik başta olur. Eğer kellik alt organlarda olursa 2 safen damarından kan alınır.

Sen bu tedavileri uyguladığında, kel olan kişide kuvvetli bir kaşınma oluşur, hatta kuvvetli bir kaşınma isteğinden sonra orada kanama oluşabilir. Sonra oraya ilaç uygulanmalıdır. Özellikle kanamadan sonra, tuzla ve sirkeyle ovalanmalıdır.³⁷⁸ Hatta hastanın kuru banyoya girmesi yararlıdır, ancak orada fazla kalmamalıdır. Saçsız olan organın üzerine sıcak su buharına tutmak ve ılık su ile ıslatmak ve bunu gün boyu tekrarlamak yararlı olur. Yağlar, iç yağlar ve nemlendirici yiyecekler, yağlı yiyecekler ve burun deliklerinden uygulanacak nemlendirici ilaçlar yararlıdır. Kel olan kişinin sevdayı (sevdavi hıltları) güçlü bir şekilde çekecek ve bunu kolayca yapacak ilaçlara ihtiyacı vardır. Bunlardan sonra, peynir suyu içmelidir. Kel olan kısmın yakınından hacamat yapmanın bir tehlikesi yoktur. Sonra o kel kısım kazınıp, daha sonra oraya ilaç uygulaması yapılabilir. Bir grup kişi şöyle fikir yürütmüştür: Kellikle kan alındığında o saçsız kısma yakın olan bir

³⁷⁸ TM: ondan sonra mahalli ilaçlar ile tedavi edile; o ilaçların faydası daha çok olur.

yerden, başın kulak arkasına yakın kısmından kan alınmalıdır. Daha sonra, o kan başın üstüne sıvanıp, arkasından pancar suyuyla zaçla baş yıkanmalıdır.

Ancak başlangıçta nemlendirici ilaçlarla başlanmalıdır ve beden nemlendirilmelidir. Nemlendiriciler çocukların bedenlerine, örneğin kına, örneğin çivit, yanmış mazı ile ve ebegümeci yağı ile uygulanır. Bu ilaç denenmiştir. Örneğin kabız yapan kurutucu ilaçlardan yapılan ilaçlar, örneğin nar kabuğu ekşi sirke ile gül yağı ile uygulanır. Bazen kurşun oksit uygulanır ve bazen onu parlatan, temizleyen maddelere ihtiyaç duyulur; örneğin loğusaotu gibi. Kitre zamkı ortalama bir ilaçtır; ortalama temizleyicidir. O kel kısım sirkeyle, tuzla ve taze yeşil sabun otuyla ovulur. O kısım kurutulur; orada ne varsa düşürülüp, temizlenir. Rutubetlendiren ilaçlardan çinko karbonat, kurşun oksit, Toledo toprağı, sirkeyle karıştırılır; yanmış kâğıt, narçiçeğı ile çam sakızı, sirke, gülyacağı ilave edilerek uygulanır. Aynı şekilde gök yakut renginde süsenin kökleri,³⁷⁹ pelesenk odunu, eritilmiş bal mumu, ezilmiş ban otu tohumu, yine sirkeye batırılmış mercimek, yine acı badem, ezilmiş yeşil mazı alınır ve sirkeyle güneşte iyice koyultup deriye sürülür. Demişlerdir ki: Canlı yengeç alınır ve mercanköşkle dövülür ve onunla deri sıvanır ve terkip burundan çekilir. Yengeç suyu buharı tek başına da uygulanır.

Ancak vücutta sertleşme oluşmuş ve bu sertlik kalıcı hale gelmişse, onun demir sülfat, bakır sülfat, kırmızı gül, yumuşak zaç (taze zaç), kükürt, cıva toprağı, kök boya, kâğıt ilacı,³⁸⁰ bakır kırıntıları, fırın toprağı, tuz alınıp, kasılan kısımlara uygulanır. Yine kurşun oksit, üstübeç de kullanılabilir. Hastaya kuru meyveler verilir. Onlar güçlü kurutuculardır. Güvercin tersi şiddetli çözücü ve temizleyicidir ve kurutucudur. Aynı şekilde sığircık tersi ve özellikle pirinç kurutucu özellik taşır. Sarı boya (debbağ boyası), kına, loğusaotu, nar kabuğu ve kurşun oksitten yapılan kırmızı merhem ve bizim kurutanlar kısmında zikrettiğimiz ilaçlar yararlı olur.

Kellik İçin Yararlı Bir İlaç: Yeşil kükürt, kabak külleri, ebucchil karpuzu yağı eşit miktarda alınır ve sirkeyle karıştırılır veya kuru yanmış

³⁷⁹ TM: sarısabır

³⁸⁰ TM: mürckkep taşı

kişniş, fırın kili ve kına, sirke ve gül yağı ile karıştırılır. Yine asma dalı külü, dişi loğusaotu, narçiçeği, mazi, çam sakızı sirkeyle ve yağla karıştırılır; çok iyi bir ilaçtır. Kel kısım kabak ve zakkumla yıkanır.³⁸¹ Sonra bakır kırıntıları, sarısakız ikişer dirhem, kendir tozu,³⁸² Yemen şapı; hepsi dörder dirhem; loğusaotu, demir sülfat, asma külü ve sabır; her birinden birer dirhem alınır ve gül yağı ve sirkeyle terkip haline getirilir.

Kuru Kellikte Kullanılacak İlaçlar: Kuru kellik sürekli oluşan uçuktan kaynaklanıyorsa onların güçlü ilaçlarla tedaviye ihtiyacı vardır. Bu ilaçların oradaki bozuk dokuyu yiyip, güçlü dokuya ulaşabilmesi gerekir; daha sonra yara merhemleriyle tedavi edilir; damarları etkileyen örneğin kurşun oksit, sirke, zeytinyağından oluşan merhemler gibi. Daha zayıf olanlar için ilkin güçlü ve sürekli kullanılan kel ilaçları kullanılır. Onlara vücudu nemlendiren besinler ve burundan çekilen ilaçlar ve lavmanlar³⁸³ kullanılır.

Rutubetli ve Kuru Kel İlaçları: Badem yağı, hardal yağı; her birinden yarım fincan tabağı, sirke yarım fincan tabağı, *şıyaf-ı mamisa*, mazi; her birinden 3 miskal, teke diken 1 miskal, zerdeçal ve boraks; her birinden 1,5 miskal alınıp ezilir ve sirke ve yağlarla karıştırılarak, yoğun bir şekilde uygulanır. Bu ilaç bütün kelliklerde kullanılabilir. Yine uyuz, bitlenme, uçuk ve az saçlılık, saç dökülmesi, deri dökülmesi (derinin pul pul dökülmesi), liken ve *belhiyye* kötü saç dökülmeleridir. Bazen onların sebebi kötü sivrisineklerdir; Kötü sivrisinek sokması ilacı burada (kellik) ilaç olarak kullanılabilir. Bu ilaç bize göre iyi bir ilaçtır: Loğusaotu, bakır karbonat, amonyak zımkı, Yahudi balsamı, hardal, bakır sülfat eşit miktarlarda alınır; buğday yağı ile veya sirke ile ve biraz balla karıştırılıp uygulanır.

Uçuk

Uçuk kellikten çok da uzak değildir. Şüphesiz uçuğa göre, kellik gizli bir şeydir. Özellikle kuru kellik böyledir. Kuru kellik uçuğa göre

³⁸¹ TM: yanmış kuru kişniş fırın balçığı ve kına sirke ve gül yağı ile kullanılır. Gerçekten iyi bir ilaçtır.

³⁸² TM: günlük

³⁸³ TM: ovarak uygulanan

daha kötüdür ve daha kötü sonuçlar doğurur. Uçuk dokuları yer; yiycidir; sonra batır, derinleşir. Uçuğun sebebi kellik sebebine yakındır. Şüphesiz o had derecede keskin ve sivridir. Onun maddesi yoğun ve sevdavidir; içindeki sıvı uyuzunkinden daha yoğundur. Uçuğun hızla iyi olanının maddesi muhtemelen daha incedir. Uçuk kanlı rutubettir. Onunla birlikte nemli bir kaşıntı vardır ve bu tip uçuk kuru olandan daha iyidir. Çoğunlukla kuru olan tuzlu balgamî maddeden oluşur. O yakıcı sevdavi uçuğa dönüşebilir. Uçukta şiddetli kuruluştan dolayı deride soyulma olabilir. Çoğunlukla dibe doğru batır. O siyah leukoderma gibidir veya deri döküntüsüne benzer. Onun deride soyulma oluşturmayanları da vardır. Bunlardan bazıları kötüdür; adeta sürünerek yayılır. Onlardan bir kısmı durur. Görüldüğü yerde kalır. Uçuklardan bazıları yenidir; bazıları kroniktir. Bu hastalık sonbaharda görülür.

Uçuk Tedavisi: Onun tedavisinde kullanılan ilaçlar çözücü, son verici, parçalayıcı, eritici, incelten, teskin edici ve rutubetlendirici olmalıdır. Öncelikli olarak, uçuk ağrı ve yoğun madde dolayısıyla ortaya çıkmıştır. İkincisi sıcak ve ince madde uçuk oluşmasına sebep olmuş olabilir ya da iki maddeden birinin baskın olmasından kaynaklanmış olabilir. Onda hâkim olan maddenin belirlenip onun oluşum sebebinin ortadan kaldıracak ilaçlar kullanılmalıdır. Burada ben kanla ilgili ilaçlar kullandım.³⁸⁴ O kısmın temizlenmesi gerekir. Daha sonra, gözlemlenerek, hastaya peynir suyu rutubetlendiren ilaç olarak verilebilir. Aynı şekilde hamam ilaçla tedaviden daha iyidir. Bazen kuru havadan uzaklaşmaya da ihtiyaç vardır. Bir grup hekim demiştir ki: Bu yıkanan maddeleri içmek uçuğun çıkmasını önler. Yıkanmış sarısabırdan 1 dirhem, pişmiş reyhandan 3 ukiye birlikte alındığında uçuk oluşmasını önler. Eğer uçuk yaygınlaşmış ve artmışsa, onun tedavisi cüzzam ilaçlarıyla yapılmalıdır.

Uçuk Oluşmuş Yerlerin Tedavisi: Yeni oluşmuş uçuklar ve bir süre önce oluşmuş olanların tedavisi ekşi kuzukulağı ile yapılır. Uçuk için, yine sirkeyle Arap zımkı, badem zımkı, erik zımkı, sirkeyle ballı süt ve sirkeyle, sirkeli hardalla, kükürt suyuyla, denizköpüğü ile deri tutkalıyla, oruç insanın tükürüğüyle, diş kiriyle, kavun çekirdeğiyle, çiriş otu köküyle, acı badem yağıyla ve tutkalıyla, Hint keneviri yaprağı

³⁸⁴ TM: Hacamatlar gönderme bu konuda daha iyi olan ilaçlardan olur.

sirkeyle ve beşparmak otuyla tedavi yararlıdır. Arap zambkı, yabani nar kökü ve buğday yağı, bütün zayıf düşmüş vücutta ve güçlü bedenlerde yararlıdır. Aynı zamanda sarı safran da yararlıdır. Başlangıcında olan uçuğun tedavisinde onun üzerine sıcak su dökmek ve daha sonra menekşe yağıyla devamlı ovalamak yararlıdır. Bazen arpa suyu uygulamalıdır; uçuğu yok eder. Özellikle de onun cevizle karıştırılması yararlı olur. Yine çocuklardaki uçuk için, kellik için kullanılan hıyar usaresi, keten tohumu usaresi ve onun kendi usaresi, eşekbaklası suyu, erik zambkı yararlıdır. Badem zambkı ve deri tutkalı ve günlük eşit miktarlarda alınır ve sirkeyle bir araya getirilir ve deriye uygulanır veya yüz için kullanılan kırmızı boya, kendir, kükürt ve sirke alınır ve iyice ezilip, haricen kullanılır.

Ancak kronikleşmiş kötü uçuğun daha güçlü ilaçlara ihtiyacı vardır. Örneğin kaynatılmış, yoğunlaştırılmış ağaç kavunu usaresi, örneğin kına yağı, acı badem zambkı, kükürt, yanmış keçi tersi, denizköpüğü, katran ve zift fevkalade yararlıdır. Aynı şekilde, beyaz petrol sürmek de her zaman yararlı olur. Kellik kısmında anlatılan hayvan tersleri, beşparmak otu Hint keneviri, amonyak zambkı, çöpleme, ban otu tohumu, dağ sedef otu, özellikle yararlıdır. Hardal yağı, beşparmak otu, amonyak zambkı sirkeyle ve yabani kimyonla, kundusla (salep), safranla, hardalla, tere tohumu ile mürekkep ağacı balı ile her biri, kefen bezi üzerine konup uçuk üzerine uygulanır.

Terkip Şeklindeki Uçuk İlaçlarından: Yabani kimyon alınır ve ezilip, buğday yağı, sarımsak külü ve bal ve kükürtle macun yapılır ve terebentin zambkıyla karıştırılır. Ban otu sirkeyle güçlü bir terkip oluşturur ve soyulmuş olan uçuk tedavisinde kullanılır. Kendir, zaç, kükürt, sabır otu; hepsinden birer dirhem ve zamktan 2 dirhem alınıp, sirkeyle karıştırılıp deriye uygulanır veya Ermeni boraksı yarım miskal, buğday yağı 3 dirhem, ekşi ağaç kavunu, Yahudi zifti her birinden 2dirhem, bahçe teresi tohumu 2 dirhem, siyah kimyon 1,5 dirhem, yanmış zaç aynı miktarda alınıp deri üstüne uygulanır. Beşparmak otu alınır ve sirkeyle uçuğun üzerine uygulanır veya zaç alınır ve sarısakız, kendir, şap, kükürt ve sabır otuyla macun haline getirilerek, uygulanır. Bu cidden yararlı bir ilaçtır. Ban otu tohumu 10 ölçü, sarı kükürt 4 ölçü, beşparmak otu 1 ölçü alınıp, tekrar tekrar uygulanır. Sirkeyle şarap ve

gül yağı karıştırılıp deriye uygulanır veya kükürt, kendir unu alınır; amonyak zamkı ve sirkeyle karıştırılır veya köpek pisliği ve sarımsı sabun otu, beyaz kükürt, sedef otu, fırın isı, nar kabuğu, hamam külle-ri, 2 çeşit arsenik, sarı kükürt aynı miktarlarda alınıp sirkeyle ezilerek zeytinyağı katıp deriye uygulanır.

Akne Hakkında

Onlar burun ve yüzde görülen sivilcelerdir. Onlar süttten noktalar gibidir; vücudun buharının yüzeye gelmesinden oluşur Onun tedavisi bütün kurutucu ve çözücü maddelerle yapılabilir. Örneğin beyaz çöpleme, onun yarısı kadar süsenle alınıp, onlardan haricen kullanılan lapalar yapılır. Keten tohumu, boraksla birlikte kil ve siyah kimyon ile sirke karıştırılarak yapılır.

Uyuz ve Kaşıntılı Döküntü

Uyuz oluşturan madde aynı zamanda kaşıntı da meydana getirir. Ancak kansı (demevi) madde safraviye karıştığında sevdavi maddeye yakın bir yapı oluşur veya süt gibi olur. Ancak demevi madde tuzla balgamî boraks gibi bir yapı kazanır. Öncelikle, kuru uyuzun maddesi ağır (yoğun) olmasının yanı sıra, kurudur. Bir başka uyuz da rutubetli uyuzdur; onun maddesi ince ve rutubetlidir; çoğunlukla tuzlu yiyecekler, acı yiyecekler, safravi yiyecek ve had derecede baharatlı yiyeceklerin tüketilmesinden ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı bedende olan uyuzun çoğu rutubetli uyuzdur. Tek başına ortaya çıkan ve adeta patlak verir şekilde görülen bütün döküntüler tek bir hıltın sonucudur; yoğun harabiyet oluşturlar; hıltlar az ama şiddetlidir. Onların oluşmasının sebebi uyuz maddesidir ve o da kaşıntıya sebep olur. Ancak kaşıntılı döküntünün sebebi daha güçlüdür. Onun sebebi kepeklenmenin, kelliğin, uçuğun ve sivilcelerin sebeplerine yakındır ve tedavileri de birbirine uygundur.

Kaşıntılı uyuz ile kaşıntı arasındaki fark, kaşıntıda döküntü olmaz. Çünkü kaşıntılı döküntüyü oluşturan madde daha incedir ve onun tuzluluğa eğimi çok azdır. Onda (kaşıntı) ciltteki bozuklukta sükûnet ve denge vardır. Daha sonra tabiat onları def eder, atar. Ancak gözenekler kapalıdır ve pek az temizlenmiştir veya def etme gücünün zaafından dolayı kapalıdır; yaşlılarda ve bazı hastalıklarda görüldüğü

gibi. Özellikle madde çoksa veya yoğunsa, öncelikle, kötü besin maddelerinden dolayı kötü keymus oluşmuştur; örneğin tuzlu ve acı yiyeceklerden oluşan kötü keymusun oluşması gibi. Bundan dolayı o yiyeceklerle beraber sindirim de bozulur,³⁸⁵ kaşıntı oluşur. Kaşıntılı döküntü derinin içinde derine doğru ilerlemez. Yaşlılarda kaşıntılı döküntü azdır ve yeterli tedavisi de olmaz. Şüphesiz bilinen tedaviler uygulanır.

Bilinmelidir ki, uyuzda deri kabuk şeklinde dökülür. Uçuk sonbaharda çok artar ve genel olarak kaşıntı yapan madde iki deri arasında toplanır ve eğer vücutta böyle bir şey varsa, orada (vücutta) kuru uyuz oluşur. Tatlılar uyuzu çok fazla artırır ve sivilce oluşturur ve onlar da çibana dönüşebilir ve derinin renginde değişim oluşturur. Yağlar da ona zarar verir. Deriyi zedelemesinden korkulmazsa, ballı sirke yararlı olur.

Tedavi: Uyuzun tedavisi öncelikle ve en iyisi çoğunlukla yeterli olacak olan ondaki yakan sıcak hıltları ve tuzlu balgamı dışarı atmaktır. Sonra yiyecekleri düzenlemek ve onları bu kısımda anlatıldığı şekilde tertiplemelidir. Hastaya sıvı ve çok çabuk sindirilen yiyecekler verilmelidir. Örneğin Hint kavunu, marul, hindiba ve benzeri, dışarı atan yiyecekler verilmelidir. Hasta cinsel ilişkiyi terk etmelidir; kesinlikle cinsel ilişki yapılmamalıdır. Cinsel ilişki dışarı atılacak maddeleri tahrik eder ve kötü bir buhar oluşturur ve o da bozulmaya sebep olur. Bu buhar cildin yüzeyine gelir ve onda bozukluk oluşturur. Bundan dolayı vücutta pis bir koku oluşur. Bundan dolayı cinsel ilişkiden sonra o kişinin derisini ovalayarak yıkamak gerekir. İyi kusturucular uyuz oluşturan maddelerin bütün gruplarına iyi gelenlerden oluşur. Küsküt, sarı helile, şahtere, sinameki, çıyan otu ve pelin otu kaynatılır ve hastaya içirilir. Onun içine gül, hindiba tohumu ve benzerleri, özellikle büyük kırlangıç otu konur. Yine onun içine kısımahmut otu, sabır tohumu konur; kısımahmut otu cidden çok yararlıdır.

Kaynatılarak Alınan İyi Bir Terkip: Sarı helile, kuru üzüm; her birinden 20 dirhem, 3 ratl suyla pişirilir ve pişirme işlemi suyun üçte biri kalana kadar sürdürülür süzülür ve o suyun üçte bir ratl miktarı alınıp içine 10 dirhem Çin tarçınından³⁸⁶ konur. Çin tarçını onun içinde

³⁸⁵ TM: pis bir koku oluşturur.

³⁸⁶ TM: sinameki

iyice ıslandıktan sonra, yine süzülür ve içine ağaç mantarı konup uygulanır.

İyi Bir Hap: Bu şahtere hapıdır. Sarı helile, Kabil helilesi ve siyah helileden beşer dirhem alınır. Kısamahmut otundan 5 dirhem alınıp ezilir ve şahtere suyu ile macun yapılır ve terkip kuruyana kadar bir tarafa bırakılır. Hatta terkip kurur; peş peşe şahtere suyu ile hastaya içirilip, geri kalanı bırakılır; terkip kurur ve üçüncü kez tekrar hamur haline getirilip bırakılır ve gerektiğinde, kuruyan hamurlar sulandırılarak hastaya içirilir.

Kronikleşmiş Hastalık İçin Güçlü İlaç: Sarı helile, bir cins helile olan belilec ve helile meyvesi, Kabuksuz Kabil pirinci; her birinden 1 dirhem, salepten 2 dirhem alınır; şeker kamışı şekeriyle macun ve hap yapılır. Tam olarak, ishal yapabilmesi için ondan 10 ila 15 ya da 20 dirhem sıcak suyla içmek gerekir. Bazen onun içine kısamahmut otu da konup öyle içilir.

Bazen kronikleşmiş kötü uyuzdan kurtulmak için sarısabırdan devamlı içmek gerekebilir. Ancak 3 gün üst üste 1 miskal içmelidir. 3 gün bu şekilde uygulanır. 3 günden sonra, güneşarı uygulanmalıdır. Gözlemlerden deride açılmalar olduğu belirlenir. Bu durumda bu açılmaların tedavi edilmeleri gerekir. Şüphesiz bu ilaç uyuzun oluşturduğu sıkıntıyı ortadan kaldırır. Onu hindiba ve biraz rezene suyu ile içmek iyi olur. Ancak rezene suyunu 1 dirhemden 1 miskale kadar sarısabır suyuna karıştırarak hastaya içirmelidir. Eğer hastalık devam etmiyorsa, ilacın kullanılması bırakılmalıdır. Ona erik suyunun da yararı vardır veya sarı helile güneşte kurutulup, pişirilip, şurubu yapılarak hastaya verilir. Onun tazesinden 5 ölçüden 10 ölçüye kadar şekerle hastaya verilir. Bu sıvı safravi ve rutubetli olan uyuz için iyidir. Bunun gibi, bütün tohumlardan yapılan müşhiller de aynı gaye için kullanılır. Bazen de bazıları diğerleriyle karıştırılarak ve terkip şeklinde kullanılır. Onlar içilecek sıvılar veya haplar şeklinde olabilir. Peynir suyu ve küsküt iyi bir terkiptir. Bu kısımda zikredildiğine göre, dışarı atanları, her gün almak yararlıdır. Helile, şahtere suyu ile peş peşe alınır.

Kanallardan akan temizleyici maddelere eşlik eden sabır tohumu ile kısamahmut otu ve safran birlikte alınır. Bu terkip her gün 5 nohut miktarı kadar içilir. Yine bir başka terkip de sarı helile ve Skutari sabır

otu ile hazırlanmıştır; her birinden 1 dirhem alınır ve kitre zımkı ve gülden birer dirhem ilave edilir; safrandan 3 dirhem karıştırılarak,³⁸⁷ pirinçle birlikte ilaç yapılır. Bizim zikrettiğimiz gibi, her gün veya 2 günde bir 2 ila 3 dirhem hastaya bu terkipten verilir.

Bir grup hekim de şöyle demiştir: Eğer çok fazla kusma varsa, öncelikli olarak hastaya yiyecek verilmez; ona hafif şeyler verilir. O kişiye her gün 1 defa içecek verilir. Ona yiyecek olarak, şekerli buğday çorbası ve bol su verilir. Demişlerdir ki: Kuru uyuz olan ve kaşıntılı güneş yanığı olan kişiye günde 3 defa, her gün 120 dirhem susam yağı, onun yarısı kadar ballı sirke veya benzeri yiyecekler verilir. Bazı insanlar ona hünnap suyu da karıştırırlar. Bu ilacı biz çok yararlı bulduk, ancak o mideyi zayıflatır.

Bu İlaçlardan Oluşturulan Uygun Terkipler: Gümüş kiri, kurşun oksit, kamala ağacı kökleri, sirke ve gül yağı ile macun yapılır. Bu ilaç güçlü bir uyuz ilacıdır. Bundan daha hafif olanı: Ermeni kili, kâfuru ve safrandan, her birinden yarım dirhem alınıp, sirkeyle, ada soğanı suyuyla, gül yağı ile hafif bir ilaç oluşturulur.

Biraz Daha güçlü Olan Bir İlaç: Rezene tohumu, sirkeyle ve gül yağı ile karıştırılıp, ezilip hamamda kullanılır. Yine nar suyu ve boraksla iyi bir karışım hazırlanır. Ben nar suyunda gül yağındaki gücü bulurum. Aynı şekilde mercimek unu, kırmızı kil ve sirke karıştırılır ve güneşin altına bırakılır; terkip iyice ısınınca deriye sürülür.

Burada hastanın almaya ihtiyacı olan macunlar, örneğin uçukları olan ve kellikten şikâyet eden kişilerin aldığı macunlardan biri de kuru üzümle ve derici boyasıyla³⁸⁸ yapılan terkiptir. Yine bu hastalıklar için önerilen bir başka macun da şöyledir: Sinameki ve şahtere otundan ikişer dirhem, sarı helile ve kuru üzümünden dörder dirhem alınıp, balla birlikte uygulanır. Ancak uyuz için kullanılan ilaçlar belli bir yeri temizlemek için kullanılan ilaçlardır. Onların hepsinde temizleme özelliği vardır. Bazen de bu terkipler derinin temizlenmesi ve parlatılmasında yardımcı olurlar. Onun mizacını düzenlemek için bunlar tuzlu ve tatlı sularıyla, dallarıyla ve külleriyle yardımcı olurlar.³⁸⁹ Örneğin ufalanmış

³⁸⁷ TM: Safrandan üçte bir dirhem alınır.

³⁸⁸ TM: Frenk üzümü

³⁸⁹ TM: hatmi çiçeği suyu ve kuzukulağı ve pancar ve nar suları

beyaz ekmek, kabuksuz mercimek unu, yine sirkeyle Arap zımkı, kavun çekirdeği, kavuniçi ve benzerleriyle nişasta, yabancı safran, kereviz suyu, kaynatılmış boyotu, muz kabukları suyu gibi maddeler de kullanılır. Bazen de gücü çezecek ilaçlara gerek duyulur. Örneğin ebuçhil karpuzu yağı, amonyak zımkı ve nane suyu ile ve rezene sirkeyle ve de kavrulmuş bakır sülfatla, özellikle sarı olan sirke ve gül yağı ile uygulanır. Aynı şekilde, yeşil bakır ve türevleri ve zakkum cidden güçlü bir ilaçtır. Bazen bu terkinin sudaki çözeltisi yeterlidir.³⁹⁰ Sonra bu terkip susam yağı ile pişirilir. İlacın keskinliğini gidermek gerekir; bunun için terkiye gül yağı ilave edilmiştir. Nar kabuğu da denenmiş ilaçlardandır. Kaşıntı için tere tohumu yağı alınır ve kaşıntı olan yere uygulanır. Merhem olarak, sıcak güneşte veya ona benzer bir yerde uygulanmalıdır; uygulama tekrar edilir. O uyuz için iyi bir ilaçtır.

Bu konuda iyi bir ilaçtır: Kurşun oksit, zaç, mürekkep³⁹¹ aynı miktarda alınır ve keskin sirkeyle ezilir; toprak kap içinde toprağa gömülerek 1 ay bekletilir; daha sonra, haricen, deri üstüne sürülerek uygulanır. Onunla birlikte biraz dağlama olur; bu terkip dokuyu biraz yakar. Kundus, öldürülmüş cıva, gümüş kiri, loğusaotu, kükürt, kamala ağacı, potasyum hidrat, yanmış bakır, nişadır, mercimek, sarısakız, üzerlik tohumu, amonyak zımkı, bakır karbonat, sabun otu (çoğen otu), demir cürufu, köpek tersi ve diğer bölümlerde zikredilen cürufar, çeçhiyari haricen uygulanabilir; yararlı olur. Yine fırında yakılmış üzüm asması kabukları zeytinyağı ile karıştırılıp, uyuz döküntüleri üzerine uygulanır. Bu yoğun bir uygulamadır. Uyuz yaraları iyi olana kadar bu uygulama devam eder. Sirkeyle yabancı kimyon ve sirkeyle amonyak zımkı uygulanması da yararlı olur.

İyi terkiplerden biri de budur: Öldürülmüş cıva zımkı yaprağı, kurşun oksit, gümüş kiri, altın kiri ve kurşun kiri sirkeyle ve gül yağıyla karıştırılır ve deriye sürülür. İlaç uygulandıktan sonra hasta uyutulur. Sonra (sabahleyin) hasta banyoya sokulup vücudu sirke ve yeşil sabun otu karışımıyla ve sıcak suyla yıkanır. Sonra vücuda yağlar sürülür.

Kalay İlaç: Kurşun oksit, sarı bakır sülfat aynı miktarda alınır ve sirkeyle karıştırılıp güneşte ezilip ihtiyaç oldukça sürerek uygulanır.

³⁹⁰ TM: bazı defa bu ilaçlar sirke içinde ıslatıldıktan sonra onun.

³⁹¹ TM: mürekkep taşı

Yine öldürölmüş cıva, günlük ve gül yağı alınır; hepsi birlikte kullanılır. Yine öldürölmüş cıva, günlük sıvısı, menekşe çiçeğı, kundus eşit miktarlarda alınır. Yine kundus 1 ölçü ve kırmızı kil 3 kısım alınır. Güçlü, kurutan, çözen veya kirli kurutucular (maden cürufı) kullanılır. Burada dokuyu harekete getiren yağlar kullanılır. Kuru olarak ya da pek az nemli olan bazı bitkiler de kullanılır; örneğın Hint selvisi, nilüfer, menekşe ve benzeri bitkiler gibi. Yaş uyuzda kurutma daha yoğun olmalıdır. Kuru uyuzda daha az olabilir. Bunun için kurutma kabiliyeti az olan ilaçlar kullanılır; öldürölmüş cıva gibi. Bu ilaç mide, bağırsaklar ve bazı önemli organlar üzerinde etkin olur.

Ancak kuru döküntünün kaşıntısının tedavisi, öğretildiği üzere, kustumaktır. Ondan sonra, örneğın inek sütü verilebilir. Aynı zamanda ılık suyla banyo yaptırılır ve rahatlıkla soğutan yağlar uygulanır. Özellikle onlara kereviz usaresi konur. Kuru uyuz tedavisi ve kuru kaşıntı tedavisi birbirine yakındır. Sütü ilaçların içine ezilmiş haşhaş ve sirke ve gül suyu katılarak iyi bir ilaç oluşturulur.

Güçlü ilaçlardan olarak, biri de kefen bezine afyon sürölüp onunla vücudu silmek kaşıntıyı sakinleştirir. Güçlü ilaçlardan terkip şeklinde ilaçlar yapılır. Onların içine nışadır konur ve sirkeyle birlikte, özellikle de testisler üzerine sürölür. Yine pişmiş şap ve katran da vulvada görölen kaşıntılarda yararlıdır. Muhtemelen örtü üzerine konarak uygulanır. Yaşlılıkta oluşın kaşıntı ve döküntüler için biraz şapla şarap tortusu karıştırılarak uygulanır.

Ancak kaşıntı ve uyuz için hamam yaptırılır deniz suyuyla veya deniz suyu ısıtılarak ya da kaynatılmış eşekhiyarıyla banyo yapılır. Ancak uyuz ve kaşıntısı olan kişinin beslenmesi rutubetlendiren şeylerle olur. Soğuşa meyilli ve rutubetli yiyeceklerden iyi kan oluşturacak olanlarla beslenmelidir. Etler dengeli bir şekilde verilmelidir. Kaşıntısı ve güneş yanığı olan kişi aralıklı olarak yumuşatıcı yağlar, örneğın badem yağı, susam yağı ve benzeri yağlar kullanır. Çok yoğun, ağır geçen uyuzda hacamatın yatıştırıcı olduğı bilinir.

Uyuz

Biz, bütün vücutta veya çoğunlukla da damarların çok olduğı ve az yıkanın organlarda, daha çok da, yıkanırken yapılan ovmalarda pul pul dökölme olduğı görölür. Özellikle sıcak ölkelerde dikensi dökün-

tüler görülür. Onlar adeta terin ince maddelerinin boşluğa hızla bırakılmasıyla arkada bırakılmış ağır, yoğun maddeler gibidir; derinin yüzeyinde hapsolmuştur. Terlemeye zorlandığı için, madde orada adeta yoğunlaşmıştır; ağırlaşmıştır. Bazen orada, deride sivilceler görülür. Muhtemelen bu oradaki yoğunluktan kaynaklanır.

Tedavi: Vücuttan kan alınarak, maddenin çoğalmasının önüne geçilir. Bunun için (maddenin artmasının önüne geçmek için) her zaman en kolay yol fazla hıtların kusarak atılmasıdır. Banyo yapmak ve onları temizlemek, onları bertaraf etmek yararlı olur. Sonra soğuk su içmek ve onun için, banyo yapmak da yararlı olur. Hamamda deriye pişmiş kavun ve mercimek unuyla ovmakta da yararlıdır. Sonra şahtere otuyla ovuşturmak faydalıdır.³⁹² Yine kavunun içi ile birlikte mercimek unu ve bakla unu da masaj da yararlı olur. Sandal otu kaşıntıyı engeller. Sandal otu kâfurı ile uygulanırsa, o iş korkusuzca uygulanır. Eğer boyaması sakınca yaratmıyorsa, kına da yararlı olabilir. Nar suyu, kuzukulağı, mercimek, erik, demirhindi³⁹³ yiyip kaynatılmış bitotu, gül ve kişniş suyu kullanmakta yarar vardır. Denilmiştir ki: Güneşte ısıtılmış olan su da yararlıdır. Bu konuda, sıkıştıran madde olan sular yararlıdır. Hareketi bırakmak, terletici yerlerden uzak durmak, mümkün olduğunca rüzgârlı mekânlarda olmak, bol suyla ve soğuk sularla yıkanıp rahatlamak faydalıdır. Yine bitotu yağı ve gül yağı ile masaj yapılması yararlıdır. Çünkü onun fevkalade yararı vardır; özellikle kitre zamkı ve zamkla uygulanırsa yararlıdır. Yine kurşun oksit ve kırmızı boya ve maden cürufu, özellikle çinko karbonat, bitotu yaprağı külü, bitotu³⁹⁴ yaprakları parçaları, sedef otu, kendir tozu daha yararlıdır. Deri döküntülerinin tedavisi için, suda yakalanan balığın tutkalı da kusturmakta yararlı olur. Bazen dağ üzümü, kendir ve kükürt gibi güçlü maddelere ihtiyaç vardır. Ancak yaralar varsa, safran, mazı, Ermeni kili, kurşun karbonatla sirke karışımına gerek vardır. Üstübeç merhemi iyi gelir. Bazen yaralar çok abartılı şekilde büyüktür ve kötüdür. Onların tedavisi ateşle yakılarak yapılır. Eğer o yara iyileştirilebilecek gibiyse, kellik ilaçlarıyla tedavi edilir.

³⁹² TM: Bazı nüshada şahter otu karşılığına şahseferem olmuştur.

³⁹³ TM: ve benzerleri

³⁹⁴ TM: defne yaprağı parçaları

Gece Oluşan Deri.Döküntüleri

Deride güç ve gözeneklerinde emme gücü ve vücudunda sindirimi iyi olanda gece soğukta kaşıntı ve sertlik oluşur ve gece biten döküntü denen ufak sivilceler oluşur. Bunun sebebi çözülmesi gereken maddelerin gözeneklerin dibinde, onların darlığı ve havanın soğukluğu sebebiyle orada uzun süre tutulmasından kaynaklanmıştır. Bu durum özellikle sindirimin yoğun olduğu zaman ortaya çıkar. Bu durum buharın artışına ve gecenin havasına göre değişir. Bundan dolayı, ona gece biten döküntü adı verilir. Genellikle onlar gece ortaya çıkan durumdur. Bu durumda o kişide geceleri çok kaşıntı ve güzel bir koku oluşur. Daha sonra kaşıntı yerini, kaşıntı olan yerlerdeki döküntü ve ağrıya bırakır.

Tedavi: Bunun tedavisi banyoda gözeneklerin gevşemesini sağlamaktır. Bu konuda bilinen merhemleri uygulamak gerekir. Çok fazla olan maddenin terle atılmasını sağlamak gerekir; kan alma, kaşıntı konusunda söylenen yapılması gerekenlere uygun olarak, maddenin dışarı atılmasını sağlar. Burada belli bir yere ait ilaçlar yeterli olmaz. Ancak belli bir yer için kullanılan ilaçlardan sarısabır ve sarısakızın bu durumda da yararlı olduğunu belirledim. Özellikle ballı suyla birlikte çok yararlı olur. Aynı zamanda sarısabır ve mercimek unu biraz sirkeyle ve balla da çok yararlıdır. Kereviz suyu, sıvı olan ilaçlardan uygun olanlardandır. Burada sirke tortusu tek başına yararlı olabilir ve boraks, kına ve safran da yararlıdır.

Sigil ve Onun Çeşitlerinden İğne gibi Olan, Başı Eğri Olan ve Oluşan Akıntı

Öncelikle fail sebep tabiattır ve maddi sebep yoğun sevdavi hılttır. Şüphesiz sevdavi hılt cidden kuru balgama dönüşür. Kan artmışsa, bu durum söz konusu olabilir. Bazen kanın kendisinin yanmış olması ve çok olması ve de kanda bozukluk ve kokuşma olmayıp, onun kuru ve soğuk hale gelmesinden kaynaklanmış olabilir. Özellikle küçük damarlarda kanda kokuşma olmaz; kan az olduğu için kokuşma olmadan önce kuruluk oluşur. Kanın cevherinde cidden sıcaklık varsa bu durum söz konusudur. Bazen ondan büyük sigiller oluşur. Bunun sebebi komşu organlara gelen besinin maddesinin mizacının değişimidir; soğuk ve kuru hale gelmesidir. Sonuçta orada sigiller meydana

na gelir. Eğer bu durum alınan tedbirle ortadan kalkar veya durursa, oluşan büyük siğiller düşer. Siğillerin büyük olanının başı iğne başına benzediği ve kötü bir incelik oluşturduğu için *mesamir* (iğne) adı verilmiştir. Başı eğri ve çengel gibi olanına *kruna* derler. Onun bir cinsi daha vardır ki ona *tarsus* derler. Her ne kadar siğil gibi kabul edilse de o aslında başka bir oluşumdur. Onu siğil olarak adlandırmamak gerekir. O içi açılıp yarılınca altından uzun bir şey çıkar.

Tedavi: Bu rahatsızlık kan almayla azaltılabilir ve sevdavi şeyleri kusmak gerekir. Ancak bu yeterli değilse (kusması yeterli değilse), gayenin oluşması için iyi keymusun oluşacağı tedavi uygulanır ki, daha önce birçok defa bu konuda bilgi verilmiştir. Ancak daha hafif olanlarda siğil daima fıstık yağı ile ovulur ve kaynatılmış buğday süzülüp 3 gün onun üzerine bırakılır. Pırasa bitkisinin suyu, sumakla ve ban otu yağı ile kullanılır. Yine Hint keneviri yaprağı, servi cevizi, ham zeytin birkaç çeşit ceviz de bu hastalıkta iyi gelir. Taze bitotu yaprağı hafif ve güçlü olan için yararlıdır. Taze ceviz kabuğu ve kuru incirle iyi bir ilaç yapılır. Keçiboynuzu, biraz rahatsızlık verse de, güçlü ve kuvvetli olan siğil için yararlıdır. Yine karaardıç kabuğu külü ekşi sirkeyle kullanılır. Bu iyi etki eden ilaçlardandır. Üzerlik ve kına alınıp dövülür ve soğuk suyla karıştırılıp siğil üzerine sürülür. Bu iyi etki eden ilaçlardandır.

Ancak güçlü ilaçlardan da alınıp, kullanılması gerekebilir. Örneğin kireç, arsenik, öldürülmüş civa ve özellikle meşe palamut ve külleri, zeytinyağı, tuz, ada soğanı suyu, tereyağı ekmek, keçi tersi iyi gelir. Yine İspanyol sineği ile arsenik ve balla mürekkep ağacı terkibi deri üzerine uygulanır. Sütleğen sütü tekrar tekrar deri üzerine uygulansa oradaki siğilin düşmesini sağlar. Üzüm asması suyu ve yabani kereviz de siğilin düşmesinde etkin olur. Siyah kimyon, idrarla macun yapıp siğil üzerine uygulanması fevkalade yararlıdır. Yine tekenin safra kesesi de yararlıdır. Şeytantesi ve soğuk çıbanları açıp içeriğini akıtan sıcak merhem de yararlı olabilir. O mürekkep ağacı merhemidir.

Mutedil Bir Terkip: Taze ceviz kabuğu, cam ve sönmemiş kireç;³⁹⁵ hepsinden birer ölçü alınıp ezilir ve elekten geçirilip, mum onun üzerine uygulanır ya da bakır karbonat ve yanmış kâğıttan; her birinden beşer dirhem, ebuçehil karpuzu yağı 6 dirhem, boraks 6 dirhem, nı-

³⁹⁵ TM: yılan çiçekleri

şadır 4 dirhem, potasyum hidrat, sarı arsenik 6 dirhem, inek safrası 6 dirhem, İran sabun otu 7 dirhem alınıp dövülür; elekten geçirilir ve sabun otu suyu ile siğilin üstüne uygulanır.

Siğil tedavileri onları yok etmeye yöneliktir. Onların yok edilmesi için bir boru parçası, bambu ipi veya bir bambu parçası alınır; onun genişliği siğilin içine zorla gireceği kadardır. Onun kenarlarının çok keskin olması gerekir. Siğil onun içine zorla sokulur, adeta zorla yutturulur ve üzeri sarılır ve boru üstten siğilin altına inene kadar bastırılır ve siğil kökünden çıkarılır veya çengellerle siğil kökü çekilir, uzatılır ve demirden bir aletle (mil) köküne bastırılarak alınır. Kesme işi tamamlandıktan sonra o kısma yağ sürülür. [Bir başka yol da] siğilin üzerine keskin ilaçlar uygulanır, kısa bir süre sonra, onlar alınır; oraya yağ uygulanır, daha sonra tekrar yoğun keskin ilaçların uygulanmasına geçilir. Bu işlem siğil düşene kadar sürdürülür.

Bir başka yöntem de siğilin aletle kesilmesidir. İnce muntazam kesilmiş demirden ustura ile siğil, mümkün olduğu kadar derinden kesilir; sonra onun üzerine keskin ilaçlar uygulanır. Derinin siğil olan kısmı mümkün olduğu kadar derine inecek şekilde kazınır; orası, sabun otu, Hint selvisi ve gül yağı ile ovulur, hatta öyle ki orada hapsolmuş kanın akması sağlanır. Siğillerden geri kalanlar da düşer ve orada hiçbir şey kalmaz.

Boynuzsu Yapılar

Bunlar yoğun çalışma dolayısıyla kol ve bacak eklemlerinde bitmiş yoğun boynuzsu yapılardır. Tedavisi ağrıya sebep olmayacak yerden onları kesmek şeklinde yapılır. Sonra geri kalanı yoğun, keskin siğil ilaçlarıyla tedavi edilir ve bu tedavi onlar düşene kadar devam eder. Sonra oraya yağ uygulanır.

Deride, Dudaklarda, El ve Ayak Derisinde Görülen Çatlaklar

Bütün deri çatlaklarının sebebi cildin kuru olmasıdır. Ancak mizaç çok kötüyse, deriye had derecede kötü maddeler gönderilir. Ancak bunlar çok sıcak olduğu için kurutucu olabilir veya nemi emen rüzgârlardan ya da maddeyi yoğunlaştıran soğuktan olabilir; tıpkı toprak üzerinde rüzgârlarla veya buharlarla ya da donma sonucunda çatlaklar oluştuğu gibi. Bazen vücutta tutulan sular da yarılmalara, çatlaklara

sebeup olabilir. Onlarda şap gücü ve benzeri, açma, yarma gücü vardır; adeta onlarla deri yıkanmış gibi olur; kükürt suyu ve onun arkasından izleyenin zıtlığı gibi. Biz Hemedan suyu ve çevresindeki suyun Şapur³⁹⁶ suyunun bu konuda farklı olduğunu tecrübelerimizle anladık.

Derideki Yarıkların Genel Tedavisi: Yarık oluşmasına sebep olan kötü hıtları kusup atmak gerekir.³⁹⁷ Kuru mizacın gereği olarak sıvı yağlardan içilmelidir. Özellikle kabuğu soyulmuş susam yağından her gün içilir; üzüm suyundan 5 ukiye içilir veya tatlı kuru üzüm birkaç gün yenir. Aynı şekilde nehir yengeci su ve şekerle pişirilir ve içilir ve bu arada deriye yağ uygulamaya devam etmelidir. Eğer yarıklar soğuk dolayısıyla ortaya çıkmışsa, Arap zamkı yararlı olur. Yine şalgam ve pancar yaprağı pişirilir ve deriye uygulanır; özellikle kefen bezi üzerine sürülerek uygulanır. Bilinen yağlar, kemik iliği, yaş zift, katran da yine aynı şekilde uygulanır. Sıcak dolayısıyla meydana gelen çatlaklar için soğuk suyla ıslatılmış ve soğuk rutubetlerle nemlendirilmiş kefen bezi kullanılır. Yiyeceğin düzenlenmesi ve ılık suyla hamam yapmak da iyi gelir.

Dudak Çatlakları

Dudak çatlaklarının sebebi kuruluştur; rüzgârın deriyi kurutmasıdır; nemin harap olmasıdır ya da soğuktur veya sıcaktır ve bildiğin gibi, kuru mizaçtır. Ancak, dudak çatlamadan önce, önlem olarak gül yağı ve taze çördük otu dudağa sürülerek, çatlaması önlenir. Bu gibi nemlendiriciler uygulanıp denge sağlanmış olduğu için dudağın çatlama sebebi ortadan kalkar. Yumurta kabuğu ve soğan kabukları çatlak dudaklara uygulanır. Çatlakların iyi bir şekilde birleşmesi için şarap tortusu ve yabani fıstık zamkı yararlı olur. İç yağı, örneğin tavuk ve kaz yağı ve bal bu konuda yararlı olur. Yine dudak yaraları için ham mazı toz haline getirilip macun yapılır ve yabani fıstık zamkıyla macun yapılır; ateş üzerinde eritilerek, kullanılır. Denir ki, uykudayken göbeğe yağ sürülmelidir veya yağa batırılmış kefen bezi göbek deliğine sokulsa yararı olur.

³⁹⁶ TM: adası

³⁹⁷ TM: Hastalık sahibini kötü hıtlar varsa kusturmak gerekir. Kuru mizaç varsa mizacı değiştirilmelidir ve değişiklik yapılmalıdır.

Ayak Çatlakları

Ayak çatlakları kötü buharlardan olur ve kuruluk ve kabuk şeklinde döküntü meydana gelebilir. Bu durumda çözücü maddeler vermek yararlı olur.

Tedavi: Ayaklardaki çatlakları gidermek için ayağı sıcak suya sokmak ve yağlı merhemler ve yağlarla ovalamak yararlıdır; özellikle kunduz yağı, paça yağı, çini yağı³⁹⁸ gibi. Şüphesiz kullanılan bütün yağlar ayak çatlak ve yarıkları için yararlıdır. Aynı şekilde terebentin şeklindeki yağlar, ateşle³⁹⁹ muamele edilerek uygulanır. Kına da yararlıdır. Özellikle üzerlikle yapılan macun cidden yararlıdır. Üzüm suyu da iyi bir ilaçtır. Eğer bunların yararı olmazsa, lokma miktarında zamk uygulanır. Ayaklar sıcak su içine konur ve ezilip öğütülmüş kitre zamkı uygulanır. Bu fevkalade yararlıdır.

Yine [ayaktaki çatlaklar için] susam yağı, amonyak zamkı, günlük sıvısı; hepsi birlikte alınır ve ayak çatlaklarına sürülür; şüphesiz çok yararı olur. Yine katran, tahin ve susam yağı cidden yararlıdır. Ezilmiş kendir yağı ve iç yağları da cidden yararlıdır. Yine yanmış, ezilmiş yengeç zeytinyağı ile uygulanır. Bu son terkip eldeki çatlaklara daha çok yararlı olur; etkisi hızlıdır. Ada soğanı, zeytinyağı içine konup yarıklara sürülür. Sakız zamkı içine sadece zeytinyağı konarak da uygulanır. Yine Hint yağı çıkarılan bitkinin tohumları dövülüp un haline getirilir ve biraz suyla karıştırılır; gerektiğinde kullanılır. Sürekli olan çatlaklarda Hint yağının kendisi cidden çok yararlıdır. Bu yağ kronik yaralarda da çok etkindir; ferahlatır. Kurşun oksit, mum ve zeytinyağı ve bal aynı miktarda alınır ve onlardan yoğun bir terkip hazırlanır veya nehir yengeci, susam yağı ile alınır. Yine zeytinyağı tortusu, ördek yağı, sakız zamkı ile alınır ve cidden iyi bir ilaç hazırlanır. Kitre zamkı toz haline gelene kadar dövülür ve onun ağırlığının yarısı kadar çıyan otu kökü, kehribar ve dövülmüş kendir; her birinden 3 ölçü alınıp, sakız zamkından da kitre zamkı kadar alınıp, hepsi birlikte Hint yağı ile bir araya getirilir ve kullanılır. Denir ki, kişi topuklarındaki yarıkların geçtiğinden emin olana kadar her gece yağlamaya devam etmelidir.

³⁹⁸ TM: ayrıca keçi ve sığır ve dişi koyun yağları az miktarda mumla kuvvetlendirildikten sonra ayak yarıklarına sürülür.

³⁹⁹ TM: ve hayvan derisi ateşe tutulduktan sonra.

El Çatlakları

Onların tedaviler ayak çatlakları gibidir.

Parmak Arasındaki Yarıklar

Bunlar da daha önce verilen yarıklar gibi tedavi edilir. Parmakların köküne çyan otu iyice ezilerek yakı şeklinde uygulanır.

Kuyruk Sokumu⁴⁰⁰ Yaraları

Kuyruk sokumunda öncelikli olarak kırmızılık oluşur ve yarık veya yara meydana gelir. Bunun çoğunlukla sebebi belin yukarı doğru kıvrılmasıdır. Bu hastalık kötü yatış şekline kaynaklanır. Eğer orada kızarıklık görülürse beli rahatsız eden hareketlerden kaçınmak gerekir. Oraya bazı önleyici tedbirler uygulamak gerekir. Ancak hastalık sırasında söğüt yaprağını ince dallarından ayırıp, yine darı gibi saplı nesnelerin saplarından, kuş tüylerinden veya benzeri maddelerden yumuşak bir yatak yapılır. Yara için ise kurşun oksit merhemi kullanılır.

Deride Koltuk Altındaki, İdrardaki ve Dışkıdaki Kötü Kokular

Kötü kokular hıltların kötülüğünden veya terden oluşur. Bazen hıltlar tarafından rahatsız edilen hareketler sonucunda ortaya çıkar ve kirliyen yıkanmamak, menstrasyondan sonra yıkanmamak ve yıkanmayı ertelemek,⁴⁰¹ boy otu yemek, derinin görüntüsünü etkileyecek tahrik eden maddeleri özellikle tüketmek deride kötü kokuya sebep olur. Denildiğine göre, kötü buhar kötü kokunun sebebidir.

Derideki Kötü Kokunun Tedavisi: Kursaktaki hıltları düzenlemek, mizacı değiştirmek, nitelik ve nicelik olarak sindirilebilen yiyecekler yemek, vücudu banyo ve başka vasıtalarla temizlemek, teri güzel kokutacak şeyler yemek, reyhan, Seylan tarçını gibi güzel kokulu şeyler yemek, yine kereviz, enginar, kuşkonmaz yemek ve idrar söktüren ve kanı temizleyen besinler almak yararlı olur. Ancak, her ne kadar iyi bir idrar söktürücü olsa da, onlardan kuşkonmaz idrara kötü bir koku verir. Kişi idrarına güzel koku verecek olan şeylerden yiyip içmelidir; kayısı gibi. Vücudun üstüne bitotu suyu ve o suyun içine Yemen şapı

⁴⁰⁰ TM: yani iki kalça kemiği arası sakrum adı verilen yerde yara olmasıdır.

⁴⁰¹ TM: Bu makamda olan üç nüshadan sarm cilt anlamındadır ve ciltten cilt el-ber amaçlansa 2 nüsha anlamda tek olur. Yağlı olmak ve aslıbend anlamındadır. İ lesâben duhn ileyhi duhn-u durûh (zurûh) olan demektir.

eritilip, süsen suyuna konur.⁴⁰² Pişmiş tatlı fesleğen, nane, yarpuz, mercan köşk, elma yaprağı, söğüt kaynatılıp elde edilen su deriye sürülür. Aynı şekilde bitotu ile cilt ovulur ve özellikle sandal otu, Hint selvisi, bataklık sazı meyvesi kandindiren dalları, tatlı fesleğen, sabun otu, ağaç kavunu ve onun kabukları elma yaprakları ve süsen yaprakları bu konuda çok iyidir. Güzel kokulu gül hapları da yararlıdır. Yine burun deliklerini tıkayan, terlemeleri engelleyen kurşun oksit, tutya, süsen yaprağı külleri, şap ve benzerleri, sarısabır, bitotu yağı ve gül yağı da yararlı olur.

Koltuk Altının Pis Kokularının Tedavisi: Bir kavim şöyle tahmin etmiştir: Koltuk altı kokusu insan menisinden akan maddenin buhar şeklinde koltuk altından çıkmasından ve orada yayılmasından kaynaklanır.⁴⁰³

Ancak onun tedavisi, o kısım temizlendikten sonra, oraya çinko karbonat, kurşun oksit terkibi temizlenmiş ve kristal şeklinde, bitotu külü, sirkeli su içine şap konarak uygulanır. Yine sandal otu, kâfur ile karıştırılıp uygulanır. *İyi bir hap:* sandal otu, Çin tarçını, sirke, sümbül, şap, sarıksız, tarçın, gül; her birinden 1 ölçü alınır; çinko karbonat ve beyazlatan kurşun oksit; her birinden 4 ölçü, kâfurudan yarım ölçü alınarak gül suyu ile hap yapılır; koltuk altı yıkanıp kurulandıktan sonra ilaç uygulanır. Yine kırmızı gülden 1 ratl alınır ve sirke, sümbül, Hint selvisi, sarısakız; her birinden 10 dirhem alınıp gül suyu ile hap yapıp hastaya verilir.

Vücuda serpilerek kullanılan tozlar da vardır ve sıcak mizaçlı kişilerde uygulanır. Hint servisi, tarçın, bataklık sazı meyvesi, günlük sıvısı; her birinden 10 dirhem alınır; kuru gül, bitotu, dallarıyla her birinden 20 dirhem alınıp Hint servisi bataklık sazı meyvesi, tarçın, reyhan şarabı alınır ve parçalanıp kurutulur. Sonra üzerine gül ve ufalanmış bitotu dalları dökülür; safran ve gül suyu konur ve diğer ilaçlarla karıştırılır. Bu terkip güneşte kurutulur; sonra ufalanıp banyodan sonra, vücudun üstüne dökülerek uygulanır. Çünkü banyodan sonra vücudun teri emip yok etme gücü artar.

⁴⁰² TM: kökleri

⁴⁰³ TM: cilt gözeneklerine işleyip kolatı kötü kokusu onun izleri olur ve bazısının bu sözü güvenmeyi gerektiren sözlerden değildir.

Diğer bir Terkip: Kötü ter kokusunu kesmek için soğuk mizaç sahiplerinin mizacını düzeltmek gerekir. İyi sümbül, karanfil, kakule, balsam, Çin tarçını; hepsinden 3 dirhem alınır ve Arap zımkı, şeytandırnağı, Hint sümbülü, tarçın; her birinden 1 dirhem; mercanköşk dalları ve Suriye sümbülü 4 dirhem alınır. [İlk gruptakiler] nar suyu ve şarapta eritilir ve geri kalanlar suda⁴⁰⁴ ezilir ve birlikte kullanılır.

Ter Kokusunu Kesen Bir Başka Terkip: Tarçın, Hint Sümbülü, şeytandırnağı, Arap zımkı; hepsinden ikişer ukiye alınır; mühür toprağı, kurşun cürufu, yıkanmamış kurşun oksit; her birinden 1 ukiye alınır; pelin otu, Anadolu sümbülü 1 ukiye; safran, kuru gül; her birinden 3 ukiye; bitotu suyu ile ezilir ve safran ve reyhan şarabıyla iyice eritilip hastaya uygulanır.

Mide Gazı, Dışkının Kötü Kokusunun Tedavisi

Bu Kötü kokular kötü kokulu hıtlar, yenen şeylerin özellikleri sebebiyle olur; örneğin devediken, sarımsak, bahçe teresi, pırasa, ısırgan otu, şeytantsi ve yine yumurta gibi. Ancak iyi bir sindirim kokuyu ortadan kaldırır. Kötü kokulu olan yiyeceklerin kokusu ilde doğru gider; idrara gider; örneğin boyotunun kokusu gibi. Şüphesiz idrar, ter ve dışkı kötü kokar. İyi şarap dışkıdaki pis kokuyu yok eder.

Dışkının Kötü Kokusu:⁴⁰⁵ İdrarın kötü kokulu olmasının sebebi dışkının kötü kokulu olmasıdır. Yine kuşkonmaz ve benzerleri idrar atılmasına sebep olur. Şüphesiz vücudun güzel bir kokusu vardır ve idrarın kokusu kötü olabilir. Mesane yaralarından dolayı idrar kötü kokulu olabilir. Ancak, bilindiği gibi, onun tedavisi kolaydır.

Bit ve Sirke⁴⁰⁶

Rutubetli olan sıcak madde veya onunla birlikte sıcaklığın deriye gönderilmesiyle bit ve sirke olabilir. Bazen madde çok ince ve çok hoştur; gözeneklerde ayrışır ve bu hissedilmez. Çözülme ter şeklinde olur ve o hissedilir. Ter orada bağlanır ve orada yayılıp kalır. Ter derinin üzerinde adeta bir tabaka oluşturur. Orada liken ve ter bezi

⁴⁰⁴ TM: kekik suyu

⁴⁰⁵ TM: İdrar ve Dışkının Kötü Kokusu

⁴⁰⁶ TM: Sıbânın çoğulu *sevâbedir*; Bu bit ve pire yumurtası demektir; bit anlamına da kullanılır.

iltihabı ve benzerleri oluşabilir. Onlar derine batmışsa, hapsolmuşsa cidden kötüdür. Saç dökülmesi ve benzeri durumlarla uyuz ve sivilce oluştururlar. Eğer çok kötü değilse, onda irinleşme olmaz onun kötülüğü, bozukluğu hızla ilerleyemez. İyi huylu olan madde yeniden canlanmayı sağlar ve onda canlanma oluşur. Onda bitler hayat bulur ve hareketlenip, dışarı çıkarlar. Bazen bir defada birçok bit oluşur. Bazen keymusu ince olup, iyi yiyeceklerde yerde (toprakta) de oluştuğu gibi, hareketli bitler oluşur (meyve ve sebzelerin kurtlanması gibi?). Onlar cinsel birleşmede kişinin menisinden oluşan buhar şeklinde şekilsiz olup, ancak hareketlidir. Orada temizlik olduğunda ve yıkanıldığında gözenekler açılır; bu buhar oradan çıkıp bitler oluşur. Kötü, bozuk hapsedilmiş madde, tahrik olup çözülür; güzel bir koku oluşup, bozulmaya doğru dönüşüm engellenir. Aynı şey bozulma meydana gelmeden de olabilir. Burada hâkim olan bittir; hatta sahibini halsiz düşürebilir; teni kinin rengi sarar; arzusu isteği kalmaz; vücudu zayıflayıp adeta gücü tükenir.

Tedavi: Bit çok fazla oluşup soyu tükenmemişse, öncelikli olarak, kişinin tedaviye ihtiyacı vardır; vücudu temizlemek gerekir. Özellikle kan alınarak bu yapılabilir. Zikrettiğimiz hareketlendiren besin maddelerinden kişinin almaması gerekir. O kısım (bitin görüldüğü kısım) temizlendikten sonra oraya ilaç tedavisi yapılır. Kişi banyo yapmalı ve bitin görüldüğü yeri temizlemelidir; o tuzlu suyla hamam yapmalıdır daha sonra tatlı suyla yıkanır. Bunun yararlı olduğunu belirledim. Hastanın elbisesini değiştirmesi, ipekli elbise giymesi gerekir. Hasta bitleri öldüren ilaçlar içmelidir; örneğin sarımsak ve dağ yarpuzu gibi.

Ancak orada maddeyi dışarı çeken ilaçlara da ihtiyaç vardır. Eğer sorun daha da büyükse ilaçların içine zehir de konur. Burada başa uygulanacak ilaçlar, sumak, zeytinyağı ve kuzukulağı, yaprağı ve köküdür veya şap ve zeytinyağı veya tespih ağacı yaprağı veya nar kabuğu veya ebuçehil karpuzu yaprağı veya bitotu yaprağı ya da selvi yaprağı, keten tohumu ve yaprağı veya kandindiren otu, tarçın ve yalancı safran onların yok edilmesi ve yeniden oluşmamalarında yardımcı olur. Tedavide turp yaprağı da fevkalade yararlıdır. Çin tarçını kabukları iki çeşit loğusaotu, yapışkan otu, hatmi kökü, kakule, kısımahmut otu, anason, geyik otu, civanperçemi, ısırgan otu ve yabancı kimyon kullanılır. Şöyle

bir terkip hazırlanır: Gelincik suyu damlasından 3 dirhem, Arap zamkı yarım dirhem, boraks 1 dirhem ve nişasta hepsinin toplam ağırlığı kadar alınır kireçle karıştırılarak başa sürülür.

Başın yıkanmasında kullanılan terkiplerden kaynatılmış bakla iyi bir ilaçtır. Yine kaynatılmış pancar, kaynatılmış ılgın, kaynatılmış dağ yarpuzu, kaynatılmış selvi yaprağı ve çam yaprağı gibi başı yıkamak için kullanılan terkiplere safra katılsa yararlı olur. Başa uygulanacak buharlar kundus, dağ üzümü ve arsenikle özellikle kırmızı boya ile ve kükürtle tütsü şeklinde uygulanır.

Güçlü ilaçlardan dağ üzümü, kırmızı arsenik birlikte sirke ve zeytinyağı ile karıştırılıp başa sürülür veya zeytinyağı ile zakkum veya ebucehil karpuzu yaprağı alınır veya hardal, kundus; her ikisi de yakılarak biraz sirkeyle başa uygulanır. Bu terkinin içine sonra cıva katılıp karıştırılır. O çok güçlü bir terkiptir. Aynı şekilde kükürt, arsenik, loğusaotu, palamut külü, Arap zamkı, sarısakız veya kundus, kırmızı arsenik, uzun loğusaotu, katran, inek safrası, aynı miktarda alınıp macun yapılır. O güçlü bir ilaçtır. Yine katran, eşekturba, arsenik ve süsen yağı alınır. Yine dağ üzümü, zakkum yaprağı ve Yemen şapı alınır. Yine hamamda sürülen bir ilaç: Gelincik, 1 ölçü, boraks yarım ölçü, Arap zamkı 6 ölçü, nişasta hepsinin toplamı kadar alınır ve kireçle ve sirkeyle macun haline getirilerek, uygulanır. Bu ilaç baş tütsülendikten sonra kullanılır: kundus, dağ üzümü gibi. Ben bu ilaçların başlangıçta zikrettiğim şekilde banyo yapıldıktan sonra kullanılmasının uygun olduğunu düşünüyorum.

DÖRDÜNCÜ MAKALE

Beden ve Kol ve Bacaklarla İlgili Durumlar ve Kitabın Ziyet Kısımının Tamamlanması

Bitkinliğin ortaya çıkmasına sebep yiyeceklerde yeterli yağların olmaması veya fazla nazik yiyecekler yenmesidir; kanın bedende fazla olmasıdır. Bu durumda saf kan olmayan yiyecekleri azaltmak gerekir. Ancak güç zaafı dolayısıyla besinde güç tasarrufu yapılabilir. Sadece rahat sindirilebilen yiyecekler alınmalıdır. Aynı zamanda, kötü mizaç-

la organa zararlı maddeler dışarı çekilmelidir. Bu mizaç çoğunlukla soğuk mizahtır ya da çekme gücü adeta uykuda olan mizahtır; uyuşukluk halidir. Özellikle kişinin perhiz alışkanlığı varsa bu durum söz konusu olabilir. Eğer çekme işi besinler vasıtasıyla yapılıyorsa, perhiz yapıldığında mutedil besin yoktur ve çekme işlevi de yapılamaz veya sebep kanın kötülüğü (pis kokulu oluşu ve bozukluğu) olup, onun tabiatına da geçer ve onun sıvı rutubeti çekişi de bozulur. Bu durum dalak ve karaciğerde sıkıntı yaratır. Eğer çekim çoksa onlar çok kan çekerler. Karaciğerin çekme gücü o ikisi arasında daha fazla olmalıdır. Ancak bu durum vücutta sıkıntı yaratır. Gözenekler hıltlar dolayısıyla daralıp kapanır veya onun fiilinden soğuk veya sıcak ya da sadece kuruluşuna uyum gösterir.⁴⁰⁷ Onun bütün belirtilerinden veya kanla olan bağlantısından ve gözeneklerin ve kanalların bozukluğundan besinin organlara yeterli derecede çekilmediği anlaşılır; özellikle yenilen çamurdan oluşan akıntı gibi; ancak çoğu çözülür, ama organlara çekilebildiği belirlenemez. Muhtemelen hızlı perhizde görüldüğü gibi, yiyecek farklılaşır, değişir ve sıkıntı ve üzüntü yaratır. Hastalıklar çözülür; vücut kısa zamanda kilo kaybeder. Kısa zamanda olgunlaşmanın ona geri dönme ihtimali vardır; uzun zamanda gevşeklik oluşur; zayıflatır; onun çok fazla besin alması idrar atımından başka bir şey olmasını sağlamaz.⁴⁰⁸

Genellikle dikkat, vücudun yağ vasıtasıyla rahatlayıp gevşemesi üzerinde toplanır ve uzun sürede oluşması ve insanın ihtiyacının olması, istenenin yerine gelip gelmediği üzerinde durulur; zaaf oluşturan kilo kaybından kişinin kaçınması gerekir. Sıcaktan, soğuktan, şiddetli vurmalarından, çarpmalardan, düşmelerden, vücudu ilgilendiren her türlü tepkisel hareketten, sık sık oturup kalkmaktan, yorgunluktan,⁴⁰⁹ terlemeden, kusmadan, cinsel ilişkiden yoğun şekilde etkilenir. Onun besinleri damarlarında hapsolup içeriye nüfuz etmezse, oraya hapsolup, zikrettiğimiz gibi, şişmanlık oluşturabilir ve zararlı olabilir. Onda denge yoktur. Ancak zararlı olmayabilir; çok kötü olmayabilir.

⁴⁰⁷ TM: veyahut küçük solucanlar vücuda sıkıntı verir yani küçük solucanlar vücuda ait olan yiyecekleri gasleder o sebepten vücut zayıf olur veyahut hıltlar.

⁴⁰⁸ TM: mizaç ve kuvvet onda tasarruftan nasb defne suyu yani tortuya çekilen olmakla.

⁴⁰⁹ TM: uykusuzluktan

Şüphesiz hayat önemlidir. Ancak bu konuda dikkatli olmak gerekir. İfratın tekrarlanmaması gerekir. Bu durumda şüphesiz hastalık ortaya çıkması söz konusu değildir. Çünkü onun bozukluğu, yerinde de söylendiği gibi, aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar. Eğer beden kuruyrsa bitkinlik ve zaaf ortaya çıkar.

Tedavi: Zikrettiğimiz gibi, tedavi için bitkinlik sebeplerine bakmamız gerekir; ona göre tedavi edilir. Örneğin güçlü yoğun kan oluşturmuş kişiye besin verilmemelidir. Bunlar bitkinlik oluşturur. Bazen de onlar ince nazik çözen nesneler oluşturur. Organda eğer çekme gücü varsa, onun gücü artırılır; güçlendirilir ve hareket kazandırılır. Kötü mizacın karşılığının olup olmadığına bakılır. Burada uykudan hemen sonra, masaj yapılması kişinin çekiş gücünü artırır. Bazen yiyeceklerin bulunduğu taraftan bir başka tarafa, zayıf olan tarafa çekilmesi gerekir. Eğer iki taraf arasında zıtlık varsa, örneğin vücudun iki tarafındaki eller gibi, böyle bir zıtlık durumunda ellerden biri daha zayıf, diğeri daha tumbul olabilir. Burada şişman olan kol sıkı olmamak şartıyla yukarı doğru giden bir bağla bağlanır; bağın sıklığı onun yukarisına gidecek yiyeceği engelleyecek kadar sıkı olmalıdır. Böylece besinlerin oraya gitmesi bir ölçüde engellenmiş olur ve besin kendi beslemesi gereken yere gider. Oraya, biraz zeytinyağı ve bir parça mumla ısıtılıp ovalanarak sürülür. Kısacası oradaki bozuk oluşum orayı terk eder ve kol sakinleşir; tıkanmış gözenekler açılır.⁴¹⁰

Eğer beden şiddetli bir doluluk gösteriyorsa, yiyecekler ve beden hareketleriyle vücut soğukluktan kurtarılıp ısıtılarak ve rutubetlendirilerek rahatlatılır. Eğer soğuk buradaki tıkanıklığın sebebi ise ortadan kaldırılır ve besinler ve tedavi yeniden düzenlenir; yapı ısıtılır ve gevşetilir. Eğer sebep sıcaklık, soğutan yağlarla aynı şey yapılır; onlarla organlar ovulur. Sonra derinin üzerine hamurdan yapılan ilaçlar konur. Eğer sebep dalaktaki zaaf, dalak ilaçları kullanılır. Eğer zaaf ve bitkinlik kurtlardan (bağırsak kurtları) dolayı ortaya çıkmışsa o kurtların öldürülüp atılması gerekir. Bunun için konusundaki ilaçlar kullanılır. O zayıflayan kişinin yaşamını rahatlatmalı ve iyileştirilmelidir. Kişi yumuşak yatakta yatmalı; gölgede oturmalı; neşelendirilmelidir;

⁴¹⁰ TM: eğer ovma ile organ ateşlenirse kolu asmayı bırakıp ateşin dinmesinden sonra yine ovmaya geri dönülür ve eğer yarıklar kapatılmış ise kapatılan yarıklar açılır.

o güzel kokular sürmelidir; soğuk su içmelidir. Şüphesiz bütün bunlar onun tabiatını güçlendirir. Onun besinleri iyi harcadığı ve fazlalıklarını düzenli attığı hissedilir. Bu da kilo almanın başlangıç sebebidir.

Kilo almak yoğun şarap içmek, keymusu iyi ve güçlü yemekler yemekten kaynaklanır. Örneğin *harasat* denen çorba, *cevzabad* denen süt, et ve pirinçten oluşan çorba, sütlü pirinç ve etle yapılan kızartmalar kasların güçlenmesini sağlar. Ancak pişmiş etten gevşek et oluşur; örtü şeklinde kapayan niteliktedir; sabit değildir. Ancak ördek eti yağlıdır; tavuk eti de aynı şekilde, yağlıdır ve kişinin dokularını yağlandırır. Keklik eti bitkinliği yok eder. Aynı şekilde şeker ve çekirdek içi yenirse insanı semirtir. Yemekten sonra hamam yapmak besini vücuda çeker ve yağlanmayı sağlar. Ancak onun sahibinin karaciğerinde tıkanıklık oluşur; özellikle de o kişi, şişmanlayan kişilerin yemekleri gibi yemeklerden yemiştir [bu durum söz konusudur]. Aynı zamanda bu kişilerin hemen hepsinde böbrek taşı oluşur; öncelikle tıkanıklık artar; damarlarda daralma meydana gelir. Ancak hepsinde böyle değildir.⁴¹¹ Taş oluşan kişiler sağ taraflarında bir ağırlık hissederler. Onlara karaciğer tıkanıklığında içirilen ilaçlar içirilir ve yemekten önce kustus, bal, sirke ve bal ve sirke karıştırılarak içirilir. Kişi söz konusu yoğunluk hissi geçene kadar bu terkibi (ballı sirke) içmeğe devam etmelidir.

Kilo almak isteyenler için sindirim öncesi hamamı yararlı bulurum. Yemek yendikten sonra ve aşağıya indikten sonra banyo yapılırsa, kişinin kilo alması mümkün olur. Özellikle çok zayıf olan kişilerin kilo almak için sindirim üzerine banyo yapması gerekir. Özellikle besinler mideden indikten sonra banyo yapılması fevkalade iyidir. Safravi mizacı olanlar ekşi olmayan besinlerle beslenmelidir.

Organda yağın tutulması, daha önce zikredildiği gibi, diğer taraftaki organ bağlanır ve oraya giden besinin geri dönmesi sağlanır veya onun şişmanlığı istenilen şekilde değildir; istenilenin dışındadır. Örneğin ön kol zayıfsa ve el ayası iyi durumdaysa, bileklerin yanından el bağlanır veya kolun üst kısmı çok zayıfsa ve ön kol iyi durumdaysa, dirsek seviyesinden ön kol bağlanır. Şişmanlık perhizle ilgilidir. Bütün perhizler doğal yapıyı gevşetir. Onların hepsinde dengeli olmak gerekir. Sertlikte az olup, yumuşaklık ve katılıkta dengeli olmak gerekir.

⁴¹¹ TM: diğer yerlerde ve geniş damarlarda da taş ve tutkunluk meydana gelir.

Özellikle deri kızarana kadar sanki orada şiş varmış gibi ovalanır. Bu ovalama kuru olarak yapılır. Bu dengeli uygulama orası için yeterlidir. Kısa süreli banyo yaptırılabilir. Daha sonra vücut tekrar ovulmalıdır. Buradaki ovalama da kuru ovalamadır. Sonra şişmanlatıcı yağlar, hava değişimi ve orada gerekli sularla tedavi edilir. Bazen çok fazla zayıflama bu iki sebepten (su ve hava) meydana gelmiş olabilir.

Organlar tahrik edildikten ve iyice ovalandıktan sonra, şişmanlatan lapalar uygulanır.⁴¹² Örneğin zift burada tek başına kullanılır. Eğer yoğun akıntı varsa, uygulanacak lapa, akıcı hale getirilecek kadar yağın içinde eritilir veya tek başına uygulandığında ateş cilde yaklaştırılarak uygulanır. Tek başına eritilerek (zift) kullanıldıktan sonra, deri üzerinde donduğunda kaldırılır. Şüphesiz o besinin organa çekilmesini ve orada tutulmasını sağlar; soğuğu yok eder. Eğer zayıflığın sebebi güç zaafı ise veya ciltteki gözeneklerin üstünün kapalı olması oraya gelen besinin yapışkanlık oluşturup, gözenekleri örtmesi, doldurması ve tıkamasıdır. Bu durumda çekme gücü oluşmaz; besinlerin organlara ulaşması ve çözülmesi işlemi gecikir. Tıkanıklık olan deriye kışın günde 2 defa zift uygulanır ve ziftin deri tarafından emilişi, ciltte kırmızılık oluşturma hızı ve orada oluşturduğu şişkinlik, ziftin derideki etkisi, organların tepkisi dikkatle izlenir. Eğer deri ovulduktan sonra hızla zift uygulaması yapılırsa, onun üzerine konan zift orada uzun süre bırakılmamalıdır; muhtemelen biraz bırakılıp, hemen alınmalıdır. Eğer zift, bazen uygulandığı gibi, sıcak olarak uygulanmışsa, soğuyunca almak yeterli olacaktır.

Zifti uygulamadan önce sert bir şekilde oraya vurulur ve sonra zift deriye sürülür veya çok sert olmayan orta kalınlıktaki bir kamış daıyla kişi sert olmamak şartıyla dövülür; özellikle de sopa yağlanarak, vurma işi uygulanır; öyle ki, bu sopa deriyi kızartmalıdır. Sopa vurulduğu yer şişer; sonra oraya misk uygulanır. Dövmeden sonra sopanın vurulduğu yer sıkı bir şekilde ovulur. Daha sonra da makul bir seviyede ısıtılmış olan zift oraya sürülür. Eğer zift soğursa ve donarsa o derinin üstünden alınıp, işlem tekrarlanır. Bu zift uygulamasından önce, orada gevşeklik oluşması gerekir. Bunun için de oraya sıcak su

⁴¹² TM: o ağrıyı almak için dışarıdan vurulan lapalar ki organları kımıldattıktan sonra kullanılır.

uygulanır. Zift ondan sonra uygulanır. Kişi, vücudunu kaplayan ve gözenekleri tıkayan yağların miktarı kadar sıcak suyla muamele edilip, daha sonra söz konusu zayıf kısımdaki derinin üstüne zift uygulanır. Soğuk su uygulansa ve bütün bedene uygulansa, uygulama organların işlevleriyle ilgili olarak farklı etki yaratır.⁴¹³ Ziftin uygulanması için en uygun zaman, kanın çözülüp atılmasını sağlayan lapaların uygulandığı zamandır. Eğer hastalık uzun sürerse, tedavi bırakılıp vazgeçmek gerekmez. Hastaya yağ vermemelidir. Muhtemelen onun derisini yün bir bezle örtmek gerekir ve sıcak su uygulanmalı; zift daha sonra uygulanmalıdır. Bazen ısıtıcı ilaçlarla ovmaksızın kanın yüzeye çekilmesine gerek duyulur. Bunun için yapışkan otu ve kükürt kullanılır. Yine dağ sedef otu da kullanılabilir. Kilo alması gereken kısımlardan bazılarının alışlagelenden fazla yağlı yiyeceğe ihtiyacı olabilir. Onlarda yağlar daha çok kullanılır. Çünkü onlar yağları daha çok çözerler.

Zayıf olanı güçlendirmek için alınan ilaçlar ve lavmanlar şöyledir: Ona verilecek olan yiyecekler yoğun ve sindirim gücüne sahip ilaçlar olmalıdır. Mide ve bağırsaklarda az tutulan ilaçlar verilmelidir. Daha sonra, onlar damarlarla karaciğere gider. Onlar idrarın dengeli bir şekilde atılmasını sağlar. Onlar özellikle yemekte ve yemekten sonra, sıcak içilmelidir. Organlarda bunların (yiyecek ve içecekler) tutulup yoğunlaşmaya ihtiyacı vardır; onların oralarda kalması sağlanmalıdır. Pıhtılaştırıp dondurma özelliği olan ban otu ve benzerlerine bu safhada ihtiyaç duyulur. Ban otunun kökü daha güçlü bir ilaçtır. Mutedil ilaçlar arasında badem, kabuğu soyulmuş fındık, yeşil tohumlar⁴¹⁴ fıstık, kenevir ve eski çam tohumu balla macun yapılır ve ceviz büyüklüğünde yuvarlanıp onlardan 5 taneden 10 taneye kadar her gün hastaya verilir. Onun üstüne şarap içirilir. Bu ilaç şişmanlatır ve yüzü güzelleştirir ve cinsel gücü artırır.

Şişmanlamak ve yüzü güzelleştirmek için iyi bir ilaç: Yarım ratl beyaz un ve 5 ukiye anzarut alınıp, inek yağıyla dövülür; ondan haplar yapılır ve yemekle birlikte onlardan yenir veya badem, kabuğu soyulmuş fındık, yeşil tohumlar, susam, haşhaş aynı miktarlarda alınır ve yarım ölçü Arap zamkıyla ve şeker kamışı ile bir araya getirilip, uyku sırasında 20 dirhem verilir.

⁴¹³ TM: ağrı olduğu zaman uygulanır.

⁴¹⁴ TM: menengiç

Kindî şöyle demektedir: dörtte bir ölçüde derisi soyulmuş kunduz alınır ve iyice dövüldükten sonra üzerine 2 ratl taze süt konur ve yabani fındıktan tahmini bir miktar konup ondan hap yapılır; her bir hap 1,5 ukiyedir. Bir yere konup kurutulur ve ondan her gün dövülüp un haline getirilerek, kullanılır.

Kilo Almak İçin İyi Bir Tedavi: Toprak yemekte, karaciğer bölgesindeki tıkanıklıktan ve zayıflamadan doğan şikâyetlerde⁴¹⁵ kuru üzüm iyi gelir. Onun üzerine 4 misli su gibi bir şeyler konur; yarısı kalana kadar pişirilir. Onun üzerine 114 kubite eşit miktarda 2 ratl kuru üzüm, demir cürufu ile 1 avuç çörek otu, 1 avuç şeker, 1 avuç kekik konup, iyice kaynatılıp sonra 3 gün böylece bırakılır; süzüldükten sonra ondan aç karnına 1 ratl hastaya içirilir. Ondan 3 saat sonra ekmekle dövülmüş gebere ve pırasa yedirilir ve onun üzerine 3 ratl kadar üzüm ve hurmadan yapılan içecek içirilir. Yedi saat geçtikten sonra, yağlı et yedirilir ve 3 ratl üzüm ve hurmadan yapılan terkip içilir. Şüphesiz bütün bunlar mizacı çok güçlendirir ve yüzü güzelleştirir.

[Bunların dışında] kitre zamkı, haşhaş tohumu, kürkündüm, kunduz otu, gebere, Çin Tarçını, kehribar, yabani nar kökü; her birinden üç buçuk dirhem alınıp, un haline getirilir; inek yağı ile kaynatılıp üstüne istenildiği kadar buğday bulamacından konup her gün 30 dirhem hastaya kadar verilir. Onun içine süt, şeker, yağ katılıp pişirilip yudum yudum içilir. Onun üstüne hafif banyo yapılır veya yabani nar kökü 50 dirhem, çöpleme 20 dirhem, kitre zamkı 40 dirhem, kâfuru ve kokulu zencefil 30 dirhem alınıp toz haline getirilir ve elenir. Onun üçte biri yağlı ekmekle tüketilir. Bu terkinin, üçte biri kadar kabuğu soyulmuş badem gibi yiyeceklerle karıştırılarak, üçte biri kadar da Süleyman şekerı gibi tatlı maddelerle alınır. Ondan her gün 20 dirhem koyun sütü ve 1 ratl üzüm suyu ile alınır. Bunları aldığı anda hasta kilo aldığını hisseder ve dışarıdan da onun kilo aldığı hissedilir.

Dengeli bir şekilde kilo almanın farkı şudur: Ona kürkündüm, kitre zamkı, özellikle buğday çorbasıyla bu terkip verilirse, gaz oluşmasına son verir. Yağ haptı midede yavaş hareket eder. Yabani nar kökü ve kâfuru, kokulu zencefil ve kunduz otuyla, mercimek, bezelye ve fasulye birlikte verilir.

⁴¹⁵ TM: karında sarımsı su toplanmasından meydana gelen bitkinliğe bu tedbir iyi olur.

Özelliklerin uygun bir şekilde oluşması ve kendi yolunda gelişmesi için palmiye kurdu alınır ve kurutulur; toz haline getirilir ve buğday çorbası gibi bir şeye katılarak ondan hastaya içirilir.

Bu ilaçlardan bazıları ateşi olanlar için iyi bir önlem olur; çok fazla soğuk olmayan, çok ekşi olmayan, taze yoğurt verilir. Muhtemelen onun nüfuz edebilmesi için ve hafif olması için yağı alınarak verilir. Zaafı olan kişiye ondan yarım ratl içirilir ve 3 saat geçtikten sonra, aynı şeyden tekrar aynı miktarda içirilir ve akşam yemeğine kadar ona başka bir şey verilmez. Daha sonra ona tavuk verilir ve beyaz hafif şarap içirilir. Akşam yemeğinden önce ona banyo yaptırılır. Saf üzüm ve hurma suyu karışımı içilmesi iyi olur. Sonra akşam yemeği verilmesinin uygun olduğunu belirledim.

Başka bir Kilo Aldıran Reçete: Nohut alınır ve inek sütü içinde bir gün ve bir gece bekletilir; sütün içinde iyice ıslanması sağlanır ve dövülmüş haşhaş tozundan, dövülmüş buğday ve arpadan; her birinden otuzar dirhem, kuru yağlı ekmekten ve beyaz şekerden⁴¹⁶ 30 dirhem, kabuğu soyulmuş bademden 50 dirhem alınıp hepsi birlikte 30 dirhem sütle pişirilir veya yağ ve içyağı içinde bütün gün pişirilir ve banyodan sonra, içirilir.

Yine 1 ratl süt ve 1 ratl su alınır ve yavaş yavaş kaynatılır; hatta su tamamen uçana kadar işleme devam edilir. Onun üzerine 1 ukiye şeker kamışı, 1 ukiye inek yağı ve susam yağı konup kaynatılır ve sonra bu terkip hastaya yudum yudum içirilir ya da nohut ve bakla unu, arpa, pirinç eşit miktarlarda alınır; kabuğu soyulmuş mercimek, beyaz haşhaş kabuğu ve soyulmuş fasulyeden; her birinden yarım ölçü alınır; dövülmüş buğday kabuğu, soyulmuş susam; her birinden yarım ölçü, şekerden 2 ölçü alınıp koyun sütü ile çorba yapılır ve hastaya sabahları yudum yudum içirilir veya ban otu alınır ve suyun içinde kaynatılır; süzülüp, temizlenir ve güçlü bir sudur. Sonra gölgede kurutulur ve ekmek hamurunun içine konup fırındaki tuğla üzerinde pişirilir. Hamur kızarınca fırından çıkarılır ve dövülür. Ondan 2 miskal alınıp, susam ve haşhaştan alınan kırıntılardan 1 ratl ile birlikte karıştırılır ve sabah akşam ondan 3 avuç yenir. Bu çok yararlı bir ilaçtır: Ban otu alınır; ılık

⁴¹⁶ TM: bir çeşit kildir; berâdehice bir çeşit haptır. Bu makamda 3 nüsha vardı 2 Belhiyye noktasız h ile ve ikincisi bilmulçe ve ç ile ve üçüncüsü yuhez rebi' bi'l lece.

suyla sabah akşam ıslatılıp kurutulur; zaman zaman iç yağı ile karıştırılıp tavada toz haline gelene kadar pişirilir ve üzerine 4 misli kabuğu soyulmuş badem, bir misli kadar ceviz ve 1 misli kadar şeker konup, hastaya uykuda 5 dirhem verilir.

Abartılı şekilde bitkinliği olanlar için, fener çiçeği, itüzümü, marul, dut, keklik eti denen maddelerle⁴¹⁷ ve bizim mide kuruluğu kısmında ve kellele ilgili olarak zikrettiğimiz rutubetlendiren ilaçlar uygulanır ve onlar yinelenerek kullanılır. Bunların derilerine, yine bilindiği gibi, her 3–4 günde bir zift uygulaman gerekir.

Soğutanlar: Beyaz çöpleme, ebegümeci, beyaz haşhaş tohumu; her birinden 2 dirhem, boraks ve çam tohumu; her birinden 3 dirhem, kısımahmut otu 4 dirhem, çiğdem, ban otu tohumu, yapışkan otu, havlican, beyaz kunduz otu; her birinden 1 dirhem, kitre zankı 5 dirhem, sütte şişene kadar bırakıldıktan sonra gölgede kurutulmuş beyaz buğdaydan yapılan çorba ile karıştırılarak, üzerine 10 kepçe inek yağı ilave edilir. Her gün, gündüz ve gece onar ölçü içilir.

Diğer Bir Bilinen Terkip: Beyaz çöpleme, nohut unu, nane; her birinden 1 ölçü, kitre zankı 2 ölçü, Kirman kimyonu, biber 1,5 ölçü olarak alınıp, dövülür ve macun haline getirilip, fırında ekmek şeklinde pişirilir ve kurutulur ve kuru ve yağlı ekmekle birlikte, sütle karıştırılarak veya ördek yağı içine ufalanarak, her gün yemekten önce yudum yudum içilir.

İçecek:⁴¹⁸ Kitre zankından 5 dirhem alınır ve ekşi olmayan kaliteli şaraptan 2 ratl onun üzerine konur. Ondandır her gün, uyku sırasında 3 defa birer bardak içirilir. Bu ilaç, buğday çorbasıyla, çok hareketli bir oyun olan *beriberi* denen oyundan sonra verilirse, daha da yararlı olur. Çünkü bu oyun insanın vücudunun ısınmasını ve nemlenmesini sağlar. Ancak bu oyun onlar için fazla ısıtıcı olabilir. Bu uygulamanın yapılacağı kişinin kuru mizaçta olması gerekir; onun vücudunu nemlendirmek için rutubetlendiren ilaçlardan verilmelidir. Burada dövülmüş tozlar da tedavide kullanılır. Daha sonra onlara kurutucu, sıcaklığı çekip atacak ilaçlar verilir. Örneğin semizotu gibi ilaçlar ezilerek verilir.

⁴¹⁷ TM: alınan eski nesneler

⁴¹⁸ TM: zayıflar için

Bütün lavman yapılan maddeler kilo almayı sağlar; örneğin yabani inek sütü gibi. Onun için, bu terkiplerin içine, bu amaçla, özellikle asibent sakızından eritilerek konur. Biz burada kullanılacak terkipleri, cinsel güçlerle ilgili kısımda verdik. Onlardan birini burada verelim: Yağlı bir koyun başı alınır, temizlenir. Sonra iyice ezilir ve tamamı yarım ratl sütün içine konur; buğday, pirinç, ezilmiş nohuttan dörder ratl alınır ve sonra suyun içinde karıştırılır; süzülür ve diğerleriyle karıştırılır. Hepsi birlikte fırında pişirilir; hatta baş da temizlenerek terkibe katılır. Bu çorbadan 3 ukiye ve içyağından 2 ukiye; badem ve cevizden birer ukiye alınıp hepsi birlikte uykudan sonra kişiye verilir.⁴¹⁹

El, Ayak, Dudak, Burun, Deri ve Penisin Yağlandırılması

İnsanın yiyip içtiklerinden belli bir organa kilo aldirmek mümkün olmaz. Çünkü şişmanlamada bütün vücut kilo alır; yağlanır. Muhtemelen besinin belli bir yere çekilmesi ve orada yağa dönüşmesi tabiatla ilgilidir. Bildiğin gibi, bunun olması için organı sertçe kızarana kadar ovma ve orayı kızartacak ilaçlar kullanmak sonra güçlü bir şekilde ovalamakla ve daha sonra oraya sıcak su dökerek olabilir. Daha sonra oraya zift uygulanır. Bir grup hekim yağlandırmak istedikleri yere kan çekmek için kırmızı dutu zift yerine kullandılar. Sen kendi kısımlarında ziftin, örneğin dudak, burun, kulak için nasıl kullanıldığını öğrendin.⁴²⁰ Bazı organlarda bu demir işçiliği gibidir. Bu kısımda başka bir şey söylenmeyecektir. Demişlerdir ki: Eğer dudak ve burun eksikse, dudağın olduğu yerdeki deri ve et ortadan kesilmeli ve yarığın 2 tarafından sert kısım çekilip uzatılmalıdır ve daha sonra toparlanmalıdır.

Aşırı Şişmanlığın Kusurları

Çok fazla yağ vücudun hareketini, oturup kalkmasını, dönmesini ifrat derecede engeller; damarların seyrini baskılar ve ruh gücünü bozar; mecal bırakmaz; gücü tüketir. Aynı şekilde, ona hoş, güzel hava ulaşamaz. Onun ruhsal mizacı kilo almasıyla birlikte bozulur. Onların şişmanlıktan dolayı, daralmış damarlarında kan çok fazla zorla-

⁴¹⁹ TM: onunla kan toplanır ve kan toplanmasının sonucu hasta uyuşuk olur.

⁴²⁰ TM: besin özel organa iki işin biri ile yöneltmek özel organın altında olan organ veya o özel organın komşusu olan organın aç bırakılıp, ona ait besinin özel organa ovma ile çekmek konusunda bundan önce senin bilgin oldu.

nararak akar, bazen damarda beklenmedik şekilde sızıntı olur; örneğin nefes darlığından, hafakandan önce olduğu gibi. Burada yapılacak şey, kan alınmasıdır. Genel olarak bu durumda kişi ani ölümle karşı karşıya kalır. Genel olarak yaşlanmadan öncekilerde bu durum hızla ölüm getirir. Özellikle o yaşta (yaşlanmadan önce) şişman ve kalıplı olanlarda bu durum sıkça görülür. Onların damarları ince ve sıkıştırılmıştır; bastırılmıştır. Onlar sekteye, felce, nefes darlığına, nemden dolayı mide düzensizliğine, solunum bozukluğuna, bayılmaya ve kötü hummalara maruz kalabilirler. Onların açlık ve susuzluğa sabrı yoktur. Çünkü onların ruhlarının ve gözenekleri ve delikleri dardır ve mizaçları şiddetle soğuktur; kanları az, balgamları çoktur. Bu insanlar ileri yaşlara ulaşamazlar; onların mizacı soğuktur. Aynı zamanda onlar çocuk yapamazlar; cinsel istekleri azdır; zayıftır.

Aynı zamanda kadın ve erkekler bebek sahibi olmak için tedavi olsalar bile tedavi etkili olmaz. Onların tedavi için aldıkları ilaçlar damarların bastırılmış olmasından damarların gittiği organlara ulaşamaz. Onlar hastalandıklarında, hastalıklarını da kolayca hissedemezler; his zaafı vardır. Onlardan kan almak da güçtür. İshalde de tehlike oluşabilir. Bazen onun hıltları hareketlenir; tahrik olur; damara girmek ve geri dönmek mümkün olmaz. Bazen o damarlar o kadar incedir ki onlara girmek ölüm sebebi olabilir. Onlar yoğun sıcak ve zayıftır. Çünkü onların yeri dardır. Biz mutedil olanın iyi olduğunu zikrettik. Özellikle yaşlılıkta yumuşaklık gereklidir; hareketleri daha zayıftır. Şüphesiz onun sahibi rutubetli bir yapıya sahiptir. Bu da ona uzun bir ömür müjdeler.

Şişmanı Zayıflatmak

Zayıflatmak için yapılması gerekenler, şişmanlatmak için yapılanın zıddıdır. Onlarda yiyeceği azaltmak, hamamdan ve yoğun perhiz ve egzersizden sonra yemek yemek ve iki yemek arasını uzun tutmak⁴²¹ veya kuru veya zıt besinler ya da tadı acı ve tuzlu besinlerle beslenmek, örneğin mercimek, sirke soslu turşu benzeri karışımlar gibilerini tüketmek, kepek unundan yapılan ekmek ve arpa ekmeği gibi yiyecekler

⁴²¹ TM: şiddetli egzersiz arkası sıra beslenme ve besini uzak tutma yani iki öğlen arasını uzun sürelerle bölme].

verilmesi gerekir. Mümkün olduğu kadar yiyecekler sıcak olmalıdır; mümkün olduğu kadar da az besleyici olmalıdır. Besinler yağlı olmalıdır, çünkü yağlı besinler karnın hızla doymasını sağlar, doyunluk hissi verir. Onların iştihaları zayıfsa yiyecekler eritilerek verilir ve bir defa da verilir. Maddenin toplanması ve sıkı perhizle yiyeceklerin vücutta hızla çözülmesi sağlanmalıdır. Onlara sert yiyecekler verilmeli ve sert yatakta yatmalıdırlar. Soğuk yerine sıcak; soğuk hava yerine sıcak havayı tercih etmelidir. Soğuk gözenekleri büzüp kasar; adeta vücudu titretir; besinin geçmesini engeller. Mutedil çözülmeyi ve maddenin kendi yoluna çekilmesini engeller. Şüphesiz sıcak bu tıkanıklığı açacaktır; hatta onların (yiyecekler) çözülmesi sağlanıp, organlara çekilmesi mümkün olacaktır.

Dışarı atım ve kusma dengeli değildir. Yemekten önce mutedil olduğu halde sonrasında yağlanma oluşur. Ancak çoğunlukla bitkinlik hissedilir. Yağdan dolayı mizacın durumu normal mizacından farklıdır; onun zıddıdır. Soğukta ısıtıcıdır. Eğer mutedil sıcaklık varsa soğuğa meyleder veya sıcaksa had dereceye çıkar. Çoğunlukla, eğer besinler yararlıysa, yağ olarak da ifrat derecede değildir.⁴²² Eğer yağ soğuksa ilaçlarla ısıtılıp latifhale getirilir. Bu tedavi sıcak için de söz konusudur.

Burada sıkı bir perhiz yapılması gerektiği ortaya çıkar. Şüphesiz hıltların 3 türlü fiili vardır. 3 fiili de bitkinlik ve zayıflatmayla ilgilidir. Bunlardan birincisi hıltı inceltmek; sonra yerleştirmek, bağlamak, tespit etmektir; hıltın çözülmesi ve eritilmesidir. Bundan⁴²³ hıltların akışkan hale gelmesi ve hıltların damarların yönü dışında hareket etmesi söz konusu olur. Ondan da üçüncü olarak, çekim gücü dolayısıyla kanda keskinlik oluşur.

Burada kanı inceltmek için çoğunlukla eklem ağrılarında alınan ilaçlardan alınır. Ancak onlar cidden güçlü bir şekilde idrarı çekerler. İdrar mutedil olmadığı için, besin mutedil olarak damarlara gönderilemez. İdrar gitmesi gereken yere gönderilemez. Damarlar tarafına giden besinden idrarı ayırmak ve onu idrarın atıldığı bölgeye yönlendirme başarılamaz; güçleri yeterli değildir. Ancak ikinci sindirimden

⁴²² TM: Kusma vücudu ıslanmış kılıp yağa sebep olur. Orta durumdan çok olan zayıflatır ve keza yağlının mizacı yağını etkili olan mizacın zıddına değiştirir.

⁴²³ TM: ikincisinden

sonra, besinler bozulmadan karaciğere ulaştığında, onun gücü iki yöne gitmeye yeter. Muhtemelen gücü damarları dışında cidden seçkin olarak kalır ve damarlar acıdır; besin arzular ve diğer fiilleri de yapar.

Bu ilaçlar (zayıflamaya yardımcı olan ilaçlar) menstrual kanamanın güçlenmesini sağlar. Böylece kadının zayıflamasında yardımcı olur. Bu ilaçlar örneğin eşekturpu, sedef otu tohumu, loğusaotu, kısımahmut otu, kaya maydanozu, yavşan, *cobal zamkı* (*sandarus*) cidden güçlü zayıflatıcılardandır. Cobal zamkının gücü kehribarın gücünün zıddıdır. Sakız da güçlü bir zayıflatıcıdır. Aynı şekilde kereviz tohumu ve bakır sülfatın içinde güçlü zayıflatma özelliği vardır, fakat tehlikelidir. Mercanköşk de onlar gibidir.⁴²⁴

Terkip Şeklinde Bir İlaç: Yuvarlak loğusaotu, kantaron dalı üçer dirhem Anadolu eşekturpu ve kısımahmut otu, kaya maydanozu, tuz, engerek yılanı; her birinden 3 dirhem alınır. Bu ilaç bir defada içilir.

Başka Bir Güçlü Terkip: Eşekhıyari kökü ve hatmi kökünden alınır. Hepsinden 1 dirhem alınır.⁴²⁵ Yine nane, sedef otu otumu, kimyon aynı miktarda alınarak, kuru mercanköşk ve yaprakları; her birinden dörtte bir ölçüde alınıp bir ölçü amonyak zamkı ile karıştırılır; her gün 1 miskal alınır.

Latif Bir İlaç: Sirke ve meri (bir çeşit balık sosu) karıştırılıp özellikle aç karnına yenir. Ancak bu terkip sinirlerde zaaf oluşturur. Aynı zamanda uterus için de iyi değildir; bozukluk yapar. Sirke kullanılmasından kaçınılmalıdır. Bazen aç karnına şarap içilir; bu da bitkinlik yaratır ve çözülüp erimeye sebep olur. Bununla damarlar buharla dolar. Eğer şarap çok içilirse, onun buharları damarları tıkar; diğer besinlerin damarlardan geçmesi mümkün olmaz. Aynı şekilde, tabiatı gevşeten ilaçlar da zayıflatıcı özelliktedir. Çünkü bu ilaçlar alınan besinlerin damarlarda harcanmasını sağlar. Çok besin almak damarların çekim gücünü zayıflatır; tembelleştirir, damarların çekim gücü azalır. Hıtlar damarlara boşaltılacağına oraya doğru yönlendirilemez; bağırsaklara doğru yönlendirilir. Eğer bağırsakları rahatlatıp gevşeyen ilaçlar alınacak olursa, damarların içinde çok şey kalmaz.

⁴²⁴ TM: Faydalı bir ilaç

⁴²⁵ TM: toz haline getirilip.

Vücudu Zayıflatan İlaçlardan: Tıryaklar, yılan tuzu, zerdeçal ilacı, kimyonlu ilaç, biberli ilaç, zencefilli ilaç, Malaka fasulyesi, zamklı ilaç, *asanaysa*, *amrusiya*, *küçük itnifil* (*deri boyası*) ile yapılan ve haricen kullanılan ilaç da zayıflamak da yararlı olabilir. Zayıflamak için soğutan cinsten haricen kullanılan ilaçlar da gereklidir. Bu ilaçlar çekim gücünü iptal eder; onlar da zehir gücü olabilir, örneğin büyük baldıran otu, ban otu gibi. Yoğun şekilde çözen ilaçlar da zayıflamak için kullanılır. Örneğin [haricen kullanılan] yağlar, merhemler güçlü çözücülerdendir; onları aç karnına uygulamak gerekir. Onlar karın damarlarını nemlendirir.⁴²⁶ Eğer maddeler çözülüp sürekli olarak damarlara çekilmeye devam ederse ve geceleri çözülme olmadığı halde, yine de maddenin çekilmesi sürerse, bu gereğinden fazla maddenin çözülüp çekilmesi demektir. Bundan sonra, kişinin sabredip yemek yememesi gerekir; belki sabredip uyur veya hareket ve egzersiz yapar; sonra kusar; sonra çok az bir şeyler yer. Aynı şekilde sindirim yerleri çözücü maddelerle ovulmalıdır.

Meme, Testis, El, Ayak ve Benzeri Kısımların Zayıflatılması

Bunlar için, genel zayıflatma ile ilgili söylenen şartlar ve hallere ait tedavilere dönmek gerekir. Onlara, özel organlara ait olan şartlara göre, muamele edilir; örneğin onların ısıtılması, soğutulması, onlara ait sinirler ve beslenmeleri gibi. Bu işlem yoğun bağlama şeklinde uygulanır. Onlar sinir kanallarının altından bağlanır. Böylece besin karşı tarafa doğru çekilir. Testislerin büyümesini engelleyen ilaçlar haricen uygulanır. Memelerin büyümesini engellemek için de gevşeten kurşun karbonat uygulanır ve biraz ban otuyla bitotu yağıyla karıştırılır ve merhem olarak uygulanır; değirmen taşıyla ovulmuş lacivert taşıyla ovulur. Bazıları taşa banotu veya sirke sürerek uygularlar. Aynı şekilde her gün şap uygulanabilir ve biraz kırmızı toprak alınır; yeşil mazi ile dövülür ve balla her gün uygulanır; sonra soğuk suyla yıkanır. Bu uygulama ayda 3 defa tekrar etmelidir. *Memelerin Üstüne Sürülen İlaçlardır:* Sirkeyle kimyon dövülür ve meme üzerine uygulanır; onun üzerine ıslatılmış yünü bez konur ve bu terkip orada 3 gün tutulur;

⁴²⁶ TM: o vücudu ovmakta kullanılan sıvı ilaçlar da şiddetli eriticiler cinsinden olan çözümlenmesi kuvvetli olan yağlar ve ovmakta kullanılan yağlar gibi.

sonra çözülüp beyaz süsen soğanı uygulanır. O da 3 gün orada bırakılır ve bu uygulama ayda 3 defa yapılır.

Tırnakların Hastalığı Hakkında Açıklama

Dolama bir çeşit çiban şeklinde şiştir; parmak kenarında görülür ve yoğun ağrı yapar. O dokuyu yiyen bir yaradır. Bazen ince, pis kokulu bir akıntısı olan yara görünümündedir. Bu yara parmak için tehlikeli olup, çoğunlukla ateşli hastalık oluşturur.

Tedavi: Ondan kan alınmalıdır. Hasta dışarı atan, ishal yapan şeyler almalıdır; hafif ve soğutan şeyler yemelidir. Ona verilen ilaçların başka şişlerin kanallarındakilerin de yerinden atılmasını sağlaması gerekir, yani şişin⁴²⁷ başlangıcı, ilerlediği, sonlandığı ve belirtilerin yok olduğu dönemleri vardır. Oraya uygulanacak ilaç başlangıçta keskin sirkeye batırılmalıdır. Galen bu konuda şöyle demektedir: O keskin olduğu için dolamaya yararlıdır ve şüphe yoktur ki, öncelikle en faydalı şeydir. Özellikle buğday kepeği veya arpa çorbası ile birlikte çok yararlıdır. Kâfur merhemi, kâfur ile yapılır. Ketan tohumu usaresi ile afyon sirkeyle birlikte cidden yararlı olur. Mazı ezilip lapa olarak uygulansa bazen ona pek iyi gelmeyebilir. Aynı şekilde, kulak kiri ve kadıntuzluğu dolamadaki irinin toplanmasını önler, ancak kadıntuzluğu yine de yararlıdır. Aynı şekilde sumak, fildişi talaşları, rap zamkı da ballı sirkeyle yakı şeklinde uygulanır. Yine bal macun olarak uygulansa yararlı olur ve dolamanın iltihabının ilerlemesini engeller. Parmak daima soğuk suya sokulmalıdır ve ağrı afyonla sakinleştirilmelidir; şüphesiz fevkalade yararlı olur. Ketan tohumu salgısı da yararlıdır veya mazı, ekşi nar kabukları, bakır tozu, kuru incir, buğday veya arpa çorbasıyla ve balla macun yapılır veya üzüm ezilir veya nar çiçeği ile birlikte ezilir ve onun üzerine uygulanır. Ona yağ veya nemli şeyler yaklaştırılmaz. Eğer onun yara olmasından korkuluyorsa, süsen kökü, ezilmiş kendir den birer ölçü alınır ve o tek başına veya bitotu ile kaynatılıp üzümle ezilip uygulanır. Bu terkip bazen kötü etki edebilir.

Dolamayı Temizleyen İlaç: Sabır, nar çiçeği, kendir ve mazı alınır ve hepsi birlikte balla karıştırılıp dolamaya uygulanır. Soğutulmuş olanların üzerine uygulanmaz. Dolama şiddetlendiği dönemdeyse veya

⁴²⁷ TM: 4 dönemi vardır.

başlangıç safhasındaysa, cilt kalınlaşır ve onun içindeki madde oraya hapsolur ağrı çok şiddetlenir. Burada ilk zamanda hissedilen sıcaklığa çok dikkat edilmez. Oradaki sıcaklık adeta ateş gibi olsa da şişi sıcak suya daldırıp bir süre sabretmek iyi gelir. Bu ortamda ezilmiş kendir de üzerine konur veya demir kiri (cürufu) ve siyah kimyon da konabilir. Yine yumuşatıcı usareler ve iç yağı da onun üzerine uygulanır. Aynı şekilde enderun hapları, *musas* ve kulak kiri, dolamada iltihabın toplanmasından önce iyi gelen ilaçlardır. Eğer dolama olgunlaşmışsa, ona sarısakız, keten tohumu sütle uygulanır. Dolama sona yaklaştığında ve iltihap toplandığında tuz yakılır ve zeytinyağı ile yakı şeklinde dolamanın üstüne uygulanır. Şüphesiz bu terkip o ağrıyı sakinleştirecektir. İltihap toplanması son bulduğunda küçük bir yarma yapılarak içindeki çıkarılır. Onun içindeki çıkarıldıktan sonra o açıklığı büzecek toparlayacak ilaçlarla oraya yakı yapılır, mercimek, gül gibi. Örneğin lotus meyvesi lapası, elma lapası, muşmula lapası uygulanır. Sonra balla acıbakla unu ile lapa yapılır. Eğer yara oluşmuşsa onun tedavisi için sabretmek gerekir. Aynı şekilde, arsenik ve kendirle ve bakır karbonat, kurşun karbonatla karıştırılıp veya gevenle merhem yapılır ve üzerine şarap emen yünden bir bez örtülür. Bu safhada tırnağı elden tamamen ayırmak gerekir. Eğer o ette kalmışsa kesilip, çıkarılmalıdır.

Paulus'un zikrettiği iyi merhem: Yanmış bakır sülfat ve kendirden 1 ölçü,⁴²⁸ bakır karbonat yarım ölçü, balla dövülüp, dolama üzerine uygulanır. Yine iyi bir merhemin reçetesi şöyledir: Ekşi nar kabuğu, mazi, bakır tozu, bakır karbonat alınıp balla karıştırılır ve dolama üzerine bağlanır. O kısma su ve yağ değdirilmez. İyi bir Merhem: Yanmış bakır sülfat ve kendirden birer ölçü, bakır karbonattan yarım ölçü alınıp balla karıştırılır ve dolamanın üzerine uygulanır. Bazen dolamada dokunun yenmesinden korkulursa *felendefiyun* denen merhem uygulanır. O arsenik, bakır sülfat, bakır karbonat ve kireçten meydana gelmiştir; kurutucu özelliktedir; ondan iyisi yoktur. Dolamada biriken irinin atılması istenirse yarayı dağlamak veya diğer parmakları kurtarmak için o bozuk kısmı açmak gerekir veya bizim daha önce birkaç defa söylediğimiz gibi, o bozuk kısma dağlama yapmak gerekir ya da diğer parmakları kurtarmak üzere, o bozuk kısım kesip atılmalıdır.

⁴²⁸ TM: günlük

Farekulağı, Tırnakların Yanılması, Tırnakların Pul Pul Olması ve Kaşınması

Bu araz mizacın kuru ve sevdavi olmasından kaynaklanır. Keskin parçalar şeklinde ayrılırsa ete bağlı olan pürüzler oluşur ve onlar acı verir. Demişlerdir ki: onlar *farekulağı'dır*. Onun tedavisi, hastaya ilaç vererek kusturulup, baskın olan sevdavi hıltların dışarı atılmasını sağlamaktır. Ona ait ilaç şöyledir: tuzlu hamur, şarap tortusu ile alınıp, deriye uygulanır. Bu uygulama kaşıntı için de yararlıdır. Yine tırnağın pul pul olup dökülmesinde de bu ilaç yararlı olur. Aynı şekilde erimiş mastika, tuzla dövülerek, uygulanır.

Tırnaklarda Görülen Bükülme (Koilonychia), İçeride Doğru Bükülme (Onychomycosis), Tırnak Düşmesi

Sevdavi hıltlardan dolayı oluşan bu hastalık çoğunlukla tırnaklarda ortaya çıkar; tırnaklarda bükülme, kıvrılma ve tırnak düşmesi meydana getirir. Tırnaklarda bu arazlar görüldüğünde, sökülüp çıkarılmalıdır; orada yeni tırnak bitmesi istenir. Oraya dokununca kişi büyük acı hisseder. Ancak çoğunlukla orada kötü tırnak oluşur. Oraya gelen besinler, oradaki sertlikten dolayı nüfuz edecek yer bulamazlar. İki yönde mizaç çözülme gösterir. Sen orada tırnağın kökünü görürsün ve kökün daha önceki gibi uzadığını; çoğunlukla daha öncekiler gibi eğri büğrü oluştuğunu görürsün. O kısma 7 gün iç yağı uygulaması yapılır. Sonra orası camla kazınır ve tırnak düzgün hale gelene kadar da tedavi bırakılmaz. Çoğunlukla tırnak düşecek gibi olur; ağrısı şiddetlenir. Ateş yükselir.

Tedavi: Bu hastalığın sebebi sevdavi hıltlar olduğundan, onların kusarak vücuttan atılması gerekir. Tırnakların düzgün olması için yenen besinlerin iyileştirilmesi gerekir. Susam yağı içenlerin tırnakları düzgün olur. Eğer sevdavi unsurlar tırnakları etkilemişse, burada onu kusturmak yeterli olacaktır. Bundan dolayıdır ki, orada tırnağı yumuşatıp, üzerine kireç ve arsenik uygulayarak dökülmesi ve tırnağın düzelmesi sağlanabilir. Eğer tırnak bozuksa, onu bıçakla gerektiği kadar ayırmayı, kesmeyi ve düzeltmeyi becerebilirsin.⁴²⁹ Aynı şekilde çoğunlukla *fuka'* (*üzüm ve arpa suyu karışımıyla yapılan bir içecek*) tor-

⁴²⁹ TM: Adalelerin kasılması tutulma, taaffün, eğrilik tezcim cüzam gibi kılmak anlamındadır.

tusu oraya yakı şeklinde uygulanır. Şüphesiz orayı düzeltmek kolay olacaktır. Aynı şekilde yumuşatmak için el mumla ısıtılıp, selvi zambkı uygulanır; selvi zambkı gerçekten iyi bir yumuşatıcıdır. Yine keten tohumu da düzgün olmayan, kıvrık, eğik tırnaklar için iyi bir ilaçtır. Koyunun yağlı eti de birkaç gün kıvrık tırnak üzerine bağlanıp birkaç gün orada terk edilse, yararlı olabilir. Eğer tırnağın durumu düzelmezse, yumuşatıcılarla tedaviye geri dönülür. Bu tedavinin tırnaklarda görülen yaralara da yararı vardır.

Durumu Kötü ve Rengi Bozuk Tırnakların Çekip Çıkarılması, Diğer Tırnak Kusurları ve İyi Tırnak Bitmesi İçin Yapılması Gerekenler

Selvi zambkı alınır ve yumuşayana kadar ağrıyan yerin üzerine yakı olarak uygulanır; daha sonra iğne ile tırnağın köküne inilir ve ondan çokça kan akması sağlanmağa çalışılır. Sonra üzerine un halinde 1 gün 1 gece dövülmüş sarımsak bağlanır. Sonra bu uygulama 2 defa yenilenir ve o kusurlu tırnak düşer. Oraya kuru üzümle bazen de hurmayla günlerce yakı yapılır. Bu uygulama tırnağın düşmesine kadar devam eder. Bazen tırnağın düşmesiyle tedavi iyi yönde gelişir; hastalık iyileşir ve tedbirler hafifletilir. Verilen ilaçlara, özellikle çavşır, toz halinde kükürt yağ karıştırılarak oraya uygulanır. Tırnağı düşüren güçlü ilaçlardan biri de yabani kerevizdir. Yine meşe ağacında yetişen ökse otu, dağ sedefi, arsenik, İspanyol sineğinden oluşan terkip sirkeyle birlikte tedavinin devamı olarak, tırnağın düştüğü yere uygulanır ve besinlerin içine konur. Yine 2 türlü arsenik, sarı kükürt, sakız zambkı alınır ve sirkeyle terkip halinde uygulanır. Her hafta uygulanan terkinin bağları çözülerek kontrol edilir.

Yeni Biten Tırnağın Korunması

Yeni biten tırnağın üstü örtülmeli, hatta ona elle dokunmayıp havayla teması engellenmelidir. Bildiğim kadarıyla, gümüşten derin bir kap alınıp tırnağın üzerine kafes gibi konur ve bir hırkayla da iyice örtülerek, içine hava girmesine asla izin verilmez. Oraya sıcak ya da soğuk veya bir başka şeyin girmesi engellenir. Parmak kabın boşluğunda kalır. Onun üst tarafı kendi haline bırakılmıştır. Parmak kabın içinde birkaç ay süreyle kalır; bu sürede en iyi tırnak biter.

Tırnak Üstündeki Beyaz Lekeler

Selvi cevizi alınır; dövülüp un haline getirilir ve sirkeyle bu un karıştırılır. Özellikle acı bakla unuyla karıştırılır. Onunla beyaz lekeler üzerine yakı yapılır. Aynı şekilde, keten tohumu ve bahçe teresiyle karıştırılır. Yine şarap tortusuyla kırmızı arsenik ve çam sakızıyla taze zift karıştırılarak tırnağın üstüne uygulanır; fevkalade yararlıdır. Özellikle arsenik selvi ceviziyle ve balık tutkalıyla fevkalade yararlıdır. Sirkeyle kuzukulağı karışımı da yararlı olur.

Tırnakta Görülen Sarılık

Tırnaklara mazi, şap, ördek yağı ile veya inek safrasıyla uygulanır ya da tere tohumu dövülüp sirkeyle güzel bir macun yapılır.

Tırnakların Ezilmesi

Öncelikli olarak, bitotu yaprağı ve nar yaprağı sütü ile yakı yapılır; sonra yumuşatıcılar kullanılır. Eğer tırnaklarda son bulan sinir başlarında dağılma olursa, onun tedavisinde bilinen yağlar, yumuşak kefen beziyle uygulanır.

Tırnaklardaki Ezilmede ve Onun Altındaki Kanın Donması

Unla ziftten yakı yapıp uygulanır. Eğer elle yapılan uygulama ihtiyacı karşılamazsa tırnağı eğik şekilde derince yarmalıdır; öyle ki, onun altında birikmiş kan çıkarılmalıdır. Açılıp yırtılan tırnaktan kan akar ve tırnak ortak olduğu etten ayrılıp düşer. Bu düşmeden dolayı acı hissedilmez. Ancak günler sonra tırnağın olduğu yerin dibinde sarı bir sıvı olursa bu rahatsız edicidir. O kısım yarılır; o kısım bozulmuştur ve yoğunluk oluşmuştur. Ancak tırnak etinde döküntü oluşmamıştır; yoğun bir ağrı vardır. Bu ağrı dolama ağrısından daha şiddetlidir. Muhtemelen tırnak orada batmıştır. Orada tırnağın üzerine ılık su ve yağ dökülür ve daha sonra basilikun merhemi uygulanmalıdır.

Ziynet (Süsleme Sanatı) Kitabı tamamlandı. Bununla Şeyhü'l-Re-is Ebu Ali Sina'nın -Yüce Allah onu korusun- *Kanun'un Dördüncü Kitabı'nı* tamamladı. *Beşinci Kitap Akrabadin'dir. Eşsiz Olan Allah'a şükür olsun ve Onun Kulu Muhammed'e Selam Olsun ve de Onun Ailesi, Yakın Arkadaşlarına ve Eşlerine Selam Olsun.**

* TM: Kad veka'a'l-ferâğ min tercemeti râbî'i'l-kütübî'l-hamse mine'l- Kânûn bi-havlin mine'llâhi ve kuvveh. Fe-li'llâhi'l-hamdü ve'l-minne ve salle'llâhü alâ seyyidinâ Muhammedini'l-meb'ûs ile'l-halk li-yed'uvehüm ile'l-cenneti ve yenfetihu bihi ebvâbe'r-rahme ve yahtim bâbe'n-nübüvve ve alâ âlihî ve eshâbihi'llezîne keşefü'n-nikâbe an vechi'l-fütüvveti li-yetteziha a'yâne'l-ümme'ti fi's-sebti's-sâlis ve'l-işrîn min saferi'l-hayr min şühûri seneti seb'in ve seb'ine ve mi'etin ve elf mine'l-hicre. Yâ men ce'ale's-sıhate kâ'idete bünyânî'l-ibâdeti ve'stereddehâ li'l-marîz hasebe'l-ibâdeti.

Unsur sultâne hâze'z-zemâni'llezi sâre müstahmî'l-ebdân an marazî'l-ezmân ve'rzükâ bi-imtidâdi ömrihi ve devletihi ve zid şefkatehü ve re'fete'hü aleynâ ve alâ kâffeti'l-enâm âmin yâ mmüsta'ân. Ve hâzihi'l-kı't'a enşedtü'hâ mevzûnen li-yekûne lehü da'vetünâ mensûran ve mevzûnen ve hiye hâzihi:

İlâhi eyle sultân-ı cihânın ömrünü efzûn
Ki oldur bezm-i kevn emn ü râhat-ı mu'azzam-i kâfi

Kılup vardı rencin sûbesü Kânûn'unun ifşâ
Cihândan ahsen-i tedbir ile ref'etti eskâmı

Künâş-ı çaremin yazdı mütercim hatmine târih
Kitâb-ı râbî'i Kânûn'un oldu yümn-i encâmı

Kad vakafe mütercim hâze'l-kitâbi'l-müsemmâ bi Tahbîzî'l-mathûn el-meliki'l-Kerim ve taleben li merzâti Rabbihi'r-Rahîm Tokadi Mustafa Efendi b. Ahmed b. Hüseyin. Gufiralehüm, âmin.

DİZİN

– A –

abdüsselam otu 329, 436, 451, 453, 454
Acem ateşi 321
Acem kuru üzümü 65, 70, 318
acı 376, 381, 474, 526
acı badem 25, 94, 136, 254, 473, 483, 511, 533, 547
acı badem yağı 549
acı bakla 137, 234, 254, 296, 333, 344, 522, 528, 530, 531, 585
acı bakla kökü 456
acı kma 173
açan ilaçlar 350
açılma 375
açlık 171
açma 241, 242, 561
adamotu 104, 131, 450, 532
ada soğanı 275, 334, 431, 433, 434, 465, 471, 487, 499, 540, 542, 554, 562
afoniten 418
Afrika boraksı 511
Afrika kakulesi 276
afriyutun 494
aftikus 109
afyon 55, 90, 227, 310, 329, 416, 417, 435, 436, 451, 486, 488, 489, 496, 556
ağaç kavunu 134, 450, 457, 464, 564
ağaç mantarı 55, 90, 91, 103, 378, 420, 446, 451, 465, 478, 488, 515
ağırılık 238, 382, 427
ağızda köpük 436
ağızda yaralar 63
ağız kokusu 176
ağrı 138, 220, 221, 223, 234, 236, 238, 248, 256, 264, 300, 303, 320, 323, 328,

333, 340, 342, 352, 375, 379, 381, 382, 385, 397, 403, 407, 432, 433, 439, 444, 462, 463, 466, 471, 483, 485, 486, 492, 493, 495, 497, 549, 581, 582
ağrı kesici 350, 450, 493
ağrılı şişler 285
akasya 227, 354
akasya ağacı 391
akbaba biti 496
akciğer iltihabı (zatürriye) 31
akciğerler 16
akgünlük 527, 533, 534
akhevan 229
akıl durgunluğu 438, 493
akıl karışıklığı 181, 197, 283, 322, 414
akıntı 168, 380, 395, 398, 571
akıntılı yaralar 332
akitmak 276
aklı karışık 422
Akabadin 133, 227, 228, 249, 329, 351, 502, 586
Akrebin soktuğu yer 490
akrep 455, 465, 485, 486, 489
akrep kuyruğu 489
akrep sokması 420, 485, 486, 488, 490, 492, 496
akrep zehri 448, 487
aksırık 152, 189
aksırma 59, 175, 420
aksunafun 464
akşamsefası 538
akvintes 418
alçı taşı 418
alın 239
alın damarları 546

- alın derisi 241
 alt çene kemiği 359
 altın 294, 329, 334, 515
 altın alaşımı 489
 altın kiri 262, 555
 altın talaşı 276
 altın tozu 135, 337, 341
 amber 126
 amberbaris suyu 52
 amonyak zıkkı 137, 244, 245, 251, 254, 255, 258, 305, 309, 334, 338, 354, 384, 392, 528, 530, 534, 551, 555, 562, 579
 amrusiya 580
 amrusya 245
 Amudiyus 466
 anacardium 428
 Anadolu baklası 452
 Anadolu kili 310
 Anadolu pelin otu 529
 Anadolu sümbülü 422, 565
 Anakardiya 515
 anason 89, 90, 104, 105, 106, 263, 419, 430, 437, 451, 452, 464, 518, 566
 ancudan 445, 489
 andız otu 392, 451
 andız otu suyu 541
 anduz otu 490
 Antilus 242, 250
 antomatos (emgirinus) 79
 anüs 232, 422, 439
 anzarut 572
 aort 197
 apse 134
 Arap devesinin idrarı 255
 Arap dikenini (eşek dikenini) 70, 105
 Arap zıkkı 73, 147, 221, 248, 302, 305, 318, 327, 355, 359, 516, 521, 530, 555, 567
 Arap zıkkı yağı 54
 ardıç 126, 359, 392, 420, 435, 465, 480, 540
 armut 28, 75, 134
 arpa 45, 47, 50, 66, 118, 120, 135, 137, 146, 224, 232, 235, 255, 260, 295, 297, 311, 318, 349, 440, 445, 505, 519, 521, 529, 531
 arpa çorbası 581
 arpa suyu 21, 24, 39, 44, 46, 49, 50, 61, 62, 66, 85, 100, 114, 117, 136, 140, 425, 428
 arpa unu 133, 221, 299, 310, 329, 341, 466, 489, 533
 arsenik 228, 245, 251, 255, 302, 318, 319, 339, 341, 342, 417, 423, 424, 455, 511, 512, 529, 551, 567, 582, 583
 arsenik süti 456
 arter 111, 138, 218, 222, 232, 241, 312, 315, 320, 327, 416
 arteriyel kan kusma 313
 artinisa (tavşankulağı) 429
 arzu azalması 275
 arzu düşüklüğü 71
 asanaysa 580
 Asgar 489
 asibent sakızı 576
 asilbent sakızı 488
 asilus 461
 Asiyus 460
 aslan 257
 asma küllü 530
 asma yaprağı 512
 astım 269
 asuka 527
 atan ilaçlar 227
 atardamarlar 165, 256
 ateş 197
 ateş düşüren ilaçlar 309
 ateşli hastalıklar 161, 354
 ateşli humma 70
 at pisliği 318
 Ayak çatlakları 562
 ayak eklemi 356
 ayı 257
 ayı yağı 392, 503
 ayva 45, 52, 55, 56, 59, 92, 120, 133, 207, 432, 440, 513, 524
 ayva çekirdeği 57
 ayva tohumu 51
 azak eriği 126, 332, 392, 419, 452, 527, 539
 - B -
 babun 491
 badem 24, 92, 278, 524, 572, 573, 576

bademcik 444
 bademcik iltihabı 76
 badem yağı 419, 481, 528, 556
 bağ 384, 385
 bağırsak 288, 316, 372, 579
 bağırsaklarda fıtıklaşma 151
 bağırsaklarda gaz oluşumu 154
 Bağırsaklardaki yenme 129
 bağırsaklarda tıkanıklık 436
 bağırsaklarda yara 431
 bağırsakta guruldamalar 421
 bağlama 315, 379, 383, 387, 390, 397, 409
 bağlanma 395
 bağlar 241
 baharatlar 514
 bahçe teresi 244, 254, 255, 431, 437, 439, 450, 454, 510, 530, 533, 539, 543, 585
 bakır 251, 311, 334, 343, 516, 518
 bakır çiçeği 227
 bakır karbonat 225, 255, 294, 296, 330, 334, 341, 482, 540, 543
 bakır kiri 337
 bakır oksit 229
 bakır pası 337, 423
 bakır silikat 337, 348
 bakır sülfat 225, 297, 318, 319, 339, 341, 342, 349, 456, 477, 521, 544, 579
 bakır talaşı 293
 bakır tozu 332, 582
 bakla 25, 28, 55, 135, 136, 137, 231, 245, 254, 296, 344, 347, 349, 350, 473, 512, 514, 521, 523, 525, 529
 bakla ezmesi 472
 bakla unu 527, 533
 bal 47, 86, 91, 93, 102, 103, 122, 126, 246, 532
 balarısı 496
 baldır 95, 242, 264
 baldıran otu 434, 496, 503, 513
 baldırınkara 451, 503, 504, 506, 521
 baldırın küçük kemigi (fibula) 414
 balgam 47, 79
 balgami 222
 balgami humma 81, 85, 142
 balgami şişler 218
 balgamsı şiş 256

balık 514
 balık tutkalı 332, 482, 585
 balık zımmı 528
 bal kabağı 70, 72, 101
 bal kabağı çekirdeği 137
 ballı sirke 20, 28, 38, 44, 50, 57, 66, 72, 87, 88, 89, 91, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 113, 119, 207, 231, 261, 299, 349, 378, 427, 434, 435, 446
 ballı su 87, 88
 bal mumu 221, 224, 251, 255, 292, 293, 302, 384
 balsam 302, 348, 392, 446, 453, 456, 565
 balsam tohumu 453
 bambu 66
 bandaj 373
 ban otu 104, 221, 265, 285, 309, 329, 333, 419, 426, 436, 452, 454, 456, 488, 513, 522, 525, 580
 ban otu tohumu 91, 137, 513
 banyo 493, 573, 574
 basilikdamar 102
 basilikun 222
 basilikun merhemi 348, 585
 basilikus 457, 459
 basur 17, 154
 basur memesi 275
 baş ağrılığı 58, 426
 baş ağrısı 11, 14, 17, 32, 35, 59, 63, 71, 75, 76, 139, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 173, 192, 193, 201, 202, 208, 214, 253, 396, 423, 431, 441, 493
 baş derisi 402
 baş dönmesi 28, 75, 154, 160, 201, 396, 431, 434, 436, 438, 461, 462
 baş organları 131, 155, 234
 başparmak 411
 baş yaraları 397
 bataklık kurbağası 439, 513
 bataklık sazı 54, 104, 106, 295, 516, 522, 564
 bataklık sazı çiçeği 452
 bataklık sazı kökü 89
 batan diken 305
 batma 173
 batmayan (içe girmeyen) 399

baygınlık 17, 33, 61, 76, 77, 131, 180,
 206, 238, 422, 424, 429, 430, 436, 438,
 440, 442, 443, 475
 bayılma 17, 61, 132, 198, 213, 226, 251,
 275, 313, 397, 426, 428, 433, 443, 444
 bayıltan humma 84
 baykuş yumurtası 521
 beladur 427
 belhiye 546
 belhiyye 548
 Belh zaçı 517
 belilec 275, 276, 553
 belilec ve emlec 505
 benek 531, 533
 benekli karga (alakarga) 542
 berdik 247
 berelemek 252
 berelenme 376
 beriberi 575
 bestin 466
 beşbıyık 133, 134
 beşparmak otu 103, 230, 270, 427, 453,
 454, 534, 550
 beyaz benek 529
 beyaz biber 419, 445, 451, 488
 beyaz çöpleme 103, 429, 543, 575
 beyaz hardal 529
 beyaz haşhaş kabuğu 574
 beyaz karınca 457
 beyaz kendir 539
 beyaz kunduz otu 575
 beyaz kurtboğan 275
 beyaz kükürt 551
 beyaz lekeler 530
 beyaz lotus 513
 beyaz süsen 311, 494
 beyaz süsen soğanı 581
 beyaz şeker 574
 beyaz üzüm asması 478
 beyaz zamlık 529
 beyin 155, 342
 beyin sarsıntısı 173
 beyin şişleri 174
 beynin boşluğu 236
 bez 252

bezelye 231, 254, 297, 330, 331, 334,
 337, 339, 344, 350, 396, 473, 484, 529,
 532, 573
 bezginlik 154
 bezler 151
 bezsi şiş 252
 bıçak (lancet) 531
 bıngıldak 274, 398, 402
 biber 89, 104, 134, 146, 221, 225, 271,
 354, 435, 437, 438, 445, 452, 471, 488,
 514
 biberiye 448
 biberle 55
 biberler 55
 biberli ilaç 580
 biber taşı 137, 304, 342, 529
 bilek 373
 bilek çıkıkları 366
 bilek kemikleri 366, 414
 bir günlük humma 8
 bit 112, 565, 566
 bitkinlik 569, 578
 bitlenme 548
 bit otu 56, 58, 105, 135, 224, 233, 248,
 292, 293, 294, 305, 333, 354, 391, 456,
 462, 516, 521, 557, 563, 581
 bitotu külü 564
 bit otu suyu 565
 bit otu tohumu 56
 bit otu yaprağı külü 557
 boğa 506
 boğa dikenini 70, 102, 106, 426, 450
 boğa safra kesesi 452
 boğa safrası 511, 515, 522, 525
 boğaz ağrısı 438
 boğaz ağrısı (difteri?) 433
 boğazda ve ağızda yanma 442
 boğaz kasları 181
 boğaz şişleri 76
 boğmaca 151
 boğmaca öksürüğü 177
 boğulma 429, 444
 Bok böceği 457
 bolidos hapları 349
 bolidoz tabletleri 346
 bolinusu (oburluk) 72
 bolundorus 227

boraks 39, 65, 69, 137, 225, 229, 230,
 234, 244, 245, 246, 248, 251, 254, 255,
 258, 271, 334, 418, 421, 435, 438, 445,
 452, 473, 482, 483, 504, 512, 515, 530,
 567, 575
 boraks köpüğü 348
 boru çiçeği 65, 86, 102, 103, 221, 233,
 303, 311, 469, 482
 bostan inciri 257
 bostan pırasası çiçeği 140
 bostan yarpuzu 104
 boynuzsu yapılar 560
 boyotu 91, 220, 246, 254, 258, 330, 392,
 401, 432, 440, 513, 563
 boyun ağrıları 167
 boyun eklemi 356
 boyun iltihabı 5
 bozukluk 477
 bozulma 298
 böbrek 439
 böbrek ağrısı 440
 böbreklerde zaaf 41
 böbrek şişleri 391
 böbrek taşı 570
 böcek 125, 485
 böceksavar 453
 böğürtlen 278, 445, 455
 Brezilya odunu (kızılağaç, sapawood)
 544
 bronş 431
 buğday 60, 120, 220, 232, 235, 255, 311,
 329, 527, 548
 buğday çorbası 227, 309
 buğday kepeği 581
 buhran günü 48
 buhur 453
 buhur-umeryem 484
 bukalemun 441, 445
 bulaşıcı hastalıklar 123
 bulbus 233
 burçak 527
 burçak unu 255
 burğu 371
 burkulma 298, 302, 354, 355
 burnun yassılaşması 175
 burun 56
 burun damarları 131

burundan çekilen ilaçlar 548
 burun deliği 188, 236
 burun kanaması 56, 71, 72, 131, 155,
 156, 157, 161, 162, 163, 165, 166, 173,
 174, 185, 189
 burun kökü 135
 büyük baldır kemiği (tibia) 414
 büyük karayılan 457
 büyük karıncalar 491
 büyük kırlangıç otu 552
 büyük ön kol kemiği 376
 büzülme 142
 - C -
 cavnısiyye 217
 cemre 226
 cenin 369
 cephalic ven 253
 cerahat 237, 238, 241, 259, 280, 282, 283,
 285, 286, 288, 289, 293, 295, 297, 332,
 333, 340, 342, 344, 347, 350, 357, 376,
 388, 462, 473, 474, 476
 cerahatin bağı 399
 cerahatli yara 307, 479
 cerahatli yaralar 328
 cerebritis (menenjit) 431
 cermadanek 430
 cerrah makası 308
 cerrah testeresi 399
 ceviz 227, 228, 231, 252, 274, 292, 329,
 415, 427, 428, 450, 477, 487, 517, 575
 ceviziçi 532
 ceviz kabukları 502
 ceviz zammı 244
 cevzabad 570
 cımbız 400
 cıva 339, 421, 422, 424, 556
 cıva toprağı 547
 Cibril 543
 ciltte sarılık 434
 cinnet 474
 cinsacı (küsküt) 100
 cinsel arzu bozukluğu 53
 cinsel birleşme 566
 cinsel ilişki 271, 526, 538, 552
 cinsel isteğin artması 53
 cinsi münasebet 124, 378

civanperçemi 276, 446, 566
 cobal zamlı (sandarus) 579
 cunifides 400
 cüzam (leukoderma) 266, 267, 268,
 274, 275, 278, 474, 529, 535, 540, 545

- Ç -

çakal 454, 473, 474
 çakşırotu 420
 çam 391, 454
 çam ağacı 292, 293, 295, 310
 çam fıstığı 278
 çam filizi 437
 çam iğnesi 513
 çam kozalağı 271, 428, 440, 498
 çam odunu 456
 çam sakızı 243, 255, 293, 295, 318, 329,
 348, 442, 489, 533
 çam tohumu 494, 572
 çam yaprakları 453
 çam zamlı 234
 çapak 174
 çarpıntı 154, 237, 323, 431
 çarpma 302, 339, 399
 çatlak 379
 çavşır 55, 258, 295, 296, 334, 353, 391,
 392, 396, 439, 450, 465, 477, 482, 484,
 488, 489, 542
 çavşır kökü 495
 çavşır otu 294, 297
 çavuş kuşu 457
 çene 242
 çene çıkığı 359
 çenede kilitlenme 469
 çene kemiği çıkığı 359
 çene kemiği kırığı 403
 çene kemikleri 403
 çene kilitlenmesi 434
 çentik 379
 çıban 165, 166, 167, 173, 182, 184, 225,
 226, 227, 228, 235, 236, 239, 242, 243,
 244, 245, 246, 247, 463
 çıkık 300, 302, 351, 355, 356, 364, 365,
 367, 369, 370, 373, 374, 377, 387, 394,
 411, 414
 çıkıkçı 366
 çıkık tahtaları 386

çikıntı 379
 çıkma 356
 çıkması zor eklemeler 356
 çınar 457
 çınar ağacı 494
 çırpınma 154
 çıyan otu 100, 102, 103, 106, 269, 477,
 537, 539, 552, 563
 çiçek 122, 127, 128, 129, 130, 134, 135,
 151
 çiçek döküntüleri 131
 çiçek hastalığı 75
 çiçek püstülleri 136
 çiğdem 575
 çil 529, 531
 çil kuşu 478
 Çin armudu 78, 133
 Çin Dişi 429
 Çin ılgını 302
 çini yağı 562
 çinko karbonat 262, 319, 346, 547, 564
 Çin mürekkep taşı 311
 Çin saçı 104, 147, 225, 454
 Çin tarçını 67, 69, 70, 77, 86, 91, 102,
 147, 219, 303, 419, 552, 565
 Çiriş çiçeği 498
 çiriş otu 147, 451, 452, 488
 çiriş otu kökü 540, 549
 çivit 517, 518, 521, 522, 547
 çivit suyu 519
 çivit yaprağı 544
 çizik 305
 çobandeğneği 134, 220, 297, 310, 333,
 494
 çoban pisliği 310
 çögen otu 126
 çöpleme 251, 430, 454, 456, 494, 511,
 525, 551, 573
 çördük 25, 87
 çördük otu 86, 89, 95, 104, 221, 228, 248,
 277, 299, 338, 422, 424, 452, 527, 534,
 561
 çörek otu 55, 105, 106, 263, 270, 526,
 528, 573
 çözülme 153, 221
 çukur 320
 çürüme 325, 383

- D -

- dağ kekliği 432, 439
dağ kekliği 92
dağlama 225, 232, 245, 253, 260, 261, 274, 314, 318, 333, 339, 356, 358, 364, 401, 450, 452, 457, 466, 479, 486, 490, 542, 555
dağlayan ilaçlar 314
dağ nanesi 275, 431
dağ sedefotu 428, 507, 508, 510, 572
dağ sedef otu zamkı 537, 543
dağ üzümü 245, 254, 255, 271, 278, 342, 510, 525, 540, 567
dağ yarpuzu 462, 567
dalağın zaafı 91
dalak 160, 568, 569
dalak büyümesi 62
dalak ilaçları 569
damarın ağzı 317
damarlarda daralma 570
damarların kopması 312
damar (ven) 138
darani tuzu 341, 446, 518
darban 237
darbe 302
darı 120, 135, 225
dariya benzer uçuk 225
debbağ mersini 271, 273
defne 254, 271, 276, 386, 427, 428, 432, 435, 437, 444, 450, 454, 455, 480, 485, 496
defne kökü 337
defne tohumu 419, 465, 487, 488
defne yaprağı 453, 455, 507
değirmen taşı 293, 318
delice otu 348
delik 242, 347, 375
delik açan 306
delilik 197, 433
delirium 180
delmek 305
demevi (kansı) şişler 25
demir cevheri 251
demir cürufu 311, 423, 456, 517, 519, 520, 545, 573
demirdiken 94, 221, 277, 420
demirhindi 28, 45, 60, 77, 131, 133, 146, 230, 524, 557
demirhindi diken 122
demir kiri (cürufu) 582
demir oksit 229, 231, 251
demir pası 318, 516, 521
demir sülfat 294, 318, 337, 340, 525
demir sülfat hapları 346
demir sülfat 245, 294, 319, 334, 450
demir taşları 311
demir tozu 337
dengesiz kasılma 492
deniz akrebi 499
deniz kaplumbağası 442
deniz kaplumbağası kanı 464
denizkirpisi 503, 507
denizköpüğü 137, 254, 295, 318, 482, 507, 511, 512, 522, 530, 540, 543, 544, 549
deniz kurbağası 443
deniz marulu 426
deniz suyu 329, 331, 337, 556
deniz sünger 494
deniztavşanı 416, 418, 439, 440
deniz yılanı 499
deniz yosunu 224, 419
dereotlu sirke 92
dereotu 54, 93, 94, 146, 222, 233, 249, 258, 263, 272, 350, 418, 431, 438, 464
dereotu yağı 27
derici (debbağ) 522
deri çatlakları 560
derideki sıyrılm 304
deri dökülmesi 548
deri döküntüsü 76, 228, 549
deri lekeleri 275
derinin kararması 172
derin yaralar 330, 338
deri şişleri 224
derubesun 436
desteğin kaybolması 298
deva el-sâleb 507
deva-i-yenkulans 293
devediken 444
devediken kökü 543
deve kuşu yağı 506
dışarı atma 253

dışkı 19, 189, 207, 565
 dibafilun 354
 difla 541
 difteri 182, 437
 dikenlerin çıkarılması 306
 dikensi döküntü 556
 dikme 289
 dil 232
 dilde kuruluk 424
 dilde kuruma 342
 dilde şiş 441
 dilde şişme 442
 dilde tutukluk 434
 dilde tutulma 431
 dilin sertliği 58, 176
 dilin yapışkanlığı 58
 dil kasları 181
 dil siyahlığı 61
 Dioskorides 293
 dirsek 242
 dirsek çıkığı 364
 dirsek eklemi 356
 dişi akrep 485
 dişlerini gıcırdatmak 176
 diyabet 191
 diyabutamus merhemi 228
 diyafragma 138, 407, 408
 diyafram 114
 diyahilun 244, 351, 404, 534
 diyahilun merhemi 530
 diyahilus merhemi 254
 diyahulinya 222
 diyare 34, 136, 162, 280
 diyaruk 341
 diz 263, 373
 dizanteri 442
 diz çıkığı 373
 diz eklemi 355
 diz kapağı 413, 414
 diz şişleri 262
 doğan pisliği 244
 dokuda yenme 378
 dokunma 241
 dolama 581
 dolama ağrısı 585
 doluluk 50, 75, 79, 131, 218, 219, 234, 236, 267, 312, 477

domuzun iç yağı 392
 domuz yağı 254, 255
 doymama hastalığı 53
 dökülme 484
 döküntü 224, 226, 227, 229, 252, 264, 310, 319, 529, 533, 551, 556
 dört günde bir gelen humma 141
 dört tiryak 420
 dövme 534
 dudak çatlakları 561
 dudak yaraları 561
 dudma ilacı 341
 dura mater 398
 durgunluk 181
 durrani tuzu 337
 dut 84, 437, 575
 dut suyu 52
 düşme 302
 düzensiz nabız 461

– E –

ebegümeci 261, 310, 311, 420, 441, 451, 456, 484, 496, 547, 575
 ebgas 542
 ebucehil karpuzu 91, 254, 269, 420, 430, 455, 504, 510, 515, 516, 538, 539
 ebucehil karpuzu kökü 487, 488
 ebucehil karpuzu suyu 542
 ebucehil karpuzu yağı 525, 547, 555
 ederyus 462
 efliyus 81
 efyarungun 271
 egzama 151, 225, 226, 228, 321
 egzersiz 577
 ekele 231
 eklem 239, 353, 357, 360, 370, 373, 375, 385, 391, 466
 eklem ağrıları 352, 578
 eklem bağları 258, 371
 eklem çıkığı 355
 eklem çukuru 365, 373
 eklemlerin katılaşması 259
 ekşi ağaç kavunu 550
 ekşi elma 426
 ekşi elma yaprağı 490
 ekşi masus 233
 ekşime 60, 71

ekşi nar kabukları 581
 ekşi sirke 50
 el bileği 366
 elem 321
 elma 52, 56, 134, 292, 465, 564
 elma lapası 582
 elma suyu 431
 el parmakları 366
 el ve ayaklarda soğuma 124, 486
 emlec 276
 emme 449
 enderun hapları 232, 346, 582
 enderun ilacı 335
 enderun tozu 338
 enfisy 467
 engerek yılanı 271, 449, 458, 463, 464,
 467, 468, 469, 515, 541
 engerek yılanı safrası 443
 enginar 465, 480, 494, 563
 enginar dikenini 487
 enginar zamkı 532
 enophthalmia 71
 epigastrium 188, 439
 epilepsi 159
 ereksiyon 493
 erguvan 431
 erik 59, 65, 66, 131, 204, 553
 erik zamkı 423, 549
 erime 153
 eriten ve parçalayan humma 113
 Erkeganis 153
 erkek akrep 485
 erkek geyik ayakları 453
 erkek geyik boynuzu 295, 453
 erkek geyik dişleri 453
 erkek geyik iç yağı 257
 erkek geyik kılı 453
 erkek geyik penisi 464
 erkek kızılılık 275
 Ermeni kili 120, 221, 228, 229, 231, 248,
 302, 303, 304, 310, 326, 354, 415, 490,
 554
 Ermeni taşı 103, 269, 270, 477, 537
 Ermeni toprağı 60, 115, 484
 esendus 255
 eski elmaşarabı 61
 eski uyuz 275

eşek arısı 456, 459, 491, 493, 496, 497
 eşek baklası 51, 60, 61, 62, 72, 73, 134,
 140, 220, 311
 eşek baklası suyu 550
 eşek dalağı 506
 eşek dikenini 90, 94, 102, 106
 eşek gübresi 318
 eşek hıyarı 225, 231, 234, 254, 255, 258,
 270, 334, 340, 392, 429, 477, 556, 579
 eşek hıyarı kökü 540, 542
 eşek iç yağı 136, 530
 eşek idrarı 196, 198, 424
 eşek penisi 506
 eşek pisliği 318
 eşek sütü 115, 116, 118
 eşek turnağı 506
 eşek turpu 442, 445, 450, 451, 452, 465,
 478, 479, 484, 487, 494, 540, 567
 eşek yağı 257
 eşkardiyo 341
 et jölesi 302
 etlenme 284, 345
 etruhin 224
 evdavi şiş 259
 ezilmiş kendir 581

– F –

fakis 276
 fare 456, 489
 farekulağı 465, 583
 fare soğanı 456
 farismus 110
 fasulye 302, 354, 522, 573
 fehde 491
 felç 203, 577
 felendefiyun 582
 fener çiçeği 575
 fesleğen 58, 303, 428, 444
 fındık 229, 252, 419, 444, 450, 511, 572
 fındık içi 506
 fırasıyun 227
 fırın isi 551
 fırın kili 338, 548
 fırın toprağı 547
 fıstık 572
 fıstık çamı 348
 fıstık yağı 136

fıstık zımkı 529, 561
 fıstık 62, 312, 318, 359
 fıstık ilaçları 378
 fıstıklaşma 312
 fıuka' 583
 fıykara yakısı 91, 92, 106, 270
 fiğ 483
 filaria medinensis 264
 fildefiyun 232
 fildişi talaşları 581
 fil hastalığı 151
 fırumuriyus el-zemheririye 86
 fissür 410, 546
 fıstül 241, 333, 338
 fıstül oluşturan yaralar 338
 fıtil 22, 316, 331, 403, 404
 fıykara ilacı 538, 539
 frasiyyun (marribium) 462

- G -

gaita 422
 Galen 42, 73, 74, 108, 153, 175, 210, 213,
 254, 264, 279, 284, 286, 289, 313, 336,
 337, 339, 347, 348, 349, 364, 378, 400,
 402, 416, 417, 449, 450, 486, 487, 491,
 492, 493, 495, 520, 532, 535, 581
 Galenos 330
 gargara 428, 508, 510
 gaz 163, 166, 179, 262, 286, 407, 486
 gaz oluşması 50, 573
 gebere 52, 78, 92, 104, 134, 136, 254,
 255, 278, 292, 303, 310, 573
 gebere kökü 106
 gebere suyu 261
 gece biten döküntü 558
 gece rüyalanma 179
 geçirme 22, 79
 gelinciğin ısırması 483
 gelincik 221, 295, 421, 451, 465, 474,
 519
 gelincik çiçeği 520
 gelincik derisi 484
 gelincik eti 464
 gelincik suyu 567
 genç güvercin kanı 541
 genç kumru 542
 gerilim 71

geven 136, 229, 295, 319, 332, 334, 396
 gevşek doku 241
 gevşeklik 181, 426
 gevşeme 356
 geyik boynuzu 454, 455, 530
 geyikdili yosunu 91
 geyik kuyruğu 443, 444
 geyik otu 270, 310, 566
 geyik renneti 480
 geyik safrası 424
 gezegenler 123
 gine kurdu humması 264
 gizli yaralar 330
 göğüs 238
 göğüs iltihabı 431
 göğüs kasları 242
 göğüs kemiği 336, 360, 406
 göğüs omurları 353
 göğüs organları 382
 göğüs sıkışması 275
 gök cisimleri 123
 görme 241
 görme bozukluğu 475
 görme kaybı 135
 göz 173
 gözbebeği 418
 gözde akıntı 27
 gözde beyaz olması 173
 gözde bozukluk 428
 gözenek 27, 85, 121, 132, 220, 239, 262,
 267, 292, 501, 551, 569
 göz ilacı 478
 göz kapağı 14, 327
 göz kapağı ağrıları 58
 göz kapaklarında ağırlık 172
 göz kararması 238, 461
 göz kırpması 175
 gözlerde kapanma 436, 437
 gözlerde kararma 202, 431, 434
 gözlerde kızamık 417, 440
 gözlerde yanma 441
 göz taşı 229, 231
 gözün merceği 198
 gözyaşı 130, 161, 173, 174
 gül 45, 52, 56, 59, 72, 77, 89, 90, 93, 94,
 102, 114, 115, 120, 134, 136, 147, 230,
 233, 293, 295, 303, 513, 532, 582

gül hapı 207, 564
 gül suyu 28, 41, 44, 46, 51, 52, 56, 67, 69,
 70, 72, 86, 88, 96, 100, 107, 113, 114, 126,
 135, 221, 225, 333, 419, 424, 427, 430,
 512, 556
 gül şeklinde kırmızılık 535
 gül tohumu 295
 gül yağı 23, 56, 57, 60, 61, 62, 67, 72, 140,
 221, 224, 225, 233, 251, 255, 263, 293,
 295, 304, 305, 346, 359, 397, 401, 419,
 425, 436, 490, 511, 524, 547, 557, 561
 gümüş 329, 584
 gümüş cürufu 310
 gümüş kiri (gümüş oksit) 245, 422, 519,
 554
 gümüş tozu 135, 294, 337
 gūnaşırı görülen humma 140, 142
 gūnaşırı görülen nöbet 214
 gūnaşırı nöbetleri olan humma 141
 gün aşırı oluşan humma 139
 gündüz uykusu 204
 güneşlenmek 21
 güneş yanığı 23, 25, 26, 556
 güney odunu (belincasif) 332
 günlük 105, 249, 262, 392, 441, 455, 488,
 494, 564
 günlük humma 4, 7, 9, 10, 11, 13, 15, 17,
 18, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 65, 74, 76
 günlük sıvısı 556
 güve kovma 457
 güvercin gübresi 311
 güvercin pisliği 246, 249, 258, 263
 güvercin tersi 311, 489, 530, 532, 547
 güzelavrat otu 58, 436, 522

– H –

Habeşistan kimyonu 487
 hacamat 100, 253, 332, 333, 407, 509,
 535, 556
 hacamat şişesi 476
 hafakan 155, 577
 hafakana (kalp çarpıntısı) 132
 hafif uyku 434
 halaki kaburgalar 407
 halkalı kurt 233
 halka şeklinde oluşan uçuk 226

hamam 12, 21, 26, 27, 29, 38, 67, 91, 92,
 101, 102, 116, 121, 137, 140, 162, 204,
 206, 225, 246, 257, 271, 285, 360, 367,
 424, 464, 479, 481, 493, 510, 515, 537,
 538, 542, 543, 561, 566, 570, 577
 hamam kiri 348
 hamam külleri 551
 hamilelik 157, 369
 ham incir 484
 harabiyet 325
 hararet 427
 hardal 92, 101, 244, 245, 246, 254, 271,
 392, 436, 437, 439, 451, 452, 455, 484,
 504, 510, 533, 548
 hardal tohumu 544
 harkuş (Plantago major) 506
 harmana 460
 haşerat 459
 haşhaş 58, 59, 60, 72, 90, 115, 116, 134,
 136, 221, 248, 293, 460, 466, 486, 506,
 556, 572
 haşhaş özü 466
 haşhaş suyu 494
 haşhaş tohumu 573
 haşhaş tozu 574
 haşhaş yaprağı 309
 haşin gerginlik (anksiyete) 154
 hatmi 65, 222, 233, 258, 303, 311, 351,
 354, 392, 401, 440, 441, 451, 505, 514,
 521, 524, 579
 hatmi kökü 566
 hatmi öz suyu 456
 hatmi tohumu 489
 havlıcan 134, 575
 hayal gücü 437
 hayvan pisliği 257
 hazanbal 465
 hazeran 522
 hazımsızlık 22, 236
 helile 77, 91, 94, 100, 103, 229, 265, 275,
 330, 502, 510, 513, 515, 527, 538
 helile meyvesi 516, 521
 helyon 92
 Herat özümü 105
 herdemtaze 224, 262, 494
 herdemtazenin suyu 62
 her gün görülen nöbetler 8

herise 514
 herkül 488
 hezeran 496
 hezeyan 63, 175, 180, 181
 hezeyan (sayıklama) 35
 hıçkırık 53, 177, 198, 280, 313, 422, 426, 429, 438, 460
 hıl t humması 2
 hıyar 28, 115
 hıyar tohumu 527
 hıyar usaresi 550
 hıyar yaprağı 473
 hilal 242
 Hiletü'l-Ber 291
 Hiletü'l-Bev (Devsu Parhim) Kitabı 289
 hindiba 20, 28, 52, 56, 72, 86, 93, 101, 104, 134, 219, 220, 303, 310, 462, 489, 490, 496, 498, 552, 553
 hindiba tohumu 72, 552
 Hindistan 59, 426
 Hindistan cevizi 276, 520
 Hindistan cevizi yağı 534
 Hint bezelyesi 106
 Hint biberi 230
 Hint fasulyesi 103
 Hint fındığı 342, 486
 Hint kabağı 38
 Hint kamışı 72, 91, 93, 94, 106, 113, 115, 120, 136, 147, 276
 Hint kaplanboğan otu 416
 Hint kavunu 51, 552
 Hint keneviri 425, 487, 490, 520, 537, 543, 549
 Hint keneviri kökü 488
 Hint kimyonu 451
 Hint kunduz otu 274, 275
 Hint mürekkebi 309, 488
 Hint narı 275, 462
 Hint selvisi 89, 91, 248, 329, 442, 503, 513, 522, 556, 560, 564
 Hint sümbülü 426, 453, 467, 565
 Hint tarçını 275
 Hint tuzu 106, 477
 Hint yağı 339, 507, 562
 Hint zamlı 254
 Hipokrat 25, 70, 73, 74, 358, 372, 402, 502

Hippokrates 42, 43, 108, 157, 158, 185, 188, 210, 211, 260, 289, 294, 307, 325, 364, 367, 368, 375, 378, 379, 384, 385, 388
 his kaybı 357, 426
 hissizlik 417
 horoz taşı 465
 humika (suçiçeği) 130
 humma 1, 5, 6, 7, 8, 13, 14, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 51, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 69, 72, 75, 76, 78, 82, 84, 85, 89, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 120, 121, 123, 124, 126, 128, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 148, 151, 159, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 211, 212, 214, 215, 229, 233, 237, 238, 258, 259, 342, 381, 447
 hummalar 71, 83, 143
 hurma 47, 55, 101, 133, 227, 251, 275, 394, 487, 496, 584
 hurma ağacı 393
 hurma suyu 574
 hurmaşarabı 481
 hurma taşı 447
 huzaz 523
 Huzistan 264, 489
 Huzistan toprağı 513, 518, 524
 huzursuzluk 196
 hünnap 65, 77
 hünnap suyu 554
 hypocondria bölgesi 289
 hypocondriaya 156
 hypocondrium 197

– İ –

ılın 90, 105, 106, 134, 135, 137, 147, 248, 302, 304, 311, 354, 513
 Irak salebi 106
 ısırgan 254, 437, 466, 513
 ısırgan otu 91, 104, 119, 127, 231, 251, 432, 433, 434, 471, 489, 565
 ısırik 448, 452

ısırk tedavisi 483
 ısırk yarısı 452
 ısırk zehirlenmeleri 451
 ıstırap 433
 – İ –
 İbn Sina 30
 içe doğru bükülme (Onychocryptosis) 583
 iç kanama 62
 iç organlar 238
 iç sıkıntısı 154, 202
 içtekinin dışa dönmesi 312
 içten yenme 312
 içyağı 243, 574
 idrar 21, 22, 565
 idrar atan tohumlar 65
 idrar atımı 466, 482, 568
 idrarda kan 490
 idrar söktürücü 28, 87, 204, 422, 467, 478, 538
 idrar tutulması 422, 475, 496
 idrar zoru 424, 440, 484
 iğne batması 405
 iki çene kemiği 242
 iki el 242
 iklimi 420
 ikritin 507
 ilaus 436
 iltihap 26, 29, 30, 31, 63, 66, 67, 74, 75, 79, 81, 115, 121, 124, 139, 176, 177, 218, 235, 238, 251, 280, 283, 300, 311, 327, 328, 370, 373, 389, 463, 485, 490, 492, 498, 582
 iltihaplanma 41, 82, 151, 164, 168, 223, 233, 322, 343
 iltihaplı ateş 5
 iltihaplı humma 11, 31, 32, 111, 120, 121, 122
 iltihaplı şiş 174, 181, 219
 iltihaplı yaralar 333, 337
 ince arpa unu 484
 incinme 252, 300, 425
 incir 122, 132, 246, 248, 278, 294, 355, 427, 440, 445, 450, 483, 484, 494, 504, 511, 526, 532
 incir ağacı odunun külü 452

incir odunu 447
 incir sabunu 244
 incir sütü 446, 489, 532
 incir yaprağı 309, 341, 543
 inek bağırsağı 225
 inek gübresi 249
 inek safrası 532, 560, 585
 inek sütü 52, 119, 576
 inek yağı 573
 inme 396
 irade dışı dışkılama 442
 İran gülü 86
 İran kamışı 137
 İran kunduz otu 538
 İran mürekkep taşı 311
 İran sabun otu 560
 irin 179, 222, 232, 303, 319, 321, 333, 346, 378, 380, 382, 384, 397, 398, 463, 472, 479, 581
 irinlenme 218
 irinleşme 188, 236, 243, 260, 283, 300, 322, 346, 566
 irinli kan 246
 irinli şişler 183
 irinli yara 346, 347, 349
 isadiken 486
 ischium kemiği 411
 ischium kemiğinin başı 353
 isfidac 278
 ishal 6, 16, 57, 75, 84, 92, 95, 129, 133, 152, 162, 163, 165, 177, 180, 182, 183, 192, 204, 219, 225, 234, 238, 246, 247, 253, 275, 278, 418, 426, 429, 433, 442, 444, 445, 448, 477, 478, 524, 577
 İskenderiye 267, 340, 480
 İspanyol sineği 244, 340, 418, 428, 432, 439, 440, 441, 442, 478, 481, 498, 507, 511, 541, 543, 584
 İspanyol sineği ısırılmaları 498
 istem dışı olarak meni atışı 442
 istiridye eti 527
 işaret parmağı 411
 işras 504
 iştiha kaybı 60
 it üzümü 219, 220, 224, 303, 310, 326, 425, 496, 503
 izayc 309

-J-

jejunumun 289
jips 319
jugular ven 165, 256, 317

-K-

kabak 57, 62, 334, 496, 505, 547, 548
kabak çekirdeği 531
kabak suyu 24
kabaktohumu 78
kabakyağı 117
kabarcık 228, 245, 246, 493
kabarıklık 496
kabız 49, 57, 288, 384, 389
kabızlık 18, 27, 142, 493
kabızıyapan sular 18
Kabil helilesi 90, 102, 105, 106, 269, 477,
502, 505, 515, 539, 553
Kabil pirinci 553
kabuğu soyulmuş fındık 572
kabuğu soyulmuş mercimek 574
kabuksuz mercimek 482
kabuksuz mercimek unu 555
kaburga 126
kaburga kırıkları 376
kaburgalar 242, 353, 407
kadımtuzluğu 120, 134, 147, 248, 249,
418, 480, 521, 527, 543, 581
kadr (lepra gibi bulaşıcı hastalıklarda
kullanılan bir ağaç) 133
kafa derisi 396
kafatası kemiği kırığı 396, 397
kafatası zarı 401
kafes otu 69
kâfur 28, 45, 52, 56, 72, 73, 78, 113,
114, 126, 131, 132, 134, 135, 136, 147,
230, 233, 265, 311, 419, 425, 434, 490,
496, 515, 522, 554, 557
kâfur kokulu zencefil 450
kâfur merhemi 581
kâğıt ilacı 547
kakule 105, 275, 452, 489, 540, 565, 566
kalça 373, 439
kalça açıklığı 369
kalça ağrıları 151
kalça çıkığı 369

kalça eklemi 164, 356, 373
kalça kemiği 372
kalça kemiği ağrısı 422
kalça kemiği çıkığı 369, 370
kalfidun 247
kalp ağrısı 443
kalp atağı 156
kalsiyum sülfat 302
kalya taşı 244
kamala ağacı 555
kamala ağacı kökleri 554
kamuş 136, 292, 420
kamuş kökü 135, 309, 530
kamuş tohumu 419
kamuş yaprağı 419
ka n akması 476
kan alma 19, 20, 43, 47, 62, 71, 76, 77,
88, 125, 128, 131, 132, 204, 222, 226, 229,
233, 246, 253, 269, 273, 283, 299, 378,
406, 433, 448, 477, 508, 535, 558
kan alma şisesi 263
kanama 77, 156, 169, 173, 297, 313, 316,
317, 376, 378, 396, 421, 537, 546
kanamanın durdurulması 314
kandindiren 319, 516, 564
kandindiren otu 442
kan gelmesi 161
kangren 230, 231
kanı çekme 527
kanın donması 446, 447
kanın durdurulması 314
kanın tutulması 314
ka n kusma 313, 440
kanlı çiban 281
kanlı idrar 129, 426, 440, 490
kanlı ishal 322, 424
kanlı sıvı sızıntısı 469
kannabari (kinnabari, Asclepias cynac-
hum, yincetoxi) suyu 541
kanser 151, 259, 260, 266, 322
kanserojen 261
kanserojen ur 259
kan sızıntısı 397, 407
kantaron 90, 94, 106, 285, 299, 302, 331,
469
kan tükürme 440
Kânün 306, 330, 510

kanus 256
 kapanma 435
 kapatıcı ilaçlar 317
 kaplanboğan 431, 451
 kaplumbağa kanı 451
 karaağaç 391
 karaardıç 505
 karabiber 419, 452
 kara bitotu 502
 karabüken 436
 karaciğer 156, 568
 karaciğerde yara 431
 karaciğer iltihabı 31
 karaciğerin çekme gücü 568
 karaciğerin zayıflığı 91
 karaciğer şişi 156, 188
 karaciğer tıkanıklığı 570
 kara çöpleme 269
 kara haşhaş 227
 kara haşhaş yaprağı 341
 kara helile 90, 269, 270, 274, 277
 kara kimyon 450, 495, 537
 kara kimyon yağı 516
 Karaman kimyonu 105, 106
 kara marul tohumu 57
 karanfil 270, 481, 515, 518, 519, 527, 565
 kara nohut 137, 494
 kara pazı 233, 527
 kara pelin 420
 kara pelin otu 54
 kararma 160, 325
 karasakız 244, 351, 388, 456, 510, 541
 karaturp 330
 kara ve deniz sülahifi 498
 karayılan 273, 278
 kara yonca 450, 464, 533
 kara yonca kökü 465
 kara yonca tohumu 487
 kara zambak 524
 karbonat 258
 kardeşkanı 297, 319, 329, 396, 540
 karın 238
 karınca 456, 482, 497
 karıncalanma 151
 karınca yumurtaları 506
 karıncık zarı 400
 karında ağrı 461

karında gurultu 428, 431, 434
 karındaki şişler 24
 karında kolik 493
 karında su toplanması 124, 424
 karında şişkinlik 427
 karın kasları 242
 karın organları 139, 163
 karides 309
 karpuz 25
 kartal odunu 147
 kasad suyu 52
 kasan ve tutan ilaçlar 358
 kasık 232, 234, 241, 327, 369, 439, 492
 kasık damarları 534
 kasıklar 288
 kasık otu 88, 89, 90, 91, 93, 94, 105, 106, 147, 148
 kasılma 154, 173, 175, 179, 180, 181, 229, 322, 342, 343, 347, 437, 442, 475
 kasılmalar 414
 kaslarda kasılma 431
 kaslardaki gevşeme 112
 kasların kasılması 167
 kas lifleri 243
 kasını otu 255, 472
 kasını otu sakızı 349
 kaşıntı 154, 160, 198, 203, 218, 224, 229, 241, 275, 321, 327, 347, 387, 390, 401, 413, 422, 430, 434, 436, 441, 492, 493, 497, 499, 545, 546, 549, 551, 555, 556, 558, 583
 kaşıntılı döküntü 552
 kaşıntılı şişler 224
 kaşıntılı uyuz 551
 Katancanis 254
 katı şişler 31, 256, 258
 katı yara 321
 katran 255, 274, 302, 339, 441, 452, 454, 456, 511, 515, 556, 561
 kavun 440, 512, 557
 kavun çekirdeği 528, 533, 549
 kavuniçi 555
 kavun tohumu 524, 528, 534
 kaya maydanozu 579
 kaya tuzu 513
 kayısı 230, 563
 kayısı suyu 57

- kaynama 395
 Kayser narı 275
 Kayser (Sezar) merhemi 330
 kaysı 134
 kaysır ilacı 227
 kaz 494
 kazayağı 528
 kazayağı suyu 541
 kazayağı yağı 544
 kaz yağı 418, 440, 482, 483, 521, 541
 keçi ayağı 455
 keçiboynuzu 255, 294, 310, 311, 351, 441, 451, 455, 494, 511
 keçi iç yağı 224
 keçi paçası 454
 keçi pisliği 229, 254, 520
 keçi sakalı 134
 keçi sütü 116
 kedi otu 275, 302, 452, 467
 kefen bezi 234
 kehribar 56, 115, 120, 147, 303, 562, 573
 kekik 452, 496, 573
 keklik 46, 99, 119
 keklik eti 570, 575
 kel 501
 kelkalanic 539
 kellik 500, 505, 545, 549, 554
 kemiğin eğrilmesi 378
 kemik 384
 kemik bozukluğu 352
 kemik iliği 561
 kemik kırıkları 325, 354
 kemik külü 318
 kemiklerdeki çürüme 351
 kemikte eğilme 378
 kendir 89, 92, 126, 137, 229, 245, 249, 284, 293, 295, 296, 297, 303, 309, 318, 319, 346, 351, 396, 404, 472, 478, 481, 507, 529, 530, 534, 550, 551, 562
 kendir kabuğu 329
 kendir tohumu 524
 kendir unu 225
 kendir yağı 562
 kenevir 572
 kepek 523, 524, 551
 kereviz 21, 51, 54, 66, 86, 88, 90, 93, 94, 95, 104, 105, 131, 146, 221, 263, 419, 422, 446, 452, 467, 477, 494, 502, 524, 529, 556, 563
 kereviz kökü 39
 kereviz suyu 70, 103, 555
 kereviz tohumu 55, 70, 90, 105, 106, 579
 kerkebiyye 493
 kerpeten 306, 400
 kerseniyeye 493
 kertenkele 309, 320, 439, 441, 443, 485, 506
 kertenkele pisliği 294, 528
 kertenkele tersi 533
 kese 250
 kesme 241, 242, 243, 250, 284, 287, 331
 kestane 120, 255, 394
 kestane kabuğu 425
 keşk 18
 keşk çorbası 20, 47
 keşkek 394
 keten 120, 258, 262, 293, 294, 401, 504, 514, 516, 528
 keten hırka 316
 keten kabuğu 487
 keten tohumu 51, 52, 60, 113, 114, 220, 222, 246, 255, 392, 418, 424, 440, 489, 502, 550, 582, 584, 585
 keten tohumu salgısı 581
 keten tohumu usaresi 581
 Kıbrıs kili 310
 kıkırdak 407
 kıkırdaksı 312
 kıkırdaksı madde 376
 kına 78, 251, 255, 294, 435, 453, 454, 484, 488, 504, 513, 517, 518, 519, 521, 522, 544, 548, 557, 558
 kına yağı 257, 392, 541
 kırık 62, 302, 306, 354, 355, 361, 375, 377, 379, 381, 383, 385, 387, 388, 396, 397, 400, 402, 403, 405, 406, 407, 409, 410, 414
 kırık eklem 386
 kırık kemik 304, 382, 388, 394, 399, 409
 kırık kol kemikleri 411
 kırık tahtası 403, 409, 410
 kırılma 300, 375, 401
 kırkayak 495
 kırılgaç 457

kurlangıç otu 270, 511
 kurlangıç pisliği 522
 kurlangıç (yılan türü) 460
 kırmızı arsenik 251, 304, 464, 529, 533, 541, 543, 585
 kırmızı boya 302, 544, 550
 kırmızı boya (mader) 540
 kırmızı dut 576
 kırmızı fasulye 303
 kırmızı gül 547
 kırmızı kil 230, 285, 311, 337, 420, 447, 480, 544, 554
 kırmızılık 222, 223, 376
 kırmızı mühür 302, 445
 kırmızı papatya 446
 kırmızı toprak 262, 580
 kısa (bir çeşit hıyar) 115
 kısa mahmude 45
 kısa mahmude otu 490, 510
 kısamahmut otu 422, 480, 539, 552, 553
 kış kirazı 220
 kıvrık, eğik tırnaklar 584
 kızamuk 75, 122, 125, 127, 129, 130, 135
 kızarıklık 124, 180, 328, 495, 563
 kızgın demir batırılmış su 480
 kızgınlık 475
 kızılık 222, 236, 474, 537
 kızsacı 89, 91, 233, 420, 502, 522
 kil 311, 422, 472, 519
 kil (İsfahan toprağı) 518
 kilo alma 570
 kilokya 354
 kimatus 107
 kimolya 525
 kimyon 55, 86, 92, 263, 274, 318, 334, 430, 439, 450, 451, 462, 465, 494, 526, 580
 kimyonlu ilaç 580
 Kindi 505, 573
 kiraz 481
 kireç 254, 295, 310, 318, 340, 424, 452, 511, 513, 532, 541, 582
 kireç taşı 512
 kirli kurşun 223, 224
 kirli kurutucular (maden cürufları) 556
 Kirmani çivit 518
 Kirman kimyonu 55, 419, 452, 575

kirpi 441
 kişniş 419, 438, 451, 496, 516, 548
 Kitab-ı Katacanis 349
 kitre 147, 378
 kitre zamkı 57, 62, 78, 115, 132, 304, 318, 327, 329, 330, 333, 348, 513, 518, 527, 533, 554, 562, 573
 kobra 452
 koka 265
 kokarca 252, 439
 kokoya 510, 511
 kokulu kaplanboğan 432
 kokulu zencefil 573
 kokuşma 231, 232, 238, 484
 kokuşmuş yara 232, 321
 kol 242
 kolaltı 234
 kol çıkığı 362
 kolik 163, 417
 kol kemiği 362, 408
 kol kemiği başı 362
 koltuk 242
 koltuk altı 232, 288, 327, 372
 kolun yerinden çıkması 361
 koma 202, 417
 koma hali 461
 kompres 26, 317, 387
 konuşmada bozukluk 63
 konuşma zorluğu 75
 koruk 56, 133, 136, 261, 419, 496
 koruk suyu 52, 96, 133, 134
 kostus 359
 koyun başı 576
 koyun gübresi 311
 koyun paçası 394
 koyun pisliği 225, 254, 263
 koyun sütü 573, 574
 kök boya 547
 köpek 454, 473, 475
 köpek ayvası 255
 köpek dişi 359, 463, 484
 köpek papatyası 58
 köpek renneti 481
 köpek tersi 533, 555
 köpek üzümü 262
 köprücük kemiği 357, 358, 361, 372, 382, 404, 405, 407, 409

- köprücük kemiği çıkığı 360
 körlük 441
 kötü sivrisinek sokması 548
 kötü yaralar 333
 kramp 421, 423, 434, 436, 438, 439
 krayulkatis 491
 Kreyton 543
 kronik yara 320, 321, 562
 kuba 226
 kuba el-mütekasser (deride halkalı kurt-
 çuklar oluşturan uçuk) 536
 kuba hastalığı 275
 kudret helvası 28, 39, 45, 65, 77, 86, 87,
 131, 204, 451
 kuduz 473, 474, 476
 kuduz köpek 474, 475, 467, 482
 kuduz kurt 474
 kuduz otu 278, 537, 543, 544, 545
 kulak arkası 232, 252, 546
 kulak çınlaması 160
 kulak kepeçesi 175
 kulak kiri 581, 582
 kulak kökü 166
 kulak kurtçukları 331
 kulaklarda vızıl 161
 kulunç 17, 203
 kumahalai 233
 kumata 233
 kundus 429, 511, 522, 540, 543, 556, 567
 kunduz 255, 444
 kunduz hayası 55, 391, 419, 420, 428,
 430, 431, 434, 435, 436, 437, 460, 462,
 464, 469, 481, 488, 489
 kunduz otu 270, 330, 521, 543, 573
 kunduz testisleri 359
 kunduz yağı 184, 305, 562
 Kunnaş 70
 kurbağa 125, 309, 418, 439, 443, 489
 kurbağa çorbası 464
 kurbağa kuyruğu 318
 kurkum 425
 kurşun 251, 265, 300, 338, 471
 kurşun cürufu 224, 295, 310
 kurşun karbonat 262, 292, 295, 304, 310,
 422, 423, 481, 512, 557
 kurşun kiri 221, 305, 319
 kurşun oksit 136, 228, 292, 293, 295,
 297, 304, 310, 329, 332, 337, 418, 422,
 456, 473, 483, 513, 518, 521, 529, 544,
 554, 564
 kurşun oksit merhemi 563
 kurşun talaşı 276
 kurşun tozu 135
 kurt 257, 454, 473, 495
 kurtboğan 332, 421, 431, 487, 495, 522,
 527
 kurtboğan otu 425, 426
 kurtçuk 75, 305
 kurt ısırgı 483
 kurtdü yaralar 331
 kurt safrası 505
 kurtus 273
 kuru çördük otu 419
 kuru incir 419, 445, 537
 kuru kaşıntı 556
 kuru keellik 546, 548
 kuruma 332
 kuru öksürük 60, 124, 138, 407, 440
 kurutan ilaçlar 239, 329
 kurutma 125, 221, 284
 kurutucu 299
 kurutucu ilaçlar 227, 328, 339
 kuru uyuz 551, 552
 kuru üzüm 89, 91, 227, 275, 277, 318,
 437, 538, 552, 554
 kusma 6, 31, 40, 49, 57, 60, 61, 63, 70, 75,
 87, 100, 152, 154, 155, 160, 161, 162, 169,
 170, 171, 172, 183, 185, 190, 192, 197,
 198, 200, 204, 213, 214, 219, 247, 253,
 262, 278, 313, 418, 424, 430, 433, 442,
 443, 446, 477, 510, 514, 538, 578
 kusmuk 84, 190
 kusturmak 425
 kusturucu 230, 423, 552
 kusturulma 253
 kustus 54, 55, 104, 137, 271, 299, 392,
 436, 477, 516
 kustus yağı 103, 435
 kuşburnu 502, 507, 516
 kuşkonmaz 494, 563, 565
 kuş pisliği 245
 kuyruk sokumu 369
 kuzu başları 394

kuzu dili 115
 kuzukulağı 133, 134, 136, 233, 292, 333,
 433, 526, 549, 557, 585
 kuzukulağı otu 147
 kuzu renneti 484
 küçük itnifil 580
 küçük parmak 411
 kükürt 89, 254, 261, 271, 319, 334, 339,
 346, 348, 447, 454, 455, 456, 511, 543,
 550, 572
 kükürt macunu 86
 kükürt suyu 561
 Külliyyat Kitabı 122
 külsuyu 331
 kürek kemiği 406
 kürkümdüm 573
 küsküt 103, 105, 106, 261, 269, 477, 546,
 553
 küsküt ağacı mantarı 537
 küsküt otu 265, 478, 539

– L –

lacivert taşı 269, 580
 laden 354, 355
 ladin 303, 386, 503, 504, 506, 516, 521
 ladin zımkı 126
 lahana 244, 249, 254, 278, 310, 334, 445,
 446, 456, 465
 lahana külü 473
 lahana suyu 248
 lahana yaprağı 529
 lapis lazuli 103, 537
 larkes zımkı 335
 Lauribasius (Oribasius) 543
 lavanta 103, 537
 lavman 61, 302, 327, 391, 418, 421, 424,
 427, 434, 435, 440, 444, 447, 467, 514,
 548
 leben-i lâiyye 450
 leke 531, 533
 lentigo 540, 541, 544
 lentigo döküntüleri 539
 lentigo lekeleri 536
 leopar 454
 lepra 267
 leuderm 151
 leukoderma 549

leylek 454
 lif 299
 liforya 81, 82, 83
 liken 523, 548, 565
 limon 52, 127, 133
 lisen (yoğun) 81
 lisergas 436
 lisergus 157
 loğusa otu 147, 231, 254, 293, 295, 296,
 297, 309, 330, 334, 337, 353, 396, 439,
 445, 446, 451, 480, 494, 540, 547, 548,
 579
 lokus 491
 lotus 513
 lotus ağacı 330
 lotus meyvesi 55
 lotus meyvesi lapası 582
 lotus otu 309
 lugazya 510
 lugazya (sütlü içecekler, sütlü şeyler) 541
 luhanıyye 461
 lusk 81
 lüle taşı 544

– M –

mahlep 527, 533
 mahmude 91
 mahmude otu 45, 224, 270, 330
 makat 163, 246, 267, 294, 408, 486
 makat kasları 366
 Malaka fasulyesi 535, 580
 malleous kemiği 356
 mandibula 359
 manna 65, 146, 204
 marcasite taşı 258
 marul 62, 101, 134, 140, 224, 292, 469,
 496, 552, 575
 marul sirkesi 52
 marul suyu 490
 marul tohumu yağı 58
 masaj 445
 mastika 54, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
 126, 147, 148, 233, 245, 271, 302, 303,
 309, 327, 333, 334, 384, 502, 512, 527,
 529
 mavisüsen 294
 mavisüsen kökü 466, 494

- maydanoz 224, 496
 maydanoz tohumu 72
 mazi 56, 271, 278, 294, 295, 305, 310, 318, 328, 329, 334, 338, 359, 505, 513, 516, 544, 548, 581, 585
 mazi meşesi 225
 medd-i hure 451
 Mekke 460
 Mekke balsamı 120, 494
 Mekke sarı sabrı 319
 Mekke sinamekisi 426
 melankoli 124, 181, 427, 433
 meleke 459
 Melik Mutasım 543
 melile (kemiklere işleyen ateş) 31
 meme 235, 580
 menekşe 27, 45, 52, 58, 59, 100, 102, 103, 115, 134, 233, 263, 273, 428, 440, 505, 540, 550, 556
 menekşe çiçeği 556
 menekşe yağı 39, 58, 65, 67, 523, 524
 menenjit 76, 173, 176, 184, 188, 192, 425, 428
 meni 566
 meni atımı 493
 menstrasyon 563
 menstrual kan 154
 menstrual kanama 160, 192, 579
 menstrual kanın tutulması 323
 mercan 421, 477
 mercanköşk 54, 246, 354, 465, 486, 489, 496, 532, 539, 565, 579
 mercanköşk suyu 544
 mercimek 66, 77, 120, 132, 133, 134, 135, 224, 227, 228, 233, 310, 333, 473, 481, 512, 527, 528, 573, 577, 582
 mercimek kabuğu 481
 mercimek unu 554, 558
 meri (bir çeşit balık sosu) 579
 mermer (simelit) 309
 mersin tohumu 541
 mersin yağı 327
 mesamir 259
 mesane 156, 366, 439, 565
 mesane zaafi 41
 Meşaiyyun 71
 meşe 423
 meşe ağacı 468, 584
 meşe palamudu 292
 meşeyosunu 351
 meşktrameşiğ 293
 meyan 115
 meyan kökü 57, 72, 73, 90, 94, 147
 mezeryon 249
 mıknaş 423, 456
 mısır 333
 Mısır 264, 470, 491, 492
 Mısır baklası 480
 Mısır fasulyesi 226, 292
 mide ağrısı 161
 mide ağzı 49, 50, 79, 152, 155, 160
 mide ağzında ağrı 154
 mide ağzında yırtık 207
 mide bulantısı 157, 158
 midede ağrı 160, 440
 midenin üst tarafı (epigastrium) 69
 midenin üst tarafı (hypocondria) 53
 mide zaafi 86
 midye eti 350
 mihba 320
 mil 352
 misk 355, 425, 435, 443, 522, 571
 mitrakî 188
 mitridatus 103, 127, 245, 415, 427, 435, 437, 442, 443, 446, 515
 miwridatus tiryakı 420
 morarma 98
 mor dışkı 440
 mugaris 535
 mukrine (boynuzlu yılan) 461
 mum 233, 251, 532
 mum-u resas (kurşuni yapışkan pleuris) 130
 mungu (phaseolus mungo) 66
 muri 473
 murkiyun 491
 murra 438
 murri (bir çeşit balık sosu) 540
 murursa 495
 musas 582
 muşmula 293
 muşmula lapası 582
 mutasa 467
 muz 329

muz kabukları 555
 mübhatic 227
 mübit-i nevasir 287
 mühür kili 444, 496
 mühür toprağı 565
 mürekkep 555
 mürekkep ağacı 244, 489, 506, 515, 542, 543
 mürekkep ağacı balı 544, 550
 mürekkep ağacı sakızı 245
 mürekkep balığı 451
 müşhil 43, 104, 233, 402, 422, 423, 448, 538
 müzmin felç 5
 müzmin hastalık 4
 – N –
 nabız 7, 8, 9, 10, 13
 nabız daralması 79
 nabız düşmesi 433
 nabız düşüklüğü 163
 Nabız Kitabı 32
 nane 57, 89, 90, 106, 437, 450, 454, 457, 473, 481
 nane suyu 555
 nar 45, 57, 66, 92, 127, 136, 137, 227, 228, 230, 295, 334, 344, 386, 521
 nar ağacının odunun dumanı 453
 nar çiçeğı 93, 278, 294, 328, 329, 359, 581
 narhis 229
 nar-ı Farisi 217
 nar kabuğı 220, 224, 329, 484, 545, 547, 555
 nar kökü 354
 nar suyu 46, 52, 61, 77, 96, 113, 133, 311, 426, 518, 554, 557
 nar yaprağı 585
 natron 532, 534
 nebati meri 539
 nebka (lotus meyvesi) 104
 nefes alamama 78
 nefes alma 263, 424
 nefes darlığı 31, 61, 75, 130, 154, 156, 161, 164, 182, 214, 268, 269, 275, 407, 434, 436, 438, 440, 444, 447, 577
 nefes soğukluğu 434

neft 265, 542
 neft tuzu 106, 546
 nehir kantaşı 538
 nehir kurbağı 513
 nehir nanesi 441, 452
 nehir yengeci 451, 464, 478, 488, 494, 561
 nergis 243, 423
 nergis kökü 528, 529
 nergis soğanı 309, 541
 nesrin 522
 nezle 201
 nezle otu 55, 104, 245, 271, 435, 455, 539, 544
 nişadır 244, 245, 339, 455, 477, 530, 556
 nilüfer 52, 58, 115, 134, 224, 233, 294, 556
 nilüfer kökü 541
 nilüfersuyu 126
 nilüfer yağı 23, 58, 117
 nişasta 72, 73, 78, 115, 136, 137, 147, 318, 527, 531, 567
 Nitliyyus hapı 341
 nodül 252
 nohut 78, 92, 115, 120, 122, 127, 137, 147, 272, 302, 303, 344, 523, 524, 526, 528, 576
 nohut suyu 61
 nöbet 6
 nöbet olmayan humma 110

– O –
 oburluk hastalığı 60
 Oderis (Ouderis) ve Kerusuderus Denen Yılan 462
 odun külü 418
 oğlak 394
 oğlak renneti 484
 ok 307, 309
 ok başı 307, 308
 omentum 289, 290, 309
 omur 366, 368
 omurda dönme 408
 omurga 58
 omurilik 366
 omuz 327, 361
 omuz başı 362, 406

omuzdaki küçük kemiğin çıkması 364
 omuz eklemi 356, 361
 omuz kemikleri 411
 omuzun iç taraftan çıkması 364
 ovalama 571

– Ö –

öd ağacı 276, 443
 ödem 247, 263
 ökçe kınğı 414
 ökse otu 233, 245, 434, 584
 öksürük 16, 52, 53, 59, 60, 71, 147, 152,
 165, 177, 323, 339, 424, 493
 öküç safrası 456, 505
 öldürülmüş cıva 556
 öldürülmüş cıva zıkmı 555
 ölmüş kan 531
 ön dişler 359
 ön kol 242
 ön kol kemiği 353, 376, 410
 ördek 125, 392
 ördek iç yağı 392
 ördek pıslığı 244
 ördek yağı 257, 401, 503, 509, 562, 575,
 585
 örümcek ağı 88, 316
 örümcek sokması 493

– P –

paça yağı 562
 palamut 263, 346, 462
 palmiye 133
 palmiye kurdu 574
 pamuk 390, 496
 pamuk tohumu 244
 pancar 39, 69, 92, 101, 223, 278, 292,
 310, 334, 347, 477, 514, 519, 521, 524,
 547, 561, 567
 pancar suyu 65, 77, 478
 pansuman 344
 panter 521
 panzehir 419, 443, 448, 463, 496
 papatya 58, 59, 93, 94, 102, 122, 222,
 233, 423, 465, 489
 papatya yağı 27, 39, 54, 93, 350, 384, 528
 para tifo 76
 parazit 100

parçalamak 305
 parçalanmış kurbaga 465
 parmak 242, 581
 parmak eklemleri 356
 parmak kemikleri 411
 patlıcan 529
 Paulus 400, 401, 402, 408, 520
 Paulus merhemi 243
 pelesenk 419, 432, 437, 447, 494
 pelesenk odunu 547
 pelesenk tohumu 452
 pelesenk yağı 450
 pelin otu 54, 60, 70, 88, 89, 90, 91, 94,
 101, 102, 104, 105, 106, 146, 147, 148,
 249, 293, 422, 428, 430, 434, 435, 436,
 438, 439, 451, 453, 456, 457, 480, 484,
 487, 488, 495, 552
 pelinsuyu 104
 pelvis 290
 pelvis bölgesi 347
 penis 232, 242, 294, 335, 439, 486, 493,
 495
 perhiz 75, 570, 577
 perhiz alışkanlığı 568
 pericranium 397
 periton 238, 287, 289, 309, 312
 peygamber çiçeği 245
 peynir mayası 309
 peynir suyu 52, 118
 Philagrius 482
 pırasa 272, 278, 419, 452, 463, 465, 466,
 494, 504, 565, 573
 piliç 46
 pire 455
 pire otu 262, 438, 440
 pirinç 135, 136, 137, 515, 576
 piton 466
 plevra 492
 portakal 519, 533
 portakal ağacı 446
 potasyum hidrat 541, 560
 potasyum nitrat 339
 pubis kemiği 412
 püstül 112, 130, 175, 184, 198, 204, 220,
 222, 252, 309, 319, 449, 463, 529

– R –

radius 410
 radius (üstteki kemik) 364
 rafa dan yumurta 106
 ragbun 491
 rahim 309
 rakke karpuzu 425
 rap zamkı 581
 rennet 432, 444, 447
 reyhan 52, 221, 225, 391, 488, 496, 526, 549, 563, 565
 reyhan yaprağı 512
 rezene 89, 90, 93, 103, 104, 105, 106, 131, 134, 278, 319, 473, 522, 553, 555
 rezene kökü 482, 483
 rezene suyu 86
 rezene tohumu 90, 105, 554
 Rufus 510
 Rufus [Ephesus] 475
 Rufus ilacı 537
 Rufus yakısı 477
 ruh taşı 258
 Rum baklası 452

– S –

sabır 88, 90, 127, 147, 148, 230, 248, 265, 270, 294, 297, 353, 355, 511, 538
 sabır hâpı 89
 sabır otu 539
 sabır tohumu 552
 sabun 137
 sabun otu (çöğen otu) 488, 504, 506, 555
 saç boyaları 519
 saç dökülmesi 548, 566
 saçkıran 505, 507, 508, 511
 saçların çoğalması ve azalması 500
 saçların dökülmesi 508
 safakilus 230
 safen damarı 546
 safra 49, 144, 145, 225
 safra humması 62
 safra kesesi 156, 452
 safra kusma 145
 safran 56, 88, 92, 94, 105, 126, 127, 132, 147, 222, 248, 303, 304, 355, 391, 392,

419, 452, 481, 522, 527, 528, 533, 553, 558, 565
 safran külü 447
 safra oluşumu 155
 safravi humma 62
 sağırılık 160, 161, 436
 sahra kertenkelesi 441
 sakal otu 419
 sakız 318, 319, 346
 sakız ağacı 392
 sakız zamkı 245, 330, 340, 347, 428, 489, 562, 584
 sakirus 257
 sakiryus 256
 sakrum 408, 411
 saksığan ayağı 294
 saksıgüzeli 220
 saktun 339
 Salamander 441, 498
 salatalık 440
 salep 69, 70, 89, 90, 91, 94, 100, 103, 225, 253, 538
 salyangoz 458
 salyangoz tozu 332
 Sami toprağı 318
 sancı 380
 sandal 28, 52, 61, 62, 72, 96, 114, 126, 132, 133, 135, 136, 221, 233, 265, 294, 310, 512
 sandal otu 56, 496
 sara 5, 203, 421, 437
 sarafiyuz 229
 sarhoş 474
 sarhoş edici 436
 sarhoşluk 28, 435
 sarı arsenik 533, 560
 sarı bakır sülfat 555
 sarı boya (debbağ boyası) 547
 sarı demir 456
 sarı helile 88, 90, 94, 105, 147, 270, 277, 553
 sarı kurbaga 443
 sarı kükürt 225, 244, 489, 529, 530, 550
 sarılık 151, 182, 183, 185, 193, 200, 213, 434, 440
 sarımsak 105, 245, 293, 341, 420, 435, 437, 450, 456, 465, 466, 473, 477, 478,

- 482, 484, 486, 487, 489, 504, 509, 527, 584
 sarımsak külü 550
 sarıpatya 522
 sarısabır 229, 271, 318, 319, 340, 396, 422, 502, 522, 549, 553, 558
 sarı safran 550
 sarı sakız 55, 56, 92, 126, 127, 245, 246, 248, 255, 265, 295, 297, 334, 344, 347, 351, 353, 355, 392, 419, 421, 444, 451, 452, 464, 465, 471, 480, 487, 488, 489, 494, 502, 510, 512, 513, 531, 558, 564
 sarı sakız zımkı 346
 sarı su hastalığı 275
 sarıyonca 94, 102, 105, 302, 303, 341, 391, 424, 528, 532
 sarmaşık 221
 sarsılma 322
 sarsıntı 343
 satures 269
 scirrhos 256, 259
 scirrhus 259
 sedef 295
 sedef külü 318
 sedefotu 54, 55, 224, 225, 263, 350, 415, 419, 432, 434, 435, 436, 437, 444, 452, 456, 471, 473, 477, 480, 489
 sedef otu tohumu 579
 sedef otu yaprağı 487
 sedid (yaradaki sarı su) 320
 sefaklus 231
 sekillon 491
 sekte 203, 577
 sekurus 247
 sekuruz 253
 selam otu 451
 selkerunkolon 491
 selvi 292, 303, 330, 354, 453, 462
 selvi cevizi 230, 293, 303, 392, 484, 585
 selvi yaprağı 335, 513, 567
 selvi zımkı 584
 semender 439
 semitersiyer humma 141, 143
 semizotu 147, 440, 466
 semizotu tohumu 105
 serçe pisliği 244, 528
 sersam (menenjit) 146
 sertleşme 237
 sert şişler 259
 serum 320
 servi 126
 servi kozalağı 359
 ses kısıklığı 269, 396
 sevik 298, 539
 Seylan tarçını 516, 542, 563
 sıcak hamam 25
 sıcak iltihaplı şişler 235
 sıcak şiş 218, 222, 232, 235, 245, 333, 401, 403, 408, 411, 467, 498
 sıcak yarılar 294
 sığır cık kuşları 417
 sığır cık tersi 547
 sığır pisliği 225
 sığır yağı 257
 sıracı 252, 253, 255, 256, 258
 sırt ağrıları 154
 sırtlan 257
 sırtlan derisi 482
 sırt omurları 353
 sıvı birikmesi 323
 sızıntı 398
 sibaderitus 540
 siğil 558, 560
 silikus 457
 sin 237
 sinameki 103, 538, 552, 554
 sindirim bozukluğu 21
 sinek 456
 sinek ağacı 329
 sinek avlayan örümcekler 491
 sinirin sertleşmesi 351
 sinirler 242
 sinirlerin cehaletlenmesi 342
 sinir otu 224, 227, 292, 303, 333, 473
 sirke 47, 51, 52, 72, 91, 92, 115, 245, 538, 548, 564, 565
 Sirius 485
 sisalyus 446
 sivilce 224, 229, 239, 545, 552, 557, 558, 566
 sivri biber 270, 275, 276, 419, 452, 515
 sivrisinek 548
 siyah ağaç mantarı 429
 siyah çöpleme 478, 510

siyah Habeş kimyonu 494
 siyah helile 106, 519, 537, 539
 siyah kimyon 451, 454, 456, 480, 483, 515, 543, 550
 siyah lentigo 536, 545
 siyah samur 494
 siyah şap 516
 siyah şeytancerisi 452
 siyah vitiligo 545
 siyah yılan kanı 541
 siyatik 196, 356
 Skutari 553
 sodyum karbonat 440
 soğan 244, 254, 437, 462, 463, 465, 472, 477, 478, 483, 484, 504, 527
 soğan suyu 544
 soğuk şiş 235
 soğuk teneffüs 177
 soğuk ter 418, 429, 434, 463, 493
 soğuk terleme 484
 soğukyara 321
 soğutan ilaçlar 329
 solunum bozukluğu 157, 577
 solunumun kesintiye uğraması 208
 soyulmuş fasulye 574
 söğüt 115, 134, 292, 293, 514, 564
 söğüt ağacı dalları 135
 söğüt suyu 126
 söğüt yağı 56
 söğüt yaprağı 524, 563
 sönmemiş kireç 244, 263, 318, 513
 sönmüş kireç 302
 spazm 167
 spina ventosa 352
 St. Antonio humması 44
 su kabağı 115, 134, 137, 220, 504, 520
 su kabağı tohumu 198
 su kaplumbağası 489
 suk (bir nevi sirke) 126
 su kuşu (angut) 542
 sumak 78, 127, 133, 134, 136, 220, 230, 302, 305, 581
 sumak suyu 518
 sunahis (paratifo) 141
 su nanesi 454, 455
 Suriye kavunu 483
 Suriye sümbülü 565

Suriye zaçı 227
 susam 273, 391, 441, 444, 462, 483, 487, 496, 499, 504, 524, 572
 susam yağı 54, 246, 418, 554, 556
 suskunluk 181
 susuzluk 19, 63, 71, 98, 144, 154, 191, 197, 200, 342, 417, 474, 475
 su teresi 532
 su teresi tohumu 452
 su toplanması 336
 sülfit taşı 258
 sülük 265, 332, 333, 535
 sümbül 90, 93, 94, 105, 134, 147, 249, 303, 416, 419, 430, 434, 452, 481, 503, 513, 516, 564, 565
 sümbül yağı 17, 23, 445
 sümüksü 440
 sünger 233
 süsen 55, 136, 249, 254, 296, 297, 303, 331, 337, 339, 353, 354, 392, 396, 419, 423, 435, 448, 494, 567
 süsen kökü 65, 90, 228, 255, 350, 453, 455
 süsen yağı 243, 246, 252, 257, 258, 305, 342, 438
 süt 246
 sütleğen 55, 271, 351, 392, 430, 511, 543
 sütleğen merhemi 348
 sütleğen otu 346, 348, 416, 507
 sütlü ilaçlar 537

– Ş –

şahin 445
 şahin tersi 533
 şahtere 77, 90, 91, 94, 102, 103, 106, 436, 541, 552, 553
 şak 242, 447
 şakaklar 165
 şakaklarda vurma 71
 şakayık 89, 447, 450, 521, 540, 543
 şak yapmak 241
 şalgam 425, 561
 şalgam tohumu 420
 Şam 470
 Şam camı 528
 Şam dutu 134, 136
 Şam elması 45, 78, 303

Şam hurması 427
 şap 231, 295, 302, 329, 333, 337, 338,
 424, 444, 518, 519, 538, 544, 550, 556,
 564, 585
 şarap 504
 şarap tortusu 544
 şaşılık 173
 şatr-i gib (semitersiyer humma) 142
 şebboy 273, 523
 şeftali 101, 512
 şeftali yağı 256
 şeker kamışı 86, 103, 270, 538, 574
 şerb-i erba 478
 şevaşir 469
 şevkiran 437
 şeytan şalgamı 465, 487, 489, 504
 şeytan şalgamı kökü 540
 şeytantsi 55, 92, 103, 104, 270, 274,
 277, 348, 420, 428, 435, 437, 445, 446,
 448, 450, 452, 453, 467, 471, 477, 480,
 482, 486, 487, 521, 527, 543, 565
 şeytandırmağı 447, 516, 565
 şiddetli ağrı 469, 490
 şih 417
 şirhişt 146
 şirpençe 226, 545
 şiş 1, 11, 13, 23, 24, 25, 31, 43, 45, 51, 53,
 62, 75, 130, 138, 139, 140, 156, 161, 162,
 167, 174, 177, 179, 180, 183, 184, 188,
 192, 197, 198, 200, 201, 217, 219, 220,
 221, 222, 223, 224, 228, 232, 235, 238,
 247, 248, 258, 262, 280, 283, 284, 286,
 298, 299, 300, 314, 321, 322, 329, 330,
 331, 342, 350, 352, 353, 357, 366, 373,
 375, 384, 394, 395, 403, 404, 409, 413,
 414, 428, 430, 436, 439, 450, 463, 466,
 473, 484, 485, 499, 509, 545, 571
 şiş humma 2
 şişkinlik 197, 247, 259, 262, 263, 438,
 571
 şişmanlamak 572
 şişmanlatma 577
 şişmanlık 568, 576
 şişme 397
 şiş oluşturan hummalar 137
 şişaf-ı mamisa 548
 şuur kaybı 397

-T-

Tabaristan kundusu 134
 Tabaristan şekerı 67
 Tabaristan şeker kamışı 276
 taberzed şekerı 136
 Tabu've Harzi't-Tin 496
 taflan (defne) 126
 tahin 391, 562
 tampon 331, 396
 tarantula 471, 485, 491, 492, 495, 499
 tarantula ısırması 488
 tarçın 20, 245, 276, 392, 420, 435, 436,
 444, 467, 469, 481, 494, 533, 564
 tarçın yaprağı 333
 targun 494
 taribus denen humma 70
 tarla kuşu 457, 538
 taruntula 255
 taşıkardi 160, 197, 233
 taşlaşma 11, 188
 tatlı badem 136, 435, 437, 528
 tatlı fesleğen 114, 564
 tatlı kavun 136
 tatlı su yengeci 262
 taun 232
 tavşan beyni 453
 tavşan iliği 420
 tavşan kürkü 316, 318
 tavşan renneti 446, 465, 480, 494
 tavuk 574
 tavuk eti 570
 tavuk yağı 257, 509
 tavus kuşu 454
 taze boğa kanı 444
 taze yoğurt 574
 taze zift 542
 teberzed 87
 tebeşir 230
 teke dikenı 502, 548
 teke kanı 455
 teke ödü 225
 tenkiye 265, 271, 526
 tenkiye 89, 228, 253, 269
 ter 487, 565
 terakiye 217
 terbezi 565

tere 54, 424, 434, 477, 484, 527
 terebentin 550, 562
 terebentin zannı 251
 tere suyu 54
 tere tohumu 489, 550
 terleme 75, 98, 139, 153, 214, 557
 terletici ilaçlar 449
 tersiyer humma 145
 tespih ağacı 330, 432, 455, 524
 tespih ağacı yaprağı 566
 testis 59, 235, 242, 492
 teşrih 343
 tetanos 124, 196, 444, 461, 466, 493
 tetanus 180
 tıkama 61
 tıkanıklık 11, 12, 18, 19, 20, 24, 29, 193, 231, 267, 571
 tıkanma 221, 299
 tırfasus 233
 tırmahilis 229
 tırmısus 237
 tırnağı düşüren güçlü ilaçlar 584
 tırnağın pul pul olup dökülmesi 583
 tırnak düşmesi 583
 tırnak etinde döküntü 585
 tırnaklarda görülen bükülme (koilonychia) 583
 tifures 83
 tilki 257, 474, 508
 tilki renneti 480
 timsah ısırgını 449, 483
 timsah pisliği 507
 timsah yağı 449, 471, 483
 tiryak 427, 435, 443, 444, 446, 448, 450, 463, 472, 476, 479, 493, 500
 tiryak-ı Asgar 490
 tiryak-ı faruki 271, 442, 478
 tiryak-ı faruki, mitridatus, tiryak-ı azire, tiryak-ı erba (4 tiryak) 487
 tiryaklar 127
 Tiryaklar Kitabı 484
 titreme 6, 7, 9, 11, 14, 19, 22, 36, 37, 63, 71, 75, 79, 89, 92, 93, 102, 124, 126, 130, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 151, 154, 160, 162, 166, 167, 168, 170, 182, 184, 187, 192, 196, 197, 198, 213, 214, 237, 238, 239, 251, 282, 283, 322, 323, 339,

343, 347, 354, 395, 398, 414, 429, 430, 431, 463, 475, 486, 492, 496, 498
 Toledo topağı 513, 547
 total sırtlan derisi 481
 toplardamar 256, 486
 topuk 374
 topuk kemiği 356, 374
 tortu 47, 162, 169, 191, 192, 194, 195, 204, 213
 tudirniyun 433
 turbid 230
 turp 101, 137, 278, 437, 446, 455, 462, 465, 488, 506, 529, 532
 turp hapı 87
 turp kabuğu 522
 turp suyu 87, 438
 turp yağı 453
 turunç 134, 249, 431, 519
 turunç suyu 52
 tutulma 231
 tutya (çinko karbonat) 294, 346, 564
 tuyubin 433
 tuz 225, 248, 538
 tuzlanmış balık 482
 tuzlanmış tekir balığı 471
 tuzlu balık 457
 tükürük 491
 tükürükte kuruluk 176
 tümör 252, 545
 tütsü 258, 455, 456, 513
 tüyler 203

- U -

uçuk 220, 225, 226, 230, 236, 238, 239, 246, 546, 548
 uçuk şeklinde sivilce 224
 ufulanma 351
 unutkanlık 469
 ur 247, 249, 250, 251, 252
 uşr sütü 426
 uterus 267, 316, 579
 uterus şişi 139
 uyku 436
 uyku bozukluğu 200
 uyku hastalığı 31, 436

uykusuzluk 9, 14, 25, 31, 35, 71, 78, 124, 157, 171, 172, 173, 196, 198, 200, 342, 495

uyluğun başı 370

uyluk 303, 372, 374, 381, 412

uyluk başı 353, 371

uyluk boşluğu 316

uyluk kemiği 371, 376, 413

uyluk kemiği başı 353

uyluk kemikleri 242

uyluk kırığı 412

uyuşukluk 251, 568

uyuz 76, 151, 200, 327, 524, 548, 556, 566

uzima-i sevdâ 247

uzun bacaklı karınca 491

uzun loğusaotu 137, 488

uzun loğusaotu kabukları 489

– Ü –

Üçüncü Kitap 303

ülser 108, 135

ülserleşme 108, 260

ülserleşmiş yaralar 425

ünnap çiçeği 450

üreterler 164

ürethra 425

ürperme 36, 37, 92, 144, 145, 151, 170, 187, 192

ürtiker 229

üstübeç (kurşun karbonat) 135, 228, 229, 294, 310, 513

Üstübeç merhemi 557

üşüme 63, 82, 83, 161, 170, 221, 434

üzerlik 464, 469, 487, 537, 540, 562

üzüm 93, 221, 246, 271, 278, 334, 466, 573, 574

üzüm asması 134, 224, 225, 248, 271, 454, 465, 466, 473

üzüm asması külü 438, 482, 512

üzüm çekirdeği 522

üzüm dalları 351

üzüm suyu 438, 561, 573

üzüm şurubu 248

– V –

vajına 246

varicocelle 502

varis 151

vasah 320

veba 29, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 226, 232, 234

ven 111, 241, 243, 316, 320, 327, 335

vertigo 438

vitiligo 275, 535, 537, 541

vulva 556

vurma 300, 351, 399

vurma (darbe) 303

vurmalar 339

vücut ısısı 486

vücutta sertleşme 547

vücutta soğuma 417, 447

vücutta su toplanması 275

– Y –

yabani anason 486, 539

yabani armut 292

yabani fıstık 254, 292

yabani fıstık zımkı 126, 234, 346, 442, 473, 561

yabani havuç 55, 451, 494

yabani hıyar 137

yabani hindiba 451, 488, 489, 490, 494

yabani hindiba suyu 490

yabani hindiba tohumu 494

yabani keçi 391

yabani kekik 89, 92, 105, 271, 309, 334, 423, 446, 473

yabani kereviz 428, 465, 511, 584

yabani kereviz suyu 105

yabani kimyon 105, 245, 255, 446, 451, 453, 532, 550, 566

yabani kuzukulağı 488

yabanilahana 274

yabani marul 494

yabani maydanoz 244

yabani nane 462, 483

yabani nar 22, 255, 302, 538, 550

yabani safran 230, 513

yabani sedefotu 446, 464, 469, 487

yabani soğan 272, 274, 285, 350, 464, 528

yabani soğan suyu 541

yabani susam (sarı ağaç) 429

yabani sümbül 126, 419
 yabani şalgam 419, 452
 yabani yalancı safran 487
 yağ bezesi 529
 Yağlar Kitabı 517
 yağlı ekmek 574
 yağlı tavşan sütü 446
 Yahudi baklası 137
 Yahudi balsamı 251, 254, 258, 299, 351, 354, 392, 548
 Yahudi zifti 550
 yakı 53, 57, 90, 133, 261, 265, 269, 297, 302, 303, 351, 357, 374, 397, 401, 403, 404, 412, 419, 437, 448, 452, 467, 469, 471, 473, 482, 489, 498, 584
 yakma 267
 yalancı kaburgalar 407
 yalancı safran 278, 484, 528, 566
 yalancı safran suyu 87
 yanma 71, 130, 139, 160, 197, 225, 282, 423, 427, 428, 431, 435, 467
 yanmış bakır 329, 521, 555
 yanmış bakır sülfat 582
 yanmış ceviz kabuğu 541
 yanmış kamış kökü 507
 yanmış kemik 295
 yanmış kirpieti 341
 yanmış kurşun 334
 yanmış mazi 547
 yanmış nehir yengeci 481
 yanmış sedef 341
 yapışkan otu 486, 489, 494, 566, 572
 yapışkan otu tozu 484
 yara 228, 232, 241, 266, 280, 284, 290, 293, 314, 317, 319, 320, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 335, 340, 354, 376, 384, 395, 476, 563
 yara izi 530, 532
 yarasa kanı 513
 yarayı dağlama 582
 yarık 375, 563
 yarık oluşması 561
 yarılma 237, 375
 yarılmalar 63
 yarım baş ağrıları 203
 yarma 242, 243, 380, 561

yarpuz 54, 55, 89, 105, 230, 271, 274, 342, 420, 529, 538
 yasemin 515, 532
 yasiyus denen yılan 461
 yaşlılık humması 120
 yavşan 332, 420, 454, 579
 yel 286
 yemek borusu 431, 444
 yemen baklası 496
 yemen şapı 254, 548, 563, 567
 yengeç 114, 259, 309, 481, 494, 547
 yengeç suyu 547
 yeni tırnak bitmesi 583
 yenme 267, 484
 yer 123
 yer meşesi 451, 480
 yerpalamudu 106, 442
 yeşil bakır 555
 yeşilbiber 465
 yeşil çinko karbonat 311
 yeşil keklük 91, 106
 yeşil keklük kanatları 66
 yeşil kültür 547
 yeşillenme 325
 yeşil sabun otu 547, 555
 yeşil sülük 512
 yeşumuşek 450
 yıkanmış alçı taşı 318
 yıkayan 47
 yılan 255, 508
 yılan balığı 311
 yilancık 508
 yılan ısırığı 451, 452
 yılan taşı 464
 yılan tuzu 580
 yılanı yastığı 273, 278, 332, 494, 532
 yılan zehri 464
 yırtık 237, 286, 289, 298, 299, 305, 316
 yırtılma 237, 375
 yırtılmış ur 251
 yiyecek 225
 yiyecek yaralar 321
 yoğun ıstırap 440
 yoğunluk 239
 yoğurt 53, 118, 426
 yorgunluk 154
 yumurta beyazı 136, 318

yumurta kabuğu 527
 yumuşak şiş 247
 yumuşak zaç (taze zaç) 547
 Yunan siklameni 465
 Yunan siklamenikökü 420
 yutma güçlüğü 62
 yuvarlak loğusa otu 231, 488
 yüksek ateş 15, 26, 34, 82, 85, 161, 197,
 217, 237, 463
 yüzde kızarıklık 428
 yüzü güzelleştirmek 572
 yüzün kızarması 161

– Z –

zaç 230, 231, 294, 309, 348, 424, 521,
 538, 547, 550
 zaç suyu 27
 zakkum 541, 548, 555
 zakkum yaprağı 567
 zambak 302, 533
 zambak yağı 265
 zamk 73, 92, 115, 133
 zatülcenp 138, 157, 188, 322, 407
 zatüriye 182, 188
 zayıflamaya yardımcı olan ilaçlar 579
 zayıflatma 577
 zedfiye 354
 zehir 457
 zehirlenme 418, 447
 zehirli mantar 438

zehirli ok 308
 zehirli yılanlar 457
 zehirli yiyecekler 415
 zencefil 55, 87, 134, 253, 277, 304, 425,
 465, 515, 539
 zencefilli ilaç 580
 zeravent 55
 zerdeçal 423, 487, 548, 580
 zeytin 92, 249, 278, 333, 334, 452, 522
 zeytin suyu 311
 zeytinyağı 23, 54, 88, 92, 93, 140, 221,
 228, 234, 235, 244, 245, 248, 249, 254,
 255, 263, 273, 278, 288, 294, 303, 329,
 334, 338, 344, 346, 347, 384, 392, 397,
 404, 418, 419, 428, 432, 438, 442, 453,
 456, 462, 467, 472, 473, 478, 499, 504,
 505, 507, 518, 520, 534, 541, 551, 562,
 569, 582
 zeytinyağı tortusu 330
 zıplayan yılanlar 468
 zift 255, 297, 302, 329, 472, 477, 561,
 571, 576
 zihin karışıklığı 71, 76, 78, 154, 157, 440,
 442
 zihnün karışması 155
 zinha şekeri 433
 ziyinet 304, 543
 ziyinet kısımları 545
 zorlama 383

EL-KÂNÛN FÎ'T-TİBB

İbn-i Sinâ'nın *el-Kânûn fî't-Tıbb* adlı eserinin Dördüncü Kitabı bulaşıcı hastalıklar, kırık-çıkık, zehirlenmeler ve güzellik müstahzarları ile ilgilidir. Bu kitabın özelliği bütün bölümlerini kapsayan özelliği, yer verdiği konularla ilgili genel bilgilerin yanı sıra yazarın kişisel gözlem ve deneylerini de aktarmış olmasıdır. Aynı zamanda İbn-i Sinâ bu kitabıyla, bir hekimin sadece bilim adamı olarak değil, bir doktor olarak da nasıl davranması gerektiğine (tıbbî etiğe) dikkat çekmektedir.

